NER 1.

EERSTE JAARGANG 1906/07

BOEKENSCHOUW

voor Godsdienst, Wetenschap en Kunst

(Voortzetting van „Lectuur")

TIJDSCHRIFT

ONDER BESTUUR VAN

Dr. P. DIRCKX; Drs. J. HUDDLESTON SLATER
J. M. J. KNAAPEN; Prof. M. P. P. RATH
Dr. L. SCHARPÉ; Dr. JOS. SCHRIJNEN
W. DE VEER S. J.; Dr. TH. M. VLAMING

ONDERZOEKT ALLE DINGEN
BEHOUDT HET GOEDE
THESS, V. 21.

E VAN DER VECHT. - AMSTERDAM.

Ner 1.

EERSTE JAARGANG 1906 07

BOEKENSCHOUW

voor Godsdienst, Wetenschap en Kunst

(Voortzetting van „Lectuur")

TIJDSCHRIFT

ONDER BESTUUR VAN

Dr. P. DIRCKX; Drs. J. HUDDLESTON SLATER
J. M. J. KNAAPEN; Prof. M. P. P. RATH
Dr. L. SCHARPÉ; Dr. JOS. SCHRIJNEN
W. DE VEER S. J.; Dr. TH. M. VLAMING

ONDERZOEKT ALLE DINGEN
BEHOUDT HET GOEDE
THESS. V. 21.

E VAN DER VECHT. - AMSTERDAM.

Het Tijdschrift „Boekenschouw"

verschijnt in **maandelijksche** afleveringen van minstens 3 vel of **48 bladzijden;** aan iederen jaargang zal **een algemeen register** worden toegevoegd. — De prijs bedraagt per jaar **f 5,50** te voldoen in twee halfjaarlijksche termijnen van **f 2,75** elk.

Voor Belgie **fr. 11.—.**

Men teekent in voor den **geheelen** jaargang.

Afzonderlijke nummers **f 0,75;** voor Belgie **fr. 1,50.**

Abonnementen worden aangenomen door iederen Boekhandelaar en door den Uitgever.

Bijdragen, Brieven, Boeken ter bespreking en alles de Redactie betreffende te zenden aan den Redacteur-Secretaris.

Drs. J. HUDDLESTON SLATER, Prinsengracht 742, AMSTERDAM.

Alles, de administratie betreffende aan den Uitgever

E VAN DER VECHT, AMSTERDAM.

REGISTER

op den eersten jaargang van Boekenschouw.

ALGEMEENE OPSTELLEN.

BLZ.

Bacha, Eugène, Le génie de Tacite 473
Baehler, Dr. Louis A., Een Hindoe-heilige van de 19e eeuw 253
Bergmann, Karl, Die sprachliche Anschauung und Ausdrucksweise der Franzosen 521
Birockoff, P., Tolstoi's leven. 289
Blink, Dr. H., Van Eems tot Schelde 14
Cock, Joz de, Uit de reistesch. 387
Een tijdschriftartikel en een nieuw handboek voor wijsbegeerte. 101
Geloof en Wetenschap. Studiën voor Onzen Tijd. . . . . 1—49
Ginneken, Jac. van, Grondbeginselen der Psychologische Taalwetenschap. 242
Groot, J. F. de, Handleiding bij het Katholiek Godsdienstonderwijs . . 482
Haar, F. ter, C.ss.R. Aequiprobabilisme en gematigd probabilisme. . . 377
Hondt, Gustaaf D', Van simpele menschen 483
Jespersen, Otto, Growth and structure of the English language 521
Jörgensen, Johannes, De uiterste dag. 203
—— Gelijkenissen 445
Kalff, G., Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde. 198
Kanunnik David, Vaderlandsche historie 295
Kloos, Willem, Nieuwere litteratuurgeschiedenis 163
Knuttel, Dr. J. A. N., Het geestelijk lied in de Nederlanden voor de Kerkhervorming 393
Kronenburg, J. A. F., C.ss.R. Maria's heerlijkheid in Nederland. . . 442
Lagerlöf, Selma, Gösta Berling, Onzichtbare Ketenen, Jeruzalem, de Wonderen van den Antichrist, Christuslegenden, Ingrid, Elsa, De Koninginnen van Kungahälla, Levensgeheimen 438
Laurillard, Mr. I. J. M., Iets over dienstweigering wegens gemoedsbezwaren 57
Leuvense Tekstuitgaven 250
Polvliet, G., "Weerbaarheid, maatschappelijk en militair" 17
Probabilismus Vindicatus. 193
Pro en Contra, Vereenvoudigde Spelling 97
Radl, Dr. Em.. Geschichte der biologischen Theorien seit dem Ende des siebzehnten Jahrhunderts 23
Ritter, Dr. P. H., Schets eener Critische Geschiedenis van het Substantiebegrip in de Nieuwere Wijsbegeerte 381
Rodenbach, Albrecht, Gudrun 300
S., A. v., Haar levensdoel 479
Scharpé, L., Leuvensche Tekstuitgaven 298
Schürmann, Willem, De Berkelmans 255
Veer, W. de, S. J. Lezingen eu Toespraken 537

BLZ.
Verwey, Albert, Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche Dichtkunst . . 247
Verzoek. De Redactie 241
Vogels, Is., S. J. Geloof en Wetenschap. Moderne Christenen 257
Volksaufklärung, Kleine Handbibliotheek 293
Völter, Dr. Daniel, Die Apostolischen Väter . . , ... 145
Vries, Helena van der, Verlangen 304
Wetzel, F. X., Volksboekjes 290
Wilde, Dr. C., Leerboek der algemeene geschiedenis ten dienste van het hooger en middelbaar onderwijs. 21
Winkel, J. te, Willem Bilderdijk als dichter gehuldigd 530
Wundt, Wilhelm, Logik 425
Zepelin, von, Die Bedeutung des moralischen Elements in Heer und Flotte 434

GODSDIENST.

Bachem, Dr. Phil. Friedrich, Den Christus-Namen 260
Bastien, Dom Pierre, Directoire canonique à l'usage des congrégations à voeux simples 398
Bremond, Henri, La psychologie de la Foi 31
—— Les Saints. Le bienheureux Thomas More. 106
Brou, Alexander, Les Jesuites de la Légende 545
Claeys-Bouvaert, Ferdinandus, De canonica cleri saecularis obedienta. 544
Discours du comte Albert de Mun 209
Drijvers, Fr., De ware Godsdienst . . . . , ... 484
Ernst, E., Ouderplicht 310
Etten, Fr. Mag. F. J. P., O. E. S. Aug. Geschiedenis van het Oude Verbond 26
Gouda, P. Fr. Ildephonsus van, Het Evangelie in het Huisgezin . . 309
Grand Maison, Geoffroy de, Les Bienheureuses Carmélites de Compiègne. 449
Guibert, J., SS. L'Educateur Apôtre . . . . , 29
—— Le caractère 111
Guiraud, Jean, La Séparation et les Elections 60
Hassel, P. Fr. N. van Keur van Bloemen uit den hof van den gelukzaligen Pastoor van Ars 208
Het kompas des levens. 111
Kneller, Karl Aloys, S. J. Das Christentum und die Vertreter der neueren Naturwissenschaft 28
Largent, A., Les Sources de la Piété. 260
Léon, Fray Luis de, L'Epouse parfaite . . . . , ... 260
Liguori, H. Alphonsus Maria de, Overwegingen over de eeuwige waarheden 207
Marion, L., Histoire de l'Eglise. 109
Moritz Meschler, S. J. Der göttliche Heiland. 399
Pfleiderer, Otto, Religion und Religionen. 448
Raphaëla, E. M., Het dagelijksch leven eener Religieuze 486
Rooy, F. W., Eucharistische Bloemen 115
Ruyter, J., De Kerk van Christus bij de keerpunten der Geschiedenis. . 113
Schoonhoven, Xav. van, O. M. Cap. De getrouwe Tertiarist 546
Thieman, Fr. Hugo, O. F. M. De titels der litanie van Jesus' H. Hart. 305
Thomas, Frank, Mysterie 259
Thureau, Dangin P., La renaissance Catholique en Angleterre au 19e siècle. 540
Turmel, J., Saint Jerôme 260
Veen, Jos. van, Ernest Hello 307
Vermeersch, A., S. J. Overwegingen of onderrichtingen over de H. Maagd 207
—— Pratique et doctrine de la dévotion au S. C. de Jésus. De Toewijding aan het H. Hart. Hij heeft mij bemind. 306
—— Overwegingen of onderrichtingen over de H. Maagd. 398
Vianney, De Zalige J. B., Pastoor van Ars 208

BLZ.
Waszklewicz-van Schilfgaarde, Teresia Pia, Romeinsche Kronijk . 485
Waterreus, M., De anti-christelijke leer der Theosophie. 310
Weinhofer, Josef, Predigten über das allerheiligste Altarsacrament . . 448
Weise, Oscar, Aesthetik der deutschen Sprache. 521
Wenzel Lerch, P., S. J. Bedenken gegen die göttliche Vorsehung. . . 258
Zeegers, P., S. J. De Parabels van het Evangelie 60

WIJSBEGEERTE.

Beysens, J. Th., Algemeene Zielkunde 486
Bölsche, Wilhelm, Die Schöpfungstage. 548
Der Mouw, Dr. J. A., Kritische Studies over Psychisch Monisme en Nieuw Hegelianisme. 546
Eymieu, Antonin, Le Gouvernement de soi-même; essai de psychologie pratique 115
Fremont, G., Les Principes 261
Jelgersma, Dr. G., Open brief aan Prof. Bolland. 449
Karl, Dr. M., Wass lehrt uns nüchternes Denken? 488
Lammenais, F. de, Essai d'un système de Philosophie catholique . . . 261
Los, Dr. S. O., Aristoteles in Nederland gedurende de laatste veertig jaren. 211
Pfordten, Dr. Otto Freiherr v. d., Versuch einer Theorie von Urteil und Begriff 487
Sortais, Gaston, La providence et le Miracle devant la Science Moderne . 261
Stipriaan Luisciuss, Mr. J. M. van, Karakter 311
Went, Dr. F. A. F. C, Ondoelmatigheid in de levende natuur. . . . 175
Wohlmüth, Dr. G., Lehrbuch der Philosophie 261

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Brière, Yves de la, Nations protestantes et nations catholiques. . . . 548
Fabius, Mr. D. P. D., De doodstraf. 549
Feenstra, A., De gronden der Staatsinrichting van Nederland. 451
Koolen, Mr. Dr. D. A. P. N., Administratieve Rechtspraak. 212
Marx of Christus 213
Pelster, Mr. H. J. W., Ongevallenverzekering 400
Petrovic, Alexander, Wahrheit und Trug im Sozialismus 493
Reiner, Dr. Julius, Berühmte Utopisten und ihr Staatsideal 551
Rutten, C. C., Pourquoi nous voulons des syndicats chrétiens 490
—— Rapport sur le mouvement syndical Chrétien en Belgique. 490
—— Verslag over de christene vakbeweging in België 490
—— Verslag over de christene vakvereenigingen in België 490
—— De maatschappelijke orde. 491
Sprengers, V. A., De Heiligen en de sociale quaestie 492
Vermeersch, Arthur, S. J. La question congolaise 176
Wetzel, F., Het laatste glas 492
Wilbrandt, Dr. Robert, Die Frauenarbeit 488
X. Is het algemeen Stemrecht in Nederland aannemelijk voor de R. K. Partij. 450

GESCHIEDENIS.

Amsterdamsche bijzonderheden 177
Correspondance de Montalembert et de Léon Cornudet 117
Essen, Leo van der, Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding . . 61
—— Het ontstaan vau Antwerpen 61
Gils, Dr. P. J. M. van, Een lente in Italië en Hellas 494
Goulmy, Paul, Dynastieën en Staatshoofden 495
Hirschfeld, Otto, Die Kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian. 262

BLZ.
Muller, Dr. P. L., Geschiedenis van onzen Tijd. 31
Vessem, Dr. J. van, en J. Kleijntjens, Chronologische en genealogische Herhalingstabellen van de geschiedenis der laatste twee jaren 495
Vollenhoven, M. van, Korte verhandelingen over het Forum Romanum. 552

AARDRIJKSKUNDE.

Conway, M., No Man's Land 453
Haack Dr. H., Geographen-Kalender. 452
Hettner, A., Das Europäische Russland 401
Knobel, F. M., Dwars door het land van Roosevelt 262
Lenfant, Commandant E., La Grande Route du Tchad 401
Muller, Dr. H. P. N., Door het land van Columbus 63
Pless, H., Das Weib in der Natur- und Völkerkunde 453

NATUURWETENSCHAP.

Bruinsma, Dr. Vitus, Paddestoelen 214
Chamberlain, Charles J., Methods in Plant Histology 402
Couturat, L., L'algèbre de la logique. 214
Clercq, Ingenieur, De vloeibare Lucht. 37
Eydman, F. H., Leerboek der Chemische Technologie 498
Gruner, Dr. Paul, Die radioaktiven Substanzen und die theorie des Atomzer failes. 402
Heimans, E., Wandelen en waarnemen. . , ... 461
Plassman Prof. Dr. J., Weltentod 264
Schmitz, H., S. J. Das Leben der Ameisen uud ihre Gäste 496
Schoondermark, Prof. Dr. J. Jr., Een bacteriologische Les aan Leken. 311

GENEESKUNDE.

Fischer-Düchelmann, Dr. Anna, Het ontstaan, het voorkomen en de genezing der vrouwenziekten van alle leeftijden 64
Gedenkboek van de Vereeniging tegen Kwakzalverij 453
Müller, J. P., Mijn Systeem 178
Plantinga, L. L., Homaeopatische geneesmiddelenleer 64

LETTERKUNDE.

Annuarium der Roomsch-Katholieke studenten in Nederland . 64
Baarda, P. J. van, Eerste verzen 73
Bartels, H. en E. Vrijdag, Verzen van Vondel . . . , ... 554
Berrington, B. S., Choise Readings in Prose and Verse 460
Boot, F., Voor hoofd en hart. 554
Borel, Henri, Opstellen . . . . , ... 500
Bremond, H., Newman. Essai de biographie personelle 265
Brunegg, Olgerd van, Der Kantor von Streufdorf. . . . . , . 406
Chaillet, Dr. J. L., Sophocles' Antigone . . . . , ... 181
Cuppens, Aug., Vertellingen 458
Eeden, Frederik van, Het Poortje of de Duivel te Kruimelenburg . . 499
Elring, van, Bloemlezing uit de gedichten van Bilderdijk 313
Filippi, Louis, l'Orateur populaire 457
Gorter, Herman, Een klein Heldendicht 266
Guido Gezelle, Verzen 553
Guido Gezelle's Almanak voor 1907 554
Hartman, J. J., De Ovidio Poeta 455
Het jaarboekje van Jos. Alb. Thijm 70

BLZ.
Knauth, Dr. Paul, Goethes Sprache und Stil im Alter 265
Koopmans, J., Letterkundige Studiën 459
Koster, Eduard B., Niobe 36
Mailänder, Dr. K., Dichter der Gegenwart 118
Menne, Dr. Karl, Goethes Werther in der niederländischen Literatur . 37
Müller, Raimund, Der Blitz 266
Nederlandsche Klassieken 179
Nyland, Dr. J. Aleida, Bloemlezing uit de werken van Stijn Streuvels . 313
—— Jacques Perk 405
Nylen, Jan van, Verzen 500
Renan, A. P, Zoet en zuur over zuiver Nederlandsch 217
Rutten, Felix, Eerste Verzen 34
Salomons, Annie, Verzen 403
Schaepman, H. J. A. M., Aya Sophia 72
Schepers, J. B, Alwin 499
Suchtelen, Nico van, Verzen 73
Uiltje, Voor en achter het voetlicht 218
Volker, Verzen 73
Vooys, Dr. C. N. G. de, Serie van Keurwerken 216
Zwolsche Herdrukken 179

TOONEEL.

Bahr, Herman, Der arme Narr 267
Blumenthal, O., Muurbloempjes 463
Brisson, A., Le théatre et les Moeurs 463
Elring, Van, Harald de Skalde 268
Hoekstra Kaptein, Nelly, Groote Geesten 406
Keuning, J., De Hervormster 555
Klomp, G., Binnengeloopen 463
Meerkerk, J. B., Een zwak district 555
Mieville, A. de, Praktische wenken voor het dilettanten-tooneel 268
Riemsdijk, Jhr. A. W. G. v., en Cyriel Buysse, Se non è Vero . . 314
Simons Mees, J. A., De Veroveraar 555
Ternooy Apèl, Mari J., Het grimeeren 268

ROMANS EN NOVELLEN.

Achleitner, Arthur, Ein gekaufter Mann 276
Aicard, Jean, Benjamine 466
Andersen. H. en W. Hauff, Vertellingen 466
Andreae, Hedwig, Vrije Dienst 557
Andriessen, Suze, Doornwijck 276
Bartsma, S., Wigle Wever 228
Bazin René. Zuster Pascale 466
Bellamy, Edw., Internationale Bibliotheek 465
Belpaire, M. E., Uit Wonderland 465
Bernhard, Marie. Opfer 270
Bethleem, Abbé Louis, Romans à lire et Romans à proscrire 40
Betten, Frans S. J., Paul Springer 327
Bordeaux, Henri. Les Roquevillard 124
Boudier Bakker, Ina, Wat komen zal 131
Brandt van Doorne, C. P., Uit de gis 275
Brouwer, P.. Zijn Kind 465
Bruggenhaut, Constant van, De Wondernacht 561
Bruun, Laurids, De Kroon 561
Bülow, Frieda Frein von. Die Tochter 558
Buysse, Cyriel, Het leven van Rozeke van Dalen 75

BLZ.
Callebert, K., Jan Onraedt 315
Carbin, Louis, Stille ontroeringen. 559
Coloma, Louis, Achter de Schermen. 183
Corelli, Marie, Alsem 503
Coulevain, Pierre de, Noblesse américaine 276
—— Eve victorieuse 276
—— Sur la branche. 276
Coulson Kernahan, Een wereld zonder kind. 501
De Haarvlecht. In huis en op reis 559
Dill, Liesbet Das gelbe Haus 416
Dort, Bram van, Eenzamen 274
Droste-Hülshoff. Annette Freiïn von, sämtliche Werke. 77
Eilersgaard. Charlotte, Een moderne heilige 560
Eigenhuis, J., De Waterwolf 85
Falkland, Samuel, Schetsen 559
Franz, Otto, De groote Koning en zijn recruut 561
Fraycourt, Paul, Uit het dagboek van een dorpspastoor. 218
Frenssen, Gustav, Jörn Uhl. 502
Gorki, Maxim, P. Filipp Wassiljewitsch 466
Goudsmit, Samuel, Dievenschool. 271
Haagge, Henri, Nederlandsche Detective Verhalen. 225
Halden, Elisabeth, Het nest 272
Hamsum, Knut, Dwepers. 416
Harraden, Beatrice, Een professor's Dochter 509
Haukland, Andreas, Ol Jörgen. Het leven van een Zwerver 319
Heekeren, E. A. A. van, Een Indisch Huwelijk. 466
Herbert, M.. Doktor Sörrensen 324
Hergel, K van, Die Durchgänger 509
Hillern, Wilhelmina von, ... 413
In Huis en op Reis. 38
Hiltl, Georg, De dragonder van den grooten Keurvorst 83
Keller, Paul, Das letzte Märchen 464
Keller, Paul. Een boschkuur in den Winter 83
Kelman, Jan, Tusschen twee kusten en andere dingen 225
Lagerlöf, Selma, Levensgeheimen. 81
Lans, J. R. van der, Verzamelde Novellen 328
L. E., Silhouetten 505
Levart, Johan, Een Galgebrok 275
Loveling, Virginie, Erfelijk belast 220
Lundegard, Axel, Hedwig's dagboek 409
Maarten Maartens, The Healers 273
Metz-Koning, Marie. Van 't viooltje dat weten wilde 269
Meyboom, Margaretha, De verloren Vader. 272
Meyere, Victor de, Uit mijn land 123
Müller-Jahnke, Clara, Ich bekenne. 275
Naeff, Top, School-Idyllen. 275
Nellie, Toen 't oorlog was 222
Nielsen, R. Jahn, De Burgerkoning 83
Nieuwenhoff, W. van, S. J., Novellen 224
Nieuwerf Feenstra, Johanna, Een papaver onder het Koren 275
North Country Curate, A., Via Dolorosa 80
Offel, Horace van, Les Enfermés 466
Oranje Serie 1—8. 322
Passon, Omer, Zwerversleven 557
Prinses Elsa, Gouden Ketenen 408
Regina, Op school en thuis 321
Reynés Monlaur, M., Ames celtes 128
Rosny, J. H., Un millionnaire 227
Ruyter, J. H. de, Gevleugelde woorden 327
Schulze Smidt B., Inge von Rantum 508

BLZ.
Spindler, C., De Jood 562
Steketee, Johanna, Mimosa 318
Stella Mare, Nicoline 85
Stijn Streuvels, Open lucht 78
Thieme, A. H., Saïd Ben Ali 74
Trotter, Tom, De Oom uit Amerika 133
Tricht, Otto van, Uit de leerschool der leugen 324
Van Koning Sylvain en Koningin Aimée 559
Vinken, A., Heldenmoed en Tirannie 328
Ville, Léon, Het leven in de Woestijn 82
—— De Rivier der Alligators 82
Voynich, E. L., In een donkere Wereld 415
Wagenvoort, Maurits, De Voorbijganger 183
Wehl, Nannie van, Het moeilijke Begin 555
Weinland, Dr. D. F., Rulawan 134
Woude, Johanna van, Tom en ik 411

MUZIEK.

Besprekingen door C. E 135

KUNST.

Emile Verhaeren, Les grands Artistes 231

OPVOEDING.

Baas, B., De jonge Steller 510
Drankbestrijding in en door de School 229
Jansen, G. M. A., Proefwerk 466
Schneider, Dr. Gustav, Der Idealismus der Hellenen und seine Bedeutung für den gymnasialen Unterricht 510
Valkhoff, J. V., Volledige leercursussen der Duitsche Taal 511

Boekenlijst van vertrouwbare Werken voor Katholieken . . . 340
Gevraagde Mededeelingen 86, 240, 276, 520
Korte inhoud van wetenschappelijke Recensies 41, 88, 137, 184, 234, 277, 328, 417, 467, 512, 562
Korte inhoud van Romanrecensies uit vertrouwbare Katholieke Tijdschriften 43, 90, 139, 188, 236, 283, 331, 419, 469, 515, 565
Tijdschriften 44, 92, 140, 189, 237, 284, 333, 420, 470, 516, 565
Nieuwe Boeken . . . 47, 95, 143, 192, 239, 287, 335, 423, 471, 519, 567

Geloof en Wetenschap. Studiën voor Onzen Tijd. Onder Redactie van R. P. J. M. BOUMAN, S. J.

1e en 2e Serie. Haarlem H. G. VAN ALFEN, ROUSSELARE JULES DE MEESTER.

Prijs: bij inteekening per serie van zes nummers 25 cents per nummer; buiten de serie 35 cents per nummer.

Sinds ruim één jaar verschijnen bij den uitgever H. G. VAN ALPHEN de grijze boekjes: „*Geloof en Wetenschap*," die zich aankondigen als „Studiën voor onzen tijd," en – gelijk de prospectus luidt – zich richten tot „alle katholieken van eenige ontwikkeling; want allen, zoo Geestelijken als leeken, vinden daarin wat van hun gading is. Geestelijken vinden daarin, zooals reeds een kundig recensent in „De Tijd" schreef, ruime stof voor degelijke conferentie's en zelfs menige goede gedachte voor preeken; leeken zullen daaruit kracht en kennis putten om tegen de dwaze en verderfelijke redeneeringen van onzen tijd bestand te zijn; zij zullen de waarheid en schoonheid van het H. Geloof beter inzien en de ongerijmdheid en de dwaze, maar onvermijdelijke, gevolgtrekkingen van het ongeloof beter leeren kennen en zoodoende vaster grond onder de voeten gevoelen." Men ziet het: de lof aan de z. g. „grijsjes" toegezwaaid is niet karig, en het doel, dat beoogd werd, is nu juist niet het eerste het beste! Ook omtrent de middelen die tot dat doel aangewend worden, verschaft de prospectus uitkomst: „Dit alles zal, zooals uit de eerste serie reeds blijkt, nu eens door een gemoedelijk praatje van een *Avunculus* geschieden, dan weer door een overschouwing van het philosophisch terrein, zooals *de Broglie* dat deed; dan zal men weer eens zien, wat groote bekeerlingen als *Brunetière*, *Newman* enz. omtrent ons Geloof leeren, niet alléén om daaruit onze kennis van het ware Geloof te verrijken, maar ook om de belangrijke gedachtengang van zulke bekeerlingen na te gaan." Doch omdat dergelijke personen zich niet altijd geheel kunnen losmaken van vroegere dwalingen, of soms een vreemden kijk op de waarheid hebben, belooft de redactie „*steeds* in een verklarende noot opheldering te zullen geven, wanneer een of andere bewering minder juist mocht zijn."

Meer kan men redelijkerwijze wel niet verlangen!

Daar is wel eens gezegd, dat *Geloof en Wetenschap* een gevaarlijk en ongewenscht mededinger zou zijn voor de onlangs opgerichte Apolo-

getische Vereeniging *Petrus Canisius.* Dat gezegde schijnt ook den Voorzitter dier vereeniging ter oore gekomen te zijn; hij schrijft ten minste, in het Jaarboekje van Jos. Alberdingk-Thijm 1905, blz. 63, als volgt: „Een rijk uitbottend vruchthout bleek dit jaar te zijn de algemeene drang der Nederlandsche Katholieken, zoo leeken als geestelijken, om zich op wetenschappelijk en maatschappelijk gebied krachtiger te doen gelden. Die drang leidde tot zoo verschillende, bijna gelijktijdig opgekomen initiatieven, dat de zwaartillenden onder ons reeds vrees gevoelen voor eene overladenheid aan vruchtzetting, die het rijp worden beletten zal. Men mompelt daarbij vooral over versnippering der intellectueele en, niet het minst, ook der finantieele krachten."

Maar Dr. Vlaming — die 't best de zaak kan beoordeelen — behoort niet tot die zwaartillenden in het katholieke kamp; hij gaat voort: „Zonder die bezwaren te willen geringschatten, meenen wij toch in alle bescheidenheid, dat het gesignaleerde feit in hoofdzaak geen motief voor een klaagzang is. Ook al mag méér eenheid in aller streven wenschelijk worden geacht, doch dienen wij ons reeds te verheugen over de veelheid aan goede doeleinden, waarin bij goeden wil van allen, éénheid van middelen nog wel aan te brengen is."

Nu, die goede wil is al gebleken, want in No. 1 der Apologetische Vereeniging reikt Dr. Vlaming namens haar eerlijk de hand tot samenwerking. Hij schrijft daar, bij zijne toelichting van Art. IV der Statuten, dat onder de „middelen" opnoemt: „samenwerking met vereenigingen van gelijken aard in binnen- en buitenland," o. a.: „Wij denken hier ook aan het consortium van katholieke schrijvers, dat zich bijna gelijktijdig met de A. V. gevormd heeft, en deze zelfs nog vóór is geweest met de openbaarmaking van zijn program, van namelijk bij den uitgever VAN ALPHEN te Amsterdam te doen verschijnen eene serie van apologetische werkjes, die voornamelijk vertalingen of bewerkingen zullen zijn van de bekende fransche serie „Science et Religion." Wat wij daarin mogen vinden, dat ook voor Nederlandsche lezers pasklaar en pakkend is gemaakt, hebben wij vanzelf als een middel ook tot ons doel te beschouwen, en kan zelfs een geschikte aanleiding zijn tot gezamenlijke actie of wederzijdsch overleg."

Met genoegen en instemming heb ik dit woord van Dr. Vlaming aangehaald, omdat daardoor het gemompel wel zal ophouden, ook omdat erdoor uitzicht geopend wordt op vruchtbare samenwerking. Of dat wederzijdsch overleg reeds plaats gehad heeft, is me onbekend; maar we mogen toch hopen dat binnen korter of langer tijd de moeilijkheden die eraan verbonden zijn zullen worden opgelost en dat de samenwerking rijke vrucht zal dragen. Want de goede wil is er, en waar de goede wil is, wordt de goede weg gemakkelijk gevonden.

Daar is nog een reden, waarom we Dr. Vlaming's „Apologie" aan-

haalden. Er ligt in zijn woorden, dunkt me, een opmerking verscholen, die we, bij een recensie van wat reeds verschenen is, gerust openlijk mogen uitspreken. Ze is deze. Zooals men weet was het eerste plan nagenoeg uitsluitend vertalingen uit „Science et Religion" te geven; spoedig is dit plan gewijzigd, zoodat — gelukkig — voor oorspronkelijke studie's een breeder plaats werd ingeruimd; de plaats is nog wel niet geheel in beslag genomen — van de 12 nummers zijn er slechts 2 oorspronkelijk — maar de plaats en het plan is er. Laten we hopen, dat ze in de volgende series talrijk mogen zijn en de vertalingen in getal, zoo mogelijk ook in gehalte, verre overtreffen. 't Zou toch al te gek zijn, als er op het ruime veld, dat G. en W. zich ter bearbeiding koos, slechts een enkel Nederlandsch Katholiek zou optreden met iets oorspronkelijks. Wat zou het een zonderlingen indruk maken op katholieken, zoowel als op andersdenkenden, wanneer al die medewerkers van deze luid aangekondigde en welwillend ontvangen uitgave slechts vertalers moesten blijven; binnen en buiten de veste zou men al spoedig — en met een schijn van recht — gaan mompelen over een „Tekort" van Nederlandsche katholieken.

Nog iets anders staat er in het citaat van Dr. Vlaming: een voorbehoud, waaronder de samenwerking in het uitzicht wordt gesteld, en tegelijk een bedekte waarschuwing tegen een niet denkbeeldig gevaar. Alléén datgene, *„wat ook voor nederlandsche lezers pasklaar en pakkend* wordt bevonden," is een middel tot het doel der Apologetische Vereeniging, en wat van zelf spreekt, alleen geschikt voor G. en W. Welnu bij vertalingen staat men altijd aan 't dubbele gevaar bloot, dat het vertaalde *niet pakkend* of *niet pasklaar* is voor den lezer. Voornamelijk geldt dit bij overzettingen uit het *Fransch* voor *Nederlanders.* Volk en taal loopen zeer uiteen; als ge den Franschman de afgezaagde leuze „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap" in een schitterend vuurwerk met knaleffekt laat zien, dan begint hij te koken van geestdrift; staat er een optimistisch redenaar, die aan alles een goeden kant weet te vinden, voor hem te oreeren, dan is hij minstens voor een half uur bij den moed, al is de toekomst ook nog zoo donker; weet een schrijver of spreker heel onbeteekenende dingen, de allergewoonste ideeën in een pakje van schitterende zinnetjes te steken, dan knielt de Franschman van bewondering en vergeet gewoon zijn verstand te gebruiken. Van dit alles is bij den nuchteren Hollander geen spoor te vinden; hij laat zich niet zoo gemakkelijk overbluffen en vraagt op de eerste plaats, *wat* er gezegd of geschreven is, al versmaadt hij ook den schoonen vorm volstrekt niet. De gedachtengang, het geheele karakter verschilt zooveel, dat alleen een zéér oordeelkundige keuze behoeden kan voor het gevaar, dat het vertaalde *niet pakkend* zou zijn voor den Nederlandschen lezer.

Heeft G. en W. tot heden toe aan dit gevaar weten te ontsnappen? Een geheel bevestigend antwoord kunnen we op deze vraag in hare algemeenheid niet geven, gelijk nader blijken zal.

Een ander gevaar, in het citaat van Dr. Vlaming vermeld, is, dat de vertaling *niet pasklaar* is gemaakt. Een vertaling blijft altijd een vertaling; zij draagt nagenoeg altijd min of meer het kenmerk van haar vreemden oorsprong en mist gewoonlijk het frissche, het levendige van het oorspronkelijk gedachte. Dubbel doet zich dit nadeel gevoelen bij een overzetting uit het Fransch: die taal heeft een zekere lenigheid, iets wat haar uitstekend geschikt maakt voor dat raketspel met woorden, waarin de Franschman zoo bedreven is; zijn taal is vol bedekte toespelingen en euphemismen, hij zegt zijn gedachten maar half en gaat bijna nooit recht op het doel af; en, waar de Hollander liefst met zwaard of knods zijn tegenstander te lijf gaat, aait de Franschman hem liever met een fluweelen kattepoot, waarin de scherpe, nijdige nageltjes half schuil gaan. Beproef het niet die eigenaardigheden, dien Franschen *esprit* in 't Hollandsch weer te geven, bijna altijd gaat het geestige verloren; ge wordt dikwijls onverstaanbaar en soms belachelijk. Natuurlijk loopt men dit gevaar het meest, als men tracht een „*conférence*" of „*causerie*" in 't Hollandsch over te zetten en als men te doen heeft met iemand, die van beroep letterkundig criticus is, ook al zou hij bij gelegenheid een volslagen redevoering een „discours" afsteken; temeer, omdat men van een rede geen *bewerking* leveren kan.

Na deze algemeene beschouwingen — om eens in parlementsstijl te spreken, – wordt het hoog tijd, om wat meer in bijzonderheden af te dalen, en de twaalf verschenen nummers van G. en W. te bespreken. Vooraf zij nog opgemerkt, dat ik van plan ben vrijmoedig kritiek te oefenen, en af te keuren, wat, naar mijn bescheiden meening, die ik gaarne voor beter geef, den toets der kritiek niet kan doorstaan. En mocht dan iemand van oordeel zijn, dat de kritiek op sommige punten te scherp is, hij wijte het niet aan vitzucht, veel minder aan een geheime bedoeling, aan een poging om aan het werk van G. en W. afbreuk te doen, of het in den grond te boren. Want eerlijk gezegd, ik ben niet pedant genoeg, om aan een bespreking van mijne zijde zulk een kracht toe te schrijven. Ik werd enkel en alleen geleid door den wensch, het mijne bij te dragen, om de z. g. „grijsjes" zooveel mogelijk te vervolmaken, ze zoo goed mogelijk te doen beantwoorden aan hun doel, te zorgen dat ze steeds zijn, wat zij beloven: „*Studiën voor onzen tijd*"; te zorgen ook, dat de vlag van *Geloof en Wetenschap*, die zij voeren, geen minderwaardige lading dekke.

Dit meende ik te mogen zeggen, om te voorkomen, dat een of ander vriend der „grijsjes," ontevreden over deze bespreking, in de naamlijst der Apologetische Vereeniging gaat snuffelen, en uit de namen, die

hij daar vindt, een bewijs zou smeden tegen het onpartijdige, het objectieve dezer kritiek.

En nu ter zake!

De boekjes verschijnen in serie's, elk van zes nummers, doch zonder aan een bepaalde volgorde gebonden te zijn: een groot voordeel, omdat daardoor de moglijkheid gegeven wordt, om, wanneer een of ander belangrijk onderwerp de aandacht vraagt, aanstonds en zonder de reeks te onderbreken, een nummer over de brandende vraag te laten verschijnen. Willen we ze dus rangschikken, dan hebben we een anderen maatstaf noodig. Men kan ze vooreerst verdeelen in *vertaalde* en *oorspronkelijke*, dan komen er onder de eerste reeks tien en de beide overige onder de andere: zeven zijn *algemeen apologetisch*, de vijf overige betreffen *meer bijzondere* punten. En als men, zooals ik thans, den bril der kritiek op den neus moet zetten en gaan schiften, dan zou het oordeel luiden: drie moesten eruit, één zou hier en daar een beetje herzien moeten worden; en aan de overige zou ik een „Hartelijk welkom en een lang leven" toeroepen.

Laten we, om het gif, al is het ook heilzaam, niet in den staart te verbergen, wat altijd min of meer hatelijk is, met de drie die tot de eerste klasse behooren en die ik dus liever „eruit" zag, beginnen.

Oprecht betreur ik het, dat het eerste nummer een *vertaling* is. 't Was toch geen heksenwerk geweest, om met iets oorspronkelijks de wereld in te treden; de leuze der publicatie: „*Geloof en Wetenschap*" gaf de stof zoo natuurlijk aan, een stof, die allerminst boven het bereik van redactie en medewerkers lag. Maar toegegeven, dat de tijd, dat de omstandigheden dit niet toelieten, betreur ik het nog meer, dat juist op *deze* vertaling de keuze gevallen is. Nu heet het eerste nummer: „*De Hedendaagsche Bewijsgronden van het Geloof,*" een redevoering door Ferdinand Brunetière te Rijssel gehouden en vertaald door iemand die den hebraiseerenden naam voert van *Josah.* Dààr was nu alles tegen en niets vóór. Als dan toch het eerste vertaalwerk *moest* zijn, waarom daarvoor niet uitgekozen de verdienstelijke *bewerking* van no. 3 en 4: *Het Verband tusschen Geloof en Rede van J. de Broglie,* die we danken aan den bekenden vriend van G. en W., F(rans) H(endrichs)?

Ik weet wel, dat men verzachtende omstandigheden kan pleiten. Nummer één verscheen, toen men te Amsterdam nog leefde, en vooral in de kringen van G. en W., onder den indruk van Brunetière's optreden; er heerschte daar een soort van Brunetière-geestdrift (of -mode?) op kleine schaal; er waren er misschien, die dweepten met den genialen Franschman, en 't is best te begrijpen dat ook de redactie meegesleept werd door die geestdrift en dacht niet beter te kunnen doen, dan hem in het eerste nummer nogmaals het woord te verleenen. Zoodoende wordt het verklaarbaar, dat de redactie over het hoofd zag, wat de

vertaler, de heer Josah, zeer nuchter en zeer juist in zijn „Woord Vooraf" opmerkt: „Brunetière is *uitsluitend letterkundig criticus en als dusdanig* gekend, geëerd en gevreesd." Van zelf volgt daaruit, dat nummer één lijden moet aan de gebreken, die we boven als gevaren voor een vertaling van een Fransche redevoering opsomden, terwijl we hier nog voor het eigenaardig geval staan, dat de vertaler zelf Brunetière verwijt, het spreekwoord: „Schoenmaker blijf bij je leest" uit het oog verloren te hebben! Want volgens zijn getuigenis is Brunetière *uitsluitend letterkundig criticus* en hier treedt hij op als *apologeet.* Veel beter had men dan ook gedaan, met te Amsterdam een of meer redevoeringen van Brunetière in zijn *eigen* taal goedkoop verkrijgbaar te stellen, want ieder die den gedachtengang van Brunetière kan volgen, zal ook de Fransche taal wel voldoende kennen om zijn meesterschap over de taal te kunnen bewonderen. Wat den zakelijken inhoud betreft, deze wettigt nauwelijks eene vertaling, en geeft hem allerminst recht op de eerste plaats als apologeet in deze nieuwe publicatie, die toch als hoofddoel uitbreiding van kennis en verdediging van het Geloof beoogt.

Daarom is het jammer, dat men in hetzelfde euvel hervallen is in Serie II, N° 2, — wederom een redevoering van F. Brunetière, in 1901 te Lyon uitgesproken en door R. de Grave vertaald. De titel luidt „*Moed en Vertrouwen*" (Motifs d'espérer)

Om het oordeel, dat ze niet thuis behooren in deze verzameling te rechtvaardigen, kan ik niet beter doen dan den zakelijken inhoud van beide redevoeringen eens wat nader ontleden. De lezer kan dan zelfstandig oordeelen.

Brunetière zal ons de hedendaagsche bewijsgronden voor 't Geloof aan de hand doen, d. w. z. gelijk hij in een zeer lange inleiding uiteenzet, onder de verschillende redenen die voor de aanneembaarheid van het Katholiek Geloof aangevoerd kunnen worden, zal hij diè aanwijzen, welke op de ongeloovigen van onzen tijd den meesten indruk moeten maken, en dus het best geschikt zijn om hen te overtuigen. Eerst op blz. 24 zijn we zoover gekomen. Maar heel dat pleidooi heeft veel van een stormloop op een open deur, en is veel degelijker en veel pakkender geleverd door den beroemden apologeet, Alb. M. Weisz. [1])

Als eersten bewijsgrond voert Brunetière aan het *onvermogen der menschelijke rede* om, uit eigen kracht en zonder het licht der *Openbaring,* een uitspraak te geven over de alles beheerschende vraag omtrent oorsprong en einde van den mensch. Deze grond nu is geen voldoend bewijs, maar wat erger is, hier vervalt de apologeet in de dwaling van het *Fideisme,* gelijk de vertaler zeer juist opmerkt in een verbeterende noot op blz. 33: eigenlijk hoort ze al thuis op blz. 29, nota, waar we

1) Apologie des Christenthums I Einleitung No. 5 en vlgd.

reeds lezen: „.....dan ligt, dunkt mij, de gevolgtrekking voor de hand: niet bij de „Wijsbegeerte", maar elders moeten wij redenen zoeken om onze keus (tusschen de verschillende antwoorden op bovengenoemde vraag) te bepalen." Sterker nog, het beginsel van het Fideisme ontneemt aan het Geloof zijn redelijken grondslag en geeft zoodoende den ongeloovige een wapen in de hand om het te bestrijden.

Een verklarend woordje bij den *„pari de Pascal"* (blz. 30) en bij het begrip van *onsterfelijkheid,* dat Br. terloops tegenover het pantheïsme stelt, zou ook geen overbodige weelde zijn, nu G. en W. bestemd is voor alle ook maar *eenigszins* ontwikkelde katholieken.

De volgende „hedendaagsche" bewijsgronden geeft Brunetière in een commentaar op de leuze der Fransche Republiek: *„Vrijheid, Gelijkheid* en *Broederschap!"* en hier denken we onwillekeurig weer aan de veelzeggende woordjes „pakkend en pasklaar voor den Nederlandschen lezer" uit het citaat van Dr. Vlaming. Voor Franschen moge dit een treffend idee zijn, ons, Nederlanders, laat die leuze, welke in Frankrijk veel van een bittere ironie heeft, tamelijk koud. Doch laten we dit maar rusten!

Alvorens zijn bewijsgronden te ontwikkelen, zorgt Br. — ditmaal zonder opmerking van den vertaler, — ze op een valschen grondslag te vestigen. Hij beweert n. l.: „dat noch de wetenschap noch zelfs de philosophie voor vrijheid, gelijkheid en broederschap *een genoegzaam hechte grondslag* kan wezen" (blz. 36) en komt zoodoende in tegenspraak met elk handboek der natuurlijke zedeleer. [1]) Onwaar is ook zijne bewering „die leuze (is) feitelijk slechts eene nabootsing, of om zoo te zeggen, eene verwereldlijking van de Christelijke idee, denkt u het Christendom weg, dan drukken deze woorden slechts een vage, onbepaalde gedachte uit." Waar is slechts, dat het Christendom, de begrippen, vrijheid, gelijkheid en broederschap, die voortvloeien uit de natuur van den mensch zelf, en dus op natuurlijke wijze gekend kunnen worden, met grooter duidelijkheid en meer gemak, met minder gevaar voor afdwaling leert kennen, en vooral aan aan het laatste een meer verheven grondslag en een dieper beteekenis geeft. Hoezeer het Brunetière ernst is met deze dwaling blijkt weer op blz. 51, waar hij iedereen uitdaagt: *„om enkel door middel van de rede, de natuur of de geschiedenis de billijkheid vrijheid, gelijkheid en broederschap aan te toonen."* [2])

Wil dit nu zeggen, dat Brunetière's bewijsvoering — afgezien van haar valschen grondslag — alle kracht mist? Volstrekt niet. Maar als we de waarheid, die erin ligt, van de dwaling scheiden, dan houden we op slot van rekening niets over dan dit: wanneer we de geschie-

---

[1]) Cathrein Moralphilosophie I p, 34; Anhang 570 vlgd; II Drittes Buch. etc.

[2]) Vgl ook blz. 45.

denis nagaan, dan komen we tot de bevinding, dat buiten de Openbaring die begrippen dikwijls miskend en de verplichtingen, die eruit voortvloeien, vaak niet onderhouden zijn. Maar deze redeneering is volstrekt niet nieuw; men vindt ze veel scherper geformuleerd, veel degelijker bewezen bij iederen apologeet; [1]) terwijl Br., omdat hij zich nu eenmaal gebonden had aan „vrijheid, gelijkheid en broederschap" slechts uit een *deel* der zedelijke orde kon argumenteeren, en dit daarenboven nog vrij oppervlakkig doet. Als we nog erbij voegen, dat hij op blz. 40 de bepaling van de *vrijheid* en het bewijs voor haar grondslag ontleend heeft aan Kant; dat Br. op blz. 43 redevoerend over de *gelijkheid*, nog eens verklaart: „Maar onze *gelijkheid*, neen, daarvan vinden wij de reden noch in de geschiedenis, noch in de natuur, *noch op een of ander bloot menschelijke manier.* Zij steunt op anderen grond; zij komt ons van elders;" dat hij dan zegt: „Wij zouden inderdaad in *alle opzichten* van elkaar verschillen, de gelijkheid zou slechts een hersenschim zijn en zelfs een zeer gevaarlijke, zoo wij *in lijden en dood* niet allen gelijk waren; dat hij eindelijk, den dood toesprekend uitroept: „hier op aarde, tijdens ons sterfelijk leven, legt gij den *grondslag* onzer gelijkheid. Daar wij tegenover u allen *gelijk zijn*, doet gij ons niet slechts begrijpen, hoe ijdel de maatschappelijke verschillen zijn, *maar gij verschaft ons tevens het recht om aan de afschaffing daarvan te arbeiden;* dan is ons oordeel zeker niet te streng, wanneer we deze apologie geen aanwinst noemen. Een knap man, die de logica van de laatst geciteerde plaatsen snapt, die begrijpt, hoe toch wel uit de algemeene wet des doods het recht kan voortvloeien tot *afschaffing* der maatschappelijke verschillen; een sterk socialistisch-klinkende stelling bovendien! [2])

Zouden we nog iets zeggen over „de broederschap"? Wijzen op het overdrevene het belachelijke van hetgeen als argument moet dienen, om te betoogen, dat niet de natuurlijke rede, maar *uitsluitend* het Christendom die broederschap der menschen onderling leert? Hier hebt ge het in geheel zijn omvang: „Vóór het Christendom gingen de menschen letterlijk met elkaar om als wilde dieren. En ziet maar eens rond u: welk een rassenhaat!" [3])

Kom, laten we ook de leuze der Fransche Republiek maar rusten! We zijn genaderd tot den vijfden, gelukkig den laatsten, hedendaagschen bewijsgrond! Alle pogingen van het Ongeloof tegen de H. Schrift aangewend zijn mislukt, hun exegese en critiek deert het Christendom niet. Wat er nu eigenlijk hedendaagsch is, in dezen bewijsgrond, snap

---

[1]) Vgl. Weisz. Apologie passim; Schanz Apologie III § 15.

[2]) Vgl. ook blz. 63.

[3]) blz. 46, vgl. 49.

ik niet recht. Ook over de digressie op blz. 54 over „kennis, die zich zelf vernietigt en haar triomf stelt in haar vernietiging," zullen we maar zwijgen. Het boekje eindigt natuurlijk met „*Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap*", en een daverend handgeklap zal de zaal te Rijssel wel hebben doen schudden!

Maar — mag ik niet betreuren, dat dit boekje nummer één werd in de verzameling „*Geloof en Wetenschap*"?

Thans is aan de beurt om wat nader bezien te worden „*Moed en Vertrouwen*", weer een redevoering van F. Brunetière, ditmaal te Lyon uitgesproken op 24 November 1901; het boekje is nummer *twee* van Serie II.

Onze optimistische Franschman zal den goeden Lyonneezen eens een riem onder 't hart steken en ze daarom eens tracteeren op zijn „motifs d'espérer" in den strijd van onze dagen. Een hoogst verdienstelijk werk vooral bij de verdrukte Fransche Katholieken! Of 't niet beter ware geweest hen op te wekken tot krachtig verweer? [1]) Och, de rede werd gehouden in 1901 en toen „hoopten" de goedgeloovige Franschen nog! Laat ons niet twisten over het tijdige der rede, en liever de motieven eens op den keper beschouwen, om te beoordeelen, of ze tenminste *doeltreffend* zijn. Is deze hoedanigheid niet in voldoende mate aanwezig, dan.... ja, waarom is dan deze vertaling toch in G. en W. terechtgekomen?

De eerste reden tot moed en vertrouwen, welke Brunetière aanvoert, is de *hevigheid der aanvallen*, waaraan wij blootstaan, want, zoo zegt hij, de strijd is een teeken van leven. Maar 't moge al waar zijn wat het spreekwoord zegt: Zoolang er leven is, is er hoop," dit moge een reden zijn om niet te *wanhopen;* of 't juist het vertrouwen opwekt, valt te betwijfelen: wij voor ons zien er eerder een reden in die aanspoort tot krachtig verweer. Als de vijand met verbitterde woede zijn krachten samentrekt om ons den genadeslag toe te brengen, dan zullen wij wel alle strijdbare mannen in het veld brengen, hen wijzen op het beslissende van den strijd, maar geen veldheer zal 't in het hoofd krijgen, om een dagorder aan zijn manschappen uit te vaardigen van ongeveer den volgenden inhoud: „Soldaten! Een machtig vijandelijk leger staat gereed een beslissenden veldslag tegen ons te wagen, en te trachten ons te verpletteren; *daarom:* weest vol moed en vertrouwen!"

Ten tweede wijst Brunetière op de *belangstelling voor godsdienstige onderwerpen;* laten we, ter verklaring van deze reden, volstaan met te verwijzen naar Weisz in zijn lezenswaardig boek, Die Religiöse Gefahr, die (IV no. 65) tot dit besluit komt: „Vóór alles beteekent dit een groote zedelijke en maatschappelijke ellende. De menschen zijn ontevreden

---

[1]) Vgl. Weisz. Die Religiöse Gefahr. Einleitung No. 10, vlgd.

over zich zelf, over de toestanden, waarin zij leven, over geheel de beschaving, die hen omgeeft. Zij zoeken tegen de wanhoop aan zich zelf, aan hun tijd en hun beschaving hulp in iets wat hun ook maar troost belooft. En zij vinden niets behalve de herinnering aan den godsdienst, die nu eenmaal onuitroeibaar in het hart geworteld is. *Den ouden, waren dienst des Heeren willen zij niet aanvaarden.* Daarom juist maken zij zich naar eigen smaak nieuwe godsdiensten. Daardoor wordt de ellende altijd nog grooter." En hij besluit: „Gelijk de zaken thans staan, schijnt de vervulling nabij van het woord: „Als de Zoon des menschen komt, zal Hij dan nog geloof vinden op de aarde?" [1])

Dit gevoelen van Weisz moge een beetje al te somber getint zijn, een heel zwaarwichtige reden tot moed en vertrouwen is in het aangehaalde feit toch niet te zien.

De derde reden is *de vooruitgang der Christelijke Democratie.* 't Is, zoo zegt Brunetière, de reden van de verwoedheid welke de tegenstanders jegens den godsdienst aan den dag leggen. „Omdat de echte, ware democratie in werkelijkheid niets anders is dan een voortdurend en onvermoeid streven naar een geleidelijke effening der maatschappelijke ongelijkheden [2]) (deze definitie laten we geheel voor rekening van Br.), zoo begrijpen zij genoegzaam, dat dit toekomstideaal slechts in en door het Christendom kan verwezenlijkt worden." — 't Is alleen maar wonder, dat de socialisten niet „en masse" Christelijk en Katholiek worden!

Doch deze drie zijn nog maar redenen, die Brunetière zoo terloops uit den vollen overvloed geschept heeft; hij komt — we zijn reeds op blz. 19 — nu eerst op zijn eigenlijk onderwerp; hij zal ons wijzen op redenen van *verstandelijk-wijsgeerigen* aard!

Welke dat zijn?

1°. In het *Positivisme* van Aug. Comte vindt hij te midden der dwalingen eenige waarheden; dus: Moed en Vertrouwen"!

2°. In de *Ontwikkelingsleer* van Charles Darwin kan men ook al in zekeren zin een kern van waarheid ontdekken; weer maar: Moed en Vertrouwen."

Het motto, waaronder Brunetière dezen onderzoekingstocht onderneemt, is het begin van een preek van Bossuet over de Goddelijke Voorzienigheid: „Laten we de vestingen van Juda opbouwen met de overblijfselen van die van Samaria."

Welnu laten we onzen apologetischen vestingbouwkundige eens aan 't werk zien!

Er is iets goeds in het positivisme van Comte aldus Brunetière's opzet. Het eerste bewijs, dat hij geeft is er een *a priori:* er moet iets

---

1) Luc. 18; 8.

2) Vgl. Serie I n°. 1 p. 43 en 63.

goeds in zijn, want.... tot de wijsgeerige vorming van Comte heeft ook Joseph de Maistre bijgedragen; het tweede is *a posteriori*: Brunetière haalt een bladzijde aan uit Comte over het *gebed*. Maar ongelukkig moet hij zelf er onmiddelijk op laten volgen: „Ik heb echter, M. H., bij het aanhalen dezer regelen eenige zindeelen moeten weglaten, en ik ben verplicht u te zeggen, dat, in den oorspronkelijken tekst, zeer vreemdsoortige beschouwingen daaraan voorafgaan en er op volgen." En tot overmaat van ramp is de redactie verplicht een noot eraan toe te voegen, want.... datgene wat Br. citeert over het gebed is heelemaal *onjuist*!

Uittermate verheugd is Br., omdat het positivisme zoo luide verkondigd heeft, dat *„het hart zijn redenen heeft, die het verstand niet altijd doorgrondt"*. Die stelling is wederom wel het gevoelen van Brunetière, maar.... ze is *valsch!* [1])

Eindelijk waarschuwt hij ons „niet zonder nader bewijs, de juistheid te miskennen van hun (der Positivisten) uitgangspunt, noch de degelijkheid hunner methode, noch de draagwijdte, van sommige hunner.... conclusies".

Laten we elk dezer drie punten eens nagaan! Hun *uitgangspunt* is: Alléén wat door de zinnen kan waargenomen worden is voorwerp van onze kennis, en dat uitgangspunt is *valsch*. Als Br. dan ook het positivisme stelt tegenover het subjectivisme, omdat dit de *objectiviteit* onzer kennis bestrijdt, dan kan de kantiaan met volle recht opwerpen, dat het positivisme de *algemeenheid* der kennis negeert. [2])

Hun methode, de *positieve methode* — die alleen de inductie als verzameling van feiten gebruikt om tot de wetenschap te komen en als taak der wetenschap beschouwt het nasporen van het onderling, onveranderlijk verband dier feiten — is wederom niet juist. Want die methode is onvolledig en dat begrip van wetenschap is valsch. Zelfs met het ware dat Brunetière vindt in hunne methode komen we niets verder. Zij is waar, zoo zegt hij, in zooverre zij namelijk ons leert, *nooit eene conclusie te trekken buiten de gegevens van het feit*, en bijgevolg een feit als waar te erkennen, ook al schijnt het een tweede feit tegen te spreken, en al kunnen wij het feit zelf niet begrijpen. Hij meent hiermede Littré, Strausz en Renan, die het *bestaan* van wonderen ontkennen, te kunnen weerleggen. En inderdaad, hij kan hun dit met recht verwijten. Maar uit dat beginsel volgt nog een andere conclusie, die we geven met de eigen woorden van Brunetière, en waardoor zijne valschheid wordt aangetoond. Hij zegt in een noot: „Zoo de omstandigheden de echtheid van het feit waarborgen, dan mogen we enkel nog dit beweren, dat we het feit niet begrijpen, niet kunnen

---

[1]) Vgl. Mercier Critériologie p. 160.
[2]) l. c. p. 230.

verklaren, en *onze wetenschap geen uitweg weet.*" M. a. w., krachtens deze methode brengen we het nooit verder dan tot agnosticisme; het feit kan niet ontkend worden, want het is deugdelijk bewezen; goed! Maar even onmogelijk is het, een verklaring ervan te geven, we kunnen, krachtens de positieve methode, de oorzaak, die het teweegbracht niet achterhalen, niet weten, dat het een bovennatuurlijke oorzaak heeft, maar alleen constateeren, dat het een ongewoon feit is. Doch wat blijft er dan over van de bewijskracht der wonderen, die juist hierin ligt, dat het feit, aangevoerd ter bevestiging van de waarheid eener leer, geen andere dan een bovennatuurlijke oorzaak hebben kan? Niet het *feit,* maar de *bewijskracht* der wonderen moest dus volgens streng-positieve methode ontkend worden. Het feit is er, de oorzaak is onkenbaar: dus bewijst het niets. 't Is oud lood om oud ijzer!

Ten slotte de *conclusie's.* Vooreerst moeten „de buitensporige droomerijen afgezonderd worden, die de waanzin van den wijsgeer (Comte) er ten slotte mede vermengd heeft" [1]) En onder de overige zijn er bijna geen, of ze zijn overdreven of verminkte waarheden, bijgevolg dwalingen. Zoo bestrijdt Comte het *buitensporig individualisme* maar op zoo buitensporige manier, dat hij „van de geheele menschheid slechts één Wezen gemaakt heeft,. het Groote Wezen", wien hij zelfs den eeredienst bracht, dien hij aan God ontnam. [2]) Tegenover het „chacun pour soi" stelde hij zijn: „Vivre pour autrui," en verviel zoodoende in het andere uiterste. Hij verkondigde „de noodzakelijkheid van een *geestelijk gezag*" maar de eerste „hoogepriester der *Menschheid*" was Comte zelf. Volgens Br. heeft hij het begrip „*Godsdienst*" beter omschreven in zijn système de politique positive dan welke wijsgeer of vrijdenker ook, en moeten we het aan hem ontleenen en het kerstenen. Doch zoo ik mij niet vergis vloeit volgens Comte de godsdienst voort uit zijn sociologie en is hij niets anders dan het leven voor anderen in zoover het *offers* van ons vraagt, dan de dienst der ideale menschheid.

Zietdaar de eerste reeks van *verstandelijk-wijsgeerige* redenen tot moed en vertrouwen; feitelijk is het niets anders dan een mislukt pleidooi voor het veroordeelde positivisme en een hopelooze poging om het systeem dat hem dierbaar was te verzoenen met zijn geloofsovertuiging.

Mijn plan was ook de tweede reeks van redenen, ontleend aan het *Evolutionisme* op eenzelfde wijze te ontleden; ik zou echter teveel van het geduld der lezers van „Lectuur" vorderen, zoo ik hen verzocht den tocht „langs de overblijfselen der vestingen van Samaria" nog verder voort te zetten; de lezers zullen wel overtuigd zijn.

---

1) Blz. 36.
2) Blz. 37.

Ik zal daarom de redenen tot vertrouwen maar even aanstippen.

Irrationeel beteekent volgens Brunetière *niet* onredelijk of dwaas, maar *onverklaarbaar* [1]; in het positivisme kan hetgeen andere beteekenis hebben. — Aan hetgeen hij schrijft over de *ontwikkeling van het dogma* [2] begin ik liever niet. — De *evolutieleer in verband met de zedewet* [3] geeft aan Br. deze reden tot blijde hoop: „*wat* (d. i. het zedelijk kwaad, het bederf in den mensch) de godsdienst verklaart door de *erfzonde,* poogt het evolutionisme uit te leggen door een *herleving of nawerking van het dierlijke,* waaruit wij volgens deze leer, gesproten zijn".

Welnu, wat constateert Brunetière hier eigenlijk? De cursiveering geeft het aan: het evolutionisme geeft een *valsche verklaring* van een *feit,* dat voor iedereen waarneembaar is, die een blik slaat in eigen binnenste of zijn oogen even laat rondwaren over de wereld: het bestaan van het zedelijk kwaad. Dit feitelijk bestaan van het zedelijk kwaad in den mensch, dat onverklaarbaar is voor elk ongeloovige en dan ook in geen enkel zuiver wijsgeerig systeem een voldoende verklaring vindt is een van de argumenten, die elk apologeet aanvoert tegen het ongeloof. [4] Maar hoe Br. hier een reden tot hoop kan vinden, hetzij in het feit, hetzij in de valsche verklaring van het Evolutionisme is voor mij een raadsel — Volledigheidshalve vermeld ik nog dat Br. een laatsten wijsgeerigen en wetenschappelijken grond tot moed en vertrouwen zoekt in de opvatting van de Evolutionisten over de eindoorzaken. — Hiermede sluit de reeks van redenen tot moed en vertrouwen.

Een – voor zijn gehoor — pakkende peroratie, waarin hij de H. Blandina stelt tegenover Marcus Aurelius – hij sprak immers te Lyon – sluit dit wijsgeerig-wetenschappelijk geschrift.

Is het nu wonder, dat ik deze beide nummers zoo ongeschikt vind voor G. en W.? Was dat nu gepaste lectuur voor „eenigszins ontwikkelde katholieken"; zouden deze allen kaf van koren weten te onderscheiden? Bevreemdend is het ook, dat de redactie, in weerwil der belofte op den prospectus, slechts *tweemaal* een verbeterende noot gaf bij al de dwalingen en onjuistheden, die we aantoonden.

Josah had wèl gelijk toen hij schreef: „Brunetière is *uitsluitend letterkundig criticus.*"

Een alleszins betrouwbaar *apologeet* is hij zeker *niet*!

Laat ik voor alle zekerheid nog de verklaring afleggen, dat ik niet het minste twijfel aan de goede bedoeling en de volmaakte rechtgeloovigheid van Brunetière: ik doe niet aan ketterjacht en wilde alleen het bewijs leveren, dat Geloof en Wetenschap met dergelijke

---

1) Blz. 413.

2) Blz. 42 vlg;

3) Blz. 51.

4) Vgl. Weisz, Apologie II. Hettinger Apologie III Siebenter Vortrag.

verwarde, oppervlakkige en onjuiste studie's niet gebaat worden. Het wijsgeerig gefladder van Brunetière zal niemand in het geloof bevestigen en niemands hoop versterken; de meeste lezers zullen hem niet begrijpen — wat volstrekt geen schande is — ; wie hem verstaan zullen zijn ijver prijzen, maar voor hetgeen hij zegt de schouders eens ophalen.

Dus maar niet meer uit het Fransch vertalen?

Ja wel! Want ook in Frankrijk, met name op den akker, dien „Science et Religion" bewerkt heeft, zijn volle aren te lezen; verschillende nummers van beide series bewijzen het — maar een oordeelkundige keuze is noodzakelijk. Trouwens oorspronkelijkheid is nog geen waarborg voor hooge voortreffelijkheid. Het bewijs levert Serie I, nummer 6.

DR. CH. VAN DAM (Wordt vervolgd).

Dr. H Blink. VAN EEMS TOT SCHELDE. Wandelingen door Oud en Nieuw Nederland.

Amst. 4 deelen (groot 4°) ingen. f 10.80 per deel.
geb. „ 12.50 „ „ .

De prospectus had het ons aangekondigd als een nationale uitgave, een prachtwerk, een boek over Nederland zooals er nog geen bestond, dat zijn plaats moest krijgen op de salontafel en nergens zou mogen ontbreken. Onze verwachting was gespannen.

Van de zeer ongeregeld uitkomende afleveringen zijn er thans 34 verschenen, en al beantwoordt de indruk, dien zij ons gaven, niet geheel aan onze verwachting, die indruk is toch zeer bevredigend.

Op het terrein der historische geographie heeft Dr. Blink zijn sporen reeds verdiend, en 't was een goede gedachte van de uitgevers, voor de samenstelling van een werk als dit, zich tot hem te wenden. De inleiding reeds toont ons den geograaf. Kort en duidelijk, bevattelijk voor allen, wordt er de wordingsgeschiedenis van Hollands bodem uiteengezet, zooals dat later ook geschiedt voor het Zeeuwsche deltaland (II p. 165), voor Brabants diluvium (II p. 331), voor de terreinen met löss en steenkool (III p. 16) enz.

Zij die Dr. Blink's andere werken en artikelen kennen, zullen daaraan dikwijls herinnerd worden, soms zelfs dit werk in tegenspraak vinden met de vroegere werken [1]), maar het boek is dan ook niet geschreven voor vakgeografen of geologen. De schrijver zegt het zelf (p. 30) dat hij niet voornemens is „de paden van het wetenschappelijk onderzoek te volgen", maar dat hij slechts wil „voortwandelen door het Hollandsche

---

1) Bijv. voor het jaar, waarin Rotterdam zijn eersten voorrechtsbrief krijgt (II p. 67) (Verg. Nederland en Zijn Bewoners III p. 363.)

„landschap, door bosschen en duinen, over weiden en bouwlanden" en „een kijkje nemen in de steden en in vele dorpen, bij de onderscheiden „monumenten van de Nederlandsche bouwkunst, op vele merkwaardige „plekken van onze historie."

Hierin is de schrijver uitstekend geslaagd. Met belangstelling volgt men hem op zijn tocht door alle deelen des lands. In de residentie, waar wij het eerst toeven, hooren wij de geschiedenis van het grafelijk jachtslot, betreden het Binnenhof, zoo rijk aan herinneringen, bezoeken

DR. H. BLINK.

het Mauritshuis, de „Witte", het „Groene Zoodje", Lange Voorhout, etc. Aan een wandeling naar Scheveningen en het beschouwen der badplaats wordt het tweede, niet minder belangrijke hoofdstuk gewijd. Dan gaan we naar de Rijnstreek, langs Oud-Wassenaar, de Pauw, Backershagen en Sandhorst, en overal rijzen naast het tegenwoordige landschap ook de beelden uit het verleden voor ons op. Wat al bijzonderheden weet de schrijver ons te verhalen. We leven weer eens mêe met de Rijnsburger joffers, betreden de oude kasteelen van Kennemerland of bewonderen de heerlijke plekjes der duinen. In Amsterdam vertelt de schrijver ons weer de geschiedenis van de stad en hare uitbreiding, en leidt ons

dan rond langs de voornaamste gebouwen en pleinen. Zoo bezoeken we later Rotterdam, waar „zich de rivier met hooger wellust langs de gespierde lendenen van haar krachtigen minnaar" neervlijt (II p. 90); zoo doorkruisen we Zeeland, Brabant en Limburg (waar vooral het Zuiden goed wordt geschetst), Veluwe, Graafschap en Betuwe, om dan voorloopig, in afwachting van aflevering 35, in de stad Utrecht uit te rusten.

Geschiedenis en geographie zijn in dit werk tot een aangenaam geheel dooreengevlochten, architectonische beschrijvingen worden ontleend aan deskundigen, telkens mengen dichters of rijmelaars hun min of meer poëtische zangen in het proza des schrijvers.

Als land- en volksbeschrijving schijnt ons het werk zeer goed geslaagd.

Niet allen echter zullen het een prachtwerk noemen. Wel zijn de illustraties (ongeveer 180 per deel) over het algemeen goed; zij stellen gebouwen of landschappen voor uit oudere tijden, of reproduceeren fotografieën uit jongere dagen, maar meestal zijn het slechts kleine plaatjes tusschen den tekst en zeer vele zijn reeds lang als prentbriefkaarten in den handel. Van vele plaatsen had de schrijver bovendien wel een mooiere, meer typische voorstelling kunnen geven, bijv. van Heiloo, Noordwijk, Vianen, Kerkrade enz. Waarom voor de kleederdrachten (I p. 22-23), voor de tulpen- en hyacinthenvelden (I p. 195-197), voor het bloemenlandschap bij Haarlem (I p. 238) geen flinke, gekleurde platen gegeven? Waarom bijv. het kasteel van Gemert niet genomen met de voorgebouwen, die veel meer spreken van een oud ridderslot, dan het na een vroegeren brand veranderde binnengebouw? Waarom van de rotswoning in het Geuldal niet een betere foto gegeven, zooals die o. a. te vinden is in de door J. F. Niermeyer herziene, door Dr. Blink zoo scherp gelaakte, en toch niet onverdienstelijke uitgave van het leerboek van Bos? Waarom, zou men nog (om een andere reden) kunnen vragen, waarom is van het Rijksmuseum (I p. 394) juist die hoek met de drie naakte beelden gekozen?

Het boek is onderhoudend geschreven, maar niet overal is de stijl zeer boeiend. Hier en daar ontmoet men vreemde zegswijzen als: „Leidschendam ontstond uit kleinzieligheid" (I p. 128); „het haar wordt door de meisjes in hoofdzaak op steedsche wijze gekapt (II p. 42) of: „meisjes worden hier op een veroordeelend vonnis geplaatst" (II p. 61). Soms, wanneer men leest van: „het pensionaat en klooster der Domi-„nicanessen, die daar zoo rustig, van den weg onzichtbaar, met schoone vergezichten, verborgen liggen", of van: „de zerken van graaf Willem I, zijn gemalin en zijn nicht Ada, die in den muur gemetseld zijn" (I p. 158), krijgt men een indruk, dien de schrijver wel niet zal bedoeld hebben. Zinnen als: „Op deze meststof is de Rijnsburger gesteld, hij

zet die in het laboratorium zijner akkers om in de beste kool" (I p. 151), zullen velen niet bevallen.

De latinist zal „Gradus ad Parnasum," (I p. 149), of „Novo Civitas" (III p. 103) gaarne als drukfoutjes verontschuldigen. Voor „novo civitas" kan hij hiervan zekerheid krijgen, indien hij even een oud artikel van Dr. Blink wil inkijken (in Tijdschr. v. h. Aardr. Genootsch. Januari 1904 p. 26), waar men bijna letterlijk dezelfde volzinnen, maar „nova civitas" kan lezen. Wie dus de schuld geeft aan Dr. Blink, doet blijkbaar verkeerd.

Maar wie „Ultimus ante omnes de parta pace triumphus" vertaald ziet als: „de schoonste aller overwinningen is die, waardoor de vrede overwonnen wordt" (I p. 97), zal waarschijnlijk meer moeite hebben de schuld geheel op den drukker te werpen.

Soms (bijv. II p. 118) blijft het Latijn onvertaald. Het opschrift van het Leerdamsche poortje is in den tekst (II p. 139) onjuist weergegeven. Onjuist is het (III p. 112) dat de Brabanter met „kuuskens" kalveren bedoelt. Onjuist is het ook (I p. 6) dat de geologen in 't algemeen 10 formaties aannemen. Onjuist.... doch genoeg; iedereen zal ons toegeven dat dit slechts kleine vlekjes zijn, en wij zelf, wij erkennen gaarne dat de goede indruk, dien wij kregen, er niet door verzwakt is.

Men kan dus wenschen dat het dure boek in veler handen kome.

ERN. v. M.

„Weerbaarheid, maatschappelijk en militair" door G. POLVLIET, Kapitein der infanterie. In de tweede serie van Studies in volkskracht, N° VII.

Is de bevolking van Nederland, in haar geheel genomen, bereid om offers te brengen tot behoud van den zelfstandigen Staat; is zij bereid om met goed en bloed de onafhankelijkheid van Nederland te verdedigen tegen elke geweldadige aanranding?

Twijfel is zeer gewettigd. Ik, voor mij, zou althans die vraag niet bevestigend kunnen beantwoorden.

Wel zijn er offervaardige menschen, meest onder de eenvoudige plattelands bevolking, die toonen te begrijpen, dat tot behoud van het gemeenebest zoo noodig krachtig moet worden gestreden tegen elken staat, die ons onafhankelijk volksbestaan met geweld zou willen vernietigen, die ons zou willen onderwerpen, zooals de Polen en de Ieren onderworpen zijn aan vreemd gezag.

Er zijn offervaardigen, die zeggen: „de Koningin moet mannen hebben voor de verdediging; het is niet genoeg dat wij Haar toejuichen; wij moeten met daden toonen, dat wij Haar willen behouden door de kracht onzer wapenen, — en in verheven godsdienstzin staan zij hunne

zonen af — vaak stoffelijk nadeel lijdend tot de wapenoefening voor den wellicht komenden strijd.

Maar — men vindt er velen — vooral onder de vermogenden en zeer ontwikkelden, die wars zijn van offers en van strijd tegen een overweldiger en dit hun groote gebrek willen bemantelen door de drogredenen: wij kunnen ons land niet verdedigen tegen overmacht — en — wij behooren het voorbeeld te geven van ontwapening, omdat wij een kleine Staat zijn.

Deze drogredenen zijn zeer oud. Ruim een halve eeuw geleden werd daartegen reeds verzet aangeteekend door een der bekwaamste opperofficieren, die het koninklijke leger na 1830 heeft gekend. n. l. wijlen de generaal Knoop, Lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen.

Hij wijdde vele jaren zijns vruchtbaren levens aan de schoone taak om uit de historie te bewijzen: dat Nederland best tegen overmacht strijdende, behouden kan blijven. Hij toonde aan: dat een klein land allerminst beginnen kan met zich te ontwapenen, dat een klein rijk, zooals het onze, dat zich ontwapent en weerloos maakt, bij het ontstaan van een' oorlog spoedig geheel overheerd wordt en geheel buiten de mogelijkheid gesteld wordt om zich te wapenen en te verdedigen.

Trouwens, de gezonde rede zal dit wel als axioma aanvaarden.

Die afkeer van inspanning, dat gebrek aan offervaardigheid waar 't de verdediging geldt, liggen wel eenigszins in het volkskarakter, maar vloeien toch hoofdzakelijk voort uit gebrek aan kennis van de geschiedenis van Europa in verband met de geschiedenis des Vaderlands.

Het wil mij steeds voorkomen, dat de geschiedenis bij onderwijs niet den rang inneemt, die haar toekomt bij de volksopvoeding als bron van geestkracht en van al die goede eigenschappen, die een klein volk groot kunnen maken.

Onze knapen zijn wel ontvankelijk voor den invloed, die de daden van zelfopoffering en vaderlandsliefde kunnen teweeg brengen, maar opdat deze inwerking plaats hebbe, moeten de onderwijzers algemeen gevoel hebben voor de grootsche daden met een verheven doel — behoud van het eigen Vaderland — in den loop der eeuwen verricht.

De geschiedenis moet een breede plaats innemen bij het onderwijs; de gebeurtenissen moeten in hare oorzaken en gevolgen, met kracht, met een zeker „feu sacré" worden voorgedragen, willen zij een blijvenden indruk maken op de spes patriae.

Hoe zullen de jonge lieden met ijver aan wapenoefeningen kunnen deelnemen — hoe zullen zij met liefde en lust zich inspannen tot de verdediging van den koninklijken troon, van huis en erf, van eigen land en volk, als hun niet in den breede de Vaderlandsche Geschiedenis *met oorzaken en gevolgen*, in sterke kleuren is geschilderd?

Die opvoeding door de geschiedenis is des te meer noodzakelijk omdat zelfs de ouden van dagen nooit strijd hebben gekend. De zeventigjarigen zijn geboren en opgevoed in tijden van vrede, van kalme ontwikkeling van handel, nijverheid en landbouw. Drie kwart eeuw scheidt ons van den strijd tegen België, dat geen aanslag was op ons zelfstandig volksbestaan, en de Napoleontische tijd schijnt ons eene legende.

De strijd in Oost-Indië tot handhaving van het Nederlandsch gezag, tot bescherming van de inheemsche bevolking tegen afpersing en dwingelandij — die strijd is verre!

Velen hebben geen flauw besef van de geestkracht, de stalen volharding, het geduld, de doodsverachting, die vereischt worden om de inlandsche volken tot geestelijk en stoffelijk welzijn op te voeren.

Daarbij ontbreekt het in onze dagen geenszins aan would-be wijsgeeren, die de twijfelzucht en de ontmoediging met kwistige lippen rondbazuinen.

En tegenover die velen, wier woorden gretig worden ingedronken — geen Demosthenes, die de gevaren schildert aan ontzenuwing verbonden.

Er zijn helaas, ook militairen van beroep geweest, die de gebreken, aan ons krijgswezen klevende, hebben voorgesteld op zulk eene wijze, dat zeer velen in den waan zijn gebracht, dat ons krijgswezen in ellendigen toestand verkeert, dat alle offers in geld, sinds jaren gebracht nutteloos zijn geweest, dat wij schier weerloos staan tegenover vreemd geweld.

Misschien zijn de bedoelingen van die militaire schrijvers goed geweest. Misschien hebben zij willen aansporen tot verbetering. Maar door hunne overdreven voorstellingen hebben zij hun doel voorbij gestreefd. Zij hebben het wantrouwen der burgers slechts doen toenemen; zij hebben de ontmoediging vermeerderd. En de krijgsmiddelen — afhankelijk van de geldmiddelen, zijn niet volmaakt geworden, zullen nooit volmaakt worden.

Veel gebrekkigs in de krijgsmiddelen zal in oorlogstijd door moed en geestdrift, door vertrouwen in eene rechtvaardige zaak — ook door vertrouwen op Gods hulpe moeten worden aangevuld.

Maar ook Knoop heeft navolgers gehad, mannen die gepoogd hebben te wijzen op den plicht van elk staatsburger, van elk weerbaar lid der gemeenschap om mede te werken tot zelfbehoud van den Staat.

Van een dergelijk man is het geschrift, welks titel hierboven is vermeld. Hij bouwt echter zijn betoog niet op uit de lands-historie. Hij volgt niet de methode van Knoop.

Knoop was in zekeren zin geloovig protestant; het blijkt op vele plaatsen in zijne geschriften.

Na de redding uit den benarden toestand van 1672 en 1673 te hebben beschreven zegt hij o. a.:

„Hebben wij niet het recht om te hopen, dat latere oorlogen ons niet ten onder zullen brengen, dat de kansen voor ons nooit zóó ongunstig zullen zijn als in 1672; en rust dan op ons niet de plicht om, doordrongen van die overtuiging van de sterkte onzes lands, de toekomst rustig te gemoed te gaan en een oorlog, dien wij niet kunnen vermijden, onbevreesd aan te vangen en vol te houden, vertrouwende op de natuurlijke sterkte van ons land, op onze eigene krachtsinspanning en bovenal op de beschermende hand van het Opperwezen. En niemand duide het euvel dat wij hier op hoogere macht verwijzen, om ons, vertrouwen op de toekomst van Nederland te rechtvaardigen."

Ongeveer een halve eeuw geleden werd dit geschreven. Knoop meende in zeker opzicht zich te moeten verontschuldigen, dat hij nog vertrouwen had op Gods hulp, dat hij nog vasthield aan het „Aide-toi; Dieu t'aidera". Nu is het anders. Men moet bij de „esprits forts" niet meer komen met het Opperwezen.

Daarom beproeft Kapitein Polvliet de menschen te overtuigen van den weerplicht tot zelfbehoud door te wijzen op de philosophie van Darwin. Of hij op deze manier velen tot het besef van den weerplicht zal brengen, meen ik te mogen betwijfelen.

Strijdvaardigheid, moed, volharding, doodsverachting ontspruiten veelal uit een hooger beginsel, uit een zeker godsdienstig ideaal, gelijk nog onlangs bij de Japanners bewezen is.

Die inleiding van den heer P. zal voor velen te taai zijn, om door te worstelen. Ik zal daarover geene discussie openen, maar den heer P. slechts in 't voorbijgaan er aan herinneren, dat de grondslag van Darwin's stelsel, de „Génération spontanée" door Pasteur's onomstootelijk bewijs, geheel is vernietigd geworden.

Edoch, ofschoon de heer P. eene nieuwe methode beproeft om de menschen tot inspanning, samenwerking, offervaardigheid aan te porren ten einde de weerkracht te verhoogen, allerminst zal ik dit pogen te gispen.

Integendeel, men moet steeds op hetzelfde aanbeeld blijven hameren, men moet den lieden staag voor oogen houden, dat men door struisvogelmanieren na te volgen den oorlog niet kan uitroeien, noch onmogelijk maken. Het geschrift van den heer P. is der lezing waardig, inzonderheid het IVe gedeelte, waar de schrijver er op aandringt, dat het onderwijs dienstbaar gemaakt zal worden tot opwekking van het nationaliteits-gevoel. Van het onderwijs hangt het hoofdzakelijk af of wij in de toekomst als natie zullen blijven leven.

Elk onderwijzer moet het diep beseffen, dat van zijne wijze van opvoeding het zelfstandig bestaan van Nederland afhangt.

Vaak heeft men vernomen het gevleugelde woord: „De Pruisische schoolmeester heeft bij Sadowa overwonnen."

Men heeft met dit woord den spot gedreven; ten onrechte: Meent men dat de bewonderenswaardige gehoorzaamheid, de samenhang van dat moderne Pruisische leger van 1866 zijn ingeplant met geweld, door den korporaalstok? Neen, deze onmisbare eigenschappen kunnen niet ontspruiten uit een geweldig strafstelsel. De eerste kiemen van de Duitsche overwinningen zijn gelegd bij het onderwijs bij de opvoeding in de school, waar de onderwijzers, wijzende op de geschiedenis van 1806 en 1813, den leerlingen hebben doen bevroeden, dat de moedige strijd voor het „gemeene-best" de eerste burgerplicht is.

Hoe veel schooner en gemakkelijker is de taak van onze onderwijzers dan die van de leeraren eener groote natie! Wij zullen nooit buiten onze grenzen aanvallend optreden. Onze geheele geschiedenis is eene gestadige verdediging van onzen geboortegrond tegen vreemd geweld. Voor een elk, die wil nadenken is het klaarblijkelijk, dat wij steeds zijn staande gebleven door eendracht, moed en volharding, dat wij gevallen zijn door tweedracht, moedeloosheid en lamlendigheid.

VAN VLIJMEN,
lid van de 2e kamer.

Leerboek der algemeene geschiedenis ten dienste van het hooger en middelbaar onderwijs, door DR. C. WILDE. Derde deel, Leiden, 1905, Ingenaaid f 1.75, gecartonneerd f 2.–

In dit derde deel zijner Algemeene geschiedenis behandelt Pater Wilde de wereldgeschiedenis van af de ontdekking van Amerika tot aan de grote Franse revolutie. Hiermee is de Nieuwe Geschiedenis kompleet, want de schrijver, ofschoon anders bij lange geen reaktionair, is aan het terugwerken, en heeft aan dit derde deel reeds voor twee jaren het vierde doen voorafgaan. Mogen Middeleeuwen en Oude Geschiedenis heel spoedig volgen!

Zo ik nu van dit boek enkel zeggen zou, dat het het beste is van onze Roomse Hollandse geschiedenisboeken, dan zou ik daarmee bedroefd weinig ten gunste ervan gezegd hebben. Op stuk van zaken toch hadden wij tot dusver geen enkele flinke handleiding, die voor middelbaar en gymnasiaal onderwijs geschikt was. We moesten ons immers met Chantrel behelpen, of tot Brouwers onze toevlucht nemen, en nu weet wel ieder, dat de Hollandse bewerking van Chantrel – daargelaten de kwestie of zij ooit grote waarde gehad heeft – tegenwoordig hopeloos verouderd is, en dat de boekjes van de Rolducse leeraar wel heel wat beter zijn, maar toch slechts aan zeer bescheiden eischen voldoen kunnen. Een nieuw geschiedenisboek was dan ook waarlik geen article de luxe, en kon al heel gauw de eerste plaats gaan innemen.

En wie nu de twee verschenen delen heeft ingezien, zal het wel met me eens zijn, dat deze nieuwe handleiding niet enkel verreweg de beste is, maar ook een biezonder goede, of liever — waarom zou ik niet zeggen, wat ik meen? — een uitstekende is. Dat zij onder ieder opzicht juist geeft, wat ieder voor zijn leerlingen verlangt, dat zal ik natuurlik niet beweren. Wie de geschiedenis behandelt voor studenten, die naar de Universiteit moeten, zal een beetje anders geschiedenisles geven, dan hij, die weet dat zijn jongens nog vier jaar lang kerkelike geschiedenis op het Groot-Seminarie zullen krijgen. Wie in zestig lesuren per jaar zijn stof moet doorkomen, zal zelfs belangrijke kwesties anders behandelen, dan een meer begunstigd kollega, die over een hondtertal kan disponeren, en wel niemand zal beweren, dat er ook onder katholieken geen verschil van mening mag zijn bij de beoordeling van een of ander persoon, of bij de bepaling van hetgeen al dan niet belangrijk is. Nog minder dan bij andere handboeken is dat natuurlik bij een geschiedboek het geval. Maar wat wel door ieder zal geëist worden, is een heldere uiteenzetting, een goede indeling, een grote nauwkeurigheid, en verder dat de schrijver toont goed op de hoogte te zijn ook van de nieuwste resultaten der historiese onderzoekingen, dat hij een vertrouwbaar oordeel uitspreekt over toestanden en personen, en dat hij tracht onpartijdig te zijn door zoowel bij partijgenooten als bij tegenstanders het voor en tegen te doen gelden. In al deze opzichten nu heeft het boek van Pater Wilde veel meer dan gewone verdiensten.

Deze handleiding zal dan ook vast en zeker allengs op onze inrichtingen van onderwijs worden ingevoerd, maar ik zou het erg jammer vinden, als het boek tot die kring beperkt bleef. Ik zou n. l. het geschiedenisboek van Pater Wilde heel graag in handen zien van zeer vele onzer ontwikkelde katholieken, ook al hebben zij de leerbanken sinds jaren verlaten. Zij zouden dan steeds een werk onder hun bereik hebben, waarin zij konden zien, hoe in onze dagen de katholieke geschiedenis-wetenschap oordeelt over personen en feiten, een boek, waarin zij van allerlei twistpunten geen uitvoerige behandeling vinden tot in de kleinste onderdelen, maar waar zij weergegeven vinden tot welke konkluzie een volkomen vertrouwbaar en volkomen bevoegd man gekomen is, die soms in een enkele alinea een oordeel neerlegt, dat slechts door langdurige studie gevormd kan zijn. En aan zulk een boek hebben vele onzer Roomsen, tenminste zij, die van geschiedenis geen biezondere studie kunnen of willen maken, ongetwijfeld dikwels behoefte, en wel vooral degenen, die in hun studietijd de geschiedenis uit neutrale werken of tans verouderde Roomse geleerd hebben. Ze zouden er op menig punt heel wat uit kunnen leren, en ook misschien mondelings heel wat nut mee kunnen stichten tegenover niet-katholieken. Want dat er onder dezen ook zouden zijn, die het boek van deze Roomse

pater zouden kopen, dat zou ik wel graag willen en dat zou hun ook waarlik geen kwaad doen, maar dat durf ik toch inderdaad niet veronderstellen. Heeft immers nog niet in de laatste dagen S. Muller — laat het dan ook zijn, dat hij wat „angebrand" was, omdat Jan Kalf hem op de vingers tikte — het vlakweg in De Groene erkend, dat wij, Roomsen, pas dan aan de beurt komen als men klaar is met de lange rij der anderen, en hoe zou ik dan, lettend op de grote reeks min of meer wetenschappelijke niet-Roomse geschiedenisboeken, kunnen hopen, dat men ooit zou afdalen tot een leerboek als dit. En toch, wat zouden velen er veel uit kunnen leren! Wat zouden er velen verbaasd zijn over een streven naar onpartijdigheid als van deze schrijver, die er volstrekt niet bang voor is het goede ook in de tegenstander, te erkennen, die het volstrekt niet nodig acht dwalingen en misslagen ook van de onzen te verdonkeremanen.

En hebt ge nu geen enkele aanmerking te maken, zo zal men wellicht vragen? Neen, dat heb ik niet. Op gevaar af voor totaal onbevoegd door te gaan, heb ik zelfs geen poging willen aanwenden, om ergens naar de een of andere kleine verschrijving of onnauwkeurigheid te speuren, de een of andere weglating te konstateren, of 't een of ander punt op te zoeken, waarop ik met goed fatsoen met de schrijver van mening kon verschillen. Ik ben al te zeer met het boek ingenomen en ben al te blij, dat we een werk als dit rijker zijn geworden, dan dat ik iets anders dan een warme aanbeveling heb willen geven.

Hageveld. J. W. VAN HEESWIJK.

Geschichte der Biologischen Theorien seit dem Ende des siebzehnten Jahrhunderts von DR. EM. RÁDL. I. Th. — Leipzig, Verlag von Wilh. Engelmann. 1905 (prijs: 7 Mk.)

Geen uitspanningslectuur, dit boek van Dr. Em. Rádl; ook niet een boek voor iedereen; en toch een boek dat verdient gelezen en verstaan te worden door velen, niet enkel vakmannen der Biologie, maar ook door hen die een juisten blik wenschen te hebben op den vroegeren loop en den hedendaagschen stand der Biologie.

Zelden ontmoet ge een soortgelijk boek, wiens schrijver zoo modest is, en tevens zoo onbevangen objectief zich uitspreekt.

Dat het „Vorwort" toegeeft, dat het werk zijn gebreken heeft, is iets gewoons; maar dat de schrijver zich alleen als „Zoologe" aanbiedt en zich in aanverwante wetenschappen „nicht kompetent" noemt, en daarin het oordeel van Autoriteiten volgt wanneer hem dit goed gegrond voorkomt, is een bekentenis die niet altijd zoo voorop wordt gesteld.

Modest is ook het telkens herhaalde aangeven der werken van de besproken personen, met de bemerking welke daarvan door hem zijn gelezen en welke niet. — Dit neemt in voor den schrijver, en wekt vertrouwen.

Ten einde beter kennis te maken met den schrijver, is het nuttig de „Einleitung" niet over te slaan, wat helaas! zoo menigmaal gebeurt. Dr. Rádl spreekt daar waarheden uit, die voor schrijver en voor boek kenmerkend zijn.

Ziehier eenige trekken:

Onafhankelijk, beter: niet-vooringenomen, zijn er zoo weinigen, ook in de wetenschap! — De taak van dit boek nu is, te zoeken wat in onze wetenschap *objectief bewezen* en wat *op gezag van anderen overgenomen* is. — Leerstellingen worden dikwijls losgelaten, niet om hare bewezen verkeerdheid maar om „nicht einfach logischen Gründen"; doch daarom is zoo'n leer nog niet dood! (§ 1).

't Is niet genoeg, te bewijzen dat Buffon en Cuvier b. v. het samen niet eens waren, om dan, na Buffon tot een „echten Darwinist" gemaakt te hebben, te besluiten dat Cuvier een anti-Darwinist was. Deze soort van redeneering gaat naar beide zijden mank (§ 2.) Over „iets nieuws" ontdekken in de wetenschap, en over het geniale in die ontdekkingen, spreekt § 3 heel aardig; en Rádl's oordeel luidt: Geniaal is veeleer „het reeds in hoofdtrekken gekende in een nieuw licht stellen" dan wel het „iets nieuws" vinden. —

In § 4 komt op 't tapijt de manier waarop tot nu toe al te vaak „Geschiedenis der Biologie" is geschreven.

a) Men geeft op rij af *volgens jaar en dag* (gelijk een tabel van „jaren en feiten") de voornaamste auteurs met den voornaamsten inhoud hunner werken: daarbij dan een weinigje kritiek, als bijzaak (—en van ons standpunt!)

b) Men geeft, bij gelegenheid eener Monographie, alles wat vroeger of later omtrent ons punt in kwestie is geleverd, — of wat wij erbij kunnen trekken! — om dan dit alles aftebreken als komende niet overeen met onze bevindingen, „alsof — redeneert Rádl — *wij* a-priori zeker het beste hadden!?". 't Nieuwere is interessanter, en *daarom* gaat 't oudere achterbaks! —

Is dit redelijke, beredeneerde „Geschiedenis?" — Neen! —

(§ 5). Wezenlijke, verstandige en verstaanbare „Geschiedenis der Biologische theoriën" moet anders geschreven worden.

Doch men vergete niet dat Biologie geen Physika of Astronomie is! In dezer geschiedenis is veel meer samenhang, omdat er in hare ontwikkeling meer geleidelijkheid is; niet zoo in de Biologie, *omdat* Biologie (Levenskunde; Begrijpen, verstaan wat „leven" is) — zoo afhangt van philosophische theoriën! En de wijsbegeerte — (moeten wij dit woord

misschien tegenwoordig niet in 't meervoud zetten?) — heeft in de laatste paar eeuwen zulke halsbrekende toeren gedaan: waarvan de Biologie den terugslag heeft ondervonden.

Voor dit *feit*, dat dus brutaal blijf staan en zich niet laat opzij-redeneeren, vraagt Dr. Rádl bizonder de aandacht, ja meer dan aandacht: hij verzoekt dat men dit *feit*, die meeschommelende afhankelijkheid *overwege*!

En dan zegt hij hoe hij zijn taak van geschiedschrijver heeft opgevat, en hoopt te volbrengen: De auteurs zelf *bestudeeren*, en dit wel *in het licht* van den *tijd* en de *omgeving* waarin zij opgroeiden, leefden en werkten. Dus trachten hun werken te *verstaan* — wat al te dikwijls verwaarloosd is! — en op dit verstaan een juist, objectief, doeltreffend oordeel te gronden over de „biologische" plaats, waarde en verdienste.

Zoo is de opzet van Dr. Rádl's werk. En de uitvoering? – Mij dunkt, hij voert zijn plan in werkelijkheid bevredigend uit.

Hij volgt in de werken der Biologen, van het einde der 17de eeuw tot en met Lamarck, het schommelen en slingeren met allerlei opkomende en verdwijnende wijsgeerige ideeën: hij spoort op en toont, hoe, na Aristoteles te hebben verworpen, onvastheid de bodem van veler leer is geworpen. De logica is weg! De feiten worden òf niet meer geraadpleegd, en alleen door speculaties, naar gelang der gang hebbende wijsbegeerte, vervangen; òf de feiten worden waargenomen, maar gewrongen in de speculaties. Een opkomend geslacht verstaat en begrijpt niet meer wat voorgangers gezegd hebben, omdat de zelfde woorden andere begrippen zijn gaan beteekenen. Dikwijls vatten tijdgenooten elkander niet, omdat ze verschillende richtingen zijn toegedaan.

Soms meenen nieuweren te ontdekken wat al lang is ontdekt, maar ook al lang is vergeten.

In zekeren zin is de gezamelijke indruk van Rádl's verdienstelijk werk een treurige, omdat hij zoo waar is. Het blijkt, met de stukken in de hand, zoo waar dat de Biologie, in haar geheel en in haar deelen, gedurende het tijdsverloop in dit boek vervat, maar al te zeer in plaats van objectieve wetenschap met recht gezond verstand beoefend, een soort mode-artikel is geweest, met al de gevolgen die in dit woord liggen besloten.

Het boek geeft dus objectieve waarheid, en deze is in veel opzichten treurig; maar dit kan Dr. Rádl niet helpen; en het is uitermate nuttig dat die treurige waarheid eens zoo gedocumenteerd gezegd worde.

Jammer alleen dat er één paragraaf in voorkomt die alles behalve juist is (Kap. VIII, § 4. Der Bruch mit der Religion. p. 181, ss.) Hier komt Dr. Rádl op een gebied waarop hij, volgens eigen getuigenis, niet competent is. Te betreuren is 't dat hij hiervoor niet bij betere autoriteiten is te rade gegaan. Nooit zou hij dan beweerd hebben:

„Deshalb ist jeder Versuch, Wisschenschaft und Kirche mit einander zu versöhnen, als unnatürlich und aussichtslos abzuweisen".

Wij zien met ongeduld het 2de deel te gemoet, waarin het Darwinisme moet voorkomen. Naar enkele trekken uit het 1ste deel te oordeelen, bij voorbaat aan zijn adres gericht, schijnt het er niet zonder kleerscheuren te zullen afkomen!

(Oudenbosch, Dec. '05.) H. Bolsius, S. J.

GODSDIENST.

Fr. Mag. F. J. P. Van Etten, O. E. S. Aug. **Geschiedenis van het Oude Verbond**, 2e herziene en uitgebreide druk. Amsterdam, Bekker. 666 blz. 2 deelen in één boekdeel.

Alle poging om onze Heilige Boeken aan de geloovigen te laten kennen en meteen waardeeren is, vooral ten huidigen dage, hoogst prijzenswaardig. Doch in deze laatste tijden is er zoo machtig veel geschreven en gewreven op exegetisch gebied, er zijn er zooveel nieuwe stelsels en opwerpingen ontstaan, dat men sterk gespierd en gespoord moet zijn om een *Geschiedenis van het Oude Verbond* aan te durven. Alleen degenen die zich met Scripturistiek bezig houden, begrijpen wat al zwarigheid het in heeft gezonde gegevens aan katholieke geloofsgenooten degelijk voor te stellen. Hier voornamelijk — recensent geeft het volmondig toe — geldt het bekende: *Vitten* is gemakkelijk, maar *doen*, dat is heel wat anders. En alzoo wanneer wij betuigen dat de Eerwaarde Schrijver grootendeels in zijn arbeid slaagde, hebben wij hem reeds grooten lof toegezwaaid.

De verhalen van den Bijbel vertelt hij na met talrijke ophelderingen, duidelijk en eenvoudig zooals het past, en wel derwijze dat zijn boek iedereen mag ter hand gesteld worden. Overigens staan de belezenheid, kennis en taaie arbeid van Pater Van Etten hoog genoeg aangeschreven, zoodat wij zonder verder over de voortreffelijke hoedanigheden zijner *Geschiedenis* uit te weiden, maar aanstonds broederlijk zullen aan het kibbelen gaan.

Wie zich aan chronologische en topographische navorschingen vergasten wil, vindt er in dit lijvig boekdeel naar hartelust. Meer toch dan al die bespiegelingen (639—664 en passim), ware ons een volzinnetje welkom geweest dat aan alle tegenpartij de voeten zou afsnijden met aan desonkundigen te leeren *waarom* een katholiek op de jaartallen der Vulgaat weinig of niet steunen moet. Waarom ook zooveel bladzijden verspild om deze of gene plaats in het huidige Palestina terug te vinden? Over het boek Judith b. v. zijn er nu heel wat ander vragen te bespreken dan de juiste ligging van *Bethulië* (blz. 465—7). Niet dat de Eerwaarde Schrijver over 't algemeen voor de nieuwere vragen geen open oog en oor heeft: zie maar b. v. blz. 16, 18, 26, 43 enz. enz. Doch *alhoewel* hij geen zuiver wetenschappelijk boek en ook geen «Inleiding tot de H. Schrift» heeft willen, leveren, maar veeleer een stichtende lectuur, moest hij toch, naar ons bescheiden oordeel, als echt apostel, meer zijn aandacht vestigen op apologetische punten die nu tot in het groot publiek doordringen; hij moest doorslaande oplossingen geven aan rationalistische opwerpingen, b. v. over den wonderlijken aard der plagen van Egypte, de verlenging van den dag op Josuë's bevel, de ruwe handelwijze der Rechters ten opzichte

der Kanaänieten, den oorsprong (1), de reden van bestaan en de strengheid van sommige rechterlijke en godsdienstige voorschriften der Wet, de eenheid van het heiligdom, den oorsprong van 't priesterschap, enz. enz.

Katholieke schrijvers — ettelijke eilaas, hollen al te onvoorzichtig voort — *moeten* proefhoudende bewijzen eischen eer zij hun jawoord geven aan een «nieuw gevoelen.» Maar aan den anderen kant mag toch nooit als zeker voorgesteld worden wat feitelijk onzeker is, en op de eerste plaats, wil men althans geen gevaarlijke ontsteltenis in geloovige gemoederen verwekken, moet alle mogelijke zorg daaraan besteed dat de lezers theoretisch en praktisch onderscheiden wat rotsvaste geloofswaarheid, en wat menschenmeening of louter historische en bijgevolg min of meer betrouwbare *overlevering* is. Of deze grondstelsels op sommige plaatsen van Van Etten's werk *genoegzaam* gehuldigd werden, inzonderheid waar er spraak is van letterkundige toeeigeningen (blz. 222, 256, 310 vlg.. 345, 347 enz.) en van datum en geschiedkundigen aard van een boek (blz. 125-6, 129-30, 413, 464)? Het antwoord daarop zullen wij maar schuldig blijven. 't Is voorwaar niet met een «waarschijnlijk» hetwelk twee, drie blz. achternasukkelt, dat men een al te stellige bewering goed maakt. En in alle geval, orakelspreuken als: «Het kan aan geen twijfel onderhevig zijn.» blz. 348, kunnen er mijns dunkens bezwaarlijk door. 't Ware overigens wel een mirakel indien voor een zoo omvangrijk werk, Schrijver en recensent het over alle punten (2) eens waren.

De bibliographie loopt niet over. Belangrijke duitsche en fransche vaktijdschriften schijnen voor den Schrijver niet te bestaan, en, om maar van katholieken te gewagen, er had veel «honig kunnen gezogen worden» uit het werk van Zschokke, uit de fransche bewerking van Schöpfer's *Geschichte* door priester J. B. Pelt, enz.

Er ontbreken ook kaarten, een zaakregister en een naamregister. Dit gemis laat zich des te vinniger gevoelen daar de indeeling der hoofdstukken al te chronologisçh en niet zakelijk genoeg is.

Eindelijk stooten wij op volzinnen en schrijfwijzen die toch geen «hollandsch» zijn (voor eerst, op hield, enz. enz.) Drukfouten bij de vleet, voornamelijk in de eigennamen. Wij houden er een aardig lijstje op na.

En nu vraag ik oprecht vergiffenis aan den Eerwaarden Schrijver om mijn vrijpostigheid: het is mij van harte leed dat ik niet alles goedkeuren mocht en kon. Mijn liefde en vereering voor Bijbel en Bijbelstudie, mijn achting en eerbied voor de lezers van *Lectuur* zijn mijn verontschuldiging. Pater Van Etten mag zich toch verheugen daar zijn boek, zelfs gelijk het nu is, veel goed zal stichten.

Leuven. J. SALSMANS. S. J.

---

1) De beroemde *codex* van Hammurabi wordt ternauwernood vermeld blz. 169.

(2) Onmogelijk alles op te sommen: het volgende moge volstaan Blz. 11. De «Wijsheid» werd toch zeker in 't grieksch geschreven, zooals staat blz. 587. — Blz. 18 vlg. De onderscheidene uitleggingen van het Hexaemeron dienden nauwkeuriger aangestipt. — Bldz. 47. Natuurlijke overblijfselen van den zondvloed zijn niet met zekerheid aan te wijzen. — Blz. 50. De volkenkunde brengt de onderscheidene stammen van Gen. X niet zoo gladweg tehuis als Schrijver schijnt te meenen. — Wat er blz. 56 gezegd wordt over de oorspronkelijke taal en Babel's verwarring is in philologisch opzicht bepaald onbevredigend — Blz. 362 Nopens Jeroboam's «afgoderij» kan ook aangenomen worden wat blz 165 Schrijver al te schroomvallig met betrekking op Äaron ten beste geeft.

Das Christentum und die Vertreter der neueren Naturwissenschaft. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des 19 Jahrhunderts von Karl Alois Kneller S. J. Zweite, verbesserte und vermehrte Auflage. Freiburg in Br. Herder. VI en 403 blz M 4.00.

Twee jaren geleden, ging Dr Dennert, een duitsch protestant, op de borst van 300 geleerden kloppen, en 't geen hij van hun godsdienstige gevoelens te weten kreeg, deelde hij ons mede in een boek dat te Berlijn verscheen. Daaruit was op te maken, dat in de vier laatste eeuwen, op 300 geleerden, welke Dr. Dennert als de uitstekendste aanhaalt, er 244 aan God geloofden. Of de wetenschap der XIXe eeuw niet wat meer ongeloof in de weegschaal wierp dan haar oudere, min voortvarende zusters? Dr. Dennert zegt van neen. Waarom? Omdat hij 163 negentiendeeuwsche geleerden als bevoegde vakmannen aanziet, en er 124 op zijn vingeren kan tellen die gelooven. Hoe verdienstrijk ook, is zulke bewijsvoering niet heel juist. Een meerderheid tegenover een geringer getal laat niet zeker vaststellen dat de gekken zich onder dit laatste bevinden. Trouwens is de uitspraak van een natuurkundige tot dusverre gewichtig als zij uitgaat van iemand die gewoon is te denken Maar zijn vakkennis biedt hem geen bijzondere bevoegdheid in zake van geloof, waar het in de eerste plaats op wijsbegeerte, godgeleerdheid, schriftkritiek en geschiedenis aankomt.

Zijn meening, zoo zij godsdienstig is, levert enkel het bewijs dat die natuurkenner in de zekere gegevens der ervaring niets bespeurde dat tegen de H. Schrift aandruischt of het Christendom in den grond moet boren.

Nu, het bleef buiten en binnen Duitschland, bij velen vaststaan dat het natuurvorschen der XIXe eeuw tusschen Geloof en Wetenschap een nooit meer aan te vullen kloof had gedolven. Gelijk men, volgens een geestig gezegde van Thiers, op sommige oogenblikken, in Frankrijk, overal hetzelfde zegt, het herhaalt tot men er van overtuigd is, de dwazen er mee rondloopen en het onder de menigte verspreiden tot de indruk overweldigend wordt, zóó staat het met die *kloof*: ze gaapt uit ieders mond! «Hebben dan feitelijk de natuurkundigen met het geloof *éénstemmig* afgebroken?» Een uitstekend geleerde, de duitsche Jezuiet P. Kneller, die vroeger bij geen minderen dan L. Pastor schoolging, en die om eigen geschiedkundig navorschen, om zijn flink, onbeschroomd optreden tegen de aanvoerders van 't protestantsch-rationalistisch leger, in Duitschland zeer gunstig bekend staat, stelde aan de voornaamste vakmenschen der natuurwetenschap, die vraag.

Hun verzameld antwoord zendt hij thans, in tweeden druk, de wereld in.

P. Knellers onderzoek neemt des te meer aan gehalte toe, daar het zich bij de beroemdste natuurkenners der jongstverleden eeuw bepaalt. Blijkbaar houden het niet alle negentiendeeuwsche geleerden met den godsdienst, ook zijn niet alle getuigenissen even mergrijk.

Maar wanklinkende klokken, hoe talrijk ook, laten aan Knellers thesis haar vollen helderen klank. Hij zoekt immers geen bewijs voor het Christendom af te leiden uit een volmondige instemming *aller* geleerden, maar enkel wil hij betoogen, dat *niet alle* vertegenwoordigers der natuurwetenschap, dus ook niet *de* natuurwetenschap, als zoodanig, ons geloof tegenspreekt. Statig en indrukwekkend is de stoet dier uitgelezen mannen, welke hun geloof aan God en zielsonsterfelijkheid belijdend, velen ook biddend en deugd wasemend, schouder aan schouder, in dicht-aangesloten gelederen voorbijtrekken. Met hun rijken buit, op de natuurkrachten behaald, ten

tempel opvarend, wekken zij het denkbeeld der Roomsche bevelhebbers die zegevierend het Capitool bestegen. Gausz, Cauchy, Hermite, Riemann, wellicht de vier grootste wiskundigen van hun tijd; — Piazzi en Secchi, sterrenkundigen van den eersten rang; — drie baanbrekers der Electriciteitsleer: Volta, Ampère, Faraday; — Fresnel, Frauenhofer, Fizeau, Foucault, verdienstelijk om hun ontleden van het Licht; — Berzelius, Liebig, Dumas: scheikundigen van rijker gehalte dan hun vakgenooten; — Laplace, Hirn, de onsterfelijke Pasteur, de grootste huidige physicus Thomson, tweehonderd andere, bewijzen die niet ten volle wat hier beoogd werd: dat men aan de spits kan staan der hedendaagsche vorsching zonder het Materialisme of het Atheisme te moeten huldigen? Zal hun getal en hun gehalte niet voor goed den mond toelijmen van wie beweert dat geloof en wetenschap niet zijn saam te brengen? En de wijsgeerig valsche stelsels, die men op den grondslag van vermoede onvereenbaarheid tusschen het uit-zijn-oogen-zien en het aan-God-onderworpen-zijn tracht op te bouwen, storten die niet mede ten gronde? P. Kneller meent het terecht.

De uitspraak van zóó vele verheven geesten naar de betrouwbaarste bronnen, met duitsche nauwgezetheid, aangehaald maar zonder verder sieraad dan een vluchtig inkijkje in hun leven, moge vaak vermoeiende, niet rijk-afwisselende lezing bieden. Men mag zich verder afvragen wat de aardrijkskunde voor of tegen het geloof kan aanvoeren, en der meening zijn dat reizigers en landmeters hier niet thuis behoorden, toch heeft het boek heel wat meer waarde dan die samengerakelde versjes uit Goethe, Heine, V. Hugo en andere gevoelvolle Muzenkinderen, stroopijltjes waarmede men meer dan eens tegen het modern ongeloof te velde trekt. Wel waren de natuurkundigen wien het niet om de leer der Electriciteit, noch der Warmte, noch van het Licht te doen was, door een bedreven stylist onder keuriger rubriek dan «*Ergänzendes*» ingeraamd, wel konden menige der voorbijglijdende figuren scherper omlijnd of met vaster duim geboetseerd, stellig heeft men aan Knellers boek meer dan aan een wijsgeerig hoog-in-de-lucht hangend betoog.

Het grijpt ons zoo dieper in de ziel als hier niet gefantazeerd wordt noch met woorden gepraald. Aan godsdienstig weifelenden, aan allen, zij het dringend aanbevolen. Mannenvoeder op ieder bladzijde! en terloops, voor wie het niet wist, dat wij zuivere talkstof, electrisch licht, aluminium, bewaarmiddelen van wijn, kollodium voor lichtprenten, cement, kinine, een heelen ommekeer der heelkunde, en veel andere dingen, die ons levenslijden verzachten, aan katholieken te danken hebben: wel een bewijs dat het dogma de vleugels niet fnuikt van wie wil hoog opvaren in weetgierige vlucht en om Thiers nog eens aan te halen, «dat het katholicisme het denken belemmert alleen van die niet bekwaam zijn te denken.»

Leuven. A. Taelman S. J.

L'Educateur Apôtre par J. Guibers S. S. (Supérieur de l'Institut Catholique de Paris) 405 blz. 2 frs. Poussielgue, rue Cassette 15, Paris.

Op zekeren dag ging de Algemeene Overste der zoo talrijke Congregatie der «Frères de l'Ecole Chrétienne» op audientie bij Paus Leo XIII. Niet zoodra had de Paus den Overste bemerkt, of, onwillekeurig, viel hem het droeve woord van de lippen: «Mon Frère, mon Frère, qu'avez-vous fait de vos anciens élèves? Broeder, Broeder, wat is er van uw oudleerlingen geworden?»

Wij weten niet, welk antwoord gegeven werd op deze vraag. Maar al

moge het den teleurgestelden Paus een volledige en afdoende verklaring gegeven hebben, het treurige feit zelf kan niet ontkend worden: gedurende de 50 jaren van bijna volledige vrijheid heeft het katholiek bijzonder onderwijs in Frankrijk bij lange niet de vruchten afgeworpen, die men redelijkerwijze mocht verwachten. Zelfs kan men zich nog scherper uitlaten. Want de geschiedenis zal eenmaal moeten getuigen, dat, na 50 jaren van staatsmonopolie, de Fransche Katholieken de vrijheid van onderwijs hebben weten te veroveren; maar dat zij haar, na 50 jaar van katholiek bijzonder onderwijs, niet hebben weten te handhaven.

De schrijver van bovenstaand boek ontkent dit feit dan ook allerminst. Zelfs verhaalt hij hieromtrent het volgend staaltje. Eens vroeg men aan een religieus, die gedurende 25 jaren een school van 150 jongens bestuurd had: «Hoeveel mannen gaan hier 's Zondags naar de Mis?» En met tranen in de oogen moest de oude man antwoorden: »Niet één!»

Treurig, niet waar?

En waaraan dit te wijten? — Nog niemand, naar 't schijnt, heeft den moed gehad deze vraag onder de oogen te zien. Jammer genoeg! Want al moge veel verklaard kunnen worden door omstandigheden en oorzaken, buiten de schoolwereld gelegen, wel niemand zal durven ontkennen, dat, waarschijnlijk althans, de hoofdoorzaak ligt in een innerlijk gebrek van het bijzonder onderwijs zelf, zooals het in Frankrijk werd opgevat en uitgevoerd. En dat gebrek te kennen, ware ook voor ons, Hollanders, van 't hoogste belang; vooral thans, nu het bijzonder onderwijs hier te lande tot hoogen bloei geroepen schijnt. Wie toch zou kunnen bewijzen, dat ook ons bijzonder onderwijs de geheime fout niet aankleeft, die het katholiek onderwijs in Frankrijk tot onvruchtbaarheid gebracht heeft? Met een aardigheid kan men zich van deze netelige vraag niet afmaken; zóó overduidelijk is 't niet, dat wij, in onderwijszaken, «the superior nation» zijn! Degenen, die zoo innig overtuigd zijn van onze meerderheid in vergelijking met Fransche onderwijzers en leeraren, zijn wellicht juist degenen, die nooit anderen dan zichzelf aan 't werk gezien hebben.

Te vergeefs echter zoudt gij, in bovenstaand boek, een antwoord zoeken op deze gewichtige vraag. Blijkbaar heeft de schrijver dit netelig onderwerp willen vermijden. Slechts één punt wordt even aangeroerd: men heeft verzuimd voldoenden godsdienstzin aan te kweeken, door doelmatig godsdienstonderricht. Een kapitale fout, voorwaar! En des te erger, daar zij met een dwaling gepaard ging: men heeft gemeend, dat een zedelijk-goede gewoonte, zelfs onbewust en misschien met dwang aangeleerd, meer waarborgen bood in den strijd des levens, dan een redelijk gevormde en diep gewortelde overtuiging. Daarom heeft men aan discipline en surveillance eindelooze moeiten en zorgen besteed, die, onwillekeurig, onttrokken werden aan hoogere en betere belangen. Nu beweert de schrijver op psychologische gronden, dat een akte van gehoorzaamheid, die onder 't oog des meesters gesteld wordt, van geenerlei invloed is op de karaktervorming van 't kind. Terwijl bovendien de aangeleerde gewoonten aanstonds verdwijnen in het gewoel der wereld, en alleen een diepgewortelde overtuiging voor afdwaling behoedt of althans een spoedigen terugkeer mogelijk en waarschijnlijk maakt.

Doch hoe dien godsdienstzin aangekweekt? Want het zal wel immer een onmogelijkheid blijven onze jongens te enthousiasmeeren voor.... de 10 geboden. Ook de ernst des levens drukt hen nog niet zwaar genoeg om hun vroomheid in 't hart te prenten. Er schijnt dus

wel niets anders over te blijven dan ze te vormen tot *strijdbare* katholieken, met apostolische — of als men wil — sociale opvattingen.

Zóó de schrijver. Heeft hij gelijk? Persoonlijk zou ik zeer geneigd zijn hem bij te stemmen. Maar ook degenen, die een andere opinie aankleven, zullen dit boek met vrucht lezen. Want als men niet de gelukkige gevangene is van een onderwijssysteem, dat — zelfs zonder uw medeweten-onfeilbaar zeker flinke karakters kweekt, is het een zeer lofwaardige nieuwsgierigheid, het vóór en tegen te willen kennen in zulk een gewichtige kwestie. Misschien zelfs is het volmaakste systeem nutteloos, als men het zonder overtuiging aanneemt en, enkel als een routine, zonder bewustzijn toepast.

R. DE GRAVE.

Newman — La psychologie de la Foi; par H. BREMOND. 360 blz. fr. 3.50— Bloud, rue Madame 4, Paris.

Wie bovenstaanden titel even aandachtig beschouwt, zal zich niet verwonderen, dat ik mij niet waag aan een zakelijke bespreking van dit boek in verband met de zwaarwichtige theologische kwestie van het geloof. Meer bevoegden mogen dit doen, vooral nu Newman's ideeën en opvattingen, met den dag, meer belangstelling vinden. Mij blijve dan enkel de bescheiden taak de aandacht der lezers van Lectuur op dit boek gevestigd te hebben. Een veiliger gids dan H. Bremond, die indertijd de alomgeprezen artikelen over de beweging van Oxford schreef in het Fransche tijdschrift »Etudes" kan men wel moeilijk vinden, zoo men Newman en zijn tijd bestudeeren wil.

Ten slotte deze bemerking: dit boek maakt deel uit van een onlangs begonnen collectie «La Pensée chrétienne,» waarin, tot heden, de volgende nummers verschenen zijn: Newman (le développement du dogme). Bonald, Tertullien, Saint Irénée, Saint Jean Damascène, Saint Bernard.

R. DE GRAVE.

GESCHIEDENIS.

Geschiedenis van Onzen Tijd sedert 1848. door Dr. P. L. Muller In leven Hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden. — Vierde Boek. Eerste stuk. Haarlem. H. D Tjeenk Willink & Zoon.

Toen op het einde van het jaar 1904 het overlijden bekend werd van professor Muller was dit voor niemand een onverwacht bericht. Men kon het betreuren, dat de dood zoo spoedig reeds zijn vruchtbare werkzaamheid had afgebroken, zij, die hem hadden gekend en gezien, begrepen, dat zelfs het zonnige zuiden de slooping zijner krachten niet kon weerhouden

Met dat al bleef het afsterven van prof. Muller in meer dan een opzicht te betreuren. Egoisten als we zijn, dook al spoedig de vraag bij ons op, hoe zal 't nu gaan met het werk, dat hij vol moed en zelfvertrouwen onder handen heeft genomen? zal 't wellicht bij de verschenen deelen blijven of is zijn arbeid in manuscript reeds geheel gereed?

De mogelijkheid, dat een ander het aan zou durven in denzelfden geest de begonnen taak voort te zetten, leek ons niet spoedig te verwezenlijken.

Immers, dat die voltooiing door anderer hand haar eigenaardige bezwaren met zich brengt, blijkt uit de inleidende woorden van den schrijver zelf en meer nog door de drie reeds verschenen boeken.

In de «Voorrede» tot zijn werk zegt o. a. de hoogleeraar »ik zal hier evenmin spreken over mijn opvatting der gebeurtenissen en van haar samenhang en wederkeerigen invloed, als over mijn

wijze van voorstelling, die ongetwijfeld eenigermate ongelijkmatig zal worden bevonden.» — En wie het werk doorleest zal ongetwijfeld toegeven, dat deze gissing is uitgekomen. «De Geschiedenis van onzen tijd», gelijk zij door den schrijver is opgezet, getuigt dat hij zijn stof in zich heeft opgenomen en verwerkt. Heel de behandeling: de opzet, de meer uitgewerkte of meer bekorte beschrijving, naar gelang het den bewerker noodzakelijk voorkwam, geeft aan het werk zijn eigenaardigen stempel van subjectiviteit zonder daardoor aan de objectieve waarheid te kort te doen.

Het concept, dat zich Muller had gesteld, was in politiek en economisch opzicht na te gaan, hoe de tegenwoordige wereld zich ontwikkeld heeft uit een toestand, als in 1848 bestond, tot dien, waarin zij thans verkeert. Om een juist inzicht bij zijn lezers te vergemakkelijken, verdeelt hij zijn arbeid over vijf boeken.

Het eerste boek schetst ons de ontwikkeling der toestanden in de jaren tusschen 1815 en 1848 en vormt dus een inleiding tot het eigenlijk werk.

Het tweede boek bevat niets meer dan de omwenteling van 1848 en de reactie die daarop volgde, tot het jaar 1852. Ook handelt het uitsluitend over Europa.

In het derde boek wordt de Europeesche toestand behandeld tot 1859, maar tevens een zeer ruime plaats afgestaan aan de veranderingen en gebeurtenissen, die plaats grepen in de overige werelddeelen. Waarom? Omdat de Europeesch-Amerikaansche invloed zich vastzette in Azie en voor Amerika zelf een nieuwe tijd stond aan te breken.

De jaren 1859—1880 zullen in het vierde boek behandeld worden, omdat juist in dat tijdsbestek die veranderingen op staatkundig en maatschappelijk gebied plaats vonden, welke aan de wereld haar tegenwoordige uitwendige gedaante hebben gegeven.

De wording van het heden, de verandering der wereld van 1880 tot op onzen tijd had Muller zich voorgesteld in een vijfde boek aan te toonen.

Ongelukkig kwam hier de dood tusschenbeide, nadat drie boeken het licht hadden gezien De overledene had echter het vierde boek reeds in bewerking genomen, hetgeen blijkt uit het bericht, dat het hierboven genoemde vierde boek voorafgaat. Verreweg het grootste gedeelte van hetgeen hierin behandeld wordt, is nog het werk van professor Muller zelf. De uitgave van deze nagelaten geschriften, alsmede de voortzetting van den arbeid heeft de heer Mr. W. H. de Beaufort op zich genomen. In hoeverre hij er naar zal trachten of er in slagen zal de methode van den ondernemer getrouw te blijven, kunnen ons eerst de volgende boekdeelen leeren.

Dit eerste stuk van het vierde boek bevat slechts twee hoofdstukken; in het eerste wordt de stichting der Italiaansche eenheid, (1859—1861) in het tweede de strijd om Duitschland 1860—1866) behandeld. Ook hierin blijkt wederom de zelfstandige wijze van werken, de eigenaardige groepeering der gebeurtenissen om één hoofdfeit. De draad is er, die 't al verbindt, maar het is een draad door het labyrinth. Gelukkig, dat ge hier echter een leider hebt. Kunt ge zijn snellen stap niet bijblijven, of verliest ge hem uit het oog, ge vindt den weg niet weer. Want uw stoutmoedige gids voert u menigmaal, opdat ge de groote eenheid en samenhang van het terrein beter zoudt kennen, van den grooten weg langs zijpaden, nog maar zelden betreden: hij waagt al eens een sprong, die u te hoog schijnt, en beangst vraagt ge u af, waar ge wel uit zult komen. Maar geen nood. Een oogenblik later bevindt ge u weer op den grooten weg, en ofschoon ge niet zoo aanstonds begrijpt, hoe uw gids er weer gekomen is, zijt ge hem toch dankbaar, dat hij

u, al was de tocht wat moeilijk, zoo'n heel nieuwen blik op het golvend terrein heeft geschonken. En om den samenhang der deelen nog beter te kennen en te begrijpen, getroost ge u gaarne voor de tweede maal denzelfden weg te gaan.

Dit werk zal nooit een populair werk wezen, het veronderstelt te veel kennis en 't vordert te veel moeite van de groote menigte. Een betrekkelijk gering getal slechts zal het naar waarde kunnen schatten.

In het tweede hoofdstuk van dit vierde deel is een zeer groote ruimte afgestaan aan de beschrijving der Hongaarsche beweging, waarvan de samenhang met de gebeurtenissen in het eigenlijk Duitschland afgespeeld, op meesterlijke wijze wordt blootgelegd.

't Zal wel niet noodig zijn aan te stippen, dat prof. Muller als historicus de eenheid van Italië anders opvat en beoordeelt, dan dit door een katholiek schrijver zou geschieden. In geschiedenis is nu eenmaal onbevangenheid in 't beoordeelen van zulke feiten niet te vorderen. De beoordeeling is afhankelijk van de beginselen, die men belijdt.

Afgezien hiervan heb ik een klein bezwaar, waaraan wellicht door den heer de Beaufort kan worden tegemoet gekomen, zonder van zijns voorgangers opzet af te wijken. Mijns inziens maakt het de hoogleeraar zijn lezers al te zwaar, van wie men toch niet vorderen kan, dat zij onmiddelijk in hun geest tegenwoordig hebben een gebeurtenis, een persoon, waarvan hij in twee, drie strepen een silhouet teekent. Tot bewijs een citaat.

Prof. Muller bespreekt de merkwaardige woorden van Napoleon III op de Nieuwjaarsreceptie van 1859 en gaat aldus verder:

»Tevergeefs zocht Napoleon, die werkelijk niet de bedoeling schijnt te hebben gehad, welke men hem toekende, door de officieuse bladen, later zelfs door den officieelen *Moniteur*, te waarschuwen tegen dergelijke verkeerde uitleggingen zijner woorden.

Niemand wilde hem gelooven. Trouwens hij was niet gelukkig in zijn uitdrukkingen. De opening der kamers stond te Turijn voor de deur. Op zijn verzoek legde hem Cavour de troonrede voor, opdat hij zeker zou zijn, dat daarin niets voorkwam, dat hem kon compromitteeren. Werkelijk schrapte hij een volzin dien hij te gewaagd achtte, maar hij verving dien door andere welke Cavour veel gewaagder vond, maar juist daarom gaarne overnam.»

Wie is nu niet verlangend — of is aan ieder dit zoo maar bekend? — welke die geincrimineerde woorden waren, die vervangen werden door andere, waarin Victor Emmanuel verklaarde: «dat hij niet doof kon blijven voor de smartkreet van Italië» zegt Muller gewoonweg. Een meer letterlijke en meer uitvoerige aanhaling zou niemand den schrijver ten kwade duiden.

Op een andere plaats, waar te kennen wordt gegeven dat sinds 1858 in Pruisen het reactionnaire stelsel gedaan had, en dat ieder liberaal en patriot in die meening verkeerde, wordt gezegd: »De rede waarmede de prins-regent het ministerie installeerde, versterkte die meening niet weinig.» Meer niet. De inhoud van die rede, die dan toch wel beteekenisvol is geweest blijft voor ons verborgen. En zoo meer.

Deze mondterging was niet noodzakelijk. Wilde de hoogleeraar zijn werk niet al te zeer uitdijen door op dergelijke aanwijzingen dieper in te gaan, een ander middel lag gereed om hen, die er meer van wilden weten, te bevredigen.

Het is hier de quaestie niet om een

man als Muller op de vingers te willen kijken, maar ik meen toch met alle bescheidenheid, dat een opgave der bronnen zijn voordeel, al was 't enkel om de aangeduidde moeielijkheid te voorkomen, zou hebben gehad. Maar, wederom citeer ik de voorrede: «Zooveel in mijn vermogen is, heb ik getracht mijn voorstelling op te bouwen op vertrouwbare gegevens. Maár die gegevens heb ik gemeend niet telkens te moeten aangeven. Een boek als dit is bestemd om gelezen te worden, niet bestudeerd, ik meende mijn lezers niet te moeten lastig vallen met voortdurend verwijzen naar en aanhalen van allerlei bronnen, die de meeste toch zeker niet zouden naslaan.»

Er is verschil tusschen *niet telkens* en *geen enkel maal* tusschen *voortdurend* en *nooit*, en daarom heb ik hoop, dat de Beaufort in zijne voortzetting op 't einde, of waar ook, van elk boek, de gezaghebbende litteratuur over zijn onderwerp aangeeft. De bibliographie, die de Fransche historici nog al eens achter hun werk voegen, is den lezer altijd nuttig. Wat hem in het lezen van een werk getroffen heeft, daar zal hij graag nog iets naders over hooren.

Als de bewerker meende, dat zijn boek zich onder de menigte zou verspreiden, heeft hij zijn werk te gering geschat. Daar is het te aristocratisch voor.

N. K. J. DERKS.

LETTERKUNDE.

Eerste verzen van Felix Rutten. Uitgave van E. v. D. VECHT, Amsterdam. 1905. Prijs *f* 2.50, geb. *f* 2.90, weelde uitgaaf *f* 3.25.

Een blije verschijning, deze eerste verzen.

Wij hebben nog zooveel matglas in de ramen van onzen Nederl. Katholieken kunsttempel, heele wanden zonder teekening, voetstukken zonder groepen, en nissen zonder beelden.

En nu is Felix Rutten gekomen en heeft een gekleurd raam aan 't tintelen gezet in 't licht der opgaande zon, waar gisteren nog niets was als verveling en open plaats. Goddank! Want er is glinster van zilverlicht, het is er frisch en zacht en wonderwarm, en echt!

Of zijn ze niet glinsterend van zilverlicht die *Sanctus* en *Benedictus* (blz. 36—37) die *Anima Casta* van blz. 47. Of zijn ze niet frisch de *Lenteregen* van blz. 60 en de *Weest verzen schoon als prinsen en satrapen* (blz. 166) of zijn ze niet zacht: die *Koorknaap* (blz. 67) en *O Vrede, u wil 'k mijn heerde toevertrouwen* (blz. 262). Zijn ze niet wonderwarm die *Hooge Liefde* (blz. 48) dat *Lievelingskind* van blz. 66. Is het niet echt op blz. 156, waar hij zingt van: «Uw kleine fijne handje, dat gij mij» ?

Ik neem er deze staaltjes niet zoo maar terloops uit. Ze zijn na rijp beraad uitgelezen onder de vele verdienstelijke en zeer verdienstelijke nummers. Ze zijn alle tien *zeer zeer mooi*. Ze hebben alle tien recht, meen ik, om te *blijven* bestaan in onze letterkunde. En dat is geen kleine verdienste, zou ik zoo denken, voor een bundel die «Eerste verzen» heet.

«Eerste verzen»! Wij hebben dus nog meer van hem te wachten. Dat is reden om met eenigen aandrang te vragen en te onderzoeken, waarom niet alles even mooi is als dit allermooiste.

Natuurlijk op de eerste plaats, omdat het menschenwerk is, op de tweede plaats, omdat het jong werk is, op de derde plaats, omdat het kunstwerk is, op de vierde plaats, die overal opgaan maar dit zijn algemeenheden..... Ik wil een persoonlijk antwoord, dat alleen hier geldt.

Eerst dacht ik het gevonden te heb

ben in de kleinheid, het onbeteekenende van de stemmingen en gevoelens, die hier meest ter tale komen. En een argument daarvoor vond ik in het onweerlegbare feit: dat de dichter blijkbaar op de loer ligt voortdurend, te wachten, of er niets gebeuren zal, gestadig op den uitkijk, of er in z'n verbeelding geen nieuw beeld zal opleven, altijd aan 't tasten, of hij van binnen niet hier of daar een frisch gevoel kan bij de kladden krijgen, dat hij zou kunnen aandoen:.... de 14 kant-strooken van een Sonnet. Typisch is b. v. De Wind op blz. 62.

Toen dacht ik, nee, het ligt vooral aan overmaat van verbeelding en evenredige armoede van gevoel. En ook deze bemerking heeft een zekeren grond. Teekenend is b. v. «Kinderen» van blz. 64—65. De eerste stroof is echtgevoeld. Maar daarmee is alles uit. De rest is wat blauwe verbeelding in blanke woorden. En hoeveel kwatrijnen zouden zich niet om eenzelfde veer op den hoed moeten scharen. Hij zegt het trouwens zelf herhaaldelijk: lees zijn ideaal van *een lied* op blz. 63, zijn opvatting van *poëzie* op blz. 87, de karakteristiek zijner eigen *verzen* op blz. 140; dichterlijke gedachten noemt hij *droomen* (minstens 50 maal) zie ten slotte vooral blz. 72: waar 't ideaal van een schoon gedicht tot 't Gedenken van een blanken bloesemtuin wordt.

De verzen op blz. 18, 39, 49 en 178 herinnerden mij onweerstaanbaar aan Poirters, en wekten zoo in mij het vermoeden, dat ook Felix Rutten eigenlijk *te* veel gemak heeft van versificatie, en stemming of niet, verzen maakt, omdat hij dit nu eenmaal als een stuk van zijn roeping beschouwt en zijn natuurlijk talent. Wat is b. v. nog die Mondschein Sonate anders dan versificatie? En zoo was ik weer bijna tot mijn eerste vermoeden teruggekeerd.

Maar nu bracht mij een nieuwe ontdekking ineens op een heel anderen weg: Ik las achter elkander (en ik verzoek mijne lezers hetzelfde te doen) blz. 25, 26, 48, 151, 163, 164, 210, 212 en 265. Twee mogelijkheden dringen zich op: Al degenen die van Felix Rutten niet meer weten, dan dat het indertijd een lieve jongen is geweest, die nu een chic studentje is geworden, dat in Leuven studeert, zullen meenen, dat hij *trotsch* geworden is van 't verzen maken. Bij degenen, die hem echter meer van nabij kennen, komt deze gedachte geen oogenblik naar boven; zij beslissen ineens voor de andere mogelijkheid: dat is *niet wáár*, dat *meent* hij niet, hier *declameert* hij. Hij heeft van Kloos, van van Eeden en Verwey zooveel trotsche apotheosen gelezen, dat hij zich ook eens als een groote klok in den toren of als een burcht op den berg heeft willen hangen. Trouwens, dat hij bijwijlen deze heeren woordelijk navolgt kan men zien op blz. 174 en 192 voor Kloos, op blz. 229 en 257 voor van Eeden, op blz. 252 voor Verwey.

En zoo is voor mij ten slotte hiermee het beste antwoord gevonden: *hij declameert* nog al eens, of in de meer bekende terminologie van Kloos: *hij is dikwijls niet nauwkeurig*; of in gewone menschentaal: *hij is dikwijls oppervlakkig;* zijn Zieleleven is niet diep genoeg, of althans hij is het zich niet diep genoeg bewust, om het nauwkeurig in woorden te zeggen.

Dit oordeel berust nu evenwel volstrekt niet op de aanwijzing alleen der genoemde verzen, want sinds ik eenmaal het vermoeden scherp had, kwamen de feiten in drukke veelheid op mij af. Trouwens men behoeft maar een halve bladzij druknullig proza van onzen dichter gelezen te hebben, om in te zien, dat er van dezen kant wel eenig gevaar voor hem dreigende blijft.

Men versta mij evenwel goed. Dit is niet mijn oordeel over den geheelen

bundel, maar dit is het persoonlijke antwoord op de vraag: waarom onder het vele verdienstelijke en zeer verdienstelijke niet meer dan tien zeer zeer mooie kunststukjes zijn aan te wijzen, waarom m. a. w. niet alles even mooi is als het allermooiste. En dit is tevens de eisch, dien nog vele matglazen ramen van onzen tempel aan onzen jongen kunstenaar stellen. Moge hij lang leven en veel dichten, een roem voor onze katholieke kultuur en daarmee een eer voor onzen God. J. v. G.

---

*) Ter voorkoming van misverstand verzocht schrijver ons, hier uitdrukkelijk te getuigen, dat de boven afgedrukte kritiek, reeds half December bij ons is ingekomen. RED.

Niobe, gedicht van EDUARD B. KOSTER. Uitgave ten dienste van het Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs. Rotterdam. W. L. & J. Brusse. 1905.

Het idee, van *Niobe*, een dichtstuk van grooteren omvang uit Koster's *Verzamelde Gedichten*, eene afzonderlijke uitgave te bezorgen en wel ten dienste van het gymnasiaal en middelbaar onderwijs, kan ik niet anders dan van harte toejuichen. Dit gedicht is inderdaad voor leerlingen, met name voor gymnasiasten, bijzonder geschikt, al is het slechts voor de leerlingen der hoogste klassen — eene beperking, die ik hier om meer dan éene reden al terstond aan mijn oordeel wil toevoegen.

Niobe is een soort heldendicht, waarin de lotgevallen der rampzalige Lydische koningsdochter en echtgenoote van Amfion, koning van Thebe, worden verhaald: tot straf voor haar verwaten trots — zoo luidt de mythe — werd zij van al hare kinderen beroofd en, in steen veranderd, vastgeklonken aan het rotsmassief van het Sipylus-gebergte. Het is een greep uit de Grieksche mythologie, maar getuigend van fijn gevoel voor wat Oud-Hellas ons kunstwaardigs biedt. In dit gedicht komen Koster's voortreffelijke eigenschappen goed tot haar recht, toont hij zich meester vooral op het gebied der episch-lyrische vertelling. Zelden zal de leerling in de gelegenheid zijn, de natuur trouwer en treffender geteekend te zien dan door de gevoelige stift van den dichter van *Maanlicht*, vereenigd te vinden zooveel rijkdom van koloriet en teerheid van tint. En hier ontmoet hij geen natuurbeschrijving uit pure lust òm te beschrijven, neen, de natuur leeft, voelt mede, Koster heeft haar uitgebeeld tot een handelende persoon. Maar vooral: de gymnasiast kan in dit gedicht leeren, hoe de oudheid met vrucht dienstbaar gemaakt kan worden aan de hedendaagsche letteren. Er waait iets Homerisch door zegswijzen, woordenkeus, beelden en vergelijkingen — vergelijkingen vooral. Om zóó het antieke, stof en vorm, te kunnen benuttigen, moet men met het merg der klassieken zijn doorvoed.

Evenals bij Ovidius is het hoofdmotief: Niobe's onbuigzame trots. Maar wij zien Niobe's karakter zich zóó geleidelijk ontplooien, de verderfelijke hartstocht is zóó zielkundig juist in zijn aanzwellen geteekend, dat niet alleen de hoofdhandeling op voortreffelijke wijze wordt voorbereid, maar ook het ontzettende drama niets weerzinwekkends meer biedt. Men vindt hier realisme in den kerngezonden zin des woords.

Niobe is geschreven in klankvolle iambische vijfvoeters zonder rijm, machtig en gelijkmatig aanrollend, als de golven naar het strand. Ook hier valt te leeren, voor de techniek. Jammer maar, dat het dichtwerk te lang is uitgesponnen, te veel episoden bevat en daardoor eenigermate langdradig wordt, iets wat ongunstig op eenheid en totaal-

indruk reflekteert. Ook sommige beschrijvingen zijn te zeer uitgerafeld.

Dit belet mij echter niet, het geheel een juweeltje te blijven noemen en nogmaals aan gymnasiasten vooral met klem aan te bevelen.

Roermond. Dr. Jos. Schrijnen.

Goethes Werther in der niederländischen Literatur van Dr. Karl Menne.

Dit werkje vormt de 6e aflevering der «Breslauer Beiträge zur Lituraturgeschichte» door de bekende professoren M. Koch en Gr. Serrarin, in Max Hesses Verlag te Leipzig uitgegeven. Het is een interessante bijdrage voor vrienden van vergelijkende litteratuurgeschiedenis, hoogst belangrijk voor ieder, die van de Nederlandsche letterkunde uit het einde der 18e eeuw een bijzondere studie wil maken. Een boekje dus voor een kleinen maar uitgelezen kring. De schrijver vermoeit ons niet door een nuttelooze zoogenaamd volledige litteratuur. Op 6 pagina's vindt men het belangrijkste te samen. Van de kritieken en antikritieken, parodieën en kluchten wordt bl. 63—76 alles gegeven, wat waarde heeft. Onze aandacht vestigt de Schrijver vooral en terecht op Feith en de romans van Elis. Wolff en Agatha Deken, buiten eenigen twijfel de hoofdverschijningen uit dat letterkundig tijdperk. Hun verhouding ten opzichte van Werther wordt in het helderste licht gesteld. De brochure heeft niets van een droge verhandeling. Zij is aangenaam en onderhoudend geschreven.

Dat men als Katholiek niet eens kan zijn met Schrijvers woorden over den zelfmoord, bl. 29—30, behoeft geen betoog. Dr. Menne sluit met een citaat uit Busken Huet „Oude Romans." Jammer dat hij er ook die twee andere niet bijvoegt uit datzelfde opstel, waarin Lotte een volleerde kokette en Werther het ideaal van een «Snob» wordt genoemd. B. W. Speekman.

NATUURWETENSCHAP.

Ingenieur De Clercq. **De vloeibare Lucht.** De Nederlandsche Boekhandel. Antwerpen. 39 bladz. (No. 71 van de verhandelingen der Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding.)

Het doel, hetwelk de schrijver zich voorstelde, heeft hij bereikt. En dat zegt veel voor een populair geschrift.

Dit doel was volgens de laatste pagina, te bewerken, dat de lezer het behandelde onderwerp zou «kunnen rangschikken onder de rubriek: geziene zaken.» Nu, dat kan de lezer. Is hij geheel leek in de natuurwetenschappen, toch zal alles hem klaar voorkomen en zonder moeite zal hij döörlezen tot het einde. Is hij in de materie wat meer thuis, dan ook zal hem de lezing niet nutteloos zijn, daar hij er licht eenige hem nog onbekende bijzonderheden zal vernemen en wel in zoodanig verband en zóó geëxposeerd, dat hij in staat is, zelf er uit te besluiten en af te leiden de meer wetenschappelijke gevolgen, welke de schrijver, zonder te veel van zijne lezers te eischen, niet breeder kon ontwikkelen.

Soms zelfs gaat de laatste te ver in het aanduiden van feiten, waarvan hij de grootere beteekenis toch niet goedschiks kan weergeven. Hij zegt dan te kort, hetgeen meer uitgebreid of niet gezegd had moeten worden. Evenwel, dit geldt slechts enkele plaatsen.

Dit boekje moet gerangschikt onder de weinige populaire werkjes op natuurwetenschappelijk gebied, die aan hun doel beantwoorden. Want van de vele zoodanige, waaraan tegenwoordig papier en drukken besteed worden, kan slechts een zeer gering gedeelte dit waard heeten, veelal reeds alleen daarom, wijl het onderwerp zich niet tot populaire behandeling leent. Zij verbreiden dan de

meest onjuiste begrippen en zijn zelfs (bijvoorbeeld bij de behandeling van medische onderwerpen) voor den lichtgeloovigen mensch gevaarlijk.

Ten slotte zij opgemerkt, dat het is geschreven in aangenaam te lezen, soms voor een Hollander erg naïef klinkend Zuid-Nederlandsch. PH. C.

In Huis en op Reis. E. VAN DER VECHT. Amsterdam.

De spoorwegboekhandel is een soort gedwongen winkelnering.

Ze kent geen concurrentie. De pachtende firma heeft alleen over voorraad en aanbod te beslissen, en de reiziger, die naar den trein snelt, en in geen groote stad is, waar men zich de luxe van krantenkiosken permitteert, moet zich wel aan de bekende stalletjes van bladen en boekjes voorzien; wie in den trein zijn voorraad uitputte, of, slachtoffer der verveling, naar wat verstrooiing of gedrukte gezelligheid uitziet, heeft eenvoudig te nemen, wat gillende krantenjongens verkiezen mee te sleuren in hun mand.

Nu schijnen leveranciers en verkoopers — 't is geen compliment voor het reizend publiek — van de veronderstelling uit te gaan dat pornographie, gewaagde teekeningen en zoogenaamde «heerenlectuur» bij uitstek geschikt zijn, om den tijd tusschen de wielen doorgebracht, prettig en nuttig te besteden, en eigenlijk het eenige, wat men redelijker wijze voor zijn geld verlangen kan. Wat goeds, wat onschuldigs, is er niet of bijna niet te verkrijgen, en zoo zijn deze boekenuitstallingen èn door de begunstigde plaatsing. èn door den dwang van hun monopolie, een grooter gevaar en ernstiger vijand dan beruchte winkeltjes, waar men zoo maar niet inloopt, of koopgelegenheden waar allerlei lectuur wordt aangeboden.

Elke welgemeende poging om hier het kwade door het goede te bestrijden, om naast ongezond en ongaar voedsel degelijke spijze verkrijgbaar te stellen, en gevaar voor verleiding en zonde te verminderen, verdient toejuiching en steun. Daarom heb ik de uitgave *In Huis en op Reis* bij haar verschijnen zoo hartelijk verwelkomd in dit tijdschrift, (1) en er ernstig op aangedrongen, dat de katholieken nu eens door daden, hier door het kleine offer van af en toe een dubbeltje,, zouden toonen hoe ernstig zij goede lectuur willen verspreiden, en het kwade, het perverse den oorlog aandoen, overal en altijd. Deze zaak werd kloek opgezet en ferm aangepakt. Er werden series boekjes aangekondigd van minstens 60 pagina's elk, die dicht bedrukt, slechts een dubbeltje zouden kosten, en goede, flinke verhalen bevatten.

Zoo zou deze uitgave andere minder aanbevelenswaardige series met veel grooter oplage concurrentie kunnen aandoen, en dat moest ook. Want al is het goede met meer geld goedkooper gekocht dan het slechte, wat steeds te duur is, — onverschilligen en tragen zouden in een hooger prijs voorwendsel zoeken om zich aan medewerking te onttrekken, en anderen er van afkeerig te maken.

De eerste serie is sinds eenigen tijd voltooid, en we kunnen nu nagaan hoe de beloften van het prospectus ingelost werden. Ons oordeel kan gunstig, zeer gunstig zijn, al moeten wij het bejammeren, dat het eerste nummer — 't was een vergissing, een onhandigheid, als blijkt uit de volgende boekjes, — niet aan de billijke verwachting voldeed. *Voor de Coupé* is niet minder beteekend dan een heel stel andere nummers van verschillende novellen series, welke ik uit een soort plichtbesef, ai mij! meende te moeten lezen ; maar juist om

1) Zie over den spoorweg-boekhandel Lectuur 1 pag. 286 en 487.

den eersten, zoo vaak beslissenden indruk, om de moeilijkheid der zaak zelve, had de entrée schitterender, en zoo volmaakt mogelijk moeten zijn.

De Gospodarz een flink-geschreven bladzijde uit de lijdensgeschiedenis van Polen, een — even droeve vertelling als de thans zoo gezochte Russische novellen, maar verheffend en troostend bij alle ellende — vergoedde onmiddelijk den eersten misgreep. *De vroolijke Makkers*, de titel zou het niet doen vermoeden — is een werkelijk somber verhaal van de Schotsche Zeekusten, met verschrikkingen van helsche wroegingen, terwijl *Samson* een guitig geschreven humoreske als toegift gegeven schijnt om de drukkende stemming te doen wijken.

Held en Martelaar, het beste nummer der serie, bevat drie oorspronkelijke novellen van Christine Vetter. 't Is frisch en goed werk. Vlug geteekend en raak geschetst. Van Held en Martelaar, zoo stil weemoedig van toon, heeft men gezegd dat het te mooi was om waar te zijn, maar wie dát zegt, onderschat de reine zelfopofferende liefde van een echt Christen hart. *Spotters Huisje* is het minste van de drie, maar *Leerplichtkind*, een zeldzaam goede vertelling, trillend van leven. — *Pan Jan*, de miskende kinderliefde geeft, behalve het roerend verhaal van den Poolschen edelman de voldoening, nu toch eindelijk eens een edelmoedigen Jood-geldschieter te ontmoeten in plaats van de eeuwige Shylock-variatie. *De Rakker* is een grappige geschiedenis van een schilder, bijzonder ongelukkig in de kunst, maar gezegend in de liefde, *De Jas van den Pandjeshouder* een detectieve-slimmigheid, welke gelukkig niet te veel van onze goedgeloovigheid eischt, *De Houtvester*, een schildering van de worsteling tusschen de brutale overmacht der overheid en het onbeschaafde verzet in de duistere hoeken van Polen.

Al deze nummers zijn netjes gedrukt, met mooie letters op goed papier; ze kunnen een vergelijking met andere uitgaven door uitvoering, maar vooral door inhoud glansrijk doorstaan. Men zoeke hier, zoomin als in andere series, letterkunde, kunst of eruditie. De boekjes willen niet meer bieden dan uitspanning, verstrooiing, verkwikking, een onschuldig genot, aangename tijdpasseering, al stijgen *Held en Martelaar* en *De Houtvester* boven het gewone peil der ontspanningslectuur uit.

Ze verdienen dus allen steun, ze hebben, die ook noodig. Want al is het waar, zooals ik voor twee jaar in Lectuur [1]) zei, dat de spoorwegboekhandel geen giftmengerij is, maar een handelszaak waar we met vragen en blijven vragen, met aanhouden en koopen tóch wel dwingen kunnen, ik heb bij ondervindat deze uitgave, juist omdat ze goed, omdat ze moreel en bovendien door inhoud en uitvoering aanbevelenswaardig is, tegengewerkt wordt. Door verkoopers en krantenjongens. Met excuses en onbeleefdheid, met een snauw en een kleine buiging. En de feiten welke ik elders publiceeren zal, zijn te duidelijk, keeren te herhaaldelijk weer, dan dat er van toeval spraak kan zijn. Men beproeft toch ons ook nu weer voor den gek te houden, laten we dat uitmaken zonder meer. De redactie kan dat, zoo ze niet tevreden met het gewonnen succes, voor novellen zorgt, die hooger staan dan wat van de overzijde geboden wordt; laat ze angstvallig kiezen, laat ze de Roomsche novellisten en romanschrijvers eens vragen het goede voorbeeld van Juffrouw Vetter te volgen. Wij kunnen het, door geregeld de verschenen nummers te koopen en ze te verspreiden, door te reclameeren waar ze achterbaks gestopt zijn, door ze te blijven eischen, waar ze niet geveild worden.

1) Jaargang 1, pag. 490.

't Is zoo'n kleine moeite, en elke duimbreed gronds op het kwade veroverd, is aanwinst van terrein, waar het goede zaad tot wasdom komen en vruchten dragen kan, J. M. J. KNAAPEN.

Abdij Berne, Heeswijk.

Romans à lire et Romans à proscrire par l'abbé LOUIS BETHLEEM, Vicaire à la Cathédrale de Cambrai. Nouvelle édition 1905. Oscar Masson Cambrai. XXII 326 p. — 3. Fr.

Dit boek is een ware schat voor alle priesters met zielzorg belast, voor ieder die toezicht moet houden over leesbibliotheken of over de lectuur van anderen. Het moeilijk vraagstuk: *welke boeken mogen gelezen, welke niet gelezen worden door jongeren en ouderen*, is nooit practischer opgelost dan door dezen beredeneerden catalogus van l'abbé Bethleem. Een kleine duizend romanschrijvers met hunne meest-bekende werken worden ingedeeld in een dezer zes rubrieken:

I *Romans à proscrire* en vertu des décrets de l'Index

II *Romanciers* dont la plupart des oeuvres considérées en elles-mêmes sont à proscrire en vertu de la loi naturelle ou de la morale chrétienne.

III. *Romans mondains* ou romanciers dont certaines oeuvres peuvent figurer dans la bibliothèque des gens du monde et être lues par des personnes d'un âge et d'un jugement mûrs.

IV *Romans honnêtes* qui peuvent être lus sans danger par des jeunes gens et jeunes filles sagement formés.

V *Romans de collège et de pensionnat* ou récits, nouvelles, romans divers qui peuvent être généralement laissés entre toutes les mains et qui conviennent spécialement aux grands collégiens, aux jeunes filles récemment sorties de classe etc.

VI *Romans enfantins* ou histoires amusantes pour les petits jeunes gens, les petites jeunes filles et les enfants.

Elk dezer afdeelingen is voorafgegaan van eene inleiding, die zoo juist mogelijk aangeeft met welke lijnen de categorie is omschreven.

In elke groep zelf wordt beknopt en duidelijk de moreele waarde van de auteurs en hunne afzonderlijke boeken bepaald; soms ook, in 't voorbijgaan, de letterkundige waarde min of meer benaderd. Dit laatste is echter slechts bijdoel; en daar dit een bijdoel moet blijven,, zal men het den samensteller licht vergeven, dat zijne litteraire schatting wel eens te hoog of te laag gaat; en dankbaar zal men de artistieke waardebepaling, die toch meestal vrij juist is, aannemen als iets, dat men bij wijze van verrassing op den koop toekrijgt.

Een enkele maal zult ge verwonderd opkijken, als ge, vergelijkenderwijze te werk gaande, ziet, dat een doodonnoozel boekske verwezen werd naar de klas van «*romans mondains*», terwijl een minder onschuldig product binnensloop in de afdeeling van «*romans honêtes*». Wat l'abbé Bethleem ons schonk is dan ook volstrekt nog geen ideaal-catalogus; maar zijn boek is op den goeden en zekeren weg, om dit te worden; en zooals het nu is, geeft het reeds in duizenden gevallen een bevredigend antwoord, waarop men zich veilig kan verlaten. De aanleg van het boek is uitstekend. Het zwaarste werk is verricht. Schifting en aanvulling zullen den ijverigen Priester, voorgelicht door steeds meerdere medehelpers, van nu af relatief-gemakkelijk vallen; en zoo zal iedere volgende editie den ideaal-catalogus meer nabij komen.

In «Lectuur» verschenen onlangs Engelsche en Duitsche boekenlijsten. Bij gebrek aan beter hebben deze eerste proeven reeds een niet te miskennen verdienste. Indien echter deze lijsten

langzamerhand (want Keulen en Aken zijn niet op één dag gebouwd) konden bewerkt worden in denzelfden geest 1) als het hier aangekondigde boek, dan zouden zij zeker veel winnen in bruikbaarheid. Al wie hiertoe zijne belezenheid en ondervinding beschikbaar stelt, werkt mede aan een bij uitstek nuttig apostolaat.

Moge eenmaal het verlangen van zoovele priesters en opvoeders verwezenlijkt worden door het verschijnen van een in-alle-opzichten-voortreffelijken internationalen catalogus, opgebloeid uit den ijver van mannen als l'abbé Bethleem!

Mariëndaal. J. v. WELL, S. J.

1) L'abbé Bethleem bespreekt ook in 't Fransch vertaalde romans van buitenlandsche auteurs. Dit is van zijn standpunt goed gezien, wijl het Fransche publiek doorgaans geen vreemde talen kent; daarbij verzuimt onze gids nooit te zeggen, dat de boeken vertaald zijn. In de voor Hollanders bewerkte Engelsche en Duitsche lijsten van «Lectuur» had men geen vertalingen moeten opnemen tenzij om geheel bijzondere redenen; en zeker mochten die niet zonder verdere bijvoeging gecatalogiseerd worden als oorspronkelijk werk.

J. v. W.

KORTE INHOUD VAN WETENSCHAPPELIJKE RECENSIES.

GESCHIEDENIS.

Etudes sur les religions sémitiques par le R. P. Lagrange. Paris. 1905. 8o. XIV—527 p.
Dit boek heeft recht op de dankbaarheid van elken Christen, die zich bezig houdt met den oorsprong van zijn godsdienst.
Rev. de Quest. Hist. 1906 Jano.
(Dom. E. Bouvet).

Etude sur la répression des outrages aux bonnes moeurs etc. par Paul Nourisson. Paris. 1905. 8o. 180 p.
Onnoodig een boek te prijzen bekroond door de Académie des sciences morales et politiques.
Revue d. Quest. Hist. 1906 Janv.
(P. L.-L.)

Le mariage civil par René Lemaire. Paris. 1905. 8o. IX—275.
Bekroond met goud door de Faculté de droit van Parijs. Zeer aan te bevelen.
Revue d. Quest Hist 1906 Janvier.
(P. L-L.)

AARDRIJKSKUNDE.

Sur le Yang-tse door F. Hémon. Paris. Delagrave. 1904. 6 frs.
Fragmenten uit het dagboek van een jong marine-officier, met bijzonderheden over familie- en schoolwezen, over gebruiken enz. Het Yang-tse-bekken met zijn steden is zorgvuldig behandeld.
Peterm Mitt. 1905 litt. 626.

Landeskunde von Skandinavien door H. KERP. (Zweden, Noorwegen en Denemarken). Samml. Göschen No. 202.
Onderhoudend geschreven, paedagogisch goed opgevat, ondanks eenige fouten zeer aanbevelenswaardig.
(Sieger). Geogr. Zeitschr. 1906 I.

Landeskunde der Iberischen Halbinsel door F. REGEL. Samml. Göschen No. 235.
Helder geschreven, zorgvuldig bewerkt, met goed gekozen, maar niet altijd goed uitgevoerde afbeeldingen.
(K. Sapper). Geogr. Zeitschr. 1906 I.

Geographische Kulturkunde door L. FROBENIUS Leipz. 1904. 4 deelen à 2.50 m. compl. 11.50 mark.
Meesterlijk bewerkte, belangrijke en van uitgebreide litteratuurkennis getuigende mededeelingen over de onbeschaafde en de halfbeschaafde volkeren buiten Europa.
(Ed. Hahn) Peterm. Mitth. 1906 1 lit. 7.

En zigzag de Singapour à Moscou door JEAN DE NETTANCOURT-VAUBECOURT. Paris 1905. 3.50 frs.

Gewone, subjectieve beschrijving eener vluchtige reis door Oost-Azië en langs den Siberischen spoorweg.

(Ed. Lentz). Peterm. Mitth. 1906 I lit. 13.

Mit der Büchse in fünf Erdteilen door PAUL NIEDECK. Berlin 1905. 12 mark.

Misschien voor jagers of door de vele goede, oorspronkelijke illustraties ook voor geografen, die de verspreiding der dieren bestudeeren, van eenig belang.

(Ed. Lentz) Peterm. Mitth. 1906 I lit. 15.

L'Atmosphère et les grands phénomènes de la nature door CAMILLE FLAMMARION. Paris 1905. 8 frs.

Het ware voor dit werk te wenschen, dat het tot een vierde van den omvang werd gereduceerd, en dat de vele overbodige citaten en nuttelooze illustraties werden weggelaten.

(Günther). Peterm. Mitth. 1906. I lit. 19.

In Lande der Schwarzflaggen door Fr. Borrmann. Bremen 1905.

Borrmann, die in 1899—1900 als topograaf de Fransche expeditie naar Yunnan meemaakte, beschrijft in vaak slechten stijl zijne onbeduidende avonturen.

Peterm. Mitth. 1905 litt. 640.

W. TRABERT. **Klimatologie und Meteorologie.** (Klars Erdkunde deel 13). Leipzig 1905. 5 mark.

Het goed geschreven werk, waarin mathematische formulen worden vermeden en meer de aandacht wordt gevestigd op de historische ontwikkeling, behandelt niet alleen de algemeene meteorologie maar beschouwt ook de verschillende klimaatgebieden der aarde. Voor leeraren is het zeer aan te bevelen. Voor hen, die zich voorbereiden voor akte M. O. in de aardrijkskunde, schijnt het ons bij de afzonderlijke deelen der aarde niet voldoende details te geven.

Le peuple chinois, ses moeurs et ses institutions door F. Tarjend. Paris. Chevalier 1904. 4 frs.

Ondanks eenige onjuiste of overdreven voorstellingen, verdient het boek aanbeveling.

Peterm. Mitth. 1905 litt. 633.

Fasciculi Malayenses bij H. Annandale and H. C. Robinson.

Ethnologische studiën over de inboorlingen van Malakka's binnenlanden, met goede foto's en een groot aantal anthropometrische tabellen.

Peterm. Mitth. 1905 litt. 642.

Ergebnisse und Ziele der Südpolarforschung door F. VON RICHTHOFEN. 28 blz. 1 kt. Berlin 1905. 1 mark.

Een laatste verhandeling van den grooten meester, hem volkomen waardig (A. Kirchhoff). Geogr. Zeitschr. 1906 I.

GENEESKUNDE.

J. Siegenbeek van Heukelom. Experimenteele onderzoekingen met doode tuberkelbacillen. Proefschrift. Leiden, E. J. Brill. 1905. 375 bladz.

In dit werkje komt eenerzijds aan het licht de eigenaardige wijze, waarop verschillende stammen van den tuberkelbacil onderling van elkander kunnen verschillen, — anderzijds wijzen de langs pathologisch-anatomischen weg door den schrijver verkregen resultaten op het verband, dat er tusschen tuberculose en ziekteprocessen, veroorzaakt door zekere schimmels, bestaat.

Tijdschrift voor Gen. (v. Loghem).

S. van Dantzich. Is tuberculose besmettelijk? Rotterdam. W. van Hengel 1905.

Schrijver trekt een vergelijk van het aantal sterfgevallen aan tuberculose van twee overigens gelijke groepen van menschen, waarvan de eene sterk de andere weinig aan besmetting met tuberculose heeft blootgestaan en komt tot het resultaat dat de sterfte bij laatstgenoemden bijna dubbel zoo gering is als bij de eerste. De uitkomsten van schrijvers onderzoek leiden tot 't sterk vermoeden dat inderdaad tuberculose besmettelijk zou zijn. Door dit werk is de litteratuur over de vraag der besmettelijkheid van tuberculose met eene belangrijke statistische studie verrijkt.

Tijdschr. v. Gen. (Verrijn Stuart).

C. J. Mijnlieff. Eerste hulp bij ongelukken. Proefschrift. Amsterdam. P. J. Out. 1905. In den handel prijs f 3.50.

In dit proefschrift wordt eene verhandeling gegeven over eerste hulp bij ongelukken, en wel op zeer uitvoerige wijze. Het is een prijzenswaardige arbeid een nieuw opzet zóó gedetailleerd en toch goed ineensluitend te hebben uitgewerkt. Wij wenschen dat velen hiermede kennis maken.

(Tijdschr. v. Gen. J. E. Stumpff).

KORTE INHOUD VAN ROMANRECENSIES UIT VERTROUWBARE KATHOLIEKE TIJDSCHRIFTEN.

L'Etincelle par Delly. 3 frs. Paillart. Abbeville.

L'Etincelle is een roman, die iedereen kan lezen.

Mois. litt. et pitt. Mars 1906. (Emmel.)

Le crime de Lord Arthur Savile par Oscar Wilde (vert. v. Albert Savine. 3 fr. 50. Stock. Paris.

De uiterst immoreele strekking van deze roman geeft ons spoedig een algemeen denkbeeld van Oscar Wilde's werken.

Mois. litt. et pitt. Mars 1906. (Emmel.)

Frère et Soeur par Charnan. 3 frs. 50. Victor Retaux, Paris.

Dit is een roman. die iedereen met belangstelling en voordeel kan en zal lezen.

Mois litt. et pitt. Mars 1906. (M. L.)

Soeur Louise par du Campfranc. 3 frs. 50. H. Gautier. Paris.

Dit is een boek, dat boeit, onderricht en karakters vormt.

Mois litt. et pitt. Mars 1906. (Ed. Ward.)

L'âme de Roland par Battanchon. 2 frs. Téqui. Paris.

Als dit boek wat beter geschreven was, zou het nog meer onze belangstelling opwekken.

Mois litt. et pitt. Mars 1906. (M. L.)

Les Grands écrivains contemporains. 3 frs. Tours. Mame.

Dit boek, dat drie romans bevat, een van Daudet, een van Toley en een van Perret, zal werkelijk een aanwinst zijn voor goede bibliotheken.

Mois litt. et pitt. Mars 1906. (Paul X.)

Père et fils par Antonin Mulé. 3 frs. 50. Dujarric. Paris.

Een toestand wordt hier beschreven, die geheel met de natuur in strijd is.

Mois litt. et pitt. Mars 1906. (M. L.)

La Bataille par Segonzac. 3 frs. 50. Librairie universelle. Paris.

De slag wordt hier niet geleverd op het veld van eer, maar op het gebied der hartstochten; het lezen van dit boek heeft dan ook geen nut.

Mois litt. et pitt. Mars 1906. (M. L.)

Jean Christophe par Romain-Rolland. 3 frs. 50. Ollendorff. Paris.

Wij kunnen dit werk niet aan jeugdige lezers aanbevelen.

Mois litt. et pitt. Mars 1906. (J. J. A.)

Un mari en loterie par Marechal de Bièvre. 3 frs. 50. Plon-Nourrit. Paris.

De titel van dezen aardigen roman behoeft niemand af te schrikken.

Mois litt. et pitt. Mars 1906. (Emmel.)

La pupille du Colonel par Maryan. 3 frs. H. Gautier. Paris.

Voor ieder leesbaar.

Mois litt. et pitt. Mars 1906. (M. L.)

Les Martyrs de Lion par Baumann. 3 frs. 50. Perrin. Paris.

Uit dit boek spreekt vooral de schoonheid, verhevenheid en kracht van het Christendom. Hier en daar eenige Protestantsche ideeën.

Mois litt. en pitt. Mars 1906. (Jean Dumazet.)

Jobard par de Colleville 1 fr. Dujarric. Paris.

Hier en daar schandelijk realistisch.
Mois litt. et pitt. Mars 1906. (Emmel.)

Saint Gildare door Plemucr en de Weede. 3 frs. 50. De Rudeval. Paris.
Vrij letterkundig bewerkt boek en vrij fatsoenlijke toestanden.
Mois litt. et pitt. Mars 1906. (Emmel.)

Les coffrets de famille par Henri Favre. 3 frs. 50. De Rudeval. Paris.
Een boek van een geloovige met uitstekende bedoelingen. Stijl een beetje gezocht.
Mois litt. et pitt. Mars 1906.
(Emmel.)

TIJDSCHRIFTEN.

ALGEMEENE.

†**De Katholiek.** Februari 1906.
Maria Lichtmis, door Felix Rutten. De Messiaansche Psalmen III. Psalm XXI. Hebreeuwsch XXII, door F. J. P. G. van Etten. Niagara Falls, door G. J. van Swaay. Alexandrië, stad, volk, geestesleven, geschiedenis, in verband met den moord op Hypatia gepleegd (415), door Dr. L. J. Sicking. Het verband tusschen den gas- en den vloeistof-toestand II. De kinatische gastheorie, door Dr. W. H. Keesom. Ongenoegzaamheid door Fr. M. Vreeswijk O. F. M. Mist, door H. Knippenberg. Nieuwe uitgaven.
——Maart—April 1906.
P. H. S. Denifle, door G. A. Meijer, O. P. Socrates, de geschiedschrijver. Theophilus, patriarch van Alexandrië, door Dr. L. J. Sicking. Examen en Opleiding, door G. M. A. Jansen. Onze Heilige Boeken, door R. Peeters O. F. M. Het Avesta of heilig boek der Perzen en het Jodendom. Studie in vergelijkende godsdienstleer, door P. v. d. Tempel O. P. Maria Magdalena, Tooneelspel, door Leo Baaten. De kleine Typiste, door Stephanie Vetter. Waarom? Niets en alles, door E. v. Kroonenburg O. F. M. Aan zee, door H. Knippenberg. Licht. Nacht, door H. Nieuwe uitgaven.

†**Studiën**, Deel 65 afl. 4.
De leer van den H. Clemens Romanus over de Allerheiligste Drievuldigheid en de Verlossing, door J. de Groot. Vondel-studiën VI. De dansrei uit den „Adam in ballingschap", door J. J. G. Boelen. Plantenbestuiving door A. H. Uit de Pers.
—— Deel 65 afl. 5.
De stelling van Lessing, door P. Zeegers. De tegenwoordige stand van het synoptisch vraagstuk, door H. Wilbers. Gezonde moraal, door F. L. A. Smit. Vondel-Studiën VII. Vondel en de Zon, door J. J. G. Boelen. Uit de Pers.

†**Dietsche Warande en Belfort.** Jan. 1906.
De opstelraad. A. M. J. I. Binnewiertz, pr., aan J. A. Alberd. Thijm, oprichter van de Dietsche Warande. J. A. Alberdingk Thijm, door A. M. J. I. Binnewiertz. P. P. M. Alberdingk Thijm, door J. Sencie. Dr. P. J. H. Cuypers, door R. Lemaire. Lodewijk van Deyssel door J. Persyn. Omroeper.
—— Febr. 1906.

Onze Eeuw. Februari 1906.
Naar aanleiding van den begrootingsstrijd, door Prof. Mr. W. van der Vlugt. Euphorion (Fragment) door Geerten Grossaert. Briefwisseling van Bakhuizen van den Brink met zijne vrienden gedurende zijne ballingschap (1844—1851) door Mr. S. Müller Fzn. De scheiding van Noorwegen en Zweden, door Dr. P. J. L. Krämer. Inedita over Nicolaas Beets, door G. van Rijn. Onze leestafel.
—— Maart 1906.
Nederland en België, door Mr J. C. A. Everwijn. Herbart in Nederland, door Prof. Dr. H. B. C. K. v. d. Wijck. Bismarck-waardeering, door Geertruida Carelsen. Verzen, door A. S. C. Walis. De Staatsbedrijven in Indië, door Dr. E. B. Kielstra. Iets over de opgravingen op Creta, door Dr. A. H. Kan. Geestelijke en kerkelijke goederen, door Mr. S. Muller Fzn. Onze Leestafel.

De Gids, Februari 1906.
Kunstenaarsleven IV, door Is. Querido. Middeleeuwsch anti-feminisme, door Prof. A. G. van Hamel. Het roode kruis van Japan door Dr. Chr. F. Hage. Bakchylides, door Dr. J. Vürtheim. Roemeensche volksliederen door Hélène Lapidoth-Swarth. Onze handel met Perzië en de Levant, door A. Hotz. Schoolproblemen, door R. P. J. Tutein Nolthenius. Overzicht der Nederlandsche letteren XI, door C. V. M. Scharten-Antink. Dramatisch overzicht door Mr. J. N. van Hall. Parlementaire kroniek.
—— Maart 1906.
Balladen en sonnetten door Hélène Lapidoth Swarth. Kunstenaarsleven, door Is. Querido. V. Middenstandskernen. De organisatie der Duitsche ambachtsnijverheid, door R. P. J. Tutein Nolthenius. Onze handel met Perzië en de Levant, door A. Hotz II (Slot) Muzikaal overzicht door Mr. Henri Viotta, Dramatisch overzicht. Parlementaire kroniek.
†**Le Correspondant.** 10 Februari 1906.
La leçon des élections Anglaises. La question de l'enseignement religieux. Le parti socialiste. La Politique étrangère, door ***. La liberté religieuse en France. Gambetta. J. Ferry. Waldeck-Rousseau. Les congrégations, door Edmond Rousse. La Renaissance Catholique en Angleterre au dix-neuvième siècle III. Avant, Pendant et après de concile, door Thureau-Dangin L'imperialisme allemand dans le roman. La baronne Frieda de Buelone, door E. Seillière. Christina Aubergol II, door Dora Mellegari. Dernière le rideau Japonais, door d'Antioche. L'Assemblée générale du grand-orient de France en 1905. La Question des Fiches, door Paul Nourrisson. Etudes litteraires. Madame de Charrière, door Henry Bordeaux. Revue des sciensces door Henry de Parville. Chronique. Politique, door Auguste Boucher. Bulletin. Bibliographique.
—— 25 Februari 1906.
Le Cardinal Perraud, door Alfred Baudrillart. Les funérailles de César, door Guglielmo Ferrero. La Renaissance catholique en Angleterre au dix-neuvième siècle IV. Les deux cardinaux, door P. Thureau-Dangin. Cent ans après trafalgar. Rêveries de quart d'un officier de Marine, door ***. Christine Auberjol III, door Dora Melegari. Michelet intime, door L. de Lanzoc de Laborie. Villes d'Art, door Jean de Foville. Les oeuvres et les hommes, (chronique mensuelle du monde, des lettres, des arts et du Théatre), door Edouard Trogan. Chronique. Politique, door Auguste Boucher. Bulletin Bibliographique. Lettre encyclique de S. S le Pape Pie X à L'Episcopat et au peuple Français.
†**La Quinzaine.** 1 Februari 1906.
Il Santo, door R Saleilles. Monsieur le Curé, Nouvelle, door Isabelle Kaiser. Pour la protection de la neutralité scolaire, door Henry de Bossieu. Lamartine et Elvire, door Ch. M. des Granges. Le Procès de Lucette, VI, Pierre le Rohu. Le moral et le social, V. La Bonté, door Georg Fonsegrive. Le Paterre au XVIIIe siècle door A. Prat. Une bibliothèque centrale d'études réligieuses et sociales door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.
—— 16 Maart 1906.
Madame Lucie Felix, Faure. Goyau, door Olivier Billaz. Lettres de moines, door Ernest Dimnet. Les paroles d'un croyant. Simples notes bibliographiques, door Baumes. Le Procès de Lucette (fin), door Pierre le Rohu. Il Santo II, door R. Saleilles. Poésies, door Robert Vallery-Radot. Chronique littéraire, door Jean Lionnet. Chronique dramatique, door Emile de Saint-Auban. Chronique politique, door Σ. Nouvelles scientifiques littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.
—— 1 Maart 1906.
Les catholiques républicains, door Paul Lapeyre. La Bonne Maison I, door Alice Martin. Le Moral et le Social, door George Fonsegrive. L'Autonomie de la conscience en matière religieuse, door V. Ermoni. Le journal d'un homme politique sous la Monarchie de Juillet, door Robert Perret. Poézie. Les textes en fleurs. Passia, door Charles Simon. M. Maurice Barrès, door André Macaigne. Chronique politique, door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.

Revue des deux mondes, 1 Februari 1906.
Il Santo II, door Antonio Fogazzaro. Les garanties de nos libertés. La liberti électorale, door Georges Picot. Louis XVIII et le Comte d'Artois, door Ernest Daudet. Les journées et les nuits japonaises, door Andrè Bellessort. „Les deux Français" d'après une publication récente, door Victor Giraud. L'egotisme pathologique chez Stendhal, door Ernest Seillière. A Marseille savons et Bougies, door le Comte Antoine de Saporta. Chronique de la Quinzaine, Histoire politique, door Francis Charmes. Bulletin bibliographique.
—— 15 Februari 1906.
Il Santo III, door Antonio Fogazzaro. Au Temps passé. La création des Facultés de Nancy. La sorbonne en 1860, door Alfr. Mézières. Les élections anglaises. Journal d'un spectateur. Augustin Filon. Louis XVIII et le Comte d'Artois II. L'adversité réconciliatrice, Ernest Daudet. Les riches depuis sept cents ans. Les millionaires d'autrefois. Georges d'Avenel. Demi-fous et demi-responsables. J. Grasset. Revue littéraire Littérature de Confidences, door René Doumic. Revues étrangères. Les six femmes d'Henry VIII, door M. F. de Wyzewa. Chronique de la Quinzaine, histoire politique, door François Charmes. Bulletin bibliographique.
—— 1 Maart 1906.
Il Santo, door M. Antonio Fogazzaro. La Duchesse de Bourgogne et l'Alliance Savoyarde. Après la Mort de Monseigneur. Le Petit troupeau, door d'Haussonville. Les Anglais et l'Afghanistan. Le dernier traité Anglo-Afghane, door M. Rouire. Une idéologue sous le consulat et le premier empire, door M. Paul Gautier. Les journées et les nuits Japonaises II. Sous les clycines de nara. Petites-Maisons. La grande Industrie door André Bellessort. Figures Byzantines. L'Impératrice, Irène, door Ch. Diehl. Poésies, door Mathieu de Noailles. Revue Musicale. Les sonates pour piano, de Beethoven, Camille Bellaigue. Chronique de la Quinzaine, histoire politique, door M. Francis Harmes. Bulletin bibliographique.

†**Etudes**, 5 Februari 1906.
Le „Livre Blanc" du Saint-Siège, door Paul Dadon. Les théories du logos au début de l'ère chretienne. Mythologie grecque et égyptienne. Plutargue-Marc-Aurèle, door Jules Lebreton. Réconciliation du Dogme et de la pensée moderne. *a*) Réponse au R. P. Harent. *b*) Réplique a. m. l'abbé Dimnet et réponse a sa quaestion sur les définitions dogmatiques, door Stéphane Harent. Quinze jours a Oxford, door Jules Doiré. Bulletin d'ancienne littéraire chrétienne, door Adhémar d'Alès. Revue des livres. Notes bibliographiques. Evénements de la quinzaine.
—— 20 Februari 1906.
Le problème religieux, door Lucien Roure. Paul Verlaine et ses poésies chrétiennes, door Victor Delaporte. L'Objet propre de la dévotion au sacré coeur. Etude Théologique, door Arthur Vermeersch. L'invertaire, door Paul Dudon. L'Ancienne littérature islandaise, door Jon Svensson. La fin d'une Apostasie, door Raymond Rodet. L'Eglise Romaine et la séparation, door Paul Bernard. Bulletin scientifique. Revue des livres. Notes bibliographiques. Evénements de la quinzaine.

Stimmen aus Maria Laach, 7 Februari 1906.
Nietzsche-Zarathustra, door Joh. Görensen, S. J. Zur Inspirationslehre II, door Chr. Pesch, S. J. Die Existenz und Bedeutung der Jonen und Elektronen, door L. Dressel, S. J. Deutschlands Glans im finsteren Jahrhundert III, door St. Beissel, S. J. Fogazzaros neuester Roman „Der Heilige" door A. Baumgartner, S. J. Rezensionen. Empfehlenswerte Schriften. Miszellen.

†**The Month**, Februari 1906.
The Rupture of Church and State in France by the Editor from Compiègne to Rouen, door Mrs. Mazwell Scott. Religion versus Religions, door C. C. Martindale. The message of Church Bells in a Catholic Land, door L. E. Bellanti. Edmund Campion's history of Ireland, door J. H. Pollen. An Irish lady-pirate, door Mrs. Bartle Teeling. Down the Himalayas on a pilot engine, door J. S. Shepard. Some plain considerations regarding socialism, door P. Dougan. Honour's Glassy Bubble,

door E. Gerard Flotsam and Jetsam. Reviews. Literary record.
—— Maart 1906.
A Reptrosprect, door Mr. Justice Welton. Catholics at the national universities, door D. O. Hunter-Blain. Dead languages and living interest, door L. E. Bellanti. Extract from the papers of a pariah. I and II, door R. F. Benson. The chester plays, door Darley Dale. Tolerance and intolerance, door Basil Gegory. Mr. Mallock on the reconstruction of Belief I, door F. Smith. Honour's glassy bubble, door E. Gerard. Flotsam and Jetsam. Reviews. Literary record.

BIJZONDERE.

†**Nederl. Kath. Stemmen,** 15 Februari 1906.
Ex Secretaria Brevium. Commendatur opus quod a Praeservatione Fidei dicitur E S. Congreg. Concilii. De Missarum elemosynis, door S. Sedis. Israël en Babel II, door P. fr. P. v. d. Tempel, O. P. De tweede reis v. d. H. Paulus naar Jeruzalem, door L. ten Bokum, S. J. Miscellanea. Het laatste werk van P. Denifle, door G. A. Meyer. Nieuwe uitgaven.

†**Revue Thomiste,** Januari—Februari 1906.
La Credibilité (4e Art.), door T. R. P. Gardeil. L'éveil du Sens moral (2e Art.), door R. P. Hugueny. Catégories de l'absolu et du relatif, door T. Richard. La vie scientifique. L'Evolution de la foi catholique, door T. R. P. Gardeil. Le fondement intellectuel de la morale aristotélicienne, d'après un livre récent. Revue Analytique des Revues. Notes bibliografiques.

†**Katholiek Sociaal Weekblad,** 24 Februari 1906.
De kunst van venten, door Gerard Brom. Toestanden van boerenarbeiders IV, door Mr. J. G. Kuijpers. Beginselen der volkshuishoudkunde. Hoofdstuk IV. Wezen der volkshuishouding, door Mr. A. *Uit Tijdschriften* : Een Document van het Volksverraad. Documenten. Een Pauselijk schrijven aan de Oostenrijksche Pius-vereeniging. *Berichten en mededeelingen.* „Uit een andere wereldt..." Losse gedachten. *Korte berichten.* Ontvangen boeken. Ons Propagandafonds.
—— 3 Maart 1906.
Vakvereenigingen van Ambtenaren, door Mr. P. J. M. Aalberse. Volkswasscherijen, door C. D. Wesseling Uit Tijdschriften. Socialisme en matealisme I. Berichten en mededeelingen. Huis-industrie-ellende. Staatsschuldboekjes. Korte berichten. Nieuwe boeken.

†**Geschiedkundige bladen,** December 1905.
De conferentie's van Napoleon III, K. J. Derks. Het Thebaansche legioen, door P. G. Groenen. Amstellandensia VI. Gijsbrecht I, VII. Gijsbrecht II, door J. C. van der Loos. La Santa Casa van Loreto, door J. W. van Heeswijk. De H. Willibrord, door Dr. L van der Essen. Nieuwe boeken bij het onderwijs in de geschiedenis, door W. M. van Elten. Aanteekeningen omtrent kunstvoorwerpen enz. in Limburg, door A. J. A. Flament. Repertorium betreffende de geschiedenis des Vaderlands van Louis D. Petit, door A. J. Flament. De Merchant Adventurers in de Nederlanden van Dr. C. te Lintum, door K. J. Derks. Tijdschriften. Boekelijst. Bericht.

NIEUWE BOEKEN.

KATHOLIEKE GODSDIENST.

S. Gorter. Van paganist tot christen. Ontwikkeling der rede. Leeuwarden. (R. van der Velde.) (40). post 8o. f 0.40.

C. Pieneman. Een zestal predikatiën voorafgegaan door een kort woord over zijn vertrek naar Noord-Amerika. (Barneveld, A. J. Menger.) (110). post 80. f 0.70.

Pro en contra betreffende vraagstukken van algemeen belang. Baarn, Hollandia-drukkerij. gr. 8o. per serie (10 nrs.) f 3.—; afz. nrs. f 0.40.
IIe serie. No. 1. Theosophie. Pro: W. G. Reedeker. Contra: H. M. van Nes. (31).

P. Zeegers. De parabels van het Evangelie verklaard voor R. K. religieuzen en leeken. Vrij bewerkt naar het Duitsch van L.

Fonck. Leiden, G. F. Théonville (8 en 303). gr. 8o. f 1.90.

STAATS- EN RECHTWETENSCHAP.

Gemeentelijke steun bij werkloosheidsverzekering. Rapport, uitgebracht door de subcommissie daartoe ingesteld door de gemeentelijke commissie belast met het doen van plaatselijke onderzoekingen naar arbeidstoestanden te Amsterdam. Subcommissie: C. W. Jansen, J. G. Schölvinck, A. Harmsen Jr, A. de Koe, rapporteur. Amst. Joh.Müller. (8 en 119) gr. 8o. f 0.75.

Sociale Studiën, uitgegeven onder toezicht van P. J. M. Aalberse. 1e reeks. Leiden, Uitgevers-vennootschap „Futura". gr. 8o. Per serie (6 dln.) bij inteekening f 2.50.

No. 6 G. Toniolo. Het socialisme in de geschiedenis der beschaving. (132) f 0.80

NATUURWETENSCHAP.

R. A. Polak. Aanteekeningen bij de Insectenverzamelingen C, D, E. Amst., Gebr. Ebert. (16.) post 8o. f 0.25; Insectenverzameling voor school en huis C f 12.50; D f 13.50; E f 14.50.

Sammlungen des Geologischen Reichs-Museums in Leiden. Mit Unterstützung des niederländischen Ministeriums der Colonien herausgegeben von K. Martin. Neue Folge Leiden. Buchhandlung u Druckerei vorm. E. J. Brill. fol.

I. Bd. K. Martin, Die Fossilien von Java auf Grund einer Sammlung von R. D. M. Verbeek bearbeitet. 9. Heft. Mollusken. (2 en 221—281, m. plt. 34—41) f 7.90.

SCHOOLBOEKEN.

N. F. Perk. Het geïllustreerde Berlijner leerplan voor het teekenonderwijs op de volksscholen. Met eene keuze van leermiddelen vanwege de koninklijke kunstschool te Berlijn. Naar H. Luckow bewerkt. Meppel. H. ten Brink. (27 m. 334 afb. op 12 pltn.). gr. 8o f 1.40; geb. f 1.65.

SCHOONE KUNSTEN.

L. van. Deyssel. Rembrandt en het Rembrandt-feest in 1906. Amst., Scheltema & Holkema's boekhandel. (43). gr. 8o. f 0.60.

LETTERKUNDE.

Het Jaarboekje van Jos Alb. Alberdingk Thijm. Nieuwe reeks. 5e bdl. Red.: W. de Veer en J. M. F. Sterck. a° D[i] 1906. 55e jaar Nijmegen, L. C. G. Malmberg (8, 393 en 2, met 1 portr. en 1 plt.). post 8o. f 1.25.

Liederen-bundel voor katholieke sociale vereenigingen Leiden, Uitgevers-vennootschap „Futura". (2 en 18.). gr. 8o f 0.25.

Melati van Java, De nieuwe mevrouw Verhooghe. 2e, herz. druk. Rott., D. Bolle. (4 en 242). kl. 8o. f 0.50; geb. f 0.75.

— Ontmaskerd. 2e, herz. druk. Rott., D. Bolle (4 en 221). kl. 8o. f 0.50; geb. f 0.75.

H. J. A. M. Schaepman. Aya Sofia. 4e druk. Utr., Wed. J. R. van Rossum. (6 en 232) post 8o. f 1.25; geb. f 1.90.

Geloof en Wetenschap. Studiën voor Onzen Tijd. Onder Redactie van R. P. J. M. Bouman, S. J.

1e en 2e Serie. Haarlem H. G. van Alfen, Rousselare Jules de Meester.

Prijs: bij inteekening per serie van zes nummers 25 cents per nummer; buiten de serie 35 cents per nummer.

II.

Het nummer, dat we heden op de eerste plaats wilden bespreken, wekt met zijn Latijnschen naam *Quo vadis* ?, en zijn poolschklinkenden schuilnaam *Jacowicz* terecht hooggespannen verwachtingen, en deze worden niet beschaamd: zelden vindt men zooveel oorspronkelijkheid in zoo'n klein bestek. 't Begint al met den titel, want 't is duidelijk, dat de schrijver de koopers eens leuk erin wou laten loopen en hun knollen voor citroenen leveren, anders had hij evengoed zijn geesteskind kunnen doopen: Waarheen ?. Den naam Jacowicz zal hij ook wel niet van z'n vader geërfd hebben. We hebben hier bepaald te doen met een van die gemoedelijke oomes, van wie de prospectus spreekt; maar de keuze is ditmaal een zeer ongelukkige, want Jacowicz is een onuitstaanbare, laag bij-den-grondsche kruidenierstype van een oom.

Over het geheel genomen is de leer die hij over zijn onderwerp verkondigt, juist en dit onderwerp zelf van het hoogste gewicht — het gaat namelijk over het einddoel van den mensch —; maar de vorm, waarin die leer gegoten is, laat zooveel te wenschen over, dat men met een zucht van verlichting het slot ziet naderen, en zich dan afvraagt, of Jacowicz niet beter deed met zich in vredesnaam maar uitsluitend op het vertalen toe te leggen.

Eenige staaltjes ten bewijze.

Onjuistheden teekenden we aan b. v. op blz. 30: „het verstand en de wil vormen den eigenlijken mensch; de rest is slechts *bijzaak* en dient slechts in zooverre de ziel in haar tegenwoordigen toestand de hulp van het lichaam noodig heeft voor hare werking." – Verbeeld u, het lichaam is voor een mensch slechts bijzaak; ik meende dat het tot het *wezen* van den mensch behoorde. Onjuist is het ook, de wereldbeschouwing van blz. 21 — 22 te doopen als de „Christelijke wereldbeschouwing". Er is niets specifiek christelijks in; 't is alleen de rationeele of redelijke. Zeer gemakkelijk kan ook deze uitspraak mis verstaan worden

4

blz. 16: „de rede spreekt luide hare eigen ongenoegzaamheid uit : zij gevoelt behoefte veel op een anders gezag aan te nemen, hetzij op het gezag van een mensch die iets kent, wat zij niet kent, hetzij op het gezag der openbaring, die haar zwakheid te hulp komt. *Dan* zegt de rede dat God gesproken heeft....."

Wat de schrijver juist wil doen in dit boekje wordt ook niet duidelijk. Op blz. 20, zou men meenen dat hij, tot de ontdekking gekomen „dat in onze dagen sommigen zelfs durven beweren dat het geloof met de rede zoude in tegenspraak zijn," besloten is, de stellingen te verklaren, die de rede stout en sterk opzet: „Wij hebben een doel en wel een zeer bepaald; wij zijn geschapen om de glorie van God te vermeerderen en daarin juist ons eigen geluk op de volmaaktste wijze te vinden." Tot blz. 42 houdt hij hieraan vast, doch dan heeft hij alles gezegd, wat de rede ons hieromtrent „met de haar eigenaardige koelbloedigheid en ernst" leert, en neemt hij, om het vereischte aantal bladzijden te vullen, zijn toevlucht tot de leer der openbaring. De acht volgende bladzijden zien er precies uit, alsof ze uit een allergewoonst stichtelijk preekenboek genomen zijn, hoewel enkele punten duidelijk het keurmerk van Jacowicz oorspronkelijkheid dragen, zooals b. v. de roerende muggenhistorie; zoo het fraaie beeld, dat we God alle middelen zien gebruiken, om ons als met geweld naar ons doel heen te sleuren; en de merkwaardige mededeeling, dat, zoodra ons hart ophoudt te kloppen, eeuwig en onveranderlijk op ons voorhoofd het alternatief zal geteekend blijven: „Zij beloond of zij verdoemd".

Aan onjuiste beeldspraak is ook geen gebrek; zoo b. v. blz. 13: „God zeide: „Laten wij den mensch maken naar ons beeld en gelijkenis". Doch helaas, *gelijk* ieder kunstenaar met zekere ontevredenheid staart op zijn eigen werk, *omdat hij het opgevatte ideaal niet naar wensch heeft kunnen uitdrukken,* zoo stond ook God weldra voor een maaksel zijner handen dat zijn eerste schoonheid had verloren en dat Hij zich niet langer meer kon waardig keuren"; zoo blz. 26 de vergelijking der schepping met het vervaardigen van een marmeren beeld (waarbij de beeldhouwer zoo maar eventjes een plooi gladstrijkt): hier zegt Jacowicz: „door een enkele wilsakte gaf *Hij het beeld een lichaam* en op hetzelfde oogenblik een ziel; zoo blz. 37 waar hij ons leert dat „we zonder omwegen recht op ons doel moeten afgaan", want *„rechte eikenstammen* hebben groote waarde; vergroeide en verdraaide gekromde en gebogen stammen deugen alleen voor brandhout! Neen, *recht door zee!*"

Het missen van het einddoel is verschrikkelijk, maar Jacowicz ontdekt nog twee factoren, die ons ongeluk verergeren. Eerst heeft hij het missen van het einddoel geschilderd :... „met het doel ging ook de reden van bestaan verloren. Welnu, ook wij werpen ons doel niet van ons weg, en kunnen de reden van ons bestaan niet uit ons innigste binnenste (!)

wegrukken zonder onze geheele natuur allerhevigst in beroering te brengen (geen wonder!), zonder in geheel ons wezen te gevoelen, dat we als het ware mislukte schepselen zijn.... Wij zullen tenvolle beseffen, dat wij als nuttelooze en mislukte schepselen, in het niet verdienden terug te zinken (maar de verdoemden verdienen toch iets meer!); en wij zouden het wenschen, maar eeuwig zullen wij onzen eigen wantoestand moeten inzien en betreuren."

En nu de twee factoren nog erbij. „Vooreerst wordt ons ongeluk grooter, naarmate ons doel van meer belang voor ons is, en dieper in ons eigen wezen ingrijpt." Hoe dit het missen van het einddoel, dat volgens Jacowicz behoort tot de innigste essentie der volmaaktheid van een wezen, en dat hij reeds uit ons innigste binnenste heeft weggerukt, nog kan verzwaren, begrijp ik niet. Evenmin is de kracht van den tweeden factor duidelijk: „Het gemis van het doel wordt nog ijziger, naarmate de behoefte naar dat geluk duidelijker uit geheel ons wezen spreekt." Ook de bijgevoegde vergelijking geeft geen licht: „Want zie, het is erg blind te zijn, en wij hebben zeer zeker medelijden met den man, die tot den bedelstaf geraakte, omdat hij bij een ongeluk of ziekte het gezicht verloren of van zijn geboorte af van het licht der oogen is verstoken geweest; maar wanneer wij staan voor een man, met een paar flinke, groote, *holle* kijkers door moeder natuur bedeeld, en wij bemerken dan op eens, dat die oogen niet werken, en dat wij staan voor een blinde, dan maakt het medelijden plaats voor schrik en ontsteltenis, juist omdat die *glazige* oogen ons als 't ware in de ooren *schreeuwen*: Wij moesten zien, en zien toch niets. Welnu, zoo ook is onze ziel toegerust met twee heerlijke vermogens, die met al de kracht, die in hen is, op hun doel willen aanstuwen en die in hun vertwijfeling aanhoudend ons hun rampzaligen toestand verwijten."

Wat 'n zeurkous, die oom Jacowicz!

Ook vermakelijke dingen ontbreken in deze oorspronkelijke studie niet. Bijvoorbeeld deze beeldspraak: „Neen wij zijn geen last- of trekdieren, die, hotst-het-niet-dan-botst-het wil- en wezenloos voortsukkelen geleid door slordigheid en sleur; neen, onze fiere Hollandsche nek kan en mag zulk een schandelijk juk niet dulden.' Dat schandelijk juk schijnt te zijn de angst om de waarheid te doorgronden uit vrees voor de praktijk. (blz. 9).

Op blz. 11 worden we uitgenoodigd „den moed te hebben ons zelf op de snijtafel te leggen; wij kunnen hier ons eigen dokter spelen. En dan begint de operatie zonder chloroform of ontleedmesjes, we gaan zoo maar pardoes naar binnen, nog wel zonder vrees voor gevaarlijke complicaties. Luistert maar:

„Nagenoeg midden in ons lichaam voelen we iets kloppen; *daar moeten we naar binnen;* wij weten het allen, daar vinden we het *hart.*"

Daarna de volgende, streng wetenschappelijke beschrijving van het hart: „het centrum van alle levenssappen en levensorganen, het zinnebeeld van al ons minnen en mijden, de beweegkracht van al ons doen en laten. *Alle* werking binnen en buiten gaat om dat hart en van dat hart uit."

't Is een beklagenswaardig ding, dat hart! „Twee *andere* krachtige factoren oefenen daarop om strijd hun invloed uit *in tegengestelde richting*". Wonder, dat er niet meer gebroken en verscheurde harten zijn, want het gaat er geducht op los: „Van den eenen kant tracht het verstand ons hart *omhoog* te trekken naar het hemelsche; en van den anderen kant komen de zinnelijke neigingen het *omlaag* trekken naar het aardsche. Er is een voortdurende strijd in ons binnenste, wie van beide ons hart winnen zal." Als toegift nog wat symboliek en de oplossing van de vraag naar de localisatie der vermogens. „God plaatste de *rede boven aan in ons lichaam* als om ons te kronen tot koning der Schepping; alsof Hij daarmede wilde zeggen, dat de rede over al de bewegingen van hart en ziel het oppertoezicht zoude houden". Alsof de koningskroon vaak niet pijnlijk genoeg drukte, wil dus Jacowicz de kroon *in* het hoofd bergen. Vanzelf is nu ook de kwestie over de localisatie der zinnelijke neigingen voor de wetenschap opgelost; *zeker* zijn ze beneden het hart te zoeken, en *waarschijnlijk*, uit de analogie redeneerende, zoo laag mogelijk bij de aarde, dus in de buurt van den grooten teen of den hiel.

Opmerkelijk ook is hetgeen onze wijsgeer zooal vertelt over ons verstand of onze rede. Het heet „practisch logisch verstand," ook kortweg practisch verstand. Dit is ons van dienst geweest bij de juist vermelde operatie. Verder hebben we het „boerenmenschen-verstand"; „eenvoudig gezond verstand" en „gezond verstand". Daarenboven een „simpel verstand", een „nietig verstandje", mitsgaders eene „redeneerende rede", die ook wel „zuivere rede" genoemd wordt. Bijna vergat ik nog ons „klein verstand" te vermelden. Gewoon weg verbazend is de werkzaamheid der „redeneerende of zuivere rede": „zij wil wat meer (dan ons simpel verstand) bekijken en beschouwen, wat meer wikken en wegen, wat geuren en fleuren, wat voelen en tasten". En daarop heeft ze recht, zegt Jacowicz, evengoed als ons „simpel, gezond verstand." [1])

Zooals men ziet is Jacowicz ook een zeer oorspronkelijk philosoof; hij veronderstelt op verschillende plaatsen blijkbaar, dat hij met philosophisch ontwikkelde lezers te doen heeft, o. a. waar hij zonder nadere verklaring spreekt van een inwendig doel of van de uitwendige glorie van God in den hemel — „waar het een gejuich en gejubel zal zijn."

Aan verheven beeldspraak is evenmin gebrek.

We moeten naar ons doel streven, maar we moeten niet wachten tot we „versleten en verschrompeld" zijn, veel minder ons te laf toonen: „Moeten wij doen als zoo'n oude sufferige kat, die een muis langs de

---

[1]) blz. 23-25.

kast ziet kruipen, en dan de oogen eens uitknijpt om een loerenden blik op het beestje te werpen, maar te lamlendig is om op te springen en recht op haar prooi af te gaan?"

Door het dwaze heen is het bakerpraatje waarmede de liefde, die God den mensch in het geheim der Menschwording heeft betoond, wordt toegelicht. In plaats van de gewone vergelijking van den koningszoon en den slaaf geeft onze schrijver de volgende muggenhistorie te lezen: [1])

„Veronderstel eens dat iemand een *mugje* gelukkig wilde maken en dat hij dit niet zou kunnen doen dan door *mug te worden, en zich dan door die diertjes te laten dooden;* veronderstel, — gij vindt het wellicht (!!) dwaas, maar veronderstel het nu maar eens — dat zoo iemand zich dit alles voor zijn mugje zou getroosten, wij zouden dat belachelijk vinden, maar zouden wij er aan twijfelen, of het dien persoon ernst was met het geluk van zijn mugje? Welnu het moge vreemd en zelfs stootend klinken — het is niet de eerste keer dat men zegt: Die woorden zijn hard, wie kan ze hooren (toch zeker niet in dezen zin!) — God is zoo ver en nog verder gegaan, want de afstand tusschen mensch en mug is eindig, die tusschen God en mensch is oneindig. De overdreven liefde (!) van dien mensch voor zijn mugje moogt gij belachelijk vinden, de oneindige liefde van God voor den mensch is *schrikbarend ernstig.*"

Neen! *schrikbarend belachelijk* is dit geschrijf; 't is misschien bruikbaar voor de kinderkamer maar niet in een „studie voor onzen tijd."

Aan het slot (blz. 59) doet Jacowicz nog een poging om in geestdrift te geraken; 't lijkt wel het sukkeldrafje van den trekschuit-knol die den stal ruikt: „Vormen wij dan een dichte drom van Nederlandsche katholieken, die ons scharen rondom het vaandel van Hem, die ons ter victorie zal leiden, Jesus Christus. Wat een macht! Zoo vele Katholieken, die eenparig en eensgezind een zelfde doel beoogen en volijverig najagen. Altijd en overal ons doel voor oogen, in den huiselijken kring, in het maatschappelijk leven, in onze liefde voor het vaderland. Voorwaarts! er mag geen handeling meer zijn, die ons niet dichter bij ons doel voert! Zeker, daartoe behoort kracht en sterkte: de pijl moet met kracht zijn afgeschoten om zonder eenige bocht recht op de roos af te gaan. Maar wij staan niet alleen: wij helpen elkander en God helpt ons allen. Zonder aarzelen dus vooruit naar ons doel, getrouw aan het oude devies onzer oude zeehelden: „*Recht door Zee!*"— Jacowicz af.

We gelooven, dat in het vervolg alle neven langs de achterdeur zullen wegsluipen en alle nichtjes een hevigen aanval van migraine zullen krijgen, als ze dezen wauvelenden „oome Jacowicz" in de verte zien aankomen.

Ziezoo, nu is het onweer afgedreven en de lucht gezuiverd.

---

[1]) blz. 44.

Over de andere nummers behoeft niet veel gezegd te worden: we kunnen ze gerust ter lezing aanbevelen; dat de maatstaf ter beoordeeling streng genoeg was, is uit het voorafgaande genoeg gebleken: een korte opsomming kan dus volstaan.

„Is Godsdienst noodig" (Serie I, No. 2), vrij naar het Fransch van Guyot door Avunculus. Een duidelijke uiteenzetting van de noodzakelijkheid van den godsdienst. Een paar kleine opmerkingen. Zou 't niet goed geweest zijn in de inleiding het onderscheid tusschen *objectieven* en *subjectieven* godsdienst te maken; en zou het bewijs op blz. 6, dat alléén vrije handelingen tot den godsdienst (in strengen zin) kunnen gerekend worden in zoover het genomen is uit de bestemming van den mensch, wel heel duidelijk en afdoende zijn? Op blz. 10 vinden we het onderscheid tusschen natuurlijken en bovennatuurlijken godsdienst juist aangegeven; maar vloeien de betrekkingen van den natuurlijken godsdienst wel *noodzakelijk* voort uit de *natuur* van God en de redelijke natuur des menschen: ik geloof eerder uit de *vrije scheppingsdaad* van God. Op blz. 63 staat, waarschijnlijk ten gevolge van een drukfout, dat elke (objectieve) godsdienst noodzakelijk een *geloofsleven* en een zedenwet heeft. Dit moet wel *geloofsleer* zijn; doch liever dan *geloofs* leer, zou ik toch lezen: een aantal *waarheden* — in den *natuurlijken* godsdienst is immers geen *geloof* noodzakelijk? Minder gewenscht is het daarom dan ook om te spreken van de „dogma's" en het *„geloof* van de groote massa des volks" in dien godsdienst (blz. 64). Als men wilde vitten, dan zou op de uitspraak (blz. 68): „er is niet één algemeen verschijnsel aan te wijzen, dat niet voortkomt uit den *oorspronkelijken* toestand der eerste menschen," geantwoord kunnen worden: En de zonde dan!

Zedelijke en Zedelooze Roman! naar het Fransch van G. D. Azambuja, door A. Robert. (Serie I, No. 5). Een zeer verdienstelijke studie, waarin de oorzaken der groote verspreiding van den zedeloozen, en van het weinig succes van den zedelijken roman met groote kennis van zaken worden aangetoond en middelen hiertegen worden aangegeven. Zeer aan te bevelen aan voorstanders en bestuurders van „Voor Eer en Deugd."

Uit de Duisternis naar het Licht, vrij naar het Fransch van Fr. Fournebise S. J. door H. A. v. Th. (Serie II, No. 1). In dit boekje door François Coppée zeer hoog geprezen, vindt de lezer beknopt en klaar uiteengezet de *noodzakelijkheid*, de *redelijkheid*, de *vereischte gesteltenis* van het *Geloof*, verder nog eene verklaring, hoe gelooven een daad van verstand en tegelijk eene werking van onzen vrijen wil is; ten slotte het bewijs, dat het Geloof een vrije gave Gods is, die aan niemand wordt geweigerd.

Spiritisme door W. de Veer, oorspronkelijke studie (Serie II, No. 3). Voor al degenen die iets naders willen weten omtrent dit modeartikel

van onzen tijd en daarbij een betrouwbaren, deskundigen gids wenschen is deze studie zeer belangwekkend. In beknopten vorm leert men achtereenvolgens kennen de geschiedenis, de verschijnselen, de echtheid van de verhaalde verschijnselen, de proeven ter verklaring met de kantteekeningen van den schrijver, eindelijk het oordeel der Kerk.

De Christenvervolgingen in 't licht der hedendaagsche critiek, naar het Fransch van Paul Allard, met een inleiding van Dr. J. Van Vessem S. J. (Serie II, No. 4). De naam van den schrijver is een voldoende waarborg voor de degelijkheid van dit nummer, waarin hij de vaststaande uitkomsten van het critisch onderzoek aantoont en tegelijk aangeeft, welke punten nog als open vraagstukken kunnen beschouwd worden. Het boekje, welks verdienste wij door kenners der geschiedenis zeer hoorden prijzen, is niet alleen voor historici, maar ook voor anderen een aandachtige lezing overwaardig.

Lourdes I. *De verschijningen*, bewerkt door R. de Grave naar Bertrin's Histoire critique des événements de Lourdes. (Serie II, No. 5). Dit nummer geeft een trouw verhaal van de verschijningen en bewijst vervolgens methodisch hare echtheid, toont aan dat hier geen sprake kan zijn van zinsbedrog, van opzettelijke of onvrijwillige misleiding. Een zeer nuttig boekje dat het *feit* der verschijning onweerlegbaar bewijst. In het tweede deeltje zullen waarschijnlijk de genezingen ter sprake komen; zoo althans doet de verdeeling van Bertrin's werk vermoeden.

De H. Schrift en de Egyptologie, naar het Fransch van V. Ermoni door L. Hebrans S. J. bewerkt (II, No 6), wil „alleen een beknopt en duidelijk overzicht geven van hetgeen uit de Egyptologie door de onderzoekingen van vakmannen hetzij *met zekerheid*, of althans met gegronde waarschijnlijkheid tot verklaring der H. Schrift kan worden aangevoerd. Dit is de eene helft onzer taak; daarna zullen wij trachten nauwkeurig te bepalen, welke gevolgtrekkingen uit deze gegevens mogen worden gemaakt." 't Is moeilijk voor iemand, die geen vakman is, te prijzen of af te keuren en te oordeelen over de wijze, waarop de schrijver zich van zijne taak gekweten heeft. Eenigszins vreemd is het, op blz. 8 te lezen over het Bijbelsche Scheppingsverhaal: „Bijna letterlijk vindt men dit verhaal terug op de Egyptische gedenkteekenen" en op blz. 50: „De Egyptenaren, als alle andere volken, hebben wel beschouwingen geleverd over het ontstaan der wereld, maar de idee: schepping, die oplossing van het probleem hebben ze nooit gevonden"; verder op blz. 53; „Al deze cosmogonische droomerijen, gelijken in niets op de schepping, en scherp komt hunne (?) verwardheid en onzin uit tegenover het te voorschijn roepen uit het niet, dat zoo duidelijk in onze heilige Boeken wordt uitgesproken." — Wat de overeenstemming van Egyptische en Hebreeuwsche namen betreft,

over sommige leest men wel andere verklaringen, b. v. over „Mozes" en „Abrek"; en voor eeredienst zeden en gebruiken trekt tegenwoordig Assyrie nog meer de aandacht dan Egypte; ook omtrent de verhuizing naar Egypte en den uittocht uit dat land, heerscht nog geen eenstemmigheid.

In het algemeen besproken, schijnt het tweede deel bijzonder kort: het hoofdstuk over „Rationalistische Theorie en Critiek van dit stelsel" beslaat amper 4 bladzijden. 't Zou misschien aanbeveling verdienen, hetzelfde wat nu op de laatste 20 bladzijden behandeld is, wat meer uitvoerig uiteen te zetten in een paar afleveringen; als hulpbronnen zouden b. v. dienst kunnen doen: Weiss, *die Religiöse Gefahr*, *II* Die Moderne Religionswissenschaft; Dr. H. H. Kuyper, *Evolutie of Revelatie*:[1] *Biblische Zeifschrift* 1903 blz. 32 vlgd. en 113 vlgd; wat in dit laatste tijdschrift gezegd wordt over de taak der exegese tegenover de Assyriologie is grootendeels ook van toepassing op de Egyptologie. 't Bleef dan mogelijk aan ieder afzonderlijk een of meer boekjes te wijden, en zoo een groep van nummers te vormen onder den titel: *Geloofsverdediging en Oudheidkunde.*

Hiermede zijn de twee eerste serie's van Geloof en Wetenschap besproken. Alles samen genomen is er reden om ons te verheugen over dit initiatief en hetgeen het reeds tot stand bracht. Dat er in den beginne enkele minderwaardige boekjes inslopen, is te verklaren en te vergeven, en wat wij over die dingen boven zeiden is niet bedoeld als een onaangenaamheid, maar als een gemotiveerde waarschuwing aan de Redactie, om de vlag waaronder haar onderneming zeilt, hoog te houden. Die boekjes *moesten* scherp afgekeurd worden ook voor andersdenkenden, die ze misschien in handen krijgen, en er gemakkelijk misbruik van kunnen maken tegen een instelling, die in ons land zeer bloeit, tegen de *Vereeniging „Geloof en Wetenschap,"* en tegen ons H. Geloof zelf. Dat diende voorkomen te worden en daarom was het, naar mijne overtuiging althans, noodig, ze rondweg af te keuren en die afkeuring uit te spreken in woorden, die niet den minsten twijfel overlaten. Overigens wensch ik niets méér, dan dat de „grijsjes" een steeds grooter aantal lezers mogen vinden en zich handhaven op de hoogte, die in de verdere boekjes is bereikt, ja, zoo 't mogelijk is in degelijkheid en wetenschappelijkheid steeds vooruitgaan. Daartoe zal zeker ook bijdragen het feit, dat de Redactie haar blik reeds naar onze Oostelijke naburen heeft gewend en enkele bewerkingen uit het Duitsch aankondigt. Dáár valt misschien nog rijker oogst te garen dan in het Zuiden.

Dr. Ch. VAN DAM.

---

[1]) Hôveker en Wormser, Amsterdam.

„Iets over dienstweigering wegens gemoedsbezwaren" door Mr. I. J. M. Laurillard.

Een dienstplichtige voor de militie heeft geweigerd militairen dienst te verrichten op grond van gemoedsbezwaren. Mr. Laurillard deelt over dit vreemde geval zijn denkbeelden mede, ook naar aanleiding van verschillende meeningen, in de pers verkondigd.

Wij zullen deze brochure niet op den voet volgen omdat wij dan zouden moeten herhalen, wat door vele schrijvers ten deze is voorgebracht.

Mr. L. bestrijdt al degenen, die de dienstweigering wegens gemoedsbezwaren als ongeoorloofd of misdadig hebben gebrandmerkt.

Indien wij een oogenblik aannemen, dat dienstweigering geoorloofd kan zijn, bij 't voorgeven van gemoedsbezwaren, komt het er op aan het wezen, den aard van die bezwaren te kennen.

Hier schijnt het karakter te wezen: „afkeer van strijden en van alles wat daarmede samenhangt."

„Door dienstweigering wordt gehoorzaamd aan eene macht, die hooger is dan eene aardsche, zegt Mr. L. en waaraan (waarom niet *„aan welke"* ?) dus vóór eenig menschelijk voorschrift moet worden gehoorzaamd."

Derhalve wij komen tot God, die den mensch toespreekt door het geweten.

Dan haalt Mr. L. voorbeelden aan van bevelen der Overheid tegen welke gemoedsbezwaren kunnen gelden.

Ten eerste noemt hij als voorbeeld het bevel van Herodes den groote tot den kindermoord te Bethlehem.

Tegen zoo'n bevel zal wel iedereen gemoedsbezwaar hebben ; een *moord* werd bevolen.

Een moord is iets geheel anders dan de strijd tot verdediging van altaar en troon, tot behoud van eigen haardstede. De strijd tot zelfbehoud is, meenen wij, een natuurrecht en kan daarom als plicht worden beschouwd.

Vervolgens wijst Mr. L. op de bevelen van de heidensche overheid aan de Christenen, tot het brengen van offers aan afgoden.

Wij meenen dat dit voorbeeld weder ongelukkig gekozen is. De strijd voor 't zelfbehoud van den Staat toch is geheel iets anders dan het offeren aan afgoden.

St. Mauritius en zijne gezellen van het Thebaansche legioen hebben niet geweigerd om op te trekken tegen de Galliërs : zij hebben geweigerd offers te brengen aan de afgoden, omdat zij christenen waren.

Toen keizer Maximianus in 286 den grooten St. Bernard (Summus Poeninus) was overgetrokken en te Octodurus aan den Rhône-oever zijn leger eenige rust wilde geven, alvorens den strijd tegen de op-

roerige Bagauden (Gallische landbouwers) te beginnen, wilde hij tevens van dien rusttijd gebruik maken om de hulp der goden over zijne onderneming in te roepen.([1])

Het geheele leger moest daartoe offers brengen aan de goden. Maar de geheel uit Christenen bestaande cohorte, die uit de Egyptische landstreek Thebaïs was opgeroepen om mede het leger te versterken, weigerde aan de goden te offeren. Daarom werd deze troep op bevel van Maximianus eerst tweemaal gedecimeerd, en daarna geheel met den zwaarde omgebracht.

Doch, wij herhalen, zij weigerden niet, te strijden voor Rome. Zij hadden nooit den strijd geweigerd.

Intusschen het is bekend, dat ook de weigering tot den krijgsdienst in vroeger eeuwen is voorgekomen.

Lactantius, zegt Lecoy de la Marcke in zijn werk over St. Martin, Lactantius meende, dat het gebod „gij zult niet dooden" in volstrekten zin en algemeen moest worden opgevat.

Tertulianus was van dezelfde meening, aangezien de Heer gezegd heeft: „Hij die zich van het zwaard bedient, zal door het zwaard omkomen".

De Manicheers, de Albigenzen, de Wederdoopers waren van hetzelfde gevoelen.

Een zekere Maximilianus, die in Numidië diende (295), op 't dwaalspoor gebracht door de woorden van Tertulianus, weigerde te strijden, zeggende: „Ik ben Christen en kan het kwaad niet doen."

Maar de kerkvaders der Christelijke Kerk dachten er anders over. Augustinus de wijsgeer van Hippo zeide: „Indien elke strijd te veroordeelen ware, zou het Evangelie dit gezegd hebben. Er zou gezegd zijn tot de soldaten: „Werpt uwe wapenen weg en verlaat dezen levensstaat." Maar de Heer heeft dit niet gedaan. Hij heeft er zich toe bepaald hun te bevelen: matigheid en rechtvaardigheid."

Paus Gregorius de Groote schrijft in een zijner brieven aan de soldaten van Napels: „dat hunne voornaamste deugd moet zijn *gehoorzaamheid* "

Trouwens gelijk de enkele mensch niet zou kunnen leven zonder middelen om zich te verweren, zou een staat, een gemeenschap zonder weermiddelen onbestaanbaar zijn.

Zoolang de menschen niet herschapen zijn in onbaatzuchtige, eerlijke zelfopofferende wezens, zullen er wel onrechtvaardigheden worden bedreven, die tot rechtmatigen strijd aanleiding geven.

Zoolang er kans bestaat dat de gemeenschap, dat de staat gewelddadig wordt aangerand en zijn lijfsbehoud moet zoeken in de verdediging met de wapenen, zoolang moet het volk bereid zijn en bekwaam om den strijd te aanvaarden.

---

[1]) Paul Allard. La Martyre de la légion thébéenne.

Mr. L. meent echter dat zelfs als de betrokken persoon (wellicht ten onrechte) oprechtelijk meent dat zijn geweten hem verbiedt strijd te voeren, de staat, de gemeenschap dat gewetensbezwaar moet eerbiedigen en er voor uit den weg moet gaan.

Hij zegt o. a. (bl. 12) „zelfs al moest het staatsbestaan in gevaar komen, toegeven aan oprecht gemeende gemoedsbezwaren is „*eersteplicht.*"

Hier wordt de staat in een geweldig dilemma gebracht. Stel dat 100, 1000, 5000 mannen gemoedsbezwaren voorwenden. Hoe moet de gemeenschap, zoo noodig, verdedigd worden?

Geeft Mr. L. eene bevredigende oplossing?

Op bladz. 14 zegt hij: we meenen zelfs, dat eene eindoplossing met het staatsbestaan onvereenigbaar is.

Mr. L. kan den weg niet aanwijzen. Toch geeft hij eene soort van oplossing na den staf gebroken te hebben over oplossingen door anderen voorgesteld.

Hij zou dan meenen, dat de gemoedsbezwaren kenbaar gemaakt moeten worden vóór de loting.

Bij de wet zou kunnen worden bepaald dat dien strijdschuwen jongelingen arbeid ten dienste van den staat zal worden opgedragen.

Deze oplossing is ook door andere personen in de pers aangegeven.

Naar onze meening zou deze oplossing niet kunnen worden aanvaard.

Wij nemen aan, dat al degenen, die eventueel gemoedsbezwaren zouden te kennen geven, geheel oprecht zijn.

Maar als hun aantal groot wordt zou de staat daardoor schier weerloos of geheel weerloos kunnen worden.

En in de 20e eeuw is een staat zonder weermacht geheel onmogelijk. De uiterste mogelijke gevolgtrekking van het toegeven aan deze gemoedsbezwaren zoude zijn: *ontbinding van den Staat,* van de maatschappij.

Wil men nu die mogelijke weerloosheid, de ontbinding, de oplossing in een grooteren staat voorkomen, dan is er geen anderen uitweg dan den strijdschuwe aan te zeggen, dat hij het land verlate en zich vestige in een land waar de maatschappij geene bescherming noodig heeft, een land waar in afzienbaren tijd geen strijd zal noodig wezen b. v. Noord-Amerika.

Het doel van den Staat is het gemeene-best.

Dit kan niet bestaan als de staat zonder weerkracht blijft. Het bestaan van de maatschappij, van het gemeene-best moet gehandhaafd worden. Hij die de voordeelen van de gemeenschap wil deelen, moet mede de lasten dragen. Wil hij niet de lasten dragen, wil hij voor 't gemeene-best geen persoonlijk offer brengen, dan kan hij geen lid blijven van deze gemeenschap.

VAN VLIJMEN,
lid van de 2e Kamer.

GODSDIENST.

De Parabels van het Evangelie verklaard voor R. K. Priesters, Religieuzen en Leeken door P. ZEEGERS S. J. Vrij bewerkt naar het Duitsch van L. FONCK S. J. — Leiden. G. F. Théonville, 1906. bl. VIII — 300.

Door de omwerking voor ons land van het degelijke, inhoudrijke boek van P. Fonck, professor aan de Universiteit te Innsbruck, over de Evangelieparabelen, heeft P. Zeegers een verdienstelijken, vrucht belovenden arbeid verricht. Men weet, hoe de belangstelling in de H. Schrift gelukkig dagelijks vermeerdert, niet alleen aan de zij der geleerden, Katholieke en niet-Katholieke, maar ook, dank vooral den aansporingen van O. H. V. Pius X, bij de gewone geloovigen, die eindelijk de waarheid gaan beseffen dezer toch zoo eenvoudige uitspraak eens ascetischen schrijvers: «het is een groot misbruik zooveel geestelijke boeken te lezen en zoo weinig het boek van den H. Geest zelven.» Hier nu worden ons in degelijke, uitvoerige bewerking en eenvoudig-duidelijken stijl die heerlijke parabels van het Evangelie geboden, zoo bevattelijk van vorm, zoo diep en rijk van zin, wier bekoring zich onweerstaanbaar doet gevoelen aan ieder, nog niet van alle Christendom vervreemd gemoed, maar die voor de trouwe kinderen der Kerk bij uitnemendheid de melk of de vaste spijs (naar de mate hunner innerlijke gesteldheid) uitmaken, waarmede hun Moeder het leven des geestes in hun pleegt te voeden en tot hoogeren bloei te brengen. In deze 30 parabelen vallen drie klassen te onderscheiden: in de eerste wordt gehandeld over het aardsche Godsrijk zelf, in de tweede over de plichten zijner lidmaten, in de derde over zijn goddelijken Stichter. Na den tekst der parabel volgt een zoogen. «woord- en zaakverklaring» of korte uiteenzetting van wat er noodig is om den tekst zelven volkomen te begrijpen; daarna wordt de «leer», onder het beeld der gelijkenis voorgesteld, ontwikkeld; eindelijk volgen «toepassingen» en «gevolgtrekkingen» voor het leven uit de voorgedragen leer. De registers, die het boek sluiten, kunnen het praktisch nut ervan slechts bevorderen.

Dat we dit werk warm aanbevelen en het de ruimste verspreiding toewenschen, behoeft niet gezegd. Allen, voor wie het bestemd is, kunnen het met groote vrucht gebruiken. Geestelijken zal het overvloedige stof leveren ter overweging en onderrichting; voor religieuze huizen kan het zelfs een geschikte lectuur in 't openbaar verstrekken; bij leeken, die in den geest der H. Kerk wenschen meê te leven, kan het tot zekere hoogte de plaats innemen der onvolprezen «Zondagschool» uit vroegere dagen. Mogen zeer velen in die «woorden des eeuwigen levens» dan het manna vinden, daarin weggelegd, volgens Thomas van Kempen, voor hen, die waarlijk met den geest van Christus zijn bezield; moge het dien geest wekken en ontwikkelen in hen, die hem helaas! derven of in onverschilligheid lieten verflauwen.

J. C. ALB. THIJM S. J.

La Séparation et les Elections, par JEAN GUIRAUD. 436 bladz. — Victor Lecoffre, Paris.

Het begin van uitvoering der hatelijke wet tot Scheiding van Kerk en Staat — het opmaken der inventarissen — heeft krachtig en luid protest uitgelokt van de zijde der Fransche Katholieken.

Sommigen — ook in ons land — schijnen dit af te keuren. Waarom dan toch? Sinds wanneer is men verplicht zich wettelijk te laten bestelen — want dit bedoelt men met dezen maatregel: anders is hij totaal nutteloos en overbodig — zonder een daad van verzet te mogen stellen?

't Is vreemd. Sinds meer dan dertig jaar verduren de Fransche Katholieken allerlei draconische wetsbepalingen met een onuitputtelijk geduld. Zoo hebben zij zich achtereenvolgens laten aanleunen o. a. de wet op het neutrale onderwijs, op de dienstplichtigheid hunner religieuzen en priesters, op de laïciseering van allerlei inrichtingen van liefdadigheid, op de vernietiging van het bijzonder onderwijs, op de uitdrijving der congregaties, enz. enz. En toen zij zich tegen de uitvoering dezer wetten niet verzetten, maar telkens opnieuw den raad involgden van hoogwijze politici, die hun steeds opnieuw den raad gaven nogmaals een «essai loyal» der nieuwe wet te wagen — toen schold men hen in het buitenland «paradekatholieken»; toen sprak men van de «église dormante»; toen hield men een lofrede op de Duitsche Katholieken, een lofrede, die altijd uitliep op een heftige philippica tegen de halfslachtige Roomschen van het wufte Frankrijk.

Thans verzetten zij zich tegen de sluwe wet van Briand, Buisson, Jaurès en tutti quanti. En nu.... is het weer niet goed!! Zelfs spreken sommigen smalend van «de laatste stuiptrekkingen van een wegstervend volk».

Zóó waar is het, dat wij allen jegens overwonnenen licht onrechtvaardig worden en steeds geneigd zijn de opkomende zon te aanbidden.

....Mochten er nog zijn, die meenen — in deze kwestie van Scheiding van Kerk en Staat — niet genoegzame gegevens te hebben, om niet enkel een luid, maar tevens een gemotiveerd oordeel uit te spreken — dezulken raad ik met klem de lezing aan van bovenstaand boek. Dan zullen zij zien door wie en hoe deze wet werd voorbereid; hoe de aanleiding daartoe gezocht en gevonden werd; hoe zorgvuldig het referendum van het algemeen kiesrecht ontweken werd; om welke armzalige en rooverachtige argumenten het budget van eeredienst werd opgeheven; hoe de 35.000 parochiekerken onteigend werden, met de geheime bedoeling er weldra maçonnieke en nationale feesten te vieren volgens den «calendrier laïque» zooals in deze zitting wederom werd voorgesteld door de Pressensé. Dan zullen zij zien, hoe overdreven de vrijheid zal zijn der voortaan onafhankelijke Kerk, zich troostend desnoods met het argument, dat Briand in de Fransche Kamer ten beste gaf: «Wat zou ons beletten deze al te vrijzinnige wet, het volgend jaar misschien reeds, te...... verbeteren?»

En dan — na de lezing van dit boek — mogen zij het verzet der Fransche Katholieken beoordeelen. Zij zullen het niet meer afkeuren.

R. DE GRAVE.

GESCHIEDENIS.

Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding, Nr. 76. LEO VAN DER ESSEN. Doctor in de Wijsbegeerte en Letteren. **Het ontstaan van Antwerpen.** De Nederlandsche Boekhandel. Antwerpen. (z. j.) blz. 59. prijs *f* 0.15.

Er zijn menschen die een hartgrondigen afkeer van zoogenaamde «University extension» hebben. Zij meenen, dat de wetenschap die aan hoogescholen wordt geleerd, door geen oningewijden mag worden opgenomen, zij vreezen, dat vulgarisatie van kennis, onvermijdelijk tot oppervlakkige onbeduidendheid aanleiding moet geven, zij hebben een hoogen dunk van Universiteitswijsheid, en een geringe gedachte van volksbekwaamheid.

Het ligt er maar heelemaal aan *hoe* en *wat* men het volk wil leeren. Verbreiding van nuttige kennis, begrijpelijke voorstelling van niet te subtiele

wetenschap, kan bij geen vriend van vooruitgang afkeuring vinden.

Het boekje, dat hier voor mij ligt behandelt het ontstaan v. Antwerpen, een onderwerp, niet te subtiel voor Hoogeschooluitbreiding, en dat op begrijpelijke wijze kan worden voorgesteld.

Alle reden dus er onze sympathie niet aan te onthouden. Het geldt bovendien *Vlaamsche* Hoogeschooluitbreiding, alle reden om het in *Nederland* meer bekend te maken; het komt van *Katholieke* zijde, alle reden om het in «Boekenschouw» te bespreken.

Zoo had het boekje, vóór ik het las, al mijn sympathie — en ik moet er tot mijn spijt bijvoegen — thans, na lezing, heeft het die niet meer.

Het boekje van 59 blz. behandelt in het eerste deel (tot blz. 15) de *legende* over het ontstaan van Antwerpen. Dr. v. d. Essen komt tot de gevolgtrekkingen:

I. De legende van Druoon Antigoon is eene episode van de legende van Brabo, den Brabantschen zwaardridder.

II. De legende van Brabo zelve is een deel der groote Cesars legende.

III. Daar het stadswapen: «de handen op de torenbanieren der burcht» ouder is, dan de legende, zoo kan de sage v. Druoon op het Antwerpsche wapen geen invloed uitgeoefend hebben, maar wel omgekeerd.

Tegen dat eerste deel heb ik weinig bezwaar. Alleen is het jammer, dat de Heer v. d. E. zijn derde conclusie niet heeft geformuleerd als ik het hierboven deed. Alle kracht van het argument zit natuurlijk in het *ouder* zijn van het stadswapen, en nu zegt Dr. v. d. E. (blz. 15): »daar de *oudste* stadzegel reeds de handen vertoont op de torenbanier der burcht». Nu is het wel waar, dat hij op blz. 12 een zegel heeft aangewezen uit de XIII[e] eeuw, en de legende dagteekent uit de XIV[e]/XV[e], maar bij het maken der gevolgtrekking had het argument waar het juist op aankomt niet mogen worden overgeslagen.

Het tweede deel van het boekje, behandelt de geschiedenis. Maar dit deel heeft mij nu bepaald uit mijn humeur gebracht. Is dat een omhaal over de geologische gesteldheid van Vlaamsch België, over de oude bewoners van het land, over de Romeinsche beschaving! Bijna alles wat van blz. 15—37 wordt gevonden, kon gemist worden of minstens veel beknopter ter loops gezegd.

Op blz. 37 eindelijk begint het boek zijn eigenlijk onderwerp aan te raken. Maar nu komt ook het oppervlakkige het duidelijkst aan het licht. Volgens Prof. Kurth is Antwerpen een Keltische naam. Waarom? Omdat de uitgangen: *apa*, *afa*, *ava* en *aha* door de Kelten werden gebruikt om waterloopen te benoemen. Zoo'n naam blijft nu de eeuwen door, met geringe wijzigingen bestaan; «Scaldis» (Schelde) is dus een Keltische naam, «En *zoo* (ik cursiveer) komt prof. Kurth er toe den ouden naam van Antwerpen Andoverpum te tellen tusschen de plaatsnamen «qui ont une physionomie *Celtique* ....» Dat is afdoende en klaar gesproken..... en men kan niet anders dan besluiten dat 't woord *Andoverpum* op een Keltischen oorsprong terugwijst».

Als prof. Kurth zoo redeneerde zou ik hem beklagen, ook al was hij doctor in de philosophie.

En waar zit nu het suffix *-apa*, *-afa* *-ava* of *-aha?* Zal een onontwikkelde daar nu *iets* van begrijpen.

Dit is nu wel het ergste voorbeeld van neerschrijverij. Maar ook met de rest bewijst Dr. v. d. E. zijn Vlaamsche geloofsgenooten geen dienst. Op het eind van het tweede deel zet hij dan ook geen conclusies, zooals na het eerste. Dat ware ook onmogelijk geweest. Resultaten geeft zulk werk niet.

W. M. van Elten.

AARDRIJKSKUNDE.

Dr. H. P. N. Muller: **Door het land van Columbus.** Haarlem, Erven F. Bohn, 1905.

De reis, in dit boek beschreven, werd in 1901 ondernomen met het doel de belangen der Zuid Afrikaansche Boeren bij verschillende regeeringen der Nieuwe Wereld te bepleiten. Een studiereis was het niet. Slechts vluchtig werden de voornaamste steden van het Oosten der Unie bezocht, daarna ging het van Chicago over Denver en Salt Lake City naar San Francisco en vandaar over Mejico en Centraal Amerika naar Curaçao en Paramaribo. Het onderhoudend geschreven reisverhaal biedt echter veel meer dan men van zulk een globetrottersreis zou verwachten. Zoo worden bijv. aan de Mormonen, hun stad, geschiedenis enz. 30 zeer lezenswaardige bladzijden gewijd; zoo leest men met veel genoegen het hoofdstuk over Californië en de Yosemite-Valley, de beschrijving der Cañons en niet minder die van het Indianendorp Laguna.

De schrijver reisde vlug. Tusschen El Paso en Mejico's hoofdstad schijnt hij nergens te hebben getoefd. Toch vertelt hij ons van elk der steden, op dien tocht voorbijgestoomd, een of andere bijzonderheid. Mejico's geschiedenis wordt in 16 bladzijden goed geschetst. Dan volgt een interessante kennismaking met Porfirio Diaz, wien de schrijver begrijpelijkerwijze zeer genegen is, maar van wien wij toch, bijv. bij het lezen van pag. 215, waar Diaz zijn kok neerschiet, een minder gunstigen indruk krijgen.

De hoofdstad Mejico, het stille Cuernavaca, Puebla, Oajaca, de ruïnen van Milta, het lieve Orizaba, waar de schrijver kennis maakt met den Amsterdammer Pater Wilde (sinds overleden), en waar hij bij de «zwartgesoutaande Jezuïeten» ten feestmaal gaat, de koffieplantage bij Fortin en ten slotte Vera Cruz, geven telkens aanleiding tot belangwekkende mededeelingen over land en volk van Mejico.

De aardige, levendige beschrijving van de aankomst op Cuba klinkt soms ietwat onwaarschijnlijk; het hoofdstuk «Rond de Caraïbische Zee» herinnert soms te sterk aan de beschrijvingen, reeds vroeger door Van Kol gegeven. Zeer leerzaam is vooral het laatste hoofdstuk (p. 401—490), gewijd aan onze koloniën.

Het werk bevat 71 goede fotografieën. Het is echter te betreuren dat de schrijver, die een fotografietoestel bij zich had, en zelfs eenmaal den trein liet stoppen om een kiekje te nemen (p. 250), ons toch meest foto's geeft, die wij elders reeds vroeger zagen.

Tusschen de reisverhalen onzer jongens- en meisjesbibliotheken zou men dit werk misschien liever niet plaatsen. Van jonge moedertjes van elf en twaalf jaar, die haar eigen kind zoogen (p. 162 en 250), van phallusdienst (p. 264), van een geschaakte vijftienjarige, die haar geliefde kust op den mond (p. 297) of van een reuzenkrab, die twee verliefden in hun bed komt storen (p. 397) behoeven onze kinderen nog niets te lezen.

E. v. M.

GENEESKUNDE.

Homaeopatische geneesmiddelenleer door L. L. Plantenga, gep. off. van Gez. 1e kl. — Waaraan toegevoegd eene alphabetiscbe woordenlijst van medische kunsttermen, uitgegeven bij J. C. Dalmeijer te Amsterdam.

In de inleiding geeft de schrijver eenige korte aanwijzingen over de algemeene regelen, die te volgen zijn in het toepassen der homaeopatische geneesmiddelen; over het diëet tijdens een homaeopatische kuur, en over de

voordeelen der homaeopatische geneeswijze. Dan volgt in alphabetische orde de lijst der homaeopatische geneesmiddelen met aanduiding der hoofdindicatie, en opsomming van het symptomencomplex, dat zij bestrijden moeten.

Vele verouderde zaken worden nog ernstig opgegeven; alleen bij welke ongesteldheden en ziekteverschijnselen de geneesmiddelen te pas kunnen komen, wordt aangeduid zonder het kleinste woord over hunne physiologische werking. Het boek wordt alzoo eene opeenstapeling van conclusies, zonder steunpunten, conclusies die de geneesheer met een weinig gezond verstand en redeneering zelf best en met meer zekerheid trekken kan. Het boek sluit met een tamelijk groot getal geneeskundige kunstwoorden in 't latijn, lijk ze in wetenschappelijke taal veel gebruikt worden, met hunne Nederlandsche vertaling. De Nederlandsche benamingen zijn over 't algemeen wel gekozen en verdienen meer gebruikt te worden. Dit is het nuttigste deel van het werk.

Dit boek, tot geneesheeren gericht, schijnt mij aan geen enkele ware behoefte te voldoen; en in handen van leeken, tot groote misbruiken en misverstand te kunnen leiden. Het dunkt mij dus onnuttig en overbodig te zijn.

DR. AUG. TIERENS.

Het ontstaan, het voorkomen en de genezing der vrouwenziekten van alle leeftijden door DR. ANNA FISCHER-DÜCHELMANN, uitgegeven door W. Hilarius Wzn. te Almelo.

De schrijfster heeft voor doel eenige begrippen over gezondheidsleer van lichaam en gemoed voor de vrouwen meê te deelen; in vier hoofdstukken worden beurtelings de kindsheid, de jonkvrouwelijke leeftijd, de rijpe-vrouwen leeftijd en de klimakterische leeftijd in eene eenvoudige en boeiende taal behandeld.

Naast eenige juiste gedachten over lichamelijke hygiene, bevat het boekje, waar het van de hygiene afwijkt en op het gebied der zedeleer en sociologie komt, vele on- en anti-christelijke stellingen en utopieën. Kortom voor christene vrouwen en meisjes een gevaarlijk boek, dat uit het huisgezin moet geweerd worden.

DR. AUG. TIERENS.

LETTERKUNDE.

Annuarium der Roomsch-Katholieke studenten in Nederland. Anno Domini 1906, G. F. THÉONVILLE. Leiden, 402 blz. prijs ingenaaid f 1.75, gebonden f 2.25.

Een kritiek op 't Annuarium is eigenlijk een kritiek op de besten van onze katholieke studenten zelf, op hun studies, hun opvattingen, hun idealen, hun woorden en daden, òf is geen kritiek. Maar Boekenschouw heeft mij een kritiek gevraagd. Dus vooruit.

Er zijn menschen — ze hebben altijd in Roomsche kringen geleefd natuurlijk — die meenen, dat het eenige hoogere goed, dat een katholiek voor een niet-katholiek doen kan, is: hem te bekeeren of voor zijn bekeering te bidden.

Zoo dacht er indertijd ook een mijner jonge vrienden over, althans in de praktijk. Maar de ondervinding heeft hem wijzer gemaakt. Ook vroeger wist hij, zeker, dat er behalve de leden van het lichaam der kerk — om het nu maar eens theologisch te zeggen — ook menschen waren, die behoorden tot de ziel van de kerk, en dat die in den hemel konden komen, evengoed als wij. Hij wist dat heel goed maar hij wist óók, dat die tweede kategorie toch eigenlijk, zij het dan dikwijls met heel weinig schuld, maar half werk deed; en als jongeman wou hij van alles het beste:

hij zou er dus, zij het door z'n woorden, zij 't door z'n daden, zij 't door z'n bidden maar eens eenigen bekeeren, d. w. z. hen over doen gaan tot het heusche lichaam der katholieke Kerk, hen m. a. w. heel en al katholiek maken. Dat is nu al lang geleden: gewerkt heeft hij ervoor, en gebeden niet minder, en bekeerd hoeveel? Geen een. Nu ligt dat (daargelaten de vrijmachtige genade Gods) natuurlijk aan hem, aan zijn onvoorzichtigheden, zijn domheden, kortom zijn gebreken en tekortkomingen. Maar dat ligt toch ook nog aan iets anders. Want heeft hij aan de menschen, waar hij op werkte, nu heelemaal niets goeds gedaan? Leven zij nog in hun vooroordeelen tegen Rome, zijn ze nog determinist in woord en daad, negeeren ze nog het Godsbestaan en het natuurrecht, zijn zij er nòg zoo zeker van, dat het na den dood geheel en al met hen gedaan is? Nee, dat niet. Lukte het zelfs niet bijwijlen den eene het vloeken af te leeren, een ander uit blind verdriet aan dragelijk vooruitzicht te helpen, een derde door voorbeeld te doen beseffen, dat kuisch leven toch in elk geval mogelijk was, een vierde de redelijkheid van een openbaringsgeloof zelfs te doen toegeven; lukte misschien niet nog veel meer? Zeker zij zijn nog vrijdenker, dat meenen ze ten minste, maar 't zijn edele flinke kerels, die beseffen wat plicht is en er naar trachten dien te volbrengen. Zouden zij of zou althans een of ander onder hen misschien reeds tot de ziel der Kerk behooren? Of zou — als deze mogelijkheid, nog te gewaagd lijkt — op het stervensbed voor één of meerderen hunner, die weinig zonden deden niet het uur van genade kunnen slaan? Ik houd niet van «le petit nombre des élus» wat ook een of meer mannen Gods daarover in 't midden hebben gebracht; tegenover hen staat een phalanx van heel-anders getuigende autoriteiten. In ieder geval is deze *hoop* op stevige grondslagen gebouwd. Het onderscheid tusschen het lichaam en de ziel der kerk is in onzen tijd een der meest troostrijke leerpunten van ons *geloof*. En het streven naar propaganda voor de ziel der kerk is, bij onmogelijkheid van het betere, toch een toewijdingsdaad van Christelijke *liefde*.

En daarom vind ik dan ook het Annuarium van 1906 zoo bizonder gelukkig, omdat daarin meer dan vorige jaren, meen ik, ditmaal het apostolaat van den degelijken katholieken student zoo veelzijdig en heerlijk wordt belicht.

Neen, neen, het was geen toeval dat de schrijver van het artikel in de *Vox studiosorum* van 15 Febr. (men leze het interessante stuk zelf) onder den machtig-bekorenden invloed geraakte zijner Roomsche vrinden: alles, alles, letterlijk alles in het mooie dikke boek is getint in het zelfde zilveren licht.

Of is Augustinus' gang «naar de wijsheid» niet als het ware bij voorkeur voor zoekenden, die nog niet hebben gevonden, spreken de vijf verslagen niet alle van een eerlijk dispuut tusschen geloof en wetenschap dat op de volmaakste eenstemmigheid uitloopt? Is de studenten retraite niet zóó beschreven dat menig ongeloovige moet denken: hadden wij ook zoo maar iets!

Maar — zegt iemand — dat alles was vorige jaren toch zoo ongeveer hetzelfde. 't Is mogelijk, maar mij heeft het nooit zoo getroffen. En bovendien uit het mengelwerk kwam vroeger zóó sterk als thans toch die dóór-daverende toon niet aangegolfd.

Vooral Utrecht is in het Annuarium sterk geprononceerd, ja, ik zou bijna zeggen, de Utrechtenaars geven den toon aan, zingen de aria en van de andere Universiteiten komt het accompagnement. Ik ken geen enkele der Utrechtenaars persoonlijk, ik weet niets van hen, dan wat ze nu en vroeger in het Annua-

rium gaven, persoonlijke sympathieën zijn dus uitgesloten, maar ik dweep, in den waren zin des woords dweep ik, niet met de drie stukken van hen, — op elk is nog al wat af te dingen — maar met den dieperen geest, waaruit zij alle drie schreven, en die in de Utrechtsche «Veritas» schijnt thuis te zijn: voornaam, edel, vroom, kranig, kortom, juist zóó gelijk katholieke studenten moeten zijn, willen zij den bewonderenden eerbied van andersdenkenden afdwingen, en uitoefenen het boven aangeduide apostolaat.

E. v. d. Heijden, Gerard Brom en A. K. Noyons vormen hier een schoone trits, waarbij het ons alleen leed doet, nu hier niet te hooren medespreken hun uit vorige Annuaria bekenden schoon ietwat meer gestyleerden geestverwant L. J. C. van Gorkom.

De *Sonate* in hare gedegen mannelijke beminnelijkheid, de *Bekeering* van mystieken eenvoud met hier en daar waarheidskarbonkels ertusschen, het Allerzielen of nog liever *de toren* in Allerzielen zijn evenzooveel hemelboden voor velen die gelijken op den schrijver in de Vox Studiosorum.

Maar gelijk ik zeide, ook de andere hoogescholen klinken mee in denzelfden toon: Uit Amsterdam spreekt *vooral* Richard van Pelt, de Vincentiaan, uit Groningen William Slater met z'n mijns inziens zeer goed geslaagde typeering van een allerbenijdbaarsten zielevriend, uit Leiden de mooie optimist H. v. d. Velden, en uit Delft de aandurf van ons Katholieke overtuiging met de moderne wetenschap en kunst vereend, van L. Feber en E. Beekman.

Maar er is nog een ander apostolaat, dat, schoon iets minder op den voorgrond tredend, toch nog duidelijk genoeg in het Annuarium uitkomt: de adelende invloed der *beste* en betere onder de Katholieke studenten op hunne alleen-maar-goede collega's. Het Delftsche jaarverslag komt er ronduit mee voor den dag: beter opkomen! den Amsterdamschen praeses moet het bij de herinnering aan de studenten-retraite al eveneens uit de pen: beter opkomen, op de retraite namelijk! Richard van Pelt als Vincentiaan mag het niet zeggen, maar preekt door zijn voorbeeld: Hoeveel studenten *konden* er Vincentiaan zijn, en zijn het nièt? Schmutzer sprak na de studenten retraite in denzelfden geest manend tot «ernstige studie, door een diepe vroomheid bezield met een hooger leven».

Moge ook dit apostolaat immer verder om zich grijpen, allen hier beneden reeds tot innig geluk, de katholieke zaak in Nederland ten steun, God ter overvloedige eere!

Ik maak hier voortdurend onderscheid tusschen de beteren-beste, ter eene, en de alleen-maar- of nog-minder-dan-goede onder onze katholieke studenten ter andere zijde. H. v. d. Velden heeft dit onderscheid veel te veel weggedoezeld. Door de minder-braven aanstonds erg zwart te maken kon hij met een schijn van waarheid hun aantal tot eenige uitzonderingen terug brengen; maar volgens *vele anderen*, misschien niet minder op de hoogte dan v. d. Velden, vormen de beteren en besten die in het Annuarium aan het woord komen, en bij v. d. Velden alleen worden beschouwd, *nauwelijks de helft der katholieke studenten.* En zou voor die andere helft nu een katholieke Universiteit niet beter zijn? Zij juist zouden er niet komen, antwoordt v. d. Velden. *Zij juist* zullen er door hun ouders of door de geestelijkheid naartoe worden gestuurd, wou ik hopen. Of ik dan zoo innig overtuigd ben van het alleen-zaligmakende eener katholieke Universiteit, van het ongenoegzame der bizondere katholieke leerstoelen? Voorloopig nog niet; maar ik-voor-mij mis de profetische gaven om te voorzien, hoe alles zich zal hebben omgevormd, als de bisschoppen den tijd

gekomen achten om het eene systeem te ruilen voor een ander. Eerst bizondere leerstoelen, daarover zijn allen het eens. Maar eer naar v. d. Velden's conclusie de statuten der St. Radbouds-stichting zullen zijn herzien, geloof ik, dat er nog heel andere argumenten bijgebracht zullen moeten worden. De studie van v. d. Velden getuigt van degelijke studie in de richting van zijn wenschen maar mist den onpartijdigen grondslag van koude objectieve realiteit.

En nu kom ik aan de geleerdheid. Vreemd dat vooral Delft altijd hierin victorie kraait! Ik wil er wat langer bij stilstaan, want het verdroot mij het Annuarium overal slechts letterkundig gerecenseerd te zien, de wetenschappelijke stukken werden met een hoofsche buiging als: *helder*, of zelfs door iemand, die wel eens namelijk echt kan zijn, als *voor-goed-afdoende* gecomplimenteerd. Ik hou niet van complimentjes, als ze onverdiend zijn. L. Feber en E. Beekman verdienen een compliment voor hun mentaliteit, hunne manier van denken en studeeren en daarvoor is hun boven, reeds ons eeresaluut gebracht, voor het wetenschappelijk resultaat verdienen zij *niets dan distincties*. En die wil ik ze dan ook een zoodje aan de hand doen. Niet-volledig, (de hemel beware mij en de lezers van Boekenschouw) maar toch zoo eenige voorname, die hun conclusies aanmerkelijk zullen verschuiven.

De vier strenge argumenten in *Kunst en Tendenz* met eenigen ophef aangekondigd, zijn allesbehalve afdoende: A en B zijn niets dan een redeneering per analogie, die door een simpel nego paritatem omvervalt. En wil men een bewijs van die negatie: het begrip «waarheid» is zoo klaar als een klontje. «Diepe waarheid, oorzakelijke kennis ten einde toe» is ook al zoo scherp formuleerbaar en begrijpbaar, als men het maar wenschen kan. Welnu, dat is het object der wijsbegeerte. Maar het object der kunst, de schoonheid, definieer dat eens! Verder is het argument A al heel vreemd opgezet: tendenz wordt zoo in de gauwigheid met wijsgeerigheid geïdentificeerd. Neem b. v. Cyrano de Bergerac. In de redevoering bij zijne intrede in de Académie, zegt Rostand met evenveel woorden, dat dit stuk een tendenz-stuk is, maar is de tendenz in den Cyrano: «wijsgeerigheid»!?

In argument B. wordt «de gedachte» als factor ingevoerd. Och, zouen we van al deze termen: *tendenz, wijsgeerigheid en gedachte* eens een definitie mogen?

In C. wordt allen tegenstanders in eens de «absurditeit» toegedicht: «dat de kunst *slechts* (ik cursiveer) ten doel heeft wijsgeerige of moreele waarheden op fraaie, aangename wijze voor te dragen." Is dat soms het contradictorium van «Het object van alle kunst is de schoonheid en meer niet.»? Ik hoop toch dat Feber wel weet, dat een redeneering uit het ongerijmde op het contradictorium der thesis moet gebaseerd zijn. Argument D is eenvoudig onbetaalbaar. Uit een praktische inductie, waarop hij zelf bekent dat eclatante uitzonderingen voorkomen, erueert hij een ontologische algemeenheid!!! En dit is nu juist het gedeelte van deze studie dat bedoelde te zijn: «het mathematisch betoog, of althans de benadering daarvan» «het stroeve, exacte betoog» waarin «de gewisheid van het effect en de waarde der resultaten» bij voorbaat worden geroemd! Is 't *mijn* schuld, dat ik er geen argument in zie? En nu zal men zeker denken, dat ik een erg-antieke tegenstander ben van alle moderne kunst. Het tegendeel is waar; zelfs onderschrijf ik de conclusie van de dusgehavende redeneering zonder éénige aarzeling: «De tendenz is geen essentieel bestanddeel der kunst» natuurlijk niet! En het beste argument hiervoor is een der mooie moderne sonnetten aan te

halen, die er in menigte zijn, die zijn kunst, en hebben geen tendenz. Dus. Iets anders wordt het evenwel, als een zeer lyrische sprong onzen kunstphilosoof van deze waarheid blijkbaar door immediata illatio naar de leuze: kunst zonder tendenz, l'art pour l'art! doet oversteken.

De erkende waarheid van boven toch, laat de mogelijkheid open, dat de tendenz in sommige soorten van kunst een accidenteel maar onmisbaar bestanddeel zou kunnen zijn; terwijl *deze* leuze niet alleen blijkens de algemeen-aangenomen beteekenis, maar ook naar Febers eigen uitwerking alarm roept tegen beslist alle inwerking van tendenz op kunstgebied. En deze distinctie komt niet uit mijn theoretischen koker van speculatieve termenwijsheid, maar wordt mij opgedrongen door de feiten. Eer ik echter deze feiten bijbreng geef ik een definitie van *tendenz* om zoo gemakkelijker te kunnen constateeren, of zij al of niet in de te noemen kunstsoorten een accidenteel maar onmisbaar bestanddeel is. Tendenz in kunst dan is de bedoelde inwerking van den kunstenaar op der kunstgenieters wil [1]) en daden innerlijk of uiterlijk. Welnu deze bedoelde inwerking is dan ten eerste een onmisbaar bestanddeel in alle *kerkelijke kunst.* De kerkelijke kunst moet naar haar roeping den mensch opvoeren tot het hoogere, zij moet stichten, zij moet devotie wekken, zij moet naar kerkelijk instituut bijdragen tot de godsvrucht. Ja zegt Feber op blz. 207 dat zal ze van zelf doen, maar daar mag de kunstenaar heelemaal niet aandenken. Dat mag hij niet bedoelen. De kerkelijke voorschriften denken er anders over, en de middeleeuwsche praktijk met haar onnavolgbare kathedralen is daar, om ook het aesthetisch gerechtvaardigde van deze kerkelijke wetten te staven.

Maar verder de tragedie: alle tragici van de oude Grieken af, over Shakespeare en Corneille tot Ibsen en Rostand zijn tendenz-kunstenaars geweest. Zou het misschien dus niet de moeite waard zijn, te onderzoeken of zij daarin niet gelijk zouden kunnen gehad hebben? Dat zijn toch allen koppen, die er iets van weten kunnen. Ik meen nu, dat verstandige wijze wenschen, zich onmogelijk een heelen avond in het medelijdenswaardig lot van groote zielen kunnen verdiepen, zonder daaruit een praktische levenswet voor hunne miseries voor hunne daden te zoeken. Welnu, moet dan de kunstenaar, die een tragedie geeft, aan dat allernatuurlijkste menschelijk begeeren niet voldoen? Moet hij die neiging niet tegemoetkomen? zal de indruk er niet dieper, het medelijden er niet inniger, de bewondering er niet hartelijker om zijn, als de toehoorder in het eigen hart, in het eigen leven, in het eigen streven, een bezielden weerklank kan doen opkomen van zijn voor-hem-optredende idealen?

't Zelfde ongeveer geldt voor een roman van het groote genre, en kortom voor alle kunstwerken, die een langeren tijd en met menschelijke wederwaardigheden den kunstgenieter willen boeien.

Ik kan op de verdere uitwerking dezer algemeenheden evenmin als op nog-vele kleinere en grootere onjuistheden in 's heeren Febers betoog nader ingaan; alleen wil ik — ook.... om niet als betweter te gelden — ten slotte mijne volle instemming betuigen met de volgende hard-noodige afstraffing.

»Door velen wordt nog maar altijd de »absurde bewering verdedigd, dat het »modernisme.... met het katholicisme on-

---

1) Feber zou hier — blijkens zijne voorbeelden en termen — ook nog «verstand en begrippen» tusschenvoegen. In dit geval sluit zijne leuze: »kunst zonder tendenz» dus ook alle didactische poëzie uit. Ik houd mij echter liever aan de gebruikelijke beteekenis der woorden.

»vereenigbaar is. De modernen eischen »niets dan waarheid, schoonheid en pre- »ciesheid; ontleedt nu het begrip waar- »heid, en ook de beide andere; ontleedt »ook het begrip pantheïsme, en vertel »nu eens in hoe verre dat laatste begrip »van de fundamentaalbegrippen der mo- »derne school zegbaar is. Immers in het »geheel niet».

Ik hoop dat ik over Ostwald's Natuurphilosophie korter kan zijn.

Ostwald is positivist, neemt dus geen wezens-onderscheid tusschen begrippen en voorstellingen aan, en dientengevolge houdt hij alle conclusies van redevoeringen voor gerechtvaardigde vermoedens, maar niet meer.

Ostwald verwerpt de atoom-theorie en alle oudere leerstelsels over het wezen der stof, en stelt daarvoor zijne energetiek in de plaats.

Om deze twee hoofdpunten groepeert Beekman nu zijn betoog. Ik weet eigenlijk niet goed, waarom hij het oorbaar heeft geacht, het bekende onderscheid tusschen begrip en voorstelling zoo uitvoerig te behandelen. Tien volle pagina's zijn hem daar amper genoeg toe. Niet dat het vraagstuk er niet belangrijk genoeg voor zou zijn; maar omdat de heer Beekman toch zelf wel gevoeld zal hebben, dat *hij* daaromtrent niets belangrijks in het midden te brengen wist. We krijgen toch niets dan een mager afgetrokken soepje met hier en daar een bedenkelijken bijsmaak. Zoo schiet elk linguist in een onbedaarlijk lachen als hij daar op blz. 261 die mooie citaten van Max Müller onder de oogen krijgt. Ik weet wel, dat die al door een heele serie psychologische handboeken zijn heengewandeld, maar dat neemt niet weg dat ze allerpotsierlijkst zijn en blijven, daar ze zoowat juist het contrarie inhouden van wat op 't oogenblik ieder deskundige daaromtrent weet. Zeker de taal geeft in deze kwestie doorslaande bewijzen, maar dan moet men het een beetje anders aanpakken als Max Müller. Zie b. v. E. Martinak: Psychologische Untersuchungen, Leipzig 1901, of Leuvensche Bijdragen VI blz. 48 vlgd. Maar ook verder, geen zweem van vakkennis. Zoo heeft Binet al die mooie praatjes van Ribot en de «schitterende paginaas» van Taine reeds lang in de schaduw gesteld door zijn «Etude expérimentale de l'intelligence». Maar goedschiks kwaadschiks het bedoelde bewijs, al culmineert het dan ook in een vreemde abstractie-terminologie, wordt toch geleverd. Veel bedenkelijker wending neemt de gedachtenloop, waar nu uit die begrippen het goed recht van redeneering wordt afgeleid. Daar wordt me op blz. 269 ineens zoo maar tusschen de regels door de inductie geloochend. Alle menschen zijn sterfelijk, Cajus is een mensch, Ergo is Cajus sterfelijk. «Zeker,» geeft Beekman Ostwald toe »hier is »niet meer dan een vermoeden mogelijk. »Een groot aantal ervaringen leerde »mij de sterfelijkheid der menschen, »en nu vermoed ik het ook van Cajus. »Het is echter onmogelijk te bewijzen, »dat het begrip sterfelijkheid noodza- »kelijk behoort bij het begrip mensch; »ware dit het geval, dan was het voor- »beeld goed, maar was het een zeker- »heid, geen vermoeden meer. De major »echter van Ostwalds voorbeeld is geen »abstract oordeel, maar een collectief, »uit ervaringen gevonden, en ervaringen »leveren nooit meer dan waarschijnlijk- »heid." Sapienti sat.

In het behandelen van Ostwalds energetiek is Beekman al niet gelukkiger. Met het bewijs van het onderscheid tusschen substantia en accidens meent hij de theorie van Ostwald een doodelijken slag toe te brengen. Als hij evenwel geweten had dat de bekende theoloog Palmieri in zijn philosophischen cursus een dynamisme had verdedigd, dat als ondergrond voor Ostwald's hypothese magnifieke diensten zou kunnen be-

wijzen; ja, dan zou het heele stuk waarschijnlijk wel in de pen gebleven zijn. Met een distinctie tusschen *energie die eigen ruimte inneemt*, en *energie die dat niet doet* is in die opvatting het noodige verschil tusschen stoffelijke substanties en accidenten gevonden. Ik zeg hiermee niet dat dit zoo is, of zelfs niet, dat ik dat zoo meen; alleen maar, dat dit zeer goed mogelijk is en dat Beekman met z'n redeneering dus niets bewijst. En was het hierbij al weer maar gebleven! maar op blz. 286 vlgd. wordt (met of zonder medeplichtigheid) [1]) de naieve meening geuit als zou men *alleen uit de opeenvolging* van beweging *a* en beweging *b* of van beweging en warmte tot causaal verband hebben geconcludeerd. Dat mag misschien in een medioker handboekje ooit gebeurd zijn, maar Beekman weet toch zeker heel goed, hoe de wetenschappelijke wereld een conclusie van causaal verband pleegt te motiveeren namelijk door de bekende vier inducties.

Werkt a, dan ook b; werkt a niet, dan ook b niet; werkt a meer, dan ook b evenredig meer; werkt a minder, dan neemt ook b in dezelfde mate af. Pas als deze vier verhoudingen door min of meer kompleete inductie zijn gestaafd, hebben wij het recht, maar dan ook den plicht tevens, in *a* de oorzaak van *b* te zien, en niet een voorwaarde of gelegenheid.

En nu mag men nog zooveel metaphysieke beschouwingen houden over beweging en haar wezen; dat het bewegende lichaam als zoodanig oorzaak is van de beweging of de warmte, die het door zijn stoot in een ander lichaam verwekt, is door de beschreven vierdubbele inductie *met besliste zekerheid bewezen.*

Iets anders is: de *werking* van die oorzaak nader te kennen. Zijn warmte, licht, electriciteit, aantrekkingskracht niets dan omzettingen van eenzelfde arbeidsvermogen gelijk wij het in een bewegend lichaam kennen? Wie zal het zeggen? Maar op grond *zijner* redeneering mag Beekman het ook niet ontkennen. Om te besluiten lijkt mij door onze distincties het praedikaat van de eindconclusie: «Het oplossen der materie in een samenzijn van substantieele energieën is onmogelijk» te moeten worden gewijzigd in «voorloopig nog niet solide probabilis». Meer niet.

En nu zullen de mindere goden van den Annuarium-Olymp het mij wellicht heusch niet ten kwade duiden, dat ik hun elk ook nog niet met een feestelijke begroeting vereer. Vooral als ik uit pure toegenegenheid hun uiterharte toewensch dat ze brave apostelen mogen blijven en degelijke geleerden mogen worden. Vivat, crescat, floreat het Roomsche streven onzer kranige studenten!

MAGNASPÈRO.

1) Ik heb het aangehaalde handboek niet bij de hand.

Het Jaarboekje van Jos. Alb. Alberdingk Thijm. 55e jaar, 1906. Nijmegen, MALMBERG. Prijs f 1.25.

Kan ik het helpen, dat ik bij het lezen van het jaarboekje ditmaal zoo dikwijls de Redactie iets heb moeten vergeven? Met de inleiding begint het al: «Het natuurkundig overzicht blijft tot ons leedwezen dit jaar weg».

't Is als een akte van berouw: »Wij hadden in dien tusschentijd nog best een anderen medewerker daarvoor kunnen bijwinnen, maar wij hebben het gelaten". En het goede voornemen, het volgend jaar beter te doen, gluurt zelfs maar ternauwernood tusschen de flauwgestyleerde regeltjes door! Als het jaarboekje wil zijn wat het bij het ingaan der nieuwe reeks beloofde, dan *mag* daar geen Natuurkundig Overzicht ontbreken. Er zijn er — de redactie hoort

waarschijnlijk niet onder hen, — die de natuurkunde minstens even hoog schatten als al het andere, en in de laatste jaren zijn er verschillende katholieke Doctoren in natuur- of scheikunde gepromoveerd, die voor een dergelijke taak uitstekend zijn opgewassen. Laten wij dus hopen, dat de redactie een volgenden keer, niet met zoo'n onvolmaakt akte van berouw hare Nieuwjaarsgave zal inluien.

Van dat inluien gesproken: zélfs de redactie van het Jaarboekje heeft de epidemie van «onverdraagzame gelijkhebberij« in het bloed gekregen. Is 't al niet erg genoeg dat in minder gesoigneerden kring sommige letterkundigen als driftige kwajongens schelden en blijven terugschelden om toch maar het laatste woord te hebben? De helft van het «Woord vooraf» wordt in beslag genomen door een afstraffing waarvan de *bon ton* niet te roemen valt. Weg ermee met dat doornig onkruid, om de beeltenis van Pater van Meurs past een krans van vrediger vriendlijker bloem!

En nu de Algemeene Overzichten. Verdienstelijk zijn ze, alle vier; de twee laatste zelfs meer dan verdienstelijk. Waarom ik aanstonds deze voorkeur uitspreek? Omdat de twee eerste meer kronieken, de twee laatste ècht-geschiedkundige werkstukken zijn. O zeker, ik weet dat bij sommigen de liefde tot objectiviteit in een eenzijdige verachting voor meer persoonlijke overzichten opgaat, en voor hen is natuurlijk het werk van Professor Vlaming en het Kamerlid van Vuuren bijna ideaal. Maar ik weet ook dat menschelijk streven en doen nu eenmaal niet van steen is, en dat er levend verband is tusschen een streven hier en een daad daar; en dat dus — moge een kroniekmatige opsomming hare verdiensten hebben als kataloog b. v. voor een oudheidkundig museum, waar steenen naast elkaar staan — het achter-elkander vermelden van feiten zonder meer een grievende leemte vertoont aan niet-ten-onrechte éénig-gevierde objectiviteit. Die *schuil*gaande objectiviteit! Voor den gewonen toeschouwer een vaag bevroed geheim, is zij voor den dieper-weter de alléén-belangwekkende werkelijkheid. Want *zij* is oorzaak, en de in 't licht staande feiten zijn niets dan *haar* noodwendige werking en gevolg. De historie die leerde hoe *is en geweest is* kan niet halen bij de geschiedenis die weet hoe dat alles is *geworden*. Maar de wordingsgeschiedenis, dat levend verband van menschendaden, is innerlijk. Zij moet dus worden nagespeurd door één, die met de strevers en daders mee kan leven, die midden tusschen het streven en doen instaat, en die groot genoeg is om al het woelen en bruisen dier heele sfeer in zich op te nemen: levend en waar. Zeker praktisch zal, als die groote zijn wordings-verhaal dan uit gaat spreken, zijn persoonlijkheid meestal een vleugje van vooringenomenheid of eenzijdigheid of partijdigheid doen wazen over het kleurig vizioen; maar dan is het aan ons kleinere menschen met gezond verstand, dat aanstonds aan elkander aan te wijzen, en zoo de fout te corrigeeren, maar het kleurig, het levend, het dieper vizioen dat hebben we!

En aan een kroniek hebben we dat niet!

O, de overzicht-schrijvers kunnen zoo wonderveel nog van elkander leeren. Bij pastoor Vlaming is alles even mooi en goed, bij Gerard Brom deugt er niets. Pastoor Vlaming zoekt bijna voor elke lofspraak steun bij een deskundige autoriteit, Gerard Brom verwaardigt zich zelfs niet met een enkel argument de tallooze anders-meenende autoriteiten te kennen. Gerard Brom duidt heele toch zeer interessante verwikkelingen met één enkel woord aan, van Vuuren geeft van alles de stukken in extenso,

en Averkamp durft de redactie blijkbaar niet jagen op de drukkosten van een paar regels teekenende muziek; maar vóór vóór alles, mogen zij trachten door ineensmelting hunner verschillende eigenaardigheden het volgende jaar alle vier te geven: een *objectief* relaas van de feiten *in hun verband.*

Zeker ik begrijp heel goed, dat het op het Geloof- en Wetenschappelijk evenals op het politieke terrein veel moeilijker en ondankbaarder is dan op kunstgebied een typeering der verschillende stroomingen te wagen, omdat elke typeering toch altijd in laatste instantie een waardeering moet blijken. Maar het *eind*doel der katholieke werkers is toch niet: elkander nooit pijn doen; meegaandheid met gebreken is niet onze *eerste* plicht. En laat men dan niet vóórwenden: «daartoe ben ik niet bevoegd.» Mocht dit *inderdaad* zoo zijn, dan moet de redactie naar een hooger staand medewerker omzien; maar oordeelt die *door hare uitnoodiging* een schrijver bekwaam, dan mag hij ook uit kracht van die volmacht in het jaarboekje openlijk zijn opinie zeggen, al is hij dan in jaren nog jong.

Eer ik nu van de kern afscheid neem, nog iets in het algemeen. Grijpen de vijf traditioneele overzichten op allerlei punten in elkander, zij omvatten in geenen deele alles, wat ons belang inboezemt, m. a. w. van de indeeling is al zeer weinig goeds te zeggen. Als de redactie nu b. v. eens bij de Duitschers in de leer ging en den «Literarischer Ratgeber», — die tusschen twee haakjes van ons jaarboekje óók heel veel zou kunnen leeren en op heel wat principieeler punten — te rade nam om te zien in welke groepen die technisch-zeker-hoogstaande kracht onze hedendaagsche kultuur weet te scheiden; ik geloof dat er met eenige mutata mutanda, een mooie en rijke groepeering zou overblijven. Natuurlijk zou dan elk overzicht geen kleine honderd pagina's mogen beslaan, gelijk het kamerlid van Vuuren zich in dezen jaargang heeft toebedeeld; maar zou dat heusch een schadepost beteekenen? Dan kon bovendien elk vakman op eigen terrein blijven; kortom overzichten gelijk dat van Averkamp over Muziek! Maar zulke dan een stuk of tien!

Wat nu het bijwerk betreft, in aansluiting bij 't bovenstaande dunkt mij dit veel te overvloedig. Vlaming, Averkamp en Brom vullen 87: van Vuuren ook 87, de overzichten dus samen nog geen 175 van de 396 bladzijden. De verzen zijn in oorbare kwantiteit vertegenwoordigd, alleen is de kwaliteit bedroevend. Toch weet ik het in de redactie prijzenswaardig, als zij de Thijmsche traditie getrouw in het Jaarboekje aan de jonge zich liefst nog niet noemende poëten een bescheiden plaatsje inruimt, maar daarom behoeft ze nog niet een voorraad prullen te aanvaarden van Felix Rutten, die elders getoond heeft zooveel beter te kunnen. Dat ze die kleine onuitgegeven versjes van Schaepman opnam, acht ik eene daad minder van smaak dan piëteit.

De verdienstelijke bijdragen van L. van Miert, B. H. Molkenboer, J. Sterck en den eeuwigjongen Allard zijn hier natuurlijk even juist op hunne plaats als de innige karakteristiek van Thijm zelf door Maria Viola. Maar waarom de novelle van Marie Russel en de wel wat-breed-hangende Vondel-studie van J. Boelen aan de Katholieke Illustratie en de Studiën werden afgesnoept, kan ik bezwaarlijk achterhalen.

De beide illustraties zijn uitstekend, en de omslag van onzen Molkenboer vind ik altijd weer mooi opnieuw.

MAGNASPÈRO.

Aya Sophia door H. J. A. M. SCHAEPMAN. 4e druk. Utrecht. Wed. J. R. van Rossum. 8o,V, 232 blz. f 1.25 geb. 1.90.

Gelukkig, het leeft nog, het boek, door

de massa van hen, die het niet gelezen hebben, uitgelachen en zelfs door enkelen, die er wel iets van begrijpen, veroordeeld. Het was dus niet waar wat Kloos zei, dat Schaepman tot de dichters behoorde, die maar voor één generatie schrijven.

Deze nieuwe uitgave zal, hoop ik, hen, die het gedicht nog niet gelezen hebben eraan herinneren, deze leemte in hun letterkundige ontwikkeling aan te vullen.

Maar voor dezulken één raad.

Laat zij den «voorzang» en de 2 zangen «Charlemagne» en «Wedergeboorte», die er later tusschen geplakt zijn, overslaan, want toen Schaepman die zangen maakte was hij alleen nog maar politicus, redenaar en prozaschrijver.

J. HUDDLESTON SLATER.

Eerste Verzen van P. J. VAN BAARDA. Amsterdam, Meulenhoff. 12°, 48 blz.

De moderne dichters gehoorzamen aan de wetten van Kloos, maar och dat zij één wet beter opvolgden: die der oorspronkelijkheid.

Zoo zou men aan de verzen van dezen dichter heusch niet zeggen, wat hij op bl. 45 beweert, dat hij een «wilde phantasie» heeft. 't Gaat weer hoofdzakelijk over een Lenteavond, een zomeravond, een zomernacht, een zomermorgen, de herfst, en de rest over 's dichters meisje. Heusch men moet iets bijzonders zijn, om mooi te blijven, als men *altijd* zijn eigen stemming berijmt.

De niet te verwaarloozen — hoewel eenige — verdiensten zijn: tamelijk zuivere smaak (een zeldzame gave bij de tegenwoordige dichters) en een welluidende maat, hier en daar op het mooie af.

De ietwat pantheïstische «aanbidding» van zichzelf en zijn meisje komt slechts hier en daar voor en is, geloof ik, niets als een reminiscentie aan Kloos en Perk, van welke beide hij liever de oorspronkelijkheid had moeten navolgen.

J. HUDDLESTON SLATER.

Verzen van NICO VAN SUCHTELEN. Haarlem, Erven Bohn.

Nico van Suchtelen is een hardnekkig verzenmaker.

Zonder ooit een dichterlijk idee te krijgen, rijmt hij, rijmt hij almaar door, steeds zich handhavend op hetzelfde niveau van correcte middelmatigheid. Zijn verzen zijn nooit welluidend maar altijd correct gebouwd. Zijn gedachten en gevoel nooit mooi, maar ook haast nooit zoo leelijk, dat hunne belachelijkheid bij het doorworstelen des bundels ons een oogenblik verpoozing geeft.

Eerst verveelt hij zijn lezers met een proloog van een 300 versregels, dan met de eindeloos langdradige »Zonnezege», waarin de dithyrambisch-hoog bedoelde beurtzang tusschen Froh en Wodan. Dan met een treurspel Kroisos. (Ik wilde, dat ook eens een goed dichter voor de afwisseling een treurspel maakte in plaats van sonnetten). Dan met het dwaze Epanatolion. Dan met verzen, die tenminste de voor slechte verzen niet geringe verdienste hebben, dat zij spoedig uit zijn. En tot slot nog een Epiloog van 200 verzen, waarin o. a. van de »aroom'ge rokken" der maand Mei sprake is.

Hoe komt zoo'n man er toch toe, om zijn verzen uit te geven?

Wat godsdienst en zeden betreft, al is aan zijn verzen eenigszins het conventioneele Theosophische odeurtje, zij zullen een Katholiek geen kwaad doen, of 't moest zijn door tijd verbeuzelen.

J. HUDDLESTON SLATER.

Verzen van VOLKER. Amsterdam, Van Kampen.

Een eigenaardig onvoldragen bundeltje. Het is wel origineel, nu men bijna

alleen nog maar op den vorm let, zonder zich om den inhoud en vooral zonder zich om de *gedachte* te bekommeren, Volker in zijn inleiding te hooren verklaren, dat hij deze beide wil hooghouden ook met verwaarloozing van den vorm. Maar waarom nu met verwaarloozing van den vorm? De vorm kan niet verwaarloosd worden zonder dat de inhoud lijdt en vice versa. »Inhoud en vorm zijn *praktisch* identiek.» (Longhage, *Theorie des Belles lettres:* 3, 1, 2.) Hij, die u leest, ziet van uw gedachte niets anders dan wat uw vorm ervan uitdrukt.

Nu zijn de ideeën van Volker wel eens min of meer genietbaar, maar zij gaan verloren in dien hopeloos slordigen vorm. Soms is 't of een klein kind de verzen gemaakt heeft: 't rijmt wel eenigszins, maar rythme is er in de verste verte niet.

Tegen de zeden staat er niets, tegen de godsdienst zoo weinig in, dat ieder het gerust kan lezen.

J. HUDDLESTON SLATER.

ROMANS EN NOVELLEN.

Saïd Ben Ali, naar het Zweedsch van SOPHIE ELKAN, door A. H. THIEME. — Amsterdam, H. J. W. Becht 1905.

Saïd Ben Ali is een onderwijzer van de Abbasschool in Cairo; door de Egyptische regeering wordt hij naar Engeland gezonden om zijne studie van de Engelsche taal te voltooien, en dan naar Zweden, om Slöjd en Zweedsche Gymnastiek te leeren. Hij wil, omdat hij vast overtuigd is, dat ook God het wil, zijn land zóóver brengen, dat het bij machte zij zichzelf te besturen en zich vrij te maken van het Engelsch protectoraat.

In het land der Engelschen hoopt hij te zien waarin hunne meerderheid bestaat, maar hij vindt er de reden niet, waarom zij boven de Arabieren staan, die even begaafd en verstandig zijn als zij. Wat hij toch ziet, hoewel niet duidelijk, is, dat iets aan de opvoeding van zijn volk ontbreekt.

Hij hoopt dat Slöjd en Zweedsche Gymnastiek, die hij in zijn land wil invoeren, hem helpen zullen tot vrijmaking van zijne landgenooten.

Binst zijn verblijf op Nääs in Zweden, verdwijnen zijne Oostersche vooroordeelen, naarmate hij nader kennis maakt met de hoogere geestelijke ontwikkeling der Europeesche vrouwen. (Sophie Elkan gevoelt veel voor de vrouwenemancipatie.) Hij vat al spoedig eene warme genegenheid op voor Stina Brenner, een Zweedsch meisje. Op een gansch Oostersche wijze, vraagt hij haar, en smeekt hij, dat zij zijne vrouw zou worden; hij heeft het inzicht om ze mee te voeren naar Cairo, waar ze als toonbeeld zou dienen van 't geen de Araabsche vrouwen worden moesten; zoo komt zij ook in zijn plan voor de vrijmaking van zijn vaderland; omdat God het zoo wil. Zij weigert en Saïd reist af, naar Egypte terug, en besluit dat het Gods wil niet was, aangezien het anders uitviel.

Een tweede deel is eene tweede ontmoeting: Stina Brenner reist met haar broer en schoonzuster naar Egypte. In dit land van zonnelicht en kleur schiet hare phantasie wakker en hare genegenheid voor Saïd leeft weer op. Met hare vaart op den Nijl, laat ze zich weg*glijden* in eene gevaarlijke droomwereld, haar hert verlangt naar Saïd Ben Ali, die haar ten huwelijk heeft verzocht, maar ze leeft in angst omdat ze niet weet of hare Europeesche opvoeding haar zal toelaten zich te voegen in dien zoo gansch nieuwen, zoo gansch anderen gietvorm van de Egyptische beschaving en levensomstandigheden.

Daarom, te zamen met Saïd, beproeft ze een paar staaltjes uit het Oostersch leven: hare ondervinding is dat ze zeer veel zal moeten opgeven, zeer veel aannemen dat haar belachelijk schijnt, maar

hare genegenheid is groot. Op het beslissend oogenblik, dat ze blijven moet of vertrekken, kiezen tusschen het Oosten en het Westen, verneemt ze dat Saïd zijn nichtje had getrouwd, zoo gauw hij weer uit Zweden was thuisgekomen; immers daar hij meende dat het Gods wil niet was dat hij Stina Brenner huwde.

Een Engelschman, met de Egyptenaren wel bekend, had het haar voorspeld op hare Nijlreis: «Er zijn geen denkende Oosterlingen, en als U soms een denkend Egyptenaar mocht leeren kennen, dan waarschuw ik U vooraf voor de verrassingen die hij U zal bereiden, zelfs van Uw standpunt.»

Eene lieve idylle op eenen prachtigen achtergrond van beschrijving, is dit werk. Zweden, Nääs en het Säfoelången meer aan den eenen kant, Egypte, Cairo en de Nijl aan den anderen, zijn in heerlijke kleuren met kunst en kiesche keur geschilderd, een waar genot! Een verheugend frissche verschijning is het, een sobere roman, niet ééns overladen met de narigheid of de droefenis, of het vieze of de noodlots-manie of de romaneske overdrijving van een eens-of-anders ziek gemoed met een klein talent. Geen verblindend klatergoud maar degelijk kunstwerk, louter en sterk, door geen middeltjes maar door eigen goede gezonde kracht; en best van al nog, kan Saïd Ben Ali, een eerlijk werk, door elk en iedereen zonder het minste gevaar gelezen en genoten worden.

Kortrijk. CÆS. GEZELLE.

Het leven van Rozeke van Dalen. Roman in twee deelen door CYRIEL BUYSSE. Uitgegeven door C. A. J. van Dishoek, te Bussum, in het jaar 1905.

Deze roman is niet bedoeld als en ook niet geschikt voor volkslectuur.

Cyriel Buysse geeft ons in dit boek een hoogstaand kunstwerk.

Zooals een bacterioloog in zijn laboratorium met vergrootglazen het dierlijk leven in zijn allerkleinste verschijnselen begluurt, zoo heeft Buysse gestudeerd op het zieleleven der menschen. Met even gespannen aandacht heeft hij gelet op alle bewegingen, allen groei of achteruitgang, alle verandering in vorm of kleur van dat zooveel moeielijker zichtbaar, dikwijls niet met zekerheid te onderscheiden leven des geestes. Bij iedere verandering heeft hij naar oorzaak en aanleiding gezocht, omdat het causaliteitsprinciep zich ook tot alle begrippen en gemoedsbewegingen uitstrekt, omdat de vrije ziel altijd reden tot handelen heeft.

Als voorwerp van zijn studie koos hij vooral Vlaamsche boeren en boerinnen en paardeknechten en koeiers en melkmeiden en vlaswerkers.

Hij is ze gevolgd op het land om hun werk te zien en hun taal met eigen vaktermen en ruwe uitspraak en platheden af te luisteren. Hij is met hen in de stal geweest om te weten, hoe het er daar uitziet, hoe het landvolk omgaat met en spreekt over zijn paarden en veulens en koeien en kalveren en kippen en alles. Heel den hof, huis en land en boomgaaard en mestfaalt heeft hij bekeken, hij kent er de ligging en vormen van. Hij is meegegaan in hun binnenkamers om te zien, wat en hoe ze eten en drinken, hoe ze aan tafel en bij den haard zitten, hoe ze bruiloft vieren en zieken verplegen en dooden beweenen, hoe ze elkaar beminnen en haten, hoe ze troosten en spotten, geestig zijn en schelden en vechten.

Onder de bemodderde boerenkleeren in de ruwe schonkerige lijven heeft hij zielen waargenomen en ze teruggevonden in de hoe ook ruwe en onbeschaafde taal en manieren.

Hij heeft gezien, dat op de hoeven, op de akkers, in de keukens en in de stallen der boeren niet minder geleefd en geleden en gestreden wordt, dan in

de meer beschreven rijke paleizen, in de meer bekende stadshuizen.

Vooral heeft het hem getroffen, hoe ook daar soms alles meewerkt om iemand ongelukkig te maken.

Dezen indruk heeft hij weergegeven in *Het leven van Rozeke van Dalen.*

Alle personen, alle omstandigheden werken samen aan het ongeluk van Rozeke, ook wat met de beste bedoelingen voor haar gedaan wordt.

En toch blijft alles natuurlijk; niets wordt naar dit doel met geweld getrokken, het loopt van zelf. Menschen blijven menschen, een moeder een moeder, een vriendin een vriendin.

Vóór haar huwelijk ontkomt Rozeke door te vluchten aan de gewelpleging van den dierlijken paardenknecht Smul, die haar aan Alphons misgunt. Kort na haar huwelijk met den laatste erven ze een beduidende som van een tante. Alphons wordt ziek. Smul, als onvermoeibaar en bekwaam werkman, is onmisbaar voor hun boerderijtje. Hij komt.

De boerderij, die achteruit was gegaan, brengt hij tot bloei. Hij treedt op als heer en meester, vooral als Alphons dood is.

Heel het dorp weet, dat Smul met Rozeke trouwen wil. Zij begrijpt het ook, maar wil hem niet, zij vreest en verafschuwt hem. En ze heeft het Alphons op zijn doodsbed beloofd, dat ze met Smul niet zou hertrouwen, omdat Smul niet goed zou zijn voor haar en voor de kinderen.

Op een Zondagmiddag kwam Smul bij haar.

»Bezinne, azeu 'n kan 't nie blijven duren. 't Moet 't ien of 't ander worden. 'k Ben hier boas en knecht terzelvertijd, bezinne; en 't moet 't ien of 't ander worden: boas of knecht».

»Ha, maar ge zij gij boas!

»'k Ben knécht, 'k ben knecht en 'k wil hier giene knecht mier blijven. 'k Moet 't ien of 't ander worden: mee mij hertreiwen of ik hier weg.»

»Nie, nie, Ivo (voornaam van Smul) nie nie, dat 'n es nie meugelijk, dat 'n kan niet: Alphons... mijn kinderen.... o nie, nie, noeit, noeit!»

Toch heeft hij haar door geweld gedwongen en werd door het huwelijk haar onmenschelijke beul.

Uit deze samenvatting der geschiedenis van den roman blijkt, wat ik bedoelde met te zeggen, dat dit boek niet geschikt is voor volkslectuur. De ruwheden van het landvolk zijn te ruw, de bruiloft en dronkemansgrappen te onbehoorlijk, de dierlijkheid van Smul is in te veel omstandigheden geteekend.

Toch moet ik er eerlijkheidshalve bijvoegen, dat de schrijver geen plezier heeft in schunnige moppen, en zedelooze beschrijvingen. Moreel staat hij oneindig hooger dan b. v. Frans Netscher, die in het beschrijven van obsceniteiten genot vindt.

Als de grappen der vlaswerkers gewaagd gaan worden, dan ontwijkt Buijsse de verdere beschrijving met te zeggen, dat over die dingen nog veel werd geboert.

Boer Dons vuilbekt wel, maar Buysse laat hem niet vrij praten, bedwingt hem voor hij te ver gaat.

Ook de beschrijvingen van de bedenkelijkste tooneelen zijn sober en in niet stootende termen, zoodat, zonder de verbeelding treffende bijzonderheden, alleen de feiten verhaald worden.

De taal is — eenige vergissingen uitgezonderd — altijd gezond, vol, en lenig.

Zelfs als hij Alphons en Rozeke aan elkander brieven laat schrijven, dan is de stijl van die brieven onbeholpen, de taal incorrect en toch blijven ook die brieven vlot proza van Buijsse.

«Nu, beminde Alphons, laat ik u weten, als dat hier alles heel goed gaat. Dezen nacht heeft de merrie een heel schoon veuleken gekocht en alles is heel gemakkelijk gegaan en het is ook een merrie-veuleken, bruin gelijk de oude maar met vier witte pootjes van

onder. Het is een danig schoon beestjen en de merrie is er danig jaloes van. Smul en Vaprijs hebben heel den nacht bij de merrie gewaakt en ik heb hun koffie en boterhammen en een ferme schelle vleesch gegeven en tegen den nuchtink was het er. Nu moet gij maar zeggen hoe dat het beestjen heeten wil. Vaprijsken wilde het Mietjen heeten en Smul Liza; maar ik vind Mirza veel schoonder maar gij zijt den baas en gij moet het maar heeten zooals het u belieft. Met de kinders gaat het ook goed. Hilairken vraagt al dikwijls waar zijn vader is en met Marietjen gaat het ook heel goed. Met moeder en La gaat het ook heel goed en ik kan niet anders zeggen als dat de knechten en het Geluw Meuleken (de meid) alle stijf brave zijn en dat ze danig ulder beste doen....»

Het leven van Rozeke van Dalen bevat veel, heel veel moois, maar is niet aan te bevelen aan een ieder.

TH. KWAKMAN, Pr.

Annette Freiin von Droste-Hülshoffs sämtliche Werke in 6 Bänden. Herausgegeben von DR. EDUARD ARENS. Leipzig. (»Max Hesses Neue Leipziger Klassiker-Ausgaben»). Brosch. M. 2.—; in 2 Leinenbänden M. 3.—; Feine Ausgabe M. 4.50; Luxus-Ausgabe M. 6.—.

Ofschoon de boven-aangehaalde uitgave reeds bijna twee jaren oud is, wenschte ik toch deze uitstekend-ingeleide, met zorg bewerkte, spotgoedkoope editie onder de aandacht te brengen van degenen, die ze nog niet mochten kennen.

Ik moet u echter terstond waarschuwen, dat Annette Freiin von Droste-Hülshoff — ook al draagt zij, en terecht, den eeretitel van «Königin der Deutschen Dichterinnen» — geen uitspanningslectuur is voor iedereen; zeker niet voor smachtende bakvischjes, die enkel maar kunnen dwepen met een maneschijnliedje of met Marlitt's «Heideprinzesschen». Neen, de Westfaalsche Heideprinses spreekt een alles behalve zoete, gladde, gemakkelijk-verstaanbare taal; bijna al wat zij schreef ziet er op 't eerste gezicht onvriendelijk, onbehaaglijk, hard en gewrongen uit. Doch als men die stille, stugge jonkvrouw met moeite en inspanning eenmaal heeft leeren begrijpen, dan gaat men haar beminnen en bewonderen als een zeer oorspronkelijke, zeer persoonlijke, geheel eenige verschijning. Om haar met enkele Hollandsche typen te vergelijken: haar karakter doet denken aan Mevrouw Bosboom's Majoor Frans, hare ingewikkelde zeggingswijze aan Potgieter, hare manier van zien aan Gerard Douw en zijne school. Niemand vóór haar heeft, bij 't beschouwen van Gods schoone natuur, zooveel rijkdom van détails, zooveel fijnheid van tinten opgemerkt en in verzen weergegeven als deze geniale kleinschilderes van het Westfaalsche landschap. Welk een minutieuze en toch nooit peuterige, maar steeds krachtige, stoere, mannelijke kunst! Wat een frissche, gezonde heigeur waait er u uit tegen. Een lekkere koelte strijkt u langs de wangen en ge voelt uw bloed prikkelend gloeien. De wijde vlakte ligt voor u uitgestrekt zoo ver, zoo ver; en toch hebben uwe blikken geen tijd om zich droomende te verliezen in die verre verte; want ge hebt zooveel, zooveel te zien en te beluisteren vlak voor u, naast u, boven u, om u. Annette dwingt uwe aandacht heen naar ieder thijmtakje, naar ieder ericaknopje, naar den stijgenden leeuwerik, naar het zoemend bietje, naar de snorrende libel, naar den sjirpenden krekel; en ge ziet, ge ziet al die kleine wonderen gedoopt in een zoo vreemd en fijn en helder licht, dat ge u zelf afvraagt: maar wat drommel is er toch gebeurd met mijn oogen of met de zonnestralen?

De Dichteres was ook een nauwkeurige ontleedster van haar eigen nobel, eerlijk gemoed, waarin een harde levenslange strijd werd gestreden tusschen geloof en bangen twijfel, dien boozen demon, die ondanks haar zelve telkens weer kwam opspoken uit haar spitsvondig-verstandelijken aanleg en haar door zenuwzwakte overprikkelde phantasie; maar het geloof behaalde altijd weer de overwinning.

Daar zij heel haar zieleleven met een grenzelooze oprechtheid in haar gedichten-cyclus «Das geistliche Jahr» heeft bloot gelegd, gaven deze intieme ontboezemingen reeds menigen oppervlakkigen lezer aanleiding tot verkeerde interpretaties: als ware Droste Hülshoff niet rechtzinnig Katholiek, als ware zij eene halve vrijdenkster. Dit is volstrekt onwaar.

Doch een niet-katholiek kan zich onmogelijk eene juiste verklaring vormen van die wisselende zielsstemmingen en zelfs een Katholiek zou ze allicht misduiden, indien hij het karakter der Dichteres niet genoegzaam kent of sommige verzen of strophen beschouwt buiten alle verband; ja, wie niet vast staat in zijn geloof, voor hem zou het meevoelen van die twijfelingen misschien gevaarlijk kunnen zijn.

Goedgeloovige, goed-onderwezen Christenen echter zullen, wanneer zij zich maar op het ware standpunt plaatsen — dat zij moeten zoeken in het leven en den psychischen aanleg der dichteres zelve — door die poëzie niet worden geschokt in hunne godsdienstige overtuiging, wellicht zelfs gesterkt.

Zoo ooit, dan hangt hier veel, bijna alles, af van de wijze waarop het publiek tot deze gedichten wordt ingeleid. Eene juiste of minder juiste voorstelling kan met een paar woorden «das Geistliche Jahr» maken tot een onschuldige, ja goede, of tot een min of meer gevaarlijke lectuur.

Zou Max Hesse dit begrepen hebben? In ieder geval, hij deed een alleszins gelukkige keuze, toen hij de inleiding van Droste-Hülshoff's werken opdroeg aan Eduard Arens, die niet alleen een diepe en fijne kenner is van Annette's poëzie maar bovendien een goed-geloovig Katholiek. De specifiek-Roomsche dingen die gezegd moesten worden, zet hij wel is waar in heel kleine zinnetjes — daar hij de vele anti-Roomschgezinden niet mocht afschrikken, gebood hem de voorzichtigheid zijne inleiding niet àl te kerksch te kleuren —; doch wat hij zegt, zegt hij scherp en onomwonden, en de vingerwijzingen, die hij geeft, zijn voor de Katholieken voldoende. En zoo heeft Arens deze uitgave gemaakt tot een ook voor ons zeer bruikbare en zeer sympathieke editie, wat zij niet zou geworden zijn in andere handen.

Moge de ondervinding Max Hesse er toe brengen — het is in zijn eigen voordeel —, alle verdere eventueel uit te geven Katholieke auteurs eveneens toe te vertrouwen aan goed-Roomsche letterkundigen. Ware b. v. de uitgave van Brentano ook bewerkt geworden door iemand als Arens in plaats van door Max Morris, dan zou de biographie en de Auswahl geheel anders en beter zijn uitgevallen.

Mariëndaal. J. v. WELL, S. J.

WOORDKUNST.

Stijn Streuvels, Openlucht. MEINDERT BOGAERDT JUN. Rotterdam. — De Vlaamsche Boekhandel. Leo J. Krijn. Brussel, 1905. —

Wat 'n prachtige titel! Openlucht, dat is de heerlike natuur, de hele landstreek met heur wisselend groen van bomen en velden en weiden, met heur hemel vol varende wolken, met het oneindig komen-en-gaan van zomer en winter, met de wemoedsvolle afwisseling van zonnige en mistige dagen, in een woord: heel Vlaanderen- het schone Vlaande-

ren in de opene, blijde natuur. En Streuvels bleek ons wel de man om een prachtig beeld te schetsen van die streek die hij zo innig liefheeft, al duikt hij dikwels die liefde weg achter de schijnbare aanbidding van het ruw-reële, lijk iemand die vreest gezien te worden met in z'n oogen een traan van medelijden of liefde.

Want niemand kent zijn volk beter dan Streuvels; ik bedoel de uiterlike ruwe, soms sentimentele levenswijze van z'n volk, niet de subtiele gedachtengang der volksziel, want hoe groot een kunstenaar Streuvels ook zij, een psycoloog in den waren zin des woords is hij niet. Dat is niet altijd te betreuren. Overal in zijne werken geeft hij ons weer zo trouw, zo eenvoudig en tevens treffend het leven der vlaamse boeren in de vrije wereld van hun land en weiden. 't Zij in *Lenteleven* waar hij met meesterlike hand schetst die weinige dagen van Honorieneke's bestaan zo tragisdiep van emotie; 't zij in *Zomerland*, een epos in brede en sterk-afgelijnde tonen voorstellende het slavenleven van oermensen, met midden daarin, een idylle zo lief en lustig, zo wemoedsvol en wanhopig; 't zij in *Zonnetij* waar doorheen de bladzijden gloeit de verschroeiende hitte der zomerzon; 't zij in *Langs de wegen* waarin ons verhaald wordt het leven van 'n werkman die lijk een werktuig zich geleiden laat door 's levens wisselvalligheden; overal blijft Streuvels de machtige schilder van het natuurlikware, van het geziene en 't gevoelde.

Overal echter ook ontmoeten wij in zijne werken die moedeloosheid, nievers zien wij den strijd van den mens tegen het noodlot.

Oppervlakkig doet het leven zich zo voor en schijnt de mens het speeltuig eener niet te ontwijken fataliteit. Maar dieper in die zo moeielik te kennen ziel van den mens gaat het anders, en daarom is Streuvels, die ons gegeven heeft de ontleding van dat innerlik leven geen psycoloog.

Weer zien wij dat hier in zijn laatste werk. Ik beken gaarne dat ik dat ook niet van hem verwachtte. Niettemin de titel: *Openlucht* bekoorde mij zo. Daarom sloeg ik het boek open met zulke blijde verwachting, hopende er in te vinden dat heerlike, gezonde proza dat met breden zwaai ontvouwt de schoonheid van gans een land: openlucht! En 'k moet het bekennen, het boek was mij min of meer eene ontgocheling. Niet dat ik het een mislukt werk wil of mag heten, want het prijkt met aangrijpende brokken van koninklik-schoon proza, maar.... het is niet meer dat grootse, dat machtige, dat naief-ware van vroeger.

Het boek bevat vijf schetsen: *Zonder dak*, *Grootmoederken*, *Een nieuw hoedje*, *Het duivelstuig*, *Jeugd*. Onder al die schetsjes is er geen enkel dat bizonder uitmunt. En toch.... *Grootmoederken* — een oud onderwerp in een nieuw kleedje — is waarlik goed gezien. Ik beken gaarne dat de beschrijving van dien winterdag mij een indruk heeft gemaakt, lijk geen andere voorstelling in dat boek. Toch is die schets ietwat zwart.

Zonder dak is de geschiedenis van een werkman wiens huisje afbrandt nadat hij alles had wat hij droomde: een kieken — en konijnenhok; — daarin weent de intieme droefheid van een alledaagsche smart.

Men moet het geheele boek lezen, want het is van Streuvels en dat zegt genoeg. Het is altijd dat zelfde krachtige of zoet-zingend proza, zo bijtend of zo emotie-vol.

Toch — ik beken het graag — zie ik liever den Streuvels van vroeger, den schilder der ruwe werkelijkheid — niet om het ruwe — maar om de buitengewone macht die u tegenstraalt uit zijn werk. Dien Streuvels vind ik hier niet.

Niettemin levert hij ons mooi werk, en blijft hij de origineelste uiting van het litterair ontwakend Vlaanderen.

JAN VAN LEENEN.

Via Dolorosa, door A. NORTH-COUNTRY CURATE uit het Engelsch overgezet door J. WATERREUS Pr. Prijs : f 2.40. Uitgever, H. G. van Alfen, Haarlem.

Het spijt mij, dat ik wegens drukke bezigheden niet in staat was dit boek vóór St. Nikolaas aan mijn katholieke landgenooten aan te bevelen. Te midden van de vele en schoone surprises, die zij naar ik hoop van den goeden bisschop kregen, zou deze roman een eereplaats hebben ingenomen. De bescheiden en toch nette tooi en de lang niet tengere gestalte van dezen vreemdeling omsluiten een degelijken, een verheven en tevens ook frisschen en aangenamen geest. Het boek leeft het bekoorlijk raadselachtige leven van Ierland, waar de scherpste tegenstellingen niet het buitengewone en de uitzondering, maar het alledaagsche en de regel zijn. Het voortdurend afwisselend klimaat, waarin regen en zonneschijn maar zelden gescheiden blijven, het landschap, waar de immer groene weide — en welk een groen — grenst aan de onvruchtbare bruingrijze rots en deze weer aan de blauwe, hemelblauwe zee; het geheele Iersche karakter dat mengsel van weemoed en vroolijkheid, scherts en levensernst geven aan dit eiland en zijn schrijvers de nooit verminderde bekoorlijkheid van het onverwachte, het nieuwe. Diezelfde frischheid, die ons zoo aangenaam aandoet in Fath. Sheehan's werken is, zij het dan ook in mindere mate, onmiskenbaar aanwezig hier.

Het is zoo heerlijk zich voor eenige uren te kunnen onttrekken aan het alledaagsche, dat ons zoo onverbiddelijk in zijn boeien gekluisterd houdt. Het is zoet, als het eerste ruime inhalen van de zuivere berglucht bij het verlaten der vallei, waar onze dagelijksche bezigheden ons terug houden.

Den eerw. vertaler komt alle lof toe voor zijn nauwkeurigen arbeid en men kan zien, dat het werk hem een zoete taak was. Overal waar dit maar mogelijk was, deed hij den oorspronkelijken tekst tot zijn volle recht komen. Natuurlijk eenig verlies is er in iedere vertaling, maar dit is hier tot een minimum teruggebracht. Ware ik niet bang, het genoegen der lezers te bederven, — en ik hoop dat vele ontwikkelde katholieke lezers dit boek ter hand zullen nemen —, dan zou ik aan de bekoring niet kunnen weerstaan eenige der personen uitvoeriger te bespreken. Nu wil ik mij tot den korten inhoud bepalen. De jonge levenslustige Ier Sterne begon zijne opvoeding in een Engelsch Seminarie. De laatste drie jaren zijner theologische studiën, gaat hij doorbrengen in het beroemde seminarie Saint Sulpice te Parijs. In de kleine wereld van Saint Sulpice, waar alle nationaliteiten te zamen komen, wint hij zich vele vrienden. Een meer nauwe vriendschap echter bindt spoedig drie karakters aaneen; karakters, die hoe verschillend dan ook in andere opzichten, elkander in adel van ziel zeer nabij komen. Het zijn onze seminarist Sterne, Henri, de zoon van den Vicomte de St. Pierre en Bernard Malone, een onverbeterlijke Ier. Het verhaal van den val van Henry de St. Pierre; hoe de edele jongeling een rationalist en godloochenaar werd; en de twintig jaren, die zijn trouwe vriend Sterne, nu l'Abbé Sterne, op zijn bekeering wachtte, vult vele heerlijke bladzijden van dit boek. Ondertusschen had ook Malone het Seminarie verlaten, omdat hij geene roeping had. Bevreesd voor den toorn zijns vaders had hij zich in Parijs als dokter gevestigd. Toch blijft zijn vriendschap voor Sterne onverminderd. Wij verliezen hem niet uit het oog en zijn vroolijke scherts vormt een

lichten achtergrond voor menig somber tooneel.

De schrijver neemt overal de gelegenheid waar, om ons den toestand van het hedendaagsche Frankrijk bloot te leggen. Deze beschouwingen en de bijzonderheden van het priesterlijke leven van Sterne in Frankrijks hoofdstad zorgen, dat die lange twintig jaren ons kort toeschijnen. Ja, de episode van de kleine Parijsche danseres, die hij als kind uit «l'Auberge au chat Noir» en «madame Lemaire's» klauwen redde, is een der treffendste van het geheele boek. Wat een verschil tusschen dien kleinen engel en den duivelachtigen lord Venton, dien hij met geladen revolver van zich af moet houden. En dan het grootsche slot. Père Hippolyte, de voormalige Henri de St. Pierre, die zich boven het graf van zijn eenig kind verwonnen verklaarde door den almachtigen God, moet nu den laatsten droppel van zijn lijdenskelk drinken. Hij predikt in de Nôtre-Dame. Onder de saamgestroomde menigte is ook zij, die hem het grootste onrecht heeft aangedaan. Zijn woord is de genade, die haar hart voor God wint en hij vergeeft haar op haar sterfbed.

Zijn laatste predikatie, die hij sluit met het «Consummatum est» eindigt ook zijn leven, zijn «Via Dolorosa.»

Mijn innige wensch is, dat het aan vele ontwikkelde katholieken gegeven mogen zijn, de genoegens van dit boek te smaken, en zoo hun hart en geest met menige waarheid en edele aandoening te verrijken.

Dublin. L. v. d. B.

Levensgeheimen door Selma Lagerlöf, vertaald door Margaretha Meijboom. H. J. W. Becht, Amsterdam, f 1.50.

Dit nieuwe werk van Selma Lagerlöf is zonder eenig voorbehoud aan te bevelen ter lezing.

De schrijfster heeft een, wat ik zou willen noemen, buitennatuurlijke fantazie. Heel de wereld is voor haar oog omgeven met een geheimzinnige nevel, waardoor alle scherpe klanken gedempt, harde kleuren verzacht, de gewone vormen wel zichtbaar en kenbaar blijven, maar toch aan de grenslijnen ietwat vervagend, sprook- en spookachtig langer of korter schijnen, dan wij in het bloote leven gewoon zijn ze te zien.

Al hebben deze schetsen niet de hoogte van *Gösta Berling* bereikt, toch zijn ze ook een aantrekkelijk mengsel van natuur en verbeelding, van waarheid en fantastisch-vrije verdichting.

De schrijfster heeft vooral voor ons, Katholieken iets sympathieks door haar middeleeuwsch-romantieke smaak. Ze vraagt niet alleen naar geschiedkundige zekerheid, maar weet ook te genieten van misschien niet historisch bewijsbare of zeker verdichte legenden, die, ze mogen waar zijn of niet, de historische personen zeker in een teer en heilig licht plaatsen. (Zie de tweede van deze schetsen: Waarom de Paus zoo oud geworden is).

Aan zielen, als die van Selma Lagerlöf maar dan door de katholieke waarheid verlicht en verwarmd, danken we vele devote heiligenlegenden.

Th. Kwakman, Pr.

Ina Boudier-Bakker. Kinderen. P. N. van Kampen en Zoon, te Amsterdam. f 2.25.

«Kinderen» van Mevrouw Boudier-Bakker is zeer aan te bevelen lectuur.

Het leven van kinderen in den tijd van het zich vormend karakter, van het zich ontwikkelend persoonlijk denken en oordeelen, van de zich scherper afteekenende deugden en ondeugden, die aan heel het volgend leven hun kleur zullen meedeelen, is als iets zeer gewichtigs onze belangstelling overwaard,

en trekt ook, door onze liefde voor het opkomend menschenleven, door de herinnering aan eigen, hetzij voor langeren hetzij voor korteren tijd genoten jeugdgeluk, onze aandacht.

Maar onze belangstelling in het kinderleven maakt dit boek van Mevrouw Boudier over kinderen nog niet belangrijk voor ons.

Dit wordt het alleen, omdat het waarheid spreekt, omdat het jongens en meisjes weergeeft zooals we weten, dat ze zijn.

De stijl is gemakkelijk en vlot, maar louter expressief, d. w. z. de lezer is gedurig bezig met de kinderen, waarover de schrijfster hem onderhoudt, zonder dat hij het eigenaardige genot van de woordkunst smaakt.

De stijl is goed, omdat hij de zaak, het kinderleven, naar waarheid weergeeft en doet genieten ; maar hij bevat geen hooge kunstwaarde omdat de stijl zelf niet genoten wordt.

Hier en daar staan soms nog al hinderlijke fouten, zooals in de volgende zinnen :

«Hij leek op Hein, maar kinderlijker nog, waar Hein's gezicht den laatsten tijd het kinderlijke verloren had» (?)

«Nee, zei hij bijna onverstaanbaar, kortaf, uitermate kriegel om haar steeds opzettelijk-vriendelijken toon tegen hem, waar hij altijd snauwde.»

Het woord «waar» in de beteekenis van omdat, terwijl enz. enz. behoort tot de professoren en krantentaal.

Op een oogenblik van verstrooidheid geschreven is ook het volgende: »...hem martelde voortdurend het gemis van zijn moeder, die zijn afgod was geweest, die hij aangehangen had met hartstochtelijke vereering."

Deze voorbeelden zijn voldoende, om te bewijzen, dat de «Kinderen» te uitsluitend de liefde en aandacht van de schrijfster hebben, zoodat de taal wel wat koud en haastig behandeld wordt.

Toch mag deze aanmerking niet als een te groote veroordeeling worden opgevat, omdat «Kinderen» een boek van waarde is.

Nog een opmerking. De titel van dit werk doet misschien sommigen denken, dat het een kinderboek is, d. w. z. geschreven met paedagogische bedoeling. Dat is niet zoo. De schrijfster wil alleen het leven van kinderen weergeven; ze teekent geen toonbeelden. Dit blijkt reeds in het eerste schetsje, waarin een jongen het gedrag van zijn vader met een leugen verontschuldigt.

TH. KWAKMAN, Pr.

Het leven in de Woestijn, door LEON VILLE. **De rivier der Alligators**, in het Nederlandsch bewerkt door G. LEMISE. f 0.50.

Een leesboek. In een volks-bibliotheek kan dit werkje heel geschikt een plaatsje worden ingeruimd onder de avontuurlijke verhalen die men daar gewoonlijk bij mudden vindt. In niets, noch in taal noch in stijl noch in verwikkeling en ontknooping gaat het boven het meest-alledaagsche uit.

P. STROOMER, Kapelaan.

Bibliotheek van buitenlandsche letterkundigen. **Een boschkuur in den winter**. Roman uit het Siberische gebergte. Van PAUL KELLER — Utrecht — H. Honig, pr. f 1,25.

Een aardig en geestig boek met goed volgehouden typische karakters. Jammer, dat het op enkele plaatsen — weinige regels zijn het maar — misschien wat te prikkelend is voor de hartstochten, wat echter voor bezadigde menschen geen beletsel kan zijn om het gerust te lezen.

Haarlem. F. J. M. WASSEN, Pr.

De Dragonder van den grooten keurvorst. Naar het duitsch van GEORG HILTL. door A. BERTRAND — met acht illustratiën. Amsterdam. H. J. W. Becht. prijs, ing: f 2,40.

Dit boek zal met graagte door de jongens worden gelezen. En dat verdient het ook, want het is een zeer boeiend geschreven verhaal vol van levendigheid en actie, vol van daden, die getuigen van grooten durf en moed. De dragonder is in hun oogen een held, met wien ze zullen meeleven van het begin tot het eind.

Jammer is het, dat de schrijver er een duel heeft ingevlochten en het als geoorloofd — ja als plicht in die omstandigheid — heeft voorgesteld.

Het duel is in strijd met de geboden van God en met het gezond verstand — zondig en dwaas.

Hij had evengoed den een door den ander kunnen laten aanvallen, waarbij wettige zelfverdediging geoorloofd is en aldus zijn held kunnen laten overwinnen door zijn schermkunst.

Haarlem. F. J. M. WASSEN, Pr.

Volstreden. Roman van M. L. VON HÜTTEN-STOLZENBERG, vertaald door LAURA VON EEGEN. G. Mosmans Senior. Venloo.

In onzen tijd wordt de markt overstroomd met lectuur, waarin allerlei zonden tegen het zesde en negende gebod — onkuischheid, echtbreuk, enz. in vreeselijk hartstochtelijke tafereelen worden voorgesteld en op allerlei wijzen worden vergoelijkt. Dit boek «Volstreden» maakt daarop gelukkig eene uitzondering.

Eene gehuwde vrouw, in hooge mate wereldsch en ongodsdienstig, voelt eene zondige liefde in zich ontwaken jegens een ander, zij geeft daaraan voedsel en het einde is, dat zij haar wettigen man verlaat om dien andere te volgen. Hier wordt niet de hartstocht opgewekt door verleidelijke voorstelling en niets vergoelijkt.

Later zien wij den verlaten man op onschuldige wijze vriendschappelijk omgaan met een meisje, dat zijn toestand niet kent. Maar die onschuldige vriendschap gaat dieper wortel schieten en bij hem èn bij haar, wordt liefde. Maar zoodra hij zich daarvan bewust wordt, schrikt hij onmiddellijk terug. Zijn geweten komt in opstand — dat kan niet, zijn plicht als katholiek verbiedt het hem. Hij bekent aan het meisje, dat hij reeds gehuwd is, wat zij niet wist, zooals hij nu eerst bemerkt. — Zij trekken zich van elkander terug en moeten nu trachten elkander te vergeten. Ziedaar zijn strijd, waarin zijn plicht de overwinning behaalt. Ook hierin vindt men niets, dat stuitend is voor het katholiek gevoel. Uit den aard der zaak is dit boek geen geschikte lectuur voor jongens en meisjes.

Haarlem. F. J. M. WASSEN, Pr.

Ich bekenne. Die Geschichte einer Frau, von CLARA MÜLLER-JAHNKE. Uitgever: F. A. Lattman. Berlijn—Goslar—Leipzig. Prijs f 1.65.

Het boek, dat ik thans voor Boekenschouw wensch te bespreken, is een der vele, die tegenwoordig in den smaak vallen, en die, hoewel litterarisch niet boven het middelmatige staande, toch onze aandacht vragen, vooral om den geest, die er uit spreekt. De titel reeds geeft te denken en maakt nieuwsgierig: Ich bekenne, d. i. ik belijd, ik beken, ik leg een openbare biecht af.... ergo: er *is* iets te belijden, te biechten, te bekennen. *Wat* het is? Zeker niet veel moois.... aan belijdenissen, is gewoonlijk een luchtje.... en aan die van een vrouw ongetwijfeld.... van daar dat deze ook eigenlijk alleen in een biecht-

stoel op haar plaats zijn en ook alleen dáár nut hebben... voor de penitente. Wat Clara Müller-Jahnke hier vertelt in een ik-verhaal, is dan ook in 't geheel niet mooi.... 't is ook niet nieuw, zelfs niet nieuw-gevonden... het tegendeel is wáár.

Ik vraag dan ook enkel een paar minuten de aandacht, omdat deze soort boeken zeer zeker zullen gelezen worden òf wel door onze Katholieke vrouwen en meisjes, òf door degenen, met wie zij onder andersdenkenden omgang hebben, en het dus van belang kan wezen, nog eens en nog eens weer te herinneren aan den verderfelijken geest, dien dit soort werken ademen. De stijl is zeer vloeiend, de taal onberispelijk, de beschrijvingen zijn geenszins nieuw, maar laten zich aangenaam lezen.... wij verwachten heden ten dage ook niet anders van een vrouw, die zich tot schrijven zet en voor haar werk een uitgever wil vinden.... en ziehier den beknopten inhoud:

Wilma Dankelman is een eenvoudige predikants-dochter uit Pommeren. In haar jeugd is zij meer knaap dan meisje: wild, alles durvend, en bovendien leergierig en zeer talentvol. Vader huldigt, in zake geloof, nog al vooruitstrevende begrippen en het dochtertje, hoewel godsdienstig opgevoed, heeft aan haar geloof niet veel, want als zij het gebruiken moet in rampen en wederwaardigheden, dan bemerkt zij wel, dat zij eigenlijk aan een Voorzienigheid juist niet gelooft.... en dan wordt de lezer onthaalt op een massa van die soort van algemeenheden, die *in boeken* een menschenhart heeten te bevredigen en die voor alle levens-omstandigheden pasklaar bevonden worden, als daar zijn: poesie van den eeuwigen kringloop der dingen... recht der vrouw op liefde... diepere opvatting van den geest der godheid.... en hoe die wijsheden dan verder alle klinken mogen.... uitspraken, waarmede de ongeloovige genoegen schijnt te nemen, en waarvan de Katholiek heel profaan zegt: ik kan er geen touw aan vastknoopen. Enfin, onze Wilma dan verliest vader en moet haar eigen brood verdienen. Zij komt in Berlijn in een Heimat-Schule, waar zij kosteloos, als onbemiddelde domineesdochter, wordt opgeleid voor boekhoudster. Alles gaat best. Wilma krijgt een tamelijk goede plaats en bekleedt die, totdat de opdringerigheid van een der chefs haar noopt, haar betrekking op te geven. Haar gezondheid eischt bovendien gebiedend een lange rust en het meisje gaat terug naar haar arme moeder, die een pension houdt en waar Wilma nu beter wordt en behulpzaam is. Na eenigen tijd neemt daar een Poolsch priester zijn intrek, iemand, die het bij zijn Bisschop verkorven heeft. Het verdere verloop kan ik den lezer van Boekenschouw sparen. Deze Pool is in zinnelijkheid, bekeeringswoede, hebzucht en lafheid een kreatuur, waardig om als Jezuiten-monster in een der boeken van Marie Corelli op te treden.... meer en erger kan in billijkheid niemand verlangen — ik zeide ook al, dat er niets bizonders en niets nieuws in het werk te vinden was. Maar toch wèl iets eigenaardigs.... bij alle dingen n.l. die de schrijfster hier bekent, heeft zij, aanleggende met welken man ook, steeds in dien man haar lateren wettigen echtgenoot gezien, dien zij op bijna elke bladzijde aanspreekt: «Du, mein einzig Geliebter» of iets dergelijks, en met wien zij nu dan behoorlijk is getrouwd, niet vóór den tijd echter, want: «Wir beide haben uns gesucht seit jahrtausenden» zegt de laatste bladzijde.... voor zulk een volhardingsvermogen moeten wij minstens diepen eerbied hebben en zeggen: 't was wèl geweest; nu moest er bruiloft komen; ook de inertie heeft grenzen. En hiermede ben ik aan het einde mijner bespreking.... Wie het boek wil lezen,

maar men kan den tijd allicht beter gebruiken, zal zelf wel heel gauw zien, welk soort van lectuur hij in handen heeft, en zeker met mij van harte wenschen, dat Herr Müller hier niet in vindt de geschiedenis van Clara Jahnke. C. J. F. VETTER.

Zutphen, Nov. 1905.

De Waterwolf, een dorpsvertelling uit den tijd der droogmaking van het Haarlemmermeer, J. EIGENHUIS. Uitgever: H. J. W. Becht. Amsterdam. 1904. Blz. 251.

De schrijver, die in «Stoere werkers» en «Beproefden» zo taalmachtig van zorg en leed wist te verhalen, geeft ons hier weder een tiepies, verrassend kijkje in het leven der polderwerkers. Zoals elders toont Eigenhuis ook hier zijn groots talent van het waargenome te kunnen weergeven in nauwgezette schildering van het ruw bestaan en slordig bedrijf zijner zwoegers en nathalzen, die, landelik- bijgelovig, voor niets, hoe huiveringwekkend en onmenselik ook, terugdeinzen om de gewaande heks, Truitjemeuie, ten val te brengen, en haar beschermeling, de goedige Hein Voet, een ijzige haat toedragen, hoe edel geaard deze zich ook toont. Een brok stout leven ligt er in dit werk! De karakters, vooral van de hoofdpersonen, met ware liefde door de schrijver bestudeerd, vind ik mooi-geslaagd van uitbeelding. Als produkt van gezonde realistise kunst zal dit deugdelik proza blijven meetellen in de rij van letterkundige voortbrengselen onzer dagen. De verhaaltrant is fris en levendig en dringt tot verder lezen; geen stijve deftige gemaaktheid of peuterig-samenklinken van opzettelike woorden.

Een ieder, die houdt van ernstige lectuur, kan ik dit boek aanbevelen.

H. KNIPPENBERG.

Nicoline door STELLA MARE, geillustreerd door Leo Gestel, uitgever: J. C. Dalmeyer te Amsterdam.

Een boek voor jonge meisjes van 16—20 jaar; de druk is goed, de plaatjes zijn aardig.

Of ik het daarom durf aanbevelen aan onze katholieke jonge dames?

De heldin «Nicoline», is een open, flink karakter, die op de gewone dagschool een echt gezellig ondeugend kind is, wegens een «flirtation» naar eene kostschool gestuurd wordt, daar ziek wordt en droomt, dat ze dood zal gaan, en daarom aan haren vader een hartroerenden afscheidsbrief en een testament (!) stuurt. «Pa» ziet daaruit haar liefde voor een jeugdigen kennis, neemt dien, nadat hij wondervlug heeft gestudeerd, als compagnon in zijne zaken, (Pa is rechtsgeleerde) en dan trouwt Nicoline met hare eerste liefde en zendt aan kostschoolvriendinnen, ingevolge een weddenschap, een reuzenpak melkchocolade van Suchard, likeurbonbons, geglaceerde kastanjes enz.

De «Ma» van Nicoline is eene zeer mondaine vrouw, die alleen belangstelt in correcte vormen, modieuse kleeding, en visites maken of ontvangen, en die daarbij trouw wordt bijgestaan door Nicoline's oudere zusters. De «Pa» is een goedmoedige lobbes, waarmede Nicoline zoo'n beetje solt, en die, zooals o. a. blijkt uit het gesprek van deze met hare ouders, als zij naar kostschool zal worden gezonden, deerlijk onder den plak zijner vrouw zit.

Het boek is erg «neutraal» en daardoor onnatuurlijk. Van eenigen invloed van den godsdienst op de vorming van het karakter der heldin is geen sprake; van eenig begrip van den ernst van den huwelijksband geeft de schrijfster nergens blijk.

Het is een oppervlakkig boek, dat over het algemeen een wuften indruk maakt.

Stella Mare is vermoedelijk nog heel jong. Wanneer zij wat ouder zal zijn geworden en beter het leven zal begrijpen, zal zij, met haar niet te miskennen talent, vermoedelijk beter, dieper werk leveren, dat wij dan met belangstelling zullen tegemoet zien.

«Nicoline» echter is, in spijt van duidelijken druk en mooie plaatjes, geen boek, dat wij als lectuur voor onze katholieke jonge dames durven aanbevelen.

ANTOINETTE DE VALMIJ.

Rotterdam, Dec. 1905.

GEVRAAGDE MEDEDEELINGEN.

Zoudt U mij enkele nadere inlichtingen kunnen geven omtrent den Engelschen schrijver **Goldsmith.** Th. A. te G.

Nauwelijks had de dood de poorten achter Goldsmith dichtgedaan, of Dr. Johnson schreef aan een vriend: «Laten wij zijn fouten vergeten; hij was een zeer groot man»; en werkelijk, de modderwerpers (waartoe Johnson echter nooit behoord heeft) die zoo graag hun werk voortzetten tegen de geheimzinnige poort, waardoor hun slachtoffers ontkomen, schenen daarmee in te stemmen, en dropen af. Trouwens vóór zijn dood hadden ze zich zóó dapper geweerd dat nog jaren voorbijgingen vóór we het beeld van Goldsmith, van alle vuil ontdaan, te zien kregen, en erkenden dat hij waarlijk een groot man was.

«Had hij eenige jaren langer geleefd», meent Thackeray, «hij zou bij zijn leven reeds veel van de achting die zijn land hem thans toedraagt, genoten hebben». Ik twijfel eraan; Goldsmith had te veel benijders om in 't rustig bezit van een grooten naam te komen; zijn faam leefde in den engen kring zijner vrienden; daarbuiten werd hij gehaat; en alles werd hem naar 't hoofd geworpen om dien haat goed te praten. De eenige fout die zij hem konden verwijten was een geringe mate van ijdelheid; ijdel, alsof zij het *niet* waren, in veel hoogere mate, met veel minder grond. Van al zijn andere fouten had niemand last als hij zelve en zijn schuldeischers. De fout, die Goldsmith gehaat maakte, lag elders.

Wie eenigszins vertrouwd is met de Engelsche literatuur, weet dat in de eerste helft der 17e eeuw de dichters zulke buitensporigheden begingen, dat zich een school vormde die zich specieel ten doel stelde den al te dartelen dichter-geest te kortwieken en te binden.

Het werk dier school kunnen we veilig laten rusten. Een reactie was noodzakelijk, en deze school heeft veel goed gedaan; doch tevens valt het niet te ontkennen dat ze jaren lang de poezie heeft opgesloten in een atmosfeer waar ze *moest* kwijnen; en dat, door deze school aangemoedigd, een heele schare zich tegen den Parnassus heeft opgewerkt, die er had moeten afgesteenigd worden. Toen was het belangwekkende verschijnsel te zien: veel dichters en bijna geen poëzie. De volgelingen dezer school toch, wanneer ze dichten wilden, spanden zich in 't gareel van het «heroic couplet,» twee rijmende vijf-iambige regels; een versmaat, die, is men ze *totaal* meester, niet leelijk is; doch is men ze niet meester, ons eenigszins herinnert aan een rit op een slecht hobbelpaard; en het ongeluk wil, dat weinigen ze ooit meester geweest zijn. Het verraderlijke echter van het «couplet» ligt hierin, dat het een ieder tot probeeren uitnoodigt; en als men probéert.... wel zeker, 't valt mee, dat doen we nog eens.... en zóó was het dat in de 18e eeuw in Engeland een heele schare zat te dichten, verwonderd dat het volk koud bleef bij hun ontboezemingen. Onder dezulken verschijnt Goldsmith, met zijn 36 jaren, een tamelijk duister verleden, en een heel duisteren titel van dokter in medicijnen;

niemand kent hem, niemand heeft ooit van hem gehoord; hij heeft Europa doorgezworven, deels als straatmuzikant, deels als geleerde; nu lijdt hij armoe en schrijft in verschillende bladen om de gevangenis te ontkomen, wat hem niet gelukt; dan mijmert hij over zijn zwerftochten in een lang gedicht «The Traveller», en nauwelijks is het gepubliceerd, of Dr. Johnson verklaart dat er sedert Pope nooit zulke verzen geschreven zijn; en Gray, de nu grijze bard, roept uit: «*Die* man is een dichter.» De gratie en bekoorlijkheid zijner taal, zijn meesterschap over het «couplet» hadden Goldsmith plotseling aan het hoofd gesteld van heel die dichterenschaar. Dát was de fout die hem zooveel vijanden maakte; doch wat ze ook van hem gezegd hebben, niemand zal nog ooit beproeven hem te duwen uit de rij van groote mannen waarin het nageslacht hem geplaatst heeft.

Goldsmith's grootheid is een eigenaardige grootheid. Even kort als schoon heeft Dr. Johnson ze geschetst in het beroemde distichon, dat hij als een laatste hulde op het graf van zijn vriend neerschreef:

«Nullum fere scribendi genus non tetigit.
Nullum quod tetigit non ornavit»;

wat ik aldus zou willen weergeven: Op bijna alle letterkundig gebied heeft hij zich *even* vertoond; doch overal waar hij kwam toonde hij zich meester. Het eigenaardige toch van zijn grootheid ligt in het feit, dat zijn roem hangt aan zoo weinige produkten op verschillend gebied. Eenige korte schetjes, een niet lange roman, twee komedies, twee beschrijvende of didaktische gedichten à la Pope, en eenige weinige geestige balladen en versjes; ziedaar al wat hij ons heeft nagelaten; doch dat alles is zóó keurig, dat niemand hem daar zijn glorie zal betwisten. We behoeven «The Traveller» en «The Deserted village» slechts in te zien om aanstonds de meesterhand te ontdekken; wat het «couplet» betreft, in de hand van Pope heeft het nooit beter zijn eentoonigheid en stroefheid afgelegd voor bevalligheid en zoetvloeiendheid; waarlijk, Goldsmith zou er ons mee verzoenen. Doch wat ons na dien dorren tijd der klassieke school het meest voor Goldsmith inneemt, is zijn natuurlijkheid; we hebben zoo lang moeten luisteren naar dichters, die, terwijl ze ons zeggen hoe geroerd ze zijn, zich zelven staan te bekijken of hun pose nog wel klassiek genoeg is, dat we den Hemel danken weer eens te staan voor een natuurlijk gevoel; een gezonden, levendigen geest, dien we weer eens vrij zien dartelen in ongedwongen figuren; en we behoeven vooral «The Deserted Village» slechts in te zien om te weten, dat we te doen hebben met iemand die met ons meeleeft en meevoelt. Daarbij, wat een natuurlijkheid en losheid van vertellen, wat een sierlijkheid en juistheid van zeggen. Maak eens kennis met zijn schoolmeester en dorpspredikant in «Het Verlaten Dorp», en zeg me of ge ooit twee bevalliger typen in levenden lijve voor u getooverd zaagt.

De groote macht echter, die Goldsmith over zijn lezers uitoefent ligt in zijn hartelijkheid, beminnelijkheid en geestige vroolijkheid, die hij grootendeels aan zijn Iersch bloed dankte, en die hij nooit, ondanks de bitterheid en de stormen zijns levens verloor; die beminnelijkheid en eenvoud, die den «Vicar of Wakefield» ook thans nog zoo'n hartelijk welkom aan den huiselijken haard verzekert; die vroolijke geestigheid, zonder eenige grofheid of venijn, die ons tegenschatert uit zijn »She stoops to conquer», zijn «Haunch of Venison», «Retaliation», enz.

Goldsmith was geen groot genie; geen oorspronkelijke, scheppende geest; hij schilderde altijd naar model; hij teerde op datgene wat hij gezien, gehoord, ondervonden had; had hij nog 20 jaar

geleefd, ik geloof niet, dat hij nog veel geschreven zou hebben; zijn voorraad was zoowat uitgeput; en toch hij heeft zich een plaats in onze harten veroverd, waaruit niemand hem ooit zal verdringen; hij zal blijven wat hij is: de man, die niet *veel* heeft gedaan, maar wat hij deed, *voortreffelijk* deed; de man, die door zijn edelmoedigheid en gulle hartelijkheid de armen de kinderen en de eenvoudigen voor zich won en aan zich hechtte; en hun vriend zal hij blijven omdat hij in zijn werken zijn heele persoonlijkheid heeft uitgestort.

Nijmegen. A. HULSMAN, S. J.

KORTE INHOUD VAN WETENSCHAPPELIJKE RECENSIES.

GODSDIENST.

Naturwissenschaft und Glaube. Angriff und Abwehr von P. M. GANDER O. S. B. Benziger Einsiedeln 1906. VIII en 164 blz. M. 1.50.

Dergl. verzamelingen bestaan er al, maar aangezien de katholieken in de populariseering van natuurwetenschap en philosophie bij de aanhangers der atheistische wereldbeschouwing nog altijd verre ten achter staan moet elke nieuwe poging of bijdrage op dit gebied worden welkom geheeten.

Literarische Rundschau, 1 Febr. 1906. (Stölzle.)

La vie au sortir du Collège, R. de Lanversin S. J. Lyon 1906, In-18. 88 pages.

„Aan de jonge lieden” zegt de auteur van dit aantrekkelijk werkje. Men kan zeggen: „aan de priesters, aan de leiders der jeugd, aan allen, ouders bijvoorbeeld, wien de groote vraag der toekomst of der roeping ter harte gaat.” Men ziet hier zeer duidelijk, hoe God, die altijd de Meester is, tot een leven in de wereld voorbestemt of roept tot een hoogeren levensstaat.

(Etudes, 20 févr. 1906. p. 566. P. Maroyer.)

L'Allemagne religieuse Le Catholicisme. 1800—1848. Paris 1905. 2 dln. fr. 7. — G. Goyau

„Dit is een werk van ontzaglijke moeite, onverpoosden arbeid en geëvenredigd nut... Buiten dit werk kan niemand, die een helder denkbeeld wil hebben van de religieuse beweging in Duitschland in den loop der 19e eeuw.

Civiltà Cattolica, 3 Maart 1906, blz. 606.

WIJSBEGEERTE.

Das Kausalproblem von Dr. Albert Lang. Ier Teil: Geschichte des Kausalproblems, 8o, VIIIen 518 blz. Bachem, Köln, 1904. M. 5.

Een degelijk en uitstekend werk, alle aanbeveling dubbel waard! Wie zal na de studie van dit boek nog willen beweren, dat de philosophie sedert de dagen der scholastiek niets dan Penelope-werk verricht heeft?

Literarische Rundschau 1 Febr. 1906. (B. Krieg.)

Vom Sterbelager des Darwinismus I von Dr. E. Dennert, 120 blz. 8o Kielmann. Stuttgart 1905. 2 M.

Vom Sterbelager des Darwinismus II van denzelfde. 134 blz. Ibidem 1906. 2 M.

De ontwikkelingsleer blijft bestaan, het Darwinisme wordt algemeen opgegeven. Zoo bewijst Dennert in zijn eerste deeltje uit citaten van *Zoölogen* als GOETTE, F. VON WAGNER, FLEISCHMANN, EIMER, ZIEGLER.

Van *botanici* als KORSCHINSKY, HABERLANDT, HUGO DE VRIES.

Van *palaeontologen* als STEINMANN en KOBEN.

Van *anatomen* als O. HERTWIG.

Van *physiologen* als WOLFF.

In het tweede deeltje worden aan deze lijst nog toegevoegd de bedekte of openlijke oorlogsverklaringen aan het Darwinisme door PAULY REINKE. SCHWENDENER, GOEBEL, WASMANN. E. FISCHER en FRIEDMANN, met een scherp, zinnige weerlegging van WEISMANN'S en PLATE's hopelooze verdedigingspogingen.

Literarische Rundschau 1 Jan. 1960. (Stölzle)

Reden und Aufsätze, von A. Harnack. Giessen. Töpelmann. 2e Aufl. 1906, 10 Mk.
Harnack heeft voor zijn tweeden druk niet op critieken gelet, en ongewijzigd zijn gedachten laten staan. Hij kent zelfs den beroemden Dominikaan Th. M. Mamachi (1713—1792) niet, die dezelfde vragen als hij behandelt.
Stimmen a. M. Laach. 14 März 1906. 359—364.

GESCHIEDENIS.

Illustrirte Geschichte der Kathol. Kirche. Dr. J. P. Kirsch und Dr. B. Luksch, München, gr. 4o, 628 S. M. 28, geb. M. 35.
Het werk is buitengewoon rijk en fijn geillustreerd, en de voortreffelijke uitvoering van het uitwendig gedeelte beantwoordt aan den degelijken tekst, die hoewel voor breedere kringen berekend, toch wetenschappelijk op de vereischte hoogte staat.
Uitstekend geschikt voor geschenk, bij huwelijken enz.
(Litterarischer Handweiser 1906. no. 7)

Die Reise des Kardinals Luigi d'Aragona. 1517—18, veröffentl. von Ludwig Pastor Erl. u. Ergänz. z. Janssens Gesch. IV, 4, gr. 8o, XII en 186 blz. Herder, Freiburg. M. 3.50.
Een schoone gave, die Pastor ons weer biedt; zeer belangrijk — hoewel niet door Pastor onderstreept — zijn de mededeelingen over toenmalige handel en nijverheid voor al voor *Nederland* en Frankrijk.
Literarische Rundschau 1 Febr. 1905. (Aloys Schulte.)

Franz von Assisi. von Gustav Schnürer. München, Kirchheim 136 S.
De groote verdienste van dit boek is den H. Franciscus aan de *Katholieke* Kerk terug te hebben gegeven.
Hist. Pol. Blätter, 137. Bnd. S. 401, (Dr. L. Pfleger).

Annegarn's Weltgeschichte, Münster, Theissing. 8 Bndn. M. 16. 9e Auflage.
De Literarischer Handweiser Jrg. 1906 no. 3 herhaalt van deze 9e uitgave wat de Stimmen aus M. Laach van de 7e zeiden: „Zelden kan men tegenwoordig een omvangrijk geschiedwerk zoo gerust en met zooveel vreugde aanbevelen als dezen nieuw-uitgegeven Annegarn De bewerkers der nieuwe uitgave hebben de verdienste de vroegere voorstellingswijze aangevuld en verbeterd te hebben overeenkomstig den stand der hedendaagsche geschiedvorsching. Deze 9e uitg. heeft bovendien een Naam- en Zaakregister. De verkorte bewerking in 3 dln. (M. 8) ziet ook reeds voor de 9e maal het licht. Op een aanmerking van Freiin E. v. Handel-Mazzetti, die haar in „Hochland" uitgegeven roman „Jesse und Maria" tegen de critiek van den „Literarischer Handweiser" schijnt verdedigd te hebben, antwoordt dit laatste tijdschrift: „Met de aanduiding, dat de roman niet alleen voor de jeugd maar ook voor breedere kringen onzer vrouwenwereld ongeschikte lectuur was, hebben wij het boek geenszins als „slecht" willen brandmerken, maar alleen een waarschuwing willen uitspreken, die wij ook nu in al haar ernst staande moeten houden".
Liter. Handweiser, 1906. n. 3, blz. 130.

Ernest Renan. Bij William Barry D. D. 2e ed. 288 blz. Hodder and Stonghton, Londen 1905, Prijs 35.6 d.
Niettegenstaande z'n gebrek aan nieuwe gegevens of gezichtspunten is dit boek toch het van alle, die tot nu toe over Renan zijn geschreven: ernstiger dan de louter anecdotische Essai van Sir Mount Stuart Grant Duff, of de al te vrouwelijke studie van Madame Darmsteter, rechtvaardiger dan de philosophische onderzoekingen van Séailley en R. Allier.
Literarische Rundschau 1 Jan. 1906. (H. Brémond.)

Le fonti ed i tempi dello incendio Neroniano door Attilio Profumo Forzani Roma, 1905, fol. X en 748.
Den Romeinschen professor is het gelukt al het duister op te helderen, dat over den oorsprong en den aard der eerste christenvervolgingen lag verbreid en sedert meer dan twintig jaar met alle pogingen der historische kritiek scheen te spotten. Het ei van Columbus was hier de ontkenning van de combinatie die Tacitus, en Tacitus alleen, tusschen den brand van Rome in 64 en de christenvervolging van 65 heeft gezocht.
Literarische Rundschau 1 Febr. 1906. (Weis-Liebersdorf.)

NATUURWETENSCHAPPEN.

Traité de Physique, par O. D. Chwolson, traduit par E. Davaux avec notes de E. et J. Cosserat. Paris. A. Hermann. 1906.
Tome I premier fascicule.
Tome II premier fascicule.
Niet voor beginners geschreven; rijk gedocumenteerde verhandeling met origineele uiteenzettingen.
Rev. Quest Scient. Jan. '06.

Science et Apologétique par A. de Lapparent. Paris. Blond. 1905.
Conferenties over de betrekkingen tusschen wetenschap en apologie. De rol der natuurwetenschappen wordt binnen de behoorlijke grenzen gehouden maar daar ook naar waarde geschat.
Rev. Quest. Scient. Jan. '06.

Les Quantités Elémentaires d'Electricité, Jons, Electroms Corpuscules. Mémoires réunis et publiés par Henri Abraham et Paul Langerin. Paris. Gauthier-Villars 1905.
Verzameling van geschriften van verschillende onderzoekers, die uitgaan van de discontinue structuur der electrische ladingen. Voor den vakman een boek om na te slaan.
Rev. Quest. Scient. Jan. '06.

VERSCHEIDENHEDEN.

Herders Conversations Lexikon, Bnd V. 1905.
Behoudens enkele aanmerkingen uitstekend.
Hist. Pol. Blätter. 137. Bnd. S. 476.

KORTE INHOUD VAN ROMANRECENSIES UIT VERTROUWBARE KATHOLIEKE TIJDSCHRIFTEN.

DUITSCH.

Bachems neue illustrierte Jugendschriften. Eine Reihe fesselnder Erzählungen belehrenden Inhalts für die reifere Jugend. Ingebonden per Dl. M. 3.

Bd. 28: **Hanani.** Verhaal uit den tijd der verwoesting van Jeruzalem, door A. A. Jos. Cüppers.
Onschuldig, boeiend en niet zonder letterkundige waarde.

Bd. 29: **Die Priesterin der Vesta.**
Het lijkt wel op het bekende Quo Vadis, is echter ook voor jongelieden zonder gevaar.

Bd. 30: **Goldene Sporen,** door J. v. Garten. — Aan te bevelen. Hier en daar wat overdreven.
Stimmen, 14 Mrt.

Auge um Auge, door S. Clausius. Nouvelle aus einer deutschen Seestadt. 12o, 156 blz. Köln, Bachem M. 2. geb. M. 2 80.
Nobele, godsdienstige tendenz; juiste psychologie, goed volgehouden karakters.
Stimmen, 14 Mrt.

Die Gemblows, door S. Clausius. 12o. 204 blz. Köln, Bachem M. 2.40. geb. M. 3.20.
Deze novelle heeft dezelfde verdiensten als de vorige, maar verliest door een zekere gedwongenheid eenigzins in waarde.
Stimmen, 14 Mrt.

FRANSCH.

La messe de onze heures et demie par Ferdinant Médine. Paris, Fontemoing, 327 blz. pr. fr. 3,50.
Ondanks den klerikalen titel, heeft dit boek niets kerkelijks of stichtends behalve de laatste bladzijde. Een leven van bederf slaat om in een akte van berouw, dat duren zal?
Etudes, 20 Maart. (L. Guipon.)

Daniel Junt door Hermann Stegemann. Berlin, Fleischel, 1905. 240 blz. pr. 3 M.
Geen thesis geeft dezen roman, niets dan zedenschildering. Hoogere gevoelens vindt men hier niet, maar na deze reserve — en een reserve dus van belang! — moet men toegeven dat de teekening van landschappen en karakters pakkend is en verdienstelijk.
Etudes, 20 Maart. (J. Boulée.)

Ihres Vaters Tochter, door L. von Strauss und Torney. Berlin. Egon Fleischel, 1905, 312 blz. pr. 3 M. 50.
Geen boek voor iedereen; de lezers van Hochland kennen 's schrijvers talenten; en dit nieuwste werk van hem is een der mooiste boeken van dit jaar.
Etudes, 20 Maart. (J. Boulée).

La vie profonde. Eveils et visions, par Marc Sangnier. Paris. Perrin. 214 blz. pr. fr. 3 50.
Leven en diepte, zelfs innigheid en edele moed, maar niet om er jonge verbeeldingen in te laten grasduinen.
Etudes, 20 Maart.

Séparous-nous par Jules Pravieux Paris, Plon. 305 blz. pr. fr. 3,50.
Een roman over de scheiding van kerk en staat. „Laat ons maar scheiden!" zoo is het begin en het einde. Dit woord ontwelt als van zelf aan het hart van een priester, verdrietig over een stand van zaken, die wel brood geeft maar eer ontzegt.
Etudes, 20 Maart. (J. de Blacé.)

Nobles Coeurs par Mme Cazin. Paris, Hachette, 280 blz.
Tendenz-roman die goed gelukt is, vol lessen van levenswijsheid, maar de christelijke idee blijft een beetje op den achtergrond.
Etudes, 20 Maart. (P. Brucher.)

Ma Soeur Anne, par Lucien Donel. Paris, Maison de la bonne Presse 336 blz. pr. fr. 2.50.
Een reeks novellen, natuurlijk niet alle even verdienstelijk, maar toch verdienstelijk alle. Een ieder mag ze lezen en vervelen zullen ze wel niemand.
Etudes, 20 Maart.

Mon Couvent par A. Nicalaievna. Paris, Albin Michel. 370 blz. pr. fr. 3.50.
Een bewijs te meer, dat niet alle religieusen gedupeerde wereldlingen zijn. Frissche novellen met even juist beau-monde als nederig kloosterleven. Het licht-blozendste kind hoeft volstrekt niets over te slaan. Integendeel alles zal het doen genieten en beter maken.
Etudes, 20 Maart. (O. Rivie.)

La légende dorée de l'Alsace par Marie Diemer. Paris, Perrin 296 blz. pr. fr. 3,50.
Alleen de titel doet al watertanden, en bij het lezen vergaat die wel-smaak niet. Jammer is alles te veel mooie legende, te weinig essentieel geloof. Maar is de schrijfster zelf wel geloovig?
Etudes, 20 Maart (P. Brucher.)

Chimères par M. Maryan. **L'obstacle** par P. Perrault. **Le fantôme de Tournoailles** par Jeanne de Coulomb. Paris. H. Gautier, elk omtrent 320 blz. prijs elk fr. 3.
Alle drie hooren bij de reeks: Bibliothèqe de ma fille. Het doel door dezen titel beoogd, wordt, dank zij de bezorgdheid van den uitgever uitstekend bereikt.
Chimères geeft ons twee fijne vrouwenkarakters; *l'Obstacle* behandelt een jongen man, die al zijn lezers les geeft in energie; *Le fantôme* doet jonge lezers genieten van de vreugde: mee te werken voor de goede zaak.
Etudes, 20 Maart.

Près du sol door Emile Guillaumin. 3 fr. 50. Calmann—Lévi. Paris.
Niet zonder verdiensten; Guillaumin spreekt met kennis van zaken. Men kan het boek echter niet aan iedereen te lezen geven. (J. J. A.)
Mois litt. et pitt. avril 1906.

La Bourrasque door Georges Beaume 3 fr. 50. Colin. Paris.
Werk van een oorspronkelijk en rijk talent, waaraan wij reeds meerdere mooie romans danken. Men kan het iedereen in handen geven (J. J. A.)
Mois litt. et pitt. avril 1906.

Contes brefs door Jean d'Aubrac. 1 fr. 50. Messein. Paris.
Hier en daar wat vrij. Het geheel getuigt anders van een gezonde opvatting. (M. L.)
Mois litt. et pitt. avril 1906.

La Demoiselle blanche door Folen. (geïllustreerd) Alfred Mame. Tours,
Voor iedereen leesbaar. (X.)
Mois. litt. et pitt. avril 1906.

Bonne étoile door Jean Rameau 3 fr. 50. Ollendorff, Paris.
Deze roman is niet geschikt voor iedereen, maar zal toch wellicht een der

meest gezochte van Rameau's werken blijven (J. J. A.)
Mois litt. et pitt. avril 1906.

Les Rocquevillard door H. Bordeaux. 3 fr. 50. Plon-Nourrit. Paris.
Geen boek voor jongelui, maar door de verheven gevoelens, die er in staan uitgedrukt, doet het toch den schrijver eer aan. (J. J. A.)
Mois Litt. et pitt. avril 1906.

Les compagnes du rêve door Vaudoyer Sansot. Paris.
Een boek, dat iedere fatsoenlijke huismoeder aanstonds in het vuur moet werpen, om het toch nooit in de handen der kinderen te laten vallen. (Ev. Ward.)
Mois pitt. et litt. avril 1906.

Le Roman de Ganelon door Lebesque. Sansot, Paris.
De helden behouden het hun door de eeuwen sinds lang toegekend karakter van heldenmoed en geloof. (E. G.)
Mois litt. et pitt. avril 1906.

L'irréductible force door Lechartier 3 fr. 50. Plon-Nourrit. Paris.
Geen boek voor iedereen, hoewel de schrijver onbetwistbaar talent toont. (J. J. A.)
Mois litt. et pitt. avril 1906.

Contes des yeux fermés door Séché 3 francs. Sansot. Paris.
Schrijver verzoekt den lezer zich niet te ergeren; op het eind zal alles opgehelderd worden. Maar alles blijft duister, behalve de al te groote vrijheid van den schrijver. (Emmel.)
Mois litt. et pitt. avril 1906.

Mme Corentine door René Bazin. (geïllustreerd) 12 frans. Alfred Mame. Tours.
Een der meesterstukken van den grooten Académicien en weer een, dat iedereen mag lezen. (X. R.)
Mois litt. et pitt. avril 1906.

A l'enseigne du „Grand Saint André" door Paul Harel. 3 fr. 50. Plon-Nourrit. Paris.
Geestige schets van 'schrijvers vroegere klanten in zijn oude herberg. Een aantrekkelijk, fijn humoristisch en christelijk boek. (J. J. A.)
Mois litt. et pitt. avril 1906.

Toit de chaume door du Campfranc. (bekroond door de Academie) 3 fr. 50. Blériot. Paris.
De geschiedenis van twee verloofden, die elkaar getrouw blijven tot in den dood. Boeiend verhaal, waaruit de geest des geloofs krachtig spreekt. (Ed. Ward.)
Mois litt. et pitt. avril 1906.

Le Phare du monde door Jules Verne. 3 fr. 50. Hetzel. Rue Jacob. Paris.
Het is voldoende dit boek te vermelden; iedereen kan het natuurlijk lezen. (X. P.)
Mois litt. et pitt. avril 1906.

Le livre des fées, des fantômes et des sages door Alex. Cormier. 3 fr. 50. Sansot. Paris.
Een serie sprookjes goed om de slapeloosheid te verdrijven. Verkeerde lectuur voor hart en ziel. (Ed. Ward.)
Mois litt. et pitt. avril 1906.

TIJDSCHRIFTEN.

†**De Studiën**, Dl. 66, afl 1.
De photographie der hemellichten, door Fr. de Bruin. Vondel-Studiën, VII. Vondel en de Zon, door J. J. G. Boelen. Het Criticisme en het gezond verstand, door L. Regout. Leven uit dood?, door H. Bolsius. Uit de Pers.

† **Dietsche Warande en Belfort.** Febr. 1906.
Hoogere begrippen in de letterkunde, door E. H. Al. Walgrave. Makereel, door Caesar Gezelle. Verzen, door Constant Eeckels. De Hedendaagsche toestand der Evolutie, naar aanleiding van Dr. Gunzburg's geschrift over hetzelfde onderwerp, door J. van Mierlo (S. J.) Sr. Pastores ovium, door Om. K. de Laeg. Letterkundige kroniek. Inhoud van Tijdschriften. Theologische kroniek. Boekennieuws. Omroeper.

—— Maart 1906.
Mgr. Mercier, door ***. Poëzie, door M. E. Belpairs. De officieele vertaling van ons „Code Pénal", door L. Dossel. Kastanjeboomen, door Aug. van Cauwelaert. De Ster van de Zee door A. W. S. v. L. Tolstoy, door J. Persijn. Philosophische kroniek. Maatschappelijke Kroniek. Inhoud v. Tijdschriften. Boekennieuws. Mgr. Abbeloos. Omroeper.

Onze Eeuw, April 1906.
De kust van Smaragd, door C. M. Vissering. Briefwisseling van Bakhuizen van den Brink met zijne vriendengedurendezijneballingschap(1844—1851), door Mr. S. Muller Fzn. IV. Oud en nieuw uit Hellas, door Prof. Dr. Kuiper. III. Nieuwe Kunst, door G. F. Haspels. Duinsonetten, door Seerp Anema. Hegeliaansche Litteratuur door Prof. Dr. Jhr. B. H. C., K. v. d. Wijck. Onze Leestafel.

De Gids, April 1906.
Zomeravondwandeling, door Samuel Goudsmit. Middelstandskernen. De organiseering onzer ambachtsnijverheid, door R. P. J. Tutein Nolthenius. Prof. te Winkel's Inleiding tot de geschiedenis der Nederl. taal, door Dr. Kluyver. Ondoelmatigheid in de levende natuur, door Prof. F. A. F. C. Went. Romaansche taalgeschiedenis, door Prof. A. G. v. Hamel. Inwijding der Lente, door L. H. Grondijs. Het Substantiebegrip, door Dr. H. Was. Overzicht der Nederlandsche letteren XI. Over prozakunst III, door C. en M. Scharten-Antink. Dramatisch overzicht door Mr. J. N. v. Hall. Parlementaire kroniek. Bibliographie.

†**Le Correspondant**, 10 Maart 1906.
La renaissance catholique en Angleterre au dix-neuvième siècle. V. fin. Les dernières années de Newmann et de Manning. P. Thureau-Dangin. La guerre future, door Général Meyssonnier. Les élections législatives aux colonies, door Paul Mimande. Christine Auberjol IV, door Dora Melegari. L'École libre nouvelle, door J. B. Piolet. L'Auteur du kulturkampf et la paix religieuse. Un entretien à Gastein avec le prince de Bismarck en 1879, door Mgr. Vallet. Aux îles des perles, door Alix Eduard-Petit. Les églises de Paris sous la Commune, door E. Lecanuet. La vie économique et le mouvement Social, door A. Béchaux. Deux Sonnets, door J. Chasle-Pavie. Revue des sciences, door Henry de Parville. Chonique Politique, door Auguste Boucher. Buletin Bibliographique.

—— 25 Maart 1906.
Lettres à un ami (1855—1870)—I, door Edmond Rousse. Bossuet et les études bibliques, door H. de Lacombe. Angoisses et Espérances polonaises, door Réné Henry. Le premier Ministère du travail Européen, door C. Henry de Boissieu. Christine Auberjol, door Dora Melegari. La rencontre des races dans la cité Américaine, et ses conséquences morales, door C. R. Henderson. La Déclation sous la Terreur, door Robert Launay. Affaires d'Egypte et de France. La leçon d'un siècle III. La mission marchand, door Etiene Lamy. Les œuvres et les hommes, door Edouard Trogan. Chroniqe Politique, door Aug. Boucher. Bulletin Bibliographique.

†**Etudes**, 5 Maart 1906.
Lettre encyclique „Vehemente" De s. s. Pie X. Sur une tombe, door Adhémar d'Alès. La Franc-maçonnerie et les questions sociales. Le convent de 1905, door Victor Loiselet. La dette sacrée de l'état envers l'Eglise door Albert de Salinis. Atome et mystère, door Joseph Terchat. „Lex orandi" par le p. Tirrell, door La Rédaction. Bulletin de l'enseignement et de l'éducation, door Joseph Burnichon. Revue des livres. Evénements de la quinzaine.

—— 20 Maart 1906.
Une ère nouvelle pour L'Episcopat Français, door Paul Aucler. Les théories du logos au début de l'ère Chrétienne. La conception Alexandrine. Philon, door Jules Lebreton. Versailles (1870—1880). Souvenirs et récits, door Jean Noury. Questions de langue et de littérature catalane, door Joseph Boubée. L'Evénement du 30 Août dernier, door Robert Marchal. Questions bibliques; Lettre au directeur des Etudes, door R P. Lagrange. Réponse au R. P. Lagrange, door Joseph Brucker. Bulletin d'Economie Sociale, door Charles Autoine. Revue des livres. Evénements de la Quinzaine.

†**La Quinzaine**, 16 Maart 1906.
Le rôle social du curé de campagne sous l'ancien régime, door Georges Goyau. La Bonne Maison, II, door Alice Martin. Le rôle politique de Carnot au Comité de Salut public, door André Bonnefonds. L'ordre dans le style d'après Pascal et Platon, door F. Mentré. Le Kulturkampf et la séparation. Organisation de l'Eglise d'Allemagne. Propos de grand'mère, door J. O. L. Rasco. Chronique politique, door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes Bibliographiques.

Revue des deux Mondes, 15 Maart 1906.
Les désenchantées (1), door Pierre Loti. Les riches depuis sept cents ans, II, en quoi consistaient les Anciennes fortunes, door Le vicomte Georges d'Avenel. Honoré de Balzac. Son influence littéraire et son œuvre (2) door Ferdinand Brunetière. Un conseiller de l'empereur Alexandre Ier. Le comte Paul Strogonof, door Ernest Daudet. Il santo, door Antonio Fogazzaro. Le conflit Franco-Vénézuélien, door René Pinon. Revue littéraire. La Philosophie de lamartine, door René Doumic. Revues étrangères. L'Ouvrier sans travail à Londres, door F. de Wijzewa. Chronique de la quinzaine, histoire politique, door Francis Charmes. Bulletin Bibliographique.

†**Stimmen aus Maria Laach**, Maart 1906.
Der Apostel von Indien und Japan zum vierten Zentenar seiner Geburt, door Jos. Dahlmann S. J. Nietzsche-Zarathustra, II, (Schlusz), door Joh. Görensen, S. J. Zur Inspirationslehre III, (Schlusz), door Chr. Pesch. S. J. Deutschlands Glanz im finstersten Jahrhundert IV, (Schlusz), door St. Beissel S. J. Fogazzaros religiöser und litterarischer standpunkt, door A. Baumgartner S. J. Rezensionen: Empfehlenswerte Schriften. Miszellen.

†**Nederl. Kath. Stemmen**, 15 Maart 1906.
Ex S. Rituum Congregatione. De usu instrumentorum musicorum in sacris functionibus door S. Sedis. De Paramentis nigris ac palla calicis. Bruidsexamen en Bruidsonderricht, door J. Aertnijs C.ss.R. Casus Practici, I. De parocho sponsae, door Dr. A. C. M. Schaepman II. Een Vastenquaestie, door P. T. C., Ord. Carm. Miscellanea. De auctor van den Hymnus „Te Deum”, door L. V. Codificatie, door A. S. Het bedekken van kruisen en beelden in den Passietijd, door J. P. Niet goedgekeurde gebedenboeken. Nieuwe uitgaven.

†**Revue Thomiste**, Maart en April 1906.
Ce qu'est la Charité, d'après saint-Thomas d'Aquin (2e Art.), door M. Th. Coconnier. Quelle question le concile de Trente a entendu trancher touchant l'institution des Sacrements par le Christ, door Maurice de Baets. De l'état des âmes séparées, door R. P. Ed. Hugon. La vie scientifique. La théorie physique, door R. P. René Hedde. Cri d'alarme, door M. Th. Pègues. Revue Analytique des Revues. Notes Bibliographiques.

†**Kathol. Sociaal Weekblad**, 10 Maart 1906.
Een blik in de ellende der huisindustrie, door Th. Huising. Beginselen der Volkshuishoudkunde. Hoofdstuk V. Historische ontwikkeling der Volkshuishoudkunde, door Mr. A. Uit Tijdschriften: Socialisme en materialisme, II. Boekbesprekingen. Berichten en mededeelingen. Korte berichten. Ontvangen boeken.

—— 17 Maart 1906.
Spoor- en tramwegpersoneel, door Arnold Smits. Beginselen der Volkshuishoudkunde, hoofdstuk V. Historische ontwikkeling der Volkshuishoudkunde, door Mr. A. Uit Tijdschriften: Socialisme en materialisme. (Slot). Berichten en mededeelingen. Korte berichten. Nieuwe boeken. Briefwisseling.

—— 24 Maart 1906.
R. K. Miliciensbond, door Mr. P. J. Aalberse. De Sociaal-democraten en het Arbeidscontract, door J. W. Ratté. Documenten: Brief van Mgr. Touchet, bisschop van Orleans aan de leiders van de Sociale Week te Orleans. Berichten en mededeelingen. Korte berichten. Ontvangen boeken. Nieuwe boeken.

—— 31 Maart 1906.
Over coöperatieve vereenigingen en hare credietwaardigheid, door J. Scholten. „Immoreele Wetgeving”, door Mr. P. J. M. Aalberse. Uit Tijdschriften: Een oplossing van het sociale vraag-

stuk vóór 1300 jaren. De agitatie der sociaal-democraten, I. Boekbesprekingen. Berichten en mededeelingen. Korte berichten. Nieuwe boeken. Briefwisseling.

Tijdschr. voor Strafrecht, deel XVII, afl. 5 en 6.
De voor de nachtrust bestemde tijd, door Mr. B. Gewin. (Boekaankondiging: van Royen's Strafwetgeving met betrekking tot de Kantongerechten, door Mr. G. Sluis.) door Mr. J. Domela Nieuwenhuys. Politie of Rechter, door Mr. G. A. van Hamel. Mededeelingen uit buitenlandsche Tijdschriften. (Boekaankondiging: de Vries en van Tricht, Geschiedenis der Wet op de ouderlijke macht en voogdij.) door Mr. J. Domela Nieuwenhuys. Strafrechtelijke Bibliographie (1 April—1 Dec. 1905). Overzicht van Rechtspraak en Litteratuur, 1 Mei 1904—30 Sept. 1905. (afzonderlijk paginatuur).

De Economist, Maart 1906.
De classificatie in het ontwerp Landbouw-Ongevallen-verzekering, door M. J. D. Merens. De Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkersbond. II, door Mr. E. W. v. Dam v. Ysselt. De Internationale geldmarkt, door C. Rozenraad. Economische Kroniek. Handelskroniek. Economische Nalezingen en Berichten.

†**Geschiedkundige Bladen**, Febr. 1906.
De vereering van Sint Nicolaus bizonder in Nederland en vooral met het oog op de vraag of zij in verband staat met de Germaansche Mythologie, door A. J. A. Flament. In Memoriam door H. T. A. v. Hasselt O. S. Cr. Geschiedenis der Katacomben van Rome in den loop der eeuwen, door L. Hagen. C. s. s. R. Kanunnik Daris, hoogleeraar aan het Groot-Seminarie te Luik en Geschiedschrijver. Nieuwe boeken bij het onderwijs in de Geschiedenis. II, door W. M. van Elten. De „Regale" abdij van Egmond, door Bern. de Bont, door Dr. J. M. v. Gils. Tijdschriften. Boekelijst.

†**Revue des Questions Scientifiques**. Januari 1906.
Le chanoine Nicolas Jan Boulay, door M. de Chanoine Bourgeat. Les observatoires de la compagnie de Jésus au Début du XXe siècle, door R. P. P. de Vregille. S. J. L'Industrie de l'or, door R. de Montessus. Les origines de la statique (suite), door M. P. Duhem. Le coté Militaire du néo-protectionisme Britannique, door C. Beaujean. Le tunnel et le chemin de fer Electrique de la jungfrau, door G. de Fooz. L'Haechélianisme et les idées du père Wasmann sur l'Évolution. R. P. R. de Sinéty S. J. L'Éclipse totale du soleil du 30 Aout 1905, door L'Abbé Th. Moreux. Bibliographie. Revue des Recueils Periodiques. Nécrologie

---

NIEUWE BOEKEN.

GODSDIENST.

A. Seitz. Christus-Zeugnisse aus dem klassischen Altertum von ungläubiger Seite, gr. 8o. 82 blz. Köln, Bachem. M. 1.80.

Pachomius Thieman. De H. Margarita van Cortona. Een beeld van Boete en Liefde. Cuyk a/d. Maas, Jos. J. van Lindert, 286 blz. m. 15 afb. gr. 8o. f 1.25, geb. f 1.75.

Bossuet. De Bethléem au Calvaire. Extraits des œuvres complètes de Bossuet, kl. 8o. XVI, 288 blz. Paris, Blond.

Chr. Pesch S. J. De Inspiratione sacrae scripturae. 8o. 12, 654 blz. Freiburg, Herder, M. 8.80.

Const. Hasert. Antwoorden der Natuur op de vragen: Van waar de wereld? Van waar het leven — dier en mensch? Van waar de ziel? vertaald door E. Petry, Afl. 1. Kerkrade. N. Alberts. 104 blz. f 0.42.

WIJSBEGEERTE.

Johannes Jörgensen. De uiterste dag. Vertaald door Kees Meekel. Amsterdam, Langenhuyzen, 6, 132 blz. met portr. post 8o. f 0.90.

STAATS- EN RECHTWETENSCHAP.

E. Vliebergh: De Belgische ongevallenwet van 24 Dec. 1903. (Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbr.)

M. C. P.: Geen Volksvriend? (Sint-Willebrordusvereeniging. jrg. 10 no 4). 5 ct.

G. J. Hobzoake: History of Co-operation. 2 dln. 8o. 720 blz. London. Umoin. geb. 21 S.
F. Berolzheimer: System der Rechts- und Wirtschaftsphilosophie III Bd. Philosophie des Staates samt der Grundzügen der Politik. gr. 8o. XII, 378 blz. München, Beck. M. 10.

GESCHIEDENIS,

S. Muller Fz. Catalogus van het archief der bisschoppen van Utrecht. Utr. C H. E. Breyer, 45, 72 blz gr. 8o. f 0 90.
A. Véronnet. Trois savants chrétiens au XIXe siècle. Ampère; Cauchy; Pasteur, 8o., 238 blz. Tours, Cattier.
E. A. W. Budge. Egyptian Heaven and Hell. 3 Bde. (Books on Egypt and Chaldea. Bd. XX, XXI and XXII) 8o. 286, 314, 252 blz. London, Paul geb. 6 s.

NATUURWETENSCHAP.

F. Montessus de Ballore. Les Tremblements de terre. Met afbeeldingen. 8o. VI, 480 blz. Paris, Colin. fr. 12.
Hesdörffer (Max), Practisch handboek voor tuinliefhebbers. Een raadgever voor het onderhouden en bewerken der bloemen-, moes- en oofttuinen. Naar de Duitsche uitgave bew. door E. Th. Witte. Leiden, A. W. Sijthoff (12 en 378, m. 120 fig. in d. tekst) kl. 8o. f 2.40; geb. f 2.75.
Schuh (Fred.) De waarschijnlijkheidsrekening en het theorema van Bernouilli. Openbare les, gehouden den 24sten Januari 1906 bij de opening zijner lessen als privaat-docent aan de rijks-universiteit te Groningen. Sneek, J. F. van Druten. (31). gr. 8o.
Vries (Hugo de), Soorten en varieteiten. Hoe zij ontstaan door mutatie. Voordrachten, gehouden aan de universiteit van Californië. Naar den 2den druk in het Nederlandsch vertaald door P. G. Beukers. Haarl., H. D. Tjeenk Willink & Zoon. (16 en 535). gr. 8o. f 5 40; geb. f 5.90.

LETTERKUNDE.

M. Frhr von Waldberg: Der Empfindsame Roman in Frankreich. 1. Teil: Die Anfänge bis zum Beginne des 18 Jahrh. 8o XIII, 490 blz. Straszburg, Trübner. M. 6.
Leesbibliotheek 51e jrg. No. 4: Het Nichtje van den Pastoor, naar het Fransch van Jules Sandeau. Dl. 2.
No. 5 en 6. Het Huisgezin van den Visscher. Naar het Fransch door K. Onel. 's Hertogenbosch, Maatschappij de Katholieke Illustratie.

Pro en Contra. Betreffende Vraagstukken van Algemeen Belang.

Serie I. No. 5. **Vereenvoudigde spelling**. Pro: Dr. I. B. Schepers. Contra: Dr. T. D. Detmers. Baarn, 1905. 8°. 25 blz.
Per serie (10 Nrs.) f 3.— Afz. Nrs. f 0.40.

Het zal wel aan hun bekrompenheid liggen, maar vermoedelijk zullen de meeste katholieken weinig ophebben met de uitgave der serie *Pro en Contra*. Zij zullen wanen, dat de vraag of de een of andere stof onschadelijk dan wel vergiftig is, niet moet worden uitgemaakt door er iedereen maar eens van te laten proeven, doch door de onderzoekingen van deskundige leiders, die zich kunnen omringen met alle voorzorgsmaatregelen, hun door wetenschap en ervaring aan de hand gedaan. De achterlingen! Zelfs in de twintigste eeuw begrijpen zij nòg maar niet, dat er in de moreele orde geen sprake van onschadelijk of vergiftig zijn kan en dat daar ieders soevereine rede ook ieders eigen dokter en leidsman moet wezen! De duisterlingen! Tot onder het licht van de electrische booglamp willen zij nòg maar niet inzien, dat de moderne wetenschap de quintessens van een wereldorde- en eeuwigheid-omvattend vraagstuk kan condenseeren in een brochuurtje van 25 bladzijden, evenzeer als zij de voedende kracht van een vetten buffel concentreert in een doosje vleesch-extract.

Doch scherts terzijde; het ziekelijk verschijnsel van den heerschenden tijdgeest, dat ons Pro-en-Contra-brochuurtjes in 't vooruitzicht stelt over het Vrije Huwelijk, Spiritisme, Theosophie enz. heeft zich ook bij de tamelijk onschuldige quaestie geopenbaard of men de Vereenvoudigde Spelling zal aanvaarden, dan wel haar doen wijken voor het heerschende systeem de Vries en te Winkel.

Ik zie geen kans om in een boekbesprekinkje ook maar eenigszins den stand der strijdvraag uiteen te zetten; ik *veronderstel* dus, dat de lezers van *Boekenschouw* tenminste in het algemeen bekend zijn met de wenschen en voorstellen der „Vereniging tot Vereenvoudiging van onze schrijftaal."

En degenen onder hen, die aan de „Vereenvoudigde" een goed hart toedragen, zullen wel teleurgesteld zijn als zij hooren, dat Dr. Schepers in zijn pleidooi vóór Vereenvoudigde Spelling niet is geslaagd. Hij heeft ten volle de bezwaren ondervonden van het hem toevertrouwde condensatieproces: de Vereenvoudigde te verklaren, te verdedigen en aan te prijzen, binnen een bestek van 16 bladzijden. Wie het nieuwe stelsel ingang wil doen vinden, zal moeten aantoonen:

1°. dat vereenvoudiging van spelling *gewenscht* en *geoorloofd* is, (geoorloofd, natuurlijk uit wetenschappelijk oogpunt).

2°. Dat de Vereeniging juist datgene voorstelt wat als gewenscht en geoorloofd is aangetoond, niets meer en niets minder.

3°. Dat de moeilijkheden, die men opperen kan, waardeloos zijn, of tenminste minder waard, dan de voordeelen, die men mag verwachten.

Dr. Schepers verkeerde natuurlijk in de onmogelijkheid dit alles binnen zijn beperkte beschikbare ruimte beknopt, helder, degelijk saam te vatten. Het geheele betoog is verward en onvolledig. In de drie eerste bladzijden worden eenige terloops aangegeven argumenten, die vóór vereenvoudiging pleiten, met een paar vage taal- en spelkundige uiteenzettingen dooreen gehaspeld, en dan, alsof iedereen nu paalvast overtuigd was, dat zijn oude jas niet meer deugt en hij noodzakelijk een nieuwe *moet* aanschaffen, houdt Dr. Schepers hem het nieuwe kleedingstuk smakelijk en verlokkelijk voor, strijkt het uit en prijst het aan, m. a. w. hij zet de 8 à 10 voorstellen der Vereeniging, niet eens altijd even afdoend, verdedigenderwijze uiteen. Hiermee komen wij al aan bladz. 11. Volgt, in 3 pagina's, een kort overzicht van de beweging tot vereenvoudiging der spelling sinds 1891, en op blz. 14 in een onopgemerkt hoekje het hoofdargument, dat voor de verandering is aan te halen, n.l. „het verderf en het daarmee (daardoor?) [1]) ontstane en altijd voortwoekerende geschoolmeester van het stelsel de Vries en te Winkel."

In de twee overblijvende bladzijden worden twee soorten van tegenstanders tot zwijgen gebracht: zij die bang zijn voor àl, wat niet is zooals het altijd geweest is, en zij, die de voorstellen tot vereenvoudiging niet ingrijpend genoeg vinden en door hun doordrijverij de geheele beweging in gevaar en miscrediet brengen. Andere soorten van tegenstanders kent Dr. Schepers, gelukkig voor zijn gemoedsrust, niet — als hij het tegenartikel van zijn weerpartijder in hetzelfde brochuurtje zal gelezen hebben, zal hij een zoete illusie minder rijk zijn.

Wat thans te zeggen van den tegenstander Dr. Detmers, die broederlijk met Dr. Schepers prijkt op het titelblad van het werkje, dat wij thans bespreken? Ondergeteekende is zelf overtuigd van de wenschelijkheid en geoorloofdheid eener spellingsvereenvoudiging — al zou hij zich bij de voorstellen der Vereeniging slechts wenschen aan te sluiten om de ontstentenis van een ander, gematigder stelsel — maar toch kan het dáár niet vandaan komen, dat hij de argu-

---

1) De haakjes en het vraagteeken zijn geen parodie van mij, maar de vreemde door Dr. S. uitgekozen vorm van bewijsvoering. Als het geschoolmeester alleen *met* en niet *door* het stelsel de Vr. en te W. kwam, was heel het pleidooi van Dr. S. overbodig.

mentatie van Dr. Detmers geen meesterstuk vindt voor iemand, die den doctorstitel voert:

Ziehier de argumenten:

Het heerschend stelsel van de Vr. en te W. is blijkbaar het sterkste en *dus* moeten we ons daar maar aan houden. Dr. Detmers, die zelf vijf jaar lang lid der Vereeniging tot vereenvoudiging is geweest, heeft het voorbeeld gegeven en is van „een candidaat-voorstander" een „verstokt tegenstander" geworden.

„La raison du plus fort est toujours la meilleure" zegt Lafontaine; maar het schijnt zijn nut te hebben er eens aan te herinneren, dat dit *ironie*, bittere *ironie* van den fijnen dichter was! Overigens is het stelsel de Vr. en te W. slechts zóó lang het sterkste, als het van regeeringswege bevoorrecht wordt. Wanneer op de Openbare Lagere School de Vereenvoudigde gelijke rechten met de thans heerschende spelling verkrijgt, kon het pleit wel eens spoedig ten nadeele der laatste beslist zijn. Waar we van „sterkste" spreken, moeten we gelijke condities veronderstellen.

Vervolgens zou Vereenvoudigde Spelling *leelijk* zijn. Met alle respect voor alle doctoren, dit dunkt mij een wanbegrip. Een spelling kan ongewoon zijn, en daarom kwetsend voor het oog — van aesthetica is hier geen sprake. Het zou te ver voeren, om dit aan te toonen. Slechts zij erop gewezen dat de schrijfwijze „iemagienasie", die Dr. Detmers als voorbeeld van leelijkheid aanhaalt, zeer geforceerd Kollewijnsch is.

Ten derde is het nieuwe stelsel inconsequent. Nu ja, gelijk een nachtwacht rood van haar en een pereboom schoon van kleur kan zijn. Geen dezer hoedanigheden heeft iets met de *deugdelijkheid* van de drie genoemde zelfstandige naamwoorden te maken. Wat de spelling betreft, zou ik haast zeggen: integendeel.

Immers is niet juist *elk* spellingstelsel (vooral dat van de Vries en te Winkel!) een *compromis* tusschen een historische spelgewoonte plus een gebrekkig apparaat van ± 25 letterteekens eenerzijds en de duizendvoudige verscheidenheid der levende, bewegelijke taal anderzijds? Een compromis, waarbij de consequentie het gelag betaalt?

Maar blijkbaar zijn de vijf dienstjaren van Dr. Detmers in de Kollewijnsche gelederen, verloren tijd geweest. Hoe had hij anders kunnen schrijven op bldz. 20: „Waarom de *ij* door de *i* en niet door de *e* is vervangen (in den uitgang-*lijk*) ben ik nog nooit aan de weet gekomen"! Ik vind zelf de verandering van *lijk* in *lik* ongemotiveerd, en naar ik uit goede bron vernam, was ook Kollewijn ertegen. Hij zwichtte voor het gevoelen van de meerderheid der Vereeniging. Maar iedereen, die over de quaestie mee wil spreken, moet toch weten, waar*om* men de *i* boven de *ij* of de *e* verkoos! Dat is heusch wel te achterhalen!

Tegen de geslachtsverandering heeft Dr. Detmers oude, vaak weer

legde bezwaren; het is hier de plaats niet daar verder op in te gaan. Doch op blz. 23 treffen we een onvergankelijke illustratie aan van het bekende: „Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas." Ziehier: „zoo „men in *Kerstmis, Kerstfeest* de *t* gaat weglaten, daar het werkwoord „*kerstenen* toch in onbruik is geraakt, stelt men er zich aan bloot, dat „de geboortedag van den grooten Christus beschouwd zal worden als „een feest, waarop men *Kersen* eet, ook al is het midden in den winter."

Over dat bezwaar zou, door ons Roomsche menschen tenminste, nog wel heen te komen zijn.

De middeltjes, die Dr. Detmer op blz. 21 aan de hand doet om het systeem de Vr. en te W. te vergemakkelijken, (want dat er iets aan te vergemakkelijken is, geeft hij toe) leiden tot veel grootere willekeur, dan er ooit uit het aannemen der Vereenvoudigde zou kunnen volgen, en zijn een pedagogische fout, daar het veel beter is den leerlingen (in dingen, waar ze rijp voor zijn) te zeggen, waar het op staat dan hen.... voor den gek te houden en iets op de mouw te spelden. Dit zal bij ontdekking, die zeker volgen moet, hun achting en eerbied voor wetten en regels niet verhoogen.

Wie iets degelijks ten gunste der Vereenvoudigde Spelling wil lezen neme de „Opstellen" van Dr. Kollewijn ter hand; dat is heldere en klemmende taal.

Voor een onpartijdig verslag en gemotiveerde beoordeeling van den stand der quaestie mag ik misschien zonder eigenwaan verwijzen naar het opstel van ondergeteekende in de „Studiën, Jrg. 37, Dl. 63: het Spellingsvraagstuk."

Een nadeel voor Dr. Schepers in zijn pleidooi is nog, dat zijn taal geaffecteerd „schrijf-zoo-als-je-spreekt-achtig" is; daarbij duister en leelijk. Of vindt iemand dit te sterk gezegd van een zin als deze: „Wie „wijs wil doen matigt zich vanzelf in het vernederlandsen, wat de „spelling aangaat, van tal van vreemd lijkende woorden. Wie zich „echter om het niet-radikale hiermee niet vereenigen kan, is het aan te „raden voor zich zelf de *ie* of *i* — konsekwentie toe te passen: ver- „moedelik bekomt hij dan." Daarentegen schrijft Dr. Detmers een nette, vloeiende taal, en het is wel opvallend, en belemmerend voor de beweging, geloof ik, dat juist nieuwspellers er ook zoo dikwijls een ongegeneerd stijltje op na houden. Hierdoor krijgen zij zoo licht een etiket van: „nieuwlichter à tort et à travers", iets wat elk verstandig man voor de aangeboden lekkernij doet bedanken.

Het heele brochuurtje is verder een bewijs, hoe de Pro-en-Contra-litteratuur een onmogelijke onderneming is. Zij stelt de onuitvoerbare taak aan haar schrijvers, om soms diepgaande, ernstige quaesties in een veel te kort bestek zóó saam te knijpen en .... te verwringen, dat we niets dan eenige oppervlakkige beweringen overhouden.

L. K.

Een tijdschrift artikel en een nieuw handboek voor wijsbegeerte.

Een der laatste afleveringen der „Revue Neo-Scolastique"[1]) heeft een opstel, waarin de gevierde directeur [2]) van het „Institut superieur de philosophie" te Leuven ons zijne gedachten mededeelt omtrent de methode, die zijns inziens moet gevolgd worden bij het onderwijs in de wijsbegeerte der school, en de taal waarin met de meeste vrucht, dat onderwijs zal gegeven worden.

Het opstel is eigentlijk een pleidooi.

Te Leuven is n.l. verschenen een handboek voor wijsbegeerte. Het is een korte samenvatting van het verhandelde, in den bekenden grooten cursus van Mercier, en vooral bestemd voor Seminariën. Het boek is niet in het latijn geschreven maar in het fransch en wijkt af van de orde, waarin gewoonlijk de wijsgeerige onderwerpen worden behandeld. Het is een nieuwlichter. Het goed recht der zoo even genoemde nieuwigheden moest natuurlijk bepleit worden.

Mercier doet het met zijn gewoon talent. Waarom, zoo vraagt hij, schreven wij in een levende taal, het fransch, niet in 't latijn?

De fransche taal is bij uitstek helder en redekunstig. Het boek op zijne beurt is bestemd voor toekomstige priesters. De priester is een apostel der waarheid, en moet dan ook de waarheid kunnen verkondigen aan zijn volk in de taal die dat volk kent.

Daarmede is gegeven het kort en bondig antwoord.

Dat het latijn de taal is der kerk, dat het latijn de taal is van St. Thomas, die de grootmeester zal blijven in de scholastiek, weet Mercier zeer goed. Maar volgt hieruit vooral uit het laatste: dat nu St. Thomas in 't latijn geschreven heeft; dat het onderricht in de thomistische wijsbegeerte ook in 't latijn moet gegeven worden?

In 't geheel niet.

Dat er veel te zeggen is voor het latijn, dáár waar een driejarige studie der philosophie uitsluitend dient tot voorbereiding van de theologie, erkent Mercier vol gaarne, hij voegt er zelfs bij: „Nous comprenons sans peine que, dans ces milieux choisis, les maitres ne songent pas à se départir d'une tradition seculaire." Maar waar blijft het ook voor hem dat het latijn geen *levensvoorwaarde* is voor het onderwijs in de scholastiek. En het bewijs daarvoor vindt hij in hetgeen bij andere vakken gebeurt.

Spreken de professoren in grieksche en romeinsche letteren wel grieksch om Homerus te verklaren en latijn als zij Cicero onderhanden hebben;

---

[1]) Août, 1905, blz. 339.

[2]) Sinds enkele weken benoemd, tot primaat van België en Aartsbisschop van Mechelen.

spreken de professoren in de H. Schrift Hebreeuwsch als zij „Genesis" uitleggen of Grieksch als zij de „Handelingen der Apostelen" geven?

Doorbladeren de beste wijsgeeren niet gaarne St. Thomas commentaren op Aristoteles, om de gedachten des grooten meesters te kennen, en toch St. Thomas las Aristoteles, naar alle waarschijnlijkheid, slechts in vertalingen. En zoo erkennen feitelijk allen de mogelijkheid, een leerling in te leiden in de gedachte van een schrijver in een andere taal, dan die des schrijvers.

Zou de wijsbegeerte der school een uitzondering vormen op den regel? Zou hier het latijn onmisbaar zijn?

Onze zegsman gelooft het niet.

Mercier gaat nog verder en wil zelfs dat de moedertaal de geschikste weg is, om den leerling te helpen bij zijn studie van de groote scholastieken in hun eigen taal. De ondervinding door hem zelf opgedaan in zijn professoraal leven, bracht hem tot deze overtuiging. Vijf jaren, zoo zegt hij, doceerde ik wijsbegeerte aan het Seminarie van Mechelen. Gonzalez was er klassiek. Ik hielp naar best vermogen „les jeunes élèves à comprendre le „Manuel" moyennant des Sommaires en forme de demandes et de réponses que je rédigeais en latin et faisais autographier à leur intention. J'étais mal payé de mes peines." Toen begon hij te doen, wat zelfs de hevigste voorstanders van 't latijn door den nood gedwongen, doen; hij verdeelde de les. Het eerste half uur behandelde hij zijn stof in het latijn, het tweede half uur gaf hij dezelfde stof in het fransch.

Het gevolg was dat de leerlingen het eerste half uur in „rustige rust" bleven, het tweede half uur goed toeluisterden en hun belangstelling toonden.

Zoodra Mercier dan ook verlof had gekregen, begon hij met de lessen te geven in het fransch. De uitkomst was naar verwachting. „Ik las op de gezichten," zoo zegt hij, „dat men mij begreep."

Van deze goede gesteldheid der leerlingen maakt hij gebruik, om de stelling, in de moedertaal verklaard en bewezen, nog eens kort en duidelijk te herhalen in 't latijn, en nu werd het latijn van St. Thomas begrepen, en wat meer is, bemind.

Was vroeger de text van St. Thomas voor de studenten een opeenvolging van niet begrepen woorden, hij werd „l'expression lapidaire" der gedachten, en een goed hulpmiddel voor het memorie.

Sinds 1882 herhaalt Mercier zijn proefneming voor een ander gehoor. Aan het „Institut Supérieur de philosophie" te Leuven worden de lessen gegeven in het fransch; de voornaamste punten worden herhaald in het latijn, en daartoe wordt gebruikt een uitgezocht stel van texten uit de beide summa's van St. Thomas en zijn opuscula, enkele texten van Cajetanus en Suarez, ter verduidelijking van de gedachte des meesters.

Het voordeel dezer methode was ook hier dubbel. Men drong door in

het systeem der „school", men begreep het, en kreeg het lief; de jongelui, waaronder veel leeken, waren in staat na een driejarigen studietijd St. Thomas en zijn commentatoren te lezen in de hun eigen taal.
De ondervinding staaft dus Mercier's beweren, en het is hem niet euvel te duiden, dat hij met zulke feiten voor oogen, durft aanraden de lessen der wijsbegeerte te geven in de moedertaal. De professor moet zich wijden aan het welzijn zijner hoorders, en alleen op de aangegeven wijze kan hij dat, op die wijze is het mogelijk, want langs dien weg alleen kan hij den leerling bereiken; en door hem begrepen worden. Daarbij is hier rekening gehouden met het feit, dat het latijn de officieele taal der kerk, en de taal van een St. Augustinus, een H. Hieronymus en Bernardus, van de groote denkers der middeleeuwen is; want de student komt zoo ver, dat hij de meesters leert begrijpen in het latijn.

De opwerping die hier natuurlijk gemaakt zal worden: de studenten in de philosophie hebben hun humaniora af, en kennen latijn, wordt door Mercier reeds vooraf ontzenuwd.

Hij geeft toe, dat zij hun humaniora achter den rug hebben, latijn hebben geleerd, maar niet, dat zij het latijn kennen. Op de honderd is er niet een, zegt hij, die vlot weg een latijnsche redevoering over alledaagsche zaken kan volgen, hoe zullen zij dan kunnen volgen een latijnsche redevoering waarin nieuwe ideeën worden behandeld, die om hun afgetrokken karakter alleen reeds al de krachtsinspanning van het verstand eischen.

Wat zegt Mercier van de tweede nieuwigheid die het genoemde handboek kenmerkt, de orde n. l. waarin het de verschillende wijsgeerige onderwerpen wil behandeld zien?

Philosophie is het zoeken, aldus weer onze zegman, naar de laatste en diepste gronden, waardoor de reden kan begrijpen en verklaren al het kenbare.

Bij den eigenlijken kenakt, als wij ons rekenschap geven van reeds gekende dingen, zijn deze gronden of beginselen het punt van uitgang; bij het leeren kennen der dingen, het verwerven van kennis zijn zij het punt van aankomst.

Om te leeren kennen ontneemt men immers de gegevens enkel en alleen aan de waarneming.

De wijsgeer maakt gebruik van hetgeen hij waarneemt in de wereld buiten hem en in de wereld in hem, in zijn bewustzijn. Hij maakt gebruik van het werk der mannen van de wetenschap, die de spontane waarneming vervolmaken, die de waargenomen feiten juister omschrijven, zuiverder omlijnen, nieuwe feiten ontdekken.

Daarom ook verdeelden de oude Scholastici het geheel, der ons toegankelijke kennis, in drie ondergeschikte deelen: physica, mathesis, metaphysica.

De natuurkunde, heden ten dage cosmologie en psychologie, gaf de eerste gevolgtrekkingen, uit de waargenomen feiten.

De cosmologie zocht de natuur der anorganische wezens te bepalen, de psychologie die der organische, der levende wezens.

De algemeene natuurkunde steunde voor hen op de, gewoonlijk zoo genoemde, natuurkunde, op de scheikunde en biologie. De wiskunde generaliseerde veel van het in de physiek gevondene. — Nog verder ging de metaphysiek. Zij generaliseerde nog meer, nam een nog meer afgetrokken iets tot voorwerp, het aan levende en niet levende dingen gemeene, de zelfstandigheid, én als zoodanig, én in hare eigenschappen.

Zij erkenden dus met ons als de wet die voorzit bij het verwerven van menschelijke kennis, deze: dat men eerst waarneemt om dan uit het waargenomene iets af te zonderen om het op zich zelf te beschouwen, dat men eerst de natuur der onder het bereik der zinnen vallende wezens abstraheert en dan de hoeveelheid om vervolgens te komen tot de zelfstandigheid.

Maar heeft men deze wet eenmaal aangenomen, dan moet ook de wijsgeer, die den natuurlijken weg van het menschelijk kenvermogen wil volgen, na kennis gemaakt te hebben met de wetenschappen, op de eerste plaats cosmologie studeeren en psychologie, daarna de metaphysica. Hoe springt Mercier verder om met de criteriologie en de theodicea; de logica en de moraal.

Bij de zielkunde wil hij de criteriologie behandeld zien. Haar onderwerp is immers de zekerheid, en deze is een hoedanigheid van sommige werkingen van het verstand. De theodicea zal afsluiten de wijsbegeerte, wier voorwerp is het werkelijk zijnde. Het toevallig zijn van het bestaande leidt immers tot de noodzakelijke aanneming van eene eerste, ongeworden oorzaak: God.

Na de theoretische wijsbegeerte, volgt voor Mercier de praktische.

„Sinds eeuwen," zoo zegt hij, „heeft men in de wijsbegeerte onderscheiden een theoretisch en een practisch gedeelte. Zoo even hebben wij het onderwerp der theoretische wijsbegeerte aangeduid; de werkelijk bestaande orde van zaken.

De praktische philosophie heeft tot voorwerp de studie van de daden des verstands, den kenakt, en de vrije daden van den mensch, zij tracht te weten hoe deze daden moeten zijn, om goed te zijn; en onderscheidt zich in logica en moraal. Deze geven de regels voor de goede leiding van verstand en vrijen wil.

De logica is een praktische wetenschap, ja zelfs een „ars". Zij toont immers aan, hoe de rede moet geleid worden, om te komen tot de kennis der waarheid.

De zedenleer beschouwt den mensch, in zooverre hij is een vrijhandelend wezen, voor zijn daden verantwoordelijk. Zij beschouwt hem in zijn individueel en sociaal leven en wordt diensvolgens onderdeeld.

De logica is een praktische kennis ; zij is echter te gelijker tijd, en hierin verschilt zij van de zedenleer, ook een bij uitstek speculatieve wetenschap.

De regels immers, die zij aangeeft voor het praktisch verstand, voor onderstellen, de theoretische studie van de eigenaardigheden en karaktertrekken van universeele, en afgetrokken begrippen, met wier hulp zich de wetenschappen en de wijsbegeerte vormen.

Welk is nu de plaats der logica, als beschouwende wetenschap. Natuurlijk zal het zijn achter de heele wijsbegeerte der reëele wereld; juist omdat zij is „la Science des Sciences", omdat zij tot voorwerp heeft hetgeen de wetenschappen gemeen hebben. De universeele en afgetrokken begrippen.

Dit dubbel aanzien der logica schept een eigenaardige moeilijkheid. Vanaf wetenschappelijk standpunt is het noodig de logica, een beschouwende wetenschap, te plaatsen achter al de speculatieve wetenschappen. Met recht drongen de scholastieken er op aan, want de studie der reëele dingen gaat, dit is duidelijk, voor de studie van het „ens rationis," van het gedachte-ding; en de logica heeft tot voorwerp het gedachteding, de philosophie, die handelt over de natuur der dingen, de in werkelijkheid zijnde dingen. Is het zoo vanaf wetenschappelijk standpunt, onder een ander opzicht blijft het waar dat de leidende regels, voor het goed gebruik der rede, dienen gekend te worden, en dus hun plaats te hebben, vóór ons verstand zich gaat onledig houden met de kennis der dingen; op den drempel der wijsbegeerte moet zijn de logica.

Ziedaar de moeilijkheid.

Mercier tracht ze uit den weg te ruimen door een onderscheid te maken tusschen de logica, die is een „ars" en de logica die is een „scientia". De eerste zal gegeven worden als een propédeutiek, een inleiding; de laatste zal gegeven worden als bekroning der speculatieve philosophie.

De geschiedenis der wijsbegeerte, ook hierover spreekt Mercier. Zij is voor hem meer een geschiedenis der ideeën, als een geschiedenis der wijsgeeren; en hierin volgt hij het voetspoor van zijn collega in 't professoraat M. de Wulf.

De geschiedenis, zoo opgevat, zal zijn een paralel loopende studie met de studie van het scholastieke systeem. Welke zal dus de volgorde der wijsgeerige onderwerpen, in dit handboek zijn?

„Propédeutique philosophique, Cosmologie, Psychologie, Critériologie, Ontologie, Théodicée, Logique, Philosophie morale, individuelle et sociale, Histoire de la philosophie.

Ofschoon Mercier ten zeerste deze orde aanbeveelt, toch, „cependant, zoo zegt hij, nous nous rendons compte que diverses considérations pra-

tiques peuvent faire obstacle à l'adoption du programme que nous préconisons."

Daarom zal er van hetzelfde handboek een tweede uitgaaf zijn „en conformité avec la méthode didactique généralement suivie, et les matières s'y présenteront dans l'ordre suivant: Logique, Ontologie, Psychologie, Critériologie, Cosmologie, Philosophie morale, Théodicée, Histoire de la philosophie.

Hiermede meenen wij voldoende uiteengezet te hebben Mercier's pleidooi:

Moge dit handboek, al breekt het in sommig opzicht met het oude, in het vaderland niet versmaad worden. Het is goed en degelijk, en bij de lezers van „Boekenschouw" ten hoogste aan te bevelen.

De prijs van het boek was ons als wij dit schreven, jammer genoeg, niet bekend. Het boek was klaar, maar nog niet in den handel. Wil men het weten, men wende zich tot M Tonnon, Vlaamsche straat 1, Leuven.

DR. H. BERTENS.

GODSDIENST.

„Les Saints" Le bienheureux THOMAS MORE (1478-1535) par HENRI BREMOND, 2e édition frs. 2.00 Paris, Victor Lecoffre.

In groote trekken heeft de schrijver ons in dit boek den grootkanselier van Hendrik VIII van Engeland uitgebeeld. In deze reeks heiligenlevens was er zeker plaats voor den geleerden en devoten Thomas Morus; voor hem, die te midden van de dwalingen en de misdaden zijner eeuw pal stond in het heilig geloof; voor hem, die, waar het recht en waarheid gold, waar het gezag en de rechten der Kerk werden aangerand, als onverschrokken strijder optrad, om die rechten, kostte het ook zijn goed en bloed, te handhaven.

Geheel iets anders dan men in het leven van een heilige zou verwachten, vindt men in dit werkje; hierin geen verhaal van wonderen gedaan door of geschied op de voorbede van den heilige; hierin geen opsomming van groote deugden, die men meer bewonderen kan dan navolgen; hierin alleen Thomas Morus, l'homme de lettres, l'homme d'intérieur, l'homme d'état, vandaar dat men zich na de lezing afvraagt, of men, «le martyre» uitgezonderd, wel het leven van een heilige gelezen heeft. Uit alles blijkt echter, dat aan het beschrijven van dit leven veel zorg is besteed en daaruit volgt, dat het meer belang inboezemt en men het met meer genoegen zal lezen.

Het tweede hoofdstuk, misschien wel het interessantste van allemaal, is gewijd aan de betrekking, die er bestond tusschen Thomas Morus en onzen gevierden Latinist Desiderius Erasmus. Nu schijnt het wel vreemd, dat men zoo iets in het leven van een heilige vindt, maar dit was niet te vermijden, wijl de vriendschap tusschen deze twee geleerden overbekend is. Toch is volgens mijn bescheiden meening dit kapitteltje, dat nolens volens eenigszins een schoonwasscherij is van den Rotterdamschen humanist, te gunstig gestemd voor Erasmus, alsof hij zoo maar zonder blozen het hoofd kan opheffen en van den prins geen kwaad weet. Men moet

eerlijk bekennen, dat maar weinigen, om niet te zeggen, niemand, dezen zonderling begrepen hebben, en dat Erasmus tot die figuren behoort, waarover het laatste woord nog niet gezegd is.

Zeker, H. Bremond bepleit met talent de zaak van Erasmus, maar toch kan men zoo maar niet toegeven, dat de spotter altijd te goeder trouw gehandeld heeft, en nog is het mij niet duidelijk, dat hij niet te rekenen valt onder de personen, die aan de pseudohervorming een handje geholpen hebben.

«Rien» zegt schrijver «de ce qu'il avait dit ou écrit ne permettait de voir en lui un révolté,» en daarop laat hij P. Gasquet verklaren: «Erasme ressentait vivement les besoins spirituels de son époque.... il n'est souvent peut-être pas assez judicieux dans la façon dont il propose les réformes.... mais si l'on va au fond du sujet on trouvera communément que ses idées sont justes.» Men mag het betwijfelen. «On a reproché, non sans raison» zegt de dictionnaire historique, «à Erasme une trop grande liberté sur les matières qui concernent la religion. Il exerce souvent une critique mal fondée contre les saints pères. Il se plaît à grossir les vices de son temps; jamais sa plume n'est plus féconde en satires, que quand il parle des religieux et des ecclésiastiques; se fiant trop sur ses propres lumières dans les matières de religion, il 's est quelquefois écarté du vrai chemin; c'est pour cela que plusieurs de ses ouvrages ont été censurés par les facultés de théologie de Paris et de Louvain, et mis à l'Index du concile de Trente.» Misschien heeft men Erasmus te bits, te scherp beoordeeld, maar in ernst, had hij het niet verdiend? In het laatst van zijn leven mag men verbetering in zijn handelwijze erkennen, maar hiermee valt hetgeen hij vroeger misdreven heeft, toch niet weg te praten.

Wanneer wij zijn leven en werken nagaan, dan komen wij tot een ander denkbeeld over Erasmus, dan de schrijver ons in dit hoofdstuk geeft. Wel zegt hij op het laatst van zijn kapittel, dat hij niet naar den waren Erasmus wil onderzoeken, maar toch heeft hij hem te voren te veel verdedigd, zonder de keerzijde der medaille te laten zien, zoodat men haast zou gelooven, dat zich velen aan Erasmus vergrepen en hem onrechtvaardig behandeld hebben. Vooreerst het leven van den humanist is in geen geval dat van een heilige. In 1491 verliet de kloosterling Erasmus het convent, legde later eigenmachtig het ordekleed af en zwierf dan, rusteloos en onbevredigd, met den banvloek beladen door de Kerk, Europa rond. Men verwondert er zich geenszins over dat men reeds spoedig vernam, dat «de zoo geleerde Erasmus bijna nooit de H. Mis las en die zelden hoorde, dat hij met het breviergebed den spot dreef en het vasten- en onthoudingsgebod openlijk en zonder schroom als een ondraaglijk juk ter zijde stelde.»

«Wat zoo'n priester in de toekomst zijn zal, hebben ons alle apostaten geleerd» (conf. Belfort 1893). En wat zijn werken betreft, de schrijver zegt: ....«l'Erasme, qu'il (More) avait aimé, en ce qui concerne les choses de la foi, n'a rien de Luther, rien de Bayle, rien de Voltaire, rien de Renan.»

Wij mogen aannemen, dat hij in den schoot der Moederkerk gestorven is; wat het overige betreft, hierover oordeelen verschillende geschiedschrijvers anders. Na opgenoemd te hebben, wat Erasmus tegen Luther had moeten doen, maar niet gedaan heeft, zegt Rohrbacher, «aussi de part et d'autre le soupçonnait on d'être un luthérien occulte;» (hist. univ. de l'église XXII. pag. 424. conf. Studiën XIV. IIe deel pag. 21) zijn eigen schriftverklaring is meestal ratio-

nalistisch en waarom heeft hij den bijnaam verdiend van «le Voltaire latin?» Waarom zeide men dan van zijn werken : «Damnatus in plerisque, suspectus in multis, caute legendus in omnibus»? Zoo iets zegt men toch niet van iemand, wiens orthodox-zijn buiten geding is. «Wie in den geest uwer geschriften doordringt, schreef hem Albertus, vorst van Carpi, zonder zich door den schoonen stijl en den overvloed van woorden te laten verblinden (zooals het lieden gaat, die om de sierlijke schaal de kern vergeten), hij wordt er door geërgerd, wanneer hij zoo menigwerf zien moet, hoe reeds sedert langen tijd vastgestelde leerstukken door u in twijfel worden getrokken ; hoe door u de H.H. Sacramenten hun aanzien ontnomen, en aan de eer van den H. Stoel te kort gedaan wordt. Het ergert hem te zien, met hoe weinig achting gij van de ceremoniën spreekt; hoe gij de monniken vervolgt en hunne orden bespot» enz. (conf. geschiedvervalsching pag. 554 e. v.)

Zou het waar zijn, hetgeen door den schrijver aan P. Bridgett ontleend wordt over den «Lof der zotheid»: «quoi que l'on pense à part soi de ce genre, la satire contre les gens d'église n'a rien qui permette de la confrondre avec le ridicule que les hérétiques déversent sur le dogme, les institutions et pratiques de l'Eglise»; het zou interessant zijn uit dit spotschrift zelf het tegenovergestelde te bewijzen; en verder: «comment un livre plus difficile, (que la Nef des fous) écrit en latin, à l'usage des seuls lettrés, risquait-il d'être dangereux? Sans doute l'Eglise l'a jugé tel cinquante ans plus tard, ce qui montre qu'il était devenu en fait dangereux, mais non pas qu'il le fût alors. Les circonstances avaient changé du tout au tout et les circonstances déterminent souvent l'influence d'un livre...., avec le temps celui-ci peut cesser d'être dangereux, tel autre peut le devenir.» Wijl de Moria in het Latijn geschreven was en dus alléén voor geleerden, bewijst volgens mij niet, dat het daarom geen gevaar kon opleveren. En nu stelle men zich niet voor, zegt Jonckbloet in de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde IIe deel, pag. 423, dat deze leer, omdat zij aanvankelijk in de taal der geleerden verkondigd werd, slechts voor weinigen vrucht droeg; het tegendeel is waar. De kennis van het latijn was in ongelooflijk korten tijd tot velen doorgedrongen, en waar deze niet heen reikte, spraken vertalingen tot allen, die belang stelden in de groote vraagstukken van den dag. En dat het boek verslonden werd, blijkt wel uit het volgende :

«Dit werkje.... had eene onbeschrijfelijke uitwerking. Nog bij het leven des schrijvers zagen daarvan zeven-entwintig uitgaven het licht, en het werd in alle talen overgebracht.» (Jonckbloet l. c.)

Dat het wel gevaar met zich bracht, zou men nog beter kunnen bewijzen, wanneer men in aanmerking neemt den persoon van Erasmus; den inhoud van het werk n. l. waarover het handelt; de tijdsomstandigheden, wie dit werk het liefst lazen, enz. enz. hetgeen ik aan belangstellenden overlaat.

Dat het werk eerst na vijftig jaar door de Kerk als gevaarlijk veroordeeld werd, bewijst op zich zelf niets, daartoe kunnen verschillende redenen aanleiding gegeven hebben; en wat ik lees over de omstandigheden; zeker, deze kunnen den invloed van een boek wijzigen, maar toch niets aan den inhoud er van veranderen; wanneer een boek essentialiter slecht is, is het slecht van den beginne af en zal na verloop van tijd nooit een goed boek worden.

Volgens den schrijver stond Erasmus op vriendschappelijken voet met de

Pausen van Rome, vooral met Leo X »qui savoura la Moria plus que personne" (?), zóó zelfs, dat zij hem den kardinaalshoed aanboden; gelukkig staat dit allemaal niet in ons credo. Ik twijfel er aan, of de Pausen met den verloopen monnik, die gedurende zekeren tijd buiten de gemeenschap der Kerk was, wel groote vriendschap onderhouden hebben; met hem, die tegen Paus en Pausdom zulke hartstochtelijke beschuldigingen richtte, dat hij voor de latere vijanden van Rome slechts weinig te doen overliet.

»A deux reprises," zegt schrijver, »en 1511 et 1513, l'auteur si passionnement discuté de ce petit livre (lof der zotheid) est nommé professeur de théologie à Cambridge." Zonder nu te onderzoeken naar de waarheid van deze bewering, daar Erasmus door andere schrijvers omtrent dien tijd als professor van het Grieksch te Oxford wordt genoemd, en volgens sommigen nooit een leerstoel bekleed heeft begrijp ik wel, dat hij toestemt: »Erasme n'avait pas alors pour lui tous les religieux et tous les théologiens de Cambridge."

Op gezag van Thomas Morus, van bisschop Fischer en der brieven van Erasmus zelf, ontkent de schrijver, dat de humanist ooit de pseudo-hervorming en vooral Luther was toegedaan.

Mgr. Janssen, Rohrbacher, P. Allard e. a. denken er anders over en het klinkt vreemd uit een brief van Erasmus te vernemen: »La Moria est l'oeuvre d'une époque de paix, et je ne l'aurais jamais écrite si j'avais prévu cette tempête.... Certes, je le faisais avec bonne intention, et sans que rien ne donnât à prévoir l'approche d'une telle race." Als de vos de passie preekt.....

Bij de lezing van dit tweede hoofdstuk springt het in het oog, dat de schrijver zijn held en heilige, den zeker niet heilig te verklaren Erasmus en zijn werken laat verdedigen; zoo b. v. »il (Morus) encourage Erasme, il le presse, il lui souffle quelque facéties de son cru, tant qu'enfin, au bout de quelques semaines, l'éloge de la folie était achevé".... »il disait encore que pour sa part il n'aurait pas voulu supprimer une ligne des épigrammes d'Erasme contre les moines, et vers ce temps-là lui-même ne s'interdisait pas quelques anecdoctes piquantes sur le même thême." enz. enz. Hangt over dit alles geen sluier? Zou het mogelijk geweest zijn, dat de geleerde Thomas Morus, door liefde voor zijn vriend zóó verblind was, dat hij niets in de werken van Erasmus vond, wat tegen de waarheid indruischte? Zou hij niet bemerkt hebben, dat in meer dan éénе zaak de geschriften van den humanist niet strookten met de leer der Katholieke Kerk? Zou hij geenszins begrepen hebben, dat in de satyren tegen de geestelijken, toegegeven dat er in dien tijd misbruiken bestonden, leugen en lastertaal opgesloten waren? Geeft dit tweede hoofdstuk ons een goed beeld van Erasmus? Het boekje is fraai geschreven en interessant voor iemand, die het leven van Thomas Morus wil kennen en iets anders wil hooren, dan men gewoonlijk verneemt over den Rotterdammer Erasmus.

Pater Donatus Bakker,
Mind. Conv.

L. Marion, prêtre de Saint-Sulpice, professeur d'histoire et de théologie au grand séminaire du Puy. **Histoire de l'Eglise,** 3 vol. Paris, Roger et Chernoviz, 1905; 2e édit. 1906. — XVIII - 698, 724 en 896 blz.; 12 fr.

Een werk waar elke warme vriend der H. Kerk gretig de hand naar uitsteken, en waarin hij zijn volle gading

vinden zal. Nevens de kerkelijke geschiedenissen van Brück, Funk en hun fransche bewerkingen, nevens de handboeken van Marx (Trier, 1903), Knöpfler (Freiburg i. B. 1902), en de onlangs bij Herder verschenen samenvatting van Hergenroether door Mgr. Kirsch, om slechts katholieke tijdgenooten aan te halen, bleef er wel plaats over voor een fransch werk dat de gezonde huidige wetenschap zou uitstallen, al bracht het niet veel fonkelnieuwe gegevens op de markt.

Schrijver wil op de eerste plaats geriefelijk zijn. Rijke bibliographische opgaven over de onderscheidene onderwerpen, nauwkeurige verwijzingen, aanduiding van lezenswaarde plaatsen uit *standard works*, klare bruikbare druk, een bijzonder teeken dat onbetrouwbare boeken van niet-katholieken bestempelt, uitgebreide zaak- en naamregisters die zelfs kunnen alleen gebonden worden, — dit alles zal met dank onthaald worden door alwie in der haast klaar bescheid wenscht over 't een of ander punt, ook door leeraars der kerkgeschiedenis die geen tijd over hebben om zelf lange navorschingen op eigen kans af te doen.

Wat zaakrijkheid betreft, bekent priester Marion «van de duitsche school te zijn». Bravo voor een Franschman, die intusschen de helderheid in de uiteenzetting niet te loor laat gaan! Inwendig en uitwendig leven der Kerk, leering, ketterijen en hun aaneenschakeling, godsvrucht en letterkundige bedrijvigheid, feilen en heerlijkheden, kunst en eeredienst, enz. komen beurtelings ter sprake, volgens half chronologische, half logische orde, gelijk het zijn moet. Schrijver weet ook — wat op onze dagen zeer dankenswaard is — uit zijn oogen te kijken waar het apologetische vraagstukken, inzonderheid uit de eerste eeuwen van het christendom, geldt.

Daarbij wil hij bezadigden koers houden, zoo middenin de harddraverij van sommige halsbrekende historici die wel wat luchtig met de dogmatiek omspringen, en den schildpaddentred van ettelijke achterblijvers: een gelukkig gevolg van het feit dat de Heer Marion tevens godgeleerdheid en geschiedenis beoefent, ja beide vakken doceert. Waar er te twijfelen valt, spreekt hij echt wetenschappelijk en voorzichtig (b. v. II Bd. blz. 281—3 over de algemeenheid der «terreurs de l'an mille»; blz. 340 aant. «on dit que...»); waar een wijs en onpartijdig woord op zijn plaats is, laat hij zich niet door onbezonnen vooringenomenheid van zijn stuk brengen, zoo b. v. voor de beruchte vraag der «apostoliciteit» der gallische bisdommen, enz.

Kortom, in deze drie lijvige boekdeelen, is er mijns dunkens niet veel te beknibbelen 1). — Van den 3en kanon van het Concilium Sardicense (I, 409) zou ik een andere vertaling voorstaan die een opwerping tegen 's pausen primaat in een glansrijke erkenning deszelven omschept (*scribatur ab hisqui....* = dat *zij* schrijven die....; zie de verschillende lezingen bij Hefele *Conciliengeschichte*).

Dat in de drie eerste eeuwen, de dagelijksche communie bijna gewoonlijk (quasi ordinaire, I, 291 en 582) was, is gauwer gezegd dan bewezen: zelfs voor Jerusalem, gaat het bewijs bij nader onderzoek niet met zekerheid op.

1) Hier en daar zou wat uitgebreider benuttiging van eenige duitsche werken wenschelijk zijn, zoo voor Denifle's *Luther und Luthertum.* — Ook (III 60) schijnt de briefwisseling van Salviati, nuntius te Parijs ten tijde van «St. Bartholomaeus'nacht» (cf. Theiner, *Annales Eccl.*) niet genoeg in acht genomen, om de handelwijze van Rome vast te stellen en te verrechtvaardigen.

Niet Montalembert, maar wel sommige Gentsche katholieken hebben allereerste de gedachte van «St. Pieterspenning» opgevat (III 648; zie *Bien Public* 1903, naar aanleiding van het «*Leven van Montalembert*» door Lecanuet.) Schrijver vergeet (III 806) P. Anderledy in de rij der generaaloversten van het Gezelschap Jesu, en waar hij beweert dat er nu «ongeveer elf duizend» jesuieten zijn, heeft hij toch niet aan de jongste bronnen geput: in 't begin van 1905, waren wij noch min noch meer dan 15514 kloosterlingen, onder dewelke 4204 in de verre missiën.

Wij zullen het maar niet al te scherp opnemen dat de lijst der kerkelijke schrijvers uit Frankrijk wat meer aangevuld is dan voor andere landen; doch wij verzoeken om zorg en eerbied in de spelling der «noordsche» namen 1) — Blz. 290 van het 3e Bd. vinden wij een theoloog *Martin Bécan*, die niemand anders is dan onze Pater Marten Verbeeck. Indien nu die naam al te barbaarsch klinkt voor zuiderlingen, zoo laten zij hem ten minste in zijn latijnsch pak steken: Martinus Becanus. Gelukkig nog dat wij hier niet *Corneille de la Pierre*, voor: Cornelius a Lapide, C. van den Steen, te lezen krijgen, gelijk niet zelden, potsierlijk genoeg, het geval is in fransche boeken: zoo zouden wij even goed kunnen spreken over «de Fabelen van De Fontein»!

J. Salsmans S. J.

1) In het 3e Bd. alleen: blz. 207 Augustin et de Baker, 290 aant. Backer, voor: Aug. et Al. de Backer, 217 aant. Vanderspeeton, voor: Vanderspeeten; 658 De T'serclacs, voor: de 't Serclaes; 788 Frohchammer, voor: Frohschammer; 806 Roothan, voor: Roothaan, enz.

Het Kompas des Levens. Wenken voor jongelingen bij de keuze van een staat of beroep, door Mgr. Dr. J. B. Krier, directeur van het bisschoppelijk college te Luxemburg, uit het duitsch vertaald door Fr. M. Stephanus, van de Congregatie van O. L. Vrouw van het H. Hart. 375 blz. Utrecht. St. Gregoriushuis. Amsterdam F. H. J. Bekker.

Jongelingen die op den grooten weg des levens besluiteloos aan den tweesprong staan zullen in Mgr. Dr. Krier een ervaren leidsman vinden. Zijn werk zal voor hun geest een helder daglicht doen opgaan. Het draagt den stempel van een klaar en schrander verstand, rijke opvattingsgave en vurige liefde tot de jeugd. De roeping in 't algemeen, de roeping tot den priesterlijken staat en tot het kloosterleven, daarna eenige standen in de wereld, de rechtsgeleerde, de geneesheer, de leeraar, de onderwijzer, de soldaat, de ingenieur, de koopman: ziedaar de grondgedachten wier bespreking bescheid zal geven op de hoogst gewichtige vraag: «Tot welken levensstaat ben ik geroepen?»

Niet alleen de studeerende jongelingschap, maar ook ouders en raadgevers zullen die keurig vertaalde voordrachten met nut lezen.

Leuven. H. Bamps S. J.

Le Caractère. par J. Guibert. S. S. (Supérieur du Séminaire de l'Institut catholique de Paris). 7e mille — 1 fr. — Poussielgue, rue Cassette, 15. Paris.

»Iemand van sanguinisch temperament heeft veelal een rozige gelaatskleur blauwe oogen en blond haar. Bij hem is het bloed sterker dan de lympha· Snel stroomt het, langs ruime bloedvaten, door 't organisme, want krachtig wordt het voortgestuwd door de krach-

tige slagen van een krachtig hart. Overal brengt het levendigheid en gezondheid. Met de jaren komt een zekere gezetheid. Want dit temperament verliest weinig aan stofwisseling, en deze natuurlijke besparing van krachten behoudt, aan het bloed, zijn helroode tint; aan de huid, haar doorzichtigheid; aan de gelaatskleur haar frischheid.

In de uitoefening van al zijn vermogens is zoo-iemand vaardig, oppervlakkig, veranderlijk.

Groot is zijn ontvankelijkheid voor gewaarwordingen, fijngevoelig zelfs, maar zonder duurzaamheid Diepe indrukken ontvangt hij niet. Zijn lach vergaat licht in tranen. Van de uitbundigste vreugde vervalt hij, in één oogenblik, tot diepe droefheid. Al zou hij in rouw gedompeld zijn, toch zou hij in een schaterlach uitbarsten, als zijn oog, toevallig, op iets koddigs viel. Eveneens zou, te midden van een feest, zijn medelijden tot tranen bewogen worden bij 't zien van nijpende armoede en ellende. In beproeving is hij zeer gevoelig. Zelfs de minste onheuschheid treft hem pijnlijk. Maar spoedig wordt de pijnlijke indruk weggevaagd. Hij vergeeft gemakkelijk.

Geheel instinktmatig stemt zich zijn hart naar de uiterlijke omstandigheden. Zeer ontvankelijk, gaat het bij de geringste aandoening open, en beantwoordt elke genegenheid, die het ontwaart; ondoordacht en haastig, geeft het zich over, en raakt licht hartstochtelijk gehecht. Zoolang zijn vriendschap duurt, is zij teeder, warm, openhartig, verknocht. Hij is sterk tot liefhebben geneigd. Maar de hem eigen onbestendigheid heerscht ook over zijn liefde, waaraan hij vaak ontrouw wordt. Dure eeden van eeuwige vriendschap zweert hij, vandaag, aan den eene, en, morgen, aan een ander. Van hem toch is vooral het spreekwoord waar: Uit het oog, uit het hart.

Zijn verstandelijke aanleg deelt in de levendigheid van zijn geaardheid. Hij is vaardig en vlug van begrip, verwerkt gemakkelijk, en beschikt bovendien over een gelukkig geheugen en een wakkere verbeelding. Zonder eenige moeite, dringt zijn verstand, als een scherpe punt, in alle kwesties door. Licht zou hij een voorname plaats innemen onder de groote verstanden, als zijn geest evenveel omvang als scherpzinnigheid bezat. Ongelukkigerwijze heeft hij meer vlugheid dan werkkracht. Slechts traag zet hij zich tot studie, en weet geen kennissen bijeen te garen, noch ook gegevens te verzamelen. Hij heeft meer vurigheid dan degelijkheid. Hij is dichterlijk aangelegd, zelfs met redenaarstalent begaafd, maar een geleerde wordt hij niet. Toch waarborgen zijn oppervlakkige gaven hem meestal groot succes. Vurig en oprecht als hij zelf is, weet hij ook anderen te treffen en te bezielen. Helaas! niet altijd ten goede.

Onder sommige opzichten heeft hij een alleraangenaamst karakter. Vol levenslust, is hij opgewekt, vroolijk, uitgelaten zelfs. Rijk aan grappige verhalen en koddige zetten — ofschoon niet altijd even geestig als pittig — is hij de ziel der gezelschappen. Hij houdt van leven, beweging, feesten. Zijn stem klinkt boven die van anderen uit, en aanstonds herkent men hem aan zijn luidruchtig lachen.

Jammer genoeg! is hij tevens onbezonnen, lichtzinnig, onbesuisd, ijdel, soms erg wereldsch, dwaselijk roemzuchtig en edelmoedig tot verkwistens toe. Veel vergeeft men hem echter, want hij is goedwillig, dienstvaardig en onbaatzuchtig.

Zijn grootste gebrek is onvastheid van wil in 't uitvoeren van eenmaal genomen besluiten. Dikwerf heeft hij edelmoedige opwellingen ten goede: bij een aandoenlijke preek zou hij tranen van ontroering schreien, en dan neemt hij

zich vastelijk voor een groote heilige te worden. Maar, helaas! hij is onbekwaam tot een taai volharden: en dàt is zijn ongeluk. Bij een bekoring weet hij zich niet te beheerschen. Zijn wil is noch vast, noch duurzaam genoeg om een verkeerde neiging uit te roeien of een goede gewoonte aan te leeren. Daarom wordt hij zoo licht een prooi zijner begeerlijkheid, althans in spijs en drank, zoo niet in erger dingen Voor hem zijn dan ook de zintuigen een uiterst gevaarlijke vijand: want hij weet ze niet te breidelen.

Mocht hij echter erin slagen zichzelf te beheerschen en zijn leven te regelen, dan zou hij groote dingen tot stand brengen: want zelfzucht kent hij niet, hij offert zich op zonder nevenbedoelingen; terwijl bovendien zijn geestdrift ook anderen ontvlamt, gelijk zijn goed hart hem weet te winnen. Maar om deze groote gaven tot rijpheid te brengen, zijn bovenal twee vereischten onontbeerlijk: een wijze levensregel, die, ieder oogenblik van den dag, zijn zwakken wil richt; een trouwe en beproefde vriend die hem telkens weer, zachtkens, terugvoere op den goeden weg, waarvan zijn onbestendigheid hem voortdurend tracht af te brengen."

....Kon ik wel een betere aanbeveling schrijven van dit boekje, dan deze proeve van, misschien gebrekkige, vertaling?

R. DE GRAVE.

De kerk van Christus bij de keerpunten der geschiedenis, door GODEFROID KURTH, vertaald door J. RUITER Pr. 2de verbeterde uitgave. Haarlem, H. G. van Alfen.

De lezing van bovenstaand apologetisch geschrift waarborgt eenige genotvolle en leerzame uren. Het bevat zes voordrachten, een résumé van den cursus door den Luikschen hoogleeraar te Antwerpen in 1897 en 98 gehouden bij de «Extension universitaire pour femmes.» In deze voordrachten wil hij thans gaan spreken tot het groote publiek. Na eene inleiding over de zending der kerk, die is om alle volken te onderwijzen en hun het waarachtig geluk te bezorgen, dat de heidensche wereld niet geven kon, gaat de begaafde historicus in de volgende vijf opstellen na, hoe de kerk zich van deze hare zending heeft gekweten. Heeft de kerk tegelijk met de eeuwige, onveranderlijke waarheden der christelijke leer tevens, naar gelang der behoeften van tijd en plaats, ook de nieuwe toepassingen dezer waarheden weten voor te stellen? Heeft zij gedurende de eeuwen, welke zij doorleefde, telkens tot iedere eeuw in de haar eigen taal gesproken? Is zij geweest de *algemeene* en *eeuwige* maatschappij, die geheel de beschaving draagt in haren schoot? Of is zij slechts één van de vele voorbijgaande vormen, waarin het menschelijk geslacht voor eene korte wijle zijne immer wisselende strevingen belichaamde? M. a. w. Hoe is de kerk aan de gevaren, die haar van alle kanten met vernietiging dreigden, ontkomen? Gevaren van den kant van Israël, dat de oecumeniteit der kerk in de enge grenzen der synagoge dreigde te verstikken; gevaren van de groote volksverhuizingen, die in haren wilden stormloop de kerk en hare instellingen schenen te zullen verpletteren; van het leenwezen met zijne rampzalige gevolgen voor het vrije bestuur der kerk, van het neocaesarisme, eindelijk van de paganiseerende renaissance en de Fransche revolutie.

De wijze, waarop Prof. Kurth op deze vragen het antwoord geeft, doet van zelf denken aan de «Discours sur l'histoire universelle» van Bossuet, en dan niet alleen om de gelijkheid van het voorwerp hunner beschouwingen, maar ook om het grootsche der denkbeelden, die

door beiden op meesterlijke wijze ontwikkeld worden en den lezer in eenige korte maar forsche trekken worden voorgesteld. De verwezenlijking van Gods eeuwige raadsbesluiten in de lotsverwikkelingen der volkeren had de geleerde bisschop van Meaux genomen tot onderwerp van overweging voor zijnen machtigen geest: doch is ooit helderder aan het licht getreden, dat het Godes Voorzienigheid is, die het al bestiert en leidt op zijne wegen, dan in de geschiedenis der kerk van Christus? Scheen niet hare lotsbestemming zoo innig met die der volkeren samengegeweven, dat der volken ondergang haar val moest wezen? En toch zij bleef, waar alles onderging.

Er is inderdaad in de kerk, en dit spreekt zoo duidelijk in het boekje van Kurth, een wonderbare zelfbehoudende kracht, waardoor zij steeds zich zelf blijft, ofschoon zij zich geheel aan allen geeft; een weerstandsvermogen, dat 't uithoudt tegen aanvallen van binnen en van buiten; eene verjongingskracht, die bij het wisselen der tijden haar immer doet zijn, wat ideeën en omstandigheden van haar eischen. Geene stichting ter wereld had met zoo groote en zoo menigvuldige moeilijkheden te kampen; geene instelling is er aan te wijzen, waarvan de vernietiging zoo systematisch werd opgezet en met alle denkbare middelen nagestreefd; geen godsdienstig stelsel, dat zich in zoo vele en zoo verschillende beschavingen heeft moeten inleven, zonder iets van zijne essentieele beginselen prijs te geven. Bij elk keerpunt der geschiedenis, bij elk dier groote sociale omwentelingen, die de wereld in beroering brachten, zag de kerk zich geplaatst tegenover het vraagstuk, het steeds terugkeerende vraagstuk van algemeene aanpassing; telken male had zij den strijd aan te binden met heerschende vooroordeelen, bestaande gebruiken, ingewortelde gewoonten. Doch hare innerlijke kracht, die de kracht is des Heiligen Geestes, wist steeds de hinderpalen uit den weg te ruimen, die de uitbreiding van Gods rijk op aarde belemmerden en aan hare roeping van het «Docete omnes gentes» getrouw, heeft zij aan allen, die wilden, het ware geluk, de ware beschaving gebracht.

De beschavingsgeschiedenis der volken wijst op de katholieke kerk als «universeller Kulturfaktor». Zelfs hare bestrijders erkennen dit. Schreef niet Harnack, om een getuigenis aan te halen van den laatsten tijd, voor eenige jaren: «Sie (die katholische Kirche) hat die romanisch-germanischen Völker erzogen. Sie hat den jugendlichen Nationen die christliche Kultur gebracht, und nicht nur einmal gebracht, um sie dann auf der untersten Stufe festzuhalten — nein, sie hat selbst diesen Fortschritt in einem fast tausendjährigen Zeitraum geleitet. Bis zum 14. Jahrhundert ist sie Führerin und Mutter gewesen; sie hat die Ideen gebracht, die ziele gesetzt und die Kräfte entbunden. Bis zum 14. Jahrhundert von da ab sieht man, wie die selbständig werden, die sie erzogen hat, und neue Wege einschlagen, die sie nicht gewiesen hat, auf denen sie nicht folgen will und kann. Aber auch dann noch, im Zeitraum der letzten 600 Jahre, ist sie nicht so zurückgeblieben wie die griechische Kirche.

Der ganschen politischen Bewegung hat sie sich mit verhältnismäszig kurzen Unterbrechungen volkommen gewachsen gezeigt — wir in Deutschland spüren das hinreichend! — und auch an der geistigen Bewegung nimmt sie immer einen bedeutenden Anteil.»

In eene heerlijke, beeldrijke taal worden deze en andere punten door Prof. Kurth in het licht gesteld. Na het doorlezen van een hoofdstuk, weet men

niet wat het meest getroffen heeft: de schoon litteraire vorm, waarin zoo verheven denkbeelden worden uitgedrukt, of de volkomen beheersching der stof door dezen begaafden wijsgeer-historicus. Zeker is het, dat deze beide hoedanigheden de lezing van het boekje maken tot een waar genot voor een ieder.

Ook de eerw. vertaler heeft eer van zijn werk, te meer naarmate het oorspronkelijke, wat zijne eigenaardige taalwendingen betreft, in echt Nederlandsch is omgezet. Redenen, waarom ik dit werk gaarne vele lezers toewensch.

Seminarie St. Mich. Gestel. V. Th.

Eucharistische Bloemen, aangeboden aan hen, die hunne Eerste H. Communie gedaan hebben, door F. W. de Rooij R. K. Pr. tweede verbeterde en vermeerderde uitgave. G. Borg, Amsterdam, 1905, 142 p.

Wie een passend geschenk zoekt voor een Eerste-Communicant, vindt in «Eucharistische Bloemen» ongetwijfeld zijne gading. Frissche bloemen zijn het, bijeengelezen en saamgebonden tot een heerlijken ruiker, welks geuren nog lang na de Eerste H. Communie het hart van den lezer verkwikken.

Volgens het voorwoord wilde de Z. E. schrijver ons geven «een bundel verhalen, die als leerende, opwekkende en onderhoudende lectuur ook de aandacht van ouderen zouden trekken, verhalen uit den tijd der Apostelen en der Kerkvaders, uit het leven van Heiligen en ook uit het gewone leven.» Een onmetelijk veld lag hier open. De keuze moest er des te moeielijker om worden. Het getuigt dan ook van smaak en zelfbeheersching in den verzamelaar, dat hij zich met een elftal van de schoonste bloemen vergenoegde, en toch daarbij voor rijke verscheidenheid zorgde.

Om al aanstonds den lezer in waardige stemming te brengen, zijn uit het tijdvak der Apostelen gekozen: «De eerste H. Communie der Apostelen,» en «De H. Maagd Maria en de H. Communie.» Dan volgen drie belangwekkende, vlotgeschreven verhalen uit de levens der Heiligen: «De eerste H. Communie van den H. Augustinus,» «De laatste H. Communie van den H. Chrysostomus,» en «De wonderbare H. Communie van den H. Stanislaus Kostka.» De «verscheidenheden» eindelijk, onder welke benaming de zes laatste verhalen worden saamgevat, dragen de kleurige titels: «Aan den rand des afgronds» — «Lucie en Rosa» — «Door zijn kind gered» — «De generaal en de liefdezuster» — «In bange tijden» — «In de Catacomben.»

Of het laatste verhaal, dat de bekende, altijd treffende geschiedenis van den H. Tarcisius meedeelt, niet liever onder de tweede afdeeling moest geplaatst zijn, is een vraag, die men gaarne over het hoofd ziet. Vooral de «verscheidenheden» munten uit door levendigen verhaaltrant, en zijn wel het meest geschikt, om jeugdige en zelfs oudere lezers te boeien. Twee lichtdrukken van den H. Tarcisius en den H. Stanislaus, en een goedgeslaagde kleurendruk van de Emmausgangers naar de schilderij van Von Oer verhoogen de waarde van dit eenvoudig, lief Communiegeschenk.

J. Spruijt. S. J.

Le Gouvernement de soi-même; essai de psychologie pratique. — Antonin Eymieu. Librairie Perrin et Cie. frs. 3,50. 325 bladz.

De titel alléén reeds is een aanbeveling voor dit boek, of ten minste een gelukkige reclame.

«Zelfbeheer en zelfbestuur!» Wie hunkert niet naar deze wetenschap der wetenschappen, die even kostbaar is als

het kostbare leven zelf? O! konden wij het den Corneliaanschen held nazeggen: «Je suis maître de moi comme de l'univers!» Hoe geheel anders zou misschien ons leven worden! Dan zouden wij inderdaad «een reden van bestaan» hebben, en niet als nietsnutters het leven doorgaan. Met fieren moed en kloeken zin zouden wij ons levensideaal nastreven, en met vasten tred voortgaan op den koninklijken weg van den plicht zonder af te dwalen in zijpaden en bijbedoelingen, zonder ons te laten vangen met glimlachjes of zoete woorden, zonder ons te laten ontmoedigen door teleurstelling, tegenkanting of ontrouw. Dan zouden wij, aan den avond van onzen korten levensdag gekomen, niet het bittere verwijt uit ons ontredderd hart voelen opwellen: «gij hebt uw kostbaar leven verspild, u zelf en anderen tot schade en schande»....

Nu kan men, 't is waar, de kunst van zelfbeheer en zelfbestuur leeren bij.... iedereen, geloof ik. Op deze ééne voorwaarde: dat men hem gelieve te raadplegen. Want al beoefenen slechts weinigen misschien die hooge wetenschap in hun dagelijksch leven, toch gaan aanstonds bij allen, — op 't eerste blijk van vertrouwen, dat men hun schenkt — de sluizen van hun theoretisch weten open, en overstroomen u met een stortvloed van woorden, die u misschien wel verbijsteren, maar niet altijd onderrichten. Zóó waar is het, dat *goede* raad niet spotgoedkoop, maar peperduur is!

Och! of men ook van deze raadgevers in zelfbestuur en zelfbeheer een diploma van bekwaamheid kon vorderen, en zich niet straffeloos aan hun gemeenplaatsen behoefde bloot te stellen! Want niet alleen dragen zij meestal hun levenswijsheid voor zonder eenigen gloed — dàt zou men hun nog vergeten, — maar zelfs, schijnbaar althans, zonder eenige persoonlijke overtuiging, als een echo, die, over onzen levensweg, steeds hetzelfde woord uitdreunt, onveranderd, maar niet onverzwakt. «Ils cultivent de préférence — zooals een Franschman zegt — le verbe impersonnel.»

Bovenstaand boek nu is een uitstekend geslaagde poging om in den rijken schat van levensregelen, die de vroegere eeuwen ons hebben nagelaten, meer orde, redelijkheid, actualiteit en wetenschappelijkheid te brengen. Volgens de bedoeling des schrijvers moet dit eerste boek, bij leven en gezondheid, gevolgd worden door meerdere «théories secondaires.» Daarom wordt ons thans slechts de algemeene theorie voorgedragen, terwijl eerst in de volgende werken, naar 't schijnt, afzonderlijke gebreken of eigenschappen onzer menschelijke natuur geneeskundig behandeld zullen worden. Toch is ook dit boek rijk aan verrassende psychologische opmerkingen, die van dadelijke toepassing kunnen zijn. Terwijl des schrijvers leer over onze voornemens en besluiten, over onze lectuur, over moedeloosheid, enz., zooal niet totaal oorspronkelijk, dan toch om samenhang, verband en wetenschappelijkheid volstrekt nieuw mag heeten.

Om u den korten inhoud te geven van de in dit boek behandelde stof, kan ik niet beter doen, dan het résumé over te nemen, dat de schrijver zelf in het Fransche tijdschrift «Etudes» plaatste bij een uittreksel uit dit boek.

«Er zijn drie groote wetten, en, als gevolg daarvan, drie gewichtige levensregelen: 1° *de idee voert tot de daad.* Derhalve moet men die ideeën in zich levendig houden, die in overeenstemming zijn met de daden, die men zou willen stellen; daarentegen moet men alle ideeën verbannen, die bevordelijk zijn voor de daden, die men wil vermijden — 2° *de daad verwekt het overeenkomstig gevoel.* Derhalve moet men zulke

handelingen stellen, die het gevoel zullen aankweeken, dat men in zich verwekken wil — 3o *een goedgeregelde hartstocht verhonderdvoudigt onze psychologische werkdadigheid*. Wil men derhalve zijn leven honderdvoudige vruchten doen afwerpen, dan kieze men een rechtmatige hartstocht, die de machtigste drijfkracht worde van al ons doen en laten.»

In meer bijzonderheden omtrent dit merkwaardige boek kan ik hier niet uitweiden. Moge dit voldoende zijn om menigeen tot de lezing aan te sporen. Dan zal hij een keer te meer ondervinden, dat in een Fransch boek, met Fransche sierlijkheid, ordelijkheid en klaarheid geschreven, allicht meer wijsheid steekt dan in de dorre, troebele en ongeordende veelweterij der hooggeroemde Germanen.

R. DE GRAVE.

Correspondance de Montalembert et de Léon Cornudet, 1831—1870. — Honoré Champion, quai Voltaire, 9; Paris.

't Valt niet te ontkennen, dat de treurige omstandigheden, die het katholieke Frankrijk treffen, in onze dagen een reactie gebracht hebben ten opzichte van de waardeering, die de vroegere leiders der Fransche katholieken, tot vóór eenigen tijd, bij allen genoten. Tot in de laatste jaren gold Louis Veuillot als de strijder der katholieke zaak bij uitnemendheid: niet alleen — zoo meende men — had hij den goeden strijd volstreden met kracht, met moed, met strijdlustigheid en fierheid; maar zelfs twijfelde bijna niemand aan zijn krijgsbeleid, als hadde hij alleen een juisten kijk gehad op onze moderne levensomstandigheden. Thans is dit eenigszins anders geworden, zelfs in bladen en tijdschriften, die de meest getrouwe bewakers schenen van Veuillot's geestelijke nalatenschap. Meer en meer moet de talentvolle dagbladschrijver tegenwoordig het veld ruimen voor zijn politieke tegenstanders, die hij vroeger volkomen verslagen kon wanen: Montalembert en Dupanloup. Vooral de eerste kan op een steeds toenemende populariteit bogen. Zelfs als men niet luidruchtig partij kiest voor hem en het niet openlijk uitspreekt, dan blijkt het toch, bij nader toekijken, dat de tegenwoordige voormannen der katholieke partij Montalembert veel nader bestaan dan Louis Veuillot.

We behoeven hier niet te beslissen, of deze ommekeer rechtmatig is en eer een vooruitgang of een nieuwe fout genoemd moet worden in het politieke leven der Fransche katholieken. Maar zeker is zij verklaarbaar. Want nu, in onze dagen de feiten klaarblijkelijk uitwijzen, dat Veuillot's politiek onmachtig was om de tegenwoordige rampspoeden te keeren, en hij, schijnbaar althans, een goed deel van deze jammerlijke verantwoordelijkheid dient te dragen; nu is het niet anders dan zeer natuurlijk, dat men een eeresaluut brengt aan Montalembert, van wiens politiek beleid de huidige omstandigheden wel niet een positief bewijs van doelmatigheid en veldheerstalent leveren, maar die althans in geenen deele aansprakelijk kan gesteld worden voor de nadeelige uitkomsten, die de Fransche katholieken verkregen hebben bij het volgen van Veuillot's woord en raad.

Een gevolg van deze kentering in de waardeering der beide groote tegenstanders, is een steeds aangroeiende litteratuur omtrent Montalembert's persoon en werkzaamheid. Hieraan is mede toe te schrijven de uitgave van bovenstaand boek, waardoor ons het vervolg en het einde geleverd van de correspondentie dier twee boezemvrienden, Montalembert en Cornudet.

Eigenaardig mag het heeten, dat deze

levenslange briefwisseling ons betrekkelijk weinig bizonderheden mededeelt over Montalembert's politieke opvattingen: gedeeltelijk kan dit echter verklaard worden door de bescheidenheid van Cornudet, die, op staatkundig gebied, niet zulke hooge politieke inzichten najoeg als Montalembert. Des te meer valt er daarentegen, in deze briefwisseling, te leeren omtrent het ware karakter der beide vrienden, die, ondanks alle wederzijdsche vriendschapsbetuigingen, toch in de verhouding schijnen te blijven van een meerdere tegenover een mindere. Zonder schade nochtans voor de vriendschap zelve: want de eene erkent met zooveel bereidvaardigheid en geestdrift des anderen geestelijke meerderwaardigheid, dat deze onmogelijk ontkomen kan aan den zachten invloed, die van dit vriendenhart uitgaat, en zelfs somtijds te veel eigendomsrechten schijnt te doen gelden op des anderen zoo bereidwillig aangeboden liefdediensten.

Toch gingen ook langs dezen hemel bijwijlen donkere wolkjes, die zich echter nimmer tot een onweer samenpakten en zich nimmer in een donderbui ontlastten. Maar des te pijnlijker treft dan ook het woord, dat Cornudet zich ergens laat ontvallen naar aanleiding van hun wederzijdsche vriendschap; een woord, dat — het dient eerlijk erkend te worden — den totaal-indruk van dit boek zeer juist weergeeft: «Cela prouve, non pas la vanité, mais l'insuffisance de toute affection humaine.»

R. DE GRAVE.

Dichter der Gegenwart. Eine Blütenlese aus neuerer deutschen Lyrik, herausgegeben von DR. K. MAILÄNDER, Veldt Amst 1905. (ingen. 2 dln van 160 en 200 bl. f 1.90; geb. 1 dl. f 2.50; id verg. op sneê f 2.90.)

Indien ik deze bloemlezing wat uitvoeriger ga bespreken, dan is het niet om Dr. C. Mailänder langer op de pijnbank te leggen dan noodig is, maar om duidelijk aan te toonen, dat de aanprijzing van dit boek in verschillende kranten en tijdschriften onverdiend is. Een der laatste afleveringen van De Gids bevat eene advertentie van «Dichter der Gegenwart» waarbij de Firma Veldt eenige lofschetterende phrasen deed overdrukken uit gunstige recensies, verschenen in *Nederland, Deutsche Wochenzeitung, Prov. Gron. Courant, Vragen v. d. Dag.* Alles wat hier wordt meegedeeld, 't zijn evenzoovele vierkante leugens ofwel domme uitspraken van absoluut-onbevoegden.

In 't voorbijgaan een kleine bemerking: Van «bevriende» zijde wordt onze Katholieke kranten en tijdschriften nog al eens het verwijt toegeslingerd; de kunstkritiek in niet-katholieke bladen staat tegenwoordig zoo hoog; neemt háár tot voorbeeld en zet uwe kolommen niet langer vol met onbenullig recensiegeknoei! De bedoeling dier hervormers is heel mooi.... maar, och, de niet-Roomsche pers heeft in dit opzicht nog minstens evenveel verbetering noodig als de Roomsche.

Van Mailänder's bloemlezing kan men heusch maar weinig goeds zeggen. De band — muisgrijze fond met witte figuren — is een beter en kostbaarder procédé dan men voor dergelijke omslagen pleegt te gebruiken. Jammer dat aan het procédé de uitvoering niet beantwoordde. Of is het exemplaar, dat ik ter bespreking ontving, toevallig een misdruk? De teekening, voor zoover die hierbij nog te herkennen valt, is nietszeggend ornamentwerk.

In de bloemlezing zijn twee en vijftig dichters met hunne poëzie vertegenwoordigd; zij werden gerangschikt naar de tijdsorde van hun geboortejaar. Allen

kregen een kort biographisch en bibliographisch nootje en dertien hunner bovendien een portret bij hun naam; aan het konterfeitsel van een veertienden bevoorrechte werd de eereplaats toegekend naast het titelblad. Deze bijzondere onderscheiding viel te beurt aan Nietzsche. Van de portretten zijn er een paar tamelijk wel uitgevallen, enkele dragelijk, de helft foeileelijk: onbeholpen afdrukken van afschuwelijke clichés.

Doch laten wij vooraan beginnen.

De titel van het boek is al heel ongelukkig gekozen: «*Dichter der Gegenwart*». Deze «*Gegenwart*» laat Dr. Mailänder beginnen met Annette von Droste-Hülshoff — die, geboren in 1797, in 1838 met hare eerste verzen voor den dag kwam — en eindigen met Carl Busse.

Zeker, dat deed Busse zelf ook in zijn bekende bloemlezing. Doch er is een zeer groot verschil tusschen eene in 't begin van 1895 uitgekomen verzameling «Neue deutsche Lyrik» en een in November van 1905 verschenen boek met den titel «Dichter der Gegenwart». Elf jaar is in de geschiedenis der hedendaagsche letterkunde een lange tijd!

Bovendien: van het standpunt, door Busse in 1895 gekozen en door hem in de «Vorbemerkung» en de «Einleitung» duidelijk bepaald, was de benaming «neue deutsche Lyrik» evenals de keuze der dichters en hunner gedichten zeer goed te verdedigen: er is daar eene met de inleiding nauw samenhangende eenheid. In Mailänders bloemlezing is niet de minste eenheid te herkennen.

Doch mogelijk heeft de verzamelaar onder de oudere poëeten juist die typen willen uitkiezen, die van eenigen invloed zijn geweest op de «*Dichter der Gegenwart*». Met zoo'n uitvlucht echter is de eenheid niet te redden. Indien Mailänder met Droste-Hülshoff wil beginnen, wel, dan geef ik gaarne toe, dat hij haar en Mörike, Hebbel, Storm, Keller, Fontane en C. F. Meyer kan doen optreden als voorboden van enkele karakteristieke verschijningen in de moderne Duitsche lyriek; doch dan had hij ook andere namen, die wij nu tevergeefs zoeken, eene plaats in zijne bloemlezing moeten gunnen — b. v. Heine, Eichendorff, enz. — Maar wat drommel hebben Von Gilm, Klaus Groth, Bodenstedt, Leuthold enz. te maken met de «Dichter der Gegenwart»?

Waarlijk, hoe men de zaak ook wendt of keert: met den besten wil van de wereld is er geen verband te vinden tusschen den inhoud der verzameling en haar titel. Dezen te veranderen in «Poetischer Mischmasch» of iets dergelijks, ware ten slotte de eenige treurige oplossing.

Doch slaan wij het boek open.

Naast het titelblad, zooals ik reeds zeide, staat te pronk het portret van Nietzsche. Dit is toch zeker geen blind toeval, maar zal wel moeten beteekenen: «Hier hebt ge nu den grootmeester van de «*Dichter der Gegenwart*!» Ja, Nietzsche hat es ihm angethan, en – ongelooflijk maar toch waar! — Mailänder laat het voorkomen alsof hij de eerste was, die in den mordernen Zarathustra een dichter ontdekte. Heel naïef luidt het in het eenige prozazinnetje uit het boek (deel I, bl. 154): «In den deutschen Anthologien wird man Nietzsche vergebens unter den Dichtern suchen. Er gehört nicht zu denjenigen, welche sich als Dichter «etabliert» haben, was nicht verhindert, dass er sehr schöne Verse geschrieben hat.» De man laat zich hier leelijk in de kaarten kijken, of liever, in zijn slecht voorziene boekenkast. Immers men zou haast het tegendeel kunnen beweren: moeilijk zal men één nieuwere bloemlezing vinden zonder gedichten van Nietzsche. Hij wordt er soms met de haren bijgesleept. Zoo moesten b. v. Ernst, Loewenberg, Schultze

en Münchhausen een handigheidje uitdenken om Nietzsche, die nooit een ballade geschreven had, toch eene plaats te kunnen geven in hun «Balladenbuch». Ook verraadt Mailänder door dat zinnetje, heelemaal niet te weten, dat er reeds jaren lang een afzonderlijk bundeltje van Nietzsche bestaat, getiteld «Gedichte und Sprüche». Waarlijk hij had voorzichtiger gedaan met zijne ontdekking te verzwijgen. In hoeverre de gedichten van Nietzsche levensvatbaarheid hebben, zal de tijd leeren; zeker is het, dat de meeste bewonderaars van den krankzinnigen wijsgeer zijne verzen niet bijzonder hoog aanslaan; en tegenwoordig betwijfelen vele knappe litteratoren, of de invloed van Nietzsche op de moderne letterkunde wel zoo groot is geweest. Het zou heel gemakkelijk te bewijzen zijn, dat door dien betrekkelijken, meestal slechts middelijken invloed de woordkunst veel meer geschaad dan gebaat werd.

Eindelijk komen we aan Annette von Droste. Eerst iets over de bibliographische noot bij haar naam. Gij moet weten, voor de bibliographie der volgende dichters is Mailänders voornaamste bron de bloemlezing van Busse, wiens aanteekeningen hij met Busse's fouten en vergissingen klakkeloos overdrukt. Mailänders bibliographische kennis strekt zich dan ook maar zelden verder uit dan de gegevens van Busse, en zoo maakt dit boek telkens den zonderlingen indruk, dat na 1895 de Duitsche lyriek plotseling stop werd gezet. En toch de met stomheid geslagen dichters blijven voortbestaan, ja zelfs Otto Erich Hartleben, die 11 Febr. 1905 stierf, wordt door Mailänder nog altijd gerekend onder de levenden.

Doch wij moeten terug naar de bibliographie van Droste-Hülshoff. Hier week Mailänder van Busse af: hij wilde blijkbaar niet met plagiaat beginnen. Hij schrijft: «*Gedichte*» *1854*. — «*Neue Lieder*» *1876*. — *Auf dem Heimweg*» *1891*. Waar hij die wijsheid vandaan haalt, weet ik niet; in ieder geval er deugt heelemaal niets van. Zijne opgaven moesten zijn: «*Gedichte*» *(1838) 1844*. «*Das geistliche Jahr*» *1851*. «*Letzte Gaben*» *1860*. Daarbij diende vermeld te worden de een of andere Gesammtausgabe, liefst de laatste, die van Arens 1904.

Van Droste-Hülshoff heeft onze bloemlezer dus nòch de volledige werken (die hij toch voor 2 M. had kunnen koopen) nòch een afzonderlijken bundel in handen gehad. Dit blijkt te meer bij het eerste gedicht, dat hij aanhaalt. Wie ooit den cyclus «Heidebilder» las, herinnert zich «Der Weiher», waar Annette eerst in twaalf heerlijke versregels den vijver bezingt. Dan volgen eenige persoonsverbeeldingen: Das Schilf, Die Linde, Die Wasserfäden, Kinder am Ufer, telkens met het opschrift «Das Schilf spricht», «Die Linde spricht» enz. In sommige uitgaven staat alleen: Das Schilf, Die Linde enz. met dubbelpunt, en het stukje, wat dan volgt, staat tusschen aanhalingsteekens. Ofschoon de vijf gedichtjes eigenlijk te zamen één geheel vormen, kan men toch desnoods elk afzonderlijk beschouwen als op zich zelf staand. En zoo vindt men in vele bloemlezingen (b. v. ook bij Busse) het eerste gedichtje alléén met den titel «Der Weiher». Daar is niets tegen. Wat doet nu echter Mailänder? Als ware een gedicht gelijk aan een broodje, dat men naar verkiezing met kaas of met ham kan beleggen om er een nieuw geheel van te maken en er een gewijzigden smaak aan te geven: zoo flanst deze poëzieverknoeier de twee eerste stukjes bij elkaar en geeft ze als één gedicht van twee strophen onder den enkelen titel «Der Weiher»! Maar men zou het unfair van mij

kunnen vinden, als ik doorging, Mailänder aan te vallen in zijn zwakke zijde. Iemand kan een specialiteit zijn in een bepaald tijdvak van litteratuur en van de andere perioden weinig of niets weten; dat is geen schande. En Mailänder is natuurlijk — de titel van zijn boek zegt het duidelijk — beter op de hoogte van de *eigenlijke* «Dichter der Gegenwart».

Nu, wij zullen zien.

Ik wil vooraf toegeven, dat het niet aangaat, bij 't samenstellen eener bloemlezing het aantal der gekozen gedichten in overeenstemming te brengen met de grootheid der verschillende talenten. Maar naar éénige evenredigheid althans mag en moet worden gestreefd. Nu laat ik je raden, wie de uitverkorene is, die met de talrijkste verzen werd vertegenwoordigd. Je raad natuurlijk: «Liliencron?» — Mis! — «Schönaich-Carolath dan?» — Mis! — «Dehmel misschien?» — Weer mis! — «Falke of Busse?».... — Och neen, je raad het nog in geen vijftig keeren. Ik zal het je dus maar zeggen : de charme van Mailänder (hij heeft zeker een abonnement op de *Gartenlaube*) is Anna Ritter! Van hare *Thee-und-Butterbrot*-gedichtjes werden opgenomen niet minder dan negentien stuks, terwijl Liliencron en Busse ieder met vijf, Falke met vier nummers tevreden moeten zijn. Ik zou haast durven wedden, dat Mailänder van geen enkelen hedendaagschen dichter van beteekenis één boek heeft ingezien. Het ware onbillijk, van hem te eischen, dat hij, alvorens een moderne bloemlezing samen te stellen, de tallooze Duitsche dichtbundels, die sedert '80 zijn verschenen, moest hebben doorgeworsteld; maar wel mag men van hem verlangen, dat hij, om ons in te leiden in de nieuwere letterkunde onzer naburen, ten minste éénige werken hebbe gelezen van de allervoornaamste hedendaagsche auteurs. Hoe kan hij onze gids zijn, indien hij zelf veel minder weet van zijne eigene litteratuur dan de eerste de beste Hollandsche dilettant? O, die potsierlijke bibliographietjes, waardoor hij telkens weer zijne onkunde zoo argeloos te kijk zet! Bij Schönaich-Carolath b. v. teekent hij aan: «*Lieder an eine Verlorene*» *1878.* — «*Dichtungen*» *1883 ; zweite sehr vermehrte auflage 1894.* Die noot, letterlijk overgeschreven van Busse, was correct in 1895. Maar, mijnheer, wij zijn nu meer dan tien jaar verder en in dien tusschentijd is er al een zevende uitgave der «*Dichtungen*» verschenen in 1903 en in datzelfde jaar ook nog een nieuwe bundel «*Gedichte*». Met de bibliographie van Liliencron ziet het er nog veel maller uit. Weer alles trouw gecopieerd van Busse, zonder ook maar in de verste verte te vermoeden, dat later Liliëncron's bundels alle van gedaante en van titel zijn veranderd. Ook van Falke is Mailänder niets bekend na '94. Toch heeft die sedert nog drie bundels lyrische poëzie uitgegeven. Terloops wil ik hier wijzen op een zonderling feit dat zich trouwens in de bloemlezing nog al eens herhaalt: nadat Mailänder van de vier gedichtjes van Falke er drie heeft overgenomen uit Busse's anthologie, krijgen we ook nog een vierde, dat niet bij Busse te vinden is, «Das Lied». Dit staat op bl. 53 van Falke's bundel «*Mit dem Leben*» *1903;* den bundel zelf echter kent Mailänder niet.

Toch was het zoo gemakkelijk geweest een betere en rijkere keuze te doen uit Liliencron, van wien in de laatste jaren zoo menige spotgoedkoope Auswahl is verschenen. En zoo is ook overal bekend Dr. Spaniers Auswahl uit de bundels van Falke. Maar Mailänder wist niet, dat zulke dingen bestaan; ook niet, dat er in de laatste jaren

heel wat nieuwe lyriek is uitgekomen. Ware hij maar eens even een Duitschen boekwinkel ingewipt; door den eersten den besten bediende zou zijne bibliographische kennis heel wat verrijkt zijn, en hij zou daar te kust en te keur voor de ramen hebben zien liggen allerlei moderne bloemlezingen, waaronder een paar in letterkundig opzicht zeer belangrijke (ofschoon, helaas, in moreel en godsdienstig opzicht verwerpelijke). Die gemakkelijke ontdekking hadde hem dan in staat gesteld, heel wat beter copieerwerk te leveren dan waaraan hij zich nu bezondigd heeft.

Ik heb nòg een paar ernstige grieven — kleinigheden (zooals de dubbele schrijfwijze ss en sz, een gevolg van het slordig en ondoordacht machinaal overdrukken) ga ik zwijgend voorbij. —

Dat voor Mailänder, al begint hij ook zijne verzameling met Droste-Hülshoff, de poëzie der Katholieke dichters een geheel onbekend terrein is, willen wij hem niet zoo hoog aanrekenen — in dit opzicht zijn de niet-Katholieke litteratoren van het «grosse Deutschland» al even kleingeestig als die van ons klein landje —; maar te verwonderen is het, dat de naam van Martin Greif, den eenigen tegenwoordigen Katholiek, die in het oog van bijna alle andersdenkenden genade vindt, ja door sommigen hunner tot overdrijving toe wordt gevierd als de grootste natuurdichter, in deze bloemlezing heelemaal niet voorkomt. Toch kon en moest Dr· C. Mailänder weten, dat Greif's eigenaardige, ja éénige methode in het weergeven van *Naturbilder* een niet te miskennen invloed gehad heeft op de nieuwere lyriek en dat die invloed zelfs bij een Liliëncron, een Falke, een Carl Busse is na te wijzen.

Ten slotte mijn hoofdgrief tegen deze bloemlezing.

Voor wie is dit boek eigenlijk bedoeld? Voor Hollanders, die op de hoogte zijn of willen komen van de moderne Duitsche litteratuur? Maar, dezen kunnen voor minder dan f 2.90 in Duitschland zelf heel wat beters vinden.

Voor Hollanders dan, die geen studie maken van Duitsche letterkunde maar toch gaarne een enkele maal willen genieten van de nieuwere poëzie der Naburen? Met andere woorden: wilde Mailänder ons iets geven wat Busse noemde «ein Glaubensbekenntnis» [1]), of, afziende van strikt-litteraire bedoelingen, enkel maar een nuttig en prettig leesboek voor de huiskamer, dat desnoods tevens dienen kon voor schoolgebruik?

Eene bloemlezing samenstellen, waarvan de persoonlijke keuze letterkundige beteekenis had, kon Mailänder nu eenmaal niet; daartoe is hij te weinig op de hoogte van de litteratuur en te weinig man van smaak. Maar hij zou de dankbaarheid van zeer velen verdiend hebben door het bijeensnuffelen van een bonte, grillige verscheidenheid Duitsche liederen, mooie en desnoods minder mooie ertusschen, doch zoo gekozen, dat iedere christelijke moeder, zonder eenige vrees of voorbehoud, den schat als een kostelijk geschenk kon leggen ik zeg niet: in de nuffige vingeren der preutschheid, maar: in de reine handen harer vrome zeventienjarige dochter.

Vele produkten der tegenwoordige Duitsche litteratuur zijn enkel berijmde pornographie of slecht gerhythmeerde godslasteringen; doch ook voor de ongelijkmatige kunst van betere en verstandiger dichters, die om aesthetische redenen niet in de goot willen blijven liggen, maar op hun zwerftochten tel-

---

1) «Jede ernsthaft zusammengestellte und mehr als Papierwert beanspruchende Anthologie ist ein Glaubensbekenntnis des Herausgebers».

kens weer belanden jenseits von Gut und Böse dient ernstig te worden gewaarschuwd. Oorspronkelijke bundels van dat Zigeunervolk mogen niet geduld worden op de leestafel van een christelijk gezin. En toch is er bij de nieuwere Duitsche lyrici naast al dien «Schund» ook zooveel onschuldig moois te vinden. Wie geeft ons een bundel vol van dergelijke uitgezochte reine pracht, waarboven eerlijk het motto mag worden geplaatst:

«Nichts geschrieben steht darinnen,
Was nicht aus dem Herzen kam,
Und du als Junkfrau lesen einst kannst ohne Scham.»

Mailänder had ons zoo iets kunnen geven. Hij heeft het blijkbaar half gewild; maar hij had niet den moed, het heelemaal te willen. Hij is wel niet in de vlam gevlogen; die schrikte hem doorgaans af, maar soms ook trok zij hem aan met lokkenden schijn; en dan kringde hij als een mot er om heen en schroeide heel even zijn vleugeltoppen. Met vier, vijf gedichten en hier en daar nog een strophe méér weg te laten was de verzameling geworden tot een nuttig, deels mooi, huis- en schoolboek, en de kritiek had Mailänder op zijn eigengekozen rechtmatig terrein niet kunnen deren. En ook, al zou zij nòg zoo luid haar «haro sur le baudet» hebben geroepen, alle aanklachten hadden het verdienstvolle van Mailänder's arbeid niet dood kunnen schelden.

Nu echter is zijne bloemlezing een vleermuis, die zich èn door de gevleugelde zangvogels èn door «la gent trotte-menu» zal zien uitgestooten; en de hoogste lof, dien wij nu het boek kunnen meegeven is, behalve het gewone compliment over «kloeke letter en mooi papier»: Aan rijpe lezers behoeft dit zeer middelmatig plagiaatwerk om de enkele onbehoorlijkheden niet verboden te worden. J. v. WELL.

VICTOR DE MEIJERE. **Uit mijn land.**

Het dunkt me zoomin doenlijk als geoorloofd de ruwe, hoekige en stuitende voorstellingen uit het land van dezen auteur aan te bevelen. 't Is of 't er om gedaan is een afschuw voor Vlaanderen op te wekken, althans bij hen, die nog iets voelen voor zedelijkheid.

Geen enkel zijner verhalen las ik met genoegen, de meesten met weerzin. Mij mishaagt «een Septemberavond, die bloedig de kimmen streepte» meer nog «een zon, die als een gewond hart in traagheid omdreef en in vlammende vlekken open bloeide, een roode glorie wijd en zijd zich rekkend op den horizont.»

En dan: «de bloedige glorie der afgezette zon die met groote vlekken uitbloeit — een roode verdoemenisglorie die uit het denken aan die liefde opging» en al dit moois als omlijsting van dierlijke uitspatting en onnatuurlijke gruwelen — boeide noch trok mij aan.

Het opzenden van een boek ter bespreking aan een tijdschrift veronderstelt in den regel gunstige ontvangst en beoordeeling. Hiertoe dient evenwel het boek de richting van het Tijdschrift te volgen, of dit gewoonlijk zich in den toon van het boek uit te laten. Blijkbaar heeft de uitgever die in deze bladzijden een aanbeveling vroeg daarmede geen rekening gehouden, of gelukkig zich vergist.

Voor de eer der Nederlandsche letteren en de gemoedsrust van de nog niet zoo zeldzame lezers, die van tooneelen als hier worden opgevoerd, walgen, acht ik het zeer gewenscht, dat Victor de Meijere in 's hemels naam met zijne reeds verschenen en nog te verschijnen bundels — 't zij dan in verzen of niet – *uit ons land* en binnen de grenzen van het zijne blijve!

Den Haag. W. VAN NIEUWENHOFF S. J.

HENRY BORDEAUX. **Les Roquevillard.** Paris, Plon-Nourrit 1906. Pr: 3 fr. 50.

Het eerste hoofdstuk van dit alleszins prachtig en lezenswaard boek baadt in laaienden zonnegloed. Een tiental vrouwen lezen druiven, en eenige mannen laden die op wagens, in den wijnberg welke aan *La Vigie* paalt, het buitengoed van den heer Roquevillard, advokaat te Chambéry. Deze staat midden in zijn volk, de oogen wendend van zijn lusthof op zijn wijngaard en bosschen en uitgestrekte velden, in den zonnebrand. Hartgrondig goed en goedgeefsch toont zich de vijftigjarige eigenaar in zijn liefderijk aanwakkeren der vermoeide druivenpluksters, en, na den arbeid, door milde belooning.

Zijne familie, die hem nauwer aan 't hart ligt dan zijn landgoed en rijkdom, ziet men weldra op hem aankomen: drie lieve trippelende kleinen, de kinderen zijner oudste dochter Germaine, die zaakvoerder Marcellaz huwde te Chambéry; zijn eigen diepbeminde echtgenoote, de bejaarde Mevr. Roquevillard; Marguerite, zijn jongste dochter, wier bruiloft met Raymond Bercy aanstaande is; den jongsten zoon Maurice Roquevillard, een flinken student, die zijn laatste rechtsexamen schitterend heeft afgelegd en zich met zijn beroepswerkzaamheid nader bekend maakt op het kantoor van notaris Frasne te Chambéry. Niet minder bemint vader Roquevillard Félicie een dochter die kloosternon werd en de arme zieken dient in een hospitaal der zending van China, en Hubert zijn oudsten zoon, officier in 't koloniaal leger, thans dienstdoende in Soudan.

Maar 't is niet om *hen* eigenlijk noch om *hem* zelf dat die grootgebrachte kinderen hem allen zoo duurbaar zijn. Advocaat Roquevillard is een dier zeldzame mannen van welke Paul Allard onlangs schreef: «De menschen schijnen soms vaster gehecht aan hetgeen zij bezitten dan aan hun leven zelf. Hoe zeer ongeregeld dit gevoel ook blijke, het laat zich verklaren, en het is zelfs verheven wanneer de fortuin het aangegroeid vermogen vertegenwoordigt van verscheidene geslachten en zij als het uitwendig kenmerk eener familie geworden is. In de handen van wie ze bezit zijn de goederen dan enkel een te bewaren schat, hem door zijn voorouders toevertrouwd en den nakomelingen bestemd. Aantrekkend, men zou bijna durven zeggen grootsch als overgeleverde zaken, bezitten die goederen daarboven iets heiligs dat van den gewijden huiselijken haard in hen overgaat.» 1)

Wat Roquevillard zoo innig lief heeft, en ongeschonden, ja vergroot, aan zijn kinderen wil overmaken is de geërfde eer, de deugdenschat, het roemrijk verleden, de werkdadige getrouwheid aan plicht en ambt, de verheven levensbeschouwing eener achtbare, om vijfhonderd dienstjaren geëerbiedigde en beminde familie. Dit erfgoed heeft vader Roquevillard in zich opgenomen, hij heeft er zich mee vereenzelvigd. Wie daar een woeste hand aansloeg zou hem naar 't hart grijpen.

Die verwoesting genaakt nochtans, en de heiligschender zal wezen Maurice, het eigen kind, op wien vader, als op rotsevasten grond, zijne hoop bouwt.

Maurice, 23 jaar oud, heeft zijn zinnen gezet op Mevr. Frasne de echtgenoote van den notaris, welke er dertig oud is. 't Is zij de verleidster. Op haar aandringen verlaat hij 's nachts het vaderhuis, de vaderstad, en gaat met de geliefde in Italië wonen. Zij eischt een leven voor haar alleen, een jaar weerzijdsch genot, uitsluitend gewijd aan

---

1) *Dix leçons sur le Martyre*, door Paul Allard. Parijs, Lecoffre, 1906.

de liefde, en zonder dat hij nog omzie naar eene bediening of eenige betrekking. Zoolang het jaar aanloopt, weet vader Roquevillard niet eens waar zijn zoon verblijft: geen enkele brief, geen teeken van leven om de diepbedroefde familie van den vluchteling te troosten.

Hij heeft ze evenwel van droefheid overstelpt en met een dubbele schande overladen. Het gerucht verspreidde zich gauw, door de omstandigheden schijnbaar bewaarheid, dat Maurice én een echtbreker én een gelddief zou wezen. Aan notaris Frasne waren, tegelijk met zijn echtgenoote, honderd duizend frank ontnomen. Wie, als Maurice het niet deed, had die ontvreemd? Hij was eens op het kantoor blijven werken toen de klerken reeds heengegaan waren; dat honderd duizend frank aanwezig waren wist hij ook; hem werden door den eersten klerk de sleutels van kantoor en geldkas overhandigd; onder zijn oogen stond het geheime woord geschreven om de geldkas te openen. Overigens, hij had geld noodig vermits hij er bij kennissen geleend had, en de honderd duizend frank, weggehaald uit een omslag dat er honderd twintig duizend bevatte, verrieden die niet een voornamen dief?

Vader Roquevillard gaat gebogen en geknakt onder zulke schande en zoo veel droefheid. Onmogelijk is het hem iemand van zijn geslacht voor eenen dief te houden. Waar echter het overtuigend bewijs gezocht *zijner* onschuld zoo *hij* niet naar huis keert en op de alleen plichtige Mevr. Frasne wijst?

Het jaar is voorbij dat zijn liefde aan de hare beloofd heeft zonder bepaalde bezigheid te willen doorbrengen. Hij zal omzien naar arbeid en niet meer leven van het geld zijner beminde. Van waar kwamen de honderd duizend frank die zij bezat? Op die vraag, haar nu en dan eens, niet zonder aarzelen, gesteld, had zij geantwoord dat, vooraleer in den echt te treden met den rijken notaris Frasne zij, die arm was, zulke gift van hem had gevorderd. Het huwelijk won daarbij aan waarde en deftigheid. Frasne, zoolang zij met hem zou leven, kon de geldsom bewaren en vrij omzetten. Moest hij haar echter verlaten, dan kwam het geld in haar bezit. Nu had *zij* hem gevlucht en te goeder trouw meegenomen wat haar volgens huwcontract toebehoorde. Mocht zij over het *hare* niet beschikken?

Die redeneering aanzag Maurice voor juist. Het ergerde hem nochtans dat hij het eigendom van Mevr. Frasne niet ongeschonden had gelaten en er acht duizend frank had van verbruikt. Die wilde hij haar ter hand stellen. Hij schreef derhalve aan zijnen vader en vroeg dat deze zoo goed zou willen zijn.... De brief viel in de handen van Marguerite en die lieve, trouwe zuster vond het raadzamer en was edelmoedig genoeg acht duizend frank op te zenden uit haar eigen geldkas. Zij schreef er eenen langen brief bij, op rouwpapier, m. i. een onovertroffen bladzijde. Zij telde de droefheden op die het vaderhuis binnengestort waren: «moeder dood, vader lijdend, Germaine en haar echtgenoot Marcellaz te Lyon gevestigd om de schande te ontgaan, Maurice beticht van diefstal en voorloopig als voortvluchtige veroordeeld, Félicie die haar leven ten beste gaf om haars broeders schuld te herstellen, Hubert die, om den onteerden familienaam eenigszins te beglansen, een gevaarlijken post aanvaard had.» Dit alles vermelde zij in zachte woorden, zonder berisping, met de vurige bede toch huiswaarts te keeren: vader zou zeker vergiffenis schenken en zij had aan moeder beloofd, aan de afgestorvene moeder, den verloren zoon moederlijk te ontvangen.... Van haar zelf gewaagde zij anders niet

en verzweeg dat Raymond Bercy, haar verloofde, zijn eerewoord had teruggenomen om de schande waarin zij deelde....

Bedwingt de lezer moeilijk zijn tranen, bij een brief zoo verheven schoon als eenvoudig en diep-ontroerend, Maurice ook stortte een tranenvloed.... en kwam terug; ik hoef wel niet te zeggen na welken zielestrijd, in welken staat van vermoeienis en armoede, en dat het hart van Madeleine voor hem openstond, het vaderhuis ook, maar dat vader Roquevillard hem niet wilde omhelzen, hem niet wilde zien, tenzij 's anderendaags in de gevangenis....

De zaak wordt opnieuw opgeroepen, Maurice moet vrijgepleit van diefstal. Het ware gemakkelijk: de advokaten Hamel en Bastard hebben het huwcontract gelezen van notaris Frasne, zijn gift van honderd duizend frank aan zijne vrouw daar bevestigd gezien. Doordien deze zich zelf van haren man verwijderde verloor zij wel is waar alle recht op die geldsom. Maar zij was niet rechterlijk geschoold, ze handelde te goeder trouw toen zij zich die toeeigende. Haar kon geen diefstal verweten en mits hij de schuld lei op de ware ontvreemdster, zou Maurice vrijgesproken, en Mme. Frasne bleef onverhinderd....

Ja, maar Maurice zag liever den hemel invallen dan dat hij Mme. Frasne zou beschuldigen, al moest zij er ook onverlet door blijven. Hij gedoogt niet dat zijn verdedigers haar naam uitspreken.

Hoe nu voor hem gepleit? Mr. Bastard houdt zijn vrijspraak voor onmogelijk. «Er werd geld ontvreemd, meent hij; bij gevolg heeft daar iemand schuld aan. Wie? Is het Maurice niet dan is 't Mevr. Frasne. Welnu hij wil niet dat zij het weze: dus is hij het zelf.

Maar vader Roquevillard herkent zijnen zoon in dit vrijwillig verzwijgen van den naam eener plichtige. Zijn hart, dat sinds lang geen vreugd meer kende, jubelt bij zoo eerlijk handelen. Hij denkt dat notaris Frasne zijn betichting zal terugtrekken indien men hem schadeloos stelt. Om hem volle honderd duizend frank te kunnen betalen verkoopt hij *La Vigie*, de voorvaderlijke erf. «Geld wordt weergewonnen, zoo verontschuldigt hij zich; maar eer verloren, alles verloren!»

Alle schade is aan Frasne vergoed; hij is het die geheimelijk tegen honderd duizend frank *La Vigie* aankocht en dus zonder eenen penning te storten betrekt hij het aloud lusthuis der Roquevillard's.... Toch houdt hij zijn beschuldiging staande: Maurice Roquevillard is in zijn oogen een dief, en zonder er iets bij te winnen, alleen om de eer eener gezaghebbende familie met de voeten te treden, wil hij dit trachten te bewijzen.

Hamel, Bastard, de vader des beschuldigden, weten alle geen middel om Maurice te redden tenzij men den naam van Mevr. Frasne uitspreke.... Dan heeft op eens de radelooze vader een prachtigen inval: hij zelf zal zijn zoon verdedigen, hij zal zijn vrijstelling *eischen* als iets dat hem rechterlijk toebehoort. Hoe dat? De dooden zullen voor Maurice pleiten. Is het aan te nemen dat de afstammeling van zoo edele familie een dief weze? Welke bewijzen voert men tegen hem aan? Vermoedens, een samenloop van omstandigheden waaruit geen gevolgtrekking mogelijk is, anders niets! Ware hij plichtig dan nog moest men zijn buitensporig gedrag vergeten en zich de ontelbare diensten herinneren door de Roquevillard's, vijf honderd jaar lang, aan stad en streek en vaderland bewezen.

Het boek sluit met de wonderschoone pleitrede van vader voor zoon, het vrijstellen van deze en beider verzoening — de verzoening van den door liefde

verleiden zoon met den ouden stam — op moeders graf.

De jongste en wellicht beste roman van Henry Bordeaux zal druk gelezen worden. Toekomend jaar prijkt op het omslag: «vijf en twintigste duizend» of nog een hooger getal, en 't zal wel verdiend zijn. Geen lezer dien het over zijn koop berouwen zal. Ik weet echter niet wat zij het meest zullen roemen aan zoo verdienstrijk boek: het verrassend nieuwe der stelling en der uitvoering, het verheven en aangrijpend gevoel, de hooge zedeles, de volmaakt christene behandeling, of den vasten, pittigen, sierlijken stijl.

De manier van den schrijver gelijkt op die van Bourget, op de tweede manier van Bourget, op die van *l'Etape* en *Un Divorce*. Met *Un Divorce* is het nieuwe boek wel het nauwst verwantschapt. Maar in plaats van den zondigen toestand, waarin het verhaal wortelt, te peilen en in breedte en lengte te doorreizen, de hoeken en kanten er van — zij het op kiesche wijze — te onderzoeken, wordt één uitvloeisel der zonde, haar weerkaatsing op vaders hart, haar krenken en afbreken van het eervolste verleden toegelicht. Tegelijk wordt het fierste loflied gezongen ter eere der familie, de overgang op haar van schande en verdienste in 't helste licht gesteld. Dat zulks niet mogelijk was zonder een schandigen toestand onder sterke schaduwe te verbergen en dus een boek te schrijven dat best niet in de handen komt van leerlingen zoolang zij op het college studeeren, hoeft geen betoog. Maar meer gevorderden, studenten der Hoogeschool, biedt het een kernachtige zedeles in 't meest aantrekkelijke, boeiendste verhaal. Zonder langdradigheid of eenige vertraging, vast aaneengeschakeld rolt de geschiedenis voorbij, onverbiddelijk meetrekkend wie er de lezing van begon. Geen lange uiteenzettingen, geen wijsgeerige studie van karakters of toestanden, niets als handeling, en aanmerkingen die in de natuurlijkste verhouding tot haar staan. Prachtig gekleurde, kloek geborstelde landschappen hier en daar, maar knap gehouden en kort af. Niet minder zal men de smaakvolle overeenkomst bewonderen tusschen de verscheidene tooneelen en de omgeving waarin zij zich afspelen dan de karakterteekening, het woordkunstig uitbeelden van vader Roquevillard, Marguerite, Heer Hamel, Bastard, Mevr. Roquevillard. Is deze een door en door christen vrouw naar den ouden stempel, die bidt en lijdt en den naam van God onder haar lijden uitspreekt, Roquevillard staat daar gebeeldhouwd uit de eerwaardigste familieoverleveringen: hij is de echte afstammeling van zoo groote, plichtgetrouwe voorouders. Het geldzuchtig karakter van Léonce en Marcellaz doen de edele stof waaruit zijn beeld gekapt is nog meer uitkomen. En dan Marguerite, de grootmoedige, offervaardige dochter, het *hart* van een verleden waarvan vader den *geest* verwezenlijkt! Haar voortreffelijk afwijzen van den flauwhartigen maar toch eindelijk rouwmoedigen Raymond Bercy, den verloofden wien zij om God vaarwel zegt, doet u verstijven van bewondering. Hamel en Bastard zijn twee tegenhangers van advokaten op heeter daad betrapt en geschilderd, de eene een betrouwbare vriend en eerlijke ambtenaar, de andere ikzuchtig tot in zijn bijstaan van ongelukkigen. Noch Jeanne Sassenay noch de arme la Fauchois zijn belachelijke figuren en hun korte rol verheft zich op het laatst tot mannenmoed. Dat Henry Bordeaux een redenaar is, komt hem te baat. Ik acht echter ten zeerste lofwaardig dat hij die aangeboren neiging met vaste hand en fijnen smaak weet te bedwingen, zijn welsprekendheid

laat overloopen in den eenvoudigsten briefstijl, haar in toom houdt zelfs wanneer vader Roquevillard aan de balie zijnen zoòn verdedigt. Onze verwachting is te groot, te zeer gespannen dan dat een redevoering, hoe heerlijk men die schrijve, ons zou ten volle bevredigen. Bordeaux heeft de klip ontweken met de pleidooi te bekorten en stuksgewijze weer te geven.

Men onthoude zijn naam als van iemand die onze boekerijen met meer pronkstukken zal versieren, en dien wij eens in de Fransche Academie zullen zien zetelen. Men brenge *Les Roquevillard* onder de oogen van wie, tegen alle waarheid in, en trots Bourget, Bazin, Monlaur, beweren dat de katholieken geen romans kunnen schrijven....

Leuven. A. TAELMAN, S. J.

M. REIJNÈS MONLAUR. **Ames celtes.** Paris, Plon-Nourrit 1906, Pr: 3 fr. 50.

Om niet te gewagen van twee geschiedkundige werken die hem voorgingen en min opgemerkt werden, heeft *Le Rayon*, het licht-zuivere boek van Jufvrouw M. R. Monlaur, haar naam de wereld rondgedragen. Zij gaat door voor de schrijfster bij uitnemendheid van den geschiedkundig-christelijken roman in Frankrijk en wellicht over de grens. Op talrijke boekerijen prijkt haar eersteling in zijn glad-wit pakje onder de lievelingen die men meermaals ter hand neemt. Letterkundigen hebben *Le Rayon* tot vier- en vijf keeren toe herlezen, ingenomen door Monlaur's vluggen, zuiveren, smaakvollen, zangerigen stijl; geschied- en oudheidkundigen bewonderden hoe behendig en huiselijk zij omging met het diepste verleden. In haar was overgegaan de geest der geschiedenis, welke uit de oudste en meest uitgedroogde perkamenten aanschouwelijke beelden lokte, die bezielde, liet ademen en leven. Op den rand der heilige boeken had Monlaur figuren geteekend welke die boeken niet ontsierden; de goddelijke persoon van Christus werd in eenen roman niet onwaardig uitgebeeld; de weg nagegaan van zijn lichtend woord in 't hart van den Joodschen leermeester Gamaliël en diens zuiverzielige zuster Suzanna. Het kon moeilijk anders of het vurig verbeide vervolg zou dat prachtig boek niet evenaren, en niet, evenals *Le Rayon*, op vier jaar vijftig duizend Fransche lezers vinden en.... een Duitschen vertaler. Inderdaad was *Après la neuvième Heure* een geschenk van hooge waarde: de stijl zoetvloeiend gebleven en zangerig; het verhaal met wonderbare behendigheid geleid langsheen de bronnen der Grieksche wijsbegeerte waarbij vertoefd werd en ons de zuiverste wijsheid geput; de Oostersche hemel weerspiegelde zijn helder licht op alle bladzijden, maar Hij die *het* licht is, was aan 't Kruis gestorven, en de Lichtstraal die van Hem uitging werd nu uitgestraald door twee verlichte menschenharten. Vandaar zijn verzwakken. Men noodigde Monlaur uit om het verhaal in een derde boekdeel voort te zetten — Gamaliël leefde nog — en ons te Rome binnen te leiden bij de eerste christenen. Twee jaar wachtten wij, toen de *Revue des Deux Mondes*, in December laatst, *Ames celtes* bracht, eenen roman die thans bij Plon-Nourrit in afzonderlijken druk verschijnt.

Het tooneel is uit het Oosten naar de omstreken van Bretagne overgebracht; het stuk speelt in de eerste eeuwen na Christus en stelt voor het indringen van het Evangeliewoord in die Keltische gewesten.

Monniken hebben zich te Landévenec in kleine hutten gevestigd. Zij zingen

psalmen, bidden, bebouwen het land. Een van hen, Rohan, heeft door zijn wonderteekenen hijna heel de stad Quimper tot het christendom overgebracht; de overste Gwennolé is een nog grooter wonderdoener: hij verplaatst zich alsof hem wieken ten dienste stonden; men merkt hem op verscheiden plaatsen te gelijk; sommigen baart hij schrik, anderen een grenzenloos betrouwen. Hij onderricht de landlieden uit den omtrek, preekt verder te Ker-Is aan zee, waar de koninklijke familie woont, maar daar blijven de meesten in het heidendom versteend.

Te Ker-Is heerscht nochtans een gedoopte vorst, Gradlon, wiens eenige dochter, Ahés, ook het heilig Doopsel ontvangen heeft. Beiden zijn oppervlakkig christenen, in den grond der ziel bleven zij het heidendom toegedaan. Op zijn veldtochten tegen de Saksen, waarvan hij zich even uitrust, heeft Gradlon een Saksisch hoofd om zijn dapperheid gespaard: Rhuys werd gevangen genomen en in een onderaardschen kuil op 's Konings burgslot te Ker-Is binnengebracht.

Terwijl haar koninklijke vader een paar dagen te Quimper verblijft om over den heiligen monnik Rohan een schandelijk oordeel te vellen — een heks had Rohan beticht van moord op haar kind en verleiding van haren echtgenoot, en de rechter om achter de waarheid te komen liet den heilige aan twee vreeselijke honden ten prooi, die zijn voeten likten in plaats van hem te verscheuren — bezoekt Ahès dagelijks haars vaders gevangenen, en trots een hevigen gemoedstrijd omdat Rhuys voor haar verrukkende schoonheid weinig schijnt te gevoelen, geraakt zij in brandende liefde tot hem. Zij zal hem redden, zijn verlossing is nabij: zij smeekt die af en verkrijgt ze bij haar aanstaanden feestdag.... Dan eerst, als hij zeker is op vrije voeten gesteld te worden, kon ook Rhuys zijn liefde bekend maken. Hij weet niet juist hoever die van Ahès gaat, hij polst haar:

— Tu pourrais dire: «Pars!» Et moi quand je serai libre; quand la terre s'ouvrira devant mes pas; quand de nouveau, je me sentirai assez vivant, assez fort, pour braver même la chute des cieux sur ma tête.... Alors, si je te disais: Viens!...

Ahès comme se recueillant en ellemême pour le mot éternel:

— Je viendrais, dit-elle.

Et ainsi leurs âmes furent scellées.

Hun huwelijk evenwel zal zich nooit verwezenlijken. Want uit een verschrikkelijken droom bleek dat Ahès gevaar dreigt en de bijgeloovige vader heeft een afgodenpriester geraadpleegd. Deze eischt een menschenoffer. Hoezeer het geweten van Gradlon zich tegen bloedvergieten verzet, zal hij 's priesters raad volgen en Rhuys ter dood doemen. Om zijn dochter te redden, zal hij, hunner liefde onbewust, het hart van Ahès mede laten uitbloeden....

Van zijn doodvonnis onderricht, aanhoort het Rhuys met Keltischen moed. Een laatste maal onderhoudt hij zich met Ahès en, om de lieve niet voorbarig te bedroeven, laat hij haar onwetend van hetgeen gebeuren moet. Terwijl zij reist op zoek naar den grond waar zij hun kasteel zullen bouwen, gaat hij dood, den God der christenen aanroepend waarvan Ahès hem eens gesproken had.

Op de dood van Rhuys volgt eene reeks best aangevoerde bekeeringen. De druïde die het vonnis uitvoerde, sterft door gewetensknaging verlicht, tusschen de armen van den heiligen Pater Gwennolé.

Gradlon ook voelt knaging. De spijt om de vernomen dood van Rhuys heeft zijn teergeliefde dochter van hem ver-

wijderd. In zijn paleis is Gwennolé den flauwhartigen komen bedreigen met Gods straf.

Ahès zoekt zich te wreken op heel de woeste stad die juichte bij de dood van Rhuys. Een dam beschut Ker-Is tegen de verwoesting der zee. In den dam werd een gouden poort aangebracht waarvan Ahès den sleutel bezit. Binst een stadsfeest en een loeiend onweder opent zij de deur: overstrooming, huizen die instorten, levens en zielen die op wonderbare wijze gered worden door Gwennolé.

Ahès redt haar vader wien zij, om zijn onbekendheid met haar liefde voor Rhuys, vergeeft. Op hetzelfde paard, zij achter haar vader gezeten, ontvluchten beiden de rijzende wateren. Op eens meent zij de lokkende stem van Rhuys te vernemen en laat zich van 't paard in het water glijden. Maar de heilige Pater Gwennolé vangt ze op in zijn armen en wijst haar op den Heiland met doornen gekroond, het water doorwadend, op zoek naar zijn schapen. Hoe zwak ook en verblind gedurende haar leven, heeft Ahès nooit den Heer uit haar hart gebannen. De Heiland redt nu haar ziel, en tegelijk de *Keltische ziel* die zij verpersoonlijkt.

Men stelle zich gerust. Wat aan dit romantisch verhaal alle verveling ontneemt en hem een hooge waarde bijzet is de geschiedkundige bedrevenheid der schrijfster, haar stijl, en zielsontleedkunde. De groote, witharige Kelten met heldere oogen, laat zij ons levend schouwen, op jacht, bij nachtelijke feesten, feestmalen, menschenoffers, in al hun handel en wandel. De hoogere verdienste van 't boek ligt evenwel in het bespeuren hunner gemoedsindrukken bij het eerste vernemen van Gods woord, hun strijd tegen dat woord, en allengs zijn doordringen en zegepraal. Welk lieve gestalten zijn toch die van Rohan en Gwennolé! Hoe indrukwekkend en heerlijk de korte verschijning van den goeden Herder! De tusschen geloof en bijgeloof zwankende Gradlon werd nauwkeurig geteekend. Maar de edelmoedige Rhuys en de schoone Ahès : ziedaar de parels der karakterteekening.

«Mon père seul est chrétien, spreekt Ahès tot haren geliefde; c'est à dire il veut être chrétien. Depuis que j'ai vu Gwennolé, je voudrais que nous le fussions aussi. Quand je saurai ce qu'il faut faire pour cela, je te le dirai; *c'est très difficile, mais c'est très beau....* Zoo edele bewoording is schrijfster eigen. In den eenvoudigsten vorm giet zij schatten van den fijnsten geest en een door-en-door christen gemoed. Even eenvoudig weet zij ons ten zeerste aan te grijpen, bij voorbeeld toen de gelukkige Ahès afscheid neemt van Rhuys die weet wat *zij* niet raadt, namelijk dat hij sterven zal :

— Pence à moi demain.... je te rapporterai de là bas, dans mon manteau, un peu de la terre où nous poserons le foyer.... notre foyer!

De lichtende stijl van Monlaur past best met de heldere zaken die zij beschrijft. Op geen ander verdienste maakt hij aanspraak dan op eenvoud. Door eenvoud echter verheft hij zich tot de edelste schoonheid. Schrijfster ontging dat zij met de uitdrukking «La nuit était tout à fait venue» twee hoofdstukken aanslaat. Een andere wending schijnt haar tot gemeenplaats geworden en loopt van 't eene boek in 't andere over: «au souffle du miracle.»

Niets belet dat het boek in iedereens handen kome. Nochtans zullen de kleinen er onmogelijk 't verheven-schoone van beseffen.

Leuven. A. Taelman, S. J.

INA BOUDIER-BAKKER. **Wat komen zal.**

Doch wanneer het volmaakte zal gekomen zijn, dan zal hetgeen dat ten deele is, te niete gedaan worden.
1 Cor. 13, vers 10.

Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon.

Dit boek is er een, om bij te huilen, om mee te spotten, om je over te ergeren, om de schouders over op te halen, en om je zeer verlegen te maken, wanneer je het moet bespreken.

Vooreerst al de titel: *Wat komen zal.* Doet die niet denken aan een der ideaaltoestanden in den heilstaat der socialisten? En worden we daarin niet versterkt door de aanhaling uit 1 Cor. 13, vers 10? Edoch.... het volmaakte, dat het onvolmaakte zal te niete gedaan hebben.... dat krijgen we eerst op de laatste bladzijde in een dozijn regels en het is een zonderling soort van volmaaktheid, gelijk trouwens de schrijfster zelf den held, tot wien dat volmaakte komt, laat ondervinden. Immers: «dat volmaakte, dat eens komen zou, dat was nu gekomen.... alleen niet zooals hij het gedacht en gezocht had....» vertelt Ina B. B,... wel een beetje naïf, dunkt me. En nog te meer zoo, omdat er heel breedvoerig is voorafgegaan, wàt deze held uit het laatste gedeelte der novelle, zich heeft voorgesteld als hetgeen komen zal, nadat al het onvolmaakte te niete gedaan is. 't Is een sterk stuk, met zulk een contrast niet alleen tevreden te zijn, maar het te aanvaarden als zijnde de vervulling van den levenswensch.

Deze man, Vos geheeten, heeft zich bewust en onbewust gedacht, gewenscht en gedroomd: een flinke, vroolijke, gezonde, sterke vrouw, die opgeruimd en tevreden door zijn vriendelijk huis zou gaan, zorgend en arbeidend met haar man, die haar zou vereeren en liefhebben, als een rein, vroom, verheven schepsel.

Nu krijgt hij in plaats daarvan een afgetobde, zenuwzieke, verzwakte, in tranen wegsmeltende, ongehuwde moeder, wier kindje hij zelf heeft begraven. En als hij die halfdoode vrouw aan zijn borst drukt en overdenkt, hoe hij zich alles heeft voorgesteld en hoe geheel anders het gekomen is.... dan voelt deze man geen teleurstelling en ontgoocheling, maar: «Bernard Vos voelde dien alommen grooten vrede in zich zinken....» benijdenswaardig menschenkind, bewonderenswaardige romanfiguur!

't Is jammer van de schoone passages, die in het werk voorkomen, dat het geheele verhaal niet wat beters is dan een modern-antiek pleidooi voor het recht op het moederschap der ongehuwde vrouw. Soms lijkt het, alsof dat gesol met de volmaaktheid der buiten echt levende moeder nu eens aan een eind zal komen.... en zie, als we er het minst op verdacht zijn, duikt er weer zoo'n juffertje op en maakt door hare bovenmenschelijke braafheid en onschuld alle eerzame huismoeders diep beschaamd.

Ik herhaal, dat het jammer is van de mooie gegevens, die de schrijfster zoo echt aandoenlijk heeft uitgewerkt: het arme menschenhart, dat in de jonge Trees naar een beetje liefde smacht en nergens zelfs de gewone genegenheid vindt, die toch ieder kind te huis wel ten deel valt van den kant zijner naaste familie. Trees kan niet aarden in den bekrompen burgerkring; niemand begrijpt haar buiten de vader, die van veel beter kom-af is dan zijn vrouw — en als vader sterft, ontvalt aan Trees de eenige, zij het ook zwakke steun. Nu gaat ze in betrekking als coupeuse en woont weldra samen met een kantoorklerk, een afschuwelijken egoïst, die, na allerlei leelijks aan de arme Trees gedaan te hebben, eindelijk na een

hevigen twist verdwijnt, en zich in koelen bloede afmaakt van het meisje, dat weldra de moeder van zijn kind zal wezen.

Het geheele verdere verhaal loopt nu over de groote liefde dezer arme verlaten moeder voor haar ziekelijk dochtertje en zóó aandoenlijk en aangrijpend is die liefde beschreven en ontleed, dat men het op nieuw betreurt, het boek niét te kunnen aanbevelen! Ons Katholieken, ouderen wel te verstaan, doet zulk een werk zooveel kwaad niet.... wij leven te midden van menschen, die God niet kennen en hun kinderen laten opgroeien als moderne heidenen, en die niets van een positief geloof willen weten. Maar juist voor degenen, die niets kennen van of niet willen gelooven aan een rechtvaardig en vergeldend opperwezen, voor hen zijn figuren als deze heldin Trees zeer stellig hoogst gevaarlijk. Waar het moederschap van dit meisje wordt verheerlijkt en opgehemeld gelijk hier geschied, daar moeten jonge personen wel vertrouwd raken met de gedachte, dat de staat der ongehuwde moeder ten volle gelijk is aan die der gehuwde.... en wie onzer weet niet, dat dit alleen in boeken het geval kan zijn! Allen, die de vrije liefde voorstaan en een Trees zoo hoog verheffen in hun boeken, moesten eens ernstig de vraag trachten te beantwoorden: «Wensch ik ditzelfde, dat ik in mijn boek zoo aanprijs, insgelijks voor mijne zuster of mijn kind?» Het antwoord zal wel niet twijfelachtig zijn. Was deze Trees opgevoed in een godsdienstig gezin, hoe geheel anders zou haar leven geweest zijn; in plaats van met koud egoïsme, verbittering en wanhoop, die tot zelfmoord aanzette, zou dan haar hart wel vervuld zijn geworden van berouw en schaamte en wroeging en dan was zij zeker in zelfvernedering en boete tot God terug gekeerd. Niet allen, och we weten het immers te goed, geen van allen in het maatschappelijk leven, wordt op het laatst een lot bereid, gelijk hier aan deze ongelukkige vrouw! Onze Magdalena-huizen, onze Theresia-stichtingen, onze kloosters van «de Goede Herder,» en de Heldring-gestichten voor niet-katholieken.... zij nemen honderden gevallen meisjes op, maar van eene ontknooping zooals in Ina B. B's. boek is in de verste verte geen sprake. De schrijfster weet in haar verhaal groote sympathie te wekken voor de arme Trees en dat maakt zulke werken juist zoo gevaarlijk. Een toestand als die, waarin deze jongelieden leven en blijven leven is niets anders dan concubinaat.... onder geen voorwaarde geoorloofd. En hier wordt zulk een buiten echtelijk samenwonen als iets gewoons besproken en beschouwd en het scheelt maar weinig, of de argelooze lezer is heel blij, als die miserabele jonge kerel weg gaat en de vrouw met het kind laat zitten.... van schande, van schaamte zelfs, is geen sprake! Is dat niet een verheerlijking van het moederschap der ongehuwde vrouw.... oftewel van de vrije liefde? En moeten talentvolle schrijfsters als Ina B. B. hare gaven daartoe misbruiken? Van harte gun ik haar een lang en gelukkig leven, maar ik kan 't niet helpen, dat mij 's Heeren «wee!» in den zin schoot over hen, door wie de ergenis komt en wat er dan volgt van een molensteen en de diepte der zee. Men verwijt ons katholieken wel eens, dat wij zoo stroef-streng zijn op het punt van lezen en zoo spoedig een werk veroordeelen.... maar à qui la faute? Tusschen pornographische en geschikte boeken liggen ze bij honderden, die halfslachtige werken.... eerlijksheidshalve kunnen we ze niet onder de eerste rubriek brengen en toch.... geschikt zijn ze voor niemand, ze deugen

niet.... ze zijn, onder den schijn van waarheid, een groote leugen, want ze teekenen toestanden, die in de werkelijkheid niet bestaan, ook niet kunnen bestaan in onze huidige maatschappij, wat ten slotte heel gelukkig is. Wáár moest het heen, als onze meisjes maar gingen «samen wonen» met iemand, die bepaald iets tegen «een briefje van 't stadhuis» heeft en alles wil behalve de plichten vervullen, die dat verachte briefje hem als staatsburger oplegt tegenover zijne vrouw en kinderen? Neen, neen, wie het huwelijk niet meer als een Sacrament beschouwt, en wel als een heilig en verheven Sacrament in Christus en in de Kerk.... die moet ten minste maar door een lastig briefje herinnerd worden aan hetgeen de burgerlijke wet van den staatsburger eischt. En 't is te hopen, dat de heldin van Ina B. B. geen navolgster vindt: zij zouden bedrogen uitkomen.

Zutphen. C. J. F. Vetter.

De oom uit Amerika. Lotgevallen van een schooljongen in Amerika, door Tom Trotter. Geillustreerd door A. Rünckel. J. C. Dalmeijer. Amsterdam.

«De oom uit Amerika», dat als verhaal niet meer maar ook niet minder is als zovele boeken van dat soort is daardoor enigzins belangwekkend, omdat hier in de vorm van een vertelling een waar pleidooi gehouden wordt voor de Amerikaanse opvoeding, een pleidooi voor de gelijkwaardigheid van meisjes en jongens op het punt van studie en arbeid, een pleidooi eindelijk voor de waarde van handenarbeid, ook in vereniging met studie. Nu is in dat alles ontegenzeggelik veel waars te vinden. Hoevele gezaghebbende mensen zijn het er niet over eens dat onze scholen en leerplannen niet deugen. Hoe dikwijls leveren meisjes niet het bewijs vrij wat slimmer te zijn dan menige jongen. En wat de waarde van handenarbeid betreft, ook in vereniging met studie, wie kent daar het genot niet van! Ge hebt een kamerkleur gekregen van het lange zitten bij je geliefkoosde boeken, maar voelt je geestelik en lichamelik afgemat en dan naar buiten naar het land; je daar b. v. in 't zweet gewerkt bij het hooien, terwijl de zon je gezicht verbrandt en de heerlike hooigeur je omringt! O, die heerlike vermoeidheid na dat werken in Gods vrije natuur; dat werken verfrist je geest en met liefde ga je weer aan de studie. Wie dat eenmaal gedaan heeft, voelt in zich een niet te weerhouden trek naar het land, als hij het gras gemaaid ziet liggen en daartussen in 't wit, de hooiers, die het uitspreiden om te drogen in de zwoele zomerzon.... of anders in de winter houthakken en je spieren doen zwellen door met voorhamer en ijzeren wigge de in blokken gezaagde stammen te klieven, bestemd voor brandhout.... 't Zijn alle reeds lang door velen toegegeven stellingen, maar de wijze, waarop hiervoor in «de Oom uit Amerika» gepleid wordt zal weinigen bekeren. 't Is idealisties in hoge mate. Want op de eerste plaats de «Luttrell-school» *het* model der Amerikaanse opvoeding is een utopie! Jongens en meisjes oefenen zich daar gezamenlik in, men kan gerust zeggen, alles. Studie, koken — ook een man, wil hij voor het leven klaar zijn moet zijn pot kunnen koken — melken, paard rijden, paarden beslaan en nog veel meer. Jongens, die met kranten lopen zijn daar beste vrienden van millionairskinderen; de dames, die daar les geven hebben haast geen gebreken, vinden op kamers wonen niets vervelend, iets, wat anders de meest verstokte vrijgezellen nog wel bekeert; de jongens, sommigen even

12 jaar, vervelen zich nooit eens op hun miniatuurbeurs, waar zij orders geven en koersen noteren, juist als grote beursmannen; nooit denkt er eens één over om voor de ui daar een hoge hoed op te zetten of iemand van de beurs af te dringen en van de grotere zag nooit eens iemand iets meer in de meisjes, met wie ze geheel de dag samen waren, met wie ze in de keuken werkten, speelden en leerden dan schoolkameraden.... Allemaal mooi in theorie, doch het ware te wensen, vurig te wensen, dat de praktijk ook zó ware. Dan ook worden de voordelen dier opvoeding overdreven! Als de neef van «de Oom uit Amerika» door zijn oom op eigen benen gezet wordt, terwijl hij nog jongen is, is hij het met zich zelf niet eens waarvoor hij zich zal uitgeven: voor boekbinder, meubelmaker of timmerman en vindt dan terstond een goed gesalarieerde betrekking als letterzetter en tekenaar aan het «Denver-News». Alsof iemand in zijn jongensjaren die vakken, naast studie, maar even machtig wordt! Het merkwaardigste in het boek is dit: De oom heeft zijn familie uit Frankrijk ontboden, alleen om zijn Europese familie «te doen genieten van datgene, waarin de Amerikaanse opvoeding in zijn oog boven de Europese staat» en toch verklaart hij op blz. 189 als die familie naar Frankrijk teruggaat: «Ik begrijp, dat alles u naar huis terug roept, *vooral* ook de opvoeding uwer kinderen....»

Vandaar het woord «overtuigd»!....

«De Oom uit Amerika» is niet uitsluitend voor jongens bestemd; het handelt meer «over» jongens. Toch zullen juist dezen met graagte die fantasie lezen. Schaden zal het hen niet en als ze alleen reeds dit onthouden hun leven lang, dat het eenigst ideaal van een jongen niet moet zijn een hoge witte boord en een kantoorkruk, waarop zijn leven voorbijgaat als een trekvaart; dat handenarbeid ook dient geëerd te worden en dat energie het mooiste is, wat de goede God ons meegaf, dan is reeds veel gewonnen!

W. L. A. de Neeff.

Rulawau. Een verhaal uit den tijd der holenmenschen en holenberen, aan de jeugd en hare vrienden opgedragen, door Dr. D. F. Weinland, naar den 6en druk uit het Duitsch vertaald door J. Bokma de Boer, met een woord vooraf door N. van Hichtum. Uitgegeven bij G. B. van Goor Zonen te Gouda. f 1.40, geb. 1.90.

Een mooi, echt jongensboek, dat ook ouderen wat te leeren geeft, met 3 platen en 22 tekst-illustraties.

Zooals de schrijver in zijn voorbericht bij de derde duitsche uitgave mededeelt, heeft hij het te zamen met en gedeeltelijk voor zijn zoon ontworpen, die hem in de kracht der jeugd ontviel, als militair arts zijn leven offerend in het verre Nieuw-Guinea.

«Rulawau» d. i. zoon van Rul, voert ons terug naar het grijs verleden, toen de «Aimats», de gele Oer-Europeanen nog leefden in hunne holen in de bosschen, de mannen, dag aan dag uitgaande, met steenen bijlen en eenvoudige bogen gewapend, om den strijd aan te binden met den boschleeuw «Burria», den oerstier «Tur», en den holenbeer, om vrouw en kinderen te beschermen en te voeden met hun buit.

Reeds was de «ijsperiode» voorbij de ijsgletschers trokken zich terug, de dalen werden bevrijd van den kouden last en de aardbodem kon weer ademhalen; planten sproten uit en een vriendelijker, warmer klimaat keerde terug in Europa.

En »weldra zag men ook hier en daar in de bosschen en dalen enkele edel-

herten en reeën, die van het Oosten, uit Azië kwamen.» En «met de nieuwe dieren en planten verscheen ook een nieuw menschengeslacht in Europa -- het was een blank ras van grooter lengte en met metalen wapens.»

Dat blanke ras, de «Kalats» of «Kelten» heeft bij den aanvang zijne intrede gedaan in het Zwabisch gebergte, waar Rul, het hoofd der «Aimats» van het Fulkahol en Angekko, de toovenaar van het Huchkahol en met hen nog vele stammen hunne woonplaats hadden.

Bij de Kelten is het handwerk al weer meer gevorderd; zij bakken potten, bouwen huizen, dragen geweven kleederen en zijn gewapend met bijlen, zwaarden en lansen van brons, waartegen de holbewoners met hunne primitieve wapenen van steen niet opgewassen zijn.

En nu doet de schrijver ons een blik slaan in den strijd der oorspronkelijke bewoners tegen de overmacht dier Kelten.

«Evenals de iep door den beuk, het rendier door het edelhert, zoo werd de mensch met den steenen bijl verdrongen door den nieuwen mensch met het metalen zwaard.»

Dien strijd schetst ons de schrijver, maar meer nog het leven en werken en bestaan van de ten ondergang gedoemde holbewoners en der Kelten, die de meesters zouden worden van het boschrijke Midden-Europa dier verre tijden.

Die schets is romantisch ingekleed, en boeit van het begin tof het einde. Wel is waar heeft de schrijver bij het schilderen zijner helden wel eens door zijne verbeeldingskracht moeten aanvullen, wat aan ons weten van die dagen nog ontbreekt, en zijn die holbewoners en ruwe Kelten in hunne opvattingen en gevoelens wel eens heel erg beschaafd, maar toch bemerkt men aan alles, zooals in zijn «woord vooraf» van Hichtum terecht opmerkt, «dat zijn boek op grondige studie en nauwgezet onderzoek berust.»

Wie aan zijn zoon, zelfs al is deze reeds zoover, dat hij langzaam-aan, aan zijn eindexamen-Gymnasium of H. B. S. gaat denken, een mooi degelijk boek cadeau wil doen, dat hem boeit als de verhalen van Aimard en hem tevens een blik doet werpen in het leven der oudste bewoners van ons werelddeel, koope dit boek.

Hij zal er zijn zoon genoegen mede doen, hem tevens ontwikkelen, en ook zelf het nog met belangstelling lezen en er misschien nog wel eens wat in vinden, dat hij nog niet wist.

ANTOINETTE DE VALMY.

Rotterdam, December 1905.

MUZIEK.

ALB. MOSMANS. Op 12 no 2 «*Vacantie*» Gemakkelijk Walsje voor piano.

Op 8 no 4. «*Ter verjaring van Moeder*» Liedje voor eene kinderstem met pianobegeleiding.

Op 10. «*Souvenir de Bois-le-Duc*» Grande Valse pour Piano.

BR. LAMBERTUS. «*Feestlied voor een Eerste H. Communie*» 2 zangstemmen met pianobegeleiding.

«*Het Huwelijksbootje*» Lied voor middelstem, bij gelegenheid eener Groene Bruiloft.

«*Bij een Zilveren Bruiloft*» Lied voor zang met pianobegeleiding.

OTTO WELLMANN. «*Stil Geluk.*» Lied voor middelstem met pianobegeleiding.

W. ALETTER. «*Ach, weet ge 't nog ?*» Lied voor middelstem met pianobegeleiding.

ARTHUR CLAESSENS. «*Jansen-Cantate*» Humoristisch koor voor 4 mannenstemmen.

Al dit muziekpapier is verschenen (of in depôt) bij HENRI MOSMANS, Muziekhandel, Hofleverancier, Kerkstraat 117, 's-Hertogenbosch.

Het werd mij gevraagd te beoordeelen met hetgeen volgt en nog volgen zal, en bij dezen doe ik mijn best er iets over te zeggen. Het is reclame-muziek, banale muziek waarvan onze muziekwinkels gewoonlijk vol liggen en die door de menigte «die wel eris van 'n deuntje houdt», gretig gekocht wordt. Ze hebben een tingel-tangel van een piano thuis, een opgeschoten dochter die er wat op kan harken en een andere of een dito zoon die «toch zoo mooi kan zingen» en «dat meziek geeft altijd wat vroolijkheid in huis weet-je? Vooral op een verjaardag of Bruiloft! En daarom heb ik het dan ook maar muziekpapier genoemd om het fabrikaat te onderscheiden van muziekpapier waar werkelijk iets opstaat, iets, d.w.z. kunst. En daar het zeer moeilijk is over muziekpapier erg interessant te praten zal ik er maar verder over zwijgen. «Groot succes!» er mee, heeren!

Niet onaardig zijn de volgende 2 nummers: H. J. VAN BERCKEL op. 32 «'k Heb de Madelief zien bloeien.» Lied voor alt of bariton, met Piano. Uitgever J. J. v. Turnhout, Breda.

ALPH. G. J. MOSMANS. op 12. «Kerstcantate» voor driestemmig mannenkoor. Uitgever: Henri Mosmans, voornoemd.

Dat is ernstig gemeend werk. Het lied is echter niet vrij van overdrijving want de muziek tracht een geestdrift op te wekken die door de verzen allerminst gewekt wordt: bv.

'k Heb den stormwind hooren loeien,
En de schaats door 't ijs zien gaan,

wordt een geestdriftige melodie in snel tempo geschommeld op een begeleiding van 16e figuren en twee maal herhaald om maar goed te doen uitkomen dat het verschrikkelijk was om aan te zien hoe die «schaats door 't ijs ging»!

De «Kerstcantate» is beter werk. Vele dilettanten zullen het zelfs mooi vinden. Er zijn ten minste vele gemeenplaatsen in, die nog al in den smaak plegen te vallen en ik zal het daarom maar noemen: een dankbaar nummertje.

C. A. BONTEN, op 47 »De onbevlekte Ontvangenis« Lied voor Alt of Bariton. Leiden, T. W. v. Leeuwen, Hoogewoerd 89.

Een gelegenheids-compositie die echter hare waarde ook later nog zal behouden, hetgeen ons trouwens de naam van den Componist alleen reeds waarborgt.

VERSCHILLENDE COMPONISTEN »30 Cantus Liturgici" ad tres voces aequales cum Organo.

Deze verzameling van liturgische gezangen, uitgekomen te Tilburg bij W. Bergmans, bevat werk van uitsluitend Nederlandsche Kerkmuziekschrijvers, staat onder n° 455 in «de officieele Koorgids» voorzien van het «nihil obstat» en kan dus veilig in alle kerken gebruikt worden, een voorrecht, dat men tegenwoordig niet te gering kan schatten. Laat mij alleen constateeren, dat het een zeer *praktische* verzameling is: juist wat men in een lof het meest noodig heeft n. l. ter eere van het H. Sacrament, der H. Maagd Maria en «Tantum ergo», en van dit alles ruime keus vooral van de Maria-gezangen, hetgeen ik zeer praktisch vind, omdat men die niet alle op elken tijd van het jaar kan zingen. Vooral het «Alma Redemptoris Mater» dat hier tweemaal vertegenwoordigd is, wordt nog al eens stiefmoederlijk behandeld.

Onder al dit alledaagsche werk vond ik echter ook een klein pareltje n. l.

PAULO MOES DE CLERCQ-ZUBLI: »Drie Liederen» woorden van Guido Gezelle,

uitgegeven door de Nieuwe Muziekhandel te Amsterdam, Leidschestraat 46. In het eerste lied: «'t Is stille, stille,» is een rust en waardigheid gelegd die aangenaam aandoen en eenigszins doen denken aan een of ander oud kerstlied uit de 16e of 17e eeuw. Het 2e, «Slaaplied" is druk van begeleiding maar toch liefelijk en zoet van melodie. Het occupeert je terstond en houdt je geboeid met een zekere drukke bezorgdheid. Je wordt door de muziek verplaatst in de gevoelens der moeder die telkens een nieuw gevaar ziet voor de rust van haar kind. Dat is mooi, dat is pakkend. Eindelijk het derde: «Mietje» is een guitig luchtig stukje en guitig en luchtig is ook de muziek. Verhulst zou het zoo hebben gedaan, geloof ik. Zijn «Naar buiten, naar buiten, in beemd en vallei» komt mij onwillekeurig in de ooren. De componiste geeft blijk van veel talent. Het is het eerste werk van haar, dat mij onder de oogen komt en ik hoop dat het niet het laatste zal zijn. Zeker aan zelfstandigheid ontbreekt nog heel wat; maar die dingetjes zijn goed gedacht, goed gevoeld en net opgeschreven. Aan alle kunstlievenden kan ik ze aanbevelen.

Daarmede tot een volgende keer!

C. E.

KORTE INHOUD VAN WETENSCHAPPELIJKE RECENSIES.

GODSDIENST

Blötzler S. J. **Die Katholikenemancipation in Grossbritannien und Irland.** n. 88 en 89 van de Ergänzungshefte zu den St. a. M. Laach.

Zeer interessant en uit de meest vertrouwbare bronnen, geeft dit boek een geschiedenis der Emancipatie van de Engelsche Katholieken sinds 1778, tijdstip der eerste „Erleichterungsakte."

Litter. Handweiser, 1906. blz. 189. (Joh. Wallenborn, Obl. M. I.)

Polifka (Joh.) C. Ss. R. Verleumdungen der Kathol. Kirche widerlegt. Tatsachen, nicht Worte. Münster. 1903. in 12o. 281 blz. M. 1.80.

De feiten, waardoor de lasteringen weerlegd worden, zijn aan vertrouwde auteurs ontleend en de plaatsen steeds nauwkeurig aangegeven. Daardoor wint dit vlijtig bewerkte boek zeer aan bruikbaarheid; vooral kan het aan uitvoerige voordrachten van leiders van vereenigingen ten grondslag gelegd worden.

Litt. Handweiser, 1906. blz. 206.

Atlas zur Kirchengeschichte. 66 Karten auf 12 Blättern, von Dr. Karl Henssi und Hermann Mulert. gr. 8o. Tübingen (Mohr) 1905 pr. M. 4.

In sommige onderdeelen reeds door den dagelijkschen vooruitgang der wetenschap overtroefd, is deze atlas toch, al zijn de kaartjes wat klein, de eenige degelijke en aanbevelenswaardige, die op dit gebied in de bestaande behoefte voorziet.

Literarische Rundschau, 1 April.

WIJSBEGEERTE.

Jac. van Ginneken S. J. Psychologische Taalwetenschap. Eene synthetische proeve. Lier, Jozef van In. 2e deel. Gr. 8o 320 blz.

Index philosophique, publication annuelle de la Revue de philosophie (katholiek!) dirigée par E. Peillaube. Deuxième Année 1903. 464 blz. pr. fr. 10.

Men kan natuurlijk tegen de indeeling van deze uitgave bezwaren hebben, maar niemand zal de verdienste dezer catalogiseering van 5367 boeken en studies ontkennen te meer daar de

meeste titels door een korte inhoudsopgave en waardeering worden gevolgd.
Literarische Rundschau 1 April.
(A. Dufrèchou.)

AARDRIJKSKUNDE.

Earl of Ronaldshay: On the Outskirts of Empire in Asia. London, 1904, 21 sh.
Interessante beschrijving van een reis door Azië, voor den vakgeograaf weinig nieuws biedend, maar zeer leerrijk voor wie belang stelt in de wereldpolitiek. Het prachtwerk bevat 54 voortreffelijke illustraties.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 153.
(Immanuel.)

Georges Ducrocq: Du Kremlin au Pacifique. (3me édition) Paris, 1905. 2.50 frs.
Aardig, echt Fransch, goed geillustreerd.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 154.
(M. v. Brandt.)

R. K. Douglas: Europe and the Far East. Cambridge 1904. 7 sh. 6.
Dit boek heeft een zorgvuldige revisie noodig, want het wemelt van fouten.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 156.
(M. v. Brandt.)

V. Bérard: La révolte de l'Asie. Paris, 1904. 4 frs.
De schrijver is wat al te anti-Engelsch. Zijn boek is desondanks en ondanks sommige dwalingen toch zeer aanbevelingswaardig.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 157,
(M. v. Brandt.)

A. Janke: Auf Alexanders des Groszen Pfaden. Berlin, 1904. 7 mk.
Kartografische studiën over de slagvelden van Issus en den Granicus.
Peterm. Mitth. 1906. lit, 163.
(W. Ruge.)

F. Dörfler: Aus dem Lande der Bibel. Poszneck. 4.50 mk.
Een boek van 128 bladzijden met meer dan 200 afbeeldingen, meest van plaatsen, gebouwen enz. uit het Heilig Land.
Peterm. Mitth. 1906, lit. 165.
(Kirchhoff.)

C. Mommert: Topographie des alten Jerusalems. Ie deel, Leipzig, 8 mk.
Dit eerste deel behandelt uitvoerig Sion en Acra, de heuvels van 't zuidelijk oud-Jerusalem.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 166.
(Kirchhoff.)

C. Mommert: Aenon und Bethania, die Taufstätten des Täufers, nebst einer Abhandlung über Salem, die Königsstadt des Melchisedek. Leipzig. 1903. 2 mk.
Een topografische studie, gebaseerd op bronnenstudie en onderzoeking ter plaatse zelf.
Peterm. Mitth. 1906, lit. 167.

Anginieur: En Asie Centrale (Turkestan-Thibet-Cachemir). Paris, 1904. 2.50 frs.
Vlot geschreven toeristen-boekje, geïllustreerd.
(Friederichsen) Peterm. Mitth. 1906. lit. 182.
Dezelfde reis is ook door Angenieur's Amerikaanschen metgezel: Oscar T. Crosby beschreven in: Tibet and Turkestan (New York 1905. 2 sh. 6 d.

F. Grenard: Le Tibet, le pays et les habitants. Paris, 1904. 5 frs.
Voor 't groote publiek bestemde uittreksels uit het groote. wetenschappelijke, maar reeds oude werk van Dutreuil de Rhins.
Peterm. Mitth. 1906. lit. 185. (Verg. Mitth. 1889, lit. 699.

H. Chevalley: Rund um Afrika. Berlin, 3 mk.
Verzamelde reisfeuilletons uit een Hamburgsche courant.
Peterm. Mitth. 1906, lit. 194(Singer.)

Puck Chaudoir: Un Ancien de la Cambre; A travers l'Afrique équatoriale. (Liège 1905 ?)
Hier en daar spannend reisverhaal van een jong Belgisch officier, die ziek en „half bewusteloos" door Afrika trok.
Peterm. Mitth. 1906. lit. 195 (Hahn.)

LETTERKUNDE

L'Espagne littéraire, par Boris de Tannenberg. Paris-Toulouse. 1903.

(Privat.) XIV en 316 blz. in 8°. prijs fr. 3.50.

Behandelt de vier geniaalste nieuwe Spaansche letterkunstenaars: Tamayo y Baus, Menéndez y Pelayo, José Maria de Pereda en Doña Emilia Pardo Bazán. In menig opzicht welgeslaagd. Een bizonder voordeel bieden de uitstekend geslaagde vertalingen van karakteristieke fragmenten.

Literarische Rundschau, 1 April.

(Fr. v. Tessen-Wesierski.)

Homer und Horaz im Gymnasialunterricht, von Oskar Jäger, 212 blz., in 8°. München, (Beck) 1905 — prijs 5 M.

De philologie komt er al te ongenadig af, een aesthetische vivisectie van de kunst en de kunstmiddelen der beide dichters in kwestie, die voor sommigen evenwel — men kan er *helaas* tusschenvoegen als men wil — juist het toppunt is van afstootende verveling. Overigens aanbevelenswaardig en in elk geval tot partijkiezen prikkelend.

Literarische Rundschau, 1 April.

(A. Baumstark.)

KORTE INHOUD VAN ROMANRECENSIES UIT VERTROUWBARE KATHOLIEKE TIJDSCHRIFTEN.

FRANSCH.

Vice-Maman, naar het Duitsch van Wildenbruck, 12o. Paris, Hatier.

De roman Wildenbruck, bekend genoeg in zijn eigen land, verdient dit ook in andere landen te worden.

Le Correspondant, 25 April.

DUITSCH.

Geschichten aus Tirol, door Everilda von Pütz. 8o, 156 blz. Einsiedeln, Benziger. 1906. M. 2. geb. M. 3.

Mooie verhalen met sterksprekende moraal, waar vooral de trouw aan God en de menschen gepredikt wordt.

Stimmen aus M. L. 23 April.

Jeruzalem. Ein Zeitbild aus der heiligen Stadt. door Arthur Achleitner. 8o, 344 blz. Mainz, Kirchheim, 1905. M. 3.20.

De begaafde romanschrijver leert ons in den vorm van een roman allerlei wetenswaardigs over de heilige stad.

Aan te bevelen.

Stimmen aus M. L. 23 April.

Stephanie, door René Bazin naar het Fransch door J. Hengesbach. 12o, 168 blz. Paderborn, Jemfermann. 1905. M. 2.25, geb. 3.25.

Alles, wat gevaarlijk kon schijnen is zorgvuldig vermeden.

Stimmen aus M. L. 23 April.

Der Volksverächter, door Hans Eschelbach. Keulen, Ahn. 8o, 680 blz. 1906 M. 5.

Die „Volksverächter" is Judas de Machabeër. De rechten der waarheid, die om didaktische en aesthetische redenen in elken historischen roman moeten erkend worden, moeten dit veel strenger in den bijbelschen roman. Dit heeft de schrijver verwaarloosd en o. a. vaak wonderen rationalistisch verklaard. Zedelijk is het, onschuldig, misschien op één wat wekelijke passage na.

Stimmen aus M. L. 23 April.

ENGELSCH.

Out of due Time, door Mrs. Wilfrid Ward. London, Longmans, 1906. 6. s.

Deze novelle teekent zeer scherp de richting, die iets of alles van de leer der katholieke kerk aan de ongeloovige wetenschap wil opofferen.

Zeer aan te bevelen.

The Month, Mei.

The Expiation of the lady Aune, door Letitia Selwyn Oliver. London, Henry J. Drane. 257 blz. 6. s.
Een interessante geschiedenis, phantastisch gemaakt door allerlei spookverschijningen.
Aan te bevelen.
The Month, Mei.

In Quest of Truth, door Robert Maenchgesang. With an appendix explanatory of foreign expressions and historical names. Freiburg, Herder.
Een historische roman, bedoeld in den geest van *Fabiola* of *Quo Vadis* en spelend onder Domitiaan. De schrijver kent veel te weinig geschiedenis, zoodat o. a. paus Damasus bij hem 3 eeuwen te vroeg leeft.
The Month, Mei.

The Shipwreck, a story for the Young.

The Chiquita Festival of Corpus Christi Day, a Tale of the old Missions of S. Amirica. Beide naar het Duitsch van Jos. Spillmann S. J. St. Louis, Herder, 45 cts.
Vooral zeer geschikt voor jongens
The Catholic Fortnightly Review. 15 April.

The King's Achievement, door Robert Hugh Benson. Freiburg, Herder, 1906.
Een boeiend verhaal uit den tijd van Hendrik VIII, ook met letterkundige waarde, vooral om de meesterlijke karakterteekening
The Catholic Fortnightly Review. 15 April.

Where the Road Led and Other Stories. s. 1.25.

A Double Knot and Other Stories. s. 1.25.

Juvenile Round Table. Third series s. 1.00. Benziger.
Korte novellen van de beste katholieke schrijvers en vooral schrijfsters, godsdienstig zonder de overdreven vroomheid, die vroeger zulke verhalen wel eens onpopulair maakte.
The Catholic Fortnightly Review. 15 April.

TIJDSCHRIFTEN.

ALGEMEENE.

†De Katholiek. Mei 1906.
Nogmaals eene Katholieke Universiteit of niet? door J. M. L. Keuller. Het Christelijk Rusland in zijn onstaan en ontwikkeling, door L. Westerwoudt, Pr. Fluctuaties en mutaties. Naar de onderzoekingen van Prof. Hugo de Vries, door Ingr. J. Schmutzer. De Klaagmuur te Jeruzalem, door E. v. Kroonenburg (O. F. M.) De Vilge, door Leo Baaten. Nieuwe uitgaven.

†De Studiën. dl. 66 afl. 2.
De photographie der hemellichten door Fr. de Bruin. De dramatiek van Corneille door R. de Grave. De Simplon-tunnel door G. W. Het noodige overwicht door F. A. L. Smit. Wat is zekerheid? door Th. Ermers. Uit de pers.

†Dietsche Warande en Belfort. April, 1906.
Jacinto Verdaguer, door Dirk van Minden. Een dag in Athene, door Em. Broes, pr. Sonnetten door Gabriel Verborght. Herfstgedicht, door Karel de Strever. Halfmeert, door Lambrecht Lambrechts. Letterkundige kroniek. Kunstkroniek. Inhoud van Tijdschriften. Boekennieuws: Omroeper.

Onze Eeuw. Mei 1906.
Samenwerking tusschen Nederland en België, door W. E. van Dam van Isselt. Satan, door Dr. A. S. Kok. De grondvester der moderne Deensche Litteratuur. (L. Holberg), door Dr. J. M. Hoogvliet. Inleiding tot een archaeologie van Nederland, door Dr. J. H. Holwerda Jr. Verzen door U. E. V. Nieuwe boeken, door G. F. Haspelz. Onze Leestafel.

†**Le Correspondant.** 10 April, 1906.
Le Parlement futur en Russie. La douma d'empire. Le conseil de l'empire, door H. Korwin Milewski. Lettres à un ami (1885—1870) II, door Edm. Rousse. Bossuet et la critique sacrée, door H. de Lacombe. La marine nationale et ses ennemis I, door Oscar Havard. Les richesses d'art des Eglises de France, door Henri Longnon. Christine Auberjol, door Dora Melegari. La science de la propagande, door Eugène Tavernier. Antonio Fogazzaro. L'oeuvre, l'Homme, l'inspiration, door Dorlisheim. Poésies, door Frédéric Plessis. Revue des sciences, door Henri de Parville. Chronique Politique, door Aug. Boucher, Bulletin Bibliographique.

—— 25 April, 1906.
L'Arnachie politique et la restauration religieuse, door ***. Lettres à un ami (1855—70) —III, door Edmond Rousse La marine nationale et ses ennemis, II. fin, door Oscar Havard. Les primaires. I roman, door Léon Daudet. L'Eruption du Vésuve. door A. de Lapparent. Les salons littéraires de Paris au dix-neuvième siècle. I, door Victor du Bled. La politique sociale de l'empire Allemand. Les lois d'assurance ouvrière, door Louis de Chappedelaine. Table aux Parissiens. Le marché aux puces, door Maurice Talmeyr. Sonnets, door E. de Grivel. Les oeuvres et les hommes. door Edouard Trogan. Chronique Politique, door Auguste Boucher. Bulletin Bibliographique.

†**La Quinzaine,** 1 April 1906.
Le centenaire d'un philosophe-Alphonse Graty, door Abbé D. Sabatier. La Bonne Maison, III, door Alice Martin. Le régime scolaire en Angleterre sous la loi de 1902, door Louis Laguier. La légende dorée des Gaules, door Ch. Florisoone. L'éducation religieuse, jugée par un incroyant door C. Huit. Chronique dramatique, door Emile de Saint-Auban. Chronique politique, door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires Revue des Revues. Notes bibliographiques.

—— 16 April, 1906.
L'Ecole de Demain, door A. Crétinon. A cent ans d'Jéna. Lettres d'un sergent, door Jacques Giefhe. Lettres inédites de Frédéric Ozanum à Fauriel, (1840—1841) door Victor Glachant. La Bonne Maison, IV, door Alice Martin. La question militaire en Belgique. Les fortifications et l'armée, door Henry Madeleine. De l'attitude du prêtre catholique en France dans le temps présent, door R. Planeix. Les Roquevillard, door Henry Gaillard de Champris. Chronique politique, door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.

†**Etudes,** 5 April, 1906.
Le sentiment religieux, door Lucien Roure. Les sagas islandaises, door Jim Svensson. La montée du Calvaire, door Louis Perroy. Un soutenance en Sorbonne, door Adhémar d'Alès. Le Miracle de Saint Janvier, door J. A. Reimsbach. A la rédaction, door George Tyrrell. Bulletin d'histoire moderne, door Paul Dudon. Revue des livres. Notes bibliographiques. Evénements de la quinzaine.

—— 20 April, 1906.
La journée de huit heures, door Victor Loiselet. La réforme de l'Eglise Russe, door Antoine Malvy. Versailles, (1870—1880). Souvenirs et récits, door Jean Noury. La carte électorale de la France, door Paul Dudon. La question des associations cultuelles, door Paul Aucler. Bulletin Philosophique. Morale et esthétique, door Lucien Roure. Revue des livres. Evénements de la quinzaine.

†**Revue des deux Mondes,** 1 April 1906.
Les désenchantées (1), door Pierre Loti. La méthode législative, door Charles Benoist. Les journées et les nuits Japonaises. L'Ile de Satsuma. La ville des tombeaux. Le temple des lépreux. La prison d'Omuta, door M. André Bellessort. Electricité et transports urbains. Londres, Paris, Berlin, door M. Gaston Cadoux. Le Frère de Voltaire, door M. A. Gazier. L'Art Francais de la fin du moyen age. L'Idée de la mort et la danse Macabre, door Emile Mâle. Poésies, door Léonce Depont. Le roman historique aux états-unis, door Th. Bentzon. Chronique de la quinzaine, histoire politique, door

Francis Charmes. Bulletin Bibliographique.

—— 15 April, 1906.

Les désenchantées 3 partie, door Pierre Loti. Frédéric le Play a l'occasion de son centenaire, door Auguste Béchaux. La défense de L'Indo-Chine, door ***. Littérature Espagnole. Le théatre de M. Pérez Galdo's, door Ernest Martinenche. Anticléricalisme et Catholicisme, a propos d'un livre récent, door Victor Giraud. A Fes. La journée de prière, door ***. Pensées musicales dans la Sixtine, door Camille Bellaigue. Revue dramatique, door René Doumic. Revues étrangères. Un livre de Thackeray sur la littérature et la vie Francaises, door F. de Wijzewa. Chronique de la quinzaine. Histoire Politique, door Francis Charmes. Bulletin Bibliographique.

†**Stimmen aus Maria Laach**, April, 1906.

Die soziale demokratische Moral, door V. Cathrein, S. J. Bischof von Kettelers »Reformagedanken," door D. Pfülf, S. J. Radioaktivität, I, Mit 4 Figuren, door L. Dressel S. J. Zur Geschichte der Sklaverei beim Volke der Ameisen, I, mit 4 Figuren, door E. Wasmann, S. J. Die »Trennung" von Staat und Kirche in Frankreich, door H. Gruber, S. J. Rezensionen. Empfehlenswerte Schriften. Miszellen.

†**The Month**. April, 1906.

The Coming education bill, door Sydney F. Smith. Extracts from the papers of a pariah III and IV., door R. H. Benson. Science and religion I, door Editor. A Child-Queen of Spain I. door Courson A Pelgrim of eternity I, door M. N. In a nights Shelfter, door May Quinlan. A Paris centre of social activity, door M. Crawford. The english pope and his irish Bull. I, door Herbert Thurston Flotsam and Jetsam. Reviews. Literary record.

—— Mei, 1906.

Mr. Birrell's education Bill, door Sydney F. Smith. Science and religion II, door Editor. The English pope and his Irish bull. II, door Herbert Thurston. Extracts from the papers of a pariah. V and VI, door R. H. Benson. A Child-Queen of Spain II, door Courson. Reality in teaching, door R. Smytke. Loaves and Fishes. I—III, door Grace V. Christmas. Flotsam and Jetsam. Reviews. Litérary record.

BIJZONDERE.

†**Nederl. Kath. Stemmen**. 15 April, 1906.

Ex S. Congreg. Concilii. De quotidiana SS. Eucharistiae sumptione, door Acta S. Sedis. ——— Ex. S. Congreg. Indulgentiarum. Decretum Urbis et Orbis. Adnotanda ad resp. S. Officii d. 15 Dec. 1899 de sectione caesarea demortuae, door Dr. A. C. M. Schaepman. Casus Practici III. De lectione ephemeridum pravarum, door J. Aertnijs. C. s.s. R. Missellanea. Nieuwe uitgaven.

†**Kath. Sociaal Weekblad**. 28 April, 1906.

De herhalingsoefeningen, door H. J. A. Feber. Het Twaalfde Congres van de S. D. A. P., door Mr. A. Uit Tijdschriften: Werkstakingen en armenzorg. Sociale Actie op het platteland. Berichten en mededeelingen. Korte berichten. Ontvangen boeken. Nieuwe boeken.

†**Kath. Sociaal Weekblad**. 7 April, 1906.

Staats-exploitatie van spoorwegen, door J. D. J. Aengenent. Beginselen der Volkshuishoudkunde: Katholieke Sociale Actie: Centrale vergadering van de Katholieke Sociale Actie. Berichten en mededeelingen. Korte berichten. Ontvangen boeken. Nieuwe boeken.

—— 14 April, 1906.

Het alcoholvraagstuk en de spoorwegen, door H. Simons. Lijdelijk verzet, oproer, opstand en revolutie, I, door Dr. Walter. Uit Tijdschrijften. De agitatie der sociaaldemocraten II. Documenten. Kardinaal Kopp over de vrouwenbeweging. Berichten en mededeelingen. Korte berichten. Ontvangen boeken. Nieuwe boeken.

—— 21 April, 1906.

Het verband tusschen historisch- en wijsgeerig materialisme, door J. D. J. Aengenent. Sociale priesters in Frankrijk, door B. P. Aalberse, pr. Lijdelijk verzet, oproer, opstand en revolutie II, door Dr. Walter.

Uit Tijdschriften: De agitatie der Sociaal-democraten III. Berichten en mededeelingen. Korte berichten. Ontvangen boeken. Nieuwe boeken.

De Economist, April 1906.
Bijdrage tot de verklaring van middeleeuwsche rekenmunten, door Mr. N. G. Pierson. De Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkersbond. (Slot), door Mr. E. W. v. Dam van Ysselt. De Internationale Geldmarkt, door C. Rozenraad. Economische kroniek. Handelskroniek. Economische Nalezingen en Berichten.

†**Geschiedkundige Bladen**, April 1906.
Aemstellandensia VIII. »'t Huys ten Aemstel" (met een kaartje), door J. C. v. d. Loos. Geschiedenis der Katacomben van Rome in den loop der eeuwen, III. Katacomben ontstaan in 't Apostolisch tijdperk (met een kaartje). De bezittingen der abdij van Sint Truiden in Nederland in de tweede helft der XIIIe eeuw. Tijdschriften. Boekelijst.

NIEUWE BOEKEN.

GODSDIENST.

Chr. Pesch, S. J. De Inspiratione sacrae scripturae. Sumptibus Herder, 1906, M. 2.80.

Prof. Dr. Paul Fréderieq en zijn leerlingen. Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis neerlandicae. Verzameling van stukken betreffende de pauselijke en bisschoppelijke inquisitie in de Nederlanden. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, Gent, Boekhandel J. Vuylsteke, gr. 8o. III stukken tot aanvulling van deel I en II (1236—1513). Algemeen register op de 3 eerste deelen. XLVIII, 447 blz. f 6.

Is. Vogels, S. J. Moderne Christenen. Serie III No. 2 van »Geloof en Wetenschap. Studiën voor onzen Tijd." Onder Redactie van R. Bouman S. J. en Dr. J. v. Vessem S. J. Haarlem, H. G. van Alfen, 51 blz. Per serie van 6 nummers, f 0.25 per nummer. Buiten de serie f 0.35.

D. A. M.: Het Leven van O. H. Jesus Christus, vrij naar het Fransch. 's Hertogenbosch, Mosmans. 8o, 198 blz. m. e. titelpl. f 0.35, geb. f 0.60.

P. Cotel, S. J. Catechismus over de kloosterbeloften. Vertaald door J. Brouse Luik, D. Cormaux. Utrecht, Wed. J. R. van Rossum. Kl. 8o. 91 blz. gecart. f 0.40.

Francisca Raphaëla. Het dagelijksch leven eener religieuse. Naar het Engelsch, door eene religieuse. 's Hertogenbosch, Mosmans Kl. 8o. 131 blz. f 0.35, geb. f 0.60.

STAATS- EN RECHTWETENSCHAP.

Mr. D. Léon: De rechtspraak van den hoogen raad. 's Gravenhage, Belinfante. 8o. Dl. I, 3e druk. Afl. 20. Dl. II, 3e druk. Afl. 1. Bij inteek. f 0.40; afz. f 0.50.

Mr. dr. D. A. P. N. Koolen: Administratieve rechtspraak. (Politieke studiën, 1e reeks). Leiden, Uitgevers-vennootschap „Futura". 8o. 81 blz. Bij inteek. f 0.40 afz. f 0.60.

A. Vermeersch, S. J. La Question Congolaise, docteur en droit et en sciences politiques et administratives. Bruxelles, Charles Bulens 1906. 376 blz.

NATUURWETENSCHAP.

Prof dr. med. H. W. Middendorp: De Kochse bacil is niet de oorzakelijke parasiet van de tuberculose. Groningen, K. L. Noording 8o. 26 blz. f 0.80.

J. Jacobson Ingr. De electriciteit en hare techniek voor den vakman en hen, die het willen worden. Naar de nieuwste bronnen bewerkt. Amsterdam. Cohen-Zonen Gr. 8o. 403 blz., 716 fig. f 3. geb. 3,75.

LETTERKUNDE.

P. Luis Coloma, S. J. Achter de schermen. Uit het Spaansch door W.

van Nieuwenhoff, S. J. Leiden, J. W. van Leeuwen. 8o. VII, 147 blz. m. e. plt. f 1. geb f 1 40.

Van Elring. Harald de Skalde. Tooneelspel in 5 bedrijven. Amsterdam, Van Holkema en Warendorf, gr. 8o., 128 blz. f 1.90, geb. f 2.50.

Julie Lavergne: Novellen, vertaald door W. van Nieuwenhoff, S.J. 2e bundel. 8o 276 blz.

OPVOEDING.

C. H. M. Dieks, J. Mol en **W. Venmans**: De drankbestrijding in en door de school. Leesboek voor de hoogste klassen der volksschool. Met illustraties van Piet Gerrits. Nijmegen, L. C. G. Malmberg, 8o. VIII, 215 blz., m. 24 afb. f 0.40, gecart. f 0.50.

MUZIEK.

Fr. Balduinus van Poppel, C. S. O. Zangcursus. Praktische handleiding ten gebruike bij het aanvankelijk onderricht in het Gregoriaansch. Utrecht, Van Rossum. Luik, Dessain. Gr. 8o, 64 blz. f 0.60.

Die Apostolischen Väter. I. Theil. Clemens, Hermas, Barnabas, von Dr. Daniel Völter, Professor der Theologie in Amsterdam. Leiden. 1904.

Dr. Völter ziet er niet tegen op de resultaten zijner eigen critische onderzoekingen te stellen tegenover de meest gangbare meeningen zijner vakgenooten.

Van een onvermoeid werker in de oudchristelijke letterkunde, als de Amsterdamsche Professor inderdaad is, mocht men ten dezen ook terecht zeer zelfstandig oordeel verwachten. Zijn verleden, zoover ons bekend is uit vroegere werken, sprak daarvoor borg. Herinnerd zij hier het woord van P. Hardouin, meer dan iemand op dit gebied een voorlooper der moderne methoden: „Est-ce que, par hasard, vous croyez que je me lêve tous les matins à quatre heures pour être de l'avis de tout le monde?" [1]) Trouwens een werk dat zich bepaalt de meeningen van anderen te herhalen kan zijn nut hebben, maar is zonder beteekenis voor den *vooruitgang* der wetenschap.

De drie documenten, die door Völter in dit eerste deel zijner Apostolische Vaders behandeld worden, zijn naar zijne meening niet in hunne oorspronkelijke gestalte tot ons gekomen, maar met moedwil door de latere orthodoxie vervalscht. In deze bespreking zullen we ons bij voorkeur bezig houden met den Clementijnschen brief, die in Völter's werk de voornaamste plaats inneemt, zoodat Hermas en Pseudo-Barnabas slechts getuigenwerk schijnen te verrichten, om Völter's historische opvatting van Clemens te bevestigen.

De grondgedachte en methode van dit breedopgezet werk leeren we uit Clemens genoegzaam kennen, die ons daarenboven om zijn persoon de meeste belangstelling inboezemt. De methode, die Völter gevolgd heeft, om het oorspronkelijk Clemenswerk af te scheiden van de onderschoven gedeelten, berust op tekstcritische gronden, maar meer nog, naar 't ons voorkomt, op vooropgezette hypothesen. Namelijk deze: Clemens was geen ware christen, maar een universalistisch gezinde jood; de brief, die wij op zijn naam bezitten is later in *orthodox-christelijken zin* aangevuld geworden. Hiervan uitgaande besluit de schrijver tot de onechtheid van bepaalde hoofdstukken, zinnen en woorden, die in deze onderstellingen niet passen, en biedt ons na deze

[1]) Zimmerman zegt van hem: «Nicht minder willkürlich verfuhr Hardouin mit den Vätern; manche Schriften derselben waren nach ihm unächt oder durch Interpolationen entstellt; was ihm nicht paszte, wurde verworfen." K. Lexikon V bl. 1502.

afsnijding den vermeenden inhoud aan van den oorspronkelijken brief [1]. Op grond van dien met behulp van genoemde hypothesen verkregen inhoud komt Völter vervolgens tot de historische synthese, die de door hem behandelde apostolische litteratuur omspant, dat er te Rome op het einde der eerste eeuw in den boezem der christelijke gemeente eene fractie bestond van naam-christenen, die in den grond joodschgezind, Christus niet erkenden, noch als God, noch zelfs als Messias.

Eene nadere bevestiging dezer merkwaardigheid vindt Völter buiten zijne tekstcritische onderzoekingen nog in het oudtestamentisch karakter van den Clemensbrief in tegenstelling met Barnabas en andere tijdgenooten, in het ontstaan der Pseudo-Clementijnen, in de Brieven aan de Romeinen en aan de Hebreeën.

Hermas kunnen we onbesproken laten, omdat, terwijl zijne eenheid genoegzaam vaststaat, zijn getuigenis ten gunste der Clemenshypothesen slechts door vervorming van den tekst kan verkregen worden en hem alzoo ook de bezwaren gelden, die dezen zelven aankleven.

Tegen de door Völter in dit werk wederom herhaalde bewering, dat Barnabas de Didache tot bron verstrekte, werd bereids verzet aangeteekend door den bekenden kerkhistoricus en criticus F. X. Funk [2].

Völter's methode, om bijna uitsluitend met inwendige criteriën te rekenen, is in niet geringe mate aan bedenking onderhevig. Zij teekent echter, en doet ons denken, dat deze hoogleeraar, Duitscher van naam en spraak, toch aan eene Hollandsche academie de rechte man is. In een korte bespreking noemde de Rev. d'Hist. et de Littér. rel. [3], dit werk van Völter dan ook een type van *Hollandsche* critiek „un monument de critique hollandaise", laquelle consiste à supposer un système et à vérifier ce système par une adaptation et une correction des textes."

't Is ons onbekend, welk standpunt theoretisch door Völter ten opzichte van het cirkel-bewijs wordt ingenomen. Wel weten we, dat Baur, Zeller, Ritschl, Lüdemann e.a. niet alleen die bewijsvoering faktisch vaak hebben aangewend, maar ook verdedigd, en wel op grond, „dasz es nicht zu umgehen sei, dasz die Gesamtanschauung der Periode, welche erst hypothetisch aus der Analyse der einzelnen Schriften hervorgehen soll, vielmehr schon als Basis der Untersuchung sich geltend macht" [4]. Harnack brak met deze opvatting eerst in later tijd. In zijn époquemakend werk „Geschichte der altchristl. Litteratur" zegt hij onomwonden: „Die inneren Kriterien.... habe ich selten und mit groszer Behutsamkeit angewendet, um den Circulus vitiosus zu

[1] bl. 49—84.
[2] Theol Quartalschrift 1905. Heft 2 bl. 161—179.
[3] 1905 No. 4 bl. 408.
[4] Ritschl. Die Entstehung der alt Kath. Kirche II, bl. 1.

vermeiden" [1]. Inderdaad zoo behoort het. In historische quaesties moet vooral gelden het historisch argument, de getuigen. Dit leert Leo XIII in zijne encycliek „Providentissimus" van 8 November 1893: „Het is duidelijk, dat in historische vraagstukken, zooals de oorsprong en voortbewaring van geschriften de argumenten door de geschiedenis geboden veruit meer kracht hebben dan alle andere; daarom moeten deze worden opgespoord en met de meeste zorg onderzocht. Door interne bewijzen alleen wordt doorgaans het pleit niet beslecht; zij mogen slechts strekken tot eene nadere bevestiging." Min logische opeenvolging der gedachten, losse samenhang der zinnen enz. zijn op zich zelven al zeer zwakke bewijzen voor een tweede of derde hand. Het dutten van Homerus is niet zelden in dergelijk geval een plausibele verklaring. Daarenboven om ideeën, die in een werk voorkomen, den schrijver vreemd te verklaren, dient men dit tevoren uit de *geschiedenis* aan te toonen en niet zoo maar te veronderstellen, „Procédé commode, et combien anti-scientifique! zegt Lacome. On n'a le droit de rien supprimer dans un document, sans preuve externe de non authenticité. Le document possède" [2].

't Is eene eigenschap van 's menschen geest eenheid te willen scheppen in de wereld der verschijnselen. Geen wetenschap, ook geen geschiedenis, die ons kan bevredigen zonder synthese. Deze mag evenwel slechts tot stand komen *na* nauwkeurige bepaling aller analytische elementen. Geen losse hypothesen, maar vaststaande feiten vormen de bouwstoffen, waaruit zij moet worden opgetrokken. Te voorbarige, te algemeene synthese, zij moge als werkinstrument aan de geschiedkunde eenige diensten bewijzen, blijft niettemin een gevaarlijke klip, waardoor veel historische arbeid aan dreigend strandingsgevaar wordt blootgegeven. — Het raam was klaar, de ruiten moesten passen.

Heelwat arbeid is er vruchteloos, als Harnack ergens zegt, in 't midden der vorige eeuw door de Tübinger-school [3]) ten beste gegeven om de Paulinische en Petrinische tegenstelling in de oudste documenten des Christendoms door te voeren. Met haar verlengstuk, de synthetische grondgedachte, waarin Völter de door hem behandelde Apostolische litteratuur wil samenvatten, zal het naar allen schijn niet beter gaan. Daarvoor is zij te zeer op kunstmatige, we zouden haast zeggen fabrikmäszige wijze in de Apostolische litteratuur ingedragen.

---

1) Zweites Theil. Vorrede bl. V.

2) Questions de principes concernant l'exégèse. Paris, 1904 bl. 87.

1) Bedoeld is de rationalistische, want er is ook eene Kath. Tüb.-School, die zich zeer verdienstelijk maakte voor de wetenschap met mannen als Drey, Ad. Möhler Aberle, Hefele, Schanz, Funk, enz. Zie Schanz Die Kath. Tüb.-Schule in Theol. Quartalschrift 1898. I.

Maar vernemen we eerst van Völter zelve, hoe deze zich de zaken voorstelt. Het litterarisch probleem, zoo lezen we, van Clemens, Hermas en Barnabas dekt een historisch. De kerkhistorici der toekomst zullen goed doen voortaan „ein Capitel mit den Ueberschrift: „der Kampf um Rom" in ihre Darstellungen aufzunehmen" [1]. Twee richtingen staan daar op het einde der eerste eeuw vijandig tegenover elkander. Clemens [2] en Hermas vertegenwoordigen de eerste. „Für sie war das Christentum nichts anderes als das aufgeklärte, geläuterde und universalistisch entwickelte Judenthum" [3]. Jesus was hun niet meer dan een oudtestamentisch profeet, zooals Habacuc en Joël [4]. Het praedicaat van „Christus" wordt hem zelfs geweigerd [5]. Zijn opstanding was voor Clemens en de zijnen geen geloofspunt [6]. Zijn werk en Persoon waren zonder „Heilsbedeutung." [7] De andere richting vindt haar vertegenwoordigers in den Brief aan de Romeinen en dien aan de Hebreeën, in de evangeliën van Marcus en Mattheus en in pseudo-Barnabas. Deze laatste richting stond op specifiek Christelijken grondslag. Aan haar bleef de overwinning in den strijd. De geschriften der tegenpartij worden omgewerkt: les vaincus n'ont plus d'histoire. De Japansche vlag wappert op de Russische bodems. Om zelfs de laatste sporen van dezen strijd uit te wisschen, moest ook Barnabas de scherpte inboeten, waarmede hij eenmaal in zijn oorspronkelijke gestalte genoemde richting had bestreden. Aan de XXe eeuw ('t jaar 1904?) mocht het gelukken, door scherpzinnig litterair onderzoek al deze fraudes te ontmaskeren.

Dat de Kerkgeschiedenis der toekomst eens deze vondsten als haar vaststaande resultaten zal te boek stellen lijkt ons meer dan twijfelachtig. Daarvoor is de Clemenshypothese, waaraan zij haar voornaamsten steun ontleenen, te zwak geschouderd. De meening immers, dat de Clemensbrief aangevuld en vervalscht is geworden, is uit historisch oogpunt niet waarschijnlijk. 't Is toch een algemeen erkend

---

[1] Vorrede bl. 1.

[2] De H. Clemens was een der eerste, misschien de eerste opvolger van den H. Petrus in 't bestuur der Roomsche Kerk. Van zijne levensomstandigheden is weinig of niets bekend. Wat van hem verhaald wordt (Zie Brev. rom. 23 Nov.) behoort meer «der dichtenden Sagen als der beglaubigten Geschichte» (Funk). Zie Theol. Stud. 1905 No. 4; Funk K. Abh. u. Untersuch. I T. Fl. Clemens.

[3] bl. 109.

[4] bl. 109.

[5] l. c.

[6] bl. 106.

[7] bl. 100.

en aangenomen feit, dat Polycarpus in zijn brief aan de Filippenzen in hooge mate afhankelijk is van den eersten Clemensbrief. Zulks niet alleen van den vermeenden oorspronkelijken vorm, dien Völter reconstrueerde, maar *ook* van de door hem uitgeworpen interpolatiën. Wij citeeren naar Harnack en Gebhardt [1] slechts enkele plaatsen: Pol. 6. 3, en Clemens 17. 1; Pol. 2. 1; Clem. 65. 2; Pol. 6 3, Clem. 42. 1; Pol. 11. 4, Clemens 46. 7. Deze brief aan de Phillippenzen is geschreven kort na den dood van Ignatius, want Polycarpus hield zich overtuigd, dat deze den marteldood had ondergaan (cap. 9), schoon hij nog geen tijding had ontvangen (13. 2). Het stervensjaar van Ignatius is wel niet met juistheid te bepalen, maar hierin komen allen nagenoeg overeen, dat het viel onder Trajaan's regeering (98—117). Volgens Rossi en Duchesne in diens IXe jaar (107). De echtheid van dit schrijven is aan geen gegronden twijfel onderhevig. Ook Völter verwierp in een vroeger werk [2]) alleen één enkel hoofdstuk (cap. 13). De Clemensbrief aan de Corinthische gemeente is nu volgens aller gevoelen, ook van Völter, in de allerlaatste jaren der eerste eeuw geschreven. Dat derhalve een brief, van zulk een aanzien [3]), ontvangen in eene gemeente, waar strijd bestaat tusschen twee partijen [4]), door de dragers van den brief, drie vertrouwde mannen [5]), zeker ter kennis gebracht van beide partijen, wier verzoening het oogmerk is des schrijvers, dat zulk een brief daar in zoo kort tijdsbestek op staanden voet bijna vervalscht is geworden, zonder dat eenig spoor dier vervalsching in de geschiedenis is nagebleven, behoort niet tot de waarschijnlijkheden. Een beroep op Eusebius H. Eccl. IV. 23 mag hier weinig baten, daar de omstandigheden geheel en al verschillen.

Daarbij op 't einde der eerste eeuw vertoonde zich te Corinthe, zegt Loofs [6]), geen spoor meer van Paulinisch en Judaïstisch Christendom, nog minder viel derhalve daar „innerhalb des Christentums" [7]) de zoo sterk Judaïzeerende richting te bekennen, die Völter zich gedacht heeft. Maar dan ook was deze omwerking als strijdmiddel volkomen doelloos en vervalt het gewone motief der vervalschingen, die in de Christelijke oudheid inderdaad veelvuldig zijn voorgekomen.

---

1) Patr. App. Op. I bl. XXIV s.; Harnack Gesch. der alt christl. Litt. Die Ueberlieferung bl. 40.

2) Die Ignatianischen Briefe. Tübingen 1892 bl. 31—33.

3) Clemens verklaart (53. 2) onder ingeving van den H. Geest te hebben geschreven. G. Harnack Gesch. der altchr. Litt. bl. XXII.

4) Tusschen de presbyters en eenige jongeren.

5) Clem. 63, 3.

6) Bij Scherer, Der erste Clemensbrief bl. 34.

7) bl. 15.

Ook al nemen we den brief, zooals Völter meent, dat deze oorspronkelijk gesteld was, dan nog zal een ieder moeten erkennen, dat zijn inhoud niet pleit voor 't bestaan der door V. te Rome gezochte Judaïseerende richting.

Immers terwijl „der Kampf um Rom" zou woeden, wordt in dezen zoogen. oorspronkelijken brief die strijd zelfs niet in de verte aangeduid, er niet de zwakste echo van vernomen. Geen enkele poging om de meening zijner tegenstanders omtrent Christus en de levensvragen van het Christendom te weerleggen. Toch noodigden de behandelde stoffen in dit zoo uitvoerig schrijven daartoe onophoudelijk uit. De pausen, zegt Cotelier, „sua tacere non solent." Hoe die geheel negatieve houding van den penvoerder zijner partij te verklaren blijft mij een onopgelost raadsel.

Met een enkel woord vestigen we nog de aandacht op het volgende. Bij Clemens 5. 3—7. vinden wij een schoone lofrede op de beide Apostelen Petrus en Paulus [1]). Zij worden in één adem genoemd, van een klove tusschen beide bij Clemens geen sprake. In 't bijzonder trekt de hooge vereering de aandacht, die de schrijver blijkbaar voor den Apostel der Heidenen koestert [2]). Terwijl men niet met volkomen zekerheid kan vaststellen, dat Clemens onze synoptische evangeliën benut heeft, kende en benuttigde hij met voorliefde benevens den brief aan de Hebreeën de groote Paulusbrieven vooral dien aan de Romeinen en den eersten Corintherbrief. Paulus evenwel, die om ingang te krijgen tot de Grieksch-Romeinsche wereld aan den Persoon en het werk van Jesus verondersteld wordt een nieuw, een goddelijk karakter te hebben gegeven, vormt in Völter's hypothese eene grille tegenstelling met den „alttestamentlich jüdischen" Clemens, die weigert aan Jesus zelfs den naam van „Christus" te geven. Eene verklaring van deze,

1) »Ponamus nobis ante oculos bonos apostolos: Petrum, qui propter zelum iniquum non unum aut alterum, sed plures labores sustulit atque ita testimonio perhibito in debitum gloriae locum discessit. Propter zelum et contentionem Paulus patientiae praemium exhibuit, septies in vincula conjectus, fugatus, lapidatus, in oriente de occidente verbi praeco factus, illustrem fidei suae famam sortitus est, qui postquam mundum universum justitiam docuit et ad occidentis terminos venit et coram praefectis testimonium perhibuit, sic e mundo migravit et in locum sanctum abiit, summum patientiae exemplar existens. Viris istis sancte vitam instituentibus magna electorum multitudo aggregata est, qui suppliciis multis et tormentis propter zelum passi, exemplar optimum inter nos extiterunt." (Vertaling van Funk Patr. Ap. I bl. 106-7.)

2) Bunsen, Wieseler, Pfleiderer, Loofs e.a. zien dan ook in Clemens' brief een echt-Paulinisch, Heiden-Christelijk document. Alle nog bestaande Judaïzeerende geschriften kenmerken zich dan ook door een bitteren en hatelijken toon ten ten opzichte van dezen Apostel.

voor hem niet geringe moeilijkheid wordt door Völter zelfs niet beproefd. Wel lezen we bl. 4, dat Völter deze hoogachting van Clemens voor Paulus doet gelden tegenover Lemme's bewering, dat Clemens een fanatieke Joden-Christen zou geweest zijn: des te meer klemt dit bewijs echter tegen zijne eigen meening, die in hem zelfs geen Christen, slechts een Jood met universalistische strevingen vermag te zien. Op goede gronden mag hier terloops nog worden bijgevoegd, dat op het vermeende universalisme van eenige oudtest. apocryphen veel valt af te dingen [1]), zoodat het bestaan eener zoodanige richting „fraglich" wordt. Zoo ergens zouden we deze althans moeten zoeken bij de Alexandrijnsche Joden, tot welke Clemens echter blijkens zijne op den letterlijken woordzin gemunte exegese zeker niet mag gerekend worden.

Deze uiteenzetting biedt ons tevens de gelegenheid den ondergrond van Völter's systeem in oogenschouw te nemen. Clemens was de man, die te Rome op het einde der eerste eeuw nog vasthield aan 't oorspronkelijk, onverbasterd Christendom, dàt van Jesus *zelve*, „J. Chr., zegt Harnack, hat ein neues Leben vor Gott, und in Gott erzeugt, aber innerhalb des Judentums und auf Grund des A. Test.'s, dessen verborgen Schätze er heraufgeführt hat." [2]) 't Is deze meening, die eveneens tegenwoordig eenstemmig wordt voorgestaan door nagenoeg alle modern Joodsche schrijvers, door C. G. Montefiore, Schlechter, Abrahams, Friedländer en de bewerkers der Jewish Encyclopedia [3]). Ook abbé Loisy is, meenen we, van dit gevoelen in zijn fatalen strijd met Harnack niet geheel afkeerig gebleken, slechts wilde hij onder beperking van Christus menschelijk weten het evolutie-beginsel doen gelden als eene door de Voorzienigheid geslagen brug om geleidelijk tot het Paulinisch christendom te komen. Terecht schreef derhalve de Groninger hoogleeraar Wildeboer: „Het christendom niets anders dan één der vormen van het liberale Jodendom in het begin onzer jaartelling — dat is, ik zal niet zeggen het axioma, maar minstens de werkhypothese, waarvan zij uitgaan" [4]). 't Zou ons te ver voeren van ons onderwerp, indien wij deze verderfelijke dwaling naar behooren trachten te weerleggen. We verwijzen derhalve naar elders [5]), en bepalen ons tot één

---

1) Zie Revue bibl. 1905 No. 4 a. 1, en 1906 No. 2 bl. 209. »Le particularisme était un article essentiel de la foi juive, et l'idée d'Eglise lui est hétérogène.

2) Grundriss der Dogmengesch. I Theil P 3.

3) New York (1901—).

4) Theol. Stud. 1905 afl 3 bl. 299.

5) Tegen deze bewering is behalve Wildeboer l.c te onzent ook opgekomen Prof. Oort in Theol. Tijdschr. 1902 bl. 363 en 1903 bl. 289 seq.; van Anglikaansche zijde The Biblical World 1905 bl. 114 seq.; van katholieke zijde o.a. Bonaccorsi „Harnack e Loisy" bl. 169 en passims.

enkel citaat, maar uit onverdachte pen. „Slechts in 't bewustzijn zijner Godheid, zegt J. Halévy, kon Jesus in de Bergrede *Zijn* gezag stellen tegenover dat eener Wet, die van goddelijken oorsprong was" [1]). Dit enkel feit ware voldoende om Harnack's bewering en Völter's hypothese den bodem in te slaan. Wanneer evenwel Halévy, in zijn bestrijding des Christendoms even fel, maar meer historisch, met onderscheiding van Judaïsme en Mozaïsme, naar de Joodsche apocryphen verwijst als de mijn van Jesus' leering, is daarmede het pleit niet beslecht. Zeker tusschen den Joodschen Bijbel en de Evangelie-leer ligt eene litteratuur die op vele punten een geleidelijken overgang schijnt te vormen. Maar al vonden we daar ook alle Christelijke waarheden één voor één terug, wat bij lange 't geval niet is, dan nog bleef dezer eenige synthese in het Christendom onaangevochten. Buitendien lag het niet op den weg der goddelijke Voorzienigheid door een voorbereiding der geesten het ontvangen van de te openbaren waarheden des heils te vergemakkelijken? Wat alzoo van menschelijke zijde historisch beschouwd ontwikkeling lijkt kan toch openbaring zijn van de zijde *van God.* Dat het Gode onwaardig zou zijn, zooals van andere zijde is beweerd, [2]) de dwaling te benutten als een voorbereiding tot de waarheid, is eene opmerking die op misverstand berust, op een vereenzelviging van onvolkomenheid en dwaling. In de schemering van den morgen, verbeiden wij immers de klaarheid van den dag.

We zullen ons wel wachten het tekst-critisch betoog van Völter op den voet te volgen. Daarvoor ware noodig zijn lijvig werk van 472 bl., bijna uitsluitend daaraan gewijd, met een dubbel aantal bladzijden te beantwoorden. 't Zij ons voldoende te hebben aangetoond, dat de hypothesen, die, naar wij meenen, bij zijn onderzoek vóórzaten en derhalve ook de daarop steunende historische synthese, slechts luchtgestalten zijn, zonder vasten voet op den bodem der geschiedenis, en daardoor ook het critisch-philologisch onderzoek zelve in niet geringe mate aan subjectivistisch inzicht is prijsgegeven. Völter zelve schijnt dit eenigermate gevoeld te hebben en beroept zich daarom af en toe op buitenstaande historische gegevens: deze dienen op hun gehalte te worden onderzocht.

Overzien we te dien einde wat buiten de tekstcritiek door Völter nog aan bepaalde feiten wordt aangevoerd, om althans eenig houvast aan zijne te luchtige hypothese te bezorgen. De oogst is hier schraal en bepaalt zich tot het volgende: (1°.) het oudtestamentisch karakter

---

1) »C'est grâce à son caractère divin, là-dessus je suis d'accord avec M. Stade,- que Jésus a pu opposer son autorité à celle d'une loi qui émane de Dieu (Sermon sur la montagne.)" Revue sémitique juillet 1905 p. 201.

2) Broglie, Problèmes et conclusions de l'histoire des religions.

van den Clemensbrief; (2°.) het ontstaan der pseudo-Clementijnen; (3°.) de brieven aan de Romeinen en aan de Hebreeën.

I. Inderdaad Clemens „lebt und webt" in het O. Test. Bijna al zijne voorbeelden, ook zijn citaten voor een overgroot gedeelte, zijn daaraan uitsluitend ontleend. Klank en kleur zelfs van zijn schrijven verraden den man, die de atmosfeer van het O. Test. door alle poriën heeft ingeademd. „Die semitische Kunstprosa kennt nicht die streng syllogistische Gedankenentwicklung. Sie bewegt sich in Strophen, d. h. Gedankenbündeln, von denen zwei oder mehrere zusammengehören, sofern sie nach dem Gesetz der Responsion in parallelem oder antithetischem Verhältnis zu einander stehen." [1]) — Deze feiten trokken al voorlang de aandacht der geleerden. Tillemont berekende reeds, dat Clemens negenmaal het Oude, tegen ééns het Nieuwe Test. heeft aangehaald. Döllinger vestigde daarop wederom de aandacht. „Sous ce rapport, schreef hij, son épître présente un contraste surprenant avec les lettres de saint Ignace et de saint Polycarpe, (en vooral met pseudo-Barnabas, zooals Völter doet uitkomen) ou dominent et abondent des idées, des locutions, des allusions, des souvenirs entièrement inspirés par le N. Test." [2]) „Die Thatsache, dass im ersten Clemensbrief von der altest. Offenbarung Gebrauch gemacht wird in einem Umfang und in einer Weise, dass Christus und seine Offenbarung dadurch fast zur Seite gedrungen wird, in jedem Fall nicht die alles beherrschende Stellung einnimmt, die man im Werk eines christlichen Schriftstellers erwarten sollte....", vormt ook volgens Völter, de karakteristieke eigenschap van Clemens' schrijven, is de grondslag tevens zijner koene hypothese. Daarom mogen we er een oogenblik langer bij verwijlen.

Dat deze opvallende terzijdestelling van het N. Test. den historicus noopt daarvoor een passende verklaring te zoeken, erkennen wij gaarne. Maar de *dogmatische* draagwijdte, die Völter daaraan hecht, lijkt overdreven. Slechts dan zou bedoelde tegenstelling verontrustend worden voor het christelijk standpunt eens schrijvers, die ook in het O. Test. geopenbaarde waarheid ziet, indien (1) de christelijke dogma's volstrekt niet, waar het pas gaf, tot uiting kwamen; indien (2) de nieuwtestamentische geschriften als *minwaardig* werden op zij geschoven. Dat *eerste* is hier al beslist uitgesloten. Want onderscheiden christelijke dogma's worden uitdrukkelijk betuigd. Vermelding vinden o. a. de H. Drievuldigheid (46.6 en 58.2) [3]); Christus' zoendood (49, 60) en verrijzenis (24—27.) Reeds het woord *ὁ ΚΥΡΙΟΣ*, dat Clemens èn voor Christus èn voor God zonder onder-

[1]) Wehhofer bij Völter bl. 88.

[2]) Le Christianisme et l'Eglise bl. 422.

[3]) Twee formules van «ongelijke waarde» (Tixeront.) Men zoeke bij Clemens noch van het Trinitarisch, noch van het Christologisch dogma de leerontwikkkeling van later tijd. Zie Studiën jaarg. 38 afl. 3 en 4, Revue Thomiste 1905 No. 3.

scheid gebruikt, wijst er op, wat des schrijvers meening was omtrent Jesus' godheid [1]). Ook de stichting der Kerk tegenover de Synagoog komt duidelijk uit. Gelijk Christus door God was gezonden, zoo zond Hij zijne apostelen (42. 12). Deze stelden op hunne beurt episcopen en diakens aan (op eene andere plaats spreekt hij van presbyters), om zijn werk voort te zetten (42.4 en 44.2). Zoo verliest derhalve de tegenstelling van O. en N. Test. in den vorm, waarin de brief, ons is overleverd, geheel haar theologische scherpte. Dit is evenwel niet het geval bij Völter, maar die dan ook juist iederen passus onderschoven verklaart, waar eenige specifiek christelijke waarheid ter sprake komt. Met welk een willekeur hier echter moet worden te werk gegaan, moge een enkel voorbeeld illustreeren. Clemens bewijst evenals de H. Paulus, onze aanstaande verrijzenis, uit schriftuurlijke teksten, het voorbeeld van Christus, en natuurlijke analogieën. Onder deze laatste wordt door Clemens meer uitvoerig de vogel, die uit zijn assche zou herrijzen, de phenix der fabelleer, besproken. Nu lezen we bij Völter: „Den grössten und wunderbarsten Beweis dafür (nl. onze verrijzenis) findet aber Clemens in dem Vögel Phönix.... Diese Phönixgeschichte ist in den Augen unseres Verfassers das grösste Gotteswunder, das für die Wahrheit der zukünftigen Auferstehung zeugt" [2]. Maar van een beraden man, zooals Clemens zich betoonde in den geheelen opzet van zijn brief, vertrouwd met de leer van Paulus, bovendien schrijvende aan Corinthiërs valt dat toch moeilijk te veronderstellen. Welk een indruk immers zou wel dat phenix-bewijs, zonder meer, maken te Corinthe, waar de echo nog niet was weggestorven van het machtig woord van den H. Paulus, dat met zooveel kracht en klem 's Heeren verrijzenis der onze ten grondslag had gelegd? Clemens' bedoeling is onmiskenbaar; hij sluit zich hier aan bij Paulus, maar voegt aan de analogieën van Paulus nog eene nieuwe, de phenix-sage, toe. Hierin volgen hem Tertulliaan, Lactantius, Ambrosius, Origenes e. a. Of zou ook voor deze allen de phenixgeschiedenis het hoofdargument geweest zijn? Waarom zou het dan door Clemens zoo hoog zijn aangeslagen? Clemens 24.1 paste niet in Völter's kader. [3])

Al evenmin is de houding door Clemens ten opzichte van de nieuw-

---

1) Petavius Theol. dogm. t. 2 præf. cap. 2 7. (ed. 1644). «Niet slechts zwakke sporen van een ontwakend geloof aan de godheid van Christus treffen wij bij den H. Clemens aan, hij staat niet aarzelend op de grenslijn, die hij niet durft of nog niet kan overschrijden, maar onomwonden verkondigt hij, dat Christus God is evenals de Vader.» Stud. l. c. a. 4, bl. 329.

2) Bl. 102.

3) «Consideremus, dilecti, quemadmodum dominus futuram resurrectionem continuo nobis ostendat, cujus primitias dominum Jesum Christum fecit, suscitans eum a mortuis». 24.1

test. geschriften aangenomen in staat onze overtuiging van zijn christelijk standpunt te schokken. In den tegenwoordigen Clemensbrief worden, naar Funk's meening, benuttigd en derhalve met zekerheid door den Schrijver gekend, onze synoptische evangeliën, Handelingen, de brieven aan de Corinthiërs I en II, aan de Romeinen, de Hebreeën, de pastoraalbrieven, Petrus I en II, Jac. en Apoc. Dat de oorspronkelijke briefschrijver de brieven I Cor., Rom. en Hebr. gekend heeft, neemt ook Völter aan. De omwerker kende daarenboven den brief aan de Filippenzen. De synoptische evangeliën en wellicht ook de Handelingen, meent V., kende hij slechts uit de geschreven bronnen, die daaraan ten grondslag liggen. Ook de oordeelkundige schrijvers van „The New Test. in the Apostolic Fathers" [1]) neigen tot deze meening over. Hunne weifelende houding vond geen instemming bij de Revue biblique [2]) om reden, dat Clemens blijkens de door hem met zekerheid gekende N. Testamentische geschriften (de brieven aan de Romeinen en aan de Corinthiërs) niet nauwkeurig is in zijne citaten. De vraag of Clemens onze synoptische Evangeliën gekend heeft, moge hier onbeslist blijven, zij doet weinig ter zake. [3]) De vraag is alleen deze: welk gezag en welke waarde hechtte Clemens aan de hem *bekende* N. Test. geschriften? Hierop is het antwoord allerminst twijfelachtig. Op onderscheiden plaatsen [4]) toch wordt in nauw samenhangend zinsverband het O. en N. Test. zoo dooreengevlochten, dat latere onderschuiving daardoor niet alleen wordt buitengesloten, maar tevens een tastbaar bewijs geleverd, dat de ééne schrijver de boeken beider Testamenten, èn van het O., „in quo novum latet," èn van het N., „in quo vetus patet," stelde op ééne lijn, beschouwde als één organisch geheel, door den Geest Gods gelijkelijk beademd.

Völter gaat derhalve te ver door aan 't onmiskenbaar oudtestamentisch karakter van Clemens' schrijven een dogmatische draagwijdte te geven, die den Schrijver plaatsen zou buiten de traditioneel-dogmatische erve des Christendoms. We hebben hier niet te doen met een dogmatisch probleem, maar met een probleem van litterair-historischen aard, dat niettemin, we erkenden het reeds, de aandacht trekt en verklaring vordert. De verklaring van Völter nu is, gelijk we zagen, van allen grond ontbloot. De volgende verklaring echter ondervangt al de bezwaren door Völter tegen de vroeger gegevene, niet zonder reden, aangevoerd.

1) Oxford. At the Clarendom Press, bl. 17.

2) 1905 No. 4 blz. 616. Doch hierin vindt het feit geen verklaring, dat ook andere Vaders in hun citaten juist op *dezelfde* wijze afwijken van den tekst der canonische Evangeliën.

3) Schoon naar alle waarschijnlijkheid (Duchesne, Harnack, e. a.) de canon van het N. Test. te Rome ontstaan is, geschiedde dit eerst na Clemens' dood.

4) Zie talrijke voorbeelden bij Scherer, Der erste Clemensbrief. Pustet 1902. bl. 82.

We mogen niet vergeten, dat het jeugdige Christendom, hoezeer ook *innerlijk* [1]) van het Jodendom gescheiden, zich als *historische* verschijning slechts langzaam en trapsgewijze uit de windselen van het Jodendom heeft losgemaakt. Tientallen van jaren zouden verloopen, vooraleer de laatste banden verbroken en alle uiterlijke gemeenschap met de Synagoog had opgehouden. Slechts eenige groote beginselen had Christus, voor zoover we weten, dienaangaande Zijne Apostelen nagelaten, het aan tijd en omstandigheden overlatende dezer vruchtbaren inhoud tot ontwikkeling te voeren. [2]) Het gezag van hen, die op Mozes' leerstoel waren gezeten, had Hij erkend, waar deze niet in botsing kwamen met Zijne leering. Gekomen was Hij, niet om Mozes' werk te *vernietigen*, maar te *voltooien*. Na Zijnen dood bezochten dan ook de Apostelen nog den tempel, ja zoolang deze bestond bezochten Jacobus, en de meeste Joden-Christenen, Paulus niet uitgezonderd, dat heiligdom. Niet zonder opzien werden in den beginne de Heidenen in de Kerk opgenomen, die niet door de Synagoog waren binnengekomen. De Apostelvergadering te Jerusalem stelde ook niet uitdrukkelijk voor de Joden-Christenen de Wet buiten werking, veronderstelde eerder, dat dezen de Wet bleven onderhouden. Op voorstel van Jacobus werden de Joodsche spijswetten zelfs niet geheel losgelaten voor de bekeerde Heidenen. In den Galaterbrief (V, 3) achtte Paulus de Wet nog verplichtend voor de besneden Joden. Eerst na den val van Jerusalem droeg Joannes, naar Eusebius verhaalt, de insigniën des hoogepriesters. Zelfs de instelling van het episcopaat werd, naar de meening van Döllinger, vertraagd met het oog op de Joden; de Apostelen traden op in de synagogen der diaspora, zooals Joodsche priesters en leeraars recht hadden te doen. Eerst later toen de Heiden-Christenen talrijker en talrijker waren geworden en het getal der Joden-Christenen verre overtroffen, toen daarenboven door den val van Jerusalem het godsdienstig verband der Joden werd uiteengeslagen, voltrok zich de volkomen emancipatie van de Synagoog en trad het jeugdige Christendom als eene geheel zelfstandige verschijning in de geschiedenis op.

Dit nauw historisch verband, dat langen tijd tusschen Jodendom en Christendom bestond, deed nog op een ander gebied zijn invloed gelden. Het Christendom was geënt op Joodschen stam. De eersten immers, wie de Christelijke openbaring ten deel viel, waren Joden. Daardoor kwam het, dat de inhoud dezer openbaring ook gedragen werd door de Joodsche gedachte, gevat was in de categorieën van den Joodschen

---

1) Omdat voor zijne volgelingen niet langer de Wet van Mozes, maar boven deze uit Iesus, de *gekomen* Messias, de centraal-ideé was van hun godsdienstig leven.
2) Tot deze slotsom komt U. Fracassini in zijn uitmuntend werkje «Il Concilio apostolico di Gerusalemme. Siena 1898.

geest. In dien vorm gegoten kon echter deze openbaring niet het geestelijk voedsel worden van de cultuurvolken der oudheid, van de Grieksch-Romeinsche wereld. Ondanks zijne drukke propagande van dien tijd won daar het Jodendom nooit *bestendigen* aanhang. Daarvoor was het ook te sterk saamgegroeid met één ras en één land, en daarenboven tegenover de Grieksche wijsheid te zeer „pauvre métaphysicien." (Tixeront) [1]). Naarmate derhalve het Evangelie aan de Heidenen werd verkondigd en verspreiding vond bij Grieken en Romeinen, deed de gebiedende noodzakelijkheid zich voor, het cristelijk dogma uit te drukken en te vertolken in de taal der Grieksche wijsbegeerte, zonder daarom titel of iota prijs te geven van zijn goddelijken inhoud. Dank zij haar goddelijken stuurman ontzeilde de Kerk alzoo de beide klippen : een opsluiting in het jodendom (Ebionieten, Essenen, Elkasaïten), een opslorping door het heidendom (Gnostieken). Het proces dezer ontwikkeling was echter niet het werk van een oogenblik, maar vorderde jaren en eeuwen. „Het christendom, zegt Semeria, dat zich uitdijde en versterkte naar alle zijden, verloor in zijn groei allengs den joodschen bast, die het in de jaren zijner jeugd omsloot." Ook de gang dezer ontwikkeling hield niet altijd, zooals van zelve spreekt, in alle oorden van het onmetelijke rijk der Caesars gelijken tred. Locale invloeden van allerlei aard stuitten, verhaastten of vertraagden dit proces. De autonomie der groote Apostolische kerken, de moeielijkheden van het verkeer vooral tijdens de vervolgingen deden in niet geringe mate ten dezen hun invloed gevoelen. Inderdaad dat het vroege christendom in alle landen onder historisch opzicht een homogeen geheel vormde en derhalve met documenten, weinig in getal en van de meest uiteenloopende herkomst, de geschiedenis in staat is in toon en tinten het beeld te doen herrijzen eener bepaalde kerkelijke gemeente, is een voorstelling die gevaar oplevert en verwarring sticht.

Derhalve, met te wijzen op een meer of minder gevorderd stadium, waarin de ontwikkeling der Christelijke gedachte zich in onderscheiden kerken op één tijdstip mogelijk bevond, konden wij volstaan tegenover Völter, die enkel en alleen in een wezenlijk geloofsverschil de tegenstelling wil oplossen van den oudtestamentischen Clemens en eenigen zijner tijdgenooten.

We kunnen evenwel een stap verder doen. Niet slechts mogelijk, maar ook waarschijnlijk is de aangeduidde verklaring. Wat toch is het geval? Ignatius en Polycarpus, die de christelijke ideë meer belichamen in den vorm van later tijden, hebben, zooals gevolgelijk te verwachten

---

[1]) De Hebreeuwsche taal zou zelfs niet bij machte zijn de uitspraken der Grieksche Concilies weer te geven.

[2]) Venticinque anni di storia del Cristianesimo nascente, (1900) bl. 167.

was, met de Synagoog volkomen afgerekend. Hierin staat ook de pseudo Barnabas aan hunne zijde. Deze laatste nu — alles wijst er op — is ontstaan in Alexandrijnsche kringen. Dit is ook Völters meening. Daar echter was het proces dat we bedoelen zeker een meer gevorderd stadium ingetreden dan waar ter wereld ook. Alexandrië was in dien tijd een brandpunt der Grieksche wetenschap en beschaving. Reeds Philo had zich daar bezig gehouden met de Grieksche wijsheid en de Joodsche leer in één synthese te versmelten. Zijn allegoriseerende Schriftuurverklaring was daarvan een gevolg. De latere Christen-leeraars der beroemde Diascalea, Pantaenus, Clemens, Origenes, volgden hierin zijn voorbeeld. Zij deden voor het Christendom, wat hij voor het Jodendom beproefd had. Barnabas, die door Clemens en Origenes veel benuttigd en in hoog aanzien werd gehouden, [1]) was hen voorgegaan in allegorische verklaringen van het O. Test. [2]) Geen wonder derhalve, dat zijne opvatting van 't oude Verbond, zich zoo scherp afteekent tegen het realisme van Clemens, die hierin den Palestijnschen Joden meer verwant is. Maar dit daargelaten, staat Clemens op Christelijk-dogmatisch terrein niet minder principieel het Jodendom tegenover. „Voor hem, zegt Döllinger, bestond van Abraham's tijd slechts ééne ware Kerk. De Kerk der beloften is geworden de Kerk der vervulling. Wij, de getrouwen van den Christus, wij alleen zijn de ware Israëlieten." [3]) Het Christendom, eenerzijds een vervolg, een voortzetting van het Jodendom, vormt daarmede anderzijds een scherpe tegenstelling. Het eerste werd betoogd door Clemens; de antithese werd wellicht te scherp in 't licht gesteld door Barnabas. Dit onderscheid in beider gezichtspunt vond voldoende verklaring.

Ignatius en Polycarpus, die zich zoo opvallend meer in uitsluitend Christelijken gedachtenkring bewogen dan Clemens, vormen nog minder met hem eenig dogmatisch contrast. Zij kenden de Joanneïsche geschriften, Evangelie en Epistels, waar de invloed der Grieksche gedachte meer merkbaar is dan bij Paulus; [4]) deze bleven aan Clemens onbekend.

II. Vervolgens beroept zich Völter, om de heterodoxie van Clemens te staven, op het feit, dat op diens naam de gansche zoogen. pseudo-Clementische literatuur geschoven is, meest van gnostisch-ebionitischen inhoud. „Es wäre ja unbegreiflich, wie der römische Clemens zum

---

[1]) Möhler Patrologie I bl. 80

[2]) 't Is zelfs een veel omstreden vraag of de pseudo-B. in zijn allegorische verklaringen van het O. T. uit Christelijk oogpunt niet te ver ging, meer zelfs dan Clemens en Origenes.

[3]) Ib. bl. 421.

[4]) Fixeront Histoire des Dogmes I bl. 113.

Hauptvertreter des Judaïsmus gemacht werden konnte, wenn der historische Clemens zu dieser Auffassung keinen Anlass und kein Recht gegeben hätte [1]) Integendeel het laat zich goed verstaan, dat de verschillende Judaïzeerende sekten, die zich vooral in den loop der tweede eeuw, na volkomen scheiding van Kerk en Synagoog, buiten de kerkelijke gemeenschap bewogen, gaarne hun dwaalleeringen stelden op gezag van een naam, die door geheel de Christenheid met eerbied werd genoemd. Dat daarbij zijne opvatting van het O. T. mede eenigszins *aanleiding* heeft gegeven, willen we gaarne erkennen, maar doet niet ter zake. Zwaarder weegt het feit, dat niet alleen de Ebonieten en daarmede verwante Judaïzeerende sekten Clemens' hoogen lof verkondigden, maar ook mannen, die hun in ieder opzicht verre stonden, zooals Polycarpus, Irenaeus, Clemens Al. en Tertulliaan. Dat deze allen slechts uit de troebele bron der Pseudo-Clementijnen zouden geput hebben is een onbewezen en onwaarschijnlijke bewering. In de eerste tijden wist men ook zeer goed den echten Clemensbrief van deze apocryphe geschriften te onderscheiden. [2])

III. Eindelijk zouden voor Völter *de lezers*, die de beide brieven aan de Romeinen en aan de Hebreeën veronderstellen, het bewijs leveren van het bestaan der door hem te Rome gesignaleerde richting. Toegegeven, wat echter verre van bewezen is, [3]) dat de lezers van den brief aan de Hebreeën te Rome te zoeken zijn, kunnen we bij den Schrijver slechts het doel onderkennen zijne geadresseerden te versterken in het geloof en terug te houden van een mogelijken afval tot het jodendôm. Dit doel veronderstelt alzoo bij de lezers wel een *gevaar*, maar niet noodzakelijk het *feit*, „dass es hier christliche Kreise gegeben hat, die den specifisch christlichen durch die Person und das Werk Christi bestimmten Heilsglauben nicht angenommen hatten" [4]).

De brief aan de Romeinen verleent Völter's meening nog minder steun. We nemen aan, dat ook te Rome destijds zich joodsche bekeerlingen bevonden, die, gehecht aan de voorschriften der Wet, deze nog door gewezen joodsche proselyten of zelfs, zij 't dan slechts als nuttig en raadzaam door heiden-christenen wilden zien opgevolgd.

Die verschillende nuancen echter, in de beoordeeling van de Wettelijke voorschriften merkbaar, zelfs bij de Apostelen, konden, eenige

---

[1]) Bl. 14, 15.

[2]) Eus. H. E. III. 38.

[3]) Zie Heigl, Verfasser und Adresse des Briefes an die Hebräer. Freiburg 1905. blz. 157-245.

[4]) Bl. 15.

zouden ook mettertijd in scheuring of ketterij ontaarden [1]), maar op de conferentie te Jerusalem was nog slechts ééne zienswijze ten opzichte der legalia uitdrukkelijk getroffen. Daar werd alleen deze meening verworpen, dat de onderhouding der wet eene noodzakelijke voorwaarde was ter zaligheid. Die verwerping volgt logisch uit de daar gegeven verklaring, dat de heiden-christenen niet aan de wet gebonden waren. Niet elke gehechtheid aan de wet hield alzoo naar de overtuiging der te Jerusalem beraadslagende Apostelen op zich zelve reeds eene verloochening in van het zaligmakend werk van J. Chr.

Moeten we echter verder gaan en met Völter te Rome ten tijde van den Romeinen-brief een niet aanzienlijke fractie van „valsche broeders" zoeken, voor wie het christendom slechts een naam was? Bekende historische feiten maken dit niet waarschijnlijk. Integendeel laten met grond veronderstellen, dat toen, in 't jaar 58, zoo spoedig na verdrijving der besneden Joden uit Rome (tot 54), deze gemeente in overwegende massa moet bestaan hebben uit Heiden-Christenen, [2]) al mogen we ook aannemen, dat velen dezer ingevolge der ijverige Joodsche propagande van dien tijd tevoren proselyten der Synagoog [3]) geweest waren. Door den *inhoud* van den Romeinen-brief worden wij nog gesterkt in dit gevoelen. Paulus, die zich voorbereidde Rome aan te doen op zijne reis naar Spanje, geeft in dit schrijven een systematische uiteenzetting van zijn evangelie; alle polemiek blijft hem daarbij vreemd. Waar „valsche broeders" moeten bestreden, daar klinkt de aangeslagen toon geheel anders. Daarenboven lag het niet in de geaardheid van Paulus dezen, waar zij zich ook bevonden, uit den weg te gaan. Ze te Rome veronderstellen alleen, omdat zij Galatië en Corinthe verontrusten, is

[1]) Na den dood van Jacobus ontstond, naar aanleiding van de keuze eens opvolgers, onder de Christenen te Jerusalem eene scheuring, die nog voortduurde toen zij op het naderen van Vespasiaan naar Pella en andere steden over den Jordaan gevlucht waren. Daar leefden zij, verstoken van alle verkeer met de buitenwereld, eenzaam en verlaten. Alle dogmatische ontwikkeling des christendoms bleef hun vreemd. Sommigen (Nazareeërs) hielden steeds hardnekkig vast aan hunne Joodsche gebruiken zonder verdere dogmatische afdwalingen; anderen (Ebionieten) vervielen tot ketterij door aan Christus slechts een menschelijk gezag toe te kennen. Zij vormden kleine afgesloten groepen, die in de geschiedenis van de wording des Christendoms eene gansch onbeduidende plaats innemen. Ontstaan uit locale toestanden, hebben zij nimmer buiten den nauwen kring, waarin zij zich bewogen, aanhangers geteld of eenigen invloed van beteekenis uitgeoefend. Een droevig einde der eerste christelijke gemeente! Tixeront, l. c. bl. 186.

[2]) W. Sanday and A. G. Headlam. The epistle to the Romans ed. 1896. bl. XXXI—XXXVI.

[3]) De «colentes Deum» van Handelingen 10.2; 13.42; 16.14; 18.7.

eene aprioristische meening. Paulus beroept zich dan in den aanvang van zijn schrijven op het apostolaat, dat hem ten deel viel onder de Heidenen (I. 5); de woorden, die daarop volgen „in quibus estis et vos" (v. 6) geven derhalve de reden aan van zijn schrijven. Ze te vertalen door „onder welke gij woont" verbiedt alzoo het logisch zinsverband. Ook XV. 14–16 kan men moeilijk zich voorstellen gericht te zijn tot Joden-Christenen. De reden toch van zijn al te vrijmoedig schrijven vindt Paulus daarin, dat hij zich metterdaad Apostel der Heidenen wil toonen [1]). Bovendien de Roomsche gemeente deelde zijn geloof, ze daarin bevestigen is immers het doel, dat hij zich voorstelt (I. 11 seq.; XV. 14). Dat geloof wordt alom hoog geroemd (I. 8; VI. 17). Daar heerscht onderlinge liefde, geen vijandige partijen staan derhalve elkander tegenover (XI. 14). De Joden worden besproken (IX. 1–5), alsof zij het meerendeel zijner lezers vreemd waren, zooals Weizsäcker opmerkt. Op bestaande afdwalingen wordt niet gewezen, slechts wenken gegeven voor de toekomst. Ook woorden als in VII. 1 en VII. 3–6 bewijzen niet voor het tegendeel, daar zij eveneens voorkomen in andere Paulinische geschriften (Gal. IV. 4—9; Coloss. II, 14), die zeker aan Heiden-Christelijke gemeenten gericht waren.

Hiermede hebben wij de getuigenissen doorloopen, die Völter meent te kunnen aanvoeren, om zijn tekstcritische resultaten een historisch basement te geven. „Fragt man aber, ob wir sonst (behalve Clemens) noch Zeugnisse dafür besitzen, das.... innerhalb der römischen Gemeinde eine Glaubensrichting existirte, die wesentlich alttestamentlich bestimmt war und jede specifisch religiöse Bedeutung der Person und das Werk Christi in Abrede zog, so weisen wir dafür.... auf den Römerbrief, auf den Hebräerbrief, so wie auf den Barnabasbrief" [2]). Dat bij zulk testimonium paupertatis genoemde stelling eerst als *resultaat* van critisch-philologisch onderzoek te voorschijn is getreden en niet veeleer, zij 't dan slechts als werkhypothese heeft voorgezeten, een *achtergrond* vormt, geen *uitgangspunt*: 't zou ons ten zeerste verwonderen, zoo Völter zelve daarop een ontkennend antwoord dorst te geven. Inderdaad waar met vooropgezette meeningen gewerkt wordt, zitten toch voorzeker de geloovigen niet alleen op het arme-zondaars-bankje; maar kunnen zij, als Dr. Kuyper eens in de Tweede Kamer vrijmoedig hun tegenstanders uitnoodigen daar naast plaats te nemen. [3]) De fout zit dan ook waarlijk niet in 't vooropzetten van een meening, dat kan im-

---

[1]) H. Grotius, Annotationes i. h. l.

[2]) Bl. 15.

[3]) Zelfs Harnack bewaart ter nauwernood de kalmte van een geleerde, waar hierarchie, dogma of cultus ter sprake komen (Sanday).

mers niet anders, [1]) maar in 't vooropzetten van een ongegronde meening, die geen historischen, wijsgeerigen of wetenschappelijken bodem onder de voeten heeft. Wordt echter eene meening, zonder hechten grondslag, tot leiddraad genomen ter ontdekking van interpolatiën en omgekeerd op grond van aldus geconstateerde interpolatiën, die meening een historisch bestaan gegeven, dan mag men terecht spreken van „bodemlooze critiek." Deze woorden, waarmede Harnack [2]) de rationalistische Tübinger-school kenschetste, eene richting, waarvan Völter en de radicale Hollandsche school nauw verwant zijn, werden nog onlangs onderstreept door Batiffol. „Les théologiens protestants d'Allemagne, zoo schrijft hij, se sont mal défendus contre cette sorte d'intempérance; ceux de Hollande ont, de ce chef, une réputation plus fâcheuse encore, et incontestée". [3])

Völter sprak meermalen van den achtergrond zijner onderzoekingen. Wil men een blik op den *waren* achtergrond? Welnu een onverdachte geleider biedt zich aan.

Hij kwam eens, zoo verhaalt Harnack, [4]) na het verschijnen van Deel één zijner Altchristl. Litteratur in aanraking met een Hollandsch theoloog. Deze wilde van hem vernemen, hoe het mogelijk zou blijven al het bovennatuurlijke te weren uit de oorsprongen des Christendoms en evenwel, gelijk Harnack, het historisch kader te aanvaarden, waarin de traditie de oorspronkelijke documenten geplaatst heeft. Harnack verschanste zich achter de 30 à 40 jaren, die verliepen tusschen de gebeurtenissen en de eerste historische documenten, die wij daaromtrent bezitten, een tijdperk lang genoeg volgens hem tot omvorming van den historischen Christus tot de Christusfiguur, die wij kennen uit onze synoptische Evangeliën. Deze positie scheen onzen landgenoot, en uit zijn oogpunt niet ten onrechte, slechts weinig te bevallen. Daaruit verklaart zich immers de neiging der Hollandsche school tot verwerping van de authenticiteit der meest vaststaande documenten, gelijk der groote Paulusbrieven door van Manen, of tot veronderstelling eener latere omwerking en aanvulling, waarmede eenzelfde doel wordt getroffen. In

---

[1]) Eenige jaren geleden gaf, gelijk men zich herinnert, de benoeming van een katholiek tot professor in de geschiedenis aan de universiteit van Straatsburg, aanleiding tot een geweldig kabaal. Van den hoogen boom werd een aanslag gesignaleerd op de «vorauszetzunglose» geschiedvorsching. Prof. Mommsen, die zich daarbij vooral onderscheidde, werd echter zeer ter snede door Harnack eraan herinnerd, dat men zonder apriori's in de geschiedenis geen stap vooruit komt. Mommsen's eigen werken strekten tot getuigen.

[2]) Dogmengeschichte 13, 1³ p. 51.

[3]) Correspondant, 10 juillet 1905.

[4]) Chronologie, Vorrede bl. X—XI.

een vroeger werk [1]) volgde Völter nog de eerste methode en hield den geheelen Clemensbrief voor onecht. In 't thans besproken werk had de laatstgenoemde de voorkeur.

We zeiden : niet ten onrechte. Want indien er, gelijk Harnack aan neemt, slechts een dertigtal jaren verliepen tusschen de gebeurtenissen en den tijd, dat zij werden geboekt in de synoptische Evangelieverhalen, dan zetten deze onafwijsbaar een historisch feit vooruit : het geloof namelijk der Apostelen en eerste leerlingen aan de feiten, die daar verhaald worden, aan de leering, die daar als Jesus leering wordt medegedeeld. Door onmiddelijken omgang daalde dat geloof uit Jesus bewustzijn neder in de harten zijner Apostelen en leerlingen. Dat geloof hebben dezen ons nagelaten, en wij hebben hunne erfenis aanvaard. Het geloof der Apostelen is ons geloof. „Cette foi que Jésus lui même a fait jaillir dans le Coeur des Galiléens par lui choisis, cette foi qui tient à sa personne, cette foi que son enseignement précise et enveloppe, cette foi que ses miracles et sa résurrection confirment à jamais, cette foi est tout ensemble un fait historique et une observation historique." [2])

We veroorloofden ons deze afwijking, opdat zonneklaar blijke, dat de vraag : „Wat denkt gij van den Christus?" nog heden ten dage de spil is, waaromheen alle andere vraagstukken der Christelijke oorsprongen zich bewegen.

H. J. J. JACOBS.

Nieuwere Litteratuurgeschiedenis, door WILLEM KLOOS ; Amsterdam, Van Looy.

Dl. I.	3e druk	1904.	227 blz.	
Dl. II.	3e druk	1904.	267 blz.	
Dl. III.	1e druk	1905.	249 blz.	
Dl. IV.	1e druk	1906.	263 blz.	
per deel	ing.	f 1.50.		
	geb.	- 1.90.		

Al wordt door vele orakels de wereldheerschappij in de litteratuur der twintigste eeuw voorspeld aan de Roman, toch meen ik, dat een genre, dat nog maar nauwelijks als vrije en burger in 't rijk der letterkunde wordt erkend, haar den troon nog strijdig zal maken. Dat genre heet : *het artikel.*

Voor romans lezen hebben velen geen tijd, maar voor zijn courant

---

1) Die Visionen des Hermas, die Sibylle und Clemens von Rom. 1900 bl. 31.

2) Batiffol l. c. bl. 66.

of zijn tijdschrift vindt ieder wel een uurtje. En bij de schrikbarend snelle voortplanting van het „geen tijd hebben" in de steeds gejaagdere maatschappij, zal de Roman met de overige genres binnen steeds nauwere cirkels worden teruggedrongen, en, tusschen de drukke bezigheden in, alleen het artikel zijn groeiplaatsje kunnen handhaven.

Omdat ieder katholiek geroepen is om apostel te zijn, moeten en zullen wij leeren werken met dat eenige middel om onze prediking op verren afstand te doen verstaan. Als we in 't open veld gingen prediken zouden zij ons maar uitlachen, onze apologetische werken lezen zij toch niet, maar onze artikelen zullen zij doorzien al is 't puur om verstrooiing.

Machtig inslaande artikelen, artikelen, die klinken als een klok, worden, (als we die paar Corvinussen van Schaepman uitzonderen,) nergens zoo gevonden als bij Kloos. Bij hem moeten we in de leer. Niet aan ieder mogen zoo maar de verzamelde artikelen van Kloos in handen worden gegeven: er staat veel tegen de logica, niet weinig tegen den godsdienst, hier en daar ook iets tegen de zeden in. *Hoe* dit gevaar te keeren, moet in elk bijzonder geval worden uitgemaakt: in de meeste gevallen zal er wel een middel te vinden zijn, om het goede zonder het kwade uit Kloos artikelen te leeren.

Dit over den vorm.

Van den *inhoud* der artikelen, van Kloos *letterkundige theorie* valt minder goeds te zeggen.

Uit de vele punten, die hier bespreking vragen, had ik er wel één of twee kunnen uitkiezen om die ten koste van de overige wat grondiger te behandelen, maar ik meende, dat een, zij het dan tot hoofdzaken beperkte volledigheid aangenamer zou zijn, op gevaar af, dat de daardoor noodzakelijke beknoptheid hier of daar in onduidelijkheid zal ontaarden. Alleen zal ik mij in *sommige* onderdeelen, evenals Kloos zelf, bijna uitsluitend tot de poezie beperken.

Het kenmerkende van Kloos theorieën, en tevens datgene waartoe zich heel zijn leer laat terugbrengen, is dunkt me:

1) Het domineeren van het zinnelijke gedeelte.

2) Overdreven eischen omtrent de oorspronkelijkheid en haar familie.

Wat het eerste betreft, slechts zeer aarzelend durf ik de meening van Kloos aldus te formuleeren: „de verbeelding (dat is het vermogen der zinnelijke voorstelling) en het gevoel (dat is de zinnelijke aandoening of hartstocht) zijn de eenige vermogens, die in aanmerking komen bij het voortbrengen, bij het genieten, bij het meten van de schoonheid. Hoe levendiger de verbeelding, hoe dieper het gevoel, hoe onstuimiger de hartstocht is, des te grooter is de schoonheid." Dit schijnt ten minste wel de zin te zijn van een aantal plaatsen, te lang en te onduidelijk om te citeeren, dit zou ik halen uit zijn bewering, dat „diep

gevoelen en klaar zien" het wezen der poëzie is, dit ook uit zijn definitie „een gedicht is een brok gevoelsleven der ziel weergegeven in geluid." Evenwel duidelijk is het niet: een gematigd voorstander van enkele theorieën van Kloos zei mij als zijne opvatting, dat Kloos „verbeelding" in den ruimeren zin van alle poëtische vinding of schepping „gevoel" van alle hetzij zinnelijke hetzij wilsontroeringen zegt. Wat hiervan zij, zeker is, dunkt mij, dat de aan Kloos toegeschreven theorie de eenige is, die met de praktijk der modernen en van Kloos in 't bijzonder strookt.

't Is de sensistische leer toegepast op de aesthetica.

En 't is toch zoo waarschijnlijk, dat het verstand de schoonheid kan waarnemen, zonder meer hulp van de zinnen dan het noodig heeft om de waarheid te zien, dat bij het nobele, onbaatzuchtige genieten der schoonheid, de nobele onbaatzuchtige ziel de voornaamste werker is. 't Is immers — dit argument weegt natuurlijk alleen voor Katholieken — 't is immers moeilijk aan te nemen dat de Engelen en de van hun lichamen gescheiden menschenzielen, wier geluk in de aanschouwing Gods bestaat, Zijn schoonheid niet zouden kunnen zien. En wie zal durven denken, dat Hij, die in de kennis van Zich zelven Zijn eeuwig welbehagen vindt, Zijn eigen Goddelijke schoonheid niet kan bewonderen en genieten. En toch, God en de engelen hebben geen lichaam, dus geen zintuigen, geen verbeelding, geen gevoel. Zonder deze is dus schoonheidsgenot bestaanbaar. De dieren echter, die wel gevoel en verbeelding, maar geen verstand hebben, zullen toch wel geen schoonheid genieten. Hierover heb ik wel eens de opwerping gehoord: „wij zouden zelf dieren moeten zijn, om te weten of zij dit of dat waarnemen of genieten."

Nu, dat is toch wel wat sceptisch. Rechtstreeks het voelen en 't genieten der dieren te observeeren, zooals we dat bij ons zelf door ons bewustzijn doen, dat gaat natuurlijk niet. Maar uit de uitwerkselen kunnen we toch veel concludeeren. Als we een hond slaan en hij jankt, weten we dat hij voelt, — als hij juist den weg naar het huis van zijn baas terugvindt, dat hij een herinneringsvermogen heeft, — als hij bromt en blaft in zijn slaap, dat hij droomt, dus verbeelding heeft en zoo achterhalen we al zijn zinnelijke vermogens.

Maar bij geen dier vertoonen zich sporen van schoonheidswaarneming. Stel u voor, dat ge een koe met kennersblik en enthousiaste bewondering naar een mooie zonsondergang zaagt kijken! Zulke koeien staan alleen in de „Fliegende Blätter." Wat geen verstand heeft, neemt dus geen schoonheid waar.

Dit vergelijkend met onze eerste conclusie, dat wat alleen verstand heeft wel schoonheid waarneemt, krijgen we als resultaat:

De schoonheid kan worden waargenomen door 't verstand alleen en wordt nooit waargenomen zonder 't verstand.

Zonder dus te ontkennen, dat het Phantasiebeeld een onmisbare *voorwaarde* is om schoonheid waar te nemen, kunnen we veilig opzetten, dat de waarneming zelf van het verstand komt, dat dus de waarneming der schoonheid evenmin als de waarneming der waarheid volmaakter is naarmate het phantasiebeeld volmaakter is. Maar dan vraag ik u: waarom moet een dichter zich zoo inspannen, om zijn werk genade te doen vinden in de oogen der dienstmeid Verbeelding, die alleen noodig is om het bij hare meesteres aan te dienen en zich niet bekommeren, om aan de meesteres zelve te behagen, die op voorspraak harer trouwe dienares zijn gedicht een goedkeurend lachje niet zal weigeren, maar haar hartstochtelijke bewondering niet zal afmeten naar de voorspraak der verbeelding maar naar de innerlijke schoonheid van het aangebodene zelf.

Meermalen heb ik tegen deze bewering het bezwaar hooren opperen, dat het heel mooi is, *a priori* te bewijzen, dat de mensch zonder veel verbeelding te gebruiken, groote schoonheid kan genieten, maar dat de *ondervinding* leert, dat waar veel schoonheid is in een gedicht, altijd ook veel verbeelding en veel gevoel is. Daar dit alleen experimenteel te weerleggen is, heb ik enkele plaatsen bijeen gezocht, waar veel schoonheid en nagenoeg geen verbeelding of gevoel is. De kortste zijn deze: om de grootheid, waartoe Hij de menschen verheven heeft uit te drukken, gebruikt God die sublieme metaphoor: „Ego dixi: dii estis et filii Excelsi omnes." Een andere is de tegenkeer van de bekende rei, „Wie is het die zoo hoog gezeten" in den Lucifer van Vondel:

»Dat 's God, Oneindig eeuwig Wezen,
Van alle ding, dat wezen heeft!
Vergeef het ons, o nooit volprezen
Van al wat leeft en niet en leeft,
Nooit uitgesproken noch te spreken,
Vergeef het ons en scheld ons kwijt,
Dat geen verbeelding, tong noch teeken
U melden kan. Gij waart, Gij zijt,
Gij blijft dezelfde, alle englekennis
En uitspraak, zwak en onbekwaam,
Is maar ontheiliging en schennis;
Want ieder draagt zijn eigen naam
Behalve gij. Wie kan u noemen
Bij uwen naam? Wie wordt gewijd
Tot uw orakel? Wie durft roemen?
Gij zijt alleen dan die gij zijt,
U zelf bekend en niemand nader", enz.

't Zou toch ook waarlijk al te onnatuurlijk zijn, als er schoonheid werd gevonden in de aandoeningen, in de verbeeldingsschimmen, in de levensuitingen, in de doode vormen zelfs van het stof, terwijl die schoonheid niet veel hooger of zelfs in 't geheel niet gevonden werd in de levensuitingen, de gedachten van een rein-geestelijke ziel, die zoo ontzaglijk veel meer op de eeuwige schoonheid gelijkt.

Eerbiedig stond de propheet op den berg in afwachting van Jehova's beloofden voorbijgang. En in de aardbeving, die hij voelde en in den donderslag, dien hij hoorde en in het bliksemvuur, dat hij zag, was Jehova niet. Maar toen een zachte koelte hem raakte, bedekte de propheet het aangezicht met den mantel, want in de zachte koelte ging Jehova voorbij.

Zoo staat begeerig de mensch in afwachting van het hoogste schoon. En de aardbeving van geweldige hartstocht schokt hem, maar het hoogste schoon is niet in de hartstocht. En de donder der machtige taal schrikt hem op, maar in dien donder is de hoogste schoonheid niet. En het bliksemvuur van schitterende verbeelding blinkt hem tegen, maar de hoogste schoonheid is niet in de beeldenschittering. Maar dan ruischt de zachte koelte, de eenvoud der verheven gedachte voorbij, en eerbiedig genietend buigt de mensch het hoofd, want een openbaring Gods is in die koelte, een sprank van hemelgenot: het reine, het sublieme schoon.

En eerst na dat geestelijk genot komt in het zinnelijk gedeelte de terugslag van de diepe ontroering der ziel. Dan komt de hartstochtelijke drift, die streelt zonder te verlagen, omdat haar voorwerp zoo geestelijk is. Dan kunnen ons de tranen in de oogen springen en bewijzen, dat het schoonheidsgenot van de ziel tot in het vegetatieve zijn weerslag heeft. [1])

Wat het tweede punt betreft, de overdrijving der originaliteit en wat daarmee samenhangt, zooals subjectiviteit [2]), individualiteit, klankexpressie, hieromtrent zal ik citaten achterwege laten en heel kort de waarschijnlijke meening van Kloos uiteenzetten, zooals die praktisch door zijn volgers wordt beoefend. Hij leert [3]): Dichter zijn is zijn eigen ziel zoo bepaald mogelijk door woorden aan anderen laten zien. Nu zijn (als men de eigennamen en aanwijzende voornw. uitzondert) de woorden en woordencombinaties der bestaande talen

---

[1]) Om misverstand te voorkomen herinner ik er nog even aan dat ik de laatste zal zijn om te beweren, dat het schoone niet stoffelijk kan zijn. Alleen de *waarneming* van het schoone is uit zijn aard onstoffelijk en het hoogst denkbare schoon eveneens.

[2]) Subjectiviteit is alles waardoor de persoon zelve des dichters op welke wijze dan ook zich uitdrukt in zijn gedicht.

[3]) Zie voornamelijk zijn kritiek over Gorter. II bl. 143.

noodzakelijk zoo algemeen, zoo abstract, dat zij niet op één concreet ding alleen, maar op meerdere, hetzij bestaande, hetzij althans denkbare dingen kunnen slaan. Maar de dichter moet elk zijner stemmingen op zulk een wijs uitdrukken, dat geen stemming denkbaar is, waarvan dat woord of die uitdrukking óók zou kunnen worden gezegd. Die, door de *woorden* der taal, onbereikbare nauwkeurigheid, moet hij trachten klaar te krijgen door de uitdrukking van zijn gevoelens in de *klank*, in de muziek der taal en door vreemde woordencombinaties.

Het streven naar dit mijns inziens onbereikbare doel door deze twee middelen, eigenaardige woordencombinatie en klankexpressie, in één woord door impressionisme door 't geven van een impressie in plaats van door 't uitdrukken met verstaanbare woorden vindt men, dunkt me, overal in de verzen en 't proza der mannen van '80 terug. Vandaar dat hun verzen grootendeels onverstaanbaar, en wat de beteekenis betreft, onzin zijn.

Die onbereikbaarheid echter, waar we straks een woordje over zullen zeggen, is op zich zelf nog geen bewijs, dat we die nauwkeurigheid niet moeten zoeken. We konden ons haar immers voorstellen als een ideaal, onbereikbaar wel is waar, maar waartoe we althans zoo dicht mogelijk moeten zien te naderen.

Maar staan die nooit bewezen dogma's van Kloos wel zoo vast? Allesbehalve. Mijns inziens volgen uit den aard van het menschelijk woord en uit de natuur der schoonheid veel beperktere eischen omtrent originaliteit, subjectiviteit én klankexpressie.

Want wat men ook poëzie of dichter noeme, als zeker essentieel zal ieder eischen, dat hij schoonheid vertoone in woorden. Maar daarvoor is toch wel de eerste vereischte, dat zijn woord zoo volmaakt mogelijk zij. En zoo volmaakt mogelijk is het woord, dat het meest in overeenstemming is met de natuur en het doel van het woord. Nu is de natuur van het woord: beeld te zijn der gedachte en van het voorwerp der gedachte door middel van deze; het doel van het woord: twee dingen, innig te zamen verbonden te openbaren, een voorwerp en een ziel, die het gedacht heeft. De dichter moet derhalve zeker de zaken vertoonen zooals ze zijn, en *waar* blijven, maar niet nalaten den stempel zijner ziel op de werkelijkheid in te drukken, en in dien zin *subjectief* te zijn.

Maar het is bekrompen den dichter, wiens voorwerp heel de werkelijkheid kan zijn, tot een heel klein deeltje van die werkelijkheid te willen beperken, door hem te verbieden over iets anders dan over zijn eigen ziel te zingen. Aan dit beginsel is wel de eentonigheid en beperktheid van alle nieuweren, maar vooral van Kloos te wijten, dat ze het nl. altijd over zich zelven hebben. Het doel der poëzie is schoonheid te laten zien, niet schoonheid van één menschelijke ziel, maar

schoonheid in alles, schoonheid zoo hoog, dat zij in geen bestaande menschelijke ziel gevonden wordt.

Subjectiviteit is dus in zooverre vereischt, dat een dichter niet volstaat met het vertoonen der dingen, zooals ze in werkelijkheid zijn of zooals anderen ze zien, maar ze geven moet, zooals ze uitgedrukt zijn in zijne ziel. Maar als subjectiviteit zoo verstaan wordt, dat het voorwerp van een gedicht op de eerste plaats de ziel des dichters moet zijn, is deze subjectiviteit willekeurig voorgeschreven en gewoonlijk hopeloos eentonig.

Bovendien, niet alles wat iemand laat zien, is, alleen omdat hij 't nauwkeurig vertoont, schoon. Wat zeer duidelijk gezien wordt, kan zeer leelijk zijn. En als iemand de „Metamorphosen" van Couperus gelezen heeft, heeft hij een voorbeeld van een boek, waar iemand zijn eigen ziel zeer subjectief en zeer duidelijk vertoont, maar dat door en door leelijk is, omdat die ziel zoo akelig leelijk is.

Concludeeren we dus met den verstandigen aestheticus P. Longhaye: „qu'il mette à part.... non pas certes son originalité, son caractère, son âme, mais sa personnalité mesquine, égoïste, en somme toutes les formes de prétention."

Hiermee is onopgemerkt ook de oorspronkelijkheid voor een groot deel afgehandeld.

Natuurlijk een dichter moet oorspronkelijk zijn; dat leerde Aristoteles al en 't volgt onmiddelijk uit de leer, dat de dichter de werkelijkheid moet geven, zooals zij weerspiegeld is in zijn ziel, die noch in haar wezen noch in haar werking, haar kennen en begeeren, volkomen gelijk is aan de zielen van anderen.

Die afdruk der ziel, die de voorstelling der oudste werkelijkheid origineel kan maken behoeft niet uitdrukkelijk verteld te worden — zooals de nieuweren tot vervelens toe doen — maar kan van zelf gezien worden in de voorstelling van het voorwerp zelf, ook zonder dat de lezer, direct denkt aan 's dichters ziel.

Want zooals twee menschen een ding volkomen juist kunnen waarnemen, terwijl de eene ziet, dat het goud is en de andere, dat het een horloge is, zoo kan de dichter in dezelfde werkelijkheid anders en meer zien dan anderen. Anderen zien in de dingen het mooie en het leelijke door elkaar, de dichter schift nauwkeurig, geeft het mooie en werpt het leelijke weg of stelt beide gescheiden tegenover elkander, om het schoone beter te doen zien. Ook de rangschikking van het geziene, die van veel belang kan zijn voor de voorstelling staat de ziel ten dienste.

En door keuze en rangschikking samen verricht de ziel haar hoogste werking, idealizeert zij. Door uit alles wat zij ziet altijd maar het schoonste en beste te kiezen en dan weer die schoonheden aan elkander te passen in zuivere harmonie, stijgt ze met haar idealen in de

rangen der schoonheden en volmaaktheden altijd hooger op, tot haar idealen gaan samenvallen met die volste werkelijkheid waar schoonheid is zonder eenige leelijkheid en volmaaktheid zonder eenig gebrek, met den God, tot wien het zoeken naar het schoone evengoed voert als het zoeken naar het ware of het goede. [1])

Zoo is, meen ik, gebleken, *dat de dichter uitstekend origineel kan zijn, ook al ziet hij geen andere voorwerpen, dan andere, als hij in die voorwerpen, maar andere schoonheden ziet en laat zien.*

Deze algemeene regel toegepast op oude beelden, waar Kloos het voortdurend tegen heeft, krijgen we: een oud beeld is alleen dan af te keuren, als in het punt van vergelijking *niets* nieuws gezien is: is er iets nieuws, iets schoons in gezien (bv. het beeld van den leeuw bij Schaepman in de Aya Sophia) dan kan het zeer mooi zijn.

En nu een woordje over de *uitdrukking* van zijn gevoelens niet door beteekenis van woorden, maar door hun klanken, over de *klankexpressie.*

Ja, aan klank ontbreekt het den modernen niet, maar de expressie laat te wenschen over.

De pleitrede van Kloos voor de klankexpressie komt, zooals gezegd is hierop neer: „Een gedicht is alleen dan schoon, als een dichter zijn eigen ziel volkomen volledig en absoluut nauwkeurig uitdrukt. Die volkomen volledige en absoluut nauwkeurige uitdrukking nu is niet te bereiken door de taal, maar wel door de klankexpressie. Dus is deze de onmisbaarste vereischte voor de schoonheid van een gedicht.

Dat die volkomen volledige en absoluut nauwkeurige uitdrukking niet noodig is, is boven al bewezen; dat ze door de taal niet bereikt kan worden, wil ik graag aannemen; maar dat zij door klankexpressie wel bereikt kan worden, is niet aannemelijk.

Menschen, die verstand van muziek hebben, bekennen, dat de indrukken en ideeën, die hun kunst kan weergeven, veel vager en onbepaalder zijn dan de uitdrukking van het gesproken woord. 't Is misschien wat absoluut gezegd, maar ik vind het toch zoo onuitsprekelijk dom, een bepaaldheid en nauwkeurigheid, die men met de woorden der taal niet bereikbaar acht, van de veel onbepaaldere klankenimpressie te verwachten. Ik verwerp de klankexpressie niet, geen der zgn. oude richting doet het. Maar zij is niet het eenige, niet het voornaamste. *De klankexpressie is een altijd gewenscht, maar zelden noodzakelijk onderdeel.* En opmerkelijk is, dat de resultaten der ouderen grootere bepaaldheid hebben, dan die der modernen. Kloos geeft maar één voorbeeld van klankexpressie, maar dat is dan ook van Gorter, die daarin volgens

---

1) Dit idealizeeren moet men goed begrijpen, als men Kloos leest, omdat het eenvoudig verklaart, wat Kloos maar niet inziet, hoe dezelfde werkelijkheid schooner kan zijn, als een dichter haar toch naar waarheid vertoont

hem meester is, en het allerfijnste en allerbepaaldste natuurlijk. Kloos zegt. [1]) „Wie b. v. bij de regels

«De heuvelen zonder wil
Lagen op vreemde wijs»

niet dadelijk of later, de ruglijn voor zich ziet van een zeer bijzonder heuvellandschap, is niet waard, dat hij leest. Ik zou het kunnen nateekenen, als ik teekenen kon." Ik moet eerlijk bekennen, dat ik onder die met litterairen ban geslagenen behoor: ik vind die regels wel goed gezegd, maar hun klank suggereert mij niets bepaalds, ik vind den klank heel gewoon.

Wel hoor ik (vergeef mij dat voortdurende „ik"; juist om de onbepaaldheid der klankexpressie is hooren of niet hooren hier meer dan ergens voor verschillende menschen verschillend), wel hoor ik in het volgende couplet van Schaepman, met name in den eersten en 3en regel zijn diepe verachting voor de wulpsche 19e-eeuwsche wereld:

»Haar ideaal aanschouwt ge in 't beeld der fille-mère,
Het lied van Beranger,
Galmt van de lippen af der veile Bayadère,
En 't slavenkoor zingt mee:...."

Ook hoor ik de wekelijkheid en lichtzinnigheid van dat „slavenkoor" in het lied, dat het daarop zingt:

«Rozen van Cyprus omkransen den beker,
'tPurper der druiven tint het kristal,
't Heden is kort en het morgen onzeker,
Morgen misschien komt de vreugde verbreker,
Kleppert de doodsklok door 't bekergeschal."

En dan de jacht naar genot:

«Driftig dan de ure de korte gegrepen;
Elke sekonde betwist aan het lot
. . . .
Wijs zij die leven, dwaas zij, die dweepen,
Kort is leven, kostbaar 't genot."

En hoe de trots van keizerin Irene zich te midden van het lijden tot ongevoeligheid dwingt, (vooral in het 3e vers) klinkt als de beitel die door 't steen gaat:

«In hare borst draagt zij een steenen harte,
Daar welt geen traan, daar borrelt geen gebed,
Daar groeft de stift der folterende smarte
steeds dieper nog haar harde levenswet.»

---

[1]) Veert. j. II bl. 152.

De laatste verzen, laten tevens zien, hoe dat afgesletenste onder de afgesleten beelden, dat van het „steenen hart" een nieuwe frischheid kan krijgen, als een dichter er maar nieuwe schoonheden in ziet of bijvoegt.

Buiten deze voorbeelden heb ik er nog verschillende bij de hand uit Schaepman, Vondel (bij wien er prachtige voorkomen) en andere niet modernen. Deze heb ik uitgekozen, niet omdat zij de mooiste zijn, maar omdat ze met éèns hooren het beste te voelen zijn en omdat zij van Schaepman zijn, die door Kloos het ergst wordt uitgescholden. Ik heb Schaepman hooren afbreken door Kloosnapratende menschen, die bij nader inzien bleken niet eens heel de Aya Sophia gelezen te hebben.

Samenhangend met oorspronkelijkheid en oude beelden is ook de kwestie van de dichterlijke taal.

Zooals nl. in de gewone taal een oorspronkelijke zet of een nieuwe metaphoor langzamerhand tot een vaste, conventioneele beteekenis versteent (bv. „op touw zetten," waar geen sterveling meer aan een weefgetouw denkt), zoo hebben zich in het Hollandsch (en niet in het Hollandsch alleen) voor begrippen, die meestal bij dichters voorkomen, uit oorspronkelijke wendingen en metaphoren vaste uitdrukkingen gevormd bv. „Iets bezingen" voor „dichten over iets."

Die woorden vormen de dichterlijke taal, ook al een doodvijand van Kloos.

Zij zijn conventioneel, zooals ieder woord der gewone taal conventioneel is. In de woorden „Kip," „Koekepan," „door," „ondermijnen" bv. is zeker op zich zelf niets oorspronkelijks. En toch zal niemand het een schrijver als gebrek aanwrijven, als hij die woorden gebruikt. Een dichter mag dus ook niet-oorspronkelijke uitdrukkingen gebruiken.

Wel is natuurlijk een gebrek, als hij de schoonheid van zijn gedicht in dergelijke ietwat majestueus klinkende woorden wil laten *bestaan*, zooals volgens mijn allerbescheidenste meening Schaepman gedaan heeft in den tijd, toen hij alleen nog maar redenaar, politicus en prozaschrijver was, bv. in het Kroningslied.

Maar als de dichter, zooals Kloos wil, dat hij over de *gewone* conventioneele taal beschikt, zoo de woorden van de *dichterlijke* conventioneele taal gebruikt, heeft hij nog meer woorden tot zijn dispositie, door welker nieuwe combinaties hij zijn nieuwe ideeën nieuw kan uitdrukken.

In één woord: *de dichterlijke taal, zooals bijvoorbeeld Schaepman tot en met de Aya Sophia en Broere, die gebruiken is volstrekt niet af te keuren.*

Deze opvatting ligt zoo voor de hand, dat ik geen van de nieuweren ken, die niet van tijd tot tijd de dichterlijke taal gebruikt. Zoo spreekt Kloos van „'s winds adem" („Verzen" 197), „de poolster, die hem richten zal," etc.

Wat in 't algemeen het beginsel betreft, dat de taal des dichters

volkomen moet samenvallen met die van 't gewone leven; in zijn algemeenheid komt mij dit te sterk voor. Woorden als „lawaai", „brr," „hum", die in ernstige sonnetten van Kloos voorkomen moet een dichter vermijden. Van den anderen kant zal Kloos woorden als „verreining" „kimme", „wolkeloos," die hij — en mijns inziens volkomen terecht — in zijn verzen zet, wel niet bij een koffiepraatje gebruiken.

Ook hier is het dus weer wat 't overal bij de ideeën van Kloos is. Hij vliegt terecht weg van het eene uiterste, maar slingert dan het midden voorbij en zwiept onstuimig door naar het andere uiterste. En toch, niet in het andere uiterste, maar in het juiste midden ligt het evenwichtspunt der gevonden waarheid.

Wat de godsdienstige ideeën van Kloos betreft, zij moesten eigenlijk wel eens besproken worden, maar ze alle of eenige ervan te behandelen, zou veel te lang worden.

Maar één kunnen we er hier toch wel even bezien, nl. het groote bezwaar, dat hij heeft tegen de Christelijke deugden. De deugden van het Christendom, zoo leert hij, zijn niet overeenkomstig met de individueele menschelijke natuur, omdat zij niet oorspronkelijk, niet individueel en daarom niet schoon zijn. Het zijn banaliteiten, wier nastreven beneden de menschelijke waardigheid is (I, bl. 10). Dit is echter ook in de denkwijze van Kloos een dwaasheid.

Want door de deugden niet oorspronkelijk en individueel te noemen, bedoelt hij òfwel, dat elke deugd in den eenen en den anderen mensch volstrekt gelijk is, zoodat ze zich niet door verschillende gevoelens en handelingen openbaart, òfwel dat twee menschen, die éénzelfde deugd bezitten, daardoor noodzakelijk in iets overeenkomen.

Het laatste kan toch moeilijk in strijd met de oorspronkelijkheid heeten, want alle menschen komen noodzakelijk in meerdere dingen overeen. Indien hij echter de eerste beteekenis, dat nl. één deugd zich niet in ieder volgens zijn eigen persoonlijke natuur zou toonen, bedoelt, heeft hij in zijn systeem misschien gelijk met deugden af te keuren, maar zoo vatten ten minste de katholieken hun deugd niet op. Dan verwijzen wij hem dus met zijn bezwaar naar de stoïcijnen of misschien naar de Calvinisten van de stijfste soort.

Volgens ons heeft dezelfde God, die ieder individu de deugden voorschreef, ook de vermogens gemaakt, waarmede ieder individu op zijn wijze zich die deugden bereidt.

Daarom kunnen die deugden niet in strijd zijn met de natuur dier vermogens en den persoonlijken aanleg van ieder mensch. Wel kan de deugd soms een vermogen het voorwerp van zijn begeeren verbieden of een streven voorschrijven, dat het uit zich zelve niet zou uiten, maar dat dwingen zelf vergroot de kracht en volmaakt de natuur van dat vermogen, een volmaking, die door Aristoteles al uit de ondervinding

bewezen, is en die door Kloos erkend wordt, waar hij het schoone boven het nuttige stelt.

Daarom ook kon Hij, die in Zijn schepselen door grooter verschil schoonere orde ontwikkelt, niet eischen dat de menschen, die Hij met zulk een verschil van hartstochten en strevingen schiep, door naar banale, mathemathische eenvormigheid te streven de orde, die Hij in hen voortbracht, bederven zouden.

Vandaar die verscheidenheid van vormen, waarin één deugd zich in verschillende heiligen naar ieders persoonlijk karakter openbaart, als hetzelfde licht in verschillend gekleurde en geslepen steenen, vandaar dat heel die verscheidenheid van kleurig kristal zich schikt tot een heerlijk mozaïek: de afbeelding van den Godmensch, het ideaal van elke deugd.

Hiervan kunnen we ons niet genoeg doordringen, want de opvatting van Kloos besmet (natuurlijk in lichteren graad) vele katholieken. Deugd is volgens hun halfbewust idee iets, wat saai in een muf klooster, in menschen zonder passie wordt gekweekt en een heilige een mensch zonder menschelijke neiging, die van zijn kindsheid af mathematisch juist de daden doet, die voorgeschreven staan in een droog ascetisch boek. Het is gedeeltelijk de schuld hunner levensbeschrijvers, dat het beeld der heiligen zoo schromelijk misvormd in veler min of meer bewuste geesten kwam. Neen zoo'n pop is een heilige niet. Een heilige is een mensch met soms zeer sterke neiging voor het kwaad, zoowel als voor het goed, in wien voortdurend het lagere in wilde weerspannigheid opstaat tegen den geweldigen aan God gegeven wil, maar in wien die onweerstaanbare wil, pijnlijk dwingend en langzaam overweldigend, in het groote altijd en in het kleine altijd meer, zich zelven oefent om datgene te doen, wat hij in het diepste wezen van zijn eigen natuur als zijn plicht heeft gezien. En dit is niet alleen veel beter, maar veel schooner ook dan in soepele wispelturigheid zich mee te laten zwabberen met een altijd wisselend gevoel.

Met deze waarschuwing sluit ik dus deze beschouwingen over Kloos verzamelde artikelen: laat de vele katholieken, die deze artikelen moeten lezen — niet om zich te amuseeren, maar om er uit te leeren ter eere Gods — zich wel wachten, dat niet zijn absurde godsdienstige theorieën, die door hun verstand nooit toegang zouden vinden, binnengolven door hunne plantasie op de machtige deining van zijn proza.

J. HUDDLESTON SLATER.

WIJSBEGEERTE.

Ondoelmatigheid in de levende natuur. Rede, uitgesproken op 26 Maart 1906 door Dr. F. A. F. C. WENT, Rector Magnificus der Rijksuniversiteit te Utrecht. Utrecht, J. van Druten.

Het kan natuurlijk den beste overkomen, dat hij eens een minder gelukkig geslaagde redevoering houdt, en ik zou dan ook over deze rede gezwegen hebben, als ik niet meende hier een symptoom te constateeren van een tamelijk verspreide en zeer besmettelijke epidemie.

Een professor in de een of andere natuurwetenschap of in de medicijnen zal er niet licht toe komen om in het publiek te spreken over de Homerische Kwestie of over Administratieve Rechtspraak, maar om in zijn colleges zoowel als elders de moeilijkste philosophische en theologische vraagstukken ex cathedra te beslissen, zie, daartoe acht bijna ieder hoogleeraar zich bevoegd. En de mindere goden volgen het voorbeeld van boven en zonder ernstig onderzoek spreken zij het laatste woord over vragen, die alleen na lange en degelijke voorstudie begrepen kunnen worden. Vraag het eens aan die lui, die gelooven onwetenschappelijk vinden, wat zij eigenlijk onder gelooven verstaan, en ge zult domheden hooren, die een denkend mensch de haren te berge moesten doen rijzen.

Prof. Went heeft van vele planten schijfjes microscopisch onderzocht en van vele bloemen de stampers en meeldraden geteld en acht zich nu voldoende voorbereid om te spreken over doelmatigheid in de natuur. Als eindconclusie adviseert hij «het geheele begrip doelmatig of ondoelmatig uit de natuurwetenschap te verwijderen".

En waarom? Omdat er geen doelmatigheid in de natuur is? Neen: omdat er volgens hem ook ondoelmatige of niet volkomen doelmatige dingen in de natuur zijn. (Op dezelfde wijze stel ik voor, het begrip «groen» uit de natuurwetenschap te bannen, omdat er ook niet-groene dingen in de natuur zijn.)

En hoe wordt bewezen, dat er ondoelmatige dingen in de natuur zijn? Omdat — Prof. vergeet dat er nog veel dingen in de natuur zijn, die geen mensch, zelfs geen Hooggeleerde begrijpt — omdat Prof. niet van alle dingen de doelmatigheid inziet. Zoo is de gekleurde bloemkroon bij bloemen, die zichzelf bestuiven, «volmaakt doelloos», want de bloemkroon dient om insecten te lokken, die dan het stuifmeel van de verschillende bloemen op elkaar overbrengen, iets wat bij bloemen van genoemde soort natuurlijk niet noodig is. Of de bloemkroon ook nog voor iets anders kan dienen (al was het maar alleen om haar schoonheid te laten zien) wordt niet eens gevraagd.

Zoo meende men tot nog toe, dat de zoogenaamde gevleugelde vruchten de snellere verspreiding der soort ten doel hadden. Maar, zegt Prof. Went, in tropisch Azie groeit een boom, wiens gevleugelde vruchten hoogstens 100 Meter van den boom zijn aangetroffen. Nu ja, maar zonder die vleugels zouden ze wel ongeveer recht naar beneden gevallen zijn en op hoogstens 10 Meter van den stam te recht gekomen, en dat is in dit geval juist het doelmatige van die gevleugelde vruchten, dat de soort daardoor *tien keer zoo snel* wordt verspreid.

De overige voorbeelden zijn van dezelfde soort.

Zou het niet wetenschappelijker zijn, uit te gaan van het feit, dat in het algemeen de doelmatigheid in de natuur duidelijk te zien is, al zijn er ook onderdeelen, wier doel ons ontgaat; en daar-

uit te concludeeren, dat die wereld — waar alles, verscheiden als het is in natuur en kracht en afmeting en vorm, zóó eendrachtig elkander helpt om alles te brengen tot zijn doel, ondergeschikt aan het doel van het geheel, dat denkers haar hebben gehouden voor één wezen, den zichzelf ontwikkelenden algod — dat die wereld niet is ontstaan door het toevallig samentreffen van onderling onafhankelijke holderdebolder door elkaar tuimelende atomen, maar door den machtigen greep van een doelbewust werkende kracht.

J. Huddleston Slater.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Arthur Vermeersch, S. J. **La Question Congolaise.** 375 blz. met een kaart. 3 fr. 50. — Brussel, Ch. Bulens 1906.

Een boek van E. P. Vermeersch, den vermaarden Rechtsgeleerde, Doctor in Politieke en Sociale Wetenschappen, wekt steeds de grootste belangstelling. Ditmaal bedoelt hij veel meer dan de katholieke Missionarissen vrij te pleiten van de betichtingen die de Engelsche pers en de Onderzoekingscommissie hun ten laste hebben gelegd. Men weet dat vier rechters werden aangesteld en naar den Congo gezonden ten einde de zaken van dichtbij te bekijken, de beklagredens op te nemen en nauwkeurig verslag te geven over den algemeenen toestand. Men weet ook dat die heeren onderzoekers eenvoudig genoeg waren om zich door afgunstige Protestanten en liegende sta atsagenten op de mouw te laten spelden wat de eer der katholieke Missionarissen moest krenken; dat zij aan het toezicht over de Jesuitenmissie, twee, driemaal zoo groot als België, een vol uurtjen besteedden, aan de Missionarissen gehoor weigerden en er naderhand met scherp op schoten! De eer en den goeden naam der zendelingen hebben de katholieke dagbladen van België éénstemmig gewroken; afgevaardigde Arthur Verhaegen verdedigde ze in de Kamer en alle leden traden hem bij; kernachtige bijdragen verschenen in *Mouvement des Missions catholiques au Congo*, in *Missions belges de la Compagnie de Jésus* en andere tijdschriften, die de beschuldigingen tot gruis maakten; door het Beheer van den onafhankelijken Congo werd de eer der Missionarissen officieel hersteld. P. Vermeersch valt dat Beheer dan ook eigenlijk niet aan. Wat hij biedt is een grondige, breed opgezette, rechterlijke studie over het ontstaan in 1876 eener maatschappij ter beschaving van Midden Afrika, de ontwikkeling dier maatschappij tot onafhankelijken Congostaat, het samenkomen der Mogendheden rond de wieg van den pas geboren staat, zijn getrouw naleven tot 1891, zijn overtreden sindsdien, van de Berlijnsche bepalingen, die aan vreemden en inboorlingen vrijen handel waarborgden. Het Beheer gaf aan zijne agenten bevel geenen duim breed grond zonder zijn toelating af te staan en al het *onbezette* land verklaarde men staatseigendom. Maar welk land stond eigenlijk open en was zonder wettigen eigenaar het zij blanke of neger? Feitelijk ontnam men aan de negers wat hun toebehoorde; op hun eigen erf werden zij tot overgroote belastingen en tot slavenarbeid gedwongen; bijna de heele opbrengst waartoe zij alles hadden bijgedragen, grond en handarbeid, perste men hun af, ze vulde met goud de geldzakken van verachtelijke plunderaars die de negers onbeschaafd lieten en zich om dier ellendigen toestand weinig bekreunden. Euveldaden werden begaan; aan ontucht en dierlijkheid vierde men den teugel..... Al die wonden legt P.

Vermeersch bloot en peilt ze. Hij roept er den arts bij: de algemeene opinie en Z. M. den Koning. Hij zelf wijst op de geneesmiddelen. Zijn boek getuigt van zaakkennis en diepgaande geleerdheid. Daarenboven is het eene edelmoedige daad: het pleit voor onmondige negers tegen hunne verdrukkers.

Schuld en schande van die verdrukking druipen zij niet mede op de Missionarissen die ze verzwegen en op heel België?.... Over de misdaden die hun bekend waren hebben de Missionarissen zeer dikwijls klachten ingedragen bij wien het behoorde. Maar door 's lands uitgestrektheid en bij gebrek aan verkeersmiddelen kwam hun op verre na niet alles ter oore wat in verafgelegen gewesten gebeurde en daar juist pleegde men het meest misdaden en onrecht. Wat België betreft, men verlieze niet uit het oog dat de Congo tot nog toe geen Belgische kolonie is. Hij heeft er evenwel den schijn van. En daarom diende het land opmerkzaam gemaakt op de uitheemschen zoowel als op eenige ontrouwe zonen die het in zijne eer kwetsen en zijn vaandel bezoedelen.

Leuven. A. TAELMAN, S. J.

GESCHIEDENIS.

Amsterdamsche Bijzonderheden door W. J. HOFDIJK, DR. H. C. ROGGE, DS. A. LOOSJES, MR. N. DE ROEVER e. a. 1e — 10e bundel. Amsterdam, L. J. Veen. z.j. prijs per bundel g. 0.50.

Er komen altijd nog maar boeken uit, die niet graag willen weten hoe oud zij zijn, en daarom elk jaartal van verschijnen van hun titelblad weren. Welk nut in een dergelijke oude-jongejuffrouwachtigheid steekt, mogen de uitgevers uitmaken, voor de menschen die de boeken willen gebruiken, is het allervervelendst. Men moet zijn toevlucht nemen tot de Brinkmannetjes, en die leerden mij dan ook, dat deze bundeltjes uitkwamen tusschen 1898 en 1904, en dat er bereids een 11e bundel verschenen is, in 1904, dien de uitgever blijkbaar niet ter bespreking heeft ingezonden, evenmin als bundel 3, 4, en 6, ik heb ze ten minste niet ontvangen.

Een bespreking van het geheele werk is natuurlijk onmogelijk. Men kan slechts oordeelen over wat men kent. Maar de namen der schrijvers en medewerkers — Hofdijk, die reeds in 1888 overleed is er door een vers vertegenwoordigd — waarborgen veel goeds. Katholieken kan ik gerust stellen met de mededeeling, dat Mgr. Klönne en de Heeren Bern. de Bont en Sterck, ook hun medewerking hebben verleend.

Inderdaad zijn de «Amsterdamsche Bijzonderheden» dikwijls zeer belangrijk. Voor Amsterdammers, dat spreekt van zelf, maar ook voor alle liefhebbers van Vaderlandsche Geschiedenis.

Bizonder troffen mij de artikelen over de Amsterdamsche Joden, kwartjesmannen, het Aansprekersoproer, eene Schaking in de Achttiende eeuw.

Zeker, er is veel bij, dat nauwelijks, door zijn àl te groote bijzonderheid, nog belangstelling verdient. Maar dat is het lot van alle verzamelwerken. De grens tusschen het peuterig dilettantisme en de historie is moeilijk te trekken.

Opmerkelijk is het, dat de 9e en 10e bundel blijkbaar afzonderlijke uitgaven zijn van een jaarboekje, dat grooteren omvang had. Dit bleek mij uit de losse bladen, die aan het eerste vel vooraf-gaan, en uit het cijfer van het vel. Beide bundels beginnen met de laatste bladzijden van vel 5.

Daartegen heb ik nu geen bezwaar, maar wèl tegen het weglaten van de inhoudsopgave, die alléén in den eersten bundel gevonden wordt. Ook al mag

men het mengelwerk van het «Amsterdamsch Jaarboekje» afzonderlijk onder den naam van «Amsterdamsche Bijzonderheden» uitgeven, dan moest de uitgever zich toch de moeite getroosten voor deze separaat-uitgave, een afzonderlijken inhoud te laten drukken. Ook zou het goed zijn, een register op telkens tien bundels te laten maken, dan kunnen de historici gemakkelijker het verzameld materiaal gebruiken.

Eenige plaatjes versieren den tekst.

Zeer slordig is het weglaten van het rangcijfer der bundels.

Tegen een enkel zeer eenzijdig opstelletje als Dirk Duyvel, de watergeus, van P. J. Frederiks, dient gewaarschuwd te worden.

W. M. VAN ELTEN.

GENEESKUNDE.

Mijn Systeem. Dagelijks 15 minuten aan de gezondheid gewijd. J. P. Müller. Seijffardt's Boekh. Amsterdam 1906. f 1.35.

Dit boekje trekt door zijn geel met zwarte bandje in de etalages van alle boekhandels de aandacht van de voorbijganger, die belust is te weten wat er al zoo nieuws aan boeken uitkomt. Een kartonnen reclamekaartje, vermeldende de oplaag, die in 't buitenland 300000 exemplaren bedroeg en hier in Holland 1100 staat als 'n vlag die hier inderdaad de lading kan dekken er bovenop te prijken. Men kan dus wel begrijpen dat er wel iets bezonders aan moet zijn. En is dit zoo? Ziehier.

De schrijver, oud-luitenant der genie in Denemarken, komt hiermee tot de menschen spreken en 'n nieuw evangelie verkondigen, n.l. de reinheid des lichaams en de gezondheid des lichaams. Schrijver zelf zegt het op blz. 19 aldus: «Het »drievoudig hoofddoel van mijn systeem »is 't bevorderen van 1o de functies »van de huid, 2o de werkzaamheid der »longen 3o de spijsverteering." Ik voor mij zou er nog bij willen voegen, — iets wat van zelf spreekt, maar door velen vaak niet in die woorden gelezen wordt — de bevordering van de vroolijkheid en de opgewektheid en de werkkracht.

Immers: mens sana in corpore sano. Ik zelf beoefen reeds lang, veel van wat hier in extenso wordt besproken, maar sedert ik dit boekje heb doorgewerkt heb ik toch nog veel van schrijvers voorschriften overgenomen.

In het kort komt de inhoud — die met veel photo's verduidelijkt wordt — hierop neer: dagelijks eenige beweging, een koude afwassching en huid en buikmassage, gecombineerd met ademhalingsoefeningen.

Naast veelvuldige hygienische wenken, waar echter hier en daar de leek uit spreekt, wordt verder het geheele systeem uitgewerkt. Het boekje laat zich door z'n aangenamen toon gemakkelijk lezen en als men 't eenmaal heeft doorgewerkt, kan men met 't grootste gemak de oefeningen, bad en massage binnen een kwartiertje afhandelen.

De schrijver zelf predikt dit systeem als het alleenzaligmakende voor alle kwalen; ik zou echter willen beweren dat het voor gezonde menschen speciaal zeer is aan te bevelen. Natuurlijk geef ik den schrijver toe dat de hardingsmethode van jongs afaan toegepast, in hooge mate het weerstandsvermogen van den opgroeienden mensch vermeerdert, — iets wat natuurlijk reeds sinds lang bekend is.

De vertaling is goed.

Moge het de van ouds bekende Hollandsche zindelijkheid ook tot onder de kleeren doen doordringen.

S.

LETTERKUNDE.

Nederlandsche Klassieken, uitgegeven en met aanteekeningen voorzien, door Dr. Eelco Verwijs. In deeltjes van 75 ct. à f 1.—, bij A. Versluijs, Amsterdam.

Zwolsche Herdrukken, in deeltjes, gewoonlijk van 35 tot 70 ct. Een enkel (*Hoofts Warenar*) kost f 1.—, een ander (*Reinaert*) f 1.40, bij W. E. J. Tjeenk Willink, te Zwolle.

Nederlandsche Klassieken. Gulden-editie. Uitgegeven door H. Beckering Vinckers. Zaltbommel. H. J. v. d. Garde en Co. Per deeltje f 0.25.

Ziedaar eenige seriën, waarin onze beste nederlandsche literatuurproducten, vooral uit de 17e eeuw, worden uitgegeven. Er is alzoo overvloedige gelegenheid om met onze voortreffelijkste schrijvers kennis te maken niet alleen, maar ook om door vertrouwde bekenden bij hen te worden geïntroduceerd. Dat is altijd pleizieriger, dan dat men er alleen op af moet, om connexies met een vreemde aan te knoopen.

Wie zijn degenen, die zich hier als inleiders tot Vondel en andere aristocraten des geestes aanbieden?

De Gulden-editie (onpractische naam! Hij doet zoo licht aan een guldens-editie denken) heeft ontegenzeggelijk *dit* op de anderen vóór, dat zij door goedkoopen prijs (25 ct. p. deeltje) zoo verlokkelijk is. Niemand zal dan ook rouwkoop hebben, als hij voor een kwartje een volledig drama van Vondel of Hooft meedraagt, van inleiding en aanteekeningen voorzien. Maar hij heeft waar naar zijn geld. Geen al te mooie druk, geen al te diep-gaande noten, geen al te geleerde inleiding. Dit is, geloof ik, juist overeenkomstig het doel, dat de heer Beckering Vinckers, die zelf alle nummers bewerkt, zich met zijn uitgave voorstelt. De Gulden-editie bedoelt niet: taalkennis te verspreiden, of steentjes aan te dragen tot den opbouw der bibliografische en litterair-historische wetenschap.

De inleidingen zijn dus, op een enkele uitzondering na, terecht beperkt tot korte mededeelingen over de omstandigheden, waaronder het gegeven werk het licht zag. De onverteerbare geleerdheid over een 25-tal met elkander vergeleken drukken of over bekende en onbekende zegslieden, waaraan de dichter zijn gedachten zou kunnen hebben ontleend, wordt ons bespaard. De dichter wordt enkel heruitgegeven, om het schoone, dat hij biedt, voor iederen liefhebber bereikbaar en genietbaar te stellen.

De druk moge al niet mooi zijn, hij is voldoende duidelijk. En de noten staan *onder* den tekst, dat is een groot gemak.

Maar op de noten zelf is veel af te dingen. Ze zijn te ongelijkmatig. Nu eens geven ze niets meer dan een enkele vertaling, dan weer verwijzen ze naar analoge plaatsen of geven heelen of halven taalkundigen uitleg. Daar ontbreekt eenheid en draad. Ook is de keuze der uitgegeven stukken ondoelmatig. Wie Vondels *schoonheid* wil *genieten*, moet b. v. niet zijn Pascha ter hand nemen, wie zijn *ontwikkeling* wil *bestudeeren*, moet andere uitgaven dan die der Gulden-editie raadplegen. Wel zegt de uitgever op de tweede bladzijde zijner Algemeene Inleiding: »We hebben »gemeend niet alleen het beste te moeten »geven van ieder dichter, maar iets uit »alle tijdperken zijns levens. Belang- »wekkend toch blijft het waar te nemen »hoe gaandeweg het genie zich ontwikkelt." Doch dit is rechtstreeks in strijd met wat hij op de eerste pagina had betoogd. Daar heette het, dat de Nederlandsche Letterkunde sinds Vondel thans voor den eersten keer opnieuw een *Gouden Eeuw* beleeft. En daar »les génies se rencontrent" wil de uitgever

de moderne Gouden-Eeuwers in de gelegenheid stellen hun 17e eeuwsche collega's gemakkelijk te naderen en te genieten. Men ziet, dat klopt niet. Overigens is dit geheele algemeene voorwoord suffisant ingenomen met de ongehoorde voortreffelijkheid onzer moderne letterkunde. Dit was nu zoo erg niet, als daarbij maar niet alles wat tusschen Vondel en Kloos lag volslagen werd geignoreerd.

Wat betreft de *Zwolsche Herdrukken*, de prijs is hooger, maar de uitvoering netter en prettiger, de annoteering rijker en veelzijdiger.

Elk nummer is hier door een afzonderlijk deskundige bewerkt. En goed bewerkt. Wel vertegenwoordigen de uitgevers, op enkele uitzonderingen na een school; eene, die men de *Taal-en-Letteren-richting* der tegenwoordige Nederlandsche taalstudie zou kunnen noemen, maar dit streven heeft naast veel overdrevens, veel waars en goeds. Onder behoedzaam afwijzen van al het eerste, is het laatste te behartigen en over te nemen. Glossarium en noten bijvoorbeeld op no. 1 (Cats' Spaens Heydinnetje, door Dr. F. Buitenrust Hettema) zijn goed; daarentegen de Inleiding op datzelfde nummer, althans waar er sprake is van »de grondtrek van het Nederlandsche karakter: de romantiese trek naar het ongewone en stoute!" overdreven, ja geëxalteerd. Als nuchter proza-mensch eisch ik ook bij het heiligste en meest gerechtvaardigde enthousiasme, nuchtere waarheid, redelijkheid en werkelijkheid: »Daarom ben ik misschien ook nèt niet bevoegd om over enthousiasten als dr. Hettema en dichters als Cats te oordeelen." Best mogelijk, als ik alleen voor dichters en enthousiasten sprak — maar de meerderheid der Boekschouw-lezers, gelijk van het heele menschdom zal wel tot het ras der prozamenschen behooren. Deze zullen het Catsiaansch gezabbel (sit venia verbo!) van het *Spaensch Heidinnetje* ook maar half genietbaar vinden; doch hierover kunnen wij den *Zwolschen Herdrukken* geen verwijt maken. Deze toch dienen blijkbaar evenzeer om bestudeerd als om genoten te worden.

Nu zou het erg geleerd staan, als er hier een lijst volgde van nootjes en vertalingen, die anders en beter hadden kunnen gezegd worden. Dit is mooi voor een boekcritiek, waar de recensie de eventuëele leemten van het boek kan aanvullen, doch ondoenlijk bij de bespreking van een serie. In het algemeen mochten de ophelderingen van moeilijke plaatsen veelvuldiger, andere uitvoeriger zijn. B.v. in No. 6: de Poezië van Willem Bilderdijk door Dr. R. A. Kollewijn hadden wij gaarne het glossarium gemist voor eenigszins uitvoerige verklaringen.

Wat het gebruik der *Zwolsche Herdrukken* echter verdrietig maakt is de plaatsing der Aanteekeningen *achter* den tekst. Misschien, dat velen er in vallen (men kan het niet iedereen naar den zin maken!) maar menigeen zal het met mij vertwijfelend vinden: op elke pagina tal van sterretjes te zien prijken en te weten, dat die dingen verwijzen naar de Aanteekeningen *òf* het Glossarium, zonder nadere aanduiding en beide achter den tekst! Ga nu maar omslaan, zoowat na elken halven regel, en op twee verschillende plaatsen! Toch, zooals reeds gezegd: de gegeven stukken zijn èn om hun nette uitgave, èn om hun goede aanteekeningen, èn over het algemeen om de keuze, recht artistiek-litterair te *genieten*, terwijl daarnaast een ruim materiaal voor *taalstudie* geboden wordt.

Houden de beide besproken seriën zich op met den vorm zoowel als den

inhoud der stukken, de Gulden-editie vrij ongelijkmatig, de Zwolsche Herdrukken meer systematisch, de *Nederlandsche Klassieken* van Eelco Verwijs schenken in hun aanteekeningen weinig of geen aandacht aan den inhoud, doch wijden des te meer zorg aan uitleg en bespreking van den taalkundigen vorm. In dit opzicht staan zij dan ook bovenaan; hun doel is blijkbaar oog te geven op taalstudie in het algemeen en een wetenschappelijke inleiding tot het 17e eeuwsche taalgebruik in 't bijzonder. Doch men onderscheide.

Deze serie is oorspronkelijk in haar geheel alleen uitgegeven door Eelco Verwijs; allengs zijn de meeste nummers in tweeden of derden druk verschenen, elk afzonderlijk door bevoegde hand bezorgd. Daarom zijn de verschillende nummers ongelijk van waarde. De oorspronkelijke uitgaven toch, die met Verwijs' aanteekeningen prijken, staan verre bij de herdrukte ten achter. (Op het oogenblik is nog alleen Vondels' *Batavische Gebroeders* niet herdrukt.) Of Verwijs geen bevoegde hand was dan wel of in *zijn* tijd het peil der 17e eeuwsche taalwetenschap niet hooger stond, mogen anderen uitmaken, een feit is, dat de *Batavische Gebroeders* zoo als ze daar liggen, onbenullig en schoolmeesterachtig zijn geannoteerd. Verwijs was een goed Middelnederlandicus; hij had zich op dit neventerrein der 17e eeuw niet moeten wagen, of wel zich beter moeten toerusten. Doch Verdam, Stoet, Leendertz, Nauta, e. a. hebben degelijk werk geleverd. Dat er betwistbaarheden en fouten in staan, bewijst alleen, dat de linguistiek op het oogenblik nog jong is (ofschoon niet zoo héél jong) en in de veranderlijke groei-jaren verkeert. Zijn dus van zuiver taalwetenschappelijk oogpunt de *Nederlandsche klassieken* de beste der drie seriën, men vergete niet, dat zij op den litterair-artistieken *inhoud* der stukken in 't geheel geen licht laten vallen. Een ieder doe dienovereenkomstig zijn keus.

Nog een woordje moet gezegd over de al of niet leesbaarheid dezer werkjes in moreel opzicht. De Gulden-editie is nog niet ver genoeg gevorderd, om daaromtrent veel te kunnen zeggen. Van de beide andere seriën is de bruikbaarheid niet met eén woord te beduiden. En dit lijkt ook onnoodig. De *leeraar*, die een der nummers voornemens is te behandelen, zal zelf reeds genoegzaam den inhoud kennen, om zelf ook te kunnen uitmaken of het stuk zijner keuze voor *gymnasiasten* geschikt is. Zeker *niet*, b. v. Asselijns Jan Klaasz. of Breero's Spaansche Brabander. Zeker *wel:* Vondels Batavische Gebroeders. Voor taal- en literatuurminnaars, die zonder leiding werken is in het algemeen geen norma aan te geven. Hier komen staat, leeftijd enz. te zeer in aanmerking.

K. L. K.

Sophocles' Antigone. metrisch vertaald door Dr. J. L. Chaillet, Conrector aan het gymnasium te Sneek. Amsterdam, Versluys 1906. f 0.75, geb. 1.15.

Slechte Hollandsche vertalingen van de Grieksche en Latijnsche klassieken bestaan er in overvloed, leesbare niet veel, goede zeer weinig, mooie in 't geheel niet.

De Antigone-vertaling van Dr. Chaillet behoort mijns inziens tot de goede, en staat ver boven die van Prof. van Leeuwen, die (met alle respekt voor zijn buitengewoon groote kennis van het Grieksch) nauwelijks tot de leesbare behoort.

De menschelijke eigenwaan gaat n.l. zoover, dat de vertalers maar niet schijnen te begrijpen, dat Sophocles een veel grooter dichter is dan zij

zelf, dat dus *iedere* afwijking van het oorspronkelijke, die niet een absoluut noodzakelijk gevolg van het verschil tusschen Grieksch en Hollandsch is, niets anders dan *verlies* kan zijn. En die »noodzakelijke gevolgen» zijn zeldzaam, want de taal van Sophocles is in al haar schoonheid zoo eenvoudig-natuurlijk, dat men bijna al een Hollandsche zin krijgt door de eerste beteekenissen van alle Grieksche woorden maar gewoon naast elkander te zetten. Zoo zegt Antigone na geklaagd te hebben, dat zij onrechtvaardig wordt gedood: (vs. 925)

ἀλλ' εἰ μὲν οὖν τάδ' ἐστὶν ἐν θεοῖς καλὰ
παθόντες ἂν ξυγγνοῖμεν ἡμαρτηκότες

Als men dit nu absoluut letterlijk woord voor woord vertaalt (om den contekst moet mijns inziens *ἀλλ'* onvertaald blijven), krijgt men:

„Als dit dan bij de goden schoone daden zijn, 1)
Zal 'k lijdende bekennen, dat 'k gezondigd heb."

De bedoeling is duidelijk: »Als ik schuldig ben, zal ik zeker door lijden en dood tot inzicht en bekentenis van die schuld gedwongen worden, en als ik ook dan geen schuld inzie en beken, is dat een bewijs voor mijn onschuld».

Prof. van Leeuwen maakt daarvan:

„*Heet* dat daarginds *vergelding*, ja dan is mijn daad
Een *dwaling* en mijn straf de *weg* tot schuldbesef."2)

Men behoeft maar even te vergelijken, om te zien, dat Prof. v. L alleen maar min of meer de hoofdgedachte van Sophocles' verzen weergeeft en zich om de détails in 't geheel niet bekommert. Vooral dat mooie beeld van de *weg* is van Prof. zelf: althans bij Sophocles staat het niet.

Dr. Chaillet zegt beter:

Maar *keuren dit de goden goed*, dan wil ik *graag*
Bekennen, dat 'k misdreef en *boet door eigen schuld.*

Evenwel ook hier staat het gecursiveerde niet bij Sophocles. Vooral het weglaten van heel het idee, «*door lijden gedwongen* tot bekentenis» is verdwenen en in plaats van gedwongen, doet zij het «*graag*»

Kloos, waar hij prof. v. Leeuwen zeer juist critizeert, zegt het nog beter:

„Maar indien dit dan bij de goden *billijk* heet,
Moge ik in 't *sterven* leeren dat 'k gezondigd heb.

Ook «billijk» en «sterven» maakt hij er bij. Dat «*Moge*» voor »zal» is te wijten aan zijn onvoldoende kennis van 't Grieksch. De optatief van den aoristus met *ἂν* beteekent «kan» of «zal», maar nooit «moge».

Hetzelfde gebrekkige weergeven vooral van de beeldspraak vinden we wel meer bij Dr. Chaillet. Zoo noemt Sophocles de zon «het oog van den gouden dag» (vs 102). Dr. Chaillet vervangt dat door de traditioneele «gouden dagvorstin». Sophocles, het vijandelijk leger in zijn blinkende wapenrusting met een witte arend vergelijkend, zegt dat die arend begeerig de stad «omgaapte». Dr. C. vindt dat wel wat stout en zegt, dat hij de stad «dreigde.» Ook vers 132, sq.

Zeus wierp met bliksemschicht
In 't stof hem, die, zijn *doel* nabij
Reeds *'t blijde lied der zege zong*".

wordt eenvoudig belachelijk, als men bedenkt, dat hier het beeld gebruikt wordt van iemand, die bij een wedloop «op het oogenblik dat hij de *eindstreep* gaat raken, terwijl de *zegekreet* reeds van zijn lippen wil, door Zeus' geslingerd vuur getroffen wordt». Om van dat mooie «in 't stof werpen» nu maar te zwijgen, hoe kan iemand, die in volle vaart aan 't loopen is, nu toch zoetelijk sentimenteel reeds «het blijde lied der zege zingen»?

De inleiding van Dr. Chaillet is zoo kort, dat ik de lange aanmerking, die ik over het slot ervan op 't hart heb, maar inhoud en eindig met een aan-

1) De daad van Creon, die haar ter dood laat brengen.
2) Wat het meest van het grieksch afwijkt is in de citaten cursief gedrukt.

beveling van deze toch werkelijk goede vertaling.

J. HUDDLESTON SLATER.

ROMANS EN NOVELLEN.

De Voorbijganger, door MAURITS WAGENVOORT, uitgegeven door H. J. W. Becht te Amsterdam, beslaat twee vrij stevige mooi gedrukte boekdeelen, elk 270 bladzijden en kost slechts f 5,50.

Indien 't nu zeker was, dat deze prijs als lezerverschrikker dienst zou doen, kon ik me van verdere bespreking onthouden. Vermoedelijk evenwel rekenen uitgever en auteur op het succes aan schrijvers-*ploerten* in zekere kringen ten deel gevallen.

Wat den vorm betreft, wil ik gaarne bekennen dat dit Hollandsch ongetwijfeld van 't zuiverste en beste is in deze eeuw geschreven. Met een tikje overdrijving heeft een bewonderaar verzekerd, dat het Hollandsch hoogtij viert onder deze hand.

Hier komt het evenwel vooral neer op den inhoud. In hoever nu de te Smyrna vroeger of nog verblijvende Hollanders, uit wie de typen van dezen roman genomen zijn, in dit boek zich zullen verkneukelen, weet ik zelfs bij benadering niet.

Wellicht spreken de ultra-liberale tijdschriften en bladen weer van «meesterlijk weergegeven verdorvenheid,» van «een zonderling talent» van «een der beste letterkundige scheppingen van dezen tijd.»

Doch de vraag, of dit boek tevens genietbaar is voor wie niet houdt van bedenkelijke matrozen-aardigheden en er minder voor voelt, of de Hollanders te Smyrna in hunne moedertaal worden onderwezen, kan beslist ontkennend beantwoord worden. Zelfs al brengt men, dewijl lust en moed om verder te gaan ontbreken, de lezing van het eerste deel niet ten einde, men weet genoeg om alwie naar Maurits Wagenvoort's jongste schepping vraagt, de kennismaking met de werken van dit zonderling talent te ontraden.

W. VAN NIEUWENHOFF S. J.

Achter de schermen, door LUIS COLOMA, S. J. vertaald door W. VAN NIEUWENHOFF S. J. Leiden, J. W. van Leeuwen, 1906. VII, 145 blz. met een portret, f 1.

Op het portret voorin staat het onverbiddelijke gezicht van Pater Coloma, door hardnekkige boetvaardigheid afgemat, door veel lijden in pijnlijk-geduldigen plooi getrokken, en toch in al zijn ernst ieder oogenblik tot een spottend lachje gereed. En even onverbiddelijk spottend of ernstig treurend volgen dan de beide verhalen, waarvan het eerste een bepaald soort van bals, het tweede de gevolgen van een slechte opvoeding hekelt.

De karakters staan prachtig tegenover elkaar: de gravin de Santa Maria, die van niemand kwaad kan denken en de nonnen-rector, die haar aan het verstand tracht te brengen, dat »de vijanden der ziel niet wereld, duivel en.... marsepein heeten».

Daarnaast de drie zusters: de naief onschuldige Blanca, de mondaine Adelita, en Ritita, wier hondje *Nana* heet. En zoo meerdere.

Dat het boek een vertaling is, vermindert voor dit geval de waarde niet, want het is een vertaling van Pater van Nieuwenhoff. Daarom verdient het met de overige door Pater van N. vertaalde werken van Coloma wat meer gelezen te worden dan met zulke echt katholieke boeken pleegt te geschieden. Alleen voor kinderen (maar ook voor kinderen alleen) is het geen lectuur.

J. HUDDLESTON SLATER.

KORTE INHOUD VAN WETENSCHAPPELIJKE RECENSIES.

GODSDIENST.

Theologia moralis universa. Auctore R. P. Thimotheo a Podio-Luperio O. F. M. Cap. 3 tomi, 8o (670, 672 e. 678) Parisiis 1904. Beauchesne.

In dit boek is rekening gehouden met een zoo vaak geuite wensch en de Moraal behandeld uit het oogpunt der Deugdenleer (in tegenstelling met Plichten- of Zondenleer). Overigens is de casuisistisch-praktische methode gevolgd; bij meer ingewikkelde vragen zijn de gronden voor de verschillende zienswijzen aangegeven.

Stimmen aus Maria Laach. LXX. 4.

Medicina pastoralis in usum confessariorum II. Auctore sacerdote Joseph Antonelli. Romae, Pustet. 1905.

De vraagstukken zijn wel wetenschappelijk behandeld, maar niet ordelijk gerangschikt.

Etudes, 5 Mei. (A. du Villez.)

Probabilismus vindicatus ab Augustino Lehmkuhl. 8o (126). Friburgi Brisgoviae, 1906. Herder. M. 1.80.

Een antwoord op de geschriften van de Redemptoristen P. Ter Haar en P. Wouters. Rustig en waardig van toon en sterk door de kracht der principen en niet te doorbreken logische bewijsvoering. Als bijzonderheid wordt nog vermeld dat in Rome niet alleen door Jesuiten, maar ook aan het Seminarie van Rome, bij de Propaganda, aan het Minerva-College (Dominikanen) het Probabilisme geleeraard wordt.

Stimmen aus Maria Laach. LXX. 4.

Does it matter much what I believe, door B. J. Otten S. J. Herder. St. Louis 15c.

Goed geschreven; uitstekend geschikt in een tijd nu godsdienstig indifferentisme en agnosticisme telkens meer veld winnen. Zoowel Katholieken als Protestanten moeten het lezen.

The Catholic Fortnightly Review. 15 April.

The Trial of Jesus Christ before Pilate. A Study in Juridical Arrogance and Pharisaical Justice, door Andrew Klarmann A. M. (Fr. Pustet and Co., New-York and Cincinnati.)

Naar de leiding van het Evangelie het Lijden O. H. volgend, is het boek geschreven in heldere taal en niet zonder pathos; vele lezers zal het belang inboezemen.

The Catholic Fortnightly Review. 15 April.

Kirchliches Handlexicon. Ein Nachslagebuch über das Gesamtgebiet der Theologie und ihrer Hilfswissenschaften, door Dr. Michaël Bachberger. Munich, Allgemeine Verlags Geselschaft. 1905.

Kort maar niet oppervlakkig, zet deze dictionnaire zelf de hoofdzaken uiteen, en wijst aan, waar men de ondergeschikte punten behandeld kan vinden.

Etudes, 5 Mei. (Jules Doizé).

The Familiar Instructions on the Commandments of God and the Church door een Katholiek Priester. (Fr. Pustet and Co. 10 cts.)

Verdient een ruim aantal lezers. In vlotte stijl geschreven zal dit boek, dat zich hoofdzakelijk richt tot jongens en meisjes, die de school verlaten, voor hun blijven een vademecum door het leven, een betrouwbare gids en raadsman, die hunne plichten hun voor oogen houdt.

The Catholic Fortnightly Review. 15 April.

Des graces d'oraison. Traité de théologie mystique, door Aug. Poulain S. J. 5e édition. Paris, Retaux 1906. 8o. XVI, 600 blz. 7 fr. 50.

Dat werk, dat voor het eerst verscheen in 1901 en nu zijn 5e editie heeft, wordt het best gekarakteriseerd door de woorden, die Kardinaal Steinhuber, prefect van de congregatie van den Index, aan den auteur schreef: „De biechtvaders en leidslieden in het geestelijk leven zullen er overvloedig de noodige verlichtingen en raadgevingen putten, om de talrijke ingewikkelde vraagstukken, die zij ontmoeten, op te lossen. Wat mij vooral bevalt is de eenvoud, de helderheid, de nauwkeurigheid der uiteenzetting."

Études, 5 Mei.

„Herr, den du lieb hast, der ist krank!" Ein Trostbüchlein für Kranke von P. Hermann Koneberg O. S. B. Dritte Auflage 16o. Regensburg. 1905. Mainz. M. 1.—.

Een kort en praktisch boek dat zonder bezwaar aan een zieke kan gegeven worden en daarbij gedrukt in groote, frissche letter zoodat zieken het gemakkelijk lezen kunnen.

Stimmen aus Maria Laach. LXX. 4.

WIJSBEGEERTE.

Compendium Philosophiae Scholasticae, door Rev. P. J. Lottini. Florence, Paris, Lethielleux. 2 Dln. 12o. 7 fr.

Introductio ad Sacram Theologiam. 7 fr.; **Institutiones Theologiae dogmaticae specialis.** 6 fr. Zelfde schrijver en uitgever.

Grondige kennis van de scholastieke philosophie en theologie en betrekkelijke kortheid zijn de verdiensten van deze werken. Jammer dat de schrijver de systemen van zijn nieuwere tegenstanders minder grondig bestudeerd heeft en zelfs over Kant zegt: „objecta realia extra mentem non existunt juxta Kantium."

Etudes 5 Mei. (L. de Grandmaison.)

La Théorie Physique, son objet et sa structure, par P. Duhem, professeur de physique théorique à la Faculté des sciences de Bordeaux. 8o, 450 blz. Paris, Chevalier et Rivière. 1905.

De theorie van Duhem is, dat de natuurwetenschap zich moet beperken tot het classificeeren der feiten en wetten, zonder naar de oorzaken dier feiten na te vragen. Duhem is goed philosoof en streng peripateticus.

Revue des Questions Scient. 20 April. (P. C.)

Attitude of Catholics towards Darwinisme and Evolution door H. Muckermann S. J. (St. Louis Mo., and Freibourg, Baden: B. Herder 1906. Prijs 75 cts.)

Nu ieder ontwikkelde Katholiek vertrouwd moet zijn met de Evolutietheorie, die in de handen van de vijanden der Kerk een krachtig wapen is om het geloof in een bovennatuurlijke openbaring te bestrijden, is het van zeer veel belang te weten in hoeverre een katholiek met die theoriën mee mag gaan. In dit boek zal men een welkome handwijzer vinden.

The Catholic Fortnightly Review. 15 April.

Untersuchungen zum Sokrates-Prozesse. Wien (Sitzungsberichte der Kais. Akademie). 1902. 64 blz.

Schrijvers meeningen zijn meer nieuw dan logisch, en verraden soms een te geringe kennis van Grieksche toestanden.

Archiv für Geschichte der Philosophie 4 April. (H. Gomperz.)

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Mon ambassade en Allemagne (1872—73) door de Vicomte de Goutant Biron — met een voorwoord en aanteekeningen van M. André Dreux, 1 vol in 8o; Plon.

Franschen, meent M. Dreux terecht, zullen deze bladzijden niet zonder ontroering lezen. Zoover zal allicht niet ieder komen, maar toch, gelet op het tijdstip van „Mon Ambassade" zullen geschiedenis-beoefenaars er wel interessante dingen in vinden.

Revue des deux Mondes, 15 Mei 1906.

Die Alkoholfrage. Von P. Hübscher. gr. 8o (28) Brockau in Schlesien 1905. Dodeck 30 Pf.

Een populair geschrift ter bestrijding der Alkohol en ter onderwijzing in de zedelijk en economisch schadelijke gevolgen van overmatig Alkoholgenot.

Stimmen aus Maria Laach. LXX. 4.

Der Socialdemokrat hat das Wort! Die Socialdemokratie beleuchtet durch die Aussprüche der Parteigenossen. Von Dr. Engelbert Käser. Dritte, vermehrte und verbesserte Auflage. 8o (XII u. 228). Freiburg 1905, Herder M. 2. geb. in Leinwand M. 2.50.

Niet één, maar wel twintig voorname Socialisten zijn hier aan 't woord. Voor ieder die zich hetzij als wetenschappelijk man, hetzij als propagandist met het Socialisme bezig moet houden, onontbeerlijk.

Stimmen aus Maria Laach. LXX. 4.

Die Sociale Frage der Gegenwart von Standpunkte des Christentums. Von Dr. F. M. Schindler, Professor der k. k. Universität Wien.

8o (IV u. 192) Wien 1905. Opitz Nachf. Kr. 3.60.

Dit voldragen werk kan niet alleen hem aanbevolen worden, die verlangt een grondige studie te maken der sociale vragen, maar ook aan hem die slechts verlangt een klaar en helder overzicht daarvan te hebben.

Stimmen aus Maria Laach. LXX. 4.

GESCHIEDENIS.

Questions d'Histoire et d'Archéologie chrétienne, door Jean Guiraud. Parijs, Lecoffre. 12o.

De eruditie en onpartijdigheid, waarmede de meest betwiste vraagstukken behandeld zijn, verdienen allen lof.

Le Correspondant. 10 Mei.

Geschichte der neuesten Zeit. Von der groszen Französichen Revolution 1789 bis zur Jetzzeit, von Dr. Widemann, Kgl. Gymnasialdirektor. München, Allgemeine Verlagsgesellschaft. Lieferung à M. 1.— ; in Halbfranz geb. M. 12.50.

Wat den inhoud zeker tot aanbeveling strekt is voor alles achting voor Christendom en Kerk, zin voor waarheid en recht en gezonde opvatting op elk gebied des levens. De illustreering is goed en de prijs, in verhouding met hetgeen geboden wordt, werkelijk gering.

Stimmen aus Maria Laach. LXX. 4.

Wandlungen, Lebenserinnerungen von Karl Jentsch II Bnd. Leipzig, Grunow.

Door onbuigzame waarheidsliefde weet Jentsch in een autobiographie waarheid en verdichting streng te scheiden. Hoewel afgevallen van de kath. Kerk, doet het weldadig aan, dat hij geen spotter is geworden. Op zijn manier ijvert hij voor de oplossing der sociale kwestie.

Hist. Pol Blätt. 1 Mai 1906 : 714.
(Jerger-Schwennenbach).

Mme Cravenintime, door Eugène Flornoy. 12o. Paris, Librairie des Saints-Pères.

Het talent van E. Flornoy was uitmuntend geschikt om de schrijfster van „Récit d'une soeur" persoonlijk met hare talrijke lezers in kennis te brengen.

Le Correspondant, 10 Mei.

AARDRIJKSKUNDE.

W. Hentze: Am Hofe des Kaisers Menelik von Abessynien. Leipzig (geen jaartal) 4 mk.

De schrijver, die als ingenieur in Addis Abeba leefde, vertelt eenvoudig, onopgesmukt, wat hij daar gezien heeft. Het karakter der inboorlingen, die hem erg hinderden, wordt wel wat ongunstig beoordeeld.

Peterm. Mitth. 1906 lit. 254.
(K. v. Bruchhausen.)

C. Beccari S. J.: Rerum Aethiopicarum Scriptores Occidentales inediti a saeculo XVI ad XIX. Rome 1905. (Band II en III ieder 15 lire.)

Deze banden zijn 't vervolg op het in 1903 verschenen werk : Notizie e saggi di opere e documenti inediti riguardanti la storia d'Etiopia durante i secoli XVI, XVII e XVIII. (Rome 30 lire. (1)

„Un piccolo lavoro", zei de schrijver, doch inderdaad een reuzenwerk (de inhoud der nog te wachten banden IV tot XVI wordt reeds aangegeven) getuigend van grenzenloosen ijver, en dat der wetenschap uiterst veel nieuwe documenten geeft.

Peterm. Mitth. 1904 lit. 461 en 1906, lit. 256.

H. J. Morgan en **L. J. Burpee:** Canadian Life in Town and Country. London 1905 3 sh. 6.

Fijn geillustreerd, met een reeks belangwekkende hoofdstukken over handel, verkeer, etc. De Indianen en de Fransch-sprekende Canadeezen worden voortreffelijk besproken.

Peterm. Mitth. 1906 lit 300.
(K. Sapper.)

Emille Valet: La Colonisation Française en Nouvelle-Calédonie. Paris 1905 1.25 frs.

Deze interessante schets der Fransche

(1) De recensent, die dit werk in de Mitth. bespreekt, Karl von Bruchhausen meent zijn twijfel te moeten openbaren omtrent de oprechtheid van den schrijver. Het S. J. achter den naam heeft hem gewaarschuwd, en hij vermoedt dat, wat den Jezuïten minder eer zou brengen, met opzet is weggelaten. »Das Imprimatur der Oberen war nötig!" E. v. M.

boevenkolonie bevat veel goede opmerkingen, vooral over de koelie-vraag.
Peterm. Mitth 1906 lit. 286.

Theod. Roosevelt: Jagden in Amerikanischer Wildnis. Berlin 1905. 11 mk.
Een Duitsche vertaling van de 3de editie der bekende, frisch geschreven, interessante schetsen van president Roosevelt.
Peterm. Mitth. 1906 litt. 317.

D. T. Hanbury: Sport and travel in the Northland of Canada. London 1905 16 sh.
Prachtig geillustreerde, uiterst boeiende beschrijving van jachtavonturen en reizen in N. Canada. De schrijver is een sportman, geen geleerde, maar ook de geograaf kan uit dit werk veel leeren.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 301.

H. Russier: Le Partage de l'Océanie. Paris 1905 12 frc.
Mooi geillustreerd, interessant werk, dat, behalve de volledige ontdekkingsgeschiedenis, een goede schets geeft van de eilanden en hun bewoners.
Peterm. Mitth. 1906 lit 264.
(Zimmermann)

A. C. Laut: Vikings of the Pacific. The adventures of the Explorers, who came from the West eastward N. York 1905 $ 2.
Wel niet volledige, maar toch alleszins voldoende ontdekkingsgeschiedenis van Noordwest Amerika (Bering, Drake, Cook, Vancouver etc.). De illustraties konden beter zijn. Litteratuur-opgaven ontbreken.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 299.
(Hantzsch).

J. Machat: Les Rivières du Sud et le Touta-Djallon. Paris 1906.
Uitstekende monographie over dit gedeelte van Fransch Guinea.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 240 (Hahn)

L. Songy: Au Sénégal. Paris 1905.
Voor jeugdige lezers bestemde en goed bewerkte reisbeschrijving.
Peterm Mitth. 1906 lit. 233 (Hahn)

Leo Friesz: Neu-Caledonien nach seiner Natur, Geschichte und Bedeutung. Bonn 1905.
Meesterlijke dissertatie van een leerling van prof. Rein.
Peterm. Mitth. lit. 283 (Reinecke.)

John Scudder Mc Lain: Alaska and the Klondike. New-York 1905. $ 2.
Beschrijft een reis van Saetle naar Dawson en langs de Jockon, waarbij goede schetsen gegeven worden van de goudwasscherijen, visscherij etc. De schrijver is een journalist.
Peterm. Mitth. 1906 literaturb. 297.
(Aur. Krause.)

Abbé Marin: Vie, travaux, voyages de Mgr. Hacquard, des Pères Blancs (1860—1901) d'après sa Correspondance. Paris 1905. 18 frs.
Dit mooi geïllustreerd werk beschrijft het leven en den arbeid van den bekenden apostol. vicaris van Fransch Soedan, die o a. deelnam aan de Sahara-expedities van Méry en d'Attanoux, en die, na 22 jaren in Afrika te hebben geijverd, den 4den April 1901 in den Niger den dood vond. Wetenschappelijk nieuws brengt het werk niet.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 232 (Hahn).

Max Schmidt: Indianerstudien in Zentralbrasilien. Berlin 1905. 10 mk.
Boeiende schetsen van eenige wilde stammen in den staat Matto Grosso (o. a. de Bakaïri aan de Paranatinga; de Goeatosi, water-nomaden bij de San Lourenço etc.). Voor ethnografen vooral zeer aan te bevelen.
Geogr. Zeitschr. 1906 IV.
(P. Ehrenreich.)

F. Frech: Aus der Vorzeit der Erde. 61ste deel van de collectie: (Aus Natur und Geisteswelt.) Leipz. 1905. 1.25 mk.
Zes goede, populaire voordrachten over vulkanisme, ijstijden (Frech's theorie), berg- en dalvorming, erosie en koraalformatie (Darwin's theorie).
Geogr. Zeitschr. 1906 IV.
(Philippson.)

A. Demangeon; La Picardie et les régions voisines. Paris 1905.
Opgewekt geschreven, echt geografisch, degelijk werk, waaruit veel valt te leeren.
Geogr. Zeitschr. 1906 IV. (F. Hahn.)

Th. Fischer: Mittelmeerbilder. Teubner 1906. 6 mk.
Rijke, interessante verzameling van

de oudere en nieuwe opstellen, in de laatste jaren door den zoo verdienstelijken kenner der »Mittelmeerländer" uitgegeven.
Geogr. Zeitschr. 1906 IV.
(Philippson.)

E. von der Nahmer: Vom Mittelmeer zum Pontus. Berlin 1904, 6 mk.
De reis, in dit boek goed beschreven, ging door Klein-Azië, (van Smyrna over Konia en Kaisarieh naar Samsoen aan de Zwarte Zee), hier en daar op minder bezochte wegen.
Geogr. Zeitschr. 1906 IV. (Ruge.)

NATUURWETENSCHAP.

La Science Moderne et son Etat Actuel, door Emile Picard, membre de l'Institut, professeur à la Sorbonne. 18o. 299 blz. Paris, Flammarion, 1905.
In een deeltje van 300 bladzijden de resultaten der geheele natuurwetenschap en de groote stroomingen van ideeën, die er uit voortvloeien, te condenseeren, was geen gemakkelijke taak, en M. Picard heeft er zich tot aller bevrediging van gekweten.
Revue des Questions Scient. 20 April. (G. Lechalas).

Lehrbuch der Analytischen Geometrie. Erster Band. Geometrie in den Grundgebilden erster Stufe und in der Ebene, door L. Heffter, Professor an der Universität Kiel, und C. Koehler, Professor an der Universität Heidelberg. 8o, XVI, 526 blz. Leipzig en Berlin, B. G. Teubner 1905.
Wel systematisch als leerboek ingericht, maar niet voor eerstbeginnenden geschreven. Zeer wetenschappelijk en oorspronkelijk opgezet.
Revue des Questions Scientifiques, 20 April. (H. B.)

LETTERKUNDE

Correspondance entre Mademoiselle de Lespirasse et le Comte de Guibert, uitgegeven door le Comte de Villeneuve-Guibert. 1 vol. in 8o. Calmann Lévy.
Deze liefdesbrieven zijn uitgegeven door den achterkleinzoon van Guibert. De brieven van *haar* zijn vroolijk, ernstig, spottend, warm, nu eens vol zachtheid, dan weer vol kracht en energie, terwijl die van *hem* een kijk geven op het mondaine en politieke leven van dat tijdperk.
Revue des Deux Mondes, 15 Mei 1906.

Aimer, door M. Stephen Légard. 1 vol. in 8o, Hachette.
Een passie-tocht gaat door deze welluidend klinkende verzen, wier bijna klassieke eenvoud en adel van gedachten hun schrijver rangschikken onder de uitstekendste dichters, die in Frankrijk het sonnet beoefend hebben.
Revue des deux Mondes. 15 Mei 1906.

OPVOEDING.

Les Jeux de collège, door Ch. de Nadaillac et J. Rousseau. Bruxelles, Albert Dewit.
Theoretisch en practisch tegelijk, is dit boek uiterst nuttig voor hen die jongens aan 't spelen te houden hebben.
Le Correspondant, 10 Mei.

KORTE INHOUD VAN ROMANRECENSIES UIT VERTROUWBARE KATHOLIEKE TIJDSCHRIFTEN.

FRANSCH.

L'Offensive, door Albérich-Chabrol. 18o. Paris, Hachette.
Aardige en onschuldige liefdesgeschiedenis.
Le Correspondant, 10 Mei.

Le Mariage d'un réactionnaire, door René Teissier. Paris, Fontemoing.
Deze roman is gezellig, interessant en verstandig.
Le Correspondant, 10 Mei.

Doit on aimer? door George Sauvin. 3 fr. 50. Plon Paris.
Sauvin toont den moed om de

ware stelling te verdedigen. Bij zijn bewijsvoering lascht hij echter tafereelen in, die het boek voor velen ongeschikt maakt.
Mois litt. et pitt. mai 1906. (Emmel).

L'Eternelle Méprise, door Mme Meunier Surcouf, 3 fr. 50. Flammarion Paris.
Het verhaal van echtgenooten die elkaar niet begrijpen. Het komt zelfs tot scheiding, waarna eindelijk weer een innige hereeniging. Hoe goed ook geschreven, is deze roman niet voor een ieder leesbaar.
Mois litt. et pitt. mai 1906. (Emmel).

Le Roman d'une Mère, door Paul Célières. 3 fr. 50. Hennuyer, Paris,
Dit is de elfde uitgave en dit is ten volle verdiend.
Mois litt. et pitt. mai 1906. (Emmel).

Le Précurseur, door Fréhel. Plon Paris.
Deze roman stoot onze katholieke opvatting. Frehel toont zich vooral een vijand van het kloosterleven.
Mois litt. et pitt. mai 1906. (M. L).

La Failitte de Jacques Leblay, door Pierre Le Rohu. Perrin. Paris.
Deze roman verdedigt in mooien stijl een zeer juiste stelling, maar vordert een zekere rijpheid.
Mois litt. et pitt. mai 1906. (Emmel).

L'Iris bleu, door Marthe Lachèse. Gautier, Paris, 3 francs.
Boeiend verhaal, dat evenveel succes verdient als zijn voorgangers.
Mois litt. et pitt. mai 1906. (Fmmel).

Guénola, door Maryan. Firmin-Didot. Paris.
De naam Maryan is en blijft ook hier een aanbeveling voor het boek.
Mois litt. et pitt. mai 1906. (M. L.)

Aventures étonnantes de M. et Mme Anor door d'Estrées-Guyencourt. Librairie des Stes Pères. Paris.
Een werk vol gezonde en gepaste geestigheid en met tafereelen uit onzen tijd.
Mois litt. et pitt. mai 1906. (C. R.)

Reine et Sabots door Toudouze, 2 francs. Hachette, Paris
Opgewekt en gezond opgevat verhaal, dat alle aanbeveling verdient.
Mois litt. et pitt. mai 1906. (N. D).

Parpailhol, door Maurice le Baumont, Henri Gautier. Paris, 3 francs.
De heele geschiedenis loopt goed af en laat niets dan goede indrukken na.
Mois litt. et pitt. mai 1906 (R. C.)

Une jeune fille, door Damar. A. Hatieu, Paris.
Boek zonder God of godsdienst, overigens niet kwaad, maar zuiver naturalistisch.
Mois litt. et pitt. mai 1906. (Emmel).

Une idylle dans un drame, door Ernest Daudet. Mame. Tours.
Reeds genoegzaam bekend. Iedereen kan het lezen.
Mois litt. et pitt. mai 1906. (M. L).

Les Lions, door Paul Adam. Ollendorff. Paris.
Een werk vol innerlijke grofheden.
Mois litt. et pitt. mai 1906. (G. L.)

DUITSCH.

Das letzte Märchen. Ein Idyll von Paul Keller. 8o. (370) München (O. I.) Allgemeine Verlagsgesellschaft. M. 4,50.
Het moderne leven, zooals het reilt en zeilt, en vooral het journalistieke leven met z'n nijd, ijverzucht, concurrentie en ijdelheid wordt hier in den vorm van een sprookje behandeld. Over het algemeen goed verhaald, maar hier en daar wat al te gekunsteld, en dan een sterk satiriken bijsmaak.
Stimmen aus Maria Laach, LXX, 4.

ENGELSCH.

Cross and Chrysanthemum, door Jos. Spillmann S. J., Freiburg, Herder, 1906 s. 1.
Een goede vertaling van een van de beste romans van Pater Spillmann. Het speelt tijdens de christenvervolging in Japan.
The Catholic Forthnigtly Review. 1 Mei.

TIJDSCHRIFTEN.

ALGEMEENE.

Studien. Dl. 66, Afl. 2.
De photographie der hemellichten, door Fr. de Bruijn. De dramatiek van Corneille, door R. de Grave. De Simplon-tunnel, door C. W. Het

noodige overwicht, door F. A. L. Smit. Wat is zekerheid? door Th. Ermers. Uit de Pers.

Dietsche Warande en Belfort. Mei 1906,

Stijn Streuvels en René Bazin, door A. Taelman S. J. Halfmeert, door Lambrecht Lambrechts. Laocoon, door L. Dosfel. Kloostercel, door Fr. Lud. Blomme, O. S. N. Een en ander over de Pauselijke Sekretariaten en Expeditiebureaux, door Bas van Kesteren, Karm. Theologische Kroniek. Historische Kroniek. Inhoud van Tijdschriften. Boekennieuws.

De Gids. Mei, 1906.

Kraakporselein? door Mr. J. Limburg. Sonnetten en ghazelen, door Hélène Lapidoth-Swarth. Kunstenaarsleven, door Is. Querido VI. Isadora Duncan, haar kunst en haar ideaal, door Frits Lapidoth, I. Wetenschappelijke metaphysica, door Prof. G. Heymans. Reyer Anslo's overgang, door K. Vos. Hartfeben's dagboek, door Mr. J. N. van Hall. Teyler's Museum en de beteekenis van geschiedkundige verzamelingen voor natuurwetenschap en industrie, door Prof. J. H. van 't Hof. Aanteekeningen en opmerkingen. Musikaal overzicht, door Mr. Henri Viotta.

Etudes. 5 Mei 1906.

L'Evolution de l'Art marial pendant les XIVe et XVe siècles, door Louis Chaine. La Réforme de l'Eglise Russe, door Antoine Melvy. Le souvenir de Saint Hippolyte, door Adhémar d'Alès. La valeur des théories physiques, door Pierre de Vregille. Gardons nos Eglises, door Paul Aucler. Le fondateur des pères du Saint-Esprit. Claude-François poullart des places (1679—1703), door Henri Chérot. Bulletin de Théologie, door Paul Bernard. Revue des livres. Evénements de la quinzaine.

—— 20 Mei 1906.

Les variétés du sentiment religieux, door Lucien Roure. L'Evolution de l'art marial pendant les XIV et XVe siècles, door Louis Chaine. Le souvenir de Saint Hippolyte, door Adhémar d'Alès. Les „primaires" door Paul Dudon. Histoire du Japon, door Alexandre Brou. Sur les traces de don Quichotte, door Joseph Boubée. Revue des livres. Notes bibliographiques. Evénements de la quinzaine.

Le Correspondant. 10 Mei 1906.

Lettres à un ami (1855—1870) II, door Edmond Rousse. Le désastre de San Francisco, door A. de Lapparent. L'Assurance patronale contre la Grève en Allemagne, door Pierre Saint-Giron. Les Primaires. Roman. II, door Léon Daudet. Le Communisme évangélique, door M. B. Schwalm. La conspiration maçonnique de 1789, door Gustave Bord. Une année de Noblesse, door E. Sainte-Marie Perrin. Un Réformateur Russe au siècle dernier. Le Comte Paul Stroganov, door de Lanzac de Laborie. La vie économique et le mouvement social, door A. Béchaux. Revue des sciences, door Henri de Parville. Chronique politique, door Auguste Boucher. Bulletin Bibliographique

—— 25 Mei 1906.

Lettres à un ami (1855—1860) V, door Edmond Rousse. Le Péril révolutionnaire. Les conditions morales et matérielles de la crise, door Henri de Nousanne. Le Réveil du céleste empire. Une ambassade chinoise en Europe, door Francis Mury. Autour d'une cause de béatification. Les seize Carmélites de Compiègne, door Mgr. R. de Teil. Les primaires, door Léon Daudet. La conspiration maçonnique de 1789. II, door Gustave Bord. Les salons, door André Chaumeix. L'Essor de l'industrie chimique Italienne, door Francis Marre. Les oeuvres et les hommes, door Edouard Trogan. Chronique politique, door August Boucher. Bulletin Bibliographique.

La Quinzaine. 1 Mei 1906.

Souvenirs du Quartier Latin (1869—1875), door Oscar Havard. La Bonne Maison V, door Alice Martin. Poètes cubains, door L. Devismes de Saint-Maurice. L'Humain et le divin dans le Christianisme, door A. Sugan. Quatre ans de luttes, door Eugène Beaupin. La Politique extérieure des libéraux anglais, door Raymond Viguier. Poésies Bonheur paisible. La Harpe éolienne. Le Pavot, door Eli de Wissocq. Chronique Politique, door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.

—— 16 Mei 1906.
Les Romans de M. Robert-Hug. Benson, door A. Ducrocq. La Bonne Maison, VI, door Alice Martin. La Conférence d'Algesiras, door Henry de Montardy. Les Bourbons avant 1815. Les Bourbons errants, I, door Gilbert Stenger. Solution libératrice, door Hahn (Armand.) Une évolution de la musique religieuse, door André Pujol. M. Hugues Lapaire, door André Macaigne. Chronique politique, door Σ. Nouvelles Scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.

Revue des deux mondes. 1 Mei 1903. Les Désenchantées (1) door Pierre Loti. La France dans l'Afrique du Nord. Indigènes et calons, door Paul Leroy-Beaulleu. Une patricienne chrétienne au cinquième siècle. Mélanie la jeune, door Georges Goyau. Les transformations de l'Agriculture III. Les syndicats agricoles, door Victor du Bled. Un critique Allemand. Herman Grimm. (1828—1901), door Edourd de Morcier. Les fiances de la reine Marie de Médicis, door M. Louis Batiffol. Revue musicale, door Camille Bellaigue. Chronique de la quinzaine. Histoire Politique, door Francis Charmes. Joseph de Maistre et son livre du pape, door Fred. Brunetière. Bulletin Bibliographique.

—— 15 Mei 1906.
Les Désenchantées (1) door Pierre Loti. L'Affaire Baudin (1868), door Emile Ollivier. Pierre Leroux et son oeuvre, door J. E. Fidav. Lettres écrites du sud de l'Inde, door Maurice Maindron. Les Etats-unis et la révolution Française, door Alphonse Bertrand. Le Sol de l'Ocean, door M. J. Thoullet. Revue littéraire, door René Doumic. Revues étrangères, door M. T. de Wyzewa. Chronique de la quinzaine. Histoire politique, door Francis Charmes. Bulletin Bibliographique.

BIJZONDERE.

Nederl. Kath. Stemmen. 15 Mei. De impedimento clandestinitatis et matrimoniis mixtis in Imperio Germanico Acta S. Sedis. Ex. S. Congreg. Indulgentiarum. Plura dubia solvuntur quoad indulgentias lucrandas. Over de verplichting den penitent te ondervragen, door F. ter Haar C.s.s.R. Een heilig man over een heilige zaak, door P. van den Tempel O. P. Miscellanea. Over de aflaten der Tertiarissen, die in kloosterlijke gemeenschap leven en eenvoudige geloften afleggen, door fr. Desiderius Claessens. O. F. M. De heldhaftige liefdedaad door J. Pluijm C. s. s. R. Gebeden na het Communie uitreiken. door J. P. Een „Pater Noster" na de Metten? door J. F. M. Nieuwe uitgaven.

Kath. Sociaal Weekblad, 5 Mei 1906. Vrouwenarbeid door G. M. A. Janssen. Het twaalfde Congres van de S. D. A. P. II door Mr. A. Uit Tijdschriften. Waarom is de Ongevallen wet niet populair? Groen van Prinsterer en Mr. Troelstra. Boekbesprekingen. Berichten en mededeelingen. Korte berichten.

—— 12 Mei 1906.
Het landbouwonderwijs in Nederland en de meesterkursussen in Denemarken en Frankrijk, door A. Kellenaers, J. Bzn. Het twaalfde Congres van de S. D. A. P., door Mr. A. Uit Tijdschriften, arbeidersbeweging en drankbestrijding. Boekbesprekingen. Berichten en mededeelingen. Korte berichten.

—— 19 Mei 1906.
De Katholieke Kerk en het Maatschappelijke vraagstuk I, door Titus Brandsma, Ord. Carm. Het Twaalfde Congres van de S. D. A. P. door Mr. A. Berichten en mededeelingen. Korte berichten. Ontvangen boeken. Nieuwe boeken.

—— 26 Mei 1906.
De Katholieke Kerk en het maatschappelijk vraagstuk II, door Titus Brandsma. Ord. Carm. Een studiereis naar Engeland, door Th. H. Huising. Uit Tijdschriften: Socialistische moraal. Boekbesprekingen. Berichten en mededeelingen. Korte berichten. Nieuwe Boeken.

De Economist Mei 1906.
Zur Handelsbilanz des Niederlandischen Ost-Indiën, door Prof. G. K. Anton. Staatsschuldboekjes door Mr. G. H. M. Delprat. Nieuwe uitgaven. De werkkring van den Grootondernemer, door Dr. D. v. Embden.

Door Prof. Mr. W. A. Reigers. De internationale Geldmarkt, door C. Rozenraad. Economische Kroniek. Handelskroniek. Economische Nalezingen en berichten.

Tijdschrift voor Strafrecht dl XVIII, afl. 1.
Eigenaardigheden van het strafproces in Ned.-Indië, door Mr. J. A. Nederburgh. Minister van Justitie of rechtbank, door Mr. D. Simons. Twee psychiatrisch-forensische gevallen van doodslag. (De zaak M. B. en de zaak L. v. d. L.) Een praeadvies over hechtenis, dat 9 jaar te laat komt, door Mr. A. A. Cnopius. Strafrechtelijke Bibliographie, (1 December 1905—15 Maart 1906) door Louis d. Petit.

Revue des Questions Scientifiques. April 1906.
Le centenaire de le play, door A. Beernaerts. La fonction économique des ports, door E. van der Smissen. La fonction économique des ports dans l'Antiquité Grecque, door H. Francotte. Les origines de la statique, door P. Duhem. Conflits de faits et conflits de tendances, door J. M. Formarion sur place de la houille, door R. P. G. Schmitz, S. J. Les observationes de la compagnié de Jezus au début du XXe siècle (fin), door R. P. P. de Vregille, s. J. Variétés, curiosités médicales, door Le Dr. Moeller. La Réduction des Intensités lumineuses en Peinture, door G. Leehalas. Bibliographie. Revue des recueils périodiques.

NIEUWE BOEKEN.

GODSDIENST.

A. Binet: Les révélations de l'écriture, Paris, Felix Alcan. 8o, 67 fig. 5 fr.

Prof. Mag. J. V. de Groot: Wedergeboorte, drie voordrachten, uitgesproken te Leuven voor het Sint-Thomas-genootschap der studenten van de katholieke hoogeschool. Amsterdam. C. L. van Langenhuijzen, 8o IV, 86 blz. f 0.90.

WIJSBEGEERTE.

E. Deschamps: Essai sur la psychologie de l'athéisme contemporain. 8o. 104 blz. Cahors' Coueslant.

Walther Prümers: Spinoza's Religionsbegriff. Halle a. I. Max Niemeyer. gr. 8o. M. 1.80.

GESCHIEDENIS.

T. Biroekoff. Tolstoi's leven, zijne persoonlijke herinneringen, brieven en aanteekeningen, 1828—1863, naar het Russisch door Emma B. van der Wijk, Amsterdam, P. N. van Kempen en Zn. 8o. 456 blz. met 1 facsim. 18 portr. en 10 pltn. f 4,50 geb. f 4,90.

Mannen en vrouwen van beteekenis in onze dagen, bijeengebracht door mr. J. Kalff jr. Dl. XXXVI. Haarlem, Tjeenk Willink. 8o. IV, 382 blz. met 8 portr. f 4.25.

LETTERKUNDE.

L. Scharpé: R. Lawet: Gheestelick Meyspel van 't Reyne Maecxsele gheseyt de ziele.
Leuvensche Tekstuitgaven 2. Leuven: H. Bomans en Vanbrusselen. Amsterdam: E. van der Vecht. kl. 8o. 127 blz. f 1.—

Letterkundige Bibliotheek voor Katholieken, bezorgd door de leeraren van het R. K. gymnasium te Tilburg. Tilburg, De Tilburgsche Handelsdrukkerij. 8o. Per jrg. (40 vel) f 2.40. Afz. nrs. p. v. f 0.10, 20. H. K. Poot en zijn tijd.)

Van Elring: Bloemlezing uit de gedichten van Bilderdijk. Met een voorrede door Van Elring. Amsterdam, P. N. van Kampen en Zoon. kl. 8o. XI. 224 blz. m. portr. f 1,25; geb. f 1.90.

Abr. de Winter: Onbeschaafde negers, groote solo-scène in tweevoudig karakter met het bis-nummer »Ontwikkelde menschen«, 's Hertogenbosch, Henri Mosmans. Fol. 7 blz. f 0.75.

ROMANS EN NOVELLEN.

René Bazin: Zuster Pascale (L'isolée). Vertaling van Stephanie Vetter. 's Gravenhage, M. Hols. 8o. III, 234 bl. f 1.90 geb. 2.40.

M. Kossak: De gast. Novelle naar het Duitsch. 102 blz. Leesbibliotheek voor christelijke huisgezinnen, 51e jrg. 's Hertogenbosch, Maatschappij de »Katholieke Illustratie«. 8o. Per jrg. (12 nrs.) f 2.50.

Probabilismus vindicatus ab AUG. LEHMKUHL S. J. Freiburg, 1906.

Het ligt niet op den weg van *Boekenschouw* het vóór of tégen uit te spreken in het geschilpunt omtrent het te volgen moraalsysteem, een controvers den laatsten tijd vooral bruleerend tusschen de zonen van den H. Ignatius en die van S. Alphonsus.

Een objectief overzicht der vijf hoofdstukken dezer brochure moge volstaan voor onze lezers.

P. Lehmkuhl begint met ons in kennis te stellen van de reden, waarom hij niet, zooals eerst zijn plan was, heeft gewacht tot eenige nieuwe uitgave zijner theologie hem de gelegenheid zou bieden, de zaak in het kort te behandelen. En die reden is geene andere dan deze, dat na de openbaarmaking (in 1902) en verspreiding van het decreet van Innocentius XI zijne tegenstanders met meer stoutmoedigheid de zaak van het probabilisme voor verloren verklaren en vele en zware *„incriminationes"* daartegen inbrengen. Als de voornaamste dier tegenstanders stelt S. ons voor de twee Paters Redemptoristen Ter Haar en Wouters. Uit hunne brochuren [1]) vooral werden die *„incriminationes"* te voorschijn gehaald. En het moet gezegd, dat *zijn* inderdaad beschuldigingen en verwijten, die ieder rechtgeaard Katholiek de haren te berge zouden zetten maar waarvan de bedoeling dan ook wel niet zoo erg zal moeten opgevat worden.

Het *tweede hoofdstuk* bevat eene korte uiteenzetting van de verschillende moraalsystemen, waarbij zich aansluit eene voetnoot op p. 16, protest aanteekenend tegen de onhebbelijkheid van sommige zijner tegenstanders om *„quasi dato signo"* het ware probabilisme te overstempelen met den verachtingwekkenden naam van minusprobabilisme.

Aanstonds daarop (in het *derde Hoofdstuk*) treedt de geleerde schrijver het strijdperk in. Den eersten aanval richt hij onversaagd tegen het *„Argumentum internum seu directum unicum"* van P. Wouters. Met succes? De lezer oordeele.

P. Wouters zette zijne bewijsvoering op als volgt. [2])

„Ik ben verplicht in volle oprechtheid te streven naar de gelijkvormigheid mijner handeling... met derzelver objectieve moraliteit of, wat hetzelfde is, met de verordening der eeuwige wet objectief beschouwd als aan die handeling voorafgaande.

---

1) *Ven Innocentii P.P. XI de probalismo decreti historia et vindiciae etc., auctore Franc. Ter Haar, C. SS R* en *De minusprobabilismo seu de usu opinionis quam quis solide sed minus probabilem esse judicet, auctore Lud. Wouters, C. SS. R.*
2) l. c. p. 58.

Welnu, dit doe ik geenszins, wanneer ik een richtsnoer uitkies of volg, waarvan ik met meer waarschijnlijkheid (*probabilius*) oordeel, dat het in strijd is met deze moraliteit, met deze verordening dan dat het daarmede overeenkomt; terwijl ik dan dat richtsnoer loslaat, hetwelk met diezelfde verordening meer waarschijnlijk overeenkomt dan niet.

P. Lehmkuhl nu, na als zijne meening te hebben aangewezen, dat deze bewijsvoering, indien ze steek hield, evenzeer tegen het aequiprolisme zou pleiten, ja zelfs het probabiliorisme te na zou komen; P. L. gaat er zonder aarzelen toe over [1]) — en dat nog wel, zooals hij zegt, steunend op het gezag van Alphonsus, een gezag evenwel dat slechts ontleend is aan de dissertatio van 1755, — het ontleedmes te zetten in die redeneering.

„*Nego majorem*, zoo zegt hij t. a. p., in zooverre (*quasi*) als ik zou moeten streven naar eene gelijkvormigheid met de *lex Dei antecedens* dàn wanneer ik daarvan toch geene zekerheid kan verkrijgen; maar het is genoeg, wanneer ik streef naar de overeenkomst met- en wanneer ik mij inderdaad richt naar de *lex Dei subsequens*." En deze onderscheiding — anders opgezet, dan die waarin W. Cramer S. J. [2]) verschil maakt tusschen *Primaire* en *secundaire* verordeningen — wordt in de volgende paragraaf [3]) nader toegelicht door de opmerking, dat hier alleen sprake kan zijn over het streven van den wil, niet van het verstand; „het gaat toch, zoo redeneert P. L., over het geval, waarin de kennis der eeuwige wet, zooals ze op zichzelf bestaat, *onmogelijk is geworden*. Welnu onze wil behoort te streven naar- en zich te richten volgens het *aan dien wil eigen* richtsnoer. Dat richtsnoer nu om goed te willen en te handelen is niet de eeuwige wet in zooverre zij in zichzelve en vóór elke toepassing (*antecedenter*) bestaat, maar in zooverre zij zich openbaart in de redelijke natuur van den mensch, in zooverre zij ons verstand verlicht; m. a. w. dit richtsnoer van den wil is niet de eeuwige wet, de *lex antecendens* maar de natuurwet, de *lex consequens*. [4]) En zoo dikwijls nu de eeuwige wet, zooals ze in zichzelve daar ligt, niet kan worden gekend, zoo dikwijls is voldoende zulkdanig streven naar gelijkvormigheid met die objectieve wet, als hetwelk bestaat in de bereidvaardigheid tot onderwerping zoodra dit

1) p. 20.

2) *Studiën, deel 64. Extra-nummer*, p. 47. vgg.; *zie ook P. Smit. Gematigd Probabilisme*, p. LX en LXI.

3) § 5.

4) Alphonsus verstaat in de dissertatio door de *lex subsequens* de wet in zooverre zij »*ordinat circa res dependenter ab errore*".... *In summa*, zoo vervolgt de H. Leeraar, *vult Deus homines teneri ad suas leges secundum quod sunt in eorum* ***conscientia***.

nieuwe licht der rede zal beginnen te schijnen; — maar zonder eenigen grond, zegt P. L., wordt door P. Wouters beweerd (*gratis asseritur*) dat dit streven verder zou moeten gaan, zóóver n. l., dat het mede zou brengen de verplichting om altijd te handelen overeenkomstig de *probabilior*."

P. Wouters had gemeend, dat tot staving van zijn argument geene nadere bewijzen behoefden te worden bijgebracht; toch had hij er ten overvloede een paar geleverd. Deze worden in § 7 gewogen en — beide op grond van bovengenoemde distinctie — te licht bevonden.

In dezelfde paragraaf wordt nog betoogd, dat al evenmin kan worden aangenomen het „nieuwe begrip van waarheid in de zedelijke orde" door P. Ter Haar in het debat gebracht.

De taak door P. Wouters aanvaard [1]) om de moeilijkheden te weerleggen „door de probabilisten den antiprobabilisten voorgelegd ter verdediging van het probabilisme" wordt in § 8 besproken. Maar ook hier valt het onderzoek telkens uit — soms met meer dan weder met minder succes — ten voordeele van het probabilisme.

„Kan het gezag van Alphonsus met grond aangehaald worden tegen het Jezuïetisch probabilisme, ja dan neen?" ziedaar de kwestie van het *vierde hoofdstuk*. En dat het antwoord van den schrijver ontkennend luidt, zal wel niemand verwonderen.

Wèl heeft Liguori het gebruik der *certo minus probabilis* verworpen in de veronderstelling (*supponendo*) dat deze niet *vere probabilis* was geworden, nooit echter in de veronderstelling, dat ze toch nog waarlijk en solied probabel bleef. [2])

Wèl heeft Alphonsus uitgevaren, en met reden, tegen de probabilisten, omdat er onder hen, — ook onder de Jezuïeten — waren die àl te gemakkelijk eene sententie voor solied probabel hielden, doch dit was niet toe te schrijven aan het systeem maar aan het misbruik daarvan. [3])

Wanneer P. Lehmkuhl daarna overgaat tot het overeenbrengen van den Liguori der eerste met dien der latere edities, dan vinden we vooral merkwaardig wat er volgt op het citaat van P. Aertnijs waar deze dezelfde conciliatie tot stand tracht te brengen.

„Dit alles, zoo verklaart P. L., [4]) is voortreffelijk gezegd. Daardoor worden overeengebracht bijna op dezelfde wijze als ik dit trachtte te doen [5]) de verschillende uitspraken van Alphonsus, die op het eerste

---

1) l. c. p. 66—103.
2) p. 52.
3) p. 53.
4) p. 66.
5) p. 61 en vgg.

gezicht elkander schijnen tegen te spreken; daardoor wordt de H. Leeraar verdedigd tegen de beschuldiging van onstandvastigheid in zijne leer, maar daardoor wordt tevens aangetoond, dat *tusschen het probabilisme en het gematigd aequiprobabilisme* van Alphonsus, tusschen de vroegere en de latere uitspraken van den H. Leeraar *niet omtrent de zaak zelf maar enkel en alleen in woorden en uitdrukkingen (loquendi modo) eenig verschil* [1]) te ontdekken is.

Geen verschil derhalve *wat de zaak aangaat* tusschen het gematigd æquiprobabilisme van Alphonsus en het probabilisme, dat P. Lehmkuhl het ware noemt? Laten we eens zien. We herinneren ons de uiteenzetting van p. 18, welke zeker tot verklaring dezer plaats zal kunnen dienen. Daar toch wordt dat verschil, alléén bestaande in den *modus loquendi* zooals S. het noemt, nader toegelicht met de volgende woorden.

„De H. Alphonsus besluit uit een probabiliteit, die als *notabiliter major* met zekerheid wordt gekend reeds daarom alléén tot de improbabiliteit der tegenovergestelde sententie. De probabilisten echter *laten dit in het midden* en zijn tevreden met de bewering, dat men een sententie niet mag volgen bij tegenoverstelling van eene certe probabilior, *dan wanneer* die eerste sententie onwaarschijnlijk of maar zwakjes (*tenuiter*) waarschijnlijk is geworden.

Dat zulks practice meestal zoo zàl zijn, wanneer de opposita *certe et notabiliter* probabilior is, zal wel niemand ontkennen; maar te zeggen, dat uit die meerdere waarschijnlijkheid alléén, met zekerheid als dusdanig gekend, bovengenoemde conclusie volgt en derhalve altijd en overal kan gemaakt worden, zie, daar durven de probabilisten niet aan."

Hier zouden we een paar vragen willen stellen.

Vooreerst, al maken we hier gebruik van de uitdrukking van P. Smit [2]) dat er geen verschil in *strengheid* bestaat; is dan toch niet datgene wat in de beginselen zelf P. Lehmkuhl van den H. Alphonsus scheidt iets meer dan eene bloote variatie van den *modus loquendi?*

Maar tweedens is het hier wel de bedoeling van P. Lehmkuhl, zich volkomen aan te sluiten bij de „Verklaring" van zijn ordebroeder P. Smit? Met de aangehaalde plaats van p. 66 voor oogen meende ik eerst hierop bevestigend te moeten antwoorden; maar haar beschouwend in het licht van p. 18, voelden we weer den twijfel rijzen, of dat nu wel juist hetzelfde gezegd is, wat P. Smit zonder eenige restrictie neerschreef in genoemde „Verklaring" en met nadruk herhaalde in zijn antwoord aan P. Ter Haar [3]) met de bijvoeging, dat dit

1) Deze cursiveering is van ons.

2) Gematigd Probabilisme. Antwoord aan P. F. Ter Haar. Leiden 1905. p. XLVII.

3) l. c. p. II.

het gewichtigste deel was zijner Verklaring, dat daarin de kern ligt van alles.

Ziehier de door mij bedoelde woorden van P. Smit:

„Eene meening, die in dezen vollen zin *certe et notabiliter probabilior* is *moet gevolgd worden*; [1]) wil men niet tot laxisme naderen door te handelen volgens eene meening *dubiae probabilitatis*." [2])

Gaan we er nu van uit, dat er eenstemmigheid heerscht omtrent de vereischte zekerheid en den noodigen graad van *het meerdere* in de waarschijnlijkheid, dan *besluit de H Alphonsus* uit die meerdere probabiliteit der ééne tot de improbaliteit der andere; *P. Smit* zegt *zonder eenige restrictie* dat die meer waarschijnlijke steeds *moet* gevolgd worden en beschouwt dus — zoo zou ik meenen — die meerdere waarschijnlijkheid als een teeken van de niet voldoende probabiliteit der tegenovergestelde; *P. Lehmkuhl* eindelijk geeft slechts toe, dat het volgen dier meer waarschijnlijke *dan alleen* verplichtend is, *wanneer* de andere *tenuiter probabilior* is geworden, iets wat meestal wel zoo zijn zál. Zouden we het zóó niet moeten verstaan?

Volgen we na deze digressie P. L. verder in zijne redeneering.

Kan alzoo het gezag van Alphonsus niet met grond worden aangehaald tegen het probabilisme; al evenmin, zoo betoogt S. in het *vijfde hoofdstuk*, al evenmin bestaat er reden het gezag der Kerk tegen zijn systeem uit te spelen.

Natuurlijk komt daarbij het fameuze decreet van Innocentius XI in den breede ter sprake. P. Lehmkuhl, dit moet erkend, geeft die netelige geschiedenis onpartijdig weer. Maar de gevolgtrekkingen?

Gaarne geven we toe, dat, zooals in § 17 wordt gezegd, dat dit decreet geenszins als een *„solemne et authenticum supremae auctoritatis Ecclesiae testimonium"* in den zin van P. Ter Haar mag beschouwd worden. Maar dat de redeneering van § 16 de eindconclusie [3]) dierzelfde paragraaf rechtvaardigt, daarvan gevoel ik voor mij me volstrekt nog niet overtuigd.

Knap, voorzeker, is het pleidooi, dat P. Lehmkuhl ons vervolgens geeft ter verdediging der gehoorzaamheid van P. Oliva, den bekenden generaal der Societeit te dier tijde. Maar toch, hoe voortreffelijk deze overste overigens ook moge geweest zijn, toch geloof ik, dat de „dui-

[1]) Deze cursiveering is van ons.

[2]) De woorden *„in dezen vollen zin,"* worden door P. Smit in navolging van P. Aertnijs aldus verklaard:
Wanneer het evidens is geworden, dat »de excessus probabilitatis... zoo groot is, dat deze excessus *qua talis* en *per se* de toestemming van een voorzichtig man, zij het ook met eenige redelijke vrees voor dwaling tot zich zal trekken." Zie verder p XL—XLVII.

[3]) »Si igitur decretum Innocentii XI probat, probabilismum esse rejiciendum, etiam aequiprobabilismum rejiciendum esse probat."

velsadvokaat" aangaande het heldhaftige dier deugd in deze aangelegenheid, ook na het aanhooren van dezen pleitbezorger, meer zou overhellen tot het gevoelen van P. Ter Haar.

Volgt nog een kort antwoord op de *„incriminationes"* die S. de pen deden opvatten, waarna we ten slotte van den grooten moralist op nieuw de verzekering vernemen, eene verzekering voor den gewonen sterveling zoozeer geruststellend: *„me inter moderatum sive aequiprobabilismum sive probabilismum discrimen theoreticum exiguum, practicum aut nullum aut vix ullum agnoscere."*

Zij evenwel, die in de kwestie belangstellen, zullen ook dit verweerschrift van P. Lehmkuhl in hunne brochurencollectie moeten opnemen.

M. RATH.

G. KALFF. **Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde.** 1ste deel. Groningen (Wolters) 1906, 576 blz. gr. 8°. Prijs gebonden f 6.50.

Jonckbloet is verouderd, ten Brink is nooit goed geweest, Te Winkel is na één deel blijven steken, Kalff durft het aan in al die leemte te voorzien; moge het hem gegund worden zijne grootsche onderneming te vervullen!

Het statige eerste deel ligt alvast kant en klaar voor ons.

En nu lust het mij niet als een bazuin-engeltje de loftrompet te gaan steken over al het goede, het nieuwe, het voortreffelijke in deze letterkundige geschiedenis onzer Dietsche middeleeuwen. Wie in het vervolg belang stelt in onze literatuur MOET op de allereerste plaats met dit boek rekenen. Veel van wat erin staat zal waar blijven voor altijd, veel misschien zal later tóch nog anders blijken; maar vergeleken bij zijne drie voorgangers is dit werk onder vele opzichten een reuzenstap vooruit. Dat zal niemand betwisten. Veel liever zet ik een beetje breeder een zeer-belangrijke eigenaardigheid van Prof. Kalff's mentaliteit uiteen; hopende dat dit van den eenen kant zal bijdragen om zijn stoere werkstuk beter te doen waardeeren, en dat van den anderen kant de schrijver zelf voor zijne volgende deelen — want elke goede hoedanigheid heeft toch óók haar gevaarlijke zijde — dit zou willen opnemen in zijne bewuste aandacht.

Ideae quae sunt clarae et distinctae nunquam possunt esse falsae, declameerde Spinoza; *le vague c'est le vrai,* pruttelde Renan. En geen wonder. Het eerste woord is dat van een vastberaden bouwer aan een systeem dat z'n „onfeilbaarheid" dankt aan niets anders dan *zijn persoonlijke visie.* In het tweede ligt de klacht bezonken van den studie-moeden agnosticist: geen van al de scherp opgetrokken stelsels meende hij

bestand tegen de ondermijning zijner skepsis. En toch moest.... zoo iets.... wel.... zoowat.... waar zijn: in het vage was dus zijn slappe rust. Beide stellingen zijn natuurlijk even onverdedigbaar, maar in beide ook ligt een diepe les voor alle wetenschappelijke methode.

Want om nu maar met het tweede te beginnen, is het zeer waar, en door de geschiedenis van elke wetenschap telkens weer opnieuw te bewijzen, dat wij aanvankelijk te veel schematiseeren. Wat bij de verdere ontwikkeling onzer kennis een dicht-dooreengestrengeld kluwen blijkt' van naar-alle-kanten telkens weer anders verknoopte draden, scheen voor vroegere geslachten een allereenvoudigste symmetrische Hollandsche knoop. Met alle recht heeft er dan ook de positivist Ernst Mach herhaaldelijk op gewezen dat het niet aangaat voor het een of ander verschijnsel *ééne* oorzaak na te speuren, en dan te meenen, dat men alles heeft verklaard. Voor elk feit, zegt hij, zijn een heel aantal oorzaken aan te wijzen; en pas als men de onderlinge verhouding, de samenwerking en tegenwerking in al hun verwikkelingen en wisselingen machtig is, kan men met recht van reden aanspraak maken op oorzakelijk inzicht. En nu moge Mach al dwalen in zijne gelijkstelling van oorzaak met mathematische functie, en in de verdere troosteloos-sceptische gevolgtrekkingen uit deze uiteenzetting afgeleid, zijn uitgangspunt is er zelf niet minder verdienstelijk om. En het is waarlijk geen wonder, dat zwak-willende denkhoofden als Renan, dan bij het opsporen dier tallooze kronkelingen van veel machten dooreen, den moed voelen zinken, en zich met een vaag bevroeden tevreden geven. Maar het is even duidelijk en klaar, dat wie het innig meent met de waarheid, en zich de werkkracht bewust voelt van onderzoek en begrip, niet blijft staan bij een halve determinatie, maar altijd meer-onderzoekt en meer-begrijpt, tot hij de heele hiërarchie van oorzaken, aanleidingen, voorwaarden en gelegenheden als een scherpe hooge rots met al haar spitsen, uitsteeksels en hellingen, klaar en helder voor zijn bewusten geest heeft staan, een burcht van waarheid voor de wereld en een wellust voor 't kritisch intellekt.

En zeker ZULK een idea clara et distincta nunquam potest esse falsa. Maar dit is er dan ook een, die al haar klaarheid met al haar distinctie niet te wijten heeft aan koppigheid in onnaspeurlijke wijl subjectieve ziening, maar aan halstarrigheid van steeds controleerbare wijl objectieve observatie. 't Was dan ook alleen, omdat Spinoza de eerste was in zijn tijd, die weer eens de verantwoordelijkheid van een nieuw wereldsysteem aandorst, dat hij ertoe kwam dit toppunt van brutale onwetenschappelijkheid als stelling te willen verdedigen en handhaven. Nu, drie eeuwen na hem, heeft de ondervinding wel iedereen wijzer gemaakt. Wel twintig stelsels zijn sedert dóórgedacht tot visionnaire klaarheid, en zouden die waar zijn alle? Als we „geen van alle" zeggen, zijn we

zéker zoo vriendelijk voor de waarheid. Maar wat treuzel ik nog in 't afdingen op Spinoza's formeele bedoeling? Oorbaar alleen achtte ik het hier te wijzen op haar schuilend waarheidsgehalte, de gouden lof voor distinctie en klaarheid der kennis, altijd en overal; en zeker in de ongeweten veelheid (en dus veelal vaagheid) van feiten en verhoudingen waarmee de moderne wetenschap te rekenen heeft.

Maak uw conclusies niet al te eenvoudig; dat leerden we dus van Renan.

Maar vergeet bij uw veelvoudigheid, uw meerledigheid, uw alzijdigheid toch in 's hemelsnaam de distinctie en klaarheid niet; dit wilden we wel hooren van Spinoza.

En is dit wijs voor physica, chemie, biologie, psychologie en metaphysica, nog veel meer geldt het uit den aard der historie voor alle geschiedkundige wetenschap; maar de letterkunde van het verleden is bijna meer historisch dan de meest-zoogenaamde historie zelf. We kunnen nu dus veilig aan het toepassen gaan.

Jonckbloet deed juist als Spinoza. Hij wist heel veel, en dat allemaal zeer beslist, om de eenvoudige reden, dat hij het nu eenmaal zoo zag.

Maar wij tegenwoordig weten veel meer, en toch veel minder. Niemand is daar meer van overtuigd dan Prof. Kalff, en zijne conclusies zijn dan ook alles behalve eenvoudig. En dat is een moeilijk te overschatten verdienste waaraan sommige van onze nieuwere critici (kleine Jonckbloetjes) wel eens een puntje mochten zuigen, eer ze het wederom oorbaar gaan achten op dezen hoogleeraar af te geven met de bekende soevereiniteit van hunne gading. Maar is de idee, die wij uit Prof. Kalff's beschouwingen van veel personen en werken meenemen, wel zoo klaar als met de gegevens die hem ten dienste stonden, maar eenigszins mogelijk was? Ik aarzel met het antwoord.

Verschillende malen gebeurt het toch, dat men bij de samenvatting van de uiteenloopende elementen, die tot karakterizeering van een persoon, een werk, of een tijdvak dienende zijn, op een zeker oogenblik iets onzekers in Prof. Kalff's waardeering meent te raden, waar juist één enkel verlossend woord, één kort zinnetje, maar in al z'n eenvoud toch met subtiele zorg gebeiteld, ons bij had kunnen blijven als *de* karakteristiek „zóó was het en niet anders."

Ik wil hier één teekenend voorbeeld van bijbrengen: *Hadewych.*

„Mystiek is gehooriger voor het gevoel dan voor de rede, want de geheimen door een ziel ervaren zijn alleen in ondervinding bevattelijk." Zoo in *Van Onzen Tijd* (VI n° 5) Gerard Brom, hij ook gevend eene proeve van systematizeering voor de schoonste mystieke roos uit onzen Middelnederlandschen hof. En laat me nu eens vergelijken de typeering sober en scherp ter eene met de fijn-bestudeerde maar ten slotte onbevredigd latende schets ter andere zijde.

Brom slaat raak van zijn eersten zin af: „Een middeleeuwsche vrouw, die schrijft over de goddelijke minne, kan een ketter of een heilige zijn — of een kunstenaar."

Ook Prof. Kalff komt van lieverlede na het wegen en te licht bevinden der twee eerste mogelijkheden op blz. 166 tot het bevroeden van zoo'n soort middelevenredige, maar hoe moeilijk ontwringen wij die conclusie aan het vaag-schemerige der ontwijkende zegswijze.

En zoo zou ik door kunnen gaan, leggend zin naast zin van den modern-denkenden hoogleeraar, naast die van den zelf-mystiek-katholieken student.

Prof. Kalff is een geleerde, die veel en taai gestudeerd heeft, en daarom ten slotte — óók in zake de speciaal-katholieke literatuur — meestal de waarheid heeft benaderd. En dat is al zeer veel. Maar hij bereikt zelden die kordate zekerheid van eenzame scherpe ets-lijnen; het eene trekje wordt bij hem altijd omschaduwd door drie vier andere en 't geheel wordt een zwart gestreepte penteekening, waar je heel lang op moet kijken om uit wijs te worden.

En zoo is het met bijna alle persoonlijkheden van eenige beteekenis. Al de typeeringen komen één slotgedachte te kort; aan al de verdienstelijkste karakterizeeringen van Prof. Kalff ontbreekt een laatste bladzijde; altijd blijft hij op negen tiende van den afgelegden weg staan; het zijn bloemen die knop zetten maar niet ontluiken; een grauwbewolkten hemel weet hij te verhelderen tot een helwitte nevelnimbus, maar de zon, de éénig klare ware zon, komt nooit aan blauwen hemel staan.

Wat mag daarvan de reden zijn? Wat de aanleiding? Wat de gelegenheid?

Ik herinner me nog zeer goed den dag, dat ik voor het eerst in leven voor mij op zag rijzen: onze toekomende letterkundige geschiedenis der middeleeuwen; en ik was er zoo blij mee als een kind, dat nu dan eindelijk ons zou beginnen gaan te gebeuren, wat ik tot dan toe wel nooit had durven verwachten.

Ik had de dissertatie van De Vòoys uitgelezen, en onwillekeurig was ik weer teruggebladerd naar de inleiding in het begin. En ik las weer — maar nu kennend die waarheid reeds uit genoten ervaring — dat klare wonder van een zin:

„Allereerst moet men sympathie gevoelen voor de Middeleeuwen en voor het geloof, ook in zijn naïefste vormen. Wie zonder piëteit over de Middeleeuwen spreekt of schrijft, is als een toerist, die met een Baedeker in zijn hand tijdens den dienst in een kathedraal rondwandelt, met klinkende stappen. Hij komt daar om iets „merkwaardigs" te zien: die orgelklanken, ruischende door de schemering van de hooge gewelven en die biddend neergeknielde menigte laten hem onverschillig."

En toen wist ik, dat het zou komen, eindelijk komen zou, een verhaal van die mooie Middeleeuwsche menschen, wier woorden nog op grijze perkamenten staan, en die mij zoo konden betooveren eer ik het wist.

En voor dat geluk van dien dag, nog dikwijls in mij nagevierd als een feest van hope, ben ik De Vooys altijd dankbaar gebleven.

Maar nu ik Kalff gelezen heb, voel ik mij heel anders gestemd. Zeker vol eerbied voor de rijke schatkamers van zijn eruditie. Trouwens eerbied heb ik voor Baedeker ook!

Maar dankbaarheid? Neen, geen zier.

Want Prof. Kalff voelt geen sympathie voor de Middeleeuwen, geen sympathie voor het geloof, niets dan een hooghartig dédain voor zijn naïefste vormen.

Of wat wil anders dat wansmakelijke *omdat* in een karakterizeering van „die(n) bisschop van Beauvais die in den slag bij Bouvines de vijanden met een ijzeren knots neersloeg — omdat de Kerk geen bloed mag vergieten." (Zie blz. 66.) Wat moet anders de vergelijking van de *acedia* met *spleen* of *weltschmerz* op blz. 74? Sinte Lutgart en Hadewych hoorden „onder al die vrome of dwepende vrouwen" van blz. 143. Wat een ironie op blz. 76: „Konden zelfs de overblijfselen dier heiligen niet elk oogenblik een wonder verrichten?"

O zeker, het is voor een toerist heel merkwaardig, dat de monniken van Aduard hunne kappen aan de zonnestralen wilden ophangen, — waar ter wereld komen géén excessen voor? — maar teekent men daarmee de millioenen Middeleeuwers die voor hun mantel of pij een soliederen kapstok gebruikten?

Neen, en hiermee is voor mij het complexe antwoord op de vraag van boven gevonden. De schetsen, al de typeeringen van Prof. Kalff zijn in al hun wetenschappelijkheid dáárom onvoldragen; omdat hij het niet van zich heeft kunnen verkrijgen uit zich zelven te treden, uit zijn negentiendeeuwsche voornaamheid in de middeleeuwsche naïviteit; omdat hij niet tot die oude letterkunde is afgedaald zich zelf een oogenblik middeleeuwer voelend, maar er van boven op neer heeft staan kijken: „wat is me dat toch een gekke tijd geweest!"; omdat hij niet de sympathie heeft gevoeld, die met psychologische noodwendigheid tot *inleving, invoeling* zou geleid hebben; die weer op hare beurt aan al die minafgewerkte typeeringen zonder éénige aarzeling *het ware cachet* zou hebben weten te geven, zou hebben ingefluisterd *het verlossende woord,* zou hebben voorgetooverd *het vizioen in de eenige kleur der waarheid*; kortom van dit zeer-geleerde boek een subliem waar en dus eeuwig boek zou gemaakt hebben.

Maar niet alleen in het speciaal-Katholieke deel der middeleeuwsche literatuur heb ik telkens die onafheid, die onvolkomenheid der waardeerende idee betreurd; ook in het onverschillige en het hekelende,

den 1sten Reinaert b.v. voelde ik ten slotte diezelfde weifeling in definitieve uitspraak. En toch plegen onze ongeloovige literatoren (zie Buitenrust Hettema b.v. in Taal en Letteren XIV blz. 509) zich juist hierin te verkneukelen. Anderen vallen meer in het lied, het schalksche minnelied, dat is het eenige waar *zij* zich in-kunnen-leven. Maar ook hier is Prof. Kalff onverschillig alles aan 't opnoemen onderhoudend en volledig; nooit pats-raak, nooit warm of opgetogen, nooit gloeiend van overtuiging.

Om samen te vatten en nu komt dus de diepere oorzaak: het is ook ten onzent al meermalen goed uiteengezet, het werk van den geschiedschrijver eener letterkunde moet dubbel zijn: dat van een geleerde en een kunstenaar beide; natuurlijk „de kunstenaar zal tijd en levensomstandigheden moeten kennen, om de kunst van het verleden mee te voelen, de geleerde zal voor een diep begrijpen artistiek moeten zijn." En bedenken wij nu, dat naar de nieuwste psychologische resultaten van onze oostelijke naburen de werkzaamheid van een kunstenaar bij uitstek in de boven reeds genoemde *inleving, de Einfühlung,* en naar de eenstemmige uitspraak aller eeuwen een der heerlijkste eigenheden van alle menschelijke kunst *in de weelde der gulden tintelende waarheid* bestaat; dan hoop ik met deze laatste herinnering tot volkomen helderheid te hebben gebracht wat er in Prof. Kalff's mentaliteit voor de volgende deelen van zijn werk — *is te vreezen en te hopen.*

P. L.

De uiterste dag van Johannes Jörgensen. Vertaald door Kees Meekel. Amsterdam, C. L. Van Langenhuyzen, 1906.

Niels Graff, die in het boek op zijn sterfbed heel zijn leven en gezichten langs zijn oog voorbij ziet trekken, was van huis uit een „rare jongen." Nooit had godsdienst zijn leven bestraald, zijn hart verwarmd, hem de oogen doen opslaan boven het alledaagsch zinnelijke uit. Hij wist al van toen hij op de schoolbanken zat: er was geen God. „Zijne ziel was als een zwart bodemloos water, in een bosch, waar eeuwig schaduw is. Alle aardsch geluk zonk neder in dat onmetelijk water, en alle aardsche zonneschijn verlichtte en warmde slechts een paar duim diep en daaronder lag heel de zwarte diepte koud en dof als altijd."

„Hij is zijn eigen leven zoo beu, zoo moe van zijn eigen geluk."

De jarenlange vrede, die Agnes hem bracht, „hare schoonheid, mild en blij en frisch als de lucht in heldere voorjaarsnachten" worden hem als bleekglanzend maanlicht. 't Werd hem op 't laatst „als

moesten zijn oogen sterven in die eeuwige bleekheid en zijne ziel omkomen van kleurennood.

„Zijn wild hart begeerde dat een morgenrood zou gloeien tusschen brandende wolken en eene zon zou staan in golven van bloed en goud."

De begeerte van dit wilde hart wordt vervuld. De zonde komt tot hem, de gewone alledaagsche eenvormige ontrouw, „waar de wereld zoo op belust is, dat zij van niets liever hoort."

En toen na den alledaagschen bedwelmenden roes het gewone einde kwam, de kern van zout en bittere asch, welke is in de roode vruchten van den boom der kennis, schreide Niels zooals hij nimmer in zijn leven had geschreid, griende hij bitter en hopeloos in die eenzame hotelkamer; hij vond geen rust in zijn bed, maar woelde zich slapeloos in verdriet en herinneringen als op een leger van vlammen."

Te Fiesole ziet hij op naar den hemel, „waar de sterren blinken in het donkere loof der Oleanders, en 't is of al zijn leegheid, al zijn wansmaak (?) in eens van hem is weggevaagd. Hij bemint opnieuw het leven, en zijn hart geurt tegen den hemel als een bedauwde tuin vol welriekend kruid. 't Is of heel zijn wezen in bloei staat.

Een telegram: Agnes is dood – stuit dat bloeien. – Nu volgt een beschrijving hoe het koor in de *Annunziata* te Florence de oude doodshymne, den oordeelsdag-psalm zingt van Thomas van Celano.

Voor deze drie bladzijden, die ik wel geheel over wou schrijven, stond ik graag vijftig anderen van het boekje af. *Dies irae*, dag van gramschap enz.

„Het is een diepe bas, die den zang voert en onder de woorden heenrolt als een ingehouden aardschokking, en dreigt in al de donkere vokalen en galmt in het driedubbele rijm als een verre donder.

En nu dreunen de bazuinen van den uitersten dag in den zang der stemmen: *Tuba mirum spargens sonum.*

„Er is tusschen ieder vers een kleine rust, waar stemmen en instrumenten zwijgen en uit dat zwijgen breekt de zang heftig en machtig op. Maar nu is het als buigt de zang het hoofd laag ter aarde en de sterke stemmen zinken zoo diep zij vermogen. En zij heffen zich opnieuw langzaam, als een gezicht dat biddend en bang zich opwendt, zich opheft sidderend van angst aan den voet van den troon des Allerhoogsten. *Rex tremendae majestatis.*

Koning van huiveringwekkende majesteit;
Red mij, bron van mededoogen.

„Bij den laatsten regel trekt de bas langzaam weg en verdwijnt als met een ootmoedige kniebuiging.

„En een koor van klare stemmen valt in – maagdelijk zuivere, kinderlijk reine stemmen, die slechts willen bidden, slechts smeeken, slechts vallen op hun aangezicht en genade vinden bij God.

Gedenk, goedertierene Jezus enz.

De stemmen herinneren den Hoogste aan de handelingen van zijne mensch-dagen.

„Zij bidden hem ook te gedenken de zondaren, die Hij zoo genadig heeft vergeven. Magdalena, die Zijne voeten zalfde en den roover, die gekruisigd aan Zijn zijde hing.

„Zij verklaren zich zelf voor zondaars als Maria en de roover, en de stemmen zinken samen als vlammen die laag branden over asch.

Cor contritum quasi cinis

. . . .

„Het is als toeft het koor een oogenblik voordat het werkelijk den reinste om vergiffenis durft bidden — toeft als Abraham, toen hij met den Heer sprak en voor Sodoma bad.

En zeer stil, zeer ootmoedig luidt het:

Spaar hem dan, o God!

Langzaam en drukkend klinkt de hymne bij het halve enkelvoudige rijm van de sluitingsaanroeping.

Genadige Heer Jesus,
Geef hem de rust.

En een lang en klagend Amen."

. . . .

En hij zucht zwaar en lang.

De wakende vrouw ziet op en komt bij hem. Zij droogt het zweet van zijn voorhoofd en geeft hem frisch ijs in den mond.

Zoo zinkt hij weder weg. En andere gezichten komen over hem.

Hij hoort de klokken luiden. De uiterste dag! De uiterste dag! „Als hij opnieuw het hoofd opheft, omstraalt hem een wit, sterk licht, en hij staat als op een leeg strand.

„Een wit, wit licht. Witter dan alles wat wit is op aarde.

„En een licht, dat heel zijn wezen doordringt, een licht dat zijne ziel verlicht tot in den diepsten grond toe.

„Een licht dat niets onopgeklaard laat — een licht, dat onomkoopbaar is, een licht waarbij elk ander donker is en leelijk. Een licht, dat hem is een snijdende, schroeiende pijn, omdat de natuur ervan een vijand is van zijn natuur, en het wezen er van zijn wezen tracht te vernietigen en te verteren — gelijk het vuur het doode, koude hout wil veranderen in levende, warmende vlammen.

„Een licht, dat heel zijn wezen aan 't samenkrimpen brengt — en in welks overmacht het toch zoo zalig zou zijn zich over te geven.... als het mogelijk was."

Uit het licht klinken stemmen van verwijt hem toe, „het komt hem

voor dat men hem onrecht doet. En zijne ziel springt in hem op en hij grijpt zijn leven om het als een schild vooruit te stellen, tegen het licht, dat hem wil veroordeelen.

„Ik heb niets gedaan, wat slecht was" wil hij zeggen, maar het woord sterft op zijne lippen. Want het is of alle beelden, welke zooeven zijn voorbijgetrokken, oprijzen en op hem instormen en roepen: „Zie, wat je hebt verzuimd!"

„En het licht wordt nog witter en meer klaar dan te voren, en er is in zijn leven geen hoek meer of hij wordt verlicht, en allerwegen ziet hij slechte dingen groeien als onkruid en schimmel, en hij ziet nare dingen, die vergeefs zich zoeken te verschuilen als licht-schuwe neten.

„Maar er is geen schuilplaats meer."

Straks fluistert een zoete stem in zijn ooren:

„Arm, arm kind! Arm verdwaald, verdwaasd kind!... Het geluk was het uwe, als ge het maar had willen bewaken; het leven het uwe, als ge 't maar had willen bewaren. En het leven verspilde je, en het geluk slingerde je weg — als een kind, dat de waarde niet kent van het kostbare...

„Een arm, arm kind, een arm dwalend kind.

„Dan is het hem als voelde hij zijn hart smelten. Dan wenschte hij slechts één ding — van voren af te kunnen beginnen, dat alles nog eens over te maken.... Het is als knakt in hem zijn oud, slecht, ongevoelig *ik* en breekt uit een nieuwe ongekende geest.

„En hij valt op zijn aangezicht en zucht diep en zwaar uit heel zijn verbrijzeld hart. En biddend roept hij:

„Vergeef mij, Heer! Erbarm u en vergeef! Agnes, vergeef! Agnes bid voor mij." En zijn roep wordt herhaald, eerst door een enkele stem en dan door millioen millioenen:

„Heer erbarm u! Christus erbarm u! Heer erbarm u!

En met deemoedige vreugde voelt hij zich *verlost* – overgegeven aan de smartelijk louterende macht van het witte licht — van verre getrokken in die zon van het eeuwige leven, aan Jezus' Hart.

Een ongeloovige, die van 't sterfbed het woelen van zijn hartstochtelijk leven overziet, en hoezeer hij bij al zijn zonden zelfs een aalmoes aan een bedelaar weigerde, zich nog verbeeldt, dat hij vrij moest bevonden worden, omdat hij 't metaal zijner ziel gemunt heeft tot klinkende verzen, wier geluid vreugde is voor eenzame geesten — en dan door Gods zachte genade er toe gebracht wordt om erbarming af te smeeken, 't is geen alledaagsche vinding; met Wolfgang in den Spektator wil ik het gaarne *een poëtisch kunstwerk* noemen.

Of zulk een uiterste het begeerlijk lot van velen is? Hierop antwoorden we zeker met Jörgensen: „Niemand, buiten God, weet wat eene ziel kan geschieden in haar laatste uur." Doch hier wordt een

mirakel geschetst in de orde der genade. Het wil er echter bij mij niet in, dat de taal van dit boekje eenvoudig is; veel minder kan ik de toewijding en zorg der vertaling prijzen. Veel komt er zeker op rekening van de niet keurige correctie. Doch *lachelende ganzen*, *klap-vaste sleien-slag*, *miersig*, *elvenvaagte*, *uit-smart*, *witte grimme blik*, *geliefdheid* in den zin van passie, *frisch ijs biemend* enz. kunnen toch geen drukfouten genoemd worden! En mogen in goed Nederlandsch zulke woorden, gelijk een ander bespreker vermoedt, opzettelijk gekozen worden?

Toch blijven wij, ondanks dit alles, Kees Meekel dankbaar, dat hij ons dit werk van den grooten Deenschen bekeerling Johan Jörgensen te genieten gaf.

W. VAN NIEUWENHOFF, S. J.

GODSDIENST.

Overwegingen of onderrichtingen over de H. Maagd, door A. VERMEERSCH, S. J., uit het Fransch vertaald door H. LOOYAARD, S. J.; Brugge, K. Beyaert. Amsterdam, C. L. Van Langenhuysen.

Het boekje bevat een tweevoudige reeks overwegingen of onderrichtingen over de H. Maagd : één voor haar feesten, één voor de dagen der Meimaand. In het eerste deel gaat aan iedere overweging een inleiding vooraf, die kort en kernig den oorsprong en de beteekenis van het feest belicht. Het tweede deel schetst verheven-eenvoudig het beeld van Maria, zooals het uit de Evangeliën naar voren treedt.

De groote verdienste van dit werk, in waarlijk verrassende tegenstelling met sommige andere Maria-boeken, is zijn wetenschappelijke *degelijkheid.* Hier geen ziekelijk overdrevene, met onwaarschijnlijke vertelsels opgesmukte voorstelling, maar de zekere leer van Schriftuur, Kerkvaders, Theologen. Hier geen onnatuurlijk-aangebrachte beschouwingen, maar beschouwingen, uit het altoos scherp-opgezette punt der meditatie vanzelf voortvloeiende. Hier over de vereering der Moeder Gods in 't bizonder en over het Christelijk leven in 't algemeen een diepe gedachtenrijkdom, geordend met bewonderenswaardige methode.

Vooral den priesters zal dit zeldzaam nuttige werkje, door verschillende bisschoppen aanbevolen, uitmuntend te pas komen.

W. DE VEER, S. J.

Overwegingen over de **Eeuwige Waarheden.** Door den H. ALPHONSUS MARIA DE LIGUORI. Opnieuw naar het Italiaansch herzien. Amsterdam, G. Borg, 1906. Gebonden f 1.25, 400 bladz.

Een geestelijk werk van den H. Alphonsus de Liguori aanbevelen, is geheel overbodig. Het zij genoeg hier te herinneren, welk doel de Heilige schrijver voor oogen had bij het samenstellen van bovengenoemd werk.

»Verschillenden verlangden van mij», aldus de H. Alphonsus in zijn voorbericht, »een boek met beschouwingen over de eeuwige waarheden, een werk, geschikt voor zielen, die in het geestelijk leven wenschen bevestigd te worden en vooruit te gaan. Anderen vroegen mij eene verzameling van stoffen voor missiepreeken en andere geestelijke oefeningen.»

Inhoud en strekking zijn hierdoor reeds genoeg aangegeven. Uitgaande van het woord van den H. Geest: »Gedenk bij al uwe werken uwe uitersten, en in eeuwigheid zult gij niet zondigen,» geeft de H. Kerkleeraar 36 beschouwingen over dood en leven, tijd en eeuwigheid, zonde en barmhartigheid, bijzonder en algemeen oordeel, hel en hemel, gebed en volharding, enz. Iedere meditatie is in drie punten ingedeeld, telkens door een gebed gevolgd, waarin de gevoelens, door het overwogene opgewekt, worden uitgestort.

Onnoodig te zeggen, dat de aandachtige beschouwing der groote waarheden, aldus door den H. Alphonsus voorgesteld, en door P. Bensdorp met liefde en talent bearbeid, rijkelijk voedsel schenkt aan geest en hart en van zelf leert bidden. En goed bidden is goed leven.

De Zalige J. B. Vianney, Pastoor van Ars. Uit het Fransch vertaald. Amsterdam, G. Borg, 1905, 70 ct. gebonden f 1.—, 170 bladz.

«Om het getal der boeken niet noodeloos te vermeerderen, om arbeid en kosten te sparen, heb ik gemeend dit werk zóó in te richten, als ik het nu aanbied.» Aldus de H. Alphonsus in het voorbericht van het hierboven besproken werk.

Het ware te wenschen, dat de Uitgever en Vertaler van dit nieuwe boek zich denzelfden regel hadden gesteld als de H. Alphonsus: wellicht hadden ze dan het geduldig papier onbeschreven en onbedrukt gelaten.

«Noodeloos» mag dit boek genoemd worden, omdat er eene betere bewerking bestaat van de verdienstelijke levensbeschrijving «*De Pastoor van Ars*» door A. Monnin. De Uitgever beroept er zich op, dat dit Leven van den Zalige is uitverkocht. Waarom dan geen herdruk gegeven, in plaats van een minderwaardig produkt op de markt te brengen?

«Aan de vertaling is alle zorg besteed» heet het in het Voorbericht. Het is jammer van den tijd, aan zulk zesderangswerk van een ongenoemden auteur verknoeid. Daarenboven wordt voor vertalen niet alleen zorg, maar ook smaak en meesterschap over de taal gevorderd.

Als vlag om de lading te dekken dient in het Voorbericht, dat «een R. K. Priester zich de moeite heeft getroost het geheele werk na te zien, om het van eventueele onjuistheden te zuiveren.» Alsof onze R. K. lezers van stichtelijke lectuur geen hoogere eischen mogen stellen, dan dat er geen onjuistheden verteld worden!

De slotwensch van het Voorbericht: «Moge het in veler handen komen» vindt eene gereede verklaring in het belang van den Uitgever, maar ziet het belang van het lezend publiek over het hoofd.

Keur van bloemen, uit den Hof van den **Gelukzaligen Pastoor van Ars** (Jean Baptiste Marie Vianney) bijeenverzameld door P. FR. N. VAN HASSEL, *Ord. Praed.* Amsterdam, G. Borg, 1905. 30 Ct., gebonden 50 Ct. 150 bladz.

Den beminnelijken eenvoud en heiligheid van den Pastoor van Ars kan men niet beter leeren kennen dan in deze korte beschouwingen, uit de preeken van den Gelukzalige saamgelezen door P. van Hassel.

In 31 hoofdstukjes worden de treffendste gedachten, die geheel het geestelijk leven raken, in vloeiend Hollandsch weergegeven. Niemand verwachte diepzinnige beschouwingen of geleerde ver-

toogen. Het is de taal des harten, die hier spreekt tot het hart.

Wellicht zou iemand een of andere uitdrukking, onder de loup beschouwd, gaarne eenigszins gewijzigd zien. Het kan daarom nut hebben, hier de opmerking van Fénélon in te lasschen, welke kardinaal de Bausset in zijn Leven van den beroemden aartsbisschop van Kamerijk heeft opgeteekend: «Il y a une différence de style, qui convient aux matières et aux personnes différentes. Il y a un style du coeur, et un autre de l'esprit: un langage de sentiment et un autre de raisonnement. Ce qui est souvent une beauté dans l'un, est une imperfection dans l'autre. L'Église avec une sagesse infinie permet l'un à ses enfants simples, mais elle exige l'autre de ses docteurs». Eenvoudige, maar voldoende verklaring van sommige uitdrukkingen in den mond van den populairen volksredenaar en ijverigen zieleherder, den Gelukzaligen Pastoor van Ars.

J. Spruijt, S. J.

Discours du Comte Albert de Mun. De l'Académie Française. Accompagnés de notices par Ch. Geoffroy de Grandmaison.

Tome I. Questions sociales. In 8°. — In — 18° Jésus 4e edition f 4.

Tomes II et III. Discours politiques. 2 vol. in 8°, 15 fr. — 2 vol in 18° jésus ?

Tomes IV et V. Discours et écrits divers. 2 vol. in 8°, 15 fr.

Librairie Ch. Poussielgue. Paris.

Katholieken, die hun eigen geloofsgenooten niets-beduidende meê-loopertjes schelden in het groot wereld-leven, moeten rustig bij hun roman of novelle blijven en deze boeken niet bestudeeren. Al heel spoedig zouden ze komen met hun Jan-Salie-gezegde: «Zie je wel, alweer zoo'n ventje dat zich druk maakt voor niets». Wie echter het mooi-streven van een Roomschen-strijder wil bekijken, en moed heeft om iets te bevechten, die moet deze boeken bestellen.

Hier is nu *ons* leven in volle kracht — een strijdersleven. Overal klinken de seinen tot aanval — niets dan hardnekkig gevecht.

Hoe heerlijk zóó z'n leven door te gaan, als de Mun het U toont in zijn dikke boeken.

Leest en bestudeert ze en met 'n kop vol zaligheid en jubel noemt Gij hem Uw broeder in Christus, want het is al voor *onze* Kerk, dat bestrijden en aanvallen.

De «Questions sociales» bewijzen de uitgestrektheid en diepte zijner gedachten. De afschuw voor verkeerd conservatisme schreeuwt hier boven alles uit.

De «Discours politiques» en de «Discours et écrits divers» brengen U het heerlijk gevoelen van zijn reuzenkracht. Dáár is hij niets anders dan de man, die zich geheel en al geeft voor zijn heilig Geloof. Een *echte* Franschman op de tribune — vlak voor zich de vijand.

Maar hier zal menig Nederlander dikwerf zijn hoofd-schudden, meenend dat hij te veel striemt en te vér gaat. De bedaarde Kamerzittingen bij ons, zullen ons parten spelen. Goddank hebben wij nog geen kwâjongens-kamerleden zooals Frankrijk er reeds een flink aantal bezit. Ik geef U een teekend voorbeeld van kleinheid. Brutaal scheldt de president M. Floquet in 1891, Pius IX voor vrijmetselaar, en bewijzen zal hij het ook voor heel de wereld. En dan komt het groote bewijs..... de dictionnaire van Larousse zegt het [1]. Is de naam van kwâjongen te scherp?

En tegenover al die herrie en kleindoenerij moet de Mun steeds staan, en

[1]) Zie Discours et écrits divers Tom. V pag 98.

bedroevend is het dat zijn partijgenooten soms de oppositie nog komen versterken. Men heeft hem verdacht willen maken — hem socialist genoemd — en gedwongen voorstellen terug te trekken alleen omdat hij consequent door wilde loopen op de wegen door Leo XIII getoond.

De oudste dochter der Kerk was voor hem ook vaak de lastigste.

Jules Huret teekent de Mun aldus: «C'est très amusant de voir M. de Mun, qui se dit catholique et qui obéit au Pape quand il s'agit de devenir républicain, se mettre en dehors des prescriptions pontificales pour devenir socialiste» [1]). Maar zie zijn antwoord: «Je ne me suis jamais qualifié de socialiste; je ne me qualifierai jamais ainsi, parce que cette formule répond à tout un ordre d'idées absolument différent du mien, en particulier sur deux points principaux: le point de départ, qui est entièrement opposé aux doctrines religieuses que je professe, et le point d'arrivée c'est à dire la conception collectiviste, que je réprouve parce que je ne la crois ni juste ni pratique» [2]).

Rustig is de Mun tot nu toe het leven niet doorgegaan «Je me souviens de quelles foudres je fus accablé, dans les journaux, dans les revues, par des écrivains catholiques eux-mêmes»[3]), maar aangespoord door een particulier schrijven van Leo XIII, bleef hij doorwerken voor zijn arm Frankrijk. Leo XIII was zijn raadsman — de encyclieken de studeerboeken van de Mun. En hier denk ik aan Schaepman.

De «Chronica» zijn de «Discours et écrits divers» in duodecimo, (wat de talrijkheid der bladzijden aangaat, altijd wel te verstaan). Wij kunnen in de ons gegeven ruimte geen vergelijking — breed uit en volledig geven.

De derde reeks van Schaepman geeft een goed beeld vooral van de Discours et écrits divers. Bij beiden voorop Staatkunde en Rome.

Het vacantie-reisje van Schaepman naar Rome — en de werklieden-opgang naar den Paus, onder leiding van de Mun, geven een der vele overeenkomstpunten tusschen deze twee «kruisridders met het zwaard van Behemondo (?) in de gespierde vuist.»

De Mun heeft een groote liefde voor den Paus, en wij, allen aangewakkerd door *onzen* Paus-vriend, zullen juist in die liefde van den Franschman — waarover ik nu schrijf — den afgestorvene dankbaar herinneren.

Laat mij even een der vele beschrijvingen van de Mun u voorleggen:

«Le Pape, Messieurs, j'ai prononcé ce grand nom, et laissez-moi m'y arrêter un moment. Qui que vous soyez, incrédules ou croyants, si vous avez un jour de bonne foi, fixé votre pensée sur cette puissance merveilleuse qui, depuis dix-neuf siècles, survit à toutes les tempêtes et regarde tomber les empires sans en être ébranlée, qui remplit le monde du bruit de son nom et dont l'histoire est liée à celle de tous les peuples; si vous avez un jour contemplé ce fait humainement inexplicable, vous n'avez certainement pu le faire sans éprouver un sentiment de respect et d'admiration *(applaudissements sur plusieurs bancs, à droite-Rires et interruptions à gauche)* Vous riez, Messieurs, et j'attendais ce témoignage de votre faiblesse, j'attendais ce témoignage de l'impuissance où vous êtes d'enlever un raissonnement contre ce grand prestige de la papauté; après cela il ne vous reste plus qu'à recourir à l'injure, comme le font dans leurs journaux vos amis du dehors, et là encore je vous

1) Discours et écrits divers 193.
2) l. c. 194.
3) 97 l. c.

dirai, c'est donc que vous avez peur.... Le Pape atteint dans sa liberté, c'est la conscience humaine menacée d'esclavage» [1]. Deze woorden komen mij bekend voor — ze passen in «Menschen en Boeken.»

Dat deze strijdlustige edelman onbesproken is gebleken door Schaepman — verwondert mij nog tot heden.

Zij dus, die de geschiedenis willen bezitten van het Fransch-katholiek staatsleven moeten bij Poussielgue deze boeken bestellen. De inhoud is te groot om aan te geven, maar een ieder begrijpt wat een kamerlid — 30 jaren als voornaamste spreker eener partij doorleefd te hebben, behandelen kan.

Met nadruk echter wil ik wijzen op zijn redevoeringen voor de werkliedenvereenigingen en voor het openbaar onderwijs.

Priesters vooral zullen in deze boeken een schat vinden.

Als slot geef ik de Mun's woorden, hoe hij zijn streven, geheel en al, voor een ieder duidelijk beschrijft: «Unis derrière le Pape, serrés autour de nos évêques, quoi qu'il advienne, nous combattrons sans défaillance, les coeurs en haut, les yeux tournés vers la croix qui porte le Christ invincible» [2].

Dat alle Franschen zóó waren!

Leuven. CYRIEL KLESSENS O. M.

WIJSBEGEERTE.

DR. S. O. LOS: **Aristoteles in Nederland gedurende de laatste veertig jaren.** Hilversum. (T. Quist) 1905. 80 blz. in 8°.

Dr. Los is predikant in de Gereformeerde kerk te Hilversum, en verwierf door dit geschrift onder prof. van der Wijck den doctorstitel.

Hij bespreekt achtereenvolgens, min of meer volledig de machtspreuken van Scholten, Allard Pierson, Spruijt, Lamers en Ovink over Aristoteles en zijne leer.

Aristoteles had toch het ongeluk — men kan het ook wel zijn geluk noemen — de philosophische leermeester der scholastieke middeleeuwen te worden; en daar die nu eenmaal bij de meeste wijsgeerige lakenuitdeelers der 19de eeuw op een slecht blaadje stonden, kwam ook Aristoteles gewoonlijk van een kale reis. In Nederland zoowel als elders.

Dr. Los kent zijn Aristoteles evenwel uit eigen devote studie en teekent nu protest aan tegen al die scheeve oordeelvellingen, en verdedigt met groote zaakkennis en vele teksten den Stagyriet triomfantelijk tegen allerlei aanklachten van empirisme, utilisme, conservatisme en ethisch positivisme.

Ik zou het evenwel ook wel nuttig gevonden hebben, als hij van de gelegenheid gebruik gemaakt had, om eens te onderzoeken, aan welke buitenlandsche orakels onze Hollandsche critici hunne groote woorden hadden afgeluisterd. Want hoeveel zouden zij met z'n vijven van Aristoteles gelezen hebben!?

In het voorwoord staat een merkwaardige zin: «Een zoo groot kenner van Aristoteles' schriften als België b.v. in den Leuvenschen hoogleeraar D. Mercier bezit, zou in Nederland een witte raaf zijn.» Waarom in 's hemels naam?

Omdat de vijf genoemde heeren het zoo averechts hebben misgehad? Zijn er dan in Nederland heelemaal geen katholieken meer, die ook iets van wijsbegeerte weten, en de peripatetische beginselen hoog houden? Al

1) Discours Politiques Tom. I pag. 138—139.

2) Patriote, 9 Dec. 1905.

hebben wij op het oogenblik misschien geen man als Mgr. Mercier, zijn wij daarom eene quantité négligeable? Zou dáárom onze eventueele Mercier een witte raaf zijn?

Dr. Los spreekt zijn wensch uit, dat de herleving van de studie van Aristoteles het gevolg moge zijn van zijn arbeid. Kent Dr. Los onze groote Semenariën? Kent Dr. Los het tijdschrift de Studiën? Niet? Och laat hem dan de veertig laatste jaargangen eens doorsnuffelen. Lieb Vaterland magst ruhig sein. Nederland is niet meer misdeeld dan België of welk ander land ook. Aristoteles leeft op den bodem der katholieke wijsbegeerte zoolang de wereld leeft. En op anderen grond zal Aristoteles wel nimmer meer gedijen.

J. v. G.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Administratieve Rechtspraak door MR. DR. D. A. P. N. KOOLEN, Uitgevers-Mij. «Futura» Leiden, 1906.

Wat kan er onaangenamer zijn dan te staan in het volle leven, over alle mogelijke kwesties te hooren spreken en maar niet te weten, wat toch dit alles beduiden moet! 't Moet een gevoel zijn of men nog steeds tot de onmondigen en kleineren behoort, wien men op hun vragen «wat praten ze toch?» antwoordt: «hoor eens, daar ben jij nog te klein voor.»

Een ieder dat onaangenaam gevoel te besparen, «belangstelling te wekken in breederen kring voor een onderwerp, dat tot het privaat-domijn der juristen scheen te behooren» is het doel dat schrijver dezer brochure beoogde. En wij gelooven, dat een ieder al is hij geen jurist, werkelijk deze bevattelijke en heldere verhandeling zal kunnen volgen, dat ook werkelijk daardoor belangstelling zal worden gewekt, wat ongetwijfeld, daar het onderwerp uit z'n aard wel geschikt is oningewijden af te schrikken, een zeer groote verdienste mag genoemd worden.

Na een korte inleiding en historisch overzicht zet schrijver uiteen welke geschillen tot de kennisneming van den Administratieven rechter behooren gebracht te worden en juist dit punt: dat de Administratieve Rechter blijve uitgesloten van de beoordeeling van het administratief beleid: dat hem slechts zij opgedragen controle over de rechtmatigheid der bestuurshandelingen, zal door de duidelijke toelichting er veel toe bijdragen een ieder de juiste draagwijdte van deze nieuwe regeling te doen begrijpen. Hoe echter de bevoegdheid van den administratieven rechter dient omschreven, door een algemeene formule of door opsomming, wordt in de volgende paragraaf behandelt en de schrijver licht, met een zekere ingenomenheid, de meening van de Regeering toe, die onomwonden de partij kiest voor de algemeene formule. Et pour cause! Het bezwaar toch, dat telkens wanneer de mogelijkheid van een nieuw rechtsgeschil ontdekt wordt, de Enumeratie-wet zal moeten worden gewijzigd, is zoo groot, dat ieder zich wel bij die meening aan zal moeten sluiten.

Vervolgens, na aangestipt te hebben hoe dient gehandeld in praejudicieele geschillen, wordt de vraag behandeld «wie rechter moet worden» en vele juristen zullen de oplossing, die het Ontwerp aangeeft met de daarmee verbonden reorganisatie van de rechterlijke macht met vreugde begroeten. Alleen, waar de Memorie van Toelichting aangeeft als voordeel van financieelen aard, dat door de voorgestelde wijziging in het aantal leden, waarmee

Hooge Raad en Hoven zullen rechtspreken, er niet veel nieuwe rechters en raadsheeren zullen behoeven aangesteld te worden, daar veroorloven wij ons toch op te merken, dat dit voordeel aan een groot bezwaar onderworpen is. Immers, zouden de tegenwoordige leden van de rechtelijke macht wel voldoen aan het vereischte, dat schrijver zelf op blz. 45 aangeeft. «Wil »de Administratieve rechtsmacht, zoo »deugdelijk mogelijk zijn, dan moet zij »worden toegewezen aan mannen, die »innig vertrouwd met de administratie, »van haar recht het hoofdonderwerp »hunner studie hebben gemaakt.» Wel zal regel zijn dat bij eene vacature in de administratieve kamer een doctor in de rechts- èn staatswetenschap wordt benoemd, maar hoe lang zal het duren, voor al die kamers op die wijze door regelmatige opschuiving zijn bezet. Moet dan al dien tijd de Administratieve rechtsmacht dan maar niet »zoo deugdelijk mogelijk zijn»?

Men zal niet aanstonds het noodige aantal doctoren in de rechts- en staatswetenschap kunnen vinden, maar als men nu reeds de beschikbare nam en elk jaar de nog ontbrekende aanvulde, zou het zoo heel lang toch niet duren. Als men de administratieve rechtspraak toch wil invoeren, dan doe men het ook zoo goed mogelijk!

Het kan intusschen niet uitblijven, of conflicten tusschen den burgerlijken rechter èn den administratieven rechter of tusschen dezen en de Administratie zelf, moeten er komen, en aan de mogelijkheid der oplossing wordt ook een paragraaf gewijd, waarna de brochure eindigt met een heldere uiteenzetting van het Proces: hoe de rechter kennis neemt van de geschillen; hoe de positie van den rechter bij dit proces moet zijn; welk bewijs gevorderd moet worden en nog vele hiermee samenhangende vragen worden daarin kort en duidelijk beantwoord.

Werkelijk, als voortaan vóór de behandeling in de Kamer over alle gewichtige onderwerpen zulke brochures het licht zagen, dan zou «Futura» een heel goed werk doen en zou het krantenlezend publiek misschien wat meer aandacht schenken aan de Kamerverslagen, die nu juist niet de goedkoopste rubriek voor de Redactie genoemd mogen worden! Dr. J.

Marx of Christus. Verslag van het openbaar Debat, gehouden op Donderdag 22 Maart 1906 tusschen de heeren F. v. d. Goes, Privaat Docent aan de Gemeente Universiteit te Amsterdam en Ds. R. J. W. Rudolph, Geref. Predikant te Leiden. 2e druk. Leiden, Dubbeldeman 1906. 10 cts.

Dat de arbeiders niet te kiezen hebben tusschen Marx en Christus, want dat het socialisme als Economisch stelsel niets heeft wat onvereenigbaar is met het Christendom, is de stelling van F. van der Goes, waartegen Ds. Rudolph opkomt door te beweren dat het historisch materialisme niet is het «buitenop» maar werkelijk de ziel van het socialisme. Hoe goed ook bedoeld, zegt dit toch weinig en had Ds. Rudolph moeten aantoonen, dat noodzakelijkheid van privaateigendom, *zelfs van productiemiddelen*, volgt uit de natuur van den mensch en dus behoort tot het natuurrecht en dat dus daarom het socialisme, ook louter als Economisch stelsel in strijd is met de Christelijke beginselen. Een bewijs te meer dat een debat, hoe schitterend effect het ook make op een Vergadering door de bewonderenswaardige handigheid waarmee op allerlei nevenzaken geantwoord wordt, toch vaak langs de hoofdzaken heenglijdt.

Dr. J.

NATUURWETENSCHAP.

L. Couturat. **L'algèbre de la logique.** (Scientia, n° 24), Paris, Gauthier-Villars, 1905 (Prijs 2 francs).

De algebra der logica, 't eerst uitgevonden door Leibniz, later verwaarloosd en vergeten, in 't midden der vorige eeuw opnieuw uitgevonden door Boole, mag zich in de laatste jaren in steeds toenemende belangstelling verheugen. Hoewel oorspronkelijk bedoeld als hulpmiddel bij de redeneering, heeft zij ook onafhankelijk daarvan beteekenis als onderdeel der algebra in den meest uitgebreiden zin: de combinatie van bepaalde symbolen volgens vaste, maar willekeurig gekozen grondregels. Die regels zijn in de gewone algebra zóó gesteld dat zij geheel toepasselijk zijn op het tellen van eenheden en het meten van grootheden; in de algebra der logica, waar de lettersymbolen ideeën en proposities voorstellen, zijn ze zóó gekozen, dat zij vatbaar zijn voor eene logische interpretatie. Uit dit zuiver wiskundig oogpunt heeft de schrijver, een welbekende specialiteit op wiskundig-wijsgeerig gebied, de algebra der logica behandeld. Slechts nu en dan, waar het tot klaarder inzicht dienstig was, heeft hij de logische interpretatie der afgeleide formules er aan toegevoegd. Het werkje geeft een beknopte uiteenzetting der grondbegrippen, de eigenschappen der twee hoofdbewerkingen: optelling en vermenigvuldiging, de eigenschappen der logische functie, de oplossing der vergelijkingen en eliminatie van onbekenden volgens de methode van Boole en Schröder, de methode van Poretsky, om uit gegeven betrekkingen tusschen bepaalde termen, andere betrekkingen af te leiden.

«Cet opuscule du savant logicien de Toulouse est aussi abstrait que les parties les plus abstraites des mathématiques» zoo zegt »Mathesis» (aflevering Febr. 1906). Vooral de paradoxale vorm van vele formules, zoo geheel afwijkend van die der gewone algebra, stelt geen geringe eischen aan ons abstractie-vermogen. Maar juist in het paradoxale van dit eigenaardig symbolenspel ligt een groote aantrekkelijkheid voor wie niet terugdeinst voor een ernstigen geestesarbeid. Dr. J. Stein, S. J.

Paddestoelen. Dr. Vitus Bruinsma. Beschrijving en afbeelding van de meest veelvuldig voorkomende paddestoelen, eetbare en vergiftige, met 24 gekleurde platen, waarop 190 paddestoelen zijn afgebeeld. (Blz. VII, 122 + 24 platen) P. Noordhoff. 1906. Groningen. f 1.60.

Het vorige jaar zond de firma P. Noordhoff aan Dr. Vitus Bruinsma 24 gekleurde platen, 12 met afbeeldingen van eetbare en 12 met afbeeldingen van vergiftige paddestoelen. Tevens werd hem verzocht daarbij een tekst te willen schrijven, opdat het een geschikt werkje ter bevordering van de kennis der paddestoelen zou worden.

Genoemde firma moge daarmee een nuttig doel hebben beoogd, maar aldus heeft zij meteen des schrijvers vrijheid niet weinig beperkt. Dat verraadt het boekje in alles.

Omdat de vorm der gegeven platen het eischte, slaat het nu evenals vele atlassen op zijn smalst open en staan er op elke bladzijde twee kolommen druks. Dit heeft wellicht zijn voor en zijn tegen. Voor mij nochtans van het laatste het meest.

Een grooter bezwaar is dat ongeveer een derde der afbeeldingen *uitheemsche* zwammen voorstelt.

Als men nu bedenkt dat de paddestoelen minder in de algemeene landverhuizing der laatste eeuwen hebben

meegedaan dan de andere kinderen van Flora, dan behooren die vreemdelingen zeker niet tot de «meest veelvuldig voorkomende,» tenzij men onder dien term ook de buitenlandsche mag verstaan.

Verder werd aan de volgorde der afbeeldingen op de platen, waarin eerst de eetbare, daarna de vergiftige voorkomen, de meer wenschelijke systematische verdeeling geheel opgeofferd.

Vervolgens, dunkt me, laten de afbeeldingen op enkele plaatsen meer in het koloriet dan in de teekening eenigszins te wenschen over. In die meening werd ik versterkt bij het vergelijken der weinige in *Onze Flora* van Dr. A. C. Oudemans afgebeelde paddestoelen met de overeenkomstige afbeeldingen in dit boekje. De schrijver heeft dit blijkbaar nog meer gevoeld dan ik. Zelfs op blz. 33 lezen we omtrent figuur 43 der eetbare zwammen: «Wij moeten voor dezen *Boletus* naar de volgende plaat verwijzen.... De afbeelding n° 43 op deze plaat dient dan als niet geslaagd te vervallen.»

Doch volmaakt trouwe gelijkenis op dit punt is bezwaarlijk te bereiken. Te meer niet, omdat vele paddestoelen bijna karmeleon-achtige wezens zijn, die in hun korter of langer bestaan wel eens van vorm en kleur plegen te veranderen.

Behoudens het aangemerkte, waardoor overigens de waarde van het boekje in 't geheel niet of nauwelijks wordt geschaad, verdienen de platen allen lof. Zij zijn keurig uitgevoerd en pleiten en getuigen m. i. voor hooge kunst.

Of het boekje nu al of niet aanbeveling verdient is een geheel andere vraag. Dan moeten we zien of het den lezer «een begin van wetenschappelijke behandeling der paddestoelen» kan aanbieden, of het hem kan «inleiden in de kennis van deze merkwaardige plantengroep».

Dr. Vitus Bruinsma heeft voor den beschrijvenden tekst, zooals hij zelf verklaart, de beste Hollandsche werken over inheemsche zwammen geraadpleegd en daarbij — wat meer zegt en toch op talrijke plaatsen blijkt — op eigen waarneming gesteund. Zonder twijfel zal men derhalve in den tekst een veiligen gids kunnen volgen.

Slechts twee dingen hinderen mij. Er bestaat in de benoeming der paddestoelen nog niet die overeenstemming welke voor de studie zoo niet onontbeerlijk, dan toch zeer wenschelijk is. Dr. A. C. Oudemans bijv. beschreef nog in 1900 een melkzwam onder den naam *Agaricus (Armillaria) deliciosus;* Dr. Vitus Bruinsma noemt haar *Lactaria deliciosa.* Eveneens duidt de eerste de honigzwam aan als *Agaricus (Armillaria) melleus* Vall., de tweede noemt ze *Armillaria mellea,* terwijl hier de autoriteit of kruidkundige, die de plant het eerst onder dien naam beschreef, niet vermeld wordt. Dr. Vitus Bruinsma beschrijft verder den *Hygrophorus virgineus* en *Hygrophorus pratensis,* terwijl tusschen haakjes bij den eersten staat: «synoniem: *Camarophyllus ericeus*» en bij den tweeden: «Komt ook voor onder den naam *Camarophyllus pratensis*» enz. enz. Graag zag ik die dubbele benaming gemotiveerd of verklaard, of zoo mogelijk vermeden. Zou ze *nu* niemand afschrikken?

Ten tweede. De plantenliefhebber, die moet worden »ingeleid in de kennis der paddestoelen», zal met dezen leiddraad in de hand gaan ronddwalen door veld en bosch. Bij de eerste zwam de beste die hij ontmoet, slaat hij zijn boekske op, om te zien welk individu daar voor hem staat. Het eenige middel, voor zoover mij blijkt, is thans van voren tot achteren het boekje te doorbladeren, of er ergens een afbeelding te vinden is die met de natuur daar vóór hem voldoende getrouw overeenstemt. Zal

de beginneling dien leiddraad nog dikwijls ter hand nemen?

Daarom betreur ik het dat men hier missen moet enkel bladzijden met een handleiding voor het determineeren althans der voornaamste inheemsche zwammen. Daarbij zouden een paar figuren van *sporen*, *kiemvlies*. *ringvlies*, *basidiën*, *sporenzakjes*, *zwamvlokken*, zeer welkom wezen. Dan zou ik dit werkje zonder voorbehoud aan alle belangstellenden durven aanbevelen.

Maastricht. A. HAANS S. J.

LETTERKUNDE.

Serie van Keurwerken I. AERNOUT DROST. **De pestilentie te Katwijk 1625.** Met inleiding van ALBERT VERWEY. Taalkundige aanteekeningen door DR. C. G. N. DE VOOYS. 8o. 1 Dl., 250 blz. Amsterdam, 1906. G. Schreuders, f3.—

Dit fraai verzorgde boek, met zijn bedrieglijken titel, is geen geschiedwerk, doch een herdruk van een ouden roman. En wel van AERNOUT DROST, een jong gestorven predikant uit den opkomsttijd van ons Nederlandsch romantisme († 1834). Het groote verschil tusschen romans van toen en thans is bekend. Tegenwoordig, is haarfijne psychologische ontleding van een zich ontwikkelend karakter eisch des tijds. Toen, «bestond de verdienste en de roeping van den roman daarin, dat het den schrijver gelukte zijn lezers aangenaam bezig te houden, door zijn personnages voor te stellen, geslingerd in een maalstroom van avonturen, die romanesk waren en zoo verward door elkander woelden, dat men nauwelijks begrijpt, hoe zij er zich uit zullen redden.» De woorden zijn van Jonckbloet en slaan op Van Lennep, doch passen ook op Drost.

Een roman, wil hij gelezen en gewaardeerd worden, moet beantwoorden aan de eventueel overheerschende eischen van het publiek. Dit deed Drost's werk indertijd, en daarom werd het uitbundig geprezen. Zie maar eens «*de Gids*» van 1837. Dit doet het thans niet meer, en daar het geen schoonheidsprodukt van blijvende waarde is, ontgaat mij de eigelijke reden van deze zorgvuldige en dure nieuwe-uitgave. De inleiding van Verwey geeft daarover geen voldoende uitsluitsel. «Zich terzijde van den drukken straatweg, die onze tijd is, neer te zetten," zegt hij, „en zulk een ouderwetsch verhaal te lezen, is een genoegen, dat zeker al door de tegenstelling prikkelen moet; — het zich verdiepen in oude geschriften heeft toch ook voor den mensch, die in zijn tijd leeft, een groote bekoring.» Zulke menschen zijn er zeker wel eenige te vinden, onder de litterair-historici of dichterlijke oudheidminnenden, maar of die weinigen het beste gebaat zijn door een kostbare drie-guldens-uitgaaf? En het groote lezende publiek, voor wie toch de herdruk bestemd schijnt, eischt een stuk litteratuur, dat *om zich zelf* door hen *thans* te genieten is, en daar valt het werk van Drost niet onder.

Deze ongunstige meening over den *herdruk* van de «Pestilentie te Katwijk" sluit geenszins in een absolute veroordeeling van den *oorspronkelijken* roman. Veel van hetgeen niet tot de allerhoogste kunstuiting behoort, heeft slechts een tijdelijke, maar daarom nog niet te onderschatten waarde, gelijk deze en andere romans von Aernout Drost. Nù is zijn verhaal ons niet psychologisch diep genoeg, nù is het ons te druk, te gewild-geheimzinnig, te gezocht-gekleurd overeenkomstig gewaande locale omstandigheden, nù is het ons te ouderwetsch van stijl, te stijf van toon en nog heel veel meer. Doch verplaatsen wij ons eens naar het jaar 1830 en daaromtrent. Toen was men wat proza-

litteratuur betreft in een allerpapperigste periode. En daartegen kwam de jonge Drost in verzet. In 1810 geboren, stierf hij in 1834 vóór hij zijn studiën om predikant te worden had kunnen voleindigen. Doch reeds op zoo jeugdigen leeftijd had hij romans geschreven, die hoe gebrekkig ook, door losseren toon en diepere studie, (zij het niet van het menschenhart dan toch van de menschelijke lotgevallen,) braken met den sleurgeest; romans, die het tijdvak van Limburg Brouwer en Van Lennep inleidden en de letterkundige richting van Potgieter en Bakhuyzen van den Brink voorbereidden. De «*Pestilentie te Katwijk*» was het laatste en het beste zijner werken.

Drost was dus de baanbreker tot een *nieuwen* en, haast ik mij er bij te voegen, *beteren* geest *Nu* is onze litteraire kunstsmaak wéer anders en misschien ook wel beter — doch dit belet niet dat Drost in zijn tijd voortreffelijk werk leverde. Toen, in de dagen, dat Walter Scott heerschte, *moet* dat verhaal bevallen zijn, waarin Aelbrecht Jansz en Brechtje, Orbert en Harmen de Doodt, met hun 17e-eeuwschen gemoedsaard en ideeën optreden, waarin de «locale kleur" tot in de spreekwijze der handelende personen bewaard wordt. Dat dit niet altijd even juist geschiedt, b. v. in het onwaarschijnlijke gebruik van «*dij*» als 2e persoon enkelvoud, is meer de schuld van de taalgeleerden van dien tijd dan van Drost.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat Dr. de Vooys beknopte, maar voor het verstaan voldoende, taalophelderingen aan den nieuw uitgegeven tekst heeft toegevoegd, en dat de roman uit godsdienstig en zedelijk oogpunt ongevaarlijk is, als men ten minste kan tegen het beetje Protestansch-Arminiaanschen geest, dat er u uit tegenwaait.

L. K.

A. P. Prenau : **Zoet en zuur over zuiver Nederlandsch**. Gent, 1904, 40 blz. in kl. 8o.

De heer Prenau heeft in 1902 eene «Verhandeling over het nut van de zuivere uitspraak der Nederlandsche Taal" geschreven, die door de koninkl. Vlaamsche Academie is bekroond.

Daarin wordt verdedigd de stelling, dat een beschaafde Vlaming in het openbaar leven meer naar de Hollandsche uitspraak moet luisteren, dan naar die van het dorp of stadje, waar hij is geboren: De Vlamingen, vooral de West-Vlamingen zijn te particularistisch. Met dit alles kan ik mij zeer goed vereenigen.

Immers de toestanden zijn hier geheel andere als in Zuid-Afrika. In Transvaal, Oranje Vrijstaat en Kaapkolonie is, gelijk Hesseling bewezen heeft, een nieuwe taal ontstaan, die een bemiddelende positie inneemt tusschen Kreoolsch en Hollandsch; en het ware belachelijk, nu dat Afrikaansch op z'n Hollandsch te gaan schrijven en spreken. Maar het Vlaamsch heeft niets van Kreoolsch, evenmin als het Brusselsch of het Leuvensch, het zijn heel gewone Nederlandsche dialecten, niet meer of minder van het beschaafde Hollandsch verschillend, als het Noord-Brabantsch, het Limburgsch het Betuwsch of het Zeeuwsch. De staatkundige grens kan geen argument zijn. Dus moeten de kinderen uit West-Vlaanderen, die beschaafde Nederlanders moeten worden, op school even goed de beschaafde Nederlandsche uitspraak leeren als die uit de Betuwe of Zeeland.

Máár vele Vlamingen — 't was te verwachten, particularisme sterft niet evenmin als onkruid — zijn het daar heelemaal niet mee eens. Sommigen geven dat op ernstige, waardige wijze te kennen, anderen komen op tegen

onderdeelèn of eenige feiten uit 's heeren Prenau's betoog ; anderen ten slotte worden woedend, en willen den heer Prenau onder het gewicht van hun positie verpletteren, en gooien, alsof ze eigenlijk zelf wel wisten dat die daartoe niet zwaar genoeg was, er nog een hagelregen van scheldwoorden bovenop.

Een antwoord te zijn aan die verschillende tegensprekers bedoelt het hier besproken boekje : *zoet* en *zuur*. Wie beleefd was, wordt met zoete heuschheid te woord gestaan ; wie schimpte of schold wordt op zuur en gal onthaald. Jonge menschen zullen dat flink vinden, ouderen zouden graag wat meer gematigheid zien, en ik persoonlijk vind Prenau's scheldlijstje nog al rhetorisch en schoolmeesterachtig, maar hij kent z'n taal uitstekend en *gelijk heeft-ie.*

J. v. G.

Voor en achter het voetlicht, door Uiltje, van «De Telegraaf». (Herdrukken) No. 1. Amsterdam, N. J. Boons, 8º 48 blz. f 0.10.

Behalve de bekende flauwe aardigdigheden, waar men juist omdat ze zoo heerlijk flauw zijn, om lachen moet, hebben deze artikelen nog dit lezenswaardigs, dat Uiltje onbarmhartig oprecht de waarheid zegt over dingen waarover de waarheid weleens verbloemd wordt.

Wie het eerste artikel gelezen heeft, weet met volstrekte zekerheid, wat voor een gelegenheid het Rembrandt-Theater te Amsterdam is, (bl. 6), om niet te spreken van Rembrandt-Kuil en Frascati-Schouwburg (bl. 8), wier on-fatsoendelijkheid vrijwel in confesso was. En het opmerkelijke is, dat de man zich over zulke dingen netjes uitdrukt en niets onbetamelijks zegt.

Wie zich dus omtrent den aard der drie genoemde gelegenheden wil vergewissen, wage er een dubbeltje aan en leze Uiltje

J. Huddleston-Slater.

ROMANS EN NOVELLEN.

Uit het Dagboek van een dorpspastoor door Paul Fraycourt. Uitgave M. Hols, Den Haag. f 1.50 geb. f 1.90.

Slechte verzen heb ik wel ooit hooren vergelijken met vleermuizen die fladderen en piepen en toch evenmin tot de vogels behooren als zij gelijken op de vlugge, speelsche muis, die zoo guitig uit haar oogjes kijkt en in eens wegschuilertje speelt onder kast of ledikant. Er is geen vleugje poëzie in, heet het dan, en op goed proza lijken ze heelemaal niet.

Nu is verre van mij de onaardige bedoeling om over 's Heeren Fraycourts schepping boven vermeld, zulk een vonnis uit te spreken. Toch ligt er in zijn boek iets vleermuis-achtigs, wat den inhoud, niet wat den vorm betreft. De anti-clericale landgenooten des auteurs, Combisten, blocards kunnen er geen plezier in hebben want het gaat voor hen niet ver genoeg, 't is gedurfd noch gepeperd. Dat die pastoor radicalen of althans zich dus noemenden handjes geeft, en dat zij aan de pastorie heel graag een glas komen drinken, daar lachen zij wat om, maar die geschiedenis van Rosena moest breeder uitgewerkt; die Vicaris-Generaal, kon heel wat andere intrigues opzetten en doorvoeren; en als hij eenmaal bisschop is, verlangt hij wel aartsbisschop en kardinaal te worden, maar verder hoor je niet van hem. Neen, dat dagboek van dien pastoor is hun te mak, te flauw, water en melk!

En de Roomschen, de ware, echte Roomschen zullen er in Frankrijk zoo

wel als hier met al de warmte en levendigheid van hun geloof tegen op komen, hun trouwe priesters geschetst te zien in dezen figurant, die zich even juist als eerlijk een *zwakkeling* en *bangerd* noemt; een man die erg aan 't verkindschen is of aan hersen-verweeking lijdt en nooit een flinke pastoor schijnt geweest te zijn. In de volgende regelen van zijn dagboek schrijft hij zijne opvatting neer:

«Velen mijner parochianen hooren niet dikwijls de H. Mis, velen helaas! voldoen niet aan hunne Paaschplichten naar het gebod der Kerk. Doch mag ik hun dat euvel duiden? Ben ik er niet veeleer zelf schuld aan? O, als ik een volmaakt herder was, allen zouden hunne godsdienstige verplichtingen naleven.

«Er ontbreken mij zonder twijfel eenige noodzakelijke hoedanigheden en den pastoor moeten dit verzuim en deze godsdienstige onverschilligheid geweten. Ook dat echter heeft mij nooit erg gekweld, want het schijnt zoo te moeten wezen. Of was er ooit eene parochie waar niet iemand de Mis verzuimde op Zondag of de Paaschcommunie? Immers neen. Bij gevolg geen onnoodige bekommernis. Laten wij bovendien goed en voorkomend zijn jegens hen, *wier eenige fout is, dat zij een andere meening hebben dan wij.*» (bl. 13–14).

Nadere toelichting dan een streepje er onder verdienen die woorden wel niet. Toch komen er oogenblikken van klaarder inzien; dan beseft hij weinig Christen te zijn. In al zijne boeken leest hij «dat men Gods oordeelen vreezen moet, dat de grootste heiligen daarvoor gesidderd hebben.

Ik — laat ik het mij zelven niet verhelen — ducht er niet veel voor. Zal de goede God het mij kwalijk nemen? Ik deed al het mogelijke om Hem te behagen, en gelijk ik altijd toegevend was voor de rouwmoedigen, die ik met Hem verzoende, zoo zal Hij ook toegevend zijn voor mij. Maar — en dat is het ergste — wat mij het meest bedroeft bij de gedachte aan den dood, is minder de vrees voor het oordeel Gods, dan de spijt dat ik de aarde moet verlaten, waar ik zoo gelukkig was.» (bl. 18).

Met dit al zit deze vijf en zeventig jarige zich voor zijn spiegel te bewonderen. «Ben ik wezenlijk zoo oud? Zette ik rimpels? Geen een. Want rimpels noem ik die diepe inkervingen, welke de huid doorploegen als de litteekens van vroegere wonden. Alleen aan de slapen heb ik kleine rimpels. Zoo 't rimpels zijn, moeten het kleine, lichte genoemd, vroolijke rimpels. Wanneer ik lach, lachen ze mee. Bij anderen daarentegen hebben de rimpels altoos iets ernstigs en wanneer mond en oogen lachen schijnen zij te passen voor de blijdschap. Is mijn gelaatskleur verbleekt? Mij dunkt van niet. Mijn wangen zijn rood; slapen voorhoofd en hals zijn wit en niet wit als het oud ivoor der grijsheid. Ik dien er bij te voegen om openhartig te zijn, dat ik u, spiegel, waarde oude vriend, nooit heb willen bedroeven. Gij trekt altoos zoo'n leelijk gezicht, wanneer gij me met een baard van twee dagen zaagt, dat ik me gauw, gauw tot scheren zette en tot op heden ben ik hierin uw nederige dienaar. Gij lacht, leelijkerd, en toont me mijn grijze haren. Wijs me een vijf en zeventigjarige, wiens haren niet vergrijsden! Ik weet wel dat ze grijs zijn. Vruchteloos zou ik het ontkennen. Doch ontbreekt er een, sinds mijn twintigste jaar! Ze zijn er alle. Zelfs zijn ze mooier geworden. Wanneer 's morgens bij de Mis, 's middags bij de vespers het zonlicht door de gekleurde vensters er opvalt, *moet het een lust wezen ze te zien, even getint en gekruld om mijne barret als het klimop rond oude kloos-*

tergebouwen. Zijn mijne oogen verzwakt? Hoor ik minder goed?» (bl. 15—16.)

Een weeïg gevoel komt naar boven bij het onuitstaanbaar gebazel van dezen praatvaer. En als hij nu en dan zijn vroomheid lucht in goedkoope Latijnsche verzuchtingen, dan bekruipt u een aandoening als van lauw water. Eens krijgt hij een tikje van bewustzijn en onderbreekt zich met den uitroep: «Arme dwaas! Is dat ernstige taal? Wat kinderachtigheden! En waartoe dienen al die uitwerkingen? Zoo die bladzijden ooit onder iemands oogen kwamen, wat zou hij van me denken?"

Helaas ik kan den man geen geruststellend antwoord geven. 't Is kort af naar!

Het schijnt me zelfs toe, dat de vertaler weinig met zijn arbeid was ingenomen. Telkens gluurt het Fransch door het dunne gaas der vertaling heen.

Adorer vinden we woordenboekigstijf weergegeven door *aanbidden*, waar het enkel *ingenomen zijn* of *op de handen dragen* moet beteekenen.

Er komt in dit boek spraak van een *overgegeven* dronkaard; ra ra wat is dat? Gedurig stuit u de *kleine*, de *arme kleine* Rosina, waar 't een huwbaar juffertje geldt van in de twintig, dat zoomin het dagboek van den pastoor beter als zijn leven priesterlijker heeft gemaakt. Elk rechtgeaard Hollander zou haar Roosje of hoogstens Rosineke noemen. Tot een brievenbesteller spreekt deze Pastoor: Daar gij naar de pastorie moet, zal ik Felicitas zeggen dat zij u een glas van dien witten wijn schenkt dien gij niet verfoeit (que vous ne detestez pas).

«De goede jongen begon weer te lachen: *ik sla niet af*, mijnheer Pastoor, (je ne refuse pas) ik *neem aan* (j'accepte).

Nu beweert het titelblad dat dit alles *naar* het Fransch door Louis B. M. Lammers is geschreven. Wij staan voor het raadsel, waarom dit boek het Hollandsch publiek is aangeboden? Toch niet om te toonen hoe een dorpspastoor leeft; Of dat er valsche broeders onder de geestelijken worden gevonden? Ik wil gaarne aannemen dat de bedoeling niet was om de Roomsche priesters verachtelijk voor te stellen of bespottelijk te maken. Toch verwacht ik dit als eerste vrucht der lezing bij allen die dit boek wanneer zij tot bl. 14 zijn gekomen, niet met weerzin van zich afwerpen. Dit dagboek had nooit geschreven, maar zeker door geen Katholiek vertaald moeten worden, want terwijl het de kunst op geenerlei wijs bevordert noch eere doet, beleedigt het den priester der Roomsche Kerk.

W. VAN NIEUWENHOFF S. J.

Erfelijk belast. Oorspronkelijke roman door VERGINIE LOVELING. Rotterdam. Brusse. 1906.

Dit boek is niet geschreven door den eersten den beste. Er is iemand aan het woord, die iets te zeggen heeft en het ook zeggen kan.

De schrijfster moet eene dame zijn met zeer veel goede eigenschappen: beleefd, vriendelijk, spraakzaam, medelijdend, verdraagzaam voor wie met haar niet in godsdienstige en andere opvattingen overeenstemmen. Het is te zien in haar boek.

Ook als auteur heeft ze gaven, zooal geen gouden dan toch zilveren talenten: een oplettenden geest, die niet automatisch als zoovele anderen het leven doorgaat, maar zich overal terdege oriënteert in de bezielde en levenlooze natuur, een gevoelige ziel, handigheid van stileeren, welke handigheid haar eigenaardig, van de taal van Gezelle, Streuvels, Verriest, Teirlinck verschillend, Vlaamsch idioom wel nooit tot de bij deze auteurs genoten zacht-

heid, soms onder de lijn maar dikwijls ook boven de lijn van het gewoon goede brengt.

De taal is het best als ze de, door Gezelle blijkbaar aan al zijn Vlamingen bij testament vermaakte, liefdevolle bewondering voor bloemen en planten weergeeft. Bij voorbeeld:

«En terwijl zij hem aanhoorde — daar zij beiden een poos bleven staan — pluisde zij de witte, weggewuifde distelpluimkes uit de wol van haar kleed; waarna zij, onbewust waarnam, dat er nog bloemen op de distelstruiken stonden, bloemen purper-roze, en daarnaast grauwe zaadvedertjes en bosselkens recht, saamgedrukt, nog niet rijp genoeg, nog niet verbleekt genoeg om ook weg te waaien. Zij begreep echter alles, wat hij haar voorhield, om 't onvergetelijk in zich op te sluiten. Voortdurend sprak hij, voortdurend luisterde hij, totdat haar gedachten wegdwaalden en haar oog op een ander bloemetje viel, een nog overvloedig bloeiende-eenzaamgroeiende-vlasplant (linaria vulgaris): teergroen met spitse lange blaarkens, de bloemetjes schitterend gele met een roestplekje op de onderlip. Dit trok haar aan, oefende een toovermacht op haar uit».

Onmiddelijk hierachter staat:

«En het was haar, of al die bloemetjes, al die uitgestoken lipjes fluisterden: »Bezie ons goed, nooit zult gij ons vergeten, wij zijn innig verbonden aan al uw herinneringen van dezen dag, wij stellen de synthesis daarvan voor !».

Deze aanhaling is ook een van de vele bewijzen, dat de geest van de schrijfster zich wel in de breedte maar niet in de hoogte en diepte gemakkelijk beweegt. Wat tastbaar is in de natuur, vat ze aan, geeft ze weer, maar als ze zich de bloemen bezield denkt, met begrippen en taal, dan zijn die begrippen voor haar niet te kennen, die taal niet te verstaan.

Dezelfde oppervlakkigheid, en tengevolge daarvan onjuistheid, bestaat ook in de psychologische ontleding der personen. Het is niet mogelijk één der karakters goed te leeren kennen, niet mogelijk de schrijfster bij alles wat ze vertelt op haar woord te gelooven.

Bij gebrek aan diepte heeft ze haar roman breed gemaakt: veel personen, waarvan de meesten te veel zijn omdat ze geen beteekenis hebben voor het geheel van het verhaal, en die, wat nog hinderlijker is, ieder hun eigen geschiedenis hebben, onafhankelijk naast die der erfelijk belasten loopende. Ook de omstandigheid dat het «erfelijk belast»-zijn niet in één, maar in twee geheel verschillende personen tegelijk wordt uitgewerkt, is een gebrek, omdat daardoor alleen reeds de eenheid in het werk ontbreekt.

De meeste aandacht wordt gevraagd voor twee hysterische juffrouwen en één hysterischen jongen, die nog wel dokter wordt en na het mislukken van zijn liefde zich zelfmoordt, waarmee hij tegenover God en zich zelf wel een groote zonde, maar zijn patiënten geen ondienst doet.

Ik geloof dat de schrijfster — onder ons gezegd en gezwegen — nog al ijdel is. Haar natuurbeschrijvingen maakt ze tot lesjes in plantenkunde, geeft zelfs de Latijnsche namen der planten telkens aan den voet van de bladzij — wat heeft die naam met de «erfelijk belaste» te maken ? Ze praat als iemand die goed op de hoogte is over dokterszaken, verkondigt tusschen haakjes haar wijsheid over de literaire-kunst-theorieën, gebruikt soms ijselijk geleerde woorden, zooals dat *synthesis* van daar straks. Ja zelfs wil ze van haar ongeloof — wat toch een allertreurigst gebrek is — een voornaam-

heid maken, door den godsdienst als een soort comedie voor te stellen, zonder invloed op het leven, door lichtzinnige uitdrukkingen als deze: Hij kuste den brief met de omzichtige vroomheid, waarmede de geloovige een relikwie zoent", door al degenen die *studeeren* het geloof te doen verliezen en — hierbij vooral bestraft de ijdelheid zich zelf door hare onnoozelheid — door een beroep te doen op de wetenschap tegen den catechismus, die van zes scheppingsdagen spreekt, en zwijgt over de bewoners der sterren!

Men begrijpe dit echter wel. Dit alles wordt niet gezegd op hatelijken toon, waarin antipapisme of strijdlust hoorbaar zou zijn.

Met zulk een beschuldiging zou ik de schrijfster onrecht doen. Maar het is nu eenmaal onmogelijk neutraal te zijn, zelfs de ijdelheid belet het.

TH. KWAKMANN. Pr.

De Burgerkoning. Noordsche Renaissance schets van R. JAHN NIELSEN, uit het Deensch vertaald door MR. E. M. DRIEBEEK.

Dit werkje bevat een *vertaalde historische schets*. Om een volledige bespreking te geven, zou ik drie vragen moeten beantwoorden, vooreerst: is het oorspronkelijke nauwkeurig vertaald? Ten tweede: wat is de inhoud; wat heeft de auteur willen zeggen? Ten derde: welke litteraire waarde heeft deze Hollandsche bewerking? Ik zal echter zoo vrij zijn een onvolledige bespreking te geven en over de eerste vraag, naar de nauwkeurigheid der vertaling, zwijgen als een mof, omdat ik niet meer Skandinavisch ken dan op mijn lucifersdoosje staat.

Wat is de inhoud, de bedoeling van het boek?

De schrijver, Nielsen zegt het zelf in zijn «toelichting».

«Het heeft, na de overwinning der reformatie, ontbroken aan geestesvrijheid om personen en verhoudingen in een historisch licht op te vatten.

«Deze uitspraak (van C. Paludan-Müller) geldt wel in de allereerste plaats onzen geschiedschrijvers, d. w. z. de mannen, die de leerboeken in de geschiedenis van Denemarken schrijven. Maar met evenveel recht kon deze uitspraak gericht worden tot de schrijvers van historische romans, die — zoodra het gaat om de Reformatie — allen critischen zin en alle billijkheid bij het beoordeelen schijnen verloren te hebben.

«Het is niet noodig namen te noemen; dit zou zelfs al te bezwarend worden. Immers een ware zondvloed «van Reformatieschilderingen heeft in de laatste decenniën het land overstroomd en overstroomt dit nog; schilderingen samengesteld door meer of minder bekende personen. Doch allen hebben zij de dogmatische vóór-ingenomenheid tegen de katholieke kerk gemeen: allen vloeien zij over van dezelfde aanvallen, dezelfde stereotype beschuldigingen dezelfde lofredenen....

«Als tegenstelling met zijn Reformatie-schilderende voorgangers is dit boekje een poging tot nuchtere voorstelling, getrouw aan de werkelijkheid namelijk van den grooten, zoo vaak miskenden humanist: Paul Eliesen.»

Zeer prijzenswaardig is deze poging om recht te doen aan de nagedachtenis onzer voorvaderen uit den tijd der Reformatie, lofwaardig ook de oproep door Mr. Driebeek door middel van deze vertaling gedaan aan katholieke geschiedschrijvers, omdat ook bij ons veel onrecht valt te herstellen, door historici en geschiedkundige romannenschrijvers en schrijfsters bedreven, aan

katholieke literatoren, om de misvormde karakters te bestudeeren en naar waarheid te beschrijven.

Maar heeft Nielsen in dit boekje werkelijk gegeven, wat hij beloofde te geven: een historischen *roman?* Ik meen de vraag ontkennend te moeten beantwoorden. Paul Eliesen en andere personen worden ons voorgesteld, met korte woorden wordt ons iets omtrent hun karakter meegedeeld, en de waarheid van die meedeelingen bewezen uit historische feiten en brieven. Door eenige brieven zelf op te maken heeft hij zijn geschiedkundig werk niet tot roman gemaakt, zelfs de historische bewijskracht van zijn pleidooi voor Paul Eliesen verzwakt.

Het karakter van Eliesen wordt niet ontleed en stuksgewijze beschreven en zichtbaar gemaakt in den handelenden en sprekenden persoon zelven. Bij het lezen wordt hij ons niet eigen; wij leven niet met hem mee als met een bekende, een vriend in wien we belang stellen. Hij blijft ons vreemd. Wij lezen iets over hem, zooals we in de krant iets lezen over den Sultan van Turkije of den Shah van Perzië. Alleen het feit dat een Karmeliet in die moeilijke omstandigheden zijn geloof bewaarde en grooten moed toonde, interesseert ons, maar dat die Karmeliet deze persoon, Paul Eliesen is, laat ons koud bij het lezen. Als hetzelfde van een of anderen Duitscher of Franschman gezegd werd, was het ons even goed, omdat Eliesen ons niet nader staat.

Dit werkje van Nielsen kan groote waarde hebben voor de geschiedkundige wetenschap, een geschiedkundige *roman* is het m. i. niet.

Blijft nog de vraag naar het Hollandsch van Mr. Driebeek.

Mooi, literair mooi, is het niet, hoogstens correct, dikwijls incorrect.

Het is als het proza van een improvisator, die zijn stof goed meester zijnde, de verdeeling en onderverdeeling van zijn rede helder voor den geest heeft en ook bij ieder punt weet, wat hij met den volgenden volzin zeggen zal; al pratende weet hij woorden te vinden om zijn bedoeling duidelijk te maken, maar de tijd om uit de synoniemen het allerbeste woord te kiezen, om iedere beeldspraak nauwkeurig te bekijken of ze wel eenige beteekenis heeft en niet even goed weg bleef, of ze volkomen juist is, die tijd ontbreekt hem. Zoo was ook bij het schrijven van dit proza de geest van Mr. Driebeek zóózeer bezig met de gedachte, die door iedere alinea of volzin moest worden weergegeven, dat hij op de afzonderlijke woorden en woordjes maar weinig gelet, dat hij zijn beelden voor ze te plaatsen niet nauwkeurig bezien heeft.

Eenige voorbeelden ten bewijze.

Van koning Christiaan wordt o. a. gezegd:

«En nu dit nog, dat de Koning openlijk tot de ketterij in Duitschland overhelt. Hij ontbood meester Reinhardt...,» (blz. 3).

Vooreerst kan niemand zich dat overhellen voorstellen. Ten tweede was de toestand van het overhellen gelijktijdig met de handeling van het ontbieden. Beide moeten dus als tegenwoordig of beide als verleden worden voorgesteld. (Hetzelfde geldt van «werd» en «beginnen» in de tweede alinea van dezelfde bladzij).

Op blz. 13 moeten we ons iemand voorstellen die «over de warme in — zonneschijn — badende straten liep» (over iemand die in het bad is, loopt men gewoonlijk niet).

Op blz. 30 zien we (?) de ontevredenheid van het volk «als reuzenbellen om uiteen te spatten met een geweld, dat de grondslagen van het rijk zou doen sidderen.»

Op blz. 31 het oog van den koning «brandend van wilde bloeddruipende eergierigheid» (gewoon weg onmogelijk).

Voor den schrijver zijn soms de beelden geen beelden meer. Hij denkt niet meer aan de eigen beteekenis der woorden, maar alleen aan hun conventioneele toepassing op vreemde begrippen.

Blz. 2: «In de natuur heerschen vrede en zonneschijn, doch de harten der menschen zijn vervuld van angst en bekommernis, want groote dreigende onweerswolken pakken zich samen boven Denemarken.»

Blz. 5 is sprake van «Het Witte klooster» zoo genaamd, omdat de Karmelieten over hun kleed de witte kap hunner orde droegen.

«Drie jaar voordat deze schildering begint....»

Wie denkt bij «deze schildering» niet aan de witte kleur van die kappen in «het Witte klooster»? Bedoeld is met «deze schildering»: de feiten die ik in dit boek ga vertellen. De schrijver heeft bij dat woord heel niet aan schilderen, alleen aan beschrijven gedacht.

Daarenboven is de zin geheel onjuist: «Drie jaar voordat deze schildering begint, was dit college opgebouwd.» Want «deze schildering» d. w. z. dit verhaal zal begonnen zijn in 1905 en het college gesticht omstreeks 1520.

Ook is het duidelijk, dat Mr. Driebeek zich bij het vertalen evenmin eigen gevoeld heeft met de personen, als wij bij het lezen. Hij laat ze soms onnatuurlijk spreken.

Een broeder komt met een pakje op de kamer van den rector. Deze vraagt: «wat brengt ge mij daar? Een brief. Een dienaar bracht hem....» Zou die rector niet gezegd hebben: wat heb je voor me? Zou de broeder niet van een «knecht» gesproken hebben?

Den woedenden koning Christiaan hooren we aldus te keer gaan:

«Zelfs op mijn geslacht valt voor mij niet te rekenen, onbetrouwbaarheid alom.... Haat, wantrouwen, verraderij! Dat was het, waaraan ik dacht, toen die monnik sprak.... Vervloekte monnik!.... — de koning stampte op den grond — *en desniettemin verlangt gij geduld!*»

De Burgerkoning (genoemd naar koning Christiaan, handelend over Paul Eliesen) van Nielsen is niemand af te raden, aan te bevelen aan wie belang stelt in de geschiedenis van Denemarken.

TH. KWAKMAN, Pr.

Novellen van MADAME JULIE LAVERGNE, vertaald door W. VAN NIEUWENHOFF S. J. 2e bundel. Amsterdam, Borg. 8, 276 blz. f 0.90.

Van al het mooie, dat in menschenzielen te zien is, is de heiligheid verreweg het mooiste. Het zelfbewuste verstand en de speelsche verbeelding en de geweldige hartstocht voldoen nooit zoo goed als onder de opperleiding van een aan God gegeven wil, handhavend de harmonische orde en belettend, dat het eene vermogen zich abnormaal ontwikkelt ten koste der andere in potsierlijke wanstaltigheid.

Deze schoonheid is de typische van de ziel van Mevrouw Lavergne en van haar werken. Die energieke vrouw heeft eerst haar plichten als moeder afgedaan en zeven kinderen door en door katholiek opgevoed, en wat zij toen nog te leven overhad, gebruikt voor rechtstreeksch apostolisch werk. Want rechtstreeks apostolisch werk zijn deze novellen, niet alleen omdat zij van lichtzinniger afhouden, maar vooral omdat elk verhaal den lezer beter maakt. Terwijl men leest bemerkt men 't niet: men ziet alleen de interressante geschiedenis, de frissche beschrijving, de

lachende satyre; maar van zelf dwingt zij ons een besluit af tot beter werken of een «uw wil geschiedde op aarde.»

Wat de vertaling betreft, die is van Pater van Nieuwenhoff, dat zegt genoeg.

J. HUDDLESTON-SLATER.

Tusschen twee kusten en andere dingen, door JAN KELMAN. Drukkerij en Uitgevers Maatschappij «Voorburg». 8o, 289 blz.

«Ik moet voor mijn lezers werkelijk een vervelend mensch zijn.» zegt deze schrijver op blz. 29, en dat is hij ook. Dat komt vooral door zijn *mode-pessimisme.*

Pessimisme is altijd onuitstaanbaar om zijn gewilde onwaarheid. Als oorwormen eerst dicht in het donkere doode hout te kruipen en dan te klagen dat er geen licht is, dat is gewild onwaar. En dat doet, wie niet let op het vele geluk, dat een verstandig mensch nu ook reeds, maar later vooral kan genieten en al maar tuurt op het betrekkelijk beetje ongeluk, dat alleen groot wordt als men er naar kijkt. Toch kan Pessimisme mooi zijn, in zijn spontane verbittering als ontspoorde uiting van 't den mensch essentieele desiderium naar beter dan hier te genieten valt. Maar leelijk wordt het, als het ophoudt de spontane uiting van een bepaald karakter te zijn en conventioneele toon wordt bij het gros der schrijvers van een bepaalden tijd.

Wie tegenwoordig romans of novellen gaat zitten schrijven wringt eerst zijn gedachten in den huilerigen modeplooi en schrijft pessimistisch, hoe blij van natuur hij ook is. Daar zal het nageslacht om lachen zooals we nu lachen om de sentimenteele Julia van den lustig levenden Feith.

Bij een schrijver als Jan Kelman, die niet veel slag van vertellen en weinig stijl heeft, toont zich deze kwaal op zijn hinderlijkst, en dat is het wat hem zoo vervelend maakt.

Om *natuurlijk* te zijn heeft de Heer Kelman een zeer gemakkelijk middel gevonden. Hij zegt altijd «i» in plaats van «hij» en gooit er hier en daar een paar woorden tusschen als «ik verbliksem het», «verd...», enz. Ook dit laatste lijkt mij juist een onnatuurlijke mode. Wat toch is onder beschaafde menschen natuurlijker dan beschaafd te spreken. Dus door zulke woorden zijn taal onbeschaafd maken is zijn taal onnatuurlijk maken, vooral tegenover min of meer vreemden, zooals de lezers voor de meeste schrijvers zijn.

Met woorden prijst men tegenwoordig oorspronkelijkheid en natuurlijkheid haast te veel, met daden beoefent men beide te weinig.

J. HUDDLESTON SLATER.

Nederlandsche Detective Verhalen, door HENRI HAAGGE. Ieder nummer bevat een compleet verhaal. 10 cts. per No.

Sedert eenige jaren is deze soort van lectuur ook in ons land zeer gezocht en de man, die het heeft gewaagd, de detective verhalen verkrijgbaar te stellen tegen den prijs van één dubbeltje per nummer, behoeft zich zeker zijn proefneming niet te beklagen. Te oordeelen naar het geregeld verschijnen der tien cents boeken, worden ze met graagte gelezen! En door wie dan? Wel door iedereen! Men ziet ze overal en in ieders handen; de prijs is gering — het formaat handig — de letter duidelijk — de omslag schreeuwend — en de titel reclame-makend. Daarenboven: in ons eigen landje, waar alle menschen kennissen van elkaars kennissen zijn..., dáár zijn die dingen gebeurd. Men zegt even gemakkelijk: Jansen de recher-

cheur, als men vroeger zei: Jansen de verver.... Jansen is niemand en iedereen! En dan: stel je eens voor.... op de Keizersgracht, in *dàt* heerenhuis, onder in *dien* kelder, naast de werkplaats van *dien* meneer.... daar *is* die dochter van dien rijken Oost-Indiër opgesloten geweest.... je kunt de gracht en het huis en de kelder en de werkplaats gaan zien.... er moeten nog menschen in de buurt wonen, die het meisje konden hooren schreeuwen! Zijn wij, groote menschen, die zoo dol zijn op de *griezelige* rubrieken in onze courant, waar wij lezen van inbraak, moord, brandstichting enz. eigenlijk geen groote kleine kinderen,.... nog verlangend naar de sprookjes van Blauwbaard en Asschepoester? en grijpen wij daarom niet bij voorkeur naar deze aller-onmogelijkste detective-verhalen met veelzeggenden dubbelen titel? Waarlijk van Alphens welbekende opdracht van zijn «*bundel gedichtjes*» aan de «*lieve wichtjes*» en zijn vriendelijk gebod: «*Vermaakt er u mee*» is ten volle toepasselijk op de koopers en lezers van deze tien cents spoorweg — lectuur. Of de verhalen kwaad kunnen? Wie zal het zeggen! Ze behooren Goddank niet tot de *schunnige* boeken, die onze boeken-stalletjes verpesten, althans de twaalf nummers, die ik ter wille der goede zaak nauwkeurig heb doorgelezen, stellig niet. Ook wordt er niet in gespot met den godsdienst en zijn bedienaren — geen bedekte toespelingen of schuine aardigheden ergerden mij — de echtbreuk wordt niet verheerlijkt en er komen slechts twee onechte kinderen in voor.... dus op zedelijk gebied kunnen zij ermee door! Evenwel.... ermee door kunnen, is nog geen aanbeveling. Ik voor mij vind het altijd jammer, wanneer de menschen hun tijd besteden met het lezen van dit soort prullewerk, dat alleen bovenstaande negatieve verdiensten heeft,.... en voor aankomende jongens en meisjes zou ik die lectuur misschien individueel soms geoorloofd achten, ofschoon ik het veel veiliger vind, ze beslist voor het jonge geslacht af te keuren. Wat hebben ze aan al die akeligheid, die ten slotte alleen bestaat in het brein van een verbeeldingziek sensatie-prulwerkschrijver? Niets hoegenaamd! En zij verliezen stellig allen lust voor degelijken kost.

Wie bekend is met den inspecteur Javert uit de Misérables of met Lecoq uit de werken van Gaboriau, die vindt den rechercheur Jansen en zijn helper Hein een paar treurige exemplaren van detective onbekwaamheid en Sherlock Holmes, als hij geen fictief persoon was, zou zich over zijn Nederlandsche collega's de oogen uit het hoofd schamen. Maar de lezers van onze tien cents nummertjes zijn bepaald niet veeleischend en koopen telkens en telkens weer een nieuw deeltje voor een nieuw dubbeltje of ruilen de boeken onderling en brengen ze zoo in omloop en in trek. Daarbij komen nog soortgelijke verhalen uit het Amerikaansch en het Engelsch vertaald,.... en van deze kan ik niet zoo maar voetstoots toegeven, dat zij op zedelijk gebied geheel schadeloos zijn. In alle dergelijke werkjes, ook in de Hollandsche, is moord en diefstal schering en inslag, en al wordt dan ook plichtmatig elke misdaad door Jansen en Hein of, aan de overzijde van den Oceaan, door de groote Wilsons ontdekt en gestraft.... al die gruwelen werken verkeerd op 's menschen verbeelding en gemoed, en vermeerderen in onzen zenuwachtigen tijd nog de onrust en de spanning. Ook geven zij hier en daar kijkjes in de dieven- en de inbrekerswereld, die vooral de jeugd best kan missen. Al die narigheid acht ik met een dubbeltje nog te duur betaald.

Zutphen. CHRISTINE J. F. VETTER.

J. H. Rosny. — **Un millionaire.** 6ième édition.

't Is heel best mogelijk, en Rosny als schrijver kennende, durven we gerust zeggen: 't is zelfs zeer waarschijnlijk, dat dit werk in korten tijd de zesde uitgave beleefde. En al is dan in Frankrijk nog altijd een oplage slechts het halve getal eener buitenlandsche, wat ik meermalen heb hooren beweren, toch is de noodzakelijkheid van herhaalden herdruk het bewijs voor de gezochtheid van dezen roman — Rosny's boeken, denk aan: «l'Impérieuse bonté» zijn ook in ons land gewild — zijn naam heeft een goeden klank en hij is een der weinigen, wiens pennevruchten we zonder al te groote huivering ter hand kunnen nemen, altijd goed in het oog houdend natuurlijk, wàt die bekende gele bandjes zoo dikwijls aanbieden. Deze millionair is werkelijk in het bezit van ettelijke millioenen en die wil hij neerleggen aan de voeten van een beroemde Parijsche actrice, die dat ook zeer eervol en voordeelig vindt, maar die zoo wijs is, wèl te hechten aan een tegenwoordig in de boeken maar al te vaak veracht «briefje van 't stadhuis.» Een wettig huwelijk wil zij wel aangaan.... Sinon: adieu millionaire et millions! Van liefde véél, van vrije liefde in het minst geen sprake! alles in eere en deugd!

En 't bekomt allen goed. Wel wordt er nog hier en daar in den loop van het verhaal een lief, braaf, edel, rein, onschuldig meisje aangetroffen, dat in dezen ideaal-toestand van onschuld de maîtresse is van een even braaf, edel- enz. man, gehuwd of ongehuwd, dat doet aan beider braaf, edel, enz. zijn zooveel niet af.... op papier.

Ook houdt een der helden zich op met een gehuwde vrouw en daar hij het niet kan en wil bekennen of liever kenbaar maken, is hij niet in staat zijn alibi te bewijzen en wordt als verdacht van moord op den vader van den titelheld, naar de galeien verwezen... Maar afgescheiden hiervan, we zouden immers in het oog houden, aan welk soort Fransche lectuur de auteurs ons gewend hebben, is toch niet echtbreuk en overspel hier schering en inslag. Bovendien wordt de schurk plichtmatig ontdekt, ten slotte is alles nog niet zoo kwaad, de deugdzame actrice krijgt den nu gelukkigen millionair.... en allen, die hun best hebben gedaan, voor het slachtoffer der gerechtelijke dwaling, kunnen met voldoening op hun goed werk terug zien.

En de spitsboef, de echte moordenaar? Nu, die schiet zich voor den kop, doodeenvoudig! Uit woede, wanhoop, lafheid, angst, wroeging? Niets van dat alles! Omdat de schrijver geen weg met hem weet? Ook al niet. De moordenaar wordt gedwongen, ook nog zelfmoordenaar te worden. Tweemaal in dit boek dwingt de eene mensch den ander, de hand aan eigen leven te slaan. Eerst de moordenaar ten opzichte van zijn zwager, die een prul van een kerel is, zijn zaken in de war heeft geschopt, zijn vrouw ellendig gemaakt en.... die dus van zijn vrouws broeder wordt opgesloten met een geladen pistool tot eenig gezelschap.... ze zaten nog in spanning, of ie 't wel doen zou! anders was 't een heele teleurstelling geweest en groote soesah! Maar ze hoorden 't schot en dus 't was in orde. — Later komt boontje om zijn loontje en moet die leverancier van geladen pistolen er zelf aan gelooven — hoe weinig zin hij er er ook in heeft en hoe hij ook tegenspartelt.

En ziedaar nu de levensbeschouwing welke ons wordt geopenbaard, als zijnde die van een groote klasse onzer tijdgenoo-

ten. Dit niet enkel op papier maar in bedroevende en beschamende werkelijkheid. Als 't niet te cynisch was zou ik durven zeggen : 't is reçu. — De ongeloovige, die waarachtig meent te moeten aannemen, dat het met dit leven alles gedaan is... die keurt zelfmoord goed en natuurlijk, als ze den mensch kan onttrekken aan schande, armoede en verdriet. — En boeken als het hier bedoelde zijn de verspreiders van het denkbeeld, dat in bepaalde omstandigheden de zelfmoord niets minder is dan een, zij het ook onaangename, plicht. Duizenden menschen in onze moderne heidensche samenleving kennen de Wet der Tien Geboden zelfs niet bij naam... nooit leerden zij: Gij zult niet doodslaan... en als zij nu in de romans nog vertrouwd worden met de gedachte aan zelfmoord als redmiddel uit de aardsche zorgen en ellende, dan kan het ons ten slotte slechts matig verwonderen, dat de statistiek jaarlijks een hooger cijfer aanwijst van degenen, die de hand aan zich zelf sloegen.

Zutphen. C. J. F. VETTER.

Wigle Wever. Een boerenoorlog in Friesland door S. BARTSMA. Leeuwarden, MEIJER & SCHAAFSMA.

Wat de schrijver eigenlik bedoeld heeft met deze titel is niet recht duidelik. Want Wigle Wever is niet, zoals men zou vermoeden, een historise roman, maar een nuchter stuk geschiedenis hier en daar onderbroken door een meer luchtiger fantasie. En juist dat tweslachtige maakt het lastig dit werk te beoordelen, want was het zuiver historie, historici moesten de waarde bepalen door vergelijking met de bronnen, — die het zij ter loops gezegd, hier niet kwistig zijn vermeld; alleen op blz. 239 stuiten wij op een »schrijft Schotanus" —; was het een roman de letterkundige waarde kon aangegeven worden. Nu kan zo min het een als het ander. Daar komt nog bij, dat die verdichte gesprekken, midden in een stuk geschiedenis, al zeer gemakkelik bij een oppervlakkig lezer de mening verwekken, dat de mensen in die tijden ook werkelik zo gesproken en gedacht hebben. En dat is hier en daar aan grote twijfel onderhevig! Zo verhaalt b. v. op blz. 31 een priester:

»Uit de vaart niet ver van de Peytille »hebben eenige mannen van Achlium »haar levenloos opgehaald enz..... Ik »kan nu, geloof ik, niet anders doen, »dan zorgen voor eene eerlijke en ge»wijde (?) begrafenis" maar op blz. 29 sprak hij reeds van »haar, vreeselijk, haar *zondig* uiteinde." Was hij daar absoluut van overtuigd, dan kon hij haar niet kerkelijk begraven, en was hij er niet van overtuigd, dan maakte hij zich schuldig aan lichtvaardig oordeel. Zonder enige historise zekerheid nu is het niet aardig ook zonder boos opzet een priester zo te laten spreken! Evenzo vraagt men zich vol verbazing af, wat dat toch wel voor »broeders" of »conversen" zullen geweest zijn waarover op blz. 104, die »met gods»dienstplichten niet bijzonder lastig »gevallen werden; wel was hun opge»dragen, om op gezette tijden hunne »gebeden uit te spreken (?) en wan»neer iemand genoegzaam geletterd »onder hun aantal was, moest er ook »'s ochtends voorgelezen worden uit den »Magister Sententiarum" en 's middags »een Capittel uit de Evangeliën, of de »Epistelen gelezen en besproken wor»den." Anders niets, geen mishooren, geen kommuniseeren, want een priester was niet onder hen en zij leefden in een uithoek! Daarenboven werd dat weinige alleen maar goed onderhouden, als »in den schoonen zomertijd de

»Abt zelf met eenige kloostergeeste-»lijken enkele dagen op den uithof »doorbracht."

Behalve deze onwaarschijnlikheden heeft Wigle Wever ook dit tegen, dat het Hollands vaak zwaar en taai is, de beeldspraak hier en daar op zijn minst gewaagd, terwijl men voortdurend struikelt over onhollandse uitdrukkingen. Vele aanhalingen te doen zou te veel ruimte vergen; men leze echter de blz. 101, 103 (laatste alinea), 153 (naarmate zij enz.); ook van de beelden slechts enkele genoeg om te overtuigen »van de ooren langs de lijn der kin was die haardos uitgegroeid tot een *verward woud*" blz. 12. »Uit het »oosten kwam een donkere donderwolk »opzetten *in den vorm van* een talrijke schare weerbare mannen" »de enkele, als 't ware hier en daar *neergevallen* bewoners" (blz. 101); ook kunnen uitdrukkingen als «voor 't oordeel hebben" voor: bemerken blz. 151, of »heengaan een stuk te laden"; voor beginnen blz. 161 of de zin op blz. 162 »als ze soms weer probeerden bevelen te geven, werden ze net evenwel, als te voren aangehoord, maar net evenmin als te voren gezegde bevelen uitgevoerd." bezwaarlijk zuiver Hollands genoemd worden. Op blz. 141 zendt Heer Syurdt Aylva en de andere aanvoerders vertrouwde lieden uit om te weten te komen of de beweging (de boeren opstand) nationaal of socialisties was. Men schreef toen het jaar 1500, die vertrouwde lieden zal dus dit verschil wel niet heel duidelijk voor ogen gestaan hebben.

Dit alles in aanmerking genomen mag wel gezegd worden, dat »Wigle Wever" zeer interessant is voor »kenners en beoefenaars van Frieslands historie" zooals de »HoogWelGeb. Heer" aan wie het werk is opgedragen, anderen echter zal het ontzettend koud laten.

W. L. A. de Neeff.

OPVOEDING.

De drankbestrijding in en door de school, Leesboek voor de hoogste klasse der Volksschool door C. H. M. Dicks, J. Mol en W. Venmans. Met Illustraties van Piet Gerrits. Uitgave van L. C. G. Malmberg te Nijmegen

Bovenstaande ouderwets-lange titel geeft het doel aan van dit nieuwerwetsche Leesboek voor de Volksschool.

Eigenlijk behoeft dit boek niet besproken te worden.... ik kan volstaan met den huidigen eenigszins gewijzigden reclame-roep: koopt, leest en overtuigt u!

Maar het is een waar genoegen, een boek als dit onder de aandacht der lezers van «Boekenschouw» te mogen brengen, een verkwikking na de groote en kleine prullen, die vaak ter recensie worden aangeboden!

Als naar gewoonte ben ik begonnen met het boek ter lezing te geven aan een paar van die kinderen voor wie het bestemd is: eenige flinke, goed ontwikkelde jongens en meisjes van de volksschool ... en toen zij het mij terugbrachten, praatte ik een poosje met hen en trachtte wat nauwkeurig te hooren, hoe zij er over dachten.

Eerst natuurlijk de algemeene indruk:

«Hè juffrouw! wat een mooi boek!»

«Ja hè, en zou jullie dat nou wel op school willen als leesboek, want daarvoor is het bestemd!»

Eén enkel, op niet weer te geven toon geuit antwoord: «Nou!!!»

En toen, zoo nog eens samen het boek doorbladerende:

«Dàt was mooi: Door zijn kind bekeerd».... met die plaat!.... en «Manke Pietje» ook! die stakkerd hè! en dan: «Zijn eerste patient," met die twee aardige platen... kijk u eens!»

«Ik geloof, dat jullie ze allemaal mooi vinden!»

»Ja juffrouw, allemaal, allemaal... en er zijn ook zulke leuke bij: «Een duivel in de flesch!» en van die Leidsche studenten; en blz. 81: «Een karakter»! en: «Poedel met zijn meester»; en: «Dat was 'm niet best bekomen».

En zoo ging het viertal nog geruimen tijd voort. Toen kwamen de versjes aan de beurt.... sommige kleinere kenden zij al geheel.... de andere gedeeltelijk van buiten.... de liedjes konden zij tamelijk juist zingen.... en over de plaatjes kwamen zij niet uitgeroepen.

«Maar als jullie nu eens moest zeggen; wàt er aan het boek zou veranderd moeten worden, wanneer er een tweede druk van komt, zou je dan wat kunnen opgeven?»

Een oogenblik stilte.... toen de oudste knaap:

«Ja, ziet u, de menschen, die dan werklui en zoo zijn.... die praten zoo voornaam.... altijd net of ze met mekaar een samenspraak van buiten leeren!»

«Zoo, dunkt je dat, nou.... en wat nog meer?»

Geen van vieren zei iets.

«Is dat dus alles?» vroeg ik.

Toen kwam er aarzelend uit:

«Ja juffrouw, ziet u, m'n vader heeft het boek òòk gelezen, u had gezegd, dat het mocht... en nu vond vader de verhaaltjes heel prachtig, net as wij en de plaatjes ook.... maar vader zei, wat daar allemaal zoo verteld werd over de bereiding van den wijn en het bier en den drank.... dat was wel een beetje kras.... zóó eenvoudig en gemakkelijk ging dat nu toch niet en dat was maar gelukkig ook!»

«Nu, daar is wel iets van aan.... maar hoe wist vader dat dan zoo?»

«Vader is jaren lang knecht bij de heeren H. geweest en vader weet nog heel goed, dat de jongste meneer zeker vier jaar lang ermee bezig geweest is, om brandewijn te kunnen maken, die beter was dan elke andere.... en zoo ging het met likeuren ook, en de wijn en het bier moesten goed verzorgd worden, zei mijn vader!»

«Zoo, en de plaatjes, hoe vindt jullie die?»

«O juffrouw.... prachtig allemaal.... en de verklaring die bij sommige staat, wat is die mooi! soms een beetje moeielijk, maar op school in de leesles wordt alles je toch nog eens uitgelegd!»

«Mooi zoo, dus ik zal maar schrijven, dat jullie het boek goedkeurt.... want 't is voor jullie bestemd!»

«O, astublieft, het is zoo'n prettig dik boek, ik zou 't wel als prijs willen hebben met de vacantie, als ik van school ga!»

Mijn jonge critici, die allen meegepraat hadden, trokken nu af en.... ik heb weinig aan hun oordeel toe te voegen.

De jongen had gelijk: de gesprekken zijn veel te deftig... de menschen spreken elkander met *u* aan en gebruiken dezen vorm ook tegen de kinderen... dat zijn onze scholieren in de huidige schoolboekjes, waarin ook naar den natuurlijken toon getracht wordt, niet meer gewoon! Het maakt de anders aardige en vaak treffende gesprekken stroef en stijf. In mijn eigen klasse, waar meisjes uit den gegoeden en deftigen burgerstand zitten, heb ik ettelijke stukjes voorgelezen en eenvoudig overal *je* en *jij* gebruikt... de verhaaltjes winnen er door!

En wat een der vaders meende omtrent die lesjes, waar over de bereiding van alcoholische dranken, gehandeld wordt.. ook dàt moet ik onderschrijven! Neen, zoo in een vloek en een zucht, als hier op die paar bladzijden wordt voorgesteld, gaat de bereiding van den drank niet... gelukkig zeggen wij den bovenbedoelden vader van harte na!

Voor de plaatjes alle lof! of liever enkel dit: Zij zijn van de hand van

«Piet Gerrits» en dat is alles en genoeg! Een gelukkige gedachte was het eenige voorstellingen te verklaren..... dat is gemakkelijk voor den onderwijzer, vooral wanneer hij zelf nu niet zoo volkomen thuis is in de symboliek.... en het leert aan de kinderen, goed toe te kijken en op te merken! En mij dunkt, bij de laatste plaat, waar de jongens schreeuwen en joelen en vooral vechten naar hartelust.... daar zullen de harten onzer vechtersbazen wel popelen, om mee te mogen doen!

Een vriendelijken indruk maken ook de welwillende en waardeerende woorden aan het adres van onze andersdenkende landgenooten, om hetgeen ook zij deden en doen voor de goede zaak; bij de drankbestrijding gaan alle richtingen en alle partijen samen! Ik geloof, dat de heeren samenstellers van het besproken Leesboek alle reden hebben, om tevreden te zijn over de ontvangst van hun werk! En als onderwijzers zullen zij het zeker met mij eens zijn, dat zij geen grooter succes kunnen wenschen dan het verlangen van mijn jeugdigen beoordeelaar: «Ik hoop, dat ik het boek als prijs krijg!"

ZUTPHEN. C. J. F. VETTER.

KUNST.

Les grands Artistes. Rembrandt par ÉMILE VERHAEREN. Paris, Librairie Renouard. Henri Laurens, Éditeur, 6, Rue de Tournon.

Een Fransch oordeel, over onzen roemrijken jubilaris Rembrandt Harmenszoon van Rijn, geschreven door een Franschman, die naast de benijdenswaardige ook de minder gewenschte eigenschappen van zijn ras schijnt te bezitten.

Hun schilderen met de pen heeft iets van Rembrandt's tooverend penseelen. Wat een leven, wat een waarheid! Hoe wekken zij onze belangstelling voor de geringste details door een geniale verlichting!

In klaren opzet en logische afwerking gelijken hunne schrijvers meer op schilders zooals Van de Capelle en Dou.

Vooral de laatste eigenschap wil ik aanstonds in Emile Verhaeren prijzen. De «Table des matières» bleek mij reeds sterk daarvoor te getuigen.

De hoofdbetrekkingen, waaronder Rembrandt hier beschouwd wordt: la place de R. dans l'art hollandais; la vie de R.; son caractère; son oeuvre; R. graveur; Technique, couleur, composition; l'influence, la survie de R. zijn evenzoovele hoofdpunten, welke scherp onderscheiden worden en toch vereenigd een volledig beeld vormen.

In dit opzicht wint dit werkje het verre van de Rembrandt-monographie, de derde uit de Duitsche serie van H. Knackfuss, door hem zelf geschreven.

Bij dezen laatsten vindt men wel die verschillende punten verspreid over de heele studie en terloops aangeraakt, maar alleen met groote moeite en met behulp van elders geputte kennis zal de lezer zich den mensch en den kunstenaar naar waarheid op het doek zijner verbeelding kunnen vastleggen.

Maar de billijkheid dwingt mij hier aan toe te voegen, dat bij verdere vergelijking van deze Fransche, en Duitsche verheerlijking (want beide zijn niets anders) van onzen schilder, Knackfuss verre zijn mededinger overtreft in het groote aantal (159) en de keurigheid der reproducties.

Op nagenoeg iedere pagina begeleiden zij den daarbij behoorenden tekst.

Tegenover dezen rijkdom maakt Verhaeren met zijn 24 zwaksprekende afbeeldingen een uiterst povere figuur. Daar zij bovendien nog «hors texte» en

ongenummerd elkander opvolgen, verliezen zij veel van hun geringe waarde.

De schrijver noemt echter zijn studie: «biographie critique», of gelijk hij (pag. 6.) nader verklaart: «c'est une critique, non pas par le dehors, mais au contraire par le dedans que nous essayerons de produire ici.»

Met dit vooropgestelde doel voor oogen, kan men hem geen ongelijk geven, op het beperkte aantal bladzijden niet meer ruimte beschikbaar gesteld te hebben, voor talrijker illustraties.

«C'est une critique par le dedans».

Welke is bijv. de diepste en laatste oorzaak van 't onbegrijpelijke feit: «La Hollande au XVIIe siècle s'est éloignée de Rembrandt» ?

Te recht wordt erkend dat de theorie van Taine »sur la race, le moment, le milieu» voor dezen kunstenaar «comme tous les artistes de première grandeur» niet doorgaat, tenminste geen voldoende oplossing verschaft.

Wij voegen er aan toe, een nieuwe bevestiging voor het onhoudbare dier theoretische ontkenning van 's menschen vrijheid en vestigen gaarne de aandacht op deze verstandige bekentenis van den schrijver, wijl hij op andere pagina's zeer eigenaardige denkbeelden toont te bezitten over wonderen, eeuwigheid enz. Ik behoef slechts twee korte zinnetjes aan te halen, om den lezer hiervan te overtuigen. Zoo begint het hoofdstuk »La survie de Rembrandt» met het grootsch-belachelijke: «L'éternité n'appartient qu'aux forces cosmiques;» terwijl op pag. 48 de geleerde naïef durft beweren: «sous son pinceau, le prodige semble avoir eu lieu vraiment...»

Met den schrijver vinden ook wij, dat tenslotte het onafhankelijk streven in gedachten en uitbeelding, dit breken met conventies en vooroordeelen voor Rembrandt de oorzaak was, waarom hem de stralende volksgunst ontbroken heeft, waarin zijn tijdgenoot de dichter-moralist Cats zich mocht koesteren.

Ons dunkt echter dat de Franschman te ver gaat en overdrijft (en zie hier een lakenswaardige fout waaraan hij zich niet zelden schuldig maakt,) wanneer hij daarna aan ons dierbaar vaderland elk part en deel ontzegt bij de voortbrenging en vorming van dien koning in het rijk van licht en kleuren.

«Rembrandt aurait pu naître n'importe où, à n'importe quel moment, son art aurait été pareil»

Neen, een beperking is noodig van hetgeen wij zooeven toegaven aan Mijnheer Verhaeren.

Taine's theorie is niet totaal te verwerpen, wil men Rembrandt's inborst doorgronden.

Gewijzigd volgens katholiek-wijsgeerige denkbeelden en zonder haar deterministische gevolgtrekkingen kan dat stelsel zeker gemakkelijker toegelicht worden door Rembrandt's kunstgenooten: Metsu, Terburg, Brouwers, Van Steen, Van Ostade enz. Maar ook hun meerdere, hun meester blijft een man van zijn grooten tijd, een kind van zijn bloeiend land, een echte Hollander der 17de eeuw.

Zeker hij nam zijn medeburgers tegen zich in door minachting voor de conventioneele, deftige stijfheid, der groepeering, door zijn hekel aan de vaak minutieuze vlakke schilderstukken, zooals evenwel de hooge heeren of liever hun eigenliefde verlangde.

Maar weerspiegelt Rembrandt niet juist in dat niet te schokken bewustzijn van eigen geniale kracht, in die vrije uiting zijner kunstenaarsovertuiging, dien anderen kenschetsenden trek onzer groote voorouders: het besef namelijk hunner eigenwaarde, hunne verachting voor laf verloochenen van eigen gevoelen, hun zucht tot afwerping van

vreemde boeien, zoo volkomen bevredigd, toen Spanje in 1648 Hollands onafhankelijkheid moest erkennen? Toont de schilder niet in de jaren van miskenning, berooving, verlatenheid en toch van onbezweken scheppende kracht het echte beeld van den karaktersterken burger van het 17de eeuwsche «Venetië van 't noorden?"

Beantwoordt hij daar niet aan den krachtigen volksaard, door Dr. Hofstede de Groot in zijn prachtwerk over de 40 Rembrandtstukken, zoo te recht verpersoonlijkt gezien in dien Amsterdamschen koopman Nicolaas Ruts?

En of zijn geboorteland niets bijdroeg tot Rembrandt's grootheid?

«Rembrandt aurait pu naître n'importe où."!?

Men behoeft met den schrijver (p. 20) niet te zinspelen op het feit, dat de schilder geboren werd en zijn kindsheid doorbracht in een gewiekten molen «dans une maison de vent, de pluie, et de soleil,» (hetgeen trouwens door de gezagvolste kenners sterk betwijfeld wordt) om te willen en te kunnen aantoonen dat juist de eigenaardige volmaaktheid, de bijzondere forma, waardoor zijn kunst de eeuwen doorleefde, de verlichting zijner portretten en tafereelen, zijn «clair-obscur» hem geleerd werden door Hollands halfverlichte binnenkamertjes, door Hollands landschappen, wier licht en duister wisselden naar de nukken van ons onstandvastig zonnetje.

Die speelsche lichtschakeeringen troffen zijn kunstenaarsoog en noodigden hem uit tot onvermoeide nabootsing.

Neen, wij blijven met Busken Huet Rembrandt plaatsen aan 't hoofd onzer Hollandsche schilderschool en als den knapsten Hollander verlangen wij hem alleen als onzen wapenheraut tegenover Europa, wij Hollanders, omdat ons klein landje, zijn volk en natuur hem grootbrachten voor en in de kunst!.....

Zooeven zeide ik dat Emile Verhaeren meermalen overdrijft in gedachten en in woorden.

Ik beperk mij tot een enkel genre.

Dat de schilder-graveur een rijk gestoffeerde verbeelding bezat bewijzen zijne scheppingen; dat die phantasie dikwijls koortsachtig opgezweept was, waag ik te betwijfelen, ofschoon de schrijver meermalen over «fièvre» etc. spreekt; mij dunkt dat Rembrandt daar te veel realist voor was.

Dat echter zijn toestand en zijn werken op verschillende levensmomenten aan die van een krankzinnige of dolleman gelijk waren, heeft de schrijver wellicht minder erg bedoeld, maar beweert hij zoo herhaaldelijk, dat ik hiertegen protest moet aanteekenen. Zoo op pag. 16: «il crée des architectures profondes et folles» en op pag. 19: «il se créera.... une existence imaginaire et folle». Nadat de gehuwde schilder op p. 24 «avec follie» zijn jeugdige Saskia ontvangen heeft, zal hij 4 pagina's later in haar paleis alles opstapelen: «tout ce que les pays lointains envoient de fou en Europe».

Daarmede niet tevreden laat de schrijver op p. 48 Rembrandt zich zelf bewonderen «en son rôle d'être extraordinaire et fou» en laat hem op pag. 51 in 1634 met zijn wederhelft Saskia van Uylenburgh het leven beginnen «de joie et de follie de leurs fiançailles».

Eenigszins verdedigbaar ware het nog geweest om ter plaatse waar de somberdroevige dagen beschreven worden, toen de kunstenaar, verlaten en verstooten, zijn ongeoorloofden troost zocht bij zijn vroegere dienstmaagd, van een zekere «follie» te spreken, ter verontschuldiging dier laakbare daad. Maar hier wordt geen poging aangewend door den schrijver om redenen te zoeken ter verontschuldiging, klinkt hier zelfs niet het minste woord van afkeuring. Wij katholieken, verlangen hier beide. Ons eindbesluit?

Bij de opgenoemde feilen toont de schrijver nochtans hier de resultaten te leveren eener ernstige studie, welke bij hem opwekte een beredeneerde opgetogenheid en bewondering.

In strekking en stijl van uitgave heeft hij zijn werkje veel overeenkomst met Knackfuss' monographie.

Aan liefhebbers raad ik echter aan, beide naast en na elkander te bestudeeren. Zij vullen elkander aan.

En zoo zal deze levensbeschrijving een nieuwe bijdrage zijn tot de internationale hulde, welke stellig in Juli zal bewezen worden aan dengene die volgens Dr. Max Schmid »heute als der gröszte Maler neben Velazquez verehrt wird». E. M.

KORTE INHOUD VAN WETENSCHAPPELIJKE RECENSIES.

GODSDIENST.

Die vier heiligen Evangelien. Mit 350 Abbildungen nach ältern deutschen französischen, italienischen und niederländischen Meisterwerken. Anmerkungen und kunstgeschichtlicher Anhang von Dr. G. Anton Weber. Geistl. Rat und Lyzealprof. Regensburg 1905. Habbel. Geb. M. 25.—.

Dit boek bevat in prachtige reproducties de meesterwerken van de christelijke kunst op evangeliegebied van af 1400 tot 1700. Jammer dat sommige platen minder geschikt zijn voor niet volwassenen, kostscholen of kloosters; dat sommige onderschriften wat oneerbiedig voor Katholieken klinken als „Huwelijk van Maria", „Geboorte van Maria"; dat sommige kunsthistorische toelichtingen niet staan op de hoogte van den tijd. Maar ondanks dat moet het boek worden gelezen en gekocht; het bevat immers het levenschenkende woord Gods!

Stimmen aus Mar. Laach. LXX. 5.

Les Temps évangéliques et la Vie du Sauveur, par l'abbé H. Pasquier. Paris, Beauchesne 1904—1905. 3 vol.

Eerstehands bronnenwerk, helder en methodisch, voorzichtig en gematigd, maar niet zonder gebreken.

Etudes, 5 April 1906 (p. 121).
(L. Méchineau.)

Dr. A. Linsenmayer: Die Bekämpfung des Christentums dürch den römischen Staat bis zum Tode des Kaisers Julians. (363). München, 1905. 1 dl. in 8o. 302 blz. Fr. 7.25.

Hierin wordt de houding der verschillende keizers tegenover het Christendom onderzocht. De auteur verwerpt de theorie van Mommsen 1), naar het schijnt met recht. Behoudens eenige aanmerkinkjes, „is het werk van M. L. een ernstige en nauwgezette studie.... dat zelfs naast de schoone uitgaven van Paul Allard, meer dan een dienst kan bewijzen."

Jos. de Guibert. Etudes, Tome 106 blz. 727. 5 Mrt. 1906.

1) Mommsen neemt aan, dat de Christenen in de eerste eeuwen niet als *zoodanig* vervolgd werden, doch alleen als *overtreders* der bestaande rijkswetten waaronder ook godsdienstige voorschriften vielen.

Illustrierte Geschichte der Katholischen Kirche von Prof. Dr. J. P. Kirsch und Prof. Dr. Vincenz Luksch. gr. 4o. (VIII en 628.) München (o. J.) Allgem. Verlagsgeselsch. Mk. 28.

Het doorbladeren van het werk maakt den indruk eener wandeling door een rijk en goed geordend museum voor kerkelijke geschiedenis.

Stimmen M.-L. 1906: 461.

Theodoret von Cyrus als Apologet, door Dr. theol. J. Schulte. 8o. Wien, 1904. Mayer. Mk. 3.50.

Beantwoordt geheel aan wat de titel belooft. Zelfs Russische bronnen er voor gebruikt.

Stimmen M.-L. 1906: 458.

Soeur Marie du Divin Coeur, née Droste zu Vischering par l'abbé Louis Chasle. 8o (XXXVI en 330). Paris, 1905. Beauchesne.

't Zou heerlijk zijn, als deze vrouw uit een der eerste Duitsche huizen te midden van onzen goddeloozen tijd tot de eer der altaren verheven werd.

Stimmen M.-L. 1906: 450.
(Otto Pfülf.)

La Bienheureuse Varani, par Mme la Csse de Rambuteau. 1 vol. in 18; V. Lecoffre.

Met kunstenaarshand is hier te midden van bloedige troebele tijden, die mystische lelie, de abdis van Santa Chiara geteekend. De schrijfster putte uit een dagboek, nagelaten door deze dichterlijke ziel, waaruit warme liefdebloemen opbloeien voor den God van lijden.

Revue des deux Mondes. 1 Juni.

WIJSBEGEERTE.

Gaston Sortais: La Providence et le miracle devant la science moderne. Paris, 1905. In 12o, fr, 2.50.

Dit werkje, met fijne pen geschreven en rijk aan documenten en feiten, verdient een warme aanbeveling, daar het een zeer gelukkige en scherpzinnige uiteenzetting is van kwesties, die fundamenteel zijn in de apologetiek.

Adhémar d'Ales. Etudes, 20 Mars 1906 p. 892.

Grundriss der geschichte der Philosofie, door Dr. Julius Reiner. Hannover, Otto Tobies. 1905. 145 blz. M. 2.

Dit boek was beter niet geschreven. Het geeft niets nieuws en het oude onmethodisch gerangschikt.

Zeitschrift für Philosophie 128, 1.
(Dr. M. Hartmann.)

Ideen zu einer Jesuzentrischen Weltreligion. Zweite umgearbeitete Auflage. Leipzig, 1904. Lotus-Verlag. 373 blz.

Schrijver tracht een zeker geloof aan God en goddelijke Voorzienigheid, maar zonder openbaring, te combineeren met de philosophie van Hartmann.

Zeitschrift für Philosophie 128, 1.
(Ernst Fischer).

Uber die letzten Dinge, door Otto Weiniger. Wien, 1904. XXV, 183 blz. M. 5.

Niet de onbewezen en tegenstrijdige stellingen, waardoor de schrijver uit de menschelijke gemoedsaandoeningen tot het bestaan van een buitenwereld concludeert, maar in de fijne ontleding van karaktereologische typen ligt de waarde van dit boek.

Zeitschrift für Philosophie 128, 1.
(R. Hirsch.)

Faiseurs de peines et faiseurs de joies, par Mlle Dora Melegari. 1 vol. in 18o. Fischbacher.

De schrijfster wijdt dit boek aan allen die gerechtigheid zoeken en het geluk zouden willen vinden in de harmonie van hun zijn met de realiteit van het leven en hoogere waarheden. Zij wil met het oog op de behoefte aan broederschap tusschen de menschen die meer en meer het ideaal van de toekomst zal zijn de menschen verdeelen niet in goede en slechte, maar in de categorieën, genoemd in den titel van dit boek. Niet doen lijden, vreugde verspreiden dat is onze hoogste plicht, en dat doende zullen wij veel ellende wegnemen.

Revue des deux Mondes. 1 Juni.

STAATSWETENSCHAP.

Tapparelli d'Azeglio, S. J.: Examen critique des gouvernements représentatifs dans la société moderne. Traduit de l'italien. Paris. 4 vol. 16 frs.

De vertaler heeft onbetwistbaar een dienst bewezen aan allen, die belang stellen in de kwesties over grondwetgeving en sociologie in onzen tijd, door het magistrale werk te veralgemeenen van den grooten denker, den diepen wijsgeer, den scherpen waarnemer, die P. Tapparelli was.

Ch. Antoine. Etudes. 20 Mars 1906 p. 886.

GESCHIEDENIS.

Geschichte der Neuesten Zeit, 1789 bis jetzt, von Dr. S. Widmann. Allgem. Verlagsgeselschrfft. Mk. 12.50.

Zeer welkom, onder garantie van het katholiek standpunt.

St. M.-L. 1906 : 462.

AARDRIJKSKUNDE.

La Hollande et les Hollandais, par M. Paul Endel. 1 vol. in 18o; H. Le Soudier.

Een uitstekend boekje voor ieder die een vluchtig overzicht wil hebben van hetgeen ons land bevat aan merkwaardigs voor een Franschman.

Revue des deux Mondes 1 Juni.

Impressions d'hiver dans les Alpes. De la Mer-Bleue au Mont-Blanc, par M. P. Lancrenon. 1 vol. in 8o. avec gravures; Plon.

Indrukken, opgedaan in drie winters,

terwijl hij de tochten van de Alpenjagers meemaakte, worden hier in treffende eenvoud weergegeven. De school van gevaar die deze bewakers der grenzen doorloopen, is volgens hem de beste voorbereiding voor toekomstige strijders.

Revue des deux Mondes. 1 Juni.

LETTERKUNDE.

Am Niagara. Gedichten van Matthias Rohr. 8o. München. Roth. M. 2 — geb. M. 3.

De titel doet iets groots iets geweldigs verwachten, toch zijn deze gedichten niets anders dan rustige stemmingsliedjes van een gemoedelijken Duitscher die naar de nieuwe wereld met zich nam een warme liefde voor het Duitsche lied.

Stimmen aus Mar. Laach. LXX. 5.

Ames Cévenoles, par Mlle Hudry-Menos. 1 vol. in 16; Armand Colin.

Een eenvoudig onderwerp: tegengewerkte liefde, omdat de jongen, die even als zijn vader predikant moest worden, het geloof verloren heeft. Een tegenwerking, die langzaamaan het meisje doet wegkwijnen en doodt. De man, die haar beweent, leeft dan verder.

Revue des deux Mondes. 1 Juni.

KUNST.

Der Altarbau im Erzbistum München und Freiling in seiner stilistischen Entwicklung vom Ende des 15 bis zum Anfang des 19 Jahrhunderts. Von Dr. Richard Hoffmann. Mit 59 Abbildungen. 8o. München. 1905. Lindauer. M. 4.

Dit werk voorzien van voortreffelijke illustreering is een mooie bijdrage voor de geschiedenis der Altaarbouw. Wel handelt het over een diocees, maar over het algemeen is in heel het Katholieke Duitschland de loop der ontwikkeling dezelfde geweest.

Stimmen aus Maria Laach. LXX. 5.

KORTE INHOUD VAN ROMANRECENSIES UIT VERTROUWBARE KATHOLIEKE TIJDSCHRIFTEN.

FRANSCH.

L'Iris bleu, door Marthe Lachèse. Paris, Henri Gauthier. 18o. 286 blz. 3 fr.

Een goed boek, gemakkelijk te lezen en aantrekkelijk lief.

Etudes, 5 Juni.

(Raymond de Saint-Laurent.)

Autre temps, door Champol-Hatier, Paris. 3 fr. 50.

Autre temps is een fijne, geestige en scherpe, psychologische studie over de tegenwoordige wereldsche toestand.

De novelle, *Victoire d'âme* die er bij ingebonden is, zou op zich zelf reeds voldoende zijn om den schrijver naam te bezorgen, als hij dien niet reeds lang gemaakt had.

Mois litt. et pitt. Juin, 1906. (J. C. F.)

Coccinelle, door Thémer. Hatier, Paris. 3 fr. 50.

Hier past een woord van dank aan den schrijver, dat hij ons zulk een interessanten en tevens goeden roman heeft bezorgd, dat wij hem iedereen met genoegen kunnen laten lezen.

Mois litt. et pitt. juin, 1906. (J. C. F.)

Soeur Louise, door du Campfranc. Henri Gauthier, Paris. 3 francs.

De lezing van dit boek is niet genoeg aan te bevelen.

Mois litt. et pitt. juin. 1906. (J. C. F.)

Les Aventures de Maître Gilles, door Joussain. Messein, Paris.

Eigenlijk een smaadschrift tegen al wat heilig is,

Mois litt. et pitt. juin, 1906. (E. P.)

Le Roman d'un Loyaliste, door Miss Jewet. Hachette, Paris.

Engelsch-Amerikaansche roman. Een werk, dat waarschijnlijk veel opgang zal maken.

Mois litt. et pitt. juin, 1906 (Dumaset.)

Janua Coeli, door Jehan d'Ivray. Dujarric, Paris. 3 fr. 50.

Ons oordeel zou een en al lof zijn, als de schrijver niet de geschiedkundige karakters van eenige der voornaamste personen vervalscht had.

Mois litt. et pitt. juin, 1906.

(Jean Dumaset.)

L'Age de raison, door Claire Albane. Plon-Nourrit, Paris. 3 fr. 50.
De rede richt zich voornamelijk naar het eigenbelang en bekommert zich niet om moraliteit. Het boek laat dan ook kwade indrukken achter. De christelijke opvatting ontbreekt totaal.
Mois litt. et pitt. juin, 1906. (D. B.)

Le pauvre Jean, door Mylot. Vie et Amat. Paris. 2 francs.
Toont aan, dat adel van karakter en ware plichtsbetrachting alleen den mensch waarlijk groot maken.
Mois litt. et pitt. juin, 1906. (E. P.)

DUITSCH.

Kleine Erzählungen, door Karl Domanig. Zweite Aufl. Kempten, Kösel, 1905. 8o. 216 blz. M. 2.50, geb. 3.50.
Ware en mooie, soms wat sombere verhalen uit Tyrol. Aan te bevelen.
Stimmen aus M.-L., 28 Mei.

Ohne Steuer, door M. Herbert. 8o., 255 blz. Köln, Bachem. M. 3.
Wat haastig afgewerkt en daardoor wat slap van handeling en weinig oorspronkelijk van karakters, maar toch boven de middelmaat en evenals de andere werken der schrijfster voor volwassenen aan te bevelen.
Stimmen aus M.-L., 28 Mei.

D'Loni und andere Erzählungen. Von Julie Gräfin Quadt. 8o. Ravensburg (o. I.) Alber. M. 1.50.
Deze vertellingen zijn het slot van de 2e serie van de Katholieke Volksbibliotheek, uitgegeven bij Alber. Niet door de hooge kunstwaarde, maar door de mooi-zedelijke ideeën, die er uitgedrukt worden, kunnen deze vertellingen boeien.
Stimmen aus Mar.-Laach. LXX. 5.

ENGELSCH.

In Tuscany, door Montgomery-Carmichael. Third edition. London, Burns and Oates.
Levendige schetsen met mooie illustraties. Aan te bevelen.
The Tablet, 2 Juni.

TIJDSCHRIFTEN.

ALGEMEENE.

De Katholiek. Juni 1906.
De Messianische Psalmen IV. Psalm XLIV. Hebreeuwsch XLV, door F. I. P. G. v. Etten, O. E. S. A. Het eerherstel van den H. Joannes Chrysostomus, door Dr. L. J. Sicking. Over de Kunstschool van Beuron, door Jos. v. Veen, Pr. Ontsnapt, door Julie Russel. Uit Kloostervreê: I Kloostergang. II Kloostervesper. III Kloosterchoor, door Fr. A. Wijtenburg, O. C. Nieuwe uitgaven.

Studien. Dl. 66, afl. 3
De macht van het kleine, door F. Sträter. Pater Franciscus Dachverlies S. J. en de opkomst van het Keulsche Driekonen-College, door L. v. Miert. Ondoelmatigheid in de Levende Natuur, door A. H. Uit de Pers.

Onze Eeuw. Juni 1906.
Intermezzo, door G. F. Haspels. Oud en Nieuw uit Hellas, door Prof. Dr. K. Kuiper (IV). Na herkregen vrijheid, door M. W. Maclaine Pont. Briefwisseling van Bakhuizen van den Brink met zijne vrienden gedurende zijne ballingschap (1844—1851), uitgegeven door Mr. S. Muller Fzn. (V.) Geheime onderhandelingen van Johan de Wit met Frankrijk in 1672? door Dr. N. Japikse. Onze Leestafel.

De Gids. Juni 1906.
Kunstenaarsleven, door Is. Querido. VII. Verzen, door Carel Scharten. De zwaanridder en zijn moeder, door G. Busken-Huet. Isadora Duncan, haar kunst en haar ideaal, door Frits Lapidoth II. Jan Luyken en Frederik van Eeden, door R. v. Veen. Dramatisch overzicht, door Mr. J. N. v. Hall. Overzicht der Nederlandsche letteren XII. Aanteekeningen bij hedendaagsch dichtwerk, door C. Scharten. Parlementaire kroniek. Bibliographie.

Le Correspondant. 10 Juni 1906.
Hendrik Ibsen, door Édouard Rod. Napoléon nouveau, d'après ses derniers historiens, door Louis Madelin. Les origines orientales du drame Espagnol. L'Amour, la jalousie, l'honneur, le point d'honneur, door Marcel Dieulafow. La statue de le Play. La Doctrine de l'économiste: ses

origines, ses développements, ses conséquences, door Henry Joly. Les primaires IV, door Léon Daudet. Cent ans d'histoire en miniatures. L'Exposition du XVIIIe siècle à la bibliothèque nationale, door Louis Gillet, Souvenirs anecdotiques d'un diplomate Français (1863—1871), door Cte de Bonfils. Les léviathans de la navigation maritime moderne, door Daniel Bellet. Revue des sciences, door Henry de Parville. Chronique politique, door Auguste Boucher. Bulletin Bibliographique.

La Quinzaine. 1 Juni 1906.
La méthode de Frédéric Le Play, door Fernand Aubertin. La Bonne Maison (Fin), door Alice Martin. Les salons de 1906, door Louis Flandrin. Engénie de Guérin, door A. Prat. Les Bourbons avant 1815. Les Bourbons errants II, door Gilbert Stenger. Les Antinomies démocratiques. Examen de conscience d'un catholique démocrate, door Paul Archambault. Correspondance, door Gabriel Aubray. Chronique politique, door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.

Études, 5 Juni 1906.
Deux lettres autographes de la v. Mère Marie de l'incarnation et de la mère Marie de S. Joseph, Ursulines de Québec, door Eugène Griselle. „Il Santo". Le Roman de l'évolutionnisme théologique, door Joseph Ferchat. L'Évolution de l'art marial pendant les XIVe et XVe siècles, door Louis Chaine. Les établissements du culte en Allemagne et aux États-Unis, door P. A. L'Objet propre de la Dévotion au Sacré Coeur, door Louis Vignat et Arthur Vermeersch. Les élections de 1906, door Paul Dudon. Publications sur les églises orientales, door Antoine Malvy. Revue des livres. Notes bibliographiques. Evénements de la quinzaine.

Revue des deux Mondes, 1 Juni 1906.
Les Désenchantées (1) door Pierre Loti. Machiavel et le machiavélisme. Première partie: Le machiavélisme avant Machiavel, door Charles Benoist. Une géographie nouvelle. La géographie humaine, door Jean Brunhes. Les élections de 1869, door Emile Ollivier. Les riches depuis sept cents ans III. Soldes militaires, traitements des magistrats et des prêtres, door le vicomte Georgers d'Avenel. Une héroïne contemporaine, door Louise Zeys. Le sentiment décoratif aux salons de 1906, door Robert de la Sizeranne. Chronique de la quinzaine, histoire politique, door Francis Charmes. Bulletin Bibliographique.

Stimmen aus Maria Laach. Mei 1906.
Bisheriges und künftiges Verhalten der deutschen Katholiken in der Arbeiterfrage, door H. Pesch S. J. Der gegenwärtige Stand der Normalzeit, door J. G. Hagen S. J. Radioaktivität II (Schluz), door L. Dressel S. J. Zur Geschichte der Sklaverei beim Volke der Ameisen II, door E. Wasmann S. J. Die Folgen der Trennung von Kirche und Staat in Brasilien, door G. Schlusz. Rezensionen. Empfehlenswerte Schriften. Miszellen.

The Month. Juni 1906.
Mr. Burell's education Bill, door Sydney F. Smith. Fair play and freedom for catholic schools, door Herbert Lucas. Extracts from the papers of a Pariah VII, door R. H. Benson. Anagrams door E. T. Sutcliffe. The Bishop of Bristol on the „forgeries" of Cardinal Vaughan I, door Herbert Thurston. St. Elmo's fire, door G. A. Bouvier. Slips of the Leanned, door Beta. Loaves and Fishes IV, door Grace V. Christmas. Flotsam and Jetsam. Reviews. Literary record.

BIJZONDERE.

Kath. Sociaal Weekblad. 2 Juni 1906.
De Katholieke Kerk en het maatschappelijk vraagstuk, Slot, door Titus Brandsma, Ord. Carm. Beginselen der Volkshuishoudkunde: Hoofdstuk I, Naam, Voorwerp, Taak, Definitie. Uit Tijdschriften: Socialistische moraal II. Een patroonsleergang in Nederland. Documenten. Berichten en mededeelingen. Korte Berichten. Ontvangen boeken. Nieuwe boeken. Ons propagandafonds.

—— 9 Juni 1906.
Middenstand, enquête's en vakonderwijs, door J. Kloosterhuis. Beginselen der Volkshuishoudkunde;

Hoofdstuk I, Naam, Voorwerp, Taak, Definitie, door Mr. A. Schetsen voor Sociale Voordrachten: Het Socialisme, I. Boekbesprekingen. Berichten en mededeelingen. Korte Berichten.

—— 16 Juni 1906.

Geel en rood I, Werkliedenbeweging in Frankrijk, door Jos. Suijs. Beginselen der Volkshuishoudkunde: Hoofdstuk I. Naam, Voorwerp, Taak, Definitie, door Mr. A. Uit Tijdschriften: Pater H. Pesch over Christelijke of Katholieke vakvereenigingen. Schetsen voor Sociale Voordrachten: Het Socialisme, II. Het stelsel van Lasalle. Berichten en mededeelingen. Korte berichten. Nieuwe boeken. Briefwisseling.

De Economist. Juni 1906.

Sociale Boekhouding, I, door Mr. A. Heringa. De Munthervorming in China, door Mr M. W. J. van Lutterveld. De Internationale Geldmarkt, door C. Rozenraad. Economische Kroniek. Handelskroniek.

Geschiedkundige Bladen. Juni 1906.

Middeleeuwsche Heiligenlitteratuur, door Dr. L. v. d. Essen. Het stadhuis van Hulst verbrand in 1485, door G. C. A. Juten, Kap. Nogmaals: La Santa Casa van Loreto, door J. W. van Heeswijk. Geschiedenis der Katacomben van Rome in den loop der eeuwen IV. Katacomben, ontstaan na het tijdperk der Apostelen, door L. Hagen C. ss. R. Bijdragen tot de geschiedenis der lijfstraffelijke rechtspleging op het grondgebied van Limburg vóór 1794. Geschiedenis van het Klooster der Kruisheeren te Wickrath, door H. P. A. v. Hasselt, O. S. C. Boekbeoordeeling, door A. J. A. Flament. Tijdschriften. Boekelijst.

NIEUWE BOEKEN.

GODSDIENST.

Heinrich Denifle O. P.: Luther und Luthertum in der ersten Entwickelung. Quellenmäszig dargestellt. 2 durchgearb. Aufl. Ergänzt und herausgegeben von Alb. Maria Weisz, O. P. Mainz, Kirchheim. I. Bd. (Schlusz-Abteiling) XI, blz. 423—909. M. 9 Bildnistaf. M. 6.50, geb. M. 9. 2. Ergänzungsbd. (Lutherpsychologie als Schlüssel der Lutherlegende.) XVI, 220 blz. M. 3, geb. M. 4.50.

P. Wenzel Lerch S. J.: Bedenken gegen die göttliche Vorsehung. Bearbeitet nach Bruchstücken der Predigten des im J. 1890 verstorbenen Karl Hünner S. J. kl. 8o. 244 blz. Warnsdorf, Opitz. M. 1.

Dr. Hans Windisch: Die Theodizee des christlichen Apologeten Justin. gr. 8o., 49 blz. Leipzig, J. C. Hinrichs. M. 1.20.

H. M. H. Bartels. 1) De Kerk en de Vrijheid. 2) Garcia Moreno. Sint Willibrordus-vereeniging. Jrg. 10. No. 7 en 8. (Maastricht J. H Vos.) Per Jrg. f 0.60. Per No. f 0.05.

Rud-Eckart: Die Jesuiten in der deutscher Dichting u im Volksmund. 8o. 152 blz. Bamberg, Handelsdruckerei u. Verlagsbuchhandlung. M. 1.

Noël Valois: La France et le grand Schisme d'Occident. 4 vol. Paris, Picard.

J. A. F. Kronenburg: Maria's heerlijkheid. afl. 13/14. Amsterdam, F. H. J. Bekker 8o. Per afl. f 0.80.

H. Lucas S. J: In the Morning of Life. Second Edition. London, Sands. 3 s. 6 d.

WIJSBEGEERTE.

Philosophia Lacensis sive series institutionum philosophiae scholasticae ed. a presbyteris societatis Jesu in collegio quondam B. Mariae ad Lacum disciplinas philosophicas professis. gr. 8o. **Th. Meyer**: Institutiones juris naturalis seu philosophiae moralis universae secundum principia S. Thomae Aquinatis. Pars I. Jus naturae generale, continens ethicam generalem et jus sociale in genere. Ed. II emendata. Freiburg, Herder. XLVII, 502 blz. M. 8 geb. M. 10.

Wilh. Wundt: Logik. Eine Untersuchung der Prinzipien der Erkenntnis u. der Methoden wissenschaftl. Forschung. (In 3 Bdn.) 1. Bd. Algemeine Logik u. Erkenntnistheorie. 3. Umgearb. Aufl. XIV, 650 blz. 8o. Stuttgart, F. Enke. M. 15. geb. M. 16.60.

Wilh. Wundt: Vorlesungen über die Menschen und Tierseele, 4. umgearb. Aufl. XIV, 547 blz. m. 53 Fig. gr. 80. Hamburg. L. Voss. M. 12 geb. M. 13.50.

L. William Stern : Person und Sache. System der philosophischen Weltanschauung. 1. Bd: Ableitung und Grundlehre XIV, 434 blz. gr. 8o. Leipzig, J. A. Barth. M. 13 geb. M. 14.

Thdr. Lipps: Leitfaden der Psychologie, 2. völlig umgearb. Aufl. VIII, 360 blz. gr. 8o. Leipzig, W. Engelmann. M. 8. geb. M. 9.

Ernst Horneffer: Vorträge über Nietzsche. Versuch einer Wiedergabe seiner Gedanken 10. u. 11. Tausend. VII, 131 blz. 8o. Berlin, J. Bard. M. 2. geb. M. 3.

RECHTWETENSCHAP EN STAATSHUISHOUDKUNDE.

Deutschland's koloniale Wehrmacht, in ihrer gegenwärtigen Organisation und Schlagfähigheit. Auf Grund der neuesten (amtlichen) Dokumente bearbeitet v. e. höheren Offizier. m. 24 Abbildungen. VI, 143 blz. 8o. Berlin, R. von Decker. geb. M. 5.

Vict. von Rautenfeld : Vier Monate unter den Revolutionären in Livland. Selbsterlebtes. 8o. 39 blz. Berlin (S. W. 11, Dessauerstrasse 30) M. 0.50.

GESCHIEDENIS.

Henri Thédenat: Pompei, Histoire, vie privée, vie publique. Av. 200 gravures et un plan. Paris H. Laurens. 18o. 2 vol. 10 fr.

Der römische Limes in Oesterreich, Herausgegeben von der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. 7. Heft. VI, 142 blz. 75 fig. 2 Taf. 4o. Wien, d'Hölder Kart. M. 10.60.

Studien und Darstellungen aus dem Gebiete der Geschichte. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft und in Verbindung mit der Redaktion des historischen Jahrbuches hrsg. voor Pr. Dr. Herm. Graven. V. Bd. gr. 8o. Freiburg, Herder. 1. **Dr. Erich Konig**: Kardinal Giordano Orsini (1438). Ein Lebensbild aus der Zeit der groszen Konzilien und des Humanismus. XII, 123 blz. M. 3.

M. Boutry: Autour de Marie Antoinette. Av. préface de Pierre de Nolhac. Paris, Émile Paul. 8o. 5 fr.

AARDRIJKSKUNDE.

Jozef Israëls: Spaniën. Eine Reise-Erzählung. Mit Nachbildungen v. Handzeichnungen des Verfassers. 2. Aufl. 8o., VIII, 212 blz. Berlin, B. Cassires. M. 7, geb. M. 9.

NATUURWETENSCHAP.

Prof. Dr. Paul Gruner: Die radioactiven Substanzen und die Theorie des Atomzerfalles. IV, 103 blz. m. 3 Fig. gr. 8o. Bern, A. Francke, M. 1.60.

Prof. O. Witzel, Oberarzt F. Wenzel, Dirig. Arzt P. Hackenbruch: Die schmerzverhütung in der Chirurgie (107 blz. m. 20 afb.) gr. 8o. München, J. F. Lehmann f 3.—.

LETTERKUNDE.

Is. Quérido: Literatuur en kunst. Ie reeks. Haarlem, De Erven F. Bohn. 8o. f 1.90 geb. f 2.50.

Roger Le Brun: Corneille devant trois siècles. Opinions des principaux écrivains des 17e, 18e et 19e siècles. précédées d'une notice historique etc. Paris. Librairie E. Sansot et Cie. 18o. 3 fr. 50.

Prof Dr. Alex Bugge: Die Wikinger. Bilder aus der nord. Vergangenheit, gr. 8o, 283 blz. Halle, M. Niemeijer. M. 6.

Frans Mijnssen: Dramatische Studies. Bussum, Dishoeck. 8o. V. 135 blz. f 1.50 geb. 1.90.

J. B. Schepers; Alwin. Woudspel in 5 bedrijven. Haarlem, Van der Wilk & Groeneveld. 8o. 82 blz. f 1.50 geb. 1.90.

Jos. Spillman S. J. Gesammelte Romane u. Erzählungen. Volksausg. kl, 8o. Freiburg, Herder. 3. 4. Tapfer und Treu. Historischer Roman. VI, 285 en VI, 289 blz. Per Bd. M. 2.

René Fauer: Les ignorantes. Roman. Paris, Plon-Nourrit. 16o, 3 fr. 50.

MEDEDEELINGEN.

Op den index der kerkelijk verboden boeken geplaatst.

Paul Viollet, L'Infaillibilité du Pape et le Syllabus. Étude historique et théologique. Besançon - Paris, 1904.

L. Laberthonnière, Essais de Philosophie religieuse. Paris s. d.

— Le Réalisme chrétien et l'Idéalisme grec. Paris, s. d.

Antonio Fogazzaro, Il Santo, Romanzo, Milano, 1905.

VERZOEK.

Hoe langer hoe meer begint men ons te raadplegen, omtrent boeken, schrijvers en zelfs geheele bibliotheken, in hoeverre deze voor Katholieken leesbaar zijn. Tot nu toe konden wij deze vragen slechts onvolledig beantwoorden. Een boek of zelfs de volledige werken van een schrijver te lezen, daartoe waren onze ijverige medewerkers wel bereid, maar een geheele bibliotheek door te werken, dat konden wij toch moeilijk van hen vragen.

Wel worden bij hun verschijnen zooveel mogelijk alle Hollandsche en de voornaamste buitenlandsche Romans in Boekenschouw besproken. Maar die besprekingen geven alleen antwoord over nieuwe boeken.

Bovendien bestaat reeds eene lijst van vertrouwbare Engelsche en Duitsche werken en zal spoedig (gedeeltelijk reeds bij de volgende aflevering) ook van Fransche en Hollandsche betrouwbare boeken een dergelijke lijst verschijnen. Maar van volledigheid kon bij die lijsten natuurlijk geen sprake zijn.

Een heel eind verder zouden wij komen op deze wijze:

Er bestaan in Nederland vele katholieke bibliotheken, waar geen boek wordt opgenomen, voordat een priester het doorgelezen en onschadelijk bevonden heeft. Als nu eens zooveel mogelijk van die bibliotheken ons hunne katalogen wilden toezenden met opgave van de wijze waarop de boeken zijn onderzocht, en van de soort van lezers voor welke zij bestemd zijn, dan waren wij heel wat beter in staat om priesters, boekhandelaren en ouders omtrent boeken, schrijvers en bibliotheken in te lichten.

Daarom noodigen wij allen, die de leiding over zulke betrouwbare bibliotheken hebben, vriendelijk uit, onzen Secretaris (Prinsengracht 742, Amsterdam) een exemplaar van hun kataloog met eventueele supplementen te willen toezenden. Zij nemen daarmee veel overwerk uit de handen van priesters, die heusch hun tijd gebruiken kunnen.

DE REDACTIE.

Grondbeginselen der Psychologische Taalwetenschap. Eene synthetische proeve, door JAC. VAN GINNEKEN S. J. Lier, Jozef van In & Cie. gr. 8°. Dl. I 239 blz. 1904/5; Dl. II 320 blz. 1906. Leuvensche Bijdragen. Dl. VI en VII.

Als Prof. Heijmans, die onlangs het eerste deel van dit werk in het *Zeitschrift für Psychologie* besprak, „auch in psychologicis viel Scharfsinn und eine ausgedehnte Literaturkenntnis" constateerde, maar zich toch onbevoegd verklaarde, om de definitieve waarde der resultaten te beoordeelen, dan past het mij zeker niet, hierover uitspraak te willen doen.

Maar als belangrijke katholieke praestatie op wetenschappelijk gebied mag het werk in *Boekenschouw* toch niet onbesproken blijven.

De eerste zin van het „Woord vooraf" is teekenend: „Indien deze studie eenige verdienste heeft dan is het zeker wel deze, dat de schrijver geen moeite heeft ontzien om te leeren van zijn voorgangers." Dat geeft een eersten indruk, als zouden we hier te doen hebben met een heel nuttig compendium, dat de resultaten van die „voorgangers" resumeerde.

En toch is het heel anders. 't Is reusachtig *opbouwwerk*, en die eerste zin het doordachte antwoord op mogelijke bedilling. „Zeker, ik ben mij mijn nieuwheid wel bewust," dacht de schrijver, „maar ik behoef er mij niet over te schamen na met taai geduld al mijn voorgangers van a tot z te hebben doorgeworsteld." En dit wordt niet alleen *gezegd*, de tallooze verwijzingen het heele boek door naar meerdere honderdtallen van psychologische en taalwetenschappelijke geschriften *bewijzen* het afdoende. En zoo blijkt hij al aanstonds tegenvoeter van Dr. Hoogvliet, die in zijn „Lingua" ook nieuw was, maar met een nieuwheid, die er groot op ging, niets van al zijn voorgangers te hebben gelezen of opgenomen, en die dus naast eenige eieren van Columbus, die al zoo vervelend lang op hun doorgeslagen schaaltje stonden, eene heele reeks onhoudbare phantasmagorieën bracht, waarvan de kritiek in Taal en Letteren [1]) de aanleiding is geworden tot dit boek.

Hier is het natuurlijk de plaats niet, om ons te wikkelen in een uiteraard wijdloopige bespreking van Schrijvers even frissche als degelijke methode en de vele mooie resultaten, waartoe ze leidt. Alleen is het hier zaak even voor verder afstaanden uiteen te zetten, waarom het hier eigenlijk gaat en wat dit boek in de omgeving zijner verwanten beteekent.

---

1) Schrijver schreef deze kritiek onder het pseudoniem J. van Groenendaal.

De taal is eeuwen lang alleen door de Logici en Methaphysici met een wetenschappelijk oog bekeken. De grammatica's hielden zich aan de bijeenstelling der praktische moeilijkheden.

Sedert het tweede kwartaal der 19e eeuw kwam er met Humboldt als aanleiding en Steinthal als oorzaak een nieuwe beschouwing op: Zeker, wetenschappelijke abstracte taal kan logisch verklaard worden. Maar waarvandaan de praktische complicaties, die blijkbaar niets met logica te maken hebben, en die wisselen met elke taal gelijk zij door het volk gesproken en in de literatuur neergelegd wordt. Waarvandaan de samenstellingen en constructies, de woordschikking en hare omkeering, de rededeelen, de naamvallen, de wijzen en tijden van het werkwoord? Een parallel toch tusschen de rededeelen en de kategorieën van Aristoteles leidt tot wraakroepende verwringing van beide, een onmiddellijk verband van de taalmodi met de „modaliteiten" van Kant (als b.v. in de groote grammatica van Den Hertog) is een even grappige als treurige flater. Deze vraagstukken, ingeleid maar onopgelost, werden intusschen nog belangrijk vermeerderd, toen de vergelijkende en historische taalwetenschap met een serie karakteristieke verschijnselen aan het licht kwam, die eveneens velen het „waarvandaan" op de lippen brachten.

Hermann Paul besprak vele dezer kwesties in zijne „Prinzipien der Sprachgeschichte", maar hoe fijn zijn taalgevoel en hoe scherp zijn observatie ook was, *hier* ten duidelijkste bleek eindelijk, dat in de *psychologie* de gegevens ter verklaring van al deze moeilijkheden moesten worden gezocht. En daar Paul's psychologische kennis een oppervlakkige Herbartsche was, en hij ze bovendien uit de tweede hand bleek te hebben, bracht dit boek ons wel principieel in de vaagte, maar niet praktisch elk der genoemde vraagstukken een stap verder.

Toen is de groote psycholoog Wundt gekomen. Speciale taalkennis had deze niet. In zijn laboratorium der experimenteele psychologie was amper plaats voor eenige handboeken van linguistiek. Een vreemde tegenspraak! De man, die aan de oudere psychologie met eenig recht verweten had, dat zij zich niet getrouw genoeg aan de alledaagsche détails der tallooze experimenteerbare feiten stoorde, meende het taalvraagstuk te kunnen oplossen, bijna volstrekt zonder kennisneming van de tallooze feiten, door linguisten sinds jaar en dag verzameld. Geen wonder dus, dat ook dit boek over het algemeen heel weinig baatte. Terecht verweet de Engelsche psycholoog Hales aan dit werk, dat het veel te veel theorieën en veel te weinig feiten bevatte. Eerlijkheidshalve moeten wij echter toch bekennen, dat het Wundt op eenige punten, waar een oppervlakkige feitenkennis per toeval voldoende was, inderdaad gelukt is, onze kennis te bevorderen, zoo in het vraagstuk over *het geslacht der substantiva, de gebarentaal,* enz. In hun geheel echter zijn de twee deelen van Wundt niets dan een vertooning, hoe

men de taalverschijnselen kan laten helpen, om de speciaal-Wundtsche psychologie te illumineeren.

En nu komt als nummer drie Pater van Ginneken op deze en op nog veel meer dergelijke vragen een antwoord geven.

En wat doet nu de laatstaangekomene op dit gebied? Wil hij tegen een illuminatie der Wundtsche psychologie eene versiering der peripatetische geven? Neen, dat doet hij wel, maar zijn formeel doel is toch anders. Hij stelt zich op het louter wetenschappelijk standpunt: de innerlijke oorzaken der taalverschijnselen te achterhalen met behulp van alle psychologische gegevens, die hem degelijk lijken, en dat zijn er tegenwoordig zeer vele, ook buiten de algemeen als peripatetisch bekende.

Mgr. Mercier zegt: „Le meilleur service à rendre aux doctrines générales de la psychologie scolastique, c'est de les mettre en rapport avec les résultats acquis en biologie cellulaire, en histologie, en embryogénie; de simplifier autant que possible les faits psychiques à l'exemple des Associationnistes anglais, de chercher à comprendre l'homme adulte par l'étude de la psychologie animale et de la psychologie infantile, l'homme sain par l'observation minutieuse de certains états exceptionnels où pathologiques, qui accusent plus vivement tel où tel caractère fruste du type normal; de suivre les modifications particulières ou les variations de l'activité humaine chez les différentes races ou à des époques différentes de l'histoire, comme l'a fait Herbert Spencer; de prendre sa place enfin, dans le mouvement imprimé aux recherches psychologiques par l'école expérimentale allemande." (Psychologie I^{6}, Préface.)

Zondert men de leer van cel, weefsel en embryo uit, die hier uiteraard niet ter zake dienen, dan zijn letterlijk alle punten van Mgr. Mercier's program in deze twee deelen rijk vertegenwoordigd. Zooals Mercier zegt: „Quand au fond notre psychologie est celle d'Aristote et de saint Thomas d'Aquin", zoo zegt ook Van Ginneken: „Van huis uit peripateticus, zijn er in deze studie toch weinig van de oude termen overgebleven, wel veel ideeën, meen ik, al doorziet ieder dat misschien niet aanstonds." 't Is dus ook hier „vetera novis augere".

Men zou zich evenwel vergissen, indien men hieruit afleidde, dat Pater van Ginneken, gelijk b. v. Prof. Beysens ten onzent, als een leerling uit de school van Mercier mocht gelden. Geen spoor ervan.

Zoowel Mercier als Van Ginneken gaan uit van de peripatetische grondbeginselen, en zoeken ook daarbuiten in de nieuwere scholen naar bewezen waarheid. Maar in dat onderzoek zelf gaat Van Ginneken zijn eigen weg; trouwens dat bracht zijn bijzonder standpunt van taalpsycholoog mee. Wat voor de algemeene psychologie aanvankelijk onbelangrijk scheen, kan ter verklaring van taalverschijnselen soms van het hoogste gewicht blijken. Maar zou nu die schijnbare onbelangrijkheid voor het algemeen misschien niet wat nader onderzoek billijken,

nu dat in de taal zoo'n groote rol blijkt te spelen? M. a. w. is er uit deze twee deelen taalpsychologie ook voor de algemeene psychologie niet wat te leeren? Ja, veel. Hun, die met het oog hierop dit werk zouden willen inzien, kan ik vooral aanbevelen: Dl. I, blz. 1–75, 120—130, 191—193, 206—218, 225–234 en Dl. II, blz. 1—38, 273–296. Natuurlijk moeten echter voor de waardeering der bewijzen de tusschenliggende gedeelten met het taalmateriaal worden geraadpleegd.

Opmerkelijk zijn vooral: het op den voorgrond brengen der beaming (apprehensio simplex) als primaire zielsakt, en het respektievelijk op den achtergrond blijven der oordeelsakt, als een der vele secundaire feiten. Verder de indeeling der beamingen ter eene in absolute en relatieve, ter andere in beamingen van potentialiteit en van realiteit, en hoe *althans de uitdrukking in de taal* der judicia analytica pas zeer laat is opgekomen.

In het hoofdstuk over het gevoel of gemoedsleven, dat in de peripatetische school meestal zeer stiefmoederlijk behandeld werd, is vooral de innige verwantschap van het gevoel met de apprehensio simplex zeer aanlokkelijk, en de distinctie tusschen beide even eenvoudig als verrassend.

In het laatste hoofdstuk zal voor de meesten de toch zeer degelijke theorie over het psychologisch automatisme wel nieuw en aantrekkelijk zijn.

De vier wetten van psychologisch automatisme (bij het verder lezen merkt men, dat er verschillende andere dergelijke zouden te formuleeren zijn, maar de schrijver geeft slechts de allervoornaamste) toonen mijns inziens duidelijk, dat er ook in de methode der natuurwetenschappen, die hier blijkbaar tot voorbeeld strekte, voor de peripatetische psychologie nog wel iets te leeren valt.

Vooral echter op taalgebied zijn de conclusies degelijk en oorspronkelijk, zeer ver strekkend en veelal tintelend van evidentie.

De allervoornaamste zijn zeker: die over de historische ontwikkeling der rededeelen, de reeks semasiologische wetten in het gevoelshoofdstuk, de leer der constructies, de fonkelnieuwe accenttheorie met hare tallooze ap- en dependenties tot het fijnste kantwerk à jour uitgevoerd, de uitleg der bestreden wet van Brugmann, de verklaring der wet van Grimm, en de twee in kleinere letter gedrukte aanhangsels over het automatisme der hoogere zielsakten en de woordschikking.

Hierover kunnen we echter om het esoterische der stof niet verder uitweiden.

Interessant is het echter misschien hier nog, op een bloemlezing van uitstapjes te wijzen, die de schrijver op *aesthetisch* gebied onderneemt. 't Was immers a priori waarschijnlijk, dat een min of meer volledige taalpsychologie óók hare resultaten zou hebben op een gebied, waar

de taal als middel tot kunst haar schoonste vormen toont, in de woordkunst.

Over de *aanschouwelijkheid*, die in de moderne aesthetica zoo'n voorname rol speelt, zie men blz. 17—48. Voor de beeldspraak is eigenlijk het geheele gevoelshoofdstuk interessant. Vooral echter trekken in het tweede deel telkens de toepassingen onder *E* onze aandacht, op blz. 77—80, blz. 90—100 (zie ook de merkwaardige parallel tusschen de muziektheorie en het taalaccent op blz. 100 sqq), blz. 155—56 (of eigenlijk al van blz. 136 te beginnen), blz. 158—162, 169—174, 192, 234—35, 295—96, 312—13, 315—16.

Bij één dezer laatste blz. 77—80 wil ik een oogenblik stilstaan. Sommigen herinneren zich misschien, dat schrijver het vorige jaar in de „Studiën" den dichter van *Christus mysticus* tegen Maria Viola verdedigde door het betoog, dat Huybers' rhythmen volstrekt niet slafelijk van Vondel waren overgenomen (Studiën, Dl. 64 blz. 246 sqq. Schrijver teekende „J. v. G."). Daarop bleef de redactie van Van Onzen Tijd natuurlijk het antwoord niet schuldig (5e Jrg. afl. 8—9: Over rhythme). Met een eigenaardige logica werd aldaar uit het feit, dat J. v. G. op het verschil tusschen maat en rhythme niet was ingegaan, de gevolgtrekking afgeleid, dat hij deze beide begrippen, zij het dan ook door vreemde zonde, zou hebben dooreengehaspeld en verward. En 't mooiste was, dat schrijfster meende dit verschil zelf heel goed te begrijpen, al kon zij, om het te definieeren, niets dan een paar voorbeelden aangeven. Het trof merkwaardig, dat, naar ik vernam, Pater van Ginneken juist in die dagen de kopie voor dit tweede deel persklaar maakte. En wat blijkt nu uit blz. 77—80? Dat hij niet alleen het verschijnsel zeer goed kent en er een heele wetenschappelijke buitenlandsche literatuur over bijbrengt, waar Maria Viola geen Ahnung van had (in haar oogen immers moet alles opnieuw in Holland uitgevonden worden); maar dat hij bovendien door een der elegantste toepassingen van zijn constructiebegrip deze kwestie definitief weet uit te maken. Zijn eenige wraak op Maria Viola was, dat hij tot voorbeeld juist dezelfde verzen van Vondel koos, die zij aan Prof. Kalff had ontleend, en haar voor het overige met al haar autoriteiten doodzweeg.

Om te resumeeren:

Wat mijns inziens de verdienste van dit boek uitmaakt, en wat mij vertrouwen geeft in die massa nieuwe resultaten is dit: er waren in de psychologie en in de taalwetenschap vraagstukken met twee onbekenden, voor wier oplossing telkens twee vergelijkingen gegeven waren. Maar de psychologen trachtten al maar uit de éene vergelijking een bepaalde oplossing te vinden, terwijl de taalmannen almaar op de x en y in de andere vergelijking zaten te turen. Pater van Ginneken

heeft door èn de Psychologie èn de Taalwetenschap in zich op te nemen de twee vergelijkingen bij elkaar gebracht en zonder moeite de onbekenden opgelost.

Daarom kon hij veel nieuws en zekers geven, maar daarom ook zal het misschien jaren duren, eer de waarde van dit boek door Psychologie en Taalwetenschap zonder tegenspraak wordt erkend.

J. HUDDLESTON SLATER.

Albert Verwey: Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche Dichtkunst. Wereldbibliotheek n°. $^5/_6$.

De lezing van dit boekske heeft me teleurgesteld. Wat een onbenullig prulletje is het op slot van rekening; wat een niets-zeggend en nog wel gedragen betoog; wat een nutteloze aanhaling van allerlei overbekende gedichten; en wat een verwaandheid van Verwey zelf zooveel van z'n eigen terecht-minder-gelezen verzen alweer maar eens te laten drukken.

Ter rechtvaardiging van dit min gunstig oordeel wil ik zelf hier eens kort bijeenzetten, wat naar mijn bepeinzing de kenmerken onzer nieuwere Nederlandsche dichtkunst moeten heeten. De kenner moge dan vergelijken en uitspraak doen naar oordeel. De minderbevoegde zal er zeker meer uit leeren, dan als ik trachtte samen te vatten de vage bespiegelingen van Verwey.

Vóór alles waart door onze nieuwere dichters het min of meer bewuste streven zich in hunne kunst uit te drukken *geheel en al:* intellect, gevoel, waardeering, verbeelding, passie, niet die elk afzonderlijk, maar die alle te zamen; niet in de proportie van hunne metaphysieke rangschikking, maar in de levende verhouding die voortdurend wisselt naar gelegenheid en omgeving; niet elk in die duidelijkheid, waarmee ze ons soms bewust worden als ze het rijk alleen hebben daarbinnen, maar elkander overschaduwend en belichtend en zoo ineenvloeiend tot die wondere schemering van tinten, die wij LEVEN noemen.

Vóór '80 zongen onze dichters nu eens uit passie, dàn eens uit verbeeldingsweelde, nu eens uit klaar inzicht, dan eens uit waardeerenden eerbied; maar bij het bewerken van het gedicht, werd dan àl de beschikbare psychische energie en al de bewuste aandacht òf alleen op de stemming, òf alleen op de gedachte, òf alleen op het beeld, òf alleen op de waardeering geconcentreerd. En zoo ontstond dan bijwijlen iets, dat zeker héél mooi was maar altijd eenzijdig, min of meer gemaakt, en daarom *minder* dan menschelijk; van den anderen

kant werd juist het éene begunstigde vermogen overrijk ontwikkeld en daarom was het ook *meer* dan menschelijk; nooit *echt*-menschelijk *vol*-menschelijk, waar juist de nieuweren naar streven.

Daarom ook werd aan onze jongeren nogal eens verweten, van den eenen kant, dat ze te veel met de meer zinnelijke vermogens werken, en van den anderen kant dat hunne gedachten te vaag schemeren. De beide eigenaardigheden hangen samen. Pluribus intentus minor est ad singula sensus. De menschelijke psyche is één, en beschikt slechts over beperkte kracht. In een zielstoestand waar dus de zinnelijke waarneming op den voorgrond staat, blijft voor de gedachte niets dan de schemer van den vagen achtergrond. En nu te willen beweren, dat zoo'n bewustheidstoestand, waarin de hoogere menschelijke faculteiten *niet* de hoofdrol spelen, den mensch of de kunst onwaardig is, dàt getuigt van zeer geringe zelfkennis, van 't volstrekte gemis aan aesthetische ondervinding, van een metaphysiek die inbreuk maakt op de rechten der feiten.

Dit eerste kenmerk heb ik moeten ontleden uit de vergelijking mijner eigen schoonheidsgewaarwording bij het lezen onzer dichters van vóór '80 en daarna, want zelf hebben ze, zoover ik weet, hier nooit op gewezen. [1]) Toch zoek ik hierin den dieperen grond van de tweede eigenaardigheid, die zij zelf steeds als hun leuze van de daken hebben verkondigd: „vorm en inhoud zijn één!" m. a. w. de uiting van de kunstenaarsziel moet *nauwkeurig* zijn.

Want juist als een kunstenaar gaat trachten de onderlinge afschaduwing en belichting zijner heterogene tegelijk-oplevende zielsakten weer te geven in zijn werk, m. a. w. als het niet meer om de gemakkelijke overbelichting van éene afzonderlijke kleur, maar om de complexe schakeering van het levend geheel gaat, dàn en dàn ook op de eerste plaats is het zaak *nauwkeurig* te wezen.

Deze nauwkeurigheid is natuurlijk slechts een andere naam voor oorspronkelijkheid. Want de echte oorspronkelijkheid bestaat niet in het uitvinden van allerlei exotische zielstoestanden of woordcombinaties [2]), maar in het ongebruikt-laten der gangbare uitdrukkingen en termen, als die niet juist genoeg weergeven het uiting-vragende complexe zielefeit, en in het dan bijeenschikken van de gewone taalmiddelen tot een nieuw geheel, dat in den hoorder of lezer verwekt worde het sprekende beeld van wat werkelijkheid was in den dichter.

Dit streven is nu voor het gebruik van overdrachten, beelden en

---

1) Kloos SCHIJNT hierop te doelen, als hij in het vage over de natuurlijkheid spreekt, waar b. v. Vosmaer tot de dichters gerekend wordt die zonder nauwkeurig te wezen, natuurlijk zijn.

2) Al is ze bij sommige modernen daarin al spoedig ontaard.

vergelijkingen van overwegend belang. Tegen de oudere richting, die in de beelden met Quintilianus nog altijd een *versiersel* zag, verklaarden onze nieuweren met trouwens bijna alle aesthetici van den laatsten tijd, dat elk beeld zoo het niet volstrekt *òn*misbaar is voor de *nauwkeurige* uiting van wat den dichter op het hart ligt, uit den booze en verderfelijk is, en dient vermeden te worden, wil men niet in holle rhetoriek vervallen. Een beeld is een taalmiddel als elk ander. Het dient dus gelijk alle middelen juist in die mate gebruikt te worden als het tot z'n doel geleidt, en aanstonds vermeden te worden, als het ons niet meer brengt waar we wezen moeten. En kunst is geen ijdele mooidoenerij maar de liefdevolle mededeeling van den mensch met rijk besef aan zijne medemenschen armer van geest.

Een heel bizondere toepassing, van ragfijne gratie, is het streven naar nauwkeurigheid zelfs in de uiting van het gewoonlijk half onbewuste. Want juist als een klankvolle stem, behalve den grondtoon, die elk ongeoefende er aanstonds uit-hoort, nog een heele reeks van boventonen bevat, die alleen door het langgeoefende oor onderscheiden, maar door iedereen in de vage halfbewustheid alle te zamen worden genoten; zoo is ook elk oogenblik van innerlijk menschenleven naar den aard der *klaar-bewuste* psychische feiten meestal onmiddelijk te rangschikken in ons kader van namen en termen, maar daarneven en daarom klinkt nog een heel koor van *minder of halfbewuste* stemmen, die één-voor-één bijna altijd verborgen blijven voor onze bewuste ontleding, maar niettemin gezamenlijk, de eigenlijke kleur, de ware tint in die heele groep van bewustheden plegen aan te geven.

Welnu, om ook deze halfbewuste psychische feiten mede te deelen, weigert de taal in hare gewone functie allen verderen dienst. Daartoe helpt nu evenwel het woord als muzikale klank. De muziek toch vermag het beter dan alle andere kunsten, in te werken op onze halfbewuste sfeer. Welnu, in het subtiele spel van heldere en doffe vokalen, in de wondere combinatie der houdingen en overgangen van het menschelijk spreekorgaan, in stafrijm en echo, in voorloop en nasleep, in tegenstelling en samenvlijing der tonen, kortom in de klankexpressie weet de nieuwere dichter nu mede te deelen *de half-bewuste omgeving* van het in de woord-beteekenis weerkaatste *klare bewustzijn*, de franje ervan, de omlijsting in tenger kantwerk, het zilveren waas om een lentezon, de gremeling van een witten sluier over een maagdeke in de kerk.

Deze nauwkeurigheid in dier voege echter opgevat ontgaat natuurlijk toch verreweg de meesten. En zoo hangt met dit tweede kenmerk ten nauwste het derde samen: De moderne dichters bedoelen hunne kunst slechts voor een kleine élite van geestverwanten, en zeer velen daarbuiten klagen dan ook over duisterheid of onbelangrijkheid. En nu moge dit de fout van hunne goede eigenschappen zijn, het blijft

eene fout. Het rijke besef is nog geen kunstenaar omdat het zelf in de evenmaat van alzijdige heerlijkheid geniet; maar het meedeelen van hunnen overvloed aan andere min gezegenden, dat is van den dichter de zalige lotsbeschikking. En vooral in onzen niet-ten-onrechte socialen tijd is dit kenmerk dus een hebbelijkheid van onvergeeflijken trots.

Daaraan echter stoort zich het gilde van Kloos heelemaal niet, want — en hierin vind ik mijn laatste kenteeken — de mannen, die altijd de ziel van de nieuwe beweging zijn geweest, vereerden in het vage de kunst als God; l'art pour l'art was hieruit de zeer logische conclusie; dat ze zich aan het mindere volk, dat hun niet verstond, volstrekt niets lieten gelegen liggen, was er de meest natuurlijke praktijk van; maar dat ze zelf in hun ijdel nutteloos leven dan ook nooit het geluk vonden, dat alleen edelmoedigen te beurt valt, en ze dus uitentreuren ons met klachten en droefheden overstelpen — „modernen lachen niet" — ziedaar het onverbiddelijk gevolg.

Deze karakteristiek geldt echter alleen voor de periode toen onze Nieuwe-Gidsers nog min of meer eendrachtig samenwerkten. Gaandeweg kwam er evenwel splitsing in de gelederen; v. d. Goes, van Eeden, Gorter waren dat ijdele leventje moede en wijdden zich elk op hunne wijze aan de leniging der sociale nooden. Henriëtte v. d. Schalk, thans Mevrouw Roland Holst heeft eigenlijk nooit tot het oude gilde behoord. Het *Tweemaandelijksch Tijdschrift*, dat een richting meende te vertegenwoòrdigen, geloof ik, viel wederom uiteen. *De Beweging* heeft alweer een eigen program. Om van de vele andere moderne periodieken, waaraan geen der oude kopstukken werken, maar te zwijgen.

Bewijzen te over, dat wat wij gewoon zijn *De Nieuwe-Gidsers* of *de beweging van '80* te noemen, tot de geschiedenis is gaan behooren. Alles wat ze goed hadden, en veel van wat ze verkeerd hadden is door de jongeren overgenomen. Maar van een nieuwe-richting kunnen wij thans niet meer spreken, evenmin als van een oude. In den strijd tusschen beide is het thans-aankomend geslacht groot geworden. Dat het ons een bloei-tijdperk onzer letteren zal brengen, hoor ik van alle kanten voorspellen. Nu, ik wil het hopen, maar zien doe ik het nog niet.

Katwijk a/R. J. v. G.

Leuvense Tekstuitgaven, Bestuurder Prof. Dr. L. Scharpé. Bomans en van Brusselen, Leuven; E. van der Vecht, Amsterdam. Eerste deeltje: J. de Cock, Esopet. 1906, 97 blz. *g* 1.—

Een uitgave van oude Nederlandse teksten door Katholieke geleerden. Het spreekt van zelf, dat we die een allerhartelijkst welkom toeroepen. Over de bedoeling en de inrichting vind ik het volgende vermeld:

„Het doel is, in een handig formaat en tegen billike prijs, zeldzame „oude Nederlandse teksten, die belang opleveren voor de geschiedenis „onzer letterkunde, toegankelik te maken."

Als eerste deeltje geeft Prof. de Cock: de Esopet, d. i. een verzameling Esopise fabelen in Dietse verzen bewerkt. De uitgave is geschied volgens een handschrift uit de 14^{e} eeuw.

De tekst zelf is hiermee reeds voor de derde maal afgedrukt; daarin ligt dus niet de verdienste van deze uitgave, want hij verandert weinig aan die van Prof. te Winkel (Bibliotheek van Middel-Nederl. Letterkunde), alleen worden enkele lees- of zetfoutjes verbeterd.

Toch is in het *uiterlike* van de tekst een tamelik grote verandering aangebracht. In de Middeleeuwse handschriften gebruikten ze vele telkens terugkerende afkortingen, veel meer en bij geheel andere vormen dan tegenwoordig. Deze alle zijn in te Winkel's uitgave en ook hier aangevuld tot groter gemak voor de lezer. Nu heeft echter Prof. de Cock gemeend al die ingevulde letters schuin te moeten drukken „zoodat de lezer bij elk voorkomend geval kan onderscheiden wat er „tot het oorspronkelijke behoort en wat er van den uitgever komt."

Ik voor mij vind dit wel een beetje overdreven. Waar het de *gewone* afkortingen geldt, zie ik noch de noodzakelikheid, noch het nut ervan in. Wat heeft de lezer, of ook de vakman eraan, nauwkeurig te weten: hier heeft de overschrijver in plaats van de volle letters het afkortingsteken gebruikt, b. v. dat hij eñ heeft geschreven en niet *ende*, zoals honderde malen in de H. S. voorkomt. — Om te onderscheiden „wat van de uitgever komt"? — Wel, die voor het teken in de plaats gestelde letters komen *niet* van de uitgever, maar zijn wel degelik van de schrijver van het handschrift; alleen heeft hij ze, meestal om ruimte te winnen, met een ander teken aangeduid, een soort van kortschrift dus. Heus, ik hoop dat men bij de volgende deeltjes die onsierlike manier van drukken niet meer zal aanwenden; het wekt bovendien de aandacht op dingen, die hoegenaamd geen aandacht verdienen.

Geheel anders wordt de zaak, als er *minder gewone* afkortingen zijn gebruikt. Om een voorbeeld te geven. In een H. S. van Melis Stoke vinden we dikwels voor *coninc* geschreven conīc, dit is duidelik *coninc*, er is geen twijfel mogelik. Maar die afkorting slokt wel eens meer letters in, en we vinden soms eenvoudig cō voor *coninc.* Nu kan het wel eens twijfelachtig zijn, of cō coninc betekent, en niet b. v. *connen.* In die gevallen moet de uitgever rekenschap geven van zijn aanvulling, in de andere lijkt het mij geheel onnodig.

De grote verdienste van deze nieuwe uitgaaf is de korte maar degelike inleiding over het ontstaan en de voortplanting van de Esopise fabel. Zeer nauwkeurig wordt aan de hand van Leopold Hervieux aangegeven, hoe de latijnse fabelverzamelingen der middeleeuwen zich onderling

verhouden, en hoe daaruit ontstonden de verschillende bewerkingen in de levende talen. Aan het einde van die inleiding behandelt Prof. de Cock de vraag: van welke verzameling onze middel-Nederlandse bewerking afstamt, zonder hierop een beslissend antwoord te kunnen geven. Dit laatste gedeelte had ik wel een beetje uitvoeriger gewenst, want tot m'n grote verwondering vind ik er niet eens melding gemaakt van Calfstaf en Noydekijn, van wie Maerlant zegt, dat ze Aesopos' fabelen hebben verdietst „in rime scone ende fijn."

Achter de tekst bevinden zich de aantekeningen bij iedere fabel. Deze bevatten dikwels een vergelijking met het oorspronkelike Latijn, of met andere Middel-Nederl. gedichten, als b. v. Reinaert; ook enkele tekstverbeteringen. Tot m'n genoegen heb ik gezien, dat er ook al eens gewezen wordt op schoonheid en kunst, en werkelik onder deze fabelen zijn er enige, die in hun geheel of andere die in enkele verzen een kleurige verbeelding doen zien, of treffen door de werkelikheid van natuur en leven. Waar het pas geeft, hoop ik dat ook de andere bewerkers hiermee niet al te zuinig zullen zijn.

Een gemis lijkt het me, dat het boekje niet is verrijkt met een woordelijstje of iets dergelijks, al was het dan maar alleen van de moeilikste woorden en uitdrukkingen. Nu kan ik me best voorstellen, dat zelfs de vakman lang moet zoeken naar het juiste begrip van een of andere plaats, zolang ten minste het M. Nederl. Woordeboek niet geheel is voltooid.

Als ik nu nog een wens mag uitspreken, zou het de volgende wezen. Deze „*Leuvense Tekstuitgaven*" zijn van *Katholieke* geleerden. Me dunkt: dáarom mogen we verwachten, wel niet uitsluitend maar toch *in de eerste plaats*, uitgaven van de vele echt Katholieke, d. i. godsdienstige werken in ons oude Nederlands. Immers juist die Katholieke geschriften kunnen eigenlik alleen door *Katholieke* geleerden goed worden verklaard. Al te dikwels reeds hebben we ondervonden dat niet-Katholieken met de beste wil van de wereld zich aan grove vergissingen schuldig maken, of ook dat ze die uitgaven eenvoudig niet aandurven. Onder de uitgaven die we in deze verzameling nog hebben te wachten, zag ik met vreugde genoemd: Veldeke's Servatius; het Leven van de H. Godelieve, een bloemlezing van Poirters (dus niet enkel Middel-Nederlandse werken) en enkele andere; maar er zijn er toch ook onder, die ik bij voorkeur niet *voorop* had gezet, als: werken van *Castelein* en *Anthonis de Roovere*. En om iets, wat ik straks heb gezegd nog even aan te dringen: juist bij die katholieke teksten zal een verklarende woordelijst zeer noodzakelik wezen.

Een oprecht: „geluk ermee!" is m'n slotwoord.

H. W. E. MOLLER.

Een Hindoe-heilige van de 19de eeuw, door Dr. Louis A. Baehler.

Die mooie, witte paddestoelen, heerlijke roomtaarten op het oog, zijn erg vergiftig, zegt men. Ik geloof het gaarne, doch bij ondervinding weet ik het niet. Heel zeker weet ik het echter wel van het boekje hierboven vermeld. 't Ziet er bepaald snoesig uit; roomblank is de omslag; lief-bescheiden donkerblauw het titelvakje — maar van binnen heel-erg vergiftig.

Ware dit Hindoe heilige-leven grof-zinnelijk, aanstootelijk-ruw, de titel pikant of gedurfd, de liefhebbers zouden er hun hart aan ophalen, de anderen het afwijzen; het ware minder gevaarlijk; men wist wat men er aan had. Nu evenwel dringt het zich vriendelijk op aan reine handen; wil het ernstige, vroom-aangelegde lezers; doet het zich voor als een verkwikking voor den geest; ademt het vrede tot in den naam zijner uitgevers-vereeniging toe; geeft het oude, eeuwige waarheden hier en daar, soms wat vernuftige gedachten en met dit al zit het ruim honderd-bladzijdige boekje vol zwaar, doodelijk venijn.

Heeft dan Dr. Louis A. Baehler den gifmenger willen spelen? Geen idee van! Deze dokter beweert zelfs dat hij door de kennismaking met dezen Hindoe-heilige nader is gebracht tot Jezus van Nazareth zooals hij in onze Evangeliën geteekend wordt. Ten minste verzekert hij: „zijn evangelische gestalte is mij nu in historisch opzicht veel waarschijnlijker geworden dan ze mij te voren was." Geen wonder dan dat hij vergif aanziet voor blanken, zoeten room en dit op een mooi wit schaaltje opdient in zeer groote hoeveelheid. Natuurlijk niet met het merk „vergif" dat op de flesschen in de apotheek tot voorzichtigheid maant, doch onder de fraaie merken van *een heilige-leven; leering over God en godsdienst; Verlossers, wijzen en geestelijke leidslieden; en geestelijk leven.*

Tot zwaar vergif nu voor de menschelijke ziel acht ik te behooren, beweringen en uitspraken als deze:

„Verschillende geloofsrichtingen zijn slechts verschillende paden om den Almachtige te bereiken."

„Een en dezelfde God wordt in verschillende landen en tijden onder verschillende vormen en namen vereerd."

„Wees ook gij standvastig in uwe toewijding aan de godheid van uw eigen keuze, veracht andere Godheden niet, maar vereer ze alle."

„Buig u neer en vereer waar anderen knielen, want daar, waar zoo velen de schatting hunner hulde hebben gebracht, moet de vriendelijke Heer zich openbaren. Immers Hij is een en al ontferming." bl. 36.

En zoo verzeilen we in 't ruime sop der theosofie, want op bl. 57 staat: „de gewone mensch zegt in zijn onwetendheid: mijn godsdienst is de eenige, mijn godsdienst is de beste. Doch zoodra zijn hart verlicht

wordt door ware kennis, weet hij dat boven al die geloofsverdeeldheden, de éénе, ondeelbare, eeuwige, alwetende zaligheid woont."

Andere godsdiensten zijn ook paden die tot de waarheid leiden. Wij behooren aldoor een houding van eerbied aan te nemen ten aanzien van andere godsdiensten.

„Blijf steeds krachtig en standvastig in uw eigen geloof doch schuw alle dweepzucht en onverdraagzaamheid."

Ik moet b. v. standvastig blijven in mijn geloof dat tweemaal twee vier is, maar 't zou dweepzucht en onverdraagzaamheid zijn te zeggen, dat 2 × 2 nooit vijf kan wezen! Wat veel geëischt, Dr. Baehler, ik zie er heusch geen kans toe. Toch zullen onnoozelen en onontwikkelden in het stuk van godsdienst, *hoog staanden*, namelijk zij die boven God en Zijne openbaring uit wenschen te staan en niet er onder, hier inloopen en meenen, dat dit verdraagzaamheid van zuiver gehalte is. En daar zit nu het vergif.

Dan worden er in dit boekje met zoete en vrome woorden dingen gezegd over Onzen Heer Jezus Christus, die een Christen godslasteringen noemt. Want een Christen — Dr. Bachler veroorlove mij de ronde verklaring — is niet een eerbiedig discipel van Jezus, zonder meer; doch alleen wie gedoopt is, gelooft en belijdt de eenig ware leer van Jezus Christus, den Zoon Gods.

Dit boekje ziet er toch heelemaal niet godslasterlijk uit! Neen, zoomin als de mooie paddestoel vergiftig.

Aan het slot wordt de aanhef van den eersten brief des H. Joannes oneerbiedig verhaspeld en tot theosofische wartaal gemaakt. We worden dringend verzocht ons in te denken, dat er nu nog duizende en nog eens duizende levende menschen zijn — zieners der Theosofen? — die kunnen getuigen dat zij iets van hetgeen van den beginne was, iets van hetgeen bij den vader was, iets van het woord des levens hebben mogen hooren met hunne ooren" enz.

Met uw verlof, Dr. Baehler, de H. Apostel en Evangelist Joannes, die dit naar waarheid van zich zelven getuigen kon, is bij de negentien honderd jaren niet meer op aarde. Geen enkel der nu levenden heeft als hij het voorrecht gehad met onzen Heer Jezus Christus om te gaan. Getuigen, *die niet leven, kunnen niet* verkondigen, en dat eeuwige leven is nooit wederom geopenbaard gelijk in de menschwording van den Zoon Gods. Geheel ten onrechte alzoo haalt Dr. Bachler in zijn epiloog de woorden uit den eersten brief van Joannes aan.

Met meer recht, naar mijn bescheiden meening, stel ik er de woorden van Joannes uit het vierde hoofdstuk voor in de plaats:

1. Geliefden, wilt niet gelooven aan elken geest, maar onderzoekt de geesten of zij uit God zijn. Want vele valsche profeten zijn er in de wereld uitgegaan.

2. Hieraan wordt de geest van God herkend: alle geest, die belijdt, dat Jezus Christus in de menschelijke natuur is gekomen, is uit God.

3. En elke geest, die Jezus afbreekt, is niet uit God, en deze is de Antichrist, van wien gij gehoord hebt, dat hij komt, en nu reeds is hij in de wereld." 170. IV 1—3.

Deze woorden der heilige Schrift veroordeelen dit op het oog onschuldige boekje.

W. VAN NIEUWENHOFF S. J.

De Berkelmans, door WILLEM SCHÜRMANN. Rotterdam, Nijgh & van Ditmar.

Een roman in twee deelen van 250 bladzijden elk: men zucht als men zoo'n stapel bedrukt en te lezen papier aan 't opensnijden gaat! Het is een gewaagde onderneming een mensch die zoo weinig tijd en zoo veel te lezen heeft met zulke dikke boeken te lijf te gaan: men verliest zijn humeur en is bekoord om zoo maar dadelijk den heelen boel naar den drommel te wenschen. Ik heb de 500 bladzijden gewetensvol en aandachtig gelezen en — dit is een zware troef in de kaart van den schrijver — ze hebben mij bij plaatsen geboeid en nergens verveeld. Een zware troef, ja: want men kan aan een schrijver veel vergeven, doch dat hij u verveelt, dat is onvergeeflijk.

„In enkele couranten", zoo waarschuwt de schrijver, „verscheen een „aankondiging van mijn boek, waarin werd meegedeeld, dat *De Berkelmans* een Rotterdamsche winkelstands-roman zou zijn. Dit is niet mijne bedoeling geweest. Handelde dit boek over Rotterdamsche toestanden ik zou niet geaarzeld hebben de stad van mijne fantasie Rotterdam, in plaats van zoo als nu, Horredam te noemen. Ik ben Rotterdammer. Ik houd van Rotterdam als stad, om haar bizonder karakter, eigenaardige ligging, grilligen bouw en.... omdat ik er geboren ben. De teekening, door mij van Horredam gegeven, is genomen naar Rotterdam, maar ook alleen de teekening der stad.... het uiterlijke wezen dier havenstad van de toekomst, met veel bedrijf en veel karakteristieke eigenaardigheden. De menschen, de namen, de toestanden, al wat ik gaf, is fantasie."

De menschen uit dezen roman zijn dus fantasie, maar daar ze dan toch meestal winkeliers zijn en geplaatst worden in een stad die wel Horredam heet maar niettemin naar Rotterdam geteekend is, zoo kan ik me wel begrijpen hoe sommige kranten er toe kwamen „De Berkelmans" een Rotterdamschen winkelstandsroman te noemen. Rotterdamsch of Horredamsch, een winkelstandsroman zijn „De Berkelmans"

in elk geval en als dusdanig komen ze in de rij te staan van Gustav Freitag's Soll und Haben en de Buddenbrooks van Thomas Mann. Dit laatste boek heeft een ondertitel: „Verfall einer Familie". Er wordt inderdaad het verval van de familie Buddenbrook in geschilderd. Er wordt in verhaald hoe de Buddenbrooks, van vader tot zoon groothandelaars in Lubeck, omstreeks 1830 nog leven in vollen bloei en hoe ze dan langzamerhand, van geslacht tot geslacht, van de eene gebeurtenis in de andere, naar geest en wil verzwakken om ten slotte kort na 70 heel en gansch ten onderen te gaan. Gevallen zijn De Berkelmans nog niet, maar vervallen doen ze bedenkelijk.

Vader Berkelman was als arme rondleurder uit België naar Holland gekomen maar door eigen noeste, taaie werkkracht had hij zich allengskens naar boven gewrongen en nu, als oud verweduwd vader van vier groote kinderen, had hij in de Breestraat te Horredam een zaak als een klok, de grootste van de stad. Steeds was het met hem bergop gegaan, nu ging het stillekesaan bergaf. Zijn eigen werkkracht verslapte en zijn kinderen steunden hem niet. Van hun moeders kant hadden zijn kinderen artistenbloed in hun lijf en zijn eigen koopmansbloed stroomde niet in hun aderen. „Hij had om hen een wal van geld gebouwd omdat geld hem altijd het eenig-noodige had geleken. Hij had ze verwend met hun altijd geld te geven, maar vergeten hen te leeren hoe iets te verdienen, ze steeds beschouwd als poppen, te teer om te werken en nu aan het eind van zijn leven zag hij, dat hij hen met zijn geld toch niet beschermen kon tegen de menschelijke ellende, dat ze hun vermogen zouden verliezen, wanneer hij er niet meer was en dan hulpeloos zouden zijn." Maurits was schilder in Londen, was daar getrouwd met een actrice, leefde er bandeloos, zonk tot over den kop in de schulden en schoot zich ten laatste door den kop. Fine was getrouwd met een onpraktisch man, een zwendelaar die groote sommen verspekuleerde en gedurig op schoonvaders brandkast kwam kloppen. Karel voerde in de zaak niets anders uit tenzij dat hij er een winkeljuffrouw verleidde, voorts las hij verzen en schreef er zelf die de kritiek steeds prullig vond. Dan was daar nog Martine, de jongste, een mooie ijdele juf die piano speelde, romans en verzen las, den kop vol had van allerlei levensidealen, droomde van „mooie" dingen te doen maar van elk „onbegrepen" bleef vooral van haar vader. Haar vader had nochtans op haar zijn laatste hoop gebouwd. Hij wilde haar doen trouwen met Albert, een flinken, degelijken, trouwhartigen koopmanszoon, een die bekwaam zou zijn de Berkelmanszaak op zijn schouders te nemen. Doch Martine kan niets geen liefde voelen voor dien praktischen koopman die haar niet „begrijpt". Wel voor Constant Verhaere, een eleganten Belg, met wien ze verzen leest en mooie dingen voelt en zegt. Doch Verhaere laat haar weten dat hij aan

siphylus lijdt. Een poos walgt Martine van haar geliefde — niet lang evenwel. Op een avond, dat ze (alweer) een standje heeft met haar vader, loopt ze het huis uit en door een kouden, winterschen stormnacht gaat ze, evenals Eline Vere, op vlucht recht naar 't huis van Verhaere... maar Verhaere zit al met een ander vrouw op zijn kamer. Verpletterd gaat ze schuilen naar heur schoonbroer, ligt daarna thuis weken lang op 't ziekbed en, eenmaal genezen, stemt ze toe in het huwelijk met Albert.

Rond Berkelman, den norschen goedzak die zoo weinig beleid en daadkracht toont dat men zich afvraagt door welk mirakel hij ooit zoo rijk is geworden, scharen zich nog andere winkeliersfiguren: Meier, die absoluut in den gemeenteraad wil komen als vertegenwoordiger van zijn stand, maar met al zijn politiek zijn vrouw en zijn bedrijf in den grond boort; Van Stralen, die cent voor cent een vermogentje spaart en vrekkig leeft; Van Okkeren, de zwendelaar die wel vaart en van Vlaanderen, de zwendelaar die wanhopig een einde aan zijn leven maakt; en anderen meer die met De Berkelmans weinig of niets hebben uit te staan, maar het beeld van den Horredamschen winkelstand helpen volledigen.

Onrijpen moeten dit boek van Schürmann niet lezen — wegens enkele bladzijden die, hoewel betamelijk in den vorm, doch schunnige dingen behandelen; maar — volwassen menschen zullen er wel veel wijsheid en ook genot in vinden.

DR. J. DE COCK.

Prof. a. d. hoogeschool te Leuven.

Geloof en Wetenschap. Studiën voor onzen Tijd. Serie III, No. 2. *Moderne Christenen*, door Is. VOGELS, S. J. Haarlem, H. G. VAN ALFEN. Per serie van 6 nrs. f 0.25; per nr. buiten de serie f 0.35 per nr.

Zooals de schrijver in zijn voorwoord mededeelt, bevat dit nummer van G. en W. in hoofdzaak drie toespraken, voor de leden der Amsterdamsche Gonzaga-Vereeniging in December l.l. gehouden. Aanleiding tot de behandeling dezer stof gaf het geruchtmakend optreden van den Berlijnschen hoogleeraar Adolf Harnack, met zijne leer over het „Wezen des Christendoms", voor studenten van een drietal Nederlandsche hoogescholen. De schrijver wilde voldoen aan de hierdoor opgewekte nieuwsgierigheid en uiteenzetten, wat deze heraut van het „Moderne Christendom" eigenlijk leert, welke beteekenis er te hechten valt aan den bijval dien Harnack in breede kringen, gevonden heeft.

Op bevattelijke wijze geeft R. P. Vogels het antwoord op deze drie

vragen: 1. *Wat houdt Harnack's Christendom in;* 2. *Wat ervan te denken;* 3. *Hoe kwam hij tot zulk een Christendom?*

Na eenige inlichtingen omtrent Harnack zelf en zijn boekje: „*Het Wezen des Christendoms*", verklaart schrijver, waarin volgens dezen geleerde het wezen, de zuivere kern van het Christendom bestaat; hoe hij komt tot de slotsom: „De naastenliefde is op aarde de eenige uiting der in deemoed levendige (?) liefde tot God". Vervolgens toont hij aan, dat het wezen des Christendoms door Harnack geheel en al verminkt is, dat het onder zijne handen is geworden een Christendom zonder geloof, zonder Sacramenten, zonder zedenwet in engeren zin, zonder kerk en altaar, een Christendom zonder Christus en tegen Christus". Daarna geeft de schrijver de wijze aan, waarop Harnack tot deze karikatuur van het Christendom gekomen is: afval van en strijd tegen het Christendom is meer het werk van den wil, dan van het verstand, het is een vraag van willen of niet willen. In het kort komt de methode hierop neer, dat men verwerpt hetgeen men niet wil, en dan eenige schijnredenen zoekt, om die verwerping goed te praten. Zoo *wil* Harnack niet, dat Christus waarlijk God is, dat er ware wonderen zijn, omdat hij terugdeinst voor de gevolgen, die hieruit voortvloeien. Duidelijk stelt de schrijver in het licht, hoe willekeurig en onwetenschappelijk Harnack bij dien arbeid te werk gaat, zoodat hij, met name bij zijne verklaring van het wonder der verrijzenis, naar het getuigenis zelfs van geestverwanten, niets bereikt.

DR. CH. VAN DAM.

GODSDIENST.

P. WENZEL LERCH, S. J.: **Bedenken gegen die göttliche Vorsehung**; Ambr. Opitz, Warnsdorf.

Vanwaar de doornen op onzen levensweg, de tranen door ons geweend, de hartverscheurende smartkreet der menschheid? Vanwaar de schijnbaar onbillijke verdeeling van geluk en ongeluk? Worden niet vooral de godvreezenden door het lijden bezocht, terwijl de boozen vrij en blij zondigen? Hoe dit alles overeen te brengen met het bestaan eener goddelijke Voorzienigheid, die, enkel liefde, hetgeen den mensch gebeurt, hem ten bestwil gebeuren laat?

Op deze vragen antwoordt bovengenoemd werkje klaar en overtuigend.

Wèl heeft het goddelijk wereldbestuur zijn geheimen. Gods gedachten zijn niet onze gedachten, Gods wegen niet onze wegen. Wij kunnen er slechts een gering deeltje van waarnemen; hun verheven-harmonisch geheel overzien wij niet. Toch werpen rede en godsdienst over de geheimen der goddelijke Voorzienigheid licht genoeg om in deze te blijven gelooven standvastiglijk. Hetgeen wordt ontvouwd in de volgende hoofdstukken:

1. Zou van Gods zegen alles afhangen?
2. Den slechten gaat het goed.
3. Het onkruid tusschen de tarwe.
4. Den goeden gaat het slecht.
5. De strijd om het bestaan.
6. God — de liefde?

7. Gods wereldbestuur vol geheimen.
8. Alles ter wille der uitverkorenen.

In onzen tijd, nu twijfel en ongeloof aan de wijze, liefderijke Voorzienigheid Gods zoovelen bij het heilloos socialisme heil doet zoeken, kan het boekje van Pater Wenzel Lerch veel nut stichten.

W. de Veer S. J.

Frank Thomas. **Mysterie**, uit het Fransch vertaald door Einna. — D. van Sijn & Zoon, Rotterdam. Prijs 25 cts. Ter verspreiding 10 Ex. f 2.— enz.

«Mysterie» is, naar den vorm te oordeelen, waarschijnlijk een leerrede, uitgesproken door Frank Thomas, en door Einna vertaald en als brochure uitgegeven ter verdediging van de geloovig-Protestantsche beginselen en als een uitnoodiging om die te omhelzen. Den inhoud kan men samenvatten in deze twee stellingen: 1°. Ten onrechte verwijt de ongeloovige wetenschap den Christenen het aannemen van mysteriën, want die wetenschap zelve stoot bij elken stap, dien zij zet, op nieuwe raadselen en onverklaarbare geheimen. 2°. Voor de vorming en de ontwikkeling van het geleof zijn mysteriën noodzakelijk. Dat de hier verkondigde leer op zeer vele punten afwijkt van de katholieke, is wel te begrijpen; maar ondoenlijk is het, hier die afwijkingen in bijzonderheden aan te geven en te weerleggen. Wat de eerste stelling betreft, er is een groot verschil tusschen het geloovig aannemen van bovennatuurlijke geheimen op het gezag van Gods getuigenis, en het ondervinden, dat er in de natuurlijke orde dingen zijn, welke wij niet begrijpen, dingen, die voor ons raadselen blijven. — Een afdoende verdediging is die vergelijking dan ook niet; het is slechts een niet te versmaden »argumentum ad hominem." 1)

Geheimen zijn noodzakelijk voor het geloof; doch niet in den zin, waarin de schrijver der brochure die noodzakelijkheid bepleit, alsof n.l. het geheim *oorzaak* werd van den geloofsakt, alsof de beschouwing van het onverklaarbare positief aanzette tot geloof in Gods openbaring. Slechts als *voorwerp* is het mysterie noodzakelijk voor het geloof, in strengen zin genomen, want dit is, zooals St. Paulus zegt »argumentum non apparentium, eene overtuiging van niet geziene dingen.»

Onmiskenbaar is daarbij de verwarring van geheimen in de natuurlijke en in de bovennatuurlijke orde; vaag en onjuist wat de schrijver zegt van het geloof: »Neen, het ware, diepe geloof, schijnt mij de verheffing der ziel tot God te zijn, het vurig verlangen van het schepsel tot den Schepper, misschien nog onbekend, maar voorgevoeld, begeerd en noodig geworden. — Het geloof, het is de daad, waarin de mensch, die niets dan stof is, zich richt tot Hem, Die de volheid zelf is; waarin hij, die zelfzucht is, smacht naar Hem, die niemand anders is dan de verpersoonlijkte liefde; waarin hij, die de zwakheid zelf is, die niets kan en niets weet, in levende en persoonlijke gemeenschap treedt met Hem, Die alles is, Die alles kan en Die alles weet.» — Geheel deze omschrijving gaat niet boven het bereik der natuurlijke Godskennis en kan een gevolg zijn van het levendig geloof; eenzelfde vaagheid vindt men in hetgeen verder volgt over het zoeken en vinden van Christus. Het zijn, in het Fransch terugvertaald, schitterende zinnen, maar waaraan de scherp en vast omlijnde gedachten ontbreken. De raad,

1) Hettinger, Fundamental-Theologie.
2) I. 154. 89.

aan de twijfelaars op het einde gegeven, moet voor hen te veel hebben van een sprong in het duister, om veel bekeerlingen te maken.

Een aanbeveling voor Katholieke lezers kan deze bespreking niet zijn, al geldt het ook een geschrift, dat blijkbaar geheel te goeder trouw en met de edelste bedoelingen werd samengesteld en vertaald.

DR. CH. VAN DAM.

Den Christus-Namen van DR. PHILIPP. FRIEDRICH BACHEM, 1905.

Een mooi boek, dat den zin en de beteekenis der Christus-namen in 't bijzonder van Christus (Messias, Gezalfde) helder uiteengezet en in die uiteenzetting een rijke pracht van dogmatische bijzonderheden weet te lasschen. Dat Christus de officieele ambtsnaam van Jezus van Nazareth is, een naam, waarin de vervulling ligt van der Joden verwachtingen, van de voorzeggingen der Profeten en van de persoons-voorafbeeldingen des Heilands, — een naam waarin de geheele schat der heerlijkheden, die de Verlosser der wereld in zich bevat, ligt besloten, dit alles zet Dr. Friedrich in een gemakkelijk geschreven, helder betoog uiteen. — Het is een boek van veel waarde voor verkondigers van Gods Woord, van groot nut voor allen, wie de studie der H. Schrift ter harte gaat. Een groote verdienste acht ik, dat het boek zoo weinig heeft van onpeilbare Duitsche diep-geleerdheid en zoo eenvoudig en logisch de stof behandelt.

F. HENDRICHS, S. J.

Les sources de la Piété par A. LARGENT. Blond, Paris, frs. 1.50.

De bekende conférencier heeft in dit werk de acht toespraken afgedrukt, die hij her en der in Frankrijk, voornamelijk voor religieuzen, heeft gehouden. Een gladde stijl en scherpe gedachten kenmerken Largent, zoodat het boekje niet enkel als geestelijke lezing waarde heeft doch ook voor predikanten van nut kan worden geacht.

F. HENDRICHS, S. J.

L'épouse parfaite de FRAY LUIS DE LÉON; introduction et notes de Jane Delafoy. — Blond, Paris frs. 3.—.

Dit werkje werd geschreven door Louis (Ponce) de Léon, — een man die een geheele inquisitie-geschiedenis aan zijn naam verbindt; het zag het licht in den kerker van Valladolid in 1583 en werd opgedragen aan Doña Maria Varela, Osorio.

Begrijpelijkerwijze zijn de plichten der vrouw in onzen tijd gewijzigd, sinds de 19e eeuw zoo geheel verschillende levenstoestanden schiep voor den mensch. Doch in den grond bleef de roeping der Christelijke vrouw dezelfde, bleef haar heerlijke type onaangetast. Die type schetste Fray Louis in zijn meesterlijk werkje, dat met veel liefde en met veel takt door Jane Delafoy werd overgezet.

F. HENDRICHS, S. J.

Saint Jerôme par J. TURMEL. — Blond, Paris. Frs. 3.- .

Ik kan niet zeggen, dat de inleiding van Turmel mij zoo goed aanstaat als het eigenlijke boek. Het is of de eruditie den heer Turmel wel wat van den aan den H. Kerkvader verschuldigden eerbied deed verliezen. Dit neemt niet weg, dat hij veel belangwekkends over den H. Hieronymus, vooral over diens strijd met Rufinus en diens verhouding tot Origines meedeelt. De H. Hieronymus wordt ons geschetst meer als mensch

dan als geleerde, en dan wordt nog bovenal in den mensch den geloovige in het oog gevat. Men leert den heilige kennen en bewonderen in geheel zijn indrukwekkende grootheid. Een zeer boeiend en leerzaam werk noem ik het boek van Turmel. En in onze dagen van Bijbel-kritiek is de kennis van een man als Hieronymus zeker niet te versmaden.

F. HENDRICHS, S. J.

WIJSBEGEERTE.

Les Principes, Tome VII. — G. FREMONT. Blond, Paris.

Dit zevende deel van Fremont's standaardwerk handelt over Christus' Godheid en de stichting der Kerk De lof dien dit werk in Frankrijk inoogstte is verdiend. De schrijver heeft jaren lang in stilte gearbeid aan zijn machtige synthese en ieder deel, dat nu uitkomt is dan ook bewerkt en doorwerkt als van een moderne apologie mag worden gevraagd. Het is inderdaad een duidelijk, prachtig, rijk gedocumenteerd, knap gedacht werk.

F. HENDRICHS, S. J.

DR. G. WOHLMÜTH, **Lehrbuch der Philosophie,** von DR. A. STÖCKL. — Mainz, Kirchheim, 1906.

Dit boek is de 8ste geheel omgewerkte uitgave van Stöckl's Lehrbuch der Philosophie. Dat Stöckl opnieuw werd uitgegeven, schijnt me verdienstelijk; deze algeheele omwerking, die, — de bewerker deelt 't ons zelf mede, — *een nieuw boek* deed ontstaan, draagt niet zoo geheel mijn goedkeuring. Het eigenaardige van Stöckl, dat hij namelijk de afgrondgelijke ondoorgrondelijkheid veler Duitschers wist te vermijden en zoo aangenaam, duidelijk en bondig was, is van deze (be-) omwerking af. — Het is een heel ander soort werk geworden; het is heelemaal Stöckl niet meer. — Nu geef ik aan den ouden Stöckl de voorkeur, — dat velen Stöckl's verdwijnen zullen betreuren, bewijzen de talrijke uitgaven van diens leerboek. Buiten vergelijking met het oorspronkelijke, dat Dr. Wohlmüth als punt van uitgang diende voor zijn boek, acht ik het een goed stuk arbeid. — Hoewel ik 't er lang niet overal mede eens ben; met name p. 308—309, 408—410 en 291 zou ik niet zoo maar onderschrijven. Maar genoeg, 't is een verdienstelijk werk.

F. HENDRICHS, S. J.

Essai d'un système de Philosophie catholique, par F. DE LAMMENAIS. — Chr. Maréchal. — Blond, Paris.

Deze «Essai» is van belang, daar stellig de wijsgeerige gedachte Lammenais' leven en arbeid heeft beheerscht. Het handschrift was verloren; de in 1840 verschenen *Esquisse d'une philosophie* was de omgewerkte «*Essai*» doch dit werk scheen verloren voor de wetenschap. Het gelukte Maréchal het saam te stellen met behulp der aanteekeningen van Lammenais' leerlingen en van het plan, dat hij terugvond in de Bibliothèque nationale te Parijs. — Op den inhoud ingaan acht ik overbodig; wie in de wijsbegeerte t'huis, is kent Lammenais' dwaling, volgens welke de algemeene meening het hoogste kriterium der waarheid is; van dit punt gaat, helaas, ook zijn «Essai» uit, om dan telkens onjuistheden te verkondigen met name over het menschelijk verstand, het geloof, de persoonlijkheid des menschen en diens vrijen wil. Als historisch-wijsgeerige studie is Maréchal's boek niet zonder beteekenis.

F. HENDRICHS, S. J.

La Providence et le Miracle devant la Science Moderne, door GASTON SORTAIS. Paris, Beauchesne 1905, 8°, 190 blz. f 1.40.

Wie van Pater Gaston Sortais «Ilios

et Iliade» gelezen heeft, weet dat hij een geleerd man en fijn denker is. Dat toont hij ook in dit boek op vele punten b. v. waar hij betoogt, dat de beginselen, waaraan de moderne wetenschap haar bloei dankt voor een aanmerkelijk deel (misschien maakt hij het deel wat al te aanmerkelijk) de peripatetische zijn.

En toch.... en toch....

Paus Leo XIII (heusch geen vijand van de scholastieke philosophie) heeft in zijn encykliek «Aeterni Patris» gezegd «nihil esse philosopho utilius, quam naturae arcana diligenter investigare, et in rerum physicarum studio diu multumque versari.»

En zou nu iemand, die ook maar even voldoende kennis van de natuurwetenschap heeft, waar hij de wet der standvastigheid van het arbeidsvermogen in verband met den vrijen wil behandelt, voortdurend van *kracht* (*force*) kunnen spreken in plaats van arbeidsvermogen (*énergie*) (p. 58 sqq). Zoo komt er een splinternieuwe wet voor den dag: «La quantité de *force* persiste sensiblement la même».

Als we de moeilijkheden van moderne natuurkundigen willen beantwoorden, moeten we meer van natuurwetenschap kennen dan Aristoteles of Thomas van Aquine.

Nog een ernstige grief:

Onder de lange reeks van geloovige geleerden noemt Pater Sortais, naast voorbeelden van oprechte godsdienstigheid als Newton en Ampère, ook den bekenden Nederlandschen Materialist Moleschott, dien hij voor een «illustre Allemand» uitmaakt (p. 79). Dat laatste zal Moleschott zich allicht laten welgevallen, maar als hij hoort, hoe een Jezuiet zijn vroomheid prijst, draait hij zich om in zijn graf.

't Is waar, het zijn maar betrekkelijk onbelangrijke onderdeelen en haast al het overige van het boek is goed, maar zulke fouten in onderdeelen zijn al erg genoeg. Zij zijn een nieuw bewijs, hoe omzichtig Katholieke apologeten te werk moeten gaan bij hun arbeid, die uiteraard op het gebied van meerdere wetenschappen ligt.

J. Huddleston Slater.

GESCHIEDENIS.

Die Kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian, door Otto Hirschfeld. Berlin, Weidmann, 1905. 514 blz.

Hirschfeld is een man, die zich nooit vergist, vooral in kleinigheden niet. Met de grootste nauwkeurigheid pluist hij puntje voor puntje na, en trekt dan voorzichtig zijn conclusie, die altijd binnen de perken der gegevens blijft. Daarmee wordt zijn boek niet interessanter: na tien bladzijden verveelt het ons al, en we zien met schrik, dat er nog 500 te lezen over zijn.

Maar voor de geschiedenis der Romeinschen keizertijd heeft het boek niet geringe waarde. Alle nieuwe gegevens, vooral nieuw gevonden inscripties, zijn gebruikt en wie naar eenig onderdeel der toenmalige Romeinsche staatsregeling wil onderzoeken, zal bij Hirschfeld bijeenvinden wat erover bekend is. Jammer weer, dat de hopeloos onvolledige index het zoeken moeilijk maakt.

J. Huddleston Slater.

AARDRIJKSKUNDE.

F. M. Knobel: **Dwars door het Land van Roosevelt.** Amsterd. H. J. W. Becht, 1906. f 2.90.

Dit is geen vluchtig reisverhaal, maar een nuttig, degelijk, belangwekkend boek, een ernstige, grondige studie

De schrijver, onze zoo bekende minister-resident in Perzië, heeft veel

gereisd en veel beleefd, veel gezien en goed gezien. Onwillekeurig dachten wij, bij het lezen van dit mooie boek, soms terug aan Mokaddasi, den beroemden Arabier, die, om zijn bevoegdheid te bewijzen, in zijn inleiding opsomde wat al wonderlijke dingen hij gezien, wat al vreemde avonturen hij op zijn verre tochten beleefd had.

Met veel meer recht dan Mokaddasi mag de schrijver van dit boek zulks doen. In het Land van de Zon en den Leeuw leefde hij bij den heerscher der Sjiieten. In het Rijk van het Midden schreed hij voort, tusschen de bronzen leeuwen, te midden der Mandarijnen, tot aan den troon van den Zoon des Hemels. Als gast zat hij neer aan den keizerlijken disch in het Land van den Kalmen Morgen. In het Rijk van de Rijzende Zon ontving hem de machtige heerscher, wiens gelaat nog voor weinige jaren zelfs aan zijn eigen volk onbekend was, en eindelijk, in het land van het intense leven, begroette hij den eersten burger van het souvereine volk der Unie.

En niet alleen de heerschers en hun paleizen, ook hun landen en de wonderen, door de natuur daar gewrocht, mocht hij aanschouwen. Den kristallen Giessbach kan hij vergelijken met de zilveren kolommen van Tjibodas, de vallen van Trolhättan met die van Sjira-ita-no-taki aan den voet van den gewijden Toedsji-jama, den Rijnval bij Laufen en de onstuimige Imatra met den trotschen waterdonder der Niagara.

Een zijner bladzijden schrijven wij hier over, aanstonds zal blijken waarom.

«Zeer moderne leerstellingen heeft »de wandelaar (de schrijver) hooren »verkondigen van een Nederlandschen »protestantschen kansel in een Grieksch-»orthodoksche stad; eene reis van tien »dagen heeft hij ondernomen om bij »te wonen de wijding van een Neder-»landschen bisschop der Lazaristen, in »eene streek, welke men »het einde »der wereld» zou kunnen noemen; als »hij, in het hart van Japan, gadesloeg »de «Kannushi», de priesters van den »Shintodienst, offerende wierook aan »Amaterasu, dan hadden deze, misschien »wel wegens het gemis aan oneerbie-»dige nieuwsgierigheid in zijnen blik, »hem verwelkomd met heusch, hoffelijk »Japansch gebaar; tot zijn vriend was »geworden een regiments-predikant. »Luthersch in merg en been, in wiens »oor het »Gott helfe mir» geëchood »had, als hij des Zondagsmorgens betrad, »bij wijze van preekstoel, het podium »van een tot garnizoenskerk ingericht »Chineesch theater; Mushtehids zijn »tot hem gekomen om inlichtingen »en raad; te midden van Russische »monniken heeft hij een vacantie ge-»sleten; met Franciskaners is hij in »overleg getreden over hunne veiligheid »als zendeling; met Ulemah's en Mufti's »heeft hij gepolemiseerd over plaatsen »in den Koran; voor de belangen der »achtergeblevenen van eenen in Thibet »vermoorden Nederlandschen protes-»tantschen zendeling heeft hij een lans »gebroken; een Armenisch priester »heeft hem verzocht om een exemplaar »van Renan's »Vie de Jèsus» en het »boek uit zijne handen medegenomen »naar de Sacristy; lama's, met kaal-»geschoren hoofd, bewakende te Oerga »in Mongolië den Buddhistischen tempel »van Maïder, hebben hem bewijzen van »vertrouwen geschonken; pope's hebben »hebben hem uitgelegd de beteekenis »voor Europa, voor de wereld, van de »daad van grootvorst Wladimir, verbrandende in 988 te Kiëff de afgods-»beelden en omhelzende het geloof van »Byzantium; gebeden heeft de wande-»laar in de Engelsche kathedraal te »te Shanghaï; eerbied voor den Pro-»feet heeft hij niet uit het oog verloren

»bij het betreden van eene Schiïtische »moskee in Chorassan; aan boord van »een Russisch oorlogschip, staande onder »officieren en matrozen, die zich be»kruisden onder de Mis, heeft hij God »gedankt voor redding; den «clergy»man», omringd door duizenden Sikhs »en Goerka's, heeft hij, bij plechtige »stilte, in het heiligdom der Noordelijke »Hoofdstad van het Rijk van het Mid»den, ter nagedachtenis aan Koningin »Victoria hooren zeggen: »Man that is »borne of a woman, hath but a short »time to live and is full of misery»; en »thans hier, te Grand Rapids, is hij »geweest in een Hollandsche Kerk, de »ooren spitsende bij de melodie zijner »eigene, rijke, gespierde Nederlandsche »taal, onder het gehoor van zijnen cice»rone, den volgeling van Calvijn, die »tot tekst had gekozen het woord van »Paulus aan de Romeinen: «Wordt van »het kwade niet overwonnen, maar over»wint het kwade door het goede,» die »met geestdriftig vuur, naar aanleiding »van dat woord, sprak over de in Afrika »worstelende broederen, wiens rede eene »opwekking was tot het kweeken van »den eerlijken, heerlijken, in den grond »krachtigen Nederlandschen stam».—

Wel bevoorrecht de »wandelaar», die aldus kan spreken. Dat zoo iemand, ook al vertoefde hij betrekkelijk kort in het land van Roosevelt, over dit land een degelijk boek kan schrijven, zal wel niemand bevreemden. De meest verschillende onderwerpen worden besproken. Nu eens leeft de lezer een dagje mêe in een Californisch hôtel, dan flaneeren we langs de paleizen van Fifth Avenue, dan weer, en dit het meest, volgt men den schrijver in zijn grondige beschouwingen over de toestanden in dat jonge, krachtige wereldrijk. Trusts, negerkwestie, handel en nijverheid, clubs en huiselijk leven, dienstbodenkwestie en toestand der vrouw, alles krijgt een beurt, niet het minst de belangen van Nederland en zijne taal in dat cosmopolitische land der Unie.

Zonder voorbehoud kunnen wij dit boek aan ieder aanbevelen. Wel zal de stijl niet aan allen bevallen. De eigenaardige zinbouw met zijn tallooze participia, de ongewone woordschikking mogen wellicht, evenals de al te groote overvloed aan komma's, de duidelijkheid bevorderen, zij schijnen ons beter geschikt voor consulaire rapporten of diplomatieke verhandelingen dan voor een boek als dit. Opdat de lezer dezer bespreking hierover zelf zou kunnen oordeelen gaven wij een uittreksel, waaruit de stijl van het werk vrijwel kan worden gekend.

Het boek kan iedereen in handen worden gegeven maar is toch speciaal berekend voor zeer ontwikkelde lezers.

ERNEST V. M.

NATUURWETENSCHAP.

Weltentod. Kosmologische Betrachtungen von Prof. Dr. J. PLASSMAN. (Frankfurter Zeitgemässe Broschüren, Bd. XXV, Heft 1. Oct. 1905.) Hamm i. W. Breer u. Thiemann. Prijs 50 Pf.

«Wat zegt de natuurwetenschap van het vergaan der wereld? Kan en zal het leven op de planeet, die wij bewonen, eens uitsterven?... Zal de zon voor 't geslacht der menschen eeuwig schijnen, en zoo niet, wanneer verdooft haar stralenglans? Zal 't kunstig samenstel van aswentelingen en banen, dat hemelsch uurwerk, nooit afloopen of in 't ongereede komen?...»

Deze en dergelijke vragen stelt zich Prof. Dr. J. Plassmann, en dan deelt hij ons op onderhoudende, populairwetenschappelijke wijze mede, welke gevaren onzen kleinen wereldbol met zijn levende wezens bedreigen — zij

't dan ook in een onafzienbare toekomst. Achtereenvolgens bespreekt hij den «Sonnentod» — de afkoeling der zon door 't aanhoudend warmteverlies; den «Mondestod» — de mogelijkheid, dat onder invloed van een weerstandbiedende middenstof de maan op de aarde zal vallen, of de aarde op de zon; eindelijk den «Weltentod» — de verwoesting en verbranding van het geheele zonnestelsel tengevolge van het doordringen in een dichte nevelmassa. Met voorliefde staat de schrijver hier stil bij de geschiedenis der Nova Persei, de ster die in Februari 1901 plotseling opvlamde in wilden vuurgloed, hetgeen misschien aan laatstgenoemde oorzaak is toe te schrijven.

«Is 't wellicht deze «Weltentod», zoo vraagt hij zich ten slotte af, dien de mond der Eeuwige Waarheid heeft voorspeld? Wij weten 't niet... noch ook «den dag, noch de ure...» Maar, zoo gaat hij voort, wat met 't vergaan der wereld gepaard zal gaan voor 't menschdom, dat leert ons niet de natuurwetenschap maar het Geloof. De ondergang der wereld kan niet zoo schokkend zijn, als 't oogenblik, waarop de dooden opstaan, om een nieuw en eeuwig leven te beginnen, een leven van eeuwige vreugde of kwelling»...

Deze brochure van een uitmuntend sterrenkundige is zeer lezenswaardig om de vele interessante gegevens der hedendaagsche sterrenkunde, tot wier vermelding de behandelde stof telkens de ongezochte aanleiding geeft.

Katwijk a/d Rijn. DR. J. STEIN, S. J.

LETTERKUNDE.

DR. PAUL KNAUTH: **Goethes Sprache und Stil im Alter.** Leipzig. Avenarius, 156 blz. Prijs M. 3.60.

Men weet of men weet niet, dat Goethe op leeftijd gekomen in zijn dichterlijken stijl nog een nieuwe jeugd heeft beleefd. Meer dan vroeger gespitst op de juiste nauwkeurige vertolking van zijn binnenste begon hij op 60-jarigen leeftijd een taal te gebruiken, ver afwijkend van zijn vroegere geschriften, in een stijl te dichten veel subtieler en ongewoner, maar daarom juist ook veel duisterder dan hij het tot dan was gewoon geweest.

Over dezen stijl en over deze taal handelt nu het boek, dat ik hier, niet geheel en al door eigen schuld, veel te laat kom bespreken.

Dr. Paul Knauth heeft zijn taak grondig opgevat en degelijk uitgevoerd. Zijn materiaal is uiterst leerzaam — ook voor onze Nederlandsche woordkunst — vooral op 't stuk van begrijpelijke duidelijkheid in de dichterlijk-individueele uitdrukking, iets waarop bij ons in den laatsten tijd veel te weinig aandacht valt.

Een nuttig boek! Zeker er staat nog wel wat te veel Goethe-vergoding in en tusschen die regels te lezen; maar door bij elke nieuwigheid van dien aanbeden Goethe, de ernstige vraag te stellen of ze wel gemotiveerd en wel verstaanbaar is, leidt het toch tot een vruchtbare opvatting van dit gewichtige vraagstuk. J. v. G.

Newman. Essai de biographie personelle. H. BREMOND. Blond, Paris.

Nadat Bremond in drie vorige werken Newman's leer had uiteengezet en daarin van zijn scherpe en eerlijke kritiek had blijk gegeven, geeft hij nu Newman's *karakter* in zijn alleszins merkwaardige «Essai.»

Geen levensbeschrijving, maar psychologische schets van Newman's rein leven, dat eene illustratie kan zijn van het woord, dat alle wegen naar Rome leiden. Wij zien dezen geest voor waar-

heid strijdend, rust van vrede vinden in de oude Roomsche Kerk, vroeger voorwerp van afkeer, want Newman was opgevoed in steile vooroordeelen tegen Rome en den Roomschen Paus, waarover hij woorden schreef, die hij zich later schaamde.

Newman aldus in het zuivere licht doch ook met de schaduwen, die onvermijdelijk op zijn persoon moeten vallen, dit was Bremonds oogmerk. — Zoo leverde hij een degelijk boek, een boek dat Newman waard is, dat een goed stuk geschiedenis is der herleving van Engelands katholicisme en een waardig besluit van zijn studiën over Brittanie's edelen bekeerling.

F. HENDRICHS, S. J.

Herman Gorter. Een klein Heldendicht. Amsterdam, Versluijs.

De dichter die «met wachtende kinderstem» dit lied zong «aan de nagedachtenis van Karl Marx» mag zich een held wanen, met volle recht. Held immers is, wie zich voor een goede zaak ten offer brengt. Herman Gorter, met al de glorie van zijn *Mei* bekransd, heeft zich — als dichter — gezelfmoord voor het Socialisme. Daarom zou dit boekje dierbaar kunnen zijn aan de Socialisten; doch Herman Gorter is een erbarmelijk advokaat zelfs voor zijn eigen zaak. Overigens is 't een klap in 't aangezicht der muze, een bespotting van 't gezond menschenverstand.

Dit heldendicht heeft met andere van 't soort, alléén langdradigheid gemeen, en de verveling die er van uitgaat behoedt u van meegesleept te worden in elk bederf. Doch kwaad zit er zelfs niet in: het is totaal leeg, en te dom om — ware 't nog als curiosum — interessant te kunnen heeten.

FELIX RUTTEN.

Der Blitz, ein Stück aus der Gesellschaft, in vier Aufzügen, von RAIMUND MÜLLER, Bielitz, Otto Beigel. 1906.

«Der Blitz» is 'n klein venijnig blad dat onder voorwendsel de waarheid en de gerechtigheid te dienen, vooral teert op de «chronique scandaleuse» van aanzienlijke families. Hoe weinig de waarheid en gerechtigheid, de maatschappelijke orde en vrede door de opzienbarende onthullingen van bladjes als Der Blitz gebaat worden, dat te bewijzen is het doel dat Raim. Müller in deze vier bedrijven nastreeft. En dat doel bereikt hij door de omstandige behandeling van 'n bijzonder geval, te weten :

Tommaso Sacco, 'n vreemdeling en verloopen student die uitgever en opsteller is van der Blitz, heeft gezworen zich te wreken op Inspektor Lade die schuld is, beweert hij, dat hij bij zijn Abiturientenexaam niet doorkwam. In het dagboek dat zijn vader, een arts uit Cuneo, hem heeft nagelaten, vindt hij het gewenschte wapen. Daarin wordt verteld dat Dr. Egid Lade, zoon van den inspektor en leeraar aan de Realschule der stad waar het stuk speelt, als jeugdig-onbezonnen jongeling vóór eenige jaren Italie bereizend, de toenmaals 14-jarige Natalia Struma schandelijk misbruikt heeft. Niemand, behalve de verleider, de verleide en Dr. Cuneo hebben van het misdrijf ooit geweten, en zelfs voor Natalia's zuster, de alomgeachte weduwe Meta von Moga, is de zaak een geheim gebleven. Om aan de beide Lade's «den nek te kraken» schrijft Sacco een Blitzartikel dat de geheele geschiedenis met namen en toenamen verhaalt. Wel verschijnt het artikel niet, omdat Sacco nog eerst in moeilijkheden geraakt, maar uit deze moeilijkheden zelf ont-

wikkelt zich 'n proces tusschen Sacco en Lade, waardoor het geheim dan langs het tribunaal op de straat komt. Het gevolg is verschrikkelijk: Natalia Struma verdrinkt zich, in den waan dat er voor haar geen plaats meer is onder de menschen, de oude moeder van Natalia sterft van den zieleschok, Meta, Natalia's zuster, wanhoopt aan 't levensgeluk, niet lang evenwel, want Dr. Nikolaus Messner, haar verloofde, blijft haar trouw, spijts het gebeurde.

Ik kan me vergissen, maar het komt me voor dat de schrijver in dezen Dr. Nikolaus Messner niemand anders heeft willen teekenen dan Prof. Dr. Raimund Müller, m. a. w. zich zelf.

Immers, Dr. Messner is «supplent» aan een Realschule, Dr. Müller is «Prof. in Bielitz. Dr. Messner vervaardigt «wissenschaftliche Arbeiten» die door de pers gunstig beoordeeld worden. Dr. Müller schrijft in de «Zeitschrift für das Realschulwesen» een «wissenschaftlich» opstel over «Die Karikatur in unseren Märchen», waarvan een overdruk in «Der Blitz» steekt en waarvan niets anders te zeggen valt dan dat het naïef-pedant is. Dr. Messner heeft een drama gemaakt «Der Weg im Tal» gericht tegen «die boshafte Rachsucht und den Eigendünkel gewisser Hochschulprofessoren» en tegen «den Hass und die Tyrannei der Unterrichtsverwaltung»; Dr. Müller schrijft «Der Blitz, ein Stück aus der Gesellschaft» en laat daarin den kamplustigen Dr. Messner de schoone rol spelen tegenover den even kamplustigen, maar oneerlijke-middelen-gebruikenden opsteller van den Blitz.

Op blz. 2 van zijn werkje drukt Raim. Müller: «Aufführungsrecht vorbehalten». Ik weet niet of hij ernstig aan een opvoering denkt of zelfs voor de planken geschreven heeft. Want, een «Stück aus der Gesellschaft» is «Der Blitz» alleszins, maar — of een drama? Daarvoor is er veel te veel geredeneer, veel te weinig handeling en veel te weinig karakterteekening — om van de onwaarschijnlijkheden niet te spreken.

De strekking van zijn drama — want een tendenz-stuk is het — is eer een goede dan een kwade, zooals blijkt uit de inhoudsopgaaf. Doch dat belet niet dat er onderdeelen in voorkomen die een gezond, laat staan een katholiek denkend mensch niet onderschrijven kan. Waar gebazeld wordt over de kloof die bestaat «zwischen dem starren Dogmenglauben und der wissenschaftlichen Forschung» of waar beweerd wordt dat voor de (maar-half-schuldige, berouwhebbende) Natalia de «Selbstmord der einzige Ausweg war, der ihr nach dem Moralkodex unserer Gesellschaft offen gestanden» — daar gaat men doodeenvoudig over tot de dagorde.

Trouwens, Raim. Müller schijnt voor de regeling der zeden geen ander wet te huldigen dan de natuurwet — die hij dan nog verkeerd begrijpt.

Dr. J. de Cock.

TOONEEL.

Hermann Bahr: **Der arme Narr**. Schauspiel in 1 Akt. Wien (Carl Konegen). 1906.

Wie het experimenteele bewijs wil zien van de stelling, dat voor een tooneelspel in het groote genre *tendenz* niet uit den aard der kunst, maar door het toeval der omstandigheden *beslist noodzakelijk is* (Boekenschouw Afl. 2), en dat dus zoo'n kunstwerk alleen om het ontbreken der tendenz leelijker kan worden, leze en studeere dit stuk. Twee broers; de eene een oude vrek, die zijn dochter onterft, als

zij niet trouwen wil met een geldhoudend individu van zijn keus; de andere een kunstenaar die krankzinnig is geworden door zijne uitspattingen, en die in zijn «gouden tijd» de financiën van hen samen natuurlijk niet gespaard heeft, noemen elkander wederkeerig: «Der arme Narr». Dat is eigenlijk het heele stuk. De karakterteekening is meesterlijk, de psychologie diep en waar. Alle détails van opvoering en décor met devote zorg bewaakt. En is het dan niet mooi? Lees en studeer het, ga het zien spelen, als het mocht opgevoerd worden, en oordeel. Neen, het is beslist *niet* mooi, want de schoonheidsaandoening wordt voortdurend afgetrokken door het onrustige zoeken naar overtreffende heerlijkheden of afzichtelijkheden in elk van beide. 't Baat niets. Beider levens zijn even wanhopig mislukt. Men kan niet kiezen tusschen beiden. En naast of tusschen hen is geen enkel persoon die ons het onrustig gewenschte ware midden veraanschouwelijkt. Ik word akelig van zoo'n stuk. U niet?

MAGNASPÉRO.

VAN ELRING: **Harald de Skalde,** Treurspel in 5 bedrijven. Amsterdam, Van Holkema & Warendorf. 1906.

Mijnheer van Elring schijnt in 1902 reeds een bundel gedichten te hebben uitgegeven. Goddank, dat die mij ook niet ter recensie gezonden werd. Want een treurspel, nu ja, dat lees je allicht uit, als je er eenmaal een bedrijf of wat van hebt doorgeworsteld, om te zien of het misschien nog mooi wordt. Vondels eerste bedrijven zijn immers ook altijd betrekkelijk min, maar een bundel gedichten in dit genre!

Beelden en taal van Bilderdijk, maar zonder zijn wereldstormende gedachten en driften. Verzen rijmlooze vijfvoeters van een minderwaardig soortje, afgewisseld door allerlei lyrische strofen waar het groote publiek zich wel door zal laten bedotten, maar innerlijk leeg en zonder ziel. Karakters, niet dan heele vage, dus geen. Loop, ontwikkeling der intrigue, opvolging der tooneelen, kortom compositie van 't stuk, beneden alle peil, al worden er ten slotte vier volle kwartobladzijden met opmerkingen aan gewaagd om deze juist te verheerlijken. 't Is op den koop toe nog hatelijk voor ons Christenen door de lage rol, die hij den priester laat spelen.

Het geheel: Een magnifiek uitgedoschte prul!

Men weet, dat Elring een der kopstukken is van de op-touw-gezette Bilderdijk-viering. De uitgave van dit stuk was natuurlijk bedoeld om meer éclat te geven aan dat heele zaakje en in 't bizonder aan van Elring's bloemlezing uit de «schoone melodieën van den tot God gevlogen Bard«?!!! Bilderdijk moest eens komen kijken: «Non tali auxilio nec defensoribus istis!«

J. v. G.

A. DE MIEVILLE: **Praktische wenken voor het dilettanten-tooneel.** Amsterdam. Moransard 1905. 64 blz in 8°. Prijs f 0.80

Een boekje zonder pretentie, maar dat weet wat het wil.

De keus van een stuk, de repetities, het tooneel-décor, en de uitvoering worden achtereenvolgens praktisch besproken.

Aan de jonge tooneelgezelschappen kan ik het ten zeerste aanbevelen.

EEN OUD-RÉGISSEUR.

MARI J. TERNOOY APÈL: **Het grimeeren.** Praktische handleiding voor dilettanten en jonge tooneelspelers met 25

afbeeldingen. Amsterdam. Moransard, 1905. 30 blz. in 8o. prijs f 0.60.

Een boekje in den trant van het vorige. Wat er aan theorie in deze kunst, voor een gewoon voordrager te weten valt, staat kort en goed bijeen. De plaatjes zijn goed gelukt.

Voor hen die zoo iets noodig hebben, is dit meen ik aanbeveling genoeg.

Waarom is de leverancier van de aangeprezen grime niet vermeld?

ALS BOVEN.

ROMANS EN NOVELLEN.

Van 't Viooltje dat weten wilde. Door MARIE METZ-KONING. Bussum. C. A. J. van Dishoek: 4de druk.

In het bosch aan den rand van een smal zandpad stond een klein viooltje; een blauw, ach zoo zacht blauw viooltje: blauw als denkende kinderoogen, als oogen, waar diep-in raden van levensdroefheid angstigt».

Dit viooltje nu krijgt gezelschap van een kikker. «Boven het breede, zachtwitte lichaam zat een drie hoekige, platte kop, met grooten mond en uitpuilende oogen. Twee pooten waren gevouwen onder de schaduw van het lijf, en twee pooten steunden de houding van omhoog zitten, en wijs neerzien."

Ze komen in gesprek, en Viooltje wil maar weten en vraagt aldoor waarom, en de kikker zei: »als je nu nog een keer waarom vraagt ga ik heen. Ik wil graag wat met je praten maar je moet me beloven geen «waarom» meer te zeggen».

Het Viooltje is buitengewoon knap: ze kon «zien met haar gehoor, en ze hoorde licht in de stem van de vrouw, die zei: Zeg liever niets. Het is niet noodig en beter zoo».

Dat vond de kikker grappig van het kleine ding en zei; «Je bent overspannen van 't vele denken en van 't alléén zijn».

De kikker is erg verstandig, vooral als hij vertelt van de menschen, die zeggen dat de waarheid uit den duivel is. «Niets doen, Waarom zeggen en de Waarheid zijn samen de duivel" had vader Kikker al gezegd en 't een komt uit het andere voort. Dus: uit «niets-doen» komt «waarom» zeggen, uit waarom-zeggen komt de waarheid, en die waarheid, of eigenlijk alle drie te samen, is de duivel!

Nu wilde ik wel weten — niet waarom het teer-blauwe viooltje zoo veel vraagt, dat doen kinderen immers ook, zelfs al angstigt er diep-in hun denkende kinderoogen geen raden van levens-droefheid, maar weten wou ik, waarom die hoog-verstandige antwoorden van een kikker komen? Is nu zoo'n «Wijs sfinxen-gezicht met dat koud kikkerhart» een vriendje voor zoo'n blauw, ach zoo zacht-blauw viooltje? Had, — om maar iets te noemen — een brandnetel hier geen beter figuur gemaakt? Die weet misschien nog veel meer van de menschen, daar zij hem altoos schrijnende pijn doet. Dan had vader Kikker er niet bij gehaald hoeven te worden om te zeggen, dat de menschen bij elkaar blijven, als ze een papier hebben, waarop staat, dat ze 't moeten doen,» enz.

Toch erken ik, dat het wel geestig gevonden is van Mevr. Marie Metz-Koning om een vies beest met driehoekigen platten kop, grooten mond en uitpuilende oogen een pleidooi tegen het wettelijk huwelijk te doen houden, terwijl de dennen-kruinen «donkere zangen van melancholie zongen voor den eenzame en zangen van geluk voor wie niet eenzaam is."

Zijn nu deze sprookjes «geheimzinnige, eentonige zangen, om als slaapliedjes

te sussen de menschenziel, de moede, denk-moede menschenziel»?

Een, dat *Elze* heet, herinnert aan *Asschepoetster* van Mevrouw De Gans. 't Is echter minder kinderlijk. En dat van die hooge tulp met een donker kruis in den kelk, alleen bij enkel madeliefjes, en dus te hoog-staand om door dat kleine goed begrepen te worden, verbeeldt die soms ook een *martelaarster?*

Schiet Mevr. Marie Metz-Koning hier wellicht venijnige pijltjes af op de booze wijze menschen, «die heel deftige dieren, die de waarheid niet weten en 't zoeken naar waarheid «de duivel» noemen en daar iets heel-ergs van maken ?"

En richt zij dan haar hatelijkste pijltjes tegen God en het bidden? O, en dat uit een lief, onschuldig uitziend sprookjesboekje van prinsjes en prinsesjes, van bloemen en licht? Dat lijkt me oneerlijk. Dat doodt alle schoonheid van dit boekje, «langzaam met zijn zachtnijpende worgvingers, die niet loslaten.»

W. VAN NIEUWENHOFF, S. J.

Opfer. Roman von MARIE BERNHARD. Stuttgart, Berlin, Leipzig. Union Deutsche Verlagsgesellschaft.

De naam van Marie Bernhard was mij nog nooit ter ooren gekomen. Toen ik hem prijken zag op den gelen omslag van dat dikke boek dat «Opfer» heet, haalde ik dadelijk uit mijn boekenrek het deeltje te voorschijn van Emil Thomas, getiteld: Die letzten zwanzig Jahre deutscher Litteraturgeschichte 1880—1900.

Werkelijk, hij stond er in: onder de rubriek «Marlitt und ihre Schule,» in gezelschap van W. Heimburg, E. Werner en Nataly von Eschstruth. En naast haar naam luidde het: geboren am 7 Nov. 1872 in Königsberg i. Pr., widmete sich der Schriftstellerei im Genre der Gartenlaube («Forstmeister Reichardt», «Im Strom der Zeit», «In Treue fest», «Schule des Lebens,» «Unweiblich» u. a.)

«Opfer» is dus geen eersteling. Ik weet niet hoe het met zijn voorgangers gesteld is en ik ben er ook niet nieuwsgierig naar — maar zeker is, dat het schoonste van dézen roman.... de titel is. De titel namelijk en de strekking dien de titel aanduidt. Want het boek is bedoeld als een verheerlijking van het offer, als een lofzang op menschen die offers kunnen brengen. En dat is voortreffelijk.

De fabel van den roman is in 't kort de volgende:

Te N. woont een geneesheer, genaamd Professor Dr. Albert Dieffenbach. Hij heeft een engel van een vrouw en drie schatten van kinderen, maar hij verliest die vrouw bij de geboorte van het vierde kind. Dieffenbach is troosteloos: want Hildegard was voor hem een ware, meedenkende en meevoelende levensgezellin en voor de kleinen een voorzienigheid. De begrafenis heeft plaats en daarheen komt Hildegard's stiefmoeder «Frau Ursine Brendel, geborene von Oldenslohe aus dem Hause Barzin» met haar vertroetelde, zelfzuchtige, behaagzieke dochter — een beauté espagnole — Asta Brendel. Deze Asta koestert sedert lang een hartstocht voor Dieffenbach en in de hoop hem eenmaal te bezitten heeft ze alle vrijers, zelfs grafelijke, tot Frau Brendels ergernis van de hand gewezen. Het staat in haar vast: ze wil den weduwenaar Dieffenbach veroveren en hem maken tot haar man. Met dit doel huichelt ze nu liefde en toewijding voor Dieffenbachs kinderen en ze brengt het zoover dat de kinderen onder haar valsch gekoos de gestorven Hildegard vergeten, en hun vader gaan smeeken Asta als moeder in huis te nemen. Dieffenbach hertrouwt met Asta, maar enkel — hij

zegt het haar zelf — ter wille van de kinderen; op liefde moet ze niet rekenen. Doch liefde is het wat Asta wil. Eenmaal getrouwd bezigt ze al haar kunsten en knepen om den professor voor haar te ontvlammen; maar tevens keert zij den rug naar de kinderen en laat ze over aan hun lot. Haar plan mislukt.

Ondertusschen maakt Dieffenbach kennis met Nina Meyringen, een eenvoudige, stille, veelzijdig begaafde juffer die haar schoone jeugd heelengansch opoffert aan de verpleging van een krankzinnigen vader van wiens zijde ze niet afwijkt. Deze Nina huurt kamers in Dieffenbachs huis. Het duurt niet lang of Nina heeft de harten van Dieffenbachs kinderen gewonnen door haar oprechte beminnelijke goedheid en weldra bestaat er 'n onuitgesproken toeneiging tusschen Nina en den Professor, en daarmee in verband, steeds aangroeiende vervreemding tusschen Asta en haar echtgenoot. De ontknooping ligt voor de hand. Ze wordt verhaast door een dubbele daad van zelfopoffering: Nina redt met eigen levensgevaar Dieffenbachs oudste dochter uit het water, en Dieffenbach redt Nina met eigen levensgevaar uit een brand. Asta vraagt en bekomt de echtscheiding; Professor begint een nieuw en thans gelukkig leven aan de zijde van de offervaardige Nina.

Al deze gebeurtenissen zijn op zich zelf niet onbelangrijk. Maar hoe worden ze verteld? De menschen die ze ondergaan of plegen zijn geen menschen van vleesch en bloed, met eigen vrijen gang, 't zijn draadbewogen poppen, ingekleede formules, onnatuurlijk sprekende en handelende wezens waarvoor zich geen mensch interesseeren kan. En de taal is zoo nuchter, zoo poëzie-loos, bij plaatsen zóó handboekachtig-pedantisch dat men er zoo naargeeuwerig en levensmoe van wordt als van een langen zomernamiddag lang in zijn kamer opgestopt naar den eentonig, eindeloos neerzabberenden regenhemel te turen.

Dr. J. de Cock.

Dievenschool, door Samuel Goudsmit. Amsterdam. Van Holkema & Warendorf. 1906.

Dit is de geschiedenis van Moos den slagersknecht, 'n geschiedenis, die zich rekt over 224 bladzijden, maar die beter en treffender had kunnen verteld worden in 50 bladzijden.

Moos is de jongste, teergevoelige, droomerige zoon van 'n Joodschen voddeman uit een provinciestadje. Vader sterft en de kinderen trekken de wereld in, elk langs een kant. Moos zet uit naar Amsterdam en wordt knecht bij een Amsterdamschen slager. Die slager is een ruwe, vieze vent die zijn vrouw verwaarloost en op zijn zaken maar half past. Moos moet werken als een slaaf, maar zijn loon is een hongerloon.

Wat gebeurt? De aanraking met andere slagersknechten, de wrijving met het Amsterdamsche leven, de ellende van zijn toestand breken en vernielen allengskens in hem de aangeboren en verworven idealen van eerlijk, deftig, vlekkeloos leven. Alle dagen moet hij in den winkel van zijn baas geld behandelen. De nood breekt wetten en de gelegenheid maakt den dief; hij begint te stelen! Een leven als Moos er een leidt, is een «dievenschool.»

Deze geschiedenis had niet alleen veel korter kunnen zijn door overbodige beschrijvingen en nuttelooze tooneelen die de lezing thans vervelend maken, achterwege te laten; ze had bovendien heel wel een aantal gemeene woorden en smerige dingen kunnen missen, die haar nu tot een walg ma-

ken voor de volwassenen en tot 'n gevaar voor de jeugd. Nog gelukkig dat de gezocht-«moderne» taal nogal veel onbegrijpelijk maakt. DR. J. D. COCK.

Het Nest, door ELISABETH HALDEN. Tweede druk. L. J. Veen, Amsterdam.

Ziezoo dat is uit! Hè, hè, foei, foei, is dàt lezen! Ik dacht, dat ik er nooit door kwam. Ik ben blij, dat ik juffrouw Halden niet persoonlijk ken, anders zou ik misschien niet durven zeggen, dat ik haar boek uiterst vervelend, buitengemeen leelijk vind.

Daar zijn menschen die over hun eigen smaak twijfelen. Ze zouden goed doen met dit boek eens te gaan lezen. Als ze bladzijde 10 of 12 bereikt hebben zonder náár te zijn geworden, dan kunnen ze volkomen zeker zijn, dat hun smaak niet te vertrouwen is.

In geen enkelen zin is eenige geest merkbaar. Alle gezegde's van de verschillende personen zijn even dwaas en onnatuurlijk. Vooral het eerste hoofdstuk, waarin de personen ons handelend en pratend worden voorgesteld en wat aan directe aanhalingen rijk is, is vreeselijk potsierlijk. Ieder woord is om te lachen.

Dit boek heeft ook deze eigenaardigheid, dat het bij wijze van familiekroniek de geschiedenis van een vader, een moeder, twee zoons, een dochter of drie vier en twee aangenomen kinderen gedeeltelijk te gelijk maar grootendeels afzonderlijk behandelt.

Ieder kind is tot een «type» gemaakt — oh die types!

De vader en moeder zijn uiterst degelijke, deugdzame menschen, zóó wijs, zóó degelijk, dat je wel eens denkt: nou, juffrouw, zeg je alles wel, is dat allemaal wel precies zóó gebeurd?

Gegeven die groote braafheid der ouders, daarbij genomen de omstandigheid, dat zij bij het begin van de kroniek al een vreemd kind hebben en er heel gauw een tweede bijnemen, zit je bij het lezen voortdurend in spanning door de angst, dat die lieve menschen er nog een paar weesjes bij zullen nemen, waarvan dan ook de lotgevallen weer verteld worden. Het blijft gelukkig bij twee.

De woorden «tweede druk» op den omslag van dit boek bevatten een aanklacht tegen de goede smaak van het lezend publiek.

De smaak te verbeteren is de beroepsplicht der literatoren. Daarom is de als verontschuldiging van minderwaardigheid bedoelde kwalificatie van «volksboek» nooit een verontschuldiging, maar een vonnis.

De schrijfster is geloovig, geen apologetisch protestant, de personen van het boek, de bewoners van *Het Nest*, zijn fatsoenlijk, en hun deugd wordt na strijd en verwikkelingen, door gelukkige huwelijken, onverwachte erfenissen en dergelijke passend beloond. De lezer zal dus zijn geloof en goede zeden door *Het Nest* niet verliezen, maar zijn geduld? Daar sta ik niet voor in.

TH. KWAKMAN, PR.

De Verloren Vader, naar het Noorsch van ARNE GARBORG, door MARGARETHA MEIJBOOM. Amsterdam, H. J. W. Becht, 1905.

Iets uit het land van koning Haakon.

Dit boek is geen roman, geen novelle: in een Naschrift heet het te zijn «een dagboek, waar dit alles uit genomen, of naar geschreven is». Het is een chaos van gedachten, een soort zielsgeschiedenis, waarin geschetst wordt de worsteling eener menschenziel om licht in het leven en zijn groote vragen.

Voor den lezer dringt zich als een

puzzle de vraag op: «Waar is de Vader?» Al verder lezend blijft die vraag voor zijn geest zweven; ja misschien kijkt hij nieuwsgierig — zooals sommige menschen doen, die romans verslinden — naar het slot van het boek, om tot de bevinding te komen, niet dat «ze elkaar krijgen,» maar tot deze: «Kon ik nog maar een paar jaar leven en een nieuw leven beginnen, dan geloof ik toch dat ik den Vader zou kunnen vinden.»

Het boek is een reeks van ontboezemingen, in korte, afgebroken zinnen, dikwijls zonder samenhang, nu en dan afgewisseld door rijmlooze verzen. Die ontboezemingen vormen een bonte mengeling van treffende gedachten, dikwijls gehuld in een waas van poësie; van verwarde godsdienstige begrippen, bijbelteksten, gebeden, twijfelverzuchtingen, wanhoopskreten, ergerlijke blasphemies. In dit vreemde boek, vol sombere wanhoop en starren twijfel, komen vele wondere samenspraken voor tusschen den zoekenden «verloren zoon» en zijn broeder, «die met (hem) praat over los en vast. En ik luister toe en let goed op, of ik niet een of ander soort krankzinnigheid bij hem vind. Maar ik vind niets.»

Ik betwijfel het sterk of de lezer, die den moed heeft gehad dezen rimram te doorworstelen, dat gevoelen zal deelen. Arme zoeker van den Verloren Vader! hij heeft het woord niet begrepen van den Meester, dien hij lastert: «Ach, dat Gij niet langer op aarde zijt!

.... Gij zijt heen gegaan,
Zij hebben u tot een God gemaakt,
En nu zit Ge daar boven
En houdt gericht
Als uw Vader.»

Neen, hij heeft het woord niet begrepen: «Philippus, die Mij ziet, ziet ook den Vader.»

Arme zoeker.... op dwaalwegen, zonder gids, zonder licht.... Hoor hem zuchten: «Een biechtvader zou mij kunnen verlossen van mijn droeve herinneringen. Een wijs, fijn voelend man, die de wereld kende, en het leven en ons hart, en waar ik vrij uit mee spreken kon. Hij zou het kunnen. Maar waar vind ik zoo iemand? De protestanten hebben enkel theologen, en een vreemde verstaat mij niet.... En ik weet niet wat iets, dat ik zeg, wordt in de hersens van hem tegen wien ik het zeg. Ik wil geen biechtvader hebben.»

En een weinig verder: «Dikwijls wilde ik biechten bij mijn broeder, maar ik kon niet.»

Eindelijk: «Ik heb mijn broer alles verteld. En een zware last is mij afgenomen.»

Maar genoeg: wie prijs stelt op de hooge goederen der ziel, op de gaaf des geloofs, wijze dit boek beslist af, het behoort tot de slechte boeken.

Als de schrijver zegt (bl. 32) dat hij «met dankbaarheid denkt aan hen, die boeken schrijven,» maak ik het voorbehoud: mits het *goede* boeken zijn.

Als een Noorsch dagblad Arne Garborgs werk noemt «een *vroom* boek in den besten zin des woords,» vind ik deze uitspraak... verbluffend, en teekenend voor Noorsche mentaliteit en godsdienstbeschouwing.

H. SCHULINCK. S. J.

The Healers, by MAARTEN MAARTENS. 2 dln, 287, 279 blz. Leipzig, Tauchnitz.

Maarten Maartens, (pseudoniem) een Hollander, die zuiver engelsch schrijft, is werkelijk een kunstvaardig romanschrijver, al geven zijn romans, ook deze, meer amuzement dan schoonheidsgenot, al zijn ze meer origineel dan fijn psychologisch.

Maar over niets van dit alles wilde

ik het hebben. Wat mij determineerde om over dit boek te schrijven was dit:

Nadat drie kwart van den roman is afgespeeld, komt ineens ongemotiveerd en onvoorbereid de overgang tot het katholiek geloof van de minst sympathieke der personen. Geheel om egoïstische gevoelsredenen en door het bedrog van den pastoor wordt barones Lisse katholiek en is dan, »zooals convertiten plegen te zijn» de fanatiekste van alle.

Dat de bekeering van een zijner familieleden (de aanleiding tot deze passage) voor den schrijver onaangenaam was, is te begrijpen. Maar nu hij daarom die bekeering als slecht en leelijk voorstelt, nu lijkt hij hierin op zijn personage, den armen idioot James, die alles slecht en leelijk vindt, wat niet naar zijn *zin* is.

Wie ooit met een bekeerling in aanraking is geweest, en gezien heeft, wat die stap voor zoo iemand pleegt te beteekenen, vervreemding van zijn beste vrienden, verstooting door zijn naaste verwanten, groote schade vaak in zijn fortuin, en hoe hij dat alles energiek aanvaardt, dankbaar voor de zekerheid na lang zoeken en door de devotie na lange dorheid, die voelt pas diep, hoe onedel het van dezen schrijver is, de bekeerlingen zoo uit te schelden.

Naar aanleiding van die bekeering worden verschillende objecties tegen het katholiek geloof te berde gebracht, natuurlijk, zooals men dat in een roman verwachten kan, uitsluitend de allerdomste. Want meestal wordt zoo'n objectie in de wetenschappelijke wereld uitgevonden en een tijd lang verdedigd. En als de vooruitgegane wetenschap er de onhoudbaarheid van ziet, wordt zij overgenomen in de pers en aan de bittertafels. En als men ook daar, natuurlijk niet om wetenschappelijke redenen, naar iets nieuws omziet, dan eerst verschijnt zij in de romans en, o wonder! vindt bij de lezers beter onthaal dan ooit. Dat komt, omdat men van de wetenschap bewijs vraagt, van de pers althans een zekere mate van gezond verstand, maar van de romans alleen interessante beweringen, die de lezers voor waar houden, omdat het hen niet schelen kan of zij waar zijn of niet.

Maarten Maartens moest het beneden zijn waardigheid achten, zijn zedelijk zoo reine en in 't algemeen nobele romans door zulke dwaasheden te onteeren.

J. HUDDLESTON SLATER.

Eenzamen, door BRAM VAN DORT. 2e Druk. Amsterdam, W. B. Moransard, 1906.

«Eenzamen» is een verzameling van een paar dozijn vlug en vaardig neergeschreven schetsen en schetjes, heel vlot van stijl en meestal heel juist van afbeelding. Sommige, zooals *Pastorie*, *Herdenking*, *Benjaminnetje* zijn werkelijk keurig en onder elk opzicht onberispelijk.

Jammer dat ik dit laatste niet van verschillende der overige durf zeggen. Er worden herhaaldelijk toestanden besproken, die het mijns inziens beter is, in het geheel niet te bespreken. En die fout wordt niet goed gemaakt door de goede bedoeling, die ik dit boek niet wil betwisten, n.l. van het kwaad af te schrikken. Al moge deze afschrikkingsmethode bij mogelijkheid eenige goede uitwerking hebben op menschen, die al in de wol geverfd zijn, bij de overige zal enkel de nieuwsgierigheid geprikkeld worden, zoodat na de lezing de strijd zwaarder zal zijn dan te voren. Daarom schijnt mij dit boek niet geschikt voor R. K. Bibliotheken en allerminst voor jongelingenbibliotheken.

H. SPIJKER S. J.

Toen 't oorlog was. Vertellingen van OOM GEORGE, naar het Fransch, door NELLIE, voor kinderen van alle leeftijden boven 10 jaar. Uitgave van Masereeuw en Bouten, Rotterdam. 20 cts.

Een onschuldig kinderboekje, dat zijn kleine lezers en lezeressen op prettige wijze zal bezighouden.

Haarlem. F. J. M. WASSEN, R. K. PR.

School-Idyllen, door TOP NAEFF, met 8 platen naar teekening van C. KOPPENOL. H. J. W. Becht, Amsterdam. Prijs ing. f 2.40.

Een echt meisjesboek, waarin de lotgevallen worden beschreven van vier of vijf schoolgaande meisjes van 15—17 jaar, prettig-ondeugende meisjes vol geestige en leuke invallen en dwaze grappen. Het boek is ietwat mondain getint, maar niet zóó, dat daarom de lezing ervan behoeft afgeraden te worden. Wel doet het ons onaangenaam aan, dat, wanneer een der meisjes ziek wordt en sterft, het ziek zijn en sterven wordt weergegeven met weglating van alles, wat maar eenigszins aan den godsdienst herinnert.

Haarlem. F. J. M. WASSEN, R. K. PR.

JOHAN LEVART. **Een Galgebrok,** uit het Zweedsch vertaald door F. DE RUIJTER, Amsterdam, D. Buijs.

Of men hier te lande gaat speculeeren op het mode-artikel dat Scandinavische literatuur heet, weet ik niet, maar wie eenige bekoring mocht gevoelen het boekje bovengenoemd te koopen en te lezen, moet deze bekoring bepaald overwinnen.

Leelijke, erg leelijke dingen worden er in verteld en.... voorgesteld als geen beletsel om in den hemel te komen. Dat een aartsengel Michael zulke leelijke uitspraken in den mond worden gelegd doet de deur dicht. 't Is een onverkwikkelijke geschiedenis — weg er mee!

P. STROOMER, KAPELAAN.

Uit de gis, door C. P. BRANDT VAN DOORNE. Amsterdam, H. J. W. Becht. 8°, 156 blz. f 1.90.

De raadselachtige titel «Uit de gis» beduidt, dat kapitein Bogert, op uitspraak van zijn dokter *gissend*, dat hij binnen een paar weken dood zal zijn, zijn zestigjarige nicht trouwt, alleen om haar een weduwenpensioen te bezorgen, dan onverwacht beter wordt en met het schepsel opgescheept zit. Deze origineele intrige is uitstekend geschikt om het karakter van kapitein Bogert, zijn ronde, onbehouwen goedhartigheid te laten uitkomen. De combinatie van dat karakter en die intrige maken de kunstwaarde uit van dit werkelijk mooie boek.

Al wordt het leven na den dood ergens als «groote onbewustheid» betiteld, toch geloof ik, dat de lezing aan niemand behoeft afgeraden te worden: het is volkomen rein, en biedt een goede gelegenheid om kennis te maken met Brandt van Doorne, wiens «Vae Soli» immers niet zoo maar ieder lezen mag.

J. HUDDLESTON SLATER.

Een Papaver onder het Koren, door JOHANNA NIEUWERF FEENSTRA. Utrecht, H. Honig.

Als dit boek letterkundige waarde had, kon het misschien voor sommige klassen van Katholieken leesbaar genoemd worden, maar nu deze nagenoeg ontbreekt, is dat niet noodig. De eerste tweehonderd bladzijden zijn vrijwel fatsoenlijk, maar juist in de laatste dertig is het herhaaldelijk op het randje af, of over het randje heen.

J. HUDDLESTON SLATER.

Noblesse américaine, - Eve victorieuse, - Sur la branche. PIERRE DE COULEVAIN.

Welk oordeel anderen over deze boeken ook mogen vellen, ik kan, wat «*Sur la branche*» aangaat, zelfs de letterkundige waarde van dit eindeloos uitgesponnen verhaal niet zien; ik vind het vervelend, nutteloos omslachtig en daardoor intens vermoeiend. — Hetzelfde euvel hinderde mij minder in «*Eve victorieuse,*» hoewel ook daarin zeer vele onbelangrijke, den gang van het verhaal pijnlijk belemmerende uitweidingen voorkomen. — «*Noblesse américaine*» acht ik letterkundig een mooi boek. *Eve victorieuse* is zeker geen lectuur voor Katholieken. De dwaas-theosophische tendenz van dit boek nog daargelaten, de moraal is nul, met de Christelijke moraal wordt metterdaad een loopje genomen en de Katholieke godsdienst wordt gekarikaturizeerd in Eve's bekeering. (!?) — «*Sur la branche*» is beter doch kan er maar eventjes door; — en dan nog enkel voor volwassenen. *Noblesse américaine* is goed op een paar krasse passages na, die dan ook erg kras zijn. — *Pierre le Coulevain* is geen schrijver voor Katholieken.

F. HENDRICHS, S. J.

Ein gekaufter Mann. Roman von ARTHUR ACHLEITNER. Gebr. Paetel, Berlin. Prijs *M.* 3.—

Dat de letterkundige waarde van Achleitners talrijke werken nog al verschillend is, mag als bekend beschouwd worden. Bovengenoemd werkje zal er moeilijk toe bijdragen, zijn roem te verhoogen. Het is eerder een novelle dan een roman, en behandelt het voorzeker niet nieuwe thema van een gehuwd man, die zijn «eerste liefde» terugvindt en haar huwt, nadat hij gelukkig gescheiden is van de Xantippe, die hij om haar geld tot vrouw had genomen. De bouw van het verhaal is uiterst zwak. Toeval en onwaarschijnlijkheden moeten dikwijls de gebeurtenissen motiveeren. De karakterteekening is zeer ondiep en uiterlijk. Spanning is in het het verhaal niet te vinden, en ook om taalschoonheid te genieten, zal niemand het boekje ter hand te nemen. Dat de opvatting van het huwelijk alles behalve katholiek is, behoeft na het bovenvermelde, wel niet gezegd te worden. Hierom en ook om enkele passages, zou ik de lezing aan katholieke jonge lieden ontraden.

B. W. SPEEKMAN, S. J.

Primula Veris. Geïllustreerde bibliotheek voor meisjes.
Doornwyck, door Suze Andriessen. Met 8 platen van J. H. Isings Jr. Amsterdam, Van Holkema en Warendorf.

Dit meisjesboek laat zich prettig lezen en bevat niets tegen geloof en zeden. Jammer dat het zóó neutraal is, dat het godsdienstig element er absoluut aan ontbreekt — zelfs als er tot tweemaal toe een sterfbed wordt beschreven.

Haarlem. F. J. M. WASSEN, R. K. PR.

GEVRAAGDE MEDEDEELINGEN.

Welke romans van Ebers kunnen worden aangeschaft voor een Katholiek Indisch Leesgezelschap. M. te V.

De boeken van Ebers zijn materialistisch, cijferen min of meer de vrije wil weg en zijn niet vrij te pleiten van ketterij (Arianisme). Daarom ook voor dit doel af te raden.

EEN R. K. PR.

KORTE INHOUD VAN WETENSCHAPPELIJKE RECENSIES.

GODSDIENST.

La méthode apologétique des Pères dans les trois premiers siècles, door L. Laguier. Paris, Blond et Cie, 16o. 64 blz. fr. 0.60 (science et Religion n. 373).

Welke onderwerpen de oudste apologeten behandelen en hoe, wordt besproken en met veel citaten verduidelijkt.

Historisches Jahrbuch der Görres-geselschaft 27, 2. (G. A.)

Die Beichtpflicht Historisch-dogmatisch dargestellt door Dr. Jos. Gartmeier. VII en 172 blz. Regensburg, Manz 1905. M. 2.40.

Waarschijnlijk willen de dogmatici wel denken dat de waarde van het boek op historisch gebied ligt en de historici dat het voornamelijk dogmatisch verdienstelijk is, maar dan hebben helaas beiden het mis. De schrijver, Subregent van het seminarie te Freising, heeft het zeker heel goed gemeend, maar hij had moeten bedenken, dat Nietsche niet zonder reden ergens gezegd heeft: dat het de meest perfide manier om een zaak afbreuk te doen, is: haar met foutieve argumenten te verdedigen.

Literarische Rundschau, 1 Juni. (Hugo Koch).

Le Dogme de la Rédemption. Essai d'étude historique door M. l'Abbé Rivière, docteur en theologie professeur au Grand Seminaire d'Albi, grt. 8o, de XII, 519 p. Lecoffre, Paris, 1906.

Dit werk is niet een korte historische studie, maar een geheel afgewerkte geschiedenis van de katholieke gedachte over de Verlossing, versterkt door getuigenissen der Schriftuur, der Vaders, en der middeleeuwsche Theologen over deze kwestie.

Revue Thomiste, Mei-Juni, 1906.

What the Catholic Church is and what she teaches, door Ernest R. Hull S. J. (The Catholic Truth Society London)

Een ware gids voor Protestanten, die zoeken willen, hun gevende een juist inzicht in de leer en de positie van de Kerk.

The Catholic Fortnightly Review, 1 Juni 1906.

La grande faute des Catholiques de France door Ch. Botha. Un volume in 16o, 406 pages. Perrin et Cie, Editeurs, Paris. f 3.50 franco.

Bota schrijft alle slagen der Katholieke Kerk in Frankrijk toe aan gebrek, verstandige en moedige verdedigers, gebrek aan eenheid in de Katholieke pers, tusschen de Bisschoppen en de geestelijke Congregaties. „Maar," zoo besluit hij, „wij moeten vertrouwen op God. Het oude geloof is niet dood, maar sluimert slechts!" Quousque tandem?

The Catholic Fortnightly Review, 1 Juni 1906.

Histoire du Bréviaire, door Dom Suitber Baunier, bénédictin de l'abbaye de Beuron. Traduction française mise au courant des derniers travaux sur la question par Dom Réginald Biron, bénédictin de l'abbaye de Farnborough. Deux volumes in 8o. Paris, Letouzey et Auê, 1905.

Als men den oorsprong niet kent van het Breviergebed is het ook onmogelijk het karakter en de vele schoonheden ervan juist te schatten. Moge daarom dit werk een eerste plaats vinden in de bibliotheek van priesters.

Revue Thomiste Mei-Juni 1906.

Quatre conférences sur la foi chrétienne, door M. Désers, Paris, Poussielgue.

Op bevattelijke wijze wordt een scherp begrip gegeven van het geloof, als verstandsact berustend op het onderzoek der bewijzen, als wilsact veronderstellend oprecht en eerlijk onderzoek.

Le Correspondent, 25 Juni.

Croire, par M. l'abbé Martin de Gibergues, supérieur des Missions diocésaines. In 18o. Poussielgue. Paris.

Het is het onderwerp van dit werk en ieder die het leest en bestudeert zal er in vinden stichting en klaarheid en zoodoende in staat zijn ook rekenschap te geven van zijn geloof.

Revue Thomiste, Mei-Juni 1906.

Meditations on the Mysteries of Faith and the Epistles and Gospels for each Day and the Principal Feasts of the year. Revised and Edited bij Rev. Ferreol Girardey C. SS. R. St. Louis: B. Herder 1906; net. 4 s.

Deze meditaties getuigen van degelijke godsvrucht en bevatten niets, wat strijdig is met de geloofsleer. Zij vloeien over van Schriftuurteksten, toepasselijk op de verschillende onderwerpen en zijn zeer geschikt om dat groote middel ter volmaaktheid: "het bidden met de geest" te leeren.

The Catholic Fortnightly Review, Mei 1906.

WIJSBEGEERTE.

Dominicus Gundissalinus, De divisione philosophiae. Herausgegeben und philosophie-geschichtlich untersucht nebst eine Geschichte der philosophischen Einleitung bis zum Ende der Scholastik, door Ludwig Baur. **(Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters.** Texte und Untersuchungen von Clemens Baemker und Georg Frhr von Hertling. IV, 2. 3.) Münster. Aschendorff, 1903, 8o XIV, 408 blz. M. 13.

Deze sinds 1891 verschijnende Beiträge hebben reeds menig voor de kennis der middeleeuwsche philosophie belangrijk werk uitgegeven en ook dit deel bevelen wij warm aan.

Deutsche Litteraturzeitung, 30 Juni (Georg Bülow).

Die Rückständigheit des modernen Freidenkertums, door Max. Steiner Berlin. E. Hofmann & Co. 1905, 126 blz. *M.* 250.

Hoe men van Kantiaansch standpunt over de tegenwoordige vrijdenkers oordeelt! Aan vrienden van pittige polemiek recommandeeren wij vooral het hoofdstuk over "Haeckel philosophus," waar diens wijsgeerige onbevoegdheid aan de kaak wordt gesteld: Häckel philosophus! een "Logiker" wien de beginselen der ken-theorie ontgaan, een "Metaphysiker" wiens systeem op mathematischen onzin uitloopt, een "Denker" die tegenover het grootste phaenomeen in de geschiedenis van den geest met open mond als zinneloos te kijken staat; dát is de mode-philosoof der tegenwoordige vrijdenkers. *Met hoogen, zedelijken ernst vonnist de schrijver de ethische liederlijkheid van zóó'n vrijdenkerij.* Wij wenschen het boek vele lezers.

Literarische Rundschau, 1 Juni. (Stölzle.)

Die Willensfreiheit und ihre Gegner, door W. v. Roland. Leipzig, Duncker & Humblot. 1905. VIII, 172 blz. M. 4.

Het is een blij teeken, dat na het boek van een ethische autoriteit als Wentscher nu ook een *juridische* hoogleeraar van zijn standpunt de vrijheid van den wil komt verdedigen. Schrijver bewijst vooral hoe voor de deterministen allerlei rechtsbegrippen als: verantwoordelijkheid, plicht en schuld, straf en berouw, tot vage phantasmagorieën worden. Zoowel om de helderheid van betoog, en de uitgebreide kennis der vakliteratuur, als om het resultaat-zelf verdient het boek vooral voor juridische studenten alle mogelijke aanbeveling.

Literarische Rundschau, 1 Juni. (Ludwig Baur.)

Le gouvernement de Soimême, door A. Eymieu. Essai de psychologie pratique. Paris, Perrin, 1906.

Een buitengewoon oorspronkelijk en gezagvol werk, dat uitgaande van de nieuwere psychologische studiën, de katholieke ascese als het ware verjongt. Wij hopen dat het boek niet alleen opgang, maar school moge maken.

Civiltà Cattolica, 2 Juni.

Ipnotismo e spiritismo, door G. Lapponi. 2e ediz. aumentata. Roma. Desclée 1906, 234 blz.

De bekende lijfarts des Pausen geeft ons hier een studie, die zoowel om haar klare leer als om de bizondere waarde van haar oogenblikkelijke opportuniteit alle aanbeveling verdient.

Civiltà Catholica, 2 Juni.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Mécanisme de la Vie moderne, door G. d'Avenel. 5e série. Paris, Colin.

Deze merkwaardige verzameling van feiten en statistieken is het werk van

een echten historicus, die het tegenwoordige in verband en in vergelijking met het verleden laat zien.
Revue Historique, Mei—Juni.

Bevölkerungspolitik und christliche Moral, door Franz Keller. Freiburg, Charitas-verband, 1905. XII en 192 blz. M. 3.—
Bewezen wordt: dat noch Malthusianisme of Neo-Malthusianisme noch Ras-hygiëne of Socialisme een bevredigende oplossing geven van het bevolkingsvraagstuk; maar dat daarentegen de Christelijke Moraal zoowel de overbevolking als de volksvermindering tegengaat, en zoo de éénig ware roeping van een gezonde bevolkings-politiek vervult.
Literarische Rundschau. 1 Juni.
(H. A. Krose S. J.)

Essai d'une psychologie de l'Angleterre contemporaine. Les crises belliqueuses, par M. Jacques Bardoux, 8o. Félix Alcan, Paris.
Schrijver behandelt vooral de goede karaktertrekken van het Engelsche volk, als oorzaak van zijn krachtig optreden naar buiten.
Revue des deux Mondes. 15 Juni.

The Wisdom of the Wise, door M. Cunningham. Cambridge, Universitypress. 1906.
In dit interessante werkje verdedigt de bekende Engelsche politicus zijn protectionistisch systeem van staathuishoudkunde.
Revue Economique Internationale, 15—20 Juni.

Die soziale und politische Bedeutung der Grundherrschaft im früheren Mittelalter. Untersuchungen über Hofrecht, Immunität und Landleihen, door Gerhard Seeliger. Leipzig, Teubner, 1903. 204 blz. M. 6.40.
Ongetwijfeld biedt Seeligers boek een menigte nieuwe resultaten en nieuw-geformuleerde vraagstukken; zoodat het zeker van waarde blijven zal, ook al mocht verdere studie hier en daar iets omverwerpen.
Literarische Rundschau, 1 Juni.
(A. Meister.)

Das mittelalteriche Dorfgewerbe, door H. Duncker, nach den Weistumsüberlieferungen. Leipzig, Osw. Schmidt, 1903. XI, 137 blz. 80.
Dit werk vult zeker een leemte in onze kennis der middeleeuwsche economische toestanden aan.
Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, Juni. (K. Heldmann.)

GESCHIEDENIS.

Beati Petri Canisii S. J. Epistulae et Acta. Collegit et adnotationibus illustravit O. Braunsberger. Vol. IV. 1563—65. Friburgi, Herder 1905. gr. 8o. LXXXII, 1124 blz. M. 30.
Het vierde deel dezer interessante bronnenpublicatie overtreft de vorige in omvang en belangrijkheid. Brieven en Akten zijn weer met een zorgvuldigheid en nauwkeurigheid weergegeven, die ook de strengste critici bevredigen zal.
Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft 27, 2. (N. Paulus.)

Qu'est ce que le moyen-âge? door G. Kurth. 2e éd. 16o. 63 blz. fr. 0.60. (Science et Religion n. 374.)
Kurth weerlegt nog eens de verschillende geschiedvervalschingen omtrent de middeleeuwen, waarvan men in de wetenschappelijke wereld steeds meer de onhoudbaarheid begint in te zien.
Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft 27, 2. (G. A.)

Christliche und jüdische Ostertafeln, door E. Scharr. Berlin, Weidmann. 4o. 197 blz. M. 14.
Scherpzinnige onderzoekingen over de oude Christelijke en Joodsche Paaschlijsten. Er staat nogal iets nieuws in.
Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft, 27, 2. (C. W.)

Charles XII, par Oscar II, roi de Suède. 8o. Félix Juven.
Koning Oscar II van Zweden beschrijft in sobere stijl de geschiedenis van zijn beroemden voorganger. Daar het koninklijk archief hem ten dienste stond, is hij in de feiten zeer exakt.
Revue des deux Mondes, 15 Juni.

Vorgeschichte der französischen Revolution, door Adalbert Wahl. Erster Band. Tübingen, Mohr. 1904. XVI en 370 blz. M. 7.—
Een moedig, leerrijk, boeiend, flink, slechts ietwat jeugdig boek. Schrijver onderneemt het: tegen Tocqueville maar nog meer tegen Taine te bewijzen

dat de twee hoogere standen niet zóó uitermate en alleen aan het uitbreken der revolutie schuldig zijn. Ik geloof dat Wahl over het algemeen aan de oude maatschappij wel wat te veel vergoelijkt, maar daarentegen ook vele algemeen aangenomen stellingen van Taine als onhoudbaar afwijst. Zijn boek is als kunstwerk minder maar als soliede bronnenstudie beter dan zijn illustre Fransche concurrenten.
Literarische Rundschau, 1 Juni.
(Aloys Schulte.)

Bilder aus der Geschichte und Literatur Russlands door Fürst Sergei Wolskonsky, übersetzt von A. Hippius. 2te Ausgabe. Gotha, Perthes, 1905. 318 blz. M. 5.
Dit boek maakt opgang. Schrijver's voorname onbevooroordeelde stelling, zoowel als zijn fijn-rake beoordeeling van menschen en toestanden maken dat alleszins begrijpelijk.
Literarische Rundschau, 1 Juni.
(Fr. v. d. Wengen.)

L'Expansion des Boers, door A. Déhérain. Paris, Hachette.
Een even diepe als onpartijdige studie over de geschiedenis van dat kleine dappere volk van 1795—1852, met name over de stichting der beide republieken Transvaal en Oranje Vrijstaat. Revue Historique, Mei-Juni.

Angélique de Mackau, marquise de Bombelles, et la cour de Madame Elisabeth, door le comte Fleury. Paris, Emile Paul.
Men zal, dit boek lezende, inzien, dat, waar anders Maria Antoinette alle belangstelling tot zich trekt, ook de kring van Madame Elisabeth afzonderlijke studie verdient, ook in 't belang der politieke geschiedenis.
Revue Historique, Mei—Juni.

Manuel d'Assyriologie, door Charles Fossey. Fouilles, écriture, langues, littérature, géographie, histoire, religion, institutions, art. Tome I. Explorations et fouilles, déchiffrement des cunéiformes, Origine et histoire de l'écriture. Paris, E. Leroux, 1904.
Het is 't eerste deel van een groot werk, dat de geheele Assyriologische wetenschap omvatten zal. 't Is wetenschappelijk werk, maar niet overal volledig, zelfs niet overal nauwkeurig.
Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Wissenschaft, Juni.
(F. H. Weiszbach.)

From Paleolith to Motor Car, door Harry Lowerison. Sixteen illustrations, London, A. J. Whiten, 1906. 8o. XII. 211 blz. 3 S. 6 d.
Korte verhalen, om de archeologie en geschiedenis van de prehistorische tijden af tot nu toe te illustreeren. De lectuur is leerzaam en de verhaalde détails juist, voorzoover niet verwrongen door schrijvers socialistische ideeën.
The Antiquary, Juni.

AARDRIJKSKUNDE.

Anthropos, Revue internationale et linguistique. (Directeur P. Guill. Schmidt S. V. O., Maison de Mission St. Gabriel, près Vienne, Autriche). Per Jrg. 15 fr.
Dit Ethnographisch tijdschrift, uitsluitend door Katholieke missionarisssen geschreven zal zeker van zeer gunstigen invloed op de Land- en Volkenkunde zijn.
Le Muséon 7, 1—2.

La Montagne Pelée et ses Eruptions, door A. Lacroix. 4o. 662 blz. 30 pl. Paris 1904. fr. 60.
Prachtband, de resultaten bevattend van de wetenschappelijke Martinique-expeditie, degelijk, helder geschreven en met zeer fraaie en leerrijke afbeeldingen.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 384.
(Sapper.)

Wörterbuch der Ewe-Sprache, door D. Westermann. I Ewe-Deutsch. Berlin 1905. 12 Mk.
Zorgvuldig bewerkt verklarend-woordenboek der aan de Slavenkust gesproken Ewe-taal.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 244.
(W. Planert.)

Nebula to Man, door H. R. Knipe. (London, 1905.)
Een litterarische curiositeit, namelijk een geschiedenis der aarde in verzen, met ideale landschappen enz. uit de verschillende periodes.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 400.
(Supan.)

NATUURWETENSCHAP.

La nature et la vie, door Henry

de Varigny. Paris, Colin, 1905, 356 bl. fr. 3.50.

Stralend in het licht van een helderen stijl is deze uitstekende uiteenzetting der groote vitaliteits-problemen voor alle ontwikkelde lezers geschikt. Het bekende gezag van den schrijver is een waarborg voor de nauwkeurigheid der tallooze en merkwaardige feiten.

Literarische Rundschau, 1 Juni.

Petrogenesis, door C. Doelter. 8o, 256 blz. Braunschweig. Vieweg & Sohn. 1906.

Vooral belangrijk om het vele nieuws over kunstmatige verkrijging van steensoorten en om de op veel feitenkennis gebouwde theoretische beschouwingen.

American Journal of Science, Juni. (L. V. P.)

Höhlenkunde, door W. von Knebel. 222 blz. met fig. Braunschweig, Vieweg & Sohn. 1906.

Schrijver heeft de nieuwste gegevens en theorieën verzameld, over den oorsprong van holen, hun soorten en wat zij bevatten. Het boek is streng wetenschappelijk en toch populair genoeg geschreven, om door niet-vakmannen gelezen te worden.

American Journal of Science, Juni. (L. V. P.)

Die Pflanzenfabel in der Weltliteratur, door Aug. Wünsche. 184 blz. Akademischer Verlag für Kunst und Wissenschaft, Leipzig 1905.

De fabels, in welke planten een voorname rol spelen, worden hier besproken. Het boek is eer voor de letterkunde dan voor de natuurwetenschap van belang.

American Journal of Science, Juni (A. W. E.)

Precis de Chimie physique, door M. Pozzi-Escot, professeur de Chimie a l' Ecole nationale d'agriculture et de médecine vétérinaire de Lima, 231 blz. Paris, Jules Rousset.

Een gemakkelijk en duidelijk boekje, om ook hen, die in Natuur- of Scheikunde nog geen geleerden zijn, te doen kennismaken met het steeds meer onderzochte grensgebied tusschen deze twee wetenschappen.

Journal de Pharmacie et de Chimie, 16 Juni (J. B.)

Die Giganten der Vorwelt, door A. Abels. München, A. Reusch. M. 1.

Dit boekje, populair maar toch op de hoogte van den tegenwoordigen stand der wetenschap, behandelt voornamelijk de groote, nu uitgestorven, diersoorten.

Deutsche Literaturzeitung, 30 Juni.

LETTERKUNDE.

Späte Lieder, door Rudolf von Gottschall. Breslau, Schottländer 1906, 8o. 120 blz. M. 120 blz M. 2.

Von Gottschall heeft op 83 jarigen leeftijd zijn eeuwig jong dichterlijk talent behouden.

Die Schöne Literatur, 30 Juni.

Gedichte, door Ansgar Albing, Freiburg, Herder 1905. 8o. 172 blz. M. 2. geb. M. 2.70.

Onder dit pseudoniem verbergt zich Mgr. Paul de Mathies, pauselijk geheim-kamerheer. Echt dichter is hij niet, maar men leest toch met pleizier zijn keurige taal en fijn beschaafde geestigheden.

Die Schöne Literatur, 30 Juni.

De la mort à la vie door Albert Birot. Messein. Paris. 1 franc.

Rijke verzameling van hiatus ten dienste van eenige idees zonder verheffing (M. L.)

Mois litt. et pitt. Juli 1906.

L'Adolescence inquiète door Jacques Bompard. Plon-Nourrit. Paris 3 fr. 50.

De dichter schijnt te meenen dat immoraliteit noodzakelijk is om mooie verzen te leveren. (M. L.)

Mois litt. et pitt. Juli 1906.

La Dame aux Songes door Schneeberger. Sansot. Paris. 2 francs.

Het geloof ontbreekt; de dichter laat zich slechts inspireeren door zijn eigen ziel, zegt hij. Vandaar misschien het vage en onbestemde in zijn verzen en berijmd proza? (M. L.)

Mois litt. et pitt. Juli 1906.

Des petits pas sur la pelouse door Georges Gaudien. Bibliothèque de Poésie. Toulouse.

De dichter gaat stil zijn gang of hij dichterlijke gedachten en beelden vindt of niet. (Emmel).

Mois litt. et pitt. Juli 1906.

Rythmes, door Hennequin, 91 rue Lecourbe. Paris.

Moeilijk te apprecieeren verzen. Velen zullen er behagen in scheppen, maar niet allen; zij zijn te gezocht en te naturalistisch. (M. L.)

Mois litt. et pitt. Juli 1906.

Le poéme de la grande armée door Gaston Armelin. Flammarion. Paris, 3 fr. 50.

De gedachten zijn in alle opzichten loffelijk. Hier en daar zwakke passages, die te vergeven zijn, want het is een werk van langen adem. (M. L.)

Mois litt. et pitt. Juli 1906,

Paul Warncke: Fritz Reuter Waans hei lewt und schrewen het. Mit velle Biller. 2te Aufl. 320 blz. Stuttgart Deutsche Verlagsanstalt 1906. M. 7.—

Levendige levensbeschrijving van Fritz Reuter in zijn eigen dialekt. Het boek is mooi, en dit heeft te meer waarde, als uit breedvoerige bronnenopgave blijkt, dat de waarheid er niets bij heeft ingeboet.

Literarische Rundschau, 1 Juni.

Pensées chrétiennes et morales de Bossuet, par Victor Giraud.

Den Bossuet der *Oraisons funèbres* kent iedereen. De uitstekende uitgave van Giraud zal zeker de kennismaking bevorderen met den al te weinig bekenden Bossuet der *pensées*.

Le Correspondant, 25 Juni.

Die Hellenische Kultur dargestellt von F. Baumgarten, F. Poland, R. Wagner. Berlin und Leipzig. B. G. Teubner 1905. 474 blz. M. 8, geb. M. 12.

Dit werk is bestemd voor ruimeren beschaafden kring en voor de hoogste klassen der Gymnasia, maar zal ook zelfs door vakmannen zeer interessant gevonden worden.

Historische Zeitschrift, Juni (Bruno Keil).

Die deutsche Lyrik in den letzten fünfzig Jahren, Bernhard Gaster. Wolfenbüttel, Heckners-Verlag, 1905, 8o, 314 blz., mit Bildnissen. M. 6.

Deze rijke verzameling van lyrische gedichten, waaronder betrekkelijk weinig waardelooze, moet dienen, om het publiek wat meer smaak in lyriek te doen krijgen. Van elken dichter wordt een korte biographie gegeven.

Deutsche Literaturzeitung, 23 Juni.

KUNST.

Brunn-Bruckmanns. Denkmäler griechischer und römischer Sculptur, fortgeführt und unter Mitwirking von Fachgenossen mit erläuternden Texten versehen durch Dr. Paul Arndt. München, Verslagsanstalt F. Bruckmann, 1906. Tafeln Nr. 551—600 nebst Texten und Register, Fol.

De nieuwe serie van dit groote werk, dat zich ten doel stelt de voor de kunst belangrijke beeldhouwwerken der oudheid in photographie uit te geven, bevat een geheele reeks van niet of bijna niet bekende kunstwerken eerste klas. Ook de verklarende tekst is een verbetering.

Deutsche Literaturzeitung, 23 Juni.

Les incrustations décoratives des cathédrales de Lyon et de Vienne door Lucien Bégule. Recherches sur une décoration d'origine orientale et sur son développement dans l'art occidentale du moyen âge. 1905. Paris, A. Picardet fils. Lyon, A. Rey & Co.

De volledige geschiedenis van oorsprong en ontwikkeling der Mosaiekkunst is het doel van dit keurig en boeiend geschreven en van uitstekende afbeeldingen voorziene werk.

Zeitschrift für bildende Kunst, Juni.
(Adolf Zeller-Darmstadt.)

Dr. Heinrich Bergner: Handbuch der kirchlichen Kunstaltertümer in Deutschland. Mit 9 Tafeln in Farbendruck und Autotypie sowie 500 Textabbildungen. Lex. 8o. 620 blz. Leipzig, Tauchnitz. 1905. M. 28.—.

Een leermiddel, dat ter inleiding in de christelijke kunst-archeologie, aan geestelijken zoowel als leek, niet dringend genoeg kan aanbevolen worden.

Literarische Rundschau, Juni.
(Dr. Jos. Sauer.)

Rembrandt und seine Zeitgenossen, door Wilhelm Bode. Leipzig, E. A. Seemann. M. 6. geb. M. 9.

Het regent dezer dagen Rembrandtboeken, waarvan weinige lang zullen leven. Dit boek echter heeft, zooals

alle werken van den bekenden kunstkritikus Bode, een blijvende waarde.
Kunstchronik, 29 Juni.

MUZIEK.

Les Musiciens célèbres. Nouvelle série: Glück, Schumann, Hérold. 3 vol. illustrées. kl. 8o. H. Laurens.

Deze verzameling, hoewel nieuw, wordt reeds algemeen gewaardeerd. Reeds vroeger verschenen biographieën van Listz, Rossini en Gounod.
Revue des deux Mondes, 15 Juni.

P. Raphael Molitor: Der Gregorianische Choral als Liturgie und Kunst. Hamm in W. Breer & Thiemann 1904. 20 blz. 50 pf.

Met dankbaarheid waardeeren wij deze brochure die niet alleen om haren inhoud, maar ook om hare alleszins waardige taal ten volle verdient te worden ingevoegd in den eerekrans, waarmede men weldra de aloude koraal gaat kronen.
Literarische Rundschau, 1 Juni.
(P. Klein.)

Der Gregorianische Gesang. Eine Studie über die Echtheit seiner Tradition. Graz. Styria 1904. 206 blz. M. 3.60.

Doel van dit degelijke boek is: den inhoud der pauselijke breve *Nos quidem* aan Abt Delatte van Solesmes te verklaren, in historisch, palaeographisch en aesthetisch opzicht te verdedigen, en zoodoende het bewijs te leveren, dat de melodie en vrije rhythmus op St. Gregorius teruggaan en aesthetisch eigenlijk alléén te verdedigen zijn.
Literarische Rundschau, 1 Juni.
(P. Klein.)

P. Coelestin Vivell O. S. B.: Die liturgische und gesangliche Reform des hl. Gregors d. Gr. Seckau in Steiermark, Gregoriusverlag, 1904, 60 blz. 80 pf.

Van de wereldomvademende werkzaamheid van den Paus wordt in dit boekje slechts ééne zijde belicht: zijn werk als reformator der Roomsche liturgie. Hem wordt de eerenaam van „Vollender" in dezen gevindiceerd.
Literarische Rundschau, 1 Juni.
(P. Klein.)

KORTE INHOUD VAN ROMANRECENSIES UIT VERTROUWBARE KATHOLIEKE TIJDSCHRIFTEN.

FRANSCH.

Quatre fleurs du Paradis, door E. Lanusse, Desclée, Lille, 1905 142 p. in 8o. fr. 1,50.

De levensgeschiedenis van vier vrouwen uit den laatsten tijd: inderdaad heiligheidsbloemen voor het paradijs.
Civiltà. 19 Mei.

Misette, door Pierre d'Arlay, Henri Gautier, Paris. 3 francs.

Voorbeeld van christenmoed in tegenspoed. (E. G.)
Mois litt. et pitt. Juli 1906.

Le courage d'aimer door Henri Davignon. Plon-Nourrit, Paris. 3 fr. 50.

Sympathiek geschreven; edele en moedige karakters. Al te jeugdige lezers moeten echter dit boek liever ter zijde leggen. (J. J. A.)
Mois pitt. et litt. Juli 1906.

Midi à quatorze heures door La Bruyère. Henri Gautier, Paris 3 fr.

Nuttige lessen, op humoristische wijze aan den man gebracht. (E. P.)
Mois litt. et pitt. Juli 1906.

Rêves et réalité door Marie de la Chennette. Lethielleux, Paris.

Fijne psychologische studie; opwekkend voorbeeld van geloof en gezond verstand om de moeielijkheden des levens door te worstelen. (Ch. d'A.)
Mois litt. et pitt. Juli 1906.

Terre promise, door Donal Mario. Henri Gautier. Paris, 2 francs.

Tegenspoed drijft de familie uit het Parijsche leven naar.... Ferrières. Door toewijding en plichtbesef wordt dit ballingsoord een waar «Terre promise.»
(E. G.)
Mois litt. et pitt. Juli 1906.

Les Jours de Cristal, door Julie Lavergne. Taffin-Lefort. Sille, Paris. 8o., 314 blz. 3 fr. 50.

Lieve frissche en onschuldige novellen.
Études 20 Juni, (Raymond de Saint-Laurent.)

Quand le dormeur s'éveillera, door H. G. Wells; traduction Daray et Kasakiewicz, 18o, Paris. Sociéét du Mercure de France.

De roman speelt op het eind van de 21ste eeuw. De maatschappij is materieel vooruit, moreel achteruitgegaan; en het volk, zonder hoop wijl zonder geloof, leeft in een industrieele hel onder de verdrukking van rijke en geleerde atheïsten.

Le Correspondant, 25 Juni.

Le Mensonge du féminisme, door Théodore Joran, 12o, Jouve.

De antifémist van Joran gaat wél wat te ver (tot zelfmoord toe), maar men vindt veel waarheden onder zijn vermakelijke paradoxen.

Le Correspondant, 25 Juni.

Pierre le Rohu: La Faillite de Jacques Leblay, Paris, Perrin 1905.

Yves le Querdee: Le Fils de l'Esprit. Paris, Lecoffre 1905.

Armand Praviel: Péché d'Aveugle. Paris, Ferrin 1905.

d'Hennezel: L'Entrave Paris, Perrin 1905.

E. Daudet: Le Partage de l'Enfant, Paris, Tasquelle I905.

Mme Bentzon: Constance, Paris, Hachette 1905.

Alle gezond christelijke romans met gezond christelijke ideeën.

Litterarische Rundschau, 1 Mei, (J. Calvet.)

DUITSCH.

Führer durch die Jugendliteratur. Ratgeber für Bibliotheksvorstände und Eltern, redigiert von Jos. Karlmann Brechenmacher. Stuttgart 1906. Kath. Schulverein für die Diözese. Rottenborg, 1e Heft, 76 blz. in 8o 75 Pfennig.

De volgorde der boeken is naar den leeftijd der lezers voor wie ze gegeschikt zijn volgens de beginselen eener verstandige christelijke paedagogiek. Dus voor al onze jongensbibliotheken.

Literarische Rundschau, 1 Mei.

Heldenjugend, door Albert M. Boegle. 2 Bndchen. VIII en 198, 186 blz. Münster in W. Alphonsus Buchhandlung. Prijs elk geb M. 1.50.

Frissche en pakkende schets van 21 jongens- en jongelingen-levens uit den allerlaatsten tijd. Jammer dat het allemaal aristokratische jonge heeren zijn. Van den anderen kant maakt dit evenwel de boekjes voor sommige kringen uitnemend toepasselijk.

Literarische Rundschau, 1 Mei.

Jost Seyfried, door Cäsar Fleischen. Ein Roman in Brief- und Tagebuchblättern. 2 Bnde. Berlin. Fleischel & Co. 1905. M. 6.

Jost Seyfried is en heet roman, alleen om eenige gelijkheid in vorm, feitelijk is het één groot gedicht, deels in poëzie, deels in proza. De inhoud laat zich in weinig woorden samenvatten: wat gevoeld, gedacht en bedacht werd in droeve en blije uren, hier en daar sterk pantheïstisch getint. Toch is het voor onderlegde volwassenen een frisch adelend boek. Fleischlen heeft als reeds zoovele talenten, het eenzijdig naturalisme met dit boek vaarwel gezegd.

Literarische Rundschau, 1 Mei.

(M. Dyroff.)

ENGELSCH.

Pearl, door Olive Katharine Parr. London and Edinburgh, Sands.

De naam van Katharine Parr op een titelbladzijde zien is zekerheid hebben, dat een boek onschuldig is.

The Tablet, 15 Juni.

The Master of Pinsmead, door Algernon Gissing. London, Long.

Zeer goed opgezette maar zonder slot eindigende novellen. Elk lijkt wel het eerste hoofdstuk van een roman.

The Tablet, 30 Juni.

TIJDSCHRIFTEN.

ALGEMEENE.

De Katholiek. Juli 1906.

Remyrandt's eeuwfeest, door A. M. C. van Cooth. Electrophysische hypothesen, door A. F. J. Beukers. De St. Nicolaas-kerk van Jutfaas en „Kunst van onzen tijd", door J. J. Graaf. Te laat, door fr. M. Vreeswijk, O. F. M. Nieuwe uitgaven.

†Dietsche Warande en Belfort. Juni 1906.

Van Eeden's Ellen, een Lied van

de Smart door T. Bruce. De Visschers van de Panne, door E. Vliebergh. Kunstprincipes, door Om. K. de Laey. Verzen, door Felix Timmermans. Frederik de Groote van Zwaben, door A. W. De Lemmensschool te Mechelen, door J. v. N. Letterkundige Kroniek Wetenschappelijke Kroniek. Inhoud van Tijdschriften. Boekennieuws.

Onze Eeuw, Juli 1906.
Uit Rembrandt's Leidschen tijd, door Dr. W. Martin. Noortje Velt, door Jacquelina E. v. der Waals. (I). De voorgeschiedenis van de Russische Doema, door F. G. Kramp. Verzen, door Edward B. Koster. Post Festum. (Mozartiana) door Dr. J. de Jong. Onze Leestafel.

De Gids, Juli 1906.
Rembrandt, door Jozef Israëls. Rembrandt's verwarde zaken, door Jan Veth. Verzen voor een doode, door Hélène Lapidoth Swarth. Kunstenaarsleven, door Is. Querido VIII. Oud- en nieuw grieks volksgeloof, door Dr. D. C. Hesseling. Geschiedenis, door Dr. H. T. Colenbrander. Fragment, door L. H. Grondijs. Het leesboek der lagere school, door T. van Buul. Het tijdschrift der fransche symbolisten, door Mr. J. N. v. Hall. Muzikaal overzicht, door Mr. Henri Viotta. Parlementaire kroniek.

†**Etudes,** 20 Juni 1906.
Les élections épiscopales en France avant les concordats, door Jules Doizé. «Il Santo». Le roman de l'évolutionnisme Théologique, door Joseph Ferchat. Pourquoi Jesus-Christ a parlé en paraboles, door Alfred Durand. Frédéric le Play, door Hippolyte Prélot. Les associations cultuelles en Prusse, door Paul Bernard. Un parasite de l'érable door Léon Deshayes. «Science et Apologétique,» door Robert d'Esclaibes. Bulletin d'art et d'archéologie, door Gaston Sortais. Revue des livres. Notes bibliographiques. Evénements de la quinzaine. Table du tome. 107.

†**Le Correspondant,** 25 Juni 1906.
La réorganisation militaire après 1866. Napoléon III et Niel I, door Emile Oilivier. Démocratie et égalité I, door G. de Lamarzelle. Dans l'ouest Irlandais, door L. Paul-Dubois. Les primaires. Roman V (fin) door Léon Daudet. Bizerte, door Louis Tarcenay. Autour de l'ame féminime, door Max Turmann. Une petite-nièce de Corneille et Voltaire, door Louis Gellée. La lutte pour la santé, door Mgr. Herscher. Newman et Manning. (A propos du dernier livre de M. Thureau-Dangin) door de Lanzac de Laborie. Les oeuvres et les hommes, door Edouard Frogan. Chronique politique, door Auguste Boucher. Bulletin Bibliographique.

†**La Quinzaine.** 16 Juni 1906.
Saint Catherine de Sienne, door Lucie Félix-Faure-Goyaud. Histoire de l'Avenir. I. La fondation, door Charles Boutard. La Mésengère. Profils d'enfants, door Myriam Thelen. Vigny, door Henry Gaillard de Champris. Les Bourbons avant 1815. Les Bourbons errants III, door Gilbert Stenger. Art et littérature. Henrik Ibsen, door Raoul Narsy. Chronique dramatique „Paraître", door Emile de Saint-Auban. Chronique politique, door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.

Revue des deux Mondes. 15 Juni 1906.
La révolution d'Espagne (1868): prim, Napoléon III, Bismarck, door Emile Ollivier. Le tsarisme et les partis révolutionnaires, door M. J. Bourdeau. La vie finissante (première partie), door L'Espinasse-Mangenet. Lettres écrites du sud de l'Inde, door M. Maurice Maindron. Les derniers jours du Canada, Français, A propos d'un livre récent, door Henri Lorin. Le premier exil de Mme de Staël, door Paul Gautier. Revue littéraire. Le théâtre d'Ibsen, door René Doumic. Revues étrangères, door M. F. de Wijzewa. Chronique de la quinzaine. Histoire politique, door Francis Charmes. Bulletin Bibliographique.

—— 1 Juli 1906.
La duchesse de Bourgogne et l'allianee savoyarde. Le duc de Bourgogne au conseil, door d'Haussonville. Les paysagistes et l'étude d'après nature, door Emile Michel. La vie finissante, door L'Espinasse-Mongenet. Machiavel et le machiavé-

lisme II. Comment s'agrandit et se ruine le prince. Catherine sforza, door Charles Benoist. Le conflit anglo-turc, door René Pinon. Thomas Hardy et son oeuvre, door Firmin Roz. La statue sonore de memnon, door P. Hippolyte Boussac. Chronique de la quinzaine, histoire politique, door Francis Charmes. Bulletin Bibliographique.

The Month. Juli 1906.
Holy communion in the early church, door Edward King. Extracts from the papers of a pariah. VIII, IX, door R. H. Benson. The immovable, door Jan de Geollac. The bishop of Bristol on the "forgeries" of cardinal Vaughan, II, door Herbert Thurston. A pilgrim of eternity, II. The Art of Controvert, door M. N. The deserted convent, door Gallienne Rôbin. Lois. Chapters I—IV, door Emily Hickey. The "Young person" and her books, door J. M. Stone. "Latin for Girls", door M. R. Flotsam and Jetsam. Reviews. Literary record.

BIJZONDERE.

†**Nederlandsche Katholieke Stemmen.** 15 Juni '06.
Acta S. Sedis. Litterae Apostolicae. S.S. Pius X, laudat opus "Theologiae moralis" R. P. Jos. Aertnijs C. ss. R. De ratione studiorum S. Scripturae in Seminariis Clericorum. Ex. S. Congregatione Indicis. Ex. S. Rituum Congregatione. De colore stolae in danda Absolutione generali. De numero Collectarum et de administranda. S. Communione post Missam cantatam. De Nieuwe Kerkelijke Boekenwet XI. Over couranten, bladen en periodieken door L. V. Het wijden van devotionalen, door Bas. van Kesteren, Ord. Carm. Miscellanea. Nieuwe aflaten. Aflaat-Kruisjes in het doodsuur door A. C. M. S. Pius X over volksuitgaven van den Bijbel. Nieuwe uitgaven.

†**Revue Thomiste.** Mei—Juni 1906.
La Crédibilité (2e partie): Les problèmes (Suite) door T. R. P. Gardeil. La doctrine de saint Clément de Rome sur la personne et l'oeuvre du Christ. (2e art.) door R. P. Montagne. Dominique Soto au Concile de Trente et contre le protestantisme, door R. P. Aimé Viel. Le sens littéral des Ecritures, d'après saint Thomas d'Aquin door R. P. Blancke. La vie scientifique: P. M. Cambridge theological. Essays, bij Dr. H. B. Snoeke. Revue Analytique des Revues. Notes bibliographiques.

Tijdschrift voor Strafrecht. Dl. XVIII afl. 2
De revisie-wet 1899 in de praktijk, door Mr. H. de Bie Jz. Vrijheidsberooving en mishandeling, door Mr. J. C. Roosenburg. Rechtmatige uitoefening van bediening van politiebeambten. Enkele opmerkingen de iure constituto en de lege ferenda, door Mr. W. A. E. van Os. Art. 5 der wet van 1 Juni 1865 (Stbl. No. 66). regelende de uitoefening der geneeskunst, door Dr. G. W. Bruinsma. De berechting van strafzaken tegen kinderen door Mr. L. Ch. Besier. Strafrechtelijke Bibliographie (15 Maart —15 Mei 1906) door Louis D. Petit.

Geschiedkundige Bladen. Augustus 1906. Joachim George Le Sage ten Broek (1806—1906, door H. A. van der Biezen, Ord. Praem. Het oudste bekende verwantschapsysteem nader toegelicht, door Dr. J. Rutgers. Kloosters, door Adriaan van Oordt. Aemstellandensia IX, 't Huys ten Aemstel: wie bouwde het? door J. C. van der Loos. André Martinet, Leopold Ier et l'Invention française en 1831, door H. W. E. Moller. Tijdschriften. Boekelijst.

NIEUWE BOEKEN.

GODSDIENST.

Joh. Laur. Janssen C. SS. R. Geschichte und Kritik im Dienste der «Minus-probabilis.» Antwort an P. V. Cathrein S. J. 8o, 78 blz. Paderborn. F. Schöningh. M. 1.

Dr. Jos. Lehner: Der Willenszustand des Sünders nach dem Tode. Nach Thomistischen Prinzipien dargestellt. gr. 8o, IV, 160 blz. Wien. H. Kirsch. M. 3.

J. Waterreus pr.: De antichristelijke leer der theosophie. Haarlem, H. G. van Alfen. 8o. 60, 2 blz. f 0.35.

Prof. G. Halm S. J. Die Probleme der Hysterie und die Offenbarungen

der heilige Therese. Deutsch von Paul Prina 8o. 195 blz. Leipzig, J. Zeitler M. 2.50.

Francis Gigot: Special Introduction to the study of the old Testament. New York, Benziger. 8. S.

Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum, editum consilio et impensis academiae litterarum Caesareae Vindobonensis. gr. 8o. Wien. F. Tempsky. Leipzig, G. Freytag. Vol. XXXXVII, Quinti Septimi Florentis Tertulliani opera. Ex recensione aemilii Kroymann. Pars III, XXXVII, 650 blz. M. 20.

Dom Columba Edmondsa O. S. B. The early Scottish Church. Its Doctrine and Discipline. $ 1.60.

Prof, Paulus Schillinsky O. S. B.: Leichtfaszliche Christenlehrpredigten für das katholische Volk. Umgearb. von Engelb. Gill. O. S. B. 2. Bd: Von der christlichen Hoffnung und Liebe. IV, 310 blz. gr. 8o. Graz. U. Moser M. 3.60.

Prof. Jos. Weinhofer: Predigten über das Allerheiligste Altarsakrament, die alle verstehen und die meisten brauchen können 2., verb. Aufl. VI, 254 blz. gr. 8o. Graz, U. Moser M. 2.40.

WIJSBEGEERTE.

Dr. C. Willems: Institutiones philosophicae. Vol. I. Continens logicam, criticam, ontologicam XX. VIII, 578 blz. gr. 8o. Trier, Paulinus-Druckerei. M. 7.

Dr. B. J. H. Ovink: Overzicht der Grieksche wijsbegeerte. 2e druk. Amsterdam, A. Versluys. 8o. IV, 164 blz. f 0.60; geb. f 1.—.

Emil Kraepelin: Über Sprachstörungen im Traume. Leipzig, Wilhelm Engelmann. gr. 8o. M. 3.

Verhandelingen van de Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding. Per nr voor België: 25 centiemen, voor Nederland: 15 cent.

No. 84. *René Ooms*: Over het schoone.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Politieke Studiën. Uitgegeven onder toezicht van Mr. P.J.M.Aalberse. Ie serie. Leiden. Uitgevers-vennootschap „Futura". 8o. Per serie (6 dln.) f 3.—

6. *W. S. Lilly.* Democratie en Kiesrecht. Met een inleiding van Mr. P. J. M. Aalberse. 124 blz. f 1.90.

Glaube und Wissen: kl. 8o. München, Münchener Volksschriften Verlag. Jedes Heft M. 0.50.

8. *Prof. Dr. Frz. Walter*: Kapitalismus, Sozialismus und Christentum. 112 blz.

9. *H. A. Krose S. J.* Religion und Moralstatistiek. 94 blz.

C. Savelberg: De l'alimentation rationelle et économique des classes ouvrières. Bruxelles. J. B. Willems-Van den Borre. 8o. 1 fr.

Prof. Dr. F. Meili: Das internationale Civielprozesrecht auf grund der Theorie, Gesetzgebung und Praxis. 3. Fl. (Schluss) blz. 437—603. gr. 8o. Zurich, Art. Institut Orell Tüssli. M 5.

J. Stoffel: De beteekenis van de jongste verkiezingen in Engeland. Amsterdam, S. L. van Looy. 8o. 11, 48 blz. f 0.50.

W. Hunt, and R. L. Poole: The political History of England. Vol. I. New-York. (In 12 deelen compleet) 2.60 doll.

GESCHIEDENIS.

I. Tchernoff: Le parti républicain au coup d'état et sous le second empire. Paris, 8 fr.

Pr. K Ginzel: Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie. Das Zeitrechnungswesen der Völker. I. Bd. Zeitrechnung der Babylonier, Mohammedaner, Perser, Inder, Südostasiaten, Chinesen, Japaner und Zentralamerikaner. Mit 6 Fig. und 1 Karte, XII, 584 blz. 8o. Leipzig, J. C. Hinrichs. M. 19, geb. M. 22.

LAND EN VOLKENKUNDE

Dr. C. Snouck Hurgronje, The Achehnese. Translated bij the late A. W. S. O'Sullivan, with an index bij R. J. Wilkinson. Leiden, E. J. Brill. gr. 8o, 2den, XXIII, 439, V, 384 blz. f 17. 50 geb. f 19.25.

Arnold van Gennep: Mythes et légendes d'Australie. Études d'ethnographie et de sociologie. Paris, E. Guilmoto. 8o. 5 fr.

NATUURWETENSCHAP.

Ludwig und **Karl Linsbauer**: Vorschule der Pflanzenphysiologie. Eine experimentelle Einführung in das Leben der Pflanzen XIV, 255 blz. M. 96 Abbildungen. gr. 8o. Wien, C. Konegen. M. 5 50, geb. M. 6.50.

Dr. Hans Löschner: Über Sonnenuhren. Beiträge zu ihrer Geschichte und Konstruktion nebst Aufstellung einer Fehlertheorie. 2. Ausg. 165 blz. M. 72 Abbildungen. gr. 8o. Graz, Leuschner D. Lubensky. M. 7.50.

GENEESKUNDE.

H. Diels: Die Handschriften der antiken Aerzte S. Fl. Hippokrates und Galenos. Berlin, Georg. Reimer. 8o. M. 8.

Prof. Dr. J. Schoondermark: Een bacteriologische les aan leeken. Amsterdam, W. B. Moransard. 8o. 83 blz. M. 13 pltn. gecart. f 1.50.

Prof. Dr. Rud. Kobert. Lehrbuch der Intoxicationen. 2. durchweg neu bearb. Aufl. II Bd: Spezieller Teil. 2. Hälfte blz. 401—1298. M. 94. Abbildungen. 8o. Stuttgart, F. Enke. M. 18.

Prof. Dr. Ernst Romberg: Lehrbuch der Krankheiten des Herzens und der Blutgefässe. XII, 548 blz. M. 53 Abbildungen. 8o. Stuttgart, F. Enke. M. 13. geb. 14.40.

Prof. Dr. Thdr. Billroth: Die Allgemeine chirurgische Pathologie und Therapie in 51 Vorlesungen. 16. Aufl. Berlin. Georg. Reimer. 8o. M. 15. geb. M. 17.

H. K. Poot: Gedichten. (Letterkundige bibliotheek voor katholieken). Tilburg, Tilburgsche Handelsdrukkerij. 8o. Dl. 21, 79 blz. f 0.50. Dl. 22, 99 blz. f 0 60.

LETTERKUNDE.

Dr. H. Bavink: Bilderdijk als denker en dichter. Kampen, J. H. Kok. 8o, 221 blz. f 2 25; geb. 2.90.

J. Koopmans: Letterkundige studiën. Amsterdam, W. Versluys. 8o.

I. Hooft als alegorist. — Vondel als christen-symbolist. VIII, 317 blz. f 2.75. geb. f 3.25.

Adolphe Brisson. Le théatre et les moeurs. Paris, Ernest Flammarion. 18o. 3 fr. 50.

Adolf Bartels: Handbuch zur Geschichte der deutschen Literatur. Leipzig, Eduard Avenarius. 8o. M. 5; geb. M. 6.

Maurice Francis Egan. The gost in Hamlet and other Essays in comparative Literature. $ 1.

Homeri Carmina. Cum prolegomenis et annotatione critica tertium ediderunt J. van Leeuwen, J. F. et M. B. Mendes da Costa. Lugduni Batavorum, apud A. W. Sijthoff.

I Ilias. Pars 1. Carm. I—XII. Editio major. 8o. (23^5 × 15) LVII, II, 266 blz. m. 5 facsim. f 1.60.

I Ilias. Pars 1. Carm. I—XII. Editio minor. 8o. (20 × 13^5). III, 260 blz. f 1.30.

Olgerd von Brunegg: Der Kantor von Streufdorf. Epische Dichtung in 15 Gesängen. 8o. VIII, 212 blz. Dresden, E. Pierson. M. 1 50, geb. M. 2 50.

Erwin Ostra: Die Geheimrätin. Charakterstück in 3. Aufzügen. 8o. 94 blz. Halle, Wischan und Burkhardt. M. 1.

André Corhis: Gemmes et moires. Poésies. Paris, Eugène Fasquelle. 18o. 3 fr. 50.

ROMANS EN NOVELLEN.

Regina: Op school en thuis. Oorspronkelijke novelle. Nijmegen, Malmberg. 8o, 157 blz. met 3 pltn. f 0.75; geb. f 1.25.

L. van Arkel: De kruisvaarder van Tortona. Vrij naar het Fransch, met 3 pltn. Nijmegen L. C. G. Malmberg. 8o. 216 blz. f 0,75 geb. 1 25.

Frans Betten S. J. Paul Springer. Vrij naar het Duitsch door J. J. Schreuders, met pltn. Nijmegen, L. C. G. Malmberg. 8o. 287 blz. f 0.75 geb. 1 25.

Leesbibliotheek voor christelijke huisgezinnen. 51e jrg. 's Hertogenbosch, Maatschappij de «Katholieke Illustratie». 8o. Per jrg. (12 nrs.) f 2.50.

9. *Ludovic Halévy*: Pastoor Constantin. Naar het Fransch. 1e dl. (95 blz.)

André Couvreur: Le fruit. Roman. Paris, Plon-Nourit & Cie. 16o 3 fr. 50.

Gräfin Eva von Baudissin: Eine glückliche Hand. Roman. Dresden, Heinrich Minden. 8o. M. 4. geb M. 5.

Wilhelmine von Hillern: Ernst der Seele. Roman. 5. Aufl. VIII, 482 blz. 8o. Berlin, O. Janke M. 4.

Rob Reinert: Der Weg zur Sonne. Roman. VIII, 206 blz. 8o. Wien, Akadem. Verlag. M. 3.

Tolstoi's leven, bewerkt door P. BIROEKOFF. Geautoriseerde vertaling naar het Russische handschrift door Emma B. van der Wijk. Met afbeeldingen. Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon.

Niemand was tot het schrijven van Tolstoi's leven beter in staat dan Biroekoff. Jaren lang heeft deze in de onmiddellijke nabijheid van Tolstoi, zijn onderwijzer, gewoond, en uren, soms heele dagen in diens huis doorgebracht. Buitendien ontving hij van den meester verschillende autobiographische aanteekeningen, terwijl ook de brieven en werken van- en de geschriften over Tolstoi een rijke stof leverden.

De biographie zal in drie deelen compleet zijn. Het nu verschenen eerste deel bevat de afkomst van Leo Tolstoi en 't eerste tijdperk van zijn leven tot het huwelijk: 1828—1863. De uitstekende levensbeschrijver laat bij voorkeur het woord aan Tolstoi zelf, aan diens bloedverwanten, vrienden, bekenden, en rangschikt zóó de feiten, dat zij een scherp licht doen vallen op den mensch. Aldus rijst vóór ons een duidelijk beeld van Tolstoi's karakter en innerlijke ontwikkeling, en dit beeld openbaart reeds wie de man later zal zijn: een revolutionair, die aan de menschheid redding en heil predikt *buiten* den bovennatuurlijken godsdienst.

Tolstoi werd opgevoed in 't Russisch-orthodoxe geloof. Spoedig keert hij zich van alle positief geloof af. Hij is nog een knaap en het scepticisme sleept hem al mee, en hij vindt het „zeer aannemelijk" dat er geen God bestaat. Hij leest Voltaire wiens bijtende spot met 't heiligste hem vermaakt. Den ergsten invloed ondergaat hij van den ongeloovigen Rousseau. „Ik heb — zoo schrijft hij later — den geheelen Rousseau gelezen, alle 20 deelen. Hij heeft mij in verrukking gebracht, — meer nog, ik heb hem vergood. Toen ik 15 jaar oud was, droeg ik in stede van een kruis op de borst, een medaillon om den hals met zijn portret. Vele bladzijden uit zijne werken staan zóó diep in mijne ziel gegrift, dat het mij toeschijnt of ik ze zelf geschreven heb." Zestien jaar zijnde bezoekt hij geen kerk meer, laat hij het bidden na. Zijn eenig, oprecht geloof in dezen tijd is 't vertrouwen in de zelfvolmaking, maar ondanks dit vertrouwen geeft hij zich tien jaren lang aan alle ondeugd over. Op 27-jarigen leeftijd schrijft hij in zijn dagboek: „Een gesprek over de Godheid en het geloof heeft mij op een groot, machtig denkbeeld gebracht, en ik voel mij in staat aan de verwezenlijking daarvan mijn leven te wijden. Dit denkbeeld is de

grondlegging van een nieuwen godsdienst, in overeenstemming met de ontwikkeling van het menschdom: den godsdienst van Christus, maar gezuiverd van dogma en mysticisme: een praktischen godsdienst, die geen gelukzaligheid belooft in de toekomst, maar gelukzaligheid geeft op aarde." Inderdaad zal de verwezenlijking van dit denkbeeld het ideaal zijn, waaraan Tolstoi in de tweede helft zijns levens zich wijden gaat.

Biroekoff is de samenstelling van zijn boek begonnen „met eerbiedigen schroom". Eene biographie van den „grooten ouden man" scheen hem een „heilig werk" en zóózeer maakte dit allengs zijne belangstelling gaande, dat hij het thans bij de gedeeltelijke voleinding fier noemt: „het Werk van mijn leven." Wij deelen die bewondering voor Leo Tolstoi niet! Hij bezit zeker een machtig schrijverstalent. Zijn boeken geven enkele rijk-schoone ideeën te genieten. Zijn streven naar volmaking der menschheid blijkt onvervaard. Maar dat streven draagt een merk van satanischen hoogmoed. Het durft bekampen de Openbaring Gods en het door God gestelde Gezag. Daarom is het ijdel, dwaas, zondig. En daarom ook keuren wij ten slotte de vertaling af eener biographie, door Bikoeroff bestemd, om als wereld-hervormer den man te doen huldigen, die, laat het zijn onbewust, de grondslagen van 't waarachtig volksgeluk te verwoesten poogt.

W. DE VEER S. J.

F. X. Wetzels Volksboekjes I. MANNENWERK.
II. VROUWENWAARDE.
III. VISCH NOCH VLEESCH.

Deze boekjes hebben de verdienste hoog philosophische beginselen in gewoon populairen vorm weer te geven. Smakelijke verhaaltjes wisselen af met duidelijke stellingen vol gezonde levenswijsheid. De bewijzen zijn degelijk in haar eenvoud; terwijl hier en daar een pittige spreuk of een aardig rijmpje met succes den dienst vervult eener goedgekozen kruiderij. Alles te zamen een gezond en smakelijk maaltje, dat er vanzelf ingaat en den gebruiker goed doet.

Numero I beschouwt den man vooreerst als Man, daarna als Vader en eindelijk als Staatsburger.

II. Als Man is hij verplicht tot den arbeid, „hetzij deze hem het zweet op het breede voorhoofd doet parelen, hetzij hij den geest uitput en de edelste levenssappen verteert."

Het is goed, dat de stoere werkman er nu en dan eens op gewezen

wordt, dat „geestesarbeid ook arbeid" is en dikwijls meer inspanning vordert, dan het werk onzer handen. Die geestelijke wist het den „brommer" van blz. 8 heel aardig aan z'n verstand te brengen.

De tweede plicht van den man is de spaarzaamheid, wel degelijk te onderscheiden van gierigheid en geldzucht. Onder de nuttige wenken daaromtrent in het tweede hoofdstuk gegeven wil ik slechts als voorbeeld aanhalen: „Als je iets wilt koopen, vraag dan niet: *kan ik het gebruiken* maar: *kan ik het missen.*"

Waar gesproken wordt over het drankgebruik, — want hoe zou dat op den dag van vandaag in zoo'n boekje kunnen ontbreken? — daar houd ik het voor een bewijs van Wetzels practischen zin, dat hij hierin niet overdrijft. „Drinkt ge slechts zeer zelden en zeer matig geestrijke dranken, dan legt ge den grondslag voor een gelukkig huiselijk leven, ge zult veel geld sparen, de gezondheid bewaren en ziel en zaligheid in veiligheid stellen." [1])

De adel evenwel van den man, het verhevene van zijn arbeid komt vooral uit, dan wanneer hij zich hoort aanspreken met het zoete woord van *Vader*. Maar wil het gezegde van Da Costa, als motto voor dit hoofdstuk aangehaald, waarheid bevatten, dan heeft de man als Vader een plicht en een moeilijken plicht te vervullen.

Mochten alle huisvaders zóó dien plicht vervullen, zóó hunne zorg besteden aan opvoeding, godsdienst en huiselijke gezelligheid als hier wordt aangeraden, ja dan *zal* „elk huisgezin een huiskerkje zijn," dan *zal* daar „vrede, liefde en geluk wonen," dan *zal* daar de grondslag worden gelegd voor het heil van Kerk en maatschappij.

Wilt ge eindelijk, zoo leeren we verder, man zijn in den vollen zin des woords, dan zult ge te werken hebben ook buiten uw huisgezin, dan zult ge uwe plichten vervullen in het burgerlijk leven. Dan zult ge moeten toonen: offervaardigheid om te gaan stemmen, wanneer ge daartoe wordt geroepen, moed om *goed* te stemmen, voorzichtigheid en standvastigheid om u te hoeden voor politieke wolven in schapenvacht."

Van deze laatste worden er drie aangewezen: de vrijmetselarij, het liberalisme en het socialisme. De eerste is voor den werkman nog al zoo gevaarlijk niet om zijne kieskeurigheid - de tweede al evenmin, omdat hij zijne prooi kiest onder halfgeleerden en onder hen, die door tijdelijken voorspoed verblind, den Gever dier goede gaven zoo lichtelijk uit het oog verliezen. Maar de derde, ziedaar de gevaarlijkste vijand voor ons volk. Want ook het socialisme heeft zich in schapenvacht vermond, wanneer het zijne prooi zoekt onder onze meer godsdienstige bevolking. Neen, die toekomstgemeenschap zal *niet* kunnen bestaan; neen, godsdienst is *geene* privaatzaak; neen, duizendmaal neen, Katho-

1) p. 28.

lieke godsdienst en zoogenaamd economisch socialisme zullen niet kunnen samengaan. En immer waar zal de uitspraak blijven door S. aangehaald op blz. 59. „De werkman verliest zijn kerkgeloof naarmate hij meer overtuigd socialist wordt."

Numero II presenteert dezelfde degelijke schotels, thans toebereid naar smaak en behoefte onzer vrouwen. Als ge geduld hebt zal ik u zeggen, wat ik met dit boekje heb ondervonden.

Ter eerste inzage nam ik het mee op wandeling. Toevallig brengt deze me in gezelschap o.a. ook van eenige leden der sekse, voor welke S. dit werkje vervaardigde; en al spoedig, — wat er mij toe leidde, ik weet het niet — maar al spoedig was ik er toe geraakt een kapitteltje voor te lezen. Nu kan ik niet zeggen, al werd het ook zachtjesaan beter, dat ik me zoo buitengewoon mocht verheugen in de onverdeelde aandacht van mijn vrouwelijk gehoor. Ten minste zoo meende ik; want wat gebeurt er? Terwijl ik me een oogenblik wil verwijderen, leg ik het boekje zoolang neer op tafel; de hand nog aan den deurknop herinner ik me iets vergeten te hebben: ik keer terug en.... heusch waar, m'n vriend, vier vrouwenhanden betwisten elkaar het tijdelijk beheer van ons boekje en vier vrouwenoogen zetten met gespannen attentie de lectuur voort, zoo juist schijnbaar met zulk eene onverschilligheid bejegend.

Het was bij het verhaaltje met den bezem. [1]) Ik heb ze een exemplaar cadeau gedaan. Nu, dat was geen groote schadepost voor me. Het heele boekje kost slechts vijf cents per ex. Numero één zou me op twee en een halven stuiver en numero drie op een dubbeltje hebben komen te staan.

Over dit laatste, *numero III* bedoel ik, nog een enkel woord.

Evenals de vorige boekjes is het z'n geld dubbel waard.

Visch noch Vleesch bindt den strijd aan tegen het altijd maar vooral tegenwoordig zoo noodlottige „koude indifferentisme" en tegen „de starre onverschilligheid op godsdienstig gebied." Voor zoover zulks mogelijk is bij een zoo kort bestek toont S. eerst aan de onhoudbaarheid der verschillende leuzen van het *theoretisch* indifferentisme.

Eene kleine opmerking zij me hier geoorloofd. De eerste en de derde „leuze" zijn eigenlijk hetzelfde. De bestrijding van de tweede: „Ik houd me aan mijn verstand, dat is genoeg," heeft S. blijkbaar verleid om aan het het verstand met betrekking tot het geloof wel wat weinig toe te kennen; zóó ten minste zal door den min ontwikkelden lezer kunnen worden opgevat.

Wel is het waar dat „de mensch niet door het verstand maar door Gods openbaring den weg ten hemel vindt." [2]) Maar toch was het

---

[1]) blz. 6.

[2]) blz. 8.

hier een schoone gelegenheid geweest — en het zou de volledigheid en duidelijkheid ten goede gekomen zijn — in het kort uiteen te zetten de verhouding tusschen verstand en openbaring. Het verstand toch leert ons de grondslagen kennen van het geloof; het ziet in, dat alles wat God geopenbaard heeft, onfeilbaar waar is; het zegt ons, dat juist die punten recht hebben op den naam van Openbaring Gods, welke ons door de Kerk als dusdanig worden voorgehouden. Wilde nu de Hollandsche bewerker, „niet al te groote veranderingen aanbrengen," dan had hij zijne stelling contradictorisch tegenover de uitspraak van Fichte kunnen plaatsen door enkele tusschenvoeging van het woordje: *alleen*. „Dat de mensch niet door het verstand *alleen* maar door" enz. — zeer juist daarentegen is de uitdrukking der volgende bladzijde, dat het verstand niet *voldoende* antwoord geeft op de vraag: „Wat zal er na mijn dood gebeuren?"

Ook het omvérstooten der grondstellingen van het *praktisch* indifferentisme is m. i. voor het doel van dit boekje goed gelukt, ofschoon ik sommige verplichtingen b. v. die der Zondagsviering wel wat meer aangedikt had willen zien.

Wie de gevolgen niet wil, hij vermijde de oorzaken en wie de klippen wil ontzeilen, hij leere ze nauwkeurig kennen.

Ziedaar wat Wetzel heeft ingezien, en waartoe hij ons eene voortreffelijke handleiding biedt in het tweede hoofdstuk.

Ten bewijze dat S. hier niet heeft misgetast, zij gezegd, dat voor het bespreken dier oorzaken eene voorname plaats is ingeruimd voor: godsdienstlooze school, gemengde huwelijken en lectuur van slechte of zoogenaamd neutrale boeken en kranten, kranten vooral.

Menig doeltreffenden voorzorgsmaatregel zou ik uit dit tweede hoofdstuk kunnen aanhalen voor diegenen onzer mannen, wien eene degelijke Katholiciteit nog frisch op het voorhoofd straalt [1]).

Maar men koope de boekjes zelf — laat het zijn bij tientallen — en verspreide ze onder het volk. En zouden onze Bestuurders van Congregatie of H. Familie ze zich willen aanschaffen als werkmateriaal voor hunne conferenties, ik geloof, dat ze er geenszins aan miskocht zullen zijn.

PROF. M. RATH.

Volksaufklärung. Kleine Handbibliothek zur Lehr und Wehr für Freunde der Wahrheit. A. OPITZ in Warnsdorf, Böhmen.

De omslag is versierd met een soort winkeljuffrouw in krijgshaftig morgentoilet; haar eene hand houdt een weegschaal omhoog, en haar

1) Blz. 19, 23. 29 31. enz.

andere omklemt, in plaats van het der dame beter passend kaasmes, een dueldegen, waarmee ze de gevaarlijk krullende slang vóór haar weinig nadeel zal aandoen. En de verbaasde referent vraagt zich af of zulke prul-omslagen ook al ter Volksaufklärung dienen, en of er in Bohemen aan geen fatsoendelijk cliché of wat eerlijk zetwerk te komen is. Als hij dan bij het openslaan der boekjes het grove papier en den ineengeknoeiden druk te zien krijgt, wil hij de kleine brochuurtjes van zich afschuiven, en neemt zich voor naar waarheid de verklaring af te leggen, dat de dingetjes goedkoop, spotgoedkoop zijn. Wie kan nu ook alles verwachten van werkjes, die, een goede dertig pagina's groot, met kaasjuffrouw en al geleverd worden voor den civielen prijs van 8 Pfennig.

Maar het groote gele strooibiljet kan hij toch wel even doorloopen, om te zien, wat voor raars de 90 uitgekomen nummers zooal bevatten, en dan leest hij onmiddelijk, hoe de kardinaal-aartsbisschop van Praag de werkelijk voortreffelijk samengestelde handbibliotheek in grooten getale onder de Katholieken verspreid wenscht, hoe de kardinaal-aartsbisschop van Salzburg deze goedkoope brochures aanbeveelt als hulpmiddelen tegen de vele „Abfallschriften," hoe de bisschop van Budweis en andere praelaten veel goeds van dit apologetisch werk verwachten, bovendien nog de krachtige aanprijzing van allerlei vakmenschen, — en hij begint toch wat eerbied voor die onoogelijke boekjes te krijgen, en besluit, terwille van de goede zaak, er zijn oogen wat aan te bederven.

Bij de vijf nummers hem als monster voorgelegd, vindt hij drie heele goede, en twee prullige brochures, en weet bij zoo beperkte proef nòg niet of nu de verhouding van het degelijke tot het waardelooze staat als drie tot twee, dan, of een noodlottig toeval hem juist een vollen greep zeldzaam opschietend onkruid in handen speelde.

Die Bedeutung der Wohnungsfrage is een goed gedocumenteerd stuk, waarin bewezen wordt dat alle streven op sociaal gebied, vooral waar 't geldt de openbare zedelijkheid des volks op te heffen, vergeefsch zal zijn, zoo het niet gelukt de groote massa's weer een menschwaardige woning te verschaffen.

Ein wichtiges Kapitel is een helder geschreven aansporing om trouw van zijn kiesbevoegdheid, en andere staatsburgerlijke rechten gebruik te maken.

Frauenemanzipation und Christentum geeft in een kort bestek meer waarheden dan menig zwaar-op-de-hand artikel of lijvig boekdeel, gewijd aan verkettering van onhandig bestreden meeningen.

Maar de nummers door Karl Herdag aan bestrijding van het socialisme gewijd, zijn met 8 Pfennig werkelijk te duur betaald. Die meneer tracht ons wijs te maken dat sociaal-democratie en sociaal democratisch streven, niets anders is dan volksagitatie in dienst van Joodsch groot

kapitaal en internationale Plutocratie. Niets meer en niets minder. In heftige bewoordingen redeneert en citeert de man er op los; uit misschien-ware feiten worden allerlei malle conclusies getrokken en heel het opgewonden standje blijkt ten slotte niets anders dan de vervelende uiting van goor anti-semitisme. 't Is me een rare *Volks-aufklärung* zoo'n karrikatuur-voorstelling van een ernstigen vijand; de vrienden der Waarheid, die *leering* zoeken zullen bedrogen uitkomen, en hun *weervermogen* zal al heel pover blijken bij een ernstig treffen.

Nu wil de lezer nog vragen, hoe het dan toch zit met die aanbeveling van bovengenoemde kerkvorsten, en waarom die boekjes nu eigenlijk in „Boekenschouw" besproken worden; maar ik voorkom hen met mijn antwoord, en beweer:

Zoo'n aanbeveling wordt in 't algemeen gegeven, en sluit volstrekt geen goedkeuring van elke stelling of verhandeling in. Zooals men een lading koffie als eerste soort kan aanprijzen, al zijn er wat valsche boonen onder, zoo kan men ook wel een serie werken loven, zonder het met al het verkondigde eens te zijn. En ik verzeker u, dat die praelaten wel een geurig kopje mocca op proef gehad hebben. — Een bespreking liepen de dingetjes op, omdat ze er zich voor presenteerden; er viel bovendien wat kwaad van te spreken, dat is altijd heel verlokkend, en — ze geven me de gelegenheid u in te fluisteren, maar 't blijft heelemaal onder ons hoor: „Als u adviseur zijt, of u moet volkslezingen houden in 't aanstaande seizoen, en u zit verlegen om stof en plannen, laat dan die negentig nummertjes maar komen; als u ze met oordeel en onderscheid leest, en dat doet u, niet waar, dan kan u er nog heel wat bruikbaar materiaal in vinden. Maar sla dan in 's Hemels naam niet aan 't vertalen, we hebben hier beter oorspronkelijk werk.

J. M. J. KNAAPEN.

KANUNNIK DAVID, **Vaderlandsche Historie.** Elfde deel (eerste aflevering). **Geschiedenis van België.** Tweede uitgave, met voortzetting door DR. A. HABETS, Leeraar van Geschiedenis en Archivaris der stad Hasselt. Leuven, 1905. In 8°, 215 blz. (Uitgave van het *Davidsfonds* N°. 142.)

Onder dezen nog al ingewikkelden titel verscheen, door de zorgen van het *Davidsfonds,* de voortzetting van het prachtige werk van Hoogleeraar David over de geschiedenis van België. We vinden daar eerst 74 bladzijden die het tiende deel van het oorspronkelijk werk van David, verschenen in 1897 en 1899, moesten voltrekken. In 't voorwoord van de eerste uitgave schreven de uitgevers: „Na zijn overlijden hebben wij nog een honderdtal bladzijden van het elfde Deel op

zijne schrijftafel gevonden. Wij hebben er deze laatste aflevering van gemaakt, die voorzeker aan de menigvuldige bewonderaars van den geleerden man zal welkom zijn. Hiermede zal het werk gesloten worden. Wie immers zou in staat zijn om het voort te zetten?"

De meening van het *Davidsfonds* moet intusschen merkelijk veranderd zijn, want die 74 bladzijden van het laatste oorspronkelijk werk van David zijn in deze tweede uitgave gevolgd door eene *Voortzetting* geschreven door Dr. A. Habets, voorzeker geen onbekende op gebied van geschiedenis. In een voorwoord tot die *Voortzetting* zegt ons de schrijver, dat de voorafgaande tekst – de laatste bladzijden van David — herdrukt is „heelemaal buiten zijne medewerking".

We hebben dus in het ons voorliggende boek twee afgescheiden deelen, het eene nog volgens den ouden trant opgesteld en gedokumenteerd, het tweede geschreven door een modernen geschiedkundige. 't Is voorwaar al een ongelukkig denkbeeld die twee zoo uiteenloopende deelen in één band te vereenigen. Dan, wat gezegd van het herdrukken der laatste bladzijden van David's oorspronkelijken tekst?

Dr. Habets bekent zelf dat er niets aan veranderd is. Voorzeker was het werk van Kanunnik David een prachtig monument „van 's mans letter- en geschiedkundige kennissen, en al wie een vlaamsch hart in zijnen boezem voelt kloppen zal er aan houden om het in zijne boekerij te bezitten", gelijk het *Voorwoord* der uitgevers zegt, maar zal men het – nog eens volgens dit *Voorwoord* – „gedurig doorbladeren?" We durven dit sterk betwijfelen en wel om deze reden. Algemeene werken als de *Vaderlandsche Historie* van David zijn al spoedig — te spoedig, ja — verouderd en nu dat de geschiedkundige wetenschap zoo'n reuzenstappen doet, dat er alle dagen nieuwe tekstuitgaven, dokumenten, monografies, enz. verschijnen, is het noodig, wil men zoo'n werk nog als nuttig en bruikbaar verspreiden, het om te werken, in bijzonderheden te wijzigen, de bibliografie te volledigen, kortom de synthesis op de hoogte van de huidige wetenschap te brengen. Dat is bijna onmogelijk voor een werk zoo uitgebreid als David's *Historie*, en, laat het ons bekennen, sedert het verschijnen van Prof. Pirenne's Geschiedenis van België zou het geen nut meer opleveren. Zoodat in alle geval het onveranderd herdrukken van die 74 bladzijden van het tiende deel zonder overdrijving een ongelukkig denkbeeld mag genoemd worden. Neen, op onze dagen volstaat het niet meer te verwijzen, voor de zestiende eeuw, naar de *Correspondance de Granvelle* of de *Archives de la Maison d'Orange-Nassau;* vrij vele studiën en dokumenten zijn er te doorloopen om een voorstelling te krijgen van dit beroerde tijdvak. Ten tijde van David was het voldoende eenige bronnen uit te kiezen; dat strookt echter niet meer met onze huidige opvatting van geschiedenis schrijven. David's werk was prachtig, – maar *voor zijn tijd:*

na zoovele tientallen jaren van vlijtige beoefening der geschiedenis beantwoordt het evenwel niet meer aan de eischen van onzen tijd...

Mag het oordeel over de *Voortzetting* door Dr. Habets gunstiger luiden? Dat Dr. Habets in staat was om de geschiedenis der zestieneeuwsche beroerten voort te zetten, zullen we niet in twijfel trekken; we zijn het nochtans niet eens met hem als hij „om aan de eenheid van het werk niet te schaden" het noodig acht „den ouden analytischen schrijftrant (te) moeten behouden". Die opvatting stoot ons heden tegen het hoofd en, als schrijver zijn best gedaan heeft om zooveel mogelijk David's stijl na te volgen, moet men toch bekennen dat hij er niet heelemaal in geslaagd is. Volgens ons bescheiden oordeel, kende hij te veel waarde toe aan al de feiten, alles komt bijna voor als even belangrijk, de overwegende invloeden worden niet genoeg naar voor gerukt om ze des te beter in het licht te stellen, 't is eene schilderij zonder diepte. Dan, al bemerkt men aanstonds dat Dr. Habets op de hoogte is en bijna al de werken heeft gelezen of aanduidt, al geeft hij zelfs uitmuntende mededeelingen, b. v. over de onderhandelingen met Anjou en de politiek van Willem van Oranje, toch zijn hem eenige werken ontsnapt, die, hadde hij ze gekend of benuttigd, hier en daar duistere punten hadden opgehelderd of hem eene andere meening hadden doen aankleven.

Zoo vinden we b.v. de gedenkschriften van *Martin Antoine del Rio* niet vermeld, die nochtans zoo belangrijk zijn voor 't beheer van Don Juan: de *Correspondance de Granvelle* schijnt ons niet genoeg uitgepluisd; er bevinden zich daar karakteristieke zinnen en brieven die soms een heelen toestand schetsen. In de *Bulletins de la Commission royale d'Histoire* waren nog vele stukken te vinden die in 't verhaal niet van onpas zouden komen. Dan, voor al wat de regeering van Alexander Farnese betreft, schijnt Dr. Habets het standaardwerk niet te kennen dat, op ontelbare stukken der *Carte Farnesiane* van 't Napelsche Archief berustend — alles onuitgegeven dokumenten —, doorbladerd en zorgvuldig dient gelezen worden door al wie iets over Farnese wil schrijven: wij bedoelen het prachtige boek van Pietro Fea, *Alessandro Farnese, duca di Parma.* Narrazione storica e militare, scritta colla scorta di documenti inediti (Torino, Roma, Firenze, 1886). Hier zou Dr. Habets gezien hebben dat Parma den ban tegen Oranje goedkeurde in opzicht van recht en rechtspleging, maar hem onpraktisch vond en als dusdanig in den beginne niet al te spoedig aanprees.

Wat de verwoesting van Sichem en het uitmoorden van het garnizoen door Farnese betreft, kan men niet zeggen met Dr. Habets dat „dergelijke wreedheden zonder twijfel eene vlek werpen op de nagedachtenis van Parma" (blz. 106). Inderdaad, die moorderij zou uit te leggen zijn door het feit dat de bezetting van Sichem grootendeels bestond uit soldaten die, gevangen genomen te Gembloers, hun eerewoord hadden verpand

niet meer tegen den koning te strijden. Meer nog, Farnese handelde hier op uitdrukkelijk bevel van Don Juan, die, jaloersch om den bijval van Parma, hem aldus trachtte hatelijk te maken in de oogen der bevolking. Dat volstaat uit een brief *in cijferschrift* door Parma aan zijn moeder Margaretha uit Geldenaken gezonden, 5ⁿ Maart 1578, en bewaard in het *fascio* 1624 der *Carte Farnesiane* te Napels.

Voorts, voor eene analytische opsomming der feiten, ware het voorzeker niet overbodig geweest het prachtige werk van D. ANGEL SALCEDO RUIZ, *El coronel Cristobal de Mondragon* (Madrid, 1905) te benuttigen. Nog andere monografies hadden wel dienst kunnen bewijzen, als b.v. het boek van TROZÉE over het *Verraad van Georges de Lalaing, graaf van Rennenberg*, enz., maar wij willen daar niet verder op aandringen. Wel heeft Dr. Habets gewetensvol gewerkt, maar, toch vinden wij ons genoopt deze kleine bespreking te besluiten met de verklaring dat het herdrukken van David's laatste bladzijden en het voortzetten in analytischen zin van David's Historie, de algemeene goedkeuring niet zal wegdragen.

Leuven. DR. L. VAN DER ESSEN.

Leuvense tekstuitgaven. II. L. SCHARPÉ. *R. Lawet: Gheestelick Meyspel van 't Reyne Maecscele ghezeyt de ziele.*

Deze uitgave bevat behalve het gheestelick Meyspel nog inhouden en brokstukken van verschillende andere zinnespelen, allen te vinden in een handschrift der Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

Aesthetisch genot geeft ons de lectuur er van weinig. De inhoud is zooals die der meeste zinnespelen: een eeuwig geredeneer, afgewisseld hier en daar door zinnekenstooneeltjes en „toochen". De taal is een echt rederijkerstaaltje, stijf en vol vreemde woorden. Maar als literair-historische bijdrage is deze uitgave in meer dan een opzicht welkom.

Onze kennis der Middeleeuwsche letterkunde is nog zoo onvolledig, dat elke poging tot vermeerdering ervan is toe te juichen. Goede uitgaven van zinnespelen bezitten wij nog niet zoo heel veel. En toch zijn juist de zinnespelen de typische uiting van den rederijkerstijd, het genre, waaruit men dezen eigenaardigen tijd, den tijd van gisting op zoo menig gebied, maar vooral op godsdienstig gebied, het best leert kennen. Ook in dit spel zien wij weer eens, hoe de theologische vraagstukken de menschen bezighielden, hoe de zorg voor hun zielenheil alle standen vervulde. hoe men geen blaadje voor den mond nam, als er misstanden te berispen waren.

In één opzicht lijkt mij deze uitgave echter in het bijzonder belangrijk, namelijk ten opzichte van de geschiedenis van ons Middennederlandsch tooneeldecoratief en de manier van spelen.

Niet dat er door deze uitgave verrassende gezichtspunten geopend worden, maar bekende dingen worden aangevuld en nieuwe bewijzen gegeven voor de tegenwoordige meening, dat de Middeleeuwsche Mise-en-scène ook in ons land betrekkelijk hoog stond.

Zoo vinden wij in „'t Spel van 't Reyne Maecscele" een spel in een spel, waarvan wij al enkele voorbeelden kenden o. a. in het „Spel van Narcissus en Echo", en „Marieken van Nijmegen". Eigenaardig is misschien dat het binnenspel, de geschiedenis van „'t Reyne Maecscele" en „de Vleeschlickheyt", het eigenlijke zinnespel is. Als echt Middeleeuwsch tooneeldecoratief komt in dit spel weer voor een prieel „lustich als een paradijs, waarin boomen staan", blijkbaar niet geschilderd, want „quaet Ingheven" geeft in vs 420 aan „De Vleeschelickheyt" fruit uit dat prieel en „de Vleeschelickheyt" bijt er in.

Van de hel vernemen wij in dit stuk, dat zij voorzien was van tralies waarachter men de verdoemden kon zien liggen. Tooneelaanwijzing bij vs. 700 in „'t Spel van 't Reyne Maecscsele": „Hier zal 't Reyne Maecscsele in de helle zijnde duer een trailghe ligghen zien quaet Ingheven bij haer diese altijds vastgeketend hout." Een plaats als in „De Eerste Bliscap van Maria": „Dits clagen en cermen van de vaders in de helle" wordt op die manier veel duidelijker.

Ook een tempel, waarin „de ghelerde der wedt" zitten te studeeren, vinden wij in „'t Gheestelick Spel van zinnen van Jhesus ten twaelf jaeren oudt," hetgeen ons herinnert aan „'t Spel van St. Trudo", waarin de handeling wel niet in een tempel, maar toch in de kerk plaats heeft.

Wat betreft de toochen, vullen de meegedeelde stukken eveneens onze kennis aan. Wij vinden namelijk weer een bewijs, dat verschillende toochen tegelijk vertoond werden, — o. a. in „'t Gheestelick Spel van zinnen up den Vader onse" — hetgeen men zich best kan voorstellen, wanneer men zich een tooneel denkt als dat, waarop de zinnespelen van 1539 te Gent werden gespeeld. [1])

Ook hier werden de toochen toegelicht met een „rolle ant rabadt" waarop een of andere spreuk stond, o. a. in het bovengenoemde „Spel up den Vader onse."

Curieus is, dat in den tweeden tooch in hetzelfde spel voorkomt „eenen mensche odmoedich ligghende in zijn ghebeth *vut zijnen mondt rijsende tot voor Gods enschijn een rolle* daerin ghescreven, enz."

Verder blijkt uit het spreken van verschillende personen in een tooch weer, dat men in vele gevallen niet aan schilderijen kan denken (o. a. 3ᵉ tooch van „'t Spel van zinnen up den Vader onse").

1) Afgebeeld in Ten Brink. Geschiedenis der Ned. Lett.

Ook omtrent de kleeding der spelers en hun spel, illustreeren sommige plaatsen bekende dingen. Zoo blijkt nog eens uit de tooneelaanwijzing bij vs. 129 in „'t Gheestelich Meyspel" hoe men kleuren als allegorische onderscheidingsteekens gebruikt, het reine is wit, het zinnelijke rood, en ziet men uit andere tooneelaanwijzingen zooals „als een duvele" (vs. 589) „als een bode" (vs. 740 uit 't zelfde spel), dat in de costumeering typen waren en algemeene regels golden. Een afwijken werd afzonderlijk vermeld, zoo wordt „quaet Ingheven", een duivel, voorgesteld „als een vrouwe maer nerewaert als een serpent."

Te vermelden valt in 't bizonder de „malaenperdekins", waarop de zinnekens in „'t Gheestelijck Meyspel" zitten, als zij op het tooneel komen. Dit zijn natuurlijk een soort stokpaardjes geweest.

Wat het spel betreft, ook in deze stukken wordt het opkomen der spelers aangekondigd door die reeds op het tooneel zijn. De zinnekens razen en tieren, opkomende met een rondeel, de duivel sleept de verdoemden aan een keten in de hel, men banketteert, men zingt, enz. Men vindt als tooneeltrucs een kruisbeeld, dat bloedt, duivelen, die vier maken, enz. allen bekende gegevens.

Zoo is dus deze uitgave in menig opzicht welkom. Wij zien met verlangen de volgende tegemoet vooral diegene. waarin met de spelen van den Verloren Zone de tooneeltoestel zal besproken worden.

J. E.

Albrecht Rodenbach. — Gudrun, spel in vijf bedrijven. Tweede uitgave, naar het handschrift herzien door Ad. Herckenrath. — Amsterdam, Van Looy.

De bloemlezing uit de gedichten van A. Rodenbach door Dr. Aleida Nyland moest de in 1880 gestorven dichter bij de Noord-Nederlanders inleiden.

Nu zullen velen onder hen, die eerst daarin de mooie karakterizerende studie van Hugo Verriest lazen, onvoldaan, gedacht hebben: „Klinkt er niet een al te vriendelijke genegenheid in de stem van de meester die zijn leerling looft? Is dit nu het beste wat die jonge dichter voortbracht?"

Ik antwoord algauw: wie niets meer van Rodenbach las dan deze bloemlezing, heeft maar één zijde van zijn wezen leren kennen. Deze bloemlezing heeft een gebrek, aan alle bloemlezingen eigen: daaruit krijgt men nooit een eenigzins volledig beeld van een schrijver, van een richting, van een tijdstip. Dit geldt vooral van deze keus. Ik zeg dit niet om ze af te keuren. Ze kon niet anders samengesteld worden.

Men moest de sympathie van de moderne Noord-Nederlanders voor Rodenbach winnen, en men waagde het niet iets meer te geven dan wat door hen, in deze tijd, als schoon kan aangezien worden.

Wat ge in die bloemlezing krijgt is dan ook maar de uiterlijke verwording van een deel van Rodenbach's ziel.

Binnen kort zult ge wel — hoop ik — de gelegenheid hebben Rodenbach te leren kennen, zoals hij groeide en was in zijn tijd en in zijn midden, en dan zult ge beter begrijpen waarom wij, Vlamingen, die jonge nog niet volgroeide dichter van vóór 80 eensgezind — en dat gebeurt niet dikwels bij ons — bewonderen en hoogachten.

Want Rodenbach was bij de Vlamingen meer dan een jonge baanbreker, meer dan een brenger van jeugdige schoonheid, zooals zijn tijdgenoot J. Perk.

Rodenbach was ook een stout kampioen, die met galmend woord en forsig gebaar, naar het groots ideaal van de herwording van zijn volk streefde, die de jonge Vlamingen — ontworden in taal, gedachte, eigenaardige zeden, opvoerde naar de hoogte van de zelfveredeling volgens eigen aard en in eigen taal. Hij was en is nog altijd voor ons: de zanger van de Vlaamsche Beweging.

De kunstopbloeiing van dit deel van Rodenbach's wezen, hebben de Noord-Nederlanders nu grootendeels gekregen met deze tweede uitgave van zijn drama *Gudrun*.

Door de eeuwen heen, staan onder de volkeren mannen op, wier geest dieper kan peilen dan die van anderen, wier gemoed heviger kan geschokt worden dan dat van anderen, genieën die hun tijd en hun volk in zich dragende en zeggers worden van de gedachten, de gevoelens, de verlangens van dat volk.

Rodenbach was een genie. Dat durf ik zeggen, omdat ik weet dat ik hierbij niet overdrijf. Van waar kwam hem die kracht?

Rechtstreeks had hij ze niet geërfd. Ook van zijn opvoeding en onderwijs kreeg hij ze niet. Toch zat en werkte ze in hem. Alwie met hem in aanraking kwam, werd die kracht gewaar. Ook hij wist ze en hij deed niets dan ze met woekerijver ontwikkelen.

Hij stond te midden van zijn volk, zijn vervallen en ontworden vlaamse volk. Hij had geleerd dat zijn volk vroeger wijdberoemd was en kunstminnend, hij wist hoe het rijk was door handel en nijverheid, hoe het vast aan zijn taal en zijn gebruiken hechtte, hoe het streed om zijn vrijheid te bewaren of weer te winnen.

Nu lag het daar ontzenuwd.... Rodenbach leed erdoor. Weten dat in uw volk nog wel de kern zit van zijn eigen-zijn, maar zien dat de meerderen onder dat volk zozeer alle eigenwaarde verloren hebben dat ze vrijwillig de taal en de beschaving overnemen van een ander volk, zien dat de minderen daardoor zich zelf en hun taal kleinachten, zien

dat, met de achting voor de eigen taal, alle eigenaardigheid van doen en laten, van gebruiken en beleefdheid verdwijnt, en zien dat jaar in jaar uit de jeugd van uw stam verbasterd wordt door hen, die als plicht hebben, ze tot goede Vlamingen op te kweken: Rodenbach leed hevig onder die gedachten.

Maar hij was een te krachtige natuur om erover te blijven klagen. En, zelf nog jong, begon hij op de jeugd in te werken en verwekte hij tegen het verfranst en verfransend onderwijs die reaktie van de vlaamse jonkheid, die zoozeer het aanschijn van Vlaanderen heeft gekeerd. Hij bedenkt een heel strijdplan om zijn volk tot inkeer te dwingen, hij zingt het treuren, hopen en strijden uit van de weinigen die als hij nog van hun eigen aard bewust zijn, en, op kunstgebied, vangt hij de nieuwe, heilbrengende kritiek aan en begint hij het groots modern apostelwerk: door het toneel zijn volk opnieuw besef geven van zijn eigenwaarde.

Zijn geest leeft voortdurend in de wereld van herinneringen uit het groots verleden en van de herwordingsstrijd van vandaag.

Allengerhand wilde bij deze kunstenaar dat onstuimig verlangen naar de herwording van een volk, naar buiten. En gevoed door eigen verbeelding en door beelden die kwamen uit de geschiedenis en de epiek van zijn ras, groeit stilaan dat verlangend trachten tot een spel van helden en heldinnen. Maar door heel die Wagneriaansche polifonie van tegen elkaar klinkende gevoelens en daden, zingt het hoofdmotief van de herwording van een volk, immeraan stijgend, hoger, krachtiger, dan gedempt en klagend, nu opjuichend in jubelend geschater.

Lees nu dit klassiek schoon drama, dat een dooreenwarrelen is van allerlei hartstochten in een atmosfeer van grootheid uit het verleden. Word niet wrevelig om wat u onbeholpen uitdrukking of onoverdachte breedsprakigheid schijnt, volg goed de golving van de heele handeling om niet te veel verslapping gewaar te worden in de laatste twee bedrijven, lever ziel en gemoed over aan de kunst van den dichter, en uw tong zal smekken aan de woorden en zinnen, uw blikken zullen met welgevallen glijden over de beelden van die stoute helden en die zachtteere vrouwen, uw ziel zal meegerukt worden omhoog en omlaag met de hunne, ge zult met hen zuchten, lachen, huilen, woeden. Ge zult geroerd worden en genieten. Ge zult in bewondering staan voor het kunnen van een twintigjarig genie.

Een paar woorden nog over deze nieuwe uitgave. Van Looy heeft er een prachtboek van gemaakt in alle opzichten. De tekst van de vorige uitgave — door een vriend en vereerder van Rodenbach bezorgd, — werd „naar het handschrift herzien door Ad. Herckenrath."

't Is spijtig: met te weinig kritiese zin.

De drukproef van het eerste bedrijf werd door Rodenbach zelf nog verbeterd vóór zijn dood. De veranderingen, die hij daarin aan de spelling bracht, zouden sistematies moeten in heel het drama doorgevoerd worden. Zo b.v. meende Rodenbach, op het laatste van zijn leven, dat men midden in een woord de toonloze *e* mocht schrijven, zelfs daar waar ze volgens de versmaat zou moeten wegvallen.

Dat hij zijn tekst in deze zin wilde verbeteren, heb ik uit de vergelijking van de twee hss, de drukproef, en de definitieve tekst kunnen afleiden. Dit moest Herckenrath weten uit het nazien van de hss. en het lezen van een artikel dat ik in „Jong Dietschland" (Sept. 1904) schreef over „de oorspronkelike tekst van Rodenbach's Gudrun."

Zo veranderde Rodenbach b.v. de lezing van zijn hs.: *godlik* in *goddelik* (eerste bedrijf, v. 823), niettegenstaande de versmaat.

Wat doet Herckenrath? Hij schrijft: *godlik* (bl. 15). Hij laat bijna overal de toonloze klanken weg.

Had hij nu die spelling regelmatig overal doorgevoerd, dan zou ik er hem nog geen verwijt van maken. Maar juist op dezelfde blz. 15 vind ik tegenover dit, dat H. in één vers twee toonloze e's laat staan zonder reden:

Ik wille, dappere jongeling; want dit zweerd....

En elders nog; twee voorbeelden onder vele:

Zoo wreedelik onbermhertig in uw blindheid (blz. 16).

Nooit hebt gij vreeselikeren kamp gestreden (blz. 36).

Hij laat de toonloze klank staan zelfs dáàr waar hij bijna onvermijdelik aanleiding moet geven tot verkeerde beklemtoning:

En radeloos doolde ik langs het donkerend strand (blz. 38).

Soms staat de klank er geschreven en is hij in hetzelfde vers weggelaten:

Het kankerend leed dat 't godlik Rome heet (blz. 10).

Toneelaanwijzingen, die Rodenbach bij 't nagaan van zijn proef heeft weggelaten, komen er nu weer, o. a.: „Hij wilt af, doch blijft staan met den blik op het verschiet" (blz. 8).

En daartegenover moeten we dan vaststellen dat zeer talrijke toneelaanwijzingen, die door de eerste uitgever willekeurig werden overgeslaan, er volgens de tekst ditmaal niet bijgevoegd zijn.

Van de punktuatie zal ik zwijgen, ook van het niet veranderen, in de laatste bedrijven, zooals Rodenbach het deed in het eerste, van woorden als: *ik groet, naam* enz. in *ik groete, name* enz. Die afwisseling van verschillende vormen in het drama, doet de lezer des te onaangenamer aan, daar hij in de voorrede reeds een min of meer overtuigende pleitrede van de dichter gelezen heeft voor het gebruik van zekere vormen.

Ik eindig liever met te verklaren dat ik dit alles aanhaal alleen om wille van de waarheid en om mijn spijt uit te drukken dat het hoofdwerk

van Rodenbach met niet meer zorg werd uitgegeven, en niet om de lezers het kopen van dit schone boek af te raden.

Brugge. DR. LEO VAN PUYVELDE.

Verlangen, door HELENA VAN DER VRIES. Rotterdam, W. L. J. F. Brusse.

Juffrouw Van der Vries is iemand, om heel veel medelijden mee te hebben. Ze is een bedrogene. De groote woorden van handige socialisten, vooral Bebel en Troelstra hebben haar verstand in een hypnotischen toestand gebracht, en nu praat ze die mannen maar na, in hun eigen klinkende termen en wereldhervormersstijl, ze geeft hun argumenten zoo maar weer, net zoo als ze in de boeken staan („De vrouw en het socialisme" van Bebel schijnt voor haar het boek met een hoofdletter, het heilige Boek met afdoend gezag te wezen), zonder ze eerst goed na te wegen.

Ze vindt het mooi in de socialisten, dat ze streven naar verbetering der maatschappelijke toestanden en daarom wordt ze ook socialist, zonder te bemerken, dat ze over het paard springt, omdat die wensch naar verbetering volstrekt niet specifiek socialistisch, maar gewoon menschelijk, vooral Christelijk is; zonder ook zich in de vragen te verdiepen, of die bepaalde wijze van verbetering, die het socialisme voorschrijft, het collectieve bezit, wel mogelijk is, en, zóó mogelijk, wel verbetering zou brengen. De socialistische beloftenliteratuur — te groote woorden en daardoor onomvatbare ideeën — heeft ze te goeder trouw overgenomen en maakt zich van alle lastige navraag af met te zeggen, dat de toestanden van later nu niet te voorzien zijn. Ze sluit zich aan bij de aanhangers van het socialistisch systeem, alleen omdat ze met die aanhangers sommige wenschen gemeen heeft; aan het systeem als zoodanig heeft ze weinig of geen aandacht geschonken. Vandaar dat ze wel over „verdrukking" „verknechting" enz. enz. praat, maar heel niet beproeft, de ongeloovige opvatting der wereld als eeuwige zich zelf ontwikkelende stofmassa te verklaren of te verdedigen, en de Marxistische leer der meerwaarde zelfs niet noemt.

Over godsdienst praat ze goedig-neutraal omdat de principiëele tegenstelling tusschen geloof in God en socialisme haar niet duidelijk is. Wel maakt ze practisch haar socialitische personen ongeloovig, maar niet *omdat* ze socialist zijn; dat ongeloof plaatst ze naast het socialisme als een andere *verbetering.*

Juffrouw v. d. Vries is er dus met haar socialisme ingeloopen, ze kocht een kat in een zak.

Het Christendom is haar door gelijksoortige hypnotische bewerking

van ongeloovigen, vooral socialisten, ontnomen. Dit kon zooveel gemakkelijker gebeuren, omdal ze als Christendom niet anders kent dan het Protestantisme, wat geen antwoord kan geven o. a. op deze aanklacht: „Als de menschen naar God vragen, dan houdt Hij (de juffrouw schrijft geen hoofdletter) zich schuil en wijst op een boek dat ieder kan uitleggen op zijn manier." (blz. 187).

Schrijfster is heel erg misleid, zóó dat ze wit zwart en zwart wit noemt. Heel het boek is een pleidooi voor de vrije liefde: eene getrouwde man verlaat zijn vrouw en kind en gaat samen leven met een meisje voor wie hij liefde heeft opgevat. Dat leven in zonden wordt „rein en goed" genoemd, de omgang met zijn wettige vrouw heet „onzedelijk". Zoo wordt alles juist anders gekwalificeerd dan een niet door socialisten gehypnotiseerd mensch zou verwachten.

De grondredeneering, die telkens in dit boek en bij alle ongeloovigmodernen terugkeert om echtbreuk en vrije liefde te bepleiten, wordt bij het bewust worden van Leida's liefde vormelijk opgezet, en luidt aldus in haar onbegrijpelijke ondoordachtheid:

„Als dit nu 's 't begin was van haar ideale liefde, moest dan die liefde niet zoo groot en machtig zijn dat ze den strijd aanbond tegen 't lot en moest ze dan niet overwinnen in dien kamp? Wie wilde dan nu eigenlijk dat deze kiem van vol, rijk leven zou gedood worden, was dat dan geen misdaad, 't vernietigen van zoo'n mooi leven? enz".

Over het technisch samenstel en den stijl van den roman zou veel goeds te zeggen zijn. Juist daarom, omdat Helene van der Vries niet een gewone middelmatigheid is, is het zoo te betreuren, dat zij zich door opwindende woorden heeft laten beetnemen. Ze had veel goed kunnen doen en helpt nu aan een algemeene bedriegerij mee. Erg jammer!

Er ligt ook een waarschuwing in dit boek, dat er veel tegengift tegen het socialisme door Christelijke sprekers en schrijvers moet worden gegeven. Want als deze vrouw zóó erg misleid is, aan welken strijd zullen dan de ontelbare minderen van geest blootstaan?

Verlangen is een treurig boek, zóó treurig, dat het onbegrijpelijk is, hoe een vrouw het heeft durven en kunnen schrijven.

TH. KWAKMAN, Pr.

GODSDIENST.

De titels der litanie van Jezus' H. Hart, in toespraken overwogen door FR. HUGO THIEMAN, O. F. M. — 1906, Nijmegen, Malmberg. — 292 blz. f 2.25.

Al is de Junimaand voorbij, toch komt deze recensie niet als vijgen na Paschen ter markt. Voor de godsvrucht tot het H. Hart is geen enkele tijd van 't jaar ongeschikt, en alle pogingen om die devotie in stevigen theologischen bodem te laten wortelen en tieren in de harten der geloovigen, moeten in dank opgenomen

worden. Recensent kwijt zich des te gewilliger van zijn taak daar hij over bovengenoemd werk bijna niets dan lof spreken mag. Voor welke lezers het bestemd is, valt niet bij den eersten aanblik uit te maken: deze *Toespraken* zullen aan de predikers van Gods woord zeer nuttig zijn; doch zij kunnen ook dienst doen als meditatieboek of stichtende lectuur, voor priesters en kloosterlingen, en voor leeken die hun godsdienst ietwat grondig kennen. Gewone christen menschen zullen van deze ernstige overwegingen over de Menschwording niet veel voortvertellen.

Deze theologische ernst en degelijke gehalte is de hoofdeigenschap van dit boek. De aanroepingen der litanie van Jesus' H. Hart, in 1899 door Leo XIII liturgisch goedgekeurd, worden doorgaans klaar en duidelijk uiteengezet. En al verschillen ettelijke dezer eeretitels niet zeer van elkander, toch weet Schrijver telkens nieuwe bespiegelingen aan te voeren. Of nu die verklaringen *overal* de echte, of zij soms niet wat ver gezocht zijn (b.v. blz. 81, vlg. 107 vlg. 112..), zouden wij niet durven beslissen.

In ascetische boeken dient op de eerste plaats Schriftuuraanhaling en -benuttiging op de keper beschouwd. Door goede, doorbrave pennevoerders, die het goed meenen, maar anders zouden verdienen eens duchtig op de vingers te krijgen, wordt het Woord Gods niet zelden misverstaan, erbarmelijk mishandeld, ja misbruikt. Niet de eerste de beste kan hierover redelijk medepraten, al wanen zich velen zoo maar aanstonds *doctor in Israel*. Men is dus oprecht tevreden in dit boek iemand aan 't woord te hooren die in de H. Schrift te huis is, en om niets ter wereld er luchtig mee zou willen omspringen. 1) Op glibberige plaatsen, b. v. bij het toelichten van *desiderium collium aeternorum*, gaat hij voorzichtig te werk, zoo nochtans dat een korte wetenschappelijke kantteekening ons uiterst welkom zou zijn geweest.

Stijl en taal, druk en proefverbetering zullen elkeen voldoen. Jammer is het dat de prijs betrekkelijk hoog staat; een dergelijk boek had men in België voor half geld.

Leuven. J. SALSMANS, S. J.

1) Wellicht zijn wij al te kitteloorig; doch dat P. Tieman ons *ten volle* bevredigd heeft, durven wij toch niet beweren. B. v. blz. 16, *hodie* Act. XIII 33; blz. 76, Jer. XXXI 3 op Jesus' menschelijke liefde toegepast; blz. 85, Jo. XVII 19 *sanctifico;* blz. 99, Hebr. X 38 *ex fide vivit*; blz. 181, Is. XII 3, enz.

A. VERMEERSCH S. J. professeur de théologie. — **Pratique et doctrine de la dévotion au Sacré-Coeur de Jésus**, à l'usage du clergé et des fidèles. — 1906. Tournai, Casterman; Bruxelles, Dewit. 606 pages, 3 fr.

Id. **De toewijding aan het H. Hart.** 27 overwegingen, f 0.40.

Id. **Hij heeft Mij bemind.** Overwegingen voor de maand van het H. Hart. f 0.40. Amsterdam, van Langenhuijsen; Brugge, Beyaert.

Benevens het verdienstelijk werk van P. Thieman, verdienen de werken van P. Vermeersch over het H. Hart, warme aanbeveling. Schrijver was reeds gunstig bekend in de ascetische literatuur door zijn *Méditations sur la Sainte Vierge* (Brugge, Beyaert; 2 bd. in 18°, 3 fr.), in 't nederlandsch overgebracht door H. Looyaard S. J.: *Overwegingen of onderrichtingen over de H. Maagd* ten dienste van priesters en geloovigen (Brugge, Beyaert; Amsterdam, van Langenhuijsen; 3 fr. 50), waar men niet weet wat het meest te bewonderen, of theologische degelijkheid en diepte, of

schriftuurlijke en geschiedkundige nauwkeurigheid. Nu heeft de E. P. in een boekdeel verzameld wat hij al rechts en links over het H. Hart in 't licht had gegeven: la Consécration au Sacré-Coeur; Méditations sur les «neuf offices» du S. C. — pour la neuvaine au S. C. — pour le mois du S. C. 1); Doctrine de la dévotion, l'objet propre de la dévotion 2); Commentaire des Litanies du S. C., la signification de la «grande promesse» enz.

Zooals men ziet een echte Encyclopedie, tegen billijken prijs, welke eenieder aangrijpen zal die juiste en verheven gedachten over het H. Hart wil opdoen of aan anderen mededeelen. Verbazend is het hoe Schrijver zulk een werk tot stand brengen kon, hij die benevens zijn lessen over zedeleer en kerkelijk recht, benevens zijn lijvige boekdeelen: *Quaestiones de Iustitia*, *Tractatus canonico-moralis de religiosis institutis et personis*, met een *Manuel social* van meer dan duizend blz. op den koop toe, en wat weet ik al, nog onlangs een zeer hoog aangeschreven werk in druk gaf over de *Question Congolaise*, en daarbij, kost wat kost, nog tijd moest vinden om naar Rome over te vliegen, waar hij geroepen was om mede te helpen ter bearbeiding van 't kerkelijk recht.

J. SALSMANS S. J.

---

1) Deze overwegingen bestaan reeds in 't Nederlandsch zooals boven opgegeven is.

2) Pater Vermeersch staat de meening voor dat de *ongeschapen* liefde van den tweeden Persoon van de H. Drievuldigheid, niet tot het eigenlijke bijzondere voorwerp der godsvrucht tot het H. Hart behoort; hij vergelijkt ook nauwkeurig met elkander de devotieën tot het H. Hart, tot het H. Sacrament en tot den H. Geest.

Ernest Hello door Jos. VAN VEEN. 150 blz. prijs f 1.50. Amsterdam, E. v. d. Vecht.

Zoolang iemand zijn ziel weggesloten houdt binnen de huiskamerlijkheid van zijn privé-leven, heeft niemand het recht om dat intieme door publiciteit te ontwijden: maar zoodra hijzelf zijn ziel als een bloem in de etalage der openbaarheid uitstalt, dan mogen we onze neuzen gerust platdrukken tegen de spiegelruit, om toch maar goed te zien, en mogen we veilig daarover spreken.

Dat zichzelf geven in blanke oprechtheid heeft Jos. VAN VEEN gedaan in zijn studie over HELLO. En zoo zelfs dat wanneer we om het gedurfd apologetische van zijn daad ons niet hadden te verblijden, dat boek ons toch hartelijk sympathiek zou zijn geworden, omdat we daarin vinden een mooi-levend mensch, die zich geeft met zoo'n naiveteit, dat, ofschoon het boek heet ERNEST HELLO, het veel meer is het onbewuste Evangelie van hem zelf, dan het bewuste Evangelie van zijn held.

Onder al de objectief bedoelde boeken die ik ken, en waarin een stuk ziel leeft, is er geen een dat zoo transparent is, en waarin die ziel zoo naakt en bloot te kijk ligt als in dit werk.

Wie Jos. VAN VEEN is, blijkt alleen reeds uit zijn bewonderende liefde voor HELLO. Het spreekwoord zegt: Dis-moi qui tu hantes et je te dirai qui tu es. Lees eens:

»HELLO is een dier zeldzame vrienden, »die echt vriend zijn, die zich geven »geheel en al. *Hij zegt de waarheid* »*welke hij weten kan. Niet in het ver*»*borgene, niet langs omwegen, maar* »*eerlijk van harte en duidelijk. Hij* »*heeft een bijzonder openhartig karakter.* »Hij ontveinst ook zijn beproevingen »niet. Maar bij alle zwakheid die hij »in zich erkent, heft hij u op, veredelt »ziel en hart. Hij antwoordt u op alle »vragen, op alle moeilijkheden, op alle

»bezorgdheden, waarover gij eens met »hem, heel in het geheim zoudt willen »spreken. *Alle spijtigheden, die een edel »hart in een tijd van egoisme voelen »kan, voelt hij, voelt hy mede, heeft »hij reeds te voren gevoeld.*

»Als Baurath Zobel, een geestverwant »van Peter Lenz, den stichter der Beu»roner school, zijn jongen vriend een »goeden raad wilde geven, zeide hij: »«Ga altijd met lieden om, die boven »u staan en meer kunnen dan gij.»

»Deze opmerking, in haar naiveteit »zoo aannemelijk, kan zeker in toe»passing zeer moeilijk worden.

»*Vooral in tijden van vernieuwde »ontwikkeling, overgang, strijd, is het »vinden van dergelijke groote vrienden »bezwaarlijk; daar zij, voor wier wijs»heid men diepen, zeer eerbiedigen »eerbied heeft, deze aanwenden tot het »instandhouden van toestanden, die »zich, ondanks alles, in de beweging »der tijden, zooals altijd, wijzigen moeten »en zullen.*

»*Dat is voor een man van zijn tijd »het grootste kruis, dat men hem al»gemeen wil verbinden aan het verleden, »daarin op laten gaan, en hem ver»plichten voor de komende geslachten »een nog driewerf zwaarderen strijd »als erfgoed na te laten.*"

Wie Jos. van Veen is blijkt verder uit de eigenaardige te eenzijdige ziening van het groote karakter van Hello.

»Hij heeft de roeping gehad en die »met stoeren moed volbracht om velen »den weg te wijzen en de harten hooger »op te heffen tot een nobeler doel, *als »waarin velen hun schijnbare zelfrust vinden.*

»*Hello heeft de hartstocht der waar»heid.* Daarom veracht hij als schrijver »de zoogenaamde rhetorica, als mensch »de middelmatigheid, als denker de »bekrompenheid. Niet uit persoonlijken »haat, maar uit liefde voor het ware; »want al die zaken zijn belemmeringen »of beperkingen, practisch of theoretisch, »van de waarheid, zijn passie.

»Hello strijdt niet tegen de onschul»dige onwetendheid, niet tegen weinig »weten, maar tegen den gewilden of »goedgekeurden stilstand van intellec»tueelen vooruitgang, tegen het alles »beperkend en naar willekeur ontken»nend verstandelijk egoisme, tegen de »belemmering der waarheid door het »ondergeschikte individu, dat met zijn »eigen hoogte de diepte wil geven der »maat volgens welke de waarheid zich »meten mag."

»Tegen deze *zonde der domheid*, tegen »dat egoisme, tegen die hoovaardigheid, »welke de oorzaak is van vele geeste»lijke en stoffelijke rampen, staat Hello »moedig op als een onverschrokken »Apostel der Waarheid."

»Er bestaat voor Hello geen groo»tere practische domheid dan de waar»heid ontkennen of beperken volgens »de opvatting van het individu.

»De door hen zoo dikwijls te innig »gekoesterde middelmatigheid prijst licht »wat beneden haar is; wantrouwt wat »haar gelijk komt; veracht wat boven »haar gaat.

»In plaats van zichzelve, als het oogen»blik haar geboden wordt, geheel en »al te verheffen tot datgene wat haar »zou versterken en vruchtbaarder maken »voor het volk, zonder haar relative »positie te verminderen, eerder te ver»beteren, wil de middelmatigheid alles »naar zich neertrekken om quasi-vrede»lievend haar onbezorgdheid voor één »generatie-tijd te verzekeren."

»Hij (Hello) moet als wijsgeer en »verstandelijke leider staan boven al »degenen, die door de bekrompen opvat»tingen hunner praktijken zich niet dan »in een sfeer van stoffelijkheid bewegen »en niets minder achten dan verstan»delijke verheffing, kunst en letteren, »geestestalenten, en idealen, ook al zijn

»die te erkennen verplichtend gesteld »door een echt Hooger en Competent »Gezag."

Ik zou nog veel, veel meer willen onderschrappen, maar lees zelf en lees vooral die twee bladz. 49 en 50.

Wie Jos. VAN VEEN is, blijkt verder uit het tweede gedeelte van zijn boek, waarin we een verzameling brokstukken uit de werken van HELLO krijgen, maar wier typische keuze ons niet zoozeer een Gesamteindruck van HELLO geeft, als wel een van Jos. VAN VEEN zelf. En wanneer we hier en daar misschien te vlug zouden lezen en over enkele markante dingen konden heenglijden, dan komt de schrijver met een: «Ho even, ouwe heer», ons bij den kraag pakken om in een nootje alweer meer zichzelf dan HELLO te illustreeren. O, die kostelijke nootjes!

Ik heb Jos. VAN VEEN uit dit werk beter leeren kennen dan ik verscheidene van mijn vrienden ken met wie ik jaren heb omgegaan. Toen ik zijn boek had uitgelezen, stond hij volteekend voor mij als de Groote Malcontent, niet een in de slechte beteekenis van het woord zooals Luther er een was, maar een Modern-Roomsche naar den geest van Pius X, en wiens heele leven en streven is om alles wat niet deugt onverbiddelijk op te ruimen, en dan te komen tot: *omnia* instaurare in Christo.

Jos. VAN VEEN heeft zichzelf gegeven als de groote Malcontent, die de onder zeer veel opzichten domme geschiedenis, die ons Katholieke Hollandje de laatste tien, twintig jaar heeft doorgemaakt, zonder een enkelen naam of een enkel feit te noemen, fijn en scherp teekent, en ze niet belacht, maar betreurt.

Daarom houd ik zoo veel van dit boek, omdat, al is het Hollandsch hier en daar gebrekkig, al is de vertaling niet overal even goed, er de ziel van een mooi-levend mensch in zit.

S. L. VAN BERNE.

Het Evangelie in het huisgezin. Korte en leerzame toepassingen op de Evangeliën der Zondagen van het kerkelijk jaar ten dienste der christelijke huisgezinnen door P. FR. ILDEPHONSUS VAN GOUDA, Minderbroeder-Kapucijn. 1ste deel. Antoon Bergmans, Tilburg, fl 0.60.

Ziehier een boekje, dat toejuiching verdient! Maar och, wat zijn de Roomsche boeken in Holland toch altijd duur! Nu weet ik wel, dat daar vroeger al eens over getwist is, maar wáár blijft het: wil men zulk werk «onder het volk» verspreiden, dat toch het doel is van den schrijver, dan moet het te bekomen zijn van den rijke tot den werkman toe. En nu, welke werkman zal maar aanstonds fl 0.60 uitgeven om zich «het Evangelie in het huisgezin» aan te schaffen? Ware de prijs lager gesteld, — misschien zou dit wel te vinden geweest zijn in de wijze van uitgeven zelve — er was kans geweest, dat het meer in de huisgezinnen zou verspreid worden; nu betwijfel ik het. 't Is jammer; het boekje verdient het. Wat stelt het zich ten doel? Het Evangelie te verspreiden onder het volk; wederom te maken, dat de Christenen het Evangelieboek in de hand nemen om te hooren van Christus' werken, om te luisteren naar Zijne Goddelijke onderrichtingen en daaruit troost in lijden, licht, leering en wijsheid te putten. Waar is toch de goede gewoonte gebleven om elken Zondag het Evangelie met de huisgenooten te lezen? Wie kent in onze dagen nog het Evangelie, gelijk men er zich vroeger op beroemde dit te kennen? Om dit te doen herleven gaf Pater Ildephonsus zijn werkje uit. Eerst staat voor elken Zondag het Evangelie afgedrukt, terwijl hierna klare, voor iedereen verstaanbare, practische toepassingen volgen, zoodat men niet ver behoeft te zoeken, welke waarheden in het Evangelie vervat zijn en welke lee-

ring, troost of waarschuwing uit dit H. Boek te putten vallen.

PATER DONATUS BAKKER.
O. M. Conv.

De anti-christelijke leer der Theosophie, M. WATERREUS.

Laat mij heel kort mogen zeggen, dat dit een zeer goed, zeer actueel, zeer knap boekje is. — Wie weten wil wat Theosophie is, beteekent, beoogt, — wie kennen wil het gevaar, de dwaasheid, de onwetenschappelijkheid van dit modestelsel, ga te rade bij het boekje van M. Waterreus.

Het is goed geschreven, duidelijk, volledig, afdoende; de schrijver is volkomen op de hoogte van zijn stof. — Het is me uit het hart gesneden, — Wie nu voor zich zelf of voor anderen op de hoogte wil zijn der Theosophie leze deze 50 bladzijden. Hij vindt er alles in, wat hij kan verlangen.

F. HENDRICHS, S. J.

Ouderplicht door E. ERNST. Tweede Druk. prijs 50 cent. Venlo G. MOSMANS SR.

En dat we nu al zooveel jaren op een dergelijk boekje hebben moeten wachten. Dat er meer kolommen druks dan dit heele werk bevat, in de couranten volgeklaagd is, en men elkaar allerlei onaangenaamheden gezegd heeft omdat B absoluut behandeld wilde zien, wat A beslist verzwegen wenschte..... in het werk, wat nog geschreven moest worden. En dat men dan altijd naar aanleiding van dat niet bestaande boek elkaars rechtzinnigheid ging bijlichten met de kleine lantaarn van eigen goedvinden, en zoo eens zonder behoorlijke acte op het terrein van den tegenstander jagen, om hier of daar een kettersch haasje te stroopen, en bij gemis aan buit met jagerlatijn de teleurstelling van den vruchteloozen strooptocht wegbluft.

Maar nu hebben we eindelijk een ernstig en flink boek, 't beleefde in heel korten tijd een tweeden druk, terwijl n' boel «in een werkelijke behoefte voorziende uitgaven» de vlieringen van den boekhandel noodeloos bezwaren. Nu moeten we maar liever al die onaangenaamheden vergeten en blij zijn dat *Ouderplicht* er zonder kleerscheuren is afgekomen en algemeen geprezen werd. 't Is dan ook ten volle verdiend. In zes hoofdstukken — waarom staat de onderverdeeling niet in den inhoud aangegeven, — wordt behandeld : de hoofdzaak der opvoeding; godsdienst en zedelijkheid; geheimen ontsluierd; karaktervorming; redding; en al geven we toe dat de opschriften niet precies overeenkomen met de hoofden boven de verschillende kapittels geplaatst, we erkennen gaarne, dat de moeilijke levensvragen onder deze titels gegroepeerd: ernstig, waardig en met veel kennis besproken worden. We vinden gulden lessen voor lichaamsverzorg- en zielesterking, wijze raadgevingen, diep godsdienstige vermaningen. Met bakermeeningen wordt gebroken, groote voorzichtigheid wordt aanbevolen, maar struisvogelmanieren veroordeeld, en alles : lichaamsharding, ontwikkeling, inwijding, karaktervorming en ouderzorg wordt behandeld in het licht van een heldere en levenbrengende godsdienstige overtuiging. 't Is een boek van opvoeding tot krachtige kuischheid, gezonde levensinzichten, en edele vroomheid. Het had beter ingedeeld kunnen zijn, de beginselen eischen strenger omlijning, sommige onderwerpen breeder behandeling, enkele uitspraken moeten verduidelijkt, we verwachten van de samenwerking onzer Hollandsche priesters en geneesheeren een nog vollediger, nog wetenschappelijker, nog degelijker werk, maar we zijn heel blij met dit ernstig en

wel-doende boek, een zegen bij zooveel onwetendheid, begripsverwarring en valsche raadgevers, we danken bewerker en uitgever, die zooveel goeds brachten voor zoo weinig geld.

J. M. J. KNAAPEN.
Abdij Berne. Heeswijk.

WIJSBEGEERTE.

Karakter, door Mr. J. M. VAN STIPRIAAN LUISCIUS. Uitgegeven tot nut der Nederlandsche jeugd. Rotterdam W. L. en J. Brusse, f 0.10; bij 50 ex. f 0.05; bij 100 ex. f 0.03.

Dat soort van boeken en boekjes, die zonder een woord te reppen van godsdienst, goede menschen willen vormen, hebben iets verderfelijks, maar toch ook iets nuttigs, iets verderfelijks, als zij in handen komen van hen, voor wie zij geschreven zijn, nl. van «*Nederlandsche jeugd*» iets nuttigs, als zij gelezen worden door hen, voor wie zij eigenlijk niet geschreven zijn, nl. door *hen die «de Nederlandsche jeugd» moeten leiden.*

Want de eerste soort van menschen, die immers vrij passief opnemen wat zij lezen, wordt door zulke boekjes gesuggereerd, dat bij karaktervorming godsdienst bijzaak is.

Maar zij, die anderen op te voeden hebben, kunnen vaak in zulke boeken voorstellingen en motieven vinden, die met godsdienst aangevuld, meer invloed kunnen hebben dan wat asceten of moralisten, over zoo'n onderwerp hebben gezegd.

Want wel kunnen de philosophen twijfelen of zonder godsdienst de *verplichting* om goed te doen en kwaad te laten begrijpelijk is, maar hoe volkomen het moreel goede bij zijn eigen redelijke natuur past en hoe rechsstreeks elke zonde met die natuur in strijd is, dat kan ieder ook zonder godsdienst zien. Nu moet men natuurlijk de redelijkheid van een bepaalde deugd in anderen vorm aantoonen voor een wijsgeer dan voor een gewoon burger, anders voor een contemplatief kluizenaar dan voor een speelschen jongen. En 't valt mijns inziens niet te ontkennen, dat die heidensche moralisten de motieven voor de verschillende deugden soms pakkender inkleeden dan menig asceet.

Om een voorbeeld te noemen, een heel algemeen. Karakter, godsdienstig opgevat, is niets anders dan heiligheid. En toch *karakter* wil elke jongen hebben, maar hoe vele zullen vrij onverschillig, blijven als ge van *heiligheid* spreekt. 't Komt in dit geval door de ongelukkige bijbeteekenis van *overdreven* devotie, die sommigen aan dat woord blijven vastknoopen.

Dit is bij de evidente schadelijkheid van dit soort van literatuur toch een bruikbaar voordeel.

J. HUDDLESTON SLATER.

NATUURWETENSCHAP.

Een Bacteriologische Les aan Leeken, van Prof. Dr. med. J. SCHOONDERMARK JR. (Geïllustreerd door 13 platen, waarvan 4 gekleurd) — W. B. Moransord,

De titel belooft twee dingen: 't geschrifje zal 1o een *les* zijn, en 2o een tot *leeken* gerichte les. Welnu, die tweevoudige toezegging wordt volbracht.

Een *les* moet geven vermeerdering van kennis, van wetenschap, — moet tot het verstand gericht zijn: en hier wordt tot het verstand gesproken om daarin veel wetenswaardigs te doen opnemen over die schijnbaar zoo nietige, maar in waarheid zoo veelvermogende wereld der Bacteriën.

Een tot *leeken* gerichte les hebben we hier, maar in de echte beteekenis: d. w. z. geen dissertatie volgepropt met

geleerdheid, alleen bestemd om voor vakmannen genietbaar te zijn; ook niet een oppervlakkig gekeuvel, juist genoeg om de aandacht bezig te houden: maar een heel bevattelijke verhandeling, behelzende de hoofdpunten van onze hedendaagsche kennis met betrekking tot die laagstbekende levende wezentjes. De voorstelling is duidelijk en klaar, voor een matig ontwikkeld man goed te volgen: geleerde termen worden vermeden, en de zaken in verstaanbaar hollandsch uitgedrukt. Wanneer iemand, — natuurlijk iemand die de schoolvorming heeft genoten, en niet een die nog onder de steeds verminderende groep der analphabeten tehuis behoort —, wanneer zoo iemand deze les zou hebben bijgewoond, of de 83 pagina's aandachtig heeft gelezen, dan weet hij daarna een heel aardig weetje over die microscopische wereld met haar belangwekkende verschijnselen zoo in het gezonde als in het ongezonde verloop der wisselwerking tusschen de macroben, vooral den Mensch, en de microben van velerlei slag.

Het boekje bevat dus werkelijk een veelleerende les, gericht tot — maar ook wezenlijk genietbaar voor —, leeken in 't vak. Prof. Schoondermark heeft slag van vulgariseeren, d. w. z. van onder-het-bereik-brengen voor den gemeenen man.

Is alleen dus lof te geven, en geen schaduwtje aan te wijzen?

Het antwoord op deze vraag moet luiden: Met onderscheid! En dit onderscheid bestaat hierin, dat wanneer Prof. Schoondermark op *bacteriologisch* gebied zich beweegt in deze «Les», zijn woorden het kenmerk «loffelijk» mogen dragen. — Maar.... Prof. S. doet in deze «Les» wat zoo voor de hand ligt, — wat aan menigeen overkomt, — ja, wat schier onvermijdbaar is: al wandelende op het gebied van Bacteriologie, zet hij wel eens een stap *buiten* dat gebied, en philosopheert dan over zaken die met Bacteriologie niets te maken hebben. En in die kleine »uitstapjes» vulgariseert hij dan ideeën die in veler ooren minder welluidend klinken omdat ze, logisch ontwikkeld, tot wanluidende conclusies moeten leiden, — al trekt Prof. S. hier zulke conclusies niet. Wij zouden 't willen vergelijken met eenige korreltjes onkruid onder goede tarwe. Blijven het slechts de zaadkorreltjes, — och dan zal die goede tarwe er niet minder smakelijk en voedzaam brood om opleveren. Komen evenwel die schijnbaar daarheen geworpen korreltjes onkruid in een bodem waar ze kunnen gaan kiemen, — zie dan zullen ze doen wat de «Les» zelf ons leert over Bacteriën: ze zullen verwoestingen aanrichten.

Van die onkruid-zaden achten we het «uitstapje» op pag 12/13, over «goed» en «slecht»; evenzoo op pag. 19, over de als uitgemaakte waarheid voorgestelde «steeds voortschrijdende ontwikkeling der soorten". Erger en ergelijker is het Neo-Malthusiaansch zaadje op pag. 33, vooral met het oog op de verwijzingen aan den voet der bladzijde. Ook de verdediging van het goed recht van het «dierexperiment» steunt dààr pag. 72 op een grond die veel te wenschen overlaat.

't Zijn alle, ge ziet het, dingen die uit een «bacteriologische les» geschikt hadden kunnen wegblijven. Maar 't zijn tevens dingen die Prof. S. in andere vulgarisatie-artikelen opzettelijk heeft behandeld.

Daarom moet er voor gewaarschuwd worden: 't is niet genoeg dat de naam van Prof. Schoondermark er op staat om te besluiten, dat iets gezonde vulgarisatie is voor iedereen. Al kan de gewone leek met veel nut deze «bacteriologische les» volgen, daarom toch nog niet alles wat van dezelfde hand onder het publiek is geworpen.

Oudenbosch. H. Bolsius s. j.

LETTERKUNDE.

Bloemlezing uit de werken van Stijn Streuvels, door Dr. J. ALEIDA NIJLAND. Amsterdam, L. J. Veen, 1906.

Na een bloemlezing uit Gezelle en een andere uit Albrecht Rodenbach, ziehier nu, van de hand derzelfde Dr. Al. Nijland, een bloemlezing uit Streuvels. Het dikke boek van 275 blz. begint met een portret van Streuvels door de Traetere, — een portret waarin ik Streuvels met moeite herken. Een levensberichtje met eenige kenschetsende en toelichtende zinnetjes daarbij, vermis ik. De Bloemlezeres deelt ons mee dat ze haar tuil «vooral met het oog op jongeren heeft samengesteld.»

Wie ze onder «jongeren» verstaat, vat ik niet best. Bedoelt ze kinderen ? hoogere-burgerscholieren ? Universiteitsstudenten ? of «modernen»? Daar er geen nadere verklaring gegeven wordt kunnen we daar vrij naar gissen. Heeft ze bedoeld een bloemlezing te leveren die niets «aanstootelijks» zou bevatten voor de jeugd, dan heeft ze haar doel bereikt. En niet alleen dat. Ze heeft haar keus getroffen met goeden smaak en fijnen kunstzin en over 't algemeen kan men zeggen dat ze uit Streuvels die bladzijden heeft saamgelezen die den schrijver toonen *op zijn best.* Den *geheelen* Streuvels leert men in deze Bloemlezing evenwel niet kennen, want men leert er niet hoe Streuvels het aanlegt wanneer hij eens een groot samenhangend geheel wil bouwen zooals in «Langs de wegen» of in «Minnehandel» — maar dat is een gebrek eigen aan alle bloemlezing.

Trouwens ziehier wat in 't boek opgenomen werd. Uit «Doodendans» (waarom met «Doodendans» beginnen en niet met «Lenteleven», Streuvels' eersteling?) Een speeldag en Noorsche liederen. Uit «Lenteleven»: De witte Zandweg, In den Voorwinter, Lente (brok van «Horieneke») 's Zondags. Uit «Zomerland» : Groeikracht. Uit «Zonnetij» : Oogst, Zomerzondag (allebei gedeeltelijk). «Langs de wegen» is broksgewijze zóó meegedeeld dat men beknopt overzicht krijgt van 't gansche. Uit «minnehandel» : Zomerboodschap, In de Wonnegaarde (allebei gedeeltelijk). Uit «Dorpsgeheimen» : Bertken en de moordenaars alle twaalf, Kinderzieltje (dit laatste gedeeltelijk). Uit «Openlucht» : Jeugd. En waarom krijgen we niets uit: «Stille avonden», waar Streuvels zooveel over zichzelf vertelt en dat daarom zoo eigenaardig en belangrijk is?

Deze bloemlezing moge bijdragen om den grootsten levenden woordkunstenaar van Vlaanderen in steeds ruimer kring te leeren kennen, waardeeren en genieten.

DR. J. DE COCK.

Bloemlezing uit de Gedichten van Bilderdijk met een voorrede door VAN ELRING. Amsterdam, P. van Kampen & Zn. 1906, XI, 224 blz. kl. 8o.

Bilderdijk is niet populair. Daar is reden voor. Zijn leven zelf op de eerste plaats, zoowel openbaar als privaat. Zijn verzen op de tweede plaats: wat een groot getal van middelmatigheden zijn er onder. En de echte mooie zijn bijna geen van alle geheel en al mooi. Bilderdijk wist zich niet te bedwingen, raak of niet raak, néér wierp hij het in dreunende verzen.

Evenwel verdient Bilderdijk misschien niet wat méér populariteit dan hij op het oogenblik heeft? Men kan tegenover toekomstige Bilderdijk-viering een min of meer sceptisch afwachtende houding aannemen, en op deze vraag toch een volmondig *ja* tot antwoord geven.

En is deze bloemlezing hiertoe het geschikte middel ? want zóó is ze bedoeld.

Ja en neen.

Ja, want onder de opgenomen ge-

dichten behooren er inderdaad die tot de beste onder Bilderdijk's lyrische ontboezemingen moeten gerekend worden. Neen, want de *lierdichten*, waartoe van Elring zich meende te moeten beperken zijn niet het beste wat Bilderdijk gegeven heeft. Zijn leerdichten zijn weliswaar niet erg geschikt tot popularizeering, maar zijn onvoltooid heldendicht zou een zeer goede bloemlezing kunnen velen ; en vooral zijn proza !

Ik geloof dat Bilderdijk's schalksche hekelingen, rake zetten, verwoede uitvallen — en daar staan zijne geschied- en taalkundige werken toch immers vol van — aan menig niet-kenner van Bilderdijk heel wat meer ontzag zouden inboezemen, dan nu deze loutere lierdichtjes het zullen vermogen.

Maar als we nu met den opzet van v. Elring vrede nemen, en het b. v. goed gezien achten, om hier en daar bij een vers een lofspraak van een bekende autoriteit als Gorter te voegen (niet van onbekende niet-autoriteiten) dan hebben we toch nog eenige bezwaren. Ten eerste ontsieren eenige *draken van verzen* de heele overige rij, zoo vooral de ballade van «Graaf Floris de Vierde" die nota bene, als een »meesterstuk" geprezen wordt.

Ten tweede is de critiek, die op Bilderdijk is uitgeoefend, systematisch op den achtergrond gehouden. Dat is niet fair. Als men meent dat Bilderdijk door sommige gezaghebbende critici onrechtvaardig behandeld is, dan kome men daar tegen op, als men argumenten heeft ; maar men trachtte niet zorgvuldig alle aanmerkingen te verduisteren, waar de aanhoudend aangehaalde Simon Gorter b.v. jegens Bilderdijk volstrekt niet zuinig mee is geweest. Zoo geeft men van Gorter's oordeel een beslist valschen indruk. Gorter dacht over Bilderdijk heel anders dan van Elring. En ik eindig met de hoop uit te spreken, dat de toekomstige lofzangers in het «Gedenkboek» van Bilderdijk in hun waardeering meer als Gorter zoowel het goed als het kwaad zullen erkennen dan als van Elring door dik en dun alles goed zullen praten.

P. L.

TOONEEL.

Jhr. A. W. G. Van Riemsdijk en Cyriel. Buysse. Se non è vero. Tooneelspel in vier bedrijven. Haarlem, de Erven F. Bohn, 1905.

Bij het lezen van deze vier bedrijven treft vooral de handigheid waarmede ze ineen zijn gezet, maar juist dat, dat men die handigheid te zeer gewaar wordt, dat de aanhoudende berekening in het schikken en opbouwen te zeer wordt gevoeld, ontneemt aan het stuk de tovering waardoor een echt kunstwerk vooral boeit: gegroeid moet het lijken, niet ineengezet.

Zelfs de hoofdpersonage, de schilder Castro, die daar te midden van zijn eigen gezin, en tegenover zijn trouwste vrienden, gans onbegrepen, vervreemd en vereenzaamd staat, omdat hij leeft met een geheim, — zelfs Castro ontpopt zich telkens, aan het slot van ieder bedrijf, als een tooneelspeler die voor wanhoop te spelen heeft, en zeer geroutineerd al de gebruikelike gebaren en geijkte houdingen, en het wankelstappen, en de gesmoorde zuchten te pas zal brengen. Zijn geliefkoosde leerling, Jacques, en Dora zijn dochter, smachten om elkaar te mogen krijgen: onverbiddelijk verzet hij zich daartegen, waarom ? — het moet wel een vreeselik geheim zijn, wat hem daartoe den moed geeft, zelfs wanneer het meisje erom aan het kwijnen valt... De spanning stijgt, en bereikt haar toppunt, wanneer Castro eindelik in de tweede helft van het derde bedrijf opbiecht aan Dr. Coertens. Hoe zijn

de schrijvers er echter toe gekomen om Dokter Coertens, die in de handeling zulk een beslissende rol speelt, zoo mat en kleurloos op te vatten, en om er zoo'n onhebbelik killen wijsheidsverkondiger van te maken.

Prijsbaar is het ongetwijfeld dat het stuk klem legt op de zedelike strekking, maar onvergeeflik blijft het niettemin dat de schrijvers hun Coertens zó tergend de zedeles laten uitpraten, en dat ze hem, tegenover een vermorzeling als die van Castro, na de bekentenis dat Jacques Castro's eigen kind is van vóór zijn huwelik, niet één woord van oprechte opbeuring, niet één, dat uit het hart komt, in den mond leggen; maar onuitstaanbaar wijdloopig staat hij te betogen hoe alles wat er nu gebeurt de straf is van de oude zonde, en hoe Castro tans te boeten heeft om die leugen in zijn leven.

Hoe het stuk ertoe komt *Se non è vero* te heeten, valt niet te doorgronden. Ook een geheim.

DR. L. SCHARPÉ.

ROMANS EN NOVELLEN.

Jan Onraedt, door K. CALLEBERT. Jules de Meester, Rousselare, Brussel, 1905.

Deze vierde, door Craeynest herziene, uitgave is al voor een jaar verschenen en verdiende hier sinds lang met ongemeene ingenomenheid te zijn verwelkomd en aanbevolen.

Waar echter doodelijk vergif als zeldzame lekkernij op keurige schotels werd voorgediend, dacht mij een alarm-sein spoedeischender dan een woord van lof, en zoo kom ik nu eerst tot mijn leedwezen met de blijde tijding: Jan Onraedt is een heerlijk boek!

Vlaamsch, van 't zuiverste en beste, dat we onder de oogen krijgen; een dorpsvertelling zonder stuitende ruwheid; een greep uit het volle menschenleven, juist daarom belangwekkend van 't begin tot het eind; een boek om ons te doen bidden: «Als 't u blieft, schrijver, geef er ons meer zoo!»

Vader Onraedt is weduwnaar. Zijn eenig kind Jan, een kleermakersgezel, eerst zijn vreugde en steun, laat zich door makkers verleiden om in de stad werk te zoeken en komt dan op een laten winteravond zijn ouden vader verschrikken met de tijding:

«Morgen ga ik naar Parijs werken.»

En als de diep ontroerde oude dan eindelijk vraagt:

— «Je vader is oud en afgebeuld, kind, wat zal er van hem worden?» krijgt hij 't wreede antwoord:

— «Ge kunt naar 't oudemannenhuis gaan. Lang genoeg heb ik voor u gewerkt.»

's Morgens daarop vluchtte Jan de trap af en als een dief het huis uit.

«Keer terug Jan» riep hem zijn geweten. «Keer terug!» scheen hem zijn moeder van uit haar graf toe te roepen, terwijl hij over het kerkhof vluchtte. «Keer terug» riep hem het klokje, dat voor de vroegmis luidde. «Keer terug» hoorde hij in zijn gedachten den Herder hem naroepen. «Keer terug!» riep het allemaal.... maar de menschenvrees, die luide schreeuwster, kraaide boven. En Jan sloeg den weg in van den verloren zoon.»

Zijn vader bleef alleen op de wereld zonder middelen van bestaan.

Aandoenlijk is de beschrijving van den verkoop der armoedige meubeltjes. Een goedhartige boer neemt den vader op, totdat hij komen kan in het oudemannenhuis.

Het oudemannenhuis! die wondere uitvinding van de alvermogende christelijke liefde; dat rustoord voor den behoeftigen mensch, die moe-gegaan is langs den levensweg; dat barmhartigheidsgesticht voor den armen jongeling die door zijn baldadigheden oud en

versleten is vóór den tijd. 't Oudemannenhuis! waar een bed van boetedoening staat met een gekruisten God en een beeld van Onze Lieve Vrouw; dingen, die menigeen sedert lang niet meer aanschouwd of misschien nooit gekend had. 't Oudemannenhuis! waar men 't gebed herleert aan die 't vergeten was; waar men 't vernesteld geweten wederom op zijn schik brengt, en van het hart dien last afneemt, die onzeglijk meer weegt en spant dan het benauwende borstwater.

't Oudemannenhuis! waar zoovelen, in 't eerst gedwongen, 't is waar, doch later heel gewillig leeren regelmatig leven; waar ze bidden voor zich zelven en ook voor hun kinderen die op den dool zijn en misschien door vaders en moeders gebed nog op den rechten weg zullen terugkomen. 't Oudemannenhuis! Het strand, waar zij die schipbreuk geleden hebben op de klimmende en dalende baren van de wereldzee, komen toe- en aangespoeld.

't Oudemannenhuis! Waar de wonderbare gasthuiszuster, maagdelijke moeder van die schipbreukelingen wordt; waar die ongelukkigen thuis zijn, gekleed en gereed, gekuischt en gekamd worden, ja geleerd en gewezen in Gods gebod en leering; waar ze verzorgd worden en uitgelicht met de heilige namen op hun lippen en met het heilig schouderkleed aan, een schild in den doodstrijd en een toegangsbewijs tot het eeuwige Hiernamaals!

De kruiwagen stond stil.

Jan Onraedt stond voor de deur van 't «oudemannenhuis».

Jan deed zijn best om het seffens gewend te worden en dit lukte hem zonder veel moeite. Hij werkte wat in den tuin en deed alles met een zorg, of hij voor zich zelven zou gewerkt hebben. Hij streefde er naar om in zijn hof de vroegste groenten te winnen. Voordat er nog iemand aan dacht, had hij reeds jonge erwten gezet aan de zuidzijde niet verre van den muur. Maar dat zweeg hij zorgvuldig, om de eerste te kunnen zijn van heel het dorp. Hij dekte ze met kaf; legde er stroovlaken op, voorzichtig; nam de vlaken weg, wanneer de zonne kwam; en scheen als mee te groeien met zijn erwten.

En welgezind dat hij was, toen hij er eindelijk een zoodje getrokken had. «Kijk moeder» zei hij, «de eerste erwtjes van het dorp». 'k wed, dat de burgemeester nog geene heeft. Wat zal hij nu zeggen met zijn broeikast?»

Jan zorgde ook voor de kiekens; zette de klokken; plantte de bloemen, deed het zaad op en borg het in papieren zakjes, «tegen 't uitkomen van 't jaar» zei hij. En aan dat zaad mocht niemand hand of vinger steken.

Wanneer het s'winters slecht weer was, zoodat het naarstige bijtje moest binnen blijven, dan zat Jan bij de andere oudjes en vlocht strooien bansten, handkorven en manden uit de wijdauw, die hij rondom op een verloren strookje lands gezet had. Tot bijenkorven toe maakte hij.

De jonge Jan is eindelijk te Parijs terecht gekomen, Faubourg St. Antoinet No. 13, honderd trappen hoog in een kamertje van een schort groot, zonder godsbeeld en zonder wijwatervat, onder 't dak van een Parijs thuisliggershuis.»

Een dorpsgenoot, Paul Wielsteke, komt daar bij hem en weldra zitten ze beneden «nevens malkaar» aan een lange lage tafel werkvolk, waar men Fransch, Engelsch, Duitsch en Italiaansch hoorde spreken. Het eten werd opgediend.

«*Allons Jean*» zei Paul op zijn Fransch, *bon appétit!* En hij begon gelijk onze kat begint.

Jan keek links en rechts, of niemand het kruisteeken maakte, maar niemand.

Jan aarzelde.

Nog nooit was hij aan tafel gegaan zonder te bidden!

Eindelijk maakte hij daar iets, benauwd en beschaamd dat op een kruis geleek.

Paul werd rood en Jan ook, en... ze aten voort, alle twee beschaamd: Jan omdat hij gedurfd had en Paul omdat Jan nu met eigen oogen zag hoe Paul al veel vergeten was, om op zijn *Fransch* te leven.»

Jan kreeg werk maar het duurde niet lang of hij leefde volkomen als Paul, Fransch, Parijsachtig!

Veel bad hij niet, maar 't gebeurde toch; en goedhartig zoo hij was, gaf hij somwijlen een liefdegift aan een arm mensch. En dan, Jan's vader bad in 't oudemannenhuis voor zijn Jan, zijn dompelaar, «opdat hij zou mogen deugdzaam blijven» zei de verblinde vader, bij wien 't er nog altijd niet inwilde dat zijn kind sedert lang niet deugdzaam meer was. Maar God die oneindig goed en barmhartig is, verstond dat gebed in den rechten zin: «opdat Jan zou mogen opstaan en van den dwaalweg terugkomen.»

Vier jaren later lag Jan te Parijs gevaarlijk ziek in 't gasthuis. Daar had God een beddeke van boetedoening gereedgemaakt.

«De goedheid van de ziekenzuster, die Jan uit liefde tot Jezus gelijk een moeder verzorgde, het kruis en het bidsnoer die ze hem gaf, dat alles bewerkte en beploegde Jans geweten en 't diep ingedolven godsdienstzaadje kreeg lucht en begon te kiemen en op te schieten.

Jan vroeg om een priester en de priester kwam.

Jan biechtte en ontving Onzen-Lieven Heer en de laatste zalving. Met één woord hij ontving «alwat hij hebben moest» zoo de Vlamingen zeggen, die immers weten, dat een mensch dat allemaal niet missen kan om naar de eeuwigheid te reizen.

Jan's jagend hart stilde, en het bidsnoer deed hem goed. Van uit zijn hand gleed het om zijn hals. Het kruis, dat hij in zijn vuist hield, werd zijn troost. Hij kuste 't somwijlen in den dag en ook in de menigvuldige nachten, die hij slapeloos doorbracht. Dikwijls gingen zijn gedachten naar zijn ouden vader, die misschien eveneens geen oog kon luiken en voor zijn ondankbaar kind aan 't bidden was.

«Verheugt u, geleigeest van Jan den doolaard, en gij inwoners des hemels allemaal, Jan is bekeerd, zijn ziel is gewasschen, gezalfd en genezen!»

De ziekte nam stillekens af. Jan zou nog opstaan van zijn beddeke van boetedoening.

«Ik wensch u geluk» zei het liefdezusterke op een goeden morgen, «Ik wensch u geluk, Jan, ge zijt gewonnen»!

't Was in 't begin van Lentemaand en omtrent zeven in den avond. In het dorp van den ouden Jan Onraedt was geen mensch meer op straat te zien.

De gewijde schel, die noodklok van den stervenden Christen gaf driemaal drie kloppen achtereen door de stilte van den avond.

»Daar klopt een berechting!» ging het in de huizen en iedereen op van zijn stoel en naar de voordeur. Moeder nam de lamp mee, om Onzen-Lieven-Heer te verlichten, voorzichtjes en houdende de eene hand als schutsel tegen den wind.

De berechting sloeg een zijweg in.

't Is naar Jan Onraedt in 't oudemannenhuis! Hij heeft dezen namiddag zijn biecht gesproken!» ging het onder de geburen, die de hoofden bijeenstaken, nadat Onze-Lieve-Heer voorbij was.

«Heeft hij nog geen maren van zijn Zoon?... Hij had hem zoo gaarne nog eens gezien eer hij stierf.

Moeder Elisabeth stond in 't oudemannenhuis bij Jan Onraed's bed met een schaaltje drinken voor den ouden man.

Deze wist nog niet, dat zijn zoon te Stijn Kleermakers te wachten zat. En

moeder Elisabeth zocht hem stillekens op de hoogte van de zaak te brengen.

«Moeder,» zei Jan en bezag ze strak in de oogen, «zeg het maar rechtuit: is Jan gekomen? Ge behoeft niet benauwd te zijn, 'k zal er niet van verschieten; komen moet hij.

«Gekomen, Jan? Ik zeg niet, dat hij verre van hier is, mogelijk komt hij nog dezen avond».

«Zie je 't nu ?» zei Jan. «Dank u, Heer, dat ge mijn gebed verhoord hebt».

En hij weende bitterlijk; maar 't was van blijdschap, en die tranen deden hem goed.

«Moeder, daar is iemand om u te spreken, als 't u blieft» kwam zuster Lucia stillekens, die ook een rol in 't stuk te spelen had.

«Zeg maar dat Jan binnen komt» zei vader Onraedt, die wel voelde wat er gaande was.

En de deur ging open.

»Vader, als 't u blieft, vergiffenis! Nooit meer, nooit meer, riep een snikkende stem, en Jan Onraed's kind viel als een steen voor zijn vaders bed op zijn knieën»,

En hoe vader hem vergiffenis schonk en zegende, en hoe Jan te Stijn Kleermakers als kind van den huize behandeld, elken dag bij 't eerste morgenschemeren al aan deur van 't oudemannenhuis met de bel in de hand stond om vader te zien en den zegen te vragen voor hij naar de vroegmis ging; hoe vader ten laatste kalm en gelukkig ontsliep, en Jan met zijn hoofd op de bedspond bitterlijk lag te weenen; — hoe Jan Paul Wielsteke van Parijs terug deed komen en 't niet gebeurde wat Stijn en Toria, zijn vrouw, hadden verwacht en hun dochter Toorke zeker gehoopt had; maar hoe er groot nieuws in 't dorp kwam, maar het ditmaal den jongen Onraedt niet tot oneer strekte, wel integendeel.

Dit alles wordt u in zoet, eenvoudig, zuiver Vlaamsch verhaalt. Dit heerlijke boek, wie er aan begint, leest het achtereen uit en blijft den schrijver innig dankbaar.

W. VAN NIEUWENHOFF, S. J.

Mimosa door JOHANNA STEKETEE. Amsterdam, W. Versluijs, 1906.

«Het werk, dat hier aan het publiek wordt aangeboden, zegt de uitgever, begint, waar Hilda van Suylenburg ons in den steek liet... De moeilijkheden waarmede de ongehuwde vrouw te kampen heeft, zijn alle te overwinnen door een taai volgehouden strijd tegen wetten en conventie. Anders wordt het echter, als de vrouw gehuwd is, vooral als ze kinderen heeft. Dan komen de bezwaren, die ontstaan eensdeels uit de traditioneele opvatting van de verhouding tusschen man en vrouw; anderdeels uit den invloed, dien het moederschap heeft op haar geheele zijn. Uit den aard der zaak zijn de eerste 't gemakkelijkst te overmeesteren. Men heeft daarvoor noodig een andere opvoeding der mannen, welke zijdelings ook te bereiken is door verbeterde wetgeving. In de laatstgenoemde, de gevolgen van den invloed van het moederschap, ligt de ware moeilijkheid. En het is de verdienste van dit boek, dat het een eerlijke poging doet, om deze onder de oogen te zien. Het geeft een stukje strijd, zooals er heel dikwijls gestreden wordt en dat nog zal gestreden worden, al heeft de vrouw alle mogelijke politieke rechten, al wordt haar door de wet niets in den weg gelegd».

Mimosa is schrijfster. Ze werkt mede aan de rubriek «Tooneel en Literatuur» in het Dagblad voor Nederland; ze heeft in verschillende tijdschriften schetsen en novellen geschreven, die nogal geprezen werden; ze heeft een boek over de H. Beatrix uitgegeven waarin zij haar jeugd-herinneringen heeft geuit

en waaruit de kritiek rijper werk heeft voorspeld. Nu woont ze in een villa als jonge echtgenoote van Daan, een jongen, knappen, levenslustigen dokter. Vroeger was haar ideaal : «volkomen afzondering, ascetisme, overpeinzing, weldoen aan de armen" — in katholieken zin. Nu heeft haar «godsdienstzin zich voor een groot deel opgelost in het socialisme. Zij voelt 't meeste voor de Sociaal-democratische Arbeiders-partij, die socialistische partij, waarbij Daan als kalm aanhanger behoort». Ze zijn dan ook in geen kerk getrouwd.

Daan heeft de vooroordeelen van alle mannen meegebracht in zijn huwelijk : voor hem is een vrouw een huishoudster en een opvoedster van kinderen, niets meer; met minachting ziet hij neer op Mimosa's geschrijf en zachtjes beproeft hij haar naar zijn zin om te vormen. Doch, Mimosa meent het anders: het opgaan in het huishoudelijk gedoe is in haar oogen een ondeugd; de vrouw mag geen slachtoffer zijn van de zinnelijke lusten van een man en niet overladen worden met ongewenschte kinderen en het is voldoende dat zij het toezicht houdt over de opvoeding van haar kroost; «de vrouwen van dezen tijd, voorstaande licht, onderzoek, vrije gedachte, behooren zich in te werken in maatschappelijke vraagstukken, in alle belangrijke questies, zijn verplicht, elk in 't bijzonder, zich te bekwamen in één vak; de getrouwde als de ongetrouwde vrouw, weze in staat zich zelf te onderhouden, waardoor hare verhouding tegenover haar man, als in de maatschappij, vrij zal zijn»; «alle arbeid sta open voor de vrouw» ; «en daarvoor dit noodig: de vrouw, aandeel in 't bestuur, de vrouw kiesrecht.» Na eenig gekibbel krijgt Mimosa volkomen haar zin: het huishouden komt grootstendeels te rusten op de schouders van Mina, de getrouwe meid; het kind wordt toevertrouwd aan een flink verstandig meisje; «zonder eigenlijk voorbehoedmiddelen te gebruiken, zal Dokter Daan er voor zorgen dat er in de eerste jaren geen kinderen bijkomen ; er wordt een nieuw fraai tuinkoepeltje gebouwd waarin mevrouw elken dag een bepaald getal uren ongestoord zal kunnen wijden aan haar letterkundig werk en de lotsverbetering van haar kunnegenooten.

»Hier wordt dus de oplossing der vrouwenkwestie gevonden, omdat de omstandigheden gunstig zijn. Men heeft hier te doen met een man van goeden aanleg en goeden wil, met onbekrompen financiëele omstandigheden, met een lust van de vrouw tot werk, dat binnenshuis verricht kan worden en waartoe geen dwang, geen noodzakelijkheid bestaat; dat niet op bepaalde tijden *moet* geschieden.»

Aldus de uitgever in het «Voorwoord». Doch m. i. is dit nog maar een oplossing op 't papier. Want in dit boek — dat trouwens weinig of niets is voor de kunst — is er geen enkel wezen dat beantwoordt aan de levende werkelijkheid. Bovendien wordt de godsdienst niet als factor meegerekend ; nochtans: Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam.

Enkele bladzijden maken «Mimosa» tot bedenkelijke lectuur voor de jeugd.

DR. J. DE COCK.

Ol-Jörgen. Het leven van een zwerver, uit het Noorsch van ANDREAS HAUKLAND, door G. B. NORTAKKER. Baarn, Hollandia Drukkerij 1906.

Het begint zoo:

— Ik heb zoo'n honger, klaagde hij.

't Was een tenger ventje van acht jaar.

De moeder schreide:

— Ik heb niet zooveel, als je in je oog kan hebben.

Een zacht gesnik uit den hoek, waar de jongen zat. Boven de ongeverfde

houten tafel glinsterde de naald. De vingers, die haar bewogen, waren klein en grauw, de toppen doorstoken, prik naast prik.

— Ik heb zoo'n honger, klonk het nu luider; boos snikte hij in den hoek.

De naalden bleven rusten. De handen zonken neer, hulpeloos, mat.

De moeder keek naar den jongen. Haar oogen waren groot en blauw. Ze omvatten met smeekende verwondering alles wat ze zagen.

— Je moet wachten tot ik de pantoffels klaar heb.

Zij slikte de tranen in tusschen de woorden.

De naald glinsterde weer. Kleine schokken gingen door haar lichaam. Ze was tenger en fijn.

Weer klonk het uit den hoek:

— Ik heb zoo'n honger.

De jongen lag voorover op den grond. Heel luid snikte hij:

— Hoor je niet, ik heb zoo'n honger.

— Heks, siste hij.

Hij verborg het booze gezicht tegen den grond; hij snikte niet meer, maar schreeuwde weer:

— Dief, heks!

— Ol-Jörgen! Het klonk als een snikkende zucht uit de moedermond.

Hij sloeg het gezicht tegen den grond, keek niet op.

En schreeuwde weerspannig:

Heks, ik heb zoo'n honger!

Ol-Jörgen! In hulpeloos gesnik gleden de klanken over hem heen.

Hij keek op, ontmoette moeders, vochtigen blik. Toen sloop hij naar de deur. In zijn schreden jammerde berouw.

Als je dat zoo leest dan vin je het wel even heel apart, dat zoo'n jongen met zijn voeten berouw kan uitdrukken, maar de passage werkt, en je denkt in dit boek een sterke stem te zullen hooren, die luide weeklaagt om het grenzelooze leed van kleinen en armen, om het groote gebrek en de niet te dragen armoede, waarvan beter bedeelden geen begrip hebben hoegenaamd, — een sterke stem, die de onwetendheid wegdrijft, en rusteloos doorjammert en hulp roept en dreigt, tot je medelijden, tot je rechtsgevoel, tot je plichtbesef uitsnellen, en helpen gaan om het kwaad te overwinnen door hervormende daden van liefde en gerechtigheid.

Je gaat er eens goed bij zitten om heel de kracht van dit boek te ondervinden, en je geest te dompelen in een reinigend en sterkend bad..... maar jonge jonge wat valt je dat tegen.

Die Ol-Jörgen — zeker had hij opvoeding en omgeving tegen zich, die zwerver spiedt heel vroeg de boerenknechts en meiden af, als ze de eenzaamheid van het struikgewas zoeken, en brengt de zóó verworven kennis in praktijk zoodra hij de kans schoon krijgt, hij begint met een ander onvolgroeid speelkameraadje, en — de auteur vertelt die dingen met walgend cynisme, hij gaat de wereld in, voortgedreven door een onbestemde drift en groeiende ontevredenheid, en zijn halten en rustplaatsen zijn steeds bij vrouwen, met welke hij korter of langer in hartstocht samenleeft, of welke hij begeert en niet krijgen kan. Aan de eene krijgt hij het land, van de tweede sluipt hij stil weg een derde scheidt van hem in vriendschap, een vierde blijft naar hem verlangen. Maar hij stapt maar voort met zijn mars op den rug, en vindt nergens betere menschen dan hij zelf is, en altijd maar gewillige vrouwen. En de auteur drijft hem voort, voort in korte zinnen, want als je een paar walgelijke markttooneelen en een paar lugubere vechtpartijen uitzondert, dan is alle schildering en alle beschikbare plaats ingenomen door telkens nieuwe gevallen van toomelooze hartstocht. O ja, er wordt hier en daar nog al wat gefilosofeerd over God, en over machthebbers en over vuilaardige verdrukkers. Ol-

Jörgen oordeelt daarover natuurlijk uit de hoogte van zijn verworven levenswijsheid, welke nog heel eigenaardig gevoed is door een almaarvoortratelend heerschap Holmstein, dat niets nuttigers te doen heeft. Ol-Jörgen komt in conflict met brutale bezitters, die de mannen uitbuiten en de vrouwen als een gemakkelijke prooi beschouwen. Ol-Jörgen moet vluchten met zijn vriendin Breta en zijn vriend Staalhammer, en als gene naar de rendieren van haar vader, deze naar Zweden vertrokken is, dan vertikt Ol-Jörgen het langer om nog rond te zwerven, er moet toch ooit een einde komen aan het boek, hij wil naar het Zuiden, en zich daar voor goed vestigen, en eerlijk stevig werken, en als hij dan door de mooie natuur op de stoomboot aanzeilt, begint hij in zijn «ontvankelijk gemoed» een gedicht op te wellen, en 't zaakje is gezond.

En nu krijgen we in verschillende tijdschriften een boel moois te hooren, over die reine kinderziel, over den drang naar geluk, over krachtig realisme, over het geweldig uitleven der ruwe maar heerlijk levende Noorsche menschen, en als er dan nog niet genoeg copy is, nog een paar triades over *Boekenschouw*, dat zoo bekrompen en ouderwetsch en partijdig oordeelen kan, en zijn enge moraal-begrippen groote kunstenaars als maatstaf durft aanleggen...... Maar dan laten we ons nog geen knollen voor citroenen verkoopen; nietwaar lezer?

J. M. J. KNAAPEN.
Abdij Berne, Heeswijk.

Op school en thuis. Oorspronkelijke novelle, door REGINA. L. C. G. Malmberg, Nijmegen.

De titel is in zoover oprecht, dat we aanstonds vermoeden, hier zullen tooneeltjes uit de school en de kinderwereld opgevoerd worden. Zoo is het ook; en geen zweem van gevaar, dat het gevoeligste kinderoog zich ook maar even zal behoeven af te wenden van wat er hier op school en thuis omgaat. Ik stel me zelfs voor, dat meisjes die 't als prijs ontvangen het niet uit de handen leggen voor zij 't geheel doorgelezen hebben. Er zit gang in, en enkele tooneeltjes zijn bepaald leuk weergegeven. En dan nog drie platen er in, naar teekening van Eug. F. J. Lucker te Nijmegen!

Nochtans — de schrijfster veroorlove me de opmerking — een boek, waar kinderen voornamelijk worden opgevoerd, behoeft niet noodzakeijk een school- of kinderboek te wezen. Wie denkt aan 't heerlijke werk van Florence Montgomery: *Misunderstood*, die aangrijpende geschiedenis van twee kleine jongens en hun vader, die den oudste, een negenjarig ventje, niet begrijpt. Het verhaal krijgt daardoor eene spanning, die u niet loslaat en telkens tranen in de oogen brengt. Zóó *The mill on the floss* van George Hidl, waarin we kinderzielen ontmoeten zoo teer en fijn besnaard en zoo pakkend, dat gij u gelukkig acht ze van nabij te hebben gezien en jaren na de lezing van het boek een indruk overhoudt frisch en heerlijk als van een leeuwerik zingend in den morgenstond.

In het hier aangekondigde boek — waarom heet het: oorspronkelijke novelle? — komt o. a. Anna Lommers voor, een kostschool-meisje van een gevaarlijke soort, waarvan wij eerst den indruk krijgen dat zij 't niet op die school houën zal. Dan vertoont zij nog een ongunstiger kant van haar karakter; gaat tot vijandelijkheden over, bewaart eene *sarrende kalmte*, eene *tergende bedaardheid.* En als ze nu van een ander kind in zenuwachtige drift een slag in 't gezicht heeft gekregen, dan houdt ze snikkend haar zakdoek voor het gelaat, hoort gedwee een vrij lange

vermaning aan en wordt in eens zoo lief, dat de kinderen hand aan hand om haar heen dansen en zingen: «Lang zal Anna leven!»

Deze plotselinge ommekeer diende verklaard te worden. Misschien is hij mogelijk, doch waarschijnlijk niet.

Het loont ongetwijfeld de moeite kinderen uit te beelden, jongens of meisjes, thuis en op school. Doch wie ernstig werken wil, kan 't leven leeren betrappen. 't Kinderleven is rijk en belangwekkend genoeg; dit weer te zien geven, van dat jonge zieltje lief en leed mee te voelen, kan voor volwassenen een bron zijn van rein en edel kunstgenot.

W. VAN NIEUWENHOFF, S. J.

De Oranje-Serie, onder redactie van G. G. VAN AS. Haarlem, H. J. van der Munnik.

De Oranje-serie is een reeks novellen, verschijnende maandelijks in boekjes van 2 vel druks, kostende 5 cents ieder, Acht nummers zijn er reeds verschenen — althans zooveel kreeg ik er ter inzage. Ze heeten respectivelijk:

No 1. **De wraak van den Stundist**, russische novelle door L. PENNING.

Alexis Mironof, een twintigjarige jongen, zonder ouders, noch geld noch arbeid, wordt van de straat opgeraapt door zekeren Diogenes en ingelijfd in 't gild der Nihilisten. Hij ziet weldra in, dat het nihilisme een leering is van haat in den dienst van Satan en hij treedt over in den Bond der Stundisten, menschen die «gelooven in Christus als hun Heiland» en die «hun vijanden liefhebben». Tot straf voor zijn verraad, overgiet Diogenes Mironof's hoofd met zwavelzuur en verminkt hem aldus voor zijn leven. Mironof wreekt zich door Diogenes en de andere nihilisten met hem uit hun brandend vergaderlokaal te redden. Hij zelf bezwijkt aan de bekomen brandwonden, maar na op zijn sterfbed aan den berouwhebbenden Diogenes in Christus' naam te hebben vergeven.

No. 2. **Grootmoederken**, een St. Nicolaas-schets door STIJN STREUVELS (met portret van den schrijver)

Nette heur man is vóór acht dagen in de fabriek verongelukt. Nu is 't Klaasavond en met heur affe kantwerk in den korf loopt ze door den donkeren avond naar 't dorp om het af te leveren en met het loon er van snuisterijen te koopen voor heur arme bloeikes van kinderen die nog niet weten dat vader dood is en thuis in bed liggen te droomen van de heerlijkheden van den komenden Klaasdag. Eilaas de werkgeefster is aan 't feestvieren en heeft geen tijd om te betalen; geen enkel winkelier wil Nette borgen en met een wanhoop in 't hart keert de arme weduwe naar heur afgelegen huisken terug — zònder snoepgoed... Gelukkig daar komt Grootmoederke binnengetrippeld met appels voor de kinderen, en als ze verneemt in wat nood Nette verkeert troost ze haar goedig-ruw, loopt gauw naar den bakker in de buurt en koopt er koekegoed van haar eigen spaarcentjes.

No. 3. **Moeder's Plaats**, door G. SCHRIJVER.

Moeder is dood en omdat vader denkt aan hertrouwen, zegt Lies, de oudste dochter, een goeien dienst op, dien ze gaarne had behouden en scheurt zich met brekend hart los van Adriaan, heur geliefde. Ze wil niet dat de plaats van moeder, heur vereerde, beminde moeder wordt ingenomen door een ander vreemde vrouw. Maar bij alle waardeering van Lies heur offers, vindt vader het toch beter een tweede vrouw te nemen en blijft bij zijn voornemen. Met haat en wrok in 't hart wil Lies 't vaderlijke huis verlaten, doch de innige, Christelijke goedheid van vaders verloofde overwint haar en ze blijft.

No. 4. **Zeewaldensche Feestplannen,** door JOH. H. BEEN.

Waarin verteld wordt, hoe graag de Zeewaldenaars feest vieren en hoe ze eens beraamden een feest in te richten ter eere van Albrecht Beiling maar hoe het mooie plan ten slotte deerlijk in duigen viel.

No. 5. **Vrouw Geerte,** door MEVR. WESTERBRINK-WIRTZ.

Een oude geschiedenis: Vrouw Geerte kan heur zoon Willem niet luchten noch zien omdat hij getrouwd is met Marie, een braaf, eerlijk meiske dat hij bemint, maar dat niet zoo rijk is als Lena, de kandidaat van Vrouw Geerte. Ze zijn ongelukkig allemaal: Vrouw Geerte in haar eenzaamheid en onvoldane behoefte aan liefde; Willem omdat moeder zonder reden op hem kwaad is, Marie, om Willem. De verzoening komt tot stand door Jantje, Willem's zoontje, die allengskens het hart gewonnen heeft van zijn grootmoe.

No. 6 **De klokken luiden,** door A. C. C. DE VLETTER.

Verhaalt van Frank, een jongen dichter, die met zijn moeder een eenvoudig idyllisch dorp komt bewonen en daar trouwt met blonde Suse, een dochter van den dominé. Het geluk van 't drietal wordt gestoord door Frank's besluit om deel te nemen aan den oorlog, aan den strijd voor 't vaderland. Het vaderlandsch leger wordt verslagen en Frank sterft aan zijn wonden, thuis, terwijl buiten onder 't venster op zijn verzoek de strofen gezongen worden van zijn schoonste balladen.

No 7. **Josephine Donker,** door JOHANNA BREEVOORT.

Josephine is een jonge wees die haar brood wint als krantschrijfster. Op een kouden avond komt ze aan in een groote stad waar ze een nieuwe betrekking wil zoeken en logeert er in een protestantsch tehuis, waar, zoo dunkt haar, de kristelijke liefde niet heerscht. Trouwens bestaat de liefde wel? 's Morgens haast ze zich weer op straat te komen ze wil die hartelooze menschen van het tehuis niet langer voor haar oogen hebben. Ze wandelt door den regen langs een kaai. Daar zigzagt een dronken jongmensch op haar aan. Ze ontwijkt hem achteruitloopend maar stort in 't water. Als ze ontwaakt, ligt ze behagelijk in een mooie, luchtige, bloemendoorgeurde kamer onder de liefderijke verpleging van een oude dame. Er is dan toch nog liefde in de wereld? Die oude dame is de moeder van dien dronkeman, die nu geen dronkeman meer is maar weer wandelt op het rechte pad. Meer nog, Loo, zoo heet de jonge man, vat genegenheid voor Josephine en biedt haar zijn hand. Na een tijd aarzeling, wegens een oude hopelooze liefde neemt Josephine aan en is gelukkig.

No. 8. **Een leelijk zaakje!** Beeld uit het Geldersch dorpsleven, door D. WOUTERS.

Leelijk is de zaak van Freerik, een jongen steenoven-arbeider tegen wien proces-verbaal gemaakt wordt door den veldwachter wegens openbare dronkenschap. En even leelijk is de zaak van den veldwachter, die van Freerik een gulden elf en een halve cent aanvaardt om het proces stil te leggen. Freerik wil nu bij den burgemeester een klacht indienen tegen den veldwachter. Doch het is Zondag en de burgemeester is niet te spreken over ambtszaken. Daarop gaat Freerik met kameraden aan 't drinken, maar 's anderdaags is hij 't heele zaakje vergeten.

In deze acht nummers biedt de Oranjeserie lectuur die onvoorwaardelijk kan aanbevolen worden. Er is allerlei: ouderwetsch en nieuwerwetsch, roerend en humoristisch, steeds onderhoudend, veelal mooi en altijd zedelijk.

J. DE COCK.

Uit de leerschool der leugen. Oorspronkelijke roman door Otto van Tricht. Almelo, W. Hilarius Wzn., 1906.

Uit de leerschool der leugen, d. w. z. uit het garnizoensleven. Deze beteekenis van den titel blijkt reeds uit de titelplaat: officieren aan 't bitteren en 't kletsen rond een clubtafeltje. En men hoeft niet ver in dezen oorspronkelijken roman te lezen om te bemerken dat Otto van Tricht zich geroepen gevoelt om in Holland te doen wat Bilse, Beyerlein en anderen gedaan hebben in Duitschland, namelijk aan te toonen dat er something rotten is in de heerschende legertoestanden van — laat ons zeggen, van Europa. Otto van Tricht heeft over zijn boek juist zooveel romansuiker gestrooid als er noodig was om het voor de allen-zwaren-en-zuren-kostschuwende menigte slikbaar en apetijtelijk te maken. Van welk gehalte de suikerbedekte kost is, daarvan moge het volgende staal een smaakje geven:

«Wat een rommel, wat een smerige vunzige boel is toch dat Hollandsche legerbeheer!» riep luitenant v. Maasdijk in plotseling uitbarstende verontwaardiging uit. — «Geen normaal mensch kan wijs worden uit de hopeloos verwarde oorlogsbegrootingen. Hoogere leiders leiden niet, maar zijn vastgeklonken aan bureelen en schrijftafels; commandeeren archieven en paperassen. 't Heele militair gedoe berust op een paar duizend onderling in strijd zijnde voorschriften en orders, 't eenige middel tot bevelen in de hand van hen, die geen heerscher, geen chef geboren zijn. En die gansche lorrige voorschriftenwinkel wordt te pas en te onpas gebruikt en misbruikt ten bate van eigen voordeel, van gemakzucht. De volksvertegenwoordiging is niet bij machte eenige werkelijke contrôle uit te oefenen, een zuiver beeld te verkrijgen van wat in die afgesloten kaste wordt gekonkeld en geknoeid. Baantjesjagerij en administratiealmacht vieren hoogtij. Zelfbewustheid, initiatief, gevoel van eigenwaarde zijn onduldbare eigenschappen geworden door het lange, pietlutterige vredesgekwebbel. Nieuwe beginselen worden hoofdschuddend, aarzelend ingevoerd, na stomweg te zijn opgepikt hier en daar bij de naburen, juist als een kip doet die zelfgenoegzaam kakelend, gerstkorreltje na korreltje ophapt. En 't zijn slechts lappen op een bedelaarsdeken. Systeem, gegrond op nationale eigenschappen, op klimaat en bodemeischen, op eigen leefwijze en volksgeest, schittert door totale afwezigheid. Groot in 't kleine; klein in 't groote. Een bed van Procrustus voor ieder die de uniform draagt: n'Eldorado voor middelmatigheden in 't leger hier.»

Daar hebt ge de kern van 't boek, dat overigens aan geen normaal mensch in zedelijk opzicht aanstoot geven moet.

J. de Cock.

Doktor Sörrensen. Roman von M. Herbert. Prijs M. 2.50, geb. M. 3.50, J. P. Bachem, Köln.

Een roman van een bekende katholieke schrijfster, en die werkelijk waard is, dat we hem wat nader bekijken. Dr. Gustav Sörrensen heeft op dertiggjarigen leeftijd, in een dwaze verliefde bui. Uta getrouwd; een vrouw, die in theorie en praktijk een übermensch volgens Nietzsche is. In de tien jaren van hun huwelijk is de verwijdering tusschen de echtgenooten steeds grooter geworden. De dokter gaat geheel op in de vervulling van zijn ambtsplichten en vergeet zoo eenigermate zijn leed. Melanie hun dochtertje, is stil en eenzelvig, zooals kinderen plegen te worden, die de moederlijke liefde moeten ontberen. Zij is als een bloem die wegkwijnt wegens gebrek aan zonneschijn.

Dr. Sörrensen's moeder wordt ziek en te harer verpleging zoekt de dokter Margaretha Isling op, een verre verwante, met wie hij is opgegroeid. Deze is de vrouw, eigenlijk door God van den beginne af voor hem bestemd. In haar hart is de liefde voor Gustav niet gestorven; integendeel, zij bewaart en koestert die, zooals men het aandenken aan een geliefden en hoogvereerden doode bewaart en koestert. Toen Dr. Sörrensen haar ging uitnoodigen, zijn zieke moeder op te passen, hebben zij samen een uurtje gevaren. Dit komt Uta ter oore. Zij gaat naar Margaretha Isling, spreekt haar in de krenkendste bewoordingen toe en stelt zonder omwegen de vraag of Margaretha Dr. Sörrensen bemint of niet. Trillend van edele verontwaardiging antwoordt Margaretha. Ja, ik bemin hem. Ik heb hem lang voor u bemind. Maar hij dacht en denkt aan mij slechts als aan een zuster. Gij hebt hem zoo ongelukkig gemaakt als in uw macht stond.... Treed in u zelf Uta Sörrensen; wees uwen man de echtgenoote die hij verdient te hebben. Van nu af zal ik noch zijn, noch uw weg ooit kruisen. Maar vrij en fier hef ik het hoofd omhoog en zeg: God moge u de beleediging en de lage verdenking vergeven. Gij arme weet zelfs niet wat liefde is.

Uta is geslagen. Dit voorval heeft aan Margaretha haar eigen binnenste ontdekt. Zij vertrekt naar haar oom, een geestelijke. In de eenzaamheid strijdt zij nu den strijd in haar eigen ziel. Uta voelt zich meer en meer getrokken tot den Oberstleutnant Brandenfels een übermensch gelijk zij. Meer en meer geraakt zij onder zijn macht. Hij bezoekt haar in haar eigen huis, is op 't punt haar laatsten tegenstand te breken, als Dr. Sörrensen onverwachts terugkeert, onvrijwillige getuige van hun gesprek wordt, en plotseling de kamer binnentreedt. De dokter slaat Brandenfels in het aangezicht. Deze stormt met getrokken sabel op hem aan. Uta werpt zich tusschen hen. De sabel dringt door haar oog in de hersenen. Na haar dood vervalt Dr. Sörrensen in een soort stompzinnigheid. Hij wordt opgenomen in een inrichting voor zenuwlijders, doch daar zijn toestand altijd verergert brengt Margareta hem naar het huis van haar oom over, en hier beginnen zijn geestvermogens opnieuw te ontwaken. Ook zijn dochtertje Melanie ontluikt onder haar liefde tot een nieuw leven. Sörrensen vindt ten laatste in het huwelijk met Margareta het lang ontbeerde geluk.

Nieuw is het probleem zeker niet. Uit den aard der stof is het geen lectuur voor kinderen. Geen van beiden is noodig. De groote verdienste van dezen roman ligt, dunkt mij, in de karakterteekening. Er komen twee soorten karakters in voor. De groep der übermenschen is vluchtig en oppervlakkig en uiterlijk geteekend. Het zijn bleeke romanfiguren, geen levende wezens van vleesch en bloed. De schrijfster heeft ze uitgedacht, doch niet begrepen. Zij kan met die karakters niet meevoelen, meeleven. Maar in de groep der zachte stille zielen is Margareta Isling een levenswaar uitgebeelde, diepvoelende, edele persoonlijkheid, wie wij onze volle sympathie schenken. Slechts een punt in haar is mij onbegrijpelijk. Hoe kan zij meenen in het boven aangehaalde gesprek met Uta haar waardigheid als vrouw te hebben prijs gegeven? Neen daar was Uto de overwonnene. En toch berust op die meening van Margareta heel haar volgende handelwijze. Maar afgezien hiervan, is het een heerlijk geteekend karakter, dat de kunstenaarshand laat herkennen. Veel minder bevalt Dr. Sörrensen. Op slot van rekening is hij een sukkel, een man zonder pit, een goed maar zwak karakter. Toch leeft ook hij voor

onze oogen, al is hij in zijn zieleleven meer vrouw dan man. Dan het dochtertje Melanie geheel verandert onder Margareta's invloed, is een schoone trek, maar gaarne zouden wij die verandering voor onze oogen gezien hebben. De schrijfster mist het talent daartoe niet.

De bouw is helder en klaar van den beginne af, maar niet vast genoeg. Gegeven Sörrensen's persoonlijkheid, is zijn onberaden huwelijk op dertigjarigen leeftijd minder waarschijnlijk. Evenzoo de wijze van Uta's dood. En die dood zelf is een echte Deus ex machina. De psychologie wordt dikwijls door reflexie vervangen en deze neemt een wel wat al te groote ruimte in, al werkt zij zelden storend. Niettegenstaande dit alles is M. Herberts roman een kunstwerk, dat verre staat boven het vele middelmatige en minderwaardige, dat de markt overstroomt. Er zijn vaak heerlijke stukjes stemmingspoëzie in; het biedt dikwijls echt kunstgenot. Kunst is het, maar Katholieke kunst volstrekt niet. Dan moest vooreerst het probleem niet het moderne echtbreukprobleem zijn, dat trouwens vrij afgezaagd begint te worden. Maar bovenal moesten de karakters der tweede groep gedragen worden niet door de kunst maar door den godsdienst. Dan zouden ze voor ons hun laatste afwerking gehad hebben, zij zouden verhoogd en veredeld zijn. We zouden het ook begrijpelijker vinden, hoe zij in zulk een langen en bitteren strijd altijd groot en moedig konden blijven.

Thans doen de katholieke beginselen niets: men merkt ter nauwernood dat de personen katholiek zijn. Vanwaar dit gebrek. Kan of wil schrijfster niet? Ik weet het niet, maar wel dat het op mij een onaangenamen indruk heeft gemaakt, die nog door de zuivere taal, noch door de aangename en vloeiende stijl werd weggenomen.

B. W. SPEEKMAN.

Erstklassige Kaufleute. Roman aus dem heutigen Bremen, von A. MERCATOR. Preis Brosch. M. 3; geb. M. 4. Dr. H. Haas'sche Verlagsbuchhandlung, Manheim.

Dit boek wil blijkbaar een pendant zijn van von Schlichs' roman «Erstklassige Menschen». Het voorwoord luidt: «Goethe zegt: door schade en schande wordt men wijs; maar ik hoop dat hij die dit boek leest, wijs wordt zonder schade of schande». Nu dat help ik den schrijver wenschen, al zie ik niet goed in, door welke eigenschap van dit boek, een zoo kostbaar resultaat kan bereikt worden. In dit boek wordt verteld hoe Heinrich Seltmann een alleronnoozelste en onvoorzichtigste plannenmaker zich in den handel op de grofste en doorzichtigste wijze laat beetnemen en toch op zijn laatst nog fortuin maakt. Als schurkenstreken, zooals die hier verhaald worden in Bremen ongestraft kunnen voorkomen, dan verliest de Duitsche politie de hooggeroemde «Schneidigkeit» vrij volkomen.

Ook komen er in het boek, als toegift, nog vier huwelijken tot stand. En dat alles voor drie Mark. Wie het boek dus niet aanschaft, kent bepaald zijn eigen voordeel niet. Aan bouw of karakterteekening heeft schrijver vergeten te denken. Des te meer heeft hij naar stijl gezocht. Hij heeft bepaald zijn best gedaan, het u eens op geestige wijze te zeggen. Zoo heet het van iemand die zijn hoed achteruit schuift: Der Zylinderhut wurde wieder hinten auf die Metropole des Denkapparates geschoben» Dat plannen op 't punt staan verwezenlijkt te worden, deelt schrijver ons aldus mede: «Seine verschiedenen Objekte (is niet Projecte gemeend?), die er in petto hatte, sollten nun nicht mehr in den Windeln stecken bleiben». Kortom, mij dunkt het boek is een prul, de schrijver heeft slechts in één pun-

verstand getoond: dat hij onder pseudoniem geschreven en zijn waren naam niet genoemd heeft.
B. W. Speekman.

Gevleugelde woorden. Amsterdam, H. J. W. Becht, 1906.

Dit is een «verzameling van bekende citaten in verschillende talen (nederlandsch, fransch, duitsch, engelsch, latijn en grieksch) zooveel mogelijk met opgave van den oorsprong en, zoo noodig, met aanwijzingen betreffende de uitspraak en met de vertaling in het nederlandsch bijeengebracht door *J. H. de Ruijter*, hoofd eener school voor m. u. l. o. met medewerking van B. A. Buningh, Leeraar bij het middelbaar onderwijs.»

Aldus luidt de ondertitel.

Het is spijtig dat de samenstellers in hun «voorwoord» niet omschrijven wat zij onder «gevleugeld woord» verstaan — dan zouden we ten minste kunnen natellen hoeveel ware «gevleugelde woorden» er op deze 190 bladzijden voorkomen. Want indien een «gevleugeld woord» een mondgemeen geworden gezegde is van een *bekend* persoon — in tegenstelling met het in den mond van het *nameloos volk* geboren spreekwoord — dan ware een boekdeel half zoo lijvig als dit voldoende geweest om de verzameling te bevatten. Nu immers wordt de ruimste plaats ingenomen door verzen, veelal door heele strofen, van duitsche (Goethe, Schiller e. a.) fransche (La Fontaine, Boileau, Racine, Corneille Voltaire, Beaumarchais....) engelsche (Shakespeare, Longfellow, Pope....) nederlandsche (De Genestet, Van Alphen, Beets, Da Costa, Tollens, Bilderdijk, Vondel, Cats....) en latijnsche schrijvers, die, naar mijn beste weten, lang niet mondgemeen zijn (onder ontwikkelden) en daarom geen gevleugelde woorden kunnen heeten. De alfabetische rangschikking had bovendien tot gevolg dat tal van spreuken twee, drie of viermaal voorkomen. De spreuken aan den Bijbel ontleend, en ze zijn veel, zullen wel tot de echtste gevl. woorden behooren.

De verklaringen laten nu en dan nogal wat te wenschen over. B. v. bij «Dies irae, dies illa», wordt aangeteekend: «Deze woorden vormen den aanvang eener hymne, die tot het Requiem (R. K. zielmis ter eere *(sic)* van een afgestorvene) behoort»; bij «ex Cathedra» luidt het: «Van den stoel (van Petrus) af. Tegenwoordig gewoonlijk gebruikt van den paus. «Uit de hoogte»(!) en «Het doel heiligt de middelen» wordt verklaard door: «Deze woorden, volgens sommigen de grondstelling der Jezuïeten, zijn echter in hunne werken in dezen vorm *(anders wel?)* niet te vinden.»

«Het werk, zeggen de Samenstellers, is bestemd voor hen, die aan eene eenvoudige, gemakkelijk ingerichte citatenverzameling de voorkeur geven boven de omvangrijke, wetenschappelijke en daardoor kostbare uitgaven.» Handig en goedkoop: opperbest! Maar dat mag de wetenschappelijkheid niet uitsluiten. En daar deze verzameling in dit opzicht zondigt door een te-weinig, kan ze maar gebruikt worden, al heeft ze overigens haar praktisch nut — cum grano salis.

J. de Cock.

Paul Springer. Vrij naar het Hoogduitsch van Frans Betten S. J., door J. J. Schreurs, hoofd der school te Haelen. L. C. G. Malmberg te Nijmegen.

«Een aanwinst voor onze boekenwereld», dat zal zeker het oordeel wezen van ieder die dit werk leest. Een karakter dat in verschillende omstandigheden geplaatst niet vrij van gebreken maar in al zijn schoonheid ook zich aan ons openbaart wordt ons hier gegeven. Niets van de oude verhaal-

sleur vindt ge hier. 't Is alles leven. Heerlijk bovenal is het te hooren hoe Paul, een jongen, op zijn jongensmanier de geschiedenis van den H. Tarcisius vertelt aan zijn kameraad. Dit boek kan niet genoeg worden aanbevolen.

P. STROOMER, Kapelaan.

J. R. VAN DER LANS. **Verzamelde Novellen**. Deel 4: «Hermine» en «Op den Toetssteen» f 1.50. Deel 5: «Hooger op» en «Het Testament van den Zonderling» f 1.50.

Uitstekend voor leesbibliotheken, zegt een prospectus; en dat zijn zij. Terwijl in deel 4 «Hermine» vrij mager is, en op spannende verwikkeling wel geen aanspraak zal maken, is «Op den toetssteen» een waarlijk pakkend verhaal dat met lust en voldoening zal worden gelezen.

Ook in Deel 5 is de eerste Novelle: «Hooger op» vrij onbeduidend, maar «Het testament van den Zonderling» is voortreffelijk. Alles leeft er zoo natuurlijk, en de vraag: hoe zal dat afloopen, houdt den lezer geboeid tot het einde.

Welkom zulke boeken! aan iedereen kunnen zij in handen worden gegeven.

P. STROOMER, Kapelaan.

Heldenmoed en Tirannie, vrij naar het Fransch door A. VINKEN; met twee platen naar teekening van AUG. F. J. LÜCKER; L. C. G. Malmberg, Nijmegen.

Dit boek behandelt een episode uit de Fransche revolutie en laat vooral in treffende tegenstelling met goede karakterschets de tirannie uitkomen van Robespierre en den heldenmoed van eenigen zijner vroegere studievrienden, die hun godsdienst en hun vaderland getrouw zijn gebleven en waarvan er één priester is geworden en met levensgevaar zijne priesterlijke bediening uitoefent.

Haarlem. F. J. M. WASSEN, R. K. Pr.

KORTE INHOUD VAN WETENSCHAPPELIJKE RECENSIES.

GODSDIENST.

Jesus Christus vom Standpunkte des Psychiaters. Eine kritische Studie für Fachleute und gebildete Laien, door de Loosten. Bamberg, Handels-Druckerei, 1906. Gr. 8o. 104 blz. M. 2.

Volgens deze brochure leed Christus aan paranoia. Bij het lezen krijgt men den indruk, dat de schrijver onder den dwang van een vooropgezette meening zijn materiaal gerangschikt heeft. Feiten worden opgegeven, die zonder verdere redeneering juist tegen de diagnose van paranoia konden aangehaald worden, en in 't algemeen is de stof te hoog voor het talent van den schrijver.

Literarisches Zentralblatt, 21 Juli.

(Het Literarisches Zentralblatt is eer anti-christelijk dan christelijk, dus in dezen een onverdacht getuige).

WIJSBEGEERTE.

Dictionary of Philosophy and Psychology, door James Mark Baldwin with the co-operation and assistance of an international board of consulting editors. 3 dln. New-York and London, Macmillan.

Het werk is beslist een stap vooruit op den weg naar een aan alle eischen voldoend philosophisch woordenboek, maar toch ligt het doel nog ver.

Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik, Juli.

(Erich Adickes.)

Ästhetik als Wissenschaft des Ausdrucks und allgemeine Linguistik. Theorie und Geschichte, naar het Italiaansch van Benedetto Croce. Leipzig, Seemann, 1905. 494 blz. M. 7.

Croce stelt zich niet tevreden met kritiek op de oude systemen, maar bouwt zelf een prachtig systeem op, scherp omlijnd en in zich afgesloten.

Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik. Juli.

(Dr. H. Th. Lindemann.)

GESCHIEDENIS.

Vorgriechische Ortsnamen, als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands verwertet, door August Fick, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1905, gr. 8o, IV 173 blz. M. 5.

Bekend is dat een deel der Grieksche plaatsnamen een niet-Indogermaansch karakter vertoont. Deze namen in de verschillende talen onder dak te brengen is het doel van dit geleerde werk.

Literarisches Zentralblatt, 21 Juli.

Geschichte der Feldzüge C. Julius Cäsars, door G. Veith. Wien 1905, Seidel & Sohn, XX, 553 blz. gr. 8o. mit 1 Bildn. Cäsars und 46 Beilagen. M. 25.

Door een militair voor militairen geschreven, maakt dit boek geen aanspraak op wetenschappelijke waarde, maar geeft toch blijk van degelijke litteratuurkennis en zaakkundige studie.

Literarisches Zentralblatt, 28 Juli.

(Franz Fröhlich)

A History of the Inquisition of Spain, door H. Ch. Lea. Dl. I. New-York, The Macmillan Company, 1906. 8o. XII, 620 blz.

Eerste deel van de vier. Niettegenstaande eenige kleinere gebreken zal dit werk met eere de plaats innemen van de tot nu toe bestaande weinig gedocumenteerde geschiedenissen der inquisitie.

Revue historique, Juli—Augustus.

Henri VIII and the english monasteries, door Gasquet. London, George Bell and Son, 1906. XL, 495 blz. 8 sh. 6 d.

Schrijver toont aan, hoe de onderdrukking der Engelsche kloosters door Hendrik VIII en zijn minister Cromwell is voorbereid met een perfide slimheid en uitgevoerd met eene onbeschaamdheid, als zelden in de geschiedenis wordt aangetroffen.

Revue Historique, Juli—Augustus.

La Vie intime d'une reine de France au XVII siècle, door Louis Batiffol. 8o. Paris, Calman-Lévy.

Die koningin is Maria de Medicis. Schrijver heeft het talent, om goed gedocumenteerde bewijzen in zijn smakelijk verhaal te verwerken.

Revue des deux Mondes, 45 Juli.

(F. Brunetière.)

Le Cardinal de la Valette, door le vicomte de Noailles. 8o. Paris, Perrin.

Bewerkt naar de Mémoires van tijdgenooten en de documenten uit verschillende archieven, geeft dit boek een nauwkeurig idee van toestanden en zeden van dien tijd.

Revue des deux Mondes, 1 Juli.

(F. Brunetière.)

Les Femmes du Second Empire, door Frédéric Loliée. 8o. Paris, Félix Juven.

Wij hopen, dat de schrijver in het deel, dat nog moet verschijnen, zijn aantrekkelijk talent zal besteden aan vrouwen, die niet aan het hof kwamen en de beschrijving zal heel wat meer waard zijn.

Revue des deux Mondes, 15 Juli.

(F. Brunetière.)

Le Bilan d'un siècle, door A. Picard. Dl. 1. (Compleet in 6 deelen.) gr. 8o. Paris. H. Le Soudier.

In dit groote werk wordt klaar, ordelijk en volledig de ononderbroken ontwikkeling van kunst, letterkunde, wetenschap en nijverheid in de laatste eeuw uiteengezet.

Revue des deux Mondes, 1 Juli.

(F. Brunetière.)

Das französische Generalstabswerk über den Krieg 1870/71, door E. v. Schmid. Heft 1—6. Leipzig, Friedr. Engelman. Heft 1—6. VIII, 108; VII, 122; VII, 186; VIII, 141; VIII, 297 blz. met kaarten. Heft 1—4: M. 3 per heft. Heft 5/6 M. 5.

Met waardige kalmte erkent de schrijver wat hem waar voorkomt en

met patriottische verontwaardiging bestrijdt hij wat hem valsch voorkomt.
Literarisches Zentralblatt, 28 Juli.
(A. v. Janson.)

Bismarck und die Erwerbung Elzass-Lothringens, door Karl Jacob. Strassburg, Hauten. 1905. 8o. VIII, CXLVIII, 56 blz. M. 5.50.
Schrijver is goed op de hoogte van documenten en literatuur, maar zijn nationale sympathieën verleiden hem tot partijdige meeningen.
Revue historique, Juli—Augustus.
(P. Matter.)

AARDRIJKSKUNDE.

Voyage en France, door Ardouin-Dumazet. 7 vol. 18o. Paris, Berger-Levrault, per deel: 3 fr. 50.
Geeft van elke streek in Frankrijk, zoowel wat de natuur als wat de economische toestanden betreft een zuiver beeld. De 3 deelen over Parijs moeten nog verschijnen.
Revue Scientifique, 21 Juli.
(Henri de Varigny.)

LETTERKUNDE.

Die Bilderstürmer. Tragödie in 5 akten, door E Rangabé, vertaald door R. Presber, Berlin, Concordia, Deutsche Verlags-Anstalt. 1906. 8o. 225 blz. M. 4.
Het treurspel van Rangabé is zoo dood, dat zelfs de pathetische taal van den vertaler er geen leven in kan brengen.
Die schöne Literatur.
(Karl Dieterich.)

Die Lynchjustiz, door Oskar Waldeck. Trauerspiel in fünf Aufzügen. Pozsony-Szt-György. 1906. Sebstverlag. 8o. 49 blz.
Een niet-jurist en niet-Hongaar kan uit dit drama niet wijs worden, en daarmede is het als zoodanig geoordeeld.
Die schöne Literatur, 28 Juli.
(Friedrich Bartels.)

Holiday and other Poems, door John Davidson. London. E. Grant Richards. 3 s. 6 d.
Davidson is een goed dichter, maar als hij minder verward en minder ijdel was, zou hij een veel beter dichter zijn.
The Academy, 28 Juli.

Les grands récits de l'épopée française, par Louis Roche. Paris Plon-Nourrit. 1905, 291 blz.
Goed geschreven historische verhalen met juiste schildering der oude Fransche toestanden.
Revue Historique, Juli—Augustus.

L'Arbre de science, door M. Maurice Maindron. 18o. Paris, Alphonse Lemerre.
Ook in dezen roman, waar hij de ware en schijnbare geleerden teekent, is de schrijver altijd vol oorspronkelijkheid en leven, altijd scherp en ironisch, altijd geestig en amusant.
Revue des deux Mondes, 1 Juli.
(F. Brunetière.)

KUNST.

Dictionnaire des sculptures de l'école française depuis le règne de Louis XIV, door Stanislas Lami. H. Champion. 8o.
Vervolg op het werk van Lami over de oudere kunst. Van elk beeldhouwwerk wordt aangegeven, waar het zich bevindt, wanneer het vervaardigd is, wat er voor betaald is.
Revue des deux Mondes, 14 Juli.
(F. Brunetière.)

Denkmäler ägyptischer Skulptur, door Prof. Fr. W. Freiherr v. Bissing, mit eriäuternden Texten versehen. München, F. Bruckmann 1906.
Uitstekende Heliogravuren, met duidelijke, zaakkundige verklaring.
Kunstchronik, 27 Juli.

KORTE INHOUD VAN ROMANRECENSIES UIT VERTROUWBARE KATHOLIEKE TIJDSCHRIFTEN.

FRANSCH,

A travers le féminisme suédois, door Marc Helys. 12o met 10 photogr. Paris. Plon.
Nieuwe en tot nadenken stemmende schetsen.
Le Correspondant. 10 Juli.

Le Rève d'Antoinette, door Eveline Le Maire. 1 vol. 12o Paris, Plon.
Waarover de jonge meisjes droomen, zegt ons de schrijfster in deze aantrekkelijke roman, maar ook, dat droomen bedrog is.
Le Correspondant, 10 Juli.

Le Fils de l'Esprit. Roman Social par Yves le Querdec. Paris, 1905. Lecoffre Fr. 3.
De schrijver is overtuigd katholiek en zijn roman de verdediging der stelling, dat de Fransche katholieken een vreedzamer politiek tegenover het gouvernement hadden moeten volgen. Soms schijnt hij de kerk min of meer te beschouwen als een orkestdirecteur, onmisbaar alleen voor eerstbeginnenden
Stimmen aus Maria-Laach, 2 Juli.

Mariage moderne, door Resclauze de Bermon. Plon-Nourrit. Paris.
Roman met zeer nuttige lessen op moreel gebied, maar al te „modern" om hem ieder in handen te geven.
Mois litt. et pitt. août 1906.
(J. J. A.)

Un orage, door Henry Buteau. 3 fr. 50. Plon-Nourrit. Paris.
Zeer verdienstelijke roman, waarin wij gaarne wat meer geloofszin hadden gezien. Niettegenstaande een loffelijk streven om niemands moraliteit te kwetsen, eischt de schrijver toch een zekere kennis van de wereld.
Mois litt. et pitt. août 1906.
(J. J. A.)

Pas comme les autres, door Henri Bachelin. Floury. Paris.
Aardig en in alle opzichten gepast tevens.
Mois litt. et pitt. août 1906.
(J. J. A.)

De la charrue à la pourpre, door Paul Fraycourt. Stock. Paris.
Op gematigde wijze geeft de schrijver een geheel verkeerde voorstelling der geestelijkheid.
Mois litt. et pitt. août 1906.
(E. A.)

L'Abbé Changine, door Gravier. Flammarion. Paris.
Evenmin aan te bevelen als het boek van Fraycourt.
Mois litt. et pitt. août 1906.
(E. A.)

Etudes dramatiques, door Adolphe Mony. Plon-Nourrit. Paris.
Dit boek bevat drie afzonderlijke studies. Eentonig en dikwijls ongepast.
Mois litt. et pitt. août 1906.
(G. L.)

Gens de Russie, door Nic. Léskov. Perrin. Paris.
Niet voor jeugdige lezers of lezeressen. Interessant om den naam Léskov en om Denis Roche, den vertaler.
Mois litt. et pitt. août 1906.
(J. J. A.)

Mon oncle Flo, door André Theuriet. 3 fr. 50. Flammarion. Paris
Deze roman is niet van de slechtste, maar wij kunnen hem nu juist niet aanbevelen.
Mois litt. et pitt. août 1906.
(A. F.)

Les pieds terreux, door Etienne Rocheverre Plon-Nourrit Paris.
Zeer aan te bevelen vooral aan hen, die in dienst gaan of zijn.
Mois litt. et pitt. août 1906.
(J. C. F)

DUITSCH.

Die Priesterin der Vesta, door Ad. Jos. Cüppers. Köln, Bachem. 8o. 223 blz. M. 3.
Volmaakt onschuldig, zoodat kinderen 't lezen kunnen, en toch niet kinderachtig, zoodat ook volwassenen het genieten kunnen.
Literarischer Handweiser, 12 Juli.

Ludw. Ganghofers gesammelte Schriften. Volksausg. 1 Serie in 10 Bden à M. 1.50. Stuttgart, Bonn, gr. 8o.

1 en 2. **Schlosz Hubertus**. 267 à 288 blz.

3. **Der Herrgottschnitzer von Ammergau**. Hochwürden Herr Pfarrer. Der Jäger von Fal. 260 blz.

4 **Edelweiszkönig.** 240 blz.

Al is 3 niet juist geschikt om eerbied voor de geestelijkheid op te wekken en 4 nogal hartstochtelijk, toch kunnen deze romans en novellen voor rijpere lezers aanbevolen worden.

Literarischer Handweiser, 2 Juli.

(A. Lohr.)

Gregorius Sturmfried, door Arthur Achleitner 3 Bd. 8o. 381 blz. (De heele Roman 1269 blz.) Mainz. Kirchheim, M. 4. geb. M. 5·

Voor rijpere lezers niet af te raden, maar zonder letterkundige waarde en vervelend langdradig.

Literarischer Handweiser 12 Juli.

Goldregen, door Emma von Brandis-Zelion. Paderborn, 1905, Schöningh 8o. 282 blz. M. 3.

De schrijfster bleef vrij van den invloed der dwaze moderne modes, maar helaas ook van den modernen vooruitgang in de romantechniek. Toch blijft haar talent zeer groot en deze roman aan te bevelen, evenals de vroegere, nl.: „Prinzeszchens Irrfarhten" (1882), „Die Violinspielerin" (1884), „Gedichte" (1885), „Gesuhnt" (1885), „Leonie" (1887), „Agnes Erlenau" (1888) „Aus Heimat und Fremde" (1889).

Stimmen aus M. L. 2 Juli.

(Alois Stockmann, S. J.)

Bachems Jugend-Erzählungen. Voor kinderen van 9—15 jaren. Elk deeltje met 4 platen. 12o. Köln, Bachem. geb. M. 1.20.

Bd. 29: **Wem gebührt die Palme? Talisman,** door Ferdin. Freiin v. Brackel. 132 blz.

Bd. 30: **Mutters Romreise,** door M. Maidorf.

Bd. 31: **Der Schützling des Soldaten. Sparpfennige.** L. Heitzer. 180 blz.

Bd. 32: **Am schönen Strand der Mosel,** door M. Maidorf.

Alle goed geschreven en volmaakt onschuldig.

Stimmen aus M. L. 2 Juli.

Der jüngste Tag, door Johannes Jörgensen. Mainz, Kirchheim & Co. 8o, 678 blz. M. 2.50, geb. M. 3.50.

Het aangrijpende van deze visioennovelle ligt daarin, dat de held van het verhaal al de ellende van zijn goddeloos leven overziet op het einde van zijn leven, dat samenvalt met den ondergang der wereld.

Stimmen aus M. L. 2 Juli.

(Een Hollandsche vertaling verscheen te Amsterdam bij C. L. van Langenhuijzen.)

In der Götterdämmerung. Eine Chronik von Julius Zeger. Deutsch von O. Bruch v. d. Mohra. Brixen 1905, Weger. 8o, 328 blz. M. 3.

Kracht en hartstochtelijkheid in 't gevoel, pakkende, vlotte taal, hooge gedachten en teekenachtige karakterschildering, zijn de verdiensten van dit eigenaardig verhaal, dat echter alleen voor rijpere lezers aan te bevelen is.

Stimmen aus M. L. 2 Juli.

Verlittne Tage. Neunzehn Novellen von M. Thalau. Heiligenstadt, Cordier, 8o. 200 blz. M. 2, geb. 2.50.

Lieve schetsen, altijd nobel, dikwijls specifiek-katholiek. Wel wat dikwijls is „ongelukkige liefde" met haar stereotype trawanten, zelfmoordplannen en melancholie, het onderwerp, zoodat het boek niet juist voor jonge lezers aan te bevelen is.

Stimmen ausM. L. 2 Juli.

Sturmflut, door Heinrich Sienkewicz. Nach dem Polnischen übersetzt von E. und R. Ettlinger. Mit Illustrationen. 3 Bde. Einsiedeln 1906, Benziger & Co. M. 15 geb. M. 18.

Deze bekende roman van den Poolschen dichter is wel geen lectuur voor de jeugd, maar toch in menig opzicht netter gehouden dan *Quo Vadis.*

Stimmen aus M. L. 2 Juli.

Lukas Delmege, door Patrik A. Sheehan. Deutsch von Anton Lohr. Dritte auflage. München, Allgemeine Verlagsgesellschaft M. 4.50.

Deze roman verdient juist in onzen tijd warme aanbeveling, daar hij de in zoovele jonge hoofden spookende reformkatholieke ideeën in heel hun vaagheid en ondoordachtheid toont en voortreflijk ad absurdum reduceert

Stimmen aus M. L. 2 Juli.

ENGELSCH.

The Lady in Crimson and other tales, door Ymal Oswin. Art and Book Company.
Boeiend, echtgodsdienstig verhaal uit de Katholieken-vervolging in Engeland.
The Month, Juli.

An Imperial Love Story, door Henri Curties (Washbourne.)
Een mooi verhaal over den zoon van Napoleon III, maar zonder historisch fundament.
The Month, Juli.

TIJDSCHRIFTEN.

ALGEMEENE.

De Katholiek. Augustus—September 1906.
Wilhelmine von Hillern-Birch 1836—1906, door M. S. Methodische stijl-studie, door Jos. Suijs. Isodorus van Pelusium, door Dr. L. J. Sicking. Soorten en variëteiten, door Ing. J. Schmutzer. Palestinologie, door fr. E. v. Kroonenburg, O. F. M. Jeugd-lectuur, door G. M. A. Jansen. Verlangen, door W. Nieuwenhuis. Uitspraken en exempelen, door D. A. Brinkerink. Lente-illusie, door fr. E. v. Kroonenburg, O. F. M. Liedeken douloureuse, door J. v. d. Horst. Wolken-Lijdenstroost, door H.

Dietsche Warande en Belfort, Juli 1906.
Constance Teichmann's heldhaftigheid, door M. E. Belpaire. Ibsen, door J. Persyn. Frederik de Groote van Zwaben, door A. W. Zomer, door Const. Eeckels. Jozef Ryelandt, door Alf. Moortgat. Kunstkroniek. Philosophische Kroniek. Inhoud van tijdschriften.

Studiën. Dl. 66 afl. 4.
Degelijke verzekerdheid, door F. A. L. Smit. De macht van het kleine II, Breuken, door F. Sträter. Zwerftochten van een oud boekje, door L. van Miert. Albert von Kölliker. een man van gezag, door ..... Uit de Pers.

Onze Eeuw. Augustus 1906.
Afscheidscollege van Prof. van der Wijck. Noortje Velt II, door Jacq. E. van der Waals. Een nieuwe socialistische proefneming (Dr. F. van Eeden, de vrije arbeid op Walden), door Prof. Mr. J. d'Aulnis de Bourouil. Briefwisseling van Bakhuizen van den Brink met zijne vrienden, gedurende zijne ballingschap (1844—1851) VI, door Mr. S. Muller Fzn. Onze leestafel.

De Gids. Augustus 1906.
Brieven van Geel (1836—1846) I, door Martha J. Hamaker. Duitsche klassieken en antieke litteratuur, door Dr. J. Vürtheim. Kunstenaarsleven IX en X, door Is. Querido. Philo Judaeus Alexandrinus, door Dr. G. A. van den Bergh van Eysinga. Korte inleiding tot de Bataafsche geschiedenis 1795—1798, I, door Dr. H. T. Colenbrander. Roemeensche volksliederen en balladen, door Hélène Lapidoth-Swarth. Dramatisch overzicht, door Mr. J. N. van Hall. Bibliographie.

Le Correspondant, 10 Juli 1906.
La réorganisation militaire après 1866. Napoléon III et Niel II, door Em. Ollivier. Démocratie et égalité, II door G. de Lamarzelle. Une nouvelle biographie de fra Giovanni Angelico de Fiesole, door P. Thureau-Dangin. Le président Castro et le conflit franco-vénézuelien, door Mis. de Barral-Montferrat. Amour et dot, I, door Kilien d'Epinoy. Les salons littéraires de Paris au 19me siècle, II, door Vict. du Bled. Le moyen de parvenir en littérature, door Paul Acker. La vie économique et le mouvement social, door A. Béchaux. Revue des sciences, door Henri de Parville. Chronique politique. Bulletin bibliographique.

—— 25 Juli 1906.
Notre artillerie, door.... Le repos du dimanche door Norbert Lallié. L'art des vers, door Em. Faguet. Le gouvernement du nombre en matière financière, door J. Pousquiè-

res. Amour et dot, II, door Kilien d'Epinoy. La jeunesse de Charles Nodier, door Mich. Salomon. Tableaux d'été. Impressions de pêche, door Maurice Talmeyr. Poésies, door S. Vergniaud, A. M. Benoit, M. Devoucoux. Les œuvres et les hommes, door Ed. Frogan. Chronique politique. Bulletin bibliographique

Revue des deux mondes, 15 Juli 1906.
Lettres de Benjamin Constant à Prosper de Barante door .... Les dernières années de l'émigration I Le successeur du comte d'Avaray, door Ern. Daudet. Le charbon au point de vue naval, door Davin. La vie finissante III, door Mme. L. Espinasse-Mongenet. La littérature populaire de l'extrême Nord. Wassilissa la Belle, door Ed. Blanc. Les riches depuis 700 ans. Fonctionnaires de l'état et des administrations privées, door le Vicomte Georges d'Avenel. Lettres écrites du Sud de l'Inde, door Maurice Maindron. Revue littéraire. Revues étrangères. Chronique de la quinzaine. Histoire politique. Bulletin bibliographique.

—— 1 Augustus 1906.
Monsieur et Madame Moloch, I, door Marcel Prévost. Lettres de Benjamin Constant à Prosper de Barante, door .... Préparation au service réduit, door Libermann. La vie finisante dernière partie, door Mme. L. Espinasse-Mongenet. Les dernières années de l'émigration, II. La veille de 1814, door Ern. Daudet. La maladie du burlesque, door Ferd. Brunetière. Le suffrage universel et les élections de 1906, door F. de Witt-Guizot. Chronique de la quinzaine. Histoire politique. Bulletin bibliographique.

Stimmen aus Maria-Laach, Juli 1906.
Seelische Hilfe bei Nervenleiden, door J. Beszmer, S. J. Poesie des Hochamtes im Mittelalter, door Cl. Blume S. J. Verstandesbildung, door M. Meschler S. J. Eine geheime päpstliche Sendung des sel. Canisius I, door O. Braunsberger S. J. Peter Roseggers Leben Jesu, door O. Zimmermann S. J. Rezensionen. Empfehlenswerte Schriften. Miszellen.

The Month. Augustus 1906.
The report of the ritual commission, door S. F. Smith. Extracts from the papers of a pariah X, XI, door R. H. Benson. The unconquered, door Comtesse de Geollac. Mother Teresa, a martyred prioress I, door Comtesse de Courson. The school system in Canada, door ...... Lois V—X. door Emily Hickey. Flotsam and Jetsam, door..... Reviews Literary record.

BIJZONDERE.

De Economist, Juli—Augustus 1906.
De Zwitsersche nationale bank, door G. M. Boissevain. Sociale boekhouding II, door Mr. A. Heringa. De internationale geldmarkt, door C. Rozenraad. Economische kroniek. Handelskroniek.

Geschiedkundige Bladen, Augustus 1906.
Joachim George Le Sage ten Broek (1806-1906) door H. A. van der Biezen, Ord. Praem. Het oudst bekende verwantschapsysteem nader toegelicht, door Dr. J. Rutgers. Kloosters, door Adriaan van Oordt. Aemstellandensia IX. 't Huys ten Aemstel: wie bouwde het? door J. C. van der Loos. André Martinet, Léopold Ier et l'intervention française en 1831, door H. W. E. Moller. Tijdschriften, Boekelijst.

Hochland, Augustus 1906.
Ein Einfall des Ermes Torranza, door A. Foggazzaro. Erinnerung, door Harrick Wolff. Die weltgeschichtliche Wertung des Zeitalters der Renaissance, door Prof. A. Dürrwaechter. Hermann Schell, door Prof. F. Kiefl. Der neuzeitliche Pessimismus und seine Gestaltung bei Hartmann door Dr. M. Ettlinger. Paul von Jankós Neuklaviatur, door Dr. Joh. Moser. Versöhnung, door Ilse Franke. Kleine Bausteine. Kritik. Hochland Echo. Rundschau.

NIEUWE BOEKEN.

GODSDIENST.

J. M. L. Keuller: Eene Katholieke Universiteit. J. W. van Leeuwen, Leiden. Gr. 8o., 56 blz. f 0.60.

A. Picard: Théodore de Bèze. Ses idées sur le droit d'insurrection et son rôle pendant la première guerre de religion. Cahors, impr. Coueslant. 84 blz.

WIJSBEGEERTE.

W. Edward Chadwick: The Social Teaching of St. Paul. 8o. 170 blz. Cambridge, University-Press. 3 s. 6 d.

A. T. Shearman: The Development of Symbolic Logic. A Critical-Historical study of the Logical calculus. 8o. 254 blz. Williams & Norgate. 5 s.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

X.: Is het algemeen stemrecht in Nederland aannemelijk voor de R. K. staatspartij? Met eene praktische oplossing voor het stelsel: evenredige vertegenwoordiging. Nijmegen, A. J. de Wilt. 8o., 32 blz. f 0.25.

Pierre Brisson: Histoire du travail et des travailleurs. Paris, Delagrave, 539 blz.

Paul Bourget: Sociologie et litterature. Paris, Plon-Nourrit & Cie. 16o. 3 fr. 50.

Lyman Abbot: The Industrial Problem. Being the William L. Bull Lectures for 1905. 8o. 196 blz. De La More Press. 3 s.

Joseph Mc. Cabe: The Truth about Secular Education. Its History and Results-Watts. 16o. 96 blz., 6 d.

T. O. Russell: Is Ireland a Dying Nation? 8o., 354 blz. P. S. King. 5 s.

Edmund Burke: Speeches on America. Dent. 12o. 250 blz,, 2 s.

Gustave Aron: Etudes sur la condition juridique des prêtres à Rome. Les Vestales et le flamine de Jupiter. Paris, Larose, 52 blz.

GESCHIEDENIS.

W. van Nieuwenhoff, S. J.: Bruynsma, Cools en Roelaldsz. Historische schetsen. Leiden, J. W. van Leeuwen. 8o. VII, 229 blz. f 1.10; geb. f 1.50.

Fr. Despagnet: La République et le Vatican (1870—1906). Préface de Gabr. Hanotaux. Paris, L. Larose et L. Tenin, 12o. 3 fr. 50.

AARDRIJKSKUNDE.

J. E. Tehupeiory: Onder de Dajaks in Centraal-Borneo. Een reisverhaal. Batavia, G. Kolff & Co. Leiden, E. J. Brill. 8o, XVI, 219 blz. met 9 afb. in den tekst, 6 pltn. en 2 kaarten. f 2.50.

Rhold. Cronheim: In malaischen Feldlagern. Skizzen aus der holländischen Kolonialarmee. Grosz-Lichterfelde, Dr. P. Langenscheidt. Kl. 8o. M. 1; geb. M. 2.

Ida Lee: The Coming of the British to Australia, 1788—1829. Illustr. 8o. Longmans, 7 s. 6 d.

W. C. Mackenzie: A Short History of the Scottish Highlands and Isles. Illust. 8o. 394 blz. A. Gardner. 5 s.

W. D. Harwood: The New Earth. A Recital of the Triumphs of Modern Agriculture in America. Illust. 8o. 392 blz. Macmillan. 7 s. 6 d.

NATUURWETENSCHAP.

E. Wasmann, S. J.: Menschen- und Tierseele 3 Aufl. 16 blz. gr. 8. Köln, Bachem. M. 0.60.

Hon. R. J. Strutt: The Becquerel Rays and the Properties of Radium. 2nd. ed. E. Arnold. 8o. 224 blz. 8 s. 6 d.

Aug. Kerndorff: Die Zustandsgleichung der Dämpfe, Flussigkeiten und Gase. Leipzig, B. G. Teubner, gr. 8o. 61 blz. M. 2.

Wissenschaftliche Meeresuntersuchungen, herausgegeben von der Kommission zur wissenschaftlichen Untersuchung der deutschen Meere in Kiel und der biologischen Anstalt auf Helgoland. VII Bd. Abteilung Helgoland. 2. Heft. 4o. Kiel, Lipsius & Fischer. M. 10.

F. Herbert Alderson: Diet and Hygiene for Infants. 16o. 130 blz. W. Scott. 1 s.

A. Gautier: Diet and Dietetics. Edit. and Translated by A. J. Rice Oxley. Constable. 8o. 554 blz. 18 s.

LETTERKUNDE.

Frederik van Eeden: Het poortje of de duivel in Kruimelburg. Blijspel in 5 bedrijven en een voorspel. 2e druk.

Amsterdam, W. Versluys. 8o. IV, 127 blz. f 1.25.

Dr. J. A. W. Knuttel: Het geestelijk lied in de Nederlanden vóór de kerkhervorming. Rotterdam, W. L. & J. Brusse. Gr. 8o. XV, 543 blz. f 4.90, geb. f 5.75.

ROMANS EN NOVELLEN.

Ludovic Halévy: Pastoor Constantin. Naar het Fransch. (Leesbibliotheek voor Christelijke huisgezinnen. 51e Jrg.) 's Hertogenbosch, Maatschappij de „Katholieke Illustratie" 8o. Per Jrg. (12 nrs.) f 2.50.

Axel Lundegård: Hedwigs dagboek. Bewerkt door A. Modderman. Amsterdam, H. Meulenhoff. 8o. III, 200 blz. f 1.90. geb. f 2.50.

Prinses Elsa: Gouden ketenen. Oorspronkelijke roman. 2e goedkoope uitgave. Amersfoort, G. J. Slothouwer. 8o. 348 blz. f 1.50, geb. f 1.90.

Gustaf af Geyerstam: Gevaarlijke machten. Naar het Zweedsch door Jeannette E. Keyser. Amsterdam, H. J. W. Becht. 8o. III, 248 blz. f 2.90, geb. f 3.50.

Marie Corelli: Ardath. Uit het Engelsch vertaald door H. B. Kennedy van Dam. 2e druk. Den Haag, Blankwaardt & Schoonhoven 8o. 512 blz. f 1 geb. f 1.50.

Knut Hamson: Dwepers. Naar het Noorsch door Jeanette E. Keyser, Amsterdam, H. J. W. Becht. 8o. III, 164 blz. f 1.90 geb. f 2.50.

Selma Lagerlöf: Jeruzalem. Naar het Zweedsch door Margaretha Meyboom. 2e druk, 2 dln. 253, 268 blz. Amsterdam, H. J. W. Becht. 8o. 2 dln. f 4.50, geb. f 5 50.

Pierre de Coulevain: L'Ile inconnue. Paris, Calmann-Lévy. 180. 3 fr. 50.

KUNST.

E. B. Greenshields: Landscape Painting and Modern Dutch Artists. 8o. Gay & Bide. 8 s. 6 p.

Dr. H. Luckenbach: Kunst und geschichte. 1 Tl. Abbildungen zur alten geschichte. 6. aufl. München. R. Oldenbourg. 8o. M. 1.60; geb. M. 1.90.

BOEKENLIJST

VAN

VERTROUWBARE WERKEN

VOOR

KATHOLIEKEN

FRANSCHE ROMANS

AMSTERDAM — E VAN DER VECHT
1906.

Verklaring der Teekens.

††† van de schrijver staan enkele werken op den index, het opgegevene echter niet.

†† niet op den index, maar toch gevaarlijk.

† mondaine schrijver.

I. ROMANS, NOVELLEN EN VERHALEN.

VOOR KINDEREN (10—13 JAAR). 1)

Adam de l'Isle. Les Cadeaux de la tante Zoé.
Ages (des). La Grand'mère de Gilberte. Mame.
L'influence de Marthe.
Yvonnette.
Arvor (Gabrielle d'). Jeté par le flot.
Louise et Hélène.
Mademoiselle Artaban.
Valentine Daubray.
Barrières. Les causeries de mon oncle.
Une larme d'enfant.
Belloc. Contes du premier âge.
Contes familiers.
Le fond du sac de la grand' mère.
Histoires et contes.
Lectures enfantines.
La tirelire.
Berthet. Aventures de Martin Frispoulet.
Berthoud (Samuel-Henri) 1804—1891 (Sam). Contes du docteur Sam.
L'esprit des oiseaux.
Bonnefont. Un garçon plein d'idées.
Bosguérard (de). Bons points de bébé.
Jeanne, Jeannette et Jeanneton.
Marsa.
Princesse.
Thérèse.
Bouhours (F). Le franc-maçon de la Vierge.
Bouhours. Les trois vierges noires de l'Afrique équatoriale.
Bouard (de). Miss Cendrillon.
Bourdon. La science du bonheur.
Bray (Marie de). Le bonheur dans la vertu.
Bray (de). Ce que peut la charité. [couronné par l'Académie]
L'Étoile de la mer.
Les trois filles du ciel.
Un intérieur de famille.
Mémoires d'un bébé.
Briault. Braves enfants.
Faits et gestes d'enfants.
Buet (charles). L. homme au capuchon rouge.
Chavannes (de). Chiens et chats.
Le fils du capitaine Kerkadec.
Chavannes. Le fouet de poste.
Chérou de la Bruyère. Au loin.
Les enfants de Bois-Fleury.
Le manoir de Boishaël.
Myrta.
Le secret des Tilleuls.
Les Violettes bleues.
Chevallier des Ormeaux. La Semaine de Marguerite.
Charou. Contes du marchand de sable.
Coullet. Petit Jacques.
Courville (Ctesse de). Histoires bretonnes.
Courville (de). Mademoiselle Edmonde.
Marmitou.
La vieille.
Cuire. Petits écoliers.
Davesne. Devant l'ennemi.
Debarras. Chien et chat.
Delasaye-Brehier. Le collège incendié.
Delaunay. L'oncle Kayzer.
La petite Gita.
Deleyre. Contes pour les enfants.
Deschamps. Mon amie Georgette.
Desharties. A neuf ans.
Desves (A). Une nuit en chemin de fer. [six nouvelles].
Dombre (Roger). Bonne d'enfants, histoire d'un élephant.
Dorée. La princesse Violette.
Enigar. L'expiation du prince Trésor.
Essarts (des). Contes et nouvelles.
Fos (de). Orphée, Momolo, Fosca et Pattenlair.
Fonqueau de Pussy. Le Grand' Père.
Fourniels (des). Aventures de Brazideck.

---

1) De aangegeven leeftijden moet men natuurlijk niet al te mathematisch opvatten. De rijpheid der lezers is niet altijd evenredig met hunne jaren en nog andere redenen kunnen medewerken, om een lezer in een andere klas te plaatsen dan zijn jarental aangeeft.

Fray. Petites histoires de Grand' Maman.
Fresneau. Une année du petit Joseph.
Comme les grands.
Deux abandonnés.
Les protégés d'Isabelle.
Frizzoleu. Une histoire de brigands.
Girard. Le passeur de Marmoutier.
Girardin. Un drôle de petit bonhomme.
Gouraud. Cécile ou la petite soeur.
Chez grand'mère.
Lettres de deux poupées.
Le livre de maman.
Mémoires d'un petit garçon.
Mémoires d'une petite fille.
Le petit bonhomme.
Grange. Le Robinson d'eau douce.
Grimm. Contes populaires.
Guerrier de Haupt (Melle Marie). Anette la Rieuse.
Guerrier de Haupt. Couvre loyal.
Les Dénicheurs d'histoire.
Les Deux Voitures.
Les Marionettes de Brioché.
Le Mur du voisin.
Le Père Conte-Toujours.
Nos petits camarades.
Vanda.
Guizot (Madame). Les enfants.
Nouvelles et Contes.
L'éducation de Nanette.
Le louis d'or d'Ernestine.
Hameau (Louise). Il était une bergère.
Hauteville (d'). Aventure d'une poupée.
Herchenbach. Un soldat martyr (S. Sébastien).
Silvia.
Miralda la petite nègresse.
Marietta.
Hermann (Paul). Mime.
Hoffmann. Les Récits de la grand'mère.
Houssaye. Le pantoufle de Cendrillon.
La Boulaye (de). Vie de Jeanne d'Arc.
Lachèse (Mlle Marthe). La Pupille de Salomon.
La Dette des Robert.
Lucienne.
La Rochère (de). L'ile enchantée.
Leconte (Marie). Dans une maison.
Les Vacances de Gabrielle
Mon frère Jean.
Lemaire (Jaques). A la pointe de l'épée.
La petite Madeleine.
Leprince de Beaumont. Le magasin des enfants.
Loyseau du Bizot. Cent petits contes.
Maisonneure. La famille Mimiton
Manceau. La maison du grand papa.
Marcel. Histoire d'un cheval de bois.
Maréchal. Nos petits camarades.
Monniot. La journée du petit Alfred.
Montgolfier (de). Mélodies de printemps.
Montlouis (de). Histoire d'un petit chat noir.
Moussac (de). Pope et Lili.
Mussat (Mlle Louise). Chez Tantine.
Ollivier. Petites histoires.
Paloff (de). Bouton de rose.
Peyras. L'aiguille de Finette.
Parchat. Aventures du petit Maurice.
Porteau (du). Petits recits.
Saint-Edme. Tony de Haudergrand
Schmidt. Contes abrégés.
Thiéry. Le violon de Jacques.
Valserres. Le bouquet de Marguerite.
Villebranche (de). Contes d'une vieille poupée.
Voïart. Les enfants de la vallée d'Andlau.
Witt (de). Histoire de deux petits frères.
La petite fille aux grand'mères.
Une soeur.

II. VOOR MEISJES

(16—18 JAAR.)

Adam de l'Isle. Le serment.
Aldrich. Le crime de Stillwater.
Aimard. Les bandits de l'Arizona.
Le Robinson des Alpes.
Les bois brulés.
Alone. Autour d'un lapin blanc.
D'Alta Roca. Souvenir d'une hirondelle.
Manuscrit d'une Femme aimable.
Edith.
Contes et histoires.
Andersen. Le camarade de voyage.
Le coffre volant.
Histoire de Waldemar Daal.
L'homme de neige.
La Vierge des glaciers.
Anglade. Napoléon et Diocla.
D'Arlay. Une soeur.
D'Arvor. Amélie.
Alba.
Berthe.
Berthilde.
La jeune fille au bracelet.
Vatandono.
Baujier. Les jeunes créoles.
Bénédict. La Madone de Guido Reni.
Berger. Hélène.
Bernadille (V. Fournel). Esquisses et croquis parisiens.
Berthet. Louisette de Plougastel.
Bertin. La fée de la maison.
Tatiana Doukroff.
Trop faible.
A. Besson. Fusains.
E. Bigot. Château de Bois le brun.
Laure de Cernau.
Blandy. Mon ami et moi.
Blays (de). La bonne châtelaine.
Boissonnas. Une famille pendant la guerre.
Bonnefont. Les deux roses blanches.
Mes souvenirs.
Bosguérard (de). Princesse.
Thérèse.
Bourdon. Ruth et Suzanne.
Bowles. Les diamants irlandais.
Brasseur de Bourbourg. Le calife de Bagdad.
Broughton. Le roman de Gilliane.
Buet. L'homme au capuchon rouge.
Cadell. Agnès.
Carpentier. Histoires du temps passè.
La maison fermée.
Les récits de baieule.
La tour du preux.
Champagnac. Blanche de Sargines.
Champol. Anaïs Evrard.
Le duc Jean.
Charton. Les deux mères.
Charruau. Mes parents.
Frère et Soeur.
Chauvière. Oronoko.
Chauvigné (de). Théatre de jeune fille.
Chazel. Le chalet des sapins.
Chéron de la Bruyère. Coeur d'or.
La jeune indienne.
L'orgueil des Moustrey.
La princesse Rosalba.
Colette. Deux cousines.
Combes. Un drame aux antipodes.
Le trou de l'enfer.
Copin et Risler. Patrie! Contes et récits.
Cournau (du). Yvonnette.
Craven (Mme). Récits d'une soeur.
Cummins. L'allumeur de reverbères.
Mabel Vaughan.
Desves. L'Apôtre de la famille.
Correspondance d'un élève du Sacré-Coeur.
Les deux jumelles.
Louise Murray.
Marie de Kervon.
Reine Marguerite.
Devoille. La cloche de Louville.
Les Croisés. 2 vol.
La prisonnière de la tour.
Vengeance. 2 vol.
Dillies. Marguerite d'Anvers.
Darval. La famille Cassal.
Doublet. Amalia Carsini.
Drieude. Dom Léo.
Edmond et Arthur.
Epreuves de la piété filiale.
Lorenzo.
Rosario.

Drieude. Les solitaires d'Isola Doma.
Ctesse **Drohojowska.** Les faux visages.
La fée du logis.
Duchâteau. Les locataires de M. Godillot.
Notre demoiselle.
Dussaint. Le Château de l'Ours.
Emèry. Une saison à Spa.
Erving. L'enfant du molin.
Faber. Contes angéliques.
Fath. L'éducation d'Aline.
Faucon. Lettres d'une jeune fille.
Olga.
Favier. L'Epreuve de George.
Féval. Anne des îles.
Aventures de Corentin Quimper.
Contes de Bretagne.
Corbeille d'histoires.
Romans enfantins.
Veillées de famille.
Veillées de vacances.
Fitz Gérard. Walter de Lisle.
Fleuriot. Au Galadoc.
Caline.
Clan des têtes chaudes.
Deux bijoux.
Une famille bretonne.
Feu et flamme.
Mandarine.
Monsieur Nostradamus.
Mon sillou.
Oncle Trésor.
Premières pages.
Frank. L'Anneau d'Argent.
France. L'honneur des Aubert.
Fresneau. Les protégés d'Isabelle.
Fullerton. Constance Sherwood.
Gennevray. Le marchand d'allumettes.
Théatre en famille.
Gerstaecker. Une charmante habitation.
La maison mystérieuse.
Girardin. Les remords du docteur Ernster.
Petits contes alsaciens.
Les épreuves d'Etienne.
Les certificats de François.
Les braves gens.
Giron. Les cinq sous du Juif-Errant.
Glaubrecht. L'Etrangère.
Guerrier de Haupt. Les défauts de Gabrielle.
Quatre nouvelles historiques.
Le royaume du bonheur.
Guilon. Fleurs et ronces.
Hameau. Yeloh.
Hautiéres. La petite Tzigane.
Hildebrand. Madame Théodore.
Isle (d'). Histoire de deux âmes.
Juillet. La nuit du crime.
Lachèse. Au temps passé.
La Garde. L'enfant du carrefour maudit.
Les voies du châtiment.
Lamothe. L'auberge de la mort.
Aventures d'un Alsacien-Lorrain.
Les camisards. 3 vol.
Les compagnons du désespoir. 2 vol.
Les faucheurs de la mort. 3 vol.
Fédora.
La fiancée du Vautour-bleu.
La fille du bandit.
La filleule du baron des Adrets.
Le fils du martyr.
Gabrielle.
Le gaillard d'arrière de la Galathée.
Histoire d'un denier d'or.
Histoire d'une pipe. 2 vol.
Jack Famine et Betzy Million.
Journal de l'orpheline de Jaumont.
Légendes de tous pays.
Marpha. 2 vol.
Les martyrs de la Sibérie. 4 vol.
Les moissonneurs de tempête.
Les mystères de Machecoul.
Nadiège.
L'orpheline des carrières de Jaumont.
Patrick O'Byrn.
Pia la San Piétrina.
Le proscrit de la Camargue.
Le puits sanglant.
Le roi de la nuit.
Le Taureau des Vosges.
Langlois. Angéla.
Lady Hester.
Le pâté de pigeons.
Large. Mon cousin Rustique.
Jean Moineau.
Là-Bas.
Ciseaux et fleurs.
Petite Marie.
La poussière d'or.
Tronquette.
La Roche (de). La flèche mystérieuse.
Le page de la duchesse Anne.
Laubot. Mademoiselle qu'en dira-t-on.
Lavergne (Julie). L'Hirondelle.
L'Arc-en-ciel.
Fleurs de France.
Lydie Dartel.
Le Savant à l'école.
Une châtelaine au XVII Siècle.
Fidéline.
Leclercq. La Comtesse de Gloswood.
Lencia. L'Etincelle mystérieuse.
L'Etoile de la petite Jeanne.
Lermont. Les jeunes filles de Quinebasset.
Levray. Agnelle.
Les châtelains de Courtenoy.

Levray. Germaine de Nanteuil.
La Roche Yvoire.
Longfellow. Evangéline.
Malot (Hector). En famille.
Romain Kalbris.
Sans famille.
Anie.
L'auberge du monde.
Le lieutenant Bonnet
Madame Obernin.
Micheline.
Les millions honteux.
Pompon.
Le sang bleu.
Une bonne affaire.
Zyte.
Marcel (J.) Clos chantereune.
Le frère et la soeur.
Maréchal. Aventures de Jean-Paul Riquet.
La cousine de Lionel.
Famille Tolozan.
Maricourt (de). La broche perdue.
Marshall. Benvenuta.
Marsin. Le sire d'Anglure.
Ménard. Aventures d'une cassette.
Solange de chateaubrun.
Meunier. Les ideés de tante vieillotte.
L'oasis Juvénilia.
Mirzel. Notre ami Polly.
Moincaux. Les tribunaux comiques.
Mongommery. L'héritière, 2 vol.
Incompris.
Monniot. Madame Roselly. 2 vol.
Les petites filles de Madame Roselly. 2 vol.
Les semeuses de bon grain. 2 vol.
Montbrun. Les deux inséparables.
Montlaur. Le rayon.
Mullock. Miss Tommy.
Le roi Arthur.
Nanteuil (de). Alain le baleinier.
Capitaine.
En esclavage.
L'héritier de Vaubert.
Monnaie de singe.
Le secret de la grêve.
Navery (de). Aglaé.
L'ange du bagne.
Nettement (F.) Le cheval blanc.
Un Pair d'Angleterre.
Nettement (Mlle). L'épave.
Geneviève.
Nocé (de). La duchesse de Rosenwald.
L'enfant d'adoption.
Nottret. Fleur d'éte.
Nyon. Grandeur et décadence d'une capote rose.
Ravensberg. Eugènie de Rêvel.
Reybaud. Jérome Paturot à la recherche d'une position sociale.
Jérome Paturot à la recherche de la meilleure des républiques.
Richard. Blanche de Marsilly.
Rosière. La rose de Beauregard.
Saint-Joseph. Lazarine.
Scott (Walter). Œuvres corrigées. 16 vol.
Shaw. Castelblair.
Stahl. La famille Chester.
Les histoires de mon parrain.
Histoire d'un âne et de deux jeunes filles.
Jacques et Jeanne.
Maroussia.
La petite Rose.
Les quatre filles du docteur Marsh.
Les quatre peurs de notre général.
Rose et Joséphina.
Stolz (de). Couronne de roses.
Les deux André.
Les deux docteurs.
Les deux tantes.
Diamant, bronze et or.
L'embarras du choix.
En famille.
La famille Coquelicot.
Fauvette.
Les frères de lait.
Gérard de Saint-Aubain.
Le gros lot.
L'héritage de mon oncle.
Ita la glaneuse.
Juite.
Lys et rosenau.
La mare aux chasseurs.
Mes tiroirs.
La montre de tante Marie.
L'onguent du berger.
Les petits cancans.
Les poches de mon oncle.
Le sauvage de Sombreval.
Le secret de Laurent.
Simples nouvelles.
Suzanne et Baptistine.
Le Trésor de Nanette.
Trois filles à marier.
Valentine.
Le vieil ami.
Vif argent.
Striekland. Alda.
Tchéré. Mémoire d'un passereau.
Testas. Récit de Jean-Antoine.
Théry. Sous l'uniforme.
Troloppe (A). Le cousin Henry.
Villars. Journal d'une jeune fille.
Villeblanche. Trois jeunes filles.
Villeneuve. Les étoiles animées.
Vicent. Les mémoires d'une jeune fille.

Voillez. L'orpheline de Moscou.
Vonved (Lars). Le pirate de la Baltique. (Vertaling).
Wiseman. Fabiola.
La lampe du sanctuaire.
La perle cachée.
Witt (de). (prot.) Mont et manoir.
Par monts et par vaux.
Witt (de). Reine et maitresse.
Tout simplement.
Younge. La chaîne de Marguerite. 2 vol.
Frères et soeurs. 2 vol.
Les lances de Lynwood.
L'héritier de Redeliff. 2 vol.
Le procès. 2 vol.

III. VOOR JONGENS

(13—16 JAAR.)

Abrantes('d). Le fléau du village.
Ages (des). Les neveux de tante Germaine.
Le nid paternel.
Alanic (Mlle Mathilde.) La soutane de l'abbé Constantin.
Alanic. Norbert Dys.
Le maître du moulin blanc.
Ma cousine Nicole.
Mie Jacqueline.
A chacun sa chimère.
Les 28 jours de Guignolettes.
Alcan. Recits du père Balthazar.
Alexandre. Le cirque Boulingrin.
Allégre (L'abbé). Corbeille de légendes. et d'histoires.
†**Améro (Constant).** Tour de France d'un petit Parisien.
(couronné par l'Ac. fr.)
Le coq rouge.
Blanche neige.
Le pays de Ménélick.
Un Robinson de Six ans.
Amero (Mme Const.) O. Grain de sel et Goute d'eau.
La princesse des Monettes.
L'Etoile du Nord.
Anderdon (W. H.) S. J. Antoinette de Bonneval ou Paris sous Saint Vincent de Paul. (Vertaling.)
Le Robinson catholique.
Le Robinson des Antilles.
†**Andersen (Hau-Christian)** Le camarade de Voyage. Bibliothèque rose illustreé.
Le coffre volant.
Histoire de Waldemar Dace.
L'Homme de neige.
La Vierge des glaciers.
Contes choisis.
Andryan. Mémoires d'un prisonnier d'Etat.
Archier Adolphe. Charité mène à Dieu.
Une famille irlandaise.
Justice divine.
Coeur pur.
Archier Adolphe. La famille Marand.
Les captifs du Czar.
Les devoirs d'une femme. 2e éd.
Armoises (M Olivier des). Benoite.
Les deux Brigitte.
La fianceé du meurtrier.
Pauvres et riches.
Laïcisé.
Arvor (Camille d'). Le bonheur était là.
La cassette du baron de Taouëdic.
Roselle.
L'Héritière.
Arvor (Gabrielle d') Lucie (Couronné par l'académie.)
Maxime Dufournel.
Un tournoi au XIXe siècle.
Dent pour dent.
De chute en chute.
Un coup de fortune.
Le mariage du docteur.
Le roman d'un trappiste.
Jeté par le flot.
Louise et Hélène.
Mademoiselle Artaban.
Valentine Daubray.
Aubray (Michel). Rose d'antan.
Les Vacances de Madeleine.
Audeval (Hyppolyte). (1824—1878).
Les coeurs simples.
La dame guerrière.
Le drame des Champs-Elysées.
Les douze enfants de la veuve.
La ferme du majorat.
La grande ville.
Histoire d'une bague d'argent.
Paris et Province.
La Vierge de Mai.
La famille de Michel Kagenett.
Auriac (Jules Berlioz d'). La caravane des Sombreros.
Les piéds fourchus.
La guerre noire.
Cim.
Balegyuier. Le futur chevalier.
Bâtissier. Nouveau cabinet des Fées.
Beaune. Veilles d'automne.
Berquin. Sandford et Merton.

Berquin Choix de petits drames.
Bertall. Contes de ma mère.
Berthet. L'enfant des bois.
La petité Chaillou.
Les petits écoliers.
Berthoud. Contes du docteur Sam.
Biart Quand j'étais petit.
Blandy. La pièce de douze sous.
Boisgontier (de). Choix de nouvelles.
Bouteau. Contes et légendes.
Bonhomme Récits de l'oncle Paul.
Bonnot. Le cadeau de deux pauvres Alsaciennes.
Bosguérard (de). Bohèmes.
Aventures du capitaine Brindille.
Braves coeurs
Braves gens.
Journal d'une grande soeur.
Ma poupée.
La petite institutrice.
Les roses de Dorothée.
Voyage d'une jeune bohémienne.
Bouilly. Causeries.
Conseils à ma fille.
Contes à ma fille.
Contes à mes petites amies.
Contes aux enfants de France.
Contes populaires.
Encouragements de la jeunesse.
Les mères de famille. 2 vol.
Bourdon Agathe ou la première Communion.
Bréhat (Alfred de).
Aventures d'un petit parisien.
Les aventures de Charlot.
L'auberge du soleil d'or.
Les chasseurs de Tigres.
Les chauffeurs Indiens.
Le cousin aux millions.
Briault. Une noble Vengeance.
Buet. Guy main rouge.
Légendes du mont Pilate.
Carpentier. Le beau Martin.
Cassan. Jacques.
Jeudis de Germaine et de Marinette.
Castagnier. Le jeune matelot.
Cazin. Aventures de Jean le Savoyard.
Drame dans la montagne.
Les orphelins Bernois.
Perlette.
Le petit chevrier.
Château (du). Mignonne.
Chezel. Histoire d'un forestier.
Chennevières. Coeurs vivants.
Chennevière (de). Contes de Saint Santin.
Cheron de la Bruyère. Contes à l'épée.
Plaisirs et aventures.
Princesse Rosalba.
Cheron de la Bruyère. La tante Derbier.
Cim. Mes amis et moi.
Colet Enfants célèbres.
Colomb (Madame). Les deux mères.
Jean l'innocent.
Le violoneur de la Sapinière
Cordier. Contes d'un promeneur.
Coupin. Journal d'un adolescent.
Courville (C'esse de). Amitiés d'enfants.
Mlle Edmonde.
Enfuite.
Les petits de Presles.
Delauney. Les chagrins d'Arlette.
La fille du Brahmane.
Demesse. Zizi.
Desbeaux. Les trois petits mousquetaires.
Desbaroles Valmore. Contes et scènes.
Deschamps. Girouette, Turlure et Cie.
Les grandeurs de Sophie.
Mon ami Jean.
Mon Jacques.
Deshartíes. Excursions de vacances.
Desnoyers. Aventures de Jean-Paul Choppart.
Aventures de Robert-Robert.
Dillaye. Les étapes du cirque Zouloff.
Dombres. L'arche de Noé.
La bonne d'enfants.
Un chien au convent.
L'homme du phare.
Isola.
Dourliac. Les apprentis de l'armurier.
Dupuis. Les héritiers de Montmorency.
Edgewurth. Contes de l'enfance.
Egigny (d'). Contes et nouvelles.
Enault. Le chien du capitaine.
Ervin (d'). Heur et malheur.
Estampes (d'). Souvenirs maritimes.
Fath. Le Paris des enfants.
Ferret. Contes.
Féval. La châtelaine de Berthor.
Féval (fils). L'invention maudite.
Ficy. L'héritage de tante Manon.
Fleuriot (Zénaïde). Bigarette.
Fleuriot. Bonasse.
Bouche en coeur.
Cadette.
Cadock.
Coeur muet.
Fleuriot. En congé.
Un enfant gâté.
Grand Coeur.
Gildas l'Intraitable.
Papillonne.
Le petit chef de famille.
La petite Duchesse.

Fleuriot. Plus tard.
Rayon de Soleil.
Tranquille et Tourbillon.
Fou. La petite maman.
Foë (de). Aventures de Robinson Crusoé, 2 vol. (vertaling).
Fouinet. Le manuscrit aux enluminures.
Fournier. Animaux historiques.
Fresneau. Comme les grands.
Deux abandonneés.
Thérèse à St. Domingue.
Une année du petit Joseph.
Galland. Mille et une nuit des familles.
Genlis (de). Les Veillées du château. (gecastigeerd).
Gibous. Le Dimanche en action.
Girardin. Dans notre classe.
La disparition du grand Krause.
Les gens de bonne volonté.
Grand' Père.
Fausse route.
Nous deux.
Quand j'étais petit garçon.
Le roman d'un cancre.
Giron. Les cinq vertus de tante Zabeth.
Le noir et le blanc.
Gouraud (Julie.) Aller et retour.
Les deux enfants de Saint-Domingue.
L'éducation d'Yvonne.
Les enfants du guide.
La famille Harel.
Les filles du professeur.
Florence Raymond.
Les mémoires d'un Caniche.
Minette.
Petite et grande.
La petite maîtresse de maison.
Quand je serai grande.
Les quatre pièces d'or.
Les vacances d'Yvonne.
Le vieux château.
Granges. Les Malheurs d'un bachelier.
Les Noces d'or du Grand' Père.
Grange. Pierre, Paul et Jacques.
Scènes et Récits.
Le Trésor du souterrain.
Grimm. Contes.
Guerrier de Haupt. Comment mon oncle Antoine devint marin.
Cousine Madelon.
Famille Hartmann.
Miss Prétention.
Quatre nouvelles historiques.
Les revenants.
Les sabots de Marguerite.
Guizot (Mme). L'écolier.
Une famille. 2 vol.
La petite fille aux grand' mères.
Guy. La croisade de Gérard.
Hameau. 12 ans.
Hauff. L'auberge du Spessart.
Henty. Les jeunes francs-tireurs.
Herchenbach. Silvia.
Jacob. Histoires d'autrefois.
Jancigny (de). Un régent d'école
Karr. Soirées germaniques.
Kernadec. Le puits sans fond.
Koenig. Le mendiant de Constantinople.
La Blanchère. L'oncle Tobie.
La Chataigneraie. Un héros de 16 ans.
Lacroix. Louisette.
Lalaing (de). Deux prix de vertu.
Lamiraudi (de). Les amis de Grandpré.
Le frère du notaire.
Une part de bonheur.
Lane-Clarke. Les violettes de Rome.
Lapointe. Il était une fois.
Large. La famille Figue.
Tante Salomé.
Lavergne. Une jeune châtelaine au XVIIe siècle.
Leconte. Mon frère Jean.
On ne pleure pas toujours.
Legruien. Mémoires d'un enfant.
Leroy (Mme). Les étourderies de Mlle Lucie.
Levray. Un enfant gâté.
Une petite sauvage.
Limon. Lettres d'une chatte.
Lindeu. Comment les bêtes travaillent.
Magbert. Mon ami rive gauche.
Marcel. Les petits vagebonds.
Maréchal. La dette de Ben-Aïssa.
La maison modèle.
Margerie(de). Le christianisme en action.
Marialys. Histoire de Moustache.
Marmier. Trois jours de la vie d'une reine.
Martignat. L'oncle Boni.
La pupille du général.
La petite fille du vieux Thémi.
Marin de Livonière. La dynastie des Touchard.
Grands et petits.
Martineau des Chenez. La grande Aulnaie.
La marquise de satin vert.
Roses et rubans.
Les trouvailles de M. de Montvert.
Monniot. Le but de la vie.
Le chambre de la grand'mère.
Coralie Delmont.
Délassements avec mes jeunes lectrices.
Journal de Marguerite. 2 vol.
Nina l'incorrigible.
La petite concierge.
Montgommery. Michel le méchant.
Moreau (Hégésippe). Contes à ma soeur.

Moreau (Hégésippe). Roi et paysan.
Mouzaï. Le braconnier de Couëbon.
Muenier. Au coin du feu.
Le testament d'un marin.
Muller. Le trésor de Jean Louppeau.
Musset (Paul de). Monsieur le Vent et Madame la Pluie.
Niéritz. L'enfant trouvé.
Nodier. Contes et nouvelles.
Trésor des fèves et fleurs des pois.
Nyon. Aventures de Claude la Ramée.
Aventures de Joachim.
Les enfants de Mérové.
Indiscrétion d'une jeune mouche.
Moumouth et carnage.
Paul et Jean.
Splendeur et misère d'un dictionnaire grec.
O'Kennedy. Une heure instructive et amusante.
Ortoli. Le monde enchanté.
Ory. Elise et Céline.
Perrault. Contes de Fées.
Pinsou. Claire d'Alvinières.
Pitray (Vicomtesse de). Amour fraternel.
L'Arche de Noé.
Le château de la Pétaudière.
Les débuts du gros Philéas.
Les enfant des Tuileries.
Les fils du maquignon.
France et patriotisme.
Les martyrs d'Alsace.
Petite histoire de Christophe Colomb.
Petit monstre et Petite poule mouillée.
Robin des bois.
Le Bonheur de Michel.
L'Usine et le Château.
Voyage abracadabrant du gros Philéas.
Planty (Mlle du). L'Oncle Bonasson.
Notre amie Germaine.
La Tante Picot.
Prorbonneaud. Tante merveille.
Richard. Anselure et Célestine.
Le sergent Bobillot.
Rieder. Rose et Violette.
Robischung. Une ascension nocturne.
Rochay (du). Jasper ou les pêcheurs d'Helgoland.
Mina.
Sandeau (Jules). La roche aux mouettes.
Sandras. Manuscrit de Javotte.
Mémoires d'un lapin blanc.
Schmidt (Chanoine). Contes, 3 vol.
Schultz. Famille Hamelin.
Sauvons Madelon.
Tout droit.
Ségur (Marquis de). Soldat.
Ségur (Ctesse. de). Après la pluie, le beau temps.
Ségur (Ctesse de). L'auberge de l'ange gardien.
Les bons enfants.
Un bon petit diable.
Comédies et proverbes.
Les deux nigauds.
Diloy le chemineau.
La fortune de Gaspard.
François le Bossu.
Le général Dourakine.
Jean qui grogne et Jean qui rit.
Les malheurs de Sophie.
Le mauvais génie.
Mémoires d'un avé.
Nouveaux contes de fées.
Pauvre Blaise.
Les petites filles modèles.
Quel amour d'enfant.
La soeur de Gribouille.
Les Vacances.
Silva (de). Les neveux de tante Rosine.
Simon. La fiancée du Romain.
Sannois (de). Soirées à la maison.
Seth. La loi de Caïn.
Soubrier. Les coeurs purs.
Souvestre. Trois mois de Vacances.
Stahl. Les patins d'argent.
Stolz (de). L'académie chez bonne maman.
Blanche et noire.
Les deux reines.
Frère et soeur.
Magali.
La maison roulante.
Les mésaventures de Mademoiselle Thérèse.
Le petit Jacques.
Quatorze jours de bonheur.
Souhaits d'une jeune fille.
Le vieux de la forêt.
Violence et bonté.
Sylva Consul. Mémoires d'un gros sou Négro.
Tschéré. Mémoires d'un passereau.
Testas. La bagne enchantée.
Tourelles (Jean des). Au gré du vent.
Tourelles (Jean des). Envolez-vous.
Tous d'après nature.
Sur le vif.
Truc. Cendrillon.
Valder. Et patati et patata.
Valtine. Belle, sage, bonne.
Verne (Jules). Cinq semaines en ballon.
Michel Strogoff.
De la Terre à la Lune.
Le Tour du monde en 80 jours.
Vibert. Le tailleur d'images.
Weiss. Le Robinson suisse.
Witt (de) Contes anglais.
Les vieux amis.

IV. ROMANS VOOR IEDEREEN.

(OUDER DAN 18 JAAR.)

---

†**Achard (Amédée).** (1814—1876). Le clos pommier.
Achard. Histoire de mes amis. (les animaux).
Histoire d'un homme.
L'ombre de Ludovic.
Les trois grâces.
Le livre à serrures.
Aigueperse. Le choix de Maura.
Kerdelec doit, Kerdelec veut.
Altieri (Princesse d'). Passage d'un ange.
Anjou (d'). La petite nièce d'O'Connel.
Archier. Les captives du czar.
Ardant (Gabriel). Papes et paysans.
Armoises (des). Benoîte.
Les deux Brigittes.
La fiancée du meurtrier.
Pauvres et riches.
Laïcisé.
Aryor (d'). La cassette du baron de Favouëdic.
Assenoy (d'). Les sabots de la reine Anne.
Audeval. Les coeurs simples.
La dame guerrière.
Le drame des Champs-Elysées.
Les douze enfants de la veuve.
La femme du majorat.
La grande ville.
Histoire d'une bague d'argent.
Paris et province.
La Vierge de mai.
Aurgel (d'). L'anneau de bronze.
La fille de l'inventeur.
Roger de Perny.
Une soeur aînée.
Trop de dot.
Aylicson. Ame russe.
Gina.
Ame vaillante.
Azambuja (d'). L'abdication.
Barancy. Claude Maurienne.
La folle de Virmont.
Barbier. L'héroïsme de Madeleine.
Barthélemy (de). L'affiquet de la marquise.
Basty (Jean). La Neuvaine de Simone.
Vic et Amat.
Baur (de). Robertine.
Beaumont (de). Une histoire de cirque.
Seule.
Beurepaire (Ctesse de). Le crime de Kéralain.
Beaurepaire (de). Heure maudite.
Fille et fiancée.
Marthe de Bellesmont.
Naguère. Aujourd'hui.
Tante Lardelle.
Le secret de la folle.
Mademoiselle Simplette.
Bell (Currer). Scènes de la vie de château.
Bell. Villette.
Shirley.
Jane Eyre ou Mémoires d'une institutrice.
Benoît. Francisca.
Marguerite.
Beugny d'Hagerue. Claude Burget.
Le fils du docteur.
Lucy.
Mademoiselle de la Rochegautier.
Nelly.
Le roman d'un Jésuite.
Yvonne de Montigneul.
Blanc (Mme). Un châtiment.
Désirée Turpin.
Un divorce.
Expiation.
La grande saulière.
Jacqueline.
Ma tante Hermine.
La petite perle.
Parrain d'Annete.
Un remords.
Le retour.
Le roman d'un muet.
Tony.
Une vie manquée.
Le Violon de Job.
La vocation de Louise.
Blandy. La Benjamine.
Le Bouquet d'Algues.
Castelvert.
La Dernière chanson.
Dette de Zéna.

Blandy. Un oncle à héritage.
Oncle Philibert.
Tante Marise.
Trois contes de Noël.
Le Procès de l'Absent.
Boden (de). Blandine.
Délaissée.
Le filet et l'hameçon.
Marie-Christine.
Scènes de la vie intime.
Borel. La famille du condamné.
Bouard (Baronne de). Andréa.
Anne de Kerlaudy.
Le Boucher de Florence.
Dolly.
La fiancée du comte de Vaudeille.
Les fiértés de Rosenn.
Frère Ange.
Reine de Chanteneuil.
Le Tuteur de Geneviève.
Bourdon (Mme). Abnégation.
Bourdon. L'Adoption.
Anne-Marie.
Les belles années.
Catherine Hervey.
La charité.
Denise.
Le droit d'aînesse.
Fabienne et son père.
La famille Reydel.
La femme d'un officier.
Femme et mari.
La ferme aux ifs.
Géraldine.
Henriette de Bréhaut.
Le lait de chèvre.
Mademoiselle de Chenevaux.
Mademoiselle de Neuville.
Marc de Leiwinghem.
Marcia.
Mariage de Thècle.
Le matin et le soir.
Le ménage d'Henriette.
L'orpheline.
Le premier et le dernier.
Quatre nouvelles.
Seule dans Paris.
Souvenir d'une institutrice.
Une faute d'orthographe.
Une parente pauvre.
Un rêve accompli.
Les trois sœurs.
Le val Saint-Jean.
Bourdon. La vie réelle.
Viviane.
Bourotte. Les confidences de Géaudine.
Bouzéis (de). Les deux pères.
Brémond. Maner Nevez.
Bret. La Dernière bataille du général Berger.
Bret. Messieurs de Cisay.
Eljen.
Brète (Jean de la). [Mlle Elise Cherbonnel.] Badinage.
Le comte de Palène.
Conte bleu.
L'esprit souffle où il veut.
L'Imagination fait le reste.
L'impossible.
Mon oncle et mon curé.
Un réveil.
Le roman d'une croyante.
La solution.
Un vaincu.
Vieilles gens, vieux pays.
Breton. L'héritage de l'oncle Michel.
Le mariage d'Elisabeth.
Brizay et Laumonier (de). Le secret de l'abbé Fauvel.
Brocherie. Bouquet de nouvelles.
Buet. L'aînée.
Le crime de Maltaverne.
Hauteluce et Blanche laine.
L'honneur du nom.
Prêtre et soldat.
Les Savoyardes.
Cantacuzène (Alfieri, princesse Olga). Tante Agnès.
Carmela.
Le passage d'une ange.
Irène.
Le mensonge de Sabine.
Dernières illusions.
Fleur de neige.
Responsable.
Carpentier. Les jumeaux de Lusignan.
Cassau. En disgrâce.
Jacques Rauland.
Le notaire de Lozers.
Castel (du). Régine ou la perle des grèves.
Champol. Un coup de patte.
En deux mots.
Madame Melchior.
Noël.
Amour d'antan.
Le droit d'aînesse.
L'heureux Dominique.
L'homme blanc.
Les justes.
Le mari de Simone.
Le plus fort.
Le Roman d'un égoïste.
Les fleurs d'or.
Cadette de Gascogne.
Les fromentiers.
Chaudeneux (Claire de). (1836—1881.) L'automne d'une femme.
L'honneur des Champavaire.
Le mariage du trésorier.

Chaudeneux (Claire de). Les filles du colonel.
Visions d'or.
Une fille laide.
Sans coeur.
Une faiblesse de Minerve.
La tâche originelle.
Giboulées de la vie.
Le lieutenant de Rancy.
Chantepleure (Guy). † (Mlle Jeanne Viollet.) Ames féminines.
Ma conscience en robe rose.
Le sphynx blanc.
Mon ami l'oiseau bleu.
Le château de la vieillesse.
Ruines en fleurs.
Fiancée d'avril.
L'aventure d'Huguette.
Chantrel. Les deux clochers.
La falaise de Mesnil-Val.
Château (du). Deux puissances ennemies.
Christian. L'esprit du château de Xénémont.
Clément. François de Sauvigny.
Colomb. Les étapes de Madelaine.
Franchise.
Sabine.
Hélène Corianis.
Corroy. Contes du marchand de sable.
Courcy (de). Le bois de la Boulaie.
Château à vendre.
Courville (de). Le petit ami des pauvres.
Coz. Frère l'âne.
Cressendeu (L.). Margarita.
Sarah Geffrier.
Suzanne.
Croix d'Hins. Valentine de Mérinvielle.
Croker. Une diplomate.
Darville. La grande victime.
La vengeance du prêtre.
Trop fin de siècle.
Trop savante.
Delaroche. Miriam.
Delorme. Les filles du clown.
Deschamps. Jean Christophe.
Les grandeurs de Sophie.
Lili l'a dit.
Les deux Henri.
Deschaume. Hélène et Jacques.
Desportes. Le Juif franc-maçon.
Dombres. L'enfant à la louve.
Au vert.
Pas banale.
Donal. Rancune.
Drault. Chapuzot est de la classe.
Chapuzot à Madagaskar.
Un aïeul de Chapuzot.
Drault. La course au chapeau.
Les treize jours de Bidouille.
Essarts (des). Les cœurs dévoués.
Les deux veuves.
Richesses des pauvres.
L'enfant volé.
Le roman d'un vieux garçon.
Souffrir, c'est vaincre.
Ethampes (G. d'). L'aînée de la famille.
Bérangère.
Bretons et Vendéens.
Bruyères bretonnes.
Le château de Coetlec.
Le château de Coetval.
La châtelaine de Trévilier.
Les colombes de la Forlière.
La dame au voile blanc.
Les deux Alix.
Emilienne,
Les enfants nantais.
Even le Monadich.
La famille du millionnaire.
La fille de l'organiste.
La folle de Saint-Père en Retz.
Germaine de Kerglas.
Une haine séculaire.
L'héritage du Croisé.
L'héritière du colonel.
L'hermine de Kergaël.
Les illusions d'Hélène.
Isabelle aux blanches mains.
Juliette le Bénic.
Les lavandières.
Le lion de Coetavel.
Le lutin de la Roche-Heilic.
La main de velours.
La maison du docteur.
Malgré eux.
Marie la muette.
Mélitte Belligny.
La muette d'Orvault.
La petite étoile.
La petite fille de Cendaillon.
La petite reine des Korrigans.
La perle de Thouaré.
Portraits de jeunes filles.
La promesse de Jeanne.
La pupille du docteur.
La pupille du duc de Penthière.
La robe de la Vierge.
La roue qui tourne.
Les ruines de Fongueil.
Le secret de l'innocent.
Seule.
Le sorcier de Kerristel.
Le talisman de Marcelle.
La tour aux trésors.
La villa aux roses.
Les voisins de campagne.

Ethampes. Yva et Yvette.
Fabry. La succession du baron Derveland.
Faliguan. Le mendiant de la Coudraie.
Suzanne de Pierrepont.
Féré. Le secret de Georgette.
Féval (Paul). Les dernières fées.
Fée des grèves.
Poisson d'or.
Ficy. La fortune de Roch Aubry.
Les Hautvillers.
Orpheline.
Fiévée. Légendes militaires.
Fillyères. Villa Esculape.
Fleuriot (Z.) Aigle et colombe.
Fleuriot. Alberte.
Alix.
Une année de la vie d'une femme.
Armelle Trahec.
Au hasard.
Aventures d'un rural.
Causeries et nouvelles.
Ce pauvre vieux !
Ces bons Rosaïek.
Un chaîne invisible.
Charybde et Scylla.
Le chemin et le but.
La clef d'or.
Un cœur de mère.
Le cœur et la tête.
Désertion.
Eve.
L'exilée de Val-Argand.
Faraude.
De fil en aiguille.
Un fruit sec.
La Glorieuse.
Les héritiers de Kerguignon.
Histoire intime.
Histoires pour tous.
Loyauté.
Marquise et pêcheur.
Les mauvais jours.
Mes héritages.
Miss Idéal.
Mon dernier livre.
Notre passé.
Papillonne.
Paris et montagnards.
Petite belle.
Les pieds d'argile. 2 vol.
Le Prévalonnais. 2 vol.
Raoul Daubry.
Réséda.
La Rustande.
Sans beauté.
Sans nom.
Sous le joug.
Souvenirs d'une douairière.
Fleuriot. Le théâtre chez soi.
Tombée du nid.
De trop.
La vie en famille.
Forges (de). Bathilde.
Le mariage d'Edith.
Fourniels (des). L'homme au manteau noir.
Franay. Mademoiselle Huguette.
Mon chevalier.
Gael. Soutane noire et culottes rouges.
Garde (Reine). Marie Rose.
Georges. L'enfant sans mère.
Gervais. Le rayon bleu.
Gévin Cassal. Ame Claire.
Fille du docteur.
Girardin (Mme de). Conte d'une vieille fille à ses neveux.
Girardin. Les locataires des demoiselles Rocher.
Mauviette.
La nièce du capitaine.
Les théories du docteur Wurst.
La toute petite.
Giron. Braconnette.
Chez l'oncle Aristide.
Cœur malade.
Le mariage de Meyrial.
Un mariage difficile.
Gondry du Jardinet. La main invisible.
Le prisonnier du Czar.
La Redoute du capitaine Emporte-Pièce.
Les franc-tireurs des Vosges.
Grange. La mère Saint-Ambroise.
Noblesse oblige.
Le trésor du souterain.
Gransaert (de). Dieudonné.
Guerlin. L'épopée de César.
Guerne (de). Le sacrifice de Blandine.
Guerrier de Haupt. Le bonheur et l'argent.
Le chevalier de Naujac.
Cœur loyal.
Un drame au village.
Forts par la foi.
Grandeur et décadence.
L'héritier de Montveil.
L'institution Leroux.
Marthe.
Vanda.
Guillon. Projets de jeunes filles.
Hanoum. Soeur Vincent.
Harcoët (du). La banque Hoffelmann.
L'épreuve de Paule.
L'orpheline de Rocheniveleu.
Une femme forte.

Hauterives (d'). Mesdames de Verdaynon.
Hello (E). Contes extraordinaires.
Jauffret. Mademoiselle de Saint-Pons.
Jiodier. La muse de Lilia.
Josepha. Autour d'une dot.
Ferme aux Lilas.
Gabrielle Gerfaut.
Mariage mixte.
Sans brevet.
Journaux (des). La fille de Czars.
Jouve (E). L'arrière-boutique de S. Antoine à Toulon.
Junka. L'enfant des Pyrénées.
Kerlois (de). L'hermine de Coëtmor.
Kerlys (de). Le gros lot.
Les enfants d'Enée.
Les premiers pas.
Les seconds pas.
Travaux forcés.
Kurner. Les drames de la Croix noir.
La Châtaigneraie (de). Dom Fernando.
Les mystères du vieux château.
Lachèse. La coupe d'or du sultan Zigim. 2 vol.
L'enfant perdu.
Josèphe.
Lucienne.
Le lys de Bruges.
Madelaine Romain.
Le mariage de Renée.
Plouavel.
La pupille de Salomon.
Lachèse. Le vieux musicien.
Lalaing (de). Mademoiselle Bréval.
La More (Vte de). La famille Molandi.
La Ponneraye (de). Marguerite de Noves.
Large. Jean Moineau.
Le cri du devoir.
Le roman d'une loueuse de chaise.
La Rochère (Ctesse de) Aline de Chanterive.
La belle Isaure.
Le capitaine Balures.
Caroline de Terville.
La demoiselle de compagnie.
Une héroïne de soixante ans.
Les Maurénals.
Mélanie Gerbier.
Mignonnette.
Les niéces de la baronne.
L'orphelin d'Evenos.
Les Récits de la marquise.
Le secret de Vandeau.
Séraphine.
Les soirées de Tozernebio.
Stéphanie Valdar.
Thébalda.

Larose. Disparue.
Laumonier. Anne Marie de la Providence.
Lavergne. Chroniques Parisiennes.
Etincelle.
L'Ermite (Pierre.) Et ça. Bonne Presse.
Et de quatre. Bonne Presse.
Lisez-moi ça. Bonne Presse.
Restez chez vous. Bonne Presse.
La grande amie. Bonne Presse.
Le Soc. Bonne Presse.
Lescot. Fêlure d'âme.
Levray. Le calvaire de Malauzay.
Clairevallée.
La destinée d'Isabelle.
La dette de Carmelle.
Isabelle le Trégonnec.
Mademoiselle de la Guettière.
La mare aux loups.
Petite Joyeuse.
Le Serment de Régine.
Lias. Le curé de Val d'Aure.
Longgarde (de). Une reine des fromages et de la crême.
Luguet. Coeurs naïfs.
Le sabre à la main.
Maël. Les derniers hommes rouges.
Dernière pensée.
La filleule du Gueselin.
Fleur de France.
Flot et Jusant.
Une Française au Pole Nord.
Maël. Petit ange.
La roche qui tue.
Le trésor de Madeleine.
Un roman de femme.
Marc. Lucien de Seilieu.
Maréchal. Le parrain d'Antoinette.
La pupille d'Hilarion.
Maricourt. L'ancêtre voilé.
Begga.
Le combat des treize.
Le couteau du bandit.
La servante romanesque.
Vivia.
Marie (Ctesse). Monsieur le curé.
Melandri. Bistouri.
Mesnil (Vte du). Jeanne Herbelin.
Meyr. Le serment de Paul Marcorel.
Mirabeau (de). Le Baron d'Aché.
Miriam. Il faut le croire.
Monniot. Marguerite à vingt ans.
Raphaëla de Mérans.
Montheas (de). Un héritage.
Moreau. Eva de Mulrepas.
Mortas. Les fantaisies de la charité.
Morvan. La devise des Tréguennec.
Mouans. L'exil de Claude.
La bonne reine.

Muëg. Le prince de Viane.
Mussat. Le père Tranquille.
Nanteuil (de). Les élans d'Elodie.
Deux frères.
Trois demandes en mariage.
Navery (Raoul de). L'abbé Marcol.
L'aboyeuse.
L'accusée.
La boîte de plomb.
Les causes sacrées. 2 vol.
Le cendrillon du village.
La chambre no. 7.
Le château des abîmes.
Le chemin du paradis.
L'enfant prodigue.
L'enfant maudit.
L'exil de longue vie.
La conscience.
La confession de la reine.
Comédies, scènes et proverbes.
Les coiffes de Sainte-Catherine.
Les chevaliers de l'écritoire.
Choix d'une femme.
Choix d'un mari.
Le cloître rouge.
Les enfants du bourgmestre.
La fille du coupeur de paille.
La fille sauvage.
Le filleul de l'évêque.
Fleur de neige.
La foi jurée.
Gertrude de Wast.
Le Gouffre.
La grande Lilloise.
Jean Canade.
Jeanne Marie.
Landry.
Lory.
Madame de Robur.
Madeleine Miller.
Le magistrat.
La main malheureuse.
La main qui se cache.
La maison maudite.
La maison du sabbat.
Le marquis de Poucallec.
Le martyr d'un père
Le martyr d'un secret.
Les mirages d'or.
Le missionnaire de la terre maudite.
Monique.
Le moulin des trépassés.
L'odyssée d'Antoine.
Le pardon du moine.
Les parias de Paris. 2 vol.
Patira.
La Péruvienne.
Les petits.
Le proces de la reine.
Navery. Les robinsons de Paris.
La route de l'abîme.
Le serment du corsaire.
Souvenirs du pensionnat.
Tony.
Les trésors de l'abbaye.
Viatrice.
Les victimes.
Zacharie.
Nemours-Godrée. L'ermite de Clamart.
Pour ma parvisse.
Roman d'artiste.
Noviant (de). Le comte d'Arnage.
Le marquis d'Arnage.
Solange de Cresne.
Olga (Ctesse). En tous pays.
Orr (d'). Le legs paternel.
Paloff (de). La fille du capitaine.
Paillart. Un inventeur inconnu.
Pierre. Miss Ada.
Pitray (Vtesse de). Le bouillant Archille.
Coeur de fer.
Pitray. Le chevalier du dimanche.
Jean de Nivelle.
Mémoires d'un sergent de ville.
Oreste et Pylade.
Le triomphe de Mauviette.
L'usine et le château.
Poiseux (de). Pauvres gens.
La petite chapelle.
Poitevin. Aimée Robert.
Poitevin. Les épreuves de Geneviève.
Raymond (E). A contre-coeur.
Rivière (de). Andrée.
Montvert.
Rogron. Le choix de Suzanne.
Rouvre (de). Française du Rhin.
Rostopschine (Ctesse de). Yvonne * * *
Saint-Génais. Le château de Wildenborg.
Saint-Hilaire. Les fiançailles de Gabrielle.
Saint-Martin. Le drame du marché noir.
La barque rouge.
La mort du forçat.
Samthro. Petite mère.
Quand j'étais petite fille.
Sandeau (Jules). La roche aux mouettes.
Seigny. Stéphanette.
Silva (de). Histoire d'un billet de banque.
Stany. Mabel.
Stolz (de). Ma mère.
Le nom d'une inconnue.
Summer. La pensionaire d'Ecouen.
Tardivel. Pour la patrie.
Thémar (de). Claire de Touronne.

Theuriet (André). Bracelet de Turquoise.
Theuriet. Illusions fauchées.
Tillière (de). Valérie de Ligneul.
Travel. La pupille de Pladie.
Thérése de Kerleven
Van Biervliet. Raynaldo et Sélima.
Vareppe (de). La chance de Jeanne.
Vattier. Chêne et Roseau.
Le Bouquet.
Les six orphelins.
Vingt millions de rente.
Verley. Les chambres de Fernande.
Derniers rayons.
Miss fantaisie.
Une perfection.
Tous jeunes.
Villebois-Mareil (Cte de). Au-dessus de tout.
Villebois-Mareuil. Court-martial.
Sacrifiés
Weede (G. de). Histoires militaires.
Yver (Colette). La pension du Sphinx.

V. ROMANS VOOR VOLWASSENEN

(circa 24 JAAR.)

Ages (des). La grand'mère de Gilberte.
La prophétie de Maurice.
Aigueperse. Les combats de la vie.
Les Etapes de Simone. (3e mille) 1905. Vic et Amat.
Grande Soeur. (3e mille) 1905. Vic et Amat.
La Fresnaie. Vic et Amat.
La Marquise Sabine. (3e mille) 1905. Vic et Amat.
Le Mal du Pays. Vic et Amat.
Lequel? Vic et Amat.
Main d'Enfant. (4e mille) 1905. Vic et Amat.
Marguerite.
Le Sacrifice de Madeleine. Vic et amat.
Son Coeur et sa Tête. Vic et Amat.
Alonso. Une institutrice à Constantinople.
Ardel. L'heure décisive.
Mon cousin Guy.
Tout arrive
Arlay (d'). Le portrait de la chambre rouge.
Arthez (d'). Arlette.
La femme de mon fils.
Lutter pour vivre.
Arvor (d'). Un coup de fortune.
Dent pour dent.
Eglantine.
L'héritière.
Lucie
Le marquis de Champas.
Maxime Dufournel.
Pauvre Claude.
La Rose du Japon.
Un tournoi au XIXe siècle.
Audebert de Bovet. Bérengère.
Aufauvre. Les masques noirs.
Auvray. L'Ambitieuse.
La Dame aux cheveux d'argent.
Le Secret de la chambre verte.
Aylisson. Le carême de Sylvie.
La fille du Cacique.
Badin. Minine et Pajorski.
Bazin. Ma tante Giron.
Bazin. Les Noëllet.
La sarcelle bleue.
Une tache d'encre.
Béal. Le médecin de Lochrist.
Trop petite.
Beaulieu (de). Jean Muhlberg.
Berkeley (de). Instinct du coeur.
Vieille histoire.
Bertheroy. Les trois filles de Peter Waldorp.
Journal de Marguerite Plantin.
Le Rachat.
Blandy. Au tournant du chemin.
Bonhomme. Deux mariages.
Barnier (de). Comment on devient belle.
Le jeu des vertus.
La lizardière.
Luise de Vauvert.
Borius. Autour du clocher.
Sur le Piédestal.
Bourdon. Andrée d'Effauge.
Le divorce.
Léontine.
Mémoires d'un agent de change.
Rivalité.
Bousquet. Blanda.
Buisseret (Ctesse de), Ghislaine.
Jean de Parthenay.
Buxy (de) Les épreuves d'une jeune fille.
Buxy. La famille de Burgan.
La femme du docteur Austin.
Les filles du médecin.
Le grillon du manoir.
Honneur et bonheur.
Une jeune belle-mère.
Mademoiselle.
Le secret de Lusabran.
Soeur petite.
La vocation de Beatrix.
Camp. Bons coeurs et braves gens.
Campfranc (M. du). Amour de mère.
Le balcon de la Chesnaie.
La comtesse Madeleine.
La dot de Germaine.
Edith.

Campfranc (M. du). Esclavage.
Etrangère.
L'exil.
Héroïsme au Pays des Neiges. Vic et Amat.
L'Idole du baron Thausas.
Le manuscrit d'Inès.
Le marquis de Villepreux.
La mission de Marguerite.
Obéissance.
Perle fine.
Rêve de Femme. Vic et Amat.
Rêve et réveil.
Rêve de sectaire.
Le roman d'une sainte.
Les Semeurs. Vic et Amat.
Soeur Louise.
Toit de chaume.
Vaillante épée.
Un vieil homme de lettres.
Les Walbret.
Yves Trévirec.
Carissan. Un échange.
Cat. Au sortir du couvent.
Merghi.
La vocation de Solelad.
Catherine. Les fiancés.
Chabannes (Bonne de). La femme du sous-préfet.
Deux intérieurs.
Champol. L'argent des autres.
Les points noirs.
Le roman d'un égoïste.
Sophie ma plus jeune.
Le voeu d'André.
Chandeneux (de). Blanche neige.
Cléricale.
Folle.
L'homme pendule.
Le mari de Laurence.
Un roman dans une cave.
Les terreurs de Lady Suzanne.
Val-Régis la grande.
La vengeance de Geneviève.
Clô. Où donc le bonheur.
Coloma (S. J.) Bagatelles.
Coz. Les derniers Montforzal.
Le Fils de Stenio Morelli. Vic et Amat.
La meilleure route.
Conscience. Une affaire embrouillée.
L'année des merveilles.
Argent et noblesse.
Aurélien. 2 vol.
L'avare.
Batavia.
Les bourgeois de Darlinghen.
Le bourgemestre de Liège.
Le cantonnier.
Le chemin de la fortune.
Conscience. Le conscrit.
Le coureur des grèves.
Le démon de l'argent.
Le démon du jeu.
Le drame flamand.
Une erreur judiciaire.
La fiancée du maître d'école.
Le fléau du village.
Le gant perdu.
Heures du soir.
Histoire de deux enfants d'ouvier.
Le jeune docteur.
Les Kerles de Flandre. 2 vol.
La maison bleue.
Maître Valentin.
Le mal du siècle.
Le marchand d'Anvers.
Le martyre d'une mère.
Les martyrs de l'honneur.
La mère Jole.
L'oncle.
L'oncle Jean.
L'oncle et la nièce.
Le paradis des fous.
Le pays d'or.
La préférée.
Le remplaçant.
Un sacrifice.
Le sang humain.
Scènes de la vie flamande. 2 vol.
Les serfs de Flandre.
La sorcière flamande.
Le trésor de Félix Roobeck.
Le tribun de Gant. 2 vol.
La tombe de fer.
Les veillées flamandes.
La voleuse d'enfants.
Coppin (de). Courageuse.
Craven. Anne Séverin. 2 vol.
Eliane. 2 vol.
Fleurange. 2 vol.
Le Valbriant.
Jettatrice.
Récit d'une soeur.
Soeur Natalie Natrischkine.
Craou (Princesse de). Henry Percy. 2 vol.
Thomas Morus.
Croix d'Hins. Deux femmes.
Daudet. Histoire d'un enfant.
Delaunay. Mademoiselle France
Marie de Sancenay.
Le retour.
M. Delly. L'Etincelle. Vic et Amat.
Delys. Le blessé de Gravelotte.
Delys. Les diables rouges.
L'héritage de Charlemagne. 2 vol.
Dionis. Volte-face.
Dombres. Brimbarion

Dombres. Cheveu de mon existence.
Cousine bas-bleu.
Les demoiselles Danaïdes.
Doctoresse.
La fille de l'anarchiste.
Frondeuse.
La garçonnière.
La maison sans fenêtres.
Le médecin de belle-maman.
Une pupille gênante.
Un oncle à tout faire.
Druon. La jeunesse du doyen.
Dupin. Germaine de Puiselaye.
Dupuis. Notre-Dame des Prés.
Eberstein (d'). Où l'on va.
Échassier. Les Aventures de Mademoiselle Aïda.
Eleonore. Histoire d'une âme.
Fèval (père). Château de velours.
Châteaupauvre.
Chevalier ténèbre.
Chouans et bleus.
Les compagnons du silence.
Le dernier chevalier.
Les errants de nuit.
Fontaine aux perles.
Frère tranquille.
L'homme de fer.
Le mendiant noir.
Le régiment des géants.
La reine des épées.
Roland pieds de fer.
Ficy. Rolande Marney.
Fillyères. Le roman d'une année.
Fleuriot. Bengale.
Marga.
Une Parisienne sous la foudre.
L'institutrice de Coatmorvan.
Floënau. Mon oncle et ma femme.
Mary Floran. Maman Cendrillon. Vic et Amat.
Floran. Bonheur méconnu.
Daniel Levar.
La faim et la soif.
L'institutrice de Chantepôt.
Fourniels (des). Le gros lot.
Franay. Le château des Airelles.
Frans (Ch). Pauvres fiancées!
Froment. L'affaire Palowski.
La rançon.
Fullerton. Rose Leblanc.
Gael. Les richesses de Madame Fortuné.
Garos. Le secret de la mendiante.
Gay. Cruelle méprise.
Victorieuse.
Geoffroy. La fille des Boërs.
Fille d'Irlande.
Girardin Sans coeur.
Grèville. Aurette.
Grèville. Céphise.
Dosia.
La fille de Dosia.
Jolie propriété à vendre.
Le mari d'Aurette.
Perdu.
Le vau de Nadia.
Gué. Coeur blessé.
Guerrier de Haupt. Haudzia la Gitane.
Le trésor de Kermerel.
Le roman d'un athée.
Harispe. Le veau d'or.
Harissen. Stanis.
Herbert. Amour et sacrifice.
Héricault (Ch. de). Les amis des saints.
La comédie des champs.
Les cousins de Normandie.
La fiancée de la Fontenelle.
La fille de Notre-Dame.
Mademoiselle sous Pliocène.
Thermidor. 2 vol.
La veuve millionnaire.
Fou d'amour.
Les mères des saints.
Rudemare.
Fani Rozeval.
Huysmans (Joris Karel). La Cathédrale.
L'oblat.
Josépha. Le roman de Jeanne Delleriac.
Juillet. Aveu suprême.
Châtiment.
Juliot (de). Terre de France.
Kerlys (de). La belle vicomtesse.
La Brête (de). Badinage.
Le comte de Palène.
Mon oncle et mon curé.
Un vaincu.
Lafontaine. La servante.
La Germondaye (de). Receuillie.
Lamirandie (M. de). Aventures d'Artiste. Vic et Amat.
Une Part de Bonheur. Vic et Amat.
La Morandière (de). Beaux serments.
La Rochère (de). Madame Rochard.
Lasthenic (de). Penserosa.
Latour. Les Tolnay.
Lauroy. Messine.
Le Beaumont (Maurice). Au-dessus de l'Abîme. Vic et Amat.
Je marie mon Oncle. Vic et Amat.
La Pupille du Doyen. Vic et Amat.
Le Beaumont. Sans foyer.
Leclercq (B^onne^). Le testament de mon oncle.
Lenormand (B^onne^). La vierge d'Alexandrie.
Lepage. Le roman d'un héros.
Leroy. Drichette.

Leroy. Le roman d'Arlette.
Lescaut. Un peu, beaucoup, passionnément.
Lias (Jeanne de). Les Hommes de Proie. Vic et Amat.
Sans Baptême. Vic et Amat.
Lieutier. Le livre rouge.
Lionnet. Chacun sa voie.
Le docteur Chabot.
El Viégo.
Les épreuves d'Antoinette.
Paul Barbet.
Pauvre Tri.
Loc' Maria (Cte de). La chapelle Bertrand.
Maël. Fleur de France.
Maltravers. Une belle mère.
L'erreur de Raoul.
Un mystère.
Le pseudonyme de Mademoiselle Merbois.
Les soupes au lait.
Stella.
Le talion.
Marcel (Et). L'argent et l'honneur.
Armelle.
Aventures d'André.
Avec et sans dot.
La ballade du lac.
Le berceau.
Le chef-d'oeuvre d'un condamné.
Le chemin du bonheur.
Le chercheur d'or.
Comment viennent les rides.
La corbeille de noces.
Deux destinées.
Dmïtry le cosaque.
Un drame en province.
Elle et moi.
La famille du baronnet. 2 vol.
Foi et patrie.
La future du baron Jean.
Grand Mère.
L'héritière.
L'héritage de Mme Hervette.
L'hetman Maxime.
Iermola.
Irène.
Un isolé.
Jeanne d'Aurelle.
Juliette.
Les jours sanglants.
Le monarque au violon.
Un monsieur, ou la campagne et la ville.
Le nid d'hirondelle.
Un noble coeur.
Petite soeur.
Pile ou face.
Marcel. Récits et souvenirs.
Renée.
Le roman d'un crime.
Le saint de neige.
Les sapins de dame Barbe.
Souvenirs d'une jeune fille.
Triomphe de femme.
Les trois voeux.
Les tuteurs d'Odette.
Le vol de Colombe.
Yvette la repentie.
Maréchal. Béatrix.
La fin d'un roman.
L'hôtel Waronzoff.
L'institutrice à Berlin.
Journal d'une âme en peine.
Madeleine Green
Mademoiselle de Charmeille.
Marcelle Dayre.
Mariage à l'étranger
Mariage de Nancy.
La roche noire.
Sabine de Rivas.
Martigny (de). Fille d'Israël.
Mary. Amour et larmes.
Julie de Noiron
Maryan. Anne du Valmoët.
Annie.
Ce que ne peut l'argent.
Les chemins de la vie.
Chez les autres.
La cousine Esther.
Une cousine pauvre.
Dans un vieux logis.
Une dette d'honneur.
Ellen Gardon.
En Poitou.
L'envers d'une dot.
L'erreur d'Isabelle.
La faute du père.
La Feuilleraie.
La fortune des Montligné.
L'héritage de Paule.
L'hôtel Saint-François.
Huberte.
Kate.
Lady Frida.
Un legs.
Mademoiselle de Kervallez.
La maison de famille.
Le manoir des célibataires.
Le mariage de convenance.
Le mystère de Kerhir.
Une nièce d'Amérique.
Un nom.
Odette.
Petite reine.
Le Plan de la Comtesse. Vic et Amat.
Le pont sur l'Oiselle.

Maryan. Un portrait de famille.
Le prieuré.
Primavera.
Les pupilles de tante Claire.
Les rêves de Marthe.
Le roman d'une héritière.
Le roman d'un médecin de campagne.
Rosa Tévern.
Le secret de Solange.
Les tuteurs de Mérée.
Mattioly (Marie Louise). Les Fidéles. Vic et Amat.
Mesnil (du). La dernière des ravaudeuses
Mesnil. Petite grand'mère.
Meunier Branche maudite.
Les Kérouaz.
Un mariage original.
La pupille de Goliath et de Brahma.
Le secret du bonheur.
Tante Michette.
Montal. L'idéal de Germaine.
Montfournier (de). Sarah.
Monthéas (de). Le fier Sicambre.
Nina.
Montis (Raoul). La Fiancée Boër. Vic et Amat.
Mouëzy. Rosaïk.
Mussat. Charmant.
En maître.
Mon roman.
Nanteuil (de). Violette Deschamps.
Navery (Raoul de). Le capitaine aux mains rouges.
Navery. Le contumace.
La demoiselle du paveur.
Drames de l'argent. 2 vol.
Les drames de la misère. 2 vol.
Divorcés.
Le duel de la veuve.
Erreur fatale.
L'Évadé.
Les femmes malheureures.
La fille du roi Dagobert.
Les héritiers de Judas.
Les idoles.
Le juif Ephraïm
Parasol et Cie.
Ce roman d'un honnête homme.
Le val perdu.
Les vautours du Bosphore.
Neulliés (B.). Le Secret de Rita. Vic et Amat.
Niprec. Monsieur le chanselier.
Noussanne (de). Robert Villon.
Orgentel (d'). Nelly de Kermosan.
Orr (d'). Sans boussole.
Orr. Le vieux garçon.
Péard. Sans le savoir.
Péronnet (Mme Ch). Tante Bath. Vic et Amat.
Pierre. La seconde femme de Lionel.
Pinson. Après un revers.
Pitray (de). L'oiseau bleu.
L'oiseau de passage.
Poison. La bagne de fiançailles.
Poitevin. Les Grancogne Léogan.
L'héritage de Tantale.
Le Père Topi.
Un roman de province.
Ponson du Terrail Le grillon du moulin.
Posson. Le doge conspirateur.
Le renégat de Venise.
Les régicides. 2 vol.
Rambaud. L'anneau de César.
Raymond (Mme). Aide-toi, le ciel t'aidera.
A quelque chose malheur est bon.
Autobiographie d'une inconnue.
Une femme élégante.
Histoire d'une famille.
Journal d'une jeune fille pauvre.
Le legs.
Un mariage parisien.
La plus heureuse de la famille.
Un récit.
Rêve dangereux.
Reyac. Claudie.
Robida. Le mystère de la rue du Carême prenant.
Roblot (B). La Fortune de M. Maufroy. Vic et Amat.
Sandeau. Le château de Montsabrey
La maison de Pénarvan.
La petite fée.
Sacs et parchemins.
Sandol. Marthe.
Le roman d'un désenchanté.
Second (Albéric). Les demoiselles de Ronçay.
Simons. L'expiation.
Stany(Commandant).L'abbé Carentin
Stany. Le docteur Léonard.
Un drame aux antipodes.
Les épingles de Ste Catherine.
Geneviève de Nauvailles.
Miette.
La terreur sous Rosas.
Stéphane Eliane.
France.
Theillet (de). Lucile.
Thiéry (Marie) L'Epreuve. Vic et Amat.
Le Mystère d'Arlacq. Vic et Amat.
Les Palmarieu. Vic et Amat.
Rêve et Réalité. Vic et Amat.
Thierry. Monsieur le Neveu.

Thomin. Les chevaliers de la dynamite.
Les drames de l'Irlande.
Le fantôme de l'abbaye.
Le carnet sanglant.
Le fond de l'abîme.
Tingremont (de). Marguerite Hamilton.
Tinseau (de). L'attelage de la marquise.
Tissot. Antoinette de Montjoie.
La comtesse Brigitte.
Les fugitifs en Sibérie.
La princesse Jeanne Estherazy.
La veuve d'Attila.
Vallon (du). La destinée de Marthe.
Le fiançé de Solange.
La fille du pêcheur.
Farmoselle.
Raymond de Vauclair.
Vallon (du). Un révolté.
Un roman en Alsace.
Vingt ans plus tard.
Valtine. Sans foyer.
Van Lennep. La dame de Wardenbourg.
Vigneron. Sang noir.
Villefranche. Deux orphelines.
Villemaine. L'anneau d'or.
Vincent. Vaillante.
Vitis (Ch. de.) Le roman de l'ouvrière.
Les trois fiancées de Louis XV.
Vrignault. Joseph Régnier.
Witche. Mademoiselle de Petit Vallon.
Morte et vivante.
1030.
Zari. Lefada.

VI. VOOR GEHUWDEN EN PERSONEN VAN MEER GEVORDERDEN LEEFTIJD

(circa 30 JAAR.)

Aigueperse. La Fresnaye.
Arvor (d'). Le bonheur était là.
Auriac (d'). La guerre noire.
Les pieds fourchus.
Barbe Les Chantenay.
Barthélemy. Pierre le Peillarot.
Bassanville (Ctesse de). Secret d'une jeune fille.
Bazin. Humble amour.
De toute son âme.
Stéphanette.
Béal. Histoire intime.
Berkeley (de). Marcelle.
Berlioz (d'Auriac). Ce qu'il en coûte pour vivre.
Bernard (Charles de) 1805—1850. Le gentilhomme campagnard. 2 vol.
Gerfaut.
Un homme sérieux.
Berthet. La bête de Gévandon. 2 vol.
Le Charlatan.
Le douanier de mer.
Le dernier Irlandais.
Le séquetré.
Besancenet (de.) Doña Garcia.
Bion. L'anneau impérial.
Boden (de). Michelette.
Bonhomme. Rêve de jeune fille.
†**Bordeu (de).** Pages de la vie.
†**Bourget (Paul).** Cosmopolis.
L'Etape.
Le divorce.
Pages choisies. Colin.
Drames de famille.
Outre-mer.
Un saint. (dernière) édition.
†**Bovet (Marie-Anne de).** La Cadette.
Bovet (de). Histoire d'un garçon.
Le beau Fernand.
Fausse voie.
Terre d'Emeraude.
La terre promise.
Le fantôme.
Les deux Soeurs.
L'eau profonde et les pas dans les pas.
Bovet (de). Sensations d'Italie.
Monique.
Calmettes Brave fille.
Mademoiselle Volonté !
Simplette.
Soeur aînée.
Campfranc (du). Cruelle Vengeance.
Cantacuzène (Princesse). Tante Agnès.
Cantel. Le roi Polycarpe.
†**Caro (Mme Edme).** 1835 — 1901.
Amour de jeune fille.
Complice. (Sept histoires).
Caro. Fausse route.
Flamen.
Fruits amers.
Histoire de Sans-Souci.
Les nouvelles amours d'Hermann et de Dorothée.
Dîner, c'est vaincre.
L'Idole.
Idylle nuptiale.
Les lendemains.
Pas à pas.
Le péché de Madeleine.
Cat. Aicha.
Cellières. Une exilée.
Chandeneux (de). L'automne d'une femme.
La croix de Mouguerre.
Lés deux femmes du major.
Le dot réglementaire.
La femme du capitaine Aulepain.
Une fille laide.
Les ronces du chemin.
Sans coeur.
Secondes noces.
Souvenirs de Bérénice.
La tache originelle.
Vaisseaux brûlés.
Vision d'or
Château (du). L'Ecueil.
Père prodigue.
†**Chevalier, Henri Emile.** (1828—1879). Les derniers iroquois.
Chevalier. La fille des Indiens rouges.
Le Gibet.

Chevalier. La Huronne.
Les nez-percés.
Peaux rouges et peaux blanches.
Le chasseur noir.
La fille du pirate.
L'île de sable.
Les pieds noirs.
Poignet d'acier.
La tête plate.
Colomb. L'ambition de Jean Trémisort.
Conscience. La guerre des paysans.
Le lion de Flandre.
L'orpheline.
Le supplice d'un père.
Coupey. Marielle.
Daudet, Ernest. Dolorès.
Deschamps. Au lys d'argent
Deslys. Les Buttes Chaumont.
Le camel de Saint-Martin.
Didier. Rose d'Antibes.
Dombres. Mademoiselle d'Ypres.
Erckmann-Chatrian. L'ami Fritz.
Emault. Le mirage.
Etiaux (**d'**). Les prétendants de Viviane.
Faligan. Une nièce du balafré!
Ferry Costal l'Indien.
Le coureur des bois.
Le crime du bois des Hogues.
Scènes de la vie Sauvage.
Les épines ont des roses.
Féval (**Fils**). Le dernier Laird.
Féval (**Père**). La belle étoile.
Féval. Le capitaine Simon.
La cavalière.
La chasse au roi.
Le Chevalier de Keramour.
Les couteaux d'or
Les fanfarons du roi.
La Fille du Juif-Errant.
Une histoire de revenant.
L'homme du gaz.
Le loup blanc.
La louve.
Les parvenus.
Le prince Coriolani.
La quittance de minuit. 2 vol.
Roger Bontemps.
Valentine de Rohan.
Floran. Adoptée.
Un an d'épreuve.
La destinée de Jacques.
Orgueil vaincu.
Romanesque.
Fontenelle (**de**). Le baron de König.
Foudras (**Marquis de**). Les gentilshommes chasseurs.
Madame de Mirmont.
Fournel. L'ancêtre.
La confession d'un père.
Fourniels (**des**). Les microbes.
La tache sanglante.
France. Fleur de glace.
La petite promise.
Pour être riche.
Frémine. Une demoiselle de campagne.
Gandon. L'oncle Philibert.
Gauthier. En montagne.
Gervais. Sans Dieu.
Gonzalès. Les sabotiers de la Forét Noire.
Gréville. Angèle.
L'avenir d'Aline.
Comédie de paravant.
Le fil d'or.
L'héritage de Xénie.
Les Koumiassine. 2 vol.
Le moulin Trappier.
Gué. Arrière saison.
Guéroult. La bande Graaft.
Héricault (**d**). Les patriciens de Paris.
Le roman d'un propriétaire.
Rose de Noël.
Le secret de Valrège.
Jérusalemy. Miss Louisa.
Labillois. Un drame dans la vie intime.
La Brète. L'Imagination fait le reste
La Bretonnière (**de**). Contes à Mademoiselle.
La Madeleine (**de**). Le marquis de Saffras.
Lamblin. Fils de chouan.
Langlois. Cécilia. 2 vol.
Leclercq (**Baronne**). Les surprises du coeur.
L'Ermite. Idéal et Réalité.
Lerna (**Ctesse de**). Marquise de Thérange.
L'hôpital. L'automne d'une vie.
Lionnet. L'erreur du lieutenant.
La fille du philosophe.
Loti. Le roman d'un enfant.
Loudier. Un drame sous la neige.
L'oublieuse.
Lythe. Blanche de Polvel.
Le château de fer.
L'énigme.
Fausse route.
Laurence.
Liseron.
Pauvre Léna.
Révolté.
Maël. L'alcyone.
Amour simple.
Ce qu'elle voulait.
Djina.
Fleur de mer.
Un manuscrit.
L'ondine de Rhuis.

Maël. Paule de Porsguern.
Sauveteur.
Malraison. Les deux patries de Christine.
Marcel (Et). Un ami.
Une amitié d'enfance.
Monsieur le Maréchal
Le point d'honneur.
Le roman d'Elisabeth.
La vengeance de Giovanni.
Massa (de). La chanoinesse d'Ambremont
Valforest.
Masson. Les Gardiennes.
Mathos. Consciences à vendre.
La fin d'un rêve
Mirabeau (de). Deux héritières.
Marbois (de). Sacrifice.
Mareau Vauthier. Les gamineries de Monsieur Triomphant.
Ourliac. Contes du Bocage.
Dernières nouvelles.
Nouveaux contes du Bocage.
Nouvelles.
Pallu. Les gens de mer.
Payret. Le sacrifice d'un ange.
Périgaud. Cécilia.
Pieyre. Déborah.
L'ermitage.
Pitray (Vicomtesse de). Entre parias.
Pitray. Le trait d'union.
Poitiers (de). L'histoire d'une folie.
Les victimes du brevet.
Poradowska. Demoiselle Micia.
Poradowska. Marylka.
Pradel. La cage de cuir.
La fille du régicide.
Pritche Jean Courtebarbe.
Raousset Boulbon (Comte de). Une conversion.
Schultz. Ce qu'elles peuvent.
Jean de Kerdren.
La neuvaine de Colette.
Serret. Elisa Mérault.
Une jambe de moins.
Serrurier (Comtesse.) Le roman de Jehanne.
Serrurier. Les épreuvres de Rosy.
Sienkiewicz. Quo vadis. Lethielleux.
Simond. Le secret de Roch.
Stéphane. Pour la France.
Trécourt. Angéla.
Trouessart. Les deux fiancées.
Le mariage d'Hervé.
Seule.
Le secret d'Antoinette.
Vallon (G. du). Chez les Maggiares.
Vallon (du). Comtesse Xénie.
Libre penseuse.
Le mari de Simone.
Mariée à quinze ans.
La roche d'enfer.
Venet. Guillaume le réfractaire.
Nouvelles.
Villars. Le passé de soeur Monique
Wogan (de) Dolarita.
Y (d'). Victor de Tressac.
Yorel. Le château de Byrogne.

VII. VOOR ONTWIKKELDEN.

A. OORSPRONKELIJKE WERKEN.

Adhémar (d'). Hérédité.
Aimard. Romans américains.
1. Série.
Les Trappeurs de l'Arkansas.
Les Rôdeurs de Frontières.
Les Francs-Tireurs.
Le Coeur-Loyal.
La Belle-Rivière. 2 vol.
I. Le Fort Duquesne.
II. Le Serpent de Satin.
Le Souriquet. 2 vol.
I. René de Vitré.
II. Michel Belhumeur.
2. Série.
Le grand Chef des Aucas. 2 vol.
Le Chercheur de Pistes.
Les Pirates des Prairies.
La loi de Lynch.
La grande Flibuste.
La fièvre d'or.
Curumilla.
Valentin Guillois.
Les Bois-Brûles. 3 vol.
I. Le Valadero.
II. Le capitaine Kild.
III. Le saut de l'Elau.
Balle-Franche.
L'Eclaireur.
La Forêt Vierge. 3 vol.
I. Fanny Dayton.
II. Le Désert.
III. Le Vautour Fauve.
Les Outlaws du Missouri.
4. Série.
Les Chasseurs d'abeilles.
Le Coeur de Pierre.
5. Série.
Le Guaranis.
Le Montonéro.
Zeno Cabral.
6. Serie.
Cornelio d'Armez. 2 vol.
I. L'Etudiant en Théologie.
II. L'Homme-Tigre.
Les Coupeurs de Routes. 2 vol.
I. El Platero de Urès.
II. Une Vengeance de Peau-Rouge.

Aimard. Romans américains.
7. Série.
Les Gambucinos.
Sacramenta.
8. Série.
La Mas-Horca.
Rosas.
9. Série.
Les Aventuriers.
Les Bohèmes de la Mer.
La Castille-d'Or.
Le Forestier.
Les Titans de la Mer.
Les Rois de l'Océan. 2 vol.
I. L'Olonnais.
II. Vent-en-Panne.
Ourson Tête-de-Fer.
10. Série.
Les Chasseurs de Rats. 2 vol.
I. L'Œil-Gris.
II. Le Commandant Delgrés.
Les Scalpeurs blancs. 2 vol.
I. L'Enigme.
II. Le Sacripant.
Les Bisons-Blancs
Cardenio.
Dona Flor.
L'Eau-qui-Court.
La Main-Ferme.
Les Nuits mexicaines.
Le Rastréador.
Le Roi des Placers-d'Or.
Le Rancho du Pont-de-Lianes.
Les Vaudoux.
Alta Roca (d'). Noblesse et bourgeoisie.
Ardel, H. Coeur de sceptique.
Mon Cousin Guy.
Seule.
Arvor (d'). Roselle.
Bazin. Madame Corentine.
L'Isolée.
Ma tante Giron.
Les Noëllet.
Récits de la plaine et de la montagne.
Une tache d'encre.
La Sarcelle bleue.

Bazin, (R). Les Oberlé.
A l'Aventure.
De toute son âme.
†Donatienne.
Le Guide de l'Empereur.
Les Contes de bonne Perette.
Stéphanette.
La terre qui meurt.
Beaume (G.). Les vendanges.
Aux jardins.
Les deux Rivales.
Beugny (d'Hagerne, de). Mémoires d'un commis-voyageur.
Boisgobey (F. du). L'héritage de Jean Tourniol.
Bordeaux (H.). Le Lac noir.
La peur de vivre.
Le Pays natal.
Bornier (H. de). La Lizardière.
Bourget (Paul). Eau profonde.
Un saint.
L'Etape.
Monique.
Drames de famille.
Brête (Jean de la). Mon oncle et mon Curé.
Un Réveil.
Le roman d'une croyante.
La solution.
Vieilles gens, vieux pays.
Adr. Cambry. Rêve de printemps.
Calmet. Brave fille.
Champol. Cadette de Gascogne.
Amour d'Antan.
La Lune rousse.
Le mari de Simone.
La Conquête du bonheur.
Les justes.
Castelmour (de). Nos bachelières.
Cat. Au sortir du Couvent.
Cigala (Albin de). Urbi et Orbi.
Coppée. Le coupable.
Coz. Paganisme.
Craven (Mme.) Anna Severino.
Fleurange. 2 vol.
Le mot de l'énigme. 2 vol.
Le Valbriant.
Eliane.
Dalleret. Cousine Hélène.
Daudet (A.). Tartarin de Tarascon.
Tartarin sur les Alpes.
Port Tarascon.
Les Contes du Lundi.
Les lettres de mon moulin.
Le petit chose.
Deslandes. Coeurs de marins.
Delys (Ch.) La loi de Dieu.
Deslys (Ch.). Les récits de la Grève.
Les bottes vernies de cendrillon.
Deslys (Ch.). Les compères du roi.
Les dix-sept ans de Marthe.
La fille à Jacques.
L'oncle Antoine.
Drault, (J.). Le soldat Chapuzot.
Droz, (G.). Tristesses et sourires.
Droz, (P.). Lettre d'un dragon.
Feuillet, (Oct.). La morte.
Le Roman d'un jeune homme pauvre.
Bellali.
Histoire de Sybille.
Foley, (Charles.) Francis du Printemps.
Flavigny (Ctesse de). Notre Amirale.
Fromentin, (E.) Dominique.
Gennevraye. Histoire invraisemblable.
Le roman d'un sous-lieutenant.
Trop riche.
Gréville, (H.). Dosia.
Sonia.
Bonne Marie.
Frankley.
L'héritière.
Les mariages de Philomène.
La princesse Oghéroff.
La seconde mère.
Un vieux ménage.
Halévy, (Ludovic.) L'Abbé Constantin.
Héricault (Ch. de). La comédie des champs.
Aventures de deux parisiennes.
1792. 2 vol.
La fille aux bluets.
La Reine de Théatre.
Hello, (E.). Contes extraordinaires.
Huysmans, (J. K.) L'Oblat.
La Cathédrale.
Pages catholiques.
Hue. Les voleurs de Locomotive.
Lichtenberger (André.) Mon petit Trott.
La petite soeur de Trott.
Portraits de jeunes filles.
Portraits d'Aïeules.
La mort de Corinthe.
Lys (G. de). Le Logis.
Enfants des rues.
Maêl, P. Mer bleue.
Quand on aime.
Mer bénie.
La Roche qui tue.
Mademoiselle Pompon.
Charité.
Dernière pensée.
Le drame de Rosmeur.
Honneur Patrie.
Flots et Jusants.
Mer sauvage.
Petit ange.
Le tarpilleur 29.

Maël. Solitude.
Mairet. Némésis.
Peine perdue.
Manzoni. Les Fiancées. (vertaling).
Margueritte (Paul et V.) Le Désastre.
Poum. (Histoire d'un petit garçon).
Zette. (Histoire d'une petite fille).
Ma Grande.
Méry. La chasse au chastre.
Le dernier fantôme.
Mila (Comtesse de). Linda.
Montlaur. Le Rayon.
Après la neuvième heure.
Montal (Marie). L'idéal de Germaine.
A l'ombre de Lourdes, journal de Mariam.
Muller. Récits champêtres.
Noriac. Le 101 régiment.
Ohnet (Georges.) Serge Panine.
Le Maître de Forges.
Perceval. La dot de Geneviève.
Pravieux. Ami des Jeunes.
Un vieux célibataire.
O les hommes.
Reybaud. La vie de corsaire.
Rod, (Ed.). Mademoiselle Anette.
L'indocile.
Là haut.
Le vainqueur.
Saint-Martial (Ctesse de). En haut.
Sandeau (Jules). Mademoiselle de la Seiglière.
La maison de Penarvan.
Jean Thommeray.
Catherine.
Un début dans la magistrature.
Nouvelles.
Le chateau de Monsabrey.
La petite fée.
Concert pour les pauvres.
Sacs et parchemins.
Sauvenière. Sylvaine de Pitray.
Schultz (J.). La neuvaine de Colette.
Sheehan. Mon nouveau vicaire. (vertaling).
Luke Delmege. (vertaling).
Geoffroy Austin.
Sienkiewitch. Quo vadis (édition corrigée.) Lethielleux.
A la source du bonheur.
Allons à lui. (vertaling).
†**Stany (Commandant)**. Une faute.

Theuriet (André.) Les enchantements de la forêt.
Meuse.
Pages choisies. Colin.
Illusions fauchées.
Mon oncle Scipion.
Thuret. La guerre aux châteuax.
Tinseau (de). Dette oubliée.
Dans la brume.
La meilleure part.
Plus fort que la haine.
Sur le seuil.
Vers l'Idéal.
Töppfer. Les nouvelles Génevoises.
Toudouze (Gust.). Le Bateau des sorcières.
Enfant perdu.
La Sirène. (Souvenirs de Capri.) Hachette.
Livre de bord.
Le cécube de l'an 79. Hachette.
La coupe d'Hercule. Hachette.
L'orgueil du nom.
Voyage de noces.
L'île aux mystères. (Madagaskar). Hachette.
Le démon des sables. Hachette.
Le mystère de la chauve-souris.
Mademoiselle. (couronné par l'Académie.) Hachette.
Le père Troisset.
La vengeance des peaux de bique.
Le pompon vert.
Veuillot, Louis. Les Libres-penseurs.
Agnès de Lauvens.
L'honnête femme.
Les odeurs de Paris.
Corbin et d'Aubecourt.
Vincent, Jacques. Vaillante ce que femme veut.
Les mémoires d'une jeune fille.
Virres, Georges. La Bruyère ardente.
Les gens de Tiest.
Vitis (Charles de). Le Roman de l'Ouvrière.
Voguë (Vicomte de). Les morts qui parlent.
Le maître de la mer.
Coeurs russes.
Jean d'Agrève.
Un nid dans les ruines.
Wallace (Lewis.) Ben-Hur. (vertaling.)

VOOR ONTWIKKELDEN.

B. VERTALINGEN.

De meeste schrijvers protestant; daarom komt hier of daar een minder juiste voorstelling voor van den katholieken godsdienst.

Adam. L'argent et le travail.
Alarcon (de). L'enfant à la boule.
Le scandale.
Alexander. Autour d'un héritage.
L'épousera-t-il.
Une seconde vie.
Austen. Persuasion.
Bader. Journal de Mademoiselle d'Arvers.
Backer. Ismaelia.
Baptiste. Ailey Moore.
Beecher-Stowe. La fiancée du ministre.
Berkamps. Les chagrins d'une laide.
Bessy. Les ruines de mon couvent. 3 vol.
Black. Anna Beresford.
Sabine Zembra. 2 vol.
Blackmore. Eréma.
Braddon. L'amour et l'argent.
Le capitaine du Vautour.
La chanteuse des rues. 2 vol.
Le chêne de Blachmardean. 2 vol.
Henry Dumbar. 2 vol.
L'héritage de Charlotte.
L'intendant Ralph.
Joshua Haggar. 2 vol.
Lady Lisle.
Le locataire de sir Gaspard. 2 vol.
Lucius Davoren. 2 vol.
Les oiseaux de proie. 2 vol.
Rupert Godwin. 2 vol.
Le secret de Lady Audley. 2 vol.
Le testament de John Marchemont.
La trace du serpent. 2 vol.
Le triomphe d'Eléonore. 2 vol.
Vixen.
Bremer. La famille H.
Les filles du président.
Le foyer domestique.
Guerre et paix.
La vie de famille dans le nouveau monde. 3 vol.
Les voisins.
Bresciani. Dom Giovanni.
Edmond.
Le juif de Vérone. 2 vol.
Lorenza.
Mathilde de Canosse.
Ubaldo et Irène.
Victorin.
Le zouave pontifical.
Broughton. Belinda.
Fraîche comme une rose.
Johanna.
Kate Chester.
Nancy.
Bronnson. L'esprit frappeur.
Bulwer-Lytton (Sir. Ed.) Alice ou les mystères.
Le dernier des barons. 2 vol.
Les derniers jours de Pompéi.
Le désavoué. 2 vol.
Devereux. 2 vol.
Ernest Maltravers.
Eugène Aram. 2 vol.
La famille Caxton. 2 vol.
Glenaveril.
Mémoires de Pisistrate Caxton. 2 vol.
Mon roman. 2 vol.
Paul Cliffard. 2 vol.
Pelham ou aventures d'un gentleman. 2 vol.
Qu'en fera-t-il? 2 vol.
Rienzi. 2 vol.
Zanoni. 2 vol.
Burnett. Entre deux présidences.
La fille à Lonrie.
Caballero. Un ange sur la terre.
Clémencia.
Les dettes acquittées.
Deux nouvelles posthumes.
Un été à Bornos.
Fleur des champs.
La muette. 2 vol.
Nouvelles andalouses.

Caballero. Rien n'est parfait ici-bas.
Carleu. Une femme capricieuse.
Cantù. Margherite Pusterla.
Carcano. Le chapelain de la Rovello.
Cervantès. Nouvelles.
Chantrel. Les trois Eléonores.
Collins. Cache-cache.
C'était écrit.
Les deux destinées.
La femme en blanc.
La fille de Jézabel.
L'hôtel hanté.
Je dis non.
Mademoiseile ou Madame.
Mari et femme. 2 vol.
La mer glaciale.
La morte vivante.
Pauvre Lucile.
La pierre de lune.
La piste du crime.
Sans nom.
Le secret.
Conway. Une affaire de famille.
Nouvelles.
Le secret de la neige.
Vivant ou mort.
Cooper. A toutes voiles.
Le colon d'Amérique.
Le corsaire rouge.
Le cratère.
Le dernier des Mohicans.
L'espion.
Fleur des bois.
L'Heidenmauer.
Le lac Ontario.
Œil de faucon.
Le pilote.
Les pionniers.
La prairie.
La pupille de Venise.
Le tueur de daims.
Correlli. Barrabas.
Craix. Deux mariages.
Mildred.
Une noble femme.
Cummins. Les coeurs hantés.
La rose du Liban.
Dickens. L'ami commun. 2 vol.
Aventures de M. Pick-Wick. 2 vol.
Barnabé Rudges. 2 vol.
Bleak House.
Les cantiques de Noël.
Contes d'un inconnu.
Le crime de Jasper.
David Copperfield. 2 vol.
Dombey et fils. 3 vol.
Les grandes espérances. 2 vol.
Historiettes et récits.
Le magasin d'antiquités. 2 vol.
Dickens. Maison à louer.
Martin Chuzzlewit. 2 vol.
Nicolas Nickleby.
Olivier Twist.
Paris et Londres en 1793.
La petite Doritt.
Les temps difficiles.
Dickens et Collins. L'abîme.
Disaréli. Lothaire.
Sybil.
Dostoïeweski. Ame d'enfant.
Douhaire. Les conteurs russes.
Edwards. Un bas bleu.
L'héritage de Jacob Trefladen.
Mystérieuse disparition de lord Brackenbury.
Beth-Edwards. La fortune de Kitty.
Un voisinage compromettant.
Fothergill. Le premier violon.
Franco. Benjamine.
Les jumelles africaines.
Une légende chrétienne.
La pauvresse de Casamarie.
Quatre récits.
Tigranate. 2 vol.
Trois nouvelles.
Freytag. Doit et avoir. 3 vol.
Fullerton. La fille du notaire.
Ginévra ou le manoir de Grantley.
Hélène Middleton.
Laurentia.
La nièce de Madame Gérald. 2 vol.
L'oiseau du bon Dieu.
Plus vrai que vraisemblable.
Gaskell. Autour du sofa.
Nord et Sud.
Gerstaecker. Les brigands des prairies.
Les deux convicts.
La peau-rouge.
Les pionniers du Far-West.
Les pirats du Mississippi.
Les voleurs de chevaux.
Godivin. Caleb Williams.
Gogol. Tarass Boulba.
Goldsmith. Le vicaire de Wakefield.
Grenville-Murray. Veuve ou mariée.
Hahn-Hahn (Comtesse). de Les deux soeurs. 2 vol.
Hahn-Hahn. Doralice. 2 vol.
Eudoxia.
Maria Regina. 2 vol.
Pérégrin. 2 vol.
Hackländer. Vie militaire en Prusse.
Haggard (Ridder). Béatrice.
Hardy. Le trompette major.
Harwood. Lord Ulwaster.
Hawtharne. Le livre des merveilles.
La maison aux sept pignons.
Hay. Jolette. 2 vol.

Heinburg. L'autre.
Herbert. Adaptée.
Hobbs. La comédie du pécheur.
Hoffmann. Contes fantastiques.
Contes nocturnes.
Holzwarth. Ludwig et Edeltrude.
Howels. La fortune de Silas Lapham.
La passagère d'Arostoock.
Hügel (de). Voies secrètes de l'âme.
Hungerford. A la conquête d'une belle mère.
Doris.
Molly Bawn.
Premières joies et premières larmes.
Rossmoyne.
Kavanagh. Tuteur et pupille.
Kingsley Il y a deux ans.
Knoring. Les cousins.
Kittle. Le scheïk.
Lawrence. L'épée et la robe.
Lehmann. Césonia.
Leith Adams Perdu et retrouvé.
Ludolph. Disparu.
Sa dernière volonté.
Mancini. De ma fenêtre.
Manteuffel. Lara.
Marion Crawford. Le comte Skariatine.
Le crucifix de Marzio.
Les enfants du roi.
Une paroisse isolée.
Paul Patoff.
San Ilario.
Marlitt. Barbe bleue.
Chez le conseiller. 2 vol.
Le dame aux pierreries. 2 vol.
Elisabeth aux cheveux d'or. 2 vol.
La maison aux Hiboux. 2 vol.
La maison Shilling. 2 vol.
La petite princesse des bruyères. 2 vol.
La seconde femme, 2 vol.
Le secret de la vieille demoiselle. 2 vol.
La servante du régisseur.
Marsh. Le contrefait.
Mayne-Reid. Le doigt du destin.
Le gantelet blanc.
Les partisans.
La piste de guerre.
Le roi des Séminoles.
La quarteronne.
Mullock. Le chef de famille.
Le fils aîné.
Le mari d'Agathe.
La méprise de Christine.
Murray. L'oiseau de la prairie. 2 vol.
Neuilliés. L'expiation de Lady Culmore.
Ismay Waldron.
Newman. Callista.
Noël. Un lâche.
O'Meara. Mabel Stanhope.
Ouida. Amitié.
Le petit Comte.
Le tyran du village.
Umiltà.
Oxenham. Edith Sidney.
Poë, Edgar. Nouveaux contes extraordinaires.
Parson. Edith Mortimer.
Quesnoy (du). Valérie.
Quinton. Aurélia. 2 vol.
Le dieu Plutus.
Le gentilhomme de 89.
Reade. L'île providentielle.
Reuss (de). Vouloir, c'est pouvoir. 2 vol.
Reuter. En l'année 1813.
Rijk. Eléanor.
Robischung. Une ascension nocturne.
Rousseau. Une lumière dans la nuit.
Salow. Nouvelles.
Savage. Un mariage officiel.
Schirmer. Le ménétrier de la République.
Segrave. Marmarne.
Simons. L'ecuyer.
Le forestier.
La sorcière de Karensberg
Smith. L'héritage.
Stevenson. Le dynamiteur.
Strange Winter. Ce lutin.
Stretton. Le docteur dans l'embarras. 2 vol.
Swift. Voyage de Gulliver.
Thackeray. Bary Lindon.
La foire aux vanités. 2 vol.
Henri Esmond. 2 vol.
Mémoires d'un valet de pied.
Morgiana.
Peudennis. 2 vol.
Tillère. La fortune du vieux Middeton.
Majorie.
Le Talisman de Lynwood.
Tolstoï. Katia.
La mort d'Yvan le terrible.
Polikoucka.
Pourquoi l'on tient à la vie.
Yvan le terrible.
Töpffer. La bibliothèque de mon oncle.
Nouvelles genevoises.
Le presbytère.
Rosa et Gertrude.
Tourguénief. Mémoires d'un seigneur Russe.
Scènes de la vie russ.
Troloppe, (A). Le domaine de Belton.
Rachel Ray.
Les tours de Barchester.
La veuve remariée. 2 vol.
Toioppe (Miss). La pupille.

Twain, (Mark.) Le prince et le pauvre.
Van Lennep. Aventures de Ferdinand Huyck.
Veldens. Dans le monde.
Von Ambach. Les bourgeois de Bamberg.
Von Seebug. Le sorcier de Würzbourg.
Winspaere. Contre vents et marée.
Wood. Anne Hereford, 2 vol.
Les Channings.
Le collège d'Oville.
Edina.
La famille Halliburton.
Les filles de Lord Cackburn. 2 vol.
La gloire de Werner, 2 vol.
L'héritier de ourt Neiderleigh.
Le Clabyrinthe.
Lady Isabel.
Le maître de Greylands.
Perdu à la poste.
Roland Yorck.
Le serment de lady Adélaïde. 2 vol.
Le testament de Georges Cantorbéry, 2 vol.
La tragédie de village.
White Melville. Les gladiateurs.
L'interprète.
Kate Coventry.
Urbanowska. La princesse.
Younge. Christine Sorel, 2 vol.
Craintes et espérances. 2 vol.
Le lion captif.
Père et fille.
Les trois nouvelles marieés, 2 vol.
Yvan. Légendes et Récits.
Zschokke. Addrich des mousses.
Le château d'Aaran.

UITSLUITEND VOOR GELETTERDEN EN PERSONEN, DIE OP DE HOOGTE MOETEN ZIJN.

(B. V. STUDENTEN.)

---

††**About (Ed).** Alsace.
De Pointoise à Stamboul.
La Grèce contemporaine.
Les mariages de Paris.
Trente et quarante.
Le roman d'un brave homme.
L'homme à l'oreille cassée.
Le Roi des Montagnes.
Le nez d'un notaire.
Achard (Amédée). Le clos pommier.
Achard. Histoire d'un homme.
L'ombre de Ludovic.
Adam. Mes premières armes.
Aicard (Jean). Tata.
Art Roé. Pingot et moi.
Arvède Barine. Princesses et grandes dames.
Portraits de femmes.
ALbray. L'allée des demoiselles.
Azambuja. L'abdication.
†††**Balzac (H. de).** César Birotteau. (drame commercial).
Les chouans.
Le cousin Pons.
Le curé de Village.
Eugènie Grandet.
L'illustre Gaudissart.
Le médecin de campagne.
La recherche de l'absolu.
Ursale Mirouet.
La Vendetta.
Pages choisies. Colin.
Barbey d'Aurevilly (Jules). Le chevalier des Touches.
Le pêtre marié!
Barracand. Histoire de Vivette.
Servienne.
Barrès (Maurice). Les amitiés françaises.
Les déracinés.
Au service de l'Allemagne.
Sous l'oeil des Barbares.
Beaume. Au pays des cigales.
Collin de Plancy et Abbé Darras. Grande vie des Saints.
Barr (de). Nouvelles.
Les filles du lapidaire.
Raoul.
Soirées des jeunes personnes.
Beaunier. Le roi Tobol.
††**Bosquet (Mmme Arnélie).** Une villégiature.
Claretie, (Jules). Pages Choisies. Colin.
L'américaine.
Castellane (Miss de). Nouvelles et récits.
Charles. Le jeune médecin.
Le médecin des pauvres.
Le vieux médecin.
Cherbuliez, (Victor.) La vocation du comte Ghislain,
Cherbuliez. Le comte Kostia.
Après fortune faite.
Jacquine Vanesse.
Samuel Brohl.
Courty. Contes et Nouvelles.
†††**Collin de Plancy, (Jacques-Albin-Simon)** (1793—1881.) Légendes de la Vierge.
Légendes des philosophes.
Légendes des vertus.
Légendes des croisades.
Légendes de l'Histoire de France.
De genoemde werken zijn na zijn bekeering geschreven.
Collins. La femme en blanc.
Dargène. Le feu à Formose.
Sous la croix du Sud.
Daryl. La petite Lambton.
Daudet, (Alph.) Pages choisies.
Daudet, (E.) La religieuse errante.
Vénitienne.
Victimes de Paris.
Daudet, (Léon.) Les Kamtschatka.
†**Delpit, (Albert)** (1849—1893.) Disparu.
Le mariage d'Odette.
Jean Nu-Pieds.

†**Delpit (Albert)** Le fils de Coralie.
La famille Cavalié.
Le Père de Martial.
Solange de Croix Saint-Luc.
†**Delpit, (Edouard)** Paule de Brus-. saneg.
Yvonne.
Catherine Levallier.
Bérengère.
Josseline.
Dickens. Le mystère d'Edivin Drood.
†**Dieulafoy (Mme Jane).** (1851.) Déchéance.
Volontaire.
†††**Dumas, père (Alexandre),** La reine Margot.
La Dame de Monsorean.
Les Quarante-cinq.
Le Bâtard de Mauléon.
Les trois Mousquétaires.
Vingt ans après.
Dix ans plus tard ou le vicomte de Bragelonne.
Le Chevalier d'Harmenthal.
Le chevalier de Maison-Rouge.
Le collier de la Reine.
Joseph Balsamo ou Mémoires d'un medecin. (Cagliostro).
Ange Pitou.
San Félice.
Les compagnons de Jéhu.
La guerre des femmes.
Olympe de Clèves.
La louve de Machecoul.
Le comte de Monte-Christo.
Histoire de mes bêtes.
La Bouillie de la comtesse Berthe.
Le capitaine Pamphile.
Jehanne la Pucelle.
Pages choisies. A. Cohn.
Eliot (G.) Adam Bède.
La conversion de Jeanne.
Le moulin sur la Floss.
Scènes de la vie du clergé.
Silas Maner.
Les tribulations du Révérend Burton.
†**Enault, (Louis.) 1824—1900.** La Circassienne. 2 vol.
Jours d'épreuve.
Pêle-Mêle.
Pour un.
Le roman d'une veuve.
La tresse bleue.
La vierge du Ciban.
*__Essarts (des)__. 1811—1893. La femme. sans Dieu.
L'enfant Volé.
Essarts (des). (1811—1893.) Le roman d'un vieux garçon.
Essarts (des). Le champ de roses. (son roman le plus vanté).
†**Feuillet (Oct.)** (1821—1890). Bellah.
Le journal d'une femme.
La morte.
La veuve.
Féval père (Paul) (1817—1887). Le Bossu. 2 vol.
Contes bretons.
La capitaine Fantôme.
Les filles de Cabanil.
Talavera de la reine.
L'oncle Louis. 2 vol.
Le capitaine Simon.
††**Flammarion (Camille).** Uranie.
†††**Flaubert(Gustave).** Pages choisies.
Un coeur simple.
Hérodias.
Saint Jean l'Hospitalier.
††**France (Anatole de).** Pages choisies. Colin.
†**Fréhel (Jacques).** Les tablettes d'argile.
Gaskell (Mistress). Cronfard.
Mary Barton.
††**Gautier, (Théophile).** Le capitaine. Fracasse.
Pages choisies. Colin.
Géline (A.). Le mari d'Andrée.
††**Goncourt (Jules et Edmond).** Pages choisies.
Grenville-Murray. Le jeune Brown.
†**Grèville (Henry).** L'amie.
Un mystère.
L'Ingénue.
Mamselka.
Le comte Xavier.
Vieux ménage.
La seconde mère.
Marier sa fille.
Louck-Loukitch.
L'aveu.
††**Gyp.** Les chapons.
Mignette.
Leurs âmes.
Gyp. Trop de chic.
Henval (d'). Henri Delhaporte.
Héricault (d'). Aventures d'un dipiomate.
Les noces d'un jacobin.
Pierre de Lozembrune.
Une reine de théâtre.
Les aventures de deux parisiennes.
Héricault, (Charles d'). En 1792.
††**Hervieu, (Paul).** L'armature.
††**Houssaye, (Arsène).** Histoire du 41e fauteuil.
†††**Hugo, (Victor).** Extraits, 3 vol. Delagrave.

†††**Hugo (Victor)**. Bug Jargal.
Janin (Jules). L'interné.
†††**Lacroix (Paul)**. (Zijn pseudonymen zijn: Anthony Dubourg, bibliophile Jacob, Pierre Dufour.)
Les hauts faits de Charles d'Assoucy.
Le dieu Pépitus.
Contes littéraires à mes petits enfants.
Aventures d'un petit orphelin.
Un petit homme.
Le revenant du château.
Les histoires d'autrefois.
Lamarche. Cousins et cousines.
Lamartine. Pages choisies.
Lectures pour tous.
La Queyssie (de). Acte de foi.
Acte de raison.
Lavergne (de). Epouse et Mère.
†**Lemaître (Jules)**. En marge de vieux livres.
Le Rohu. La faillite de Jacques Leblay.
Lever (sir Charles). L'homme du jour.
O'Dhonoghue.
L'hôpital. Mon oncle Jean.
††**Loti (Pierre)**. Les derniers jours de Pékin.
L'Inde sans les Anglais.
Escales du Japon.
Pêcheur d'Islande.
Frère Yves.
Pages choisies.
Maël. Celles qui savent aimer.
Ce que femme peut.
Femme d'artiste.
Myris.
Pauline Dérilly.
Pilleurs d'épaves.
Mairet. Inséparables.
††**Malot (H.)**. Le lieutenant Bonnet.
Pages choisies. Colin.
La petite soeur.
††**Margueritte**. Le cuirassier blanc.
Simples histoires.
Le désastre.
Les tronçons du glaive.
Les braves gens.
Une époque.
Le jardin du roi.
Le prisme.
Poum.
Zette.
Marlitt. Gisèle, comtesse de l'empire. 2 vol.
Masly. Manuela.
††**Maupassant (Guy de)**. Contes de Maupassant.
Mérimée (Prosper). Pages choisies. Colin.
Mérimée. Columba.
Méry. La guerre de Nizam.
Héva.
La Floride.
Meyer. Contes de la mer Baltique.
†††**Michelet**. Pages choisies. Colin.
†**Molènes (Emile de)**. Les commentaires d'un soldat.
Caprices d'un régulier.
Mélanges.
Voyages et pensées militaires.
Moreau-Vauthier. Vie d'artiste.
Mullock. Olivia.
Musset (Alfred de). Pages choisies. Colin.
†**Ohnet (Georges)**. La grande Marnière.
Ourliac. Les portraits de famille.
Proverbes et scènes bourgeoises.
Suzanne.
Pène. Trop belle.
Perret. Les bourgeois de campagne.
Les derniers rêveurs.
La duchesse Jean.
Pichot. L'écolier de Walter Scott.
Pontmartin. Péchés de vieillesse.
††**Prévost (Macel)**. L'accordeur aveugle.
Lettres à Françoise.
Révillon (T.). Le faubourg Saint-Antoine.
Rostophine (Ctesse Lydie). Rastaquouéropolis.
†**Rod, (Edouard)**. L'indocile.
†**Rodenbach (Georges)**. Bruges la Morte.
Saint-Prix. Vertu païenne.
Saint-Vidal. Amour et devoir.
Samy. La fiancée du docteur.
La rançon du coeur.
†††**Sand (George)**. La Mare au Diable.
La petite Fadette.
François le champi.
Promenades dans le Berry.
Malgré tout.
Contes d'une grand'mère.
Pages choisies. Collin.
Sandeau. Jean de Thommeray.
Madeleine.
Schubin. Gloria victis.
Scott, Œuvres complètes. 2 vol.
Soulié (Frédéric). Le Martyre de Saint Saturnin.
Soulié. Contes et récits de ma grand' mère.
L'orphelin de Waterloo.
Le petit pêcheur.
Le tambour de Bilboquet.
†**Staël (Mme de)**. Pages choisies. Colin.
†††**Stendhal**. Pages choisies.
Sterne. Le voyage sentimental.
Stowe. La fiancée du ministre.

†**Talmeyr**, (**Maurice**). Le grison.
Thackeray. La foire aux vanités.
†**Theuriet** (**André**). Pages choisies. Colin.
Tinseau (**de**). Alain de Kérisel.
Bouche close.
Ma cousine Pot-au-feu.
Mon oncle Alcide.
Robert d'Epirien.
†**Tolstoï**, (**Léon**). La guerre et la paix.
Anna Kérénine.
Pages choisies. Colin.
†**Toudouze** (**Gustave**). Pages choisies. Colin.
Tourguenieff. Pages choisies. Colin.
Twain (**Marc**.). Le prince et le pauvre.
Vallon (**du**). Un roi de théâtre.
Vergniolles. L'enlisement.
Verly. Gens de vieille roche.
Histoires du pays flamand.
van Brabant et Cie.
Vigny (**Alf. de**). Servitude et Grandeur militaire.
Voguë (**Vte de**). Coeurs russes.
Younge. Le collier de perles. 2 vol.

Aequiprobabilisme en Gematigd Probabilisme volgens de leer van den H. Alfonsus door F. Ter Haar C. SS. R. Gulpen, Firma M. Alberts. Zwolle, J. M. W. Waanders.

Het doel dezer bespreking is niet een oordeel te vellen over het goed recht van een der strijdende partijen in zake het probabilisme, maar alleenlijk eene korte objectieve ontleding te geven van bovenstaande voor vriend en vijand belangrijke brochure, geschreven door een onzer beste Nederlandsche godgeleerden.

Voor twee jaren had de Schrijver in zijn terecht veelgeprezen werk over het Decreet van Innocentius XI betoogd, dat de H. Stoel, wel verre van het probabilisme als waarheid te huldigen, zich ten opzichte van dit stelsel herhaaldelijk ongunstig had betoond, zonder het evenwel te veroordeelen; waaruit volgde, dat de aantijgingen van Döllinger, Reusch, Harnack, Herrmann en Hoensbroech tegen het probabilisme als *Kerkleer* allen grond misten. Tevens werd in genoemd werk zoowel het gewone probabilisme of minusprobabilisme als het eigenlijk probabiliorisme van wijsgeerig standpunt bestreden. Hier nu werd bij vele katholieke godgeleerden een gevoelige snaar getroffen. In ons vaderland traden op o. a. Pastoor Sloet, Pater Valentinus van der Stok en Pater Smit, in het buitenland Pater Lehmkuhl. In de voorliggende brochure dient Pater Ter Haar deze bestrijders één voor één van antwoord.

Pastoor Sloet had hoofdzakelijk de *ratio intrinseca* van het aequiprobabilisme aangevallen en beweerd, dat de mensch wel naar de overeenkomst zijner handelingen met Gods eeuwige objectieve wet, als naar zijn doel, moet *streven*, doch deze niet *werkelijk* behoeft te *bereiken*, dat men wel in de tweede, doch niet in de eerste veronderstelling de zeker-meer-waarschijnlijke meening tot dit doel behoeft te kiezen. (bl. 5, 6). P. Ter Haar antwoordt, dat *streven* hetzelfde is als den *wil* hebben een doel *werkelijk* te *bereiken*, waaruit dan volgt, dat, zoodra de verplichting wordt toegegeven van naar de conformiteit met Gods eeuwige objectieve wet te *streven*, m. a. w. ze *werkelijk* te *willen bereiken* voor zoover van ons afhangt, men ook de verplichting moet aannemen die meening te kiezen, welke zeker met meer waarschijnlijkheid tot dit doel leidt. (bl. 6 vv.).

Pater Valentinus ontkende wat Pastoor Sloet had toegegeven: de verplichting namelijk van te streven naar de overeenkomst zijner

handelingen met de lex aeterna objectiva, als naar zijn doel. Hij beweerde: „de lex aeterna.... ligt buiten de geschapen orde, en dus ook buiten 's menschen bemoeiingen". Waarop P. Ter Haar zeer ter snede antwoordt: „ook God ligt buiten de geschapen orde, en toch is Hij het laatste einddoel van al onze bemoeiingen, van al ons streven; zoo ook is in de moreele orde Gods objectieve Wil omtrent goed of kwaad, plicht of recht het doel van al ons streven, van al onze bemoeiingen." (bl. 18). Met den H. Alfonsus beweert de Schr., dat de lex aeterna verplicht in actu *primo*, niet echter in actu *secundo*, zij moet eerst *gekend*, *gepromulgeerd* worden; doch hij beweert eveneens met den H. Leeraar, „dat de wet *voldoende* gekend en gepromulgeerd is, niet alleen wanneer ze direct *zeker* is, maar ook wanneer ze *certe* (*evidenter*, *notabiliter*) probabilior is, of zoodra het *dubium strictum* heeft opgehouden." (bl. 19). En dit laatste wordt bewezen uit de leer van den H. Thomas, die de lex aeterna de regula *suprema* noemt van onze handelingen, welke de mensch dus door een oprecht streven van zijn wil moet trachten te bereiken. „Welnu dit doet hij niet, wanneer hij een handeling stelt, die met zeker *meer waarschijnlijkheid* hiervan afwijkt." (bl. 20). Ook de voorzichtigheid, de „recta ratio agibilium", vordert deze keuze; want „prudentia eligit ex intentione finis" (t. a. pl.), hetgeen verder uit den Doctor Angelicus wordt aangetoond. (bl. 26, 27). Wij wijzen nog op de philosophische uiteenzetting van de verhouding tusschen wet en (moreele) vrijheid, plicht en recht, die beide hun kracht ontleenen aan de lex aeterna (bl. 22, 23), alsmede op de verklaring van het princiep van den H. Alfonsus: „ad licite operandum debemus *in rebus dubiis* veritatem inquirere et sequi", waarvan de zin door P. Valentinus verkeerd was weergegeven. (bl. 24, 25).

Het derde antwoord is op de brochure van *Pater Smit*, die in deze controvers eigen wegen bewandelt, en zich afscheidt zoo wel van P. Valentinus, die „zich ook tot overdrijving heeft laten meeslepen" (bl. 30), als van de „Studiën", die van het „Gematigd Probabilisme" van P. Smit gezegd hadden: „de ware probabilist kan dit stelsel niet aanvaarden". (bl. 36). Terecht vordert P. Smit met de aequiprobabilisten „een comparatief onderzoek" (bl. 31). Maar hij verschilt hierin van de aequiprobabilisten, dat hij voor de opinio *certe* probabilior een *objectieve zekerheid* der meer-waarschijnlijkheid vordert, zoo dat „de inhoud van het oordeel *waarheid*", „blijkende *objectieve waarheid*" zij, een „weten" dat niet mag falen (bl. 31), terwijl de aequiprobabilisten voor zulk een opinio certe probabilior alleen vorderen „een *prudens* certitudo subjectiva, ontleend aan twee objectieve kenbronnen, de rede en het gezag, ook al zou *per accidens* de objectieve waarheid daaraan niet correspondeeren" (bl. 34). P. Ter Haar weerlegt dan in den breede de opvatting van zijn bestrijder, zelfs uit het gezag der probabilisten. (bl. 34—42).

Wanneer P. Smit beweert, dat zijn probabilisme „in strengheid" niet verschilt van het aequiprobabilisme van P. Aertnijs, dat echter de nieuwe aequiprobabilisten van hun ouderen collega verschillen, dan plaatst P. Ter Haar hier tegenover de „Verklaring" van P. Aertnijs zelven die zegt, „dat alle Aequiprobabilisten het in de hoofdpunten der leer eens zijn", en hij voegt er niet zonder reden bij: „Ons dunkt, dat voor een onpartijdige rechtbank zulke verklaring van den betrokken persoon afdoend en beslissend is: P. Aertnijs zal zijn eigen systeem toch wel beter kennen dan P. Smit" (bl. 43).

Veel andere punten, ook van gewicht, moeten wij hier onaangeroerd laten, o. a. het onderscheid van probabiliteit in *logischen* (noëtischen en in *etischen* (moraaltheologischen) zin; een onderscheid, dat ook Prof. Mausbach van gewicht acht tot voorkoming van misverstand (blz. 46). Een enkel woord slechts over de benaming „Minus-probabilisme," die den modernen probabilisten een doorn in het oog is. P. Ter Haar begrijpt dit misnoegen niet, en herhaalt wat hij reeds vroeger schreef: „Wat de benaming, aan een systeem gegeven, moet uitdrukken is het *karakteristieke* van dit systeem, waardoor het zich *onderscheidt* van alle andere systemen. Welnu, dit *karakteristieke,* dit *eigenaardig kenmerk,* waardoor het systeem der hedendaagsche probabilisten zich onderscheidt van het *Aequi*probabilisme en het Probabi*liorisme,* is juist dat het, niet alleen de *aeque* probabilis en de probabi*lior,* maar ook de *minus* probabilis voor de vrijheid toestaat: vandaar *Minus-probabilisme.*" Deze redeneering wacht op antwoord.

In een „Aanhangsel" bestrijdt de Schr. de jongste brochure „Probabilismus vindicatus" [1]) van *Pater Lehmkuhl,* een hooggeachten tegenstander. Deze ontkent, evenals P. Valentinus, de *major* van de aequiprobabilistische redeneering; de lex aeterna *antecedens of objectiva,* zegt hij, kan geen richtsnoer zijn voor onzen wil, wijl in casu de kennis der wet onmogelijk is; alleen de lex aeterna *consequens* of *cognita per rationem,* m. a. w. de *lex naturalis,* is de norma van onzen wil en onze handelingen.

P. Ter Haar antwoordt door met den H. Thomas te onderscheiden: de lex aeterna is de regula *suprema,* de ratio of de lex consequens en naturalis is de regula *proxima* (blz. 66). De Schr. ontkent vervolgens dat, wanneer zekere kennis der wet ontbreekt en slechts zekere meer waarschijnlijkheid aanwezig is, van de verplichting om ernstig naar de objectieve waarheid te streven geen spraak zou kunnen wezen. Is toch de cognitio *opinativa* des verstands daar, dan kan de wil wel degelijk streven naar de conformiteit met de eeuwige wet, als zijn regula suprema; en krachtens dit streven moet hij de *certe probabilior* kiezen. „Alleen

---

1) Zie »Boekenschouw", boven bl. 193, vv.

in *ignorantia invincibili,* d. i. in dubio *aequali,* kan ik niet naar de waarheid streven, alleen dit dubium is in den waren zin *insolubile.* (bl. 68).

Dat de H. Alfonsus alleen in *modo loquendi* zou verschillen van het Jezuïetisch probabilisme en slechts bedoeld zou hebben afzonderlijke „sententiae nimis benignae" van sommige Jezuïeten te verwerpen, gelijk P. Lehmkuhl beweert, is inderdaad onhoudbaar. „Deze quaestie is, gelijk P. Ter Haar zegt, voor geleerden, die buiten de partijen staan, uitgemaakt". De H. Leeraar verklaart in zijne correspondentie uitdrukkelijk, dat hij niet slechts afzonderlijke „sententiae", maar het „systeem," het „probabilisme", gelijk het door de meeste Jezuïeten verdedigd werd verwerpt, dat hij zijn vroegere leer „herroepen" heeft en zich „probabiliorist verklaard," „nl. in dien zin dat hij de probabilior te volgen voorschrijft", dat de certitudo late dicta „omnem prudentem formidinem non excludit", terwijl Lehmkuhl van deze zekerheid zegt, dat zij „omnem prudentem formidinem oppositi excludat" (bl. 69, 70). „Wanneer dus de H. Alfonsus de *certe* of *notabiliter* minus probabilis niet meer *vere* en *solide* probabilis noemt, dan spreekt hij, als moralist, alleen van probabilitas in *etischen* of *moraaltheologischen* zin, niet van probabilitas in *logischen* zin, gelijk L. en andere moderne probabilisten" (bl. 71).

Rest nog het zooveel besproken Decreet van Innoc. XI. P. Lehmkuhl geeft toe, dat het ongunstig is voor het probabilisme, in tegenstelling van P. Smit, die meent dat het „in volmaakte overeenstemming" is met dit systeem; maar beweert dat het Decreet het eigenlijke probabiliorisme voorstaat en dus ook pleit tegen het aequiprobabilisme. P. ter Haar toont echter uit het zinsverband aan, dat er alleen spraak is van de „magis probabilis" voor de wet (de tutior), niet van de „magis probabilis" voor de vrijheid (de minus tuta), dat het Decreet niet ingaat op het probabilioristisch princiep, slechts de *clare probabilior* voor de vrijheid te volgen. „Dit Decreet bewijst derhalve alleen tegen het minusprobabilisme, niet tegen het *aequiprobabilisme,* zóó ook heeft de H. Alfonsus dit Decreet verstaan", gelijk verder wordt aangetoond. (bl. 74, 75). Dit Decreet nu is uitgegaan van den Paus, niet als doctor *privatus,* maar „als Praefectus supremae S. Congr. Inquisitionis", waaruit de Schr. besluit, dat het is „voorzeker geen infallibile, maar toch een sollemne et authenticum supremae auctoritatis Ecclesiae *testimonium favoris*" voor het aequiprobabilisme (bl. 74). Het woord *sollemne* hadden we hier liever gemist, wijl men dit meestal verstaat van een *infallibile* decretum.

Eindelijk verklaart de Schr. dat, al noemt hij met den H. Alfonsus het gewoon probabilisme „te lax", hij toch volstrekt niet wil beweren, dat „alle probabilisten in hun afzonderlijke meeningen, welke direct op de praktijk invloed hebben te lax zijn"; integendeel hoogachting

wordt betuigd voor vele groote theologen der Societeit, „het moraalsysteem echter van velen hunner — en dit is de quintessens der brochure — kunnen wij niet billijken, omdat het logisch tot te groote ruimheid voert". (p. 76).

DR. DIRCKX.

Schets eener critische geschiedenis van het Substantiebegrip in de nieuwere Wijsbegeerte, door DR. P. H. RITTER. Leiden, E. J. Brill. gr. 8°. 476 blz. f 3.90.

Twee professoren-zetels in de philosophie waren vacant bij het verschijnen van dit boek: een ervan heeft de schrijver ermee veroverd en mij dunkt ook wel verdiend. Want zijn scherp verstand en geschikte methode zullen, als hij blijft werken, wel aanvullen wat hem aan eruditie, ook onmisbaar voor philosophiegeschiedenis, ontbreekt.

Vooreerst dan wat *begrip* en *methode* betreft, moet men van een boek als dit, dat de geschiedenis van een bepaald wijsgeerig vraagstuk behandelt, voornamelijk eischen, dat de schrijver, streng objectief de leer der wijsgeeren uiteenzettend, van elk stelsel die innerlijke waarschijnlijkheid laat zien, die het voor zijn volgers heeft.

Waar zijn eruditie niet te kort schoot, heeft schrijver met ruim voldoende helderheid en vastbesloten onpartijdigheid deze expositie eraf gebracht. Wie dit zelf wil controleeren leze blz. 94 en 95, waar het voor schrijver toch zeker niet gemakkelijke systeem van Augustinus, de manier waarop hij Plato's ideeënleer wijzigde en zijn ideologisch Godsbewijs [1]) worden geresumeerd.

Ook een aanmerkelijk deel der Grieksche philosophie, wordt leerzaam behandeld, en dat is geen gemakkelijk werk. Van velen hunner is de leer tot ons gekomen in hier en daar bijeengeraapte fragmenten, vrij aphoristisch door andere philosophen samengevat en gekleurd naar eigen appreciatie. Daardoor kunnen licht hunne termen door ons, die den geheelen kontekst niet kennen, verschillend verstaan worden, en zoo is bij veel moderne philosophen de noodlottige gewoonte opgekomen, om in de boeken der ouden hun eigen systeem te vinden. In denzelfden Griekschen philosoof vindt de pantheist pantheisme, de atheist atheisme, en vooral de Hegeliaan Hegelianisme.

Ritter gaat wetenschappelijker te werk. Wat hij van de leer der Grieken beweert wordt meestal met de duidelijkste aanhalingen van den oorspronkelijken tekst bevestigd, die dan (o wonder!) in goed

---

1) In de belangstelling der moderne philosophen verheugen zich vooral die Godsbewijzen, die vroeger door weinigen en nu door niemand erkend worden, en daarom ook voor de philosophiegeschiedenis de minst belangrijke zijn.

Hollandsch worden vertaald. (De vertaling van het Aristotelische κινησις door „beweging" en δυναμις door „pure mogelijkheid" is natuurlijk niet geheel juist, maar als we over zulke onderdeelen uitweiden, blijft voor de hoofdzaken geen plaats).

Alleen wat hij over Aristoteles zegt, lijkt mij nagenoeg waardeloos, vooral omdat hij verwart, wat deze gescheiden heeft.

Om Aristoteles goed te begrijpen, moet men hem beschouwen in verband met zijn tijd. Vóór hem streden hoofdzakelijk twee scholen over den aard der substantie. De *sophisten* zagen, dat alles, wat bestaat in zich afgesloten, concreet en individueel is, en ontkenden de werkelijkheid van het algemeene. *Zij noemden de substantie concreet. Plato* daarentegen begreep, dat het menschelijk denken juist vooral over het algemeene gaat, dat het algemeene dus zijn werkelijkheid moest hebben, en kwam zoo tot de op zich zelf bestaande algemeene begrippen. *Hij noemde de substantie universeel.*

Aristoteles vond de reddende distinctie en vereenigde het ware gedeelte der beide systemen in een hoogere synthese.

De zelfstandigheid in den eersten en eigenlijksten zin is volgens hem concreet: „*die* man," „*dat* paard". Zij is „datgene, wat noch in een subject inhaereert, noch van een subject kan gezegd worden".

Maar ook het algemeene, dat wij ons denken („*de* man", „*het* paard") heeft zijn werkelijkheid, niet echter in zich afgesloten en op zich zelf bestaand, maar in de concrete zelfstandigheden, waarvan zij de soort zijn; en ook deze kan men volgens Aristoteles in minder eigenlijken zin zelfstandigheden noemen.

Hoe het algemeene voorwerp onzer gedachten in de concrete werkelijkheid bestaat, dat hebben eerst de latere commentatoren van Aristoteles uitgewerkt. Hij zelf heeft er zich misschien nooit een helder begrip van gevormd, en dat is bij hem en sommigen van zijn volgers oorzaak van ongelukkige verwarringen der logische met de metaphysische orde geweest. Maar die fout ligt in de toepassing: de beide begrippen zelf waren gescheiden.

Deze beide begrippen nu klutst Ritter bij de beschrijving van Aristoteles' systeem door elkander, en maakt ze tot één monstrueuze voorstelling waarin hij dan gemakkelijk tegenstrijdigheid kan aantoonen. (Zie vooral p. 82 sq.)

Evenwel als men de onjuistheden van Ritter over Aristoteles vergelijkt met wat Spruyt [1]), toch ook een Professor, over denzelfden wijsgeer zegt, dan is Ritter toch nog heel wat beter, als ten minste Spruyt's meening door de bewerkers van zijn dictaten juist is weer-

1) *Geschiedenis der wijsbegeerte*, naar de dictaten van wijlen Prof. Spruyt bewerkt, Haarlem, Vincent Loosjes, 1904.

gegeven. Spruyt beweert o. a., dat bij Aristoteles de zelfstandigheid *nooit* individueel is, maar dezelfde in verschillende individuën van één soort. Wie het hierin met Prof. Spruyt mocht eens zijn, moet maar eens opslaan Aristoteles Met. 7, 3, 6; 7, 13, 5; 7, 13, 7; Cat. 5, 5; dan zal hij wel overtuigd worden, dat de substantie in meest eigenlijken zin, de physische substantie, volgens Aristoteles *altijd* concreet en individueel is; en als hij zich bovendien de weelde wil veroorloven van een scherp idee over Aristoteles' logische substantie, kan hij daarover het noodige vinden Met. 3, 6, 8; 7, 4, 15; 7, 13, 4—14.

In 't algemeen kan men dus wel zeggen, dat in onpartijdig en helder exponeeren, Prof. Ritter zeker niet achterstaat bij zijn collega's, den iedereen verHegelenden Bolland en Heymans, die toch ook bij menigen Griek sporen van psychisch monisme ontdekt.

Maar als het aankomt op *bestrijden* der uitgelegde systemen (wat, als die systemen maar in hun volle kracht voorgesteld worden, geenszins in strijd is met de plicht der philosophiegeschiedenis), dan wordt het wel iets minder. Niet dat hij ook hier niet uitstekend geslaagde bladzijden heeft, bv. die over Descartes. Kort en afdoend worden na heldere expositie zijn verdiensten gereleveerd, zijn dwalingen („cogito ergo sum"; ontologisch Godsbewijs; „ideae innatae"; „idea clara" als criterium der waarheid; localisatie van de ziel) weerlegd.

Maar in 't algemeen legt hij zich, zooals hij zelf bekent (blz. 421), op de kritiek der verschillende theorieën niet zoo zeer toe, en heeft, dunkt mij, een paar maal waar hij een eigen meening verdedigde, vrij aanmerkelijke logische fouten begaan.

Zoo heeft hij, blijkbaar jaloersch op Zeno met zijn geestig sophisme tegen de mogelijkheid der beweging, de volgende heel wat minder geestige redeneering tegen dezelfde mogelijkheid verzonnen:

»Laat een steen losgelaten worden 100 voet boven de aarde. Hij valt met steeds aangroeiende snelheid. De natuurkundige kan zeggen in welke verhouding de snelheid toeneemt, — hij kan niet berekenen, wat die snelheid op een gegeven oogenblik i s.

Die snelheid heeft geen a a n z ij n. Immers: aanzijn sluit d u u r in zich. Die snelheid is enkel worden. Nooit kan gezegd worden: nu is de snelheid zóó groot. Kies voor »nu" het kleinst mogelijk fragment van tijd, het millioenste deel eener secunde, ook gedurende die periode v e r a n d e r t de snelheid De graad van snelheid, die geboren wordt, verdwijnt op het oogenblik zelf van zijn geboorte. Hij i s en is er tevens n i e t."

Zou inderdaad de natuurkundige niet kunnen berekenen, „wat de snelheid op een gegeven oogenblik is"? Laat Prof. Ritter eens een niet al te kinderachtig natuurkunde-boek opslaan over de wetten van den vrijen val. Hij zal daar vinden: $v = gt$. Dat beteekent: na een bepaald aantal seconden (dat we t noemen) is de getalwaarde der

snelheid van een vrij vallend lichaam (die we *v* noemen) gelijk aan dat aantal van de seconden, vermenigvuldigd met de bekende getalwaarde der zwaartekracht (die we *g* noemen).

Zoo krijgen we op een volkomen bepaald tijdstip een volkomen bepaalde waarde der snelheid, en ziedaar het door Ritter onmogelijk genoemde volbracht. De vergissing ligt daarin, dat hij zich een tijd*stip* als tijds*duur* voorstelt. Een tijd*stip* heeft geen duur, evenmin als een punt (*stip*) lengte of een vlak dikte. Evenals de beweging onophoudelijk verandert, schuift ook de tijd onafgebroken vooruit. En het ondeelbare afmetinglooze bewegingspunt valt samen met het ondeelbare afmetinglooze tijdstip, terwijl elk deel der continueele beweging samenvalt met een deel van den continueelen tijd. Over het verband der begrippen „tijd" en „beweging" kan ik Prof. Ritter het opusculum van Thomas van Aquine „De natura temporis" aanbevelen, want nu hij Professor geworden is, zal hij toch ook wel eens iets van de scholastieken willen lezen.

Bij dit puntje zou ik niet zoo lang hebben stilgestaan, als het niet een voorbeeld was, hoe Ritter soms het gewone gezonde menschenverstand opoffert aan een wijsgeerig sophisme. Dat maakt mij ongerust voor zijn professorale werkzaamheid en voor de uitwerkselen daarvan op zijne leerlingen. Het is een kwaal van den tijd. Maar alle philosophen, die meenden dat gewone gezonde menschenverstand niet zoo erg noodig te hebben, zijn tot dwaasheden gekomen, waar een later geslacht om gelachen heeft, en de twintigste eeuw moet zich niet verbeelden, dat na haar geen eeuwen zullen volgen, die, geleerder dan zij, lachen zullen om haar evenals zij om hare voorgangers.

Hiermede zijn de beste eigenschappen van Ritter's werk, scherpzinnigheid en methode, afgehandeld. Van zijn *eruditie* valt niet zooveel goeds te zeggen.

Zoo heel veel – ik zeide het reeds – kan men op dat punt van een pas-benoemd professor nog niet eischen, en bij Ritter is het gebrek tot eenige perioden beperkt. Van de Grieksche philosophie en het begin van den nieuweren tijd (Spinoza, Descartes, Kant, etc.) weet hij voorloopig genoeg, maar van den nieuwsten tijd te weinig en van de middeleeuwen haast niets.

Ziehier een paar van de dwaasheden, die deze nieuwe hoogleeraar over de middeleeuwsche scholastiek in één bladzijde samenperst: (bl. 93).

»De Aristotelische begrippen stof en vorm hebben de geheele Middeleeuwen door geheerscht: stof in den zin van mogelijkheid, die door den vorm werkelijkheid wordt; vorm in de beteekenis van algemeen begrip, dat tot werkelijkheid wordt in de stof."

Dus *een mogelijkheid plus een algemeen begrip geeft werkelijkheid.* Waarom houdt Prof. Ritter nu ineens op met citaten uit de besproken philosophen? Hij kan toch niet van ons vergen, dat we op zijn woord

gelooven, dat een heele periode („de geheele middeleeuwen") zoo'n dwaasheid heeft verdedigd. Dan gelooven wij nog eerder, dat de Hooggeleerde Heer Ritter gesproken heeft over iets, waar hij niets van wist.

Even mooi op bl. 94.

»De scholastiek heeft zich, in zooverre zij deze vraag behandelde, geplitst in twee partijen. Der universalien »realiteit" werd verdedigd door de realisten; dat zij niet meer zijn dan een abstractie, een naam, een »nomen", beweerden de nominalisten. »Universalia ante res" zeiden de realisten, zich aansluitende bij Plato; »universalia post res" beweerden de nominalisten."

Dus de scholastieken bestonden uit realisten, die Plato's ideeënleer aanhingen, en nominalisten, die alleen de namen, niet de begrippen algemeen noemden! Of er soms ook een partij was, die met Aristoteles zeide universalia *in* rebus, en of met enkele uitzonderingen *alle* scholastieken van naam tot die partij behoorden, dat heeft Zijn Hooggel. nog niet onderzocht.

Men lette er ook op, dat Ritter „een abstractie" en „een naam" als twee synoniemen beschouwt.

Als Prof. Ritter nu eens duidelijk wil weten, hoe de oude scholastieken daarover dachten, moet hij maar eens zien in de Disputationes Metaphysicae van Suarez, Disp. VI, waar deze van Scotus af de kwestie resumeert, vooral de vijfde en zesde sectio, waar (heel anders dan Professor zal verwachten), de stelling wordt opgezet: „Unitas universalis consurgit *ex operatione intellectus cum fundamento in re.*"

Maar waar Ritter zijn kennis ook vandaan wille halen, een professor in de geschiedenis der wijsbegeerte mag zoo maar niet onbekend blijven met een periode van een kleine 1000 jaar.

Evenwel als professor Ritters gebrek aan eruditie alleen de scholastiek betrof, de wetenschappelijke wereld zou het hem spoedig vergeven hebben, misschien uit besef van medeplichtigheid, maar ook van de nieuwste philosophie is hij niet voldoende op de hoogte, met name niet van die systemen, waar de moderne physica bij te pas komt.

Om te kunnen oordeelen over een goed deel onzer hedendaagsche wijsbegeerte, gebaseerd op de resultaten der natuurwetenschap, moet men van die natuurwetenschap meer begrijpen dan een hoogerburgerschooljongen voor zijn examen noodig heeft. Daarom dringt Leo XIII in zijn Encycliek „Aeterni Patris" er zoo op aan, dat de katholieke philosophen lang en ernstig natuurwetenschap zullen studeeren.

Dat Ritter hiervoor nog geen tijd gehad heeft, bleek reeds boven bij zijn betoog tegen de mogelijkheid der beweging, maar veel erger, waar hij het systeem van Ostwald bespreekt.

Ostwald, begrijpend, dat een substantie iets min of meer blijvends moet zijn, en zoekend, wat in de stoffelijke wereld aan die vereischte voldoet, beweert, dat het arbeidsvermogen, standvastig als het is in

hoeveelheid, blijvend genoeg is, om daarin het wezen der substantie te vinden.

Het meest afdoende en voor de hand liggende antwoord op deze redeneering zou mijnsinziens het volgende geweest zijn:

Zeker de hoeveelheid arbeidsvermogen is standvastig, maar er is nog iets in de stoffelijke wereld, dat voor zoover tot nu toe uit de proeven bleek altijd standvastig blijft: de *massa*. De massa is datgene waardoor een lichaam weerstand biedt aan alles wat zijn bewegingstoestand verandert. Hoe grooter de massa van een lichaam is, des te meer kracht is noodig, om het een bepaalde beweging te geven (het is gemakkelijker een snelheid van 5 meter in de seconde te geven aan een tennisbal dan aan een kanonskogel), — des te meer kracht is ook noodig om het een bepaalde beweging te ontnemen (ik vang liever een bal op dan een kanonskogel, die dezelfde vaart heeft, — en (dit volgt niet uit den aard der massa, maar uit de proeven) des te sterker werkt de zwaartekracht erop, des te zwaarder is het.

Deze massa dan wordt evenals het arbeidsvermogen tot nu toe door alle natuurkundigen als standvastig erkend. Men kan de kaars verbranden, maar als men zorgvuldig alle verbrandingsprodukten opvangt vindt men hetzelfde gewicht plus de aangevoerde zuurstof.

Hiermee vervalt het bewijs van Ostwald, daar immers iets anders gevonden is, dat evengoed als de energie aan den eisch der standvastigheid voldoet, en dat dan ook tot nu toe als het meest substantieele in de stof beschouwd werd; men definnieerde immers de massa wel als „de hoeveelheid stof, die een lichaam heeft".
Dus de massa, niet de energie is de substantie? Dat volgt nog niet en dat behoeven we nu niet te onderzoeken: alleen bleek, dat het bewijs van Ostwald niet deugt.

Heel anders redeneert Ritter:

«Werkt de weerstand van f dynen over een weg van s centimeter, dan is de daarbij verbruikte arbeid of energie gelijk fs erg. Maar indien wij nu zooals Ostwald wil, *den wederstand, dus de dynen, als energie beschouwen*, dan komt de zaak neer op de tautalogie [1]... dat een bepaalde hoeveelheid energie gelijk is aan een bepaalde hoeveelheid energie." (blz 454).

Foei, foei, foei, Professor! Hoe kan het nu in het hoofd van een chemicus, laat staan in dat van Ostwald, opkomen, den weerstand of de kracht (die numeriek gelijk zijn) als energie te schouwen. Nergens zegt hij zulk een dwaasheid of ook maar iets, dat aanleiding kon geven, om het van hem te denken. De zaak is, dat aan de woorden *arbeid, energie* (= *arbeidsvermogen*), *kracht, weerstand* in het hoofd van Prof. Ritter maar één wanstaltig idee beantwoordt, zoodat hij ze als

[1]) Of het een drukfout is of een nieuw uitgevonden spellıng, weet ik niet.

synoniemen door elkander gebruikt. (Zie vooral ook blz. 451 en 452, waar bovendien blijkt, dat Prof. nooit van een wet van de entropie gehoord heeft.)

Deze bladzijde is misschien voor velen taaie lektuur geweest, maar leek mij noodzakelijk om een onvergefelijke fout in Prof. Ritters werk te bewijzen.

Meer voorbeelden van gebrek aan eruditie behoeven, dunkt mij niet te worden aangehaald: alleen op wat hij over Wundt zegt hoop ik in de volgende aflevering van *Boekenschouw* bij de bespreking van Wundt's *Logik* even terug te komen.

De eindindruk, die dit boek op mij maakte is deze: laten we blij zijn, dat de nieuwe professor geen Bolland en in zekeren zin treuren, dat het geen Heymans is.

Amsterdam. J. HUDDLESTON SLATER.

Joz. DE COCK. **Uit de reistesch.** Leuven, Boman 1906, prijs 2 frank.

Dat 's nu een echt gezellig, leutig Vlaamsch boek. Een om den schrijver er van hartelijk de hand te drukken met de vraag: „heb je nog meer zulke kiekjes in je reistesch? Met pleizier gelezen, hoor!"

't Moet een jonge Vlaming zijn — met allen eerbied voor 's mans doorschemerenden doktorstitel! — die met guitig oog waarneemt en 't geziene treffend juist weergeeft.

De Grosspapa en Frau Tippel uit „Mijn Kwartier" leven, en belangstellend luisteren we „in de deemstere kamer, waar zijn gepantoffelde voeten en zijn magere knoesels onduidelijke lijnen teekenen in den rooden lichtkring, dien de kachelgloed door een spleet op den vloer wierp." Sprak hij van zijn gestorven echtgenoote dan ging er een weeker trilling door zijn stem. Elf jaren lang had ze geworsteld tegen de zenuwkoorts. Dag voor dag had hij gezien, hoe die vreeselijke ziekte een voor een al heur ledematen aangreep en bemeesterde, tot er op den duur van haar niets meer overbleef dan een zwak ellendig schepsel dat schudde en beefde waar het lag of zat.

Was de lamp aangestoken, „dan schoof hij een stoel bij tafel, kreeg uit de kast een dik kerkboek met groote, roode en zwarte letters en teekeningen als in een Misboek, zette behoedzaam zijn bril op, lei zijn gebloemd rond potsken neven zich en begon met een kruis zijn avondgebed te lezen. Daarna las hij een geestelijke overweging. En als ook dit gedaan was, legde hij zijn bril zorgvuldig dwars over zijn voorzichtig gesloten boek, bedekte zijn hoofd weer met zijn klak

en ging in zijn zetel het zooeven gelezene zwijgend overwegen. Daarbij geraakte hij ook wel eens aan 't sluimeren."

Frau Tippel kwam hem soms na tafel „gezelschap houden." Ze nam plaats bij tafel en het helle lamplicht scheen dan vol op haar bleek gezicht en vlaskleurig haar. Haar rustig, goedig gezicht was omraamd door een smalle, zwart-saaien muts, die met breede, gebreide snoeren over haar ooren heen onder heur kin vastgestrikt was. Door den bril keken een paar flauwe, blauwgrijze oogen met gespannen aandacht, naar het witte outerkleed, dat ze haakte, en dat in heur geduldig-bezige vingeren langzamerhand tot volledigheid aanwies.

Frau Tippel was zoo gespraakzaam als heur vader. Ze sprak op een hoogen zingenden, tranerigen toon, die noodzakelijk denken deed aan de Jeremiasklachten in de Goede Week. De poozen tusschen heur reden vulde ze aan met een droevig gerekt jaa, jaa of met het lijdzaam-beschouwend epiphonema, „*Das ist so was auf der Welt!*" bl. 11, 12.

Zijn *Tischgesellschaft* te Munster uit zes heeren bestaande was vrij wat opwekkender. Hij „kreeg er snoens den buik vol voor 90, en zat savonds aan 't berd voor 60 pfennig."

Leuk geteekend is de weddenschap tusschen Ober en Professor, dat men op den smaak af Lieserer van Minheimer niet kon onderscheiden

„Dat kan men wel, had Ober gezegd.

„Dat kan men niet.

„Wedden ?"

„Ja."

„Hoor. Ge moogt me blinddoeken. Tien keer vervolgens moogt ge mij een glas inschenken, en laten proeven, en tien keer zal ik u zeggen; die wijn is 't." Raad ik éen keer mis, ge zijt gewonnen, voor twee flesschen !"

Top! Daarop gaven ze elkaar den handslag.... 't zou te doen zijn den eersten Zondag, die kwam tusschen den bouilli en 't gebraad. Freule Gausepohl werd er omstandig van onderricht, dat er een tusschenpoos zou zijn van twintig minuten, dat er Ober voor elken slok twee minuten proeftijd vergund waren, en dat ze zich voor den tafeldienst naar dit intermezzo te schikken had."

Eer 't Zaterdag was hadden twee een flesch gezet op Ober, de twee anderen op den professor, met ongeduld, spanning en drukte, gingen de vijf Zondags aan tafel „en monsterden met kennersblik de twee slanke koele flesschen, die oorzaak en voorwerp waren van den strijd."

Ober kwam pas na de soep. „Met armgezwaai en luid geroep werd hij onthaald en gepraamd om rap zijn soep uit te lepelen en de anderen in te halen; „en toen met haastige beten weldra ook de bouilli zijn bestemming bereikt had, ging het peerd op den wagen."

„Ober moest geheel alleen te midden van den vloer op den pianostoel

gaan zitten, waar niemand hem met een schop op den voet een teeken kon geven. Ze moesten allen het strengste stilzwijgen bewaren – wie op een of ander manier aan Ober een aanduiding gaf, werd met zware boete bedreigd. De professor bond Ober een dubbel gevouwen handdoek voor de oogen, zoodat alleen neus en mond vrij bleef. Ober lei de beenen overeen, kruiste zijn armen op de borst en zei: „kom maar af." Toen liet de professor de kurken knallen en schonk uit elke flesch een glas vol. Een daarvan stak hij in Ober's tastende hand. Ober bracht het glas aan den mond, slurpte, smakte met tong en lippen, zwolg... Een stille sekonde.... De professor stond recht nevens hem, de anderen zaten op hun stoelen zonder adem te halen en keken glimlachend met gespannen blik.

„Lieserer!" zei Ober.

Een algemeene zucht van verlichting: 't Was er op, „'t is éen keer!" zei de Kassierer, die zijn zakuurwerk in de hand hield en voor Ober gewed had.

De professor een beetje zenuwachtig, wachtte een oogenblik verzette een van de flesschen zonder te schenken en reikte hetzelfde glas van zooeven aan Ober.

Ober proefde.... „Lieserer!"

„'t Is twee keer!" zei de Kassierer.

Zoo kwam het derde, het vierde, vijfde, zesde, zevende, achtste, negende glas, nu eens Lieserer, dan weer Minheimer, en telkens noemde Ober met vaste, kalme stem den naam. Hij wachtte geen twee minuten tusschen elken slok, zooals afgesproken was, zelfs geen minuut.

Zijn medestanders riepen hem toe: „gij waaghals, zoo rap niet!" „*Her damit!*" antwoordde Ober bewust van zijn kracht, en de professor, na den handdoek nog eens vaster geknoopt te hebben overhandigde het laatste beslissende glas....

„Minheimer?"

„Hoerah! riep de Kassierer; Ober had gewonnen, op zes minuten had hij het klaar gebracht. Hij werd uitbundig geluk gewenscht door zijn medestanders en ook door zijn tegenpartij". bl. 25, 26.

Te Berlijn beleeft hij al de ongevallen, die in „een pennelikkersland" bereid zijn voor den argelooze die aan eene universiteit eenige lessen wenscht te hooren. Na veel heen- en weerloopen bemachtigt hij: een herkenningskaart, een Anmeldebuch, een groot blad papier met zegel, ten bewijze, dat hij toegelaten of *immatriculirt* was; toen nog een Latijnsch stuk, dat het in de wijsbegeerte was; toen zoo veel mark betalen; toen een briefken laten invullen en toen dit alles in orde was „een bericht van den rektor op de glazen deur van de wandelhal: „Wie niet vóór den 4[den] Juni zijn Zählkarte behoorlijk ingevuld, per-

soonlijk aflevert in Zimmer No. 7, wordt van de lijst der studenten geschrapt."

„Waar haalt men die Zählkarte? Bij den poortier. En wat is een zählkarte? Dat is een kaart, waar op men zijn naam en zijn voornaam schrijft, den naam van dorp, arrondissement en gouw en land, waar ge 't eersten licht zaagt; dat is een kaart waarop ge den dag, der maand en het jaar van uw geboorte noteert; dat is een kaart, waarop men zwart op wit den naam en woonplaats verlangt van uw ouders; dat is een kaart waarop.... ach God! het verwonderde mij dat men 't getal niet moest weten van de haren op mijn hoofd, van de nagels in mijn schoenen en van de knoppen aan mijn jas. Ik acht ze er waarachtig toe in staat."

De schrijver heeft zich geestig gewroken, bl. 45. In een apart stukje heeft hij zijn professors gekiekt. „No 13 met een weelden van haarkrullen en een gezicht als een spraakkunst." Hebben die heeren dan geen naam? Nog wel een dokterstitel er bij, doch uit bescheidenheid stempelt hij op het voorhoofd der Berlijner Salomons het naamloos cijfer, dat in groote, zwarte strepen de deur versiert van de zaal, waarin zij hun wijsheid verkondigen.

N° 22 een fiksche kerel met blauwe oogen blond gescheiden haar en blonden, keizerlijk gewribbelden snor, leerden ons al oogskens trekkend hoe men 't aan boord leggen moest om op echt-wetenschappelijke wijze een oud handschrift of een ouden druk uit of heruit te geven. N° 42 is een drollige kwast. Gestalte en voorkomen doen denken aan een eiktronk hard en ruw. Hij heeft zoo half 'n stierenwezen: ongekamd haar, dikken korten knevel, die als verward vlotgras over zijn lippen hangt, stem als een doove ratel, oogen... ja die heb ik nooit gezien, want zijn langen wimpers hangen er steeds voor als een store die schijnt niet te kunnen opgetrokken worden, in elk geval zijn ze geweldig bijzichtig, zoodat hij alle oogenblikken met zijn barschen kop in zijn hoop „fichen" duikelt, wat hem nog meer op een stier doet gelijken, want ik meen telkens, dat hij ik weet niet welken ongezienen stalknecht op zijn horens wil scheppen". bl. 50.

Nummer 47 wordt belegerd door de studentinnen. De eerste drie banken zijn een wemelende bloemhof van witte en rozige toiletten. Ik zou bijna durven wedden, dat hij ongetrouwd is. Hij ziet er nog jong genoeg voor uit. En leelijk is hij niet met zijn gedrongen gestalte, zijn vol gezicht, zijn zwarte kort geschoren baard, die als een breede band van 't eene oor naar 't andere loopt, en zijn potzwarte oogen". bl. 51.

Het puik, de bloem der professors is nummer 32.

Dat is echte Rijnwijn tegen de anderen schotel-bier. Hij leest vier keer per week over de geschiedenis der Duitsche letterkunde: van de romantische school tot Heine, en dat voor een menigte van ten minste

300 toehoorders, juffers en jongeheeren, kale mannen en grijze dames, konterbont dooreen gesmeten, zittend waar ze plaats vonden".

Een van de aardigste schetsjes is de *Parade.* Zij gaan gedrieën, gehoed, gestokt. De hitte regent in gloeiende stralen op de wereld. Dat is geen weer om te voet te gaan. We zullen rijden per tram. Na een half uur wachtens in de zon, blijkt deze *polizeilich untersagt.* Te voet dan, de strooming achterna, botsend tegen leurders en leursters met papieren vaantjes, op welker vierkanten banen een dobbele arend met de leus: *Mit Gott für Kaiser und Reich.* Alle kinderen hebben zoo'n vlaggetje, en zetelend in den arm van de meid of rijdend op de schouders van papa zwaaien ze 't zegevierend in de lucht.

Een ongeschoren man duwt hen 'n berd met koeken onder den neus. *Parade-beetzeln gefällig?* Een gedienstige herbergbaas in de volte: *bitte meine Herren, parade-bier* overal in de winkels: *Hier sind Parade-Ansicht-karten zu haben.*

We dringen steeds vooruit. Volk, volk, hoe langer hoe meer; een gewoel en gewriemel als in een palingmande; boven onzen kop kleine schrale boomkruinen; aan de gevels, de straat op en de straat af, roerlooze vlaggen; op balkons en op daken menschen-trossen; tusschen de hoogstopstrevende huizen wemelend stof, langzaam drijvend en glinsterend in het beklemmende zonneblaken. Eindelijk bereiken we den rand van de heide". bl. 69.

„Beneden: wat armtierig geelgeschroeid gras, verzinkend in een zee van blinkend zand; boven: de eentonig-blauwe hemelkom, allengskens verbleekend in de hitte van het ongenadig forneis. Het regent geen warmte meer, het stroomt nu uit al de goten en sluizen van den dampkring. Het plein wordt een wagende meer van vuur en vlam; we voelen de golven slaan tegen den muur achter onzen rug. De hitte spoelt om onze beenen, golft ons lijf op. We duikelen als in ziedende water ons bloed kookt, onze aders zwellen; wie nijpt er met gloeiende tangen in onzen hals? Nu kan ik me voorstellen wat een zonneslag is...

En door dien hellepoel waden de Duitsche regimenten". bl. 70.

Ware 't voor reisschetsen of kiekjes niet te veel geeischt, ik had hier en daar wat keuriger verzorgde taal gewenscht en geen opklimming bv. die afdaalt, gelijk de haren op het hoofd de nagels aan de schoenen en de knoppen aan de jas, als op bl. 45. Doch zulke vlekjes ziet men gaarne over het hoofd naar den raad van Horatius *ubi plura nitent,* waar bladzijden te bewonderen vallen als in *Jodenvreters.*

't Was stikkend heet in de Frederikstraat 112 en de lever droog; dan doet een Pilsener deugd

Pückler zou spreken. Onderwerp: *Rusteloos voorwaarts.*

„De poort ging open en binnen kwam Drumont II, de geesel der

Joden, de opperbevelhebber van 't Antisemieten-leger, de beroemde, de beruchte, de onvergelijkelijke graaf Pückler.

Hij kwam als een orkaan, als een stormwind, of beter nog zooals de varende vrouw over den steenweg drijft en in den dweilenden zoom van heur sleep alles meevoert, wat ze op heur schreiende vaart ontmoet, zand, stroo, papier, hooi, om op eens daar waar de straten elkaar kruisen, het verzamelde vaagsel uit haar mantel te schudden met een krachtigen ruk, zoodat de heele vangst dwarrelend en wervelend uiteenstuift, en de naderende mensch haastig zich omkeert en het gezicht bedekt, zoo met dezelfde snelheid en hetzelfde veroverend geweld joeg graaf Pückler door de zaal.

Zijn verschijning vaagde de stoelen kaal, want ieder een stond recht, en bij 't knikken van zijn hoofd naar links en naar rechts, bij 't genadig glimlachen van zijn grafelijken mond en 't herhaaldelijk groeten van zijn geringde hand, geraakte al wat bewegelijk was in rep en roer; de voeten trappelden, de armen zwaaiden, neusdoeken wuifden en van honderden tongen tegelijk wipten de bravo's de lucht in.

„Met veerkrachtigen tred schreed de graaf heen door een dreef van bewondering, onder een gewelf van vervoering, om eindelijk op te duiken op het verhoogstralend van glorie en heerlijkheid, en om van daar uit voor zóóveel eer en zóóveel liefde de bezeten menigte te bedanken door een driedubbele plechtige buiging als een gebissseerde liederenzanger.

Aldus was het voorspel.

Maar — „Ein Vorspiel nur!" Dat was nog maar, hoe zou ik het zeggen, een oprollen van mouwen, een in-de-handen spuwen, een zich-vast-zetten en schoren van een nog zwijgend reuzen-orkest.

Stijf beleefd reikt de Graaf den politie-overste de hand. Dan met een vastberaden, bijna tartend gebaar plant hij een stoel vlak nevens de tafel der openbare macht, duwt de linkervuist in de heup, zet de breede borst uit als een blaasbalg, gooit zijn granieten Bismarck-kop achterover, en.... „Mijne Heeren." 't Galmt als 't gelui van een oorlogsklok — „de vorige maal heeft de politie onze vergadering geschorst, maar dat stoort ons niet. Wordt vandaag de honderdste vergadering uiteengedreven, wel dan beleggen we morgen de honderd en eerste...." De politie-luitenant draait streng het hoofd om en krabbelt snel iets op zijn boeksken; de menigte barst los in daverende toejuiching; de Graaf gebaart van niks, steekt zijn linker hand in den broekzak en, nu dat de speeltuigen gestemd zijn, brult hij zijn leitmotiv door de luisterende lucht: „Den moed niet opgeven! Rusteloos voorwaarts!"

„De sluimerende krachten zijn ontwaakt: de snaren gillen, het koper schettert, de trommels rommelen. Pückler speelt de eerste partij, een melodie van haat en verachting, met beschuldigingen in elken klemtoon. Nu eens stuiven de noten als spetterend schroot, dan horten ze kort

en droog als steken van messen om dan plots te plompen als stroomwater, waar lijken in ploffen; een bange poos daarna, een angstig ademhalen, een akelige stilte, waarin men een kreunen verneemt en een rochelen, dat langzaam aanzwelt als een opgaande slang, hijgend, soevend, sissend tot het — daar! sforzando! Klakt en uitbraakt een tros van bonzende, beukende ballen, rommelende scheldwoorden: schurkken, boeven, gespuis, lummels, aziaten" — de Graaf slaat de maat met geweldigen arm, het volk begeleidt met gebas en gebrul, geplets en gestampvoet, gelach en getier, — een Jupiterswenk, en al die haat en spot en al dat geraas en lawaai dondert zich uit in een point-d'orgue dat de muren der muziekhal doet rillen van ontzetting." blz. 80.

Met groot verlangen zie ik te gemoet, wat Joz. de Cock nog uit zijn tesch zal halen. Wij zullen ons verkneukelen in zijn pittig Vlaamsch in zijn geest en zijn ongemeen schrijverstalent.

W. VAN NIEUWENHOFF, S. J.

Het geestelijk lied in de Nederlanden voor de kerkhervorming, door Dr. J. A. N. Knuttel 543 blz. (Rotterdam 1906 W. L. en J. Brusse.)

De jonge naamgenoot van een bekende wordt tot vervelens toe met zijn naam vervolgd. Hij kan zich nergens voorstellen, of ze vragen naar zijn familie. Hij is neef van zijn vak. Is het een luiaard, dan teert hij op dien roem; is het een werker, dan voelt hij er zich door geprikkeld. Hij wil niet enkel neef, maar zich zelf wezen en steekt zijn voorletters als voelhorens uit.

Onze nieuwe doctor is een neef van den historicus, die vooral door zijn werk over de Katholieken tijdens de Republiek den naam Knuttel bekend maakte. Dat was een boek, waar taaier voor gelezen was dan voor een heelen jaargang van Boekenschouw, – wat de sufgelezen lodderoogen van alle medewerkers wijd zal openen van bewondering. De strekking van dat werk is indertijd bij groote waardeering voor het onderzoek als valsch veroordeeld, maar – zooals meer gebeurt – overleeft het werk, door een Blok blindelings gevolgd, de kritiek, al ergert die zich.... dood. Wordt er hier aan herinnerd, 't is minder om het al of niet rechte dan om het eenzijdige van dat boek, dat immers alleen de politieke rechtspositie en niet den heelen toestand der Katholieken vertoonde. Wie besteedt een jaartje voor het bepalen van hun maatschappelijken staat, waar toen vooral toch — menschelijk gesproken — de vaderlandsche

Kerk mee stond of viel? Tenminste het Amsterdamsch archief geeft bij vergelijking van doopregisters en belastingcohiers met Elias' werk genoeg materiaal.

Het was een Brom, die dezen Knuttel onder handen nam; het is er een, die over den nieuwen als rechter wordt gesteld. Zonder grap noem ik dat aandoenlijk. Want is het niet droevig, dat wij Roomschen roomsche studies van vreemden aan 't bespreken blijven zonder zelf tot schrijven te komen? Wel is het waar, dat zij als verwanten misschien te glad over onze volkspoëzie glijden om er een scherpe karakteristiek van te graveeren, waar hun borende studie vanzelf toe brengt. Maar zoolang wij Roomschen de Geuzenliederen hun recht niet geven, verliezen wij deze verontschuldiging.

Tegelijk kunnen wij ons verheugen over die belangstelling van vreemden voor roomsche kunst. In tegenstelling met Katholieken, die aan hun eigen karakter zóó gewend raken, dat wij 't gewoon vinden, worden Protestanten des te meer verrast door onze schatten, naarmate ze trouwer gelooven die ontdekt te hebben, sinds onze traditie hun mode werd.

Minstens één katholiek doctorandus liet het plan der roomsche liederen voor zijn promotie varen, al nam hij 't niet eens zoo breed als Knuttel, die collatie van buitenlandsche handschriften, een register van bijna zeshonderd liederen, een omvang van 543 bladzijden levert behalve 't vruchtbare zaad van allerlei hypothesen. En dan, eerlijk gezegd, verbaast het u niet vreeselijk, dat er maar een enkel keertje de naam vereeuwigd staat van een brabantsch liefhebber, die alle bladen door en jaren achtereen reclame maakte voor zijn verzameling? Wat blijven wij dan armzalige knutselaars! Of behandelt een van ons even goed het lied na de hervorming?

Knuttels proefschrift met zijn mooien letter en typischen titel is een werk om dankbaar voor te wezen niet alleen, maar om jaloersch op te zijn, al is het over het geheel geen lekker boek en de bewerker geen kunstenaar. Hij hoefde niet te zeggen, dat hij een vriend was van De Vooys, want overal blijkt voor de middeleeuwen hun gelijke waardeering, die zij beslist als socialisten op hun liberale voorgangers vóór hebben. Terwijl het historisch materialisme deze filologen immers weinig dogmatisch drukt, worden ze gedragen door een organisch besef der samenleving, een openhartig democratisch gevoel, een diepe begeerte naar levensinhoud. Zoo krijgen ze maatschappelijk terug, wat Moll en Acquoy godsdienstig stemde voor de mystiek. Maar aesthetisch zijn deze jongsten veel fijner geoefend door de kritiek van den dag. Voelen zij zich niet geroepen tot een bloemlezing van liederen zonder den overmaat (en 't overspel!) van een Wunderhorn, waar de Wereldbibliotheek een paar nummers voor over kan hebben? Wanneer zelfs een aristocraat als Diepenbrock een boeren-Paaschlied componeert, is

zoo'n bundel zeker van praktisch belang. Zoek van Schubert tot Brahms, die geen van beide modernen waren geworden zonder het middeleeuwsche lied en zoek in onze vaderlandsche leegte: geen volk krijgt een nationale muziek zonder het oude volkslied te fluiten.

We zullen niet bakkeleien over zijn bizondere meeningen, want lierische kunst verdraagt en vraagt misschien subjectieve kritiek. Maar de matte oogen van den kunstgenieter bekijken een lied toch niet zoo helder als de lachende oogen van een kind. En nonnen zijn kinderen, vooral nonnen die zingen! 't Is jammer, dat Knuttel geen Bernardus of Bonaventura onder zijn kussen legt, nog meer dat hij de liturgie niet droomen kan, maar het meeste dat hij niet jong is geweest met onze Kerstliederen en opgegroeid in de mystiek vóór hij er boeken over las of het woord kende. Want de geschiedenis van een volk moet persoonlijk zijn doorgemaakt om die volkomen te begrijpen; ja kaarsje springen op Driekoningavond leert het rhythme beter volgen dan scandeeren en emendeeren.

Een kritiek, die alle resultaten weegt, kan pas geleverd worden door speciaal onderzoek; hier gaat het om de methode. Zijn hoogste standpunt is de historische noodwendigheid, die het redelijke en verouderde tevens der mystiek leert verklaren. Het koele woord „aangenaam" is zijn gewone term. Hij schrijft een duitschen, maar zelden duisteren stijl en houdt er een even vermoeienden gang op na als de springprocessie, die iedere bewering door twijfel en tegenspraak vertraagt. Wij hebben immers aan gegevens en bewijzen genoeg en hij hoeft het heele verloop van zijn onderzoek niet te verklappen, angstvallig als hij is tot wantrouwen toe, „overdreven voorzichtig" zegt hij zelf. Die kritiek over zijn voorgangers is zeker juist en die waardeering heel stichtend, maar minder polemiek had zijn beschouwingen mooier en sterker gemaakt.

Roomschen die de middeleeuwen wat smachtend aankijken als een vizioen en vergeten dat er in die vrome tijden soms gegeten en gedronken, ja wel gevrijd en zelfs gezondigd werd, leeren veel van zijn inleiding, al schrikken ze misschien een oogenblik. Die sociale beschouwing der mystiek, socialistisch gekleurd en bedoeld, is meer middeleeuwsch dan hij denkt. Benedictus en Bernardus en Franciscus zoo goed als Groote en Brugman waren volbloed socialen en daarom juist kluizenaar en vergaderaar tegelijk. Het eerste klooster leert het laatste woord der staathuishoudkunde: ora et labora.

Daartegenover mag van den schrijver gevergd worden, om over de middeleeuwen behalve Duitsche Marxisten toch Zuidnederlandsche Katholieken als Kurth en De Wulf te lezen. Zijn opvatting is tot de woorden toe soms al te goedkoop: „oeconomische ondergrond en ideologische bovenbouw" is een metselaarsbestek, waar schreeuwvergaderingen ons beu van gemaakt hebben.

Moeten tenslotte de honderd teekens van instemming of twijfel, die ik langs den rand heb geschilderd, uitgehangen worden? Of zijn enkele genoeg, om — volgens den tegenwoordigen plicht van een boekbespreker — te bewijzen dat het werk gelezen is? De schrijver zal uit zich zelf zijn werk wel stuk voor stuk gaan verbeteren, want hij vertoont een zeldzame zelfkritiek, even eerlijk als zorgvuldig.

Vooreerst is er een eigenaardig — ik zou zeggen protestantsch — dualisme bij Knuttel. Het stoffelijke zet hij mijlen ver van het geestelijke, zoodat hij zich vermoeien moet door allerlei overeenkomstigheden heen en weer te sjouwen. Hoe de middeleeuwers tot hun likdorens roomsch waren, is bij roomsche volken nog een beetje te zien of bij een roomschen tragicus als Calderon, die zijn boeven even roomsch laat vloeken als zijn monniken bidden. Wat is dit dan een vreemde tegenstelling: „Niet om de eene of andere mystieke reden, reeds om hun ongestadigheid zijn de aardsche dingen te verwerpen" (bl. 23). Hij ziet een identiteit voor een kontrast aan: ongestadigheid is toch het wezen van ijdelheid der ijdelheden, begin en einde der heele mystiek.

Van den anderen kant hoeft een boetprediker geen wereldling geweest te zijn (volgens blz. 24) om waarschuwingen, die als argumenta ad hominem uit het klooster aan de wereld zijn gericht.

Vergeet hij verder op blz. 90 niet, hoe alle mysteriën der heilsgeschiedenis in het feit der Verlossing elkaar ontmoeten en bizonder op blz. 92 hoe Maria's moederschap en Jezus' geboorte hetzelfde zijn? Fijne dingen op blz. 97 en 122 bewijzen anders dat hij een ingewijde is.

Om schoonheidswil moeten de apocriefe evangelies verdedigd worden tegen zijn protestantsch vooroordeel. Zonder de bijbelkritiek te versmaden mag een christen toch voor legenden van 't heilige land veel voelen. Voor ons, die allemaal exegetisch aangestreken zijn, zullen deze vertelsels allerminst de historische waarheid bederven, terwijl een Selma Lagerlöf hun artistieke waarde voor onzen tijd bewijst. Wie op bewaarschool al die stukjes hoorde, jaren vóór hij een bijbel in zijn vingers kreeg, wil ze van zijn leven niet meer missen. Maar begrijpelijk is het wel, dat ze nà het Evangelie een bijsmaakje hebben, iets van bijgeloof en gekke fantazie. Erger u niet, domineeszoon: de Kerk in de middeleeuwen ging er even sterk tegen te keer, ja eeuwen vóór de uitgave van Tischendorff!

En toch is de steilste niet bestand tegen het zalige feest van Driekoningen. Al weet de heele wereld, dat die naam koningin in de kinderkamer is uitgevonden, iedereen is vervuld van oude schilderijen en liederen en vereert de Kroon der Wijzen nog als republikein. Tegelijk zijn er altijd positieven genoeg — scholastiek of niet — die alle mystiek en symboliek verdenken; en is er aan Knuttel geen geleerde Fran-

ciscaan bekend, die de middelnederlandsche legenden verfoeit als leugen en de Fioretti van zijn geestelijken Vader beneden kronieken zet?

„De heiligenvereering heeft over 't algemeen meer in zich van de formalistische dan van de mystieke zijde van het geloof (bl. 277)". Neem me niet kwalijk, maar u hebt er geen snaar van beet. Het hemelsch hof of liever de hemelsche hof is meer dan een rechtbank van advokaten, die een pleidooi verkoopen voor een kaarsje. Of ziet u 't zoo niet? Lees Huysmans over la loi de substitution, denk aan het door en door mystieke begrip Imitatio en geef de dwaling op, dat de kerk en de mystiek samen strijden (bl. 411).

De toon, die op bl. 314 zoo ruw gevonden wordt, is zuiver evangelisch volgens Math. XXII 13, evenals het niet „wanstaltige", maar allegorische motief bl. 329 bovenaan, dat Pater Poirters ontelbare middeleeuwers heeft nagespeeld (Joës. XX 27).

Heeft de schrijver ook gezocht, of er echte jamben voorkomen zooals in Sinte Lutgaerts Leven of andere vaste maten? Waarom gebruikt hij hier letterlijk een middelnederlandsche bijbelvertaling en daar ineens een protestantsche, alsof hij geen Vulgaat bezat?

Bij den invloed van 't wereldsche lied op het geestelijke vergat hij de gelijksoortige muziek van madrigalen en motetten in 't veld te brengen. Meermalen geeft de primaire muziek zoo volkomen het karakter aan de verzen — die gezangen zijn en blijven — dat een litterator alleen er niet klaar mee komt. Het verschil tusschen 't middeleeuwsche hooren van liederen en ons lezen van gedichten verklaart allerlei vervormingen, die de leuke logica hebben van de natuur, al lijken ze dommer dan dom. Hoeveel liederen zijn er niet spontaan geboren onder het spelen of spinnen, wiegen of wandelen, waar een oeconoom van Knuttels kleur immer de prachtige theorie van arbeid en poëzie uit haalde!

Van oeconomie gesproken, zonder Marxist te wezen ben ik bereid om de kanonikale dikte van deze dissertatie materialistisch te verklaren, maar spiritueel is mijn eerbied voor den inhoud van dit Leidsche proefschrift.

GERARD BROM.

Het bestellen van boeken bij niet-katholieke boekhandelaars.

Van den WelEerw. Heer C. E. Bleyenbergh, leeraar aan het Seminarie „Ypelaar" te Ginneken, ontvingen wij een schrijven, waaraan wij het volgende ontleenen:

«Naar aanleiding eener recensie in «Boekenschouw» 1e jrg. No. 6 pag. 268, kocht een mijner collega's vóór enkele dagen twee werkjes voor het tooneel, bij W. B. Moransard, 2e Jan Steenstr. 39, Amsterdam.

De boekjes kwamen ; maar daarbij een pakje drukwerk, platen, recensies etc. etc. zooals U hierbij ziet.

Al dit vuil stuurt men aan geestelijken ter nadere kennismaking ; zou het ook niet aan leeken tooneel-dilettanten worden toegezonden, dikwijls tot groot geestelijk nadeel der geadresseerden ?

Zou het niet mogelijk zijn dit kwaad eenigermate te voorkomen ?

Ware het niet gewenscht in «Boekenschouw» er eens uitdrukkelijk op te wijzen, dat men werken van onbekende of onbetrouwbare uitgevers door middel van zijn R. K. Boekhandelaar bestelle ? Zoo kwam ten minste, dunkt me, die pornographie nog minder onder het groote publiek.»

Inderdaad was het stapeltje katalogen en circulaires, dat de Wel-Eerw. schrijver als bewijs erbij voegde, meer dan walgelijk en lijkt ons het .door hem aangegeven middel ter voorkoming van zulke ergernis het eenige afdoende.

Laten de katholieken hunne boeken bij katholieke boekhandelaars bestellen, en laten dan ook *alle* katholieke boekhandelaars zorgen, door vlugge en accurate bediening directe bestellingen aan niet-katholieke uitgevers overbodig te maken. RED.

GODSDIENST.

Overwegingen of onderrichtingen over de Heilige Maagd; door A. VERMEERSCH, S. J. IIe Deel; uit het Fransch vertaald door H. LOOYAARD. S. J.; Brugge, K. Beyaert, Amsterdam, C. L. Van Langenhuysen.

Het eerste deel van dit werk hebben wij in afl. 5 van *Boekenschouw* met warmte aanbevolen. Het thans verschenen tweede deel bezit dezelfde hooge verdiensten. Reeds de inhoudsopgave getuigt voor den wonderen rijkdom der gegeven stof. In dit boek is aan het woord een man uitstekend als asceet en als godgeleerde. De moeilijkste vraagstukken van ons geloof behandelt P. Vermeersch kernig en klaar. Toch eischt het boek, om den aard dier onderwerpen, op menige plaats àl onze aandacht en studie en is het minder voor leeken geschikt dan voor priesters. Priesters vinden er een goudmijn. Pater Looyaard heeft ons met zijne vertaling een waren dienst bewezen. W. DE VEER, S. J.

Directoire canonique à l'usage des congrégations à voeux simples d'apres les plus récents documents du Saint-Siége, avec des appendices concernant les filles de la charité, les religieuses à voeux simples appartenant aux grands ordres, etc. door DOM PIERRE BASTIEN O. S. B. — 1904, Abbaye de Maredsous (Belgique). XVII—442 pages.

Zonder eenige vrees van te overdrijven, mogen wij dit boek aanprijzen als het beste dat sedert de constitutie *Conditae a Christo* over het belangwekkend onderwerp der kloostercongregatiën verschenen is. Er worden nagenoeg alle vragen beantwoord, welke belanghebbenden soms moeten oplossen, — niet met droogweg een antwoord der Roomsche Congregatieën aan te kruien, zooals het bij ettelijke canonisten mode schijnt te wezen, maar wel met een toepassing der grondstelsels op het onderhavig geval. Voeg daarbij nu degelijke orde, welke zoowel als een goede *Table analytique* het opzoeken vergemakke-

lijkt, en de hoofdeigenschappen van dit werk zullen u klaar voor den geest staan. Men kon niet minder verwachten van den Eerwaarden Schrijver, die een goed gespoorde en gelaarsde vakman is zonder *tekort*, en het zeker niet aan noesten arbeid en studie zal laten ontbreken om op de hoogte te blijven. Doch juist daarom hadden wij hier en daar gewenscht, dat schrijver vrij en vrank voor zijn eigen meening ware uitgekomen. Al te groote bescheidenheid is ook niet aan te prijzen, waar men zijn woordje gerust mag meepraten; en op andermans stelten loopen is voor 't allerminst onaesthetisch wanneer men op eigen vrije voeten flink voortstappen kan.

Een eerste afdeeling van het werk handelt over het kloosterleven en zijn plichten, stichting, goedkeuring en opschorsing der kloostergemeenten; intrede in de congregatie en proeftijd; beloften met hun gevolgen, dit alles komt beurtelings ter sprake. Het tweede boek behandelt het uiterlijk bestuur, namelijk het moeilijk vraagpunt van de macht der bisschoppen over de kloostergestichten. Het derde boek bevat al wat het innerlijk bestuur aangaat. In de Aanhangsels wordt de «Veelvuldige Communie» te berde gebracht. Alhoewel wij nu weten, na de verklaringen van Pius X en der *Congregatio Concilii*, wat hierover te denken is, lezen wij nochtans de betoogen van Dom Bastien, of liever van Kardinaal Gennari die hier vertaald wordt, niet zonder belangstelling, te meer daar deze Eminentie de nu zegevierende leering verdedigt en er een welgeslaagd commentaar der desaangaande voorschriften van het decreet *Quemadmodum* aan toevoegt.

Leuven. T. SALSMANS, S. J.

Der göttliche Heiland. Ein Lebensbild, der studierenden Jugend gewidmet, von MORITZ MESCHLER S. J. XI en 670 blz. Ingenaaid M. 4.50; ingebonden M. 6.50. Freiburg, Herder, 1906.

In zijn *Vie de Notre Seigneur Jésus-Christ* (Parijs 1881) heeft de Eerw. Heer C. Fouard van den goddelijken Zaligmaker een beeld geschetst zóó ongekunsteldwaar, zóó eenvoudig-grootsch, zoo indrukwekkend en innemend dat het samentreffen dier talrijke goede hoedanigheden, de smaakvolle verhouding van wetenschap, vroomheid en meesterlijk schrijfverstalent wellicht onovertroffen is gebleven. Wel had zeventien jaar te voren (1864) Louis Veuillot in gloeienderen gloed het geloof eens leeken en zijn liefde tot den Verlosser uitgestort. Enkele goede eigenschappen moesten ook latere schrijvers meer dan Fouard laten gelden. Mgr. Le Camus b. v, thans verdienstvolle bisschop van La Rochelle, zou *La Vie de Notre Seigneur Jésus-Christ* (3 boekd. 1883) nog breeder aanleggen en nieuwere ophelderingen der critiek in schilderachtigeren stijl verwerken. Ten jare 1891 kwam van de pers *La Vie de Jésus-Christ*, door P. Didon, een werk dat vijftig maal herdrukt werd, en waarin hooge beschouwingen, afwijkingen ten voordeele van zijn onderwerp op alle gebied der wetenschap, zwierige machtig-overtuigende bewoording den gevierden kanselredenaar deden herleven, terwijl aan den anderen kant *Notre-Seigneur Jésus-Christ dans son saint Evangile*, door H. Lesêtre (1892) een stille kort gevatte, onzichtbaar-diep-wetenschappelijke opvoering was van den levenden Jezus, sprekende tot levende toehoorders het levende woord. Niettegenstaande deze en andere verdienstrijke mededingers blijft, om het vermelde, alleszins merkwaardige evenwicht der best passende hoedanigheden, het werk van Fouard als het degelijkste in Frankrijk doorgaan.

Ook Duitschland heeft meermaals het Leven van onzen goddelijken Zaligmaker

ontworpen. Om enkel van katholieke gewrochten te gewagen, die van Sepp, Schegg, Grimm en Schell zijn de bekendste. Bij deze merkwaardige levensschetsen voegt zich sedert een paar maanden *Der göttliche Heiland* door M. Meschler, S. J. Het eigenaardigste van dit schoone boek is dat het voor de studenten geschreven werd door iemand, die jonghartig gebleven in gevorderden leeftijd, — zijn *Leben des hl. Aloysius von Gonzaga* levert er een overtuigend bewijs van, — van 't schrijven voor de jeugd een handje heeft.

Een Leven van Christus, rechtstreeks voor de jongeren bedoeld, komt in Duitschland te goeder ure. Daar wordt immers een geschrijf van Peter Rosegger, een soort van Renan-naäper, en evenals hij, rationalistische afbreker der godheid van Christus zoo druk gelezen dat, op een jaar tijd, 20.000 exemplaren werden verspreid. Om onze kinderen tegen den geloofdoodenden invloed van zulke schriften te beveiligen, een voorkomend middel: hen het Christusbeeld te laten schouwen dat P. Meschler uit den waarheidsteen met vaardige hand voor hen heeft gekapt.

Al te dikwijls is voor onze studenten de leer van het Evangelie niet het lichte juk dat Gods woord hun beloofde. Waarom? Misschien omdat men het godsdienstig gevoel der kinderen niet opwekt en alleen tot hun onontwikkeld verstand spreekt. Waarom niet tevens het gemoed geschokt, de liefde tot den godsdienst ontstoken, en ontvlamd de katholieke fierheid? Hoe kan dit echter indien men de zedeleer afgetrokken voordraagt, en den levenden Christus wegpraat, die begeesterend tot de kleinen trad? — «Men gaat tot Jezus door de deugd» meenen velen. — «Men komt tot de deugd door Jezus, oordeelt beter P. Meschler, en deze weg is korter en zekerder en gemakkelijker. P. Meschler is er in geslaagd dien beteren weg aan te toonen.

Evenals in zijne *Betrachtungen*, waarvan *Der göttliche Heiland* een omwerking is, heeft schrijver elk mysterie in verband gebracht met het heele leven van Christus, de geheimenis juist gevat in korte, nauwkeurige trekken, aan den tijd herinnerd, de plaats geschetst, de deelnemende personen, in kiesche kleurenpracht, sprekend en levend opgeroepen. Van alles is Christus het middenpunt Uit hem vloeit, naar gelang dat hij spreekt, handelt of lijdt, heel onze godsdienst: geloofs- en zedeleer, de kerk, het christelijk leven. Zijn goddelijke persoon staat in 't helste licht, dat godsvrucht en wetenschap scheppen kunnen, zonder critisch betoog, zonder diepgeleerde noten aan den voet der bladzijden. Behalve dat kinderen zich met geen noten inlaten, zijn noch tekstdiscussiën noch woordentwisten voor hen geschikt. Geleerdheid is wel aanwezig, maar ze verbergt zich en 't is alsof Christus alles verlichtte.

— «Die Predigt fällt also hier fort» bemerkt de Inleiding. Wat blijde verrassing [voor den jongen lezer! — «Wir überlassen sie der Zugkraft des Ideals selbst. Lassen wir es ungestört auf unsern Verstand und auf unser Herz wirken, der Segen dieser ergreifendsten aller Predigten wird nicht ausbleiben.» Of wij P. Meschler nogmaals gelijk geven! — «*Komm und sieh*, das ist alles, was von dem gütigen Leser verlangt wird.»

Wat een lief, leerrijk boek!

— «Qu'il aille àn Bourdaloue il y apprendra sa religion», zei Mme de Sévigné. Leest Meschler, spreken wij onze jeugd toe, hij zal u onzen beminnelijken Verlosser leeren kennen en tegelijk onzen heiligen godsdienst.

Leuven. A. TAELMAN. S. J.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Sociale Studiën, Serie II, No. 2. Onge-

vallenverzekering; eene inleiding tot de studie van wetten betreffende de schadevergoeding aan werklieden ter zake van bedrijfsongevallen, in het bijzonder tot de studie van de Nederlandsche wet, door MR. H. J. W. PELSTER. Futura, Leiden, 1906. 56 blz.

Deschrijver van bovengenoemd werkje heeft zijn doel, een inleiding te geven tot de studie van de wetten betreffende ongevallenverzekering, naar mijn inzien wel bereikt. Hij geeft een duidelijk en zakelijk overzicht van de verschillende wijzen van verzekering, zooals die theoretisch mogelijk zijn en ook in practijk worden gebracht. Alleen aan het feitelijk bestaande of mogelijke wordt aandacht geschonken; met critiek laat de schrijver zich slechts in, voor zoover dit noodig is voor een goed begrip der zaak.

Het boekje is zeer populair geschreven en munt vooral uit door systematische behandeling der stof. In de eerste hoofdstukken vinden we een theoretische uiteenzetting van regelingen der ongevallenverzekering: 1° de werkgever is verplicht den werkman de schade uit een bedrijfsongeval zelf te vergoeden. 2° de werkgever moet op eigen kosten zijn werklieden verzekeren bij een verzekeringsinstelling zijner keuze. 3° de werklieden zijn van rechtswege verzekerd bij een staatsverzekeringsinstelling. Aan het slot van het boekje toont een overzicht van een twaalftal wetgevingen ons, dat het voorgaande niet is «graue Theorie».

Als ik ten slotte een enkele aanmerking màg maken, dan is het deze, dat de woordenkeus niet altijd even gelukkig is geweest, waardoor de lectuur niet vergemakkelijkt wordt. Vooral het opschrift van hoofdstuk I is wel geschikt om iemand van het doorlezen terug te houden. De lezer oordeele: *Het minste en het meeste, dat een wetgever doen kan, en wat een wetgever doen kan, als hij meer wil doen dan het minste en minder dan het meeste.* Intusschen, wie deze moeilijkheid overwonnen — en zoo heel erg groot is ze niet — en het boek ten einde toe gelezen heeft, zal daarover geen spijt gevoelen.

MR. H. TH. HOLTHAUS.

AARDRIJKSKUNDE.

A. HETTNER: **Das Europäische Russland.** Eine Studie zur Geographie des Menschen. Leipzig, 1905. 4 mk. Scherpzinnige, grondige studie over land en volk van Rusland. (O. Schlüter) Peterm. Mitth. 1906 literaturb. 473.

Het werk is een verbeterde editie van vroeger verschenen opstellen (Geograph. Zeitschrift 1904. p. 481—506, 537—569, 600—626, 666—691). Deze artikelen zijn uiterst leerrijk voor geografen, vooral voor hen, die studie maken van anthropogeographie. Met de opgave der beste litteratuur vindt men er een meesterlijke behandeling van den aard des lands met zijn orographie, kust- en bodemgesteldheid, klimaat, flora en fauna, alles uit anthropogeographisch oogpunt beschouwd. Het volk der Russen in zijn geschiedenis en uitbreiding, ook in den innerlijken voortgang zijner beschaving, wordt grondig besproken en de aandachtige lezer vindt er een bron van heldere inzichten over dat zoo wonderlijk saamgestelde volkeren-rijk, waar zooveel stammen en godsdiensten vereenigd zijn. De studie dezer artikelen bood ons veel genot en we kunnen het boek, waarin ze thans, met kaartjes en nieuwe opgaven verrijkt, worden uitgegeven, aan allen aanbevelen. ERN. V. M.

COMMANDANT E. LENFANT: **La Grande route du Tchad.** Mission de la Société de Géographie. Paris, 1905, 12 frs.

Onderhoudend geschreven reisverhaal

der Fransche expeditie, uitgezonden om een beteren weg te zoeken naar het Tsaad-meer. De reis ging van de Binoewé langs de rijke landstreek der Fellata, door de moerassen van Moesgoe, door het zoogenaamd gebroken land en rondom het meer zelf, dwars door het uitgedroogde gedeelte. Voor geografen biedt het veel lezenswaards (het werk komt overeen met dat van Alis: «A la conquête du Tchad). Voor onze jongens zijn de illustraties niet zedig genoeg.

ERN. V. M.

NATUURWETENSCHAP.

Die radioaktiven Substanzen und die Theorie des Atomzerfalles. Von DR. PAUL GRUNER. (Bern. Verlag von A. Francke, 1906. M. 1.60).

De litteratuur betrekking hebbende op radium, radiumaktiviteit, radiumstralen enz. mag enorm genoemd worden, en elke poging om die litteratuur voor een of ander onderdeel van de wetenschap der radioaktieve stoffen tot een overzienbaar geheel te verwerken, moet geprezen worden.

Het niet onverdienstelijke resultaat van een dergelijke poging is door Dr. Paul Gruner in het bovenaangekondigde werkje neergelegd. De schrijver had vooral op het oog, voor den aandachtigen lezer het uiteenvallen van de atomen in minder samengestelde deeltjes aannemelijk te maken. Dit uiteenvallen was tot voor korten tijd een onmogelijkheid volgens de opvatting der atomisten; volgens hen is een atoom een physisch ondeelbaar individu, afgezien hiervan of datgene wat wij op dit oogenblik voor een atoom houden, werkelijk een atoom is.

De ontdekking van de radioaktiviteit heeft er toe geleid, de atomen der chemici te beschouwen als te zijn samengesteld. Die atomen kunnen iets afgeven, zoodanig dat wat afgegeven wordt en wat overblijft, in eigenschappen zoowel onderling als met de oorspronkelijke stof verschilt.

Datgene wat afgegeven wordt, zijn de z.g.n. electronen, onderling gelijke individuën, die duizenden malen kleiner zijn dan wat tot nu toe voor een atoom gehouden werd; datgene wat overblijft zou een atoom zijn van een element met geringer atoomgewicht.

In hoeverre dit proces herhaald kan worden tot er van het oorspronkelijk atoom niets meer over is, is vooralsnog niet uit te maken.

Al wie weten wil welke de tegenwoordige stand van het vraagstuk is, tot welke resultaten men is gekomen, en in welke richting de onderzoekingen worden voortgezet, kan in het boekje van Gruner vinden wat hij zoekt. Vraagt hij tevens hoe die resultaten werden verkregen, dan krijgt hij slechts in zooverre antwoord, dat hem in het werkje voldoende litteratuur wordt opgegeven voor verdere studie.

Nijmegen. DR. J. KRAMERS, S. J.

CHARLES J. CHAMBERLAIN, A. M. PH. D.: **Methods in Plant Histology.** Chicago. The University of Chicago Press. 1905. $ 2.25. blz. X. 262. Fig. 88 waaronder 10 photomicrographieën.

Ziehier een handleiding bij het microscopisch onderzoek der planten, harer organen, weefsels, cellen, enz; een cursus in de histologische techniek, maar gegeven door een Amerikaansch hoogleeraar, aan een Amerikaansche hoogeschool.

Voor vakmannen en belangstellenden al reden genoeg, om het boek aan te schaffen, want is het over 't algemeen raadzaam, voeling te houden met het onderwijs aan verschillende universiteiten, dan moet het zeker nuttig wezen, een Amerikaansch hoogleeraar in zijn laboratorium of leszaal bezig te zien.

Wat in dit boek zoo al te vinden is? Men weet, hoeveel bewerkingen, maar vooral hoeveel moed en taai geduld en hoeveel gestrengheid jegens zich zelf er vereischt wordt, voordat een organisme geschikt is, om met vrucht door den microtoom tot de bekende, uiterst fijne schijfjes der preparaten te worden versneden. 't Komt er immers op aan, het levensproces plotseling af te breken en het orgaan ofschoon gestorven, toch in den toestand des levens te bewaren door alle verdere behandelingen heen.

Het merken der microscopisch kleine deeltjes niet met ééne maar met onderscheidene kleuren, eischt niet minder kennis en oefening, want volstrekt niet elke kleurstof is geschikt voor elk organisch weefsel. Nu eens blijkt de eene dan de andere methode de voorkeur te verdienen.

Daarom worden verschillende methodes beschreven en toegepast, als daar zijn de glycerine-, de terpentijn-, de paraffine-, de celloidinemethode en andere, terwijl voor- en nadeel te gelegener plaatse aan 't licht komen.

Verschillende hoofdstukken verschenen als afzonderlijke artikels reeds vroeger in het «Journal of Applied Microscopy», en ten tweeden male, maar omgewerkt en uitgebreid, in een afzonderlijk boekdeel, dat voor 't eerst uitkwam in 1901 en reeds in 't vorig jaar een tweede uitgaaf beleefde.

Dat deze uitgaaf op de hoogte van den tijd is, behoeft nauwelijks vermeld. Van een Amerikaansch hoogleeraar verwacht men niet anders. Zij behandelt in de eerste 113 blz. het fixeeren, verharden, uitwasschen, kleuren, inbedden, snijden en verdere behandelingen der te onderzoeken voorwerpen. Ondertusschen komt ook het grovere werk ter sprake: hoe men minder duurzame preparaten maakt, hoe men met handmicrotoom of zelfs met een scheermes alleen, fijne schijfjes kan snijden, hoe men omtrent bestanddeelen der organen gemakkelijk chemische proeven kan doen, enz.

Wat van dit alles te zeggen? Ik kan mij voorstellen, dat voor een *practicum* aan de universiteit de ééne hoogleeraar deze, de andere gene wegen als het kortst en het meest doelmatig aanprijst. Mij dunkt evenwel, dat Chamberlain's practische wenken alle aanbeveling verdienen.

In het tweede gedeelte vindt men de verschillende manieren om goede preparaten te maken, *nogmaals* toegepast op individuën uit alle *groepen* van het plantenrijk, van de slijm- en splijtzwammen af tot de zaadplanten toe. Aldus wordt den leerling een duidelijk voorbeeld gegeven, om al aanstonds, hetzij voor eigen studie, hetzij voor inrichtingen van onderwijs, een compleete systematische collectie preparaten van alle planten*groepen* aan te leggen. De ondertusschen opgedane ervaring zal rijkelijk volstaan, om daarna, zonder hulp, de collectie ook over andere planten*soorten* uit te breiden.

Mijn besluit is: Nieuwe ontdekkingen of stoute hypothesen zoeke men in dit boek niet. 't Is slechts een handleiding, maar eene, die m. i. aanbeveling verdient om haar vele nuttige wenken. Zelfs tot in het zoeken en verzamelen en gereed houden van levend materiaal voor het laboratorium toont zich de practische zin van den Amerikaan.

Maastricht. A. HAANS S. J.

LETTERKUNDE.

ANNIE SALOMONS : **Verzen.** (Bussum, Van Dishoeck, 1905) ingenaaid 1.75 gld. gebonden 2.50 gld.

Wie met een enkel woord dezen bundel zou willen merken, hij zette er boven wat Annie Salomons als opschrift van één harer verzen gaf: πόθος. Door bijna

al deze regels deint dat vage begeren en hartstochtelijk verlangen; er is mee uitgesproken het beste kunnen dezer dichteresse, — hare zwakheid óok. In dit boeksken met zijn teeren omslag staan verzen van weeken liefdeweemoed naast fellen ongetemden hartstocht. O zeker, uit hier-en-daar 'n onvoldragenheid, uit een onbeholpenheid soms, die de mooie visie komt storen, proeft men de jònge dichter, wier poëtiek nog niet in allen deele is volgroeid: zoo doen in *Lente-emootsies* II – met I trouwens behoort 't tot de zwakste uit dezen bundel – laf en flauw:

«Ik denk nu alleen nog maar aan het [verleden, —
Aan 't vorige jaar.... en nog langer [terug» — 1),

maar een eerste uitgaaf mag men zulke regelen ontschuldigen. Vaak licht er door de verzen een glans van fijne dichterziening of verscherpen de klanken tot bewust aanvoelen de gedachte. Let eens op dit uit *Grot van Han*:

«Lang was de weg door diepe don- [kerheid
In 't bloedend licht van toortsen, en [dof-stil
Viel soms een druppel op m'n angst- [gezicht» 2)

op het teekenachtige in *Verlangen* I:

Alle dingen in de kamer
Staan om me te verlangen,
De bleeke najaarslucht is
Op den spiegel uitgehangen 3).

Luister naar het sonore rytme in *Geluks-angst*:

Laat ons nu, lief, onze hoofden om- [hullen,
En luid der fluiten geklank ons om- [schallen,... 4)

1) pag. 59; I op pag. 58.
2) pag. 48.
3) pag. 66.
4) pag. 10.

of naar dit eenvoudige uit *Sterren* met het vleiend stemmebeweeg in de laatste regels:

Aan hoogen hemel stralen stil de sterren
En kijken op de donkre aarde neer;
De sterren zijn zoo rein als kinderoogen
En als een kinderhart zoo wonder-teer.

Ze zien niets van de aarde, want 't is [donker,
Ze fluistren zachtjes sprookjes naar [*omlaag*,
En moeë menschen, die te slapen liggen
Hooren die woorden in hun slaap, heel [*vaag*. — 1)

Maar het liefst is mij de dichteresse, waar zij haar vollen hartstocht doet klagen en sidderen in haar verzenval. Zij treft er — naast sommige, waar den derden persoon in haar aksent iets gewilds en onwaars lijkt — eenige van huiverende echtheid. Als 'n enkele proeve haal ik hier àan het slot van *Verlangen* 2) met het jachtende, niet-tot-rust-komende van den laatsten regel:

Maar ik kân m'n trots niet meer hoog- [houden
Als 'n schild — ik verlang, ik ver- [lang....
En het nacht-zwart, het starre, fel- [koude
Maakt m'n heet-brandend leven zoo [bang —
En m'n lippen zijn droog door 't [ontberen
Van 'n zoen — al zoo lang — al zoo [lang.... 3)

Daarentegen voelt men Annie Salomons' zwakheid in wat men zou kunnen noemen de godsdienstige verzen van dezen bundel. Is het haar πόθος niet, die de gewijde aandacht kleurt met

1) pag. 20.
2) pag. 112.
3) cfr. ook pag. 70: *Lokkende Vreugden*.

vreemde tint? die haar zeggen doet van Maria:

«En toch ligt om haar mond een
[droeve trek
En weemoed in haar oogen, alsof haar
Iets liefs ontbrak, alsof een groot
[verlang
Haar knaagde nacht en dag in 't
[blanke hart.» [1])

Alleen in de zwaar-en-weemoedige klanken van *Allerzielen* hervinden we de dichteresse weer:

«En lange stoeten van zwarte vrouwen
Gaan langs de graven en weenen,
[weenen....
De lange sluiers van zware rouwe
Schuren jammrend-schril op de
[kille steenen;
Veel lange stoeten van doode
[droomen
Gaan spokig-zacht langs m'n oogen
[heene;
De blaren vallen van bruine boomen,
Mist hangt op aarde te weenen,
[weenen.... [2])

Juist de eigen stemming van de dichteresse, aanpassend aan de droeve melankolie van dien dag, maakte dit stemmingsbeeld zoo mooi.

En het zijn verzen als deze, en àndere van haar goede, die van de jonge dichteresse veel doen hopen. Of zij ooït de hooge sfeer bereiken zal van het in-alles-dichter-zijn?.... Toch is van haar talent nog rijke opbloeiing te verwachten, wanneer zij, behalve haar klassieke en moderne vorming, in zich zal hebben opgenomen de naïeve teerheid der middeleeuwsche primitieven en het mergen-pit van onze krachtigste zeventiend'-eeuwers.

Leiden, 1906. H. VAN DER VELDEN.

1) In *Mariabeeld* pag. 14. cfr. ook *Madonnabeeldjes* pag. 7; *De vrome Zusters* pag. 16; *Aan Maria* pag. 19.

2) pag. 44.

DR. J. ALEIDA NIJLAND. **Jacques Perk.** Een studie.

De schrijver beschouwt onzen vroeg ontslapen Sonnettendichter hoofdzakelijk in verband met zijn Mathilde en wijst hem in de evolutie van de poëzie der Schoonheidsverheerlijking een eereplaats aan na Plato, Dante, Petrarca en Shelley.

«Overtuigd, dat dieper studie van dit onderwerp mogelijk is» had Dr. Aleida Nijland alleen ten doel «Perks Mathilde in zijn *geheel* beter te doen begrijpen». 't Is dan ook meer dan een parafrase en vooral het inleidend gedeelte, over de ontwikkeling van den vrouwendienst en de Erosidee in de Dichtkunst, is belangrijk en mooi gesteld.

Wat daar op bldz. 8 staat over 't gezonde levensbewustzijn dat de trotsche Scholastiek langzaam maar zeker ondermijnen zal, kon wel eerst nog 's verklaard, en dan bewezen worden!...

Het derde gedeelte gaat over 't boek van Betsy Perk en wat het geeft over 't beter begrijpen der Mathilde-sonnetten. Wat Dr. Nijland daarover zegt — al heet zij 't om groote verdienste hartelijk welkom — dat zij 't graag «wat duidelijker» gezien had «scherper omlijnd», mag men voor menige bladzijde van haar studie herhalen; daar zij toch weet bij ervaring, dat over 't algemeen de Mathilde niet begrepen wordt» en daar deze studie gewijd is aan haar leerlingen mocht — wat tevergeefs gewenscht wordt, — deze toelichting wel zoo helder mogelijk zijn.

Dr. Nijland houdt zich niet aan de volgorde der Sonnetten zooals die in de 4e en 5e uitgave voorkomen en rangschikt ze naar eigen zienswijze in nota's aan den voet der bladzijden uiteengezet: over het al of niet wenschelijke dezer verandering zal men bij gelegenheid kunnen verschillen van meening; deze wijziging bevordert de studie in duidelijkheid zeker niet.

De enkele bladzijden over Iris zijn een omschrijving, die het op enkele plaatsen duistere gedicht niet duidelijker maakt.

«Hij blijft ons in heilige gedachtenis!» Zoo sluit deze Studie over den jongen Poeët, waaraan wij niet dan met weemoed denken kunnen, betreurend dat hem niet langer levenstijd geschonken was, waarin zijn groot talent al de vruchten had kunnen schenken, die zijn lente beloofde, betreurende ook, dat de wijdsche koepel zijner woordkunst niet werd opgetrokken op de grondvesten van 't eenig ware geloof.

Hij blijft ons in droevige gedachtenis.

FELIX RUTTEN.

OLGERD VAN BRUNEGG. **Der Kantor von Streufdorf.** E. Pierson. Dresden.

Een «epische Dichtung in 15 Gesängen, 212 bladzijden «allen Freunden vaterländischer Dichtung warm empfohlen."

Zoo'n heldendicht lijkt iets vreemds in 1906, en om zijn werk te verdedigen stuurt de dichter een lied vooruit «an meine Zeit!» waarin de eeuw verweten krijgt dat ze een «Circe» is die «Zeit der tollsten Lust»....

Dir will ich brengen jetzt aus voller [Brust
Ein lied.... Doch dir, Blasierten, klingt [nicht fein
Ein Singsang mehr von Taten hehr [und rein».

't Omvangrijk werk «ein Stein zum Völker-Schlachtdenkmal» verhaalt de geschiedenis van den kantor, die gehuwd voor 't uitbreken van den oorlog, den veldslag van Jena meemaakt en ooggetuige is van den brand van Moskou, waarna hij zich aansluit bij de vrijheidsbeweging, gewond wordt te Leipzig in de Volkenschlacht en in den laatsten zang herstellend, met de zijnen Kerstmis viert.

Er is iets in wat aan Herman en Dorothea denken doet, doch vorm noch voorstelling is klassiek; de opvatting van 't geheel is die van den soldatendichter Körner, waaraan motto's ontleend werden, maar de vorm, nieuwer dan de Romantische geest vermoeden laat, is met haar vrij-bewegende «Langzeilen» en korte zinnen, wel van dezen tijd, met den holder-de-bolder in de strijd- en gewoelbeschrijvingen, die den indruk der werkelijkheid weergeeft.

De Duitsche vaderlanders zullen er blij om zijn, vooral wanneer op Napoleon wordt gehakt, — en wie niet slaafs de mode volgend, uitsluitend met lieriek dweept, zal dit nieuwe — hoe oud 't ook geworden schijnt — als iets goedgedaans begroeten; de meeste, mogen we vreezen zal de lengte afschrikken, al loopen de verzen vlug en vol leven; en ons vreemden niet minder 't enthousiasme voor 't «grosse Vaterland.«

FELIX RUTTEN.

TOONEEL.

Groote Geesten, oorspronkelijk tooneelspel in vier bedrijven door NELLY HOEKSTRA-KAPTEIJN. Prijs f 0,90. J. Bakker, Drieborg.

Men ga heen en neme (dat is immers de geheiligde formule van een beproefd kookboek) zeven heeren en vijf dames, één tooneel zonder aanmatiging van veel requisiten, den tekst van dit boekje, een publiek, dat gewoon aan rederijkersvoorstellingen, er niet op ziet een onwaarschijnlijkheid meer of minder te slikken, en de verslagen in de provinciekranten zullen zeker van warm succes, smakelijk gelach en algemeene voldaanheid gewagen.

Want dit moet men het hier aangekondigd tooneelspel ter eere nageven,

het verheft zich in niets boven die vele stukken waaraan liefhebberij-gezelschappen hun kracht beproeven. Het zelfde eenvoudige geval, dezelfde onbeduidende dialoog, dezelfde karakterteekening, — de bokken hier, de schapen daar, — dezelfde onwaarschijnlijkheden, dezelfde degelijkheid, behoudens die heele kleine concessie aan de plaatselijke *roué's* waar meneer van Reeder erg ongemotiveerd aan den rol blijkt te zijn, moraal met lepels, en een slot waarbij alles te recht komt. De onhebbelijke tante wordt zelfs naar Amerika geëxpedieerd. Als iets buitengewoons valt te vermelden: de vele drukfouten, de grappige scène, waar de voorvechtster van vrouwenkiesrecht, meenende een vurig bewonderd dichter voor zich te hebben, haar zieleverlangens meedeelt aan een snijder, en dan ook nog, de potsierlijke wijze, waarop de menschen zich uitdrukken, niet bij 't offreeren van port, wat ze druk en veel doen, maar als het meenens gaat worden en het er begint te spannen. Zoo weet Emma een verliefde jonge dame, een geëmancipeerde jonge dame die van kunst houdt, als de dichter van Eshoven in de groote liefdesscène haar een engel noemt en verklaart door één blik harer oogen in, nu ja, in kennelijken staat gebracht te worden, niets beters en verheveners te antwoorden, dan: «O, je kunt het zoo mooi alles zeggen, Emile, 'k kan het zoo merken aan je woordenkeus, aan alles dat je dichter zijt.... inspireer ik je heusch ?»

Maar nog meer te bewonderen dan dit geniaal trekje, is de manier waarop de schrijfster haar eigen positie redt. *Groote Geesten* moet je weten is een stuk tegen de geëmancipeerde dames, tegen vrouwen die haar eigen huis verwaarloozen terwille van allerlei bouwvallige luchtkasteelen; en als er dan een schrijfster van tooneelstukken opgevoerd wordt, die haar huishouding overlaat aan een soort rederijkster, en haar man in de noodzakelijkheid brengt om bij 't bezoek van een vriend zelf den stofdoek te hanteeren, dan begint men te vreezen dat mevrouw Hoekstra op een gegeven oogenblik zich zelf het zwaard van haar rechtvaardig oordeel in de borst zal ploffen, en zich eigenhandig executeeren op het schavot der publieke opinie. Maar 't neemt zoo'n vaart niet! Met echt vrouwelijke handigheid geeft ze eerst de tooneelvereeniging van Oosthuizen, waaraan 't stuk is opgedragen, een paar wenken, hoe ze een auteur te huldigen hebben, met gejuich, bloemen en een fijn souper (of is 't misschien een dankbare herinnering), en dan keert ze den steven, met een prachtigen zwaai; de gevierde Mevrouw de Bruin bekeert zich, bakt biefstukjes voor haar lang verwaarloosden man, en verklaart »kijk ik heb in de laatste dagen over »heel veel nagedacht, en ik ben tot de »slotsom gekomen, dat al heeft een vrouw »nog zooveel lust en aanleg of talent »zooals je 't noemen wilt, dat ze als »getrouwde vrouw verplichtingen heeft, »tegenover haar man en 't huishouden, »dat ze dan eerst mag schrijven, als »haar huishoudelijke plichten zijn af»geloopen».

Of ze dan niet meer schrijven zal?

»....denk u dat ik dat opgeef, maar »ik ben van plan me iederen dag 'n »paar uur aan 't huishouden te wijden »dan schiet er nog tijd genoeg over »voor me liefhebberij, de letterkunde, »ik ga er met hart en ziel in op».

Jammer dat er geen middel wordt aangegeven om de vrouwenkiesrechtvoorvechtster — wat 'n woord, — tot betere gevoelens te brengen; die Bertha schuierde toch wel de kleeren van haar broer, hoe groote geest zij zich voelde; dan was het heele vrouwenvraagstuk opgelost geweest.

J. M. J. KNAAPEN.

ROMANS EN NOVELLEN.

Gouden Ketenen. Oorspronkelijke roman door PRINSES ELSA. Prinses Elsa Serie, deel I. 2e Goedkoope uitgave. Slothouwer, Amersfoort.

Prinses Elsa houdt van prinsen, dat is te begrijpen; en van prinsessen, dat is ook te begrijpen. Maar hare Koninklijke Hoogheid schijnt te veronderstellen, dat geen vertelling de moeite van het aanhooren waard kan zijn, als ze niet handelt over koningskinderen. Dat is niet meer zoo.

We vinden tegenwoordig het leven van gewone menschen, van kruideniers en boeren en eerzame huismoeders ook wel belangrijk. Ja zelfs kunnen wij, die minder dan Prinses Elsa bekend zijn met hofetiketten en het huiselijk leven van koningen en prinsen, en niet zoo thuis als zij in de diplomatie, wij kunnen de geschiedenis van een of anderen bakker of kantoormensch beter volgen en hun leven beter begrijpen, dan wanneer het ons telkens gaat duizelen van de maar half begrepene titels, van nooit geziene weelde, van paleizen en hofdames. De prinses praat er wel gewoon over, maar we worden toch niet intiem met die koningen en prinsen.

Gouden Ketenen is ook weer zoo'n vorstelijke geschiedenis. Eén extra-slechte prinses uitgezonderd, zijn alle leden van het koninklijk huis extra-goed. Een vermoedelijke kroonprins raakt verliefd op een hofdame, waarmee hij niet trouwen mag. Een paar schurken brengen verwikkelingen in die liefdesgeschiedenis. Eenige buitengewoon deugdzame helden en heldinnen helpen mee aan een goede oplossing. Die eindoplossing bestaat hierin, dat de koning den prins op 'n goeden middag zijn recht van opvolging ontneemt. De prins was met dit besluit erg in zijn schik en ging direct trouwen.

Prinses Elsa is wel in staat een geschiedenisje uit te denken waardoor de zenuwen van kinderen van streek kunnen raken. (*Gouden Ketenen* bevat o. a. vier sluipmoorden en één zelfmoord). Maar zoo'n geschiedenis moest alleen verteld niet opgeschreven worden.

Als het gedrukt voor je ligt, heb je te veel tijd om de stukken afzonderlijk te bekijken.

Het Hollandsch is zeer slecht, slecht van zinsbouw, slecht van woordkeus, vol van rhetoriek, geschreven zonder gedacht te zijn.

Een gevolg van dit laatste is, dat je herhaaldelijk allerlei koddigheden tegen komt.

Als 'n mensch kwaad wordt, vertelt Elsa van hem „dat hij een wolk op zijn voorhoofd krijgt" (bv. blz. 6 en nog 75 keer).

Zeer dikwijls is er sprake van een «scheidsmuur tusschen twee harten». Op andere plaatsen — hoe dikwijls weet ik niet — is een «kloof» tusschen twee dito's. Een jong meisje verklaart zelfs kans te zien een afgrond tusschen haar en haar vrijer te delven, waar ik natuurlijk niets van geloof. Diezelfde jonge dame laat ergens een reuzedeel van haar hart achter. We lezen van «geliefkoosd reukwater»; wie gaat er nu toch in 's hemelsnaam water zitten liefkozen?

Een blinde generaal vraagt vergunning aan den koning zijn zoon te mogen zien, en zegt ook tegen zijn vrouw: «Ik wil hem nog eene laatste maal op aarde terugzien».

Nog enkele monstertjes van zinsbouw:

«Maar zoo hij haar niet tijdig genoeg begrepen had om te ontwijken, zij had zich voor hem geworpen, en wankelde thans, waar hij haar met zijn arm ondersteunde».

Uit de geschiedenis blijkt, dat dit Koeterwaalsch aldus in het Nederlandsch moet vertaald worden: «Omdat ze zag,

dat hij haar niet tijdig genoeg begrepen had, om (het schot) te kunnen ontwijken, wierp zij zich voor hem, en toen zij wankelde, ondersteunde hij haar met zijn arm.

Vooral in het begin van het boek — als de schrijfster wat moe is geworden komt er wat meer kalmte — is de stijl soms uitgelaten dwaas:

«Doch niemand raadde het gevoel, dat in hun hart was *ontkiemd*, niemand dacht er aan hun een *reddingboei* toe te werpen, en zij waren zoo jong dat zij den *giftigen beker* toelachten, die hen dooden zou. Toen zij de oogen openden voor den *afgrond*, die zich aan hun voeten toonde, was het te laat».

Op het titelblad staat: «Oorspronkelijke roman». In deze tweede uitgave schijnt de roman niet veel van zijn oorspronkelijkheid verloren te hebben.

Is dit boek aan te bevelen? Als iemand van plan was anders zijn tijd te besteden met kwaad te doen, dan wel. De schrijfster is geloovig, spreekt met eerbied over God, lijdt alleen aan een idée fixe, dat alle kwaad in dit leven gestraft wordt.

Gevaarlijk voor de zeden (in den zin van het zesde en negende gebod dat woord genomen) is het boek niet.

Over den zelfmoord spreekt ze wel lichtzinnig en laat wel één van haar deugdzame helden die zonde bedrijven, maar dit was noodig om een «ontknooping» te krijgen, nadat ze zich in haar geschiedenis hopeloos vast had gewoeld. Door den braven Koning laat ze dit feit veroordeelen om zich zelf te zuiveren van de verdenking, het goed te keuren.

Het boek is driehonderd acht en veertig bladzijden groot. TH. KWAKMAN.

Hedwig's Dagboek door AXEL LUNDEGARD. Bewerkt door A. MODDERMAN. H. Meulenhoff, Amsterdam.

Een boek kan, als literair kunstwerk in zich weinig waarde hebbend, toch de teekenen dragen van voortkomst uit den heerschenden, misschien zeer zegenrijk heerschenden, tijdgeest. Dan is het een verschijnsel, dat aandacht trekt, en die aandacht ook waard is, wel niet voor den bloei, maar voor de kennis van de richting der kunst.

Ook kan een boek grooter kunstwaarde hebben en toch minder aandacht trekken dan het zooevengenoemde, omdat het, in vroegere, nu niet meer actueele tijdsperiode passend, den huidigen strijd niet meestrijdt.

Van die tweede soort is Hedwig's dagboek.

Het is natuurlijk, een geheel, geen roman-geheel, maar een dagboek-geheel, een karakterteekening, maar losser van samenstel dan een roman zou gevorderd hebben, zelden nutteloos keuvelend, soms geestig. (Erg leelijk is die meermalen herhaalde vergelijking van haar papa met een bulldog). Niet onverdienstelijk werk.

En toch ben je Hedwig vergeten, zoodra je haar geschiedenis uitgelezen hebt.

Hoe komt dat? Omdat het boek niet aan de eischen voldoet, die de lezer nù aan literatuur stelt.

De schrijver heeft Hedwigs karakter willen ontleden, maar ontleedt niet fijn genoeg. De hedendaagsche literatuur geeft en doet ons ook vorderen dieper psychologische studies.

We leven in een lente. Nieuw leven verschijnt. Heele maatschappelijke klassen, die dor waren, komen uit en beloven mee te doen aan den bloei en de vruchtbaarheid der geesten. Voor Lundegard is het nog winter. Ook andere schrijvers van zijn Schiereiland vertellen ons wel, en met veel liefde, van de aartsvaderlijke zeden en eenvoud van de bewoners der tooverachtige hoeven aan de zee, en de meren, maar in die vertelling ligt gewoonlijk de bekoring van het sprookjesachtige, het onwezen-

lijke. De kennis van de groote strijdende wereld maakt voor hen dien vrede van de hoeven, hoe die vrede dan ook zijn moge, aantrekkelijk. Die bekoring ontbreekt in dit dagboek, omdat de beschreven toestanden door den schrijver (of schrijfster, dat weet ik niet) niet als iets in dezen tijd onbestaanbaar geacht's en sprookjesachtigs beschouwd zijn.

De belangstelling bij een vrouw voor ernstige zaken, het optreden van een socialist zijn dingen die hem vreemd en onwerkelijk schijnen, zoodat hij ze wel noemt, maar niet durft beschrijven. Dit geeft aan het boek iets onactueels.

Ook in het gemoedsleven is de lente gekomen. Ontelbaren zien hun godsdienstige overtuiging na, en wat dood is wordt uitgetrokken en weggeworpen, om op de plaats van het geloof iets anders te planten, wat meer lust aan hun leven zal geven. Duizenden geven allen godsdienst prijs. Maar ook zij, die, na nauwkeurige beschouwing, hun godsdienst zien leven en laten staan, stellen, niet tevreden met een verborgen en haast onvruchtbaar plantje, aan dien godsdienst hooger eischen, eischen die slechts gesteld en aangedrongen behoeven te worden, om op den duur in vervulling te gaan.

In dit boek is nog wat Christendom bewaard, maar dat Christendom is een uitgeleefd Protestantisme.

Er is geloof in God. Maar tot dien God wordt aldus gebeden:

«Gij eeuwige, algoede, rechtvaardige God, leid mij voort, raad mij, steun mij! Ik weet niet waar Gij zijt — misschien rust Gij in majestueuze kalmte ver buiten het bereik van mijn gebed, boven de duizenden hemellichamen in de oneindige ruimte — maar dringt mijn zucht tot u door, help mij dan.»

In plaats van de goddelijke Voorzienigheid komt 'n anderen keer een noodlot met in den mensch een slaafschen wil, die volkomen machteloos is tegen den hartstocht.

De godsdienstigheid bestaat in het Zondags stipt naar de kerk gaan; zelf bedwang legt ze niet op, echtbreuk doet ze niet als zware zonde beseffen, enz. Godsdienst is wat poëzie, die in het gewone leven niet te pas komt, en voor prozaïsche kennis op de loop gaat.

Wel treurig zulk een Christendom! En waardeloos voor het gemoedsleven. Geen oogenblik komt er eenige warmte uit.

In dit dagboek vertelt Hedwig de geschiedenis van haar liefde.

Ze leeft opgesloten in het huis van haar vader, die haar op deze wijze voor een ongewenscht huwelijk wil bewaren. En toch, ze zou zoo dolgraag een vrijer hebben! Ze is afgunstig op haar zuster Signe, die met haar vader in onmin leeft, omdat ze met een socialist is getrouwd; Signe is getrouwd, zij niet; en vrij, zij zit gevangen! Ze maakte kennis met Jöns den zoon van den Commissaris van politie, en met Simon, den zoon van den dominee, zelf student of kandidaat. Ze verlieft zich op beiden, de eenige mannen met wie ze in aanraking komt, en kan maar niet uitmaken wie van beide de mooiste is. Ze «wordt verteerd van verlangen om een man in liefde toe te behooren." Ze wordt zóó dwaas dat ze ten laatste zelf begrijpt, wat haar scheelt: «Een medisch boek heb ik over die Symptomen geraadpleegd, de ziekte wordt hysterie of ook wel moederkwaal genoemd.»

Karel Hegraeus, buitengewoon jachtopzichter komt voor eenige maanden in huis, en wordt natuurlijk voor haar een object van bespiegelingen en verlangens. Vader vindt het een goede partij. Het komt tot een huwelijk. Alleen bij hem is ware liefde, bij haar slechts vriendschap. Een socialist komt aan huis, zij bemint hem. Karel verdrinkt zich. De socialist, een half gare dweeper, gaat

plotseling weg. Het was hem geen ernst geweest.

Hieruit blijkt wel, dat dit boek, al is het niet onzedelijk, toch geen lectuur voor kinderen is.

TH. KWAKMAN PR.

Tom en ik door JOHANNA VAN WOUDE (Mevr. van Mermeskerken—Junius.) Vijfde druk, Haarlem. Vincent Loosjes, f 0.90.

Tom loopt, op het prentje van het titelblad, achter een graanveld naar het hek toe. *Ik* staat in het open hek hem af te wachten. Die twee moeten dus elkaar zien te krijgen.

Vijfde druk. Verdacht! Verdacht! Het zal wel weer een zoogenaamd «populaire» boek wezen. Een waarachtig kunstwerk in ons vaderlandje vijf maal gedrukt?!

Het begint zoo:

«Hoe zal ik het ooit kunnen vergeten: het goudgeel van het overrijpe graan, de roode klaprozen, de sneeuwwitte windekelken, het fladderen van kleurige vlinders, de warmte der namiddagzon! En te midden van dat alles, leunende over het klaphek dat Lindenhof scheidt van de korenvelden, er achter gelegen, een jong meisje in lichtblauw gekleed, met welgevallen hare halfbloote ronde armen beschouwende en over het hek heen kijkende naar de punt van haar kleinen voet....

Dat meisje ben ik zelf.»

Wat raar, zoo'n objectiveering van haar eigen! en dan dat scheelzien naar die ronde armen en dien kleinen voet, en wat vreemd tegen een onbekenden lezer zoo maar in eens rhetorisch te beginnen: «hoe zal ik het ooit vergeten." Eigenlijk geloof ik, dat ze het al vergeten is: die natuurbeschrijving is zóó algemeen, zonder eenige bijzonderheid van die plaats, van dát graan, van die klaprozen, dat ik hetzelfde ook wel had kunnen zeggen, zonder ooit bij dat hek gestaan te hebben.

Vóórdat juffrouw Madelon (zoo heet «Ik») bij dat hek kwam, had ze een kwartiertje op haar vrijer zitten wachten in een koepeltje, dat achter in den tuin staat. Daar zat ze, zoo maar aan niemand, want ze was doodalleen, de geschiedenis van Tom te vertellen, geeft zelfs letterlijk een gesprek weer, vroeger met haar tante gehouden, waarin ze gehoord had, hoe oud Tom was, en van wat degelijke ouders.

Ze is «doodelijk verliefd op hem, zóó verliefd als alleen een zeventienjarig meisje zijn kan, dat regelrecht van kostschool komt en voor het eerst na haar kloosterleven weer een heer ontmoet.» Zijn naam «Thomas» vindt ze afschuwelijk. «Mooi is hij (d. w. z. Tom zelf) niet, maar enz. enz.

Drie weken geleden hebben ze elkaar leeren kennen; die tijd is geweest: «een aaneenschakeling van die kleine zaligheden welke aan een verloving vooraf-gaan»; ze begrijpt maar niet, waarom hij haar nog niet gevraagd heeft.

Terwijl ze dit vertelt, net zooals iemand «ter zijde» hardop op het tooneel staat te denken, komt Tom aan: «Goeden avond». «Zijt gij het?» «Ja».

«Ik zou u gaarne iets vragen, zegt hij». «Ik ben hier gekomen, om u te zeggen, dat ik u lief heb.» «Ge hebt.... me daartoe eenig recht gegeven, Madelon.»

«Mijne (Madelon's) kleur wordt purper,» zegt ze — niet tegen Tom. —

Op Tom's vraag, of haar ziel in gelijksoortigen toestand is, «stamelt» ze «ja.»

Om kort te gaan. De afspraak is deze: «Ik — Tom — wil geen belofte. Niets mag u binden. Ge blijft vrij. Morgen komen uwe ouders. Wilt ge er met hen eens rustig over spreken?... Over drie dagen zal ik zelf komen en dan uwe en hunne beslissing vernemen.»

Tom is dus een verstandige jongen.

Voor een gewichtig contract neemt hij en geeft hij tijd om te denken. De redenen daarvoor zet hij ook nog in een speech uiteen.

Al keuvelend over het feit van de iefdesverklaring komen ze bij het hek: «Daar buigt hij» en gaat terug.

«*Ik* leg den rug mijner hand tegen mijne wangen, om er uit af te leiden of zij heel rood zijn geweest». Dat rood geeft toch niet af?

Zoo worden «Twee zielen, gloënde aaneengesmeed.»

Madelon heeft haar hart in rangen en rijen verdeeld. «Papa en mama — dat spreekt van zelf — hebben altijd mede (met haar zuster) de eerste plaatsen ingenomen in mijn hart, maar Adèle de allereerste.

Het is prettiger in dat hart vóór dan achter die papa en mama te zitten, want zij stelt ze ons voor als «een paar loome gedaanten.»

Papa schijnt wat opgefleurd door de zeereis, mama geeft haar den ouden loomen kus. Geen van beiden heeft bezwaren tegen het huwelijk, om dat Tom rijk is en ook een fatsoenlijk man. «Ik» gaat naar den Haag en praat daar door over Toms mannelijke degelijkheid, die boven alle schatting groot moet zijn, zóó groot, dat hij alleen op reis gaat, om in Denemarken, in de Vogezen en Engeland boter en kaas te zien bereiden, en nieuwmodische karntonnen en ketels, «waarin de kaas werd gekookt,» te bekijken, zóó degelijk, dat de aderen op zijn hoofd zwollen en hij een stoel omgooide van schrik, toen hij hoorde dat in de Haagsche wereld een misslag tegen de deugd spoediger vergeven wordt dan een misslag tegen de vormen.

Madelons familie, vooral Adèle, heeft het niet erg op Tom, omdat het een boer is. Daardoor wordt haar liefde voor hem pikant, ofschoon ze wel wat met hem verlegen is. Bij het bezoek van Tom in den Haag beginnen de karakters der beide gelieven al meer en meer uiteen te gaan: hij de degelijkheid in persoon, zij een lichtzinnig nufje.

Het dreigt zelfs «af» te raken, omdat Madelon de boersche portretten van Toms vader en moeder uit de zaal wil verwijderen. Maar Tom schrijft een degelijk briefje en Lon draait, na wat malle kunsten, weerbij, laat hem komen, «voelt zijn van water glinsterende baard tegen haar gloeiende wangen, maar het is alles zaligheid.»

Enfin, ze trouwen. Maar na het trouwen wordt het voortdurend duidelijker, dat ze niet bij elkaar hooren.

Ieder lezer zal verwachten, dat als de lijnen van die karakters worden doorgetrokken, ze, evenmin als de verlengde zijden van een driehoek, ooit bij elkaar kunnen komen.

Maar Johanna van Woude heeft zoo verbazend veel eerbied voor een degelijken echtgenoot, dat ze het ten slotte toch klaar speelt, die twee menschen samen volkomen gelukkig te maken.

Hoe ze dat klaar speelt? Ja, dat weet ik niet.

Verschillende, buiten hunne zielen omgaande omstandigheden brengen ze weer bijeen. Madelon begint afkeer te krijgen van de lichtzinnigheid van andere mannen, ze wordt moeder, en, vooral, Tom krijgt een ongeluk terwijl ze er bij is, en tengevolge van haar lichtzinnig gedrag.

Dan is alles klaar, en het boek eindigt met een hemel op aarde.

Dat is nu wel heel goed bedoeld door Johanna van Woude, en je krijgt ook veel respect voor haar moederlijke bezorgdheid met haar jeugdige lezeressen, maar een roman moet toch een roman blijven.

Het boek had in den *indicativus* moeten staan en alleen moeten toonen hoe het leven in werkelijkheid is; haar goedkeuring en afkeuring, haar liefde

en haat hadden zich toch niet kunnen versteken bij het beschrijven. Nu staat het in den *imperativus:* haar wil dringt ze op, maar het argumenteerend verhaal wordt verwrongen.

Toen Rembrandt zijn zoon met diens bruid portretteerde, zette hij zijn werk ook niet in den imperativus; hij heeft niet willen zeggen: o mannen, zoekt toch vrouwen, waarmee gij gelukkig kunt zijn; maar in den indicativus: zoo gelukkig zijn deze jongelui!

Johanna van Woude zegt in «Tom en ik» tot haar lezeressen: o meisjes, neemt toch degelijke mannen, al zijn ze ook wat minder galant. Ze had moeten zeggen: zóó gelukkig is het leven met een ernstig man, of: zóó ongelukkig met een *viveur*.

Godsdienstige of zedelijke bezwaren zijn er niet tegen het lezen van dit boek.

TH. KWAKMAN.

Ein Arzt der Seele. Roman von WILHELMINE VON HILLERN. Fünfte Auflage. Berlin. S. W. 11, Otto Janke.

Deze roman, waarvan de schrijfster, die in de Duitsche litteratuur geen onbekende is, vóór 38 jaren den eersten druk deed verschijnen, kon in het licht der hedendaagsche tijdsomstandigheden voor een tendenzroman tegen de vrouwenemancipatie gehouden worden. Toch verzekert ons de schrijfster in haar voorwoord, dat ze dit volstrekt niet heeft bedoeld. Integendeel, zij juicht deze emancipatie met warmte toe. Maar indien het boek dan toch afstand en verzaking van die tegenwoordig zoo ver gevorderde emancipatie predikt, is het dan geen Anachronisme? vraagt de schrijfster, en zij antwoordt: «Ja, het is verouderd, en toch durf ik het opnieuw uitgeven, want één waarheid bevat het toch, die eeuwig nieuw blijft: Wij (vrouwen) mogen het zoo ver brengen als wij willen, ja tot aan de sterren, de hoogste taak der vrouw is, te beminnen en gelukkig te maken.» Ziedaar tegen wat voor een emancipatie zij niet gekant is. Tevens is dit de hoofdgedachte, de korte inhoud van den roman.

Ernestine von Hartwich wordt door de omstandigheden er toe gebracht, zich onder leiding van haar geleerden, doch valschen oom Leuthold Gleissert op de exacte wetenschappen toe te leggen. Haar doel is, haar geslacht, de vrouwen, op te heffen uit de geestesslavernij, waarin het nog verzonken ligt, en de wereld te toonen, dat een vrouw niet in geestesontwikkeling bij den man achter staat, dat zij hem bij gevolg in de wetenschap niet ondergeschikt behoeft te zijn, en een ondergeschiktheid, de vrouw onwaardig ziet zij ook in elk huwelijk, waarbij de wet geldt: «En hij zal uw heer zijn.» Zij brengt het werkelijk ver op wetenschappelijk gebied, maar vervreemdt zich hoe langer hoe meer van de wereld en maakt zich voor iedereen totaal onmogelijk. Dit juist beoogt haar gewetenlooze oom, die, volgens het testament haars vaders, haar erfgenaam zal zijn, indien ze ongehuwd sterft. Eindelijk, als zij, ten gevolge van haar te groote inspanning, ziek is naar lichaam en naar geest, komt de «Arzt der Seele», Johannes Möllner, die tien jaar ouder is dan zij, en dien zij als tienjarig kind reeds eens ontmoet en sedert niet vergeten heeft. Deze weet haar met ongelooflijke moeite en bovenmenschelijk geduld uit hare hoogere sferen weer in de lagere regionen te doen nederdalen, haar koud hart, dat van de edelste menschelijke gevoelens verstoken is, in liefde voor hem te ontsteken en overtuigt haar, geholpen door de omstandigheden, dat zij een weg bewandelt, waarop de vrouw niet thuis hoort en dus haar geluk niet vinden kan. Het einde van den roman, dat ik hier wel wat vroeger gewenscht had, daar mij de geschiedenis op het

laatst wel een beetje gerekt voorkomt, is een allergelukkigst huwelijk tusschen Ernestine en Johannes.

Het karakter van Ernestine von Hartwich, de hoofdpersoon, is scherp geteekend. Van jongsaf ziet men in haar dien sterken, onbuigzamen wil, waarmee Johannes later zoo te kampen heeft. Haar bovenmatige trots en bijna onuitstaanbare eerzucht, haar hartstochtelijk verlangen, om haar naam een goeden klank te verschaffen in de geleerde wereld — een teleurgesteld verlangen, — gevoegd bij haar algeheele ongeloovigheid omtrent het bestaan van God en een andere wereld, haar onbeholpenheid, of liever haar grootspraak in den omgang met de menschen, waardoor zij allen van haar afstoot, haar bijna koppige halsstarrigheid, om zich aan Johannes gewonnen te geven, zouden ons tegen haar innemen, indien wij niet wisten, dat haar oom Gleissert. — een goed geschilderde schurk, die zich ten slotte door vergif van het leven berooft, — voor het grootste deel schuld aan dat alles was, en haar op dien onheilvollen weg met geweld en list voortstuwde. Thans blijft zij, ten minste gedeeltelijk, onze achting en ons medelijden behouden. Een raadsel blijft het mij evenwel, hoe het Gleissert gelukt is, het meisje zóó voor de wetenschap, voor de verheffing van zich zelf en van haar geslacht te ontvlammen, dat zij daarbij den toch zoo natuurlijken drang der liefde niet gevoelt en haar vrouwenaard als het ware verliest. Een raadsel ook, hoe hij het heerschzuchtige wezen, dat in al het overige zoo zelfstandig wil zijn, tot op haar 23e jaar zóó onder den duim heeft, dat zij voor hem beeft als een schoolkind voor den meester, die met den stok dreigt. De *ontwikkeling* van dit zeldzaam karakter zou ik graag gezien hebben. Maar de schrijfster verbergt haar heldin gedurende 12 jaar, en juist in die 12 jaar heeft dat ontwikkelingswonder plaats gehad. Zij heeft zich dus wel op een gemakkelijke manier over de moeilijkheid heen geholpen, maar de roman wordt er niet beter door.

Johannes schijnt mij meer natuurlijk en meer sympathiek. Hij ziet in de verachte Ernestine de hoog begaafde, doch misleide vrouw, en erkent in haar degene, die zijn hart begeert. Maar ook aanstonds merkt hij, welk een ijzeren wil hij hier zal te breken hebben. Doch hij versaagt niet: hij wil haar — en zich zelf — gelukkig maken: hij stelt zijn eigen ijzeren wil tegenover den haren dwingt niets af, maar gaat met mannelijk beleid stap voor stap voort. En zelfs als hij wanhoopt, haar ooit als echtgenoote te kunnen begroeten, houdt hij, edel als hij is, niet op, zijn best te doen, om haar uit de klauwen van haar oom, dien zij nog steeds haar weldoener waant, te bevrijden.

Johannes is geloovig, maar helaas juist in zijn geloof ligt zijn zwakste punt: hij gelooft aan een God, maar het is een gevoelsgod, van wien hij zich verder geen rekenschap geven kan. «Het bestaan van een God laat zich evenmin bewijzen als loochenen», zegt hij tot Ernestine. «Maar de drang, die mijn vormeloozen God schiep en zoo vurig vasthoudt, deze drang is mijn waarborg» voor zijn bestaan. Een werkelijk treurige waarborg, terwijl de meest doorstaande bewijzen voor het grijpen liggen!

De karakters der bijpersonen zijn over 't algemeen goed volgehouden. Maar er zijn onder hen zulke zinnelijke, liederlijke wezens, dat men er een walg van krijgt. Hierom, en omdat er zoo geheel onkatholiek en onchristelijk met het huwelijk wordt omgesprongen, moet ik, al kan ik de schrijfster den naam van kunstenares niet onthouden, de lezing van haar werk aan jongelui ten sterkste afraden. J. Bollen S. J.

In een donkere wereld. Roman uit het Russische Leven, door E. L. VOYNICH uit het Engelsch door Cora.

In Sussex woont de familie Latham bestaande uit vader, moeder en twee dochters, van welke de eene ; Olive, de heldin is van dit verhaal. De heer Latham heeft tengevolge van de tegenwerking van zijne familie en vrienden met het bestuur eener armenschool zijn ideaal van aan de lotsverbetering der arme volksklasse te arbeiden moeten prijsgeven en volgt zijn vader als directeur eener winstgevende bankierszaak op. Niettegenstaande deze grievende teleurstelling en «de groote vergissing omtrent zijn huwelijk» («want de bittere gedachte was al eens bij hem opgekomen, dat een van zijne clericale tegenstanders waarschijnlijk beter in staat zou geweest zijn haar, zijne vrouw gelukkig te maken») leefde dit slachtoffer van clericalen hartstocht tamelijk gelukkig en tevreden en zou allicht het voorrecht hebben moeten missen eene rol te vervullen in een zoo tragischen roman, als deze er een is, hadde hij niet eene dochter gehad, in welke de opgegeven liefde van zijne jongelingsjaren, de armenschool en zijne illusies daaromtrent opnieuw leven hadden ontvangen.

Dochter van een vader, door wien het van meer belang werd geacht, hoe groot de hoeveelheid is van zeep en desinfectiemiddelen, die een hulpprediker kans ziet zijn arm troepje te doen gebruiken dan welke de juiste kleur van zijne theologische denkbeelden is, begeeft Olive zich naar Londen, om zich in de ziekenverpleging te bekwamen. Bij haar vertrek neemt de 17-jarige «heel vriendelijk» den bundel tractaatjes en godsdienstige gedichten aan, die haar moeder haar als afscheidsgeschenk mede gaf, maar stelt veel meer belang in Epictetus, Miltons Proza en de apologie van Socrates, die zij uit haars vaders bibliotheek mag medenemen. Na voldoende voorbereiding in het opofferende werk van het verzorgen van zieken vestigt Olive zich als wijkverpleegster in een der buitenwijken der stad. In de weinige uren, die haar overblijven bij hare drukke werkzaamheden (van Epictetus en Socrates hooren we niet meer) neemt zij deel aan de socialistische bijeenkomsten en leert daar een zekeren Vladimir Damarov kennen, een Russisch uitgewekene, die, ofschoon hem eene schoone toekomst als beeldhouwkunstenaar openlag, deze levensillusie laat varen, om deel te nemen in de omwentelingsplannen van Karol Slavinski een Poolsch dokter, die als socialist, nihilist, hervormer der Russische maatschappij of hoe men het noemen wil, Vladimir geheel onder zijn invloed krijgt. Wanneer deze het wederom waagt den Russischen bodem te betreden, wordt hij als verdachte in de gevangenis opgesloten, die hij na twee jaren met zieke longen en grijze haren verlaat. Olive had zich gedurende haar verblijf te Londen met hem verloofd. Een telegraphisch bericht over den kritieken gezondheidstoestand van haar vriend doet haar onmiddellijk de reis aanvaarden naar St. Petersburg, om hem hare zorgen te wijden. Van hier nu begint de droevige geschiedenis, die er den schrijver toegebracht heeft als titel boven zijn roman te schrijven : «In een donkere wereld». Donker is die wereld door de verdorvenheid van het landvolk, de edellieden van lageren rang, de Russische staatsambtenaren, zooals zij althans hier beschreven worden. Bij het lezen van al de ongelukken en onmenschelijke behandelingen, waaraan de hoofdpersonen van dit verhaal blootstaan (Vladimir o. a. wordt als verdachte stervend van zijn ziekbed weggesleurd en sterft na eenige dagen in de gevangenis, hetgeen bij Olive eene kren-

king harer geestvermogens tengevolge heeft; krijgt men den indruk als of de inrichting van den Russischen staat er op berekend is zooveel mogelijk menschen ongelukkig te maken, harten te breken in menschen levens te vernietigen. Dat er veel in het rijk van «Vadertje» te verbeteren valt, lijdt geen twijfel, dit boek echter is te algemeen, generaliseert te veel om geheel objectief waar te kunnen zijn. En het is toch klaarblijkelijk de bedoeling van den schrijver niet enkel een boeiend verhaal te geven, maar ook om stemming te maken voor socialistische denkbeelden, al wordt zulks niet met uitdrukkelijke woorden beproefd.

Een boek derhalve, waarvan het streven zich in eene richting beweegt, die niet de onze is, kan niet als katholieke lectuur worden aangeprezen, te meer nog als daarin te duidelijk wordt aangegeven, waartoe u bedronken Russisch landedelman of een cipier van vrouwelijke gevangenen zoo al komen kan.

St. Michiels-Gestel. v. THIEL R. K. Pr.

Das gelbe Haus. Roman von LIESBET DILL, Deutsche Verlagsanstalt, Leipzig.

Een boek, geschreven door een dame en waarschijnlijk ook wel voor dames. Want blousjes, balkleeren schoenen enz. worden herhaaldelijk en nauwkeurig beschreven. Ook komt er niet slechts een heele bloemenwinkel in voor maar bovendien nog vele kamers en zalen met bloemen en veel bouquetten en afzonderlijke bloemen en altijd worden de geuren en kleuren met zorg aangegeven. Dat zal denkelijk voor dames wel hoogst belangwekkend zijn. En bedolven onder al die bloemen en kleuren ligt het verhaal hoe de rijke Inez Lause van haat tegen Wolf von Bonin eindelijk tot liefde voor hem komt, maar afgewezen wordt en een huwelijk aangaat met den regeeringspresident Martini, voor wien zij niets gevoelt. En daar tegenover staat een bedrogen burgermeisje, maar dat den man, die haar tot vrouw verlangt, van de hand wijst, zoodat zij haar eigen wil wel volgt. Nu staat er nog veel meer in het vrij dikke boek, wat minder of meer maar vooral toch minder met de geschiedenis samenhangt. Uiterst geschikt heeft schrijfster partij getrokken van de omstandigheid, dat Duitschland in den laatsten tijd een koloniale mogendheid geworden is, want een der personen die zij kwijt wil raken vertrekt naar Zuidwest-Afrika, een andere naar China. Waarom het boek den titel draagt «das gelbe Haus», is mij, na lezing, niet klaar geworden. Glänzendes Elend of zoo iets zou den hoofdinhoud beter aangegeven hebben. Van vasten bouw of eenheid is geen sprake. Eerst op 't laatst wordt het duidelijk wie de hoofdpersonen zijn. Fijn ontlede karakters zoekt men te vergeefs. En toch boeit het verhaal somtijds. Enkele malen laat schrijfster ons een blik doen in niet oninteressante zielen, en dan weet ze juist te teekenen. De letterkundige waarde van het geheel is echter geenszins hoog. Een ontwikkeld lezer mag het boek gerust ter hand nemen; maar het zal hem niet veel moeite kosten, zijn tijd en geld beter te besteden.

B. W. SPEEKMAN S. J.

KNUT HAMSUN: **Dwepers**. Amsterdam, K. J. W. Becht.

Een eigenaardig frisch verhaal van den bekenden Noordschen schrijver. De personen staan enkel met een paar lijnen en toch zoo sprekend geschetst. Maar de hoofdpersoon, de dweper Ove Rolandsen, lijkt ons hier en daar àl te excentriek, àl te bizar. Dat is jammer, want overigens heeft het boek iets prettig-origineels. 't Laatste hoofdstuk is inderdaad meesterlijk door prachtig sobere teekening vol diep-treffenden humor. Geen boek voor kinderen.

W. DE VEER S. J.

KORTE INHOUD VAN WETENSCHAPPELIJKE RECENSIES.

GODSDIENST.

La mort réelle et la mort apparente et leurs rapports avec l'administration des sacrements, door J. B. Ferreres S. J. Etude physio-logico-théologique. Traduit de l'Espagnol par le Rév. Docteur J. B. Geniesse.
Aangetoond wordt, dat lang niet altijd met zekerheid de dood te constateeren is, wat van groot belang is bij het toedienen der H.H. Sacramenten.
Le Correspondant, 16 Aug.

Les Daimyo chrétiens, ou un siècle de l'histoire réligieuse et politique du Japon, door W. Streicher.
Hongkong (Imprim. Miss. Etrang) 1904, 9 fr.
Katholieke-missiegeschiedenis, gaande van 1594 tot 1650. Voor kenners der geschiedenis van Japan biedt het werk weinig nieuws, doch het vat het voorhanden zijnde materiaal goed samen.
Peterm. Mitth. 1906 lit. 506 M. v. Brandt.

Die „Mucker", door P. Ambros Schupp, S. J. (2de editie. Paderborn 1906), M. 2.60.
Een ietwat duistere maar toch interessante. goed gedocumenteerde geschiedenis der zonderlinge sekte, een veertigtal jaren geleden ontstaan in de Duitsche Koloniën van Rio Grande del Sul
Literar. Handweiser 1906, no. 9.

WIJSBEGEERTE.

L'infinité divine depuis, Philon le Juif jusqu' a Plotin, door M. H. Guyot Paris, Alcan. 8o. XII, 260 blz.
Duidelijk wordt uiteengezet, hoe de oude wijsgeeren dachten over de oneindigheid Gods.
Le Correspondant, 16 Aug.

RECHTSWETENSCHAP

EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Les soucis des derniers soirs, door Louis Dumont Wilden. Dialogues. 16o. 171 blz. Éditions de la Belgique artistique et littéraire.
In keurigen stijl worden de strevingen van onzen tijd gehekeld.
Le Correspondant, 16 Aug.

Hommes et Choses du temps présent, door Guy de Charnacé. 3e et 4e séries. Paris, Emile Paul, 1905 et 1906. 8o, XXVI, 416, XXII, 529 blz.
Schrijver weet geestig te spotten met de afgoden van zijn tijd.
Etudes, 20 Aug. (P. Bliard)

Étude sur les Assurances-Vie. Calcul des primes suivant la notation des Actuaires, par Jean Schul S. J. professeur d'algèbre financière à l'Ecole supérieure de commerce Saint-Ignace, à Anvers. 12o. VII, 69 blz. Bruxelles, Polleunis et Ceuterick, 1906.
Geschreven voor hen, die leeken in 't vak zijn en toch eenigszins op de hoogte willen komen.
Revue de Questions Scientifiques 20 Juli.
(G. Beaujean).

GESCHIEDENIS.

Christine de Suède et le conclave de Clément X., door le baron de Bildt. Paris, Plon, 1906. 8o, IX, 210 blz. 7 fr. 50.
Schrijver verhaalt met de koelbloedigheid van iemand, wien niets menschelijks meer verwondert de treurige intriges van deze pauskeuze zijn helderheid en de volledigheid zijner kennis van de documenten zijn buitengewoon.
Etudes, 20 Augustus.
(Paul Deslandes).

Soldats ambassadeurs sous le Directoire, door Dry. 2 vol. 8o. Paris, Plon.
Even levendig als goed-gedocumenteerd verhaal van de diplomatieke zendingen, door het Directoire aan militairen opgedragen.
Le Correspondant, 25 Aug.

AARDRIJKSKUNDE.

Sanctuaires et paysages d'Asie, door A. Chevrillon. Paris 1905 3.50 frcs.
Een mooi boek over Indië. De stijl herinnert aan de heerlijke beschrijvingen van Pierre Loti. De schrijver heeft zich ingedacht in de beschouwingen der Hindoes en de filosofie der Brahminen en der Boeddhistische wijzen. Over de godsdienstbegrippen der groote menigte zegt het weinig.
Etudes 5 Août 1906. p. 429.
L. Roure.

Corea e Coreani, Impressioni e ricerche sull' Impero del Gran Han door C. Rosetti (2 banden) Bergamo 1904 15 lire.

Talrijke, voortreffelijke foto's en illustraties met meestal goeden tekst. Zeer aan te bevelen.

Pet. Mitth. 1906 lit. 513.

(M. v. Brandt).

En Mandchourie, door G. de la Salle. Paris 1905 3.50 frcs.

Interessant verhaal van een correspondent, die met het Russische leger in Mandsjoerijë was.

Peterm. Mitth. 1906 lit. 516.

Vergelijk Etudes 20 Octobre 1905 p. 277.

Les tremblements de terre: Géographie Séismologique, door F. de Montessus de Ballore. Paris (jaar?) 12 frs.

Monumentaal werk met talrijke kaarten, mooi gedrukt en alleszins aan te bevelen.

Etudes 5 Juni 1906 (B. Berloty).

Ein wahrer Robinson, oder die Abenteuer Owen Evans door W. H. Anderdon S. J. (2de uitg.) Freib. in Br. 1905. 2.20 mk.

Boeiend verhaal der lotgevallen van een missionaris, die met 7 gezellen vier jaar op een onbewoond eiland verblijft.

Uitstekende lectuur voor onze jongens.

Liter. Handw. 1906. no. 10. p. 415.

L'Empire du Soleil-Levant, door le baron Suyematzu, traduit de l'Anglais par la princesse Ferdinand de Faucigny-Lucinge 8°. Paris, Hachette.

De schrijver, schoonzoon van markies. Ito, is zeker wel op de hoogte van Japansche toestanden en daar hij aan de universiteit te Cambridge gestudeerd heeft, kan hij ook weten wat de lezers van het Westen het meest interesseert.

Le Correspondant, 25 Aug.

NATUURWETENSCHAP.

Sur les Electrons, door Oliver Lodge. Traduit de l'Anglais par E. Wugues et J. Peridier, 12°. XIII. 168 blz. Paris, Gauthier-Villars, 1906.

Korte wetenschappelijke samenvatting van wat de Electronen-theorie is en belooft te worden.

Revue des Questions Scient. 20 Juli.

(V. S.)

Le Sucre. Les Plantes Saccharifères, door C. Maréchal. 8°. 148 blz. met fig. Bruxelles. Knoetig, 1906.

Vulgarizeer-werk, geput uit goede bronnen, maar soms onvolledig en in onderdeelen onnauwkeurig.

Revue des Questions Scient. 20 Juli.

(E. D. W.)

Jahrbuch der Naturwissenschaften 1905—1906. XXI Jahrgang. Unter Mitwirkung von Fachmännern herausgegeben von Dr. Max Wildermann. Mit 22 in den Text gedruckten Abbildungen. Freiburg, Herder. XI, 501 blz. geb.

Ieder, die het werk ter hand neemt zal den uitgever en zijne medewerkers dankbaar zijn.

Natur und Offenbarung, 13 Aug.

(Dr. C. Forch).

Leitfaden der Wetterkunde, door Dr. R. Börnstein. (2te Aufl. Braunschweig 1906 6 mk.

Een goede, populair geschreven leiddraad met gemakkelijke tabellen.

Literar. Handw. 1906 no. 10 p. 414.

LETTERKUNDE.

Etudes et Portraits. Sociologie et Littérature, door Paul Bourget 16°. Paris, Plon.

De talrijke bewonderaars van Bourget's Essais de psychologie zullen in dit nieuwe boek dezelfde opmerkingsgave en hetzelfde diepe inzicht terugvinden.

Revue des deux Mondes, 15 Aug.

(F. Brunetière).

BEELDENDE KUNST.

Gérôme, peintre et sculpteur. L'Homme et l'Artiste d'après sa correspondance, ses notes, les souvenirs de ses élèves et de ses amis, door M Ch. Moreau-Vauthier. Paris, Hachette. 16°.

Geschreven met al de nauwkeurigheid en hartelijkheid, die men van een leerling, die over zijn meester spreekt, verwachten kan.

Le Correspondant, 16 Aug.

Comment rénover l'art chrétien, door Alphonse Germain Paris, Bloud.

Die kleine brochure bevat jaren werk. Zijn zeer diep inzicht geeft ons vertrouwen in de lessen, die hij uit het verleden voor de toekomst trekt, en in zijn optimistische verwachtingen.

Le Correspondant, 25 Aug.

Les villes d'art célèbres. Pompei, histoire, vie privée, vie publique. 2 vol. avec illustrations et plans par Henry Thédenat, de l'Institut Paris, Laurens.

Geschreven te Pompeji zelf met photographiën door den schrijver zelf genomen. Geen droog-archaeologische maar frisch-aesthetische beschrijving.

Le Correspondant, 25 Aug.

Das Freiburger Münster. Ein Führer für Einheimische und Fremde von Friedrich Kempf Münsterarchitekt und Karl Schuster, Kunstmaler Mit 93 Bildern. Kl. 8o, 232 blz. Freiburg, Herder M. 3.

Leerzame tekst en goed bewerkte platen.

Stimmen aus Maria-Laach. 7 Aug.

MUZIEK.

César Franck, door Vincent d'Indy. Paris, Alcan. (Collection "Les Maîtres de la musique") 8o, 256 blz. 3 fr. 50.

Vincent d'Indy, de beroemdste leerling van César Franck, op zijne beurt de algemeen erkende meester der nieuwe Fransche school geworden, heeft zijn meester in dit mooie en leerzame boek uitmuntend geteekend.

Études, 20 Aug. (F. L. Comire).

Palestrina, door Michel Brenet. Paris, Alcan 1905. Collection "Les Maîtres de la musique." 8o. 231 blz. 3 fr. 50.

Schrijver geeft van Palestrina's leven en werken een nauwkeuriger kennis en beter aestetisch oordeel dan zij, die tot nu toe over den grooten musicus schreven.

Etudes, 20 Aug.

(F. L. Comire).

KORTE INHOUD VAN ROMANRECENSIES UIT VERTROUWBARE KATHOLIEKE TIJDSCHRIFTEN.

FRANSCH.

L'Entrave door Henri d'Hennezel. 3 fr. 50. Perrin. Paris.

Die hinderpaal is een echtscheiding, die geheel het huisgezin ongelukkig maakt. Boeiend, en zeer delicaat geschreven, is de stof nu toch juist niet voor kinderen van 15, 16 jaar. (Emmel.)

Mois litt. et pitt. sept. 1906.

Salvor door Henry Labonne. 2 fr. 50. Office central de librairie. Paris.

Interessante novelle met IJslandsche landschappen en tafereelen naar het leven. (Emmel.)

Mois litt. et pitt. sept. 1906

Sans défense door Max. de Bray. 3 fr. 50. Perrin. Paris.

Roman in brievenstijl.

Thesis zeer delicaat uiteengezet overeenkomstig de stof, alleen geschikt voor meer rijperen. (Emmel.)

Mois litt. et pitt. sept. 1906.

La Face d'airain door Oct. Aubry. 3 fr. 50. Plon-Nourrit, Paris.

Kortom, uit dit boek is niets goeds te leeren. (Emmel.)

Mois litt. et pitt. sept. 1906.

Pilleurs d'amour door Lucien Donel. 3 fr. 50. Perrin. Paris.

Een roman van groote waarde ook in zedelijk opzicht, die bij de lezers gezonde indrukken achterlaat. De stijl munt uit door kieschheid, sierlijkheid en kracht van uitdrukking. (L. N.)

Mois litt. et pitt. sept 1906.

L'Orgueilleuse Beauté door Mme Albéric-Chabrol. 3 fr. 50. Hachette. Paris.

Zeer moreel werk in boeienden stijl. Strekking: let bij het streven naar uw ideaal niet op schoonheid alleen, maar ook op andere, meer degelijke eigenschappen. (Emmel.)

Mois litt. et pitt. sept. 1806.

Les Egarés door Jean Nesmy 3 fr. 60. Calmann. — Lévy. Paris.

Dit boek, waarin uiteengezet wordt, hoe de internationale en antimilitaristische ideeën in de school zijn doorgedrongen, is met de beste bedoeling geschreven, maar natuurlijk niet voor jonge dames. (J. J. A.)

Mois litt. et pitt. sept. 1906.

Les Egarés, door Jean Nemy. Paris, Calman-Lévy. 3 fr. 50.
Gezonde en prettige lectuur.
Le Correspondant, 10 Aug.

Les Martyrs de Lyon, roman historique, door Antoine Baumann. Paris, Perrin. 16⁰. VII, 325 blz. 3 fr. 50.
Men meent een oud gedicht, gewijd aan den roem der martelaars te lezen. Niettegenstaande eenige fouten aan te bevelen.
Études, 20 Aug.
(Xavier Moisant.)

DUITSCH.

Samum und andere Novellen, door Ad. Jos. Cüppers, 8⁰. 148 blz. Einsiedeln, Benziger. M. 2. Geb. M. 3.
Spannend verhaal. Aan te bevelen.
Stimmen aus M. L. 7 Aug.

Der Brandstifter. Nebst andern Erzählungen aus dem Volksleben, door Ad. Jos. Cüppers. 8⁰. 182 blz. Einsiedeln, Benziger. M. 2.20. Geb. M. 3.20.
Geschikte verhalen voor het volk.
Stimmen aus Maria Laach. 7 Aug.

Für Herr und Haus. Familiënbibliothek. 8⁰. Regensburg, J. Habbel. Jeder Band geb. M. 1.
Bd. 17: **Wege und Ziele,** door Anthonie Jüngst. 262 blz.
Bd. 18: **Der Gänsedoktor,** door A. Gans-Bachmann. 264 blz.
Bd. 19: **Isabel,** door Henry Wittmann. 186 blz.
Bd. 20: **Aus Dorf und Stadt,** door Maximilian Schmidt. 180 blz.
Bd. 21: **Frühlingsrauch und Herbststürme,** door Freiin v. Brackel.
Bd. 22: **Verblutet,** door G v. Schlippenbach.
Bd. 23 und 24: **Pars Diaboli,** door Freiin v. Spättzen. 316 blz.
Alle aan te bevelen.
Stimmen aus Maria Laach. 7 Aug.

Siege. Vier historische Erzählungen, von Anthonie Haupt. 4⁰. 128 blz. Heiligenstadt 1905, Cordier. M. 1.50 geb. M. 2.
De naam der bekende schrijfster staat borg voor deze verhalen.
Stimmen aus Maria Laach. 7 Aug.

Gesammelte Novellen, door F. Riotte. 12⁰. 184, 208, 192 blz. Mainz 1905, Druckerei Lehrlinghaus. 3 Bändchen in einem Bande geb. M. 3.50, einzeln M. 1.
Negentien novellen, elke een aantrekkelijke moment-opname. Alle zedelijk onberispelijk.
Stimmen aus Maria Laach. 7 Aug.

ENGELSCH.

A Garland of Everlasting Flowers, door Mrs. Innes-Browne. London, Washbourne.
Door voortdurende aanraking met de armen kon deze door en door katholieke schrijfster hen zuiver naar het leven teekenen.
The Tablet, 25 Aug.

Catherine Douglas, door Rachel Willard. London. Jarrold.
Goede en interessante historische roman.
The Tablet, 18 Aug.

TIJDSCHRIFTEN.

ALGEMEENE.

Studiën. Dl. 66, afl. 5.
Spijsvertering, door H. Bolsius. Een nuttig boek, door J. v. G. Onze tegenstanders in het zekerheidsvraagstuk, door Th. Ermers. Nog iets over het mirakel van den H. Januarius, door G. van Heyst. Uit de Pers.

Dietsche Warande en Belfort, Aug.—Sept.
Oproep door M. E. Belpaire. Lacordaire en de Apologetiek der Immanentie, door p. J. V. de Groot O. P. Iets over Rhythme en Poëzie, door J. v. Mierlo J. S. J. Zwart Limburg, door Lambrecht Lambrechts. Frederik de Groote van Zwaben, door A. W. Uit eigen oude Garve, door J. Salsmans S. J. Felix Rutten, door J. v. Well S. J. Theologische

Kroniek. Inhoud van Tijdschriften. Boekennieuws. Omroeper.

Onze Eeuw, September 1906.

Noortje Velt, door Jacqueline E. v. d. Waals (III slot). Het Parlement en het Spoorwegpersoneel, door Jhr. Mr. H. Smissaert. Briefwisseling van Bakhuizen van den Brink met zijne vrienden gedurende zijne ballingschap (1844—1851), uitgegeven door Mr. S. Muller Fzn. (VII, slot.). Verzen, door René de Clercq.

De Gids, September 1906.

Kunstenaarsleven, door Is. Querido, XI Slot. Sonnetten, door Hélène Lapidoth-Swarth. Brieven van Geel (1836—1846). Met eene inleiding en aanteekeningen, door Martha J. Hamaker, II. Korte inleiding tot de Bataafsche geschiedenis 1795—1798, door Dr. H. T. Colenbrander, II. Een Marineraad, door A. E. Thierens. Kratulos, of over den oorsprong der taal. door Dr. S. J. Warren. Fransche vertellingen. Atjeh, door Mr. C. Th. van Deventer. Aanteekeningen en opmerkingen. Overzicht der Nederlandsche letteren. XIII, Realisme, door Carel Scharten, I. Muzikaal overzicht. Over zangers en zangkunst, door Mr. Henri Viotta. Bibliographie.

Le Correspondant, 10 Aug. 1906.

A propos du congrès de Rio Janeiro. La doctrine de Monroe et la politique Panaméricaine I, door *** La duc de Reichstadt, door Henri Welschinger. La volatilisation d'un milliard, door Fénelon Gibon. Amour et dot (Roman III), door Kilien d'Epinoy. Hommes du jour. M Rang, door ***. Veuvage blanc. Nouvelle, door Marie-Anne de Bovet. Une enquête sur l'income tax, door Raffalovich. Maldonné (comédie), door André Lichtenberger. Sur la cote bretonne. Les „Abris du Marin", door P. Giguello. Revue des sciences, door Henri de Parville. Chronique politique, door Auguste Boucher. Bulletin Bibliographique.

—— 25 Aug. 1906.

Déclaration, door M. de Vogue. L'Acte Pontifical du 10 Août 1906, door Etienne Lamy. A propos du congrès de Rio-Janeiro. La doctrine de Monroe et la politique Panaméricaine (fin), door ***. Le duc de Reichstadt, door Henri Welschinger. Amour et dot (Roman IV fin), door Kilien d'Epinoy. A propos du tremblement de terre de la Californië (avec une carte), door A. de Lapperent. En regardant couler le Rhin. Impressions d'Alsace I, door F. de Witt Guizot. Napoléon et les pamphlétaires Allemands en 1806 L'Exécution du libraire Palm, door Edouard Gachot. Une poétesse Ombrienne. Maria-Alinda Brunamonti, door B. de Puybusque. Les oeuvres et les hommes, door Edouard Frogan. Chronique politique, door Auguste Boucher. Bulletin Bibliographique.

Etudes, 20 Augustus 1906.

Lettre encyclique de notre très Saint Père le pape Pie X aux archevêques et évêques de France. Une visite a l'acropole, door Gaston Sortais. La question scolaire en Angleterre, door Joseph Boubée. Sainte Mélanie la jeune, d'après un livre du cardinal Rampolla, door Adhémar d'Alès. Une femme de lettres chrétienne: J. de Rochay, door Joseph Brucker. Bulletin Scientifique. Revue des livres. Notes Bibliographiques. Evénements de la quinzaine.

La Quinzaine, 16 Augustus 1906.

Le Moral et le Social, IX. La solution des conflits, les applications, door George Fonsegrive. Histoire de l'Avenir, IV. „L'Agence générale", door Charles Boutard. Edward Thring et l'école d'Uppingham (1821—1887), door F. Frilley. La Nouvelle Maison, IV, door Charles de Rouvre. Les Bourbons en 1814, IV. Le roi Louis XVIII, door Gilbert Stenger. Ce que pourraient les femmes, door Jol. Rasco. Chronique politique, door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.

—— 1 September 1906.

Patriotisme et Pacifisme, door Antonin Dufort. La Nouvelle Maison, V, door Charles de Rouvre. Histoire religieuse d'une paroisse du Berry de 1789 à 1892, door A. Delaunay. Edward Thring et l'école d'Uppingham (1821—1887), II, door Hélène Frilley. Les Bourbons en 1814, V. Le roi Louis XVIII, door Gilbert Stenger. Déclaration-programme de M. Henri Lorin, door Henri Lorin. Chronique politique,

door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.

Revue des deux Mondes, 15 Aug. 1906.
Monsieur et Madame Moloch, deuxième partie, door Marcel Prévost. Le budget de 1907. Trente ans de finances Françaises, door Paul-Leroy-Beaulieu. Madame de charrière, d'après un livre récent, door Augustin Filon. Lettres écrites du Sud de l'Inde, IV, door Maurice Maindron. Secret du vote et représentation proportionnelle. Les élections Belges du 27 Mai 1906, door Charles Benoist. L'Irlande religieuse, door Louis Paul-Dubois. Revue littéraire. Retour a la poésie intime et familière, door René Doumic. Revues étrangères. Une nouvelle Biographie de Marie de Modène, door T. de Wyzewa. Chronique de la quinzaine, histoire politique, door Francis Charmes. Bulletin Bibliographique.

—— 1 September 1906,
Monsieur et madame Moloch, troisième partie, door Marcel Prévost. Lettre sur le travail, door H. de Balzac. L'Enseignement commercial en France et dans les principaux pays du monde, door Jacques Siegfried. La société Australienne, door Biard d'Aunet. Un an de politique Pontificale. Consalvi au congrès de vienne, door Georges Goyau. Les résultats de la psycho-physiologie, door Gaston Rageot. Publications récentes sur Montaigne, door Ferdinand Brunetière. Chronique de la quinzaine, histoire politique, door Francis Charmes. Bulletin Bibliographique.

Stimmen aus Maria-Laach, Augustus 1906.
Die Kongofrage, door V. Cathrein S. J. Der Niedergang einer groszen Nation, I, door H. A. Krose S. J. Die Theologie vom Standpunkte der funktionellen Psychologie, door J. Beszmer S. J. Eine geheime päpstliche Sendung des Sel. Canisius. Nach groszenteils ungedruckten Quellen, II, door O. Braunsberger S. J. Zwanzig Jahre „Dichterstimmen", door A. Stockmann S. J. Rezensionen. Empfehlenswerte Schriften. Miszellen.

The Month, Sept. 1906.
The present state of the education bill, door Sydney F. Smith. Extracts from the papers of a pariah, XII, XIII, door R. H. Benson. St. Werstan of malvern, door Constance Hope. „The Englisch Hymnal", door James Britten, K. S. G. Mother Teresa, a martyred prioress, II, door Comtesse de Courson. Lois-Chapters, XI—XV, door Emily Hickey. Flotsam and Jetsam. Reviews. Literary record.

BIJZONDERE.

Nederlandsche Katholieke Stemmen, Augustus en September.
Acta S. Sedes. E. S. Congreg. Concilii. Decretum de Seminariorum alumnis. E. S. Rituum Congregatione. Dubia liturgica circa expositionem et repossitionem SS. Sacramenti. — Ex S. Congre Suprema. S. Officii. Decretum quo determinatur forma brevis administrandae. Extremae Unctionis in casu necessitatis A. C. M. S. Een nieuwe Decisie der Bijbelcommissie, door F. ter Haar, C. ss. R. Verklaring van Pss. 83, 84, 85, 115, 129 (vervolg van bl. 207), door Dr. E. Driessen, Ord. Carm. Faculteiten der Priesters met betrekking tot het Genootschap der H. Kindsheid, door J. Pluim C. ss. R. Het jaar der tweede reis van Paulus naar Jerusalem, door L. ten Bokum. S. J. Casus Practici V. De haereditate injuste a debitore repudiata, door J. Aertnijs. C. ss. R. Miscellanea. Nieuwe uitgaven.

Revue des Questions Scientifiques. Juli 1906.
Le minotaure typhée door J. H. Fabre. La foret Gauloise, Franque et Française door Ch. de Kirwan. Les origines de la statique. (fin) door P. Duhem. La fonction économique des Ports. (suite) II Le Port de Bruges au Moyen Age door G. Eeckhout III Le Port de Barry door H. Laporte. IV Le Port de Beira door Ch. Morisseaux. V Les Fonctions économiques du Port de Liverpool door P. de Rousiers. VI Anvers et la Vie économique nationale door M. M. Ern. Dubois et M. Theunissen. VII Les Ports et la Vie économique en France et en Allemagne door G. Blondel. Note complémentaire door Ed. van der Smissen.

La société scientifique aux fêtes du centenaire de le Play. Discours de A. Beernaert. Bibliographie. Revue des recueils periodiques. Bulletin Bibliographique. Supplément.

Tijdschrift voor Strafrecht. Deel XVIII afl. 3.

De verpleging van gevaarlijke en schadelijke krankzinnigen door Dr. J. Kat Mededeelingen uit Buitenlandsche Tijdschriften. Naschrift op het opstel van Dr. J. Kat. (bl. 263). Strafrechtelijke Bibliographie. (16 Mei — 1 Aug. 1906) door Louis D. Petit.

NIEUWE BOEKEN. 1)

GODSDIENST.

Dr. Frz. Hettinger: Apologie des Christentums. II. Bd. Der Beweis des Christentums. 2. Abtlg. 9. Aufl. hrsg. v. Prof. Dr. Eug. Müller. (V, 510 blz.) 8o. Freiburg i/B, Herder. M. 4 40 geb. 6.20.

Ulysse Chevalier: Notre dame de Lorette. Etude Historique sur l'authenticité de la Santa Casa. 520 blz. gr. 8o. Paris, Alphonse Picard & Fils. 1906.

Rev. Joseph Schuen: Outlines of Sermons for young. Men and Young Women. Edited bij the Rev. Edmund Wirth. New York, Cincinnati Chicago, Benziger Brothers 8o. 451 blz. 2 sh.

Dr. Erich Bischoff: De Korân. Met vele afbeeldingen. Amsterdam, Craft & Co. 8o. X, 152 blz. f 1.50.

WIJSBEGEERTE.

Dr. Frdr. von Rabe: Philosophischer Unterbau des Gottgedankens. 8o. 29 blz. Loreh, K. Rohm. M. 0 30.

l'Abbé Elie Blanc: Dictionnaire de philosophie ancienne, moderne et contemporaine. 4o. Paris, Lethielleux. 12 fr.

Cursus philosophicus. In usum scholarum. Anctoribus pluribus philosophiae professoribus in collegiis Valkenbergensi et Stonyhurstensi S. J. 8o. Freiburg i/B. Herder.

Pars III. Henr. Haan S. J. Philosophia naturalis. Ed. III emendata XI, 253 blz. M. 2.60 geb. M. 3.60.

J. Delvolvé: Religion, critique de la philosophie positive chez Pierre Bayle. Paris, Alcan. 8⁰. 7 fr. 50.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

K. Dove: Die angelsächsischen Riesenreiche. Eine wirtschaftsgeographische Untersuchung. I. Das britische Weitreich. 95 blz. Jena 1906. 2.50 mk.

M. G. Schmidt. Geschichte des Welthandels („Aus natur und Geisteswelt" no. 118) 140 blz. Leipzig 1906. 1.25 mk.

GESCHIEDENIS.

Erinnerung an Leo XIII: door Stanislas von Smolka Freiburg, Herder. M. 1.

Emile Roca: La Règne de Richelieu (1617—1642), d'après des documents originaux. Paris, Perrin. 12⁰. 3 fr. 50.

AARDRIJKSKUNDE.

M. Gugenhan: Die Vergletscherung der Erde von Pol zu Pol. 200 blz. 154 ill. Berlin 1906. 8 mk.

N. von Tornau: Kulturgeographischer Atlas von Sibirien und Turkestan. 10 Tabellen 12 Tafeln (St. Petersb. 1906) 3.50 mk. (Russisch.)

A. Heilborn: Die deutschen Kolonien. („Aus Natur und Geisteswelt" no. 98). 168 blz. veel tekstillustraties. Leipzig 1906. 1.25 mk.

S. Noti: Das Fürstentum Sardhana. Geschichte eines deutschen Abenteurers und einer indischen Herrscherin. V en 145 blz. 42 afb. Freiburg. (Herder). 1906. 2.50 mk.

P. George: Das heutige Mexico und Seine Kulturfortschritte. 133 blz. 34 K. Jena (Fischer) 1906. 6 mk.

---

1) In de vorige aflevering werd onder deze rubriek de vertaling van een boek, van H. Haan, dat onlangs op den index geplaatst is, opgenomen. Naar aanleiding daarvan herinneren wij er nogmaals aan, dat wij met het opgeven onder Nieuwe Boeken volstrekt geen aanbeveling bedoelen.

NATUURWETENSCHAP.

E. Wasmann S. J. Menschen- und Tierseele. 3 Aufl. Köln, Bachem, gr. 8o. 10 blz. M. 0.60.

Prof. A. Kistner: Geschichte der Physik. Leipzig G. J. Göschen. 8o. Dl. I 117 blz. met 13 Fig. Dl. II 130 blz. met 3 Fig. Per dl. M. 0.80.

Dr. Ferd. Ghijs: Het einde van het leven. Antwerpen, De Nederlandsche boekhandel. 8o. f 0.15. (Verhandelingen van de Katholieke Vlaamsche hoogeschooluitbreiding No. 86.)

Dr. Alwin Voigt: Exkursionsbuch zum Studium der Vogelstimmen. 4 verm. u verb. Aufl. 312 blz. 8o. Dresden. H. Schultze. Geb. M. 3.

LETTERKUNDE.

Guido Gezelle: Verzen. 2e druk Amsterdam L. J. Veen 3 dln. VI, 196, VI, 190, VI, 262 blz. f 3.90, geb. f 4.50.

J. Geurts: Bijdrage tot de geschiedenis van het rijm in de nederlandsche poëzie. Dl. II. Gent, A. Siffer. Gr. 8o. f 2.—. (Uitgave der Koninklijke Vlaamsche Akademie voor taal- en letterkunde. VIe reeks, No. 34)

ROMANS EN NOVELLEN.

Leesbibliotheek voor christelijke huisgezinnen 51ste jaargang. 's Hertogenbosch, Maatschappij de Katholieke Illustratie. 8o. Per jrg. (12 nrs.) f 2.50.

G. A. Bengny d'Hagerue: Rosa's geheim.

Louise Stratenus: Wraak. Oorspronkelijk tooneelstuk in 2 bedrijven. 2e druk. Kampen, Laurens van Hulst. 8o, 38 blz. f 0.40.

Prinses Elsa [Louise Stratenus]: Een grootmoordenaar. Oorspronkelijke roman. 3e goedkoope uitg. Amersfoort, G. J. Slothouwer. 8o 310 blz. f 1.50; geb. f 1.90.

Anna Behnisch-Kaffstein. Das klingende Fliesz novellen Berlin, Verlag Dr. Wedekind & Co. 8o 237 blz. M. 3. geb. M 4.

BEELDENDE KUNST.

Camille Tulpinck. La peinture décorative religieuse et civile en Belgique aux siècles passés. 1er fasc. Bruxelles, Vromant et Cie. 4o. (compl. 8 fasc. avec environ 190 planches) 200 fr.

OPVOEDING.

Blijde Harten, door A. Vincent. Leesboek voor Roomsch-Katholieke scholen. Nijmegen L. C. G. Malmberg. 8o. 3e druk 69, 2 blz m. 13 afb. f 0.25.

Is het geïllustreerde Maandblad „Op de Hoogte" geschikt om te circuleeren in Katholieke huisgezinnen.

J. DE WIT, pastoor.

Te oordeelen naar den loopenden jaargang van 1906, mag in de portefeuille van een katholiek Leesgezelschap het geïllustreerde maandschrift *„Op de hoogte"* niet circuleeren. Volstrekt niet. Een paar platen zijn ergerlijk naakt en op menige plaats geeft de tekst àl te realistische beschrijvingen of bepaald anti-christelijke beginselen te lezen. Voor een tijdschrift, dat in godsdienstig opzicht neutraal, onbevooroordeeld wil zijn, is het op den duur onmogelijk in de rol te blijven.

W. DE VEER, S. J.

Logik. Eine Untersuchung der Prinzipien der Erkenntnis und der Methoden wissenschaftlicher Forschung, von WILHELM WUNDT. Drei Bände. I. Band: Allgemeine Logik und Erkenntnistheorie. 3e umgearbeitete Auflage. Stuttgart, Ferdinand Enke. 1906. 4o. XIV, 650 blz. M. 15.—, geb. M. 16.60.

De *Logik* van Wundt zal wel op den duur de ondergang der tot nu toe heerschende idealistische en positivistische systemen zijn. Veel, dat de scholastieke of neo-scholastieke wijsbegeerte reeds lang tegen die stelsels aanvoerde als een stem des roependen in de woestijn, zal gehoord worden, nu het herhaald wordt door hem, die wel algemeen als de grootste wijsgeer van onzen tijd wordt beschouwd.

Niet dat Wundt ook maar in de verste verte scholastiek of peripateticus is, maar in de hoofdzaak en in vele bijzaken stemt hij (gedeeltelijk misschien onbewust) met hen in. [1])

De hoofdzaak is deze.

Terwijl de positivisten uitsluitend op de zinnelijke waarneming vertrouwden, zonder van menschelijk bewustzijn of van voortredeneeren op de gegeven feiten te willen hooren, en de idealisten in allerlei vorm juist alleen ons bewustzijn en verstandelijke redeneeringen erkenden komt daar de groote Wundt beide partijen van eenzijdigheid beschuldigen en verklaren wat de scholastiek altijd had gezegd: zinnelijke waarneming en innerlijk bewustzijn, deductief betoog en inductief onderzoek voeren, goed gebruikt, alle met volle zekerheid tot de wetenschappelijke kennis der werkelijke wereld zoowel in als buiten ons.

Zijn gedachtenloop is in 't kort deze. [2])

Even onmiddelijk als wij ons onze eigen verstandswerkingen, wilsuitingen, gevoelens bewust worden, even onmiddelijk nemen wij ook met onze zintuigen de buitenwereld waar. Dat wij de werking onzer zinnen het eerst zouden waarnemen en daaruit tot een voorwerp dier zinnelijke werkingen concludeeren, (zooals sinds Kant velen volhouden), noemt hij zeer juist een onbewezen dogma, door philosophen uitge-

1) In heel dit gedeelte wordt wel dikwijls Aristoteles en in 't algemeen »de scholastiek", maar nergens een bepaalde scholastieke schrijver genoemd. Toch weet hij er veel van, wat hij waarschijnlijk (evenals de taalwetenschap) uit handboeken geleerd heeft, die hij niet wil citeeren.

2 Zie vooral blz. 407—422.

dacht, dat met het door die philosophen erkende bewustzijn zelf in strijd is. [1]) Want wij zijn ons duidelijk bewust, dat het geziene ons even onmiddelijk gegeven is als het zien en dus even zeker bestaat. De aanleiding, dat niettegenstaande dit feit zoovelen de zinnelijke waarneming wantrouwen, is dat zij zinnelijke waarneming met zinsbedrog verwarren, terwijl het juist de taak der wetenschap is, deze beide scherp te onderscheiden.

De gewone practische zekerheid wordt hier verkregen door twee middelen: 1°. Vergelijken met andere waarnemingen van ons zelf, 2°. Vergelijken met waarnemingen van anderen.

En de experimenteele wetenschap past volkomen dezelfde middelen alleen wat uitgebreider toe. [2])

De grens echter tusschen zekerheid en waarschijnlijkheid is hier altijd aan te geven. [3])

Zoo krijgen wij niets anders dan de gewone scholastieke stelling: 1o. De zintuigen zijn op bepaalde voorwaarden onfeilbaar. 2o. Die voorwaarden zijn met zekerheid te kennen.

In de verdere ontwikkeling dezer denkbeelden komen zeker dingen voor, waartegen een peripateticus terecht bezwaar zal hebben, maar die niet wegnemen, dat de hoofdzaken zullen blijven staan als de definitieve weerlegging, die langzaamaan de verschillende idealistische systemen tot het verleden zal doen behooren.

Niet zóó belangrijk, maar toch teekenend voor zijne wijze van onderzoek is zijne overeenstemming met de peripathetische philosophie omtrent het begrip *„Tijd"*.

De peripatetische philosophie gaat bij haar onderzoek naar den aard van dit begrip en naar de objectieve werkelijkheid, die eraan beantwoordt, uit van het feit, dat in elke stoffelijke verandering (deze immers wordt met het woord „χινησις" = „motus" uitgedrukt) nog iets anders meetbaars is dan de doorloopen weg of de reeks van doorgemaakte toestanden. Een oud sleeperspaard en een Arabische hengst kunnen beide van hetzelfde punt naar hetzelfde punt en langs denzelfden weg zich vooruitbewegen: toch blijft in die beweging een onderscheid, dat de waarde beider rossen doet verschillen: de eene is *eerder* aan het eindpunt, de andere *later*. Eveneens heeft elk eerder de halve weg dan de heele weg en later de halve weg dan een vierde ervan afgelegd. *De maat van dit meetbare eerder en later in de beweging* dat heeten wij *tijd*, zegt de peripatetische school. [4])

Ditzelfde in den vorm gewijzigd onder den invloed der nieuwere

1) blz. 407—417.
2) blz. 414, 415.
3) blz. 417.
4) Aristoteles: Phys, 4, 11—14. Thomas: Opusc. 41 C. 2.

wetenschap, maar wat de zaak, althans de hoofdzaak betreft, onveranderd, leert Wundt: [1])

Zoowel zij, die den tijd een zelfstandig, van de veranderingen der waarneembare wereld gescheiden bestaan toekennen, als zij, die er met Kant [2]) niets dan een puur subjectieve voorstellingsvorm in zien, gaan te ver. De gestadige verandering der waarneembare wereld in verband met de betrekkelijke standvastigheid zoowel der voor het oogenblik blijvende verschijnselen als der veranderingen zelf is het motief onzer objectieve tijdvoorstelling. Deze standvastigheid nu vindt vooral haar uitdrukking in de *beweging*, die wij dan ook bij voorkeur voor het meten van den tijd gebruiken (blz. 477).

De meest oppervlakkige vergelijker zal hier zeker tusschen Wundt en de zoo gesmade scholastiek een overeenkomst zien, te opvallender, naarmate men beter de dwaasheden inziet, die werkelijk scherpzinnige wijsgeeren over dit onderwerp hebben verkondigd.

Veel interessanter nog is de rehabilitatie van het verstand, dat wil zeggen van onstoffelijke werkingen in ons kenvermogen, zij het dan onder een anderen naam (*apperceptie*). [3]) Daar dit echter, vooral wat de erkenning van het onvermogen der stoffelijke krachten betreft, meer tot de psychologie behoort en ook daar door Wundt uitvoeriger behandeld wordt, zou hier een uitgebreider bespreking ervan misplaatst zijn.

Ook zijne opvattingen omtrent het *principium causalitatis* naderen in zooverre de peripatetische, als hij dit principium als toepassing van het „principium rationis sufficientis" („Satz des Grundes") [4]) beschouwt en algemeene geldigheid toeschrijft.

Indien men nu uit deze overeenkomsten zou opmaken, dat Wundt hoog opheeft met de scholastieke philosophie, dan vergist men zich helaas. Veel, heel veel heeft hij erop aan te merken; en het vreemdste is, dat juist datgene, wat hij mijns inziens met het meeste recht aan de scholastiek verwijt, het spelen met begripsonderscheidingen zonder wetenschappelijk nut, juist het gebrek is, waaraan hij zichzelf evenzeer of bijna evenzeer heeft schuldig gemaakt.

Volgens zijn *Philosophische studiën* (13e deel, blz. 345) bestaat het wezen der scholastiek. „....zweitens darin, dass man auf gewisse Allgemeinbegriffe und folgeweise auch auf die diese Begriffe bezeichnenden Wortsymbole einen übermässigen Wert legt, wodurch dann eine Analyse der Wortbedeutungen, in extremen Fällen eine leere Begriffstüfelei

1) blz. 468-478.

2) Kants theorie uitmuntend verklaard en weerlegd op blz. 468—471.

3) blz. 14—16 en elders.

4) De kleine beteekenis-nuance tusschen deze beide namen kan hier verwaarloosd worden.

und Wortklauberei an die Stelle der Untersuchung der Wirklichen Thatsachen tritt, aus denen die Begriffe abstrahirt sind."

En wie nu bijvoorbeeld op blz. 126 sqq. en blz. 188 sqq. gelezen heeft, wat Wundt al voor overbodige onderverdeelingen heeft uitgedacht bij de zoogenaamde gecoördineerde begrippen, die zal Wundt's eigen vonnis in de aangehaalde woorden herkennen.

Gecoördineerd noemt men die begrippen, die onder eenzelfde algemeener begrip vallen. Zoo zijn „rood," „blauw" en „geel" gecoördineerde begrippen, daar zij gezamenlijk onder het algemeenere begrip „kleur" vallen.

Deze soort van begrippen zijn op zich zelf zeker een bespreking in de logica waard, daar zij bij wetenschappelijk betoog vaak te pas komen, vooral bij het determineeren der soorten in de planten- en dierkunde, (waar dikwijls, gegeven dat een individu onder een bepaald genus valt, de soorten van dat genus *één* voor *één* worden uitgesloten, zoodat de laatste soort als eenig mogelijke overblijft), maar toch ook in andere wetenschappen (bv. in de scheikunde bij de quantitatieve analyse voor de stikstof).

Maar het nut van die gecoördineerde begrippen in 't algemeen, mag geen reden zijn om ze te verdeelen in vijf verschillende soorten, die nauwelijks ooit te pas kunnen komen [1]), bv. begrippen die in een bepaald genus zoo veel mogenlijk of zoo weinig mogelijk verschillen.

Tegen de waarheid van die onderscheidingen is natuurlijk niets in te brengen. 't Bezwaar is alleen, dat zij overbodig zijn.

Wel niet overbodig, maar toch niet belangrijk genoeg, om er 72 bladzijden aan te besteden (blz. 232—286 en 358—376) is de logische algebra of symbolische logica, waarvan hij zelf bekent, dat „die symbolische Logik für die Lösung *praktischer* Aufgaben des Denkens keine nennenswerte Bedeutung beanspruchen kann."

Zooals bekend is, tracht de algebra der logica, zooals de gewone met min of meer gecompliceerde grootheden en bewerkingen doet, zoo ook de begrippen, oordeelen en redeneeringen met hunne onderlinge betrekkingen door letters en teekens symbolisch voor te stellen en zoo allerlei gevolgtrekkingen uit gegeven waarheden af te leiden, zooals men in de algebra vergelijkingen oplost.

Ongelukkig genoeg echter is het verschil tusschen de gewone en deze logische algebra, dat bij de gewone, als de symbolen gesteld zijn, niet meer aan het beduide behoeft teruggedacht te worden en langs zeer vereenvoudigde wegen de oplossing gevonden wordt, terwijl bij de logische de fouten en onvolledigheden nauwelijks te voorkomen zijn, als men het beduide niet voortdurend in 't oog houdt, terwijl tevens de bewerkingen telkens gestoord worden daar voortdurend de behoefte

1) blz. 126—128.

zich voortdoet om nieuwe begrippen symbolisch in de vergelijkingredeneering in te voeren.

Het ware daarom zeker beter geweest, als hij deze theoriën met een enkel woord was voorbijgegaan, evenals hij de misschien nog wel zoo bruikbare peripatetische symboliek (de figuren van het syllogisme) voorbij gaat. [1])

Hetzelfde kan men zeggen van de moeite, die hij zich geeft om alle oordeelen tot „Identitätsurteile" terug te brengen [2]), terwijl hij het terugbrengen van alle syllogisme-vormen tot de eerste figuur overbodig noemt. [3]) En toch geeft de overbrenging tot het niet zoo gebruikelijke „Identitätsurteil" meestal aan een bewering iets zeer gedwongens, terwijl de overbrenging tot de eerste figuur, als de meest voor de hand liggende, de klaarblijkelijkheid der gevolgtrekking meestal iets duidelijker doet inzien.

Hiermee wil ik echter volstrekt niet ontkennen, dat de peripatetische philosophie van Wundt nog wel iets leeren kan.

Wie, bijvoorbeeld, die ooit peripathetische philosophie gestudeerd heeft, herinnert zich niet wat een denken en zoeken, wat een misvattingen en terechtwijzingen er noodig waren, eer het hem klaar werd, wat eigenlijk met *apprehensio simplex* of *idea* wordt bedoeld [4]): een pure begripsvorming, waarvan we het voorwerp niet kunnen aanwijzen, zelfs nog niet weten, of dat voorwerp bestaat, en die toch het eerste eenvoudigste beeld is, dat uit de buitenwereld in onzen geest komt, en de bouwsteen, waaruit al ons weten is opgebouwd? Wie heeft zich niet verwonderd, dat die dagelijks voorkomende eenvoudige geesteswerking zoo moeilijk in ons bewustzijn op te sporen was, terwijl toch het judicium, het oordeel, volgens de peripathetische philosophie door het vereenigen van meerdere ideae ontstaan, terstond als oude kennis werd herkend, ook voordat we de scholastieke definitie ervan begrepen? Zou Wundt's aanval op den aard dier apprehensio simplex en op de definitie van het judicium, althans wat het negatieve deel betreft, niet gerechtvaardigd zijn, al stelt hij niet veel beters in plaats ervan en al zijn voor het overige de scholastieke opvattingen over begrip en oordeel in menig opzicht veel scherper en juister.

Dat ook zijn bezwaren tegen de redeneering in syllogismen, (die hij wel niet valsch maar toch vaak nutteloos omslachtig noemt), [5]) hoewel

---

1) blz. 290.

2) blz. 221 sq.

3) blz. 291.

4) Ik neem voor dit geval de woorden in de beteekenis der moderne leerboeken, zonder te willen uitmaken, of Thomas en de oude scholastiek niet een betere opvatting van de zaak hadden.

5) blz. 367 en elders.

overdreven toch niet geheel ongemotiveerd zijn, blijkt dunkt mij het duidelijkst uit de praktijk der scholastieken zelf, die dikwijls meer schijnbaar dan werkelijk in syllogismen redeneeren. In het bewijs voor een of andere stelling zetten zij dikwijls een onbeduidend syllogisme, waar alles op het bewijs van de minor aankomt, die dan „extra formam" bewezen wordt. Men kan hier als reden kortheid opgeven, maar ook de uitgebreidste boeken doen het, zoodat zeker min of meer bewust ook om wille van de duidelijkheid en klaarblijkheid de syllogistische methode vaak verlaten wordt, hoe groote diensten zij in sommige gevallen ook doet.

Nog iets. De geheel veranderde methoden van onderzoek in verschillende wetenschappen hebben natuurlijk wat waar was in de logica niet onwaar gemaakt, maar toch wel dikwijls wat belangrijk was onbelangrijk en omgekeerd. Zoo zijn de logische wetten bijvoorbeeld omtrent *inductie* en *hypothese* door de natuurwetenschap veel belangrijker geworden. Zoo is sinds het opkomen van idealisme en positivisme een nauwkeuriger onderzoek naar de algemeene bronnen onzer kennis, zintuigen, bewustzijn enz. noodzakelijk geworden. Het laatste is inderdaad uitmuntend uitgevoerd en heeft tot een algeheele omvorming der scholastieke logica geleid; maar niet overal is men even actief geweest. Bijvoorbeeld omtrent den aard der negatie, iets waar experimenteele psychologie en taalpsychologie nog al iets hebben uitgemaakt, [1]) wordt in de scholastieke logica-boeken, zoover ik weet, niets van dat nieuws gevonden. En zoo meer.

Bij Wundt is dat uit den aard der zaak anders. Dat hij in de nieuwere wetenschap, waar hij niet al te erg in bijzonderheden gaat, [2]) volkomen thuis is bewijzen zelfs de voorbeelden, die hij hier en daar aanhaalt (bijv. blz. 206, 231, 233, 240 sq., 311, 315, 345). En daar hij met de traditioneele logica eer te weinig dan te veel rekening houdt, zijn zijne theorieën juist met het oog op de methoden der moderne wetenschap opgebouwd.

Dat neemt echter niet weg, dat ook Wundt van de scholastieke wijsbegeerte, als hij die grondig en geheel onbevooroordeeld bestudeerde, nog heel wat zou kunnen leeren. Bijvoorbeeld zijn oordeel over begrippen en begripsvorming zouden dan zeker aanmerkelijk gewijzigd worden.

Want dat lijkt mij wel het zwakste punt zijner logica: de wijze, waarop hij zich een algemeen begrip voorstelt. [3])

Alle duidelijke begrippen zijn volgens hem concreet, en individueel,

1) Zie Van Ginneken: Psychologische Taalwetenschap. (Lier, Josef van In, 1904–1906). L, blz. 194 sqq.

2) Bijvoorbeeld in de taalpsychologie (Zie *Boekenschouw* afl. 6. blz. 243), en in de biologie (Zie *Historisch Politische Blätter* 1903 II blz. 276-77).

3) blz. 43 sqq. en elders.

d. i. slechts op één bestaand ding toepasselijk. Daar echter bij het zinnelijk waarnemen van een bepaald voorwerp vroegere voorstellingen van dergelijke voorwerpen van zelf opkomen en zich, zonder dat wij het bemerken, met de nieuwe voorstelling vermengen, ontstaan langzamerhand *verbindingen van op elkaar gelijkende voorstellingen*, in welke dan een bepaalde voorstelling op den voorgrond komt en als *plaatsvervanger der bij elkaar behoorende voorstellingen* kan optreden. Zoo stelt iemand, die in 't algemeen over driehoeken spreekt, zich een bepaalde driehoek voor met de bijgedachte, dat hij in plaats daarvan zich ook een andere driehoek had kunnen kiezen.

Een bepaalde poging tot eenigszins uitgewerkt bewijs voor deze theorie wordt eigenlijk nergens gedaan. Hij beschouwt haar als vanzelf sprekend, daar we ons immers duidelijk bewust zijn, dat we om een idee goed scherp te zetten, vaak concrete voorstellingen vormen.

Inderdaad valt het niet te ontkennen dat een plastische voorstelling aan begrippen en redeneeringen dikwijls niet weinig duidelijkheid bijbrengt. Dat feit was al aan Thomas van Aquine bekend, die schrijft: [1] „Dat kan ieder bij zich zelf beproeven, dat men, als men tracht te begrijpen, zich eenige zinnelijke voorstellingen vormt bijwijze van voorbeelden, om daarin als het ware te zien wat men wil begrijpen; en daarvandaan komt het ook, dat wij, als wij iemand iets willen laten begrijpen, hem voorbeelden voorstellen, opdat hij zich daaruit zinnelijke voorstellingen kunne vormen om te begrijpen." Maar Thomas legt dat feit heel anders uit. Volgens hem behoeft ons verstandelijk kenvermogen, zoolang het in een stoffelijk lichaam leeft, zinnelijke voorstellingen om zijn werk te kunnen doen. Niet alsof die zinnelijke voorstellingen ook maar deel uitmaakten van het verstandelijk begrip, maar het verstand heeft ze noodig, om in aanraking te kunnen komen met datgene, wat hier zijn naast bereikbaar voorwerp is: de stoffelijke wereld. Het verstand behoeft dus de concrete zinnelijke voorstelling niet als medevormer of deel van zijn begrippen, maar als onmisbare voorwaarde, zooals het oog licht behoeft om te zien. En even dwaas als het van oude wijsgeeren was, het zien uit licht te doen bestaan, omdat we om beter te zien beter licht maken, even dwaas is het van Wundt onze begrippen in concrete voorstellingen te doen bestaan, omdat we om betere begrippen te krijgen betere concrete zinnelijke voorstellingen maken. Samen met de concrete zinnelijke voorstelling vormen we het algemeene verstandelijke begrip.

Het is treurig om te zien, tot wat een vreemde consequenties de geleerde Wundt zich door deze theorie laat voeren, om toch maar niet tot de oude „algemeene begrippen" terug te moeten.

1) S. Ph. 1a, Q. 84 Art. 7 in C.

Daar het immers niet te ontkennen valt, dat bij vele begrippen de voorstelling van het woord het eenige zinnelijke beeld is, wat er bij behoort, erkent Wundt, – daar hij vol moet houden dat het concrete beeld het eenige werkelijke is dat zulke begrippen (als bv. „oorzaak," „gerechtigheid") geen andere inhoud hebben dan het woordbeeld, waaraan wij dan min of meer bewust een reeks concretere wel voorstelbare begripsinhouden verbinden. [1]).

Maar als er geen gemeenschappelijk punt van overeenkomst is, waarom wij elk dier concrete voorstellingen tot die bepaalde groep rekenen en b.v. „oorzaak" noemen, dan is er geen reden om een nieuw waargenomen voorwerp met dien naam te betitelen, dan handelen we *willekeurig*, als we bv. het overrijden van een hondje door de tram de *oorzaak* van den dood van het hondje noemen. We konden dat overrijden met evenveel reden de *gerechtigheid* of de *aether* of het *tientallig stelsel* van den dood van 't hondje noemen, daar immers al deze begrippen volgens Wundt allen inhoud missen en dus evengoed of even slecht als het ook inhoudlooze begrip *oorzaak* op het nieuwe feit van toepassing zijn.

Dit nu strijdt klaarblijkelijk tegen de psychologische feiten; wij weten met klaar bewustzijn, dat we het begrip „oorzaak" niet willekeurig kiezen, maar gedwongen door ons logisch verstand, dat de inhoud van zijn begrip „oorzaak" in het gebeurende feit herkent.

Maar het vele, dat eigenlijk nog over Wundt's Begrippen-theorie moest gezegd worden, en het niet weinige, dat over zijn opvattingen omtrent het oordeel te bespreken valt, en nog meerdere niet onbelangrijke onderdeelen moeten wegvallen, om geen voor *Boekenschouw* abnormalen omvang aan dit artikel te geven.

Alleen van zijn opvattingen over godsdienst (want ook deze komen reeds in de logica te pas) wil ik in een enkel voorbeeld laten zien hoe jammerlijk onwetenschappelijk die geniale denker wordt, als een vooropgezet idee de orde van zijn onderzoek komt storen.

Het doelmatige in de wereld mag volgens hem nooit een reden zijn, om tot een doelbewust schepper te besluiten, omdat dat doelmatige niet of althans niet geheel van het begin der wereld af heeft bestaan, daar het gedeeltelijk voor onze oogen ontstaat, gedeeltelijk om goede redenen geacht kan worden ontstaan te zijn uit begintoestanden, waar de doelmatigheid ontbrak, (zooals bv. ons zonnestelsel uit een oernevel). (blz. 623).

Maar was het dan niet doelmatig van die begintoestanden, dat zij alleen door de krachten die erin lagen, noodzakelijk oorzaak waren van een doelmatige toestand? Waarom houdt de melkboer er gras en kal-

---

1) blz 109.

veren opna, terwijl geen van deze beide voor zijn doel, melk geven, geschikt is? Omdat uit gras en kalveren koeien ontstaan, die wèl voor melk geven geschikt zijn. Waarom trachten de menschen geld te winnen, dat toch voor hun doel, eten, niet geschikt is? Omdat men voor geld dingen kan krijgen, die voor dat doel wel geschikt zijn. op dezelfde wijze was bijvoorbeeld de oernevel wel niet geschikt om door levende wezens bewoond te worden, maar toch doelmatig, omdat daaruit een wereld moest ontstaan, die wel voor levende wezens geschikt was. Dit is een van de zeer zeldzame gevallen, waar Wundt werkelijk domme dingen zegt. En geen wonder.

Uitgaande van zijn princiep, om alles onpartijdig te onderzoeken heeft hij veel godsdiensten min of meer bestudeerd, maar de katholieke natuurlijk niet, de protestante des te beter. En bevindend, dat daar de pogingen tot wetenschappelijk bewijs voor hunne godsdienst zeldzaam en dan nog vruchteloos zijn, heeft hij gegeneralizeerd en gemeend, dat elke godsdienst wel om moreel nobele, maar niet om wetenschappelijk zekere motieven wordt aangehangen (zie p. 397—407). De protestanten schaden ons tegenwoordig niet meer door hun eigen aanvallen op ons, maar door de aanvallen, die het ongeloof op hen doet en waartegen zij niet bestand zijn. Onze gemeenschappelijke tegenstanders verslaan hen, en in den roes der overwinning vergeten zij, dat onze slagorde nog ongebroken hunne aanvallen wacht.

Wij mogen ten slotte deze vergelijking van Wundt's theorieën met de peripatetische leer niet sluiten, zonder gewezen te hebben op het enorme onderscheid tusschen de grootheid van Wundt en die der voorname scholastieken.

Thomas van Aquine heeft ook de heele wetenschap van zijn tijd in zich opgenomen en philosophisch doordacht, maar hij heeft al die gegevens verwerkt tot één systeem doorgevoerd met ijzeren consequentie: hij vergeet niet in de ethica wat hij in de physica heeft bevonden; hij spreekt niet tegen in de theologie, wat hij in de logica heeft bewezen. Wundt echter heeft wel in 't afzonderlijke veel gevonden, maar dat geweldige synthetische verstand gemist, noodig om al zijn conclusies zoo te temperen, dat de eene niet met de andere in tegenspraak kwam. Op het eind van de logica denkt hij niet meer aan wat hij in 't begin bewezen heeft. Vandaar die schrikbarende inconsequenties, waarop ik hier en daar reeds zinspeelde en die zijn vrienden zoowel als zijn vijanden hem verwijten. *„Kein moderner Denker ist so reich an Widersprüchen wie Wundt."* [1])

Amsterdam. J. HUDDLESTON SLATER.

---

1) Dr. Remigius Stölzle in de Hist. Polit. Blätter 1903, II, blz. 277.

Die Bedeutung des moralischen Elements in Heer und Flotte, von VON ZEPELIN, Generalmajor a. D.

Een klein geschrift van groote beteekenis.

Welke invloed heeft het moreele element, de gemoedsgesteldheid, de geestesrichting der mannen van leger en vloot op den uitslag van den oorlog?

Ziedaar de gewichtige vraag, door generaal Von Zepelin in beknopten vorm beantwoord.

Hij schrijft niet alleen voor hen, die, in gevaarvolle tijden, aanvoerders en leiders, en, in rustige tijden, onderwijzers en opvoeders van landverdedigers moeten wezen, maar richt zich in het algemeen tot hen, die zich eenig denkbeeld willen vormen van de schier bovennatuurlijke geestkracht en kalmte des gemoeds, onmisbaar voor elkeen, die in den strijd als aanvoerder moet optreden, maar ook tot zekere hoogte noodzakelijk voor iederen strijder in het bijzonder.

De schrijver spreekt in de onderstelling, dat een strijd om het kostbaarste goed — het zelfstandig volksbestaan — nog steeds kan voorkomen. Hij zelf streed den reuzenstrijd tusschen Duitschland en Frankrijk mede.

Levendig schildert hij de vermoeienissen en ontberingen, die het lichaam des hedendaagschen strijders te verduren heeft en de hevige schokken, die het moreel in den strijd heeft te doorstaan. Overwegende dat de beste wapenen eerst recht waarde verkrijgen door de moreele eigenschappen van degenen, die ze hanteeren; overwegende dat het voortreffelijkste oorlogschip, de best bewapende troepenafdeeling zullen versagen in den kamp, indien de aanvoerders niet weten op te wekken en te onderhouden eene gemoedsstemming van heldendeugd, rijst de vraag hoe die heldendeugd, kan worden verkregen.

De geest, die de strijders bezielt, zal steeds de uitwerking zijn van de moraal, die in vredestijd is ingeplant en aangekweekt.

Een volk, dat krachtig en overwinnend uit den strijd terugkeert, dat zegevierend de worsteling te boven komt is in het huisgezin, in de school psychologisch sterk gemaakt door opvoeding en onderwijs en physisch gehard door lichaamsoefeningen. Door opvoeding en onderwijs wordt geestelijke ontwikkeling verkregen maar niet altijd de lichamelijke ontwikkeling.

Een volk van landbouwers is in 't algemeen geschikter voor den krijg dan een volk van handeldrijvers en nijverheidsmannen. De landbouwers zullen immer het physisch krachtigste element van een leger vormen. Derhalve: een staat wiens landbouwende bevolking steeds meer naar de steden verplaatst wordt, gaat in weerkracht zoowel physiek als moreel achteruit, tenzij er nationale maatregelen genomen

worden om te behouden al de eigenschappen, die een volk bestand maken tegen de ellenden van den oorlog, namelijk: de eenvoud der zeden, de reinheid van het familieleven, de trouw aan het geestelijk en wereldlijk gezag.

Zoek de oorzaken der overwinningen niet in het „*aantal*" gewapende mannen maar in het moreel en physiek gehalte dezer mannen, of om met een fransch schrijver te spreken: „Le nombre ne décide pas toujours de la victorie. A la guerre comme partout la qualité l'emporte sur la quantité."

Duitschland heeft in 1870 niet gezegevierd door de numerieke meerderheid, maar door het physiek èn moreel gehalte der strijders.

Ziet eens op Japan.

Bij 't navorschen der oorzaken van de schitterende overwinningen der Japanners op de russische legerscharen zoeke men ze niet het minst in den ridderlijken geest, die, naar het voorbeeld der vaderen, in de militaire opvoedings-scholen wordt ingeplant en aangekweekt. Maar reeds de opvoeding op de kinderscholen is gericht op het groote doel vaderlandsliefde op te wekken, krachtige en moedige menschen te vormen. In 't bijzonder wordt de Japanner van kindsbeen af geoefend in eene bewonderenswaardige zelfbeheersching. Een duitsch officier (Bronsart von Schellendorf), die zes maanden in 't Japansche leger diende, deelt ons mede, dat de droefheid over de ontzettend groote menschenoffers, door den krijg geëischt, nooit openbaar en luide werd betoond; zij heerschte slechts in de binnenkamers der huisgezinnen en in de harten der menschen.

Ten gevolge van den eeuwenlange door ridderlijken geest bezielde volksopvoeding is een ieder doordrongen van de meening, dat hij, die ten strijde trekt, den dood gewijd is. De ouders nemen van hun zoon afscheid niet met de woorden: „Keer spoedig in welstand terug," maar met den raad „weet dapper en kranig te sterven."

Aan den in den strijd gevallen man wordt, nadat zijn lijk verbrand is en zijne assche in de urn is verzameld eene eeuwige gedachtenis in de geslachts-registers der familie gewijd, en de laatste afstammelingen verhalen nog van den dapperen voorvader, die den heldendood stierf.

„Solche Gesinnung war ja auch deutsche Art," zegt de schrijver, „und die dürfen wir unserem Volke nicht rauben lassen."

Ja, ziedaar juist de moeilijkheid.

Want de schrijver klaagt terecht, dat na het verlaten van het ouderlijk huis de jongelieden tusschen 15 en 20 jarigen leeftijd zich vaak bewegen in eene wereld die hen aan tucht en orde doet verzaken. Het ontzag, de eerbied voor de ouders, voor de oversten, voor de gezagbebbers wordt verzwakt en dikwerf geheel uitgedoofd. Men streeft naar

genot vooral in de steden. Van matigheid, krachtsinspanning, zelfbeheersching is geen sprake.

Wie denkt nog aan zelfopoffering, aan zelfverloochening?

„Pulchrum pro patria mori" is een vergeten leuze. „Panem et circenses" is de eisch van het leven.

Daarbij komt nog de strekking van de sociaal-democratische leer. Stelselmatig worden de eerbied voor de overheid, de liefde tot het vaderland, de trouw aan den vorst, de godsdienst en het geloof aan God gerukt uit de harten der jonge menschen.

Onder de dienstplichtige jonge lieden wordt voor deze verderfelijke leer propaganda gemaakt en aldus wordt de tuchtloosheid, en de bandeloosheid aangewakkerd.

Niet altijd, niet allerwegen vindt de sociaal-democratie eenen geschikten bodem om hare leer te doen wortel schieten, maar zij is, zegt de generaal, eene doodelijke wonde aan 't lichaam van het duitsche volk. Een echo uit de Encycliek: „Quod apostolici muneris." Paus Leo XIII noemt daar de sociaal-democratische leer: „doodverwekkende pest."

Is de toestand buiten het leger aldus, dan wordt het duidelijk hoe groot de beteekenis moet zijn van het officierskorps voor de aankweeking van het moreele element in het leger en bij de vloot.

Zeer hoog verheven is de roeping van den officier. Hij moet in vredestijd niet slechts onderwijzer zijn in krijgszaken maar een voorbeeld van moraliteit en krijgsdeugd, omdat hij moet vormen deugdzame, heldhaftige strijders.

De officier moet de karakters zijner ondergeschikten leeren kennen en dus bestudeeren. Hij moet hart hebben voor het geestelijk en lichamelijk welzijn van die mannen, hij moet belangstelling toonen in hun wel en wee. In een woord hij moet hen vaderlijk bejegenen. Dan zal hij gehoorzaamheid, achting, eerbied, genegenheid afdwingen. Dan zal hij op de handen gedragen worden en nimmer de wet op de krijgstucht of de strafwet noodig hebben om zijn gezag te handhaven.

Soldaten-oproer zal onder dergelijke officieren niet voorkomen; integendeel, in tijden van oproerigheid zullen zij hunne ondergeschikten getrouw doen blijven aan de overheid. En de verpestende inwerking der sociaal-democratie zal geparalyseerd worden.

Te sterker zal de invloed van den officier wezen, naar mate hij zijn ondergeschikten kan spreken van zijne eigene krijgservaring bij de voorbereiding tot het gevecht.

Ontzaglijk groot is de inwerking van het gevecht op den zielstoestand. Het bewustzijn, dat elke seconde de beslissing over leven of dood kan vallen is van grooten invloed op het zenuwgestel.

Dan treedt de hoogere roeping van den officier klaar voor oogen. Hij

moet een koel hoofd houden, de uiterste kalmte bewaren, zijnen ondergeschikten zelfvertrouwen inboezemen. Dan zullen de ondergeschikten zijn verheven voorbeeld volgen en de lessen in vredestijd gegeven, zullen vruchten dragen. Tucht, orde en gehoorzaamheid, offervaardigheid, heldenmoed zullen zich openbaren naar mate in den soldaat, in vredestijd een geest is gewekt, die hem praamt tot heldendaden uit de diepste overtuiging ook in de meest gevaarvolle en hachelijke oogenblikken.

Deze eigenschappen te velde kunnen alleen ontspruiten uit het onwrikbaar vertrouwen op een officierscorps, dat ook ten tijde van vrede in zijn geheele wezen een schitterend voorbeeld geeft van moraliteit en plichtsvervulling. Is daarentegen de tucht alleen gegrondvest op de ondergeschiktheid en de strafwetboeken, dan stort zij tijdens den oorlog gelijk aan een kaartenhuis ineen.

Merkwaardig is de volgende uitspraak van dezen veldoverste zoo rijk aan krijgservaring:

„Steeds heb ik ondervonden zegt hij, dat ernstige godsdienstige naturen met doodsverachting in den strijd traden en bij het samentreffen met den vijand eene voortreffelijke houding bewaarden. Ik geloof, dat alleen zulk een volk het hoogste resultaat kan geven in den krijg, hetwelk leeft op vasten godsdienstigen grondslag. Ziet men niet, dat zelfs heidensche volken in wier karakter een godsdienstig fatalismus op den voorgrond treedt, de meest verbazende oorlogsfeiten door persoonlijken moed volbrengen?"

Zeker, wij behoeven ons slechts te herinneren de geschiedenis der Arabieren.

De generaal licht zijne woorden toe met indrukwekkende voorbeelden uit den strijd tusschen Frankrijk en Duitschland in 1870—71, een strijd, waarbij hij als aanvoerder eener tactische eenheid dienst doet en op napoleontische wijze den zijnen moed instort.

Want, zegt hij, niet alle dienstplichtigen zijn van aanleg moedig en van een stalen karakter. Ook de sterkste physiek kan niet altijd beheerschen de vreeze des doods.

Alleen het eergevoel d. w. z. het hooge denkbeeld van plicht jegens het vaderland en het vaste geloof aan de opperste leiding Gods vermogen het hoogste uit te werken.

Uit de zenuwschokkende gevechten van den jongsten zeestrijd tusschen Japan en Rusland wordt hier ook de roemvolle ondergang van den russischen kruiser „Rurik" op 14 Augustus 1904 geschilderd naar het dagboek van den russischen militairen arts Dr. Solucha, om aan te toonen welke hooge eischen de hedendaagsche zeestrijd stelt aan de moreele kracht der zeelieden.

Eindelijk behandelt de schrijver het hoogst belangwekkende onder-

werp: „de panische schrik" en besluit zijne voortreffelijke beschouwingen met eene verklaring van de ontzettend zware verplichtingen des veldheers en der hoogere aanvoerders.

Zij die van oordeel zijn, dat ten spijt van de vrede-tentoonstellingen de geesel des oorlogs nog niet heeft uitgewoed, zullen wèl doen dit geschrift van generaal von Zepelin te lezen, ten einde eenig begrip te verwerven van de beteekenis van het moreele element in den oorlog.

VAN VLIJMEN,
Lid van de IIe Kamer S. G.

Gösta Berling, Onzichtbare Ketenen, Jeruzalem (2 dln.), **De Wonderen van den Antichrist, Christuslegenden, Ingrid, Elsa, De Koninginnen van Kungahälla, Levensgeheimen.**

Ziedaar negen boeken van SELMA LAGERLÖF, uitgegeven bij H. J. W. Becht, te Amsterdam. Ze werden uit het Zweeds in 't Hollands overgebracht door Margaretha Meyboom — alle behalve één nl. De Wonderen van den Antichrist, welke vertaald werden door Betsy Nort.

Men zou menen — in zover het geoorloofd is over den ouderdom ener vrouw een mening te hebben — dat de schrijfster van zóveel werken reeds oud van dagen zijn moet, maar dat is niet waar. Selma Lagerlöf is nog maar in de veertig. Ze werd geboren in 't jaar 1858 in Wermeland. En misschien zou men ook gaan denken dat de voortbrenging van zó'n aantal gewrochten een buitengewone opvoeding veronderstelt: dat is evenmin waar. Van 1882 tot '85 bezocht zij de kweekschool voor onderwijzeressen in Stockholm en was daarna jaren lang werkzaam als onderwijzeres te Landskrona in Zuidschoonen. Maar de Geest der Dichtkunst is neergedaald over haar en heeft haar voorhoofd geraakt met vurige tongen en daarbij komt het dat de naam der Zweedse onderwijzeres tans bekend is in de beschaafde kringen van heel Europa.

Haar roem werd geboren met haar eersteling, *Gösta Berling*, in 1891 en enige jaren daarna kreeg hij vasten voet in de wereld dank zij een twede werk, *Onzichtbare Ketenen.* Door deze beide werken trok zij op haar de aandacht van 's lands overheid. Met geld van den koning maakte zij in de jaren '90 een reis naar Rome en later naar Jeruzalem; de romans *Wonderen van den Antichrist* en *Jerusalem* zijn vruchten van die reizen. Tans leeft de dichteres te Falun in Dalekarlië.

Haar eerste werken, laat ons zeggen de eerste twee, zijn voorzeker de mooiste en verdienen de vertaling ten volle. Maar hoe gaat het?

Wie een goeden naam heeft, mag lang slapen, zegt het spreekwoord. What is in a name? Er is in een naam zoveel dat er alles in is, geld meebegrepen: dat weten de boekenuitgevers best, en daarom vertalen ze maar al de werken waar een klinkende naam op staat, ook de minderwaardige.

Een wonder blijft ondertussen het feit, dàt Selma Lagerlöf juist in ònzen tijd aan den naam gekomen is, dien ze heeft, want ze doet nu eens juist het tegendeel van al hetgene tegenwoordig in de letterkundige wereld gedaan wordt en brengt dingen op de markt waarnaar geen vraag schijnt te zijn.

„Selma Lagerlöf is de wonderlikste letterkundige anomalie, die ik ken," schrijft haar landgenoot en biograaf, Oskar Levertin. (O. Levertin, Selma Lagerlöf. In „die Literatur," uitgegeven door G. Brandes, Berlijn, Bard, Marquardt & Co.) „Wat men voor eeuwig verouderd waande, heeft zij vernieuwd, wat men sinds lang uitgeleefd en begraven meende, daaraan heeft zij een opstanding bereid die aller harten aangegrepen heeft. In een tijd die voor ervaren en oud doorgaat en wiens dichting het zwaar valt, zelfs wanneer ze zich jeugdig aanstelt, om de rimpeltjes aan de slapen en den wereldwijzen glimlach om den mond te verbergen, beschouwt zij de wereld als een voor 't eerst opgeslagen sprookjesboek en vermag dat, wat ze ziet, zo te vertellen, dat al de ouden en hyperwijzen om haar kringend weer tot kinderen worden en aan haar lippen hangen. In een tijd dat de weegschaal der verstandelike berekening merkelik die der argeloosheid overweegt, is zij louter overborrelende fantazie en spreekt ze enkel en alleen uit den eenvoud des harten — dit woord in zijn bijbelse betekenis genomen. In een tijd van twijfel en wantrouwen, die het leven hard en onverbiddelik aanblikt, heeft zij voor al wat leeft dat tederlike kozen, die dwepende liefde voor mensen, dieren en bloemen, zoals men die bij St. Franciskus en andere zuiderse heiligen met gelukdronken zingvogelnatuur aantreft. Dit alles vormt tezamen een poëzie, die in gebreken en verdiensten iets heel énigs is en het merk draagt van een haast mystise oorspronkelikheid."

Wijl Levertin nu toch aan 't woord is, laat ik hem nog even Lagerlöf's vertellersgave kenschetsen:

„Van natuur behoort S. Lagerlöf tot het ras der grote vertellers. Evenals deze dicht ze epis en cyklis, steeds in de breedte, zonder het ooit moe te worden episode aan episode te voegen. Wanneer haar boeken sluiten, zo is dat, omdat boeken eenmaal sluiten moeten, doch nooit, omdat de stof verbruikt is. Haar pogingen om alle sagen en vertellingen in een gegeven lijst samen te dwingen, zijn ook zeer onbeholpen, en tevergeefs tracht ze in haar werken een eigenlik dramatise ontwikkeling te bereiken. Bij haar gelden de gewone zwaarte- en snelheidswetten niet — het tempo blijft den helen weg over steeds

hetzelfde. Als bij alle zuivere epici bruist golf op golf en spijts de lyrise schrijfwijze ligt er iets gelijkmatigs en eenvormigs over den rythmus harer dichting. Waarschijnlik zou het voor haar ook niet de moeite lonen een gesloten bouwvorm uit één geut na te streven. Zo'n vorm is onbestaanbaar wanneer men zich op een en hetzelfde plan beweegt, in de breedte steeds, met nevenelkaar gerijde beelden, in plaats van zich naar de diepte te bewegen en de gebeurtenissen zich oorzakelik uit malkaar te laten ontwikkelen. Selma Lagerlöf moet er genoegen mee nemen zo te komponeeren als Homeer. — Dat is immers nog zo kwalik niet, en dan kan men, lijk bekend is, met die methode hier en daar even indutten, zonder dat het geheel daardoor noemenswaard hoeft gestoord te worden."

Uit den aard van Lagerlöf's schrijfwijze volgt onvermijdelik dat het heel wat zeggen wil, wanneer men zich voor de noodzakelikheid geplaatst ziet den inhoud van een van haar boeken al was 't maar bij benadering mee te delen. Moest mij iemand uitnodigen om Gösta Berlings sage, het proza-epos van het oude Wermeland, na te vertellen, waarachtig, 'k zou bot staan. Ik zou wel kunnen zeggen dat Gösta een wegens drankzucht afgezette predikant is, die een tijd lang zwierbolt, en ondanks zijn dwaze streken steeds sympathiek blijft, maar dan zoudt ge nog niets weten van de Majoorske, van Sintram, van Ebba Dohna, van de Kavaliers van Ekeby: allemaal personen waarmee Gösta in aanraking komt, die door de schrijfster één voor één afzonderlik voor 't voetlicht worden gebracht en wier levens in haast afzonderlike met de rest bijna geen verband houdende novellen worden verhaald. Gösta Berling is een boek dat men niet kan samenvatten. Elk moet het lezen voor zich en dan zal elk er, evenals ik, de geweldige, heerlik-smartende macht van ondergaan.

„Onzichtbare Ketenen" is een bundel sagen, legenden en vertellingen. Er zijn er dertien. Daaronder zijn er ongemeen mooie, als b.v. de Vogelvrijen, de Legende van het Vogelnest, de Sage van Reor, een Kerstgast, 't Kuikentje... en geen enkel stuk is er bij dat niet boeit en graag gelezen wordt.

Terwijl Gösta Berling en Onzichtbare Ketenen Zweden tot kader hebben, verplaatsen de Wonderen van den Antichrist ons naar Sicilië, meestal in het wonderbare stadje Diamante op den Etna. Het boek is een breedvoerige uitwerking van de tot motto gekozen Siciliaanse volkssage: „Als de Antichrist komt, zal hij volkomen op Christus gelijken. Daar zal groote nood heerschen en de Antichrist zal van land tot land gaan en den armen brood geven. En hij zal vele aanhangers verkrijgen." Deze Antichrist nu, verzinnebeeld in een Jezusbeeld met het inschrift: „mijn rijk is slechts van deze wereld" is niemand anders dan het socialisme. Tekenachtig is 't slot van den roman. Leo XIII

vaart streng uit tegen den bedelmonnik Pater Fondo: „Gij kondt de groote volksbeweging op uw armen nemen als ze nog als een kind in haar windsels lag, en gij kondt haar leggen aan Jezus' voeten, en de Antichrist zou zien, dat hij niets anders is dan Christus' namaaksel en hem erkennen als zijn heer en meester. Maar wat doet ge? Ge werpt het Antichristendom op den brandstapel, en spoedig zal het op zijn beurt u daarop werpen." Pater Fondo boog zijn knieën... „Heilige Vader, indien hij de rampen dezer wereld lenigt, en den hemel geene schade berokkent, dan zal ik hem niet haten." Een fijn glimlachje gleed over het gelaat van den ouden paus. „Pater Fondo, sta mij toe, dat ook ik u een geschiedenis van Sicilië verhaal. Men vertelt, Pater Fondo, dat toen Onze lieve Heer de wereld schiep, Hij eens wilde weten of Hij nog veel te doen had. En Hij zond San Pietro uit om te zien of de wereld gereed was. Toen San Pietro terugkwam, zei hij: „Alle menschen weenen, snikken en klagen." „Dan is de wereld nog niet gereed," zei Onze lieve Heer, en Hij werkte verder. Na drie dagen zond Onze lieve Heer San Pietro weer naar de aarde. „Alle menschen lachen, jubelen en juichen," zei San Pietro, toen hij terugkwam. „Dan is de wereld nog niet gereed." zei Onze lieve Heer en werkte verder. San Pietro werd voor de derde maal uitgezonden. „Sommigen lachen en sommigen weenen," zei hij toen hij terugkwam. „Dan is de wereld gereed," zei Onze lieve Heer. „En zoo zal het zijn en blijven," zei de oude paus. „Niemand kan de menschen verlossen van hun ellende, maar hem zal veel vergeven worden, die nieuwen moed in hen wekt, om die ellende te dragen."

Het boek *Jeruzalem* getiteld speelt ten dele in Dalekarlië, ten dele in Palestina. De helden ervan zijn Zweedse boeren en boerinnen, zwijgzame, gesloten mensen naar buiten, maar inwendig beroerd door krachtige hartstochten, alle doordrongen van diepen godsdienstzin met een tikje vage dweperij en fatalistise gelatenheid daarbij. Er wordt in verhaald het verloop ener sektarise beweging: een aantal boeren verkopen huis en have in Zweden en wijken met vrouw en gezin uit naar Jeruzalem om aldaar gemeenschappelik, onder het bestuur van een Amerikaansche Mrs Gordon een soort kloosterleven te leiden, gewijd gedeeltelik aan de beschouwing van Jezus' leven en leer en aan geestelike oefeningen, gedeeltelik aan werken van naastenliefde tegenover alle hulpbehoeftigen binnen en buiten het huis. Wel zijn er die verkwijnen van heimwee naar 't vaderland, wel zijn er die vergaan van de hitte en anderen die vallen als slachtoffer van den laster der Christelike Zendingshuizen — toch houden haast allen het uit in hun nieuw tehuis en achten ze zich gelukkig in hun aards Jeruzalem hun opname in het hemelse te mogen afwachten. Slechts twee keren er terug naar Zweden, Bo en Gertrud, maar alleen gedwongen door den nood, door hogere plichten.

Onder de verzamelingen van kortere vertellingen is — Onzichtbare Ketenen terzij gelaten — de bundel *Christuslegenden* ontegensprekelik de mooiste. Hoe bekoorlik-naïef en hoe dichterlik-overtuigend wordt daarin verhaald van De bron der Wijzen die haast leeggezengd was door de Droogte maar weer gevuld werd door de dankbare Driekoningen; van de kinderen van Bethlehem, van Jezus die zijn uit klei geknede vogeltjes deed wegfladderen omdat de jaloerse Judas ze wou vertrappen; van den dadelboom die zijn kruin boog tot den grond om de Drie te spijzen die vluchtten naar Egypte; van den Zweetdoek van de Heilige Veronica die keizer Tiberius van de melaatsheid genas; van Vogel Rooborst die uit medelijden een doorn trok uit het hoofd van den Gekruiste en zo zijn borst ten eeuwigen dage rood verfde; en van den woesten kruisridder Raniero di Ranieri, die een kaarsvlam zonder letsel van het heilig Graf naar Florence bracht en door dit wonderstuk een beter mens werd.

„De Christuslegenden zijn paarlen in de Noordse literatuur en zullen eens tot de klassieke werken gerekend werden." Of deze voorzegging van Kvinden og Samfundet zich ooit verwezenlikt, zal de toekomst uitwijzen. Zeker is het in elk geval dat Selma Lagerlöf hier metterdaad getoond heeft wat een echt dichter met de vaak verachte middeleeuwse vertelseltjes verrichten kan.

Het komt me overbodig voor op de nog overschietende kortere en langere vertellingen (zie aanvang) verder in te gaan. Het moge volstaan, met het oog op de bizondere bestemming van Boekenschouw, er op te wijzen dat Selma Lagerlöf's werk in geloofs- en zedelik opzicht ongevaarlik is van 't begin tot het einde en, meer nog, een aanbevelenswaardige lektuur voor iedereen. Want ook daarin onderscheidt ze zich van de meeste harer tijdgenoten dat ze niet God uit den hemel jaagt en Zijn troon verdeelt onder haars gelijken, maar Hem erkent als Alfa en Omega van alle dingen en Hem tracht te dienen in ootmoed en gehoorzaamheid.

J. DE COCK.

Maria's Heerlijkheid in Nederland, door J. A. F. KRONENBURG C. S S. R., Amsterdam, bij F. H. J. Bekker.

Tweede Deel. De vereering der H. Maagd in onze Kerkgebruiken.
Derde Deel. De vereering der H. Maagd door onze Kloosterlingen.
[Vlg. *Lectuur*, I, 12, bl. 547].

De verwachting bij de recensie van het eerste deel van dit werk uitgesproken, is niet teleurgesteld. Vóór mij liggen Dl. II en III van *Maria's Heerlijkheid*, lijvig-voorname boekdeelen, maar zonder een

zweem van voornaamdoenerij of aanmatigende geleerdheid. De deelen zijn gegroeid, niet slechts in omvang, ook in degelijkheid en techniek, terwijl ze in artisticiteit en zacht-roerenden, vrede-ademenden schrijftrant geenszins bij hun voorganger ten achter staan Met wat een mystieke ochtend-aromen zijn ook deze bladen doorgeurd! Wat komt die suave stijl — het uitsluitend eigendom van den schrijver – hier wèl met het onderwerp overeen! Dr. Gisbert Brom betreurt in zijne recensie van Schulte's *Die Fugger in Rom,* dat deze geleerde auteur zich niet wat meer moeite gegeven heeft voor de edele kunst „de faire un livre", dat hij de afzonderlijke gegevens niet genoeg wist te verwerken tot een doorloopend verhaal: „warmte en persoonlijk medegevoel spreken maar zelden uit deze van geleerdheid overloopende bladzijden" (*Museum XIII,* 10, bl. 981). Hoe geheel anders de kompositie van pater Kronenburg!

Laat ik even wijzen op een belangrijke verbetering in Dl. III. Aan het einde vindt men een alfabetische lijst der voor dit deel gebezigde werken, de hss. met opgave der plaats, waar zij berusten. Een belangrijke aanwinst zijn ook de verschillende bijlagen, b.v. in Dl. II: Lijst der Sequentia's, die ter eere der H. Maagd in Nederland gezongen werden (A), Lijst van plaatsen, waar eene vicarie ter eere der H Maagd gesticht is (B), Lijst van plaatsen, waar in de Middeleeuwen eene Mariaklok was (C), en in Dl. III: Geheimen van den Rozenkrans volgens Alanus' eersten vertaler (A).

Het eerste deel had behandeld de Mariavereering in de eerste tijden. Na 800 kan men het Christendom in Nederland als gevestigd beschouwen. De katholieke Kerk triomfeert en met haar de Mariavereering, krachtig uitbottend in eeredienst en kloosterwezen, beoefend door vorsten, ridders en gemeenten, gekoesterd door het christelijk huisgezin, leven instortend aan gilden en broederschappen, met hoogen kunstzin begenadigend de meesters van het woord, van het penseel, van de plastiek.

Het tweede deel van *Maria's heerlijkheid* biedt ons een overzicht van de Mariavereering in de liturgie der Kerk: in haar offer, hare gebeden, hare feesten en godvruchtige gebruiken. Het derde deel weidt uit over de vereering der H. Maagd door de kloosterlingen.

Voortreffelijk bewerkt is o. m. Dl. II, hoofdstuk III: Maria's Feestkring. Niet slechts is hier telkens de wording en de reden der wording van de afzonderlijke feesten, evenals de reden der vermeerdering van het aantal Mariafeesten historisch-trouw aangegeven; men vindt ook tal van bijzonderheden, die men elders te vergeefs zal zoeken. Met blijkbare voorliefde, die aan het onderwerp ten goede komt, zijn ook hier behandeld de *sequentiae,* zoo tintelend van stil-devote bezieling. Ook de het Latijn niet kundige lezer kan telkens die bezieling voelen natrillen in de keurige vertolking.

Een passende, historische soberheid neemt de geleerde schrijver in acht, waar het geldt den oorsprong te verklaren van het feest van O. L. Vrouw ter Sneeuw. De onopgesmukte geschiedenis verhaalt, „dat Paus Tiberius in de tweede helft der 4[de] eeuw te Rome op den Esquilijn eene basiliek deed bouwen, die door Paus Sixtus in de eerste helft der 5de eeuw hersteld, en aan de H. Maagd onder den titel van Maria de Meerdere werd toegewijd. Deze eerenaam werd haar gegeven, wijl zij onder de vele Mariakerken der Eeuwige Stad de uitstekendste was. De legende van den wondervollen sneeuwval schonk haar ook den naam van O. L. Vrouw ter Sneeuw" (II, bl. 310). De waardeering dezer legende luidt als volgt: „Om de historische waarde er van te beoordeelen, moet men bedenken, dat het *Liber Pontificalis*, waarin de daden der Pausen met groote nauwkeurigheid zijn opgeteekend, noch bij Liberius, noch bij Sixtus van het wonder der op 5 Augustus gevallen sneeuw gewaagt. Ook Paus Sixtus zelf spreekt er niet van in zijn vrij lang wijdingsgedicht dezer kerk. Indien dit wonder hem bekend ware geweest, zou hij, die van zooveel andere zaken tot lof van dit heiligdom ophaalde, toch zeker van zulk eene glorievolle gebeurtenis niet gezwegen hebben. Hetzelfde stilzwijgen bewaren de eerstvolgende eeuwen, zoodat de kritiek niet zonder grond hierop heeft aangemerkt: „ „Het is schier onaanneembaar, dat zulk een nieuw en verbazend wonder meer dan duizend jaren in een diep stilzwijgen verscholen is gebleven." " (In noot: Cfr. Grisar, Geschichte Roms und der Päpste im Mittel-alter. Freiburg, 1901, I. S. 153).

Zoo treffen wij hier naar alle waarschijnlijkheid weer een historische kern aan, door de volksverbeelding omdicht. Aanvankelijk was het feest zuiver plaatselijk en werd alleen in de Liberiaansche basiliek te Rome herdacht. Later verspreidde het zich door Italië en Duitschland en in de XVI[de] eeuw werd het door Pius V aan geheel de Kerk voorgeschreven. De *legende* en de *naam* van het feest zijn sekondair. Wellicht had de schrijver hier ter nadere illustratie kunnen bijvoegen, dat ditselfde sneeuwwonder nog van heel wat andere kerken wordt verhaald. Het zou de moeite loonen, na te gaan, waar en hoe deze legende is ontstaan. Ook een bekende Duitsche stad zou haar oorsprong te danken hebben aan zulk een door de H. Maagd verwekten sneeuwval. Maar – eigenaardig genoeg – in die legende heet de sneeuw niet Maria-sneeuw, maar Hilde sneeuw, en de stad heet Hildesheim (Holda'sheim?)

Met groote ingenomenheid las ik ook de hier ter kennis gebrachte studie over den Rozenkrans (III, bl. 282—381), de rijpe vrucht van gezette, onbevooroordeelde studie. Het belang van de vraag naar den oorsprong van den Rozenkrans is den lezer stellig door onderscheiden

tijdschriftartikelen bekend. Ik meen echter gerust te kunnen beweren, dat de behandeling door Pater Kronenburg in onbevangenheid van kritiek en rijkdom van dokumentatie voor geen ander behoeft onder te doen. Ik kan dan ook de bekoring niet weerstaan, het resultaat in het kort hier mede te deelen: De predikheer Alanus de la Roche (omstreeks 1428 in Bretagne geboren) is de eerste, die den H. Dominicus met den Rozenkrans in verband brengt. Vóór hem heeft niemand dat gedaan. Alanus beroept zich op openbaringen en op de werken van twee auteurs, die hij leerlingen van den H. Dominicus noemt. Maar op die „openbaringen" wordt nu en dan een donkere schaduw geworpen, terwijl de beide auteurs door elk rechtzinnigen geschiedvorscher als verdichte personen moeten worden beschouwd. De getuigenis van Alanus, iemand wien tijdgenooten reeds droomerijen, inbeeldingen en oude-vrouwenpraat voorwierpen, kan dus niet worden aanvaard.

Maar wordt ook dit getuigenis in zeer vele punten niet ontvankelijk verklaard, den Rozenkrans ontvalt toch zijn hooge waarde niet. Ontsproten uit de heerlijkste gebeden en overwegingen, gedurende meer dan vier eeuwen, door het hoogste gezag op aarde, de Pausen bekrachtigd en aanbevolen, door zoovele heiligen als lievelingsdevotie gekoesterd, zal hij zeker een krachtig middel blijven om het geestelijk leven te voeden en de godsvrucht te bevorderen (bl. 311 vlg.).

Behalve de historische kwestie geeft de schrijver nog een over zicht van de algemeene verspreiding en van de aanvankelijke verspreiding in Nederland, en behandelt de Broederschap van den Rozenkrans, de Mondgebeden, de Geheimen enz. Niet onbelangrijk is ook het opstel over het Bidsnoer (bl. 367 vlg). De vele goedgekozen plaatwerken, die het werk sieren (druk van H. Kleinmann & Co. Haarlem) zijn ook ditmaal bijzonder fraai; den kleurendruk houd ik echter niet steeds voor het best geslaagd.

En hiermede wensch ik ook deze deelen van *Maria's Heerlijkheid* in den nieuwen kring van lezers, voor welke het boek in de eerste plaats bestemd is, maar niet minder bij de bent der vaklieden een gunstig onthaal.

Roermond. DR. JOS. SCHRIJNEN.

Gelijkenissen van Johannes Jörgensen. Vertaling van Henri H. van Calker. Venloo, G. Mosmans Senior, 1905. f 0.60.

't Is voor menigen lezer te hopen, dat hij niet op deze helaas! laatkomende aankondiging heeft gewacht om bovengemeld boekje ter hand

te nemen. Ongaarne althans zou ik het me te wijten hebben, dat iets waarlijk moois niet onder veler oogen kwam.

Jörgensen, een kind van zijn tijd, voelt in zijn land, zoo goed als wij in 't onze, den geweldigen drang van 't nieuwe, dat op elk terrein het oude omver wil loopen. Gold dit alleen kleeding, huisraad, bouwstijl enz., dan bleef de smaak vrij om een keuze te doen. De nieuwigheidsdwang gaat echter van 't stoffelijk op geestelijk gebied over en komt hierop neer: „Wij erkennen niets of niemand boven ons; wij regeeren ons zelf." Zoo kan het geenszins ontijdig worden genoemd, dat een uit de dwaling bekeerde ons den vriendelijken raad komt geven niet bij den Mephisto van Faust, doch liever bij 't arme misleide Gretchen in de leer te gaan. Want „door het louteringsvuur der smarten voert Gretchen's weg tot God." Jörgensen geeft ons te dien einde een bundel parabels. Ik zou ze wel zoo lief gewoon *fabels* noemen, want *gelijkenissen* doen heel te onpas aan 't Evangelie denken.

En een aardige *fabel* is het van de spin, die den *draad van boven*, waar langs zij gekomen is, vergeet. Die draad, meende zij, dient nergens voor, die loopt in de ijle lucht uit. Ze bijt hem door en valt met haar web tusschen de blaren in de doornenhaag. Al hare heerlijkheid was in een oogenblik vernietigd.

Eveneens is 't een mooie fabel van de boomen, die 't juk der zon niet langer willen dragen; zelfs betwijfelen, of ze van haar wel afhankelijk waren en toen begonnen, wat de menschen eene werkstaking noemen. Op raad van den hoogstaanden populier richtten zij hun leven in op den nacht, „den donkeren, geheimvollen nacht, waaruit alles ontstaan is, en waarheen alles zal terugkeeren. In den nacht zullen wij vruchten voortbrengen en zaden voor nieuwe nachtelijke geslachten. En op deze wijze zullen wij geheel ons eigen leven leiden! op deze wijze zullen wij een bestaan verkrijgen planten ten volle waardig!"

Later morden de vergeelde bladeren en slaphangende planten tegen den populier met zijn kanarie-geel loof. Deze echter antwoordde uit de hoogte: „Wat zijt gij dom! Ziet gij niet, dat gij nu veel mooier, veel eigenaardiger, veel meer *uzelf* zijt dan onder de heerschappij der zon, toen alles eentonig, regelmatig, burgerlijk welgeordend was? Gij hebt u los gemaakt van al die dwaze gezondheid — gij zijt verfijnde aristocratische wezens, wier ziekte uw schat en bewijs van adeldom is!"

Meer gelijkenis dan fabel is de *tarwekorrel en 't brood* een satire op de hoogwijze lui, die zelf hun noten willen plukken en 't vrije onderzoek naar de waarheid in de plaats stellen voor de waarheden door God aan den mensch, zijn schepsel, geopenbaard.

Na 't sprookje van den *Wilden Wingerd*, die met zijn stervende pracht de menschen verheugt, die hij met zijn druiven niet gelukkig wilde maken, komt er een 2de afdeeling in den fraai gedrukten bundel.

De Fantaziën die dan volgen, lijken me meest aan 't adres van dichters en schrijvers, door Couperus nu *amuzeurs* genoemd.

Schaduw (waarom?) verhaalt van een twintigjarigen jonkman, die alvorens een einde aan zijn leven te gaan maken, in de middernachtsure nog den dichter gaat groeten, wiens boeken hij gelezen en aldoor herlezen heeft, van wien hij heele bladzijden en heele gedichten van buiten kent.

„Gij weet niet", zegt hij hem, „hoeveler menschen lot gij door een enkelen regel op het witte papier, verandert, bereidt, wijzigt, gij weet niet, hoe menig menschengeluk gij doodt, hoe menig doodvonnis gij onderteekent — hier in uwe stille eenzaamheid, bij de vredige lamp, tusschen bloemvazen en Bourgogne-flesschen....

„Binnen weinige oogenblikken zal ik nu van het kleine wapen gebruik gemaakt hebben, dat hier in mijn borstzak verborgen is en in schoonheid zijn gestorven gelijk die andere groote dichter het ons leert. Dan ben ik een zelfmoordenaar... Vaarwel en tot weerziens!"

De *Gifmenger* teekent den man, die slechte boeken in de wereld zendt en er zich niets van aantrekt, dat anderen daar den dood van ziel en lichaam in vinden. Hij acht zich een bekwaam en rechtschapen werkman; hij brengt zijn werk aan de markt en verkoopt het aan hen, die den prijs er voor betalen. Wat zou daar strafbaars in liggen? vraagt hij. Eindelijk ontmoeten we aan het ziekbed eener echtgenoote den te hulp geroepen geneesheer, die met de verklaring uitkomt, dat ziekte minstens evenveel waarde heeft als gezondheid. Beiden zijn natuurproducten gelijk deugd en ondeugd, suiker en vitriool. Deze dokter vindt het erg ouderwetsch en bekrompen hier partij te kiezen of de ziekte te bestrijden. Hij is noch fanatiek noch onverdraagzaam, veroordeelt niemand en niets. Gezondheid en ziekte zijn hem even lief; beide zijn echte kinderen onzer groote moeder, de eeuwige natuur. „Ik hoop," zegt hij ten slotte tot den man, die hem een geneesmiddel voor zijn vrouw vraagt, „dat gij begrijpt hoe mijn weigering uit ware vrijzinnigheid voortspruit. Ik ben niet gelijk zoo vele dokters een soort geloofsrechter die de arme ziekte te vuur en te zwaard uitroeit. Integendeel alles wat van het gewone afwijkt, alles wat niet alledaagch is, heeft steeds mijne belangstelling gaande gemaakt. De gezondheid is zeer onbelangrijk, zij vertegenwoordigt de middelmatigheid, is het symbool van den eerzamen burgerman. De verschillende ziekten daarentegen — die onversaagde vijanden der gezondheid — staan daar als marquante persoonlijkheden, als trotsche, eigenaardige individuën. Ik beken ronduit dat *deze* mij het meest aantrekken.

Gij zult mij derhalve niet kwalijk nemen, mijn waarde heer, dat ik weiger uwe echtgenoote te behandelen; mijne beginselen laten het niet toe; ik zou mijzelf voor een duisterling moeten houden, zoo ik het deed."

Intusschen sterft de arme zieke zonder hulp. Deze fabel werpt licht op de streng volgehouden verdraagzaamheid.

De vertaling is over 't algemeen goed en vloeiend. Blijkbare vergissing doet den heer Van Calker partij *trekken*, waar hij ze *kiezen* moest, en de duisternis *aanbreken*, gelijk de morgenstond doet.

De Venloosche uitgever, die volgens zijn drukkers-merk *geen moeite schroomt* om keurig verzorgde, goedkoope en gezonde lectuur te verspreiden, verdient waardeering en steun.

W. VAN NIEUWENHOFF S. J.

GODSDIENST.

Religion und Religionen, VON OTTO PFLEIDERER. J. F. Lehman's Verlag, München Preis, broch. Mk. 4, — geb. Mk. 5.

De bekende Protestante godgeleerde Otto Pfleiderer hield te Berlijn in het vorige winterhalfjaar over godsdienst en geschiedenis der godsdiensten verschillende populaire voordrachten, welke toegankelijk waren voor alle belangstellenden. Deze voordrachten werden in snelschrift opgeteekend en door den hoogleeraar in het licht gegeven. Het boek bevat veertien voorlezingen, waarvan de drie eerste «religionsphilosophisch» en de elf overige «religionsgeschichtlich» zijn.

De schrijver staat op rationalistisch standpunt. In het geschiedkundig deel legt hij zich vooral erop toe, om alles wat in verschillende godsdiensten ook maar de minste gelijkenis vertoont met leer en gebruiken der Katholieke Kerk, met zorg op den voorgrond te plaatsen, en zoo — min of meer geniepig — zijn hoorders of lezers de gedachte op te dringen, die hij in de derde voordracht uitspreekt: «het vooroordeel van een »éénige en geheel bijzondere onfeilbare »openbaring zullen we moeten laten »varen; maar ook dat is ten slotte »geen nadeel maar gewin. Want nu »leeren we de openbaring eerst in »hare geheele grootte en breedte, en in »haar inderdaad tegelijk goddelijk en »menschelijk karakter kennen, als het »ééne goddelijk licht, dat in de ver»schillende prisma's van 's menschen »geest in tal van stralen en kleuren ge»broken wordt. Zij blijft niet meer be»perkt tot het kleine hoekje der aarde, »dat Palestina heet, en tot oude lang »vervlogen tijden; maar in alle landen »en te allen tijde heeft God zich bekend »gemaakt en laten vinden voor de reine »zielen, die hem met eerbied en ernst »zoeken. Al blijft het Christendom daar»bij ook niet de éénig ware godsdienst, »het blijft toch de hoogste en de reinste. »En deze opvatting van onzen eigen »godsdienst is dan niet meer een onbe»wezen vooroordeel, maar een door ver»gelijking met andere godsdiensten be«wezen wetenschap».

Opmerkelijk is de voordracht over 't Christendom. Deze hangt samen van «*natürlich*» en «*selbstverständlich*» (zie blz. 223 vlg.), met welke woorden de geleerde professor het volkomen gebrek aan bewijs voor zijne opeengehoopte veronderstellingen wil dekken. Een oude methode, die sterk herinnert aan de peut-être's van Renan, maar waarmede men slechts argeloozen vangen kan, en — helaas — ook vangen zal.

DR. CH. VAN DAM.

Predigten über das allerheiligste Altarsakrament, die alle verstehen und die meisten brauchen können, von JOSEF

WEINHOFER, weiland Pfarrer in Pinkafeld. Zweite, verbesserte Auflage. Graz. 1906. Verlag von Ulrich Moser's Buchhandlung. (J. Meyerhoff).

Over een te kort in het uitgeven van preekboeken is er tegenwoordig nog al niet te klagen. In het Nederlandsch bestaan er verschillende goede en er worden nog goede uitgegeven, terwijl aan deze nog verschillende buitenlandsche uitgaven worden toegevoegd. Van de laatste bevallen mij de Duitsche preken het best, die zich vooral van de Fransche onderscheiden door hunne degelijkheid. Goede preekbundels hebben altijd bijval genoten en zoo zullen ook deze «Predigten über das allerheiligste Altarsakrament» velen welkom zijn, te meer om de verscheidenheid van preken, die eenzelfde stof op verschillende wijze behandelen. Deze bundel bevat n.l. vijftig predikatiën over het H. Sacrament des Altaars, waarvan er acht en dertig rechtstreeks en uitsluitend aan het opschrift van het titelblad beantwoorden, terwijl in de twaalf laatste de hoofdzaak met andere stoffen gemengd is. Allemaal mogen ze goed uitgewerkt heeten: practisch zijn ze zonder uitzondering; de verdeeling is natuurlijk, de bewijsvoering helder en overtuigend; de stijl is eenvoudig, zoodat met recht aan den titel kon worden toegevoegd: «die alle verstehen und die meisten brauchen können».

Aan het XVIIde internationaal-eucharistisch congres, onlangs te Doornik gehouden, gaf Z. H. Pius X het verlangen te kennen, dat men den menschen toch vooral geloof in en liefde tot het H. Altaargeheim zou leeren: welnu, ik heb nog maar weinig preken gelezen, die meer geschikt zijn om het geloof onder het volk te verlevendigen en de liefde tot het allerheiligste Sacrament te doen ontvlammen; hierdoor vooral bezit deze bundel predikatiën een pracht van verdiensten, en daarom zullen ze door iederen priester met vrucht ingezien en geraadpleegd kunnen worden.

Gaarne deelen wij de meening van den uitgever, die, zooals hij in zijn woord vooraf van dezen bundel zegt, gelooft «bei dem erfreulichen Aufschwunge, welchen die eucharistische Bewegung gerade in unseren Tagen genommen hat, allen hochwürdigen Mitbrüdern ein hochwillkommenes Hilfsmittel für eucharistische Predigten in die Hand zu geben».

P. DONATUS BAKKER. Mind -Conventueel.

Les Bienheureuses Carmélites de Compiégne, door GEOFFROY DE GRANDMAISON. 1.25 frs. Bloud, rue Madame, Paris.

Titel en prijs van dit boekje geven duidelijk inhoud en omvang ervan aan. De schrijver is een bekende persoonlijkheid die zelfs de eer genoot, bij gelegenheid der zaligverklaring dezer martelaressen, een lezing over dit onderwerp te houden voor de kardinalen en de hooge geestelijkheid van Rome.

R. DE GRAVE.

WIJSBEGEERTE.

Open brief aan Prof. Bolland, door DR. G. JELGERSMA. Leiden.

Een professor van Leiden, die zijn hart eens lucht over zijn roerigen collega. «Ik was overkropt van ergernis en ik moest mij uiten», zegt Jelgersma, blijkbaar in navolging van Schaepman's brochure tegen Bolland.

De onhoffelijke vorm van Bollands lessen en de «eenheid der tegendeelen» worden terecht gelaakt.

Maar verder valt Jelgersma vooral juist de weinige puntjes aan, die Bolland met ons gemeen heeft, zooals het essentieel onderscheid tusschen mensch en dier of tusschen verstandelijke en zinnelijke kennis of tusschen geest en stof.

De «exorbitante domheid», die Prof. Jelgersma over de onbevlekte ontvangenis van Maria debiteert is reeds door het *Katholiek Sociaal Weekblad* van 29 September in een keurig artikeltje van Mr. Aalberse gereleveerd.

Daarom mag wat sommige Katholieke bladen over het goede in dit boekje gezegd hebben, niet als algemeene aanbeveling ervan worden opgevat en mag het beslist alleen aan philosophisch en godsdienstig wèl-onderlegde lezers in handen gegeven worden.

J. HUDDLESTON SLATER.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Is het Algemeen Stemrecht in Nederland aannemelijk voor de R. K. Staatspartij? Studie van X, met eene practische oplossing voor het stelsel evenredige vertegenwoordiging. A. J. De Wilt, Nijmegen. 32 blz. met een bijvoegsel.

Zooals men uit den titel kan zien heeft deze politieke brochure tweeërlei inhoud: een antwoord op de vraag, of algemeen stemrecht voor de katholieke staatspartij aannemelijk is en een uiteenzetting van een stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Hoewel het opschrift zou doen denken, dat dit laatste bijzaak is, maakt het in werkelijkheid den hoofdinhoud uit. Immers het antwoord op bovenstaande vraag heeft den onbekenden schrijver blijkbaar weinig moeite veroorzaakt. Het luidt toestemmend en wel voornamelijk op grond daarvan, dat wij, katholieken er geen schade van zullen hebben. Schrijver wijst er op, dat de afkeer der katholieken tegen algemeen stemrecht gaandeweg is verminderd, omdat ze van iedere kiesrechtuitbreiding voordeel hebben gehad bijv. na '87 een christelijke meerderheid in de Tweede Kamer, tengevolge waarvan het bijzonder onderwijs subsidie heeft gekregen, enz. »Dit alles »is mogelijk geworden, door de behaalde »meerderheid der Christelijke partijen »bij de stembus tengevolge der ruimere »uitbreiding van het stemrecht. Het is »dus verklaarbaar, dat de vrees voor »A. S. in de R.-K. partij aanmerkelijk »verminderd is." Aldus de schrijver op pag. 8. Onverklaarbaar vind ik het echter, dat de schrijver in al die voordeelen genoegzamen grond vindt voor het algemeen stemrecht en niet onderzoekt, of het beginsel van algemeen stemrecht in overeenstemming is met onze katholieke staats- en maatschappijleer. Alles wat voordeelig is voor onze partij, is daarom nog niet rechtvaardig en rationeel. En alleen wanneer het dat is, is het aannemelijk.

Als *correctief* wenscht schrijver de evenredige vertegenwoordiging. In welk opzicht deze een correctief oplevert tegen algemeen stemrecht vermag ik niet in te zien. Mij dunkt ze is ook bij beperkt stemrecht gewenscht, omdat we daardoor krijgen een vertegenwoordiging, die een duidelijk beeld geeft van de politieke partijen. Ook hier plaatst de schrijver zich op het standpunt van zuiver partijbelang. Hij zegt op pag. 10: »Welke uitwerking de E. »V. eventueeel bij andere partijen zal »veroorzaken, dit kan ons onbezorgd »laten...."

Wat nu het stelsel betreft. in deze brochure ontwikkeld, ik geloof niet, dat het eenigen kans heeft ooit in practijk te worden gebracht, omdat het het districtenstelsel op territorialen grondslag tracht te vereenigen met de partijenvertegenwoordiging. In ieder district wordt men zooveel mogelijk gekozen met volstrekte meerderheid, terwijl het getal afgevaardigden van iedere partij bepaald wordt door het totaal der uitgebrachte stemmen van iedere partij. Ziet de schrijver dan niet in, dat het mogelijk is, dat van een

partij meer candidaten in hun districten de volstrekte meerderheid behalen dan er gekozen hadden mogen worden met het oog op het totaal der van hun partij uitgebrachte stemmen? Dit zal het geval zijn, wanneer hun districten kleiner zijn dan de meeste andere en hun meerderheid telkens maar even bereikt is. De toewijzing van zetels, waarvoor geen volstrekte meerderheid kon gevonden worden, komt mij voor zeer ingewikkeld te zijn en verre van rationeel. Dat een dubbele candidatuur in het stelsel onmogelijk is, is ook al geen voordeel, omdat dan een bekend politicus zich in een twijfelachtig district niet meer zal wagen. Aan art. 96, vierde lid Grondwet is in 't geheel niet gedacht.

MR. H. TH. HOLTHAUS.

De gronden der staatsinrichting van Nederland, door A. FEENSTRA. Zesde, herziene druk. Gorinchem, J. Noorduyn en Zoon, 1906. 222 pag, 8o. Prijs f 1.25 geb. f 1.60.

Nu in den laatsten tijd op volksontwikkeling steeds meer wordt aangedrongen, kan het dunkt me geen kwaad er eens op te wijzen, dat vooral op het gebied van de staatsinrichting bij het volk in zijn geheel nog groote onkunde heerscht. En toch is een elementaire kennis van de inrichting van ons staatsbestuur een noodzakelijk vereischte voor de uitoefening van het kiesrecht niet alleen, maar ook voor het vormen van een zelfstandig oordeel over politiek en wat daarmee in verband staat. Hoe menigeen klaagt niet over het lang uitblijven van administratieve en wettelijke maatregelen, omdat hij geen flauw besef heeft van de vele formaliteiten, die er aan moeten voorafgaan of omdat hij het nut er niet van inzag. Die kennis nu te helpen verbreiden in ruimen kring, dat is het doel van het boek, waarvan ik den titel hierboven afschreef. Daarvoor lijkt het mij uitnemend geschikt. Ter *bestudeering* kan het weliswaar niet *ieder* gegeven worden, omdat daaraan een eenigszins uitgebreide ontwikkeling zal moeten voorafgaan; maar in bibliotheken mag het niet ontbreken, noch van arbeiders-, noch van jongelingen- of middenstandsvereenigingen. Het zal daarin dan niet gebruikt behoeven te worden om het van *a* tot *z* van buiten te leeren, maar om iets na te slaan, als de behoefte zich daaraan doet gevoelen. Intusschen wil ik terstond opmerken, dat een alphabetisch register de bruikbaarheid er van voor dat doel ten zeerste zou verhoogen. Als leerboek ter voorbereiding van een examen voldoet het echter nu reeds aan hooge eischen. Het is kort en bondig, helder en duidelijk geschreven, terwijl de schrijver met groote nauwgezetheid de steeds veranderende wetten heeft bijgehouden. Zoo wordt o. a. nog vermeld, dat de Tweede Kamer kort voor het zomerrecès besloten heeft geen adres van antwoord op de Troonrede meer aan te bieden.

Over het algemeen geeft de schrijver blijk van groote kennis van ons staatsrecht. Hij houde het mij echter ten goede, dat ik het niet in alles met hem eens ben. Eenige punten slechts wil ik noemen, waarin ik met hem van opinie verschil.

1o Naar mijn opvatting van de wet op het Nederlanderschap is het wettige kind van eene moeder, die vreemdeling-ingezetene is des Rijks en zelf afstamt van eene in het Rijk wonende niet-Nederlandsche moeder, geen Nederlander, doch beslist hier de staat van zijn vader over zijn nationaliteit. (pag. 21).

2o Men kan de gratie niet beschouwen *als het doen geschieden van recht, waar in een bijzonder geval, door de verplichte toepassing van de strafwet, onrecht gepleegd was* (pag. 90) en daaruit het bewijs halen, dat de gegratieerde

de gratie niet mag weigeren. Immers het kan gebeuren dat de straf niet onverdiend of onbillijk zou zijn, maar dat toch gratie wordt verleend in het algemeen belang bijv. om ontevredenheid van het publiek te voorkomen.

3° De grondbelasting noemt men *zakelijke* belasting, niet omdat ze een bepaalde bron van inkomen tot voorwerp heeft (pag. 109), — immers dit is het geval met meerdere directe belastingen, — maar omdat alleen rekening wordt gehouden met hetgeen het huis of het land *kan* opbrengen en niet met hetgeen de eigenaar er minder uit trekt bijv. tengevolge van hypotheek.

Deze kleinigheden beletten mij echter niet het boek, dat voor velen geen nieuweling was, daar het nu reeds zijn zesden druk beleeft, warm aan te bevelen. Ook de indeeling vind ik gelukkig, terwijl de druk niets te wenschen overlaat.

Mr. H. Th. Holthaus.

AARDRIJKSKUNDE.

Geographen-Kalender, in Verbindung mit vielen Fachgenossen herausgegeben von Dr. H. Haack. 4ter Jahrgang. 1906–1907. Gotha, 4 Mk.

Deze voor alle geografen zoo aanbevelenswaardige uitgave werd, voor zoover wij weten, nog niet in «Lectuur» of «Boekenschouw» besproken. Toch is de kennismaking met dezen kalender aan ieder, die op de hoogte wil blijven van den voortgang der geografie, ten zeerste aan te raden. De vier jaargangen, handige, netgebonden boeken, bieden een rijken schat van mededeelingen en inlichtingen, door de uitstekendste geografen bijeengebracht en ten volle ieders vertrouwen verdienend. Alle vier bevatten zij een «Kalendarium» samengesteld door Prof. Paul Lehmann, waarin men naast de astronomische tabellen, ook opgaven vindt over astronomische plaatsbepalingen, afmetingen der aarde (volgens Bessel) en (in den derden Jaargang) een gemakkelijke vergelijkingstabel ter berekening van metrische, Engelsche en Russische lengtematen.

Van zeer veel belang is het hoofdstuk «Weltbegebenheiten des Jahres", bewerkt door Prof. Langhans, waarin de voornaamste gebeurtenissen des jaars, vooral die, welke betrekking hebben op de aardrijkskunde, worden besproken en door kaartjes worden toegelicht. Wij betreuren het echter dat in den nieuw-verschenen 4den jaargang dit hoofdstuk den vorm eener kroniek heeft aangenomen, waardoor het zeker veel verloren heeft aan geografische waarde. Het overzicht der «Forschungsreisen» en der geografische litteratuur van het jaar is voor hen, die niet op de groote aardrijkskundige tijdschriften geabonneerd zijn, een meer dan voldoende bron. Ook hiervoor echter geldt de opmerking dat zij van een wetensehappelijk overzicht gedaald is tot een opsomming, maar een kalender van 4 mark kan niet alles geven wat groote tijdschriften aanbieden, en er is nog zooveel, wat ook zijn plaatsje vraagt. De adressenlijst der voornaamste geografen der wereld, de necrologie der gestorven geleerden, de lijst der leerstoelen, geografische inlichtingen, statistieken en advertenties (welke laatste ook van veel practisch nut zijn), kortom, alles wat geografen kan interesseeren, wordt er behandeld.

Bij elken jaargang is gevoegd het portret van een groot geograaf: von Richthofen, Markham en Elisée Reclus in de drie eerste, Peter Petrowitsj Semenow in dezen laatsten, welke hierin een gelukkige verbetering aanbracht door een zeer belangwekkende biografie te geven van den onvermoeiden geleerde.

Aan allen zij deze uitgave met warmte aanbevolen.

Ernest v. M.

M. Conway: No Man's Land. A History of Spitsbergen from its Discovery in 1596 to the Beginning of the scientific Exploration of the Country. 8°. XII en 377 blz. Cambridge. 1906. 10 sh. 6.

Alleszins aanbevelenswaardige, mooie monographie. (Zie Mitth. 1906 lit. 589). De schrijver is bij geografen geen onbekende. Zijn bergbestijgingen in 1896 (zie o. a. Tour du Monde 1900 p. 337—384) en zijn belangrijk werk «Early Dutch and English Voyages to Spitsbergen in the 16th century» (Hakluyt-editie. London, 1904), waarin zooveel bijzonderheden over Smeerenburg en onze visscherij aldaar te vinden zijn, (zie Geogr. Journal. Sept. 1905 p. 326), maken verdere aanbeveling overbodig. Dit nieuwe boek is een werkelijke aanvulling van de studiën van Muller, Tiele, Chavanne, Petermann en anderen. Een zorgvuldig bewerkt register verhoogt nog de waarde en de bruikbaarheid.

E. v. M.

H. Ploss: Das Weib in der Natur und Völkerkunde (8ste editie). Leipz. 1905. 30 mk.

Dit werk, meermalen gunstig besproken (deze laatste editie in Pet. Mitth. 1906 lit. 641), kan door ethnografen geconsulteerd worden om het rijke materiaal, dat er in is saamgebracht. Nochtans zijn èn de inhoud èn de illustraties van dien aard, dat zonder werkelijke noodzakelijkheid, geen fatsoenlijk man het werk ter hand moet nemen.

E. v. M.

GENEESKUNDE.

Gedenkboek van de Vereeniging tegen Kwakzalverij. Uitgegeven ter gelegenheid van haar 25-jarig bestaan door de Dordrechtsche Drukkerij- en Uitgeversmaatschappij.

Men schrikt aanvankelijk voor dezen officieelen naam en zou denken dat hier iets »voor medici" in leekenhanden gevallen was. Dit is niet zoo! Dit mooie boek kon evengoed heeten: »De kwakzalverij van vroeger en van tegenwoordig" en zou dan misschien eerder als wetenschappelijk werk door velen worden aangeschaft. Wat er in dit boek staat is niet hoog genoeg te waardeeren en de moeite waard om aan geheel het denkende en niet-denkende publiek te worden kenbaar gemaakt.

Wij leven in een tijd, waarin nog zeer duidelijk de resten der donkere middeleeuwen als zwarte aders zijn waar te nemen, aders die met hunne vertakkingen grijpen tot in alle, zelfs — en niet het minst — tot in de hoogste standen van onze samenleving. Als grootste, breedste en zwartste ader ziet men daar duidelijk het verschrikkelijke bijgeloof uit de middeleeuwen nog in onzen tijd voortbestaan. Alles wat door de moderne wetenschap nog niet voldoende is verklaard, of wat leeken méénen dat nog niet voldoende is verklaard, wordt met 'n geheimzinnig waas omgeven en deze mystiek is het troetelkindje van onze bakers, dùs van onze moeders, dùs van ons allen. Het is gewoon-weg over de grens van het belachelijke heen, ja het is diep-treurig en afschuwelijk wat al geheimzinnige wanideeën er heerschen omtrent de meest gewone en normale physiologische functies der menschen. Ik behoef u slechts het volksgeloof mede te deelen dat spreekt van »de luizenbuil" die uit het hoofd doorbreekt en dat kruipend ongedierte over 't lichaam verspreidt. Of kent gij in Nederland één vrouw of meisje die zich de nagels knipt tijdens de perioden, die zich in dien tijd reinigt of van andere kleeren voorziet of zich zal wagen aan 't inmaken van spijzen? Dat vindt gij vies, nietwaar? Ik ook! Dat vindt gij ook belachelijk? Ik ook! Maar toch is het zoo; en waag het niet

de huismoeder het onzindelijke en het onzinnige hiervan onder het oog te brengen: zij zal u verachten als een dommoor en blozen bij de gedachte haar kinderen over zulke zaken in te lichten en zoo 't ragfijne mystieksluiertje weg te nemen wat erover gespreid ligt als incarnatie van bakerpraatjes en bijgeloof van onze voorouders.

Behoeft het nog bewijs, wanneer ik beweer, dat hier de grond klaar ligt, omgeploegd, bemest, gereed om het in nieuwsbladen in den vorm van reuzen-advertenties kwistig rondgestrooide zaad te ontvangen en te doen ontkiemen tot het geloof aan de macht van kwakzalvers? Dat wil zeggen: kwakzalvers? Neen: menschen die door hun geschriften en woorden, hun advertenties enz. enz. aan de wereld verkondigen dat zij genezing brengen aan allen zonder uitzondering, ook aan hen die door alle doctoren zijn opgegeven. Die dit ook staven met »bewijzen" door verklaringen van menschen die door hen »genezen" zijn. Dat die genezingen niet hebben plaats gehad, dat vele van die attesten buiten weten van de genoemde personen hebben plaats gevonden in de advertentiekolommen van de koningin der aarde (— ja, zoo noemt zich zoo'n ellendig dagbladencomplex nog —) dat herhaaldelijk menschen protesteeren tegen zulke leugens die over hen verkocht worden enz. enz. daarover bekommeren de lichtgeloovige zieltjes zich niet »dat is allemaal maar gepraat van de geleerde menschen, die niet kunnen uitstaan dat ongeletterden de geneeskunde beter verstaan dan zij."

En nu liggen ze in de armen van kwakzalverij en somnambulisme en slapen den zoeten slaap van onwetendheid en domheid, die eindigt met een gat in de beurs in 't gunstigste geval, maar dikwijls ook eindigt met den dood.

Dan zien zij niets meer, willen niets meer zien of hooren. Ze gebruiken dezelfde pillen die ze van hun dokter gebruikten (alleen wat slechter in de fabrieken bereid), ze zenden hun haarlokken of hun urine aan de somnambules of wat nog mooier is flanellen lapjes die een dag op de borst gedragen en in zijden, vooral zijden, zakjes verzonden de sleutel geven tot het wezen der ziekte.

Niet zóó, maar nog zeventienmaal erger zijn de toestanden in deze verlichte eeuw. Hiervan geeft het genoemde gedenkboek in een reeks van zeer actueele en keurig doorwerkte artikelen een schildering. Een en ander vormt daar een geschiedkundig en psychologisch overzicht over het grootste gevaar in onzen tijd. En wanneer de middelen ter bestrijding worden aangegeven dan treedt naast veel andere vooral het prophylacticum op den voorgrond dat is de bekeering van de pers. Als de pers haar zondig vernielingswerk staakt en haar aandeelhouders 'n enkel percentje van de winst willen laten vallen — dit door de advertenties te weigeren — dan zal 't in de toekomst misschien nog eens mogelijk zijn dat zij den titel haalt van koningin der aarde, terwijl nú die van »moordenares" of »brievenbestelster der kwakzalverij" nog te goed en te weinig onteerend voor haar is.

Aan 't eind van deze recensie die geen recensie was maar een »cave canem" zij hier gemeld dat men voor zeer weinig geld lid kan worden der vereeniging en gratis het «Maandblad der Ver. tegen Kwakzalverij" overal kan verkrijgen. Inlichtingen bij den heer J. v. RIEL, Secretaris-Penningmeester der Ver. te Amsterdam.

DOCT. MED.

LETTERKUNDE.

De Ovidio Poeta. Commentatio, scripsit J. J. HARTMAN, in Univ. Lugd. Bat.

Prof. Ord. — Lugduni Batavorum. E. J. Brill. 1905. blz. 155.

Deze philologische verhandeling in sierlijk en prettig Latijn geschreven zal zeker minder gelezen worden, en ook menig lezer minder boeien, dan de keurige Genestetiana en andere Latijnsche gedichten, waarmede de schrijver de vrienden der klassieke letteren alreeds verrijkte, of die wij, eerstdaags misschien, van hem verwachten mogen. Wie echter uit roeping of neiging iets meer wil zijn dan dilettant op het gebied der Romeinsche poëzie, late zich door de eerste hoofdstukken niet afschrikken. Nauwkeurig en diepgaand onderzoek van metrische kwesties is nu juist geen verkwikkelijke studie; maar dat onderzoek blijft hier niet zonder vrucht voor onze kennis van Ovidius' versificatie. Gelukkig ook, dat die twee ietwat dorre capita door vijf andere gevolgd worden, waarin veel te genieten is en, voor het begrijpen en waardeeren van Ovidius' Metamorphosen — want over deze gaat het voornamelijk — heel wat te leeren valt.

In Cap. I wordt het bewijs geleverd dat met uitzondering der laatste boeken 14 en 15 de *versus ponderosi*, die met drie of vier spondei aanvangen, bijna overal ernstige gevoelens uitdrukken en iets machtigs, traags, of moeilijks schilderen. In boek 1-13 blijkt zulks in 147 van de 157 gevallen, terwijl daarentegen in de twee laatste boeken, waarin de schrijver ons straks meer gebreken zal aantoonen slechts in 6 van de 25 gevallen het zwaarwichtige der verzen door den inhoud gemotiveerd wordt.

In het IIe Caput voert een soortgelijk onderzoek tot de bevinding, dat de vrouwelijke caesuur in den vierden voet, die bij de Grieken niet geduld werd, ook bij Ovidius zeldzaam is, en te zeldzamer naarmate hij meer *en veine* is.

In het derde hoofdstuk wordt de tweede helft van boek 13, boek 14 en 15 opnieuw onder de loup genomen en door tal van scherpzinnige opmerkingen over taal- en woordenkeus, de minder zorgvuldige bewerking van dit laatste gedeelte in het licht gesteld. Vooral de aanmerkingen op XIV 36, 64, 158, 235, 360, 427, 635; XV 7, 525, 653, 740, 835 schijnen mij alleszins gegrond. Natuurlijk zijn niet alle aangegeven bezwaren van dien aard, dat er niets tegen te zeggen valt: over kwesties van smaak kan zeer dikwijls met veel nut geredetwist en geredeneerd worden. Ik voor mij zou b.v. moeielijk kunnen instemmen met de afkeuring over 13:750, en 14:166 uitgesproken. «*Signarat* teneras *molli* lanugine malas» is voor mij eene zoo duidelijke reminiscentie aan Aen. IX 181: Ora puer prima signans intonsa juventa, en Aen X 323: Tu quoque flaventem prima lanugine malas, dat ik mij over dergelijk gebruik van *signare* niet kan verwonderen. Wat ik niet goed begrijp is waarom prof. Hartman hier *molli* in plaats van de gewone lezing *dubia* verkiest: het lijkt mij hier veel aardiger over een «schijntje van dons», dan over «het zachte dons» te spreken. Ter verklaring van 14:166 zou m. i. Ovidius ons stellig verwijzen naar Aen. III, 590 seq. «Vergilium bene cognitum habebat (Ovidius)» aldus de Ovidio Poeta p. 39. Mag O. van zijn lezers hetzelfde veronderstellen, dan lijkt mij, bij de beschrijving van Ulysses' achtergelaten makker, de tegenstelling 14: 165, s.: «jam non hirsutus amictu, jam suus et spinis conserto tegmine nullis fatur Achaemenides» duidelijk genoeg tegenover «dira illuvies, immissaque barba, consertum tegumen spinis» in Vergilius' beschrijving Aen. 3, 593.

Cap. IV. «De Metamorphoseon inventione et dispositione» wint het stellig in aantrekkelijkheid van de voorgaande hoofdstukken. In geestigen en aan-

genamen vorm, waarbij een schat van treffende opmerkingen meesterlijk zijn ineengevlochten, toont ons de schrijver, hoe Ovidius zijn stof beheerschte, en door rijke verscheidenheid van smaakvolle overgangen zijne tallooze verhalen wist aaneen te snoeren.

Tegenover al hetgeen hier te genieten wordt aangeboden, is het contrast in Cap. V. «De ultimae Metamorphoseon partis dispositione» te gevoeliger: de gebreken, die hier in keuze, ordening, verband en behandeling der verschillende onderwerpen worden aangewezen hebben mij althans veel meer overtuigd van de minderwaardigheid der twee laatste boeken, dan hetgeen boven op taal en woordenkeus werd afgedongen.

Caput VI behandelt twee vragen. Vooreerst de «na tachtig» natuurlijk onvermijdelijke kwestie, of en in hoever Ovidius in zijne poëzie *rhetorisch* geweest is. Met vreugde vind ik hier de verklaring, dat niet alle rhetorica uitden booze is; en b.v. in het Judicium Armorum echte rhetorica uitstekend op haar plaats is. Omtrent de 2e vraag: «Ovidius cur in exilium missus sit», geeft de schrijver een nieuwe vernuftige gissing; maar het laatste woord in deze moeielijke kwestie zal nog wel lang uitblijven.

«Ad varios metamorphoseon locos annotationes variae», is de titel van het laatste hoofdstuk, waarin de schrijver, het geheele werk van 1 – 13 : 400 doorloopende, meer dan 250 plaatsen bespreekt: hier een keuze doende tusschen varianten in de handschriften, daar eene oude lezing handhavende tegen nieuwe gissing, ginds een verbetering van anderen verdedigend of eigen gissingen voorstellende, somtijds ook eene betere verklaring en vertaling dan de gewone aangevende.

Vooral het bestudeeren van dit 7de hoofdstuk, hetwelk bijna de helft van het gansche werk inneemt, meen ik den vrienden van Ovidius' Herscheppingen warm te mogen aanbevelen. Men leert hier den ouden poëet beter begrijpen, en bewondert tevens de frissche, levendige taal en de glasheldere redeneeringen waarin onze gids zijne wel overwogen gedachten weet uit te drukken. Ik behoef hier de talrijke plaatsen niet aan te geven, waarin ik Hartman's uitspraken gaarne zou onderschrijven, — of de bedenkingen te opperen, die mij tegen sommige zijner verklaringen voor den geest kwamen. Maar alvorens te eindigen kan ik toch niet nalaten, op eene plaats de overgeleverde lezing, tegen de conjecturen, zoowel van anderen als van mijnen hooggeschatten leermeester in bescherming te nemen.

«In nova fert animus mutatas dicere formas Corpora: di coeptis (nam vos mutastis *et illas*) Aspirate meis.» Zoo luidt de gewone aanhef van het eerste boek. Prof. Hartmann is niet de eerste, bij wien dat *et illas* geen genade kan vinden: hij stelt nu voor *et illa*, (namelijk: coepta). De goden, die de plannen van Ovidius hebben veranderd, worden verzocht hem ook in die nieuwe onderneming bij te staan. «Coeptis meis, o dii aspirate, nam vos, qui corpora mutastis, de quibus narraturus sum, etiam mutastis coepta illa.» — Ook na aandachtige overweging van Prof. H.'s bestrijding lijkt mij de gedachte, die in den overgeleverden tekst wordt uitgedrukt juist en onberispelijk, en verkieslijk boven de nieuwe vinding, of verschilt hier het thema zooveel van het vroeger door O. behandelde? «Nam vos mutastis et et illas» is m. i., al had het duidelijker kunnen uitgedrukt worden, gelijk aan: «nam vestrae quoque sunt illae mutationes», want ook die veranderingen zelf zijn Uw werk. Dat de dichter die de herscheppingen gaat bezingen de goden aanroept, door wie die herscheppingen gewrocht zijn lijkt, mij even natuurlijk

als wanneer iemand, die b v. over de restauratie van het slot te Muiden zou willen schrijven, voorlichting zou vragen aan den bouwmeester, door wien die herstellingen werden uitgevoerd.

DR. J. VAN VESSEM S. J.

L'Orateur populaire. Recueil de discours à l'usage de tous ceux qui sont appelés à pendre la parole, etc. par LOUIS FILIPPI. Paris. Garnier frères, 6 rue des saints Péres.

In 325 bladzijden worden hier door Louis Filippi tal van toespraken geleverd, welke dienen moeten om iemand een handje te helpen, die bij sommige gelegenheden verplicht is een woordje te zeggen en zich er niet op beroemen mag, dat de gave van welsprekendheid hem eigen is. Zoo staan er in dit boek toasten bij gelegenheid van familiefeesten, toespraken voor allerlei vergaderingen, voor mutualisten, voor werklieden, voor hen, die de liefdadigheid of verschillende soorten van sport beoefenen, lijkreden; daarenboven een aanmoediging tot het aanleeren der nieuwe wereldtaal «l'esperanto» en eindelijk een handleiding, bij wijze van samenspraak, voor iemand, die niet weet wat hij aan een diner, op een bal of bij een bezoek zeggen moet. Keus genoeg dus.

Zekere Gaston Deschamps heeft de eer het werk in te leiden, die het op een tamelijk zonderlinge manier er afbrengt. In den aanhef komt hij vertellen: «Au commencement était le Verbe, dit l'Evangile. Chez nous, au XXe siécle, le Verbe, n' est pas seulement au commencement, il est à la fin de tout». Wanneer deze meneer enkele woorden van het Evangelie van Sint Jan verder had gelezen, dan had hij gehoord, dat het Woord, daar bedoeld, God is en dus niet te verwarren, met het woord, wat de menschen spreken. Laten we dezen zin van den inleider nog maar eens genadig behandelen en beschouwen als een jeu de mots, echter het eeuwig Woord des Vaders gelijkstellen met het gesproken menschenwoord is een woordenspel, dat in het geheel niet te pas komt.

Na zoo'n rarigheid in het woord vooraf al gehoord te hebben, kwam het mij voor in het boek zelf nog meer andere te zullen ontmoeten; en werkelijk na het eindigen der lezing was het mij duidelijk, dat de schrijver een boek toespraken wilde bezorgen, op en top neutraal, waarin een ieder, katholiek, vrijdenker, socialist enz. enz. iets zou kunnen vinden om het bij gelegenheid aan den man te brengen. Naast enkele goede toasten, staan er redevoeringen in dit boek, waaruit een socialistische reuk ons tegenkomt, waarin met schriftuurplaatsen onhandig wordt omgegaan, waarin wordt beweerd, dat voor de Kerk de tijd lang voorbij is om een comediestuk te veroordeelen, waarin het onderwijs der Jesuïten onnuttig wordt genoemd; en wanneer in sommige toespraken de godsdienst op den voorgrond moet treden, dan is dat — behoudens enkele uitzonderingen — al erg gebrekkig en soms schijnt het mij toe, of de redenaar zelf twijfelt aan hetgeen hij zegt.

Onder de «oraisons funèbres» — dat staat er ten minste boven — bevindt zich een lofrede op iemand, die burgerlijk begraven wordt. Ik moet hier niet afschrijven, wat daarin verteld wordt; een ieder begrijpt, dat op de schandelijkste wijze het ongeloof en de hoogmoed van zoo iemand nog als deugden worden geroemd.

Nog iets over het geheel. Over het algemeen zijn die toespraken nog tamelijk vervelend, en wanneer ze zijn uitgesproken, zal de redenaar wel niet veel last gehad hebben van oorverdoovende toejuichingen, behalve misschien, wanneer hij zich enthousiast toonde voor Frankrijk en vooral voor de Republiek.

Bijna op iedere bladzijde wordt de leuze gehuldigd «la France aux Français», welnu, dat ze hun «orateur populaire» er nog maar bij houden. Wij zullen wel, wanneer de gelegenheid zich voordoet, om, zij het in het publiek of bij familiefeesten, een woordje te zeggen bij anderen iets degelijkers kunnen vinden, dan de holle frazen en klinkende woorden van dezen Franschen orator; en wanneer we op een diner komen of een visite moeten maken, of ons rouwbeklag moeten aanbieden of in den trein zitten, dan kunnen we zeker uit ons eigen veel beter spreken, dan dat we de flauwigheden, die «l'orateur populaire» ons in «l'esprit de l'escalier» ten beste geeft, eerst zouden nalezen.

P. DONATUS BAKKER, Mind.-Conv.

AUG. CUPPENS. **De zeg van Hans onversaagd, Hoe Sint Odrade ter bedevaart reed, en andere vertellingen.**

Twee bundeltjes uit een «reeks werkjes tot prijsboeken bestemd, onder het bestuur van Mej. M. E. Belpaire, E. H. Aug. Cuppens, Prof. L. Scharpé, en de HH. A. de Ceuster, L. Tengrootenhuysen en V. Vermeyen», uitgegeven te Leuven bij Bomans en Vanbrusselen Onder de reeds verschenen boekjes zijn sprookjes en vertellingen van de genoemde en anderen, ook vertalingen van Haüff van Andersen. De beide deeltjes, boven aangeduid, werden door den Vlaamschen Pastor, den Eerw. Heer Cuppens opgesteld, bevattende een risje kinderverhaaltjes voor 't meerendeel «in klein-Vrankrijk gehoord».

Voor kinderen! maar wat 'n pret die gezellige dingetjes zoo leuk verhaald in prettig vlaamsch, wat 'n lust voor wie ze herkent en er herinneringen in vindt uit eigen kindertijd, óók voor wie ze leest ten eersten male en zich willig overgeeft aan de eenvoudige bekoorlijkheid van 't lieve kindergoed.

't Is met 't mooie der sprookjes als met de schoonheid van kunst in 't algemeen: wie 't niet voelt, vat 't niet, — en is te beklagen.

Om ze echter, en ook voor de groote luisteraars, heelemaal mooi te maken moeten ze gesteld in de hun eigen stijl en verteld in een taal, die bevattelijk voor 't kleine volkje, zich door die eenvoud onderscheidt, die noch arm, noch alledaagsch, ten hoogste kunsttaal is, zeer losjes weg en gemakkelijk vloeiend moeilijker te bereiken, dan de gemakkelijke kritiek vermoeden zou.

Zoo heeft 't Aug. Cuppens gedaan en zoo lief en zoo aardig, dat de lieve lezer onwillekeurig verlangen moet, den vriendelijken verteller te hooren in den kring der kinderen waar hij blijkbaar veel van houdt. en die heel wat voorrecht hebben van zulk een innemenden, kunstrijken verteller verhaaltjes te hooren.

Hij moet ze met heel wat liefde geschreven hebben, zoo echt voor 't kleine goedje en voor hen alleen, van Hendrik en Scholtes, die door z'n knecht in een zak geknoopt, te water wordt geworpen:

«Scholter zonk als een meulensteen en verdronk en als hij nu heel en gansch verdronken en verzopen was, toen kwam er al stillekens een verksken met nen zweer op zijn snuit en de zweer brak uit en — 't vertelseken is uit».

En van «'t Ketsstaalken»:

«Later trouwde Graad met die eigenste mevrouw en toen vierden zij groote bruiloft op 't kasteel in den bosch, en die u dit vertelt, heeft zelf gediend op 't bruiloftsmaal, met nen witten scholk aan, en wilt gij 't niet gelooven dan laat gij 't».

Pastoor Cuppens heeft er niet aan gedacht dat hij werkelijk zóó iets moois maakte, dat buiten de kinderkamer grage hoorders vinden zou; ware hij zelf zoo eenvoudig niet, hij had den juisten, dien heerlijk eenvoudigen toon niet zoo prachtig te pakken gekregen.

Overal bleef de verteller zich gelijk, schildert met twee woorden een heel tafereel voor 't kinderoog, voor den lezer, die geboeid en betooverd, bladert het eene sprookje na 't ander om, en eindelijk niet weet wat nu wel 't mooiste is geweest en begint alweer op nieuw en vindt alweer nieuw moois:

«Daar was een arme Joos, die met een ezelke achter 't land leurde en die arme Joos hiet Bart. En hij kreeg een zoon en ze hieten hem Bert: Bert van Bart, Bert Bart.

Toen Bert Bart drie dagen oud was, stierf zijn moeder. En de oude Bart lei het wicht op een bussel achter in zijn karreke en trok er mee overal rond, land in en land uit, zeven jaar lang, en al dien tijd zoog Bert Bart de melk van het ezelinneke dat in 't karreke stond, en hij wies op geweldig struisch en sterk, — zoodanig dat er nog nooit onder de kappe des hemels zoo'n felle kerel te zien is geweest en dat Bert Bart's vader op den duur met zijn jongen geen weg meer wist: niet dat hij stout of onwillig was, dat niet. Integendeel, de gewilligheid zelf; en gehoorzaam op een wenk. Maar alles wat hij bij geval ter hand nam, hij brak het, en als ze ergens bij een boer ter tafel genood werden, at Bert Bart voor zeven en dan had hij nog honger. Zoo wist dan Bert Bart's vader geen raad meer...»

Dit is bovendien muziek in woorden en hoe sierlijk zwieren die zinnen ons voorbij!

De heeren der Grammatika zullen er niet zoozeer op te spreken zijn omdat *bosch* onzijdig, en *wereld* vrouwelijk is; omdat er andere woorden in staan, niet van 't zuiverste hollandsch; ...als ze maar niet gaan vinden, dat deze boekjes voor hollandsche kinderen althans, onder taalkundig opzicht verderfelijk zijn! Maar dan blijven er toch nog genoegzaam lezers over, die de werkelijke waarde dezer kinderboekjes begrijpen, die ze prijzen zullen, met genoegen opnemen en verspreiden, en den beminnelijken sprookjesverteller dankbaar zijn voor 't welkome kindergeschenk dat hen, de grooten, mede, en wel 't meest verheugen zal.

Houdt ge meer van 't pure Haarlemmerdijksch, als van 't Vlaamsch vol woorden, die ge niet verstaat en andere dingen die ge laakbaar vindt bedenk dan, goeie man, dat gij beginnen moogt met 'n macht fransch uit uw taaltje te weren en dat gij zelf nog heel wat nederlandsch kunt leeren in de vlaamsche landen, waarvan gij misschien 't bestaan niet eens vermoedt. Gij moogt bedenken hoeveel miskenning alleen spruit uit vooroordeel, ik zeg niet eens uit ontkenning en onwetendheid.

«en wilt gij 't niet gelooven dan laat gij 't" zooals Aug. Cuppens zegt.

FELIX RUTTEN.

Letterkundige Studiën, door J. KOOPMANS. Amsterdam, 1906. W. Versluys.

Voor mij ligt het 1e D. «Hooft als Allegorist. — Vondel als Christen-Symbolist». De eerste vraag mag zijn: heeft dit werk nut en voor wien dan? Ongetwijfeld, men kan er zijn nut mededoen; maar, mijns inziens, slechts hij, die reeds een tamelijk breede en ontwikkelde kennis bezit van Hooft's en Vondel's werken. Alleen wie met deze kennis is toegerust kan deze «Studiën» behoorlijk verstaan: een verstaan, nog bemoeilijkt door het eigenaardig gedrongene van den oogenschijnlijk al te bewerkten schrijftrant.

Den opzet van dit werk *te beoordeelen* valt nog moeilijker. Mij heeft het te veel den zweem van eene subiectieve opvatting, waarbij de vraag gewettigd is, of de obiectiviteit daaraan beantwoordt, d. i. of de schrijver niet kunstmatig en spitsvondig waar wil maken, wat hij meent in Hooft in Vondel te

ontdekken, namelijk een Allegorisme en Symbolisme, waaraan die auteurs weinig gedacht, laat staan, dat zij het met bewustheid bedoeld hebben.

Eindelijk, (en hier heb ik den Katholieken lezer dezer «Studiën» op het oog) geheel het werk ademt een geest, welke die van den Katholiek niet kan of mag zijn. Hiermede wil ik volstrekt niet zeggen, dat des schrijvers bedoeling gewild boosaardig en sluw zij. Ik constateer alleen het feit, dat het boek wemelt van opvattingen op wijsgeerig, theologisch en historisch gebied, die de Katholiek niet kan aanvaarden; opvattingen en ideeën, neergelegd, vaak verscholen in schijnbaar onschuldige beschouwingen of zinnetjes Ook om deze eigenaardigheid kan ik dit werk niet dan aan meer ontwikkelde, goed onderlegde Katholieken aanraden.

Wilde ik al het gezegde nader toelichten, ik zou moeten vervallen in te breedvoerige bespreking; genoeg, dat ik gewezen heb op voorzichtig gebruik van een boek, waarvan de lezing overigens (ik beken het eerlijk) werkelijk nut kan afwerpen.

Oudenbosch. J. J. G Boelen, S. J.

Choice Readings in Prose and Verse, voor Hoogere Burger- en andere Scholen, door B. S. Berrington, B. A. Prijs 1.25. Uitgever C. A. J. van Dishoeck. Bussum. 1905.

»Wanneer verschijnt uw Engelsche bloemlezing" is een vraag, die mij onwillekeurig op de lippen komt, zoodra iemand mij mededeelt, dat hij leeraar is in het Engelsch. De aantrekkelijkheid van dezen schijnbaar zoo dorren arbeid van uitlezen en verzamelen, schijnt den meesten te machtig. Vanwaar anders die immer wassende vloed van Readers, en Choice Readings, etc. de doopnamen van de kinderen dezer verzamelwoede. Toch zou ik niet gaarne om deze reden aan een degelijke nieuwe bloemlezing mijn welkom weigeren. Niemand is verplicht zich tot deze of gene verzameling te bepalen, en van den anderen kant, hoe grooter de keuze is, des te grooter zijn de kansen, dat ieders opvatting verwezenlijking, ieders smaak bevrediging kan vinden. Daarom, ik beken het openhartig, spijt het mij, dat ik deze nieuweling geen plaats in ons welvoorzien uitstalraam mag inruimen. De keuze der stukken is volkomen ongeschikt voor schoollectuur. De poezie vooral is veel te zinnelijk en hartstochtelijk voor leerlingen, ook (— en misschien vooral —) voor die der hoogere klassen. Wie zich hiervan wil overtuigen, leze de uittreksels van Shelley, Keats, Darwin, ja zelfs van Campbell. Ook veel andere stukken behoeven een zorgvuldige herziening, voordat een leeraar deze gaarne aan zijn leerlingen ter vertaling zou voorleggen. Hier sluit ik ook de proza-stukken niet uit. Na het doorlezen dezer bloemlezing, vroeg ik mijzelven af, is het dan zoo moeielijk, heerlijke en ook voor jongens belangwekkende meesterstukken te vinden in de Engelsche letterkunde, zonder af te dalen tot sentimenteele liefdeslectuur, of tot verzen, die de verbeelding op een gevaarlijke wijze prikkelen. Ook keur ik ten sterkste af de wijze, waarop de schrijver zich veroorloofde de »Cenci" en »Don Juan" aan te prijzen als hooge dichtkunst, zonder op het onzedelijke dier gedichten te wijzen. Mocht de schrijver het nuttig oordeelen zijn boek, — dat ik zooals het nu voor mij ligt, aan eenieder in geweten moet afraden, — geheel of gedeeltelijk ten minste op nieuw te bewerken, dan ben ik bereid ook op andere punten, die de aantrekkelijkheid van zijn werk verminderen te wijzen. Nu echter schijnt mij dit nutteloos.

Dublin. H. v. d. B.

NATUURWETENSCHAP.

E. Heimans. **Wandelen en Waarnemen.** blz. 256. Amsterdam. Van Holkema & Warendorf. 1906.

«Wat mij niet al te luchtig en vluchtig lijkt onder de geïllustreerde schetsen die al meer dan drie jaren lang als wekelijksch opstel «Uit de Natuur» in 't Groene Weekblad verschijnen, wordt nu in boekvorm opnieuw aangeboden». Aldus de schrijver in het Voorbericht, dat aan de 35 «geïllustreerde schetsen uit het leven van planten en dieren» voorafgaat.

Wat staat er in dit boek menig tooneeltje uit de natuur heerlijk mooi geteekend! Wat is er menige waarneming juist en wat is ze tevens prettig verteld! 't Is om jaloersch te maken. Jammer dat op enkele plaatsen, waar de schrijver het voor de dieren, soms tegen de menschen, opneemt de toon wat al te weekelijk klinkt.

Doch dat is niet de reden, waarom ik «Wandelen en Waarnemen» voor minder ontwikkelden niet durf aanbevelen. Ook niet, alsof er iets instond, dat met onze Roomsche zeden en ons Roomsch geloof strijdt, want het geheele boekje is lelierein.

Maar er staat nog al wat onwaars in. Omdat te bewijzen en meer ontwikkelden, die het boek gerust kunnen lezen — ze zullen er genot van hebben — tevens de moeite om zelf te schiften eenigszins te besparen, wijs ik op de volgende punten.

In het hoofdstuk «Hoe de mieren den weg vinden» volgt schrijver de polarisatie-theorie van Albrecht Bethe.

Op een mierenstraat, waar evenals bij ons rechts wordt gehouden, is een *dubbel* spoor. 't Eene voert van het nest naar de bladluizen, 't andere van de bladluizen naar het nest. Volgens Bethe zouden de stoffen waaruit het spoor bestaat, de chemische deeltjes nl. gepolariseerd zijn, d. w. z. op eene of andere wijze alle zijn *gericht* en wel *naar* of *van* het nest, zooals men aanneemt dat de moleculen in een magneet zelf kleine magneetjes zijn en zich Noord-Zuid richten.

Op zoo'n mierenstraat bracht Bethe een brug aan, bestaande uit een strookje blik. Als we op het rechts houden niet letten, kunnen we ons die brug op deze wijze voorstellen:

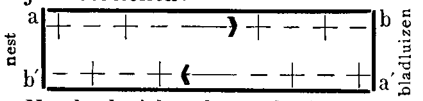

Nu deed zich volgens de theorie van Bethe het volgende voor, zegt Hermans.

De brug wordt 360° gedraaid, zoodat dus a weer in a en b weer in b komt, eveneens a′ in a′ en b′ in b′. De mieren loopen kalm door.

De brug wordt 180° gedraaid. De mieren die van het nest komen, staan nu bij a′, als voor een muur. Zij die van de bladluizen komen, bij a eveneens.

De brug wordt gedraaid, terwijl er drie mieren, die bij a′ van de bladluizen komen, midden op de plank zijn. Zij loopen tijdens de draaiing ongestoord verder, behouden derhalve hun oorspronkelijke richting en komen nu in b′ als voor een afgrond te staan.

Nu draait de onderzoeker de brug nogmaals 180°, zoodat ze weer in den stand komt te staan, waarin ze geteekend is. Dadelijk verlaat nu het drietal de brug en vervolgt zijn weg naar het nest. De menigte die zich had opgehoopt vóór de brug, stort zich nu ook dadelijk op de brug, alsof alle beletsel ware weggenomen.

Zóó beweerde Bethe, niet vermoedende, dat door eenvoudige toepassing zijner theorie het onhoudbare er van blijkt. Als men immers de brug 180° draaid, dan sluiten de plus- en de minusteekens, die op de brug den polarisatietoestand voorstellen, aan beide kanten juist op dezelfde wijze aan den weg aan,

als wanneer de brug niet, of 360° gedraaid wordt. De mieren moeten derhalve hun weg vervolgen, alsof er niets gebeurd was. En dat doen ze ook volgens het getuigenis van „een der beste zoölogen van den tegenwoordigen tijd", (J. P. Lotsy, hoogleeraar te Leiden, in *Vorlesungen ueber Descendenztheorie*. I, Jena, 1906,) nl. P. Wasmann S. J. die Bethe's theorie zóó heeft afgebroken, dat het verloren moeite is, ze nog te willen opbouwen. Men kan zelf heel gemakkelijk de polarisatie-theorie op de proef stellen, door aan een kunstnest het glazen voederbuisje om te keeren. Men zal zien, dat de mieren zonder aarzeling haar voeder komen halen. 't Verkeer zal niet noemenswaardig stilstaan.

Niet zoo onschuldig als in 't voorgaande is Heimans' dwaling in hoofdstuk XXXI «Verstand of Instinct». De schrijver zal mij wel toegeven, dat men aan dieren geen verstand mag toekennen, zoolang zij geen blijk gegeven hebben, verstand te bezitten. Daarom had ik op menige plaats in zijn boek andere uituitdrukkingen gewenscht. Doch ik wil niet vitten.

De verstandskwestie wordt nu hier uitgemaakt in een opstelletje van slechts zes bladzijden. Ik behoef niet te zeggen of dat betoog eenige waarde bezit.

— «'t Spraakgebruik beslist over de beteekenis der woorden; een ander criterium hebben we niet,» zegt Hermans.—

Neen het spraakgebruik kan hier onmogelijk beslissen, sinds een zekere klas van menschen al lang begonnen is met sommige dieren verstandig, andere dom te noemen. Daarom moeten we hier alleen letten op de psychologische verschijnselen, op de gevolgen, om daaruit tot de oorzaak te besluiten. Onder verstand belieft Hermans dan te verstaan: «Handelen of althans trachten te handelen, zooals de omstandigheden het thans noodig of wenschelijk maken». Als men dien maatstaf gebruikt, dan moet men niet alleen aan dieren, maar ook aan planten verstand toekennen, want doelmatige handelingen en doelmatige aanpassingen aan de omstandigheden kan men wel aan elke plant aanwijzen.

— «Maar al was het van duizend diersoorten te bewijzen, dat zij sedert menschenheugenis geen haarbreed van hun geërfde gewoonten waren afgeweken, als van tien soorten ja, als maar van één enkel individueel dier het tegengestelde is te bewijzen en dat het handelde met overleg, gegrond op ervaring op welke wijze ook verkregen, dan is de bewering, dat *het* dier geen verstand kan bezitten, niet meer in al zijn algemeenheid vol te houden». —

Zeer zeker, maar zoolang als men bewijzen kan, dat één individueel dier, zelfs onder de meest ontwikkelde, bijv. apen, honden, bijen, klauwieren, geen verstand heeft, zoolang is ook de bewering dat apen, honden, bijen of klauwieren wel verstand hebben, een onwaarheid. En nu berust op Heimans de plicht zijn bewering voor één individueel dier te bewijzen. Die bewijzen meent hij te hebben gevonden bij bijen, jachthonden en klauwieren.

De honingbijen bouwen tegenwoordig op kunstwas, waardoor ze tijd en moeite uitsparen. Dat is 't eerste bewijs.

Het tweede is het «staan» van een jachthond. «Men moet het bijgewoond hebben, men moet den oogopslag van het dier gezien hebben, waarmee het den jager schijnt toe te fluisteren: „Stil houd u gereed, ik heb ze hier voor mij in den neus", om de deelneming van den hond te kennen. Dan dat afwachten tot het schot gevallen is en het apporteeren.»

Het derde bewijs. De klauwier of negendooder, een vogel die in Limburg voorkomt, heeft de merkwaardige gewoonte, een massa groote hommels,

torren, vliegen, muizen en zelfs jonge kale vogels levend op doorns van acacia of slee of meidoorn te spietsen. Bij die akelige tentoonstelling brengt hij zijn jongen; waarom, is moeilijk uit te maken. Nu vond Heimans zelf in Limburg eens zoo'n moordplaats van een negendooder, maar in plaats van op doorns, waren de dieren gespietst op de stekels van prikkeldraad.

Die laatste waarneming pleit zeer sterk voor de opmerkingsgave van Heimans, maar geenszins voor het verstand van den klauwier. Dat blijkt Heimans zelf heel goed in te zien, want hij laat volgen: «Het ligt voor de hand de *mogelijkheid* te onderstellen, dat de klauwier het doel van zijn instinctmatig spietsen wel kende en een verbetering in zijn methode van opvoeding der jongen toepaste».

De *mogelijkheid*, ja, voor dat veronderstellen, is wel mogelijk, niet alleen voor den klauwier, maar ook voor den jachthond en de bijen, maar zooals wij boven zeiden, men kenne aan geen enkel dier verstand toe, zoolang niet *blijkt* dat het verstand bezit.

Mocht Heimans van plan zijn om voort te gaan met de lezers van het Groene Weekblad en — wat veel bedenkelijker is — de onnadenkende schooljeugd in zijn klas voor te lichten in de kwestie of de dieren verstand hebben, dan is het hoog noodig, dat hij zelf eerst in de leer ga bijv. bij P. Wasmann's werk *Instinkt und Intelligenz im Tierreich. 1905.* Zoo niet, dan heeft hij wel talent om de wetenschap te vulgariseeren, maar mist hij daartoe de noodige kennis.

Als reden om dien „eenen der beste zoölogen van den tegenwoordigen tijd" niet als veiligen gids te erkennen, hale men niet aan het onderscheid dat Lotsy t. a. p. blz. 328—329 maakt tusschen Wasmann A en Wasmann B. Dat uitvluchtje wordt onmogelijk gemaakt door Wasmann's antwoord (Biolog. Centralblatt 15 Sept. 1905) aan Forel, die reeds vóór Lotsy den dubbelganger had meenen te ontdekken en daarom S. J. achter diens naam vertaalde door *Sciens* d. i. geleerde en Jesuita d. i. Jezuiet. Beide personen zijn één.

M. A. HAANS S. J.

TOONEEL.

Muurbloempjes. Blijspel in 4 bedrijven, naar het Duitsch van OSCAR BLUMENTHAL en GUSTAV KADELBURG. Zaandijk. J. Heijnis Tsz. 8o. 150 blz.

Letterkundige waarde heeft dit blijspel niet en daar maakt het ook geen aanspraak op, maar er komen nog al eenige goede aardigheden in voor en de intrige zit beter in elkaar, dan bij zulke populaire tooneelstukken het geval pleegt te zijn. Eenige minder nette insinuaties, die het voor katholieke rederijkersgezelschappen ongeschikt zouden maken zijn gemakkelijk te schrappen, maar waar vrouwenrollen vermeden worden, is het moeilijk te gebruiken, daar deze zonder zeer ingrijpende veranderingen niet weg te werken zijn.

J. HUDDLESTON SLATER.

Binnengeloopen, onder het motto: »Door vrouwenoogen bedrogen". Blijspel in één bedrijf. Naar een schets uit het Amerikaansche Detectivenleven, door G. KLOMP. Drieborg, J. Bakker Rzn., kl. 8o., 24 blz., f 0.35.

Minder aardig, maar toch ook lang niet het minste in zijn soort, zal wellicht ook dit stukje lieden, die niet veel gewoon zijn, kunnen boeien.

J. HUDDLESTON SLATER.

Le Théâtre et les Moeurs, door ADOLPHE BRISSON. frs 3 50. Ernest Flammarion, rue Racine, Paris.

Dit boek is niet anders dan een verzameling opstellen, waarin de schrijver,

als litteraire kroniekschrijver van de Temps, de nieuwe of meest geruchtmakende tooneelstukken van het Fransche theater, aan een letterkundige kritiek onderwierp.

R. DE GRAVE.

ROMANS EN NOVELLEN.

PAUL KELLER, **Das letzte Märchen**. Allgemeine Verlags-Gesellschaft m. b. H. München.

Wonderlijke avonturen heeft de auteur in het sprookjesland Herididasufoturanië doorleefd!

Tot hoofdredakteur der eerste koerant in dit onderaardsche gewest aangesteld, ontvangt hij eensdaags het bezoek van een achtenswaardig Professor met zilverwitten schedel. Een beschadigd, door het vele lezen versleten boek hield hij in de hand.

«Lieber Herr,» sagte er, «ich wollte Sie sehr bitten, mir zu helfen, ein grosses Unrecht wieder gut zu machen. Als ich noch jung war, hab ich einmal in einer öffentlichen grossen Versammlung über dieses Buch gesprochen. Sehen Sie, und ich kannte es nicht. Ich hatte es kaum dreimal gelesen. Nicht war, wer kann nach wenigen Stunden ein Werk gerecht beurteilen, das ein anderer jahrelang in seinen Herzen getragen hat, darein er seine geheimnisvolle Seele gelegt hat, das er in seinen besten Stunden, mit seinem treuesten Fleiss, mit seinen besten Talenten geschrieben hat?....»

«Ich sah das reuige Professorlein gerührt an.

«Verehrter Herr,» sagte ich, «bei uns, droben werden Bücher besprochen, die der Referent kaum durchblättert, ja, die er manchmal gar nicht gesehen hat.»

«Oh, das ist verbrecherisch!» rief mein Gast. Ich zuckte die Achseln.

«Es sind so wenig Schriftsteller bei uns. die ihr Buch jahrelang im Herzen tragen, die mit Fleiss, Treue und Beruf daran schaffen. Und dann — es sind zu viel, zu viel! Was Ihnen ein Verbrechen dünkt, ist oft nichts als Notwehr.»

Maar Paul Keller heeft stellig zijn boek jaren lang onder het hart gedragen. Zijn «Letztes Märchen» behoort niet tot de werken, die men met graagte zou missen, reden waarom een ondoordachte recensie in dit geval inderdaad «verbrecherisch» zijn zou. Maar het is ook een lust dit boek te lezen en te herlezen en — te bespreken.

Het «Letzte Märchen» is niet een boek voor allen, al is het in alle opzichten een *goed* boek. 't Is slechts voor hen, die somwijlen het oude kinderhart nog voelen kloppen in de borst, die nog een zeker heimwee voelen naar het rijke wonderland der sprookjeswereld, uit wier oog de kinderziel nog kan lachen en òpjubelen: voor hen, wier namen te lezen staan in het gulden vreemdelingenboek van Marilkaporta, de hoofdstad van het sprookjesland! Hun is het vergund aan de hand des schrijvers nog eenmaal de geheimzinnig-omwaasde verblijfplaats der dwergen te bezoeken, — maar thans niet meer, om met bonte kiezelsteentjes te spelen in de lichtende straten der kristallijnen stad. Daarvoor is ook de leidsman te oud. In het geheimzinnige licht der sprookjeswereld ziet en hekelt hij de bovengrondsche toestanden met het oog en de zielskracht van den man. Het is immers zijn «laatste» sprookje; een, waarin de sprookjeskoning sterft.

Een «Idylle» noemt Keller zijn dichtwerk in prozavorm. Meer nog is het een satyre, een allegorische satyre, overvloeiend van blijden lust en zaligen weemoed, schalkschen humor en bijtende scherts. Scherp geteekende karakters, als die van den man der oppositie *Dr. Nein* en den intrigant *Hamrigula*, vindt men te over. De toestanden zijn

het niet minder: Herididasufoturanië is een sprookjesland met gepatenteerde straatroovers, ongeëvenaarde «Dauerredner», vuige hofintrigues, dronken stationchefs en zoogen. «groene limonade» voor geheelonthouders!

Aan elk menschenwerk kleven vlekjes. Zoo had de schrijver moeten inzien, dat men ongerijmdheden, al zijn zij van minder belang, zelfs in een sprookjesverhaal dient te vermijden. De episode van den sneeuwwitjes-dwerg (bl. 121 vlg., cf. bl. 55, 56, 61) is wellicht niet naar ieders smaak. Ook verlangt men wel eens terug naar het helle zonlicht, want het licht der sprookjeswereld is nu en dan tè schimmig, tè dof. Eindelijk, de romantiek ontaardt een enkele maal in hyper-romantiek: zij, die Keller's *Gold und Myrrhe*, met name het opstel *Schmiedefeuer* gelezen hebben, zullen het best mijn bedoeling vatten.

Maar dit staat vast: niemand zal het berouwen in Herididasufotururanië mee ter beêvaart getogen te zijn naar het huis van vrouwe Holda en het graf van den grooten Rübezahl.

Roermond. DR. JOS. SCHRIJNEN.

Zijn Kind, door P. BROUWER. No. 10 van de Oranje-serie. Haarlem, H. J. van der Munnik.

Nico van Bergen, een jong ontvanger, geeft de vrome, degelike, waarlik-liefhebbende Lisa Meerenstein op om te trouwen met de schone, ongelovige, genotzieke Hermien Dorelaar. Het duurt niet lang of zijn fortuintje is op, hij steelt en geraakt in de gevangenis. Lisa, die ondertussen pleegzuster geworden is, overwint met Gods hulp haar eigen smart, leedvermaak en haat: ze zuivert Nico's schuld, verpleegt zijn ziek geworden vrouw, en als hij uit de gevangenis komt bezorgt ze hem 'n betrekking in Amerika. Voor haar beloning vraagt ze niet anders dan zijn kind te mogen opvoeden. Dat mag ze en »dàt zal ze doen of 't het hàre was..."

Een nummertje met veel goede bedoelingen maar van weinig kunstwaarde. Wellicht wordt het ook door een enkele passie-zwoele bladzijde minder geschikt voor de jeugd.

DR. J. D. COCK.

M. E. BELPAIRE. **Uit Wonderland.** Sprookjes en Legenden. Leuven. Bomans en Vanbrusselen, Parijsstraat 81.

Dit boekje overtreft naar mijne meening nog de vorige. Deze sprookjes en legenden zijn niet alleen mooi en boeiend, maar roeren dikwijls het hart door het echt-kinderlijke en door het naïefpieuze van toon en inhoud.

F. J. M. WASSEN, PR.

Internationale Bibliotheek. EDW. BELLAMY: **In het jaar 2000.** Vertaling van F. van der Goes.

Een socialistisch boek, dat in roman vorm een socialistischen gelukstaat te aanschouwen geeft: eene nieuwe wereld laat zien, waar geen armoede heerscht of gebrek en waar ideaalmenschen leven — menschen zonder verkeerde hartstochten, menschen vol van broedermin en naastenliefde.

Dat alles wordt den lezers voorgezet als het resultaat van het doorvoeren der sociaal-democratische beginselen!

De vertaler zelf vindt het boek verouderd, maar acht toch een derden druk wenschelijk, omdat het nog kan dienen als propagandageschrift, en door zijne afbrekende critiek op hedendaagsche toestanden de menschen tot ontevredenheid kan stemmen en socialist kan maken.

F. J. M. WASSEN, PR.

H. Andersen : **I. De reiskameraad. 2. Het leelijke eendvogeltje** en andere vertellingen. **3. Kleine Klaus en groote Klaus** en andere vertellingen.
W. Hauff : **I. Dwerg Neuze. 2. Sloffen-Moekske.** Leuven. Drukkerij van Bomans en Vanbrusselen. Parijsstraat 81.

Deze vijf boekjes bevatten aardige, mooie sprookjes, die zeker het kinderhart zullen boeien. Misschien zal een enkele Vlaamsche uitdrukking of zinswending door de kleine lezers of lezeressen niet worden begrepen.

F. J. M. Wassen, Pr.

Zuster Pascale (L'Isoiée) door René Bazin. Vertaling van Stephanie Vetter.

Men heeft in ons kleine land reeds zooveel goeds gezegd van René Bazin's laatsten roman, dat het wel overbodig mag heeten hierop nogmaals te willen terugkomen, al zou men ook geneigd zijn, naar 't voorbeeld van menigen Franschen criticus, dezen lof eenigermate te temperen.

Wat de vertaling betreft, deze is bijzonder gelukkig geslaagd: iets, wat me des te aangenamer verrast heeft, daar ik de romans van René Bazin als bijna onvertaalbaar beschouwde. En het verwonderlijkste van het geval is, dat niettemin de vertaling den indruk maakt van haastige afwerking. Ten bewijze slechts o. a. deze ééne onvergeeflijke vergissing: »eene bijna nooit voortkomende maar toch zoo heerlijk mooie oorzaak - de liefdadigheid« (blz. 98): welke laatste woorden dienen ter vertaling van: la cause de la charité!!

R. de Grave.

Benjamine, door Jean Aicard, frs 3.50. Ernest Flammarion, rue Racine, Paris

Een roman, die toestanden en zienswijzen billijkt, welke katholieken bezwaarlijk met belangstelling of sympathie kunnen bejegenen.

R. de Grave.

Filipp Wassiljewitsch, door Maxim Gorki Vertaling van J. Kuilman. Utrecht. M. Honig. 8o. 234 blz.

Dit boek is zónder eenig hooger beginsel en daarom pessimistisch; want wie het kleine stukje van het menschelijk bestaan, dat stoffelijke oogen zien, als het eenige beschouwt, kan dat menschelijk bestaan niet anders dan diep ongelukkig noemen. Dit lijkt mij het gevaarlijkste in dit boek, dat nergens opzettelijk onzedelijk is, maar voor het overige onbeschaamd over godsdienst en moraal heenstapt.

J. Huddleston Slater.

Les Enfermés, door Horace van Offel. Meindert Boogaerdt Jun. Rotterdam.

Een roman die noch onder leterkundig noch onder moreel opzicht eenige aanbeveling verdient.

R. de Grave.

Een Indisch Huwelijk, door E. A. A. van Heekeren. Amsterdam, H. J. W. Becht. Ingen. f 0.75.

De lezing van dit boek kan niemand worden aanbevolen.

P. Stroomer, Kapelaan.

OPVOEDING.

Proefwerk. Volledige verslagen van de onderwijzers-examens der laatste jaren, met vele verklarende aanteekeningen door G. M. A. Jansen, directeur der R. K. Kweekschool te Steenwijkerwoud. Deel I en II. uitgave van E. v. d. Vecht, Amsterdam. Prijs per deeltje 75 cents.

«Zoolang de examens nog zijn ingericht, zoo slecht als ze zijn, hebben de

candidaten aan werkjes als deze behoefte....» schrijft «De Christelijke Onderwijzer."

't Is zoo. Hoe wil een examinator, die wellicht eerst op den dag van het examen den candidaat voor het eerst ziet, in een uur, een half uur weten, «wat in diens hoofd gevaren is»?

Waarom niet een brevet uitgereikt door den directeur van de kweek- of normaalschool onder wiens toezicht de jongeling vier à vijf jaar studeerde?

Maar nu hebben we eenmaal te rekenen met de omstandigheden, waarin de jongelui, die geëxamineerd worden, verkeeren, met hen, die tot op den dag van heden, als levende encyclopediën terstond klaar dienen te zijn met een antwoord. Welnu, die jongelui zullen met vreugde de verschijning van bovengenoemde werkjes begroeten.

Al is een handboek, het zij voor welk vak ook, degelijk ingericht, toch zal, met «Proefwerk» in de hand blijken, dat niet alles opgenomen is, wat de aandacht verdient. Daarom is deze uitgave van groot belang. De candidaten kunnen af en toe hun krachten meten, door in een bepaalde tijdruimte te trachten op de vragen, onder welk hoofd ook, een goed antwoord te geven. Zijn ze daartoe in staat, dan zal stellig het examen door hen met gunstig gevolg afgelegd worden.

Babberich. J. MEIJER.

KORTE INHOUD VAN WETENSCHAPPELIJKE RECENSIES.

GODSDIENST.

Die Dornenkrönung Christi, door Dr. Konrad Lübeck. Eine religions- und kulturgeschichtliche Studie. 8o. VI, 52 blz. Regensburg 1906, Manz. M. 0.80.

De schrijver bewijst uit de nieuwste onderzoekingen, dat een aan de soldaten bekend drama aanleiding tot de doornenkroning van Christus was. De grondige verhandeling laat zich gemakkelijk lezen.

Stimmen aus M. L., 14 Sept.

Gott und Welt. Waffen zum Kampf um den Gottesglauben für Schule und Haus, door Paul Raidt. Kl. 8o. 190 blz. Nördlingen. 1905, Reichle (Sommer). M. 1.50

Een werkje, dat wij gaarne in veler handen zouden zien. Duidelijk, gemakkelijk verstaanbaar, behoort het tot de beste van die soort.

Stimmen aus M. L., 14 Sept.

WIJSBEGEERTE.

Menschen- und Tierseele, von E. Wasmann S. J. Köln. 1906. gr. 8o. 16 S. 60 pf. 3e aufl.

Buitengewoon helder en overtuigend betoog. Aan ieder, die zich omtrent het hoofdpunt dezer belangrijke questie snel en juist wil orienteeren, zij dit geschriftje warm aanbevolen.

Litt. Handweiser. 1906. no. 13.
(I. Linneborn).

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Warum organisieren wir die Arbeiterinnen von Elise Gnauck-Kühne. Hamm. 1906. gr. 8o. 50 pf. in Frkftr. Zeitgem. Bröschüren XXV, 2 blz.

De schrijfster komt op voor confessioneele arbeidstersvereenigingen en wel, op doelmatigheidsgronden, te zamen met mannen.

Litt. Handweiser. 1906. no. 13.
(Hans Rost).

Der Toleranzantrag der Zentrumsfraction des Reichtags, door M. Erzberger. Osnabrück, 1906. 8o. 282 S. 3 50 M.

Erzberger is zelf lid van den Rijksdag. Het boek is een interessant document op kerkelijk-politiek gebied. Want de *Toleranzantrag* is meer dan een Partijquaestie, hij breidt zich uit tot

een algemeen probleem voor de verhouding tusschen Kerk en Staat, en tusschen het Protestantisme en het Katholicisme in Duitschland in het algemeen.

Litt. Handweiser. 1906 No. 10.
Richardy.

Der Alkoholismus, seine Wirkung und seine Bekämpfung. Hrsgeg. vom Zentralverband zür Bekämpfung des Alkoholismus. Teubner, Leipzig. 1906. 2 Bde à 1.25 M.

Het is zaak, dat de beschaafden, de leiders des volks, de politieke woordvoerders den strijd tegen het alkoholisme opnemen en hem krachtig voortzetten, daar waar al kleine bressen in de alkohol-vooroordeelen zijn gemaakt. Als men is toegerust uit *dit* welvoorziene arsenaal, kan men den strijd met hoop op goeden uitslag aangaan.

Litt. Handweiser. No. 10.
Hans Rost.

Traité d'économie politique, door Joseph Garnier. 10e édition, revue et augmentée par Robert Doucet. Paris, Garnier frères.

De volmaakte helderheid van dit geleerde en verstandige werkje kan ook menschen, die er nog niets van weten tot deze wetenschap inleiden.

Le Correspondant, 25 Sept.

Questions littéraires et sociales, door René Bazin. 18°. Calmann-Lévy.

Verzameling van redevoeringen en lezingen van Bazin, zeer interessant, omdat men er de ideeën en beginselen, die in zijn romans achter de fictie minder zichtbaar konden zijn, duidelijk geformuleerd vindt.

Revue des deux Mondes, 15 Sept.
(F. Brunetière).

GESCHIEDENIS.

Joh. Bern. Brinkman, Bisschof von Münster, im Kulturkampf von Pfr. S. Schürmann. M. 1.20 Kl. 8°. 242 blz.

Vooral voor het diocees Munster, doch ook voor veel wijder kringen interessant. De schrijver, die kapelaan was tijdens den geheelen regeeringsduur (1870—89) van den bisschop, weet met trouwe nauwkeurigheid, eerbiedafdwingende vrijmoedigheid en pakkende humor de gebeurtenissen drastisch weer te geven.

Litt. Handweiser. 1906 no. 13.

Batailles Francaises, par le général Hardy de Périni. 18°. Paris, Ernest Flammarion.

De krijgskundige kennis van den schrijver vermeerdert nog de waarde van dit mooie werk, op de beste gegevens gebaseerd en in keurige en sobere stijl geschreven.

Revue des deux Mondes, 15 Sept.
(F. Brunetière).

Le duc de Nemours, door René Bazin. Mame. Tours. 20 francs.

Aanbevelenswaardig om den schrijver, het onderwerp, de illustraties en de geheele wijze van uitgave.

Mois litt. et pitt. oct. 1906.
X. P.

AARDRIJKSKUNDE.

Indianerstudiën in Zentralbrasilien. door M. Schmidt. Erlebnisse und ethnologische Ergebnisse einer Reise in den Jahren 1900/01. 293 illustr. Berlin. 1905. 10 Mk.

Verhaal eener reis (over bekende wegen), rijk aan ethnografische gegevens over de stammen aan boven-Xingù en Paraguay.

Peterm. Mitth. 1906. lit. 572.
(P. Ehrenreich).

The Anthropology of S. Paulo, door H. v. Thering. Brazil (S. Paulo.) 1906.

Tweede, verbeterde uitgave van een kort (32 blz.) ethnografisch overzicht, oorspronkelijk geschreven voor de wereldtentoonstelling te S. Louis. Men vindt er de voornaamste litteratuur opgegeven over de Indianen van S. Paulo.

Mitth. 1906 lit. 573 en 1904 lit. 496.
(P. Ehrenreich).

The Siege of the South Pole, door Mill (Hugh Robert). London. 7 sh. 6 d.

Een prachtig boek, waaruit ook voor hen, die meenen thuis te zijn in de ontdekkingsgeschiedenis der Antarctis, nog veel te leeren is.

(Mitth. 1906 lit. 597).
(Philippi).

„Antarctic". Zwei Jahre in Eis und Schnee am Südpol, door O. Nordenskjöld (Anderson, Larsson en Skottsburg). (Vertaling van Mathilde Mann) 2 banden. Berlin. 1905. 12 mk.

Rijk geillustreerd verhaal van de

bekende avontuurlijke expeditie (1901—1903).
Mitth. 1906 lit. 598.
(Philippi).

Two years in the Antarctic, door A. B. Armitage. London. 1905 15 Sh.
Zeer opgewekt geschreven verhaal der Engelsche Zuidpoolexpeditie.
Mitth. 1906 lit. 600
(Philippi).

NATUURWETENSCHAP.

Die Tiere der Erde, door W. Marshall. (band III) Leipz. 1906. 12 mk.
Zooals de neven-titel („Eine volkstümliche übersicht über die naturgeschichte der Tiere") aangeeft, is het werk bestemd voor een uitgebreiden kring van lezers. De illustraties zijn dan ook hoofdzaak. Voor natuurvrienden vormen de 3 banden een mooi en instructief werk.
Mitth. 1905 lit. 483 en 1906 lit. 627.
(O. Maas).

Meteorologische Optik, door J. M. Pernter. Mit zahlreichen Textfiguren. III. Abschnitt. Seite 213—558. Wien und Leipzig, W. Braumüller. M. 9.
Dit inhoudrijke en grondige werk kunnen wij aan allen, die in optische meteorologie belang stellen, aanbevelen.
Natur und Offenbarung, 13 Sept.
(Prof. Dr. W. J. van Bebber).

LETTERKUNDE.

Des vers français, door Fr. Coppée. 3 fr. A. Lemerre. Paris.
Bundeltje gedichten, geïnspireerd door de gebeurtenissen der laatste tijden, tintelend van godsdienstzin en vaderlandsliefde.
Mois litt. et pitt. Sept. 1906.
(Ch. d'A.)

Propos de théâtre; (3e Serie), door Emile Faguet. Société française d'imprimerie et de librairie.
In vlugge korte zinnen leert de schrijver ons veel over treurspeldichters van alle tijden, terwijl wij slechts bemerken, dat hij ons aangenaam bezighoudt.
Le Correspondant, 25 Sept.

MUZIEK.

Les Symphonies de Beethoven, door M. J. G. Prud'homme, Paris, Ch. Delagrave. 8⁰.
Geschiedenis van het ontstaan en bekend worden der symphonieën, waarbij uit den aard der zaak ook veel uit het leven van den kunstenaar komt, benevens een zaakkundige analyse en veel van het allerbeste, wat erover geschreven is.
Revue des deux Mondes, 15 Sept.

OPVOEDING.

Friedrich Fröbel, sein Leben u. Wirken von Adèle v. Portugall. Leipzig. 1905. 8o. 154 blz 1.25 M.
De schrijfster, enthousiast vereerster van Fröbel en zijn opvoedingsmethode, is vaak eenzijdig en overdreven. Overigens zal het boekje ook buiten den kring der vakpaedagogen, aan ouders, vooral aan moeders, veel opmerkenswaardigs bieden, zelfs als zij niet geneigd zouden zijn, hun kinderen volgens Fröbel's methode op te voeden.
Litt. Handweiser. 1906, no 13.

KORTE INHOUD VAN ROMANRECENSIES UIT VERTROUWBARE KATHOLIEKE TIJDSCHRIFTEN.

FRANSCH.

Sur les côtes de la Meuse, door Jean Saint-Yves. Ed. de Patria.
Een aardige roman, eenvoudig en licht van stijl.
Le Correspondant, 25 Sept.

Mariage moderne, door Resclauze de Bermon, Paris, Plon, 1906. 16⁰. 285 blz. 3 fr. 50.
In dit verhaal is meer goede moraal dan oorspronkelijkheid.
Etudes, 20 Sept. (L. G.)

Le Logis-du-Roy, door Lucie des Ages. Paris, Haton. 12⁰. 248 blz. 2 fr.
Een interessante geschiedenis, waarvan de godsdienstige en moreele waarde niet te miskennen valt, de letterkundige echter niet zoo groot is.
Etudes. 20 Sept. (L. M. Th.)

Impressions d'un possant, door Léon Monnier. 1 fr, 25. Rubat du Mérac. Lon-le-Saumèr.
Een serie verhalen, waarover een waas van melancolie ligt, welke echter

den meesten lezers niet zal mishagen.
Mois litt. et pitt. oct. 1906.
(M. L.)

Les Contes de mon oncle paterne, door A g e o r g e s. 3 fr. 50. Delagrave. Paris.
Aantrekkelijk door den waren christelijken geest en letterkundige schoonheid.
Mois litt. et pitt. oct. 1906.
(A. Fabre.)

Cérébraux, door F e r n a n d D i v o i r e. 2 fr. 50. Rue de Bourgogne 52. Paris.
Een bijna onbegrijpelijke samenspraak tusschen twee verstandsmenschen.
Mois. litt. et pitt. oct. 1906.
(M. L.)

DUITSCH.

Für Muszestunden. Auswahl von Aufsatzen aus den Unterhaltungsbeilagen der „Kölnischen Volkszeitung" sechster Jahrgang. 8⁰. 270 blz. Köln, Bachen. M. 2.50; geb. M. 3.
Zeer interessant en volmaakt onschuldig.
Stimmen aus M. L. 14 Sept.

Von Weg und Steg, door A n t o n D a v i d, S. J. Bilder aus Natur und Leben. Zweite vermehrte Aufl. 8⁰. 284 blz. Feldkirch, Unterberger, 1906.
Krachtige natuurschilderingen, waaraan zich eenvoudige en natuurlijke leeringen over godsdienst en zedeleer aansluiten.
Stimmen aus Maria Laach, 14 Sept.

TIJDSCHRIFTEN.

†**De Katholiek.** October 1906.
De Messianische Psalmen, V. Psalm LXVIII. (Hebreeuwsch LXIX) door F. J. P. G. v. E t t e n. O. E. S. A. De Homoeopatie voorheen en thans, door M. A. P. C. P o e l h e k k e. Hartelied door F r. M a r t i a l i s. V r e e s w i j k. O. F. M. In eenzaamheid. fr. E. v a n K r o o n e n b u r g. O. F. M. Kleinere mededeelingen aan lezers en schrijvers. Nieuwe uitgaven.

De Gids. October 1906.
Bilderdijks miskenning, door C a r e l S c h a r t e n. I. Verzen, door Dr. P. C. Boutens. De schat door G u s t a a f d' H o n d t. Dante en wij door D. J. J. S a l v e r d a d e G r a v e. De Hegelsche philosophie als levensbeschouwing door J. d e J a g e r. Roemeensche volksliederen en balladen, bewerkt naar Frans proza van Hélène Vacaresoo, door H é l è n e L a p i d o t h-S w a r t h. Tooneelgeschiedenis door prof. A. G. v a n H a m e l. Het boek van Dr. Leyds, door Dr. H. T. C o l e n b r a n d e r. Dramatisch overzicht door Mr. J. N. v. H a l l. Aanteekeningen en opmerkingen door Prof. A. G v. H a m e l. Parlementaire kroniek. Bibliographie.

De Economist, September 1906.
De wetenschap der Staathuishoudkunde en de praktijk van het economisch leven door P r o f. D r. C. A. V e r r ij n S t u a r t. Nieuwe Uitgaven. Economische Kroniek. Handelskroniek. Ecomische Nalezingen en Berichten.

†**La Quinzaine,** 16 September 1906.
Le futur conflit anglo-russe en Asie centrale door R o b e r t B a i l l y. La Nouvelle Maison VI (fin) door C h a r l e s d e R o u v r e. Autorité et liberté en matière religieuse door V. E r m o n i. La Légende dorée des Gaules. La légende de Saint Grépin et de Saint Grépinier, door C h. F l o r i s o o n e. Les Bourbons en 1814. VI Le roi Louis XVIII, door G i l b e r t S t e n g e r. L'Inconnu. La Souffrance door M a r i e A g n è s. Poésies: La Mue (conte). Prière d'un enfant de chœur qui allait mourir. A une lycéenne. Poitrinaires door G. S i m o n. Les oeuvres de mutualité protectrices de l'enfance du premier âge, door A n d r é M a c a i g n e. Chronique politique, door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.

†**Le Correspondant.** 10 Septemb. 1906.
Les grandes manoeuvres navales en 1906 La tactique triangulaire door *** Louis XVIII et le duc d'Orléans, door E r n e s t D a u d e t. L'Agriculture et les agriculteurs dans le centre de la France. door Cte B a g u e n a u l t d e P u c h e s s e. Le juge martillac. I, Roman, door S a i n t-J o u e n Une

élection sous le second empire. Le comte de Falloux et Prévost Paradol, door Edmond Biré En regardant couler le Rhin. Impressions d'Alsace (fin). door F. de Witt-Guizot L'Eau potable door Dr. P. G. Charpentier. Pêcheurs de Phoques. A la terre de feu door Carlos Daireaux. La croix demeure. (strophes) door Ben J. Angot des Rotours. Revue des sciences, door Henri de Parville. Chronique Politique door Auguste Boucher Bulletin. Bibliographique.

—— September 1906.

Les lois de la science door *** Lettres inédites à la comtesse Taverna (1845—1875) (publiées door G. Gallavresi) door A. Thiers. Études littéraires. Les „mémoires" de Mistral, door Henry Bordeau. Le juge Martillac. (Roman II) door Saint-Jouen. Paris sous Napoléon. Quelques aspects de la vie sociale. Avec des lettres inédites de Madame Récamiêr, door de Lanzac de Laborie. Jousel. Novellette de Provence, door Marie-Thérèse Ollivier. Souvenirs d'Espagne. Dans les sierras de Burgos. A Madrid. En aragon et à tarragone, door Paul Henry Vendémiaire. Sonnets door Henry Peyre de Bétouzet Les oeuvres et les hommes. Chronique mensuelle du monde, des lettres, des arts et du Théatre, door Edouard Trougan. Chronique politique, door Auguste Boucher. Bulletin. Bibliographique.

†**Etudes.** 20 September 1906.

Pie X et l'Église de France. Le non licet sauveur, door Paul Aucler. Le kulturkampf et le chancelier de fer. Comment on organise une persécution, door Paul Bernard. Les arbres de la liberté Episodes de la terreur, door Pierre Bliard. Le décret du 15 Novembre 1811 dans le département des landes, door Paul Dudon. La science de l'ascétisme, door Marcel Baren Bulletin des questions sociales, door Victor Loiselet. Revue des livres. Notes Biblographiques. Événements de la quinzaine. Table du tome 108.

—— 5 September 1906.

Encyclique „gravissimo officii" (Texte Latin) L'Acte pontifical, door Hyppolyte Prélot. La sainte Vierge et apogryphes, door Christian Burdo. Le roi d'Orient. Souvenirs d'un voyage en Egypte (1905) door Félix Haura. L'Ame d'une Russe, door M. de Rhybing. Bulletin de l'enseignement et de l'éducation, door Joseph Burnichon. Revue des livres. Notes Bibliographiques. Événements de la quinzaine.

†**Stimmen aus Maria Laach,** September 1906

Der Syllabus in ultramontaner und antiultamontaner Beleuchtung, door J. Laurentius S. J Die Kongofrage II Schluss, door V. Cathrein. S. J. Harnacks Militia Christi, door A. Pirngruber S. J. Eine geheime päpstliche Sendung des sel. Canisius, nach groszenteils ungedruckten Quellen III Schluss, door O. Braunsberger. S. J. Rezensionen. Empfehlenswerte Schriften. Miszellen.

NIEUWE BOEKEN.

GODSDIENST.

Prof. Jos. Aertnys: Theologia moralis secundum doctrinam S. Alfonsi de Ligorio, doctoris ecclesiae. Ed. VII, aucta et emendata. 2 tomi. XVI, 493. IV, 498 blz. 8°. Paderborn. F. Schöningh. M. 10.

Ernst Klein: Aus der Schatzkamer hl. Väter. I Bd. Märtyrerakten VIII, 198 blz. 8°. Berlin. Vaterländische Verlags- und Kunstanstalt. M. 2.50.

Rev. Joseph Schuen: Outlines of Sermons for Young Aben. Edited bij the Rev. Edmund Wirth. New York, Cincinnati, Chicago. Benziger Brothers. 451 blz. 8. $ 2.

Prof. dr. Is. van Dijk: De Imitatie van Thomas a Kempis, Baarn, Hollandia-drukkerij. Kl. 8°. 63 blz. f 0.50.

WIJSBEGEERTE.

Prof. J. Th. Beysens: Algemeene Zielkunde. Derde deel. Zieleleer — De

Mensch — Onsterfelijkheid. — Het Dier. Amsterdam, C. L. van Langenhuysen. gr. 8°. 296 blz. f 2.75.

Auswahl aus den griechischen Philosophen. 2 Tl. Auswahl aus Aristoteles und den nachfolgenden Philosophen. Hrsg. von Gymn. Prof. Dr. Osk. Weissenfels. Text und Kommentar. 8°. VIII, 122, IV, 110 blz. Leipzig, B. G. Teubner. geb. je M. 1 20.

Dr. J. W. Camerer: Philosophie und Naturwissenschaft. Stuttgart, Franckliche Verlagsbuch, 8°. M 2, geb. M. 3.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Mr. C. van Vollenhoven: Het adatrecht van Nederlandsch-Indië. Afl. 1. Leiden, E. J. Brill, gr. 8°. VII, blz. 1—64. Kompleet in ca. 15 afl a f 0.80.

Prof. dr. C. D. Verrijn Stuart: De wetenschap der staathuishoudkunde en de praktijk van het economisch leven. Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de staathuishoudkunde en het handelsrecht aan de technische hoogeschool te Delft op 17 September 1906. 's Gravenhage, De Nederlandsche Boekhandel en Steendrukkerij vh. H. L. Smits, gr. 8°. 43 blz. f 0.50.

Dr. G. A. Klein: Statistik der Arbeiterversicherung des Deutschen Reichs, für die Jahre 1885—1904. Im Auftrage des Reichs-Versicherungsamts für die internationalen Kongresse für Versichringswissenschaft und Versicherungsmedizin in Berlin. 1906. 4°. 37 blz. Berlin, C. Hegman. M. 1.

Prof. L. v. Petražycki: Aktienwesen und spekulation. Eine ökonomische und rechtspsychologische untersuchung. Aus dem Russischen ins Deutsche übertr. 8°. IV. 226 blz. Berlin, H. W. Müller. Kart. M. 4.50.

Mr. D. P. D. Fabius: De Doodstraf. Amsterdam, J. W. A. van Schaïk. gr. 8°. 160 blz. f 2 25.

NATUURWETENSCHAP.

Prof. Dr. Herm. J. Klein: Neubildingen auf dem Monde. Darlegung und Kritik der bisterigen Beobachtungsergebmisse. 24 blz. m. 5 Fig. gr. 8°. Leipzig. E. H. Mayer. M. 1.

W. Branco: Die Anwendung der Röntgenstrahlen in der Paläontologie. 55 blz. m. 13 fig. en 4 Taf. 8o. Berlin, G. Reimer. Kart. M. 5.

LETTERKUNDE.

Prof. Dr. H. Ludwig: Präparation zu Sophocles' Oedipus rex. 8o. 34 blz. Leipzig, B. G. Teubner M. 0.60.

Prof. Dr. Rich. Wülker: Geschichte der englischen Literatur von der ältesten Zeit bis zur gegenwart. 2. neubearbeitete Aufl. 1. Bd. Mit 100 Abbildingen im Text, 15 Taf. in Farbendr., Kpfrst., Holzschn. u Tonätzg. u. 7 Fksm.-Beilagen. VII, 422 blz. 8o. Leipzig, Bibliograph. Institut geb. in Halbfrz M. 10.

ROMANS EN NOVELLEN.

L. E.: Silhouetten. Met een inleiding van Jero. de Vries, Amsterdam, Van Holkema en Warendorf VIII, 280 blz. f 2.90; geb. f 3.50.

Gustav Frenssen: Jörn Uhl. Bewerking van Dr. C. D. Sax 8o. 386 blz. Amsterdam, Van Holkema en Warendorf. f.

Gustaaf d'Hondt. Van Simpele Menschen. Amsterdam. Van Holkema en Warendorf. 8o. 258 blz. f 2.50.

Konrad Telmann: In het rijk der Dolomieten. Roman. Vertaald door Cato de Jongh. Amsterdam, H. W. J. Becht. 8o. 2 dln. III, 177 III, 212. blz. f 3 50; geb. f 3.90.

Le génie de Tacite, La Création des Annales, door EUGÈNE BACHA. Paris, Félix Alcan; Bruxelles, H. Lamertin. kl. 8o. 321 blz. 4 fr.50.

Wien zullen we nog kunnen vertrouwen, als het waar blijkt, wat Bacha bewijzen wil, dat Tacitus, de groote Tacitus, die zoodra wij iets van hem begrepen, ons niet slechts gelooven deed aan verhalen maar zien in visioenen van klare werkelijkheid, die ons verder onderzoekend verstand verbaasde door zijn voor die tijden buitengemeen conscientieuze geschiedvorsching, die onze harten warmde door den nobelen gloed van zijn oprechte verontwaardiging, dat Tacitus een geroutineerd leugenaar zou zijn!

't Was al vroeger gezegd, hoewel minder kras: Tarver [1]) noemt hem „an incompetent historian" en verder: „a bitter pamphleteer of consumate hability," en Henderson [2]) denkt er niet veel gunstiger over.

Maar, die twee Engelschen, al konden ze ook een gezellig leesbaar boek schrijven, bazeerden hun beweringen op te weinig feiten, hadden te weinig in de andere oude bronnen gelezen, wisten te weinig van Tacitus zelf, om veel aanhang te vinden.

Nu echter komt, onafhankelijk van hen (althans hij noemt hen nergens), deze Franschman met een zoo volledige kennis van Tacitus' annalen — ten minste van de eerste helft ervan — als misschien nooit iemand gehad heeft, en met een bijna voldoende kennis van de overige toenmalige geschiedschrijvers, ons zonder zweem van twijfel verzekeren:

«Pour n'être pas allé au fond des choses, on s'est mépris sur le véritable caractère des Annales. Tacite, en composant son ouvrage, était mû par une pensée qu'il lui importait de tenir soigneusement cachée. Il avait le dessin d'en imposer à ses lecteurs, de tromper leur confiance, de les mystifier. Romancier de génie, il ambitionnait de faire passer pour de l'histoire des contes de son invention. Artiste très clairvoyant, il savait qu'en transposant dans la réalité du passé ses créations mirifiques, il leur donnerait l'apparence de la vie sans laquelle il lui était impossible de dissimuler leur inanité." (blz. 17) «le poète avait l'hysterie du mensonge» (blz. 26).

Nu zou het zeker wel vreemd zijn, als heele generaties van geleer-

1) J. C. Tarver: *Tiberius the Tyrant.* Westminster, Archibald Constable & Co. 1902) blz. 356 sqq.

2) B. W. Henderson. *The Life and Principate of the Emperor Nero.* (London, Methuen & Co. 1903) blz. 9—12 en 430.

den, die de Romeinsche geschiedenis tot in de kleinste beuzelarijen hebben afgezocht, zich zoo hadden laten beetnemen door een schrijver, wiens werk de voornaamste grondslag hunner onderzoekingen was.

Maar elken twijfel, die wij tegen Bacha durven opperen, overgiet hij met zulk een stroom van feiten, dat we ons nauwelijks rekenschap van het voor en tegen kunnen geven. Daarom heeft hij in ieder geval recht op nauwkeurig onderzoek zijner bewijzen.

De zwaarste verdenking wekt bij den schrijver de wijze, waarop Tacitus van de Senaatszittingen verhaalt.

Meestal (Bacha zegt „altijd", maar zie: Annalen 3, 32; 14, 42—44; 15, 20—22, etc.) hebben die verslagen denzelfden vorm: twee sprekers treden op; de eene zet een stelling uiteen en motiveert die; de andere breekt haar punt voor punt af; de stelling wordt verworpen, met of zonder nog een extra woordje van den keizer. [1])

Het is een verdienste van Bacha deze eenvormigheid te hebben opgemerkt, en geen kleine, want Tacitus, werken zijn tot in de meest minutieuse kleinigheden zoo mikroskopisch onderzocht, dat het vinden van een nog onbekende vrij belangrijke eigenaardigheid iets bijzonders mag heeten.

Maar als hij dan maar dadelijk concludeert, dat het zoo toch niet gegaan kan zijn, dat dus alles maar verzonnen is, dan gaat hij toch verder dan zijn gegevens reiken.

Zeker — men wist het reeds en Bacha heeft het nog duidelijker laten zien — al die redevoeringen kunnen niet letterlijk zóó gehouden zijn als Tacitus ze geeft. Dikwijls heeft zonder twijfel Tacitus, als hij verhaalt van een voorstel, gevonden in de *acta senatus* of elders, het vele, wat vóór en wat tegen dat voorstel gezegd was (misschien ook wat gezegd had kunnen worden), in twee redevoeringen vereenigd. Maar dat heet nog geen bedriegerij. Het was de gewoonte der Latijnsche en Grieksche geschiedschrijvers de redevoeringen geheel of gedeeltelijk te fingeeren en weinig lezers van Tacitus kenden zoo slecht diens stijl, dat zij dien niet met zekerheid ook in de redevoeringen zouden teruggevonden hebben. Het is evenwel Tacitus verdienste, althans somtijds (hoe dikwijls is niet na te gaan) zelfs deze geoorloofde fictie achterwege gelaten te hebben en den inhoud van werkelijk gehouden redevoeringen met eigen woorden te hebben weergegeven.

Dit is bewezen, doordat de redevoering van keizer Claudius over het jus honorum der Galliers, gedeeltelijk in steen gebeiteld gevonden is, welke inscriptie, wat den inhoud betreft, nauwkeurig overeenkomt met het verslag bij Tacitus [2]).

1) Blz. 47 sqq.

2) Ann. 11, 24. In de uitgave van Nipperdey vindt men ook het gevonden opschrift.

Maar ook waar de redevoeringen gefingeerd zijn, behoeven de behandelde zaken, en de genomen besluiten daarom nog niet verzonnen te zijn. (Inderdaad is het Senaatsbesluit, waarover Tacitus in de Annalen 2, 83 spreekt, op een inscriptie gevonden.) [1])

Maar, herneemt Bacha, de inhoud van zulk een voorstel is altijd in strijd met het gezond verstand of met een bestaande instelling, zoodat het altijd onveranderlijk verworpen wordt [2]). En wij kunnen toch niet aannemen, dat de keizer, de magistraten, de senatoren uitsluitend absurde of onwettige voorstellen deden.

Niet altijd wordt zoo'n voorstel verworpen (men zie de boven aangehaalde uitzonderingen), veel minder is het altijd onwettig of onredelijk, maar wel dikwijls. En dat is zeer verklaarbaar.

Terwijl Tacitus, de sarcastische pessimist, de stof voor zijn werk verzamelde, moest hij wel bij voorkeur die voorstellen en feiten uitkiezen, die slecht, onredelijk, onwettig en vooral bespottelijk waren, om dan met hoonende bitterheid hun ongerijmdheid aan de kaak te stellen. Dat zulke dingen niet zoo heel zeldzaam waren, zal iemand, die van de verhandelingen in een hedendaagsch parlement wat op de hoogte is, niet verwonderen. Vooral is het vreemd, dat een Franschman in dezen tijd geen dwaasheden en slechtheden van een hoog regeeringslichaam kan gelooven.

Ook aan een positief gegeven meen ik te zien, dat Tacitus die verhalen heeft uitgezocht niet verzonnen. Als Tacitus gezegd heeft, dat het met de wet tegen majesteitschennis hoe langer hoe erger werd („adolescebat interea lex majestatis") [3]) was het een kleine moeite geweest, eenige gevallen uit te denken van menschen, die volgens die wet *veroordeeld* werden. En toch haalt hij juist alleen een geval aan, waar de aangeklaagde *vrijgesproken* wordt, en wel op voorspraak van Tiberius. Zeker een reden om aan te nemen, dat Tacitus door zijn pessimistischen bril van de lex majestatis lezende, gebromd heeft „adolescebat interea lex majestatis," dan echter, geen enkel geval van veroordeeling vindend, eerlijk de geschiedenis verteld heeft zooals hij ze vond. Daarbij komt nog iets, dat ontzaglijk afbreuk doet aan de wetenschappelijke waarde van Bacha's werk: soms tracht hij op genoemde wijze de *onwaarschijnlijkheid* aan te toonen van iets wat — blijkens de hem bekende getuigenis van andere schrijvers — zeker *waar* is.

Dat b. v. onder meerdere keizers, maar vooral onder Tiberius, de onnoozelste dingen als „majestas" werden gestraft, dat behoefde Tacitus ons niet te vertellen. Zoowel het algemeene feit als de dolste bijzon-

1) Corpus Inscriptionum Latinarum 6, 911.
2) Blz. 48.
3) Ann. 2,50.

dere gevallen vinden we bij Seneca, Philo Judaeus, Dio Cassius, (waar deze van Tacitus zeker onafhankelijk is, n.l. waar hij 't over keizers heeft, die Tacitus — niet heeft behandeld. En 't gekste is, dat Bacha deze getuigenissen zelf met het volste vertrouwen in hun waarheid aanhaalt (blz. 230–233). En toch beweert hij met een raadselachtige inconsequentie, dat zulke onnoozele dingen onmogelijk gestraft hadden kunnen worden [1]).

En wat betreft, dat de senaat en de princeps zich niet aan de bestaande wetten hielden, ook daar concludeert de erudiete schrijver wel wat onbesuisd. Immers, als het nergens verwonderen mag, dat een wetgevend lichaam veranderingen in bestaande wetten brengt, veel minder zeker in een tijd van ommekeer als het begin van 't Romeinsche principaat.

Nu het tweede voorname bewijs voor Tacitus kwade trouw.

Bacha haalt massa's verhalen van Tacitus aan, die volgens hem, twee aan twee niets anders zijn dan variaties van hetzelfde motief b.v.

»I Vonon, roi d'Arménie, invité hypocritement par le gouverneur Romain Créticus à se rendre en Syrie, y est retenu en captiveté (Am 2, 4).

II Archelaus roi de Cappadoce, invité hypocritement par Tibère à se rendre à Rome, y est mis en accusation (Ann. 2, 42) [2])

Une rèvolte éclate en Gaule:

I Le révolutionnaire Florus opère dans le nord; ses bandes, à peine rassemblées, sont dispersées; il se tue.

II Le révolutionnaire Sacrovir opère dans le Midi; il livre aux Romains une bataille en règle; il est vaincu, il se tue." [3])

In die verhalen vindt men ook nog zooveel overeenkomst en tegenstelling, als wel in een dichterlijke verbeelding, niet echter in de werkelijkheid kan bestaan. [4])

Hier vooral maakt de onstuimige schrijver door zijn gemis aan zelfkritiek het meten van de kracht zijner bewijzen uiterst moeilijk. De helft der aangehaalde feiten zou volstaan, als zij minder lichtzinnig uitgekozen en voorgesteld waren. Maar nu zich op het eerste gezicht een groot deel ervan als geheel waardeloos verraadt, en we toch niet één voor één al die geschiedenissen met de rest der Annalen kunnen gaan vergelijken, moeten we de andere wel wantrouwen en in twijfel laten, of, als al het waardelooze er uit gezift is, nog bewijsmateriaal genoeg overblijft of niet.

Zoo is het eerste van de juist aangehaalde tweetallen feiten (vijan-

1) blz. 57.
2) blz. 106.
3) blz. 107.
4) Zie bijvoorbeeld blz. 113 sqq.

dige of verdachte koningen door de Romeinen uit hun rijk gelokt) zeer verklaarbaar door de politiek van keizer Tiberius, die, zooals Tacitus 2, 66) insinueert en Suetonius [1]) uitdrukkelijk zegt, liever op deze wijze te werk ging dan door oorlog. En als het nu maar waar was, wat Bacha zegt dat het er altijd precies twee zijn [2]), dan was er nog iets vreemds in, maar de annalen geven behalve deze nog meerdere voorbeelden, waar Tiberius dezelfde politiek volgt, bv. tegen den Thracier Rhaescuporis, [3]) en tegen den germaan Maroboduus. [4]).

Met het tweede aangehaalde geval (de Gallische opstand) is 't veel erger: daar betoogt Bacha weer de onwaarschijnlijkheid zonder aan de waarheid te kunnen twijfelen, daar de tijdgenoot Velleius [5]) beide opstandelingen noemt. En zoo is 't overal, waar wij de aangehaalde feiten wat nauwkeuriger bezien, hetzelfde deuntje: òfwel de feiten zijn zoo gewoon of zoo algemeen, dat ze uiteraard zich meermalen herhalen moesten en dan ook vaak inderdaad meer dan tweemaal door Tacitus verteld worden (bv. aardbevingen in Azie; branden te Rome belegeringen van steden; overwinningen, òfwel er is een reden voor die herhaling in bestaande toestanden (opstand der legioenen) of in de politiek van Tiberius (uit hun rijk lokken van koningen; steunen van kroonpretendenten in Parthie).

Als de aangehaalde feiten iets bewijzen, dan is het dunkt mij, dat Tacitus om niet te veel in herhalingen te vervallen, als een bepaalde niet belangrijke gebeurtenis te dikwijls voorkwam, die niet telkens verhaald heeft, en dat hij bij 't kiezen der te verhalen details naar overeenkomsten en tegenstellingen gezocht heeft.

Ten slotte — en hiermee is Bacha gevonnisd en Tacitus' eer gered — één teeken van kwade trouw, dat, als Bacha gelijk had, niet ontbreken kon, ontbreekt.

De annalen zijn geen Egyptische papyrus, die een tijd beschrijft, waarover geen ander geschrift bestaat, die dus alleen valsch kan blijken uit haar inhoud zelf.

Met en voor en na Tacitus leefden schrijvers, die ons spreken van dezelfde tijden als hij; uit de jaren waarin zijn geschiedenis speelt, zijn een menigte steenopschriften tot ons gekomen, opgesteld, door degenen, die de daden, door Tacitus beschreven, hebben gezien en gedaan. Met die schrijvers en inscripties [6]) moet Tacitus geconfronteerd

---

1) Tib. 37.
2) Blz. 87.
3) Ann. 2, 66—67.
4) Ann. 2, 62—63.
5) 2, 119.
6) In het heele boek van Bacha komt geen enkele inscriptie voor.

worden en, als hij verzinselen geeft voor ware geschiedenis, moet hij met hun getuigenis telkens en telkens in strijd raken.

Dat Bacha zulk een reeks van tegenspraken *niet* heeft kunnen vinden en maar een enkele keer in zeer kleine onderdeelen iets dergelijks meent op te merken [1]), dat bovendien, zooals boven bleek, zelfs de dingen die Bacha's kritiek in Tacitus onwaarschijnlijk noemt met die andere schrijvers en inscripties, overeenstemmen, dat is een betrouwbaar bewijs voor Tacitus' goede trouw en nauwkeurige kennis.

't Kon toch ook immers niet anders:

Toen Tacitus zijn annalen uitgaf, was de regeering van Nero nog niet zoo lang geleden als nu de regeering van koning Willem II. Iemand, die in 117 na Christus, 't jaar, waarin de Annalen verschenen, 70 jaar oud was, was 22 jaar, toen Nero stierf (69 n. Ch.), m. a. w. niet zoo heel veel jonger dan Nero zelf. Zoo iemand had dus met zijn buurman gepraat over de kranige veldtochten van Corbulo en gefluisterd over de schandalen van het hof, en, als hij van senatorische afkomst was, bijgewoond wat in den senaat werd verhandeld.

En aan zulke lezers zou de deftige consulaar Tacitus een grootendeels verzonnen verhaal van die geschiedenis met geheel gefingeerde senaatszittingen hebben voorgediend?!

En de accurate napluizer Suetonius, die in zijn waardigheid van *ab epistulis* toegang had tot het keizerlijk archief, en, zooals uit zijn werken blijkt, daar ook nogal veel gesnuffeld heeft, zou zoo maar goedsmoeds al die verzinsels hebben nageschreven, en er zelfs nieuwe bijgedaan, [2]) in plaats van hier of daar eens even na te slaan, en de beweringen van Tacitus te controleeren?

En de lezers en latere schrijvers, (onder welke ook de zeer nauwkeurige Dio Cassius) zouden nooit in andere geschiedschrijvers uit den tijd der besproken keizers zelf — want die waren er vele — zulke tegenstrijdigheden met de annalen gevonden hebben?!

En terwijl er zooveel kans was, om op leugen betrapt te worden, heeft de geniale Tacitus liever ten onrechte een betrouwbaar geschiedschrijver, dan terecht een groot litterator willen heeten?!

Om al deze onwaarschijnlijkheden waar te maken is meer noodig dan Bacha's buitengewone kennis van de zes eerste boeken der Annalen.

Amsterdam. J. HUDDLESTON SLATER.

1) Ten onrechte beweert hij, (blz. 222) dat Tacitus Tiberius valsch van moord op Germanicus beschuldigt. Tacitus toont zeer duidelijk ernstig te twijfelen aan de vergiftiging van Germanicus. Hij zegt zelfs van Tiso: «solum veneni crimen visus est dilluisse." (Ann. 3, 14).

2) Bacha, blz. 30—36.

Haar levensdoel. Een verhaal uit het leven, door A. v. S. Naar het Duitsch door J. Z. Amsterdam. Firma B. VAN DER LAND.

Achter die reeks letters „A. v. S. J. Z." hebben zich twee zeer ernstige menschen, maar geen kunstenaars verborgen.

Als letterkundig product heeft het boek geen waarde. De eenheid, die het tot „een verhaal", gelijk de titel het noemt, maken zou, missend, geeft het de geschiedenis van drie vriendinnen met geheel verschillend karakter, zoodat het woord „haar" in „haar levensdoel" meervoudig moet worden begrepen. Alle drie stellen zij zich als levensdoel „zalig te worden", maar de wegen naar de zaligheid loopen ver uiteen en heel anders dan ieder zich voorspeld had.

De kijk op het leven is uiterst oppervlakkig, dringt nooit door in het diepste der ziel. Wat ons van de personen verteld wordt, maakt ze voor ons niet tot levende menschen, waarin we belang stellen, is niet anders dan een lange opsomming van onbelangrijke feiten, die je bij het lezen deels onwaarschijnlijk, deels vlakweg onmogelijk noemt. — Ook die boven iedere bladzijde herhaalde titel van het hoofdstuk is nutteloos in een roman en uiterst vervelend, het doet telkens denken aan het voortdurend herhaalde dorpsnieuws, dat door barbiers, kooplui, en elkaar ontmoetende kennissen verder vertelt wordt: „een huwelijk, een huwelijk, een huwelijk". „Een omkeer, een omkeer, een omkeer."

Het Hollandsch is net bom-ijs; de woorden raken de ideeën niet, staan bol van de beeldspraak, waar je door heen trapt. De tijd van die „maalstroomen" en „plechtankers" is voorbij.

En toch niettegenstaande al die essentieële gebreken, is er iets in dit boek, dat goed doet en aandacht vraagt.

Het komt uit een ziel vol heiligen ernst en vaste geloofsovertuiging, die bewondering en eerbied wekken.

Na eenige bladzijden is je aandacht slap geworden, omdat geen inspanning gevraagd wordt voor het bestudeeren van een karakter, omdat geen stijlschoon je meetrekt. Maar de belangstelling, die de personen van het verhaal niet opeischen, vraagt en krijgt dan de schrijver door zijn waarachtig geloof en godsdienstige levensopvatting.

Wèl jammer dat deze schrijver geen kunstenaar is. Ware hij het wel, hij had ons een zeer belangrijk werk kunnen leveren, de beschrijving n l. van protestantsch-godsdienstig leven, de protestantsch-christelijke levensbeschouwing en vooral hunne vroomheid, in de praktijk gebracht door levende menschen en in gewone, op de onze gelijkende omstandigheden tot bezielde geloofsdaad geworden.

De gedachterichting, de waarachtige zielsbedoeling van wie een andere dan onze overtuiging volgen uit de uitwendige daden leeren

kennen, is door den afstand en door het noodzakelijk aanleggen van eigen maat zeer moeilijk.

De literatuur is daartoe het gemakkelijkste en beste vertrouwbare middel, mits die literatuur, waarachtige kunst zijnde, het leven naar waarheid geve, en door het levensbeginsel, waarvan anderen de breedte en diepte willen kennen, bezield zij.

Bij dezen schrijver is het levensbeginsel wel werkzaam en bezielend, maar zijn fantazie heeft het niet met levende menschen, met echt menschelijk denken en voelen en doen in aanraking kunnen brengen, om dat alles te doordesemen.

Het boek bewijst den godsdienstzin van den schrijver, maar is niet een stuk warm godsdienstig leven.

Toch ontmoet men eenige bijzonderheden die wel „teekenend" zijn voor protestantsche vroomheid in het huiselijk verkeer. Zoo b.v. een tekstenbakje „vol bijbelspreuken, om er elken dag een uit te nemen," het spreken over een „lievelingstext" enz.

Als uiting van eigenaardig protestantsche opvatting omtrent kerkelijke-godsdienstige zaken treft ons katholieken het volgende voorval:

Eleonora, een dame uit de groote wereld, die algemeen bekend stond als lichtzinnige vrouw en speelster, kwam in de kerk en nam plaats op een der voorste stoelen.

„Het laatste vers was gezongen, een gedeelte der toehoorders naderde het altaar ten einde den dood des Heeren te gedenken. Eleonora stond op, als door bovenaardsche koorden getrokken. Bij haar eenigszins overwacht toetreden hield de geestelijke een oogenblik stil, den beker opheffend, maar toen hij haar bewogen gelaat, haar met tranen gevulde oogen aanschouwde, reikte hij haar dien over met de woorden: „„Wordt gesterkt in de genade, die in Jezus Christus is.""

Ook is in dit boek zichtbaar de invloed van de protestantsche justificatieleer, die consequenter en artistieker doorgevoerd, dan door dezen schrijver gedaan is, tot een heel ander soort kunstwerk zou leiden, dan door katholieke of liever gezegd door alle niet-protestantsch denkende literatoren gemaakt wordt.

Hiermee bedoel ik het volgende:

Volgens de katholieke opvatting van bekeering en deugd werkt God mee met de werken der menschen. God spoort aan tot willen en beginnen en geeft krachten bij het pogen. Maar van zonde tot deugd, van deugd tot volmaaktheid blijft het voor den mensch moeitevol klimmen. Al klimmend echter komt hij hooger en dichter bij God.

Daarom is een katholieke, godsdienstige beschrijving van het zieleleven, een beschrijving van strijd, van vallen en moeitevol opstaan, van langzame verbetering ten koste van offers, door middel van voortdurend, ook in kleine, alledaagsche dingen doorgevoerd zelfbedwang.

Ook de deugd der heiligen blijft een offeren van zich zelven uit liefde tot God. De ongeloovige kent alléén menschelijke krachtsinspanning.

De Protestantsche idee echter laat God alles doen. De overtuiging, dat Christus onze Heiland is, maakt een eind aan de zonde, geeft de rechtvaardigheid. Het vertrouwen nu op God kan grooter, de liefde tot Hem inniger worden, maar van opklimmen in deugd, in den strikten zin des woord, van toenemen in rechtvaardigheid of heiligmakende genade kan geen sprake zijn. De inniger verhouding tot God zal van zelf het leven veredelen; maar alle moeite door den mensch gedaan, om zich te veredelen, verbetert zijn verhouding tot God niet.

Deze opvatting moet van invloed zijn op de literatuur, en is ook zichtbaar in de psychologie, hoe onvolmaakt die ook is, van dit boek.

Een klein toeval, een weldaad van Gods gemeene gratie, doet denken aan God en tamelijk plotseling is de stemming veranderd, of de bekeering voltooid.

Het zieleleven wordt niet opgevat als een strijd, maar als een leven met God of zonder God, als verworpeling of als kind Gods.

Edel, een der vriendinnen was in hevig verzet tegen haar oom, die haar voor een jaar wilde sturen naar het huis van een predikant ter voorbereiding van haar aanneming. Afgeschrikt door het gemis van alle genot en confort, ging ze een brief schrijven, om hem te verbidden.

Toevallig echter bemerkt ze een P. S. in den brief van haar oom, dat het verblijf bij den dominee de laatste wil van haar moeder was. Plotseling is ze veranderd, en zoo volkomen, dat ze verlangt naar het dorpje, dat het onaangename van het verlaten der prettige kostschool met haar vriendinnen en van het verblijf in het strenge domineeshuis op het boerendorp haar zelfs niet meer in den geest komt.

Toen Edel bij dominee kwam had ze nog niet veel pleizier in Bijbellezen, ze had er zelfs geen. Maar de omstandigheid, dat haar gastheer een Bijbel voor haar klaar gelegd had, roept ineens den lust bij haar op: „die bijbel zal mij zeker goed te pas komen, ik bezit er eigengenlijk geen, maar ik zal hem nu stellig trouw gebruiken".

De andere vriendin, die ik al noemde, Leonora, ging verkeerde wegen „en God liet haar begaan". Toen ze echter naast een vreemden, haar bewonderenden prins zat te spelen op een badplaats, trof haar oor het nieuws, dat Edel gestorven was. Meteen ging ze de deur uit en werd, zonder eenige moeite, voor altijd, het tegendeel van hetgeen ze geheel haar leven geweest was, ze werd arbeidzaam, nederig, vroom, pastte haar man, die door een beroerte verlamd werd, vier jaren op, naaide voor hem en werd, na zijn dood, diacones.

De stap uit de zonde naar de „via unitiva", zonder zelfs de „purgativa" te raken, komt ons wel wat groot voor; de ineens van tirannieke

meesteres tot gewillige dienares geworden natuur schijnt ons wat volgzamer gedacht, dan de ondervinding ze ons doet kennen.

Eigenaardig protestantsch is de beschrijving van Edel's dood door hare volkomen berusting na de opwekking van de verzekerdheid harer verlossing en na het getuigenis van haar man, dat ook hij zich door Christus vrij gekocht achtte en dus den Heer behoorde.

Ziehier hoe dat sterven beschreven is:

„... Hij wil u tot zich nemen in Zijn Vaderhuis — ons Eeuwig Tehuis".

„ „En gij — gij! " " zij klemde zich aan hem vast.

„ „Ik volg u, als God het wil, spoedig. Dan zijn wij voor eeuwig vereenigd, daar, waar geen scheiding meer is — waar geen tranen meer vloeien." " Toen hij hoorde dat zij naar adem hijgde, hoe haar hart heftig tegen het zijne klopte, fluisterde hij: „ „Het is de Heer, Die u roept, Die u van uw kindschheid af heeft lief gehad..." "

„ „U getrokken heeft met goedentierenheid" " sprak zij zacht en de angstige blik verdween uit haar oogen.

„ „Getrokken met goedertierenheid" ", herhaalde hij met nadruk „ „Hij heeft u verlost van den vloek des doods, door Zijn bloed. Gij zijt de Zijne, Zijn duur gekocht eigendom" ".

„ „Gij ook?" "

„ „Ik ook – wij zijn één. Wij zeggen beiden: „ „Heer Uw wil geschiede" ". Hij zonk naast haar op de knieën, haar teeder vasthoudend – zoo bleven zij in diep stilzwijgen verzonken.

„ „Herbert, ik ben nu bereid om naar mijn Heiland te gaan," sprak zij eindelijk. „ „De angst is voorbij – ik kan Hem alles overlaten, ook u — dat was het zwaarste." "

„Op haar gelaat kwam een uitdrukking van stillen vrede."

TH. KWAKMAN.

Handleiding bij het Katholiek Godsdienstonderwijs, door J. F. DE GROOT S. J. Amsterdam C. L. van Langenhuysen 1906. XV. + 297 blz. Prijs ingen. f 0.90, geb. f 1.25.

Een zeer nuttig en verdienstelijk werk verrichtte P. de Groot met de bewerking en uitgave van deze degelijke handleiding. Het is een boek, dat aanstonds inneemt zoowel door zijn uitwendige verschijning als door zijn rijken, goed geordenden inhoud. Op de eerste plaats bestemt de schrijver het tot handleiding bij het geloofsonderricht voor leerlingen van gymnasia, H. B. scholen en dergelijke, waarvoor het zeker uitstekend geschikt is: de schrijver zelf was jarenlang belast met die taak;

hij kent dus uit eigen ondervinding de onvolmaaktheden en leemten van bestaande handboeken en tegelijk de meest verkieslijke wijze, waarop dit gewichtig deel der vorming van de studeerende jeugd moet worden ingericht. Maar met Mr. Aalberse zijn we 't eens, dat het daartoe niet beperkt mag blijven, en recht heeft op een plaatsje, naast den katechismus, in iedere katholieke huisbibliotheek. Want de kennis der geloofsleer is, als eenmaal het geregeld katechismusbezoek heeft opgehouden, bij velen spoedig verwaasd en wordt langzamerhand vergeten: zij wordt daarbij slechts onvoldoende levendig gehouden door het bijwonen van het Zondagsch onderricht van den predikstoel. Velen ontbreekt ook de moed, om den katechismus nog eens ter hand te nemen en weer vraag voor vraag in het geheugen te prenten; wat trouwens nog maar half werk is, daar de noodige verklaring dan ontbreekt. En toch, men is in onze maatschappij, nu het ongeloof zoo ijverig propaganda maakt in allerlei geschriften en bladen, zoo dikwijls verplicht aan anderen rekenschap te geven van zijn geloof en moeilijkheden te beantwoorden. Staat men hulpeloos met den mond vol tanden dan dreigt er een drievoudig nadeel: den ongeloovige of twijfelaar sterkt men in de dwaling: op de Katholieke Kerk laadt men de verdenking, dat zij hare kinderen brengt tot een onredelijke en onwaardige slavernij des geestes; eindelijk gevoelt men zich zelf vernederd en geschokt in de vastheid zijner geloofsovertuiging. Dit handboek nu — beknopt, maar rijk van inhoud — kan hier voortreffelijke diensten bewijzen.

Hier een paralel trekken tusschen reeds bestaande handboeken en dit nieuwverschenen, is moeilijk en ook overbodig. De prijs is zoo laag gesteld, dat niemand, die belast is met het geven van godsdienstonderwijs, bezwaar er in zal zien, zich dit boekje aan te schaffen. Veel kans is er, dat reeds een oppervlakkige vergelijking de schaal ten gunste van het nieuwe zal doen rijzen; voortgezet en aandachtig onderzoek zal dat eerste oordeel waarschijnlijk wel bevestigen. Een groot voordeel is het zeker, dat naast den tekst in kleinere letter vragen gedrukt zijn, die de studie ongetwijfeld zullen vergemakkelijken.

DR. CH. VAN DAM.

Van simpele menschen, door GUSTAAF D'HONDT, Amsterdam. Van Holkema en Warendorf, 1906. f 2.50.

Hoe hoog de kunstwaarde gaat van bovengenoemd Vlaamsch boek, waag ik niet te bepalen. Er komt nog al veel in van *op-donkeren* en *in-schrompelen*, de gebouwen staan er *in blokkige, bonkige doodschheid.*

Al gold het echter een kunstwerk van uitbeelding, het boek is niet enkel ruw gemeen groeselig goor, waar slechts hier en daar een tochtje frischheid door heen waait, maar door en door slecht. Niet dewijl het dronkaards, lichte vrouwen, werkstakers, vloekers en zelfmoorders opvoert, dat kon afschrikkend werken. Wanneer een straat-madelief haar ontrouwen minnaar zijn ponjaard, die op tafel lag te blinken, in de *bleek-blekkerenden* keel stoot, en een donkere gulpstraal haar warm in 't gelaat spuit, dan noemen we dat *Vieux jeu* of een draak.

Een vergrijp aan de kunst kan een boek belachelijk maken, doch daarom nog niet slecht in hier bedoelden zin. Wanneer echter menschen van den werkenden stand al deze dingen doen, alsof het van zelf sprak en gewoon natuurlijk was, een noodzakelijk gevolg van de levensomstandigheden, waarvan zij zich niet kunnen los maken, dan hebben we te doen met een vergoelijking van de misdaad, eene bedekte aansporing voor de dochters en zonen des volks om zulk een dieren-leven te leiden, dewijl hun stand dit zoo meebrengt.

Daarom noem ik dit boek door en door slecht. Bedoelde Gustaaf d'Hondt met zijn simpele menschen, wat daar in Holland door wordt verstaan: onnoozelen, half-idioten, dan lag de vraag over toerekenbaarheid voor de hand; het gaat hier echter over menschen in 't volkomen bezit hunner geestvermogens, doch behoorende tot den werkenden stand. En nu dezen minder bedeelden en allen die *simpel* genoeg zijn om Gustaaf d'Hondt's verzekeringen aan te nemen, ontucht en zonde voor te stellen als onvermijdelijk en een zelfmoord tot besluit, dat dunkt mij een misdaad als van Caïn, die zijn broeder doodsloeg.

W. VAN NIEUWENHOFF, S. J.

GODSDIENST.

De Ware Godsdienst. Opnieuw bewezen en toegelicht door FR. DRIJVERS, PR. Uitgave van de Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding. Antwerpen. Werchter, 1906. Drukkerij Drijvers, 174 blz. Prijs 1 frank, 25 of meer 0.75 fr.

De Eerw. Heer Drijvers volgt «in deze geloofsstaving, wat de schikking betreft, de methode, die zaliger kardinaal Dechamps verbreidde onder den naam van „Démonstration populaire de la Foi." Twee redenen spoorden den schrijver tot deze keuze aan: «Grondig is die (de klassieke) bewijsvoering. Logisch is er niets op af te dingen. Maar psychologisch beschouwd, dat is met het oog op des leerlings of des lezers zielsvermogens en aanleg, heeft zij één gebrek: zij bestaat uit een lange *aaneenschakeling* van redeneeringen, die niet zonder groote inspanning samen te houden zijn. Laat men eene schakel uit den ketting vallen, dan is het logisch verband gebroken en het eindbesluit faalt». De tweede reden is deze: «Voeg daar bij, dat de jongste schriftuurstudiën meer twijfels dan klaarheid over den oorsprong der boeken van het Oude Testament verspreid hebben, weshalve het ons bezwaarlijk voorkomt, in de orde der feiten de aan-

vankelijke en de mozaïsche openbaringen als uitgangspunt te nemen».

Het boek is verdeeld in twee deelen. Het eerste bewijst, zeer in 't kort, het bestaan van God, de onsterfelijkheid der ziel, de natuurlijke verplichtingen van den mensch, de noodzakelijkheid en de erkenbaarheid eener bovennatuurlijke openbaring. «Daarna, zoo zegt hij, plaatsen wij ons terstond vóór de Roomsche katholieke Kerk gelijk zij zich *heden* aan onze blikken voordoet, wij nemen hare kenmerken in acht en bewijzen daaruit dat zij alleen eene goddelijke Kerk kan zijn en waarlijk is. Ofschoon reeds dit eerste onderzoek een zelfstandig en volledig bewijs voor de goddelijkheid der Kerk levert, klimmen wij hare *geschiedenis* van 19 eeuwen op en zien daar dezelfde kenmerken van goddelijkheid breeder en glansrijker ten toon gespreid. Eindelijk beschouwen wij hare *stichting* en zien daarin nogmaals hare goddelijkheid bewezen door de mirakelen en voorzeggingen van den Zaligmaker, en ook door de vervulling van de eeuwenoude verwachtingen van het Jodendom». Dit alles is zeer beknopt maar duidelijk samengevat binnen een zestigtal bladzijden.

Het tweede deel bevat de opheldering van eenige moeilijker godsdienstvragen. Achtereenvolgens worden daar behandeld: uitvoerig het bestaan van God en Zijne eigenschappen, de onstoffelijke en onsterfelijke ziel en dwalingen tegen beide waarheden; gelooven; het bovennatuurlijke en het buitennatuurlijke, en Gods plan in het uitdeelen ervan; de erfzonde en de menschelijke natuur; het lijden, mysteries; de H. Schrift; onfeilbaarheid van Kerk en Paus; Geloof en Wetenschap; gezag en geestesonderzoek.

Het boekje is duidelijk geschreven en kan goede diensten bewijzen; het Vlaamsch van den schrijver komt het Hollandsch zeer nabij; misschien zal het toch de verspreiding aan Noord-Nederlandsche inrichtingen van onderwijs min of meer in den weg staan. Overigens is het boek gedrukt op stevig papier — 't lijkt wel karton — en als degelijk prijsboek mag het niet duur genoemd worden.

DR. CH. VAN DAM.

Romeinsche kronyk, door TERESIA PIA WASZKLEWICZ-VAN SCHILFGAARDE, tweede bundel no. 1—7, Amsterdam, G. Borg.

De tweede bundel der Romeinsche kronyk wordt ingeleid door een geestdriftig artikel over «Monte-Cassino», den H. Vader Benedictus en zijn Orde. In groote trekken schetst de schrijfster hier de lotgevallen en den bloei van deze oude abdij; hoevelen en wie hier kunstwerken leverden om het graf van St. Benedictus glorievol te doen zijn; hoe de Benedictijnen nog altijd door hun arbeid op elk gebied, door hun gebed en den luister, dien zij aan de goddelijke diensten bijzetten, het doel van hun roemrijken Vader getrouw nakomen.

Iemand, die niet in Rome geweest is, kan uit de twee volgende nummers leeren, welke mozaieken in de kleinere basilieken daar te vinden zijn, van welk jaar ze dagteekenen en welke kunstwaarde ze bezitten.

Het belangrijkste vind ik het volgende deeltje (no. 5, 6 en 7), waarin door de schrijfster bewezen wordt, dat het dogma der H. Eucharistie, gelijk het tot aan het einde der tijden zal geloofd worden, hooggehouden werd in de allereerste tijden des Christendoms. Als bewijsstukken worden aangevoerd niet alleen de uitspraken der Apostelen, Kerkvaders en andere groote mannen uit de eerste tijden der Kerk, maar vooral de opschriften en teekeningen der Catacomben.

Terecht merkt de schrijfster aan, dat al zouden door ongeloovigen de aangevoerde plaatsen uit de heilige Vaders van schriftvervalsching beschuldigd kunnen worden, deze oude, ongerepte inschriften en schilderingen een onomstootelijk bewijs leveren van het onveranderlijk geloof der katholieke Kerk.

In menig opzicht is de Romeinsche kronyk interessant en waard verspreid te worden. Elke bundel is compleet in 10 afleveringen en kost fl. 2.00. Ter wille van het propagandawerk «het Apostelschap» is deze uitgave der Romeinsche kronyk ondernomen, bijgevolg, die zich op deze bundels abonneert, doet tevens een goed werk.

P. Donatus Bakker,
Mind. Conv.

Het dagelijksch leven eener Religieuze, door de Eerw. Moeder Raphaëla, naar het Engelsch, door eene Religieuze, 1906. G. Mosmans Zoon, 's-Hertogenbosch, 129 pag. f 0.35, geb. f 0.60.

Tien korte verhandelingen, welke de middelen aangeven om den dag eener religieuze te heiligen. Geen hooge bespiegelingen, — toch ook geen dorre ontledingen. Vooral is het praktisch leven goed in het oog gehouden. Daarom is dit boekje uitnemend geschikt voor Onderwijs- en Liefdezusters, ja zelfs voor brave menschen in de wereld.

J. Spruit, S. J.

WIJSBEGEERTE.

Algemeene Zielkunde door J. Th. Beysens, Hoogleeraar aan het Groot Seminarie te Warmond.

Derde Deel. — Zieleleer — De Mensch — Onsterfelijkheid — Het Dier.

Amsterdam. C. L. Van Langenhuysen, 1906, 295 blz. Prijs fl. 2.75.

Met dit derde deel voltooide professor Beysens zijne breed opgezette »Algemeene Zielkunde" en daarmede een gewichtig deel van de taak die hij op zich genomen had, om namelijk een volledigen Nederlandschen cursus der wijsbegeerte uit te geven. Reeds verschillende malen hebben we in dit tijdschrift een woord gewijd aan den verdienstelijken arbeid van den schrijver, en hier en daar eenige opmerkingen gemaakt, welke een aandachtige lezing opwekte. In dit derde deel, dat de schrijver in vier afdeelingen en een aanhangsel splitst, behandelt hij achtereenvolgens de bovengenoemde onderwerpen. Ook dit werk draagt als de voorgaande het stempelmerk van des schrijvers voortreffelijke hoedanigheden. Het getuigt van veelomvattende belezenheid, van diepe studie en hoogen wetenschappelijken ernst: met groote behoedzaamheid wordt het vóór en tegen van iedere bewering gewikt en gewogen, en zorgvuldig de kracht van ieder bewijs onderzocht, uit vrees van ze te overschatten.

Langzamerhand is dit werk meer en meer uitgebreid, zoodat het als handboek voor klassiek onderwijs in de wijsbegeerte wel wat te grooten omvang gekregen heeft; niet overal zou het den professor ook gelukken zijne leerlingen in de geheimen der hoogere rijkunst op wijsgeerig gebied in te wijden, want al moet men erkennen, dat de werken van Professor Beysens een getrouwe afspiegeling zijn van de gedachtenwereld, waarin hij zich zoo gemakkelijk beweegt, en waarin hij zich blijkbaar geheel tehuis gevoelt; toch zou men misschien van een *leer*boek iets meer mogen verwachten, dat namelijk de schrijver niet alleen die gedachtenwereld voor anderen ontsluit, maar daarenboven den toegang gemakkelijk maakt. Aan dezen laatsten wensch is, dunkt mij, niet altijd en overal voldaan. Met name in de »Zieleleer" vindt men eenige gedeelten, die voor een ongeoefende wel wat zwaar schijnen. Het zij echter volmondig toegegeven, dat

de schuld hiervan voor een goed deel ligt bij de tegenstanders, die de schrijver hier te bestrijden had.

Tot slot een paar opmerkingen.

Minder juist schijnt de auteur het gevoelen van Tilm. Pesch te hebben weergegeven op blz. 134, waar sprake is over eenige verschijnselen — als 't doorgroeien van haren en nagels, — na den dood. 't Is waar, dat de aangehaalde plaats aanleiding geeft tot deze misvatting; maar wat Pesch elders 1) over hetzelfde onderwerp zegt, nadert meer tot het gevoelen van prof. Nys.

Verder zal de beteekenis, die prof. Beysens met anderen hecht aan de woorden *Trichotomie* en *Dichotomie* 2) allicht aanleiding tot vergissing geven.

De beteekenis van deze woorden staat niet geheel vast, en de oorzaak ligt wel hierin, dat men die *deeling* in twee of drie kan beschouwen als toegepast op den *mensch*, of op de *ziel*. Dit laatste schijnt wel de oorspronkelijke beteekenis geweest te zijn; en zoo wordt het woord opgevat door Zigliara 3). Bijgevolg is voor hem de leer, die aan Plato wordt toegeschreven, *tricho*tomie, omdat deze zegt, dat er in den mensch *drie zielen* zijn; het duodynamisme, dat *twee* zielen aanneemt, heet dan *dicho*tomie, en de Scholastieke leer noemt hij eenvoudig animisme of monodynamisme. Anderen, zooals Pesch, 4) Stöckl, 5) Palmieri 6) beschouwen de deelen van den *mensch* en dan wordt, wat Zigliara dichotomie noemt tot trichotomie: (lichaam, vegetatie-zinnelijke en redelijke ziel). Maar consequent moest dan de eigenlijke trichotomie van Plato toch *tetracho*tomie heeten, omdat men daar niet drie maar *vier* zelfstandigheidsbeginselen heeft (lichaam, vegetatieve, zinnelijke en redelijke ziel.) Alleen bij Stöckl en Palmieri vond ik de scholastieke leer uitdrukkelijk als dichotomie gedoopt. Kleutgen 1) geeft eene verklariug, waarom en in hoever het duodynamisme ook soms trichotomie mag heeten. Een enkel woord ter toelichting ware hier niet van onpas geweest. Ook zijn er verschillende vormen van duodynamisme: of wel men neemt één beginsel voor het vegetatieve en één voor het zinnelijk en verstandelijk leven tesamen, gelijk b. v. Barthez en velen na hem deden; ófwel men schrijft het vegetatieve en zinnelijk leven toe aan het eene, en het verstandelijke aan het andere, zooals b. v. Okam, Baco, e. a.

Wonder is het ook, dat de schrijver de leer van Günther en Baltzer niet vermeldt.

Doch deze opmerkingen betreffen slechts ondergeschikte punten, die de hooge wetenschappelijke waarde van deze »Zielkunde" niet verminderen.

DR. Ch. VAN DAM.

1) Instit. Psychol. I n. 283 Dicunt 4°.
2) Blz. 141 vlg.
3) Summa Philosophica II lib. II cap. II art. II.
4) Instit. Psychol. I n. 277.
5) Grundzüge der Philosophie § 206.
6) Institutiones Philosophicae II. Anthropologia cap. III, art. II.

DR. OTTO FREIHERR V. D. PFORDTEN: **Versuch einer Theorie von Urteil und Begriff.** Heidelberg, 1906. Carl Winter. 74 blz. 8° pr. 2 M.

Naar aanleiding van Wundt wees onze redacteur-secretaris in de vorige aflevering op de bekende moeilijkheid der apprehensio simplex: Wat gaat ons oordeel vooraf? Van den eenen kant berust een tweeledig oordeel op eenvoudige ideeën, en van den anderen kant zijn die ideeën toch weer niet denkbaar zonder voorafgaande oordeelen. Wundt heeft om die moeilijkheid de nieuwe stelling opgezet: Het tweeledig oordeel is het primaire, en de ideeën zijn er de bezinkselen van. De tegenwoordig gel-

1) Philosophie der Vorzeit. Achte Abhandlung.

dende scholastieke handboeken meenen: Neen, het abstracte idee is het primaire, en de oordeelen zijn er de samenstellingen van. Zou de waarheid niet in het midden liggen?

Zoo meent althans de schrijver van de onderhavige goed gedocumenteerde studie.

Hij wijst erop dat alle denken nog geen oordeelen is; men kan begrippen bijeenbrengen en vergelijken zonder tot een resultaat te komen. Aan dien psychischen toestand beantwoordt in de taal de vraag.

Maar waarin bestaat nu dat denken? In de combinatie van herinneringen. Ja maar wat zijn dan die herinneringen? Dat zijn bezinkselen van éénledige Existential-urteile als: brand! lat. pluit, het regent. 'n automobiel! enz. Elders heb ik hiervoor den naam *realiteitsbeamingen* voorgeslagen. En dàt is ook de echte apprehensio simplex. Een herinnering aan zoo'n apprehensio simplex is dan de idea simplex. En in de combinatie van meerdere dergelijke bestaat het denken. En het denken leidt ons tot een tweeledig oordeel.

Maar is zoo ook niet de meening van de besten onder de scholastieken die door v. d. Pfordten natuurlijk nergens worden genoemd?

Ik herhaal dus den dubbelen wensch van onzen redacteur-secretaris: Och als de Duitsche philosophen eens wat meer de scholastieken bestudeerden! Och waarom volgen de onzen zoo weinig het voorbeeld van Mgr. Mercier, en blijft hun dus de nieuwere philosophie een gesloten boek? Aan beide kanten zouden veel moeite en inspanning worden uitgewonnen. Aan beide kanten zou men op veel rijker resultaten kunnen bogen.

J. v. G.

Wass lehrt uns nüchternes Denken? door Dr. M. Karl, Leipzig—Dölitz, A. E. Teichmann, 8o, 12 blz. M 0.20.

Hoe meer het materialisme in onbruik raakt, des te hardere woorden beginnen zijn steeds onwetenschappelijker wordende aanhangers te gebruiken.

Zoo bv. de schrijver van dit prulletje: «Bald soll sich auch niemand mehr, ohne scharf angegriffen zu werden, vermessen dürfen, die *Lüge* von des Geistes Auferstehung oder Weiterleben vorzutragen. Nur *gröszte Unkenntnis* der Natur konnte ja in alten Zeiten mit dem Gedanken spielen, dass Tote wieder lebendig werden, und sich zu dem *wahnwitzigen Glauben* an die Auferstehung des Stifters der christlichen Religion versteigen.»

Zooals men ziet is het dingetje voor domme menschen geschreven en mag daarom door dezulken volstrekt niet gelezen worden. Voor anderen kan het geen kwaad.

J. Huddleston Slater.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Aus Natur und Geisteswelt, Sammlung wissenschaftlich-gemeinverständlicher Darstellungen. 106. Bändchen. **Die Frauenarbeit,** Ein Problem des Kapitalismus, von Dr. Robert Wilbrandt. Teubner, Leipzig, 1906. Mk. 1.00, geb. Mk. 1.25. 139 pag.

Een klein boekje, maar met rijken inhoud. De lezer voelt terstond, dat hij niet met een dilettant te doen heeft, doch met iemand, die van de vrouwenkwestie een rijpe studie heeft gemaakt, waarvan trouwens zijn talrijke geschriften op dit gebied getuigen.

Blijkens het voorwoord is dit boekje een omwerking van zes voordrachten in evenzoovele hoofdstukken op schrift gebracht, waarop nog twee hoofdstukken volgen: een statistiek van vrouwenarbeid en een opgave van literatuur en

aanwijzing van andere middelen, bestemd voor dengene, die van bovengenoemd onderwerp een diepere studie wenscht te maken. De schrijver begint met een historisch overzicht van het ontstaan der vrouwenberoepskwestie en wijst er op, dat deze in de middeleeuwen nog niet in die mate bestond als tegenwoordig, nu tengevolge van de sterke ontwikkeling van industrie en verkeersmiddelen kapitaal en arbeid gescheiden zijn. Vond bijv. de gehuwde vrouw vroeger in haar eigen huis voldoenden arbeid, niet alleen met spinnen, weven, enz., maar ook reeds door haar zorg voor de gezellen en leerlingen van haar man, die zijn bedrijf thuis uitoefende, door de kapitalistische inrichting der maatschappij werd de man naar de fabriek gedreven. Dit was nu nog het ergste niet, maar het kapitalisme, dat tot eenig doel had flinke dividenden uit te keeren, riep al spoedig de vrouwen en zelfs de kinderen in de fabriek, omdat deze met een kleiner loon tevreden zijn. Daaruit ontstond weer werkloosheid onder de mannen, waardoor de vrouwenarbeid nog noodzakelijker werd. De huisarbeid was onmogelijk geworden en zoo is het te verklaren, dat er een beweging ontstond om allerlei beroepen open te stellen voor de vrouwen, door den schrijver in het tweede hoofdstuk behandeld. Is het te betreuren, dat de ongehuwde vrouw vooral door de vrije concurrentie van het kapitalisme een werkkring vond, die haar naast een uiterst laag loon bovendien veelal nog moreele en lichamelijke ellende bracht, daarbij kwam nog, dat zij haar bestemming nl. het moederschap dikwijls niet anders kon bereiken dan langs den weg van zonde en schande. En al meent de schrijver, dat de moraal ons hierbij niet heeft bezig te houden en dat de vrije liefde dikwijls nog hooger staat dan huwelijken uit financieele overwegingen gesloten, voor ons, katholieken behoeft het geen betoog, dat de onechte geboorten niet alleen in de tegenwoordige, maar ook in iedere andere inrichting der maatschappij moeten worden tegengegaan. Trouwens de schrijver erkent zelf: »das Seelische freilich »bleibt: die tiefe Bedeutung der Familie, »die Sittlichkeit der Gemeinschaft, der »Mann nicht nur Erzeuger, sondern auch »Vater und Erzieher — dieses Ideal »der Einehe behält seine Kraft."

Hoewel we bij den middenstand niet zooveel onechte geboorten vinden, blijkt uit het groote getal ongehuwde vrouwen toch ook daar, hoe moeilijk in onze kapitalistisch ingerichte maatschappij het beroep met het moederschap te vereenigen is, hetgeen den inhoud uitmaakt van het derde hoofdstuk. Die moeilijkheid blijkt echter nog meer uit de groote kindersterfte en de vele beroepsziekten vooral onder de gehuwde arbeidersvrouwen. Toch is het de vrouw dikwijls onmogelijk na het sluiten van het huwelijk de verdiensten uit haar eigen arbeid prijs te geven en zich uitsluitend aan de huishouding te wijden. Daarom wenscht de schrijver dan ook — en ongetwijfeld zeer velen met hem, — dat de vrouwenarbeid aan het moederschap worde aangepast, daarmee in harmonie worde gebracht, waarvoor hij verschillende middelen aan de hand doet. Dan zou de vrouw bij haar huwelijk niet, zooals thans veelal, haar beroep behoeven vaarwel te zeggen, hetgeen tegenwoordig menigmaal een huwelijksbeletsel oplevert. Intusschen schijnt het mij doelmatiger te streven naar een absoluut verbod van fabrieksarbeid van gehuwde vrouwen; dat moet ons ideaal zijn, hetwelk echter slechts trapsgewijze kan worden bereikt.

In het vierde hoofdstuk bespreekt de schrijver den lagen loonstandaard der vrouwen vooral vergeleken met dien der mannen en spoort daarvan de oorzaken op. Hij komt daarbij tot de con-

clusie, dat het ongelijke loon bij gelijken arbeid voornamelijk zijn verklaring vindt in de omstandigheid, dat de vrouw (d. i. in hoofdzaak de ongehuwde vrouw) minder behoeften heeft, daar zij in den regel geen gezin heeft te onderhouden of slechts gedeeltelijk. Met die verklaring is echter de schrijver niet tevreden; hij stelt den eisch der rechtvaardigheid: gelijk loon bij gelijken arbeid om daardoor de concurrentie der geslachten op te heffen, die een onderwerp van bespreking vormt in het vijfde hoofdstuk. Hij ziet echter in, dat dit vooral in de privaatbedrijven met vele moeilijkheden zal gepaard gaan en zal stuiten op heftigen tegenstand der werkgevers. Intusschen zal het misschien bereikt kunnen worden door collectieve arbeidsovereenkomsten. Dan zal er van zelf een splitsing van mannen- en vrouwenbedrijven ontstaan, waardoor rekening wordt gehouden met verschil van arbeidsvermogen, zoowel als van loonsbehoefte. Ik waag het intusschen te betwijfelen, of een dergelijke toestand voor de vrouwen een *beteren* loonstandaard zou opleveren. Vooral een flinke organisatie in vakvereenigingen kan daartoe bijdragen gesteund door een *internationale* sociale wetgeving. Ja, vooral de vrouw behoeft steun van overheidswege, hetgeen ook de schrijver betoogt in zijn zesde hoofdstuk. Die steun loopt echter in veel gevallen uit op vrijheidsbeperking van de vrouw zelf en komt dus in conflict met de beweging, die streeft naar volkomen gelijkheid der geslachten op allerlei gebied. Mij dunkt een duidelijk bewijs voor het ongerijmde der theorieën, die daaraan ten grondslag liggen.

Ziedaar in hoofdzaak den inhoud van Wilbrandt's boekje of beter enkele grepen, want voor een meer volledige inhoudsopgave eischt het ondanks zijn kleinen omvang meer ruimte dan waarover ik durf beschikken. Met vele zijner conclusiën kan ik mij vereenigen, al ben ik het met de motiveeringen daarvan niet altijd eens. Maar dit zou ik sterker dan de schrijver het doet op den voorgrond willen plaatsen: naast het kapitalisme staat als oorzaak van het probleem der vrouwenarbeid vooral ook het liberalisme.

MR. H. TH. HOLDHAUS.

G. C. RUTTEN: **Pourquoi nous voulons des syndicats chrétiens,** Bruxelles, Albert Rewit, 1905, 56 bl.

Rapport sur le Mouvement syndical Chrétien en Belgique, Bruxelles, Rewit 1905.

Verslag over de christenen vakbeweging in België. (Vertaling van 't voorgaande).

Verslag over de christene vakvereenigingen in België. (Jan. 1905—1906). Gent Cl. Siffer, 1906.

Eerwaarde pater Rutten is in België de voorman der christene vakvereenigingen voor werklieden. Wie daarover wil ingelicht zijn kan nergens beter te rade gaan dan bij hem.

In zijn *Pourquoi nous voulons des syndicats chrétiens* doet hij breedvoerig de redenen uiteen waarom wij katholieken die beweging moeten steunen en antwoordt hij op de opwerpingen door vele nijveraars daartegen gemaakt. De vakvereenigingen voor arbeiders, zoo wordt er gezegd, zijn eerst en vooral kampmiddelen tegen de werkbazen; zij willen hun woord te zeggen hebben in de innerlijke inrichting der werkhuizen, zij zijn, waar het bij voorbeeld het collectief arbeidscontract geldt, hunne verplichtingen niet getrouw; voor de niet-leden van vakvereenigingen is er, tegenover machtige vakvereenigingen, geen werkvrijheid meer mogelijk.

De opleiding der arbeiders moet nog veelal gezocht worden, in de vereeniging vinden zij eene macht die zij

kunnen misbruiken en die werkelijk soms misbruikt wordt, maar 't recht om zich te vereenigen, om hun kapitaal, hunne werkkracht, aan de voordeeligste wijze aan den man te brengen, wanneer zij hiertoe geene ongeoorloofde middelen gebruiken, kan hen niet ontzegd worden.

Het welverstaan belang der nijverheid en der werkbazen zelf is geenszins in tegenstrijd met sterke vakinrichting der werklieden.

Hoe het nu met de christene vakvereenigingen in Belgie gelegen staat?

Daarover vinden we uitvoerige inlichtingen in de verslagen van den Eerw. p. Rutten. Niet al te best; vele menschen, ook vele Katholieken zien nog niet sterk genoeg de noodwendigheden in van onzen tijd. Er zijn er nog velen die denken, dat het beter is geene vakvereenigingen voor de arbeiders in te richten zoolang de socialisten gerost zijn.

Toch is er reden om over den vooruitgang in deze twee laatste jaren tevreden te zijn: in Oogstmaand 1904 waren er 14,759 leden opgeschreven in de christelijke vakvereenigingen; zooveel leden op het papier, in werkelijkheid waren er ongeveer 10.000 schat E. p. Rutten. Sedert dien is het getal verdubbeld: volgens de opgave van E. p. Rutten waren er in Oogst 1906: 20055.

't Is nog veel te weinig, E p. Rutten, is de eerste om het te zeggen, er zijn in Belgie ten minste 800.000 werklieden die kunnen vereenigd worden, maar de socialisten hebben tot hiertoe ook maar een goede 70 000 werklieden in hunne vakvereenigingen kunnen krijgen.

't Is opmerkelijk: de christelijke vakvereenigingen bestaan hoofdzakelijk in 't Vlaamsche land, die van 't Vlaamsche land hebben meer dan de $^{9}/_{10}$en der leden!

Nog twee andere zaken zijn aan te stippen in 't laatste verslag van pater Rutten: eene studie over de beperking van den arbeidsduur voor volwassenen. »Wij herhalen het dus, de kwestie der wettigheid en wenschelijkheid eener wetgevende tusschenkomst is voor ons eene onbetwistbare zaak.

De ware en eenige op te lossen vraag, in het *belang van den werkman zelven* is, te weten *in hoeverre zich in den tegenwoordigen tijd voor ons land de wettelijke* beperking van den arbeidsduur moet uitstrekken."

Zijne meening vat hij aldus samen op bl. 78—79... de wettige vaststelling van eene uiterste grens toegepast op gansch de Belgische nijverheid, schijnt op dit oogenblik niet wenschbaar....

Het is nochtans toegelaten te gelooven dat in eene niet ver zijnde toekomst, de uiterste grens van 10 uren meer en meer eene middenmaat worden zal, draagbaar zelfs in België....

In afwachting belet niets, zoo het noodig blijkt, de uitvoerende macht van in zekere nijverheden de arbeid der jonge werklieden en werksters, beschermd door de wet van 1889, nog te verminderen."

Eene commissie samengesteld uit afgevaardigden van den volksbond van den Belg. Boerenbond en van den Bond der kleine burgerij kwam dezen winter bijeen om de wijzigingen te bespreken toe te brengen aan de wet van 1898 op de beroepsvereenigingen. Die wet bevredigt inderdaad bijna niemand. Als aanhangsel van E. p. Ruttens ververslag, staat de wet met de voorgestelde wijzigingen overgedrukt.

E. VLIEBERGH,
Professor aan de Universiteit te Leuven.

G. C. RUTTEN: **De maatschappelijke orde.** Volgens de lezing van den H. Thomas van Aquino en den Wereldbrief «Rerum Novarum». De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen.

Een klein boekje van 21 bladz. inhoud

eener voordracht in de *Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding* te Antwerpen. Vooraan *Algemeene beschouwingen over de Maatschappij, haar doel en hare Zending*, daarna *De maatschappelijke Kwalen en de Redmiddelen.* Als de hoofdoorzaak van alle kwalen wordt de liberale staatkunde aangewezen die alle goddelijk gezag miskent en de persoonlijke vrijheid en 't eigenbelang als hoogste waarheden huldigt. Daaruit zijn gesproten de onverdiende ellende die een groot deel der volksklassen heeft getroffen, de overdrevene ongelijkheid in het bezit der rijkdommen en het socialisme.

Als redmiddelen worden aangepredikt: volksontwikkeling, vakvereenigingen en arbeidswetgeving, maar nevens dit alles zal de christelijke liefde altijd vele kwalen moeten heelen.

Een algemeen overzicht dus, zooals de titel ten andere uitgeeft; gezonde meeningen met veel klaarheid vooruitgezet.

E. VLIEBERGH.

De Heiligen en de Sociale Quaestie, door V. A. SPRENGERS. Mosmans Senior, Venloo, 90 bl.

Een goed apologetisch boekje: bijzonder de twee eerste hoofdstukken, beschouwingen over het leven van eenige heiligen en *Monnikenwerk* zullen welkom zijn bij de meer ontwikkelden onder 't volk en bij dezen die voor 't volk den godsdienst en zijne belijders moeten verdedigen. Het oordeel van bekende schrijvers wordt dikwijls aangehaald en feiten en anecdoten uit het leven van geloofshelden op onze tegenwoordige toestanden toegepast.

J. V.

»Het laatste glas" vrij naar F. X. WETZEL door J. VOLENS. Uitgave van G. Mosmans Sen. Venlo. Prijs 10 c.

Ziet daar een aardig boekje in den dienst der drankweer. Het is prettig om zijn uiterlijk (papier en druk zijn veel beter dan van de meeste andere boekjes, die door de drankbestrijders worden verspreid), het is vooral kostbaar om zijn inhoud. Het eerste kon men van den ijverigen Venloschen uitgever verwachten; het laatste is bijna natuurlijk, wanneer men denkt aan de vele lieve, degelijke volksboekjes, waarmee Wetzel in Zwitserland, Duitschland en Oostenrijk reeds zooveel nut gesticht heeft. De bewerking verdient allen lof. De taal is zuiver; de stijl pittig en frisch. Het was een goede gedachte geen letterlijke vertaling te leveren. Door het inlasschen van enkele sprekende cijfers o. a. met betrekking tot Nederlandsche strafzaken in verband met het alcoholmisbruik, door het aanhalen van sommige belangrijke stellingen, die met succes verdedigd worden door den hoofdman der Nederlandsche Roomsche drankbestrijders, Dr. Ariens, kreeg het boekje tot zijn voordeel een eenigszins inheemsch karakter.

Ik wil niet beweren dat »Het laatste Glas" onder zijne soort daardoor uitmunt, dat het nieuw licht werpt op de verschillende onderdeelen van het alcoholvraagstuk, doch de verderfelijke invloed van alcohol op den individueelen mensch (op zijn gezondheid, zijn geestelijke vermogens en zijn deugd), op het huisgezin en de geheele samenleving zoowel als de verheffende werking van de onthouding worden er zoo levendig geschetst, door zulke pakkende voorbeelden verduidelijkt, dat de drankweermannen dit boekje ongetwijfeld met vreugde begroet hebben. Wetzel stelt zich op het standpunt, dat door de meeste drankbestrijders thans wordt in genomen. Hij schat de geheelonthouding hoog en vraagt er minstens eerbied voor. Hij oordeelt ze noodzakelijk voor het kind en voor hen, die zich herhaaldelijk aan dronkenschap schuldig maken. Treffend zijn de hierbij aangehaalde

woorden van den Engelschen schrijver Johnson, eens verslaafd aan den drank: »Ik kan mij wel geheel onthouden, doch wanneer ik weer eenmaal begin, kan ik niet matig blijven."

Misschien wijdt Wetzel te zeer de aandacht aan de eigenlijke dronkenschap en te weinig aan het veelvuldig drinken van tallooze zoogenaamde matigen, die zich in hun vermeende matigheid groot nadeel naar geest en lichaam berokkenen. Toch is het boekje uiterst geschikt, om in grooten getale verspreid te worden. De lage prijs zal daartoe het zijne bijdragen.

Moge de degelijke inhoud velen tot nadenken brengen en het besluit doen vormen om «geen slaven te zijn van het glas.»

R. A. v. d. V.

Wahrheit und Trug im Sozialismus. von ALEXANDER PETROVIC. Berlin 1906, Hermann Walther Verlagsbuchhandlung. Preis M 2.00; 144 pag.

De aanleiding tot het schrijven van het boekje is geweest de omstandigheid, dat »zwei Drittel aller lebenden Menschen wühlen im Schmutz und schmachten im Elend," zooals de schrijver zijn eindelooze jammerklachten en beschuldigingen begint. Wel zijn er verschillende middelen beproefd om aan die ellende een eind te maken of ze te lenigen, maar volgens hem baat het alles niets, omdat het alles is leugen, bedrog, waanwijsheid en bekrompenheid. Vooral op den godsdienst schijnt hij het gemunt te hebben: in een paar bladzijden bewijst (?) hij, dat *alle* godsdiensten, het Christendom niet uitgezonderd, berusten op fabeltjes en legenden. Hij beweert bijv., dat Christus opduikt als een meteoor en reeds na één jaar verdwijnt. Bewijs? ?.... Allerlei dwaasheden zet hij den lezer voor, op zijn manier bewezen uit de H. Schrift bijv. dat Jesus broeders had, enz. Hij ontziet zich zelfs niet op echte vrijdenkers wijze ons, Katholieken in onze heiligste overtuigingen te krenken.

Ik zal me echter met die theologische en apologetische kwestiën niet verder bemoeien, doch dit aan meer bevoegden overlaten. Heel moeilijk zijn ze echter niet te weerleggen. Ook de waarde van het boekje als sociale studie is niet bijster groot. Hij tracht het sociale probleem op te lossen, dat volgens hem bestaat daarin, »dass jeder Mensch glücklich sein könnte und gar so viele elend dahinsiechen." Die oplossing geeft hij echter in 't geheel niet. Bladzijde aan bladzijde wordt in beslag genomen door groote woorden, door aanklachten tegen goden en menschen, tegen godsdienst en philosophie, tegen socialisme en anarchisme, om ten slotte te komen tot het ware socialisme. »Den erzwungenen Staat in eine freie Gesellschaft umzuwandeln, das ist die Aufgabe des unverfälschten, des wahren Sozialismus." Maar hoe dan? De schrijver zelf zegt, dat het onmogelijk is, tenminste voorloopig, omdat zich daartegen onze economische en rechtsordening verzet, die natuurlijk geheel willekeurig en uiterst onrechtvaardig zijn. Dan richt de schrijver zijn pijlen op privaatbezit, vooral grondbezit, op het bestaan van geld (!!), dat hij beschouwt als een oorzaak van hebzucht en twist (alsof het niet om de goederen te doen was, die we voor geld kunnen krijgen). Den staat beschouwt hij ook als een *uitvinding* van de sluwen en machtigen bestemd om de zwakken te onderdrukken. Waarin bestaat nu des schrijvers geneesmiddel? Daarin, dat de vruchten der maatschappelijke productie, dat de voordeelen der beschaving niet langer moet komen aan 10 millioen »Grossen," maar ook aan 1500 millioen kleinen. Het is dus de oude leuze vrijheid, gelijkheid, broederschap. Hoe die echter

te verkrijgen? De schrijver raadt de vorsten aan die vrijheid en gelijkheid te doen ontstaan. Een mooie oplossing van de sociale kwestie, niet waar? En hoe origineel is ze!!

MR. H. TH. HOLTHAUS.

GESCHIEDENIS.

Een lente in Italie en Hellas, door DR. P. J. M. VAN GILS. Amsterdam, van Langenhuyzen, ing. 1.25 geb. 1.60.

Toen ik dit boek van 270 flinke bladzijden in handen nam, had ik, ik beken het gaarne, weinig lust het geheel door te werken. Een reisbeschrijving immers, zoo dacht ik, is gewoonlijk niet veel meer dan een lang verhaal van weinig belangrijke gebeurtenissen. Toen ik echter zag dat hier iemand aan het woord was die niet voor pleizier alleen maar voor archaeologische studiën op weg was gegaan, werd ik nieuwsgierig en ik benijdde tevens den reiziger die in de gelegenheid was Italië en Hellas waar voor een archaeoloog zoo veel interessants te vinden is met eigen oogen ten tweeden male te aanschouwen. Dankbaar mogen wij hem zijn dat hij door zijn boek ook anderen laat deelen in het genot dat hij op reis heeft gesmaakt. Dat hij veel heeft genoten, zal wel iedereen begrijpen die ook maar eenig belang stelt in Grieken en Romeinen, het blijkt ons zelfs uit de levendige stijl waarin hij ons zijn wedervaren meedeelt. Met belangstelling en aandacht zal zijn werk gelezen worden door ieder die iets naders wil weten van de plaatsen waar de twee geniaalste volken der oudheid hun kracht en genie hebben getoond.

De schrijver heeft voor zijn boek veel, zeer veel bijeengezocht, ik zou bijna zeggen, voor een reisbeschrijving wel wat al te veel. Op sommige bladzijden staan zooveel geschiedkundige herinneringen geboekt dat de lectuur wel eens zwaar wordt voor iemand die niet alles heeft onthouden wat hij op Gymnasium of elders heeft geleerd. Maar waartoe hier een verwijt van gemaakt? De stof was zoo rijk dat het wel eens moeielijk moest vallen een keuze te doen die iedereen bevredigde. Ik geloof toch dat ieder met belangstelling den reiziger zal volgen.

In Rome (wien zou het verwonderen?) gaat het hart van den Katholieken priester open. Met warmte verhaalt hij ons van de »welthistorische momenten" daar beleefd, en met aandacht volgt men den schrijver, ja gevoelt men wat hij heeft gevoeld, toen hij Leo XIII mocht toejuichen in Sint-Pieter, en later den eersten zegen mocht ontvangen van den nieuwen Paus Pius X. Het is een genot deze bladzijden te lezen. Twee punten echter zijn mij niet duidelijk. Op de eerste plaats begrijp ik niet hoe iemand die den 4en Maart uit Rome vertrekt naar Sicilië en Griekenland in hetzelfde Rome den 4en Aug. kan jubileeren bij de pauskeuze van Pius X. Is misschien de schrijver later over Rome naar het vaderland teruggekeerd, dan klopt alles goed, maar dan had hij het ons wel eens mogen zeggen. Vervolgens is het mij een raadsel dat iemand die voor archaeologische studiën op reis gaat, in Rome gekomen niet de minste aandacht schijnt te wijden aan de talrijke overblijfselen uit heidenschen tijd Als hij bevreesd was dat de beschrijving daarvan zijn boek al te groot zou maken, waarom dan niet eenige bijzonderheden over minder belangrijke steden en stedekens in Italië weggelaten? Evenwel, het is niet gemakkelijk iedereen tevreden te stellen, en wij moeten toch reeds dankbaar zijn voor den overvloed die ons geboden wordt.

Met genoegen heb ik het boek gelezen en hoop dat het door velen in handen zal worden genomen, want de lezing

is instructief voor ieder die houdt van Rome en Hellas Kleinere aanmerkingen verzwijg ik liever. Alleen nog dit: het boek is niet af. Mij ten minste komt het stot wat vreemd voor. We zien den reiziger voor het laatst op het strand van Thera de boot bestijgen en..., ja, wat er verder gebeurt, mag de lezer raden, de volgende bladzijde geeft den Inhoud en het boek is uit. De schrijver had er waarschijnlijk genoeg van, en toch met een enkele bladzijde er bij te voegen had hij ons kunnen tevreden stellen. Misschien zal een volgende editie het ontbrekende aanvullen.

DR. G. PIEPERS S. J.

Chronologische en genealogische Herhalingstabellen van de geschiedenis der twee laatste eeuwen. Ten dienste van Gymnasia en Hoogere Burgerscholen bewerkt door DR. J. V. VESSEM en J. KLEIJNTJENS. Tweede herziene druk. Leiden G. F. Théonville 1906. — f 0.75.

Synchronistische tabellen hebben hun eigenaardige vóór- en nadeelen.

Met een enkelen blik overziet de lezer een geheel tijdvak; alle gelijktijdige gebeurtenissen staan netjes naast elkander gerangschikt, zoodat de opvolging en samenhang der feiten in de verschillende landen aanstonds in het oog springen.

Maar de geringe ruimte, die voor ieder volk of gewest beschikbaar is, vordert een beknoptheid een soberheid van uitdrukking, die de duidelijkheid en juistheid niet zelden benadeelt, en de groote menigte van namen, feiten en jaartallen verbijstert veelal den onbedreven leerling en doet hem het afschrikkende boek onthutst ter zijde leggen.

Zulke tabellen zijn dan ook uiteraard niet geschikt om de Geschiedenis voor het eerst te leeren; wèl kunnen zij, doelmatig ingericht, een uitmuntend middel zijn om het eenmaal geleerde vlug en helder in 't geheugen terug te roepen.

De kundige bewerkers der hierbedoelde Herhalingstabellen hebben alle eer van hun arbeid. Door de uiterst praktische inrichting hunner lijsten, door groote beknoptheid en helderheid van taal hebben zij alle voordeelen der synchronistische behandeling in hooge mate weten te bereiken, de nadeelen tot een minimum teruggebracht.

Wie voor een compositie of dreigend examen zijn historische kennis nog eens wil verfrisschen of in een oogenblik de gelijktijdige gebeurtenissen in de verschillende landen verlangt samen te vatten, vindt hier voor de twee laatste eeuwen — het meest bewogen en voor ons belangrijkste tijdvak der geschiedenis — vermoedelijk het beste en bruikbaarste hulpmiddel, dat tot heden in Nederland is verschenen.

Ook de genealogische tafels zijn zeer duidelijk en praktisch; het handige formaat doet het werkje gemakkelijk een plaats vinden in de binnenzak van jas of buis; de typografische uitvoering is zoo sierlijk en accuraat als men van den gunstig bekenden Leidschen drukker mocht verwachten.

Mariëndaal b/Grave.

DR. C. WILDE, S. J.

Dynastieën en Staatshoofden, der Nieuwste Geschiedenis door PAUL GOULMY, met een woord tot inleiding door Dr. L. J. Sicking, Conrector aan 't gymn. te 's-Hertogenbosch 1906, (40 tabellen en 9 bijlagen) f 1.25.

De inleider wijst er terecht op, dat niet enkel een historiebeoefenaar of candidaat voor eenig examen, maar iedere courant- of tijdschriftlezer door deze tabellen kan worden gebaat. Mij dunkt, dat ze minstens evenzeer aan heeren journalisten mogen worden aanbevolen. Dan zullen zij hunne lezers

geen historische ketterijen meer verkoopen als b.v. nog onlangs geschiedde, toen de pas overleden Prins Albert van Pruisen, door den eenen tot een kleinzoon van onzen Koning Willem II (lees I) en door een anderen tot oom, in plaats van achterneef, van den Duitschen keizer gemaakt werd. Met wijze zelfbeperking heeft de bewerker, de rijken en republieken, die in de laatste halve eeuw weinig of niets belangwekkend van zich lieten hooren, onvermeld gelaten: hij had ons ook nog wel eenige der negentien Turksche troonopvolgers kunnen besparen. Als ik den *Almanac de Gotha*, met zijne eindelooze lijsten en verdeelingen, met dit werkje vergelijk, dan is voor mij de hoofdindruk, dat duidelijke stamboomen toch een heel wat beteren kijk geven op de verschillende geslachten met hunne vertakkingen en verbindingen, hunne rijkdom en schaarschte van troonopvolgers, enz. Hoe talrijke prinsen omringen nog de tronen van Beieren, Pruisen en Italië; voor Rusland is het bepaald een benauwd gezicht, zoo veel dozijnen van die vreeselijk reactionnaire grootvorsten als den armen Czaar omringen. Ge kunt hem haast niet vinden. Oostenrijk heeft misschien nog meer aartshertogen, maar de schrijver heeft wijselijk de verste takken van den ouden keizerstam afgesneden. Zal het Luxemburgsche huis nog eenmaal een troonopvolger — en wel een katholieken — verkrijgen, of zullen ook hier de Nassauers in mannelijke linie uitsterven? Op de tabel van Wurtemberg merkt men, dat daar goedekans bestaat op een katholieke opvolging, terwijl het oorspronkelijk katholieke Rumeensche vorstenhuis, met zijn staalkaart van godsdiensten een pijnlijken indruk maakt.

Wie dezen genealogischen atlas bij de lectuur van dagbladen of periodieken bij de hand heeft, zal hem zelden vruchteloos raadplegen. Zal het antwoord altijd te vertrouwen zijn?

De bewerker heeft met veel zaakkennis en nauwgezetheid gearbeid; bij zoovele honderden opgaven, die hier verwerkt moesten worden, vind ik slechts zeer weinig onjuistheden aan te wijzen. Wilt gij ze even in uw exemplaar verbeteren: gij zult er zeer spoedig mee klaar zijn, en dan kunt gij, naar het mij toeschijnt, u gerust verder op zijne mededeelingen verlaten.

Schrap even op tab. 19 de benaming: het huis Niclot. Niclot, vorst der Obotriten + 1160 moge de stamvader van onzen goeden Prins-gemaal zijn, toch zal er nooit sprake kunnen zijn van Niclot-Oranjes; de Mecklenburgers heeten evenmin Niclot, als de Habsburgers Rudolf. Onder No. 3 en No. 24 dient de toevoeging *morganatisch* bij het huwelijk van Stephanie's dochter Elisabeth te vervallen, omdat het huis Windischgraetz »ebenbürtig" is. Onder No. 16 leze men voor »beide Sardiniën," eenvoudig »Sardinië." De naam van het gelijksoortig koninkrijk der beide Siciliën, leidde reeds dikwijls tot deze vergissing. Op bijlage IX staat: de Koning (v. Eng). is het hoofd der »*High Church*" lees »der Angliaansche kerk" ofwel der »Episcopal Church of England." Bij de namen Vladimir en Voldemar, is een W in plaats van een V te lezen. Wij schrijven liever »woiwode" dan »voyèvode" (No. 21).

Met de honderden jaartallen is schrijver zeer gelukkig geweest. Onder No. 6 moet het sterfjaar van Christiaan VII 1808 zijn; onder No. 7 en 22 is te lezen Prins Frederik + 1881, onder No 24 Frans I. K. v. Oostenrijk 1804, No. 29 Willem bedankt enz. 1886. Bijlage IV. Eduard VII geb. 1841.

Wanneer gij eindelijk op No. 12 Georges oppercommissariaat in Creta laat eindigen in 1906, onder No. 22 bij Albert, regent v. Brunswijk, het sterfjaar

aanteekent, en op bijlage IV bij de troonsbeklimming in Denemarken, Luxemburg en Noorwegen respectievelijk de datums 29 Januari, 17 en 18 November invult, dan is uw handboek *up to date* en kan dat lang blijven, mits ge het nu spoedig een vaste plaats op uw lees- en schrijftafel inruimt en voortaan bij het verschijnen en verdwijnen van vorstelijke generaties, telkens het blijde of droeve feit in uw Goulmy aanteekent, waartoe u nog voor vele jaren royaal de ruimte wordt geboden.

DR. J. VAN VESSEM. S. J.

NATUURWETENSCHAP.

Das Leben der Ameisen und ihre Gäste, von H. SCHMITZ, S-J., mit 46 Illustrationen.

Vulgariseeren of te brengen onder bereik van den gemeenen man is niet altijd even gemakkelijk! Toch wordt er tegenwoordig sterk naar gestreefd: allerhande takken en vakken komen in zoogenaamde populaire bewerking in den handel; niet ieder die 't waagt is altijd gelukkig in zijn streven: maar hier hebt ge een zeer goed gelukte proeve van vulgarisatie. Pater H. Schmitz treedt in 't voetspoor van zijn ordebroeder, den genoeg gekenden en erkenden Pater Wasmann. In het 35ste bandje van »Naturwissenschaftliche Jugend-und Volks-Bibliothek", die te Regensburg bij de firma G. J. Manz verschijnt, behandelt de Eerw. schrijver het zoo aantrekkelijke leven en streven der aan ieder zoo oppervlakkig bekende, maar in waarheid bij de groote meerderheid der menschen zoo volslagen ongekende mieren en mierengasten. En toch is dit leven zoo ongelooflijk belangwekkend... ten minste voor menschen die nog eenig gevoel voor levende natuur hebben. Hoe aanschouwelijk weet S. met woord en beeld ons te doen meeleven met dat allerinteressantste volkje! De afbeeldingen zijn grootendeels door den S. zelf vervaardigd, en de taal doet u voelen dat, wat hij verhaalt en schildert, hij zelf gezien en beleefd heeft. 't Is dan ook geen wonder dat ge die 180 pagina's zonder inspanning doorleest: en als ge den tekst en de leerrijke illustratie (— zie b. v. reeds de titelplaat: kunstmatig mierennest!) een eersten keer hebt doorloopen, dan wilt ge, omdat niet alles aanstonds onthouden wordt uit die nieuwe wereld, nog wel eens terugkomen op dit en dat en nog een derde punt. ... »och, hoe is dat ook weer?" Welnu, een zeer uitvoerig alphabetisch register stelt u in staat alles aanstonds terug te vinden. Ja, steek in 't voorjaar, wanneer ge weer gaat wandelen in bosch en veld, dit boekje bij u — zoo ge 't althans in deze wintermaanden nog niet bijna van buiten hebt geleerd — en sla in 't register op wat ge voor uw oogen ziet: ik verzeker u, als ge een beetje gevoel en een beetje geduld hebt, dan kunt ge reeds op zoo'n uitstapje, dat geen uur ver, geen week lang herhaald, en daarbij geen kostbare aardigheid voor de beurs wordt, voor schoonheidsgevoel, intellectueel genot en zedelijke ontwikkeling misschien meer hebben opgezameld dan in lange en dure reizen naar Zwitserland en Noorwegen!

Gerust durf ik zeggen dat niemand, die het aantrekkelijk boekje, dat Mk 1.20 gebrocheerd en Mk 1.70 gebonden kost, zich aanschaft, mij ooit zal verwijten zijn geld vermorst te hebben. Ik wenschte wel dat wij menschen hadden, die in onze eigen taal zulke echt populaire wetenschap in even bevalligen, toch wetenschappelijken, en daarbij niet-ongodistischen toon ons leverden.

We leven in de stellige hoop dat de jeugdige schrijver ons op nog veel dergelijk werk zal vergasten.

Oudenbosch. H. BOLSIUS, S. J.

F. H. EYDMAN JR. **Leerboek der Chemische Technologie.** Amsterdam J. L. van Looy 1906.

Men spreekt van de medische wetenschap.

Dit is, dunkt me, onjuist.

Wat men hieronder verstaat, is een complex van aparte vakken met zeer verschillend object.

Zoo kan dan ook een medicus zeer bekwaam zijn, zonder nu juist een specialiteit te zijn in histologie.

Eenigszins is het ook zoo gesteld met de chemische technologie.

Zoodat van hare beoefenaren niet kan worden geëischt de theoretisch-chemische kennis van een puur scheikundige.

Deze vergelijking, waarvan de traditioneele mankheid terstond zij toegegeven, geeft me eenigermate de oplossing van de vraag, waarom ik bij het lezen van een leerboek als dit, mij meermalen heb teleurgesteld bevonden, wanneer er getracht werd eene verklaring te geven der behandelde processen.

De schrijver heeft blijkbaar zijn best gedaan om verband te leggen, *niet* tot onsamenhangend opsommen en feitenmededeelen zich te bepalen en *is* ook werkelijk daarin niet zoo slecht geslaagd.

Maar dat de verklaring en het »waarom" van het »hoe" altijd bevredigen, kan ik niet bevestigend beantwoorden.

Waarom b. v. om maar een enkel punt te noemen, is er bij de gasreactie's, die aan licht- en watergasfabricage ten grondslag liggen, geen enkele maal sprake van de chemische evenwichten, wier bestudeering toch vooral in den laatsten tijd de gunstige bereidingscondities's heeft leeren bepalen.

Ik heb er ten minste niet anders dan zeer vage aanduidingen van kunnen vinden.

Behalve bovengenoemde meer speculatieve verklaring van dit verschijnsel in een leerboek der chemische technologie, is er een meer practische reden.

De schrijver heeft zich n. l. de mijns inziens te krasse beperking gesteld niet meer scheikundige kennis te eischen, »dan ongeveer verkregen kan worden aan een H. B. S. 5 j. cursus".

Willen we nu nòg een graadje practischer worden, dan komen we tot de overweging van het feit, dat voor een dergelijk groot werk het debiet in Nederland te gering is en dit uit dien hoofde moet gebracht worden onder het verstandelijke bereik van een zoo groot mogelijk aantal lezers.

De intusschen niet te onderschatten verdienste van den schrijver ligt in het feit, dat hij, waar in het Nederlandsch, zooals Prof. L. Aronstein in zijn inleidend voorwoord opmerkt, geen enkel niet verouderd werk bestaat, dat dezelfde stof deugdelijk behandelt, den omvang- en bezwarenrijken arbeid van het aanvullen dezer leemte heeft aangedurfd en zeker niet zonder succes heeft volbracht.

De niet te miskennen waarde, die zijn werk bezit, is de paedagogische waarde.

In den beginne vroeg ik me af, voor wie het boek meer speciaal bestemd was.

»Dit boek is bestemd voor ieder, die een overzicht wil hebben van de voornaamste chemische industriën" zegt de schrijver in zijn voorwoord.

Ja, dat beteekent zoowat hetzelfde als: voor allen, die een boek van dezen titel gebruiken kunnen.

Dan: »Bij het samenstellen is in de eerste plaats gelet op de belangrijkheid der industrieën, doch eveneens op paedagogische waarde, enz."

Wat verder: »Wellicht is dit boek ook een geschikte hulpbron voor hen,

die aan een H. B. S. scheikunde doceeren en daaraan wat scheikundige technologie willen toevoegen.

Bij het dóórlezen blijkt nu, dat het paedagogische nut steeds voorop heeft gestaan.

Die processen zijn naar evenredigheid het meest uitvoerig uiteengezet, waaruit elementair meer te leeren valt, zooals zwavelzuur-, sodabereiding enz.

Daarentegen is, om maar iets te noemen, de bierfabricage stiefmoederlijk behandeld.

Dit komt, omdat van het elementair chemische dezer industrie zoo weinig bekend is.

De schrijver zegt wel, dat brouwerijen op hoog wetenschappelijk standpunt staan, doch ik durf staande houden, dat zelfs in groote brouwerijen, althans hier in Nederland, de fabricage dikwijls bijna geheel in handen is van personen, die practisch uitstekend op de hoogte zijn, doch van wetenschap niet zoo heel veel meer afweten, dan de ook reeds bierbrouwende Batavieren.

De wenschelijkheid is hier voor de werkelijkheid genomen.

Datgene van deze industrie, waarvan de behandeling wèl eenige paedagogische waarde heeft, is dan ook aan het begin van het gezamenlijke hoofdstuk over wijn, bier en spiritus vermeld.

Ik zou nog eenige opmerkingen kunnen maken over de behandelingswijze op meer ondergeschikte punten, over het m. i. wat al te lexiconachtige van het hoofdstuk Verfstoffen, enz. doch ik meen met het bovengezegde te moeten volstaan.

Wie in het behandelde onderwerp belang stelt, zal zich van dit boek, dat wat papier en drukken betreft, uitstekend verzorgd is en last not least een menigte flinke en duidelijke schematische figuren bevat, den prijs niet beklagen.

PH. C.

LETTERKUNDE.

FREDERIK VAN EEDEN: **Het Poortje of de duivel te Kruimelenourg**. Blijspel in vijf bedrijven, 2de druk, Amsterdam 1906. W. Versluys. 128 blz.

J. B. SCHEPERS: **Alwin.** Woudspel in vijf bedrijven. Haarlem 1905. v. d. Wilk en Groeneveld 82 blz.

Het eerste stuk werd geschreven in 1883. Het tweede in 1901. Dat is niet zonder beteekenis. Beide schrijvers toch zijn uit de school van '80 maar de eerste vertegenwoordigt de drie of vier talentvolle voormannen, en de tweede de talrijke bent van epigonen.

Zoo staat het eerste stuk dan ook tienmaal hooger dan het tweede. Het eerste stuk is vol leven, het tweede stuk geeft Symboliek.

Achter het Poortje schuilt een diepe levensles:

O, grootheidswaan is olie in het [vuur!]
Die hoort bij een kleingeestige [natuur.]
Maar kleinheid gaat... te niet, [(in grootheid over!)]
Wanneer men zelf zijn eigen klein- [heid ziet.]

Alwin geeft niets dan de mode idee uit den boerenoorlog: Engeland is Alwin d. w. z. wil alles winnen!

Het Poortje is in proza en blanke jamben. Alwin pronkt aanhoudend met keur van klank en stafrijm. Zeker, óók de groote voormannen van '80 hebben de klank geroemd als het éénige.

Maar zij waren te hoog-intellectueel, te rijk begaafd, dan dat zij zich aan hun eigen theorie konden binden: Uit Perk, van Eeden, Kloos en van Deyssel flitsen ons voortdurend zware diepe gedachten door het hoofd en de melodie van vers of volzin klinkt als passende begeleiding daar omhenen.

Maar hun epigonen leerden den klinkklank en klapwiekende woorden alleen,

en spelen er nog mee als kinderen, die niet weten dat ze al lang mensch zijn geworden.

Het Poortje is voor meer dan twintig jaar door «het Nederlandsch Tooneel" geweigerd, maar in 1897 door het heele land met succes vertoond en ik twijfel er niet aan: de hoorders zijn er beter op geworden. Alwin is nog niet opgevoerd en zal ook wel nooit opgevoerd worden, al zwetst de voorrede om een idealistisch herstel van onzen, »het sociaal-evenwicht-kwijt-zijnden" tijd.

Beide zijn tendenz-stukken, en het eerste is toch heel mooi, en het tweede beteekent niets.

Beide kunnen zonder gevaar alle volwassen katholieke lezers in handen komen. Maar tegen de opvoering van het Poortje ten onzent acht ik de moderne vrijdenkerigheid van Frank en het feit dat aan een dominee (die vreemd genoeg in de Personenlijst is vergeten of weggelaten) een allerschandelijkste rol is toebedeeld, nogal ernstige bezwaren.

J. v. G.

Opstellen, door HENRI BOREL 2e bundel. Drukkerij en Uitgevers-Maatschappij «Voorburg» 8o. 312 blz.

Het niet vele goede en het weinige mooie dat in dit boek staat wordt niet puur voorgediend, maar opgelost tot een dikke pap van overtollige woorden en zinnen die zeker door de meeste lezers van de *Telegraaf* smakelijk wordt opgelepeld, maar in meer wetenschappelijke of letterkundige magen antiperistaltische bewegingen wekt.

Zeer goed hekelt Borel (bl. 177) de gemeenplaatsen der Nederlandsche kritiek, maar ziet niet hoe dat vonnis zijn eigen werk treft, waar de eerste acteur «zeer mooie oogenblikken heeft», de tweede «wel eens beter speelt», de derde «perfect» of «magnifiek» is, de vierde «hem" niet kon ontroeren» etc. (bl. 25 en elders).

Woorden als *vlei-likkerij* voor vleierij *vlijmscherp* voor scherp, enz. zijn een al te goedkoope en natuurlijk vergeefsche poging, om de taal wat frisch te maken, en welke smaak eigenlijk bedoeld wordt met «wrange, zure bitterheid» kan ik mij niet voorstellen.

«Maar 't is ook maar journalistieke arbeid. Een redacteur moet ook elken dag of althans elke week zóóveel kolom volschrijven". De gewone verontschuldiging, die Borel zelf niet wil aanvaarden. «Met het uitgeven van dezen bundel», zegt hij, geef ik onder anderen te kennen, dat ik volstrekt niet tot degenen behoor, die meenen, dat journalistiek werk, eerlijk opgevat, een literator onwaardig zou zijn.

Inderdaad meerdere voorbeelden hebben getoond, dat ook een dagbladredacteur litterator kan zijn, maar ook de grootste Nederlandsche bladen blijven een heel eind beneden dat ideaal.

Over godsdienst en zedelijkheid spreekt hij, zooals dat een deftigen liberalen krantenschrijver past, met de hoogste waardeering; van vuile lectuur walgt hij en Guido Gezelle is bij hem na Vondel onze grootste dichter (bl. 132).

Maar niettegenstaande dat blijft Zola's *l'Assommoir* een «grandioze roman» en als nog wel zijn collega Boissevain schrijft: «Er is een doel in het heelal», antwoordt hij even tusschen haakjes «Och kom!»

Daarom moet het boek aan onontwikkelden afgeraden worden en voor ontwikkelden is het nauwelijks de moeite waard.

J. HUDDLESTON SLATER.

Verzen, van JAN VAN NIJLEN. — Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1906. (fl. 1.25.)

Een dun boekje in geronnen-bloedkleurigen omslag. Daarop getekend: een doornenkroon en een lijst van distel-

kruid. Zonder het open te doen, wed ik tegen mezelf: alweer smartverzen, èrgo sonnetten. Immers: «Let wel, schrijft Samuel Falkland aan vriend N.N., dat je, indien ge zelf ooit wilt voortbrengen, zorgvuldig naar een smart moet zoeken en uw eigen aandoeningen ontleden alsof ze goudpreparaat zijn. Neem van anderen geen notitie. Rafel alleen uw *eigen* smarten uit. Ga op elke smart zitten als een kip en broed een sonnet. Smarten zijn de motoren, de ovens, de porderslieden van alle poëzie.» Ik snij het bundelken open en, ziet ge wel? allemaal smart, smart, smart, en levensmoeheid en wanhoop en gezeur en geween — èn sonnetten, natuurlik! ofschoon niet alles, er zijn er màar 49 op de 68. Ik kan niet zeggen of die poëzie mooi is of lelik, ik heb daar geen oordeel over. Doch om den auteur geen onrecht aan te doen, laat ik zijn werk voor hem spreken en schrijf b.v. nummer V over:

Ach draai de lamp uit dat het donker zij
en laat ze pinken in de duisternis
gelijk een blauwe sterre nevens mij
dan zal ik zeggen welk mijn droefheid is.

En sluit uw vurig' oogen want ze branden
dweers door mijn ziel en ze belooven
nog zooveel lijden och! en vouw uw
[handen
tesaam in een gebaar van stil gelooven.

Dan zal ik spreeken maar laat niet ont-
[glippen
een klacht van medelijden uit uw mond
als lijdenswoorden vloeien van mijn
[lippen;
en als ik ween richt niet uw oog op mij
en doe of gij mijn tranen niet verstondt...
Ach draai de lamp uit dat het donker zij.

In dien toon en van dat gehalte is het gehele boek.

Ik herhaal het, ik heb niets tegen Mr. van Nijlen: als ik hem ooit ontmoet, ben ik bereid voor hem een pot Münchener te betalen. Misschien zingt hij daarna wat leutiger.

J. D. C.

ROMANS EN NOVELLEN.

Een wereld zonder Kind, door Coulson Kernahan. Rotterdam J. M. Bredée. 75 ct.

Dit boek is van Engelsche afkomst gelijk het langwerpig formaat mede aanduidt. De drie jongens op de titelplaat zijn snoezen. Over de bandversiering — een klein, bloemenstrooiend meisje met een grooten gouden aureool om het hoofd, waar vijf kinderkopjes op neerzien en vier paar handen zich smeekend naar uitstrekken — laat ik me, als onbevoegd, liever niet uit.

Van binnen zijn drie eensgezinden aan 't woord: de schrijver of dichter, de Nederlandsche bewerkster of bewerker en *last not least* de Directeur der Heldring-gestichten, Ds. H. Pierson, die met zeer waardeerende woorden het boek vrouwen en mannen aanbeveelt, en hun zou willen toeroepen: *Lees en beef*!

Van minder belang dunkt me de vraag, of hier een dichtstuk in proza wordt aangeboden. Ongetwijfeld is de gekozen vorm niet geschikt om den lezer tot voortgaan te dringen en 't boek niet uit de hand te leggen, voor hij met afschuw de wereld heeft beschouwd als een tuin zonder plant of bloemen, als een uitgestorven met stof en puin overdekte stad. Dit toch moet volgen, wanneer de gruwel der verwoesting voort gaat het huwelijk, zooals God het heeft ingesteld, te ontwijden en te bederven.

Alwie gelooft in God den Vader, almachtigen Schepper van hemel en aarde, en in Jezus Christus, zijn eenigen zoon, onzen Heer, zal 't voor de hoofdzaak van harte eens zijn met de waarheid van dit boek. »De wereld leeft zonder Christus en zonder God. De

verwereldlijking (bedoeld wordt zeker ontchristelijking) neemt hand over hand toe. Huiveringwekkende godslasteringen komen over vrouwenlippen en hare godloochening is het onvermijdelijk gevolg van haar leven zonder God. Het verbreken van de huwlijkstrouw heeft voor velen niets ontzettends meer, wordt zelfs zedelijk genoemd. Bejaarde vrouwen, jonge vrouwen, echtgenooten, en jonge meisjes, goed van uiterlijk, met zachte stem en vriendelijken blik, uiterlijk gelukkig en tevreden, vertellen u glimlachend dat Christus enkel mensch was, God niet bestaat en er geen hemel of hiernamaals is."

't Is helaas! geen droom in Engeland, doch waarheid overal, waar de vrije liefde gehuldigd wordt. En in welke mate dit in Nederland geschiedt, valt gemakkelijk na te gaan uit de boeken hier door vrouwen en meisjes geschreven, vertaald en verslonden, bovendien nog openbaar als hoogstaande kunstwerken geroemd.

Volkomen juist acht ik de bewering van den grijsaard op blz. 19 dat de door God gezonden kinderen niet meer welkom zijn in een wereld, die overgegeven is aan zelfzuchtig jagen naar genot en ijdelheid.

Mij komt het echter voor, dat ondanks het vernis der beschaving de wereld niet zooveel vooruit is gegaan. Het geloof neemt af, en waar de boom met den wortel is uitgeroeid, welke hoop blijft er dat hij nog zal uitbotten?

Er valt geen toeleg in het boekje waar te nemen om iets neer te schrijven dat Katholieken stuiten moet. Hoe wenschelijk zou het echter zijn, dat zij, die de ongeschonden Maagd en Moeder Gods niet kennen, haar liever niet bespraken, dan met de duizenden malen weerlegde beschuldiging — al is 't ook in vergoelijkenden vorm — te komen aandragen, dat wij »die gewijde vrouwen schoonheid aanbidden en geneigd zijn het menschelijke in haar te vergeten en haar eene eer te brengen die alleen haar goddelijken zoon toekomt." (bl. 52)

Hiertegen, alsmede, dat zij haren goddelijken zoon in barenssmarten ter wereld bracht, (bl. 70) teekent heel de Katholieke wereld luid verzet aan. Wist dat zelfs Ds. Pierson niet?

Eindelijk de voorstelling alsof de Verheerlijkte Godmensch »met doorboorde handen en voeten en zijden (bl. 78) in zielsangst biddend nederknielde met het zweet als droppelen bloeds op het voorhoofd" — is ook in geen dichterlijken droom geoorloofd, dat is onmogelijk, valsch.

Behoudens deze drie onwaarheden, verdient het boekje bij alle mannen en vrouwen, ook in Nederland aanbeveling.

W. VAN NIEUWENHOFF S. J.

Jörn Uhl, roman van GUSTAV FRENSSEN, bewerkt door Dr. Sax. Amsterdam, Holkema en Warendorf. f 1.50 geb. f 1.90.

Tot tweemalen heb ik beproefd dit boek te lezen, eerst in 't Duitsch, nu in 't Hollandsch. Over de helft ben ik telkens gekomen doch niet zonder inspanning. Gelukkig ben ik de eenige niet, die vragen blijft: waarom heet dat boek nu mooi? Een familiegeschiedenis uit Sleeswijk-Holstein maar 't kon even goed uit de Peel of de Betuwe wezen. Er zullen overal wel rijke boeren zijn die door dronkenschap en spelen hun boerderij verwaarloozen, zelfs verliezen, waarom zou men zich dit aantrekken? Pakkende figuren, aangrijpende toestanden, ook maar bladzijden, die je nog eens leest, omdat ze zoo mooi zijn, heb ik er niet in gevonden.

Dat de lui in dit boek van Gustav Frenssen over God en godsdienst zich erg luchtig en bedenkelijk uitlaten; dat zijn boerenjeugd het met de zeden volstrekt niet nauw neemt, dat mag

naar 't leven wezen, dat is in de steden niet beter, doch zit daar nu 't mooie in? 't Is zeker het eenige, wat mij er in getroffen heeft.

Nu ligt dit boek, zegt men, voor alle winkelramen van Roomsche en Onroomsche boekverkoopers. Waarom? De Javabode beweert dat Gustav Frenssen met dit boek de wereld heeft veroverd. Men kan daar uit opmaken, dat de wereld toen zonder slag of stoot te veroveren was. En toch, al verscheen nu de derde druk, al is de uitgave geautoriseerd en de bewerking van Dr. Sax, predikant bij de remonstrantsche gemeente te Friedrichstadt am Eider — menigeen die 't boek voor f 1.50 koopt zal het spoedig vrees ik teleurgesteld uit de hand leggen en mij toestemmen, dat het hier en daar wel aardig is, doch het mooie erin, dat u veroveren moet, ver te zoeken en heel moeilijk te vinden.

W. VAN NIEUWENHOFF S. J.

Alsem, door MARIE CORELLI. Tweede goedkoope druk. L. J. Veen, Amsterdam.

Lezer, zijt ge wel eens in een zwembad geweest; en hebt ge daar wel eens iemand aan den «hengel» zien hangen? Dat is een allermalste vertooning. Die angstige inspanning op dat gezicht uit vrees voor het tot de lippen komende water, die strakke oogjes, die telkens den afstand van het te bereiken eindpunt opnemen en de golfjes als geduchte bergen zien naderen. Ben je wat verder van hem weg, dat is het nog idioter gezicht: de rug steekt boven water als een rib in de zee, de met glimmend roode dekking beplakte deelen buigen en wringen zich rusteloos, de beenen maken hun kikvorschbewegingen zichtbaar, soms plotseling in de lucht. Het is om te lachen!

Aan die spartelingen van den leerling-zwemmer denk je weer bij het lezen van Corelli's kunstwerken. Ze hangt aan den hengel en maakt belachelijke bochten. Dit boek is er weer vol van.

Ze doet de mimiek der literatoren na, schrijft dikke boeken, twee in het jaar, vult ze met geschiedenissen en beschrijvingen, steekt hier en daar een pakkende scène, een moord of zelfmoord, of brand of woedetooneel in, legt een knoop in het verhaal, en maakt die weer los op het einde, ze scheldt op misbruiken en misstanden, windt zich op voor de deugd, prijst ontwikkeling en minacht de domheid.

En toch is wat ze schrijft zóó zot, dat je soms hardop wil gaan lachen.

Maar bij eenig nadenken lach je niet meer, omdat die boeken van Corelli zeer verderfelijk zijn.

Corelli is een kwakzalveres in de literatuur en doet meer kwaad dan het Stamphorster boertje en ambtgenooten, omdat ze geestelijke medicijnen en adviezen voor het zieleleven geeft. Ze is daarenboven een kwakzalveres met wereldreputatie — en vaart ook, zooals gewoonlijk, zeer wel bij dat vak.

Als nu de schrijfster alleen den kunstsmaak en het juiste oordeel over personen en burgerlijke zaken bedierf, dan was haar invloed al rampzalig, maar misschien zouden sommigen dit niet te zwaar laten wegen.

Ze doet echter meer. Corelli is theosoof en stelt zich vijandig en strijdig tegenover den godsdienst, vooral tegenover het katholicisme. Dat katholicisme tracht ze in haar lezers dood te maken met de schandelijkste en laaghartigste middelen.

Met dat doel heeft ze *De ware Christen* geschreven. Met dat doel schreef ze ook «Alsem».

Ze zegt in haar voorrede:

«Al wat ik van mijn lezers en critici vraag, is, dat ze zoo vriendelijk willen zijn de opinies van mijn held over de

menschen en andere dingen niet aan mij persoonlijk toe te schrijven, zooals zij dwaas genoeg waren bij een vorige novelle van mijn «Vendetta» te doen.»

Nu spreekt het van zelf, dat het onredelijk is, haar de opvattingen van haar «held» of van de andere personen toe te schrijven. Ja zelfs, als ze een oprecht *kunst*werk, *zonder strekking*, had gegeven, zou niemand er aan gedacht hebben, haar een verwijt te maken van het denken en doen harer, de werkelijkheid weergevende, personen.

Maar Corelli schrijft niet zonder strekking, levert geen *kunst*werk, maar *polemiek*, en daarom is ze voor een gedeelte van de denkbeelden en woorden harer figuranten wèl aansprakelijk.

Ook was ze vrij in het verdeelen der rollen. De rol van den schurk had ze wel aan een ander dan een priester kunnen geven, die van de edele naturen aan anderen dan ongeloovigen. Uit de keuze alleen van hare personen zijn de opinies der schrijfster wel kenbaar.

Daarenboven ligt de bedoeling: een aanval op het katholicisme te doen, een duim dik op heel de geschiedenis van dit boek.

Ziehier den inhoud: Gaston Beauvais was een zeer achtenswaardig en ernstig jongmensch, werkte op het kantoor bij zijn vader en bracht zijn vrijen tijd door met ernstige studie. Maar diezelfde Gaston Beauvais wordt een absinthedrinker, een der liederlijkste straatfiguren van Parijs.

Wie is de schuld van dien omkeer in zijn leven? Een priester.

Gaston had verkeering met een meisje, waarvan hij zielsveel hield. Maar de jonge geestelijke bracht haar hoofd op hol en maakte haar ongelukkig. Pauline bekent Gaston alles kort voor den trouwdag. Maar tegelijk verdween Silvion Guidel, die slechts voor eenigen tijd bij zijn oom, den pastoor der parochie, logeerde. Gaston weigert haar te trouwen. Hij zoekt zijn pleizier in de absinthe. Pauline vlucht het huis uit, wordt straatzangeres in de achterbuurten van Parijs. Gaston ontmoet Silvion en vermoordt hem, vertelt zijn moord aan Pauline, als hij haar op straat ziet. Zij wordt wanhopig van verdriet en springt in de Seine. Terloops zijn we ook nog getuige van den zelfmoord gepleegd door een kunstenaar, die Gaston het drinken geleerd had, van den dood van Pauline's vader en een nicht, die op Gaston verliefd was geweest.

Dus de onzedelijkheid van een priester is de oorzaak van al die ellende.

Dit echter was juffrouw Corelli nog niet genoeg. De lezers moesten niet slechts den indruk krijgen, dat er priesters zijn, die persoonlijk slecht leven, dat alle priesters òf wel onzedelijk en doortrapt slecht òf wel schaapachtig dom zijn, zooals eenige oude pastoors. Neen de Katholieke Kerk, als zoodanig, moest de schuld van alles krijgen.

Hoe speelt ze dat klaar?

Aldus: toen Silvion liefde voor Pauline opvatte en met haar zondigde, was hij nog niet gewijd. Hij kòn haar dus trouwen, hij zag ook in, dat hij dit moest doen en wilde het. Zijn persoon is dus gered, hij is, niettegenstaande zijn zwakheid, nog zoo kwaad niet.

Maar waarom trouwt hij dan niet?

Door de schuld van de Kerk! De Kerk *dwong* hem, om wille van zijn begaafdheid, zich te laten wijden.

Hoe die dwang geschiedde, wordt natuurlijk niet meegedeeld.

Deze beschuldiging tegen de Kerk — de quintessence van het boek — wordt door Silvion geformuleerd in het volgende citaat:

»Waarom zijt gij eigenlijk priester geworden? vroeg Gaston.

»Hij zuchtte.

»Omdat ik er toe genoodzaakt werd," antwoordde hij, met iets afgemats in zijn stem. »Het spreekt van zelf, dat

gij mij niet gelooft. Maar gij kunt het niet begrijpen — en het zou te lang duren, om u dat alles uit te leggen. Ik kon me zelf niet helpen; omstandigheden dwingen de menschen soms tegen hun wil te handelen. Ik poogde er aan te ontkomen — maar alles te vergeefs! — gij hebt recht te spreken van tirannie der kerk. Er is geen wreeder absoluter tiran, dan juist onze heilige moederkerk — onder een fluweelen handschoen verbergt ze een onmeedoogende ijzeren hand (!) Toen ik eens tot priester gewijd was, werd ik naar Rome gezonden, en eens daar, onder voorgeven van bijzondere gunst en bescherming, werd ik geen oogenblik door kardinalen en andere heeren met rust gelaten — ik smeekte om eenig bericht van huis, maar geen gewerd mij ooit — tot eindelijk ik het wachten moe werd, ik in stilte ontvluchtte en rechtdoor naar Parijs reisde."

Deze zottigheden kunnen niet de opinie van een priester, maar alleen die van Corelli weergeven.

Of neen — van haar toch ook niet. Ze geloofde er zelf niet zóóveel van. Haar verstand is toch wel scherp genoeg, om de onmogelijkheid van zulke fabeltjes in te zien.

De aangehaalde woorden bewijzen (als het nog noodig is dit na *De ware Christen*, te bewijzen) haar kwade trouw, en maken haar aanmatigend optreden tegen de ondeugden en zwakheden van anderen tot een onsmakelijk huichelspel.

TH. KWAKMAN.

Silhouetten, door L. E. met een inleiding van JER^o^. DE VRIES, Amsterdam. Van Holkema en Warendorf. f 2.90, geb. f 3 50.

Het is zeker, dat de in-de-lucht-zwevende pauw, door den teekenaar tot bandversiering gekozen, heel wat van deze «Silhouetten» met zijn veelkleurigen breed-uithangenden staart, als met een mantel van liefde bedekken moet.

Ik wil maar zeggen: ik geloof, dat de auteur, een zeer sympatieke, geloovig-Protestantsche en streng-zedelijke dame is. Hare romantische schetsen en verhalen kan men iedereen, volstrekt iedereen in handen geven. Alleen dáárom nu, dat de auteur in dezen pornographischen tijd een boek wilde schrijven, waarin de zedelijke waardigheid van welken lezer ook, zoo stipt mogelijk wordt gerespecteerd, daarom alleen zou men de auteur lief krijgen en hoog achten, en des te meer is het te betreuren, dat bij zulk een uitblinken van strenge en edele zedelijksheidsopvatting zulk een niet-gering te-kort aan eigenlijk gezegde kunst-kracht te noteeren valt. Want het is de taak der kritiek, der letterkundige kritiek om met hooghouding der moreele beginselen, alleen aan het literaire schoon als zoodanig als aan haar eerste en meest-nabijgelegen doel hare aandacht te wijden; en nu ben ik genoodzaakt over dit boek, waarvan de auteur mij sympathiek is, eenige zeer onaangename dingen te zeggen. En 'k had me er nog al veel zooveel van voorgesteld. Dit kwam zóó. Het boek wordt ingeleid door den heer Jer°. de Vries. Volgens genoemden heer nu, zou ik op de 280, zegge 280 bladzijden, die komen gingen, kennis mogen maken met allerlei bekoorlijkheden. Enfin, ik dacht: historisch-romantische verhalen, zooals bijv. de »Verspreide Verhalen »van J. A. Alberdingk Thijm. Ik begon dus. »Pastel" dat was de titel van 't eerste verhaal. Toen ik een pagina of wat gelezen had, wist ik al genoeg. Met het potlood in de hand zette ik echter de lezing geduldig voort tot het eerste verhaal eindelijk uit was. Zulk onbeholpen werk had ik geruimen tijd niet onder de oogen gehad. Wat zou ik van deze »Pastel" toch eigenlijk moeten zeggen? Wáár te beginnen?

Alles is onbeholpen. Vooreerst was de auteur niet geslaagd mij in stemming te brengen. Ik hoorde de auteur wel praten over personen en zaken uit het begin der 19de eeuw, maar ik zag dien tijd voor mijn verbeelding niet *leven*, niet leven zoo wezenlijk en waar, dat ik gedurende de lezing als het ware ook een persoon van en in dien tijd werd, die alles medeleefde.

Men schrijft nog geen historisch-romantisch verhaal uit het begin der 19de of het einde der 18de eeuw door te spreken over tondeldoozen, réticules havezathes enz. Evenmin door er nu en dan wat in te brengen van de toenmalige in aanzienlijke-kringen-gebruikelijke Fransche woorden pronkerij. Daarvoor is heel wat anders noodig. Wat daarvoor noodig is kan in een korte boekbespreking niet uiteengezet worden. Ik verwijs naar Thijms verhalen en wil slechts op een kleinigheid de aandacht vestigen. De auteur keert in haar verhaal zeer dikwijls naar den tegenwoordigen tijd terug. Ze doet dit bijv. op de volgende manier: sprekende over een jong meisje uit dien tijd zegt ze: »Zij ging op in de huishouding, *en wie zou dat ook anders verwachten van een jong meisje uit den goeden ouden tijd?* die gouden eeuw, waarnaar alle grootmoeders en oud-tantes terug verlangen, met de verzuchting: »O! in mijn tijd was het zoo anders, toen....!"

»Otteline stond met hart en ziel de wasch te beredderen.... Of zij stond in de ruime keuken, *niet voor een gaspit of petroleumtoestel*, maar voor een flink knetterend houtvuur." Een endje verder heet het: »O zij was beminnelijk genoeg die kleine juffer Otteline: als de felle gloed hare wangen kleurde en zij daar stond op de schoentjes met hooge hakken in het korte rokje, en de korte pofmouwtjes, met hare blanke handjes ijverig het deeg in vormen knedend. Daar kwamen 10, 12 eieren in zoo'n gerecht, met zooveel pinten room en ponden meel en boter, meest met een geur van notenmuscaat, rozenwater of ambergrijs. *Men had toen nog niet uitgevonden* hoeveel percent eiwit of suikerdeelen, of zouten een mensch noodig had om niet om te komen." En een endje verder alweer: »Men wist toen, wat men at: echte onvervalschte waar."

Zoo gaat het onophoudelijk bijna. Telkens komt de auteur zelve tusschen beide, of gewoonlijk om er een moraallesje bij te voegen in verband met den tegenwoordigen tijd. Dat dit zeer desillusioneerend moet werken, begrijpt ieder. Gaarne hadden wij de auteur dit echter vergeven, wanneer de personen, die ze opvoert, tenminste maar wat andere menschen waren. Doch dit is ook al weer mis. Van scherpe vooruitspringende characteristiek is geen sprake. Alles is even vaal, dof en onbeduidend. Daarbij komt nog onnatuurlijkheid. Bijv. op p. 15 is het noodig dat een der hoofdpersonen uit het verhaal de garde-officier De Saint-Briat in connectie wordt gebracht met een zekere Lili van Maeren, een meisje, dat genoemde officier heeft leeren kennen en liefhebben op een bal in de stad Kampen.

Een middel om de Saint-Briat op het buiten der Van Maerens te brengen is spoedig gevonden. »In de nabijheid van het buiten, ergens op den weg naar Lichtenvoorde legt de schrijfster een grooten steen neder. Het paard van Monsieur de Saint Briat struikelt dan over dien steen en bezeert ernstig »zijn voorbeen." Dit kan er nog mee door. Doch ten gevolge van die voorbeen-bezering, komt de Saint Briat bij de Van Maerens, om, ik weet niet hoe lang, er te blijven hangen. De wond van zijn paard schijnt iets buitengewoons geweest te zijn. Dit laatste geval, de geschiedenis van het paard n. m. is mede een voorbeeld van het schitterend compositie-vermogen der auteur. — En nu nog een woordje

over den stijl. Lieve menschen, wat een onbeholpen taaltje is dat. Luister maar eens even naar een zin, als de volgende:

»Toen Lili dien zomer weder thuis was, weder dwaalde door de tuinen en het park aan den arm van haar dierbaren Robbert (dat was haar broer), in de andere hand het helblauwe lint waaraan haar King-Charles, Byou, voorthuppelde of hare duiven voerde zoools Goethe's Lili op de teekening van Kaulbach; toen haar heldere stem weder klonk door het groote holle huis, en zij aquarellen maakte van verschillende kijkjes in het bosch, die iedereen om strijd bewonderde hoewel niemand de plekjes erkend zou hebben hadden de namen er niet ondergestaan; toen zij, geheel alleen, in de groote sous-terrain-keuken, een toekostje maakte, dat iedereen even lekker vond, hoewel het veel te zoet was en naar den rook smaakte, toen, in één woord, (ja wel in één woord,) Lili het geheele huis weder in verrukking bracht, toen bracht Robbert een gast, geheel onverwacht, op de Bornehagen."

Behalve deze onhandige manier om hare zinnen te bouwen, is er nog iets. De auteur heeft het noodig geoordeeld figuren te gebruiken, taalsieraden: En daar zij nu schreef »over dien goeden, ouden tijd," zijn hare beelden en figuren eveneens zoo oud en versleten mogelijk. »Wij hooren o. m. van: »velden, die lachen." Een pensionnaire heeft »een gelaat, zwart als de nacht." Dat is zoowaar Homeriaansch en dus véél te oud. Verder nog van »een dame, die verwelkte als een bloem in den herfst." Enz. Waarlijk dat eerste verhaal die »Pastel" is nog minder dan een Silhouet, het is niets.

Het tweede verhaal luidt: Pastor Picards Boek." Zoo mogelijk nog slechter dan de Pastel. De associatio idearum der schrijfster is nu en dan bepaald komiek. Luister maar weer eens even.

»Juffer Maertje" (een eerbare juffer zeer goed thuis in de zoogenaamde tale Kanaans) was van het jaar 1579, dus 70 jaar, en al dien tijd had zij in Ulzen gewoond. Hoeveel was er in den tijd gebeurd! Willem van Oranje was vermoord, Christiaan IV van Denemarken Gustaaf Adolf, Wallenstein, Tilly, en zoovele andere grooten, vriend en vijand rustten reeds in hun graf, en nog steeds woonde juffer Maertje te Ulzen.

Het derde verhaal heet: »Elizabeth." Uit de voorrede wist ik, dat dit »een der onderhoudendste vertellingen" van het boek moest zijn. Ik mag niet ontkennen, dat bij dit 3de verhaal een kentering komt. Elisabeth is veel beter of juister gezegd, veel minder slecht dan de 2 eerste. Een oogenblikje, dacht ik bepaald, dat het goed ging worden. Het was bij eenige beschrijvingen uit de dagen, toen de familie Horenman naar Grave moest vertrekken. Verder nog bij het afscheid van den heer en mevrouw Horenman van hunne dochter (Elisabeth) die haar moeder om aan hare wraak te voldoen in de gauwigheid uitgehuwelijkt had.

Mag ik dat nog even afschrijven?

»En toen, op een guren, somberen najaarsmorgen kwam het afscheid.

Elisabeth en Andreas (haar man) waren met de vertrekkenden meegereden in hun groote rijkoets, om hun uitgeleide te doen, tot Hare, een uur van Groningen gelegen, en daar in het stille landelijke plaatsje zeiden zij elkander vaarwel. Het was nog vroeg in den morgen, mistig en koud, toen de karos stilstond voor de dorpsherberg, en terwijl de koetsier en de knechts de strengen en de teugels der paarden nog eens nazagen en de koffers vaster sjorden, stond Elisabeth voor het laatst voor hare ouders. Zij zag er zoo tenger uit, gewikkeld in haar lakensche mantel, het gezichtje zoo smal en bleek in haar

donker fluweelen kap. O! zij was veel meer het kleine Betje, om mee te gaan naar Grave met hare ouders, dan om de groote mevrouw Combagge te zijn, die schitteren zou in haar kring.

Krampachtig hing zij aan haars vaders hals haar wang tegen de zijne gedrukt, trillend over hare leden: »O vadertje, vadertje, neem mij mee!"

»Maar kindje, wat is dat nu? en Andreas dan? en liefkoozend sloeg hij zijn arm om haar tengere gestalte: »ik denk, dat Andreas weinig tevreden zou zijn met een echtgenoote, die zoo ver weg woonde. Wat dunkt je?"

Betje antwoordde niets, maar drukte zich vaster tegen hem aan, zij wist wel dat het een onmogelijke wensch van haar was, maar zij had het geuit; vóór zij het wist.

»Kom, klein ding, je moet niet zoo bedroefd zijn; il faut prendre son parti en brave; wij gaan niet naar Indië; wie weet hoe spoedig wij elkaar weerom zien. Maar dan mag je niet zoo bleek zijn, Betteke, ik wil je terug zien als Flora. Weet je nog? zoo bekoorlijk als een roos! als een roos, hoor je lieveling?" en mijnheer Horenman dreigde lachend, hoewel de tranen hem in de oogen stonden en zijn stem beefde."

»Niet waar, lezer, dat is nog zoo kwaad niet?

Ook de volgende 3 verhalen zijn veel beter dan de eerste twee.

Er is, meen ik, een geleidelijke, schoon zeer zwakke stijging waar te nemen. Dit is bemoedigend. Wanneer de auteur voort wil gaan, en eenmaal iets wil presteeren, dat wezenlijk tot de literatuur gerekend zal worden, dan dient zij vooreerst echter naar wat lager staande onderwerpen te grijpen. Voorloopig geen historisch-romantische verhalen maar eenvoudige schetsjes van de menschen en het leven in 't algemeen. Deze kunnen dan tegelijk voor styl-oefeningen dienen, want een der hinderlijkste dingen uit dit onvoldragen boek, is zeker de erbarmelijk-slechte, stumperige taal.

Megen. Fr. CHRISTINUS KOPS O. F. M.

Inge von Rantum. Eine Sylter Novelle von B. SCHULZE-SMIDT, bij W. Groos, Coblenz. Prijs M. 3.— gebonden M. 4.— 7e Auflage.

Sylt behoort tot de Noord-Friesche eilandengroep, die zich langs de westkust van Sleeswijk uitstrekt. In het schoone jaargetijde komen daar badgasten samen om op kostbare wijze den kostbaren tijd te verdrijven. Bovenstaande novelle wordt op een bijliggende circulaire als bijzonder boeiende lektuur, gedurende het verblijf aldaar, aanbevolen. Nu heb ik nooit het genoegen gehad, het badseizoen op het eiland Sylt door te brengen, maar weet toch zeker dat de novelle, of liever de roman Inge von Rantum een allerboeiendst kunstwerk is. Het verhaal op zich zelf is uiterst eenvoudig. Een rijke russische jonge dame, Sascha Kryloff, is verliefd op een dichter, Dr. Hans Lassen. Deze toont zich aanvankelijk niet ongevoelig voor haar. Maar op een uitstapje naar het bijna verdwenen dorpje Rantum ontmoet hij een eenvoudige kantwerkster Inge, de jeugdige weduwe van kaptein Lornsen, die in de Chineesche zee schipbreuk geleden heeft en nooit is weergekeerd. Hare verschijning betoovert den dichter zoozeer, dat hij terstond besluit met Sascha te breken en Inge's hand te vragen. Zij weigert en kort daarop vindt Dr. Lassen, op een roekelooze vaart, bij stormweer, zijn dood in de golven. De roman staat verre boven de middelmaat. De bouw is zeer kunstig. De oude sage van Inge von Rantum is als de voorafbeelding van Dr. Lassens lot. Van episodes, die niet tot het verhaal behooren heeft de schrijver zich in wijze soberheid onthouden. De natuurschilderingen zijn dikwijls prach-

tig, en dragen er veel toe bij, over het geheel een dichterlijk waas te verbreiden. Het konflikt is met overtuigende waarheid geschilderd en psychologisch fijn uitgewerkt, zonder ooit in lastige reflexie te vallen. Wat de karakterschildering aangaat, is Sascha meesterlijk geteekend; ook de bijpersonen zijn, veelal met enkele trekken, levendig geschetst. Ook Dr. Lassen is goed; alleen Inge Lornsen is niet overtuigend, niet krachtig genoeg geteekend. De schildering eener vrouw, die aan hooge uiterlijke schoonheid soliede innerlijke waarde paart, heeft de schrijver wel begonnen, maar niet afgewerkt. Zij is te nevelachtig gebleven. Ook Dr. Lassens dood in de golven, hoewel door het parallellisme met de oude sage gevorderd, is niet genoeg gemotiveerd. De taal is schoon, hoewel hier en daar nederduitsche uitdrukkingen voorkomen. Ofschoon de liefde het hoofdmotief in het boek vormt, is de schrijver altijd edel gebleven, en kan het boek door de rijpere jeugd gerust ter hand genomen worden. Een jongen zal in het boek geen smaak vinden, doch dat is een goede noot voor den schrijver.

B. W. SPEEKMAN.

Die Durchgänger. Roman von K. v. HERGEL. G. Muller-Mann'sche Verlagsbuchhandlung. Leipzig. 2 Mark.

Deze roman, of liever novelle, moet de tegenstelling tusschen de oude en de nieuwe levensopvatting omtrent het huwelijk uitdrukking verleenen. Hans Faber, een arme litteraat, loopt weg met de pupil van den rijken koopman Schäfer, en deze trouwt met Fabers zuster Anna. De wegloopers komen terug en willen scheiden, Schäfer is met Anna gelukkig.

De roman is een prul zonder litteraрische waarde, vol onwaarschijnlijkheden, voor een verstandig man niet om te genieten, en dus niet waard er verder over te spreken. Bovendien is het zeker geen lektuur voor de jeugd.

B. W. SPEEKMAN.

Een professor's Dochter, door BEATRICE HARRADEN. — Vertaling van Annie de Graaff. — Geautoriseerde uitgave. Amsterdam. — H. J. W. Becht. ingen. f 2.25. 1)

Dezen nieuwen roman van Beatrice Harraden heb ik inééns uitgelezen en met genoegen. Uit belangstellend lezer behoorde ik mij echter te metamorphoseeren tot scherp-toekijkend criticus. In die laatste hoedanigheid kwam ik tot de volgende conclusies:

De schrijfster is een belangrijk talent. Haar roman: «Een Professor's dochter,» blijkbaar geschreven in een lenigen, vlottenden levenden, schoon niet voornamen kunstenaarsstijl, moet gerekend worden tot de oudere meer-algemeene-karakterteekening- en lotgevallen- of verwikkelingen-romans, hier meer bepaaldelijk bedoeld in tegenstelling met het vele moderne, wel fijn- maar soms ook akelig-naar-uitgesponnen psychologisch roman-werk.

In de karakteristiek — in sommige personen heel uit de verte beïnvloed door niemand minder dan door William Shakespeare, — munt de schrijfster uit. Opmerkelijk is, dat de mannen er beter af komen dan de vrouwen. Eigenlijk treden maar twee vrouwen op in dit verhaal, wier houding in twee belangrijke momenten op z'n zacht gesproken, als psychologisch onjuist moet aangeduid worden.

Doch om tot de verwikkeling te komen. Het domineerende feit, waar alles heen drijft in dit boek, is het terugkeeren

1) Vertaling en uitgaaf zijn te roemen.
C. K.

van een lang verloren moeder en echtgenoote.

Afgezien van een groote onwaarschijnlijkheid bij deze gebeurtenis, is het de schrijfster niet gelukt titel en opzet van haar boek met dit slotfeit te dekken. Dien te gevolge is, zuiver literair gesproken, het boek als kunst-geheel mislukt.

Om dit aan te toonen, ware eene analyse van den geheelen roman noodig. Daarmede durf ik echter bij de Redactie niet aankomen van wege de plaatsruimte. Trouwens ieder literair-welonderlegd lezer kan dit zelf nagaan.

Is nu met deze kapitale fout het werk veroordeeld tot de prullemand? Geenszins. Het talent der schrijfster is zóó stevig, dat het zelfs door zoo'n slag niet om ver gaat. Één ding is echter te hopen. De schrijfster moest niet meer zoo vlug werken, als ze blijkbaar deze keer heeft gedaan. De fout ware gemakkelijk te vermijden geweest. L'aptitude à la patience c'est le génie, heb ik eens bij een geestigen schrijver gelezen. Met die spreuk boven haar schrijftafel, kan Beatrice Harraden eens een groot schrijfster worden.

Vraagt men ons ten slotte. «En hoe staat het met dit boek uit moreel of godsdienstig oogpunt?» dan hebben wij nog te zeggen. Zedelijk geheel rein. Godsdienst zit er voor geen halven cent in. Het hoogste waartoe in een hoogst belangrijk oogenblik, de wellicht meest sympathieke persoonlijkheid uit dit boek, een zekere professor Durham het brengen kan is dit: «Zóó heeft het lot het gewild»

Dit is voor een katholiek gemoed zeker niet erg verheffend. Doch daartegenover staat, dat ook over vele bladzijden een glans ligt en een schittering gaat van natuurlijke deugd, van edele menschelijkheid, die ook ons hooger begenadigden, op hooger levens-bouw staanden, schoon helaas niet altijd daar naar levenden, niet tot een aestetische vreugde slechts, maar ook tot een ethische winste worden kan.

Megen. FR. CHRIST. KOPS, O. F. M.

OPVOEDING.

Der Idealismus der Hellenen und seine Bedeutung für den gymnasialen Unterricht, door DR. GUSTAV SCHNEIDER. Gera, Theodor Hofman. 8°, 44 blz.

Het woord Idealismus is hier dubbelzinnig gebruikt: zoowel de ideeënleer van Plato als de ideale opvattingen der Grieksche kunstenaars worden bedoeld.

Daar de schrijver geen philosoof, maar paedagoog is, wordt over het eerste idealisme niet veel interessants gezegd, over het tweede meer. Zeer goed laat hij den veredelenden invloed zien, die de hooge, nobele gedachten der oude Hellenen bij de opvoeding van jongens moeten hebben.

Daar echter nagenoeg alles, wat hij erover zegt, ook en beter in andere verhandelingen voorhanden is, behoeft er hier niet meer over gezegd te worden.

J. HUDDLESTON SLATER.

De jonge steller. Steloefeningen voor de lagere school, door B. BAAS, H. d. S. te Blesse. I, 2e druk. 48 blz. II. 2e druk. 56 blz. III 64 blz. Prijs van elk der deeltjes 20 c. Uitgave van P. Noordhoff, Groningen.

Om te kunnen stellen, moet men eerst gedachten bezitten. Voor kinderen, die leeren stellen, dient men bijgevolg de stof te kiezen uit hunne omgeving en uit hetgeen in de school met hen behandeld is. »Hierop (J. Th. Schiphorst) moet alle steloefening neerkomen, dat de leerlingen weergeven, wat ze geleerd of waargenomen hebben."

Naar aanleiding hiervan is in I en II de stof uit 's leerlings omgeving ge-

nomen. In III, als de jongens een jaar of 11, 12 oud zijn, worden enkele onderwerpen op het gebied der Aardrijkskunde, geschiedenis en natuur behandeld.

Dit alles is heel mooi en goed. Alleen.... voor *klassikaal nazien* kunnen niet alle oefeningen ter opgave aanbevolen worden. Zoo b. v. in het 2e stukje niet blz. 6, Als en wanneer; blz. 10, Waarom; blz. 15, Dan, niet eerder, terzelfder tijd; blz. 19, Terstond daarna; blz. 20, Wanneer, als, indien, zoo; allemaal oefeningen, waar achter een opgegeven zin verschillende goede zinnen ingevuld kunnen worden. Van deze opgaven geldt vooral wat De Vries en Kleinbenlink in de »Handleiding bij het Stellen" schrijven:

»Wel kunnen ze met de geheele klasse besproken, door allen tegelijk uitgewerkt worden, doch dit is niet alles, en zelfs niet het voornaamste. 't Gemaakte werk moet nagezien, nauwkeurig nagezien worden, de fouten dient men aan te wijzen, toe te lichten, te laten verbeteren, en dat kan bij de meeste oefeningen der ons bekende werkjes *niet* klassikaal geschieden. Dit is zeer te betreuren; want welk een kostbare tijd gaat door dat hoofdelijk aanwijzen verloren; wat een vervelende arbeid is 't, 40 of meer keeren te moeten aanwijzen, uitleggen en vragen, misschien te moeten berispen! Is het te verwonderen. dat met dat nazien de hand soms wordt gelicht, dat een wandeling tusschen de schoolbanken, een vluchtige blik op elke lei, 't bespreken van een paar fouten, welke men hier en daar heeft opgemerkt, dat een laten voorlezen en bespreken van 't werk van een der beste en een der slechtste leerlingen, het nazien van 't werk genoemd wordt?"

Dergelijke oefeningen dienen uit het werkje gelicht te worden; het wint zoodoende aan bruikbaarheid.

Gemist kunnen ook worden de opgaven, als vermeld op blz. 31 III, waar een leerling in overweging gegeven wordt »met behulp van zijnen (uwen) onderwijzer de vragen of punten te stellen."

Overigens een uitmuntend werkje. Prettige oefeningen zijn o. a. die in I op blz. 6 en 7, 10, 16, 32 enz.

Ook bevalt het maken van tegenstellingen, en het invullen van klankverwante woorden in versjes. Oudere leerlingen vinden gelegenheid na te denken bij het maken van opstellen als die voorkomende op blz. 26 III enz.

De inhoud is van dien aard, dat de boekjes zoowel voor de leerlingen der kath. Scholen als voor andere geschikt blijken.

Babberich. J. Meijer.

Volledige Leercursussen der Duitsche taal, door J. V. Valkhoff. 1e stukje, 9e druk. 174 blz. Prijs f 1.— Uitgave van P. Noordhoff, Groningen.

De zoon van den schrijver bericht bij het verschijnen van dezen druk het volgende:

»Het Hollandsch van de Nederlandsch-Duitsche oefeningen is meer in overeenstemming gebracht met de beschaafde spreektaal. Het verwarrende *gij* is b. v. overal vervangen door jij (je) òf door U, óf door jullie. Natuurlijk is er in de grammaticale regels met deze zw. en dergelijke wijzigingen rekening gehouden."

Voegen we er bij dat reeds vroeger (6e druk) de nieuwe Duitsche spelling ingevoerd werd, dan blijkt, dat het werkje nog altijd tot de *nieuwe* schooluitgaven kan gerekend worden.

De Heer P. Valkhoff zou onderwijzer en leerling verplichten, bij een volgenden druk aan de vele herhalingen een volledig overzicht van al de taalregels in dit stukje voorkomende, toe te voegen.

Babberich. J. Meijer.

KORTE INHOUD VAN WETENSCHAPPELIJKE RECENSIES

GODSDIENST

Praelectiones scholastico-dogmaticae breviori cursu accommodatae auctore Horatio Mazella, Philosophiae et Theologiae doctore, archiepiscopo Rosanem, solio pontif. adsistente Rom. comite. 4 vol. Romae, Desclée 1905.

Men voelt bij den schrijver de bedoeling om het theologisch onderwijs te verjongen en zooveel mogelijk aan de tegenwoordige eischen aan te passen, al zouden wij niet durven zeggen, dat hij daarin altijd is geslaagd.

Revue Thomiste, October.
(G. L.)

Bomben und Granaten zur Verteidigung des Katholischen Glaubens für jung und alt. Beweisen für das dasein Gottes, door Hugo Wehner. Paderborn, Ferdinand Schöningh 1905. kl. 8o. IV, 182 blz. M. 0.60.

Dit zeer goedkoope boekje bevat een uitmuntende apologie in ongedwongen dialoogvorm.

Theologische Quartalschrift von Hipmair und Fuchs, 3es Heft.
(Dr. Herr.)

Convenances contemporaines de l'Eucharistie, door l'abbé Planeix. Paris, Douniol.

In vier conférences, gloeiend van zielenijver en vaderlandsliefde, doet schrijver de flauwste katholieken voelen, dat in de veelvuldige communie de redding voor Frankrijk ligt.

Revue Thomiste, October.
(Fr. L B.)

Le procès de Galilée, door Gaston Sortais. Science et religion.

Dit kleine boekje had zoo mooi kunnen zijn; maar de schrijver heeft het niet kunnen laten: toe te geven aan een soort van apologetische bijgedachten, die de waarde van zijn werk niet ten goede komen.

Revue des Questions Historiques, 1 Oct. 1906. (E. Vacandard.)

WIJSBEGEERTE.

Institutiones philosophicae, auctore C. Willems, s. theol. et phil. doctore, philosophiae in seminario Treviensi professore. Volumen I, continens Logicam, Criticam, Ontologiam, Treviris ex officina ad S. Paulum 1906. 8o. XXVII, 578 blz.

De bijzondere verdienste dezer Institutiones bestaat daarin, dat de schrijver de moderne philosophie geheel in zich heeft opgenomen en veel, vooral neoscholastieke literatuur opgeeft.

Zeitschrift für Katholische Theologie, IV Quartalheft. (F. Hatheyer S. J.)

GESCHIEDENIS.

Phéniciens et Grecs en Italie, d'apres l'Odyssée. Etude géographique, historique et sociale, door Philippe Champault. Paris, Leroux, 1906. 8o., 602 blz. 6 fr.

Met uitgebreide eruditie en diep inzicht weet de schrijver ons de toestanden uit die tijden duidelijk te maken en met andere te vergelijken. Menig tot nu toe onverklaarbaar détail wordt duidelijk door zijn uitleg.

Etudes, 20 Oct. (L. L.)

„Der Völkertod". Eine Theorie der Dekadenz 2 Dln. Leipzig, Deuticke.

Een voortreffelijk werk met hooge ethische opvattingen en grooten eerbied voor den godsdienst, dat echter de vergelijking tusschen den ondergang van een volk en den dood van een individu wel wat ver doorvoert en de middeleeuwen wel wat ongunstig voorstelt.

Historisch-politische Blätter, 16 Oct.
(Grupp.)

Rome au déclin du monde antique tome IV **Histoire de Rome et des papes au moyen âge,** par le P. H. Grisar S. J., traduit de l'Allemand par E. G. Ledos. Rome-Paris-Lille. 1906.

Deze vertaling, zoo sierlijk en klaar reeds, dat dit Duitsche boek wel in het Fransch gedacht lijkt, heeft bovendien door de nieuwe verbeteringen van Pater Grisar zelven de volledige waarde van een oorspronkelijk werk.

Revue des Questions Historiques, 1 Oct. 1906. (Paul Allard.)

Etudes économiques sur l'antiquité, door Paul Guiraud. Hachette 1905.

Leest lekker, en is toch solied weten-

schappelijk. Maar waarom (althans in noten achterin) geen bronnen opgegeven?

Etudes, 20 Sept. (L. Jalabert.)

Expansion des Boers au XIXe Siècle, par Henri Dehérain. Paris (Hachette) 1905.

Een diepe en volledige studie waaraan de laatste gebeurtenissen een onmiskenbare actualiteit geven.

Revue des Questions Historiques 1 Oct. 1906.

(Vicomte de Noailles).

AARDRIJKSKUNDE.

Aegypten und der Sudan. door B. Baedeker 6 Aufl Leipzig 1905. M. 15.

Voortreffelijke gids voor toeristen in het land der pharao's, al laat het geophysische gedeelte nog te wenschen over.

Geogr. Zeitschr. October 1906.

(J. Walther.)

Unter der Mitternachtsonne durch die Vulkan-und Gletscherwelt Islands, door Carl. Küchler. Leipz. 1906. M. 4.

Een goede, soms wat al te geestdriftige reisbeschrijving met veel illustraties. De schrijver is een bevoegd kenner der nieuw-ijslandsche litteratuur en zijn boek is in vele opzichten een aanvulling voor het in 1900 verschenen werk van B. Kahle: "Ein Sommer auf Island" en voor dat van E Zugmayer: "Eine Reise durch Island im Jahre 1902. (Wien 1903) 1)

Geogr. Zeitschr. October 1906.

(B. Kahle).

1) Behalve zijn eigen werk (over zijn reis in 1897] en dat van Zugmayer had de recensent wel kunnen noemen het in 1899 verschenen Engelsche prachtwerk: A. pilgrimage to the Sagaland of Iceland — bij Collingwood and Jo'n Steffànsson. [W. Holmes. Lightburn Road. Ulverston 1899. 30 sh.]

De titel van het boek vun Küchler klinkt ons eenigszins vreemd, daar er op IJsland geen spraak kan zijn van middernachtszon, allerminst in de zuidelijke deelen, die de schrijver bereisde. Wij hopen later op deze werken terug te komen. E. v. M.

Die territoriale Entwicklung der Europäischen Koloniën, door A. Supan, mit einem kolonialgeschichtlichen Atlas von 12 Karten und 40 Kärtchen im Texte. Gotha 1906. M. 12.

De naam des schrijvers is een waarborg voor de waarde van het boek. Tot hiertoe verscheen nog geen werk dat op zoo bewonderenswaardige wijze de ingewikkelde geschiedenis der koloniën behandelt. Vooral de vorming en uitbreiding van het Russische rijk wordt in een helder licht gesteld.

Peterm. Mitth. 1906 IX lit. 662.

(G. K. Anton.)

The Growth of the Empire, door A. W. Jose. A. Handbook to the History of Greater Britain. London 1905. 4 sh. 6.

Den schrijver ontbreekt het aan doorzicht en objectiviteit

Pet. Mitth. 1906 lit. 673.

(A. Zimmermann).

Geschichte der Erdkunde, door Sigmund Günther. Wien 1904. M. 11.60.

Dit deel van Klar's "Erdkunde," hoe goed ook, bleef door gebrek aan ruimte, eene soms onvolledige opsomming van namen, vooral waar het de 19de eeuw betreft.

Peterm Mitth. 1906. lit. 68.

(K. Kretschmer.)

NATUURWETENSCHAP.

Eclipse total de sol del 30 agosto de 1905. Observaciones verificadas en el colegio de la Immaculada Conception dirigido por P. P. Jesuitas. Gijon (Asturias). Imp. de "la Reconquista", 1905. 8o. 62 blz

Deze verslagen der observaties van de Spaansche Jezuiten bij genoemde zonsverduistering zijn geschikt om ook door leeken begrepen te worden en hebben waarde voor de wetenschap.

Etudes. 20 Oct.

(Bonaventure Berlotz)

Das Heufieber, sein Wesen und seine Behandlung, door Dr Alfr. Wolff-Eisner München 1906.

De lezing van dit echt-wetenschappelijk maar ook praktisch boek. wordt allen, die in het voorjaar last hebben van Hooikoorts, dringend aanbevolen,

als de beste handleiding tot een doelmatige therapie.
Literarischer Handweiser No. 18.
(J. Fassbänder).

Psychophysik, door Dr. C. Gutberlet. Mainz. 1905.
Geen systematisch leerboek maar historisch-kritische studiën in algemeen verstaanbaren maar wetenschappelijk exacten vorm.
Literarischer Handweiser No. 18.
(G. Hartmann).

Der Vitalismus door Hans Driesch 1905.
De geleerde schrijver heeft reeds in 1893 met de Darwinistische mechanische theorie gebroken. Toen heeft hij de levensverklaringen nog eenige jaren lang in een soort statistisch-machinale Teleologie willen zoeken. Maar in 1896—98 oefende hij op zijn eigen standpunt een onverbiddelijke kritiek uit, om ten slotte op experimenteele gegevens (het volledigst in het besproken werk) zich geheel en al aan de vitalistische theorie gewonnen te geven.
Literarischer Handweiser No. 18.
(L. Baur.)

LETTERKUNDE.

Les Pénitents noires door Daireaux 3 fr. 50. Sansot, Paris.
Behalve eenige passages vooral in „Mirages", zijn deze gedichten verheffend en niet stootend.
Mois litt. et pitt. Nov. 1906.
(Emmel.)

Le Char du rêve door de Cranphore. 2 fr. 50. Lemerre. Paris.
Fatsoenlijke verzen, waar gang in zit.
Mois litt. et pitt. Nov. 1906.
(Saint Martin).

Figures et Choses du passé normand, door François Brézelles Coll. poétique du Soc. Pantin.
Gloeiend van Patriotisme en godsdienstzin.
Mois litt. et pitt. Nov. 1906.
(M. L.)

Le Pardon d'un Ange door Aymée-Bourbon. Emmanuel Vitte. Paris-Lyon.
Zeer pakkend en godsdienstig.
Mois litt. et pitt. Nov. 1906.
(Saint-Martin).

Le Carnet de Jean door Olivier. 2 fr. 50. Société franc. Paris.
Sentimenteele indrukken, van een jong mensch. Over het algemeen fatsoenlijk weergegeven in verdienstelijke verzen.
Mois litt. et pitt. Nov. 1906.
(M. L.)

Impressions de voyages et autres, door Louis de la Salle.
Naast onschuldige stukken de liederlijkste passages.
Mois litt. et pitt. Nov. 1906.
(M. L.)

Etapes fleuries, door Victor Honorat. 3 fr. 50. Messein. Paris.
Verzen, die werkelijk het hart van jong en oud goed doen.
Mois litt. et pitt. Nov. 1906.
(Saint-Martin).

Spectacles d'outre-mer, door Jules Leclercq. 3 fr. 50. Lemerre. Paris.
Rijke oogst van indrukken en herinneringen aan 's dichters reizen in verre landen. In zijn verzen is niets stootends, maar hij had zich kunnen beperken en ons alleen zijn dichterlijke indrukken weergeven.
Mois litt. et pitt. Nov. 1906.
(M. L.)

A l'heure des mains jointes, door Renée Vivien. 3 fr. Lemerre. Paris.
Niets dan een verheerlijking van de schandelijkste gewoonten en zeden der oude Grieken.
Mois litt. et pitt. Nov. 1906.
(M. L.)

La voix des âges, door Payen de la Garanderie. 3 frs. Lemerre. Paris.
Het bundeltje van dezen nieuwen schrijver levert ons gezonde dichtkunst. Weldra hopen wij een echten dichter meer te tellen.
Mois litt. et pitt. Nov. 1906.
(M. L).

La Faim, door Louis Hénard. Fischbacher. Paris.
Ideëen van een geloovige protestant, een beetje vaag en niet zeer beeldrijk.
Mois litt. et pitt. Nov. 1906.
(M. L.)

OPVOEDING.

Jugendlehre. Ein Buch für Eltern, Lehrer und Geistliche von Dr. J.W. Förster, Privatdozent für Philosophie am eidgenössischen Polytechnikum und an der Universität Zürich. Achtes bis zehntes Tausend. Berlin, G. Reimer. 1905. 8o. XVI, 724 blz. M. 5; geb. M. 6.

Dit boek heeft voor de Paedagogiek groote wetenschappelijke waarde, maar onderschat schromelijk de waarde van den godsdienst bij de opvoeding, of liever kent dien te weinig, daar hij vaak zonder het te weten dezelfde motieven voor deugd als de moralisten geeft.

Theologische Quartalschrift der Theologische Facultät v. Tübbingen. Drittes Heft. (Sägmüller.)

Ame d'enfant door Eugène Grosjean. Retaux 1905.

De eerste uitgave was ineens verkocht. De schrijver heeft mèt en in kinderen geleefd, hij houdt van kinderen, en betere paedagogie is mij onbekend.

Etudes, 20 Sept. (A. A.)

KORTE INHOUD VAN ROMANRECENSIES UIT VERTROUWBARE KATHOLIEKE TIJDSCHRIFTEN.

FRANSCH.

Le Reflux, door R. L. Stevenson. Traduit par F. de Wyzewa, Paris, Perrin et Cie. 16⁰. 291 blz. 3 fr. 50.

Niet leelijk en heel interessant, vooral voor liefhebbers van ongewone avonturen.

Etudes, 20 Oct. (Joseph Adam.)

Une page de la vie russe, door R. Landis Paris, Stock. 18⁰. 3 fr. 50.

Boeiend, maar niet al te best afgewerkt. Toch aan te bevelen.

Etudes, 20 Oct. (Joseph Adam.)

La Bourrasque, door Georges Beaume. 18⁰. 277. Paris, Collin.

Schrijver heeft een zeldzaam dichterlijk talent en het boek blijft altijd zuiver.

La Quinzaine, 16 Oct.

Contes, Récits et Nouvelles de Hoffmann, met voorrede en noten van Lemoine. 3 frs. Garnier. Paris.

De keuze uit Hoffmann's novellen is zeer gelukkig. De acht verhalen zijn zeer fijn en naar het leven geteekend. De beschrijvingen voorrede en noten zijn bijzonder interessant voor ouderen.

Mois litt. et pitt. Nov. 1906. (Saint-Martin).

Cinq contes hypothétiques, door Albert Keim. 1 fr. Sansot. Paris.

Waarom noemt de schrijver zijn verhalen hypothétiques? Dit is niet duidelijk. Misschien omdat hij veel valschelijk maar veronderstelt?

Mois litt. et pitt. Nov. 1906. (M. L.).

Le logis du Roy, door Lucie des Ages. Paris 1906.

De moreele waarde van dezen aardigen roman is onmiskenbaar, maar de letterkundige waarde is gering, óók lijkt de deugd wel wat al te gemakkelijk.

Etudes 20 Sept.

Mariage moderne door Resclauze de Bermou, Paris, Plon 1906.

Dit verhaal heeft meer moraal dan oorspronkelijkheid. 't Is een dagboek van een meisje dat vrijt en trouwt, maar zich heel spoedig van haar »mo-

dern huwelijk" in den weduwlijken staat verstooten ziet.
Etudes, 20 Sept.

DUITSCH.

Einer Mutter Sohn, door Klare Viebig. 8⁰. 380 blz. Berlin, Fleischl. M. 5.
De levensopvatting der schrijfster is naar christelijke begrippen een zeer armzalige, hare zedelijke eischen niet zeer hoog en van dieper begrip van het bovennatuurlijke is bij haar geen spoor.
Stimmen aus M. L, 22 Oct.
(Aloys Stockmann S. J.)

Doktor Sörrensen, door M. Herbert. Köln, Bachem. 8⁰. 200 blz. M. 2.50.
Al volgt dit boek het moderne misbruik van veel te veel vergrijpen tegen de echtelijke trouw in romans te behandelen, toch is alles wel zoo delikaat besproken, dat het aan volwassen lezers niet verboden behoeft te worden.
Stimmen aus M. L, 22 Oct.
(Aloys Stockmann S. J.)

Zwischen den Zeiten, door Auguste Hauschner. München, Langen. 1906. 8⁰. 276 blz. M. 3.
Uit zedelijk oogpunt beschouwd, moet deze roman beslist veroordeeld worden.
Stimmen aus M. L., 22 Oct.
(Aloys Stockmann S. J.)

Die Enterbten, door Ferdinande von Brackel. Köln, Bachem. 8⁰. 416 blz. M. 4.50.
Beter dan de drie vorige, hoewel echtbreukgeschiedenissen ook dit boek voor velen onveilig maken.
Stimmen aus M. L., 18 Oct.
(Aloys Stockmann S. J.)

Gregorius Sturmfried. Ein Zeitbild aus dem Katholizismus der Gegenwart, door Arthur Achleitner. Mainz, Kirchheim. 8⁰.
Niet dat dit een slecht boek is, maar wij gelooven niet, dat de achting voor den priesterstand door zulke verdedigers wint. Ook letterkundig is deze roman niet zoo goed als de andere werken van Achleitner.
Stimmen aus M. L., 22 Oct.
(Aloys Stockmann S. J.)

TIJDSCHRIFTEN.

ALGEMEENE.

†**De Katholiek**. November '06.
Aan Guido Gezelle († November 1899.) I. Den Dichter II. Den Priester door L. R.. De industrie te Niagara Falls, door G. J. van Swaay, Synesius door Dr. L J Sicking. Mutaties. Naar de onderzoekingen van Prof. Hugo de Vries, door Ingr. J. Schmutzer. De opschriften der Psalmen, door J. R. Winterbloemen. Herfstliedeke door Felix Rutten. Letterkundige Kroniek. Nieuwe uitgaven.

†**Dietsche Warande en Belfort.** October 1906.
Constance Teichmann's Heldhaftigheid door M. E. Belpaire. De Duitsche Katholiekendag te Essen door E. Vliebergh. Hallelujah! door Okt. A. Steghers Flandria Illustrata door Om. K. de Lacy. Onze Vader. Vergeten Lijdensweek door Constant Eeckels. Vacantiepraatjes, door E. v. Leuven. Sociologische Kroniek. Inhoud van Tijdschriften. Boekennieuws.

Onze Eeuw. October 1906.
Bilderdijk in de Taalwetenschap, door Dr. A. Kluijver. Goethe in Rome, door Prof. Dr. P. J. Blok. Hoe komen wij uit het moeras? door G. Polvliet. Amsterdamsche beurs door Jhr. Mr. A. P. C. van Karnebeek Hamelberg's Vrijstaatsche jaren (1856—1871) door Dr. Hendrik P. N. Muller. Onze Leestafel.

— — November 1906.
De kust van Smaragd door C. M. Vissering. De opleiding der Euro-

peesche Bestuursambtenaren voor Indië door Dr. E. B Kielstra. Verzen door U. E. V. Verzen door J. W. Verdenius. Voorspellende Droomen, door D. Stigter. Hamelberg's Vrijstaatsche jaren (1856—1871) door Dr. Hendrik P. N. Muller. (slot). Fenwick's Carcer van Mrs. Humphry Ward door Johanna van der Waals. Onze Leestafel.

De Gids. November 1906.

Bilderdijks miskenning door Carel Scharter (Slot) Sonnetten door Hélène Lapidoth-Swarth. Hervorming van ons koloniaal bestuurstelsel in Indië, door Mr. J. W. T. Cohen Stuart. Met de nachtboot door M J. Brusse De invloed van het hooggebergte op het menschelijk organisme, door Prof. H. J. Hamburger. De jeugd van Thorbecke, door Dr H T. Colenbrander. I. Dramatisch overzicht door Mr. J. N. van Hall. Musikaal overzicht door Mr. Henri Viotta. Parlementaire kroniek. Buitenlandsch overzicht. Bibliographie.

†**Etudes.** 5 October 1906.

Lettre des cardinaux, archevêques et évèques de France, au clergé et aux fidèles de leurs diocèses. Constitution laïque de l'église door Adhémar d'Alès. La victoire éclatante du Bloc. Apparences, réalités, door Emmanuel Abt. Le Kulturkampf et le chancelier de fer. Comment on organise une persécution, door Paul Bernard. La science sismologique. Aperçu sur son histoire et sur quelques-uns de ses résultats, door B. Berloty. Election d'un général des Jésuites door Joseph Brucker. Littérature biblique et orientale : a) La bible polychrome en Anglais. b) L'Ancien orient, door Jean Calès. Bulletin d'histoire religieuse chez les protestants door Paul Dudon. Revue des Livres. Notes bibliographiques Evénements de la quinzaine.

—— 20 October 1906.

Le "Pape" de Joseph de Maistre, door Paul Dudon. Le Kulturkampf et le chancelier de fer. Comment on organise une persécution door Paul Bernard. La France revue après un an d'absence, door Pierre Suau. Michel-ange, Architecte. Saint-Pierre de Rome, door Gaston Sortais. La paix ou la Guerre? Conditions de la paix, door Paul Aucler. La lutte pour le foyer stable dans la famille. Basque door Pierre Lhanden. Bulletin de Psychologie, door Lucien Roure. Revue des livres. Notes bibliographiques. Evénements de la quinzaine.

†**Le Correspondant.** 10 October 1906.

Lettres au "Guide", door Louis Veuillot. Un pensionnaire du roi à Rome au dix-huitième siècle. Fragonard, door Pierre de Nolhac. Apropos du congrès de Mannheim. L'Evolution du socialisme Allemand door Maurice Lair. Le juge Martillac. (Roman III) door Saint-Jouen. Le centenaire d'iéna (avec deux cartes,) door Cte de Sérignan. Les salons littéraires de Paris au dixneuvième siècle (fin), door Victor du Bled, Poésies door Cte de Gironde Tennis. Le Donjon, door Mis de Dampierre. La vie économique et le mouvement social door A. Béchaux. Revue des sciences, door Henri de Parville. Chronique politique, door Auguste Boucher. Bulletin Bibliographique.

—— 25 October 1906.

La mission de Chateaubriand a Berlin. (Janvier—Avril 1821) door Ch. de Loménie. La vie religieuse dans les pays sans concordat. L'Organisation de l'Eglise Catholique au Canada, door Louis Arnould. Madame Louise de France door Geoffroy de Grandmaison. Le juge Martillac. (Roman) IV, door Saint-Jouen. La Babel socialiste door Renée Lavollée. Apropos d'une récente exposition. Les tirages en couleurs de la gravure en taille-douce door Gaétan Guillot.. Rien des agences. (nouvelle) door Ctesse Clo de Verdalle. Le martyr d'Antioche. (poème) door Ch. Grandmougin. Les oeuvres et les hommes. Chronique mensuelle du monde, des lettres, des arts et du théatre. door Edouard Trogan Chronique politique door Auguste Boucher Bulletin Bibliographique.

†**La Quinzaine,** 16 October 1906.

La Question agraire en Irlande, I, door Armand de Soleymieux. Les Champiers, II, door Paul Renaudin. Un précurseur philosophique. André-Marie Ampère, door Appoline de Gourlet. Sept semaines dans le Levant. Tournée d'une escadre

française, II, door Edouard Cardan. Vers le relèvement de notre puissance navale, door Albert Touchard, Comment se résoudra la question des domestiques, door Maurice Beaufreton. Chronique Politique, door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.

Revue des deux Mondes, 15 Oct. 1906.

Vanité première partie, door Paul et Victor Margueritte. Madame, mère du régent, I. Sa famille. L'Allemagne après la Guerre de trente-ans. Enfance et première jeunesse (2), door Arvè de Barine. Les colonies Françaises à Marseille, door René Pinon. L'Impérialisme Germaniste dans l'oeuvre de Renan, I. Avant la crise de 1870, door Ernest Seillière. Les travaux du métropolitain et l'Histoire Géologique de Paris, door Stanislas Meunier. La France et la rédemption des esclaves en Algérie à la fin du XVIIe siècle, door Gaston Bonet-Maury. Revue littéraire. Les lettres de Saint François de Sales, door René Doumic. Revues étrangères. Un Anglais à Paris en 1802, door M. T. de Wyzewa. Chronique de la quinzaine, histoire politique, door Francis Charmes. Bulletin bibliographique.

— 1 November 1906.

Vanité, deuxième partie door Paul et Victor Margueritte. César, Borgia I. La préparation du chef-d'oeuvre door Charles Bénoist Tristan et Iseut door Ferdinand Brunetière, de l'Académie Française. l'Occultisme door Le professeur J. Grasset. Le monde des écoles dans la gaule Romaine door René Pichon. Poésies. Géorgiques door Léonie Depont Le monde où l'on s'amuse aux états-unis, door Th. Bentzon. Chronique de la quinzaine, histoire politique door Francis Charmes. Bulletin Bibliographique.

†**Stimmen aus Maria-Laach,** October 1906.

Die Wallfahrt nach Loreto, door St. Beissel S J. Das heidnische-Mysterienwesen zur Zeit der Entstehung des Christentums, I, door I. Blötzer S. J. Bildung des Willens, door M. Meschler S. J. Die Negeremanzipation in Brasilien, door C. Schlitz S. J. Neue Frauenromane, door A. Stockmann S. J. Rezensionen. Empfehlenswerte Schriften. Miszellen.

†**The Month,** Oct. 1906.

Agnosticism, door Editor. Earthward, door Jan de Geollac. A pilgrim of eternity, III, door M. N. The lie in the soul, door G. F. Gallagher. The marquise de Crequy, door Margaret Maitland. John Evelijn, the diarist, door P. A. Sillard. Lois Chapters XVI—XIX, door Emily Hickey. Flotsam and Jetsam. Reviews. Literary record.

— November 1906.

Rewards-and punishments door Editor. (A. Dialogue.) The Society of Jesus and education I. St. Ignatius Loyola and Education door Alban Goodier. Four abbeys and abbotsford door T. Percy Armstrong. The neglect shown to the quincey door J. Bradford Jarvis. The catholic conference, 1906 door James Britten K. S. G. Sponsa Christi (sister Mary Wilfrid O. S. D.) door C. M. E. A. The editorial labours of Cardinal Rampolla door Herbert Thurston. Lois. Chapters XX—XXVI door Emily Hickey. Flotsam and Jetsam. Revieuws. Literary Record.

BIJZONDERE.

†**Nederl Kath. Stemmen.** 15 October 1906.

Acta S. Sedis. E Secretaria Status. Epistola et Em. mum. Card. Kropp de doctrina Christiana. Vaticana editio Kyriales Gregoriani vere et proprie authentica declaratur. Over de verplichting den penitent te ondervragen. III. Nadere bepaling dier verplichting door F. ter Haar C. ss. R. Casus Practici. VI. De non extrahendo foetu ectopico nondum viabili, door Dr. A. C. M. Schaepman. Miscellanea. Nieuwe uitgaven.

De Economist. October 1906.

De economische en sociale beteekenis van het collectief arbeidscontract door Mr. H. J. Tasman. De drinkwatervoorziening voor Amsterdam door Reinier D. Verbeek. De internationale geldmarkt. C. Rozenraad. Economische Kroniek. Handelskroniek.

†**Geschiedkundige Bladen.** October 1906.

Geschiedenis der Katacomben van Rome in den loop der eeuwen V. De

Katacomben, ontstaan na het tijdperk der Apostelen, door L. Hagen C. ss R. Geschiedkundig overzicht van het Kruisheerenklooster te Hoorn, door S. Drost. O. S. Cruc. Aemstellandensia X. De lange Brug, door J. C. van der Loos. Aanteekeningen omtrent kunstvoorwerpen, oudheden enz. in Limburg, door A. J. A. Flament Tijdschriften. Boekelijst.

NIEUWE BOEKEN.

WIJSBEGEERTE.

Dr. J. A. dèr Mouw. Kritische studies over psychisch monisme en nieuwhegelianisme. Leiden, A. W. Sythoff. gr. 8o III, 238 blz. f 3.

André Joussain. Le Rêve d'un métaphysicien. Entretiens philosophiques. 12o. 1 fr. 50.

Mémor. En face de la mort. 2e série de Personnes et choses vues. In 12. 2 fr.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Prof. W. J. Ashley: Das Aufsteigen der arbeitenden Klassen Deutschlands im letzten Vierteljahrhundert. Mit Diagrammen und Karten XIII, 152 blz. 8o. Tübingen, H. Laupp.

Padri: Informatiekantoor voor trouwlustigen. (Sint-Willibrordus-vereeniging ter verspreiding van goedkoope katholieke volkslectuur, 10e jrg.). Maastricht. J. H. Vos. Per Jrg. (12 nrs) f 0.60. Afz. nrs. f 0.05.

GESCHIEDENIS.

Gabriel d'Azambuja: L'histoire expliquée par la science sociale. La Grèce ancienne, avec préface par Edmond Demolins. Paris, Bureaux de la science sociale. 8o. 5 fr.

AARDRIJKSKUNDE.

Dr. D. Friederici: Skalpieren und ähnliche Kriegsgebräuche in Amerika. VII, 170 blz. gr. 8o. Braunschweig, F. Vieweg & Sohn. M. 5.

NATUURWETENSCHAP.

Prof. Dr. Joh. Sahulka: Erklärung der Gravitation, der Molekularkräfte, der Wärme, des Lichtes, der magnetischen und elektrischen Erscheinungen aus gemeinsamer Ursache auf rein mechanischen, atomistischen Wege 8o. 175 blz. M. 22 fig. Wien, C. Fromme. M. 5.

Prof. Hanns von Jüptner: Lehrbuch der Chemischen Technologie der Energien. II. Bd. Die Chem. Technologie der mechanischen Energie, Explosivstoffe und Verbrennungsmotoren. V, 190 blz m. 51 afbeeldingen. gr. 8o. Wien, F. Deuticke.

LETTERKUNDE.

Jac. van Looy: Ode aan Rembrandt. Tijdzang. Amsterdam, L. J. Veen. 4o, 37 blz. f 0.90.

G. Docquois: Après l'Opéra, pièce en 2 actes. In 12. 1 fr. 50.

Jean Dominique: L'Anémone des mers, poèmes. In 18. 2 fr.

Lucien Duc: Le Poème de ma vie Avec une lettre de François Coppée In 16 avec. grav. et portrait. 3 fr. 50

ROMANS EN NOVELLEN.

René Bazin: Donatienne. Naar het Fransch door K. van Nimwege. Woerden K. Steensma. 8o. III, 207 blz. f 1.50; geb. f 1.90.

J. K. Huysmans: Les foules de Lourdes. Paris, P. V. Stock. 18o. 3 fr. 50.

G. A. Beugny d'Hagerue: Rosa's geheim Naar het Fransch. 2e dl. (Leesbibliotheek voor christelijke huisgezinnen 51ste jaargang. 8o. 109 blz. Per jrg. (12 nrs.) f 2.50.

Beatrice Harraden: Een professor's dochter. Amsterdam, H. J. W. Becht. 8o, 240 blz. f 2.25.

GEVRAAGDE MEDEDEELINGEN.

Is Willem Roda van E. Heimans geschikt voor een katholieke bibliotheek V. te D. Juist ontvingen wij een recensie over dit boek die wij hier als antwoord laten volgen. Red.

Willem Roda. door E. HEIMANS. (Bibliotheek voor Jongens en Meisjes — Neerlands Jeugd). Uitgever: v. Holkema en Warendorf. Amsterdam.

Er behoort niet veel moed toe, om van „Willem Roda" een nieuwe uitgave aan te durven, het boek dat door elken jongen en elk meisje begeerd wordt: „om zelf te hebben", al kennen zij het ook van herhaalde lezing.

„We hebben het allen gelezen.... en nu leest moeder het", hoorde ik dezer dagen ... en die allen, dat waren de leden van een groot gezin,... kinderen tusschen de elf en zeventien jaar. Willem Roda is een jongen wiens vader failiet gaat zonder eigen schuld — een schoolmakker sart nu Willem op de laagste wijze en vraagt honend: Is het waar dat je vader zich heeft doodgeschoten? Een trap is het antwoord.. de beleediger blijft op de plaats dood, gelijk men meent. De driftkop wordt veroordeeld tot opzending naar „de Kruisberg", vlucht natuurlijk .. heeft allerlei avonturen.... belandt als geoloog in den St. Pietersberg.... redt daar een verdwaalden Engelschman het leven ... wordt diens secretaris en beste vriend.... Samen gaan zij naar Australië.... vinden daar den medevluchteling Knol en Willems aanstaanden zwager terug.... na de spannendste lotswisselingen komen allen weer in het vaderland ... de geschopte uit het tweede hoofdstuk is nog springlevend.... en Willem ziet zijn ouders en allen, die hem lief zijn, nog in voorspoed bij zich in het verre Australië, waar hij een rijk planter is geworden. 't Is een flink, frisch, opwekkend boek en het is leerzaam in meer dan een opzicht.

Behalve de held is ook bizonder goed geslaagd de Engelschman.... Lord Greybury.... het phlegma, waarvan zijn natie 't geheim bezit, in levenden lijve en daarbij de croesus voor wien een pond zoowat gelijk is aan ons kwartje.

Dat alles nemen we aan, en graag ook, want het komt onzen held en die hem liefhebben, zoo kostelijk ten goede... daarbij lijkt het volstrekt niet onwaarschijnlijk.

Als ik iets zou wenschen bij een mogelijke herhaalde uitgave, dan is het, dat het gedeelte, waar Willem op de Veluwsche heide bij de hutbewoners Krause komt, eens degelijk herzien moge worden. Wat die lui spreken, moet zeker Geldersch dialect verbeelden .. maar 't is in het geheel, geen dialect... allerminst wel Geldersch... En dan... dat gesprek met den aartsdommen politie-agent te Amsterdam, .. nota bene te Amsterdam, waar ze een agent zullen houden, die nog te onnoozel zou wezen, om een zestig jaar terug dienst te doen als: „Scholteknecht".... Dat zijn ontsierende gedeelten.... en ze schaden het werkelijk aanbevelenswaardige werk.

Zutphen Oct. 1906. C. J. F. VETTER.

Otto Jespersen: **Growth and structure of the english language.** Leipzig, Teubner 1905. Geb. m. 3.

Oscar Weise: **Aesthetik der deutschen Sprache.** Leipzig, Teubner 1904. Geb. M. 2.80.

Karl Bergmann: **Die sprachliche Anschauung und Ausdrucksweise der Franzosen.** Freiburg i. B., Bielefeld 1905. M. 3.

Deze drie boeken, hoewel geschreven van zeer verschillend standpunt, zijn evenwel in den echten zin des woords één van opvatting. Jespersen toch wil voornamelijk zeker een geschiedenis geven van de Engelsche taal; Weise wil op de eerste plaats aan de Duitschers leeren, hoe ze hun eigen taal aesthetisch en natuurlijk moeten gebruiken; Bergmann wil vooral de vreemdelingen inwijden in de eigenaardige zegswijze en beeldspraak der Franschen; maar alle drie doen in den grond der zaak niets anders dan degelijke bijdragen leveren tot de *Typologie* der talen.

Want er is behalve de gewone beschrijvende spraakkunst; behalve de historische comparatie der verwante talen onderling; behalve de elementaire taalpsychologie, den dieperen grond der beide eerste; nog een andere veel breedere taalwetenschap, die de drie genoemde weer omvat en dooreenwerkt en volmaakt, daar zij zich ten doel stelt: uit de eigenaardigheden en het karakter van elk volk al de bizonderheden van zijn taal, dus van woordenschat, vormleer, zinbouw en stijl, vergelijkenderwijs in wording en ontwikkeling te verklaren. Deze typologie der talen is het eerst wetenschappelijk en grandioos ontgonnen door den Ierschen taalphilosoof James Byrne in zijn twee massieve deelen *Principles of the Structure of Language* betiteld, uitgekomen te Londen in het jaar 1885.

Ontgonnen, zeg ik, niet *ontdekt,* want reeds Wilhelm von Humboldt had in het begin der 19de eeuw met zijn formuleering van de *innere Sprachform* ditzelfde probleem gesteld. En oudere taalbeoefenaars zullen het zich nog wel herinneren hoe er een tijd geweest is, dat alle min of meer geleerde boeken over taal als zoodanig met het onderscheid tusschen „uiterlijke en innerlijke spraakvorm" begonnen

maar die term was te vaag, dan dat hij genade had kunnen vinden bij de nieuwere taalpositivisten. En gedeeltelijk zeker met recht.

Toen is Steinthal gekomen in 1860 met zijne *Charakteristik der hauptsächlichtsten Typen des Sprachbaues*; en dezelfde ideeën, die hij daarin heeft neergelegd, werden tot onvruchtbaar wordens toe twintig jaar lang in zijn *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* gepredikt met twijfelachtig succes. Immers geheel zijn karakterizeering berustte op de taal zelf, en nog veelal met hopelooze misvattingen omtrent waarde van taalstructuur. In de latere omwerking van Misteli blijft het boek evenwel voor den deskundige een bruikbaar werkmiddel.

De praktische methode echter, om op dit wijde wetensveld iets van beteekenis tot stand te brengen, danken wij aan James Byrne, den reeds genoemden Ier.

Hij toch excerpeerde de heele literatuur der toenmalige ethnologen, om te achterhalen: het karakter, de mentaliteit, de levensopvatting, de habitueele gemoedsstemming en het temperament van alle volken en stammen ter wereld, tot de meest onbekende toe. En van den anderen kant bestudeerde hij al hunne talen, in zoover hem grammatica's ten dienste stonden.

Dàt was een werk, zóó moeilijk en zóó grootsch,... dat het na zijn verschijnen bijna onopgemerkt bleef. Niemand kon er over oordeelen. En wat men beoordeelen kon, was wel eens wat vluchtig. En het boek zou verstorven zijn op een uitgevers-zolder met zoovele andere domme en nuttelóóze, als er niet één man geweest was: *de* talenkenner uit de tweede helft der 19de eeuw, veel grooter dan veel-beroemder Indogermanisten — immers professorale beroemdheid is gewoonlijk evenredig met het aantal leerlingen en hij doceerde per ongeluk Chineesch — „der Sprachgewaltige" Hans Georg Conon von der Gabelentz! die Byrne heeft nagewerkt en gecontroleerd, en met alle vrijmoedigheid zijne zeer rechtmatige aanmerkingen gevend, maar met al zijn competentie tevens: bijval en bewondering heeft betuigd voor de diepe waarheid die hier ontsloten was. In zijn kapitale boek: *Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*, Leipzig 1891, komt hij herhaaldelijk over Byrne's werk te spreken, en doet in de laatste honderd pagina's zelf een stoute en nieuwe inval op dat onbekende donkere gebied. En het laatste woord, dat hij als wetenschappelijk man gesproken heeft, was een artikel in Band IV der *Indogermanische Forschungen* — een tijdschrift dat ver afstond van zijne persoonlijke studiën, maar waaraan hij niet zonder reden de hoofdleiding in de taalwetenschap der toekomst beloofde — om er nog eens ten laatste met kracht op aan te dringen, en het den jongeren Indogermanisten met beslistheid in te scherpen: dat het

ideaal eener taalwetenschap toch ook nog iets anders zijn kan, dan een dorre, levenlooze, ongemotiveerde klankverschuiving met ap- en dépendenties. Terecht ontwikkelde hij daar de gedachte, dat onze beschaafde West-Europeesche talen onder *te* veel verschillende invloeden hebben gestaan, en nòg staan, om de studie met vrucht van dezen kant te beginnen. Neen, naar verre afgelegen streken waar, zoover wij het weten, nog nooit veel verkeer naar buiten geweest is! En dan nauwkeurig nagaan welke bizonderheden van woordvoorraad, taalvorming, zinbouw en zegswijze daar samen voorkomen, om in een ander werelddeel te gaan zien, of sommige dier eigenaardigheden ook daar elkander ontmoeten, enzooverder. En als we dan een kompleete statistiek hadden van alle min-of-meer ongestoorde taaltoestanden, dan konden we zeker, alléén nog steunend op de taalgegevens een verband leggen tusschen bepaalde eigenaardigheden van woordenschat, grammatischen bouw, woordschikking en stijl, en zoo komen tot een *typisch complex* van taalverschijnselen.

En dán moest de ethnologie geraadpleegd worden, die vooral in de laatste jaren zulke reusachtige vorderingen maakt. Ook hier zouden de tallooze verschijnselen, niet a priori, maar inductief worden gerangschikt: een bepaalde levensopvatting, en zoo voort, tot dat we ook hier hadden onze „*typische complexen*" maar van karakter en mentaliteit. En dan moesten van wederszijden die typische complexen worden vergeleken. Wie meenen zou, dat alles dan oogenblikkelijk zonder rest zou opgaan en kloppen, vergist zich vast. Maar wat we zouden zien? Eenige beslist-zekere hoofdlijnen van samenhang. En dán..... ja, wat dán moest gebeuren, zegt ons von der Gabelentz niet meer. Eer dat zijn stuk in 't licht kwam, was hij dood (1) († 10 dec. 1893) En na hem is nog niemand opgestaan die, voorman als hij, zulk een statistiek zou kunnen verzamelen. Maar de idee van Byrne-Gabelentz' werk is niet gestorven. Reeds twee jaren daarna verscheen van Dr. Albrecht Graf von der Schulenburg — Gabelentz' volle neef, die ook in 1901 den tweeden druk van diens *Sprachwissenschaft* zou bezorgen — „Eine Studie über das Werk des James Byrne *Ueber die Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues.*" Leipzig 1895. Het doel van dit werkje is niets anders dan de resultaten van dien onverduwbaar taaien arbeid — wie Byrne heeft doorgewerkt zal geen bezwaar maken tegen deze qualificatie — meer toegankelijk te maken voor alle linguisten. Nieuwe feiten of vruchtbare kritiek brengt het niet.

(1) De drukproef had hij niet meer gezien, gelijk de redactie in de voetnoot mededeelt Daaraan zal het wel te wijten zijn, dat het artikel en ook de volgende bladzijden het raadselachtig opschrift dragen van *Hypologie der Sprachen*. Klaarblijkelijk was *Typologie* bedoeld.

Dit kan men echter van de drie kleine maar rijke werkjes van Finck niet zeggen.

Beter toegerust dan eens Scherer, die meende uit het Germaansch met nog wat klassieke en Indische taalkennis, zeker de *Geschichte der Deutschen Sprache* heel en al uit het karakter en de wisselvalligheden van het Duitsche volk in den loop der eeuwen te hebben begrepen en verklaard – maar de wetenschappelijke wereld denkt er nu heel anders over! – toog de ondernemende Franz Nikolaus Finck in 1899 aan het werk om in zijn *Der Sprachbau als Ausdruck deutscher Weltanschauung* althans eenige kleine onderdeeltjes der Duitsche taalontwikkeling uit een paar aan Byrne ontleende, maar door hem vervolledigde *typische complexen* oorzakelijk te benaderen. Maar ik doe hem zeker geen onreeht, als ik ook deze poging weer ál te vroegrijp moet vinden.

Veel hooger stel ik althans *Die Klassifikation der Sprachen* van denzelfde, twee jaren daarna. Zeker het meeste van wat hier geleerd wordt, lag reeds als kiem in zijn vroegere boek; maar het lag daar onder al te veel nietswaardigheden.

In een beknopte uiteenzetting vergelijkt hij hier de algemeene indeelingen van de talen der wereld, door Byrne, en Misteli naar de reeds aangeduide methodes ontworpen. Uit deze vergelijking en eene oorbare kritiek op beide, ontwikkelt hij zelf dan een nieuw en vernuftig schema.

Schema zeg ik, en het woord is met opzet gekozen, want het wijst onmiddellijk op de onvermijdelijke fout van al dergelijke pogingen om een wereld van feiten in klein bestek samen te vatten: Finck's indeeling is veel te schematisch, veel te eenvoudig. Als men eenmaal bij Byrne de volheid der drukke werkelijkheid heeft gezien, dan wordt het er niet beter op, als we al het hypothetische weglaten, en alleen een dor schema overhouden. Trouwens — Finck erkent het zelf: over de elementen van zijn schema is het laatste woord ook nog niet gezegd.

De hoofdfout van Finck echter is: zijn volslagen leek-zijn in de psychologie, en wat erger is — en dit komt vooral treurig uit in zijn laatste werkje: *Die Aufgabe und Gliederung der Sprachwissenschaft*, — hij beseft het zelf niet. Want de verregaande zelfgenoegzaamheid waarmede hij hier eenige psychologische enormiteiten debiteert, is diep treurig voor iemand, die het blijkbaar zoo ernstig met wetenschap meent.

Na Finck moet evenwel ook nog Karl Vossler genoemd worden, die in zijne twee zeer lezenswaardige boekjes: *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, en *Sprache als Schöpfung und Entwicklung*, vooral de Romaansche taalgeschiedenis uit de verschillende nationaliteiten en geestesrichtingen tracht te verklaren. Bij wijze van reactie echter tegen de positivistische heerschende richting, heeft hij de feiten

wat al te erg achteruitgedrongen, en zou ik in plaats van zijn idealisme wel wat kern-gezond realisme verlangen.

Bij dit laatste sluiten zich nu de drie genoemde werkjes, ook min of meer aan.

Vandaar dat Jespersen dan ook in zijn eerste voornaamste hoofdstuk zich uitdrukkelijk de vraag stelt: Wat is de fundamenteele karakteristiek der Engelsche taal? Het mooi gemotiveerde antwoord dat echter zoo uit z'n toelichting losgemaakt hier toch waarschijnlijk een onbevredigenden indruk zal maken, luidt: *Het Engelsch is vóór alles mannelijk. Niet kinderlijk of vrouwelijk. Niet naïef of gerekt. Niet week slepend maar kortaf. Minder mooi dan raak en krachtig. Meer sober dan uitvoerig. Alle aanstellerij of logische pedanterie is er uit den booze. Maar met dat al is het Engelsch toch zwaar op de hand en niet makkelijk. Net als alle flinke mannen. En dat is de Engelschman. Dat is ook zijn taal.*

Een hoofdstuk om te stelen zoo mooi! en niet gefantaseerd, maar gezien, getast, gevoeld en toen raak neergeschreven. Maar ook verderop verspreid in het boek staan hieromtrent nog dikwijls suggestieve uiteenzettingen en gedachten.

Bergmann en Weise hebben een veel te practisch doel, om zich aan zoo'n hoofdstuk te wagen. Toch vindt men bij beiden her en der verdwaald vele gedachten en feiten die er uitstekend voor zouden passen.

Bergmann begint met een motto van Arsène Darmesteter: Des diverses manifestations naturelles où se reflète le génie d'un peuple: la religion, la littérature, l'art, les institutions, etc, la langue est la plus directe et la plus immédiate, parce qu'elle ne subit pas à un même degré que les autres l'action toute-puissante des hommes supérieurs, qui les marquent de leur empreinte, et que, d'un autre côté, elle est l'expression même de la penseé du peuple." En dat voelt ge al in de weinige voorbeeldjes der inleiding:

De Fransche taal is geestig, heeft kleur, groene jonge levenskleur. Altijd wat nieuws en opvallends. Het ernstigste wordt hier vroolijk. De heftigste verontwaardiging lucht zich in ironie. Alles wordt overdreven. Onuitputtelijk is de schat van vergelijkingen, alle uit het volle menschenleven. Euphemisme en kritiek matigen elkander. Kortom de Franschman is een allerbeminnelijkst-geestige jonkman, maar ook niets dan dat. En zoo is ook zijn taal.

In tegenstelling tot Jespersen beperkt Bergmann zich echter tot woordenschat, uitdrukkingen en beelden, en waagt zich niet aan de toepassing hiervan op de eigenlijke taalstruktuur.

Tusschen beide staat Oscar Weise, die dus sedert door zijne *Charakteristik der Lateinischen Sprache* nog getoond heeft, hoe voortreffelijk in dezen zijn persoonlijke aanleg en zijne lievelingsstudie har-

monieeren. Om evenwel Weise's volle gedachte te kennen over de karakterizeering der nieuwe Hoogduitsche taal, moet men behalve het hier besproken boekje, ook nog zijne beide andere werkjes: *Unsere Muttersprache, ihr Werden und ihr Wesen* en zijn *Deutsche Sprach- und Stillehre,* raadplegen en vergelijken. Een ongerief echter, dat zich overal laat gevoelen, is het feit, dat Oscar Weise in tegenstelling met den Deen Jespersen, en den Duitscher Bergmann, *zijn eigen moedertaal* behandelt. 't Spreekt dus wel van zelf, dat in zijn waardeering altijd het gunstige voorop gesteld en het minder goede in den achtergrond verborgen wordt. Dit is natuurlijk geen reden om zijne boeken te ontraden, want met eenige kritiek valt het den lezer gemakkelijk den lofredenaar van den geleerde te onderkennen; maar het is mij wèl reden, om hier zijne karakteristiek niet maar klakkeloos over te nemen doch er op *zijne* gegevens een nieuwe te ontwerpen naar eigen model:

De Duitscher is een goedmoedige wereldwijze ouwe heer, en zoo is óók zijn taal. Ge vindt hier niet de schielijke bevalligheid der Franschen, noch de mannelijke soberheid van den Engelschman, maar alles is bedacht, en logisch, en gerekt en goedig. Met zijn vormleer staat het Duitsch nog in de Middeleeuwen, uit z'n dweperige taalzuivering zien we den invloed van het „schulmässige militäre Deutsche Vaterland." Geen phantasie maar gevoel tot Schwärmerei toe, treffen u in de dichterlijke zegswijze. En de ouwelijkheid komt ons tegen uit de lange gedragen week daarheen schommelende volzinnen. Maar wijs en geleerd is alles: woordenschat, beeldspraak en zinbouw.

Voor het levende Hollandsch hebben wij nog niets dat hierop lijkt. Moge hetgeen ik hier neerschreef eene aansporing zijn, maar alleen voor iemand met degelijke taal- en menschenkennis — om iets dergelijks te beproeven. Buitenlanders zullen zich niet licht aan ons wagen. Maar laat het dan alsjeblief geene pathetische lofrede worden, leeg van waarheid, en barok van zin. Daar heeft de wetenschap en ook het vaderland niets aan. Adres aan Helmers, luider gedachtenis. Om een ongunstig staaltje te noemen, dat, meen ik, niet zou mogen ontbreken, zijn wij Hollanders, en is onze Hollandsche taal, allemachtig ruw en hard, want wij hebben een republikeinschen hekel aan deftige grootheid. Maar van den anderen kant is onze taal als wij ook vrij en frank d.w.z. wij zeggen alles eerlijk, openhartig, ronduit, recht door zee.

Men begrijpt echter, hoe verdienstelijk en leerrijk deze afzonderlijke pogingen ook mogen zijn, dat hierbij de wetenschap niet zal blijven staan, ja dat zij, alles bijeengenomen nog maar poovere resultaten zijn, vergeleken bij het grandioze begin, waarmee dit wetenschappenlijke streven door Byrne is ingezet. Hoe ver staan deze vereenzaamde pogingen nog af van de algemeene statistiek, die von der Gabelentz vroeg? Zullen wij niet eindelijk eens gaan werken naar diens methode?

Neen, want voor hem moge die methode de ware geweest zijn en de eenige, voor ons niet meer. Wèl zullen wij trachten de algemeenheid van zijn plan te redden; maar de manier van werken moet en kàn veel eenvoudiger worden.... dank zij de ontzaggelijke vorderingen die de nieuwere zielkunde gemaakt heeft op de beide terreinen, die ons hier aanbelangen: de psychologie der karakters en de psychologie der taal. Hieraan hebben Fincke en Vossler veel te weinig gedacht. Zij hebben zich tevreden gesteld met de vage termen der vulgair-psychologie. En dit is dan ook de diepere kritiek op de overigens verdienstelijke pogingen van Jespersen, Weise en Bergmann.

Nemen wij eerst de psychologie der taal. Moest Byrne nog werken met afzonderlijke taalverschijnselen, en vroeg von der Gabelentz dwingend om de hulp der statistiek voor de constructie van zijn *typische complexen*; thans zijn reeds door Wilhelm Wundt en anderen voor zeer vele taal-kategorieën de diepere psychologische gronden blootgelegd en is het licht te begrijpen, dat sommige uiterlijk-zeer-uiteenloopende verschijnselen aanhoudend samen voorkomen, omdat ze alle te wijten zijn aan een domineering van een bepaalde mentaliteit.

Zoo zijn zeker zoowel de talrijke groote nominaalcomposita als de verregaande overheersching der substantiva en de abnormale ontwikkeling der telwoorden tot in de millioen maal millioenen in het latere Sanskrit aan het samenvattend abstracte verstand der Indiërs te wijten. En om een *typisch complex* dat von der Gabelentz zelf als voorbeeld aanhaalde te nemen, is het ons niet langer als hem onbegrijpelijk, waarom drie zoo uiteenloopende talen als het Baskisch in Europa, het Thibetaansch in Centraal Azië en het Eskimoosch met zijn verwanten in Amerika alle 1° in plaats van Subject en Object een casus activus en passivus en 2° een scherp onderscheid tusschen de adnominale attributen vertoonen doordat zij den Genetivus possessivus vóór, en het adjectief achter het regens plaatsen.

Sinds wij hebben leeren inzien dat zoowel de Genetivus possessivus tegenover zijn regens, als de casus activus tegenover den casus passivus, eene psychologische waardeering of een soort hoogachting uitdrukt, wordt het ons zeer begrijpelijk dat mentaliteiten met ontwikkeld waardeerings-vermogen, al waren ze dan ook naar de uithoeken der wereld heengedwaald, alle drie uit dezelfde oorzaken dezelfde gevolgen hebben beleefd.

Maar ook de psychologie der karakters, heeft niet stil gestaan. Ten eerste is van biologische zijde de aloude indeeling der temperamenten verjongd. Zeker ook wij nog spreken van sanguinischen en melancholischen, van cholerischen en flegmatischen aanleg, juist als Aristoteles reeds; maar wij hechten aan die woorden een zooveel diepere en gecompliceerder beteekenis. Finck, die ook met deze tem-

peramenten werkt, had dan ook Alfred Fouillée's *Tempérament et Caractère* slechts behoeven te zien, om te beseffen hoe onverantwoordelijk lichtzinnig zijne arbitraire begripsbepaling hier de feiten en zijn eigen stelsel wraakt.

Ten tweede heeft de psychiatrie verscheiden complexen van weer schijnbaar uiteenloopende verschijnselen aan één en dezelfde psychische abnormaliteit leeren wijten. Op de eerste plaats b. v. weet de psychiater thans met zekerheid dat de schijnbaar onontwarbare mentaliteit der hysterischen op psychische desaggregatie teruggaat. Nu is het bekend hoe in mestiezen, sinjo's enz. de naturen van vader en moeder ook niet tot een geheel versmelten, maar daar een eigenaardige dubbelheid te weeg brengen, in veel opzichten aan hysterie herinnerend. Wat een heerlijk gegeven dus voor een diepere studie der talrijke Kreoolsche mengtalen in Oost- en West-Indië! Op de tweede plaats o. a. heeft er Otto Gross reeds herhaaldelijk op gewezen welke constellaties van karaktertrekken het gevolg zijn van een meer of minder welig ontwikkelde psychische Sekundärfunction of inertie. Bij al te sterke inertie vertoonen zich idées fixes, obsessies enz. Bij zwakke Sekundärfunction is vooral de sterke invloed der uiterlijkheden, oppervlakkigheid, cynisme, maar van den anderen kant ook tegenwoordigheid van geest, fijn tact-gevoel en stout moedigheid waar te nemen. Wie ziet niet in, dat deze laatste ontleding het Fransche karakter heel wat dieper doorgrondt, dan de uit-de-verte benaderende vergelijking, die wij boven uit 't materiaal van Bergmann hebben afgeleid? En hoe uitnemend klopt Gross' pathologische conclusie niet met de zuiver-experimenteele resultaten van Alfred Binet's *Etude expérimentale de l'intelligence!* die ten slotte *stabilité* en *variabllité* voor *de* grondtrekken van twee op het eerste gezicht zoo onbegrijpelijk gecompliceerde karakters meende te moeten aanvaarden.

Verder weer heeft de nieuwere anthropologie van der Gabelentz, die vooral op de typische waarde der onbeschaafde volken wees, geheel en al gelijk gegeven tegen Finck, Vossler, c. s. die alles gemakkelijker in de beschaafde Europeesche talen meenen te kunnen onderscheiden. Immers als er iets in deze nieuwe wetenschap vaststaat, dan is het zeker wel deze ontwikkelingswet, dat hoe onbeschaafder de volken zijn, des te afdoender de invloed van het milieu is op hunne mentaliteit: m. a. w. alle individuen van een wilden stam zijn eenzelvig, maar de wilde rassen onderling verschillen ontzettend. Hippocrates zeide reeds: alle Scythen hebben hetzelfde karakter; het woord van Ulloa: „Wie één Amerikaansch inboorling gezien heeft, heeft ze allen gezien" mag overdreven zijn, ieder deskundige erkent er toch een dieperen grond van waarheid in. Den Arabier op de slavenmarkt is het genoeg de geboortestreek der negers te kennen, om aan elken kooplustige *onder garantie* een slaaf te leveren *trouw* of *ontrouw*,

maar sterk goedig en dom, wreed en slim, enz. enz. naar keus en keur, en 't komt vast uit; hierin wordt de kooper zelden bedrogen. Van den anderen kant worden met de toeneming der beschaving, de verschillen tusschen de individuen van één millieu aldoor grooter, maar de verschillen tusschen de onderscheiden beschaafde milieus worden kleiner. Het blijkt dus ten duidelijkste, dat wij de meest typische overeenkomsten van taal en volkskarakter zullen te zoeken hebben bij onbeschaafde volken.

Ten zooveelste is ook de ECHTE Völkerpsychologie aan het opkomen, sinds dat de reeds genoemde Afred Fouillée zijne *Esquisse psychologique des peuples européens* in het licht gaf. Deze leerde ons b.v. in het Grieksche volk eene gelukkige kruising te zien van twee reeds op zich zelven niet misdeelde rassen. Van hem ook hebben wij geleerd, niet alleen een Fransche type vast te leggen, maar daarnaast en daarom gedeeltelijk hetzelfde en toch óók weer zeer verschillend: de andere Romaansche volken te groepeeren tot een wonder geheel.

Zullen wij dus de eigenlijke uiteenscheidende typeering in de onbeschaafde werelddeelen moeten zoeken; de onderlinge verhouding de samenwerking, het bijeenhoudend verband zullen wij op Europeeschen bodem moeten nagaan en vaststellen.

En eindelijk kennen wij tegenwoordig eene seksen- en eene kinderpsychologie. Het vrouwelijk en mannelijk karakter, en de karakterlóósheid van het kind, die kende men, althans in het vage reeds sedert eeuwen. Maar die ijle complexen weer terug te brengen tot diepere en eenvoudiger gronden, dat was weer een voorrecht bewaard voor onzen tijd. Toen ik nu boven met Jespersen in tegenstelling van vrouw en kind, *den volwassen man* als de type der Engelsche taal noemde, gebruikte ik een beeld, en zeide: De Engelschen in het algemeen en ook hun taal hebben een karakter dat lijkt op een echt mannenkarakter. Maar als ik nu weet te zeggen waarop een typisch mannenkarakter berust: Vóór alles stabiliteit en inertie van den geest, en dán een mengsel van flegmatisch en cholerisch temperament, plus nog heel veel sprekende détails, die het hier te lang zou zijn om alle op te noemen; dan doe ik veel beter het vage beeld te laten varen voor de scherp omschreven realiteit.

Heeft de lezer zoo behalve een gemotiveerde beoordeeling der drie genoemde werkjes, ook nog een idee gekregen van den altijd breederen omvang en de steeds nauwkeuriger precisie der hedendaagsche taalkundige en völkerpsychologische wetenschap, dan hoop ik dat er ooit eens een einde zal komen aan de praatjes „dat taalstudie en vooral vergelijkende taalwetenschap zoo'n saai en dor vak moet zijn." Het ligt er maar aan hoe men het opvat.

Katwijk a/R. J. v. G.

Willem Bilderdijk als dichter gehuldigd, door J. TE WINKEL. Höveker en Wormser. Amsterdam.

Mijn plan is meer naar aanleiding van dan over deze lofrede iets te zeggen, omdat zij zelve niet heel belangrijk is.

Het oordeel van prof. te Winkel over Bilderdijk is te kennen uit de volgende regels:

„Het is niet de mensch Bilderdijk in den vollen omvang, wien onze hulde toekomt, want de mensch Bilderdijk had zijne gebreken. Maar wat van Bilderdijk is blijven leven, wat hem onsterfelijk gemaakt heeft, dat zijn de werken, die hij ons naliet en die onze belangstelling eischen, onze hulde verdienen."

Over de onsterfelijkheid van Bilderdijk als dichter is veel geschreven en gestreden. Zijn dichterschap is al door de keurders op alle trappen van den ladder gezet; op den hoogste: Da Costa noemt hem „Nederlands hoofddichter"; op den tweede: Dr. Kuyper schat hem den hoogste na Vondel; zóó kan men den ladder langs gaan, ja zelfs hem nog daaronder zien liggen, waar hij door sommigen, die hem „onder de kleine dichters niet meer meegeteld willen hebben", neergelegd is.

Een breede bespreking van het vraagstuk en de verschillende gevoelens zou in „Boekenschouw" niet ter plaatse zijn; een korte bemerking echter over deze niet-direct moreele kwestie sluit de bedoeling van dit tijdschrift niet uit.

De vraag naar B.'s dichterschap is niet de vraag naar zijn geleerdheid, de grootheid van zijn kennis, de scherpte van zijn vernuft. Dit spreekt van zelf.

De vraag naar B.'s dichterschap is niet de vraag naar zijn persoonlijk leven, niet de vraag naar zijn karakter, niet de vraag naar de gevoeligheid van zijn natuur. Want gevoeligheid is noodig om kunstenaar te kunnen zijn. Maar wie gevoelig is, is daarom nog geen kunstenaar, of er zou uit volgen, dat hij alle kunsten machtig is, wier speeltuig hij ter hand neemt. Niet de vraag ook naar de fantazie. Want hiervan geldt hetzelfde: zonder levendige, breeduitslaande fantazie geen waarachtig kunstenaarschap, maar de fantazie, welke hoogte ze ook bereike, maakt alle werk nog geen kunstwerk, en is ook bestaanbaar in geesten, die het nooit tot kunstvruchtbaarheid brengen.

De vraag naar B.'s dichterschap is dus ook niet de vraag, of uit zijn werken is *op te maken*, dat hij breede kennis, diep gevoel en vruchtbare fantazie bezat.

De vraag is alleen, of al die geestelijke rijkdom door het speeltuig *van die bepaalde kunst*, waardoor de dichter dichter en geen schilder

of musicus is, niet slechts aangeduid — zoodat het bestaan kan gekend worden – maar wezenlijk en nauwkeurig is weergegeven.

Als we, aldus onderscheidend, en geloof weigerend aan Dr. Kuijper, die de moderne – verderflijker en valscher term dan deze algemeen gebruikte is moeielijk denkbaar — de „moderne" kunstopvatting tot pantheïsme wil herleid zien, vasthouden, dat het instrument der poëzie de woordklank, hare uiting de woordmuziek of rhytmus is, dan kan de gestelde vraag ook aldus geformuleerd worden: of de beweging der taalklanken van B.'s verzen volkomen gehoorzamen aan en meegaan met de bewegingen van zijn hart, dat op zijn beurt door de fantazie van den geest wordt bewogen.

Wat er ook omga bij het werken in den geest en het hart van den schrijver, in wat weelde van woorden, met wat taalkrachtigen stijl hij ook zijne indrukken beschrijve, hij is geen dichter, of liever gezegd: zijn voortbrengsel is geen poëtisch kunstwerk, zoo inhoud en vorm niet één zijn, zoo de rhythmus niet zwelt, als en in zoover het stormt in het hart, zoo de klanken niet kalm worden, als de geest rustig geniet, zoo de woorden niet spelen of lief doen, als het hart speelsch is of vriendelijk en innig gestemd. De rhytmus is geen kleed, maar het lichaam zelf, het levend orgaan van de ziel.

Nu enkele voorbeelden — slechts zeer weinige.

Vooreerst uit de Ode aan Napoleon, door B.'s vurigste bewonderaars als een van zijn beste dichtwerken geprezen. Twee coupletten, waarbij het hart van den samensteller het meest in gloed stond:

Gebergten, boort door lucht en wolken!
  Beschanst uw kruin met eeuwig ijs.
Verheft u, saamgespannen volken!
  En gij, o vlam des afgronds, rijs!
Vergeefs 't Heelal in bloed gedompeld,
  Met dood en slachting overrompeld!
Vergeefs! De ontembre Held houdt stand.
  Hij spreekt, en de aarde schokt haar throonen!
Hij spreekt, en 't regent Vorstenkroonen
  En 't Noodlot vliegt hem van de hand.

De Nijlgod rolt bebloede stroomen:
  De Kison wentelt bloedig zand:
De Donau lekt bebloede zoomen:
  De So, de Tyber ligt aan band.
Zal de Oder thans den loop bepalen
  Dier meer dan dertig zegepralen?
Dier vlam, die alles overmag?
  Vloeit sneller, vloeit, ja, vloeit, mijn zangen!
Reeds heeft hij 't Frankisch juk ontvangen,
  En de Oostzee draagt de Keizersvlag.

Oordeelt nu, of het gemoedsbewegen in den rhytmus leeft, daarin voelbaar en volgbaar is.

Nog een voorbeeld, door R. A. Kollewijn in *Groot-Nederland* aangehaald als bewijs, hoe melodieus B. zijn kon:

't Gegier der wervelwinden,
Die eik en ceder knakken,
Rukt broederlijke takken,
Rukt teere hartevrinden
In 't stormgewoel van een.
Wij moesten 't ondervinden
Wij, eens zoo eensgezinden
Wij, eens zoo lotgemeen!

Is dit werkelijk een melodie, een melodie, waarin de ziel zich uitzingt?

Nu is het waar, dat met een vijftiental regels, uit een grooten stapel boeken genomen, niet „ex uno disce omnes" mag geredeneerd worden. Maar dezelfde voorbeelden strekten ten bewijze voor het bevestigend antwoord op de vraag naar B.'s dichterschap.

Ook is het waar, dat men geen recht heeft de goede en de slechte verzen te tellen, en naar de meerderheid zijn oordeel te vormen, maar als iemand, nadat hij zijn vollen geestelijken wasdom bereikt heeft, verzen, zelfs vele verzen maakt, waarvan iedereen de waardeloosheid, als kunstwerk, toegeeft, dan wordt het vermoeden tegen zijn kunstenaarschap toch wel sterk.

Dr. Kuyper noemde B. den „zanger van echt-Hollandsch stempel, die dank zij de klem der vastheid van beleden determinatie met rythmische golfslag zijn Holland weer trots op zijn verleden, moed tot volharding en geloof aan het dagend morgenrood in het mat geworden hart zong".

Dat „echt-Hollandsch stempel" van B. behoeven we zoo maar niet, zelfs niet op gezag van Dr. Kuyper te aanvaarden. Gelijk uit de toelichting blijkt, bestaat de Hollandschheid in het streng Calvinisme van B. De orthodox-protestanten worden dus beschouwd — het is de gewone vergissing der Calvinisten — als *de* Hollanders, als *het* Nederlandsche volk. Hun ideeën gelden als de ideeën van ons volk, hun belangen als de volksbelangen.

Dr. Bavinck zegt feitelijk vrijwel het tegendeel: „Het is volkomen juist, dat de beginselen, waarvan B. uitging, lijnrecht staan tegenover die, welke door een groot deel van ons volk als de ware worden erkend. Hùn man zal B. nooit worden; de tolk hunner gevoelens is hij niet en wilde hij niet wezen".

Om echt-Hollandsch zanger te zijn, had B. niet alleen, uitgaande van de beginselen, algemeen door het volk erkend, hunne gevoelens

moeten vertolken, maar dit moeten doen in de zuiverste en fijnste melodieën, waartoe onze taal in staat is, hij had zoo voor den zang van het volk groote verdienste moeten hebben, m. a. w. de poëzie moeten veredelen. Of B.'s verdienste hierin zoo groot is, valt sterk te betwijfelen.

De eigenlijke „Boekenschouw"-vraag, die bij iedere bespreking van een schrijver of een werk gesteld en beantwoord moet worden, is in ons geval deze:

Is het lezen van Bilderdijk's verzen den Katholieken aan te bevelen?

Zoo oppervlakkig zou men zeggen van wel, omdat in de Katholieke bladen *De Tijd* en *De Maasbode* ik weet niet hoe veel artikelen vol lof van B. gestaan hebben. En de bespreking in die bladen moet wel door de lezers worden opgevat als een teeken, dat een ieder zonder eenig bezwaar B. kan gaan lezen. [1])

Waarom moeten de lezers dat wel denken?

Omdat toen kapelaan Binnewiertz de letterkundige waarde van een al te realistischen roman in een letterkundig tijdschrift besproken had, *de Tijd* zulk een bespreking veroordeelde — niettegenstaande de waarschuwing voor de gevaren, door kapelaan B. uitdrukkelijk toegevoegd aan zijn kritiek.

De redactie van genoemd blad schreef toen (18 Jan. 1905):

„Wat kan die B. toch nu en dan zonderling uit den hoek komen. Jammer dat zoo'n talentvol en onder veel opzichten uitmuntend man somtijds zóó zonderling en zóó kinderachtig onnoozel kan zijn.... Wij zullen dan ook niet zoo dwaas zijn, ons te gaan afgeven met, de Hemel weet welken vuilen „Bohémien".. . *door wiens artisticiteit hij zich liet inpalmen.*" (Ik cursiveer Th. K.).

De *Maasbode* schreef naar aanleiding van hetzelfde feit (10 Jan. 1905):

„Wanneer nu in onze kringen voor zulke boeken reclame gemaakt wordt en dat nog wel.... dan vragen wij ons toch wel af: waar gaan we heen, en hoe zal ons ontwikkeld Katholiek volk toch eindelijk eens ontkomen aan de geestelijke verwarring, die op kunstterrein al verder om zich heengrijpt?

We denken aan die Katholieke huisgezinnen — al was het er maar één — die door de verlokkende aanprijzing, *zij het ook met vele reserves,* mochten verleid worden om boeken als „Stofelen" in hun kring te introduceeren. (Ik cursiveer Th. K.).

Menschen, die zulke geschriften voor hun literaire vorming noodig hebben behooren niet tot de onzen."

---

1) Wij herinneren er aan, dat wij door een artikel te plaatsen natuurlijk nog niet instemmen met alles, wat in dat artikel gezegd wordt. *Red.*

In het nummer van 10 Oct. 1906 verweet hetzelfde blad de redactie van *Van Onzen Tijd*, dat ze „de attentie der Katholieken vraagt voor den viezen Jan Luycken".

Ik herinner aan deze dingen niet om er die bladen een verwijt van te maken, maar omdat — zooals ik reeds zei — de lezers van die bladen zich na de Bilderdijk-artikelen volkomen verantwoord zullen achten, als ze diens werken in hun boekenrekje zetten en hun kinderen in handen geven.

Het is de plicht van „Boekenschouw" daartegen te waarschuwen.

Want in de werken van B. staan verzen, en niet weinige, die schandelijk zedeloos zijn; zoo erg, dat bij deze wulpschheid vergeleken, de dartelheid van den viezen Jan Luijken nog ongevaarlijk schijnt.

Prof. te Winkel zegt hieromtrent het volgende:

„Ik zou dat (n. l. dat B. zijn wellust met onverzwakte waarachtigheid heeft ingegoten in zulk een vorm, dat daardoor een meegevoel in ons als onvergestort wordt) kunnen bewijzen door u een zijner „Kusjens" of zijn dichtstukje „Verrukking" voor te dragen, maar misschien zal het nog meer indruk op u maken, indien ik u verzeker, dat ik mij voornam het te doen, maar dat mij ten slotte de moed daartoe ontbreekt. Gij moogt ze echter lezen, en zoo ge geen asceet zijt, zult ge u verheugen dat B.... „zich heeft weten te verheffen boven conventie en huichelarij".

Hij vindt het zelfs doenlijk, met een eigenaardige contradictio in terminis de „gebreken" van den mensch B., waardoor aan deze „onze hulde niet toekomt", toch bij zijn grootheid te trekken:

„B.'s groote geest heeft zich niet binnen enge grenzen kunnen beperken, ja, zijne grootheid bestaat ten deele ook in zijne veelzijdige belangstelling." (!)

Dit deel van B.'s grootheid in haar hoogste openbaringen te laten zien, mag ook in „Boekenschouw" niet gebeuren. Het zijn soms langdurige verlustigingen in doodzonden tegen het zesde gebod. Meermalen zelfs wordt zijne losbandigheid tot Sadisme.

Behalve die reeksen verzen, die ex professo obscoeni zijn, geeft hij andere, die de lof der zuiverheid verkondigen, maar in zoo schandelijke taal, dat het overduidelijk is, welke gevoelens hij „met onverzwakte waarachtigheid heeft ingegoten" in die verzen.

Zelfs de eerbaarheid en het schaamtegevoel van een meisje hebben op hem een tegenovergestelden invloed als op een ander mensch.

In een bruiloftszang denkt hij ook aan God, maar omdat God den mensch in staat stelt, zijne zinnelijkheid te voldoen.

Hij denkt aan engelen, maar die engelen stelt hij zich voor als „blakende in onvermengden gloed" voor een meisje.

Ja, hij bekent, dat het huwelijk hem aan niets hoogers doet denken:

> Wien 't lust, moog hooger tonen stellen,
> . . . .
> Mijn geest blijft op dit schouwspel staren,
> En wenscht bij dat geluk geen steigrende Arendsvlucht.

De meest onschuldige gebeurtenissen wekken zijn zinnelijken hartstocht op.

Een meisje zat met een hond op haar schoot. Dat brengt hem buiten zich zelven, doet hem schrijven in bordeeltaal.

Een ander meisje had hem een bloemteekening aangeboden. Hij bedankt haar; maar met woorden, die geen bewijs leveren voor hetgeen Da Costa van B. getuigt, dat zijn „diep en fijn gevoelig gemoed zich lucht gaf" in dat soort van versjes.

Aan een derde meisje stuurt hij een ruiker. Van het vers wat hij daarbij deed, moet hetzelfde gezegd worden: zeer onbehoorlijk!

Alles wat hij ziet in de natuur, doet hem denken aan zinnelijke dingen: de avondster, het opkomen van het nieuwe leven in de Lente — hierbij durft hij nog meer dan sommige schilders — het zingen en springen der vogels, de nachtegaal, het sijsje, de roos....

Van levenlooze voorwerpen geldt hetzelfde: het goud prijst hij omdat het den mensch in staat stelt, zijn lusten te voldoen.

Zelfs abstracte begrippen doen hetzelfde. De waarheid, door wijsgeeren gevat en weer uit hunne handen ontsnapt vertoont zich aan zijn geest in een zinnelijke voorstelling.

Bilderdijk's opvatting omtrent de hoogheid der vrouw zullen we niet uit zijn leven herleiden, ofschoon tusschen de uitingen der ziel in daden en hare uitingen in woorden, vooral spontane passietaal, geen wezenlijk onderscheid bestaan kan, omdat beide uit hetzelfde levensbeginsel voortkomen en dus als openbaringen der ééne persoonlijkheid elkander aanvullen — wij zullen ons beperken tot zijn dichtwerken „De mensch B. zegt prof. te Winkel: kon ontrouw worden aan eene vrouw, in wie hij zich bedrogen zag, de dichter B. moest trouw blijven aan het ideaal, dat zijn schepping was en waarvoor hij de werkelijkheid kon vergeten, wanneer hij die vergeten wilde."

Welnu uit de verregaand onkiesche verzen, door den dichter B. aan zijn vrouw gestuurd, blijkt wel zijn gebrek aan eerbied voor haar.

Volgens Da Costa heeft B. zijn *ideaal* van de vrouw beschreven in *Echtgeluk.*

Ziehier eenige — vele kunnen hier niet worden afgedrukt — eischen, die hij haar stelt:

Somtijds drukken zware zorgen.
. . . .
. . . .
Wen het hart zich dan ontledigt.
. . . .
. . . .
Leer dan voor dat onweer buigen,
Als de rietscheut voor den wind.
. . . .
. . . .
Draag, o draag dan, draag geduldig,
Waar zijn ziel zich van ontlast.
. . . .
. . . .
Leer uw eigen wil vernederen
Voor uws Egaas grilligheên.
. . . .
Stel zijn luimen u tot wetten.

Zelfs aan zijn dochtertje schrijft hij grofheden. Dit vooral is onbegrijpelijk. Het zou een belangrijke studie kunnen zijn, naast B. den fijnen Gezelle te zetten, beider natuurimpressies, hun Lente-, bloemen- en vogelliedjes tegenover elkander te plaatsen. De tegenstelling zou welsprekend zijn, zoowel vóór Gezelle als tegen B.

De welvoeglijkheid laat het echter niet toe. Ik ben zelfs genoodzaakt, als bewijs voor het ongunstig oordeel over de moraliteit van B's verzen, een redeneering te maken, bijna gelijkluidend met die van prof. te Winkel: ik had de minst kwetsende bewijzen willen aanhalen, maar ik vond het moeilijk, de redactie van dit tijdschrift onmogelijk, het te doen zonder in eerbied voor de lezers van *Boekenschouw* te kort te komen.

Wel zedelijk, maar uitermate brutaal en verderfelijk voor het moraliteitsgevoel bij de lezers is het vroomdoende vers, waaraan het volgende ontleend is:

De Almacht, die des Afgronds diep,
De hooge Hemelzalen,
Mijzelve en 't groeiende aardrijk schiep,
En 't licht der zonnestralen,
Wat vergt mij heur bewondering?
Ach, onderwerping in hun kring
En lijdzaam zelfverzaken.

De Heiligheid . . . . .
Wat vraagt die? Afschrik van het kwaad,
Verboden lust — en zondenhaat,
Boetvaardig zelfverfoeien,
Verachting van des werelds slijk,
Verheffing tot het Hemelrijk,
En voor Uw dienst te gloeien.

Terwijl hij dit schreef, leefde hij in overspel!

Het bewijst wel, hoever B., volgens de uitdrukking van prof. te Winkel, „zich heeft weten te verheffen boven conventie en huichelarij."

De dichtwerken van B. zijn dus lang niet onschuldig, zijn buitengewoon gevaarlijk. Niet alle, niet de meeste verzen zijn onzedelijk, maar wel vele. Dat is voldoende om *uiterst behoedzaam* te zijn met het aanraden of uitleenen van B.'s verzen.

Een groot bezwaar is ook dit, dat in de uitgave van Da Costa sommige van de meest geprezen verzen o. a. de ode aan Napoleon (zie *De Maasbode* 3 November 1906) in hetzelfde deel staan, waarin ook de allerschandelijkste van zijn wellust-oden te vinden zijn.

Achter de woorden van prof. te Winkel: „Wat van Bilderdijk is blijven leven, wat hem onsterfelijk gemaakt heeft, dat zijn de werken, die hij ons naliet en die onze belangstelling eischen, onze hulde verdienen", staat, als men ze van de werken in heel hun omvang verstaat, voor iederen Christen, hoe hij verder ook over B. als denker en dichter oordeele, een vraagteeken.

TH. KWAKMAN.

Lezingen en Toespraken van W. DE VEER S. J. Tweede Bundel. Amsterdam, E. v. d. Vecht. f 1.25.

Deze tweede bundel van Pater De Veer bevat vijf lezingen of toespraken en wel over zeer uiteenloopende onderwerpen. De eerste handelt over „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap." De tweede is een soort van historische schets over het pontificaat van Leo XIII. De derde is een zeer lang critisch-historisch overzicht van 't Spiritisme. De vierde plaatst Roomsche wonderen en hypnotische verschijnselen tegenover elkaar en uit de vijfde eindelijk daagt de beminnelijke figuur van den ouden maar nooit verouderenden Nicolaas Beets als christelijk dichter.

Het is vanzelf ondoenlijk bij zulk wijduiteenliggend materiaal, — waardoor de eerwaarde schrijver ons weer eens verwonderd heeft doen staan over zijn rijke belezenheid — het is, zeg ik, niet wel doenlijk hier een breed-uitgewerkte, alle détails rakende critiek te geven.

Bepalen wij ons derhalve tot de algemeene waarde van het boek even vast te stellen om daarna, met alle bescheidenheid den eerw schrijver eenige punten in overweging te geven.

Pater de Veer heeft met zijn boek bedoeld: „een populair-wetenschappelijke bijdrage van christelijke Apologie" [1]).

Populair-wetenschappelijke en Apologetische werken nu behooren te zijn: van een onmiddellijk-overtuigende helderheid, van een krachtige bewijstrant, van een niet minder krachtige eenvoudig-sierlijke dictie.

Nu zal niemand beweren, dat Pater de Veer met zijn tweeden bundel zoo maar het ideaal van een populair-wetenschappelijk en apologetisch geschrift heeft bereikt, erkend moet echter, dat de eerw. schrijver met zijn arbeid iets heeft gepresteerd, dat niet alleen dank en lof maar vooral aanbeveling en verspreiding verdient.

Het leerzaam, stevig-gedocumenteerd, prettig-geschreven boek moet maar veel gelezen worden, vooral in die kringen, waar de schrijver het op de eerste plaats voor bestemde. Het is wel goed, dat onze Roomsche dames en heeren bij herfst- of winterweer opgaan naar gehoorzalen om conferenties en lezingen bij te wonen, maar het is nog beter, dat zij daarna inplaats van uren-lange zoutelooze conversaties of drakerige mode-roman-lectuur, het gehoorde op het papier zien om het wat-blijvender in zich op te nemen. Hiermede konden wij de pen eigenlijk wel neerleggen, doch enkele dikke potloodstreepen in het boek nopen ons nog tot eenige opmerkingen.

Hoe schoon Pater de Veer in zijn eerste lezing ons ook geschilderd heeft de Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap in X°, liever ware ons toch geweest, zoo hij met wat forscher ruk had omgesmeten de bloedroode vlag, waarop die leuze ook heden ten dage nog valschelijk blinkt en duizend-duizenden om vrijheid schreeuwende proletariers tot bedwelmende geestdrift vervoert.

Het Socialisme ziedaar de vijand en al wie het in onzen tijd wil bestrijden, hij ga in de leer bij een Aalberse en hij wage geen storm tegen die burchten met gepantserde muren zonder in zijn legertrein het zwaarste en modernste geschut met zich te voeren. Pater de Veer dunkt ons hier in zijn bestrijding van het Socialisme wel wat luchtig-hooghartig, wel wat zich-er-gemakkelijk-van-af-makend en in zijn worstelen met dien grimmigen reus maakt hij, ten minste op ons, geenszins den indruk van den traditioneelen „dikken monnik" in de dreigend-fladderende soutane van een pootigen Jezuïet.

In de lezing over Spiritisme en Hypnotisme waren het meer eenige details, die ons bijzonder opvielen.

Op p. 91 staat n. m. het volgende:

---

1) Zie Voorrede.

„Het ongewone van een verschijnsel is nog geen voldoende reden om terstond van duivelsinmenging te spreken. Men heeft hier terecht opgemerkt, dat meer dan één wetenschappelijke ontdekking aanvankelijk slechts tegenstand en wantrouwen ontmoette." Dit zijn wij met den schrijver geheel eens. Vooral wat de stoffelijke verschijnselen van het Spiritisme betreft, is het zeer moeilijk uit te maken, wat nu eigenlijk bedrog, wat wellicht nog verborgen natuurkracht, wat daemonische inmenging moet genoemd worden. Doch nu begrijpen wij niet, hoe schrijver p. 108 kan verklaren, dat „het omhoog zweven van zware tafels" enz. „zeker niet natuurlijk te verklaren is, daar het strijdt tegen de ons bekende natuurwet der zwaartekracht". Dit vinden wij nog al apodictisch. Eveneens wat schrijver p. 120 zegt over het licht. „Het licht dringt bij een bepaalde dikte door ondoorschijnende voorwerpen niet heen."

Voor het eerste geval: het opzweven van zware voorwerpen denke men bijv. eens even aan het specifiek gewicht der lichamen en aan wellicht nog onbekende onzichtbare vloeistoffen. Voor het tweede herinnere men zich bijv. de X-stralen.

Wij voor ons zijn van gevoelen, dat niettegenstaande, vooral voor eenige spiritueele verschijnselen van het Spiritisme, duivelsche inmenging niet ontkend kan worden, de steeds-vooruitgaande natuurwetenschap, wat de stoffelijke verschijnselen aangaat, nog menig spiritistisch bedrog zal ontmaskeren en wellicht nog enkele verrassende vondsten van verborgen natuurkrachten zal doen.

Nu nog even iets uit: Wonderen en Hypnotisme. De auteur geeft van hypnotisme volgende definitie: „Het hypnotisme is een kunstmatige opwekking van een zenuwtoestand, waarin de mensch een reeks van anormale nerveuze verschijnselen openbaart." Is deze definitie niet wat breed? gaat er niet meer onder dan wij gewone menschen tenminste, gewoonlijk verbaliter niet alleen maar ook realiter tegenwoordig onder hypnotisme verstaan. In deze lezing verder heeft de schrijver er nog al werk van gemaakt de stigmatisatie van eenige Katholieke heiligen te vergelijken met hypnotische blaarvorming, bloedingen enz. Met enkele bewijzen is de auteur o a zeer gelukkig geweest, b. v. met het historische bewijs der afwezigheid van stigmata gedurende de 12 eerste eeuwen der Kerk; toch gelooven wij dat Pater de Veer een principieel tegenstander en handig debatter niet tot de overtuiging gebracht zou hebben, dat er tusschen stigmatisatie en hypnotische blaarvorming enz. een differentia essentialis bestaat.

Eindelijk hadden wij nog gaarne gezien, dat de schrijver, daar hij nu toch over wonderen aan 't spreken was, de gewichtige vraag eens aan de orde gesteld had: Hoe komt het toch, dat de mirakelen in de Kath. Kerk gedurende de laatste tijden ten minste een bijna altijd

gelijkvormig karakter dragen. Hoe komt het bijv., dat men nimmer hoort, dat iemand zonder beenen eensklaps nieuwe beenen terugkrijgt. Ook was wel eens belangrijk geweest te vernemen, wat de schrijver denkt over het raadplegen van slaapsters enz. voor zieken vooral; iets wat ook onder Katholieken nogal voorkomt en verschillende biechtvaders wikkelt in zeer onaangename casus conscientiae. Doch ik bemerk daar, dat ik vervelend begin te worden. Pater de Veer zou me van zagen gaan beschuldigen en waarachtig hij zou gelijk krijgen ook. Niet waar, in een lezing kan men niet alle vragen zoo maar oproepen.

De eerw. schrijver heeft in zijn voorrede den wensch geuit: „Wanneer krijgt Holland over dit even moeielijk als belangwekkend punt een breedopgevat wetenschappelijk werk?"

Beste Pater de Veer, dat moest u maar eens doen, zou ik zeggen. Besteed er eenige jaartjes aan. U heeft werkkracht, u heeft talent, zie den tijd maar te vinden. In den hemel zullen we wel rusten. Hiermede kan ik nu wezenlijk de pen wegleggen. O neen. Nog wat. Met te zeggen, dat het boek is verschenen bij Van der Vecht te Amsterdam heb ik tevens te kennen gegeven, dat de typographische uitvoering niets te wenschen overlaat.

Megen. FR. CHRISTIANUS KOPS O. F. M.

GODSDIENST.

La Renaissance Catholique en Angleterre au 19e siècle; par P. THUREAU-DANGIN, de l'Académie française. — Plon Nourrit, Paris. — 3 deelen. 7,50 frs.

Zeker is de belangstelling in de «bekeeringgeschiedenis» van Engeland, onder de Katholieke lezers van Nederland, algemeen en levendig genoeg, om te durven veronderstellen, dat de aankondiging van dit boek velen zeer welkom zal zijn. Wie onzer toch heeft niet dikwerf, met graagte en vol blijde verwachtingen, zijn oog laten vallen op de rubriek «Anglikaansche bekeeringen"? — zoo dikwerf misschien, dat wij instinktmatig de plaats weten aan te wijzen, waar ons lijfblad gewoonlijk deze gelukkige gebeurtenissen vermeldt.

Wellicht dient echter erkend te worden, dat deze onze loffelijke nieuwsgierigheid, in de laatste jaren, niet meer zoo ruim voldaan wordt als vroeger, en dat de uitkomst ons bitter teleurgesteld heeft, zoo wij, met vele anderen, de hoop gekoesterd hebben eener «corporate-reunion», eene gezamenlijke bekeering van het Engelsche volk.

Was dit dan slechts een ongerijmde verwachting, die noodzakelijkerwijze ijdel moest blijken?

Volstrekt niet.

In 1895 toch had de bekende lord Halifax, in een talrijke vergadering van de «English Church Union» onomwonden den wensch uitgesproken, dat de kerk van Engeland, opnieuw door de banden eener zichtbare gemeenschap, met Rome mocht verbonden worden». Deze vereeniging achtte hij niet alleen wenschelijk, maar ook mogelijk; want, zoo verklaarde hij: «de geloofsbelijdenis

der Engelsche kerk bevat niets, wat uitteraard onvereenigbaar is met de leerstellingen van Rome». Daarna spoorde hij zijn geloofsgenooten aan hun eeuwenoude vooroordeelen en nationalen trots af te leggen en veel en vurig te bidden tot God, «wien niets zoozeer ter harte gaat als de eensgezindheid zijner kerk». Dan bracht hij een eeresaluut aan Leo XIII en betuigde, «dat de paus verzekerd kon zijn van een welwillend antwoord, zoo hij een beroep mocht doen op de kerk van Engeland». En, ja, Paus Leo gaf gehoor aan deze uitnoodiging en schreef zijn bekenden brief aan de Engelsche natie «Ad Anglos».

Voor 't eerst, sinds drie eeuwen scheen het hart van Engeland getroffen door een stem uit Rome.

Openlijk en luid uitte lord Halifax zijn blijdschap over 's Pausen schrijven, op de vergadering van Norwich. De aartsbisschop van York begroette met eerbied het woord des pausen, achtte het een plicht dit merkwaardig schrijven met sympathie te bejegenen, erkende in den Paus het hoofd «eener kerk, die een menigte van heiligen en martelaren heeft voortgebracht; die, in vroegere eeuwen, liefdevolle hulp betoond heeft aan de kerk van Engeland». Wel wees hij op de geschilpunten, maar niettemin besloot ook hij met den wensch, dat «eenmaal de Paus den roem zou inoogsten de beide kerken in eensgezindheid vereenigd te hebben». Van zijn kant schreef de aartsbisschop van Canterbury gebeden uit. En Gladstone, zijn kortstondig antikatholicisme van 1874 verloochenende, sprak over den Paus als over «den eersten bisschop der christenheid», en verklaarde, dat dit pauselijk schrijven een der zachte herinneringen zou zijn zijner laatste levensjaren.

Gegeven deze merkwaardige feiten, kan men, billijkerwijze, de toenmaals hooggestemde verwachtingen niet voor ongerijmd verklaren. En dit te minder, daar het zoo verleidelijk scheen te hopen in een Engelsch-geunieerde kerk, waarin dan zoo klaarblijkelijk een raadsbesluit der goddelijke voorzienigheid vervuld scheen, die aan het Engelsche volk een tot-nog-toe ongekend wereldrijk geschonken had.

En toch, reeds enkele maanden later bleken alle verwachtingen ijdel. De onvermijdelijke beslissing van Rome, waarbij alle Anglikaansche priesterwijdingen voor nietig verklaard werden, deed allen plotseling terugkeeren op den reeds ingeslagen weg. De oude Protestantsche geest leefde weer op in antipaapsche vurigheid en keerde zich heftig tegen allen, die met de «roman fever» behept schenen. Vooral de High-Churchmen stonden aan deze vijandelijkheden bloot. Eén hunner werd zelfs tot twee jaren gevangenisstraf veroordeeld wegens het onwettig navolgen van Roomsche rubrieken!

Zullen wij dan thans, nu het Protestantsche element in de Engelsche kerk hernieuwd schijnt, alle hoop vaarwel zeggen en in het tegenovergestelde euvel van moedeloosheid en pessimisme vervallen? Dat ware blijk geven van grooter kortzichtigheid bij teleurstelling dan in blijdschap. Want de verandering, die de Engelsche Kerk, sinds het begin der vorige eeuw ondergaan heeft in zeden, gebruiken en opvattingen, is te krachtig geweest en te langdurig, dan dat deze evolutie plotseling zou kunnen gebroken worden door een tijdelijke opleving van het oud-Protestantisme.

Om dit besluit te wettigen — zonder nochtans een totaal-bekeering te beloven — is het voldoende te wijzen op den tegenwoordigen toestand van het Katholicisme in Engeland.

Omstreeks 1814 telde men in Engeland ongeveer 600.000 Katholieken, onder het bestuur van 4 vicarissen en onder de leiding van 400 priesters. De kerkge-

bouwen waren schaarsch en arm: zelfs geen kruis onderscheidde ze van de omliggende huizen. De eeredienst geschiedde zonder eenigen luister: een hoogmis en een lof was een zeldzaamheid. En zoo de liberale partij de emancipatie der Katholieken reeds eischte, dan was dit veeleer uit minachting voor dit schamel kuddeke, dan uit rechtstreeksche sympathie voor roomsche opvattingen.

Thans daarentegen telt de Katholieke Kerk in Engeland — ongerekend Ierland en Schotland — 1.500.000 geloovigen, 17 bisschoppen, 3000 priesters, en talrijke religieuzen van allerlei orden en congregaties. Naar getuigenis van Kardinaal Vaughan bedroeg het aantal bekeeringen — ondanks de tegenwerking en den terugslag van de Protestantsche herleving — omstreeks 600 per maand. Overal heeft men kerken opgericht, en verre van zich schuil te houden als vroeger, verheft zich frank en vrij de Katholieke Kathedraal van Westminster in het centrum van Londen. De aanzienlijke families tellen bijna allen één of meer bekeerlingen onder hare leden. En 41 Katholieken zetelen in het Huis der Lords.

Merkwaardiger echter dan deze vooruitgang van het Katholicisme in ledenaantal, is de ommekeer, die in den boezem van het Anglikanisme zelf, heeft plaats gegrepen.

Ofschoon de koninklijke gril van Hendrik VIII oorspronkelijk, met zijn hervorming, niets anders bedoelde dan de Kerk van Engeland te onttrekken aan het oppergezag des Pausen en haar tot slaafsche dienaresse te verlagen van de wereldlijke macht; zoo duurde het toch niet lang, of, in navolging van de Hervormers van het vasteland, begon men ook in Engeland de oude Roomsche dogma's te herzien en te wijzigen. Wel ging men hierin niet zoo radikaal te werk als een Luther of een Calvijn. Maar toch bevatte de Anglikaansche geloofsformule, zooals ze ten slotte werd vastgelegd in de 39 artikelen en in het Prayerbook, naast vele Roomsche reminiscenties toch ook talrijke kettersche nieuwigheden. Vandaar een voortdurend zwenken in tweeërlei richting: nu eens naar Protestantsche, dan weer naar Roomsche zijde. Totdat eindelijk de omwenteling van 1658 aan de Roomschgezinde partij der High Church den genadeslag toebracht, en het Anglikanisme voor goed scheen teruggebracht tot den minimum-godsdienst der Engelsche »respectability". Van dat oogenblik af kreeg het Protestantisme, ondanks eenige tegenstribbelingen, steeds meer en meer de overhand. In het begin der 19e eeuw scheen de overwinning over de Romanisten volkomen en onherroepelijk. De Engelsche Kerk, die aan zoo velerlei godsdienstige opvattingen gulle gastvrijheid verleende, scheen nog slechts één dogma ongerept te willen bewaren: No popery.

Tegen alle menschelijke berekeningen in — de wind woei veeleer uit liberaalgodsdienstigen hoek — kwam, in 1833, plotseling de kentering, bekend onder den naam van Beford Movement, waarvan Newman de meest karakteristieke verpersoonlijking is. En zoo onweerstaanbaar is deze Roomschgezinde beweging geweest, dat, als men thans een Ritualistische kerk binnentreedt, het zeer moeilijk valt ze, op het eerste gezicht, te onderscheiden van onze Roomsche kerken: een altaar, met bloemen en kaarsen versierd; een kruisweg langs de muren, beeltenissen van O. L. Vrouw en van het Heilig Hart; biechtstoelen zelfs; bijwijlen aan den ingang, een wijwatersvat; een gezongen mis met alle Roomsche plechtigheden; somtijds zelfs het gezamenlijk bidden van den Rozenkrans.

Natuurlijk heeft deze totale ommekeer in de uiterlijke kerkgebruiken niet plaats

gegrepen zonder een innerlijke wijziging in de leerstellige opvattingen. De wezenlijke tegenwoordigheid van Christus in het H. Sacrament des Altaars en de beteekenis van het H. Misoffer worden thans door velen in bijna volstrekt Roomschen zin beleden. Eveneens het leerstuk van het Vagevuur. De aanroeping der Heiligen en de vereering der H. Maagd worden vrij algemeen aangenomen. Men tracht zich meer en meer vrij te maken in godsdienstige kwesties van alle staatsinmenging, die vroeger zoo gereedelijk aanvaard werd en in hoogste instantie besliste. De sacramenteele wedergeboorte van het H. Doopsel wordt wederom erkend. Zelfs de biecht wordt weer afgenomen naar Roomsche zede, door een clergyman in surplis en stool. Ook de toediening van het H. Oliesel schijnt langzamerhand weer in eere hersteld te zullen worden.

De Katholieke devoties vinden eveneens navolging. Zoo heeft men b.v. broederschappen opgericht ter eere van het H. Sacrament. In sommige parochies worden de maand van Maria en de maand van het H. Hart met bijzonderen luister gevierd. De geest van versterving en boetpleging begint te herleven. In een vrij algemeen verspreid kerkboek wordt het gebed van den H. Ignatius «Anima Christi» aangewezen als bij uitstek geschikt voor 't oogenblik der nuttiging. De H. Franciscus van Assisi is bijzonder in eere. Menige clergyman aanvaardt volgaarne de Roomsche benaming van «priester», en sommigen beginnen zelfs het celibaat te beoefenen. Ter vervanging van de vroegere universitaire opleiding, heeft men, in enkele diocesen seminaries opgericht voor de vorming van den nieuwen klerus. En tot bestendiging van den waren geest onder de Kerkbedienaren, tracht men priesterretraites in te voeren. Zelfs heeft men Anglikaansche mannen- en vrouwenkloosters gesticht, waar de Geestelijke oefeningen van den H. Ignatius nageleefd worden in de dagen van afzondering.

Merkwaardige ommekeer voorzeker! En al is dit alles niet vrij van Engelsch-Protestantsche eigenaardigheden, wie zou het woord durven weerspreken van Kardinaal Vaughan: »De verandering, de bekeering, die in de 19e eeuw in Engeland hebben plaats gegrepen, zijn zonder weerga in de christenheid.' »Non fecit taliter omni nationi."

Om in de historische waarheid te blijven en ons te vrijwaren tegen een ongemotiveerd optimisme, dient echter erkend te worden, dat de romaniseerende partij waarschijnlijk slechts een minderheid vormt in de Engelsche Kerk; maar dan toch ook het meest bedrijvige, het meest vurige, het meest godsdienstige gedeelte, dat aan de andere helft den weg scheen aan te wijzen, vooraleer uit Rome de beslissing kwam over de Anglikaansche wijdingen.

Wat zal de toekomst brengen?

Drie godsdienstige opvattingen verdeelen, op 't oogenblik, de Anglikaansche Kerk: de Low Church, die, ofschoon min of meer verouderd en vervallen, toch nog talrijke aanhangers telt en veeleer den weg van 't Calvinisme dan den weg naar Rome schijnt op te gaan; de Broad Church, krachtiger en jeugdiger, schijnt de helling af te glijden van het scepticisme en tot dogmatische onverschilligheid te zullen geraken: een uitkomst, die, gegeven de huidige algemeene geestesrichting, wellicht strookt met de philosophische zienswijze van velen; eindelijk, de romaniseerende High Church, die, als zij langs logische banen voort wil gaan, in Rome haar rustpunt schijnt te moeten vinden.

Vooraleer echter deze laatste oplossing zal verkregen zijn, zullen nog tal van hinderpalen uit den weg geruimd moeten worden: godsdienstige vooroordeelen tegen Rome, nationale afkeer van de

Latijnsche volken, enz. enz. Misschien zelfs heeft de gedeeltelijke herleving van godsdienstige gebruiken en leerstellingen de religieuze behoeften van een groot gedeelte der Engelsche Kerk voorloopig voldaan. Misschien zal men meenen in dit «Engelsch-Katholicisme" een gulden middenweg gevonden te hebben, die, al heeft hij mannen als Newman, Manning en zoovele anderen niet bevredigd, de groote massa van een verder nasporen zal afhouden. De grootste moeilijkheid echter zal wel gelegen zijn in het prijsgeven van het vrije onderzoek. Want eerlijk dient erkend te worden, dat niemand meer dan juist de High Churchmen blijk gegeven heeft van dit protestantsch dogma doordrongen te zijn. Hiermede hebben zij zich gewapend, om, ondanks de duidelijke overlevering der Engelsche Kerk en het verzet hunner bisschoppen, Roomsche gebruiken en opvattingen wederom in te voeren. Zullen zij zich niet eveneens van hetzelfde wapen bedienen om zich straks tegen een volkomen vereeniging met Rome te keeren?

Zonder dus een beslissing te wagen over de toekomst, kunnen wij, Katholieken, niet beter doen dan te bidden voor de bekeering van Engeland. Een bekeering, die, in spijt van alle ware of vermeende hinderpalen, toch wel de meest natuurlijke conclusie schijnt van de velerlei feiten, die, in de vorige eeuw, op godsdienstig gebied, in Engeland hebben plaats gegrepen.

...... Tot zoover de lange inleiding van dit lezenswaardige boek, die ik hier — soms woordelijk — heb weergegeven, in de vaste overtuiging, dat dit haastige overzicht de beste aanbeveling zou zijn dezer Kerkgeschiedenis, die een getrouw verslag geeft van het verleden en een blijde hoop instort voor de toekomst.

Toch mag ik ook eene andere aanbeveling niet achterwege laten, ofschoon ze reeds overbodig geworden is voor alwie den naam heeft opgemerkt van den schrijver, Thureau-Dangin, den Katholieken Académicien, den bekenden historicus der «Monarchie de Juillet».

R. DE GRAVE.

De canonica cleri saecularis obedientia. Tomus prior. Dissertatio, quam ad gradum doctoris S. S. canonum in Universitate catholica Lovaniensi consequendum conscripsit FERDINANDUS CLAEYS-BOUVAERT. -- In 8° de XXIV, 359 p. Leuven, Van Linthout 1904. prijs 5 franken.

Het kan zijn nut hebben te wijzen op dit hoogst wetenschappelijk werk, in degelijk en vloeiend latijn geschreven. Sedert het verschijnen van de encycliek van Zijne Heiligheid paus Pius X aan de Aartsbisschoppen en Bisschoppen van Italië over de Italiaansche Geestelijkheid, in het begin van Augustus j.l. door de katholieke bladen bekend gemaakt, en sedert ook in andere landen Bisschoppen hebben aangedrongen op kinderlijke gehoorzaamheid zoo noodig in onze dagen vooral voor den priester, heeft dit boek in actualiteit zeker niet verloren.

Tot dusver was er geen afzonderlijk werk verschenen, waarin tegelijk met de uiteenzetting der principen, de voornaamste toepassingen dezer vraag waren behandeld.

De schrijver had zich tot doel gesteld, de verschillende gezichtspunten der quaestie, in de verhandelingen van het Kerkelijk Recht verspreid, bijeen te verzamelen en sommigen afzonderlijke punten, door het algemeen Kerkelijk Recht niet uitdrukkelijk vóórzien, tot oplossing te brengen, geleid door de uitspraken van de Romeinsche Congre-

gaties en voorgelicht door de provinciale en diocesane statuten.

Wij haasten ons te zeggen, dat hij in de uitvoering van zijn plan uitstekend is geslaagd.

In de «praeliminaria» gaat hij na: de definitie, noodzakelijkheid en schoonheid van de deugd van gehoorzaamheid; geeft hij aan de «fundamenta» en uitgestrektheid der canonieke onderdanigheid der wereld-geestelijken.

Dit alles vormt de grondslag, waarvan de toepassingen ons worden gegeven in vier «sectiones», naarmate het gaat over de leerende, wetgevende, rechterlijke of administratieve macht van den Bisschop.

Aan de leerende macht beantwoordt de gehoorzaamheid verschuldigd, ten opzichte van het prediktambt, het geven van catechismus, het publiceren van boeken en het disputeeren met niet katholieken over geloofszaken.

In de tweede «sectio» geeft de geleerde schrijver aan de verhouding van de wetgevende macht des Bisschops ten opzichte van het Goddelijk Recht en het algemeen Kerkelijk Recht — in hoever het *Kapittel* en de *Diocesane synode* in deze macht voor het Bisdom deelen — en eindigt met te wijzen op het beroep op eene hoogere macht.

De derde sectio is gewijd aan de behandeling van de Rechterlijke macht van den Bisschop. Hier wordt gesproken van den Bisschop als beschermer van het «forum internum»; als «administrator fori externi», over de gehoorzaamheid hem verschuldigd bij zijn kanoniek bezoek. Als rechter kan hij tegen zijn onderhoorige geestelijkheid optreden «extra-judicialiter» en «judicialiter.»

In de laatste «sectio» over de administratieve macht van den Bisschop worden de moeielijkste quaesties, die er somwijlen kunnen ontstaan zeer grondig en juist behandeld.

Behalve de kerkrechterlijke heeft de schrijver ook de historische zijde van het vraagstuk onder de oogen gezien. Een degelijke Bibliographie verhoogt nog de groote waarde van dit meesterlijke proefschrift.

Jammer, dat eene alphabetische zaakregister ontbreekt; ook hebben sommige punten niet genoegzaam betrekking op het eigenlijke onderwerp. Dr. Claeys-Bouvaert zegt: «Si procedat Episcopus in causa visitationis, servato ordine judiciali, daretur appellatio tantum in devolutivo et *non in suspensivo*"; met hem verschilt hierin Alph. de Meester juris. can. lic., professor aan het Groot-Seminarie te Brugge in Belgie, in de «Collationes Brugenses» t. XI, 1906 blz. 178.

Het bovengenoemd werk van Dr. Claeys-Bouvaert verkreeg de gunstigste beoordeelingen zoo in:

Revue théologique française, 1905, t. X, p. 635 s. J. B.(esson). Revue benedictine, 1905, t. XXII, p. 281 s. Dom. Bastien.

Collationes Namurcenses, 1904—1905, t. IV, p. 127, M. L.(eclerc). Archiv. für Katholischen Kirchenrecht, 1905, t. L. XXXV, p. 808—809. Le canoniste contemporain. Janvier 1905 p. 54 en 55.

In dit laatste tijdschrift zegt A. Boudinhon: »Thèse de doctorat très savante, trés documentée, qui fait le plus grand honneur au jeune Lauréat de l' Université de Louvain."

Allen, die belang stellen in deze, thans zoo actueele quaestie, en de taal van Latium machtig zijn, raden wij ten zeerste aan kennis te nemen van den rijken en degelijken inhoud van dit werk.

Zutphen. J. van Oppenraaij.
Bacc. j. can.

Alexander Brou. **Les Jesuites de la Légende.** Iière Partie: Les origines jusqu'à Pascal. Paris. Victor Reteaux. 1906. 8o. 1 dl. 480 pgs. 4 frs.

Na Duhr en zoovele anderen, doet

pater Brou opnieuw een poging, om over de Jezuieten eenige meer ware idees te verspreiden. Het boek bevat het gewone repertorium: koningsmoord, restrictio mentalis, buskruitcomplot, lettres provinciales, enz. Eigenlijk erg saai, voor wie al zoo dikwijls over al die beschuldigingen gelezen heeft. En als we nu nog maar konden hopen, dat anderen, voor wie dit werk zoo nuttig kon zijn, het lazen! dat ze tenminste probeerden het te weerleggen! Doch op dit punt maken wij ons geen illusies. Pater Brou wel? Hij grijpt de zaak van een nieuwe zijde aan en bepaalt zich hoofdzakelijk tot het uiteenzetten van het *ontstaan* der Jezuitenlegenden, een uiteenzetting die meestal in zich zelf een voldoende weerlegging is. Misschien wil het er beter in bij degenen, die het noodig hebben. Intusschen blijft het boek in allen gevalle nuttig voor ontwikkelde katholieken, die wel eens een Jezuitenfabeltje te weerleggen hebben.

J. L. DRAGERS.

De getrouwe Tertiarist. Gebedenboek ten dienste van de leden der Wereldlijke Derde Orde van den H. Franciscus van Assisië enz. door PATER XAVERIUS VAN SCHOONHOVEN O. M. CAP. L. C. G. Malmberg, Nijmegen.

Wanneer de Derde Ordelingen al de handboeken voor Tertiarissen aangekocht hebben, die verschenen zijn, en die nog verschijnen, zullen aankoopen, ik geloof, dat ze dan langzamerhand een aardig bibliotheekje zullen krijgen. Het laatst verschenen boekje is de getrouwe Tertiarist. Was er werkelijk gebrek aan een nieuw handboek voor de leden der Derde Orde? Neen en ja. Wat de gebeden, regel enz. betreft, dan gelijkt de getrouwe Tertiarist vrij wel op zijn voorgangers, doch wat de lijst van aflaten, voorrechten en gunsten aangaat, dan was er wel weer eens een nieuwe uitgave noodzakelijk, wijl er in de laatste jaren hieromtrent nog al eenige veranderingen gekomen zijn. Deze lijst, in dit boekje opgegeven, is goed volledig, duidelijk en gemaakt volgens de laatste bepalingen, zoodat de Tertiarissen hierin gemakkelijk kunnen vinden, welke aflaten, gunsten en voorrechten hun geschonken zijn; hierdoor is het werk van P. Xaverius verdienstelijk.

Hier en daar had hij gemakkelijkheidshalve nog iets bij kunnen voegen; zoo b. v. de Franciscaansche kroon behoeft om den vollen aflaat te verdienen voor de Tertiarissen niet gewijd te zijn, en bijgevolg kunnen deze de kroon bidden zelfs aan een gewonen rozenkrans; (decr. S. C. Ind. 29 Aug. 1864. conf. Coll. Brug. Tom 1 adnotat. pag. 561) aldus meent ook Pater Vermeersch S. J. (De religiosis Tom II no. 3 Sept. 1906 annot. 2a pag. 110). Zoo mogen ook de Tertiarissen, die tot het breviergebed verplicht zijn het breviarium franciscanum gebruiken.

Het werkje heeft den vorm van een fraai gebedenboek en is netjes ingebonden.

DONATUS BAKKER,
Mind. Conv.

WIJSBEGEERTE.

Kritische Studies over Psychisch Monisme en Nieuw Hegelianisme, door DR. J. A. DÈR MOUW, Leiden, A. W. Sijthoff. *f* 3.

Nu Dr. Dèr Mouw door de Doetichemsche geschiedenis zich voor het gymnasiaal onderwijs onmogelijk heeft gemaakt, neemt hij zijn toevlucht tot het schrijven van boeken, die hij wijsgeerig noemt. Maar dat zijn zij niet: het blijft philologisch werk in den slechten zin, die dat woord door som-

mige Nederlandsche philologen gekregen heeft.

Het boek handelt over «Psychisch Monisme», dat wil zeggen: over eenige uitdrukkingen, door een psychisch monist, Prof. Heymans, gebruikt in zijn *Einführung in die Metaphysik*, — en over Nieuw-Hegelianisme, dat wil zeggen: over eenige uitdrukkingen, gebruikt door twee Nieuw-Hegelianen, Bolland in zijn *Denken en Werkelijkheid* en Van den Berg van Eysinga in zijn *Wijsgeerige Bladen*.

Men zal zeggen, dat dit overdreven is, en dat er toch nog wel iets anders dan woorden in deze drie boeken te sprake komt.

O ja! Een vierde gedeelte van het boek (blz. 42—104) gaat over Drews, al is die noch psychisch monist noch nieuw Hegeliaan, omdat hij handelt over het Ik-probleem, waar Heymans' *Einführung* over zwijgt. Dit gedeelte wordt aldus onderverdeeld: 1o de korte (?) inhoud van het boek (43 bladzijden) 2o kritiek op het boek, natuurlijk weer haast uitsluitend over eenige woorden. Bovendien wordt 35 bladzijden lang gepraat over het naief realisme, alleen omdat Heymans erover spreekt in hetzelfde reeds genoemde boek, waarin hij ook het psychisch monisme verdedigt.

Maar over het eigenlijke Psychisch Monisme, waarover de titel een «Kritische studie» beloofde, staat in het heele boek niets als misschien een gedeelte van bladzijde 40.

Om zich eenig begrip te vormen van deze leege «schoolkrakeelen om naamklank» zie men één voorbeeldje.

Van den Bergh van Eysinga heeft een philosoof «*wijs*» genoemd. Dat vindt Dèr Mouw niet het ware woord:

»Hij voelt blijkbaar niet, dat in *wijsheid* een weinig sprekend en nog minder argumenteerend propheetschap ligt, dat met diepe, stille oogen door de wervelende wereld heen uitkijkt naar het eeuwige. De *wijze* beredeneert niet: hij ziet en weet. Hij zit voor zijn tent en luistert half bewust naar verre tweespraak van woestijn en sterren over de grootheid van God, of hij peinst zijn Brahma wakker uit pracht van werelddroom. Hij geeft raad aan zijn volk, want hij voorziet den samenhang van de dingen; hij geeft raad aan zijn jongeren, want hij is oud en heeft alles beleefd, wat eenvoudig leven oplegt. Maar hij rijdt niet voor zeven en een halven cent in den tram naar een collegezaal, etc."

En zoo gaat het nog ruim twee bladzijden door.

Daarom had hij zijn boek niet moeten noemen *Kritische Studies over Psychisch Monisme en Nieuw-Hegelianisme*, maar: «Eenige dichterlijk-taalkundige opmerkingen over de wijsgeerige boeken, die ik in mijn leven gelezen heb.»

Ja, dat laatste meen ik. Er zijn werkelijk gegevens om aan te nemen, dat hij buiten die vijf of zes werkjes, die hij in dit en het vorige boek 1) behandeld heeft, niet veel meer over philosophie gelezen heeft dan wat in het eerste het beste *Konversationslexicon* te vinden is. Zoo ver ik althans heb kunnen vinden, staat er niets in, dat niet in een dier boeken te lezen of rechtstreeks uit het brein van Dr. Der Mouw gekomen is. Zoo heeft hij een heele beschouwing over Ziehen (blz. 107 sqq), maar daartoe bood de *Einführung* (blz 34 sq.) hem stof.

Nu kan men wel zeggen, dat voor een philosoof verstand toch het voornaamste is, maar met verstand alleen zal de knapste philosoof zich afsloven om theorieën en bewijzen te vinden, die bij anderen reeds gereed lagen, en

1) *Het Absoluut Idealisme*, het vorige jaar bij denzelfden uitgever verschenen en besproken in Lectuur Jrg. 2 afl. 7. Voor verdere bijzonderheden van Dèr Mouw's philosophie verwijs ik naar deze recensie.

de minder knappe zijn toevlucht nemen tot soortgelijke onwetenschappelijkheden als Dr. Dèr Mouw.

Er is maar één ding in dit boek, dat den schrijver voor velen geleerd zal doen schijnen: de verregaande onduidelijkheid. En toch is een philosophisch werk bijna nooit geleerd, als het niet duidelijk is.

J. HUDDLESTON SLATER.

Die Schöpfungstage, door WILHELM BÖLSCHE. Dresden, Carl Reissner, 1906.

Na de waarschuwende artikelen van Dr. van Dam in de 3e en 4e aflevering van den 1en jaargang *Lectuur*, kent ieder het gehalte der werken van Bölsche en zijn een paar woorden over dit nieuwe boek genoeg.

Het behandelt naar aanleiding van het bijbelsch scheppingsverhaal, dat Bölsche o zoo mooie poësie vindt, de materialistische wijze, waarop de schrijver zich voorstelt, dat de wereld is ontstaan; en daar hij zijn verbeelding laat werken zonder leiding van wetenschappelijk onderzoek, schildert het boek geen scherpe beelden van zekere waarheid, maar ijle schimmen van blinkende onwerkelijkheid.

Men zegt tegenwoordig veel, dat het materialisme dood is, en voor de *wetenschappelijke* wèreld is dat waar, maar niet voor half-wetenschappelijke kringen, pamphlettenmakers en mindere journalisten: die snuffelen en knauwen als hondjes gretig op, wat de wetenschap in den vuilnisbak heeft geworpen.

J. HUDDLESTON SLATER.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Nations Protestantes et Nations Catholiques. Où est la supériorité sociale? par YVES DE LA BRIÈRE. Edition des »questions actuelles". Paris, Rue Bayard 5.

Deze *question* is reeds *actuelle* vanaf den tijd, dat de predikant Napoléon Roussel zijn *Les nations catholiques et les nations protestantes comparées sous le triple rapport du bien-être des lumières et de la moralité* heeft geschreven.

Later door den Luikschen Hoogleeraar de Laveleye nog eens opgewarmd, toen Frankrijk voor Pruissen had moeten onderdoen, is dit pikante gerecht door ontelbaar velen met zich-nimmer-verloochenende gretigheid verslonden.

De schrijver dezer kleine brochure (32 bldz)., een medewerker der Fransche *Etudes*, neemt hunne redeneeringen geducht onder handen, drijft zijn tegenstanders spelend in den hoek en krijgt hen ten slotte gemakkelijk van de beenen.

De lezer zal wel weten, waarom het hier eigenlijk gaat; weinigen slechts hebben nooit van deze polemische kwestie vernomen. Zij is zoo gemakkelijk voor beunhazen en halfgeleerden, om met hun halve kennis eens uit te pakken, hun dagblad-wijsheid aan den man te brengen. Een vlaagje van belezenheid, en men kan er een volle 2de-klasse-Coupé of een bittertafel mee overhoop praten.

Maar dit kleine brochuurtje alleen is meer dan voldoende, om dergelijke waanwijzen den mond te stoppen.

Ziehier het geraamte van dit boekje.

De vraag wordt aldus gesteld: *staan de volkeren, welke de Reformatie hebben aangenomen, economisch of politiek hooger of lager dan die, welke het Roomsche geloof hebben bewaard. En is dan bij de eenen het Protestantisme de oorzaak van bloei, bij de anderen het Katholicisme de schuld van verval en achteruitgang?*

Een dubbele vraag.

Op de eerste valt, volgens schrijver, geen afdoend en doorslaand antwoord

te geven. Sommige Protestantsche landen winnen het in onzen tijd van sommige Roomsche in macht en welvaart. Maar ook het omgekeerde heeft plaats. Gaat men echter op de vraag wat dieper in, onderzoekt men de toestanden meer nauwkeurig en vergelijkt men de Protestantsche en Roomsche streken of provincies van eenzelfde land, dan erlangt men de meest varieerende resultaten, zoowel arme als rijke Roomsche landstreken, evenzeer welvarende als vervallen Protestantsche landen kunnen wij aanwijzen.

Bij de tweede vraag moet onderscheid gemaakt worden tusschen de *oorzaken* van macht en rijkdom en de oorzaken van sociale orde en welstand.

Ten opzichte van macht en rijkdom valt er tusschen Protestantisme en Katholicisme geen vergelijking te maken. Of Zweden en België, Engeland en Spanje Roomsch zijn of niet, zij zullen machtig of onbeteekenend, rijk of arm blijven, zoolang de gesteldheid van den bodem, het klimaat, de bronnen van rijkdom, het karakter, de aanleg van het volk, en de historisch geboren omstandigheden niet veranderd zijn.

En wat de sociale orde en rust betreft, daar is duidelijk waar te nemen het groote verschil tusschen de landen, waar het *ongeloof* ten troon gezeten is, en die, waar het *christendom* zijn weldadigen invloed doet gelden. Vergelijkt men *katholieke* landen met *protestantsche*, dan zit de Reformatie in een huis van glas, en mag niet met steenen werpen; door de werking der echt-Roomsche beginselen, niet uit kracht hunner eigen leer, genieten Protestantsche landen innerlijken vrede en rust.

Dit laatste moge wat apodictisch klinken, door de lezing der brochure zal men over zulk een uitspraak niet meer zoo verwonderd zijn.

Het geschrift van de la Brière geeft stof voor een gezellig debat-avondje in onze Vereenigingen, waar eigen ontwikkeling naaste doel is, en leidt op onderhoudende wijze den lezer in deze veel stof opjagende kwestie. Wie deze brochure bestudeerd heeft, is tegen de gewone opwerpingen bestand en kan zonder bezwaar elk ander geschrift over deze *question actuelle* ter hand nemen.

Heeswijk. L. v. AKEN.

De Doodstraf, door MR. D. P. D. FABIUS. Amsterdam, J. W. A. van Schaïk, 160 pag. 8°. Prijs f 2.25.

»Een sentimenteel ontzien van het »leven dergenen, die aan het zwaarste »misdrijf schuldig staan, en een hoog-»hartig aftrappen van den misdadiger, »of een zelfzuchtig gebruiken zelfs van »het leven des schuldeloozen, zijn de »Scylla en Charybdis, waarop het straf-»recht strandt, dat zich ondankbaar en »hoogmoedig aan de leiding door Gods »woord onttrekt." Ziedaar het streven van Prof. Fabius in eigen woorden weergegeven 1): niet sentimenteel, noch onrechtvaardig, maar Gods woord volgend. «Natuurlijk», zal een Christenmensch zeggen; »het is maar de vraag: wat is sentimenteel, wat is onrechtvaardig, wat zegt Gods woord?»

Om met het laatste te beginnen; Fabius' heele betoog ten gunste van de doodstraf is er een van zuiver theologischen aard. De rechtmatigheid niet alleen, maar ook de noodzakelijkheid van die straf haalt hij uit de H. Schrift en wel voornamelijk uit Genesis 9: 5 en 6, dat als deel van het Noachitisch Verbond volgens schrijver ook nu nog geldt. Noch in Genesis 9: 5 en 6, noch in Rom. 13: 4, waarop hij zich verder beroept, kan ik echter

1) pag. 27.

een absoluut gebod aan de Overheid zien om de opzettelijke levensberooving met den dood te straffen en in mijn meening ben ik versterkt door een theologisch advies mij van bevoegde zijde welwillend verstrekt. Trouwens de heele strafbevoegdheid van den Staat neemt Fabius alleen op theologische gronden aan en van een philosophisch bewijs, zooals geleverd door Mr. van Wijnbergen in het Tijdschrift voor Strafrecht XVIe deel, pag. 172, wil hij dan ook niets weten. »Het gaat dan »ook niet aan kortweg te zeggen, gelijk »Mr. Van Wijnbergen doet, dat God, »die den staat gewild heeft, daarmêe »dezen heeft «gerechtigd alle *middelen* »«aan te wenden, die tot bereiking van »«zijn doel *noodzakelijk* zijn"». 1) Fabius ziet in de straf niets anders dan eene vergelding, die niet alleen de rechtvaardigingsgrond is, maar ook het eenige doel; de aardsche gerechtigheid, die krachtens Gods wil bestaat, *moet* worden uitgeoefend. Een doel te zoeken in de straf, hetzij verbetering, hetzij afschrikking, de straf te beschouwen, zooals de H. Thomas van Aquino, als een geneesmiddel, dat wordt toegepast, indien en voozoover het resultaten kan opleveren, daartegen verzet de schrijver zich met kracht. Toch erkent hij in een onbewaakt oogenblik (?) op pag. 110 de noodzakelijkheid van het afschrikkend karakter der straf, waar hij op grond van Deut. 19—20 (»de overgeblevenen moeten het hooren en vreezen") zegt: »De straf moet dus tevens strekken »om anderen af te houden van het »kwaad". Wie ziet daarin geen tegenstrijdigheid met de bewering op pag. 86: »Maar de directe bestrijding van »de criminaliteit rust veeleer op de »schouders van een ander instituut, op »die van de Kerk." ? Neen, de Overheid heeft niet tot roeping de misdadigers «tot bekeering» 1) te brengen, maar toch zeker wel om de maatschappij tegen aanvallen op de rechtsorde te beschermen? En is daartoe niet een aangewezen middel den misdadiger te verbeteren?

1) pag. 48.

»Een *min of meer vergeldend* karak»ter zal de straf immer hebben", zegt »terecht Mr. van Wijnbergen, «juist »omdat ze straf is, gelijk boven reeds »werd gezegd. Dit vergeldend, dit retri»butief karakter der straf zal o. a. »hierin uitkomen, dat er — *de overige »omstandigheden gelijk zijnde* — eene »zekere evenredigheid bestaat tusschen »misdrijf en straf." 2) Maar — en in dat opzicht is er vooral verschil met de opvatting van Prof. Fabius — : »Zoolang er nog andere middelen zijn, »waardoor het algemeen welzijn vol»doende behartigd wordt, geen straf" 3).

We komen ten slotte tot de beantwoording van de vraag: wat is sentimenteel, wat is rechtvaardig? Hoewel over het laatste beter te redeneeren valt dan over het eerste, zou een gedachtenwisseling met Prof. Fabius hieromtrent weinig resultaat hebben: 1° omdat hij zich met een beroep op de H. Schrift zal tevreden stellen 2° omdat ik van de rechtvaardigheid der doodstraf niet overtuigd kan *worden*, daar ik het reeds *ben* d. w. z. naar mijn opvatting verzet de rechtvaardigheid met betrekking tot den misdadiger zich niet tegen zijn ter dood brenging, maar eischt ze evenmin.

Of de doodstraf moet worden ingevoerd of, waar ze reeds bestaat, gehandhaafd, moeten m. i. de omstandigheden beslissen; ik zie dan ook niet in, waarom men de doodstraf niet zou mogen behandelen als «een vraagstuk...., waarover pro en contra is te redeneeren», (pag. 31). Waarom over de doodstraf

1) pag. 86.
2) T. v. S. XVI pag. 181, 182.
3) ibidem pag. 183.

niet even goed als over de verminkende en onteerende straffen, waartegen ik in abstracto evenmin bezwaar heb? Is een afkeer tegen dergelijke straffen sentimenteel te noemen of zou men ze misschien ook kunnen achten in strijd met ons *gevoel*, dat volgens schrijver (terecht) in verzet komt tegen de pijnbank en dat hij dus als een gewettigd bezwaar aanmerkt?

Ik zou niet volledig zijn, wanneer ik niet ook melding maakte van de talentvolle wijze, waarop Prof. Fabius tal van *practische* bezwaren weerlegt, die door de abolitionisten worden aangevoerd tegen de doodstraf. Daarin ligt dan ook, dunkt mij, de hoogste waarde van het boek. Vooral wijst hij er terecht op, dat zoo vele van die bezwaren even goed tegen elke straf kunnen worden aangevoerd.

MR. H. TH. HOLTHAUS.

Berühmte Utopisten und ihr Staatsideal, von DR. JULIUS REINER, Jena, Hermann Costenable, 1906. Preis M. 2.50, 83 pag.

De sociale kwestie, hoeveel hoofdbrekens heeft ze al gekost!

Hoeveel theoretische en practische pogingen zijn al in het werk gesteld om de maatschappelijke wanverhoudingen te verbeteren! Zal het ooit gelukken? *Verbeteren* zal ongetwijfeld mogelijk zijn, daaraan willen we niet wanhopen; maar dat het ooit zoover zal komen, dat alle menschen reeds op aarde gelukkig zullen zijn, dat is natuurlijk een ijdele hoop. In zooverre is dan ook waar het gezegde van Heinrich von Sijbel, waarmee bovengenoemde schrijver instemt: »Eine fruchtbare Behandlung der sozialen Frage wird nur demjenigen gelingen, der sie mit der Erkenntnis der Unlösbarkeit des Problems beginnt."

De pogingen tot verbetering of liever tot radicale oplossing, die in Dr. Julius Reiner's werkje worden besproken, staan bekend onder den naam van *utopieën*, ontleend aan het bekende boek van Thomas Morus.

We krijgen hierin een overzicht van de voornaamste Utopisten en hun theorieën. Achtereenvolgens worden Plato, Thomas Morus, Campanella en Cabet ten tooneele gevoerd benevens eenige minder bekende. In onderhoudenden vorm verhaalt ons de schrijver de verschillende manieren, waarop mannen van beteekenis hun ideaal meenden te kunnen bereiken van een gelukkig leven der geheele menschheid. Bovendien geeft hij nog in het kort een paar practische toepassingen van dergelijke theorieën. Meer geeft hij echter ook niet en dat is juist het gebrek van het boek. Het bijna totale gemis aan critiek moet, dunkt me, iederen lezer opvallen. Nu zal het boek alleen kunnen dienen voor dengene, die nader wenscht bekend te worden met die utopieën en genoeg ontwikkeling bezit om die critiek zelf aan te vullen. Want hoewel die stelsels in hun geheel weinig bestrijding behoeven, daar de practijk ze tot nu toe alle heeft veroordeeld in hun mislukte toepassingen, kunnen toch enkele stellingen, die er den grondslag van vormen, den niet genoegzaam ontwikkelden lezer het hoofd op hol brengen, omdat ze op het eerste gezicht en zooals ze worden voorgesteld, rationeeler lijken dan onze christelijke grondbeginselen. Daarbij komt nog, dat de schrijver telkens — en ik geloof niet ten onrechte — doet uitkomen, dat die utopisten, waar ze eischen stellen, die met onze beginselen bijv. op sexueel gebied geheel in strijd zijn, niet gedreven worden door kwade begeerten, maar eenvoudig op hun doel afgaan en dat met alle consequentie nastreven.

Overigens is het wel interessant te zien, hoe dergelijke rationalistische op-

vattingen leiden tot het verkondigen van stellingen, die ook nu nog bij onze *vrijzinnigen* een gewillig oor vinden en voor de christenen een gruwel zijn. Zoo vindt men reeds bij Thomas Morus de idee van de zgn. menschlievende moord. De ongeneeselijke zieke wordt aangemaand zich te dooden of te laten dooden, «da er ja durch seinen Tod um keine Wonnen des Lebens komme, sondern nur seinem Jammer entgehe.»

MR. H. TH. HOLTHAUS.

GESCHIEDENIS.

Korte verhandelingen over het Forum Romanum, door M. VAN VOLLENHOVEN. Met een woord ter inleiding van Dr. H. J. A. M. Schaepman. — Haarlem, H. D. Tjeenk Willink en Zoon. 1903. (8o., blz. 160, 15 lichtdrukken, één plattegrond en 15 opschriften.)

De inleiding is onvoltooid. De groote minnaar van het Pauselijk Rome, die dit boekje van zijn jongen vriend bij de Nederlandsche lezers wilde inleiden. «niet als oudheidkundige, maar als een, die toch op menig gebied weet, wat een goed boek is, een boek, waar iets in steekt»..... mocht dat voornemen slechts ten deele volbrengen. De stippels, waardoor de voorrede plotseling wordt afgebroken, herinneren ons, hoe enkele weken nadat deze regels geschreven werden, de jonge vriend naar Rome snelde om de liefderijke getuige te zijn van de laatste ziekte en het godvruchtig afsterven van den grooten Roomschen Nederlander, op St. Agnesdag 1903.

In deze archaeologische verhandeling over het klassieke Rome steekt inderdaad niet enkel een blijde belofte voor de toekomst, om de uitgebreide kennis en duidelijkheid van voorstelling, die de jeugdige schrijver in zijn eersteling aan den dag legt: het is werkelijk een goed en nuttig boek. Een vluchtige beschouwing van de mooie illustraties en de topografische schets met haar 62 nummers is genoeg om zich te overtuigen, dat het voor den oningewijde ondoenlijk is uit de talrijke verward door en op elkander liggende bouwfragmenten zich een denkbeeld te vormen, hoe dit centrum der Romeinsche wereld er te eeniger tijd, in zijn bloeiperioden, heeft uitgezien; maar de 62 hoofdstukken van den tekst doen in chronologische orde de verschillende bouwwerken — hun oorsprong, vorm en bestemming — voor onze oogen verrijzen, zoo compleet en duidelijk als men dit in een beknopte verhandeling bij den tegenwoordigen stand der archeologische onderzoekingen verwachten kan. Op tal van plaatsen wordt ons hier den weg gewezen, waar oudere handleidingen, ook de beste, b.v. de Promenades Archeologiques van Gaston Boissier (1881) ons in den steek laten, b.v. bij het in 1883 ontdekte Atrium Vestae, de veel besproken Lapis niger (1899) en de vele merkwaardigheden die sinds 1900 aan het licht kwamen, nadat met 's Pausen goedkeuring de kerk van S. Maria Liberatrice werd afgebroken. Wie belang stelt in de klassieke oudheid, doet natuurlijk het best alvorens de Roomsche reis te aanvaarden de nieuwste archeologische vakwerken van Lanciani, Grisar, Borsari over de Romeinsche opgravingen te bestudeeren; maar wanneer u tijd of gelegenheid tot zoo omvangrijke studie ontbreekt: tracht U dan althans met dezen vriendelijken, welingelichten en welbespraakten gids vertrouwd te maken: mij dunkt, gij zult er u wel bij bevinden en Schaepmans mededeeling gaarne herhalen: «Men roemde niet alleen de hoffelijkheid, waarmede Gij uwe landgenooten tot deze gewijde plek geleiddet en daar vergezeldet, maar men sprak ook van Uw kennis van zaken en klaarheid van voorstelling.»

Ook op de gymnasia kan het boekje als leiddraad goede diensten bewijzen: tenminste in zoover daar tijd kan gevonden worden om naast het nog immer verplichte examen-nummer der «Romeinsche publieke Antiquiteiten», de leerlingen het in zoo vele opzichten belangwekkend middelpunt der Romeinsche beschaving uitvoerig te doen kennen. Geef het interessante boek aan de leerlingen der hoogere klassen gerust in handen. Met nut en genoegen zal het gelezen worden. Maar ik ben toch bang dat sommigen hunner zich aan enkele bladzijden geweldig zullen ergeren. Wie zijn »Schrijnen" of »Hoekstra" onder de knie heeft, neemt het natuurlijk den heer Van Vollenhoven hoogst kwalijk, dat hij op blz. 12 en 13, *tribus*, *curia*, *centuria* en hunne verschillende beteekenissen niet behoorlijk uit elkaar houdt, en de vergaderingen van het volk en die der senatoren ook ietwat dooreen warrelt. Misschien trekt hij ook een dikke streep, wanneer hij op blz. 14 in verband met Sylla, het jaartal »673 v. Chr." leest, waar natuurlijk: 673 n. d. st. d. Stad = 81 v. Chr. bedoeld werd. Maar die woede zal spoedig bedaren. Na het eerste vel komen dergelijke struikelblokken niet meer voor, en voortgaande zal de jeugdige lezer zoovele belangwekkende zaken leeren kennen, waarvan hij zelf niets afwist, dat hij zich ten slotte wel geheel met zijn cicerone zal verzoenen.

Moge de verdienstelijke schrijver ons nog menige vrucht zijner studiën te genieten geven, — en ook van dezen zijnen eersteling binnen niet al te langen tijd een tweede herziene en met de resultaten der allerlaatste opgravingen verrijkte oplage bezorgen.

Dr. J. van Vessem S. J.

LETTERKUNDE.

Guido Gezelle. **Verzen.** L. J. Veen, Amsterdam. Ingenaaid 3,90, gebonden 4,50, prachtband 5,90.

Deze bloemlezing in drie deelen, — niet te verwarren met het kleine bundeltje van Doctor Aleida Nyland — beleeft een tweeden druk, en beschaamt daardoor wel een weinig de zwartgallige voorspellingen, dat de Gezelle-vereering niet méér dan een mode-koorts zou zijn, heftig en algemeen, maar spoedig geweken en vergeten.

Ze wordt door Gustaaf Verriest met een korte levensschets van den meester ingeleid, en geeft wat een goede bloemlezing geven moet, door zorgvuldig gekozen stukken een vrij volledig beeld van de verheven zielestemmingen des grooten dichters. Toch missen we verzen die zijn naiviteit en gullen gemeenschapszin zouden toonen, en beter getuigen van zijn priesterlijk gemoedsleven. Want wie beweren, dat Gezelle hoog uitgroeide boven zijn katholiciteit, en meer mensch was dan priester. blijkt blind te zijn voor echt Roomsche levensuiting en priesterlijke daad, en kan niet volkomen deze kunst begrijpen, waarin schoonheidsliefde, natuurvereering, weemoedig verlangen en heldere zonne-blijdschap op ongedwongen rythmen voortruischende stemmingen zijn van een edel en hoog kunstenaar, ademend en zich bewegend in de volheid der meest ideale priesterlijke roeping. Doch dit gebrek, betrekkelijk klein, mag ons niet beletten deze bloemlezing een schat te noemen, begeerenswaard voor iedereen die de groote dichtwerken zelf, om een of andere reden niet koopen kan. In die volledige verzameling van Gezelle's werken, waarin we alleen den arbeid van den Spoker missen (zie de voor een Gezelle-karakteristiek zoo verrassende artikels van ons redactielid, prof. Dr. Scharpé in de Dietsche Warande en Belfort jaarg. 1904) zouden we een rijk materiaal kunnen vinden voor een studie,

welke den invloed van den dichter op de katholieke cultuur behandelt; tot nog toe echter werd de belangstelling van Boekenschouw niet groot genoeg geacht, om er door het toezenden van een exemplaar onze aandacht op te vestigen. J. M. J. KNAAPEN.

GUIDO GEZELLE'S **Almanak voor 1907.** L. J. Veen, uitgever Amsterdam.

Dit is, zoo luidt de inleiding, de duik- of plukalmanak van zaliger Eerweerden Heer ende Meester Guido Gezelle, deze namelijk van 't jaar onzes Heeren 1891, gangbaar gemaakt voor 't jaar onzes Heeren 1907, door Caesar Gezelle. Zoo zullen ook beurtelings de andere 7 jaren wederom jaar voor jaar worden uitgegeven en te nutte gebracht ten bate van dezen die de gansche verzameling begeeren.

Verdere aanbeveling heeft deze kostelijke Roomsche kalender niet noodig. Hij geeft honderden woordafleidingen, spreuken en geestige gezegden, en staat in waarde ver boven vele uitgaven waarvan het schild heel vroom, de inhoud allesbehalve stichtend of leerrijk is.

Toch hopen we de kalender-collectie van Gezelle in meer bewaarbaren vorm te zien uitgegeven. Wat de vliegende blaadjes behelzen is te kostbaar voor taalgeschiedenis en folklore, dan dat het aan den duik- of plukalmanak blijve toevertrouwd.

Het schild wit en rood, met een ongemotiveerde harpfiguur, is onbeduidend. De uitgever, en hij kan het doen, vertrouwt op den solieden inhoud en den veel-geliefden naam des meesters.

J. M. J. KNAAPEN.

H. BARTELS en E. VRIJDAG. **Verzen van Vondel.** Amsterdam. S. L. v. Looy. 1906. 170 blz.

Dit bundeltje is bedoeld en uitgegeven als litteraire lekkernij. Ruime druk. artistieke letter, breede, rustige rand, alles is er op ingericht Vondels fijnheden te laten *genieten.* En het weinige dat gegeven wordt, is uit het beste gekozen. Eerst eenige der voornaamste lierdichten: *Uitvaart van Orfeus*, *Ecce Homo*, *Rijnstroom*, *Kruisberg*, *Geuze Vesper*, e. a. Dan volgen een zevental sonnetten en zeven van de mooiste reizangen uit de bekendste treurspelen. *Adam in ballingschap*, in zijn geheel opgenomen, maakt de 170 bladzijden vol.

De verzamelaars wilden »bovenal het algemeen menschelijke van den grooten Vondel tot ons doen spreken." In zoover dat met zulk een beperkt aantal stukken gaat, is dit doel wel bereikt, maar men verlieze niet uit het oog, dat Vondel meer dan «algemeen menschelijk», dat hij innig «katholiek» was. Anders geeft 'tboekje een valschen indruk. De schaars achterin geplaatste noten zijn juist voldoende om de noodzakelijke ophelderingen te verschaffen. 1)

Men lette er op, dat Vondel, geheel in den geest van zijn tijd, in den *Adam in ballingschap* eenige cru-heden heeft, die mèt de *Minnedeunen* dit bundeltje als schoolleesboek voor jongelui minder geschikt maken.

L. K

„Voor hoofd en hart". Vrijheidszangen door T. BOOT. Tweede bundel. L. de Boer. Amsterdam. 1906.

Bedoelt de «dichter» verkwikking en opbeuring voor hoofd en hart, of verbittering en opwekking tot ontevredenheid? Het is in één woord geestdoodend

---

1) Op blz. 41 hoort achter *de ziel* een komma, om het verstaan te vergemakkelijken; Neyen (in de Namenlijst) was *commissaris-generaal* der Franciscanen, geen generaal; en een *streng* vrouwelijke kloosterorde (i. v. Klarissen) is een vermakelijke vergissing.

voor 'n plichtgetrouw recensent deze bundel door te worstelen. Ulevellen-poëzie is nog een veel te hooge appreciatie voor dit geknoei. Maar kom, de bedoeling van het socialisme is immers het volk te veredelen door het kunstgevoel, den smaak voor 't schoone enz. enz. op te wekken, niet waar, want in hunne toekomstmaatschappij met z'n labiel evenwicht mogen de menschen wel van elke fout en onvolmaaktheid zijn schoongewasschen, wil die niet terstond ineenzakken en verdwijnen voor altijd. Maar dan moeten er toch andere kunstenaars aan 't werk gezet worden dan de heer Boot. Want ik heb tevergeefs getracht ook maar één enkele schoone gedachte, één mooie zinswending te vinden. Alles is poëzie (s. v. v.) van de alleronderste plank, overloopend van haat en bitterheid tegen de zwartrokken, Rome, kapitaal en vorsten. Dat 't ding ook vol leugens staat behoeft nauwelijks gezegd. Ik kan iedereen aanraden 't boek te schuwen, zooals men kille vochtigheid of slecht gemeubileerde kamers schuwt. Gevaarlijk zal 't maar voor weinig menschen zijn, dunkt me.

'k Wil 't ding trouwens toch maar verscheuren!

W. B. HUDDLESTON SLATER.

TOONEEL.

De Hervormster. Samenspraak voor 4 personen, ten dienste van christelijke jongedochtersvereenigingen, door J. KEUNING. Emmen, Ten Kate. f 0.30, per 4 ex. f 1.—.

Een zeer bruikbaar stukje voor meisjespensionaten en -patronaten. Voor katholieke meisjes moeten er enkele zeer kleine veranderingen in gebracht worden. Bij denzelfden uitgever is een heele reeks van dergelijke stukjes verschenen, voor protestante meisjesvereenigingen geschreven, maar meestal gemakkelijk voor katholieke pasklaar te maken.

J. HUDDLESTON SLATER.

Een zwak District, Blijspel in 3 bedrijven, door J. B. MEERKERK. Rotterdam, Meindert Boogaerdt Jun. 1906. kl. 8o. 70 blz.

Dit comedietje is veel minder flauw dan dergelijke stukjes plegen te zijn. Met enkele, vrij gemakkelijk aan te brengen veranderingen is het niet ongeschikt ook voor Katholieke rederijkersgezelschappen.

J. HUDDLESTON SLATER.

De Veroveraar, door J. A. SIMONS MEES. Wereldbibliotbeek.

Dit ding hoort tot de stukken, waarmede het *Koninklijk* Nederlandsch Tooneelgezelschap zich van tijd tot tijd compromitteert, om ook de viezerikken te vrind te houden. Hoofdintrige, détails, tendenz, alles is misselijk sensueel.

J. HUDDLESTON SLATER.

ROMANS EN NOVELLEN.

Het Moeilijke Begin, door NANNIE VAN WEHL. L. J. Veen, Amsterdam, 1906.

Dit is nu weer een boek, zoals ik er in langen tijd niet meer gelezen heb, een boek naar mijn hart, een boek dat ik in mijn rek plaatsen zal naast enkele andere — misschien geen meesterwerken, maar toch mijn lievelingsboeken; want 't is een boek dat me doet gieren van dolle pret en onmiddelik daarop doet snikken van wee en deernis, een boek vol poëzie en echt mensenleven, een boek vol levenslust en werkensmoed. 't Verhaalt van jonge mensen — allen rond de twintig — «die hard werken om door 't *moeielijke*

begin van 't Leven heen te komen; de een is voorspoedig, de ander niet; de een is vol lust, de ander niet; doch voort moeten ze allen:» 't geldt den strijd om 't bestaan, het geluk in de toekomst.

't Verhaalt van de jonge Menkes en hun vriendenkring.

Van Let Menke, de oudste der vier, een onderwijzeres die tegelijkertijd een zware klasse bestuurt, den Hoofdkursus volgt, frans en engels studeert, geen rust kent noch duur, zwoegt als een lastdier, geen tijd heeft om ziek te zijn, er tot tweemaal toe letterlik bij nedervalt en weken lang bedlegerig blijft maar er ten slotte toch komt.

Van Nol Menke, student in de medicijnen — «van den zomer deed hij zijn eerste natuurkundig, en zijn vader wilde toch nog dezen winter van hem hebben, dat hij zijn meesterschap op sabel en degen behaalde. O 't was erg aardig, om zulk een kranig schermer te zijn, en ginds in het corps het recht te hebben, den statiedegen te dragen; maar tegelijk met zijn examenstudie was 't toch wel een beetje veel gevergd. Nol deed 't toch, want de oude heer Menke, had zeker niet uit den mond van zijn grooten, stoeren jongen willen hooren: «Papa, dat is te veel, dat maakt me te moe.» Nol zelf zou zich over die woorden geschaamd hebben. En nu studeerde hij en schermde, en schermde en studeerde —» en slaagde in zijn exaams.

Van Bertie Menke, die «in de muziek» is, die op 't Conservatorium zich toelegt op viool, piano en zang — en ook slaagt.

Van Broer Menke, den jongste, «die zijn best doet voor zijn examen, voor zoover zulk een kleine bengel al zijn best kan doen, en zijn eigen speelschheid in bedwang houden — en dat alleen om eenmaal te worden, wat Nico was.»

Nico Menke, neef der vorige vier, is ingenieur, maar hij heeft het hard om zijn proeftijd door te maken en een betrekking te veroveren; maar door willen en werken komt hij ook door 't moeilike begin: zijn eerste brug is in den haak dat 't een plezier is en hij krijgt een goede betrekking.

Anna Menke, zuster van Nico, is voorlopig telegrafiste, maar heur ideaal is zich als pleegzuster toe te wijden aan de gasthuiszieken; zohaast heur broer op eigen voeten staat en hij haar diensten niet meer behoeft, overwint ze den weerstand van haar familie en vrienden en verlaat de leutige wereld.

Constant van der Willigen, de kameraad van Bertie, lijdt kou en honger bij gierige hospita's, maar hij voelt zich voor al zijn ontberingen drievoudig beloond op den dag dat hij met een zelfgekomponeerde simfonie den Nicolaï-prijs wint; wel heeft hij daarna nog last om aan huisleerlingen te geraken, maar de levenslust en -moed begeeft hem niet en hij zàl er komen.

De enige zwakke en de enige overwonneling onder al deze sterken en overwinnaars is Leo Falckenaar. De arme jongen is ziekelik, maar zijn ijzeren wil dwingt zijn lichaam tot studeren. Eilaas! 't helpt niet, hij zakt bij zijn kandidaats, heeft den moed niet om het nog eens over te doen, heeft ook de kracht niet, want de tering heeft hem vast, en al verzet hij zich tegen den dood, hij bezwijkt toch. Des te roerender is zijn dood, daar hij heimelik Let Menke bemint; maar hij verkropt die bekentenis om verdriet te sparen aan Let, die voor hem wel warme, offervaardige vriendschap koestert, maar waarvan hij weet dat ze haar diepste liefde behoudt voor haar neef Nico.

Met den dood van den deerniswaardigen Leo en de verloving van de goede, edele, wilskrachtige Let — eindigt het mooie boek.

Waarlik een mooi boek, en een dat door ieder kan gelezen en genoten worden, niet het minst door jonge lieden.

Dr. J. D. Cock.

Vrije dienst. Een verhaal uit het Diaconessenleven, door Hedwig Andrae. Rotterdam, J. M. Bredée.

Dit boek zal op letterkundige waarde wel geen aanspraak maken. 't schijnt een bloem uit Duitsch-evangelische gaarde op Nederlandschen grond overgeplant en is bestemd om jonge meisjes op te wekken ziekenverpleegster, of eigenlijk diacones te worden.

We leeren er uit, dat de nieuw-gekomenen of leerlingen in het Diaconessen-huis, proefzusters heeten. Nu voor dezen dunkt me dit handige, goed gedrukte, 171 bladzijdige en met drie platen voorziene boek een stichtende lezing, die zij door vrome gezangen kunnen afwisselen. Op den titel staat nog vermeld : *Bibliotheek voor jongelui I* zoodat we nog een reeks van dergelijke werkjes te wachten hebben. Doch geloovige protestanten zullen vermoedelijk *Boekenschouw* niet raadplegen voor 't geen zij willen lezen. Voor Katholieken is dit boek evenwel volkomen onbruikbaar. De hier opgevoerde protestanten althans hebben weinig idee van bovennatuurlijk geloof. »Ik weet niet wat gelooven is !" klaagt een meisje op den vooravond van den grooten, gewichtigen dag harer belijdenis.

Ofschoon voor ons koud en onaantrekkelijk, schijnt me dit boek vooral gevaarlijk voor dweeperige jonge meisjes, die gelijk wel eens voorkomt, weinig van haar catechismus hebben onthouden.

Wat hier in blanke onnoozelheid des harten voor geloof en godsdienst geboden wordt, zouden zij voor goede munt opnemen.

Daarom zijn boeken gelijk dit, ook al wordt er niets onzedelijks in aangetroffen, nog meer dan zedelooze voor Katholieken streng verboden lectuur.

W. van Nieuwenhoff, s. j.

Omer Passon. **Zwerversleven.** Oorspronkelijke roman door Willen Verpalen. Zevenbergen. Arn. M. Greven.

De Heer Willem Verpalen, naar ik hoor een nuttig en goed-willend man in de maatschappij, is in de schrijverswereld iemand van de eerste broek, en heeft zich, 't spijt me, zoo gedragen, dat hij eens flink voor dat nieuwe kleedingstuk moet hebben.

Want hij jokt ons geen klein beetje voor, en heeft dingen gezegd, die niet te pas komen.

Eerstens is Omer Passon geen roman, maar hoogstens een vluchtige vertelling, zooals de provincie-bladen er betere hebben bij getallen te gelijk, in hun Zondagsnummer. Intrigue, karakterteekening en natuurbeschrijving doen ons denken aan het kunstvermogen in kleur en lijn aan één-cents-prenten besteed. Vooral het bloedig-rood is kwistig opgelegd.

Tweedens laten we ons niet wijs maken dat deze zoogenaamde roman oorspronkelijk is ; 't zijn overgehouden restantjes van Fransche boulevard-dingen met een Christelijk sausje opgestoofd.

Ten derde heeft de auteur het noodig geoordeeld zijn Zwervers te bevorderen tot «uitsmijters» in een Parijsche inrichting *Les trois moulins*, en hij geeft ons een beschrijving van dat zaakje, die wij niet gaarne in een christelijk huisgezin zouden voorlezen. Nu pleit het voor den heer Verpalen, dat hij het zoo fatsoenlijk mogelijk tracht te doen, en ook niet al te best op de hoogte blijkt van dergelijke gelegenheden, maar we moeten toch boos op hem blijven, en zijn zelfs niet te verzoenen door het einde, met een bekeering in twee tempo's

en een heenwijzen naar den Christus Consolator.

Laat de schrijver, die blijkbaar met de beste bedoeling publiceeren wil, doch geen enkel klein bewijs van aanleg voor de romankunst gegeven heeft, zich zelf leeren beheerschen en veroordeelen, en hij zal na flinke studie en veel oefening, misschien door ernstig betoog en kalm pleidooi kunnen meewerken aan de bevordering van het goede. Eldeis zag ik werk van hem, wat me gerechtigt, deze hoop te blijven bewaren, ook na Omer Passon, waarmee hij zich een litterairen strop gevlochten heeft, voor zich zelf en een financieelen voor zijn uitgever.

J. M. J. KNAAPEN.

Die Tochter. Roman von FRIEDA FREIN VON BÜLOW. Dresden C. Reiszner. Prijs M. 5.—

De heldin van dezen roman is freule Hilma von Viernau. Haar vader, baron von Viernau heeft zijn wettige vrouw geboren barones von Utendorf verlaten, terwille van een tooneelspeelster. Men had uitgemaakt, dat Hilma bij haar moeder zou blijven, terwijl haar broeder Horst op twaalfjarigen leeftijd aan den vader zou komen. Maar nu wil het toeval ongelukkigerwijze, dat Horst juist het karakter der Utendorfs, Hilma dat der Viermans heeft. Ten laatste maakt men het arme meisje het leven zoo zuur, dat ze het moederlijke huis ontvlucht en zich tot haar vader begeeft. Vader en dochter worden in elkaars bezit gelukkig. Na baron von Viernau's dood keert Hilma weer tot haar zieke moeder terug, in wie thans de moederlijke gevoelens levendiger geworden zijn.

Hoewel de schrijfster niet ongunstig bekend is, kan ik in dit boek weinig verdienstelijks vinden. De bouw is uiterst eenvoudig; de levensloop van Hilma is de draad van het verhaal. De karakterteekening is niet onjuist, maar bijna overal oppervlakkig; alleen die van den ouden Viernau maakt een gunstige uitzondering De ontwikkeling van Hilma is niet voldoende geschilderd, zeker niet afgewerkt. Het slot van het boek laat onbevredigd. Over het geheel genomen, maakt het werk een matten indruk Alleen het samenzijn van Hilma met haar vader is warmer beschreven. Onder zedelijk opzicht valt op het boek niets aan te merken.

B. W. SPEEKMAN.

Schetsen, van SAMUEL FALKLAND (Herm· Heyermans Jr.). Tiende Bundel. Amsterdam. H. J. W. Becht, 1906.

«Je Droom, je rêve d'amour, was der menschheid eene keur van duizend-en-een te legateeren, telkens wat nieuws, wat kleurigs, wat geslaagds. Beken het, ventlief, dàt was je ijverzucht, je verlangen, je gretigste, innerlijkste gloeiing. Duizend-en-een, droomde je in luciede buien, overtreft Lope de Vega, Calderon... De Arabische vertellingen alleen prikkelden, hinderden je. Goed, zei je, dan geven wij er een duizend en twéé of 'n vol dozijn doorslag."

Of Heyermans' droom zich ooit verwezenlikt, zal de toekomst leren. In elk geval, den 11 Februari 1905 — getuige zijn «Dagboek-Fragment» — had hij zijn 400ste Falklandje klaar en als ge de tien reeds verschenen Falkland-bundels naast mekaar op een boekenplank ziet, krijgt ge respekt voor die wonderbaarlike voortbrengingskracht.

Wat een Falklandje is, hoe 't er uitziet, hoef ik niet meer te beschrijven, dat is overbekend.«t' Zijn brokjes natuur het menschelijk leven in sneedjes; nu eens diep melankoliek, dan weer tintelend van humor, ook soms schaterlachwekkend.» De stijl is, wat men pleegt te noemen, realistis. En wel zo dat, waar de toestand het meebrengt, niet

teruggeschrikt wordt voor woorden en beelden, waarbij een fatsoenlik gezelschap «shocking!» zou roepen of nog erger. En daar Heyermans ver van Roomsgezind is, bespot hij soms wel dingen die den Roomse heilig zijn en verdedigt hij stellingen die een Roomse moet bevechten.

De aangeduide deugden en ondeugden der Falklandjes kan men alle in dezen tienden, 21 nummers bevattenden bundel, terugvinden. Mooie stukken treft men ook hier alweer aan: het roerende «Kinder-twaalfuurtje», het vizioenachtige «Aankomst» in de groot-stad, het schrijnend «Gestoord tukje», «Hooge Hoed» en andere meer. Dr. J. D. COCK.

Van Koning Sylvain en Koningin Aimée. Hollandia drukkerij Baarn 1906. 90 c.

'tIs nummer IV eener reeks van vriendelijke boekjes, als »Blijde Kunst» aangeboden door I. D. C. Van Doorn, die opwekkende lektuur belooft in aantrekkelijken vorm.

Hier geldt het een sproke, die ons Madelgijs en de vier Heemskinderen te binnen brengt, uit het Engelsch van Margaret Sherwood en door onzen C. Terburch in geïmiteerd Oud-Hollandsch overgebracht.

Zoo als er één is, zal de rest wezen, ware te stout gezegd. Maar indien de andere n^os^ dezer «geïllustreerde Bibliotheek aan dit N° IV gelijken, bestaat er geen enkele reden om deze «kleine kunst «den toegang te ontzeggen.

W. VAN NIEUWENHOFF S. J.

De Haarvlecht. No. 14. In huis en op reis. A'dam E. V. D. VECHT.

In 't geheel niet versleten of bekend is deze geschiedenis van een Italiaansch huwelijk en uitstekend geschikt om een vervelend eind sporens te bekorten. Dat **Gedrochtje** er achter is wel minder, doch geldt ook maar voor toegift.

43 Bladzijden, die, ware de letter grooter en de druk wat ruimer tot over de 80 klimmen zouden — voor tien cents, is inderdaad uitnoodigend. Daarom verwondert het me, dat we nu pas het 14e nummer, krijgen Worden ze niet gekocht? Of verlangt het Nederlandsch publiek *op reis als in huis*, bij voorkeur wat gewaagd, gepeperd, d. i. door en door zedeloos en ongeloovig is? Dan sterft dit goedbegonnen werk aan eer en deugd. W. V. N.

Stille Ontroeringen, door LOUIS CARBIN. Woerden. K. Steensma. Ingen. f 1.90, geb. f 2.40.

In zeventien schetsen, welgeteld, en één proloog, heeft de schrijver verhaald wat hem aangreep of weemoedig stemde. En niet voor het naschrift gelukkig, ontsnapt hem het zelfvertrouwen, en houdt hij een gewetensonderzoek, dat aldus eindigt: «Maar ik moest niet te veel opkijken van 't witte papier, waarover zoo prettig gleed de pen, want het is nooit aangenaam te weten dat je gemoedsbewegingen zoo weinig te beduiden hebben.

En ook je beseft niet graag je kleine ijdelheid van belangrijk te vinden je eigen emotietjes".....

Gelukkig dat we deze onwaarheid, — want zoo die woorden gemeend waren, had hij dat boekje niet mogen schrijven, of er den uitgever mee laten inloopen, — dat we deze onwaarheid niet in 't begin ontmoetten, het zou de eenige mooie en ware emotie, welke bij het lezen dezer bladzijden in ons opkomt, geheel vernietigd hebben.

En dat zou jammer zijn. Want die ééne emotie is te rein en te zeldzaam echt, dan dat we ons daarin niet zouden verheugen. Ze wordt niet gewekt door een ruischenden rythmenstroom van

voortschietende zinnen: Louis Carbin schrijft, nog onder den indruk van allerlei auteurs, zoo weinig zeker en krachtig, dat hij ons daardoor niet te bewegen vermag, — niet door zijn natuurschilderingen, op een paar betere uitzonderingen na, laten zij ons koud, zoo gewoon en vulgair zijn de kleuren van zijn palet, — niet door de lotgevallen van zijn personen, die, nu ja, niets onsympathieks of afstootens hebben, maar zoo vluchtig gekrabbeld, en zoo vaak ook door anderen geteekend werden, dat zij onze aandacht niet vangen kunnen — maar wel worden we bewogen door de misschien oubewust geuitte liefde voor zijn moeder. 't Boek is aan haar opgedragen, en 't proloog bezingt haar, de wat banale frazen doen aan den vollen gloed zijner vereering geen schade en altijd keeren in de vertellingen weer moeders terug met zachte oogen en heiligen invloed, klinkt er een zinnetje, een woord soms dat verraadt, hoe boven en buiten alles de schrijver beheerscht wordt door zijn kinderlijke dankbaarheid.

En Iman Sjafaï kan je niet schelen noch zijn vruchten, de zeeofficieren niet, de employé's uit Indië niet, de badende Inlandsche vrouw niet door een luitenantje beloerd, noch de van geen woordenklinkklank vrij te pleiten strijd der Tritonen, hartstochtelijk begeerend de kille Nixa, je heele sympathie is voor de edele en hooge vrouw, die door haar goedheid en zelfverloochening het leven van dezen jonkman zóó vervulde, dat hij er niet van te zwijgen weet, het niet verbergen kan, en maar telkens met een lief woord, een zacht gebaar of een stille gedachte haar groeten wil.

Daarom is onze stille ontroering voor haar, en niet voor de inderdaad «weinig gewichtige dingetjes» zooals hij ze zelf noemt, die neergeschreven door een ongeoefend en onder veel invloed staanden beginner; doch wat hij ongewild bereikt bij een aandachtig ontleder van zijn werk, dwingt ons hem te zeggen:

Louis Carbin, we weten niet of je de flinke, kranige zeeofficier zijt, dien we zoo gaarne in je vermoeden, dan wel een neergedrukt en verlaten ambtenaar op een Indisch Handelsbureau, maar wie je ook zijn moogt, we willen hopen dat je nu al die kaffers met hun groote woorden en mooie praatjes zult laten voor wat ze zijn, en trachten het grootste, het beste wat in je is, weer te geven zooals je het voelt, zonder angstig te vragen, hoe hebben schrijvers met klinkende namen dat nu gedaan. Dan kun je ons een boek geven, dat de fijngevoelige, hoogbeschaafde en edele vrouwen huldigt, die voorbij gegaan en vergeten door onze drukke maatschappij, in stilte haar hoog werk van opvoeding en harte-vorming verrichten onder duizend ontberingen, en allerlei kleingeestige zorgen en huiselijke verdrietelijkheden. Daardoor zul je voor je moeder een eerzuil oprichten, en de dankbaarheid verwerven van zooveel honderden, óók rijk door het bezit van zulk een schutsengel, of door het weemoedig geluk der herrinnering, en je zult meer eerbied wekken, dan alle sterren- en goudschittering eener admiraals-uniform ons kan afdwingen.

J. M. J. Knaapen.

Een Moderne Heilige. Uit het Deensch van Charlotte Eilersgaard, door D. Logeman—van der Willigen. Amsterdam. H. J. W. Becht. f 2.25.

Al staan er vóór in dit boek eenige waardeerende beoordeelingen der Deensche pers, toch is het mij niet mogelijk over den inhoud iets goeds te zeggen. Een getrouwde vrouw die alles wil wezen voor de armen maar aan hare eerste verplichtingen jegens man en kind schromelijk te kort schiet, daardoor man en kind van zich vervreemd en aan-

leiding geeft tot verkeerdheden van ergerlijken aard, ziedaar wat hier beschreven wordt. Hoe het boek aan zijn benaming »Een moderne Heilige" komt is en blijft een raadsel. Zelfs de modernste onder de modernen zal zich, vertrouw ik, beleedigd achten, wanneer hem de meening wordt aangewreven, dat zoo iets heilig is in zijn oogen, en een gewoon mensch vindt onder al de personen die ten tooneele komen geen enkele die ook maar eenigermate bewondering of waardeering verdient. Wie voor dit boek f 2.25 betaalt, gooit zijn geld weg.

P. STROOMER, Kapelaan.

De groote Koning en zijn Recruut. Een verhaal uit den tijd van Frederik de Groote, naar de dertiende Duitsche uitgave van OTTO FRANZ, door A. Bertrand. Met 8 illustratiën. Amsterdam, H. J. W. Becht. Prijs f 2.90.

De serie mooie jongensboeken van Bertrand is wederom met één vermeerderd. Ook dit boek mag in alle opzichten een echt jongensboek heeten. Boeiend en spannend is het van de eerste bladzijde tot de laatste. Rijk aan grappige avonturen en evenzoovele leuke ontsnappingen en alles op prettige wijze verteld. De held van het verhaal, de recruut van Koning Frederik, is zóó geteekend, dat de jongens met hem moeten dwepen.

F. J. M. WASSEN, Pr.

De Kroon, naar het Deensch van LAURIDS BRUUN, door M. Stok. Amsterdam. H. J. W. Becht.

Dit boek met zijn averechtsche ideeën over moraal, philosophie en opvoedkunde moet absoluut worden verboden. Er zijn bladzijden in zóó onkuisch, dat men er van walgt.

F. J. M. WASSEN, Pr.

Ds Wondernacht, door CONSTANT VAN BRUGGENHAUT. Bussum. C. A. J. van Dishoek. Ingen. f 1.25. geb. f 1.90.

Het jonge werk van een die tastend zijn weg zoekt. Van een, die nog niet durft geheel zich zelf te zijn. Er is Vlaamsche zwier in zijn zinnen, klank in zijn woord, maar woord en zinsbouw zijn nog te veel beinvloed, te veel naar voorbeeld geschreven, en zij volgen nog niet vaardig den gedachtengang en den beeldenstoet van den schrijver. Deze is thuis onder de boeren, die hij schetst, maar hij bekijkt ze nog, zooals anderen hem leerden, en zijn figuren zijn nog te veel verwrongen naar de contouren van lang nagewerkte teekenvoorbeelden.

Van Bruggenhaut koos een model, alle aandacht waardig, een armen zwerver met zijn poppen en zijn hond uit duisternis en sneeuw in een herberg geland, waar hij speelt voor halfdronken boeren, en opleeft onder de belangstelling der oude waardin, maar dan lijkt het geval den schrijver zelf niet belangrijk genoeg meer, en hij bederft de zuivere stemming van het verhaal, door de goedkoope tragiek van het sterfgeval in den winternacht, en den psychologisch niet te verdedigen droom, het hoogtepunt nog wel van het boekje, dat naar dit treurig einde *Wonderland* genoemd werd.

Als de schrijver zijn woord en zijn zin leert beheerschen, en zeker van zich zelf, zijn eerlijke waarneming voor ons durft vastleggen in welluidend proza. zonder zich af te vragen of wij zijn verhaal wel mooi, wel spannend genoeg zullen vinden, zonder sentimenteel gedoe of jacht op effect, dan zal hij ons weldra met kloeke kunst verheugen, en een eervolle plaats innemen in de steeds aangroeiende rij der begaafde gewestgenooten die de vreugde zijn van Vlaanderen niet alleen, maar van heel Nederland.

J. M. J. KNAAPEN.

De Jood. Historische roman uit het begin der 15de eeuw. Naar het Hoogduitsch van C. SPINDLER. Rotterdam, Bolle.

Men heeft Karl Spindler wel eens den Walter Scott van Duitschland genoemd. Of hem echter om dit boek de eer toekomt met den grooten Engelschen romancier vergeleken te worden, waag ik te betwijfelen. Als er overeenkomst is tusschen den »Jood" van Spindler en b.v. den «Ivanhoe" van Scott, dan zal het wel voornamelijk zijn, omdat beiden een Jood met zijne dochter als hoofdpersonen doen optreden.

Het is overigens een boek dat m. i. tot de voor katholieken ongeschikte lectuur moet gerekend worden. Wat men te hooren krijgt over kloosterleven en kloosterlingen, over priesters, abten en kardinalen zelfs, getuigt van eene vijandige stemming jegens de Kerk. Van de talrijke bedienaren van den Roomschen godsdienst, die in dezen »historischen" roman ten tooneele worden gevoerd, is er (behalve Johan Huss, die even terloops als martelaar van waarheid en deugd poseert) hoogstens één enkele, die de priesterlijke waardigheid ophoudt. 't Zijn of huichelaars en schijnheilige papen, schraapzuchtigen, vetgemeste monniken, stevige drinkers of.erger.

Van onmogelijkheden als het vastenavondhouden der kloosterlingen te Constanz, en dan nog wel onder de oogen van het Concilie, en andere ongerijmde uitingen over den kloosterlijken staat, de kloostergeloften, aflaten enz. wil ik niet verder spreken. Waar fantasie en vooroordeel aan 't woord zijn, doet men beter te zwijgen. Trouwens, meer dan eene waarschuwing behoeft de bespreking van *dit* boek niet te zijn.

St. Mich.-Gestel. v. TH., PR.

KORTE INHOUD VAN WETENSCHAPPELIJKE RECENSIES.

GODSDIENST.

Science et Apologétique, door M. de Lapparent. Paris. Bould & Co. 3 ed. 304 p. 3 frs.

Het heldere, in ernstigen toon geschreven werk kan aan de wetenschap bescheidenheid, aan het geloof vertrouwen bijbrengen, en levert langs nieuwen weg het bewijs der harmonie tusschen geloof en rede.

Litt. Handweiser 1906, No. 19. (H. Hoffmann.)

La Transcendance de Jésus-Christ, door l'abbé Louis Picard. Paris, Plon, 1905. 2 dln. 8o. IX, 568, 508 blz.

Ernstig wetenschappelijk werk, geschreven in welsprekende, vaak dichterlijke taal.

Etudes, 20 Nov. (L. Sempé.)

La Transcendance de Jésus-Christ, door l'abbé Louis Picard. Préface de M. Ferd. Brunetière. Paris, Lethellieux.

Een boek dat zich voorzichtig houdt aan de traditie, zonder daarom afkeerig te zijn van de resultaten der nieuwere onderzoekingen.

The Tablet, 3 Nov.

La Loi de séparation. Une loi impossible, parce qu'elle est: souverainement injuste, inapplicable, incohérente et schismatique. Paris, librairie des Saints-Pères, 1906. 12o.

De schrijver is niet lief tegen de wet, maar hij geeft bewijzen en zijn oordeel is dat van Pius X.

Etudes, 5 Nov. (H. Rochet.)

La bonne souffrance du prêtre, door l'abbé Emile Piché. 12o. Bruges. Desclée.

Dit boek komt te goeder ure. Het zal vele priesters helpen, om in de onrechtvaardigheden der menschen verdiensten voor God te vinden.

Le Correspondant, 10 Nov.

Le Bienheureux Bernardin de Feltre et son oeuvre, door Ludovic de Besse, Capucin. Tome I La vie. Tome II: L'oeuvre ou le prêt

à intérêt. Tours-Paris. 1902. 2 Bndc. 8o. 10 frs.

P. de Besse heeft in dit werk ondernomen, het juist door zijn sociale werkzaamheid en resultaten opmerkenswaardige leven van den zaligen Bernandinus (1439—94) te beschrijven. Uitvoerige bronnen stonden hem daarbij ten dienste. Dit werk is ontwijfelbaar van groot belang voor den tegenwoordigen tijd. Bovendien biedt het, vooral het 2e deel, ook apologetisch materiaal met betrekking tot de sociale werkzaamheid der Kerk.

Litt. Handweiser 1906, No. 17.
(L. Abt.)

Saint Catherine of Siena and her Times, by the Author of "Mademoiselle Mori". London, Methuen.

Dit boek is heel nauwkeurig in historische bijzonderheden en grootendeels goed geschreven, maar in zijn opvattingen over heiligheid, wonderen enz. bijna rationalistisch

The Tablet, 24 Nov.

WIJSBEGEERTE.

Essai sur les passions, door Théodule Ribot, de l'Institut. 8o. Paris. Alcan.

De uitstekende wijsgeer behandelt met zijne gewone diepte en helderheid veel interessants over de hartstochten, ook voor leeken in 't vak.

Le Correspondant, 10 Nov.

RECHTSWETENSCHAP EN STAATHUISHOUDKUNDE.

Das Jahrhundert des Kindes, door Ellen Key. Uebertragung von Fr. Mars. 11e Aufl. Berlin, 1905. 8o. 391 s. 4 M.

Het boek bevat veel goede gedachten, maar ook veel overdrevens en verwards. In geen geval staat het op den bodem der christelijke moraal. Doch hoe men ook jegens het boek gezind is, hetzij men het kritiekloos bewondert of met kritische voorzichtigheid onderzoekt, het verdient in elk geval de opmerkzaamheid, daar het tot de meestgelezen boeken onzer dagen behoort.

Litt. Handweiser 1906, No. 17.
(W. K.)

Le Rôle social de la Charité, door P. Drillon, avocat. Paris, Bloud (Science et Religion). 12o. 0 60 fr.

Practische raadgevingen, hoe de christelijke liefde verstandig moet beoefend worden, om door de weldadigheid sociaal nut te stichten.

Etudes 5 Nov. (Ch. Antoine.)

Précis de morale sociale, door S. Verret, supérieur du petit séminaire de Chartres. Paris, Poussielgue. 12o. 252 blz. 1 fr. 60.

De schrijver heeft een eenvoudig, duidelijk en betrouwbaar handboek willen schrijven en hij is er in geslaagd.

Etudes, 5 Nov. (Ch. Antoine.)

GESCHIEDENIS.

Les grands Hommes de l'Église au XIXe siècle: Mgr. Freppel, door André Pavie. Préface de René Bazin. Paris, libraire des Saints-Pères, 1906. 12o. XVI, 164 blz. 2 fr.

Al valt wat veel licht op de goede eigenschappen en wat weinig op de gebreken, het is een mooi boekje, dat gemakkelijk en pleizierig leest.

Etudes, 5 Nov.
(Alain de Becdelièvre.)

La Terreur blanche. Episodes et Souvenirs (1815), door Ernest Daudet. 6o. XIII, 295 blz Paris, Hachette.

Dit boek is niet alleen merkwaardig door zijn voor dit tijdperk zoo moeilijke onpartijdigheid, maar ook doordat het zoo bijzonder goed gedocumenteerd is.

La Quinzaine, 1 Nov.

Paris sous Napoléon. La cour et la ville. La vie et la mort, door L. de Lanzac de Laborie 8o. Paris, Plon.

In een wemeling van anecdoten, ziet men dat interessante tijdperk terug. Alles goed gedocumenteerd.

Le Correspondant, 10 Nov.

The Last of the Royal Stuarts, door Herbert M. Vaughan. London, Methuen.

Bevat heel veel interessants zoowel over de nobele persoonlijkheid van den kardinaal Hertog van York zelf als over het poltieke en maatschappelijke leven van Rome in het schitterende tijdvak der 18e eeuw.

The Tablet, 3 Nov.

Oscar II intime, door le baron de Maricourt. 8o Paris, Félix Juven.

Bevat veel interessants, dat tot nu toe onbekend was.

Revue des deux Mondes, 15 Nov.

AARDRIJKSKUNDE.

Leukas, door W. Dörpfeld. Zwei Aufsätze über das homerische Ithaka. Athen, 1905. 1 Mk.
Een korte verhandeling (43 blz.) om aan te toonen dat het Homerische Ithaca niet is het tegenwoordig zoo genoemde eiland, maar het naburige Leukas.
Pet. Mitt. 1906, lit. 747.
(Philippson.)

Fr. Bartolomé de las Casas, door O. Waltz. Eine historische Skizze. (39 blz,). Bonn, 1905. 1 Mk.
Kleine, interessante studie, waarin de verdiensten van den menschlievenden missionaris in het licht worden gesteld.
Pet. Mitt. 1906, lit. 718.
(A. Zimmermann.)

Per un centenario. XXV Gennaio MDCI-MDCCCCI, door E. Ricci. 8o. 262 blz. (Macerata 1901—1904)
Een grondige studie over den geleerden Jezuïet Matteo Ricci, den verdienstelijken geograaf van China.
Pet. Mitt. 1906, lit 719.
(K. Kretschner.)

La Bosnie-Herzégovine, door A. Barre. Administration Autrichienne de 1878 à 1903. (305 blz) Paris 1906. 3 50 frs.
Geheel overdreven, onbetrouwbaar werk, waarin Oostenrijks politiek voorgesteld wordt als een "sauvagerie", een taktiek van afpersing en verdrukking, demoralisatie en berekende uitmoording!
Peterm. Mitt. 1906, lit. 728.
(W. Götz.)

Die Insel Sizilien in volkswirtschaftlicher, kultureller und sozialer Beziehung, door G. Wermert. (fol. 488 blz.) Berlin, 1905. 12 Mk.
In economische richting opgevatte, als zoodanig goed geslaagde studie, waarin de schrijver op degelijke wijze veeteelt, akkerbouw, visscherij, bergbouw enz. enz. bespreekt. De hoofdstukken, die de physische gesteldheid des lands behandelen, zijn geheel onbetrouwbaar.
Peterm. Mitt. 1906, lit 759.
(Th. Fischer.)

Italia. Monografia storica dei porti dell' antichità nella penisola Italiana. (fol. 388 blz.) Roma 1905.
Met talrijke kaarten en platen uitgegeven door het Italiaansche ministerie van marine, voor historici en archeologen belangrijk, voor geografen minder.
Peterm. Mitth. 1906, lit. 798.
(Th. Fischer.)

Ave Italia! door Alex. v. Gleichum-Russwurm. Berlin, 1906. 4 Mk.
Diepgevoelde, poëtische, op ernstige studie gebaseerde schetsen van Zuid-Tirol, Noord- en Midden-Italië. Mooie, maar bekende illustraties sieren het boek.
Peterm. Mitt. 1906, lit 755.
(Th. Fischer.)

Southern Italy and Sicily and the Rulers of the South, door T. M. Crawford. (8o. 411 blz) London 1905. 8 sh 6.
De schrijver stelde zich ten doel aan geheel oningewijde lezers een eenvoudig verhaal te geven over de verschillende volkeren, die elkander in Zuid-Italië opvolgden. De illustraties zijn talrijk, maar weinig bevredigend, sommige zijn bepaald verkeerd.
Pet. Mitt. 1906, lit. 756.
(Th. Fischer.)

NATUURWETENSCHAP.

Observation, étude et prédiction des marées, door Rollet de l'Isle, ingénieur hydographe et chef de la marine. Paris, imprimerie nationale, 1905.
Zonder de wiskundige theoriën te verwaarloozen, heeft de schrijver toch vooral datgene uitgewerkt wat over dit onderwerp van praktisch belang is.
Revue des Questions Scient. 20 Oct.
(M. O.)

The Plants of the Bible, door Rev. Prof. G. Henslow. London, Masters. 6 s.

LETTERKUNDE.

Sans défense, door Max de Bray. 16o. Paris, Perrin.
Met romans in den vorm van brieven heeft men meestal niet veel succes, maar dit is een zeer gunstige uitzondering,
Revue des deux Mondes, 15 Nov.

KORTE INHOUD VAN ROMANRECENSIES UIT VERTROUWBARE KATHOLIEKE TIJDSCHRIFTEN.

FRANSCH.

Ames vaillantes, door Jeanne Leroy-Allais. Paris, Flammarion. 12°, 351 blz. met platen 3 fr. 50.
Een eenvoudig, interessant en rein verhaal.
Etudes, 5 Nov. (Claude Carrand).

ENGELSCH.

A Garland of Everlasting Flowers, door Mrs. Innes-Brown, London, Washbourne.
Werkelijk een mooi boekje voor meisjes, over een arm kind, dat toch zooveel goed doet door zelfvergeten onbaatzuchtigheid.
Th. Month, Nov.

The Other Miss Lisle, door M. C. Martin. Benzinger.
Aan te bevelen.
The Month, Nov.

More Five o clock Stories, door a Religious of the Holy Child Benziger.
Aan te bevelen.
The Month, Nov.

Charlic Chittywick, door David Beurne S. J. Souhampton, Mauresa Press.
Een prettig, onschuldig en nuttig verhaal, dat wij met heel de Ridingdale-serie, waartoe het behoort warm aanbevelen.
The Tablet, 10 Nov.

Sanctity's Romance, door David Bearne S. J. Wimbledon, »Messenger» Office.
Deze legenden, gedeeltelijk op verzen, laten zien hoe de eeuwen, die vaak »donker» worden genoemd, licht zijn door de schittering van het geloof.
The Tablet, 10 Nov.

Barsetshire-Novels, door Anthony Troilope, 8 deelen. London, Bell.
Het beste gedeelte van schrijvers werken, dat voor ieder aan te bevelen is.
The Tablet, 10 Nov.

TIJDSCHRIFTEN.

ALGEMEENE.

†**De Katholiek**, December 1906.
De hedendaagsche Homoeopathie, door Dr. E A. M. Droog. De Gulden Mis, P. fr. Bonav. Kruitwagen O. F. M. Het geloof aan de Onbevlekte Ontvangenis bij de protestanten en in de Grieksch-Schismatieke Kerk, door J. K. Robert Schumann 1810—1856, door Felix Rutten. Herfst, door M. Vreeswijk O. F. M. Vrije lucht. En 't blinkt zoo blij, door E. van Kroonenburg, O. F. M. Nieuwe uitgaven

†**Dietsche Warande en Belfort**. November 1906.
Nakreet door M. E. Belpaire. De toestand door Kan. J. Muijldermans. Mijne Tortel door Joz. De Voght. Doolaars door Fr. Bertrand O. C. IJdelheids einde door Julie Russel. Rembrandt door A. W. Sanders van Loo. Letterkundige Kroniek door J. Persijn. Rechtskroniek door Mr. Arthur De Vos. Boekennieuws. Inhoud van Tijdschriften. Omroeper.

†**Etudes** 5 November '06,
Le paix ou la Guerre? II Un paix dangereux door Paul Aucler. Michel-Ange architecte. Saint Pierre de Rome door Gaston Sortais. Sur la tombe de Bernier door Paul Dudon. Les conquêtes de Jeanne d'Arc door J. B. J. Ayroles. Les mémoires de Fréderic Mistral door Joseph Boubée. Un couvent Janséniste au XVIIIe siècle, door Pierre Bliard. Cérébrologie et Hydroscopie door Dr. Surbled. Apropos du Bulletin Social du 20 Septembre 1906. Bulletin de Théo-

logie, door P a u l B e r n a r d. Revue des livres Notes bibliographiques. Evénements de la quinzaine.

—— 20 November 1906.

Autour d'un foyer stable. La famille Basque, door P i e r r e L h a n d e. La question Romaine en 1805, door P a u l D u d o n. La science sismologique. Coups d'oeil sur sa mécanique et sur ses applications door B. B e r b o t y. Le Kulturkampf et le chancelier de fer, Comment on organise une persécution door P a u l B e r n a r d. Le programme du Catholicisme en Pologne, door A d h é m a r d'A l è s. Pour l'étude de la bible, door A l b e r t C o n d a m i n. Bulleiin littérairé.

a. Charles de Montalembert et Léon Cornudet, door G. L o n g h a y e.

b. Les lettres de Hendrik Ibsen, door L u c i e n R o u r e.

Revue des livres. Notes bibliographiques. Evénements de la quinzaine.

†**Le Correspondant.** 10 November 1906.

La crise Russe. La question agraire door E d u a r d B l a n c. Taine et ses critiques door E d o u a r d R o d. La vie religieuse dans les pays sans concordat L'Eglise et l'état au Mexique door H e l i e-R o b e r t S a v e r y Souvenirs de l'institut sous le second empire. Le prix triennal. (d'après des documents inédits, door A d o l p h e L a i r. La mission de Chateaubriand a Berlin (Janvier-Avril 1821). Avec des extraits de sa correspondance II. fin, door Ch. de Loménie. Le juge Martillac. Roman. V. fin, door S a i n t-J o u e n, La participation des ouvriers aux bénéfices. Apropos d'une récente proposition de loi, door Vte C o m b e s d e L e s t r a d e. Les indiscrétions d'un chancelier. Les mémoires du prince de Hohenlohe, door A n d r é D r e u x La lutte par la Presse, door Georges Mare-Sencier. Revue des sciences, door H e n r i d e P a r v i l l e Chronique politique, door A u g u s t e B o u c h e r. Bulletin Bibliographique.

—— 25 November 1906.

Le duc de Richelieu. I. L'Education door D u c d'A u d i f f e t-P a s q u i e r. L'Ancienneté de l'Homme, door A. d e Lapparent. Les manoeuvres impériales Allemandes de 1906, door G é n é r a l B o n n a l. Le suicide Social, door J. A r r e n. Journal d'une femme du monde. Roman. I, door M a x d e Bray. Du Romantisme à l'anarchie. La déformation de l'énergie dans le surhomme, door F é l i c i e n P a s c a l. Les Hommes peints par leur femme door M. d e R o u x. Les trois jardins. Souvenirs d'enfance, door B r a d a Pour les arbres,(Poésie) door F r a n ç o i s F a b r é. Les oeuvres et les hommes, door Edouard Frogran. Chronique Politique, door A u g u s t e B o u c h e r. Bulletin. Bibliographique.

†**La Quinzaine.** 1 November 1906.

Une tournée pastorale à la Guadeloupe, door M o n s e i g n e u r G u i é v r e u x La Question agraire en Irlande. II, door A r m a n d d e S o l e y m i e u x. Les Champiers III door P a u l R e n a u d i n. Où en sont les catholiques Français? door G e o r g e F o n s e g r i v e. Sept semaines dans le Levant. Tournée d'une escadre française, III, door E d o u a r d C a r d o n. Chronique politique, door Σ. Nouvelles scientifiques et littéraires. Revue des Revues. Notes bibliographiques.

Revue des deux Mondes, 15 November 1806.

Vinité (troisième partie) door P a u l e t V i c t o r M a r g u e r i t t e. La constitution Australienne et son fonctionnement, door B i a r d d'A u n e t. I'Impérialisme Germaniste dans l'œuvre de Renan, II. Après la guerre Franco-Allemande, door E r n e s t S e i l l i è r e. Madame du Deffand et sa famille, door l e m a r q u i s d e S é g u r. Les lois des femmes door L o u i s D e l z o n s. Poésies, door A l p h o n s e D a u d e t. Revue littéraire. Un nouvel historien de Rome, door R e n é D o u m i c. Revue étrangère. Un fonctionnaire Allemand. Le prince Clovis de Hohenlohe. Schillingsfürst, door T. d e W y z e w a. Chronique de la quinzaine, histoire politique, door F r a n c i s C h a r m e s. Bulletin Bibliographique.

Stimmen aus Maria-Laach, November 1906.

Die Hingabe eines auszerordentlich groszen Vermögens. Eine heroische Tat der hl. Melania door S t. B e i s s e l, S. J. Bestrebungen und Vorschläge zur Hebung der Französischen Geburtenziffer, door H. A. K r o s e, S. J. Das' heidnische Mysterienwesen zur Zeit der Entstehung des Christentums II (Schlusz), door J. B l ö s z e r, S. J. Das Revolutionssieber im lateinischen

Amerika, door K. Schlisz, S. J. Petrarcas Liederbuch und Triumphe. Eine literarische Stizze, door A. Baumgartner, S. J. Rezensionen. Empfehlenswerte Schriften Miszellen.

BIJZONDERE.

†Nederlandsche Katholieke Stemmen, 15 November 1906.
Acta S. Sedis E. S. Rituum Congregatione. Het toedienen van het Viaticum aan bewusteloozen. door fr. Th. van den Acker S. Th. Mag., O. P. Casus Practici VII. Over het Spiritisme, door L. Wouters, C. ss. R. Miscellanea. Nieuwe uitgaven.

Tijdschrift voor Strafrecht, Deel XVIII, afl. 4.
Aanranding door eenen ambtenaar, door Mr. B. Gewin. Voorlichting door den psychiater in forensische gevallen (met vijf extract-rapporten), door J. v. Deventer Szn. De plaats van den Rechter-Commissaris in het voorbereidend onderzoek van Strafzaken, door Mr. J. Kruseman. Strafrechtelijke Bibliographie (1 Aug.- 30 Sept. 1906), doer Louis D. Petit.

De Economist, November 1906.
De invloed van bouwverordeningen op de prijzen van woningen en van bouwterreinen, door Mr. A. van Gijn. Post-, chèque- en giro-bank, door Jhr. Mr. G. de Bosch Kemper. Eene kritiek, door Prof. Dr. C. A. Verrijn Stuart. De Internationale Geldmarkt, door C. Rozenraad. Economische Kroniek. Handelskroniek.

Historisch politische Blätter, 16 Nov. 1806, afl. 22.
Zur Entstehungsgeschichte der durch Joh. Kasp. Thürriegel eingeführten deutschen Kolonie an den Sierra Morena, door Jos. Weisz. Im Kampf gegen den Alkohol, door Dr. Hans Rost. Pius X als kirchlicher Reformator, door Pr. Die Hygiene in den englischen Elementarschulen und der neue Parlementsantrag, door A, Zimmermann. Bilder aus Hochkastilien XI (Schlusz). Der neue Lindemann, door Dr. Johan Ranstl. Eine Reise durch Frankreich, door Jerger-Schwennenbach. Die Bibel in der Kunst, door E.

†Revue des questions Scientifiques, 20 October 1906.
Joseph-Marie de Tilly (1837—1906), door M. P. Mansion. La chronologie des époques glaciaires et l'ancienneté de l'homme, door M. A. de Lapparent. Le problème de l'alimentation, Psysiologie et pratique des régimes alimentaires, door M. le Dr. Dardel. La forêt gauloise, Françue et Française (fin), door C. de Kirwan. L'Électricité considérée comme forme de l'énergie. Les deux notions fondamentales. Le potentiel et la quantité d'électricité, door Lt. Colonel Ariès. Le rire et ses anomalies, door Dr. X. Francotte. Orientaux et occidentaux en Espagne aux temps préhistoriques, door L. Siret. Variétées I, door R. P. H. Lammens S. J., II, door M. G. Lechalas. Bibliographie. Revue des recueils périodiques.

NIEUWE BOEKEN.

GODSDIENST.

Prof. A. Reiners: Das hl. Meszopfer in seinen Geheimnissen und Wunderen. 2. aufl. XV, VII, 499, 190 blz. m. Abbildgn. 8o. Stuttgart. Kathol. Bücher u. Schriftenverlag. geb. M. 14.

Prof. H. Woldin S. J.: Summa theologiae moralis scholarum usui accommodavit N, II. De praeceptis Dei et ecclesiae. Ed. VI, 826 blz. Innsbruck, F. Rauch. M. 6.65.

Geloof en Wetenschap. Studiën voor onzen tijd onder redactie van J. M. Bouman S, J. en Dr. J. van Vessem S. J. III serie. Haarlem, Drukkerij „de Spaarnestad", 8o. Per 6 nrs. f 1.50, afz, nrs. f 0.35.
5. **L. Hebrans S. J.:** Reformkatholicisme.

De ongeziene wereld. Eene uiteenzetting van de leer der Katholieke Theologie in betrekking tot het moderne spiritisme, door Prof. Alexius M. Lépicier O. S. M., vertaald door J. Waterreus, Pr. Utrecht, Wed. J. R. van Rossum 1906.

Wisschenschaft u. Religion. Sammlung bedeutender Zeitfragen. kl. 8o. Straszburg, F. X. Le Roux & Co. Jedes heft M. 0 50.
15. **Dr. Lucien Crouzil:** Der Katholizismus in den Skandinavischen Ländern, I. Dänemark u Island.
16. Dasselbe, II. Norwegen und Schweden.

GESCHIEDENIS.

Father Pascal Robinson: Some Pages of Franciscan History. London, Catholic Truth Society. 3 d

Prof. Dr. K. Kuiper: Grieksche landschappen. Philologische herinneringen aan eene archeologische reis. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zn. 8o. VIII, 191 blz. m. 14 pltn. f 2.90, geb. f 3.60.

NATUURWETENSCHAP.

Dr. Ch. M. v. Deventer: Physikalische Chemie für Anfänger. Mit einem Vorwort von Prof. Dr. J. H. van 't Hoff. 3. Auflage besorgt von Prof. Dr. Ernst Cohen. Amsterdam, S. L. van Looy. Leipzig, Wilhelm Engelmann. 8o. XX, 163 blz. f 2.—.

LETTERKUNDE.

Lord Byron: Cain. Misteriespel. Metrische vertaling en aanteekeningen, door dr. A. S. Kok. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 8o. VII, 160 blz. f 1.90, geb. f 2.40.

Stijn Streuvels: Het uitzicht der dingen. Amsterdam, L. J. Veen. 8o. V, 195 blz, f 2.50; geb. f 2 90.

Karel van den Oever: Perelierken en Ginneginneken Met 17 teekeningen van J. Addicks. Rotterdam, Meindert-Bogaerdt jun. gr. 16o. 41 blz. m. afb. geb. f 1.90.

La Fontaine: Fables illustrées par Benjamin Rabier. Paris, Jules Fallandier. 4o. 12 fr. geb. 16 fr.

Dr. Otto Böckel: Psychologie der Volksdichtung. Leipzig, B. G. Teubner. gr. 8o. M. 7; geb. M. 8.

Paul Staffer: Etudes sur Goethe. Paris, Librairie Armand Colin. 18o. 3 fr. 50.

ROMANS.

M. J. Brusse: Landlooperij. Zwerftocht van een dagbladschrijver onder stroopers en schooiers. Met een kopergravure van prof. P. Dupont. Rotterdam, W. L. J. Brusse. 8o. V, 412 blz. f 1.90, geb. f 2.50.

Cyriel Buysse: 't Bolleken. Bandversiering van Herman Teirlinck. Bussum. C. A. J. van Dishoeck. 8o. V, 235 blz. f 2.90; geb. f 3.75.

Herman Heyermans Jr.: Diamantstad. 2e druk. Amsterdam, S. L. van Looy. 8o. 2 dln XX, III, 443 blz. f 2.50, geb. f 2 90.

KUNST.

Prof. E. Gugel: Geschiedenis van de bouwstijlen in de hoofdtijdperken der architectuur. Met 1100 afbeeldingen. Kplt. in 30 afl. à f 8.40, geb. halfled. f 14.50.

Mr. S. Muller Fz.: De Dom van Utrecht. Utrecht, Firma C. H. E. Breijer (A. Oosthoek). Fol. V, 25 blz. m. afb. in den tekst en 30 pltn. in lichtdruk. In portefeuille f 25.—

Arthur de Vos, Advocaat: De school der Natuur, met Platen. (Verhandelingen der Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding). Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel. Voor België: 25 centiemen. Voor Nederland: 15 centen.

VARIA.

Cataloog van de Bibliotheek der vereeniging „Geloof en Wetenschap" te Amsterdam. Zelf-uitgave. f 0.50.

Cataloog van de Dames-Bibliotheek der vereeniging „Geloof en Wetenschap" te Amsterdam. Zelf-uitgave f 0.40.

Het Tijdschrift „Boekenschouw"

verschijnt in **maandelijksche** afleveringen van minstens 3 vel of **48 bladzijden;** aan iederen jaargang zal **een algemeen register** worden toegevoegd. — De prijs bedraagt per jaar **f 5,50** te voldoen in twee halfjaarlijksche termijnen van **f 2,75** elk.

Voor Belgie **fr. 11.—.**

Men teekent in voor den **geheelen** jaargang.

Afzonderlijke nummers **f 0,75;** voor Belgie **fr. 1,50.**

Abonnementen worden aangenomen door iederen Boekhandelaar en door den Uitgever.

Bijdragen, Brieven, Boeken ter bespreking en alles de Redactie betreffende te zenden aan den Redacteur-Secretaris.

Drs. J. HUDDLESTON SLATER, Prinsengracht 742, AMSTERDAM.

Alles, de administratie betreffende aan den Uitgever

E. VAN DER VECHT, AMSTERDAM.